

ELEKTRONINĖ LIETUVIŲ KALBOS IR LITERATŪROS CHRESTOMATIJA

11–12 klasei

XX a. pradžios literatūra.
Realizmas. Neoromantizmas

versija 1.0

Šia chrestomatija galima naudotis
tik mokymo ar mokymosi tikslais

LIETUVIŲ
LITERATŪROS
IR TAUTOSAKOS
INSTITUTAS

VILNIUS 2012

SUDARYTOJA Aušra Martišiūtė-Linartienė

REDAKcinė KOLEGIJA: Darius Kuolys, Mindaugas Kvietkauskas, Aušra Martišiūtė-Linartienė,
Dainora Pociūtė-Abukevičienė, Brigita Speičytė, Gytis Vaškelis

PROJEKTO KOORDINATORIUS Gytis Vaškelis

KONSULTANTĖS: Vilija Dailidienė, Dainora Eigminienė, Aušra Jurgutienė

REDAKTORĖS: Irena Daugirdaitė, Laima Arnatkevičiūtė, Danutė Kalinauskaitė, Asta Vaškeliene

KNYGOS DAILININKAS IR MAKETUOTOJAS Rokas Gelažius

Išleido

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Antakalnio g. 6, Vilnius LT-10308

www.lti.lt

knyga@lti.lt

© Autoriai, tekstai, 2012

© Aušra Martišiūtė-Linartienė, sudarymas, 2012

© Rokas Gelažius, 2012

© Ugdymo plėtotės centras, 2012

© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012

ISBN 978-609-425-088-0

TEKSTŲ AUTORIAI:

Natalija Arlauskaitė (A. Čechovas, A. Achmatova, O. Mandelštam, B. Pasternakas), Gintarė Bernotienė (H. Hesė, J. Vaičiūnaitė), Dagnė Beržaitė (F. Dostojevskis), Vigmantas Butkus (XX a. pradžios literatūra. Realizmas. Neoromantizmas), Dalia Čiočytė (M. Valančius), Jūratė Čerškutė (R. Gavelis), Vilija Dailidienė (N. Sadūnaitė), Viktorija Daujotytė-Pakerienė (K. Būga), Kęstutis Girnius (J. Girnius), Aušra Jurgutienė (J. Baltrušaitis), Nijolė Kašelionienė (Gi de Mopasanas, O. Milašius Š. Bodleras, P. Verlenas), Laurynas Katkus („Keturi vėjai“, F. T. Marinėtis, R. M. Rilke, F. Kafka, B. Sruoga (II)), B. Krivickas, A. Nyka-Nyliūnas, J. Lukša-Daumantas, V. Bložė, M. Martinaitis, T. Venclova, J. Erlickas, D. Kalinauskaitė), Rimantas Kmita (I. Meras, Modernioji XX a. antrosios pusės literatūra, E. Miežėlaitis, Just. Marcinkevičius, S. Geda, J. Strielkūnas, N. Miliauskaitė, Nepriklausomybės laikų literatūra, A. Marčėnas, A. Jonynas, D. Kajokas, S. Parulskis, G. Grajauskas), Darius Kuolys (Barokas, Apšvieta, K. Sirvydas, M. K. Sarbievijus, D. Naborovskis, S. Pšipkovskis, M. K. Pacas, K. Donelaitis, M. P. Karpavičius, T. Kosčiūška, I. Kantas, M. Gimbutienė, V. Kavolis, M. Lukšienė), Mindaugas Kvietkauskas (XX a. pradžios literatūra. Romantizmas. Neoromantizmas, M. Riomeris, M. Kulbakas, K. Kavafis, XX a. vidurio katastrofų literatūra, O. Šimaitė, A. Kamiu, P. Levis, V. Šymborska, Č. Milošas, J. Brodskis), Laura Laurušaitė (K. Skujėniekas), Aušra Martišiūtė-Linartienė (V. Šekspyras, P. Kalderonas, J. V. Gėtė, F. Šileris, Dž. Baironas, V. Krėvė, J. Tumas-Vaižgantas, Vydūnas, B. Sruoga (I)), D. Grinkevičiūtė, K. Ostrauskas, K. Saja, S. Beketas, M. Ivaškevičius), Gediminas Mikelaitis (S. Šalkauskis), Kęstutis Nastopka (A. J. Greimas), Dainora Pociūtė-Abukevičienė (Renesansas, Metrašėiai, M. Husovianas, A. Kulvietis, M. Mažvydas, A. Volanas, L. Sapiega, J. Radvanas, M. Daukša, M. K. Radvilas-Našlaitėlis), Jurgita Žana Raškevičiūtė (J. Degutyte), Brigita Speičytė (XIX a. literatūra. Romantizmas. Realizmas, A. Strazdas, S. Daukantas, A. Mickevičius, A. Baranauskas, Žemaitė, Maironis, V. Vordsvortas, Šatrijos Ragana), Jūratė Sprindytė (M. Katilėškis, J. Aputis, R. Granauskas, B. Vilimaitė, Ch. L. Borchesas, Nepriklausomybės laikų literatūra, J. Kunčinas, V. Juknaitė, G. Radvilavičiūtė), Vaidas Šeferis (Jonas Basanavičius), Marijus Šidlauskas (V. Kudirka), Skirmantas Valentas (K. Būga), Inga Vidugiryte-Pakerienė (A. Puškinas), Vanda Zaborskaitė (M. Valančius), Eugenijus Žmuida (J. Tumas-Vaižgantas, I. Šėinius, XX a. vidurio modernioji literatūra, V. Mykolaitis-Putinas, J. Savickis, S. Nėris, H. Radauskas, I. Simonaitytė), Manfredas Žvirgždas (J. Billūnas, M. K. Čiurlionis, XX a. vidurio modernioji literatūra, J. Savickis, J. Aistis, Salomėja Nėris, B. Brazdžionis, A. Miškinis, A. Vaičiulaitis, I. Simonaitytė, K. Binkis, S. Nėris (II), A. Miškinis, V. Mačernis, K. Bradūnas, Modernioji XX a. antrosios pusės literatūra, A. Mackus, A. Škėma, Liūnė Sutema).

TURINYS

XX a. pradžios literatūra. Realizmas. Neoromantizmas	970
Juozas Tumas-Vaižgantas	983
JUOZAS TUMAS-VAIŽGANTAS. Dėdės ir dėdienės	988
<i>Vanda Zaborskaitė</i> . Didžiausias lietuvos moralinis autoritetas	1048
Petras Vileišis	1052
INŽ. PETRAS VILEIŠIS. Autobiografija	1052
Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana	1062
ŠATRIJOS RAGANA. Sename dvare	1068
ŠATRIJOS RAGANA. Mamatės užrašai	1124
Jonas Biliūnas	1165
JONAS BILIŪNAS. Apsakymai	1169
Vincas Krėvė	1193
VINCAS KRĖVĖ. Skirgaila	1200
Ignas Šeinius	1269
IGNAS ŠEINIUS. Kuprelis	1273
Vydūnas	1355
Mikalojus Konstantinas Čiurlionis	1362
<i>Merkelis Račkauskas</i> . Užrašai. Dvidešimt metų Žemaitijos užkampy	1367
Kazimieras Būga	1391
Mykolas Riomeris	1399
Gi de Mopasanas	1405
GUY DE MAUPASSANT. Pjeras ir Žanas	1409
Antonas Čechovas	1417
ANTONAS ČECHOVAS. Storasis ir plonasis	1420
ANTONAS ČECHOVAS. Žmogus futliare	1421
Terminų žodynėlis	3301
Laiko juosta	3346

XX a. pradžios

literatūra.

Realizmas.

Neoromantizmas

XX a. pradžios literatūra. Realizmas. Neoromantizmas

1. Istorinis-kultūrinis kontekstas

Vienas reikšmingiausių istorinių įvykių, dėl kurio lietuvių literatūra pačioje XX a. pradžioje ėmė daug sparčiau vystytis, buvo lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo panaikinimas 1904 m. gegužės 7 d. Atsirado galimybė *legaliai* leisti ir platinti lietuviškus periodinius ir kitokius leidinius, knygas. Nors cenzūra ir politinis persekiojimas niekur nedingo, lietuviškoji tapatybė pagaliau įgijo teisę būti reiškiamai atvirai, susikurti savo viešąją erdvę, kur vyktų politinis gyvenimas, kultūrinė veikla, nuolatinės diskusijos, skleistusi kūryba. Buvo peržengtas lemtingas slenkstis kelyje į modernią pilietinę visuomenę.

Vienas svarbiausių šio lūžio ženklų – pirmasis lietuviškas dienraštis *Vilniaus žinios*, pradėtas leisti 1904 m. gruodžio 10 d. Dienraščio pasirodymą, panašiai kaip Aušros išleidimą XIX a., lydėjo be galo stiprios emocijos. Štai kaip jo sutiktuves *Vilniaus* spaustuvėje aprašė dramaturgas Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis: „Ketvirtai [valandai nakties] pasibaigus, pamatėm *Vilniaus žinių* jau visiškai išspausdintus lapus, smarkiai krintančius ant vienas kito. Tuomet, paėmęs tų pirmųjų lapų saują, padaviau juos Jonui Jablonskiui, idant jis savo ranka išdalytų mums pirmąjį lietuvių dienraštį atminimui. Sugraudintas mokslininkas, paėmęs dienraštį, išdalijo jį tarp mūsų, savo gi lapą rūpestingai sudėjo ir... pabučiavo... paskui, įsidėjęs kišenėn, lyg ką norėjo pratarti, bet gerklė, matyt, ašarų priplūdusi, balso neišdavė. Taip jis ir išėjo namo.“ Greta visų reikšmingų padarinių, dienraščio išleidimas lėmė ir bendrinės lietuvių kalbos, plėtotos žymiojo kalbininko Jablonskio, įsitvirtinimą viešumoje. Ne vienas lietuvių rašytojas ir menininkas XX a. pradžioje dar jautė senąją dvikalbystės problemą: lenkiškai pirmuosius savo kūrinius rašė Vincas Krėvė ir Šatrijos Ragana, vaikystėje lietuviškai mažai temokėjo Ignas Šeinius, su tėvais apsigyvenęs daugiataučiamė Vilniuje. Tačiau jie jau nebegalėjo abejoti, kad lietuvių kalbos vartojimo sfera tapo visavertė, ir lietuviškai kūrybai ėmė teikti aiškią pirmenybę.

Galima sakyti, kad dienraščio *Vilniaus žinios* leidėjas – amžiaus pradžios kontekstą simbolizuojanti asmenybė. Tai pirmasis lietuvių milijonierius ir mecenatas, rašytojas ir švietėjas Petras Vileišis. Pasvalio krašto ūkininkų sūnus, Peterburge įgijęs inžinieriaus profesiją, ėmė dirbti anuomet labai pelningoje tiltų ir geležinkelių statybos srityje. Neturėdamas jokių privilegijų, vien dėl savo sumanumo ir darbštumo sukaupe didelį kapitalą. Jo sėkmės istorija tarsi įkūnijo tikėjamą modernaus lietuvių individo, prasimušusio į elito aukštumas iš valstiečių sodybos, galimybėmis. 1898 m. iš Rusijos grįžęs į Vilnių, savo kapitalą Vileišis skyrė ir lietuvių pramonei, ir kultūrai, ir spaudai kelti. *Vilniaus žinių* redakcija, o vėliau ir kitos lietuvių organizacijos, draugijos veikė puikiuose Vileišio rūmuose Vilniuje, Antakalnyje, – jie buvo pastatyti ir kaip asmeninė rezidencija, ir kaip visokeriopos lietuviškos veiklos židiny. Lietuvių spaudai ir literatūrai leisti buvo naudojamos Vileišio metalo fabriko uždirtbos lėšos. Taigi moderniosios lietuvių kultūros raidą XX a. pradžioje jau skatino ir lietuviškasis kapitalizmas, nebe vien pasiaukojamas šviesuolių – rašytojų, inteligentų, kunigų, daraktorių, knygnešių – darbas.

Lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo panaikinimas 1904 m. gegužės 7 d. buvo lemtingas slenkstis kelyje į modernią pilietinę visuomenę.

Moderniosios lietuvių kultūros raidą XX a. pradžioje jau skatino ir lietuviškasis kapitalizmas, nebe vien pasiaukojamas šviesuolių – rašytojų, inteligentų, kunigų, daraktorių, knygnešių – darbas.

darbininkija. Jau veikė ir pirmosios lietuvių politinės partijos – socialdemokratai (įkurta 1896) ir demokratai (įkurta 1902), taigi – kairieji ir liberalai, atstovavę demokratinių visuomenės reformų kryptį; nors formaliai neįkurta, telkėsi dešinioji krikščionių demokratų partija. Tarp jų jau virė polemikos. Į politinių partijų veiklą regime ypač įsitraukusius lietuvių rašytojus realistus – Gabrielę Petkevičaitę-Bitę, Juozą Tumą-Vaižgantą, Joną Biliūną, Povilą Višinskį. Jie kūrė programas, rašė gausią publicistiką, o kartu svarstė sudėtingą literatūros ir politikos santykį. Biliūnas dar būdamas moksleivis slaptuose jaunimo susirinkimuose sakė karštas kalbas, skelbdamas „Tegyvuoja socializmas!“, bet 1904 m. nuo socialdemokratų veiklos nutolo, išgyvenęs koliziją tarp partinės kovos interesų ir savo talento, kuris jį traukė į meno, vaizduotės pasaulį. Su aukštomis idealistinėmis nuostatomis į politiką žengė Julius Janonis, – ir jautrus lyrikas, ir pirmasis lietuvių revoliucinis poetas, galiausiai pasirinkęs tragišką savižudybę.

XX a. pradžioje visoje Rusijos imperijoje ir Lietuvoje subrendo modernus „masių sukilimas“, tačiau caras Nikolajus II jį atsakė brutaliomis represijomis. Kai 1905-ųjų sausį Sankt Peterburge buvo sušaudyta taiki darbininkų demonstracija (Kruvinasis sekmadienis), masiniai protestai išaugo iki visą imperiją sukrėtusios pirmosios 1905 m. revoliucijos. Vilniuje jos kulminacija tapo tūkstantinės demonstracijos sušaudymas Šv. Jurgio (dabar Gedimino) prospekte 1905 m. spalio 16 d. ir aukų laidotuvės, virtusios masinėmis protesto eitynėmis. Į tamsaus miesto gatves (nebeveikė elektros ir dujų stotis) su fakelais išėjo apie 40–50 tūkst. žmonių. Gubernatorius buvo priverstas atitraukti kariuomenę ir policiją, o pats pabėgo iš miesto. Rusijos valdžia keletui mėnesių prarado Vilniaus ir Lietuvos gubernijų kontrolę, dėl visuotinio streiko sustojo fabrikai, užsidarė bankai, apmirė prekyba, nebeveikė geležinkelių eismas, telegrafas, nebegaliojo cenzūra.

Kaip tik tokioje situacijoje 1905 m. gruodžio 4–5 d. Vilniuje buvo sukviestas pirmasis lietuvių tautos atstovų suvažiavimas – Didysis Vilniaus Seimas. Jame dalyvavo apie 2000 atstovų. Tai buvo pirmasis viešas lietuvių politinis forumas, pirmąsyk tokiu mastu buvo svarstomi tolesnio tautos gyvenimo reikalai. Vienas Seimo nutarimų skelbė, kad Lietuva turi reikalauti autonomijos su visuotinai ir demokratiškai išrinktu seimu Vilniuje. Tai buvo svarus žingsnis nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo link. Skirtingi lietuvių visuomenės sluoksniai susitelkė aplink aiškų ir tvirtą tikslą, „visos partijos susivienijo, sutirpo į bendrus nutarimus“ (G. Petkevičaitė-Bitė). Seimo išreikšta valia nuvilnijo ir tarp užsienyje pasklidusių lietuvių. „Sveikinu, linkiu viso labo Naujuose metuose. Tegyvuoja Lietuvos autonomija su seimu Vilniuje!“ – taip skambėjo Marijos Pečkauskaitės-Šatrijos

Raganos 1905 m. gruodį iš Ciuricho išsiųstas sveikintimas bičiuliui.

1905 m. gruodį Maskvoje pralaimėjus ginkluotam sukilimui, prasidėjo carinės valdžios reakcija – masiniai revoliucijos dalyvių areštai, egzekucijos, įkalinimai, tremtys. Tūkstančiams buvo įvykdyta mirties bausmė. Revoliucija palaipsniui užgeso. Skelbusiems anticarinės idėjas teko slapstytis ar bėgti į užsienį. Vis dėlto kai kurie daliniai laimėjimai buvo pasiekti – 1906 m. buvo paskelbta pirmoji Rusijos konstitucija („Pagrindiniai valstybės įstatymai“), surengti pirmieji politiniai rinkimai į Rusijos Dūmą – žemuosius parlamento rūmus. Tačiau caras išlaikė absoliučią valdžią visose srityse, o Dūmos galios buvo labai ribotos. Buvo legalizuotos politinės partijos, visuomenės organizacijos, joms suteikta susirinkimų, spaudos teisė. Tai atvėrė kelią toliau bręsti ir Lietuvos visuomenei, kristalizuotis jos grupėms, pažiūroms, tapatybėms.

Štai 1907 m. rugsėjį Kaune įvyko pirmasis Lietuvos moterų suvažiavimas, kuriame dalyvavo tiek elito atstovės, žinomos rašytojos ir veikėjos, tiek sodietės. Prasidėjęs feministinis judėjimas reikalavo moterų lygiateisiškumo, prabilo apie žeminantį vyrų požiūrį į moteris, smurtą šeimoje ir kitus skaudulius, kurie anksčiau buvo tabu. Žemaitė suvažiavime skaitė pranešimą „Sodžiaus moterų skriaudos“: neturtingų tėvų dukters jau dešimties metų amžiaus einančios arba vaikų auklėti, arba gyvulių ganyti ir jomis niekas nesirūpina, „sodietės vergės tėvų, vergės vyrų ir sūnų. [...] Reikėtų būtinai pasirūpinti kokių nors būdu šiek tiek sulyginti teises moterų su vyrais“.

Po spaudos atgavimo ir 1905 m. revoliucijos numalšinimo lietuvių visuomenė perėjo į ramesnį legalios veiklos etapą. Suaktyvėjo ne tik literatūrinis, bet ir apskritai meninis, kultūrinis, visuomeninis lietuvių gyvenimas. Steigėsi įvairios sąjungos, draugijos: švietimo, muzikos, teatro, dailės ir kitokios. Po 1904 m., kada caro valdžia Lietuvoje leido rodyti lietuviškus vaidinimus, labai padaugėjo dramos spektaklių. Tiesa, dauguma jų buvo mėgėjiški, tačiau spektakliai, jų statymas bei parodų, koncertų, lietuviškų vakarų organizavimas kūrė neformalų, laisvą, žaismingą inteligentijos bendravimą. 1906 m. Vilniuje buvo pastatyta pirmoji lietuviška opera *Birutė*. Ją pagal to paties pavadinimo Gabrieliaus Landsbergio-Žemkalnio pjesę sukūrė kompozitorius Mikas Petrauskas. 1906 m. pabaigoje organizuota pirmoji lietuvių dailės paroda, kurioje savo darbus eksponavo arti šimto menininkų, tarp jų – talentingiausias tuometinis lietuvių dailininkas Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. 1907 m. Vilniuje buvo įsteigta Lietuvių mokslo draugija, vadovaujama Jono Basanavičiaus, o jos veikloje dalyvavo ir kai kurie rašytojai (Žemaitė, Juozas Tumas-Vaižgantas ir kiti). Anot P. Vileišio, XX a. pradžioje lietuviai sulaukė „linksmo laiko“. Kultūrinė veikla nebeturėjo slėptis pogrindyje, tad jaunų menininkų bei literatų grupelė Vilniuje (P. Rimša, A. Žmuidzinavičius, S. Čiurlionienė-Kymantaitė, M. K. Čiurlionis, O. Pleirytė-Puidienė, K. Puida, S. Gimbutaitė, M. Putvinskaitė ir kiti) savo neformaliu ir kūrybingu bendravimu jau priminė meno bohemą. Lietuviškus vaidinimus, anot Onos Pleirytės-Pui-

*Geisdami kuo plačiausios žmogui
įgimtos laisvės ir sykiu norėdami,
kad kitos tautos podraug su
jais gyvenančios galėtų tuo
naudotis, lietuviai reikalauja
savo tėvynei plačios autonomijos
su įsteigiamuoju seimu senovės
Lietuvos sostapilėje Vilniuje,
idant apie savo šalies reikalus
galėtų patys tartis.*

Lietuvių memorandumas Rusijos valdžiai, 1905

dienės dienoraščių, lydėdavo menininkų kompanijos „ūžimai“, „vaikiški siautimai“, „laisvi, bet nekalti“ pokštai ir juokas – iki ketvirtos valandos nakties „Šumano kafešantane“... Tik „Čiurlioniui keistas buvo tas mūsų familiar[umas] ir neceremoningumas. Stebėjo iš tolo, kai kada gražiai nusišypsodamas ir tylėdamas“. Lietuvių rašytojai ir dailininkai jau ima žaisti – ir estetiškai kūryboje, ir gyvenime. Vilnius irgi įgyja vis daugiau modernaus miesto bruožų, paryžietiškos dvasios – elektros šviesa nutvieskia pagrindines gatves ir parduotuvių vitrinas, suklesti madingos kavinės (Vilniaus Štraliai), kabaretai, maskaradai, 1907 m. atsidaro pirmieji kinoteatrai.

XX a. pradžios Vilniuje ypatingai išsiskleidė šio miesto daugiakultūriškumas. Caro valdžiai sušvelninus kontrolę, miestas tapo keturių tautų nacionalinio atgimimo židiniu – lenkų, žydų, baltarusių ir lietuvių. Įdomus buvo ir Vilniaus rusų kultūrinis gyvenimas. Nuo XIX a. pabaigos čia ėjo nebe tik oficiozinė, bet ir nepriklausoma rusiška spauda, kuri atspindėjo gana plačius miesto buržuazijos akiračius, skelbė Vakarų Europos literatūros naujienas. Labai intensyviai veikė Vilniaus miesto teatras, kurio trupę sudarė įvairių tautybių menininkai – lenkai, rusai, lietuviai, žydai, vokiečiai, čekai. Didžiausios tautinės grupės mieste, be abejo, buvo lenkai ir žydai, tačiau nė viena jų nesudarė absoliučios tautinės daugumos (ir vienai, ir kitai priklausė maždaug po trečdalį gyventojų). Taigi tuo metu nebuvo vienos aiškiai dominuojančios kultūros, o kartu visoms Vilnius buvo svarbus centras. Žydiškasis Vilnius – tradicinio judaizmo sostinė Rytų Europoje, Lietuvos Jeruzalė, XX a. pradžioje tapo ir žydų modernizmo centru – čia 1908 m. jidiš kalba išėjo pirmasis modernizmo žurnalas *Literariše monatsšriftn* (*Literatūros mėnraščiai*), 1910 m. buvo įkurta Boriso Kleckino leidykla, įgijusi pasaulinę reikšmę kaip žydų literatūros sklaidos ir modernizacijos židynys. Lietuvos žydų tarmė tapo jidiš literatūrinės kalbos pagrindu, o Vilnius iškilo kaip simbolinė jidiš kalbos sostinė. 1906 m. Vilniuje išėjo pirmasis baltarusių tautinio atgimimo laikraštis *Hawa hiba* (*Naša niva – Mūsų dirva*), aplink kurį telkėsi ir atgimimo klasikai, ir pirmieji modernistai. Nuo 1863 m. sukilimo smarkiai persekiota, mieste atgijo lenkų kultūra – po kone pusę amžiaus trukusio draudimo vėl pradėta leisti lenkišką spaudą (1905 m. vėl pradėjo eiti tradicinis dienraštis *Kurier Litewski*), nuo 1906 m. veikė profesionalus nuolatinis lenkų teatras, 1908 m. susibūrė moderni rašytojų ir menininkų grupė *Banda* (*Gauja*). Iškilo nepaprastos kūrybinės asmenybės – simbolistinės krypties dailininkas Ferdinandas Ruščicas, M. K. Čiurlionio profesorius, vadinęs savo mokinį naujojo meno šaukliu; architektas Antanas Vivulskis, didingų architektūros vizijų kūrėjas, Vilniaus Trijų Kryžių autorius; fotografas Janas Bulhakas – Vilniaus grožio fiksuotojas, suvokęs fotografiją kaip šviesos filosofiją; pirmasis lenkų poetas avangardistas Ježis Jankovskis, kūręs žmogaus psichikos ir miesto gatvių chaoso vaizdus. Beje, visiems jiems buvo labai svarbios ir artimos LDK tradicijos, lenkiškoji tapatybė su stipriu patriotiniu jausmu Lietuvai kaip daugiatautei istorinei tėvynei. Didžiosios Lietuvos kaip demokratiškos, tolerantiškos tautų federacijos atkūrimo idėją kėlė savitas Vilniaus politinis sąjūdis – *krajovcai* („kraštiečiai“), kuriems vadovavo žymūs teisininkai Mykolas Riomeris ir Tadas Vrublevskis. Taigi lietuvių kultūra, XX a. pradžioje vėl susitelkusi savo istorinėje sostinėje, buvo originalios, daugiatautės miesto visumos dalis.

Nemažai XX a. pradžios lietuvių literatūros autorių jau galėjo tiesiogiai, autentiškai pažinti ir tai, kas anuomet vyko Europos meno ir mokslo centruose. Daugelis jaunųjų buvo

Paryžiaus, Sankt Peterburgo, Maskvos, Krokuvos, Ciuricho, Leipcigo, Fribūro, kitų žymių universitetų ar meno mokyklų studentai (Vilniaus universitetas, deja, tebebuvo uždarytas). Ne vienam, ypač valstiečių vaikui, kelias į aukštąjį mokslą užsienyje reiškė didelius nepreteklius ir riziką, bandant prasimušti savo jėgomis, be tėvų paramos. Skurdaus, alkano gyvenimo didmiesčiuose palydovė dažnai buvo džiova, pakirtusi rašytoją Joną Biliūną, kritiką Povilą Višinskį, filosofą Ramūną Bytautą. Bandydamas pasiekti savo novatoriškų paveikslų pripažinimą Peterburge, palaužtas skurdo ir dvasinės įtampos 1911 m. mirė pirmasis genialiu pripažintas lietuvių menininkas – Čiurlionis. Tačiau galimybė išsiveržti iš Lietuvai pirmo miesto provincialumo ir įgyti modernius akiračius, pažinti tarptautinį meno pasaulį ir kurti naują lietuvių kultūrą jaunus žmones traukė nenumaldomai.

Kaip tik užsienyje, Krokuvoje (tada šis miestas priklausė Austrijai), senojo Jogailos universiteto spaustuvėje 1907 m. buvo puošniai išleistas pirmasis lietuvių literatūros almanachas *Gabija*, parengtas rašytojo Juozapo Albino Herbačiausko ir studentiško lietuvių jaunimo pastangomis. Reikšminga, kad almanachas buvo dedikuotas Antano Baranausko atminimui, buvo paskelbti jam skirti straipsniai ir eilėraščiai – jaunoji XX a. karta siekė remtis lietuvių Romantizmo tradicija. Kita vertus, almanacho prakalboje Basanavičius kritikavo Baranauską dėl jo prieraišumo unijai su Lenkija, senajai dvikalbei bajoriškai Respublikos tradicijai. Paskelbė ir tokius aštrius žodžius: „didį, rods, dar ne visiškai išsivyniojusį, poetišką talentą užmušė, panaikino amatas – kunigystė.“ Taigi Romantizmo tradicija ir pasitelkiama, ir moderniai pervertinama. Tautiškumas, pasaulietiškas, o kartu individualumas ir meninis talentas – naujasis vertybių derinys. Tai taip pat skamba romantiškai, bet formų ieškoma naujų. Almanache *Gabija* ypač išsiskyrė neįprasti Herbačiausko ir Sofijos Kymantaitės kūriniai – verlibru parašyti eilėraščiai, poetinė proza. Pradėta eksperimentuoti forma – eilėraštis jau nebūtinai yra rimuotas, valdomas metro taisyklių, o toks, kokį diktuoja vidinė būseną ir kalbos muzika. Jis gali būti visiškai „netaisyklingas“. Savo programiniame esė „Genijaus meilė“ Herbačiauskas dėstė neoromantizmo principus ir skelbė būsimą Lietuvos atgimimą, kurį atneš genijus – nepaprasto talento, aukščiausios dvasios, bet drauge – žemę ir tautą mylintis kūrėjas. Tad *Gabija* laikoma pirmąja lietuvių literatūrinio neoromantizmo, jau sugėrusio į save įvairių modernizmo bruožų, manifestacija. Jaunoji lietuvių karta meninę kūrybą ėmė vis labiau suvokti kaip savitą, autonomišką, originalų pasaulį, kurio centre – individualumas, grožis, nuostaba. Lietuvių literatūroje jau gana „skaitymėlių liaudžiai“, laikas kurti aukštąją kultūrą, išlavintą stilių, tobulą formą, suvokti meną kaip sielos šventę, trokšti „ko nors gilesnio negu gili žmogaus psichologija“, – tvirtino Čiurlionienė-Kymantaitė pirmojoje mūsų kritikos studijoje *Lietuvoje* (1910). Po kelerių metų, 1913-aisiais, Vilniuje poeto Liudo Giros išleistas pirmasis lietuvių literatūros ir dailės žurnalas *Vaivorykštė* kėlė tą pačią nuostatą – pereiti prie specifinių estetikos, individualiosios kūrybos interesų.

*Pirm žmogus bijojo būti ir rodyties
kitonišku, nekaip visi, dabar stengias
gyventi savaip ir veikti savaip. Jis
geidžia saužmogis būti. Žmoniškumą
savotišku būdu apreikšti... [...] Ir jis
myli tautą, nes myli save. Tautiškas
jausmas teka iš individualizmo versmių.*

Ramūnas Bytautas, 1912

Beletristą realistą galima pavadinti fotografu, bet jis fotografas, imantis ne paviršutinius paveikslus, bet iš pat gilumos; jo atida, kaip X spinduliai Rentgeno, peržengdama paviršutinę pluta, turi atidengti mums viduj užsislėpusią žmonių dvasią ir psichologijos apsireiškimus.

Jonas Billiūnas, 1908

Tačiau tam negalėjo pritarti lietuvių rašytojai realistai. Jų kūrybą toliau buvo persmėkusi gyvenimo pertvarkų, socialinės tikrovės pažinimo ir kritikos dvasia. Jiems atrodė, kad literatūra negali atsiriboti, atsisakyti atjautos paprastam žmogui, jo orumo gynbos, maišto prieš nehumaniškas visuomenės nuostatas. Neoromantikus, modernistus valdė meno, o realistus – tikrovės aistra. Lietuvių realizmo proza toliau tobulėjo, analizuodama vis tirštesnį visuomenės gyvenimą, vis atviriau keliamas socialinės neteisybės ir pažeminimo problemas, o kartu vis labiau skverbdamasi į žmogaus egzistencinę patirtį, jo psichologijos paslaptis, vidines būsenas. Ji pati gilėjo ir darėsi subtilesnė, oponuodama modernistams, skelbusiems vien aukštojo grožio ieškojimus. Tai tas pats, kas atimti kąsnį iš alkano brolio ir iškeisti jį į puikią gėlę, kurią

prisisegtume prie krūtinės, eidami į turtingą pokylį, – taip Petkevičaitė-Bitė ironizavo gynojo meno nuostatas, iškeltas Čiurlionienės-Kymantaitės studijoje *Lietuvoje*. „Juk tokia gėlė, kaip ir kiekviena gėlė, – tai dailė, puikiausia dailė... tačiau brolis – tai brolis, ir dar alkanas... tai... ir tai baisi neteisybė.“ Kas teisinga literatūrai – kurti nuostabią formą ir veikti sielą ar vaizduoti negražų gyvenimą ir keisti visuomenę? O gal tikroviškumą ir grožį, tiršto gyvenimo ir dvasinių būsenų vaizdavimą galima suderinti? Tokios polemikos XX a. pradžioje brandino lietuvių literatūros idėjas, jos skirtingas modernias sroves. O kartu skatino ieškoti jų sintezės – tuo keliu ėjo Vaižgantas, Šatrijos Ragana, Vincas Krėvė.

Taigi XX a. pradžios lietuvių literatūra ir veikiama kitų tautų literatūrų (ypač vokiečių, prancūzų, rusų, lenkų), ir savaime plėtojosi dviem pagrindinėmis kryptimis: *realistine* ir *romantine*. Abiem joms pakankamai tvirtus pamatus dar XIX a. pabaigoje padėjo daugiausia Žemaitės kūryba (pirmajai) ir Maironio kūryba (antrajai). Ilgainiui, pereinant iš XIX į XX a., abi kryptys kito, įvairėjo, įgavo naujų, vis modernesnių bruožų. Tiesa, *realizmas* keitėsi kiek tyliau, ne taip programiškai. Ryškesnių pokyčių patyrė romantinė kryptis: *Romantizmą* XX a. pradžios Lietuvoje pakeitė vadinamasis *naujasis romantizmas*, arba *neoromantizmas*. Jis glaudžiai siejosi su kitomis modernizmo literatūros kryptimis (impresionizmu, simbolizmu, ekspresionizmu), jį kartais linkstama vadinti ir *ankstyvuju modernizmu*.

Kaip ir visą Europą, Lietuvos visuomenę sukrėtė Pirmasis pasaulinis karas, išgyventas lyg moderniosios Europos civilizacijos, tikėjimo progresu ir humaniškomis pertvarkomis krizė. Per visą XIX a. pažangos sukurtą gerovę, „gražiąją epochą“ (pranc. *la belle époque*) palaidojo didžiųjų imperinių valstybių sukelta masinė destruktija ir karo siaubas. 1915 m. vasarą Lietuva tapo besitraukiančios Rusijos kariuomenės ir puolančių vokiečių mūšio lauku. Pakeliui kariuomenės naikino viską, kas buvo sukurta: geležinkelius, tiltus, plantus, fabrikus, degino kaimus, plėšikavo dvaruose, atiminėjo gyvulius, derlių. Iširo ūkis, susiklosčiusios institucijos, kelius ir miestus užplūdo karo pabėgėliai. Iš Lietuvos į Rusijos gilumą pasitraukė apie pusę milijono gyventojų, daugiau nei pusė jų buvo lietuviai. Evakuavosi daugelis įstaigų, tarp jų – ir lietuvių organizacijos, mokyklos (didžiausiu

lietuvių susitelkimo ir veiklos centru Rusijoje tapo Voronežas). Nusiaubtame krašte 1916 m. įsisiautėjo badas, praradęs kone trečdalį gyventojų apmirė Vilnius. Nuo 1915 m. rugsėjo iki pat karo pabaigos visa etninė Lietuva buvo okupuota vokiečių. Jų valdžioje atsidūrusius gyventojus užgriuvo negailestinga kariuomenės priespauda, draudimai, plėšikiški mokesčiai. Suprantama, tokioje situacijoje Lietuvos kultūrinis gyvenimas keletą metų buvo paralyžiuotas.

Tačiau sunkiais karo metais, vokiečiams leidus mokyti vaikus gimtosios kalbos, pradėjo kurtis nauja tautinė Lietuvos švietimo sistema. 1915 m. Vilniuje viena šalia kitos steigėsi tautinės mokyklos – lietuvių Vytauto Didžiojo gimnazija, žydų Mefice Haskole („Apšvietos nešėjų“) mokykla su dėstomąja jidiš kalba, lenkų Žygimanto Augusto ir Elizos Ožeškienės gimnazijos. Jose jau buvo ugdomas jaunimas Lietuvos ateičiai, savarankiškam gyvenimui, būsimai tikrovei kurti. Karo metais lietuvių gimnazijos pamatinė nuostata skelbė: „stengties kiek galima išdirbti [ugdyti] liuosus [laisvus], atvirus, įsitikėjimu [pasitikėjimu] paremtus santykius.“ Taigi siekta kurti laisvų, atvirų, vienas kitu pasitikinčių žmonių bendriją, pabrėžta būtinybė ugdyti asmens kilnumą. Tokias nuostatas diegė itin žymūs mokytojai – būsimieji Lietuvos prezidentai Antanas Smetona ir Aleksandras Stulginskis, būsimasis vyskupas Mečislovas Reinys, būsimasis universitetų rektorius Mykolas Biržiška, kompozitorius Juozas Naujalis ir kiti. Nenuostabu, kad ne vienas šių per karą įkurtų gimnazijų absolventas vėliau tapo didelėmis asmenybėmis – pavyzdžiui, tarpukariu Vytauto Didžiojo gimnaziją Vilniuje baigė Lietuvos švietimo strategė profesorė Meilė Lukšienė, o Žygimanto Augusto – poetas Česlovas Milošas, Nobelio premijos laureatas.

Karo nualintoje Rusijoje 1917 m. vasarį prasidėjo buržuazinė revoliucija, nuvertusi monarcho valdžią, o ją spalį sekė bolševikinė revoliucija, pasibaigusi komunistų partijos įsigalėjimu ir jos diktatūra. Tapo akivaizdu, kad senoji imperinė tvarka Europoje sužlugo ir lietuvių tautai būtina kurti naują modernią realybę. Tarp nostalgiskų vizijų, kurių atsisakyta susvyravus tikėjimui bendra humanistine Europos pažanga, buvo ir daugiatautės, tolerantiškos LDK, „didžiosios Lietuvos“, atkūrimas. Europos imperijų griuvėsiuose kūrėsi tautinės valstybės. Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje palankiai susiklostė politinės aplinkybės ir 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Tarybos nariai pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės Aktą. Atkūrus ir per kelis metus nepriklausomą kovose su bolševikais, bermontininkais ir Lenkija įtvirtinus nepriklausomą valstybę, lietuvių literatūros, meno, kultūros plėtrai vėrėsi naujos, kitokios perspektyvos.

2. Realizmas XX a. pradžios lietuvių literatūroje

Literatūrinė realizmo kryptis Europoje susiformavo XIX a. viduryje, jos pradininku laikomas prancūzų romanistas Onorė de Balzakas. Kiti žymūs realizmo atstovai: prancūzų rašytojai Gustavas Floberas, Gi de Mopasanas, anglų rašytojas Čarlzas Dikensas, rusų rašytojai Fiodoras Dostojevskis, Levas Tolstojus, Antonas Čechovas.

*Belaisvio širdis, kuri nors akimirką
plakė laisvės troškimu ir pagaliau
pačia laisve, jau nebegalėjo vėl
plakti bailaus kiškio širdies dūžiais.
Lietuviai, vėl ėmėsi kurti savo
istoriją, jau nebegalėjo dar kartą
tapti vergais.*

Mykolas Riomeris, 1907

Pagrindinės realizmo atsiradimo prielaidos yra susijusios su socialinės-visuomeninės sanklodos kaita, pereinant iš feodalizmo į kapitalizmą; su greitu pramonės ir prekybos vystymusi, sparčiai augant miestams; su mokslo suklestėjimu ir moksliniais atradimais; su technikos naujovėmis (pavyzdžiui, pradeda veikti geležinkelis, elektros tinklai, telegrafas, telefonas). Pasaulėžiūrinį realizmo pagrindą sudaro trys svarbiausi dėmenys, trys teorijos: *pozityvizmas* (filosofinė proto ir mokslinės pažangos suabsoliutinimo teorija), *darwinizmas* (gamtamokslinė gyvybės Žemėje evoliucijos teorija) ir *marksizmas* (politinė-ekonominė klasių kovos teorija). Visas jas vienija tai, kad jos, atmetusios romantinį subjektyvumą, tradicinius įsitikinimus ir tikėjimus, remiasi *racionaliu protu, faktais, moksliniais argumentais* ir siekia paveikti ar net pakeisti visuomenę (žmonių mąstymą, socialinę-ekonominę santvarką).

Pats iškiliausias ir nuosekliausias XX a. pradžios lietuvių rašytojas realistas yra Jonas Biliūnas. Be jo, praėjusio amžiaus pradžioje realistinės pakraipos kūrinius rašė Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Lazdynų Pelėda (šiuo slapyvardžiu pasirašinėjo seserys Sofija Ivanauskaitė-Pšibiliauskienė ir Marija Ivanauskaitė-Lastauskienė), Dvi Moterys (Žemaitė ir Petkevičaitė-Bitė), Julijonas Lindė-Dobilas, Antanas Vienuolis (tikr. Žukauskas) ir kiti. Dominavo proza, didžiausio meistriškumo pasiekta apsakymo ir apsakos žanruose.

Lietuvoje realistai savo kūriniuose kėlė ir sprendė *psichologines, moralines* ir *socialines* problemas, dažnai, bet ne visada jas susiedami vieną su kita. Jie rašė labiau ar mažiau remdamiesi pagrindiniais visai realistinei literatūrai būdingais principais. Štai svarbiausi jų: vaizduojamas charakteris yra *išbaigtas, kintantis* ir *dramatiškas*; vaizduojamas charakteris *siejamas su realia istorine-socialine aplinka*; vaizduojamas charakteris yra *tipiškas, apibendrinantis*, veikiantis *tipiškomis aplinkybėmis*, tačiau sykiu ir *individualus, išsiskiriantis*; rašoma laikantis *priežasties ir pasekmės* sekos; kūrinių kalba dažniausiai *paprasta, konkreti, nedaugiareikšmė*, tekstas nėra fragmentuotas, trūkinėjantis – sakiniai ir didesni teksto fragmentai *nuosekliai išplaukia vienas iš kito*.

Biliūno apysaka *Liūdna pasaka* (1907) ir Vienuolio apsakymas *Paskenduolė* (1912–1913) yra bene meniškiausi XX a. pradžios realistinės pakraipos lietuvių literatūros kūriniai. Juose „veikia“ turbūt visi išvardytieji principai. Ir Juozapotos (pagrindinė *Liūdnos pasakos* veikėja), ir Veronikos (pagrindinė *Paskenduolės* veikėja) paveikslai yra atskleisti išsamiai, visapusiškai, jie yra dinamiški, dramatiški, net tragiški: Juozapota, pamačiusi nukryžiuotą savo vyrą sukilėlį, išprotėja, Veronika, neatlaikiusi psichologinio-moralinio aplinkinių spaudimo, nusižudo. Veikiamoji aplinka yra baudžiavinis, pobaužiavinis ir XIX a. pabaigos–XX a. pradžios Lietuvos kaimas, pažymėtas chronologiškai (1863 m. sukilimas, jo malšinimas *Liūdnoje pasakoje*), geografiškai (netoli Kavarsko „Paskenduolėje“) ar kitaip. Veronika – tipiškas vyro suviliotos ir apviltos, paliktos moters paveikslas, Juozapota kiek hiperbolizuotai, bet apibendrina mirties bausmė nuteistų, įkalintų, ištremtų 1863 m. sukilimo dalyvių artimųjų išgyvenimus, jų dalią. Nepaisant apibendrinančių „galių“, abi veikėjos – ryškūs ir įsimenantys, įtikinami lietuvių literatūros paveikslai. Abiejų veikėjų elgesio, veiksmų, jausmų, minčių kaita yra motyvuota kokių nors priežasčių, pavyzdžiui, aplinkinių žmonių kalbų, reakcijų (dėmesio vertas Biliūno sakinyss Juozapotai išprotėjus: „Priežastis ir sėkmė jos smegenyse nebesirišo“). Vienuolis rašo kiek ilgesniais, „sodresniais“, bet aiškiais, „skaidriais“ sakiniiais, Biliūno apsakos kalba yra

nejmantri, lakoniška, Juozapotos istorija dažnoje vietoje pasakojama „kapota“ konstatuojamąja intonacija (pavyzdžiui: „Juozapota baisiai atsimainė. Tat jau nebebuvo toji graži moteris, kurios akys kaip žvaigždės nuvargusį vyrą nesenai dar ramino. Akys aptemo, veidas pajuodavo. Nei vilties, nei laimės nebeliko. Viena slankiojos po namus kaip šešėlis, be tikslo“).

Lietuvių realistai gana nemažai dėmesio skyrė *socialinei problematikai*. Biliūną žeidė *socialinė-ekonominė nelygybė ir neteisybė*, prieš kurią vienaip ar kitaip, aktyviai ar pasyviai maištauja, pasisako jo kūrybos, ypač ankstyvesnės, personažai (apsakymai „Pirmutinis streikas“, 1903; „Be darbo“, 1903; literatūrinė pasaka „Laimės žiburys“, 1905). Tai susiję su jo įsitraukimu į politinę socialdemokratų veiklą, nuo kurios paskui jis pamažu atsitraukė. Visuomeninės *santvarkos netobulumo, socialinio teisingumo ir kovos dėl šio teisingumo klausimus* savo kūryboje labai intensyviai svarstė kitas kairiosios pakraipos lietuvių autorius, poetas Julius Janonis. „Duonos kąsnio neturiu, / Nors ariu, ariu, ariu“ – rašė jis 1914 m. eilėraštyje „Kumečio daina“, o tais pačiais metais sukurtame eilėraštyje „Iš darbininko katekizmo“ revoliucingai kvietė kovon: „Geruoju negausim mes nieko: / Mes laimę pasieksim per kovą“.

Realistiniuose XX a. pradžios lietuvių literatūros kūriniuose pasitaiko ir įvairių kitų literatūros krypčių ir rašymo būdų apraiškų: *sentimentalizmo* (perdėto jausmingumo), *didaktinės literatūros* (noro ne tik pavaizduoti, bet ir pamokyti), *natūralizmo* (hiperbolizuoto vaizdo grubumo, fiziologiško išryškavimo), *etnografiško aprašinėjimo* (uždarų kaimo bendruomenių buitės, papročių tikslaus aprašymo).

Subtilus, lyriškomis, melancholiškomis, dažnai dramatiškomis spalvomis pažymėtas ir nuo pasakotojo, nuo autoriaus asmenybės neatsiejamas *psichologizmas* yra tai, kuo žymiausias praėjusio amžiaus pradžios realistas Biliūnas *labiausiai praturtino ir modernizavo lietuvių literatūrą*. Jo prozos pasakotojas, kaip ir būdinga realistinei literatūrai, yra *visažinis*, bet sykiu *labai artimas autoriui*, dažniausiai *pirmu asmeniu* išsakantis jo mintis, svarbiausia – *užtariantis, užjaučiantis* tuos, kurie yra nuskriausti, nelaimingi. Šis pasakotojas yra *empatiškas* – įsijaučiantis į kito asmens emociją, psichologinę būseną. Tuo Biliūnas išsiskiria iš bendro realistinės literatūros srauto, kuriame dominuoja *bešališkas* pasakojimas *trečiuoju asmeniu*.

Rašymo būdu lietuvių realistai (Biliūnas, Vienuolis, Petkevičaitė-Bitė, Lindė-Dobilas) yra labiau ar mažiau artimi visiems didiesiems realistams, pavyzdžiui, Mopasanui, Čechovui. Su Mopasanu lietuvių rašytojus realistus labiausiai sieja *veikėjų psichologinė analizė* – panaši į tokią, kokią Mopasanas demonstruoja romane *Pjeras ir Žanas* (1888). Teorinėje šio romano pratarmėje yra teiginys, kuris tinka visai – ir pasaulinei, ir lietuvių – realistinei prozai apibūdinti: „grynos psichologijos šalininkas tegali vien vaizduote įsijausti į kiekvieną savo personažą tose įvairiose situacijose, į kurias pats jį pastato.“ Toks įsijautimas aki-vaizdus Čechovo prozoje, išgarsėjusioje tuo, kad *neišskirtiniais siužetais ir lakoniškomis priemonėmis* gebama pateikti *apibendrintą XIX a. pabaigos visuomenės gyvenimo paveikslą, individualius ir kartu labai tipiškus* tos visuomenės atstovų portretus.

XX a. pradžios psichologinio realizmo tradiciją lietuvių prozoje vėliau kūrybingai tęsė Vincas Mykolaitis-Putinas, Petras Cvirka, Ieva Simonaitytė ir kiti.

*Visa, ką išaudžia dailininko
siela, negali būt matuojama nė
jokia logika, nė jokių kitu, tik
grynai dailės kriteriju.*

Balys Sruoga

3. Neoromantizmas XX a. pradžios lietuvių literatūroje

XIX a. pab.–XX a. pr. Europos literatūroje kilo atsakas prieš perdėtą pozityvistinį racionalumą, prieš natūralizmą, vertusį rašytoją tapti bešališku aprašomų reiškinių tyrinėtoju, panašiu į bejausmį mokslininką analitiką. Tas atsakas reiškėsi *ganėtinai įvairiais* literatūriniais pavidalais, tačiau jie paprastai apibūdinami bendru *neoromantizmo* terminu. Neoromantizmas yra labai *nevienalytė*

literatūros kryptis, *neturinti aiškių ribų*, vienijama tokių pačių bendriausių tendencijų: grįžimo prie XVIII a. pab.–XX a. I pusės *Romantizmo vertybių ir estetikos*, pasinaudojimo *realizmo poetikos atradimais*, suartėjimo, kartais net susiliejimo su *įvairiomis modernizmo kryptimis* (simbolizmu, impresionizmu, jugendo stiliumi, ekspresionizmu ir kt.).

Neoromantizmas glaudžiai susijęs su Frydricho Nyčės (1844–1900) filosofija, iškėlusia *antžmogio idėją*, aiškinusia, kad žmogus yra veikiamas dviejų pradų: šviesaus, sąmoningo, skaidraus, harmoningo (*apoloniško*) ir tamsaus, pasąmoningo, aistringo, gaivalingo, griaunančio (*dionisiško*), kad kultūra, menas daug intensyviau auga iš *dionisiško* prado. Neoromantizmui taip pat labai artima *intuityvistinė* filosofija, skelbusi, kad geriausiai pažinti pasaulį padeda ne intelektas ir protas, bet *intuicija*, kad menininkas yra žmogus, apdovanotas jautresne, subtilesne *intuicija*, kuri visuomet esanti *individuali*, susijusi su konkretaus asmens *išgyvenimais*, su jo *grožio jautimu*.

Pasaulinio pripažinimo sulaukusių neoromantinio pobūdžio kūrinių yra parašę: lenkų kilmės anglų rašytojas Džozefas Konradas, prancūziškai kūręs belgų rašytojas Morisas Meterlinkas, vokiečių rašytojai Gerhartas Hauptmanas, Hermanas Hesė. Neoromantinės lietuvių literatūros radimuisi didžiausią įtaką padarė lenkų literatūrinis meninis judėjimas „Jaunoji Lenkija“ (*Młoda Polska*, 1890–1918), ypač šio judėjimo atstovų Stanislavo Pšybyševskio ir Stanislavo Vypsianskio kūryba.

Lietuvių literatūroje išskiriami du chronologiškai ir kokybiškai besiskiriantys neoromantizmo etapai: XX a. pr. (pirmasis) ir XX a. 3–4-ojo dešimtmečių (antrasis). Čia kalbama *tik apie pirmąjį*.

Pradinius lietuvių neoromantizmo pasaulėžiūros, estetikos principus savo kritikoje ir eseistikoje nužymėjo Juozapas Albinas Herbačiauskas, Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, Balys Sruoga. Pirmieji du studijavo Krokuvėje – jų pažiūras paveikuso „Jaunosios Lenkijos“ judėjimo centre, trečiasis buvo Petrogrado ir Maskvos novatoriškos literatūrinės aplinkos augintinis. Visi trys pabrėžė kiekvieno rašytojo, menininko laisvę kurti *individualiai, originaliai*, bet ir būtinybę per meną, literatūrą atverti *kolektyvinę* „tautos sielą“ (Sruoga), „Tautos Širdį“ (Herbačiauskas). Čiurlionienė-Kymantaitė 1909 m. metaforiškai rašė, kad menas (suprantama, ir literatūra) yra „širdies klyksmas“, „ilgėjimasis“, „antrasis pasaulis“, „matomojo pasaulio pančių numetimas“.

Žymiausi, didžiausią įtaką lietuvių literatūros raidai padarę XX a. pradžios neoromantinės pakraipos rašytojai: Vaižgantas (tikr. Juozas Tumas), Vincas Krėvė (tikr. Mickevičius), Šatrijos Ragana (tikr. Marija Pečkauskaitė), Ignas Šeinius (tikr. Jurkūnas), Balys Sruoga, Vydūnas (tikr. Vilhelmas Storosta).

Neoromantikų kūrybos centre paprastai atsiduria *žmonių vidiniai išgyvenimai*, kurie kartais prasiveržia gaivalingais, drastiškais, žiauriais veiksmais, kartais – atsargiais, sub-

tiliais poelgiais. Išgyvenimus dažniausiai sukelia arba *meilės jausmas*, arba *valdžios, galios pojūtis*, arba *vertybiniai svarstymai, svajonės, neapibrėžtas ilgesys*. Dažnas neoromantinio žmogaus palydovas yra jo vidinio pasaulio nuotaikas atspindinti ir papildanti *gamta*, niuansuota jos įvairovė, kaita. Įvairiais pavidalais neoromantikai išreiškia ir *tautiškumo, lietuviškumo* pradą: kaip kūrinio temą, kaip turinio elementą, kaip veikėjo charakterį, kaip stiliaus priemonę (pavyzdžiui, literatūriškai stilizuodami tikrus ar menamus lietuvių liaudies padavimus, tikras ar menamas lietuvių liaudies dainas) ar tiesiog kaip bendrą kūrinio atmosferą.

Anot Čiurlionienės-Kymantaitės, nusimesti „matomojo pasaulio pančių“ – realizmui būdingo regimojo pasaulio atspindėjimo – daugumai lietuvių neoromantikų nepavyko. Jie to ir nesiekė, *derindami, sintezuodami realistinį ir neoromantinį vaizdavimo būdus*. Sėkmingiausi, meniškai vertingiausi tokio derinimo pavyzdžiai yra Vaižganto apysaka *Dėdės ir dėdienės* (1920–1921) ir Krėvės apsakymų rinkinys *Šiaudinėj pastogėj* (1921–1922). Vaižgantas jau įvardiniame apsakos skyrelyje išdėsto savo „programą“, kad žodžiai „dėdė“ ir „dėdienė“ jo kūrinyje reiškia ne giminystės ryšį, bet „tipą“, „tam tikrą socialinį vienetą“, ir vaizduoja tris šio „tipo“ asmenis *tipiškomis Lietuvos kaimo sąlygomis*, parodydamas, kaip tos sąlygos, panaikinus baudžiąvą, keičiasi ir keičia veikėjus. Abiejuose kūrinuose daug *detalaus, istoriškai tikslaus aprašinėjimo* – taip aprašomi interjeras, drabužiai, valgiai, darbai, papročiai.

Ir tipizavimas, ir detalus, tikslus aprašinėjimas yra raiškūs *realistinio meno* požymiai. Vis dėlto ir Vaižganto apysakoje, ir Krėvės apsakymuose *dominuoja neoromantinės tendencijos*. Visų pirma dėl to, kad daugumos veikėjų paveikslai yra *romantizuoti, idealizuoti*. Geriausias pavyzdys – *Dėdžių ir dėdinių* veikėjas Mykoliukas. Mykoliukas gyvena lyg visuomenėje, tarp žmonių, intensyviai dirba visokius darbus ir dvare, ir namie, bet sykiu – lyg ir ne tarp žmonių, „šypsosi kitam pasauliui, su kuriuo jis bendrauja kitiems neregimu būdu“, kuriame „negalėjo būti žmonių“ (prisiminkime Čiurlionienės-Kymantaitės minėtą „antrąjį pasaulį“).

Taigi neoromantinė lietuvių literatūra labai glaudžiai susijusi su *realizmo* estetika, tačiau ji sėkmingai integruoja ir esminius kelių *modernizmo krypčių* bruožus. Tarkime, Sruogos eilėraščių rinkinyje *Saulė ir smiltys* (1920) puikiai dera *neoromantinė-simbolitinė pasaulėjauta*, besiremianti beveik pasąmoningu žmogaus paslaptinumo suvokimu, ir *impresionistinė stilistika*, kuri fiksuoja momentinį įspūdį, judesį, akimirkos tvykstelėjimą („Rimk, besiplečianti sielvarta gūdinti! / Tau paslapčių amžinų nesujudinti! / Vėjo bučiuojami, vėjo pagundyti / Supasi, supasi lapai nubudinti...“). *Impresionistinė stilistika*, sukurianti labai *poetiško, lyriško pasakojimo* įspūdį, dominuoja I. Šeinaus romane *Kuprelis* (1913), vaizduojančiame romantišką, bet dramatišką meilės istoriją („Užsimiršom tame pasibučiavime, tarytum išnykom kur. Grįžti nesinorėjo iš to nežinomo, nematomo, bet visam kūne, visoj sieloj juntamo pasaulio. Jis buvo nematomas, bet aiškus kaip vasara,

Garbė tiems, kurie su tokiu atsidavimu mokėjo tarnauti liaudies švietimo idėjai, bet giliai įsitikinusi esu, kad joks visuomenės darbas neišgelbės mūsų nuo ištautėjimo ir pražūties, jeigu nepasirūpinsime pasigaminti savo kultūrą, jeigu nemokėsime rasti savo žodžio, jeigu neieškosime patys savyje gilių gyvasties šaltinių.

Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, 1910

gilus kaip dangus“). Neoromantinėje Šatrijos Raganos apysakoje *Sename dvare* (1922), ypač „Mamatės užrašuose“ ataidinti *kanoninio (vokiškojo) XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios Romantizmo pasaulėvoka* susipina su *simbolizmui charakteringu pasaulio matymu*, kai regimas pasaulis suvokiamas tik kaip „tikrojo“, anapusinio pasaulio simbolis („Viskas čia, žemėje, tik sapnas, o tikrenybė – ne čia“). Kai kuriose Vydūno dramose *simbolinis neoromantizmas* natūraliai susiejamas su *ekspresionizmo dramaturgijos estetika* (veikia bevardžiai tipai, reikšminga vieta skiriama vizijoms, vyrauja patosiškas kalbėjimas, įteisiinama fragmentiška kompozicija).

1913 m. Sruoga rašė: „Dailioji tvėryba būna dvejopa: sąmoninga ir nesąmoninga.“ Dažnam lietuvių neoromantikai iš tikrųjų labai rūpėjo išreikšti žmogaus svyravimą tarp dviejų pradų, tų pradų susidūrimą – įtampą tarp žmogaus sąmonės ir pasąmonės, tarp jo *racionalumo ir iracionalumo*. Tokios įtampos draskomi dviejų pirmųjų Krėvės dramų pagrindiniai veikėjai: Šarūnas (*Šarūnas*, 1911) ir kiek mažiau Skirgaila (*Skirgaila*, 1922 m. rusiškas leidimas, 1925 m. lietuviškas leidimas). Abu veikėjai yra šiek tiek *antžmogiški* Nyčės filosofijos prasme, dėl aukštesnio tikslo nesiskaitantys nei su žmonių likimais, nei su jų, kad ir labai artimų, gyvybėmis. Aukščiausias tikslas jiems yra Lietuvos valstybės vienybė, lietuvių tautos gerovė, nors, pavyzdžiui, Skirgaila puikiai supranta, kad lietuvių tauta, stovėdama religinio, vertybinio, ideologinio pasirinkimo kryžkelėje, neišvengiamai tolsta nuo savo ištakų, nuo savo „aukso amžiaus“, kad jos likimas dramatiškas. Skirgaila dėl to išgyvena skaudžią asmeninę dramą.

XX a. pradžios lietuvių neoromantizmas reiškėsi įvairiais prozos, dramos ir poezijos žanrais, atverdamas naujus kelius įvairiapusei žanrinei lietuvių literatūros plėtotei, žanrų modernizacijai. Maža to – jis suteikė postūmį visai praėjusio amžiaus vidurio lietuvių moderniajai literatūrai. Šio postūmio esmę galima nusakyti tokiu Sruogos 1915 m. suformuluotu teiginiu: „Visa, ką išaudžia dailininko siela, negali būt matuojama nė jokia logika, nė jokių kitu, tik grynai dailės kriterijū.“ Kitaip tariant, ir Lietuvoje *estetinis kriterijus tampa svarbiausiu bet kokio meno, bet kokios literatūros vertinimo kriterijumi*.

Siūloma literatūra: *Lietuvių literatūros istorija. XX amžiaus pirmoji pusė, I knyga*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010; *Lietuvių literatūros istorija. XX amžiaus pirmoji pusė, II knyga*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010; Vytautas Kubilius, *XX amžiaus literatūra*, Vilnius: Alma littera, 1996; *XX amžiaus lietuvių literatūra*, Vilnius: Vaga, 1994; *Žodžio laisvė: Lietuviškos spaudos atgavimo šimtmečiui paminėti*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004; Dalia Satkauskytė, *Subjektyvumo profiliai lietuvių literatūroje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008; Vytautas Kavolis, *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994.

Juozas Tumas-Vaižgantas

Juozas Tumas-Vaižgantas (1869–1933) – viena ryškiausių XX a. pirmos pusės asmenybių, tautinio atgimimo, o kartu ir moderniosios kultūros reiškėjas. Vaižgantas tautą suvokė kaip esmingą žmoniškumo formą, kuri auga iš gimtosios žemės, istorijos, atsiskleidžia kalba, kūryba, darniais tarpusavio santykiais. Įvairiašakės Vaižganto veiklos tikslas buvo jungti tautą, kad bendradarbiautų tėvynės labui. Lietuvių kultūros veikėjų gretose Vaižgantas yra „šalia Antano Strazdo, Motiejaus Valančiaus: teisingas, tiesus, dosnus, altruistiškas, nesigviešiantis turtu, nesitaikstantis prie visuomenės konvencijų, tolerantiškas bet kokių pasaulėžiūrų ar politinių įsitikinimų žmonėms, atlaidus žmogiškoms silpnybėms ir reiklus sau, demokratiškas iš esmės – nuo buities iki viešojo gyvenimo“ (Vanda Zaborskaitė). Tumas-Vaižgantas tapo mylimiausiu savo meto žmogumi, pasižymėjo tolerancija ir palankumu, – „man visi geri ir visus myliu, bile tik dirbtų ir tarnautų Lietuvos pažangai“. Svarbiausiu savo ir kitų gyvenimo tikslu laikė tarnystę tautai: „Ir tapau savosios, lietuviškos visuomenės tarnas; ne, dar daugiau – jos vergas, dėl jos metų metais nebematęs, kaip skaisti saulutė šviečia ir džiugina. Kur tik kas man liepė eiti, ėjau, neatsiklausdamas, kas jį įgaliojo man liepti: bet tik visuomenės labui. Ėjau dirbau be atodairos, laiku nesumetęs, ar aš tam kvalifikuotas. Liepė būti kunigu, kad galėčiau likti savo krašte, esu, nesiskundžiu ir nusikunigavęs nesijaučiu. Liepė būti žurnalistu, buvau. Liepė būti politikos veikėju, diplomatu, revoliucionierium, tik tik ne anarchistu (buvau pakviestas vieno tilto sprogdinti), buvau. Liepė „profesoriauti“, profesoriau pačioje aukštojoje mokslo įstaigoje. Jei būtų liepę važiuoti į Angliją Karalių, turbūt būč važiuavęs“, – rašė 1932 m. Vaižgantas, atsakydamas į kultūros žurnalo *Naujoji Romuva* rašytojų anketą.

Juozas Tumas Vaižgantas gimė 1869 m. rugsėjo 8 d. Malaišių kaime (Svėdasų vlsč., Anykščių raj.). Mokėsi Kunigiškių pradinėje, Dinabarko (Daugpilio) realinėje mokykloje, 1893 m. baigė Kauno kunigų seminariją, kurioje priklausė slaptai lietuvių draugijai, įsitraukė į draudžiamos lietuviškos spaudos platinimą. 1894–1914 m. kunigavo įvairiose Latvijos ir Lietuvos vietose, – bažnytinė vyresnybė nemėgo impulsyvaus ir aktyvaus patrioto, nuolat kėlė iš vietos į vietą. Įsteigė, redagavo, leido ir platino *Tėvynės sargą* (1896–1902), redagavo *Žinyčių* (1900–1902); juose tautiškumo pagrindu stengtasi jungti įvairių pažiūrų autorius, priešinamasi rusifikacijai ir polonizacijai, rūpinamasi švietimu. 1902 ir 1906 m. pasirodė pirmosios Vaižganto knygelės *Vaizdeliai*, *Šis tas* bei *Sceniškieji vaizdeliai* – trumpi didaktiniai-algoriniai pasakojimai, tęsiantys Valančiaus tradiciją. 1907–1911 m. Vaižgantas gyveno Vilniuje ir aktyviai dalyvavo inžinieriaus Petro Vileišio inicijuotame Vilniaus lietuvinimo sąjūdyje, 1907 m. bendradarbiavo pirmajame lietuviškame dienraštyje *Vilniaus žinios* bei

drauge su Antanu Smetona redagavo *Viltį* (1907–1911). Ieškodamas gabaus jaunimo („deimančių“), skleisdamas tolerancijos dvasią, rašydamas įvairiais klausimais, iškilo kaip vienas įdomiausių ir skaitomiausių publicistų (vėliau pramintas lietuvių visuomenės „barometru“). 1911 m. tapo Laižuvos klebonu ir tais metais išvyko į JAV rinkti lėšų „Saulės“ rūmams (mokytojų seminarijai) Kaune, lankė lietuvių kolonijas, rašė ir grįžęs 1912 m. išleido apybraižų knygą *Ten gera, kur mūsų nėra*. 1914 m. prasidėjus karui pasitraukė į Rygą, redagavo tenyksių lietuvių leidžiamą *Rygos garsą*, 1915 m. rudenį persikėlė į Petrogradą, įsijungė į Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti veiklą, atstovavo Rusijos lietuvių seime Tautos pažangos partijai, vis daugiau rašė, nedidelėmis knygelėmis leido dramas ir prozą: 1915 m. – *Scenos vaizdai, Monologai ir dialogai, Karo vaizdai*; 1916 m. – *Alegorijų vaizdai, Lietuvos žodis, Kvailių ašaros, Apie asilus*. Knygelėse ryškėjo Vaižganto interesai, formavosi stilius. 1917 m. išvyko į politinę lietuvių konferenciją Stokholme, čia priimtoje rezoliucijoje akcentuotas Lietuvos nepriklausomybės siekis. Stokholme Vaižgantas padėjo ne vienam plunksnos broliui pasitraukti iš revoliucijos krečiamos Rusijos, pradėjo rašyti epopėją *Pra-giedruliai* (išleistą Vilniuje 1918–1920 m. trimis knygomis), plačiausiai išskleisdamas savo mišraus žanro meninių-etnografinių „vaizdų“ panoramą.

Grįžęs į Lietuvą aktyviai prisidėjo prie valstybės atkūrimo. Lenkijai okupavus sostinę, pasitraukė iš Vilniaus į Kauną, įsteigė laikraštį *Nepriklausoma Lietuva*, nuo 1920 m. buvo paskirtas Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų (Vytauto Didžiojo) bažnyčios rektoriumi. Suremontavęs apleistą šventovę, čia dirbo iki gyvenimo pabaigos (iki 1932), tapo mėgstamiausiu ir mylimiausiu Kauno klebonu, nuskriaustųjų, atstumtųjų, nesuprastųjų užtarėju, aktyviu visuomenininku, griežtu suponėjusių valdininkų kritiku, ryškia nepriklausoma asmenybe. Literatūros ir kritikos žurnale *Skaitymai* 1921 m. paskelbė apysaką *Dėdės ir dėdienės*, bendradarbiavo kaip kritikas, – aptarė kone visas pasirodančias knygas, nevengdamas polemikos, gindamas nuo piktų kritikų pradedančiuosius autorius. 1922 m. Vaižgantą pakvietė dirbti Lietuvos universitetas. Jame iki 1929 m. dėstė spaudos draudimo periodo (1864–1904) literatūros istoriją, gyvu ir spalvingu žodžiu sutraukdamas būrius studentų iš įvairių fakultetų. Publikavo keletą knygelių apie rašytojus (Maironį, Antaną Baranauską, Andrių Vištelį-Višteliauską, Antaną Vienažindį, Vincą Kudirką, Lauryną Ivinskį ir kt.), paskelbė daug vertingų atsiminimų. Redagavo leidinį *Mūsų senovė* (1921–1922), 1923 m. Humanitariniame fakultete įkūrė Rašliavos muziejų, padovanojo jam savo biblioteką (per 500 leidinių), leido savo kūrybos raštus. Baigęs dėstytojauti (1929 m. Lietuvos universitetas jam suteikė garbės daktaro vardą) atsidėjo grožinei kūrybai. 1929 m. išėjo apysaka *Išgama* ir romanas *Šeimos vėžiai*, 1930 ir 1932 m. – apsakos *Nebylys* ir *Žemaičių Robinzonas*. Vaižgantas mirė 1933 m. balandžio 29 d., buvo iškilmingai palaidotas Vytauto Didžiojo bažnyčioje. Operatorius Stasys Vainalavičius sukūrė dokumentinį filmą *Kanauninko Juozo Tumo-Vaižganto laidotuvės* (1933). Šalia bažnyčios esančiame Vaižganto bute dabar veikia rašytojo memorialinis muziejus.

Juozas Tumas neatsitiktinai slapyvardžiu pasirinko Vaižganto vardą. Lietuvių mitologijoje Vaižgantas yra žemės dievybė, augalijos atsinaujinimo, gaivališkojo prado reiškėjas. Kartu tai dievybė, tarpininkaujanti tarp Gamtos ir Kultūros (Algirdas Julius Greimas). Toks yra ir Tumas-Vaižgantas, – „žemės ir prigimties jėgų poetas, o kartu dvasinio prado, žmogiškos kūrybos, tautos kultūros aukštintojas“ (V. Zaborskaitė). Užaugęs Aukštaitijos

valstiečių šeimoje, kurioje buvo dešimtas vaikas, mylimas ir lepinamas, ir vėliau jis domėjosi savo šeimos narių likimais, gimtojo kaimo žmonių istorijomis ir pasiryžo jas jamžinti prozos raštuose. Jį traukė ne didinga praeitis, bet esama dabartis, į ją nukreipė savo kunkuliuojančią energiją, trokšdamas išjudinti žmones, kultūrinį gyvenimą, pateikti kuo platesnį socialinės tikrovės paveikslą, parodyti lietuviškų papročių, etnografinės aplinkos grožį, savo krašto žmonių rūpesčius bei viltis, kritikuoti apsileidimą ir kitas ydas. Gyvenimiškoji ir publicisto patirtis, įgimtas pasakotojo talentas subrandino labai savitą Vaižganto stilių – gyvą, temperamentingą, nepaprastai žodingą, iš kurio sklinda didžiulė meilė ir tikėjimas savo krašto ateitimi.

Vaižgantas gyvai reagavo į kultūros idėjas, kurias XX a. pradžioje skelbė Vydūnas ir Vincas Krėvė, Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė ir Juozapas Albinas Herbačiauskas, Balys Sruoga ir Ignas Šeinius. Vaižgantas ieškojo tautos sielos išraiškos, istoriniuose faktuose slypinčių tautos idėjos ženklų, rašė skaitytojui inteligentui. Jis sukūrė poetizuotą ir šaržuotą lietuvių paveikslą, jo kūriniai išsiskiria originaliu pasakojimo būdu ir pasakotojo vaidmeniu. Vaižganto pasakotojas suinteresuotai byloja apie kaimo žmonių gyvenimą, vertina jų poelgius, reiškia savo nuomonę. Jis pastebi ir subtiliausias detales (Severijos klėtelės paveikslas), ir sudeda akcentus, teikiančius prasmę žemdirbio kasdienybei (simbolinis Dzidoriaus Orės paveikslas).

Pragiedruliai („Vaizdai kovos dėl kultūros“), anot Alfonso Nykos-Niliūno, tai „didžiulė kovų dėl kultūros freska, lietuvišku, ypač ano meto, mastu imant, tikras *roman-fleuve* (romanas-epas), veikalas, sujungęs Valančiaus epochą su mūsų laikais ir užpildęs didžiulį tuščią tarpą mūsų literatūros istorijoje“. Vaižgantas aprėpia visą Lietuvą: pirmose dviejose dalyse vaizduojama Žemaitija („Gondingos kraštas“), trečiojoje – Aukštaitija („Vaduvų kraštas“). Veiksmo laikas – XIX a. pab.–XX a. pr. (iki 1905 m. karo), intensyviausias atgimimo laikotarpis. Vaižgantas vaizduoja, kaip formuojasi moderni lietuvių tauta, 1918 m. atkursianti nepriklausomą valstybę. „Vaizduose kovos dėl kultūros“ dėmesys sutelkiamas ne į fabulą, o į siekį rasti atsakymą į klausimą, kur slypi tautos gyvybingumas. Skirtingus vaizdus vienija pasakotojas, susirūpinęs lietuvių sąmoningumo ugdymu, dvasiniu tobulėjimu. Kompozicinis laisvumas leidžia Vaižgantui įsiterpti į pasakojimą, publicistiškai pasamprotauti ar lyriškai susimąstyti, daryti didelius etnografinius ekskursus, pateikti plačius kaimo darbų, švenčių, aprangos, būdo savybių aprašymus, nutapyti įspūdingų peizažų, pasekti pasakų, legendų bei padavimų, perteikti kaimo žmonių kalbos, mąstymo manierą, jų psichologiją, parodyti visus suvienijusią kovą su carizmo biurokratija ir perteikti stiprėjančią tautos atgimimo ir augimo viltį. Taip šiame sodriame epe atsiveria krašto vaizdas, atsiskleidžia dvasinis šalies pulsas, gyva baudžiavos atmintis, žmonių šviesėjimas, ekonominis stiprėjimas, politinis brendimas, tautinis sąmonėjimas. Vaižgantas išryškina kaimo kultūros savitumą, svarbiausius nacionalinius lietuvių bruožus: arti-

Vaižganto kūryba užverčia mūsų literatūros istorijos puslapį, kurio ištakos – XIX amžiaus pabaigos ir XX amžiaus pradžios tautinis atgimimas. Tautos kultūra, jos esmė ir daugiašalė skaida yra Vaižganto kūrybos turinys, o laikotarpio estetika nulemia meninės raiškos pobūdį.

Vanda Zaborskaitė

mumą gamtai, darbštumą, bendruomeniškumą, sumanumą, dorumą, santūrumą. Lietuva parodoma lyg bendru rūpesčiu gyvenanti šeima, o šeimoje savo ruožtu subręsta atskiros žmogaus pilietiškumas. Vaižgantas išaukština sodžiaus kultūrą, suteikia jai tautos kultūros vertę.

Vaižgantas sukūrė du lietuvių tipus – veiklų, atkakliai siekiantį tikslo, ir altruistišką, galintį atsisakyti savo norų ir troškimų, jeigu jie kelia pavojų kitų laimei, saugumui. Vaižgantas poetizuoja sielos patirtis, mažiau vertina praktinę veiklą. Vaižganto gyvenimo filosofiją atskleidžia apysakoje *Dėdės ir dėdienės* pavaizduoti trijų žmonių likimai. Mykoliukas, Severija, Geišė savaip įkūnija lietuviškąjį charakterį, kuriam būdingas „būdo švelnumas ir širdies gerumas“, savitai išgyvenama gamta, grožio pajautimas.

Nebylys – paskutinė reikšminga Vaižganto apysaka – tęsia lietuviškos sielos meninius tyrinėjimus. Nuo didaktiškai iliustratyvių personažų *Pragiedruliuose* Vaižgantas ėjo prie sudėtingesnės individualizacijos *Dėdėse ir dėdienėse*. *Nebylyje* pagrindinio veikėjo Jono paveikslu artėjama prie romantiškos, veržliai savo tikslo siekiančios, jokių ribų nepaisančios asmenybės modelio. Meilės tema yra svarbi visoje Vaižganto stambiojoje prozoje. Personažų paveiksluose rašytojas atskleidžia įvairius meilės pavidalus, – meilė atveria biologinį žmogaus pradą, žmogaus vitališkumą, dvasingumą. *Nebylyje* atskleidžiama aistros galia. Erosas Vaižganto vaizduojamas ir kaip gyvenimą nušviečianti laimė, ir kaip pavojinga, protui ir valiai nepaklūstanti demoniška galia, kuriai žmogus nepajėgia atsispirti. Apysakoje *Dėdės ir dėdienės* Mykoliukas „buvo ne tragedijoms ar skaudžioms dramoms pergyventi, tik melancholijai, liūdesiui reikšti kitiems, tvirtai tvirtai savo viduje užvožus dramine padėtį“. Liūdesio, melancholijos išgyvenimas Vaižganto suvokiamas kaip lietuviško charakterio bruožas, – „tokiam dalykui tinkamas vienu tik lietuvių vidus“. *Nebylyje* Vaižgantas „draminę padėtį“ išlaisvina ir vaizduoja dostojevskišką nusikaltimo ir atgailos temą, pražūtingos meilės tragediją, kuri kelia tragedinius baimės ir užuojautos išgyvenimus.

Vaižganto sukurtame lietuvių charakteryje asmenybės turtingumą ir etinę vertę atskleidžia kasdienis darbas, meilė, tikėjimas. Apysakoje *Dėdės ir dėdienės* pavaizduota Dzidoriaus Orė – gražus ir prasmingas apysakos simbolinis epizodas, kurio reikšmių lauką Vaižgantas praplečia kultūrine paralele – žemdirbiškos kultūros įreikšminimu M. K. Čiurlionio paveiksluose (pvz., *Zodiakas*. Ciklas IV. „Saulė eina Jaučio ženklą“, XII. „Saulė eina Ožiaragio ženklą“, 1906–1907): „Saulė, nardžiusi maudžiusis galuūlyčių rūkuose, pagaliau išsprunka kaip didelis skaisčiai raudonai nudažytas sviedinys, per nevalią panarintas į vandenį. Nusiprunkščiusi, dar visa šlapia, jau šauna savo spindulių strėles palei pačią žemę. [...] Skardyje, gyvybe ir amžinąja jaunyste plistančioje saulėje, visas apdrėktas jos spinduliais, [...] lyg pats iš savęs trėkšdamas tuos spindulius, pasirodo jungas didžiulių juodų jaučių. Iš pradžių ilgokai tematyti beveik nekrutą keturi didžiuliai ragai, lyg Čiurlionies paveiksle ožragiai. [...] Galvos lyg pačios savaime oru plaukia, pamažu, užsimerkusios“.

Vaižgantas apysakoje sukūrė vieną savičiausių meilės studijų lietuvių literatūroje. Meilė Mykoliukui teikė ypatingo kilnumo, orumo ir šventumo: „akys blizgėjo išmintimi, protu, tokiu vidaus turiniu, kuris kiaurai peršviečia visą kūną – sielos žievę. Jis meldė ir mokėjo melstis taip, kaip meldžiasi tikrieji dvasininkai, [...] Akylasis būtų įspėjęs jame didžiulę inteligenciją“. Malda sutaurina Mykoliuką, dėkojantį Dievui ne tik už pragyventą

dieną, bet už „tą neapsakomą Jo malonę ir bekraštę gerybę, kurios yra iš Jo prityręs, jaunas būdamas, kada mylėjo ir buvo mylimas“.

Greta Mykoliuko, kurio taurus dvasingumas slypi po šiurkščia „kūno žieve“, kuriamas gyvybingos Severiutės portretas. Tradiciniam lietuviškos moters portretui būdingą lyrizmą Vaižgantas praturtina aistros potėpiais, pastūmėja savo personažą į nuopuolio išbandymą ir ieško kelių į moralinį atgimimą. Geišės paveiksle pabrėžiamas kūniškasis pradus, polinkis į praktinę, viešąją veiklą, bet ir būdo švelnumas bei gerumas, traukiantis prie jo vaikus, o jį – prie vaikų. Vaižgantas išplečia literatūroje vaizduojamo personažo charakterio amplitudę, atveria gero būdo žmoguje glūdinčius aukštuosius ir žemuosius prigimties pradus, kuriems atsiskleisti padeda aplinka, aprėpianti pasaulį nuo bažnyčios iki karčemos.

Vaižganto kūryboje nuolatos svarstomas santykis tarp žmogaus ir gamtos, tarp gamtos ir tautos. Žmogaus gyvenimą Vaižgantas vaizduoja gamtoje, žmogus suvokiamas kaip gamtos dalis. Gamtos jausmo intensyvumu ir literatūrinės raiškos įspūdingumu Vaižgantas yra greta Antano Baranausko. Tačiau kultūra žmogų iškelia virš gamtos, – žmogus gamtovaizdyje įžvelgia poetiškumą, savo dvasios paveikslą. Kultūra reiškiasi ir praktinė žmogaus veikla, – kai jis protingai ir atsakingai šeiminkauja gamtoje. Vaižgantas yra ir sukultūrintos gamtos aukštintojas, jo akis stebi, kaip atrodo visa tai, kur „kultūra papildinėja gamtą“. Jis atskleidžia našių dirvų, gerai prižiūrimų gyvulių ir paukščių grožį – žemdirbių kultūra jam atrodo pagrindas aukštesnei tautos kultūrai. O jai reikštis būtina Laisvė ir Tėvynė: „Mylėdamas Lietuvą, myliu Laisvę, kurią tegali man laiduoti nepriklausoma šalis, mano Tėvynė“, – rašė Vaižgantas. Tik nepriklausomoje valstybėje gali skleisti žmogaus proto ir sielos pajėgos: „Ar daug jų, tų dvasios pajėgų? Tikrai to dar niekas nežino. Lietuvis tik nusimano pilnas jų esąs, kaip nusimano savo žemės viduriuose esant visokios gėrybės, metalų, mineralų. Lietuvos dvasia, kaip ir jos prigimtis, ligi šiol visa ko terodė po truputį. Betgi rodė! Seniau iš pasirodymo spręsta ir apie turinį. Nugis niekas nebetiki tiek to ir teesant. Jei Lietuvos siela–mintis jau davė politikų, mokslininkų, žodžio ir plastikos dailininkų, – tai jų gali ir daugiau duoti. Ir tikrai. Šalia šimto jau visuomenei žinomų vardų, antra tiek dygsta jos akyse ir tarpsta, lyg augmens, pavasario saulei pakaitinus ir pašvietus: visi drūtais, stambiais, plačiais lapais, visi tirštai žalios spalvos. Vilties žalum“.

Siūloma literatūra: Vaižgantas, *Raštai*, Vilnius: Pradai, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1994–2009, t. 1–21; Vanda Zaborskaitė, „Juozas Tumas-Vaižgantas“, in: *Lietuvių literatūros istorija. XX amžiaus pirmoji pusė*, antroji knyga, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 71–86; Aldona Vaitiekūnienė, *Vaižgantas*, 1995; Aušra Jurgutienė, *Naujasis romantizmas – iš pasiilgimo*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998; Algimantas Radzevičius, *Vaižgantas lietuvių prozos kryžkelėse: meninės sintezės problema*, Vilnius: Vaga, 1987; Kostas Ostrauskas, „Vaižgantas“, in: *Kostas Ostrauskas, Čičinskas ir kiti*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 201–245.

Juozas Tumas-Vaižgantas

DĖDĖS IR DĖDIENĖS

Bepiga, kad tai būtų buvę tėvelio ar motutės broliai ir jų žmonos. Apie juos būtų galima prirašyti labai gražių dalykų. Turėti daug dėdžių, žinoma, su dėdienėmis, nemaža garbės ir malonumo. Kokia tau garbė visame kaime, kai į tavo kiemą ima sukti, iš atlaidų grįždami, vienas vežimas, antras, trečias... Kai tavo kiemelyje pradeda nebepareiti kalamaškų ir brikelių, gerai apkaustytų, kartais ir su lingėmis. Kai baltai aptiestą tavo stalą apsėda dešimts, dvylika asmenų ir visi tau artimi. O, tokiai dienai tu negaili dviejų pūrų miežių ir apynio spurgo, negaili ir avinioko. Tau džiaugsmas, kad pirkioje ūžia, ir drauge malonu nusimanyti, kad kur tik pasisuksi, visur pakeliui čia vieną, čia antrą dėdę rasi, drąsiai į jį užvažiuosi, drąsiai kalbėsies, nakvynės ir vaišių lauksi, nes jie bus tavo skolininkai, privalės tave atmylėti.

Ir patiems dėdėms miela savo broliavaikiais pasididžiuoti. Giminės – ką daugiau besakysi!

Bepiga, kad taip būtų buvę!

Man tenka į lietuvių tautos epopėją įvesti kitos rūšies dėdžių ir dėdienių. Liūdna tai bus istorija ir pasakojama toli gražu ne prie „apynio spurgo, miežio grūdelio“. Man teks kalbėti apie tėvo brolių – nevedusį ir apie tėvo brolienę – našlę. Šitokių tipų, manau, visai nebėra Lietuvoje, kitokioms ekonominėms ir socialinėms sąlygoms susidarius, nes dėdės ir dėdienės pavadinimai anuolaik reiškė visai ne giminės ar šeimos santykį, tiksliai tam tikrą socialinį vienetą šeimoje.

Labai senai:

MYKOLIUKAS IR SEVERIUTĖ

Gerokai prieš panaikinant dvarų baudžias.

Saveikių dvaras buvo ne didžiausias Pats-Pamarnecko dvarų. Vis dėlto jo laukų dirbtų suvarydavo iš keleto apylinkės kaimų: Aužbikų, Geišių, Tilindžių ir kitų. Visus juos valdė Geišių Geišė Rapolas, to dvaro tijūnas, paprastai vadinamas prižiurna. Jojo antrininkas buvo Aužbikų Šiukšta Mykolas, perpus už jį jaunesnis. Tijūnas Rapolas, geroką bizūną nusitvėręs, rūsčiai ir rimtai vaikčiojo dvare aplink ūkio trobas ir lauke aplink darbininkus. Tvarkė, barės, bizūnu pliaukšėjo ir – nuolat pypkę rūkė. Kur tik jis pasisuko, visur girdėjai:

– Mykoliuk šen, Mykoliuk ten.

Reikia grėbti:

– Mykoliuk, veskis mergas!

Reikia vežti:

– Mykoliuk, vežimų krautų!

Reikia kimšti:

– Mykoliuk, į galą!

Taip per kiaurą dieną, per kiaurus metus, per nemaža metų.

O Mykoliukas – jau visas Mykolas. Jam arti trijų dešimtų. Jis gražiai išaugęs, storas juosmenyje, pečiuitas, daugiau kaip vidutinio ūgio ir pagali. Šieno plakais, grūdų maišais jis žaiste žaidžia, visą vežimą tik vilpš už galo, jei užkliuvo. Uostai šepečiu panosėje, nes karpė nuo burnos, kad nelįstų į šaukštą valgant.

Mykoliukas visur šoka, bėga, nė neviptelėjęs, mažiausiu žodeliu nepaprieštaravęs, nepasiteisinęs, niekam, nė namiegam, nepasiskundęs. Dirbo tylomis, kalbėjo tik kas reikia. Vis dėlto jis nebuvo paniuręs, nuobodžius. Viską taisė mėlynos jo akys, tokios ramios ir lipšnios, jog už vienas jas negalima buvo jo kitaip šaukti kaip malonėjamu žodžiu: Mykoliuk.

Tylus tylus buvo Mykoliukas, o visiems matės, jog jis šneka. Bent nori kažką pasakyti. Lūpos atsičiaupusios ir taip sudarytos, lyg tuoj štai pasakys, ką jis gera yra sugalvojęs ar atminęs. Mykoliukas kažin kuo džiaugės, kažin kam šypsojos.

– Mykoliuk, tekinas, greitutis!

Mykoliukas bėga kaip įdygtas, krauna, mina, braukia, triūsia pluša, – ar maža Pats-Pamarnecko dvaruose darbų lažininkams! Dirba tikrai už du, už tris, niekadose nieko nesišaukdamas padėtų. Net kai tirštai žmonių aplink esti, Mykoliukas dirba vienas, varo vienas savo barą. Tai aiškiai matei, ir nebuvo noro jam padėti. Kam, kad jam taip gera? Nei Mykoliukas žmonių šalinosi, nei į juos dėjos. Patekęs į būrį, jo nepadidino, išsiskyręs iš būrio, jame žymės nepaliko.

Dienos darbus padirbęs, namo savo kaiman žingsniavo pats vienas, tolėliau atsilikęs nuo kitų. Gal jo kaimas nekentė? Kur tau! Visam kaimui, kaip ir dvarui, jis buvo tikras Mykoliukas. Niekas nebūtų galėjęs pasakyti, kad Mykoliukas bet kada su bet kuriuo būtų nesutikęs, susigykęs ir išsipravardžiavęs.

Vis dėlto jis kiksi vienas. Kiksi ir šypsosi, ir nesuprasi, kuo jis šiandien taip patenkintas, kas jam, ypač šiandien, taip patiko, kas jį paglostė, pagyrė ar dovanų kąsnį kieto sūrio pakišo pagrauzti. Ne, niekas jo nepamalonino nei šiandien, nei bet kada per visą jo amžių, niekas jo darbštumo ir spartumo nepamatė ar tyčia nepasirodė matą, juoba niekas nė gražiu žodžiu neatlygino. Niekas, niekas; nė artimiausieji kaimynai neprakalbino jo:

– O tu gi, Mykoliuk...

Maža to, labai maža. Lietuvis tuo pasakymu nieko nepasako, nieko nepaklausia, nieko nelaukia ir išgirsti, kad prisipažintumei. Vis dėlto tai malonu. Prašnekinama protekciniu balsu ir užjautimu, bet reiškia, jog ir tave štai pasergėjo esant. Taigi tu nebe vienas pasaulyje, nors vienam akies mirksniui tu buvai reikalingas.

Dėl to ir šypsosi Mykoliukas visai ne šiam pasauliui. Jis jau užmiršęs, kas šiandien yra buvę, ką jis yra dirbęs, ką, kur ir iš kur vežiojęs, kas yra padėjęs, ūdijęs ar įsakymus davinėjęs, kelis kartus yra jam surikęs tijūnas: „Mykoliuk, tekinas“. Užmiršo, kas buvo, ir, matyti, nesirūpina, ką jis ras namie ir ką vėl veiks, jei tą dieną į dvarą neis.

Mykoliukas šypsosi kitam pasauliui, su kuriuo jis bendrauja kitiems neregimu būdu; kam jis pritaria, kas jam atsiliepia. Viena tebuvo aišku: tame pasaulyje negalėjo būti žmonių, nes žmonių Mykoliukas nebuvo reikalingas. O kad jo žmonės buvo reikalingi, tai visai kas kita, tai jau jų dalykas, jie susidaro savo pasaulius.

Niekur Mykoliukas nėjo, niekur nesikišė, niekuo nesisielojo. Tėvų jam senai nebėra. Ūkį laiko ir visu kuo sielojas vyresnysis, senai jau vedęs ir vaikais suskubęs apsikrauti brolis. Ir Saveikių dvare, ir visoje jo seniūnijoje, ir namie, ir visame Aužbikų kaime nevadino jo Mykolu, tik Mykoliuku, ir nelaike rimtu darbininku, nors jis nuo pat piemens metų dirbo berno darbus ir pagalėjo. Nei tijūnui Geišei, nei broliui Šiukštai jis nesirodė tinkąs rimtam sunkiajam darbui, tad ir siunčiojo jį ten, kur jis... padirba dvigubai, trigubai. Niekas jo nemuša, niekas nestumdo. Vis dėlto lygiai dvare, lygiai namie tiek ir tegirdi:

– Mykoliuk šen, Mykoliuk ten.

Kai tijūnas nevaro į dvarą, brolis jį varo į savo dirvą, į savo pievą, į savo klojimą. Ligi tik pasirodė pirkioje, tuoj brolienė užkorė jam ant rankų vaiką ar pristatė prie lopšio supti klykiantį. Ir Mykoliukas ėmės tą „darbų“ lygiai meiliai ir švelniai šypsodamos, kaip ir vežimų krauti. Dar labiau. Vaikelį ėmė minkštai, moteriškai, prabildamas gražius maloninamus žodžius, glaudė į save abiem didelėm kaip vėtyklės saujom už pakalio ir už nugarėlės. Jis myli savo brolio vaikus, su jais žaidžia, iš laukų jiems nešioja paukščiukus, kiškiukus, iš miesto riestainius.

Tačiau niekas to nepamato, niekas jam už tai aciū nepasako, niekuo neatlygina, jokio gardėsio jam nepakiša. Bene nuopelno – „dėdės“, seno, bevaikio jaunikio, kurs džiaugias svetima šeima, savo neturėdamas; taigi sau daros malonu, ne kitam. Ar negana „dėdei“, kad ūkininkas brolis sėja jam keliais gorčiais linų pasėlio, iš ko jis gauna keletą auksinų saviems reikalams, tabokui, jei rūko, ar kam kitam. Mykoliukas nerūkė, tai tuos auksinus supenėdavo brolvaikiams riestainiais. Ar negana, kad ūkininkė brolienė kas šeštadienis padeda jam, jei turi prasiskalbus, baltus plovinius ir kas diena ant stalo jo vieton deda šaukštą: vadinasi, turi teisės valgyti? Nei savo lovos, nei šiaip jau jam skiriamos ypatingos vietos gulėti, nei ko pašonėn pasimesti, nei kuo užsikloti jis neturi. Kur liko vietos, vaikams sugulus, ten jam gulti; ką apsidairęs pasergėjo kitų nuliekamą, tai pasikloti, jei troboje teko gulėti. O dažniausiai nakvojo daržinėje šiene ar šiauduose, o kad ne, tai arklidėje – ten šilčiau ir nuo vagies sargyba. Neginčijami Mykoliuko tebuvo „dveji“ – kailiniai su miline, kuriais dvejais vilkėjo, kai buvo šalta, kuriuos dvejus svėrės sau per petį, kai ėjo bent kuriuo metu gulti.

Kasdienis prastas valgis, truputis audimo ir kailių gėdai prisidengti kitam būtų buvę mažoka už tokį trūsą. Mykoliukui užteko. Ak jis tik – Mykoliukas, ne Mykolas, tai ir reikalai jo maži. Jis ir pats sau buvo kažin koks mažas, tikras – Mykoliukas. Tai ir nesistebėjo, kad visi juo, mažuoju, pasivaduoja.

Taip Mykolas Šiukšta pamažu pamažu virto „dėde“, tuo senovės šeimos žmogum ašvieniui, kurs aria, akėja, viską dirba, dvarą atlieka, namie berną atstoja, tuo būtinuoju ūkio inventorium, be kurio ūkis būtų ne ūkis ir šeimnininkas gautų išėiti elgetautų.

Dėdė – tai ta pati tyli žemė: vaiso nesididžiudama, nesigirdama.

Štai jis pagrižo iš bažnyčios, pavalgė, pažygiavo, pagulėjo, pagaliau pasiėmė savo paties darbo skripkelę. Jis pats susisuko avinžarnių stygoms, pats pasidirbo skrynutę, prisipešiojo arklio ašutų smuikui, nusipirko kanifolijo. Iš viso to negudraus padargo dabar jis moka gauti melodiją, tokią pat negudrią, bet jam pakankamą.

„Kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju.“

Eina Mykoliukas per savo atšlaimą į pakluonę, takeliu į kalną, leidžias nuo kalno į paraistę grieždamas tą pačią melodiją. Balsas silpnėja, tolyn einant nyksta, lyg Mykoliukas jį pamažu aišytų iš sodžiaus vidurių sau į galulaukę. Sodžius, lyg nepasiduodamas, kad tai iš jo vidaus aišytų, pats, balsų traukiamas, pasirodo voromis po du, po tris. Jauni, paaugusieji ir net seni slenka Mykoliuko taku ten pat į paraistę. Dabar jie patys skripkelės balsus aišo į save iš Mykoliuko, artindamiesi į jį ir vis aiškiau girdėdami: „Kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju“.

O Mykoliukas jau besėdįs paantvalnyje patogiausioj jam sėdynėj, ant ežios, kelius ne pastatęs, tik juos paklojęs minkštoje pievoje. Sėdi skersomis lyg našlaitis, neturįs prie ko prisiglausti, nei motutės, nei mergelės, tai prisišliejęs bent dirvos motinėlės. Veidu į

vakarus, kur saulutė pamažu žemyn leidžias, išžiūrėjęs į erdvę, ne tą erdvę, kuri prieš jo akis, tik į tą, kuri jame pačiame. Mykoliukas varo ir varo vis tą pačią melodiją: „Kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju; kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju“. Nepertraukdamas, nepagreitindamas, tuo pačiu taktu, visai nesumesdamas, kam jis griežia, kas jo muzika gėrisi, kas naudojasi, kas klauso, kas šoka, kam jo muzika labai tai. Lygiai taip pat, kaip tuo pradėjimu nesiliaudamas čirškia jo gamtos brolis žio-gas, čia pat žolyne drauge prisigaužęs. Abudu į gamtos akordą, ne kam kitam. Dėl to ir nenuobodžiai, kad ir vienodai.

Išėjo Mykoliukas su savo liūdesiu, visame kaime sužadinęs ilgesį, norą eiti toliau toliau, į gamtą griežėjelę, į gamtą dainuotoją, į gamtą dabitą, kur gražu, kur prakilnu, iš kur – „tol matyt“, destis, kas atitinka lietuvių liūdesį ir ilgesį. Muzika pagauna sielas, užburia jas ir nebepaleidžia jų iš savo srities ne tiek savo dailiškumu, kiek tuo sielai tinkamumu.

Tai vieni toliau, kiti arčiau susisėdo, šnekučiuoja klausydami. Net tie, kurie paskendo raistan neva uogautų ar krembliautų, neina gilyn, iš kur Mykoliuko nebesigirdi, kur viena tylą, tik sukiojasi vis tų pat balsų srityje, lyg ant tam tikro ilgumo balsų virvės prišti.

Toli toli nuo griežėjo ima suktis dvejetai. Daugiausia vienos mergaitės. Lažininkų sūnūs šokti nemoka, jie, rodos, tiek išvarge, ir kojos nebe tam; po tam dar viena už kitos užklius ar pats šokis panašesnis bus į šlubavimą. Šoka ypatingai. Susitveria vienom rankom už pečių, už pažasčių, ne už liemenų, ne už rankų plaštakų, palinksta viena į kitą galvom, plačiai atkiša storus pasturgalius ir sukas, ne kratytinio, tik suktinio. Muzika girdis: „Kai noriu, rimtai dirbu“, o šokikės čiūkš, čiūkš, čiūkš, darydamos labai plačią apačioje ir siaurą viršuje gubą, lyg dvi vantos, surištos ražais ir už jų sukamos. Juo panašesnės į vantas, kad šventadieniui, to laiko mada, mergaitės, o ypač moters, segės bent keleriais apsaгалais¹ tyčia, kad būtų storiiau pasturgalyje ir dėl to laibiau rodytūsi juosmenyje. Nelabai tai buvo reikalinga ir vykę: kaimietės lietuvės kresnos ir storagalės buvo ir be priedų, o tvirto vyriško juosmens nė raišiodamas nesulaibinsi.

Pasisuks vienas dvejetas, pasisuks antras; pasisuks kartu bent trys dvejetai; nebesiu-ka nė vienas, – Mykoliukui vis tasia, čirškia ir čirškia: „Kai noriu, rimtai dirbu“, pats sau, iš viso žmonių būrio išsiskyrėliui. Mykoliukas skenda savo daromuosiuose tonuose.

Na, ir teskendie sau! Kam tai rūpi? Niekas ir neįtūtė. Taip ir reikia, kad muzikan-tas sau griežtų, kaip dėdė sau džiaugtų, kad ir svetimais vaikais. Niekas neįvertino Mykoliuko muzikos, kaip neįvertino jo darbo, nė meilės, – kaip gi ir kam gi įvertinsi saulės labą darbą, kad tai ir savaime aišku? Šviečia saulė – gera žmonėms, apsiniaukė – prasčiau žmonėms. Kai gera – džiaugies, kai negera – skursti, – ką gi daugiau bedarysi? Saulės dirbtinai nepasigamins, reikia laukti, kad vėl savaime švystelėtų. Tos pat rūšies buvo ir sodžiaus artistas, dėl kurio buvo bent kiek patogiau gyventi verguvės laiku. Nebūtų jo buvę Aužbikuose, žmonės negi būtų mirę. Ag kitiems kaimams nebuvo tokių Mykoliukų, nei Geišiams, nei Tilindžiams. Juo bjauresnė buvo pilna priverčiamųjų pareigų baudžiauninko butis, juo gražiau puošė artistas vidaus gyvenimą.

Negi vienas gamtai tėra akordas, negi vienaip ir tu jam įtarsi. Negi kas šventadienis ėjo Mykoliukas paraistėn. Šiomet tačiau jis tų šventadienių nelyduoja. Šiomet jis, neva kaip ir pirma, nematydamas minios juo atsekusių kaimiečių, vis dažniau ją glosto savo

¹ andarokais.

akim. Peršliauš palengva per visus ir vėl sau žiūri į erdvę ar į savo muzikos sritį. Ir vėl iš ten žvilgiu nukeliauja į minią. Kaip kada tai nė nebeatitraukia akių. Žiūri ir žiūri vis į tą pačią vietą, tik vargu bau kas būtų atspėjęs, ar jis ką mato. Jis ir pats to nežinojo. Tik tuo laiku jo muzika imdavo skardžiau gausti, nebe tylutėlėmis, nebe tokiuo liūdesiu ir ilgesiu. Tada ir suktis daugiau dvejetų išeidavo. Mykoliukas vėl šypsos, kaip grįždamas namo, tos dienos darbus padirbęs.

Nesuprantami gamtos dėsniai ir jų pajėgos ėmė darbuotis jo viduje, šildė jį vidaus šilimėle, keitė visą jojo asmenį, ligi tol pasingą darė aktinę ir nebevienodą. Nebuvo kam pasekti ir jam pasakyti, nes jis pats to nenumanė, kodėl jo griežtuvėlis tyliau griežia, kai minioje kurį kartą neranda Severjos Pukštaičios, ir triumfo balsu ima skambėti, kai pasirodo, pavėlavusi ši kartą, nuo kalno leidžiantis mergytė. Tokiuo triumfu ir ūpu, jog ji, vos tik nusileidusi nuo kalno, tuoj imdavo suktis. Ją pagaudavo muzikos ūpas, išpūsdavo jai gražias šnerveles ir iliūliuodavo jauną krūtinę. Mykoliukas nenusimanė Severjai griežias; Severja nenusimanė tai jaučianti ir atsiliepianti. Jis ir ji buvo tik gamtos akordas, dar vienas visoje jos harmonijoje.

Gamtoje betgi viskas tikslu. Bet kas turi savo šaltinį, pradžia ar priežastį ir plėtojasi, kol prieina skiriamąjį galą. Mykoliukas ir Severja ėmė vienas antru domėtis, lyg juodu būtų tik dabar viens antrą pažinusių, ne iš pat mažens, lyg tik dabar pasimačiusi, ne per dvidešimtį metų kasdien. Dabar, šią vasarą, darėsi jie viens antram naujas ir įdomus; vienas ir antras ėmė tai pastebėti, ko pirmiau nebuvo pastebėję. Ir stebėjosi: nejaugi tai tas pats Mykoliukas, nejaugi tai ta pati Severiutė?

Dabar Severiutei atėjus paraistėn, nors ji kaip ir pirma laikėsi mergaičių būryje, atokiai nuo Mykoliuko, vis dažniau atsitikdavo praeiti pro griežiką. Gal tai draugė vedė, už rankos susitvėrus, o Severja nepasidavė – ir grįžo tuo pat keliu, vėl pro Mykoliuką. Jei ne praeinant, tai bent grįžtant, vis atsitikdavo ir dirstelet iš šono į griežėjo veidą. Juodi juodi plaukeliai, net blizga iš juodumo, tamsus tamsus veidelis, lyg išblyškęs nusigandus. Graži graži lietuviškai smaili noselė.

– Kad nebūt toks blogas, būt gražus... – dilgtelejo jai vieną kartą ir kažin kur nudulėjo. Blogas – reiškė: neriebus, sublogęs, sumenkęs.

Ir Mykoliukas ėmė matyt Severiutę šenjūo iš tolo ateinant ir daugiau niekur nebežiūrėjo: traukė erdvę į save, rijo ją, kaip traukinys bėgių kelią, ir artino į save mergele. Tačiau jai praeinant, nepažiūrėjo į veidą ir jos akelių negaudė. Jautė ją grįžtant, nors buvo nusigręžęs, jautė artinantis, kaip jaučiama šilima, einant į krosnį ar žiburį kišant į veidą. Juo arčiau, juo Mykoliukui darėsi geriau, lyg šaltyje artinantis šilumėlės srovei. Severjai praėjus, jau buvo patogiau ją lydėti, įrėmus žvilgį jai į pakaušį, kur drūti bizai, į nugarą, kuri, kaip ir kitų sveikųjų ir riebiųjų lietuvių, kuprelė buvo, lyg palenkdamą galvą sprandelyje.

Severja Pukštaičia mažiau už kitas buvo panaši į vantą. Ji buvo be palaidinės našutkos, skiriamos, kaip ir ispanių, moteriškumui paslėpti. Tai ji ir be tos priemonės mokėjo padaryti, kietai apsitemdama stikluota liemene, klotinine ir karpyta žemiau juosmens. Toks pat stikluotas apsagaliokas buvo apytrumpis, buvo jį išaugusi, ir tas vienas. Tai aiškiai buvo matyti prieš saulę, kai tamsiai užsibrėždavo žičkinių marškinių ilgumas. Rankų riešuose ilgos marškinių rankovės buvo surišamos kaspinais įsiveržtinai į mėsingą ranką. Tik tai buvo ne raiščio veržimai: tai savaimė buvo įsismaugę, kaip riebaus vaikelio. Ir per visą rankovę jautėi lygų moterišką rankos mėsingumą, ne vyrišką rau-

meningumą. Palinkęs sprandas, kai žiūri iš kupros, pažiūrėjus iš priešakio, buvo tik stiprai įbestas į tvirtą neilgą liemenį.

Bizus visos mergaitės vyniojo aplink galvą, kuri vieną kartą, kuri du, nelygu kurių ilgumas. Ant to gimtojo vainiko segėsi antrą – rūtų vainikėlį. Vienaplaukei rodytis žmonėms buvo neleistina, reikėjo susirišti skarele. Jei šilta, tai vainiku suklostyta, tačiau mečmergės (viešai išžagusios) turėjo pakaušį, kur dedama rūtų vainikėlis, pridengti tos pat skarelės kertele, nebeįvyniojama į skaros vainiką. Moterys ir vasarą išieginę galvos apdarą dirbos iš didelės vilnonės, tik labai plonos skaros – rytiečių čalmą.

Severiotė skyrėsi nuo kitų mergaičių nebent tik dviem dalykais. Ji ėjo, vis akis nuleidus, lyg ieškodama žemėje ko mažo, ir kas žingsnis kinksėjo kaip varliaužas gužas. Priartyręs būtų pasakęs – tai krembliautoja² specialistė. Be to, jos veidelis buvo, nesakysime, gražus, tik toks baltas ir toks švelniai rausvas, jog už tą cerą japonai, sakoma, tikrai būtų dovanoję septynetą kitokių moteriškų trūkumų. Veido, rankų, tad ir toliau turbūt oda buvo tokia lygi, tarytum dirbtinai aptempta, ir taip blizgėjo, lyg lakuota. Derėti tai gal ir nelabai derėjo, bet reiške geležinį kūno padarymą ir jo patvarumą. Rodės, tokia oda nė senatvėje nesiraukšlės.

Visos draugės buvo basos. Tačiau ir kojose čia buvo didelio skirtumo. Kitų matei kojas, šventei tenumazgojamas. Pukštaičios buvo tiek neįpurvintos, jog lengvai išpėjai jas esant rūpestingai mazgojamas ne tik tai vienai dienai. Buvo baltos tuo švelniu baltumu, kuriuo žymisi moteriškas kūnas, parausvinamas sveikatos ir nepagedusio kraujo. Ypač tai aišku buvo, kai besisukant suktinio, žybčiojo pilnos jos blauzdos.

Šitas blauzdas dabar štai visą laiką seka atsidėjęs ir net paraudęs Saveikių dvaro tijųnas, Mykoliuko vyresnysis, Geišė Rapolas, atėjęs paraistėn, kur žmonių būrys. Jis čia nebe pirmą kartą, ir niekam nekeista: tijųnas labai mėgo susirinkimus, nes buvo plepys ir džiaugės, radęs, kas jo klauso.

Geišių sodžius buvo antrapus miškelio už dvejeta trejeta kilometrų. Taigi Rapolas, ligi tik išgirs Mykoliuko skripkelę, ima ir atpėsčiuoja šuntakiais stačiai per girią. Taip buvo pernai, taip ir šiemet. Tik šiemet jis, rodos, bus nė vieno šventadienio neapleidęs (nelydavęs) ir tiesiog tapęs aužbikiečių narys.

Geišę, nors jis buvo darbų prižiūrna ir nešiojos rimbą, gerbė visa Saveikių seniūnija, griežtai visi, kurie tik ėjo to dvaro darbus. Nei jis mušės, nei jis keikės, nei ką piktinu. Protingas beraštis ir nematyto sąžiningumo. Dvaras jį labai senai įspitėjo ir padarė dvigubą baudžiauninką: viena, kad buvo ir be to baudžiauninkas, antra, kad jį padarė dvariškį. Pririšo jį prie dvaro be dienų, paskaitydami, kad taip jis atstos Geišių du darbininku, berną ir mergą. Vis tiek Geišių baigia nykti šeima, bebuvu likę vienu du: jis, visų vyriausis, ir brolis Dovydzjukas, visų jauniausis, mažas, menkas pusbernėlis. Rapolui sunkiai ėjo ūkis. Jis pats matė netesėsiąs, o vesti nebuvo linkęs. Pagaliau, ką tai pridės? Vesi tą „kvailę bobą“ (kitaip jis moterų nevadino), ims perėti tau vaikų, ir tiek iš jos naudos ūkiui per keliolika metų. Tuo laiku pats trilinkai susiriesi iš vargo. Taip tamsiai įsivaizdinęs savo ateitį, Rapolas jau dabar beveik nieko nebedirbo ir alko ant pelienės duonos.

Pagaliau vieną kartą, sėdėdamas gale stalo, šitaip pasikalbėjo su Dovydzjuku:

– Tu, kvaily mažasis! Ar tu žinai, kas buvo Gediminas? Ne tavo galvai tai žinoti! Tai buvo Didisai Lietuvos kunigaikštis. Be to, išmintingas. Ag ir didikų esti kvailių, nors ne

² grybautoja.

ties, kiek tu. Tai Gediminas savo ūkį, kunigaikštiją, su visu jos sostu pavedęs valdyti ne vyresniajam sūnui, kurių buvę visas tuzinas, tik jaunesniajam, Jaunučiui vardu. Tu, kvaily, supranti, kam aš, vyresnysis, sakau tai tau, jaunesniajam?

Dovydžiukas, įsinešęs vidun visą našatą pakinktų taisyti, piktai atšovė:

– Ajau! Yra man laiko žinoti visi tavo Gadaminai ar Gydominai! Štai, žiūrėk, viskas sutrūkę, visi kinkymai virveliniai, ir tie jau supuvę. Rišu rišu, ir galo nėra. Reiktų šikšni-nių. Žmonės pasakys, kad mudu ir dviese nepavaldova nė to dvejeto arklių. Kad tu, Rapolai, nors kiek paarėtumei, tai mudu valaką išgyventuva ir būtųva sotu. Man taip gera arti ar šiaip jau kas dirbti. Tik aš, matai, dar netesiu, ir mudviem teks badu numirti...

Ir ėmė vipčioti, nes ir dabar buvo alkanas. Rapolas, irgi alkanas, neturėjo ko atsakyti, tai tik pirštais pabūgnijo į stalą. Tarp jo ir broliuko toks buvo skirtumas, kad berniūktis alkdamas dairės, kaip čia savo sumanumu nebealkus, o jis, Rapolas, tik dairės, kad jį kas kitas pašertų pamylėdamas ar kaip kitaip. Pagaliau Rapolas pabaigė savo oraciją:

– Gi tam, kvailiuk, aš sakau, kad mane verčia dvariškiu, atleisdami mūsų dubai visas baudživas. Taigi tau bus pigiau išgyventi. Valdykis tad kaip išmanydamas, o pajusi Dievo valią, vesi kvailę bobą, ir perėk sau sveikas vaikų. Aš tam amatui netikęs ir tau kelio nepastosiu.

Dovydžiukas prapliupo verkti: taip jam pabaiso vienam gyventi ir vargti. Vis dėlto Rapolas tą pačią dieną išėjo iš Geišių į Saveikius, ėmė tįjūnauti, bepareidamas nakvotų, ir tai retai. Dovydui iš jo tiek tebuvo naudos, kad jis iš dvaro parnešdavo jam kokių senų, dar stiprių šikšnų, kurias šikšninininkas keitė naujomis. Ir taip sudarė jam geidžia-muosius šikšninius kinkymus ir apynasrius. Daugiau nieko, lyg savo namams būtų pa-tapęs visiškai svetimas.

Ilgai Dovydžiukas gyveno labai menkai. Net sunku ir bepasakyti, kaip gyveno. Ta-čiau gyveno, nemirė badu, kaip sau lėmė, net vis po truputį gerėjo, sulig įsigalėdamas sveikata.

Rapolas užtiko tikrąjį savo pašaukimą – tįjūnauti. Taigi tįjūnavo tokiuo atsidėjimu, kokio sunku buvo iš jo laukti: nematytu teisingumu ir ištikimybe Pats-Pamarneckui. Ir vis už tai, kad dabar jis buvo sočiai prišeriamas ir gerai apvelkamas be jokio rūpes-čio tais dalykais. Laimingas gyveno tos tik dienos rūpesčiais, kad visi iš jo nuovados būtų laiku atėję į darbus, stovėtų savo vietose, bent ponų akyse. O jiems girdint, ypač smarkiai rėkavo pabariais ir rimbu pliaukšėjo, nors šiaip jau vis tasia jam buvo, kiek lažininkai pripelnys, kokie paskučiausieji bus metų kampanijos vaisiai. Taigi nedūko, nesikeikė, ypač niekas nebūtų pasakęs, kad Rapolas bent ką perliejo savo rimbu, kuriuo nuolat pliaukšėjo ar tik mojavo.

Rapolas, per savo tingėjimą teatlyžęs nuo kaimo darbų, nemaž nebuvo atlyžęs nuo paties kaimo ir kaimiečių, kurie vieni temokėjo jį pagerbti neveidmainiškai. Gerbė jį, mylėjo ir net prieš kitus dvarus didžiavosi turį tokį tįjūną, kurs net „šlekteri“ po truputį. Visas Rapolo sudvariškėjimas reiškėsi tuo, kad į savo kalbą mokėjo ir mėgo įmaišyti keletą nelietuviškų saviškai perkreiptų žodžių, lyg savo kalbos pertarmę. Ypač žymu buvo – daisia, iš: zdaje się. Nuo to ir patį kaimiečiai ėmė pravardžiuoti: mūsų Daisia. Jei Daisia niekuo negalėjo sodžiui palengvinti, tai bent rūpinosi niekuo jo ir neapsunkinti.

Tipingas ramus kavalierius rodės kaip tik skirtas vienišu pragyventi amželi. Moterų jis ne tik nebuvo papiktinęs, nė nematęs. Mergų darbininkių visai neskyrė nuo bernų darbininkų. Visus vienodai muštravo ir kvailiais vadino; visi jautė tai iš pertarmės, ne iš

pažeminimo ir niekinimo. Doras, švarus, skaidrus vyriškis nei ką žemino, nei aukštino, nei dviprasmiaus žodžiais moterų kibino.

Taip jis ir būtų pabaigęs amželį, kad raganos, kurias jis giliai tikėjo, nebūtų jo padariusios; reiškia, sužavėjusios visai nebereikiamu laiku: nesiutęs apželdamas, gavo atsiusti žildamas. Įstrigo jam „kvailė boba“ – Severja Pukštaičia, visai ne iš to būrio, kurs jam tiek metų prieš akis šmišinėjo ir galbūt stengėsi nejučiomis įstrigti. Severja, nors jau buvo visiškai įaugusi merga, žiūrėk, gal jau visų pilnų metų – bet kokiems vekseliams pasirašyti, vis dėlto tėvai neleido jos į dvaro darbus, bevėlydami samdyti jos vieton mergą. Taigi užsimesti senstančiam Rapolui ji nieku būdu nagalėjo.

Tai kaipgi tai atsitiko? Ar jis žino, kada ir kodėl sveikas žmogus ima ir suserga? Kad tai padarai, Rapolas nėmaž neabejojo. Tik vienu jis be galo stebėjosi – kodėl jis visai nenori eit į bet kurį monelninką, kad atburtų, ar į kleboną, kad jam egzorcizmus paskaitytų. Jis neabejotinai sirgo ir kankinosi, betgi nenorėjo iš tos „ligos“ pagyti. Kur tau! Jis to savo padėjimo dabar nebūtų mainęs ant jokio kito. Dar daugiau, visą savo dvarišką buitį atiduotų už tai, kad tik galėtų nusipiršti Pukštaičią.

– Nebeesmi, daisia, bloznas. Nė ištvirkėlis, daisia. Kad man, daisia, būtų kvailės bobos į paodį lindusios, senai jų būčiau šimtą turėjęs. Daisia, man jau arti 50 metų... Ką gi aš beveikčiau su ta plienine merga? Ir kur ją padėčiau? Pas Dovydus jau ir be to arti pilnio. Dvi kvailės bobos prie vienos krosnies, daisia, paskuigaliais užsibadytų. Mudu su Dovydu gal ir nesimuštova, tik duonos visiems tikrai neužtektų.

Taip įkalbinėjo sau išmintingasis Geišė šimtąjį kartą, išėjęs gultų, vartydamas nuo vieno šono ant kito ir niekaip nerasdamas sau patogaus padėjimo, kad galėtų galų gale užmigti. Akys buvo sausos, net perštėjo. Buvo kiek karščio. Jis visas degė, plastėjo, vis tą pačią mintį mąstydamas, tą patį reginį regėdamas – Aužbikų Pukštaičią. Jautė kitą dėsnį savo kauluose, kurs nepasidavė išminties dėsniumi. Sužavėtas, ką ir besakyti. Čia ji matės arčiau, ir norėjosi, kad būtų visai artie, čia ji buvo toli, ir norėjosi, kad visai išnyktų. Tačiau mergaitė nei artinosi, nei nyko, tik vienodai jį kankino.

Užmiršo Rapolas savo pareigas. Nebeėmė savo bizūno. Ėjo į darbininkus apsiblausęs, nieko nebematė, net tikrųjų šelmybių. Vis galvojo galvojo tą vieną mintį, kur čia Severja dar kartą susitikus? Nejaugi bėgioti pakluonėmis ar aplink jos klėtelę? Tik Geišė, tijūnas, negi bebloznas, daisia. Pats save užjuoktų. Tiesa, galėtų nueiti stačiai į Pukštus. Seniau ir užeidavo. Tai jo buvo nuovada. Čia nieko keista. Tik šitiems monams prasidėjus, Rapolas ėmė bijoti Aužbikų kaimo. Juo norės ten eiti, juo nebeis, net reikalu paraginti į bet kurį dvaro žygį ar ruošą. Seniau, būdavo, nepraleidžia nė vieno kiemo, nepakalbinęs:

– Seni kvaily! Boba kvaile! Ar jau išleidote šeimą?.. Ar jau gavote, daisia, kitiems metams šeimynos?.. Daisia, kvaile, tavo vaikas buvo susirgęs. Ar jau pagijo?

Ir jam mielai atsakinėdavo, negirdomis praleisdami jo kvailiavimus, matydami krikštolinę tijūno širdį. Dabar tijūnas tirpte tirpo prieš savo „kvailius“. Vis jam rodės, ims ir išpės kitą, slaptąją jo intenciją, pažiūrės į jį, patylomis pašieps, ir smek kiaurai! Rapolui rodės, jau visas pasaulis žinąs jo meilės kankinimąsi, kuo jis taip susirūpinęs, ir pasakojąs, sudėdamas visokias pasakėčias apie seną vyrą ir jauną pačią. Jis, trimis dešimtimis metų vyresnis, turi pretenziją pasigauti mergiotę, kuri anūke jam tiktų.

– Tfu, pondieiu mylėk!.. – spjaudės ir ko nemušė savęs per veidą. Ir visas tirpo, kas bus tarp jų, kai jis, neilgai betrukęs, nebetesės eiti vyro pareigų, o jo moteris tebebus pilna jaunų pajėgų. Ar jis nėra matęs, kas tokioje poroje darosi? Bus pilna „draugų ir

bičiulių.“ Ne jo, jo žmonos. Tai dar nieko. Rapolas tirpo nuo kita ko, būtent nuo to pažeminimo, kurio gali susilaukti iš savo draugės jis, nusidėvėjęs vyriškis. Tirpo ir iš baimės, už ką jis kankins jauną moteriškę, atėmęs iš jos teisėtą laisvę pasirinkti sau tinkamą amžiui porą.

Ką čia daugiau beradus sau pakankinti? Geišė tyčia ieškojo priemonių sau pažeminti. Nuo pradžios ligi galo buvo jam aišku, kaip ant delno – tas ryšys negalimas, Pukštaičia už jo netekęs; nei kas dora būtų, kad ir ištekėtų. Ir vis dėlto jos geidė, kaip alkanas duonos.

Sulyso, žandai dar labiau įdubo, reikšdami jo senatvę. Ir tik žindo žindo tą savo liui-kapalaukę. Galbūt galų gale ir visai nusinuodijęs nikociana, kad ne tie šventadieniai ir Mykoliuko atviliojamieji paraistėn aužbikiečiai. Atsigavo Rapolas. Dabar savo pareigas vėl pradėjo eiti kaip reikiant. Ta įkibusi mintis, tas pasiilgimas ar ištroškimas, pavadinkime, kaip sau norite, meile ar kitaip, nors nė per akies mirksnį nenyko, tačiau nebekliudė. Jis maldės, laukdamas šventadienio, kada teisėtai, be baimės galės prisotinti savo akis mylimu asmeniu, atsidžiaugti juo, pabūti netoliese.

Taip praėjo visa eilė tokių šventadienių. Rapolas nė vieno nebuvo praleidęs. Vis dėlto nė per nago juodymę neprisiartino prie savo tikslo, nė vieno karto negavo progos pasišnekėti su Severja ir patyrinėti jos. Pagaliau arti šv. Jono išsitepė pušnis taukais, praretėjusius plaukus sviestu, jog net vienoje vietoj jam balta liko, susiveržė juosta, perbraukė sau ranka per karpytus uostus ir gaidžio statumu, visas nušvitęs, išėjo į paraistę, pasiryžęs šį vakarą būtinai pasikalbėti, ne apie piršlybas, o, ne! tik taip sau...

Ak, kaip gardžiai jis būtų iš savęs juokęsis, jei būtų pats save iš šalies matęs! Tačiau nematė, ir visi jo gudrūs sumetimai šiam kartui kažin kur buvo išsibarstę. Jokių rimtų, nė juokingų dalykų apie save nebeatminė.

Eina Rapolas, skuba žinomais raisto šuntakiais ir stebisi. Kurių gi monų? Griežtuvėlių pirma buvo gražiai girdėjęs. O dabar jo visai nebegirdi. Sustojo, įsiklausė. Ne, nebegriežia. Mykoliukas, ėmęs griežti, nebesustodavo. Nejaugi būtų kur kitur paėjęję? Ir pagreitino savo žingsnius. Išeidamas iš girelės, tačiau išvydo paprastą, gerai jam žinomą reginį. Visi buvo kaip buvę, tik viena atmaina: Mykoliukas nebegriežė, nes šalia jo sėdėjo Severja, ir abudu tylėjo.

Argi tai galimas daiktas? Rapolas Mykoliuko visai neįtarė. Per gerai žinojo jo namų dalykus ir jau išgalėjusią „dėdės“ rolę. O tačiau tai buvo šiuo kartu senio tijūno rungėjas, nors netyčiomis.

Esti neramių nakčių. Oras elektra pernelyg persisunkia ar ką. Rusai tokias naktis vadiną „vorobjinaja noč (žvirblių naktis)“. Dėl ko, neišmanau. Esti ir dienų tokių, kuriomis žmonės it bitės esti pikti, riejas, vaidijas, net mušasi, nori pirtin eiti ar ypatingai guoslūs tampa.

Visa ta diena buvo ypatingai nervinanti. Kaitra, kokios dar šiemet nebuvo buvę. Ne tik saulė, visas oras buvo geltonas kaip tirpintas vaškas. Žmonės alsavo kaip žąsiukai išsižiodami. Ėmė drabnumas, noras virsti ant šono. Bažnyčioje žmonės šlapo mirko savo prakaitu ir nervinosi. Ir pats kunigas nervingai pasakė pamokslą: visus išpeikė, išbarė, pragarus pažadėjo ir iš ten nebemėgino vaduoti, kaip paprastai darė, paduodamas vilties. Oras sudaro gyviamis nuotaiką, be pagrindo pykina ar linksmina. Buvo jaučiama audra. Oras buvo pilnas elektros, ir ji amalu byrėjo iš oro, nebesilaikydama, blizgėjo žybčiojo be griaustinio, pažemiais pynės. Kad būtų griaude, būtumei nusimanęs esąs karo lauke per artilerijos ataką.

Neramu. Žmonės buvo padidintais norais ir padidintu nepatenkinimu. Nepatenkin-tas sugrįžo iš bažnyčios ir Mykoliukas. Benorėk doros iš kitų. Vaikams šiuo kartu jis neparnešė nieko. Tai ir jie paliko nepatenkinti. Vienas net jį įžeidė, atsisakęs su juo sėstis užstalėn kaip visados. Kitas šnirpštė, lūpeles patempęs, pikta akelėm delbsėdamas. Vaikai, kaip ir didieji, buvo pripratę iš Mykoliuko laukti ne malonės, tik „dėdės“ parei-gų ėjimo, taigi ir vaikams pataikavimo, be ko kita.

Mykoliukas niekam neištarė nė pusės žodelio. Ką valgęs, ką nevalgęs, – rytą virtas viralas jam pasirodė ataušęs ir skanumo nustojęs, – išėjo į apluką ir užsirėmė abiem alkūnėm ant vartų. Išžiūrėjo dvasios akim į savąjį pasaulį, į paprastąją savo erdvę ir išvydo ten nebe tai, ką visados matydavo, kam šypsodavos. Bene pirmą kartą jis išvydo visą esamąjį ir būsimąjį savo gyvenimo pragarą.

Štai jis baigia tris dešimtis. Kiti tos eilės draugai jau savaimingai ūkį laiko, yra vedę, po vieną antrą klykiantį džiaugsmą susilaukę. O jis, Mykoliukas? Ko jis prigyveno? Ir tai, kas dabar ant jo, skalbiniai, „dveji“, ir tie brolio ar brolienės „duoti“ vilkėti: tik varto-ti, ne į savo skrynelę pasidėti ar išsinešti. Jo paties tėra nebent savasis kailis, kuris vargu nulupti, nors ir sakoma dvaras mėginąs bent po du kailiu lupti. Jei dvaras lupa po du, tai reikia pridėti trečias, kurį lupa brolis. Už ką? Kuriomis teisėmis? Vien tomis, kad jis pirmiau vedė, vaikais apsikrovė? Vadinasi, tyčia pasigamino daugiau duonos valgytojų ir pats vienas jos nebepritiesi. Pamėgink dabar jam nebepadėti: visi jo mažiukai išeis elgetomis – ir Kaziukas, ir Laurukas, ir pati mažoji Onutė, kuri dar nieko nekalba, o dėdę jau pažįsta ir išmano, ko iš „dėdės“ reikalauti. Ligi tik jis pirkion, tuoj jam rankelės ištiesia, ruošdamos eiti jam ant rankų, ir šaukia:

– Duod, duod...

Suprask, riestainį ar kokį pigų žaislelį iš pievos.

Vienas brolis nebepavaldys valako, ir dvaras išmes jį kur į trobelę medсарgiu ar lau-kabėgiu.

Atminęs „gaspadoriaus“ nupuolimą, Mykoliukas net visas nutirpo. Kaipgi tai gali-ma? Ne, jis, Mykoliukas, neleis, kad taip atsitiktų. Gi atminęs Onutę ir berniukus, net vėl ėmė šypsotis, kaip ir pirma. Visas gyvenimo kartėlis kažin kur dingo. Ne, tikrai ne! Jis negali suardyti broliui gyvenimo, vaikus paleisti iš neturto į tikrąjį badą. Jis turi būti taip, kaip yra, bent kol vaikai paūgės.

Tačiau šis šviesus, pragiedrėjęs tipas vėl ėmė savaime niauktis. Naujas, ligi šiol visai jam svetimas vidaus balsas ėmė gundyti:

– O kol tai pasidarys, tu būsi jau senas ir nebenorėsi savito gyvenimo. Nebenorėsi nei pačios, nei savo griežtuvėlio. Būsi kietas bejausmis. Jei šiandien tavo brolis šeiminkas tave veda, kur tinkamas, kur nori, ir tu laikai, juoba tada laikysi. Tik jau nebebus nei Kaziuko, nei Lauruko, nei Onutės. Onutė išskris kitur vargo vargti ir teparvažiuos ar pėsčia beparbėgs ne pažaisti su dėde, tik pilnų kerčių čia priverkti ir vargo dienelemis prisiskųsti. Kaziukas su Lauruku bus taip pat nepatenkinti; riesz tarp savęs, riesz su tėvu, pasigers ir da, žiūrėk, savo dėdę apmuš... Dėdė ir tada bus vienas, kaip ir dabar, ir numirs užmirštas, kur arklidėje, tais pačiais amžiniais savo dvejais užsiklojęs tik ligi ke-lių, nušalusiom kojom ar susitraukęs kamuolin... Ne, Mykoliuk, to laukti nėra ko. Reikia vesti ir savo šeima susidaryti.

Bet brolis ir brolienė neįsileis naujos poros į tą pačią gūžtą, kur ir be to pilna. O kad ir įsileistų, tai kas doras eis į tokį tirštumą? Nebent paprašius ponas, kad „pavelytų“

vesti. Reiškia, tuoj duotų skyrium valaką valdyti ir dienas eiti. Būtų gera... Tik su kuo tu pavaldysi, kuo įsitaisysi ir pasisamdysi, kad nė kelinių savo neturi? Tokiems plikiams valakų neduodama valdyti! Be to, visoje Saveikių seniūnijoje, rodos, nėra nė vienos dykynės (pustoš), kad imtumei ir apsigyventumei gatavose trobose. Gal kur kitur yra. Pats-Pamarnecko dvarų daug tolimuose kraštuose. Tada tektų išeit iš Aužbikų, iš tos paraistės, nuo to kalno, iš kur taip toli matyti...

Ne, Mykoliuko pajėgos to netesės – išeit iš gimtosios vietos, iš to krašto, kur jau tiek vargo privargta. Ir dabar dar Mykoliukas nežinojo ar nenorėjo prisipažinti, kodėl jam ši gimtoji vietelė tokia brangi, kodėl nuo jos negali atitraukti savo širdies, kodėl ji taip prikepė prie jo, jog skauda, net tik pagalvojus apie nebuvimą čia.

Mykoliukas dar nebuvo sau pasisakęs, jog čia pat jau per ištisus dvidešimtį metų jis žiūri į Pukštų Severiutę. Atmena jos krikštynas. Paskui bėgdavo jos verkiančios pasupti. Paskui nešiojo ją ir žadino. Paskui vedžiojos, piemeniuku būdamas, kai visas būrelis sodžiaus mažiukų prie jo prikibdavo. Paskui drauge vakaravo, jai šokti griežė, kas dieną matė. Galų gale visame pasaulyje juk nėra gražesnės, stipresnės, meilesnės, išmintingesnės, doresnės, tėvam paklusnės...

Biro Mykoliukui visa eilė, be galo, be saiko, pagyrimo priedų, kurie vis dėlto nė iš tolo neatvaizdino jam tikrosios Pukštaičios, viso Severjos gerumo ir tinkamumo. Tarytum dabar tik, šią slopią dieną berymojant jam ant vartų, visa tai palengva prašliaužė pro jo atminties akis. Ir širdį jam taip suskaudo, taip ji ėmė plakti, jog net rankos ėmė drebėti, net ašaros pliūptelėjo iš akių. Mykoliukas įsikukčiojo kaip Kaziukas, susigėdo pats savęs ir nubėgo daržingalin į šiaudus, išsigandęs, kad kas jo nepamatytų verkiant ir neimtų domėtis ir teirautis, kodėl.

Dabar tik Mykoliukas ne tiek suprato, kiek juste pajuto, kaip Severiutė yra jam artima, kokią didelę dalį jo būtybės sudaro, kokia didelė spraga pasidarytų jo gyvenime, jei jos netektų. Ne spraga, būtų neblikę ištiso ilgo straipsnio, tiesiog nebebūtų kas beužstoją, kai šiaurus vėjas pučia, kas užtveria, kad svetimas gyvulys nelįstų... tau į sielą. Taip, dabar Mykoliukui aišku: be Severjos jam gyvenimas ne gyvenimas, ar jis jos neves, ar ji už kito ištekės.

Ir tapo ji susyk brangi brangi, už viską pasaulyje brangesnė. Ak, kad jis dabar turėtų tiek, kiek Pats-Pamarneckas: kokie būtų jam niekai visi tie dvarai, kokiuo nusijuokimu juos pablokštų Severjai po kojų. Te, žinokis, tik būk mano – tu man atstosi visas pasaulio brangenybes.

Aš tau pačią saulę atiduosiu, nes tu man skaistesnė už saulę. Aš tau visas žvaigždes nurašysiu, nes tavo dvi akelės gražesnės ir meiliau mirksi už visą dangaus skliaustą giedrią šaltą žiemos naktį. Tegul sau iškerta visą mielą mūsų raistelij, – liks man tavo plaukeliai...

Dainavo savo širdyje savo meilės dainą Mykoliukas, įsikniaubęs į šiaudus. Visa, visa, kas tik Severiutės buvo, dabar jam kažin kodėl rodės nebe jos, tik jo, tikrojo visa to savininko. Tiek jo, jog bet kieno pasikėsinimas atimti tai būtų sunkiausias nusidėjimas septintajam Dievo įsakymui – nevok, net negeisk. Severja dabar rodės Mykoliukui taip suaugusi su jo būtybe, jog nė tai vienai valandai nebegalima jos beatplėšti. Jis ir ji – tai jau viena; ar juodu žmonės sujungė, ar dar ne, – pati gamta, pats Dievas jau juos sujungė, ir kas bemėgintų išjungti, gautų atkirsti, atpjauti ar kokią kitą skaudžią operaciją padaryti, ir ji veikiausiai pasibaigtų jo, Mykoliuko, mirtimi...

Paskutinis vaizdas buvo toks baisus, jog Mykoliukas šoko iš šiaudų kaip iš verdančio vandens. Ne, jis dabar nebenori mirti, nes jis dabar be galo turtingas, be galo pilnas, kažin ko prielektrintas, nors plyšk ėmęs. Tai buvo begalinis džiaugsmas, kad jis gyvas, jaunas, Mykoliukas, gimęs ir augęs Aužbikuose šalia Severiutės ir iš jos turbūt išmokęs griežti...

Pagavo tad mėgstamąją savo dėžutę ir tokiuo įnirtimu patraukė smuiku: „Kai noriu, rintai dirbu“, jog net margis, paklėtyje pasliukas gulėjęs, kilstelėjo galvą ir išgąsdintas gaidys suriko: „kur, kur, kur...“ Nė kiek netrukus, visas jaunimas išvirto iš trobų ir iš tolo liuoksėdamas ir maitodamasis paskubėjo paskui Mykoliuką.

Bene pirmoji tai išgirdo Severja ir nelaukdama, su kuria čia drauge susitvėrus, viena pasekė. Kažin kodėl kaip tik per šią slopą, namie ir dabar eidama, vis mąstė apie Mykoliuką.

– Kad nebūtų toks menkas, būtų gana gražus... – kartojo nebe pirmą sykį. – O koks geras! Jau tokio kito visoje parapijoje nerasi... Mums jis kaip ir nesvetimas, tik saviškis. Drauge augom... O koks jis nedrąsus... Mes, mergelės, savo tarpe drąsesnės. Jokio palaido žodžio... O kad griežia! Girdi? Visas raistas jam taria. Gaus man pagriežti per vestuves...

Ir atsidūrė pakalnėje, kur savo vietoj ant ežios jau buvo skersom atsisėdęs gamtos žiogas Mykoliukas ir čirškė nepaliaudamas. Daugiau dar nieko nebuvo. Severja, šiuo kartu neturėdama draugių, ėjo stačiai į griežiantįjį. Griežėjas vėl lyg to tik laukė. Traukė griežtuvu ramiai, vyriškai, tvirtai; visos stygos gauste gaudė, visas miškas aidėjo, net žiogai buvo nutilę. Griežė įsižiūrėjęs į ateinančią mergaitę. Tai nebuvo šiuo kartu Aužbikų Pukštaičia, tik jo, artisto, antrininkė, kuri grįžo atgal į savo būstą, į artisto širdį. Nuo pat kalno, ligi tik ją išvydo, Mykoliukas ją imte ėmės į save, artino sau Severja, rydamas erdvę, ir kai priėjo visai artie, nebuleido savo akių, tik didelėm didelėm, pilnom bekraščio džiaugsmo ir pasigėrėjimo žiūrėjo stačiai jai į akeles. Severjos akys, taip pat plačios plačios, lyg atropino įleidus, kiek suvilgusios, taip pat pasižiūrėjo Mykoliukui į akis pilniausiu pasitikėjimu ir be jokių reikalavimų ar pretenzijų. Taip, kaip ji mokėdavo susižiūrėti su savo motina ir akimis susikalbėti, kai pabaigdavo rietimą austi, kai griausmas sugriausdavo, kai nueidavo gubų statyti: regi, kiek, kaip gražu, kaip baisu, kaip gera?

Abudu sakės: regi, kaip šiandien slopu, drabnu, ir vis dėlto kaip miela malonu gyventi, nors tiek vargo baudžiauninkams žmonėms. Mykoliukas nieko nemąstė, tik žiūrėjo, žiūrėjo į akeles neatsitraukdamas, kaip pirma žiūrėdavo į savo erdvę. Dabar jis bus radęs naują erdvę, kuriai vėl šypsosis, kuria gyvens, dėl kurios nematys dienos vargų ir sunkumų. Severja irgi nieko nesakė, tik atsėdo grečimai ir ėmė smilgeles, ašarėles smaugyti, į vieną šluotelę dėlioti. Pagaliau tarė:

– Kad aš tau, Mykoliuk, šitą kutą prie kepurės prisegčiau, tai gražiau būtų nekaip Pats-Pamarnecko vežėjui povu plunksna...

Ir nusijuokė. Nusijuokė ir Mykoliukas, sustodamas griežęs; ne balsu, tik kažin kaip savo viduriu. Jo krūtinę, gerklę kažin kas neapsakomai meiliai kuteno ir vertė balsą daryti bul, bul, bul, o krūtinę liūliuoti.

Ir daugiau nebegriežė. Kam begrieš, kad dabar jo krūtinėje, visame jame buvo tokia muzika, kurios jis negi išreikš menku savo griežtuvėliu, dar menkesniu prisimanymu.

Sėdėjo abudu ir nieko daugiau nebekalbėjo. Jiem buvo gera. Taip gera, kaip pilnu žiedu pražydusiems žolynams. Jie tarpsta, kvėpia, lapeliai kečias į šalis, iš sunkumo

lėpsta. Jie gražina pievą, traukia į save bet kurio gyvio akis. Ir nė vienas vabzdys neaplenkia jų nepabučiavęs, ant jų nepasilsėjęs. Tik vienas nedorėlis žmogus tuoj siekia jo – nusirašyti ir pavarčius pavarčius numesti, kad be laiko nuvystų, jau užmirštas.

Ką jiedu galėjo vienas antram pasisakyti? Kad myli viens antrą, kad jiedviem gera draugėje? Juk tai ir be žodžių aišku!

Dar pilniau. Žodžiai arba ne viską tepasako, arba per daug pasako ir atvėsina vidų. Žodžiai – garas, išsišnypščia ir nebekečia vidaus.

Saveikių dvaro prižiurna Daisia visas nušvito, išvydęs, jog Aužbikų kompanijėlės dar nesuskubo atidūlinti paraistėn. Oro slopumas visus darė nerangius. Visi šandie ėjo lyg be tikslo, o Mykoliuko muzikai nutilus, ir visiškai buvo sustoję, kas kur šnekučiuoti, kas kur gėlelių pasiskinti. Paantvalnyje tebuvo ta viena kompanija – Mykoliukas Šiukšta ir Severja Pukštaičia. Tai įgaliojo senį tijūną prie jų prisidėti, kad nebuvo jo eilės vyreniųjų. Lengva širdimi, nemažu ūpu, tampriu žingsniu pasileido iš miškelio parugėn. Akys jam blizgėjo, kaip išvydus senai senai bematytą artimą ar mylimą giminę. Rodės, puls, prispaus prie krūtinės, išbučiuos veidelius tai jaunutei porelei. Ne, ne porelei: Daisia tematė vieną mergaitę, o vaikiną, nors jis sėdėjo čia pat pašonėje, kone prisiglaudęs, nematė. Ag nematome sekėjo, kai skubinamės pasveikinti jo poniją ar poną. Ir šiaip jau Geišė šiuokart nieko daugiau nematė: nei majestotingai liūliuojančių rugelių, nei margos, storai prižėlusios pievos, per kurią jam reikėjo bristi, nei rudo šandie dangaus ir tokio pat rudo tiršto oro. Tematė vieną Severją, nes į ją vieną težiūrėjo savo vidaus, ne kaktos, akimis.

Ir abudu sėdinčiu tuojau pamatė iš raisto išsinėrusį paprastą jų šventavakarių bendrą, dėl kurio jiemdviem šiaip jau buvo nei šilta, nei šalta. Pasergėjo ir pagreitintą jo žingsnį, ne tokį šabasinį kaip kitomis poilsio dienomis. Pasergėję žingsniuojant tiesiai į juodu, pajuto šandie kitaip būsiant, nelaukiamą įlįsiant į tą orą, kurį tik ką buvo susidarę patys sau, sau vieniems, kurio pavydu buvo, kad kiti kvėpuotų; įlįs ir sudrums užkerėtą jų meilės sritį.

– Dėdė Geišė ateina... – patikrino tačiau ramiai Severja, nepakeldama akių nuo savo žolių šluotelės, vis dėlto ėmė smarkiau alsuoti.

– Tijūnas ateina, – patvirtino Mykoliukas ir nė nejudamas rankom pasirėmė vejais ir kažin kaip nukėlė save bent per žingsnį nuo Severjos. Kiek pirma jam buvo pasidarę jauku, tiek dabar tapo nebejauku. Kaipgi? Jis, Mykoliukas, bus besėdįs ne tik drauge su savo nuolatiniu prižiurna, dar abipus tos pat mergaitės! Baisiai bus netinkama...

Mykoliukas daugiau kaip kits kas visoje seniūnijoje buvo supratęs su Saveikių tijūnu. Jau keliolika metų jo ausyse skamba vis tie patys dėdės Geišės raginimai: „Mykoliuk, šen, Mykoliuk, ten“. Jau kelioliktieji metai jis nuolat sukaliuojas Geišės akivaizdoje. Vis dėlto ir šandie, kaip ir iš pradžių, juodu tebebuvo lygiai tolimu vienas antram. Mykoliukui Rapolas Geišė tebebuvo, kaip ir buvęs, tijūnas, ūdytojas, Pats-Pamarnecko akis, tiesa, niekad os nepalietęs, tačiau visados galįs jį perlieti savo bizūnu už bet kurį neįtikimą. Geišei jis tebebuvo tas pats vergas, pastumdėlis, vaikiščias, palyginti su juo, prižiurna. Ir kas galėjo susidaryti bendra tarp įsakytojo ir klausytojo, tarp seno ir jauno? Viens rėkavo savo įsakymus, nė nežiūrėdamas, kam; antras atsidėjęs vykdė tai, nė nežiūrėdamas, kokių akių ar uostų yra tas, kurs dvarininko vardu laiko savo rankoje baudžiauninkų valdymo ženklą – bizūną.

Be pagarbos, kurios buvo Geišių Geišė pelnęs savo asmens savitumais, kaipo dvariškis, jis galėjo dar pasigirti tuo, kad visi baudžiauninkai tikrai jo bijo, vadinasi – klauso,

nesipriešina, tuojau daro jo valią. Vadinasi, dvaras buvo aptikęs kaip tik tokį tarną, kurs sugebėjo dvaro santykius su muzikais sudaryti ir palaikyti – baile. Ir Mykoliukas, kaip ir kiti, buvo įbailintas, pavergtos dvasios. Namie jį buvo pavergusi brolio šeima ir padariusi – dėde; dvare jį buvo pavergęs įsakytojas Geišė ir padaręs – tylia mašina darytoja. Taigi net dabar čia pabarėje, nedirbamą dieną, toli nuo dvaro ir jo darbų, kur jį dengia ištisa giria, kur tai valandai baudžiauninkai jaučiasi esą sau žmonės, kur ir Mykoliukas sugebėjo sudaryti sritį ir patapti jos karalaičiu, mylimu ir mylinčiu, – jis lygiai taip pat būtų šokęs, kaip ir dvare, ligi tik būtų išgirdęs: „Mykoliuk, šok ten“. Taigi ir dabar jis visas tiktai klausė, ką jam tijūnas tars ir lieps padaryti.

– Sveika gyva, Severiot! Ko taip viena šiandie, be draugių, daisia? – tarė dėdė Rapolas, draugiškai, neapsakomai prietelingai nusišiepdamas. Ir klastelėjo kiek į šalį, bet kad kalbindamas galėtų žiūrėti jai į veidą.

– Sveikas, dėde, – atsakė Severja ir siekė jo rankos pabučiuoti.

Geišė visas nuraudo. Pagrobė mergaitę už rankos, ištempė ją, kad sėdėdama nepasiektų jo lūpomis, ir ėmė svavalingai kratyti ir truksėti.

– Na, jau, daisia, ir „dėdė“! Juk štai ir Mykoliukas namie, daisia, jau dėdė. O tu jo turbūt nė karto dar nesi tuo vardu pavadinusi. Pabūkime, daisia, nors vieną dieną – broliai.

Rapolui patraukus Severja už rankos, nuo kelių jai nubiro visos smilgelės, ašarėlės ir žvangučiai, iš kurių mėgino sudaryti neva Mykoliukui kutą prie kepurės.

– Severiotė, daisia, nesiliauji knarpius dirbus. Tai krembliauji, daisia, tai uogauji, tai lapauji. Kaipgi, daisia, bepavadinsime tai, ką dabar darai? Vainikauji? Žiūrėk, kaip visa apsidraikei žolelėmis, daisia, kaip vištytė, ruošdamasi perėtų. Ė, ką gi? Metas. Mergaitės veikiai sensta. Kad nesentų, vienas tėra vaistas – ištekėti. Tada vis vienoda esti iki pat 45 ir daugiau metų, kada jau, daisia, tikrai pasensta ir niekas nebegali apsirikti. O gal jau ir ruošiesi už kokio beūσιο?

Kalbėjo Geišė visai nebe taip, kaip kalbėdavo, atėjęs kur nors pavarytų. Kalbėjo kavalierišku ūpu ir taip Severja kepino akimis, taip badė jomis lyg yломis, jog tasai svavalingumo ūpas ir ją pagavo.

– Dėdė brolis šiandie linksmas. Kuo gi džiaugies? Bene pats sumanei kokią „bobą kvailę“ vesti? Ag taip pat būtų pravartu, kad nesentumei, jei tai tikras vaistas nuo senatvės.

– Kva, kva, kva! – nusikvatojo Geišė garsiai ir širdingai, net atsilošdamas, net abiem rankom lyg malūno sparnais aukštyn pamodamas ar paketinęs iš juoko ir didelio džiaugsmo kūliu aukštynelkas pervirsti per savo galvą, kaip daro piemenukai.

Širdingas juokas pagavo ir Severją. Pakrizeno ir ji. Pagavo ir Mykoliuką. Išsišiepė ir jis, tačiau visai ne taip, kaip šiepdavosi savo svajonėms, veikiau taip, kaip neapčiaupia dantų kvailokas sodietis, kada jį kalbina ponas, o jis nedrįsta ir nebežino, kas čia beatsakius. Arba kaip šypsos žmogus smarkiai sugauta galva.

– Klausyk, Sever! Visi pasakoja, kad tu esanti pirmoji šiame miške krembliautoja, pirmoji išrenkanti pačius gardžiuosius kremblius. Nejaugi, daisia, tu nebijai ankstyvais rytais eiti miškan? – toliau kalbino Geišė.

– Tai ko gi čia bijosi? Miškas žinomas, visi šuntakiai išvaikščioti ir nėra tokių tankių, iš kur nebūtų matyti saulės. Ji teka antai iš anapus mūsų galasodės. Eik ten link, ir išeisi nosies tiesumu savon pusėn.

– Bene visados saulė šviečia?

– Didelio čia daikto, jei ir kiton pusėn išrioglintumei: dveitas varstų daugiau prabėgti.

- O jei vilkas, meška - am? - pabaidė Geišė Severja, kaip baido mažus vaikus.

- Ne toks jau čia miškas, kad tiktų vilkams ar net meškoms stoti. Nėra čia jų. O kitoms žvėrelėms gana žąsienos ar vištienos. Kam čia joms - mergienos!

Geišė vėl nusikvatojo iš visos širdies tokiu nervingu širdies balsu, jog net klausytojus suvirpino. Ir Severjai visiškai linksma pasidarė.

- Daisia, klysti, mergele, manydama, jog miške nėra tokių, kuriems tinka - mergiena... Nepaniekintų, daisia, lūšis piktoji įdrėksti, o dar aržesnis už lūšį bernelis jaunasis...

- Bernelių miške aš, tiesą pasakius, dar nesu nė karto susitikus. Tokiuo ankstyvu laiku, kaip aš kad krembliauju, jie, tinginiai, nepaslenka, o gal labiau už mane, mergele, miško bijo. Lūšis pikta, tai teisybė, ji galėtų gerokai žmogų apdraskyti. Tą pat padarytų ir dvigubai mažesnė už ją mūsų katė. Bet reikia, kad jos pasiustų ar ką. Šiaip jau lūšis tokia pat baili, kaip ir kiaunė. Nuo žmogaus slepias, ne kelią jam pastoja.

- Bene tu esi, daisia, lūšį mačiusi? - jau rimtai nustebo Geišė.

- O kaipgi? - gyvai perkirto jį Severja. - Lūšis kelias lygiai su baudžiauninkais, auštant, medžioja lig pusryčių, paskui kiek ilsisi paėdus, o kai saulė gerokai įkaitina jų kinį, išlenda ir ima žaisti. Aš žinau jų kinį šitame raiste, tai tyčia jas paseku nuėjus. Jos taip pat žaidžia kaip voverytės, nors didžiulės. Jų laipumas nepasakomas. Pasileis vyti viena kitą aplink drūtą pušį, ne žemėje, tik sraigiu aukštyn, tai net akys raibsta. Juokai vieni. Andai neiškenčiau ir papliaušėjau delnais. Tai žlebt žlebt abidvi žemėn, bet į mane priešakiais - šypt šypt man, ak tu jejem, kaip baisiai, kaip piktai: maniau - jau šoks ant manęs, o jos dulkt, dulkt į tankį, ir tiek jų bemačiau. Gražūs tai žvėreliai, tik kam jie tokie pikti kitiems, jei tarp savęs taip gražiai žaidžia? Ot, kad jos užsoktų man ant rankų kaip mūsų katytė, tai aš mokėčiau su jomis pažaisti...

Severiutė tauškė plepėjo, dėstydamą į kutą išbirusias savo smilgeles, ir nė nepasidomėjo, kokį įspūdį daro savo pasaka.

- Kažin ką plepi! Daisia, lyg būtumei ragana: su miškiniais užsigėidei žaisti, - bailingai pertarė Daisia.

Baimė baime. O pasaka dėl to galutinai pavergė abudu klausytoju. Mykoliukas dabar jau vėl šypsojos, kaip pirma - savo mintims, savo valstybei, kur viešpatauja karaliūnaičia, kaip dabar matyti, miškinė. Geišė ryte rijo mergaitę, kuriai lygiai jauku su nekenksmingais, nekaltais žiogeliais pievoje, Dievo patiestame divone, kaip ir tamsiame miške su laukiniais.

- Iš jūsų matau, kad nei vienas, nei antras nenorėtumėte krembliauti lūšių srityje, - pašiepė klausytojus.

Mykoliukas nieko, sutiko, o Geišė užsigavo ir, padaręs rimtą miną, tarė:

- Ką žinosi...

- Tai derėkime! - erzino jį Severja.

- Susilažinus gal ir pavojinga būtų eit miškan apyaušriais, kada ne tik žvėrys, ir visos dvasios pakirdusios. Vis dėlto, jei būtų geros lažybos, aš sutikčiau.

- Na, tai iš ko? - nesiliovė Severja.

- Iš rankos tos mergelės, kurią aš myliu. Jei ji pasakytų man: „Ateik pačiu vidunakčiu, į patį tamsųjį tankį, pačioje miško glūdumoje, jei nori mane laimėti“, aš eičiau.

- Kam gi taip brangiai? Geriau ateik tamsta piršlėmis į savo mylimąją, ir taip eis.

- Taigi, kad žinočiau, eičiau. Dabar reiks sukčiau patirti...

Ir pataikęs valandą, kada Mykoliukas lyg kažin kur nusigrėžė, šnibžtelėjo Severjai:

– Ateinanti šventadienį, saulei tekant, Girstupio šlaite ar man bus žūti, ar būti. Kas gaili manęs, tegu ateina vaduoti.

– Kaip sakai? – išplėtė akis Severja.

– Tai slapta, kurią tegali patirti – tenai, – pabaigė Daisia ir atsistojo, nes jau artinos į juos bent dvi voros žmonių.

– Mykoliuk, kas tau šandie pasidarė? Ko tu negrieži? Mes jau manėm, jog tu kur išnykai, – ėmė prikaišioti priėję.

Mykolas tik dabar susigriebė senai jau savo griežtuvėlį esąs panuovalyje padėjęs ir visai jį užmiršęs. Tad griebė jį nusigandęs ir pagavo linksmai čyruoti: „Kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju“. Dvejetai ėmė suktis. Tik Severja vis tebesėdėjo vietoje, negalėdama atspėti, ką gi tai reiškia dėdės Geišės žodžiai, kokią paslaptį žada jis apreikšti kaip tik toje vietoje, kur lūšys vaikus vadžioja. Suprato tačiau, jog ta paslaptis ją kliudo ir labai intriguoja.

Pakviesta šokti betgi atsijokėjo, šoko stačiai ir ėmė kaip padūkusi suktis: čiūkš – čiūkš – čiūkš.

Mykoliukas, kaip ir pirma, jai griežė. Tik ar be vienam Mykoliukui Severja šoko?

Aužbikų kaimas, išsitiesęs ilga virtine abipus neapsakomai purvinos gatvės, kur vežimai rudenį ir pavasarį kiaurai klimpo, stovėjo nuostabiai gražiame kalne, ne kalne, veikiau skardyje gilaus slėnio, kur žėlė miškas. Per jo viršūnes buvo matyt antras skardis, dešinėj ežeras. Apylinkė juos vadino keturių bažnyčių vieta, nes tiek jų iš Aužbikų buvo matyti. Tiek jiems iš to ir tebuvo gerumo. Šiaip jau pilkas, surūgęs buvo jų, kaip ir kitų kaimiečių, gyvenimas.

Jei reiktų trumpai apibrėžti anų laikų gyvenimas, pasakytume: minimum ištaigų, bet kokių patogumų. Viskas daryta tik tiek, kiek būtinai reikalinga, be ko jokių būdu neapsieisi, norėdamas išlikti gyvas. Pilkos dūminės mažutytės pirkelės, pilkos mažutės klėtelės, pilki ir kiti trobesiai. Ir viskas mirštamai nuobodžiai, vienodai sustatyta. Tebuvo vienas skirtumas. Kas visą sodybą turėjo iš vienos pusės gatvės, destis platesnę, tas pirkią ir klėteles statė abipus kiemo. Kas sodybą turėjo siauresnę, bet ilgesnę, tas pirkią statė vienoje pusėje gatvės, klėtį – antroje. Ar šiaip ar taip, tos dvi trobos stovėjo, iš pirkios lango turėjo būti matomos klėties durys, matomos diena, matomos ir tamsią naktį. Tam tikslui buvo šviesiai dažomos, kad ir tamsoje baltuotų ir reikštų, ar uždaros, ar vagis bus jas atsidaręs.

Ne tiek dėl kūčių, kiek dėl klėčių ūkininkas ilgų rudens nakčių nemigo. Rietimus pavogus, skaudžiau buvo neg arklius. Arklių galėjai pirkt, audimų kiekvienas taisės sau. Taigi gera šeimnininkė, – o lietuvės visos geros šeimnininkės, – turėjo visa to pasitiekusios ne tik visam savo amžiui, dar ir vaikams kraičiui.

Ūkininkas nepasiklovė užraktu.

Gelžinis jis buvo ir vadinosi spyna, vis dėlto buvo tai tik paprasti gelžiniai skląščiai, atšaunami bet kokia gera vinimi, bet kokiu raktu.

Menkutė buvo Pukštų, kaip ir kitų, pirkelė. Ji teturėjo du nedideliu ketvirtainiu langu keturiais stiklais: vieną į kiemelį, antrą į gatvę, abudu krikštasuolėje. Tiesa, buvo ir kitudu. Tik jie veikiau reišė vietą, kur turi būti langai iškirsti, neg pačius langus, nes, kad nešaldytų vidaus, buvo užšaunami lentomis iš vidaus. Jie buvo lygiai keturissyk mažesni už tikruosius langus ir vadinosi – prisimerkėliai, vadinasi, kaip nesveika žlibakio akis.

Praktinė jų vertė buvo jokia, ir sunku dabar beatspėti, kam jie buvo iškertami, vienas priešais krosnies kaktą, antras ties lova. Nebent tai rudimentinė senovės liekana.

Asla buvo molinė, plūktinė. Visą žiemą pečeliuje (papečkyje) laikomos vištos, kai imdavo iš bado kelti nebepakenčiamą lermą, buvo paleidžiamos palesti. Jos čia, asloje, rasdavo saujelę papiltų grūdų, patrupintų bulvių, pelienės duonos; čia pat turėjo gauti ir kitos joms reikalingos medžiagos – kalkių kiaušinio kiautui. Taigi lesė molį, darė duobelės, paskui tose duobelėse sugulusios krapštės ir dulkėmis gynės nuo ēdančių jas vištutėlių. Tik pratęs žmogus neknapsėjo, eidamas tokia asla.

Moters, mazgodamos indus, neturėjo tam tikro didelio indo samplovoms supilt. Jei jų buvo daug, kiekvieną kartą nešė laukan ir pylė pro duris į kiemą. Jei buvo nedaug, pamazgojus dubenėlį ar ką kita, tingėjo durų darinėti, ypač šaltyje, ir šliukšėjo čia pat į aslą; kad palaidos, nebesuplūktos žemės duobutėse nekeltų dulkių, tyčia buvo laistomos. Viduje laikomas spižius vandens atsigerti ar virti nebuvo užvožiamas. Langai aklinau užkalti, nei žiemą, nei vasarą neatidaromi. Tai gali suprasti, kiek viduje buvo šuto, drėgnumo. Nuo jo langai vasarą buvo visi užburbėję bjauriomis zliaukomis, kurios pūdė spielčius; spielčiai nebelaikė stiklo kvartkų, kvartkose plyšiai leido šaltį. Žiemą buvo storu šepečiu užšalę, užmarmėję ir nebeleido šviesos.

Plūktinė krosnis buvo nuo karščio sueižėjusi, pro ją buvo matyti liepsna. Liepsna mušės plakės iš krosnies tiesiai palubėn, pakriautėn, kur buvo prikraunama pliauskių džiūti. Dažnai jos užsidedavo ir reikdavo numesti. O nepastebėjai, tai supleškėjo visa troba, dažnai ir visas kaimas nudegdavo. Tada žmonės statė dar menkesnes trobas.

Severja savo pirkios nedabojo ir jos nemėgo taip, kaip reiktų mėgti gimimo vietelė. Ji buvo vienatinis žmogus, kurs mėgo ištaigą ir dailę. Pirkia visa to jai negalėjo duoti, nei ji pirkiai. Ne vieno žmogaus galia nugalėti visa susidariusi tvarka.

– Kur moters ruošias teliūskuojas, švaros nepalaikysi, – teisinosi vyrai.

– Kur vyrai dirba, tašo ir suka, nevaliosi pašluoti, – teisinosi moters.

Ir visi rimo, sutikdami su ta santvarka, kuri yra, nė nenuvokdami, jog gali būti geresnė jų buityje.

Pagaliau pirkia tebuvo ruošos ir darbo vieta, nelyginant skalbykla ar kuliamašis jaujas. Per kiauras dienas šeima buvo orie. Tėvas su sūnum dirvoje, bernas su merga dvere, močia su dukterimi kamaroje, diendaržyje, darže. Jomdvim buvo darbo, jos sukos po pirkia, po namelį, net viesulą kėlė. Tai kur čia švaros ir dabos besužiūrėsi. Dirbk nuo saulės patekėjimo iki pat nusileidimo ar net sambrėškos. Darbas darbą veja.

Jei dėl švaros moters negalėjo pasiteisinti, tai dėl dabos nenujėgė, jog jos mėgsta dabą. Kur jų vienų buvo kertelė, ten ir dabos buvo, o su ja net ir švaros.

Kai pirkios stalą, suolus, langus ir palanges Severja temazgojo vos keletą kartų per metus, kiemelį šlavė kas šeštadienis, ir jis visados buvo švarus švarus, daug švaresnis, mažiau priškušlintas negu troba. Ką besakyti apie rūbų klėtį, kurią ji viena teglobojo. Prieklėtis, net akmuo pasistoti švietė baltumu, nė žymelės, kad kas būtų jį pasistojęs purvina ar tik dulkėta koja.

– Pas tave taip švaru, jog net nedrąsu stotis, – kalbėjo draugės, atbėgusios pasikie-minėt ir dairydamos; ne ko nauja ieškojo: jos aliai daiktelių čia žinojo, tik kad akis mėgo. Gražiai obliuotos ir sandariai suleistos grindys ir lubos. Sienose, grindyse nė dulkelės; pabalkiais, sąsparose nė vortinklėlio. Sienose, kur neprikabinėta drapanų ir nėra lenty-nų rietimams, penketas grafikos paveikslų: Dievo kančia, palaiminimas tiems namams,

šv. Jurgis vaduoja karaliūnaičią, šv. Brigita ir dar kažin kas. Šv. Jurgio kepurė iš tokių strauso plunksnų, kurios tedygsta artistų vaizduoklėj. Ir tos tēptelėta varsa. Visų spielčiai sveiki ir žiemą vasarą puošiami žolėmis. Švęstų ir nešvęstų žolių bei žolynų buvo pilni pabalkiai. O viduryje gražiai atsišvietė savo geltonumu didelis šiaudų sodelis ir didelė Šv. Dvasia ar karvelis, padarytas iš žąsies kiaušinio. Indauja ir skrynia gana sumaningai išmargintos žaliai geltonomis gėlėmis. Net vienatinės kėdės atkaltis buvo išdrožinėta piešiniais ar paįvairinta kiaurynėmis. Net ir grindys išbarstytos smarkiai, bet gardžiai kvepiančiais sukapotais ajerais. Buvo taip jauku, kaip geros skonies miestietės gulimajame. Nejauku čia būtų buvę tik vyriškiams. Bet jiems čia nebuvo vietos: jie čion nesilankė.

- Ak, sesei, kur tu ir laiko begauni visam kam taip padaryti? - kalbėjo draugės.

- Ir nė bluselės! - pavydėjo visos sukaptos blusų, jog, rodos, piršto nebebuvo kur pridėti, kur nebūtų kaip yla įdurta. O Severjos kakle, tai turbūt ir visame kūne, nebuvo jokios žymės.

- Turbūt ant tokios jau žemės jūsų klėtėlė - ar ajerai baido, - stebėjosi, nežinodamos, jog blusos kiaušinius deda į dulkes ir šiukšles, kurių neišvalius, neišsibodėsi nė blusų.

Gerai vėdinamas trobesys niekuo nepadavė, nei pelėsių, nei moterų kvapu. Vis dėlto čia buvo kažin kokio erzinančio skonį kvapo, dėl kurio ir draugės čia atbėgdavo.

Štai Magdė stovi tarpduryje, kažin ką užantyje rankoje laikydama. Kalbas su Severja ir nedrįsta pasisakyti, ko ji čia atbėgo. Severja ir pati susipranta.

- Duokš jau, duokš riekele. Kurių gi uždėti: ruduokių, grūzdžių, paliepių, paberžių? Nors šiandien penktadienis, tai visą šeimą gavau savo raugintais krembliais papenėti. Tačiau gal dar liko.

Kalbėjo, kilnodama čia vieną, čia antrą puodynėlę, imliodama iš jų akmenis ir švarutėlaičius medinius dangtelius ir ieškodama kremblio draugei uždėti.

- Ak tu, gardumėlis rūgštis! Kaip tu taip ir padarai! Šiandei penktadienis, nėra ko valgyti sausai. Eisiu, sakau, į Severiutę, be neturi kremblelių. Dėkui, dėkui, gardžiai užkandau!

Štai kokiuo kvapu kvepėjo (padavė) Severjos klėtėlė vasarą. O žiemą jautri nosis galėjo pajusti spalgenų ir bruknių kvapelį, jei jo neviršijo mėtų, ramunėlių, čiobrelių žiedų kvapas.

Iš gerai viešnelei Severja išsinešdavo šaukštą grietinės ir apdažydavo paliepę ar grūzdį, kol uždės ant riekės menkos duonos. Visa tai buvo taip apetitinga, jog net nosį sukė ir seilę varė. Tikrai sakau, tai toki skanėσαι, kokių tegali patiekti labai išmintinga virėja savo smailižiams.

Rudi, melsvi krembliai buvo tikras pokylis namiškiams ir draugėms pasninko dienomis ir pelnė Severiutei daug meilės ir pagyrimų. O ji visai nenusimanė savo nuopelnų, nesuprato pasakymų „kur tu gauni laiko apsimazgot ar pakrembliaut?“ kad tai buvo daroma tuo pačiu laiku. Ir niekam ji neįkalbėjo, kad pačios pasiraugtų kremblių ir apsigintų nuo blusų.

Pagaliau stambių paplokščių akmenų takas per purviną gatvę gelbėjo kojas nuo susipurvinimo, gelbėjo ir klėtėlę nuo dulkių.

Reta viešnia klėtėlėje buvo ir pati motina. Ji tenkinosi, kumščiu pabeldus į galą, prie kurio viduje stovėjo lova dviem gulėti, ilgais per visą pagalviais ir minkštais patalais, kuriais klojo žiemą vasarą. Nuo mažiausio dunkstelėjimo į sieną iš oro klėtėlė visa vir-

pėjo ir ūkė lyg tuščias puodas. Tai negalėjai nenubust. Apie Severją sakydavo, tereikia paliesti siena, ir ji tuoj ant kojų: tokia esanti budri ir klusni.

Severjai, išeinant į žmones, nebūtų tad buvę ko gailėtis ūkio buties, bet daug ko būtų buvę gailėti – mergos buties. Ji buvo savotiškai laiminga, slauni ir verta nemenko likimo. Tačiau gyvenimas kitaip pasuko savo ratą.

Šį šeštadienį Severja kaip paprastai buvo nuvargus dienos darbais ir miegan krito kaip akmuo į vandenį, nors labai buvo suneraminta rytykščia diena. Rytoj, kaip paprasta, visi, be vieno, turėjo eiti bažnyčion. O ji, kaip paprasta, turėjo prieš tai suskubti pakrembliauti. Vis tai, – kaip paprasta. Nepaprasta buvo, kad per šį krembliavimą ji gausianti patirti Geišės paslaptį, kuri, ji nuvokė, arti palies ir ją pačią. Krito miegan ir tuojau nuplaukė į tokias karalijas, į tokias keistenybes, kokių dar nebuvo patyrusi net per sapną. Net apglušo, ir širdis jai ėmė kūju plakti, blaškytis ir plastėti.

Kažin kas iš kažin kur dvelkė be galo maloniai, kažin kas spraudės be galo baisiai. Viena ir kita liejosi į krūvą ir kalnu virto ant jos, jog net išturėti nebegalima. Plaukė srovės juoko ir srovės ašarų, nuo vienu ir kitų buvo lygiai trošku. Matė tačiau, jog visa to galima išvengti. Tik kaip? Nebent tai težino vienas Geišė, užsakęs paslaptį. Galų gale taip jai pasidarė nejauku, lyg kas ją nuoga būtų stumtelėjęs į žmonių būrį.

Pakirdo Severja visa stangi, taip smarkiai ir bailingai stvarstydamasi visa ko aplinkui, lyg viskas nuo jos būtų kritę ir viskas ūmai reikėjo prilaikyti. Visas duknas sutraukė ant savęs, palikdama nuogas kojas. Šnirpštė nosimi, visa apdrikusi plaukais, kol galų gale praplėšė akis ir, lyg bose pro svikį, pro vienatinį langiuką gero vyro kumščiu iškišti, pajuto įtrykštančią į vidų rytų aušrą. Langiukas buvo tiesiai į vasaros rytus, lyg tyčia, kad pirmieji dangų ištryškę spinduliai atsidurtų į jį. Pamėgino vėl užsimerkt, juk šiandien ir jai valia ilgėliau parūgti patale. Tačiau ir per užvožtus akių vokus ėmė jaust įsiveržiančią vidun šviesą, jautės jau likusi visai gyva, daugiau nebemigsianti, tai dar kartą griebės šen, griebės ten, lyg ūmai išgąsdinta, ir atsisdėjo kaip plieninė. Savo papratimu metė ant savęs platų, gražų šv. kryžiaus ženklą, šiuo kartu balsu, primygtinai ištardama žegnojimos žodžius. Ir susijuokė; ne iš žegnojimos: tai buvo ištikimiausias ir tikriausias jos apsigynimo ženklas, tik iš savo išgąščio.

Ūmai visas jos kūno stangumas kažin kur dingo. Dabar širdis tevirpėjo smulkiai, lyg kutendama. Per visą perėjo lyg kokia miela vilnelė, nuo pakaušio, sprando ligi pat pakinklių ir blauzdų. Ir pasidarė jai taip linksma, taip linksma, nors rūtelę imk niūniuoti. Rūtelės neužaldavo, tik staigiai kluptelėjo čia pat prie lovos ir greitai greitai iš visos širdies ėmė berti poterių žodžius. Kad ne pašnibždomis, būtų rodęsis, jog tie „poteriai“ lygu žirniai byra ant kietos lentos: gražūs, baltuteliaičiai, sveiki, kirmėlių neįkandžioti ir sausi sudžiūvę. Tarė: „Amen“, ir paliko beklūpanti. Nebežinojo, kas dabar bedarą, – taip jai gera buvo šitoje padėtyje, nors ir visai nebesistok, lyg paralyžius būtų ją palengva ėmęs ir saldinęs. Tik gerokai pabuvus, striktelėjo prieklėtin.

Ramybė ryto, tylumas, nors su savo sąžine šnekėkis: niekas nekliudė Dievui tos šnekos iš pačių aukštybių klausyti. Kaimas tebemiegojo pačiu tvirtuoju įmygiu. Žemės knisai žmonės tebesidžiaugė, sulaukę sekmos poilsio dienos, tebeknarkė, tebeilsino darbu sustingintus savo narius. Net gyvuliai liovė savo gramą gromulojė, balsu atričinėję ir dūsavę, ir jie dabar snaudė. Dėl namų sargų, šunelių, galėjai visas klėtis išplėšt ir išvežt. Visa visa įmingina priešaušris.

Severja pasveikino tas vienas šnekutis švilpikas, išlindęs iš senos kiemelio liepos. Išlindo iš uokso, pasipurte, apsidairė, jog dar per anksti, sušvilpė savo pasveikinimą dienai ir vėl dingo gūžtelėje.

Severitę buvo bepagauņas tuščias pasididžiavimas. Štai visame kaime ji ta viena gyva būtybė. Ims dabar, niekam neįtant, apsiruoš, apsižygiuos, bepalikdama motutei tik valgyt išvirt. Tik tuoj susigriebė maža tegalėsianti padaryti, neprižadindama mergaičių. Be to, paskum dar pasivėluos krembliaut ir nebesuskubs sugrįžti tuo laiku, kada visi pasileidžia miestelio link, nors lig votyvos, atseit dešimtos valandos, jai rodės begalės laiko.

Tai ėmė pati praustis, gražiai, kaip į bažnyčią, kad, iš miško sugrįžus, nebereiktų gaišt, tik papusryčiauti greituoju ir tekinai į kelionę: ar tai juokai – keturi varstai nusi-spirti! Pasileido plaukus, ilgus, tankius, geltonus kaip vašką, išsitraukė iš už balkio šerinių šepetį sakuotu kotu, nusistebėjo, kaip jis gražiai, sumaningai ir tvirtai storais siūlais apipintas, ir ėmė juo šukuotis.

Plaukai – ne nuobraukos, buvo jauna, tai nepiga buvo išpešti. Džiaugės, kad dar nesmunka, ir šukavos, braukinėjo per juos, atsisėdus ant slenksčio, ir visai užsimiršo, ką bedaranti. Jaunos mintys vėl pasileido į tą pačią paslapčių sritį, kur buvo buvusios naktį, kietai įmigus. Įstrigo dabar jai išpėti, ką gi reiškia matytieji sapnai, bent susekti, kaipgi ten viskas buvo, kokia ten istorija buvo jai išsidėsčiusi. Tada būtų lengviau ir štikti, ką gi ji norėjo pasakyti. Ir kankinosi, veltui bandydama sumegzt į vieną protingą eilę visa, kas, kur, kaip.

Pagaliau susigriebė ir šoko pintis bizus. Į galus įsipynė paprastus kasdieninius pilkus raištelius, tik susiprato tai šandie kažin kodėl nederėsiant. Šoko tad į skrynią visai naujų, raudonų. Ir visa kita, ką tik dėjos ant savęs, šandie rodės jai vis netinkama, vis reikėjo ko kita griebtis ir vis gaišti. Pagaliau pusėje tualetu, pamiršusi pačius reikalingiausius anais laikais apdaro dalykus, prikaistį ir skarelę, vienaplaukė, basakvoja, užtat baltutelaičiais marškiniais ir stikluotu sijonu bei tokia pat striuke, nei klėtelės neužšovusi, pasileido kaip stirna šokinėdama per atšlaimo ir kluonų tvoras. Bėgo pakluonėmis į pakalnę, į girią; ne kiauliarisčiu, tik žengdama, kaip per lenktynes, stengdamasi, anot to, aplenkti savo šešėlį. Taip tebėga tie, kuriems rūpi praeitis užmiršt ar ateičiai užbėgt už akių.

Tą valandą ji tikrai nedaug ką teatminė iš praeities ir nieko nesurojo iš ateities. Jokių aiškių vaizdų ji neturėjo, lyg aną šventadienį nebūtų nieko atsitikę, nebūtų buvę pagiryje nei Mykoliuko, nei Geišės. Bėgo paprastais takais, paprastu atspėjamu laiku pakrembliaut, ir tiek. Ko jūs daugiau norite, ką čia daugiau štinkate? Skubinasi? Kad galėtų laiku sugrįžti... Ko gi daugiau?

Mažutėje saujoje galingais trumpokais pirštais, kaip darbininkės bulbakasės, nešėsi pintinėle. Visas jos stuomuo nedarė jokio ypatingo išpūdžio. Tokių mergelių antai pilna bažnyčia. Visos jos, jei kuri tik ne ligūsta džiovininkė, ne padaryta, reiškia, nesužavėta ir dėl to nepagydomai nykstanti, buvo tokio pat stipro kūno, taip harmoningai išlavinto darbais, kaip neišlavina jokie sportai. Stiprios gamtos stiprūs padarai.

Šmūkstelėjo į girią ne takais, tik stačiai į šlaitą, kur buvo lūšių, bet kur augo ir puikiausių kremblių, tokių krušnių kaip kremzlės, jog net dantyse gurgžda. Taigi prisirinks pačių jauniausių, neperaugusių, dar nekirmijusių, neapglebusių. Te sau vėlyvesniems krembliautojams tokie lieka.

Ir, viską pasaulyje užmiršusi, ėmė greit greit tursinėt aplink medžius, raudama tuos, kurie „iš po samanų marškos sarmatlyvai kyšo“, kaip Anykščių šilelyje. Nė vieno karto nepakėlė akių, kol išėjo, kur rečiau medžių.

Čia rytų saulė pašvietė tiesiai į lazdynų krūmą, visą jį nudažydama raudonai. Dirstelėjo ten link ir žaliame pasienyje išvydo, jai pasirodė – milžiną, visą liepsnojančią tviskančią. Ir tokia bailė ją perėmė, jog ji sukliko nebe savu balsu ir taip šiurpulingai ėmė klykti, lyg proto netekusi. Plačiai akis išvertusi, veizėjo į vyriškį ir, lyg jo nepažindama, spiegtė kaip šunų apnikta mažmergė, neturėdama kuo gintis.

– Severiut, ar pablūdai? Gi tai aš, daisia, Geišė, ne koks pojuokas... Sever, atsijokėk, susimildama... Pagaliau žinokis, aš einu šalin... – kalbėjo tįjūnas Daisia, iš pradžių nuo krūmo, paskui prišokęs prie jos, paglostęs ją abiem rankom, per pečius ir vėl atsokdamas atgal nuo nepakenčiamai skaudaus spiegiimo.

– Oi, kas čia? Tai čia tamsta, dėde? O kodėl gi toks... Kam gi toks raudonas ir nemirkčioji... – ėmė pagaliau kalbėti, visa perbalus, visa drebėdama, visa uždususi, akyse tebematyt buvo didžiausias išgastis.

– Daisia, tas pats, tas pats, – pradžiugo Geišė. Vėl prišoko arčiau, priglaudė mergele į sau, prisispaudė jos galvelę, pabučiavo į kaktą, šiurkščiu savo delnu perbraukė jai per skruostą.

Severja nesipriešino, lyg pajėgos netekusi; net užsimerkė. Glūdėjo Geišės glėbyje, leidėsi pasodinama po medžiu. Geišė kažin ką jai šnekėjo ilgai, lipšniai, su ašaromis akyse. Turbūt žadėtąją paslaptį. Glostė jos ranką, petį, kaklą. Pasilenkė jos galvelę, ėmė bučiuoti akis, kaklą, plaukus, kol įkniubo į lūpas ir nebenorėjo beatsitraukti. Maigė kankino krembliautoją, o ta vis nei žodelio, nei pritarimo, nei pasipriešinimo; jokių mostų, jokių raumenų timptelėjimu neatsakė į visus karščiausius Geišės mylavimus, saldžiausius jo žodelius. Plačiai išplėstos ir lyg miglotos jos akys tereiškė, jog jai nelabai tai visa ta malonė. Vyrišką meilę ta gamtos duktė gėrė lygiai taip pat, kaip gėrė ryto rasą ar ausros šilumą; gėrė, kol dar nebuvo nuodėmė, kurios jau tenka bijoti.

Gal to ji ir pabūgo, kad ūmai it balandis spurstelėjo mergaitė iš Geišės rankų, tiek jos ir tematė.

Bėgo Severja namo kaip skraistė, dar greičiau neg iš namų, ir vis dar puse savo sąmonės tegalvojo:

– Argi tatai reikė nesuprantamas mano sapnas? Ar tai ir yra pažadėtoji paslaptis?

Parbėgo namo ir įsikniaubė į priegalvį. Nei pusryčiauti, nei bažnyčion eiti. Ji girdėjo, kai motina vieną kartą pabeldė į sieną, po valandos antrą, ir neatsiliepė. Viskas dabar buvo labai tai jai. Ir tik kai viskas nurimo, kai visi išėjo išvažiavo bažnyčion, pašoko ir pati galvatrukčiais iškurnėjo paskui.

Bažnyčioje, pilnintelėje žmonių, jai buvo piga nugrimzti, kad niekas nepasergėtų, kaip ji priilsusi ir visa nušilus. Gulėjo kniūpsčia ant grindų ne iš maldingumo ar atgailą darydama, tik kad buvo lyg girta ar kuo apipenėta. Severja jautėsi lyg nebe ta pati bėsanči, lyg viskas joje susitraukė, susispaudė ir kažin kas darosi. Nors nieko nebuvo valgiusi, valgyti visai nenorėjo, tik troško gert. Ir nė valandėlę neišnyksta iš jos vaizduotės – vyriškis, ir ne kas kitas, tik Geišė.

– Padaryta... – smilkerėjo jai per galvą, ir visa nutirpo: aiškiai pajuto, jog nuo tų „padarų“ nėra vaisto; ar, tikriau, yra: tai tas pats padarytojas. Geišė užstojo jai visą saulės šviesą, visą pasaulį, visus žmones. Kiek lig šiol buvo laisva nuo visa ko pašalinio gyve-

nime, tiek dabar buvo pilna to vieno: teatminė tą vieną – Geišę, tegalvo apie tą vieną – Geišę, kurs ją glamonėjo, davinėjo pirmąją meilės pamoką.

O gal nebe pirmą? Ag ji myli Mykoliuką. Tik visai kas kita esama mylėti ir būti mylimai. Mykoliukas, jai rodės, jokių pamokų jai nedavinėjo. Kas buvo, tai savaime. Jūdviejų santykiuose meilė tik formavosi, o išsireikšti davė kur kitur. Su Mykoliuku buvo tik dvasių susituokimas, su Geiše – ko kito. Katroji gi meilė tikroji: ar dvasių svyrimas, ar kūnų? Ar kūnai tik panaudoja dvasių krypsnį? Kurgi tad laukiamoji ir žadamoji mailė: dvasių harmonijoje, ar kūnų patenkinime? Kas bendra dvasių srityje tarp mokyto profesoriaus ir jo tarnaitės, kurią jis dideliu pamėgimu veda ir santaikoje sugyvena? Kodėl lietuvis patriotas „myli“ lenkę, aiškiai nusistačiusią prieš jo idealus, prieš visą jo tėvynę? Ir ar tik ne chimera tas tariamasis dvasių sukritimas?

Tai ne Severja galvojo, ji nemokėjo galvoti. Ją tik gyvenimas pamokė, jog gali būti lygiai galingas dvasių sukritimas, kaip ir kūnų.

Tą pačią dieną, lyg tyčia neleisdamas Severjai ar sau ataušti, Geišė Rapolas, Saveikių dvaro tįjūnas, piršlėmis atėjo į Aužbikų Pukštus, Saveikių dvaro baudžiauninkus. Atėjo pats vienas, be piršlio, buteliu degtinės kišenėje nešinas, ir išgąsdino visą Pukštų šeimą, visus Aužbikus.

Pukštų samdiniai nustėro.

– Tįjūnas! Pats dvaro tįjūnas (ar tai juokai?) peršasi!

Užbartiems pastumdėliams rodės, jog nė Pats-Pamarneckas didesnės garbės nebūtų padaręs Pukštams.

Brolis nesakė nieko, tačiau širdyje buvo nemaža pradžiugęs. Jis jau buvo pradėjęs dairytis į klėtėlę, kaip čia jam pačiam joje susisukus lizdelis, ištekinus seselė.

Tėvai iš pradžių nusigando, kaip išgirdę savo nelaimę. Tik degtinė tėvą atvėsino. Jis ir visai nurimo, kai Daisia griežtai pasakė, nieko jam nereikia, nei pinigų, nei galvijų. Žemės negi pirkšias, gyvuliais negi dirbsias jis, dvariškis. Pasiims, girdi, Severja savo skrynią su rūbeliais – ir viskas.

Vienai močiai instinktas sakė: ne! Lietuvės moteries instinktas. Tos moteries, kuri ir į tikrą vietą ėjo, ašaromis paplūdusi. O ką gi besakyti, už tarno, be tam tikro padėjimo. Taigi kaip nukrito Pukštienei širdis, pirmus žodžius Geišei ištarus, taip daugiau ir nebe-pakilo; kaip ėmė mausti ją, taip maudė vis labiau, kad pradėjo lūpos virpėti, ir ji niekaip neprarijo degtinės raselės, kurios buvo siurbtelėjus, kai iš eilės jai padavė stiklelį. Siurbtelėjo, paspringo, apsipylė ašaromis ir, pastačius stiklelį atgal ant stalo, išėjo laukan.

Visi tai išsiaiškino ne kuo kitu, tik neapsakomu gailėsčiu, kad reiks skirtis su ta viena dukterimi. Pagerbė jos skausmą ir sulygo – be jos.

Motinai širdį fiziškai sopėjo, lyg gumbui pakilus. Taigi prispaudė savo paširdį į pietos briauną ir žiobčiojo kalbėjo vis tą vieną:

– Dievuliau... Dievuliau... Dievuliau...

Senis Geišė pro sieną jos dvasios akimis buvo regimas. Antai jis sėdi įdubusiais skruostais... Ir jį jos mergytė gaus bučiuoti? Senis Rapolas tiek teturi, kiek ant savęs, kitką dvaras duoda. O kai nebeduos, tai ubagais eis jos mergytė, mažučiais apsikrovus?..

Driūkėjo per jos galvą baisių baisiausi, juodų juodžiausi paveikslai ir vaizdai, ir vis dėlto nenupiešė jai to tikrojo vaizdo, kaip jos mergytei reiks pergyventi ilgas amžius, kurią jai laiduoja pavydėtina sveikata.

Kai Rapolas su buteliu atėjo, Severjos nebuvo viduje. Ji – „rekolekcijas sėdėjo“ ant skrynios savo klėtelėj. Ji nieko negalvojo. Griaustis ar gailėtis jai dar nebuvo ko, o ateities ji dar nematė. Ir dar viena buvo nuostabu: jos vaizduotė nepiešė jai jokio Geišės paveikslo, kokių jis akių, kokių plaukų, kokių lūpų, nosies, ką taip gerai žinojo apie Mykoliuką. Geišė jai buvo tik gamtos pajėga, pasinaudojusi tik jo rankom jai spaudžioti ir glostyti, lūpomis jai bučiuoti. Geišė buvo tik pasinaudojęs jau tokia valanda, tokiuo laiku, tuo pereiginiu jaunybės laiku.

Severja sėdėjo ant skrynios ir degė, kaip degė ir visą dieną. Lūpelės jai buvo raudonos ir kiek išvirtusios, smilkiniuose tvinksejo. Sėdėjo, draikė sau plaukus ir nieko nenorėjo veikti. Nenorėjo nei vidun eiti, nors jautė kažin ką ten nepaprasta. Sėdėjo stabu ištikta.

O viduje Rapolas senai jau neramiai dairės, bet tylėjo. Ir tada tik neva susigriebė, kai gavo visų pritarimą, jei dar ne žodžiais, tai palankumu apsiėjime su juo.

– Eisiu įsivesiu jaunąją, – tarė ir išėjo į klėtelę.

Eina Geišė per gatvę, o po jo kojų žemė linksta. Akys paraudo, liepsnos prieš akis draikos. Jei dabar Severja pasakytų jam: ne, tai... tai jam buvo aiškus galas: nebegyventi. Kaip tai atsitiktų, jis nenumanė, jautė tačiau, jog būtų katastrofa. Nedrįso tad peržengti slenkščio merginos klėtelės, svyravo, kaip svyruojama žengti žingsnis, nuo kurio pride-ra visa ateitis, žūti ar būti. Pasvyravęs pasvyravęs, ne tiek drąsiai, kiek būriškai, akiplė-šiškai žingtelėjo.

Dėbtelėjo Severja akim nuo skrynios ir kadgi suspiegs ko ne taip pat, kaip rytą girioj, ir triskart pakratė rankes, kaip gindamasi nuo ko nemėgiamo. Loštelėjo atgal Geišė, pasirengęs bėgti, kad žmonės nepamanytų ko bloga. Tik Severja riktėlėjus nutilo, ir Ra-polas be nuotokos pulte įpuolė į vidų, uždusęs, paspringdamas. Atsisėdo šalia, apska-bino, prispaudė, pamielavo, kaip ir rytą. Severja ir vėl nieko: nesipriešina, tik ir į jo pusę nė nedirsteli. Jos akelės vėl apsitraukė migla ir nieko nereiškė, kas viduje darosi.

– Eikiva vidun... – linksmai, jaunikaičiu striktelėjęs, tarė Rapolas ir išsivedė mergele, automatiškai pastatęs ją ant kojų.

Pirkioje Severja namiškiams pasirodė visiškai apglušusi, tai per nevalią suvertė jai stiklėlį bjaurios degtinės. Ji nurijo, ko neuždusdama spirito garais, ir visu delnu suktinai nusukė zūbelius, kaip nugriežiama lapai nuo griežčio. Nusišluostė ir taip pat išėjo į namelį, kur buvo prie grūstuvės pastebėjusi alpstančią motiną.

Už durų jau bėgte pribėgo prie motutės, iš tolo išskėstomis rankomis, kaip kitados, kai reikėjo gelbėtis nuo ko nors.

Apsikabino motutės, įkniubo veidu jai į krūtinę. Ir motutė ją apsikabino, kietai kietai prispaudė jos galvelę prie širdelės, tik nebeištarė tų raminamųjų žodelių, kaip kitkart mažai:

– Cit, cit, aš tavęs niekam neduosiu!

Neištarė, ir dukrelei nepasidarė lengva lengva, jauku, nors užmik jos prieglobstyje.

Du instinktu, motinos ir dukters, sukibo; du karkleliu susipynė iš bailės ateinančios audros viesulo, kurs pagaus vieną jų, pasuks pasuks ir nublošk į kažin kokią nežinomą šalį, į neatspėjamą likimą. Ir svyravo svyravo abidvi be žodžių. Kam žodžių? Žodžiais ateitį pagiedos vestuvių daina...

Sodžiuje gandas netrunka pasiekti patį galą. Jau jis visas užė, tratėjo. Vieni tyčiojos iš nelygios poros, kiti pavydėjo. Išgirdo tai ir Mykoliukas. Jis vienas nieko nepasakė, savo nuomonės nepareiškė. Nenusigando, neparaudo, tik susirūpino, kaip susirgus kam my-

limam pavojinga liga. Nebegriežė jis tą šventadienį, nebėjo ten, iš kur tol matyt, ar kur girelė ošia. Nei jis pavydėjo, nei kelią užbėgti norėjo, nes jautė – ne jo pajėgoms išvaduoti Severiutė iš tos nelaimės, nes nebuvo ko kita duoti, kas vadintųsi – laimė. Lygiai skaudėję būtų jam širdį, jei jis būtų pamilęs Pats-Pamarnecko dukterį, ir ji būtų pažadėta grapei Marikoniuui ar kunigaikščiui Radvilai. Ne jam, ne jam – dėdei...

Tas egoizmo pasipriešinimas, tas veržimasis į savo ateitį, kurs buvo anąkart kilstelėjęs ir nuslūgęs, šiuo kaip tik reikiamuoju momentu nebekilo ir nevertė ko nors griebtis. Mykoliukas buvo ne tragedijoms ar skaudžioms dramoms pergyventi, tik melancholijai, liūdesiui reikšti kitiems, tvirtai tvirtai savo viduje užvožus draminę padėtį.

Tokiam dalykui tinkamas nebent vienu tik lietuvių vidus. Jo viduje širdies sopė, sielos nelaimės apauga kaip gumbas; pasidaro dalis jo sielos, padaro jį kitokį, o pašalietis nė spėti neatspėja, jog to iš pradžių nebūta, su tuo neapsigimta, – tai susidaryta. Ko tu rastumei lietuvių širdyje, išskrodęs jų koki šimtuką, sudarytumei kitiems gerą pragaruką, o lietuviams tai sudaro – tik liūdesį, iš šalies žiūrint. Širdims išskrost ir patirt, ką atskiras lietuvis kenčia, dar nerasta tokių peiliukų. Viena poezija tai težino, ir ta – tik nujautimu.

Per dvi savaiti senis Geišė tik ieškojo progos nubėgti į Aužbikus ir pasimatyt su Severja. Ją, žinoma, visados rasdavo namie ir eidavo klėtėlėn „pasišnekėt“, o tos šnekos kaip ir nebuvo, tik bučiavo ją be proto, be nuovokos. Rodės, dabar tapo pasiryžęs atsi-
bučiuoti už visą savo sugaištą jaunybę. Jei buvo jam lemta pagyventi dar 20 metų, tai, rodės, kondensavo, tirštino juos į dvejus trejus: atsiimti, kas tavo, ir išnykti. Ko gi daugiau, rodės, bebus vertas gyvenimas?

Ir Severją nuolat laikė neatsijokėjusia, lyg apypenais apvalgydintą. Ji svaigo ir svai-
go. Net jai kažką skaudėti ėmė. Nei poterių bekalbėjo, nei bažnyčioje besimeldė.

Antriems užsakymams išėjus, imta taisyti į vestuves, daryti alaus, pjauti karvė. Severja ėmė motinai atsidėjus padėti, dirbo sušilusi ir vis labiau ėmė atsigosti. Kai po trejeto dienų viskas buvo sumesta ir aptvarkyta, laisva atsisėdo ant savo skrynios, sunėrė rankeles ant kelių ir pati sumetė:

– Už trijų dienų paskutiniai užsakai, ir aš – Rapolienė Geišienė, nebe Pukštaičia; dvariškė, Saveikių kumetė, nebe Aužbikietė. Nenusinešiu šios lovos, kur taip švaru, minkšta ir ramu buvo miegoti... Nei šios klėtėlės, kur niekas po kojų nesipynė... Nebeis-
siu į paraistę... nebegirdėsiu Mykoliuko: „Kai noriu, rimtai dirbu“ ...

Nuėmė nuėmė visą Severją, dabar tik atminus Mykoliuką. Perėjo šaltis per visą kūną, tik šiuokart ne iš viršaus, iš apačios, nuo kojų, kol nesugniaužė už pažiaunių. Sugniaužė ir nebeleido.

– Mielas berneli, drauge, augintojau, linksmintojau... Aggi aš ketinau tave paprašyti, kad man pagriežtumei per mano vestuves... Kodėl gi tu dabar jau kelintas šventadienis nebegrieži nebeskripkuoji?.. Eisiu pasikviesti.

Nutarė ir... nebėjo.

Numanė tat būsiant pasityčiojimą. Numanė Mykoliuką ją mylint. Tačiau ir tai žinojo, jog tarp jųdvių nieko nebuvo, tai niekas ir netrūksta. Mykoliukas jos nesipiršo, nei mėgino: kurgi jam ir pirštis, kad pirkioje nėra vietos, kurgi dėtų savo žmonelę ir pasipiršęs? Ne, jis ne rungėjas kitų.

– Taip tai taip, – ėmė kalbėt jai sąžinės balsas. – Vis dėlto tu jį išdavei, nes jį mylėjai ir tebemyli. Tebemyli, nesigink! Jis geras. Jis tau yra atidavęs kažin ką geriau neg Geišė. Ir

tu tai tylomis andai priėmėi; ilgai priimineėjai, kaip stebuklingasis paveikslas tikinčiųjų maldas ir pasitikėjimą. Ir darei stebuklus: jį, vargšą, darei laimingą, viską jam atstojai, ko tik jis kitur stigo...

Severja ėmė dairytis progos jam pasiteisinti, tik neišmanė, dėl ko, kuo ji nusidėjusi. Ir perpietėmis, kada pareina valgyt, nuėjo į Šiuokštus. Visi miegojo pokaičio. Pirkioje tebuvo vienas pats Mykoliukas, besėdįs antrame gale stalo, užsikniaubęs ant savo rankų. Miega ar verkia? Sakytumei – miega, nes štai kuris metas nė nekrust, sakytumei – verkia, nes retkarčiais pečiaus gąščioja.

Jau trečia savaitė, kai Mykoliukas kai dirba – dirba, kai valgo – valgo, bet ligi tik palieta vienas pats be nieko, kniaubias ant rankų ir taip esti, kol brolis išvaro jį ko dirbti. Kad nepavarytų, gal taip prabūtų visą dieną, visą naktį.

Ak, kaip jam buvo sunku! Ak, kad brolis būtų žinojęs nors mažą dalelę to, kokią dramą pergyvena jų „dėdė“, kokią auką jis daro iš savęs jo gerovei!

Gandas, jog į Pukštus jau atėjo piršliai (jam buvo vis tasia, kas) neužmušė Mykoliuko, tik jį nutirpino kaip perkūno srovė, ir nebežinojai, į kokią čia žemę jis beįkasus, kad ta srovė iš jo išeitų ir vėl padarytų nors tiek laisvą, kiek jis buvo prieš tai laisvas. Tokios „žemės“ nebuvo, ir Mykoliukas pamažu mirė, tos srovės troškinamas.

Mirė, jis tai kuo aiškiausiai jautė. Silpo jam nariai, nebebuvo jokios energijos, nei tos kojos bežingsniavo savaime, nei rankos besitiesė ko paimti. Mirė budėdamas, dar labiau mirė miegodamas. Tada jis visiškai „ėjo iš šio svieta“, kažin kur tol tol, į nekrikštytų vaikų pragarus, kur nėra kančių, bet nebėra ir džiaugsmo, kur tuščia tuščia, kaip jo širdyje.

Nuostabu, kad ir jis iš pradžių nesivaizdavo Severjos ir ne joje koncentravo visa, kas dabar darėsi. Jis buvo iš tolo nuo visa to priežasties ir jos nesitvėrė, kaip, susirgęs karštinėmis, nesitveri mikrobų, kurie tą ligą yra padarę. Įėjo tau į kraują, ten gyvena ir vysta, o tu karščiuoji savaitę, dvi, tris, pagaliau miršti. Ką pridės pykus ant mikrobų, jei jų negalima pašalinti?

Namiškiai dar nebuvo Mykoliuko tokio matę. Tik jie pigiai sau tai išaiškino: tingi arba nesveikas. Ir ūdijo juoba už tinginį, nematydami ligos: kas serga, gula.

Severja kaip šmėkla pasirodė atvirose Šiuokštų duryse: atsisėdo šalia ir lengvai palytėjo Mykoliuką už peties.

– Mykoliuk, Mykoliuk, ar snaudi?

Tylutėliai, paslaptinai, daugiau pašnibždėjo, pasilenkus prie jo ausies, neg pasakė.

Mykoliukas greičiau pajuto Severjutės lūpas arti jo ausies, neg išgirdo žodžius, ir sunkiai sunkiai atsivėrė savo galvą pabalusiomis it ožio akimis. Atsilošė į sieną, pažino Severją ir visas išbalo kaip drobė. Nė žymelės tos šypsenos, kuri kiškeliu imdavo žaisti jam ant lūpų, ligi tik išvysdavo Severiotę.

Dabar galvos jiems abiem nusviro ant krūtinų. Abudu tylėjo gerą gerą valandą, lyg gedulyje laidodami į šaltą šaltą žemelę tai, kas buvo jiems brangiausia ir skaisčiausia visame visame pasaulyje. Gedėjo ir pagarba lydėjo tai, kas jiems vargingąją buitį per kurią laiką saldino, lengvino, darė pakenčiamą, net džiaugsmingą.

– Mykoliuk, aš išteku... – pagaliau tarė Severja, lyg pirmą kartą pranešdama šią naujieną. Ir pabaigė:

– Už Geišės, į Saveikius...

– Išteki... už Geišės... į Saveikius... – dusliu aidu pakartojo tai Mykoliukas nesavomis, užtirpusiomis lūpomis.

– Mykoliuk... ačiū tau už skripkavimą... ačiū... labai ačiū... Ak, kaip gražiai tu skripuodavai...

Ir ėmė kukčioti. Krūtinėje jai virė lyg bulbių katilėlis.

– Tai dar kartą... paskutinį kartą pagrok man per vestuves...

– Ne... ne... Severiut, atleisk, susimildama... negalėsiu... Tik ne tai, tik ne tai!.. – užsigynė Mykoliukas nepaprastu jam karštumu, net rankomis atsimušdamas.

Žiobt žiobt, dar kartą stvėrės oro ir nebeteko žado. Nebevaldoma galva nusviro.

– Mykoliuk, Mykoliuk, kas tau?.. Ė kolgi tu toks... – nusigando Severja, ir taip jai pagailo savo draugo, jog ėmė jį visa savo moteriška pajėga glamonėti.

Koks jis gražus dabar pusiau apalpęs! Kokia daili skliausčia noselė, koks jis jaunas jaunas, baltas ir, dabar tik pamatė, koks jo veidelis per šias savaites sulysęs! Lyg Dievo munkelė, nuimta nuo kryžiaus: tiek buvo kančios pusiau pravirose jo lūpose.

Ir ėmė jį kaip pablūdusi bučiuot, į save spaust, širdyje atsiprašinėdama už tą jam daromą skausmą. Savo rankele glostė Mykoliuką per veidelį taip švelniai, atsargiai, lyg tai vėjelis būtų jį bučiavęs. Sklaistė jo plaukelius, maukė juos aukštytyn nuo prakaitu rasotos kaktos, nebeleisdama, kad vėl uždribtų. Ir vėl bučiavo skruostus, kaktą, lūpas.

Vykino iš Geišės gautas pamokas. Geišei ji meile neatsakydavo į karščiausius jo malonėjimus. Visa, kas buvo susidarę joje per tuos malonėjimus, ji dabar atnešė tam, kam buvo ji Apvaizdos, regėti, skiriama. Ji visą save davė Mykoliukui ir tikrai būtų atsidavusi, kad tik jis būtų priėmęs.

Mykoliukas tačiau švito švito, pasirodė ta pati senovinė šypsena ant jo lūpų, akys sublizgėjo pirmykščia svajone, – jis vėl tapo ne šios žemės gyventojas, tik savo išsvajotosios srities, kurią mes proziškai vadiname – poezija, nes jos esmės nei jaučiam, nei suprantam. Laimingas, jau ką čia besakyti! Jis dar kartą nukilo į tą sritį, ir to jam buvo taip sočiai gana, jog nė justis nepajuto reikalo iš ten nušliaužt į žemybes kažko atsiimti. Ne, jis savo svajonei negalėjo taip atsimokėti kaip Geišė.

Tačiau į Severiutės meilę jis atsiliepė visa savo būtybe. Nieko panašu jis nebuvo prityręs per visą savo amžių. Lyg dangus jam tai valandai būtų prasivėręs ir davęs jam paragauti savo saldžių. Tai buvo jam uždas, jog iš tų dangiškujų sričių į žemės vargus ir kartybes jis nebenužengs. Jis jaučia ir turbūt per visą jau amžių jaus mylimos mergelės delno švelnumą ir skruosto degimą, kuriuo ji glaudės prie jo skruosto. Jautė ir nebeužmirš niekad, kaip ji spaudės į jį savo merginos krūtine, skabinėjos jam už kaklo. Kiekvienas jos pabučiavimas buvo jam dar vienas svajonių rūmo filioras, ir tas rūmas statės dygo, tvirtėjo plėtės. Ir, ak, kaip jis buvo paskui per visą savo amžių laimingas, kad tų rūmų neišmainė ant ko nors pigiau, ko jam būtų trumpesniai laikui beužtekę!

Atsikėlė abudu nuo suolo. Išsitempė Mykoliukas, dabar toks gražus, toks prakilnus, lyg dangaus arkangelas. Iš viso liesučio jo veido tryško įkvėpimas, tik tik nebesimatė kaktose Mozės ragų. Akys švietė nežemiška meile ir dovanojimu visa visa, kas tik žemiška.

– Sudiev, Severiut! Ačiū ačiū tau už viską! Aš tau per vestuves vis dėlto pagrosiu... Paskutinį kartą pagrosiu – tau, kaip per visą amžių tegrojau tau, tiktai tau ir saulei... dar miškui... dar pievai...

Ir paėmęs ją į vyrišką savo glėbį, stiprai stiprai suspaudė, stipriai stipriai pabučiavo į pat lūpas.

Geišė jos taip nėra nė karto pabučiavęs. Nuo Geišės akys temo, nuo šio šviesiau darės. Nuo ano neramu, nuo šio gera gera, taip gera, jog vargu beužmirština.

Severja neverkė, iš Šiuokštų išeidama: Mykoliukas nestabdė išleisdamas; Dievas juos buvo besurenkās į dvejetą, tik gyvenimas išskyrė. Mykoliukas ne rungėjas nei Geiše, nei kam kitam.

Sekmadienį Mykoliukas lydėjo Geišę ir Pukštaičių per miestelį į bažnyčią, paskui atgal į užėigą, nieko nematydamas, nieko negirdėdamas. Jis vykdė savo pažadą – dar kartą, paskutinį kartą per vestuves pagrot ir tesėjo: nesisakė, kiek jam tai kainuoja. Jis grojo Severjai, tai, kuriai grodavo paraistėje, tai, kuri taip brangiai jam užmokėjo už muziką, vieną vienatinį kartą per visą amžių pamylavo, pamylėjo, tai, kurią jis vieną vienatinę per visą amžių mylėjo, tebemyli ir niekad os niekad os nesiliaus mylėjęs.

Parvažiavo namo. Severja, dabar jau marti, užrišo Mykoliukui pačią gražiąją juostą šaliką, žalią žalią, geltonais, raudonais kvietkais kaip Aužbikų pieva. Tai už muziką.

Nė valandėlei jos nepadėdamas nuo kaklo, nors tai buvo vasara, Mykoliukas name-lyje už grūstuvės užsiglaudęs, kad jo šokikai ir svečiai nestumdytų, griežė griežė savąją melodiją: „Kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju“. Žmonės mainės, šoko, valgė, ilsėjos, liukas rūkė, žaidė kieme. Jis ir vienas palikęs vis griežė griežė nepaliaudamas. Prašė ir jį valgyti – nėjo, griežė. Lyg norėdamas tą dieną atsiskripuot visam savo amžiui. Griežė ne vestuvininkams – jai griežė. Griežė lig išnaktų. Tad ūmai pasigirdo svečiams skaudus balsas – brrrn, ir suprato, jog skripuotojas savo stygas perdilino. Mykoliuko skripkelės trūko stygos.

Išvirtę į namelį, svečiai neberado Mykoliuko savo vietoje.

DZIDORIUS ARTOJAS - DĖDĖ MYKOLAS

Galo vasaros rytas. Visa Aužbikų apylinkė tebemiega ar dar nėra išėjusi į laukus. Ir laukų darbų, tiesa, jau pamažėjo. Beliko bulbės. Vėlybieji vasarojai tyčia dar laikomi dirvoje, tik vargu jie beprinoks nebekaitrioje saulėje. Stovi jie nuliūdę, nustoję noro augti ir bręsti kaip vasarą. Stovi ir lyg laukte laukia sau galo, kad bent greičiau kas juos sudorotų nuo lauko, iš kur nieko gera nebelaukiama. Sudorotų piktai, su panieka:

– Et, nevykėliai nebrendėliai! Tik žemę pralaikė užėmę – jokių grūdų, vienas pašaras. Nebent jaujoje dar pamėginus prinokinti...

Lyg žali tebestovį, gražūs, tarpūs augmenėliai patys būtų buvę kalti, kad pavėlavęs ūkininkas nesunaudojo visų karštųjų 90 dienų, reikiamų vasarojui įsirepinti. Ką dabar pagelbės jauja! Ko gamtos motinos viduriai neišnešiojo, to jaujoje ar kame kitur dirbtinai nebepapildysi, dirbtine šilima nebeatstosi saulės močiutės.

Pavėlintąjį vasarųjų seka piktžolės. Už ką jas pravardžiuoja piktžolėmis, kad jos tokios pat žolės, kaip ir kitos? Dažnai gal dar naudingesnės, tik žmogus dar nemoka jomis pasinaudoti ir savo papratimu ne save nupeikia, tik tai, ko jis netesi. Dilgės, va, dabar didžiausia negarbė sodelių ar darželių, kur visus patvorius jos vienos apsėjo. O kitur iš jų verpalus verpia. Mes pykstame ant piktžolių, kam jos tokios vislios. Argi tai ne kvaila? Argi vislumas – jeibė? Tai pavyzdys, kaip reikia gyventi, kad išliktumei. Štai piktžolės ir rudenį tebėra žalios. Ar iš tingėjimo? Oo! Pačios sau paliktos, nesumaningo ar neapsukraus žmogaus neglobojamos, reikia suprasti: netrukdomos, jos seniai išvedžiojo po dvejus vaikus ir trečiuosius štai yra pradėjusios. Tai visai kas kita! Jos nēmaž neliūsta, kad nebesuskubs: savo uždavinį yra dvigubai atidirbusios, savo veislės ateitį yra net per gerai aprūpinusios, kad neišnyktų. O kas viršaus tesėta, tai galima kad ir dangaus paukščiams sulesinti.

Tik ir tų paukščių vis mažiau. Jie – šelmiai. Jiems terūpi vaikučiai mūsų krašte išvedžioti. O paskui su tais pačiais vaikučiais dar čia pat, gimtinėje, pasidarbuoti, čia išsišėrus plunksnelių palikti nenori. Jie dumia mums akis gražiomis savo kalbelėmis. Prigiedos, pričirilens – žmogus tuo ir tenkinies. O jie skubinas savuosius išskrisdint į svetimas šalis, nelyginant mūsų šlėktos savo dukteris „na przetarcie się“ ar sūnus „adukacijos“ pabaigti. Sugriš jie, tie paukšteliai, tie bajoriukai, tokie pat savęs mylėtojai, egoistai – vėl savo vaikelių paperėti, Lietuvos duonelės atsivalgyti, savo plunksnes kitiems dovanoję.

Rytas neūkanotas. Tai tik rūkas. Jo dabar vis dažniau randasi, naktimis pradėjus vėsti. Purioji žemelė, pavasar pradarus praželdžius, pagaliau pailsus, prakaituoja, net jai akelės rytais aptemsta, lyg tankiu šydu jos veidelis ima dengtis nuo per šviesaus vasaros metu dangaus, neva nuo per skaisčios saulutės. Dengtis dengias, tik vis dar nenoromis, nes saulė dar galinga, dar netesėsi kaip reikiant nuo jos užsidengti. Šyptelės, rytą pakirdusi, ir ima rūkai skirtis, ir atsišiepia jai pati žemė. Jos prakaitas ima nuo kaktos, nuo veido džiūti, lyg Laumei nubraukiant jį spalvotąja savo juosta.

Šitie paskutiniai gamtos šyptelėjimai kone labiau žmogų įdomina ir erzina neg patys galingieji vasaros spinduliai. Lygu gražios, ketvirtąją kryželį įpusėjusios moteriškės: ji ūmiau, nors tik tam kartui, susuka galvas.

Retas kas beatmena, kada Aužbikų paraistėje pačiame slėnio skardyje, pačioje patekančioje saulėje pradėjo atsirasti vienas, vis tas pats intapas. Jo niekaip nagalėjai nepamatyti, kad ir lomoje būdamas, nes prieš pamatydamas ilgai ilgai girdėjai iš tolo ateinantį skardų ir, tau rodos, neapsakomos rūstybės balsą, lyg kas grikšėdamas pro surakintus dantis būtų košęs:

– N-o-o-a, dvyli, lauki! Vaga, dvyli, lauki! N-o-o-a, maitos, kad jus vilkai papjautų! Šiū-ū, kerėblos keverzos! Tprū-ū, kad jus devynios kur tuoj – ar nematot, kad bližės žagrė iššoko?! Na, ar beįsijudinsite dabar, tinginiai! Jums kad tik ilgiau stovėt ir uodegomis temojuot... Na, ženkite greičiau, dar apsnūsit ir iš vagos išvirsit, negyvėliai!.. Šiū-ū!

Akompanimentu tam baudimui ir primokymui girdėjai tokią papliaušką, net skardus aidas ritos trukčiodamas per visą girią. Giria kartojo ir visus piktus rykavimus iš užu skardžio. Rodės, lyg visa paraistė pilna balsų, dirvos pilnos artojų, o tearė tas vienas.

Štai jis pats.

Saulė, nardžiusi maudžiusis galuūlyčių rūkuose, pagaliau išsprunka kaip didelis skaisčiai raudonai nudažytas sviedinys, per nevalią panarintas į vandenį. Nusiprunkščiusi, dar visa šlapia, jau šauna savo spindulių strėles palei pačią žemę. Nutiesia nudriekia jomis rugienas ir gaisru uždega lomos raisto viršūnes, kai pati atkalnė tebėra pilkai parūkavusi.

Skardyje, gyvybe ir amžinąja jaunyste plistančioje saulėje, visas apdriektas jos spinduliais, kaip klojime auksiniais šiaudais, ilginių pėdus treknais trinant laužant, lyg pats iš savęs trėkšdamas tuos spindulius, pasirodo jungas didžiulių juodų jaučių.

Iš pradžių ilgokai tematyti beveik nekrutą keturi didžiuliai ragai, lyg Čiurlionies paveiksle ožragiai. Tau rodos, lyg iš už kalno eitų dvi tuojau puodus krosnyje kilojusios moterys, dabar iškeltomis šakėmis baidydamos tai, kas jas patrameno ir nubėgo į raistą:

– Bū, bū, įdursiva!

Paskui pasirodo didžiulės galvos, viena dvyla kakta, antra lauka. Negailėstingai atlaužti aukštytyn snukiai varvančiomis iš nasrų seilėmis lyg šaukte šaukės dangaus keršto

už tai, kad artojas jungo galus pririšo jiems prie ragų, ne prie sprando, ir jie ne pečiais turi traukti didelį, sunkų arklą bližę ir versti storas bei plačias įžėlusio dirvono velėnas. Galvos lyg pačios savaime oru plaukia, pamažu, užsimerkusios, reikšdamos begalinę kančią ir priverstinę kantrybę. Plaukia lyg paskutinėmis pastangomis: pasvyruos, pasvyruos, čia pat kris į vagą, ir apklos jas velėna. Tik galvomis atseka stori, aukštyrų kupromis išvirtę sprandai, tiek, tau rodos, galingi, jog, pajungus už jų, jaučiai nubrauktų į lomą visą kriaušų, ir tu imi abejoti, begu tik iš netesėjimo, iš per didelio sunkumo jaučiai vos vos pakruta ir tokią kančią reiškia.

- Tinginiai, apsimetėliai! Aš jums parodysiu! - aiškina tau vis dar už kalno tebesąs rūstybės balsas ir tokia papliauška, jog tau net šaltis nueina per visą kūną lyg tau prie pat ausies būtų kas iššovęs iš pištalieto. Tai artojas perliejo katram per nugarą. Tokį smūgį gavę, jaučiai turėjo šokti kaip įgelti, o tuo tarpu jie nė nekrust; eina, kaip ėję, lyg kojomis taikydami į valkelę ir nedrįsdami, be nebus per gilų, be nenumarmės ligi pat antrojo dangaus, kurs va matyt.

Už jungo, jaučių ir viso pakinkymo pagaliau matyti žmogysta, pasilenkusi žemyn ir dar perkrypusi kairėn. Tvirtai nutvėręs vieną arklo ragą dešine, kaire žemai nuspaudęs antrą ragą, idant velėna juoba virstų į tą pusę. Žmogaus kepurė užmauta ant styrinčio aukštyrų bližės rago, dirželis persvertas per žagrės galą. Palaidi, ant kelinių išleisti, kaip rusų, marškiniai plakasi pakinkliuose ir be sagtelės pakaklėje. Krūtinėje prasikėtę, rodė ją nežmoniškai apaugusią juodais plaukais kaip Ezavo. Tai darė išpūdzio, lyg užantyje tebutų buvusi tuštuma, ne kūnas. Plika lig pakaušio galva saulėje blizga kaip metalinė. Stori uostai kelmais styri nepakarpomi, tik daugiau darbo užduodami nusišniurkščius, kol juos nusausini šiurkščiais kaip karštuvai delnais.

Jaučiams tai pramoga. Ligi tik artojas atims vieną ranką nuo bližės gracingai dviem piršteliais, kaip ienagaliai nosiai paspausti ir energingai patriūbys nosim, jog net per mišką aidas pereina, tuoj jungas sustoja ir kantriai laukia, neva artojui pataikaudamas, ne savo tinginiui, kol jis pabaigs tą painią ir sudėtingą operaciją.

- N-e-e-a, vilko sotie! Užmigote?!

Ūmai supyksta susitvarkęs artojas ir papliauška baisiųjų savo disciplina, tuo kankinimo įrankiu. Jaučiai betgi pamažu išsitempia kaip tramvajaus arklys, iš vietos patraukdamas vagoną su penkiomis dešimtimis važiuolių. Patraukia, ir žagrė lyg pati savaime ima toliau riekti rugieną ir versti plačią bei storą velėną.

Stačia galva nuropojo atkalne lig paantvalnio ir vėl sustojo; čia artojas nebesako nieko. Palikęs botagą skersai žagrės galo, delnu kaip karštuvu braukia vienam šiapus nugarkaulio. Perbrauktų ir anapus, tik nepatogu pajungtam. Vienoje vietoje ranka kažin ko užkliuvo. Tai susidomėjo ir, praskleidęs plaukus, pažiūrėjo, be ne vėlyvasis inkstiras ar koks šašas. Nykščio naga, didumo sulyg geru kaušeliu, nukabino - prilipusį grumstelių. Perbraukė kitam. Čia nieko neužkliuvo. Tai iš viso abudu apmetė akim iš priešakio.

Jaučiai buvo įganyti kaip stumbrai bent po tris birkavus. Jų kailiai žvilgėjo kaip mašastiniai. Šlaunys buvo švarios, nemaž neapskretusios guolio mėšlais, matyt, sausai gulima. Nestigo nė vieno plaukelio, kurie būtų buvę nušutę nuo prikepusio mėšlo ar nuzuzinti, besikasant į tvorą ar sąsparas nuo suskių ir dulkių. Matyti, buvo rūpestingai trenkami.

Pagaliau artojas abiem perbraukia per snukius, išleisdamas neapibrėžto pasigėrėjimo balsą:

- Ė-ė-ė...

Ir nueina paežin didelės, niekieno dar nepaliestos žolės parauti. Po gerą saują supe-
nejęs per abi ranki jungui, vėl nežmoniškai surinka:

– Sukitės, nevalos, liurbiai, kad jus visi vilkai papjautų!

Ir papliaušėja baisiaja disciplina. Gavę po smūgį, jaučiai nė netimptelia. Toks jau
jų rambumas ar kokie monai? O monai labai paprasti. Ant trumpo botkočio ne sukriai
suvytas botagas užnertas, tik užrišta plati minkšta šikšna, juoba tinkama musioms sie-
nose naikinti, ne storaodžiams jaučiams raginti. Sveiki, nesubadyti, nesuraižioti ari-
mųjų pasturgaliai reišė, jog botkočio gale nebūta nė paprastojo, jaučiaus ariant, akstino,
įkaltos vinius.

Dvyliis, laukis ir artojas buvo tad ne kankintojai kits kito, tik labai susimylėjusi sutar-
tinė trijulė; artojas ne skūrlupys, ne įpykėlis pergelta širdimi, kurs savo apmaudą giežia
ant kitų.

Artojas – geras mūsų pažįstamas Šiukštų Mykoliukas, trims dešimtims metų praslin-
kus, savo sodžiuje belikęs paprastu „Šiukštų dėde“, o visoje apylinkėje – Dzidorium Ar-
toju. Nejaugi tai tas pats nebylys pastumdėlis? Nejaugi taip atsimainęs, rėksniu virtęs?
Tas pats, tas pats minkštaširdis Mykoliukas, dabar kapą metų su kaupu ant savo pečių
nešiojās, nemint kodėl ir bent kiek pakitėjęs.

Artimieji ir tolimieji praminė Mykolą savo amato globėjo vardu – Dzidorium, šven-
tojo vardu. Vis dėlto širdingai būtų pasijuokę, jei kas būtų išizodęs, nujau, bene ir patsai
pravardžiuojamasis yra šventas? Kur tau, toks keiksminkas, toks pikčiurna, surumbė-
jęs senas jaunikis storžievis! Žinojo svietas Mykolo amatą, žinojo ir jo rėkavimus ir plū-
dimus, kuriais skambėjo visi laukai ir praretintas dabar raistas. Tiesa, kad tuose taria-
muosiuose plūdimouose nebuvo blogesnio už maitą ir vilko sotį. Bet kiek reiškia vienas
jo „piktumas“, kuriuo tai pasakoma!

Apgižo senas vienišas, nes gyvenimas nevienišo jo nepadare. Gyvenimas tik jį persi-
rito neužkliudymas.

Metai vijo metus. Keitėsi žmonės. Šiukštų namuose, priaugant vaikų, vis daugiau
radosi pastumdėlių, tai Mykoliuko rolė maža pamažu keitės. Jis nebe visų ir nebe visur
buvo siunčiojamas – buvo kas jaunesnis pavaduoja. Tėviršt ir darbininkų Šiukštuose
padaugėjo. Kaziukas, Gabriukas ir kiti, o jų bent aštuonetas, darėsi pusberniai ir pus-
mergės, paskui bernai ir mergos, miško kirtėjai, šieno pjovėjai. Vienos tekejo, kiti užku-
riomisėjo. Turtų čia daugėjo, čia mažėjo. Tik dėdei nuo visa to nedaug tepalengvėjo.

Pavaduojant jį kituose darbuose, savaime jam krito vienas, kurs ir virto jo specialy-
be – orė.

Baudžiamų laikus Aužbikai jau buvo gerokai užmiršę ir praturtę. Pirkias ruskšles
pakeitė erdvesnėmis, dideliais, šviesiais langais. Atsirado daugiau būklų kamarėlių ats-
kiriems žmonėms nakvoti. Daug daug ko pramoko jaunesnioji karta. Pramoko ir orės,
tai ji ir teko dėdei, neva netikesniam kitam darbui dirbti.

Dėdė gavo rudenį suarti ne tik pūdymui, dar ir vasarojui. Visas rugienas ir vasarojie-
nas. Ne taip jau tai spartus darbas.

Tai kaip pradėdavo arti rugiapjūtėje, praversdavo lig pat bulbakasties. Bulbakastis
vėl, vasarojus vėl, lig pat Visų šventės. Pavasari akėk, vėl ark sėjai, kartok pūdymui,
aparinėk mėšlus, sėk rugius, kviečius ir tuo pat žygiu vėl draskyk rugienas.

Taip ir slinko metų metai, lyg nepertraukiamą, nepaliaujamą, tą vieną darbą dir-
bant. Kokiuo tik nori laiku Aužbikų lauke matei tą vieną jungą jaučių ir artoją. Tarytum

niekas daugiau nė nearė, tik vienas Šiukštų dėdė pureno žemę visam kaimui. Kiti juo nesekę, neišmanydami ar netesėdami.

Brolis mirė. Brolienė mirė. Tačiau šeimos tradicija liko ta pati, ta pati „dėdės“ rolė Mykolui; jis – nuliekamas, vos pakenčiamas žmogus šeimoje, kuriai buvo gana savo reikalų ir rūpesčių.

Brolis, iš baudžios paleistas, ėmė sparčiai gerėti. Atsirado gyvų pinigų, priaugo neblogų gyvulių. Prisipirko žemės, persistatė visas trobas, praplėtė sėdybą. Po ištisą pusę metų buvo bendrai svarstomi visi nauji sumanymai. Tik vieno „dėdės“ niekas nepasiklausė nuomonės. Jam teišmanė liepti, kad tą ar kitą darbą padirbtų, kaip ir pirma, kaip ir seniau, dar baudžios metais. Ir jis dirbo, kaip ir pirma, žodžio netaręs, nepaprieštaravęs. Bejausmis žmogus, ir tiek. Ko čia glušo ir klausies. Būta gi su kuo tartis!

Taip mokėjo Mykolui jo augintiniai brolvaičiai, lygiai kaip ir brolis, nenuvokdami, iš kur jiems turtai ir lengvenybės gyventi.

Tylutis ramutis Mykoliukas buvo ir tada, kai visa šeima jaunu džiaugsmu klykė, kai graudžias ašaras liejo, kai užu stalo suvatkinėjo, pletkavo, kaimynus plūdo, kits kitą prasivardžiavo. Priprato nesikišti. Be balselio žygiavos, savo jautelius šėrės. Visą savo tikrai moteriškai jautrią širdį dabar atidavinėjo savo vargo bendrams jauteliams, kaip seniau – vaikams. Vaikus auklėjo, riestainiais penėjo, žaisleliais žadino, glamonėjo, lepinio, užtarinėjo ir vadavo. Ir vis dėlto nepelnė jų širdies. Linksmoje kompanijoje jie pirmieji mokėjo skaudžiai balsu pajuokti savo dėdę.

Tai buvo piga, medžiagos buvo net per daug; per labai kitoniškas buvo jų dėdė, palyginti su kitais, ir, jiems rodės, pajuokimų nesuprato, tai ir slėptis nebuvo ko. O Mykolas visa girdėjo ir visa giliai jautė. Tik jau toks jo buvo būdas: neprieštarauti, ne gintis, ne pretenzijas kelti, tik vis gilyn į savo kiautą trauktis; juo skaudžiau, juo giliau, ir ten gyventi savo gyvybe.

Niekas dabar jo nesuprato ir nebemėgino suprasti taip, kaip pirmykščią jo sielą buvo savo meilės instinktu supratusi Severja, ar bent tik atspėjusi. Antros tokios nė negalėjo bebūti pasaulyje.

Taip Dzidorius Artojas gyveno žmonėms ir su žmonėmis. Pats sau jis visai kitaip gyveno ir vėl dvejopai.

Šiukštų dėdė, laisvas patapęs, taip pat praturto: jis jau turėjo jei ne savo, tai bent jam skiriamą vietelę lovai pasistatyti – „Dėdės klėtelė“ buvo vadinamas tarpusienis. Jis susidarydavo dvi klėtis statant iš keturių sienų, katrą skyrium. Bereikėjo tarpas tarp jų užbraukti dviem sienom, ir turi trečią klėtį. Viena klėtis buvo skiriama rūbams ir moterims, antra grūdams ir bernams, į trečią buvo sunešama visi kinkymai, visos šikšnos ir geležgaliai. Čia tai viena siena dabar neabejojamai priderėjo dėdei, ir jau niekas kitas tame pasienyje nebegalėjo pasistatyti savo lovos ar gulėti dėdės lovoje. Šiukštuose tiek buvo delikatnumo, jog į tą lovą niekas nedribo net tada, kada dėdė namie nenakvojo; jis per visą vasarą varydavos savo jautelius per naktį ganyti, idant laikiau galėtų juos pasijungti.

Tai gi dėdės klėtelėje – tarpusienyje ar, tikriau, dėdės pasienyje, giliau stovėjo lova labai retai mainoma paklode (ančvilkalas dažniau). Priešais duris stovėjo staliukas, ant staliuko maldaknygės ir dvejetas trejetas religinių senų apdriskusių ir apčiurintų knygelių ir dvi vaškinės žvakės. Sienoje kabėjo nuo patrešusio kryžiaus nukabinta didžiulė Dievo munka (kančia), didžioji dėdės šventenybė, ir iš abiejų pusių, nujau, bene lygios

šiai šventenybės: iš vienos pusės jo paties jaunų dienų darbo skripkelė nutrūkusiomis stygomis, iš antros pusės kitados žalias žalias, dabar gerokai jau nublukęs, bet dar visai sveikas, nepaleistomis akelėmis vilnonis šalikas. Nuo ryšėjimo jis gerokai išsitempė, nebebuvo toks papuręs, šiltas ir gludnus kaip pirma; dabar juoba panėšėjo į juosimąją juostą, ne rišamąjį šaliką, vis dėlto raudonos, geltonos paraštės gėlės tebebuvo veikslios.

Abudu daiktu atminė jam vienatines laimės dienas, ypačiai veiksliai – Severiutės vestuves. Vieno daikto dėdė Mykolas niekad nebevartojo, nė nebečiupinėjo. Tai skripkelės. Kai nutrūko stygos, jam paskutinį kartą begriežiant, kai nusviro jos, taip niekas daugiau jų ir nebesurišo... Per tris dešimtis metų niekas nebeišgirdo linksmo čyravimo: „Kai noriu, rimtai dirbu, – rimtad rimtad“, nors iš pradžių kaip jį prašinėjo jaunimas, pasiilgęs muzikos ir šokių. Antrą daiktą, šaliką, jis ryšėjo tik šventomis dienomis, lygiai žiemą, lygiai vasarą; ne kiekvieną šventadienį, tik per atlaidus ir kai prie šventųjų Sakramentų ėjo.

Nežinia, ar tai padarydavo valandos rimtumas, ar šaliku susirišimas, Šiuokštų dėdė šventadieniais į bažnyčią ėjo ir bažnyčioje laikėsi nė kiek ne mažiau už pačius didžiuosius, pačius turtinguosius ūkininkus. Pasakysime pašnibždomis – net rimčiau ir didesniu savo vertybės jautimu už patį kleboną.

Bažnyčioje dėdė Mykolas – Dzidorius Artojas dvasėjo, nyko jo apatija ir rezignacija, jis darėsi status, kai stovėjo, nužemintai pasilenkęs, kai klūpėjo; akys blizgėjo išmintimi, protu, tokiuo vidaus turiniu, kurs kiaurai peršviečia visą kūną – sielos žievę. Jis meldė ir mokėjo melstis taip, kaip temoka tikrieji dvasininkai, įpratę vartalioti savo sielą, mintimis gyventi. Akylasis būtų įspėjęs jame didžiulę inteligenciją, tik nebuvo kas įspėja. Tik ir be to bažnyčioj ir einant, ir pareinant į Dzidorių Artoją kaimynai žiūrėjo kitaip ir, lyg ko nebedrįsdami, kalbino jį. Mykolas atsakinėjo jiems iš didžio, trumpai, mandagiai, kaip gražiai atsakinėja mandagiems neužaugoms, prikibusiems pakeliui.

Parėjęs namo į savo klėtelę, drauge su šaliku nusiimdavo ir į gembę ligi kito karto pakabindavo tą savo antrinę sielą.

Meldėsi dėdė ir namie, tik čia kitaip. Atsiklaups nakties glūdumoje prieš Dievo kančią, pakalbės paprastuosius negudrius savo poterėlius, tars ačiū už praleistą dieną ir ima dėkoti Dievui už tą neapsakomą Jo malonę ir bekraštę gerybę, kurios yra iš Jo prityręs, jaunas būdamas, kada mylėjo ir buvo mylimas. Saldumo pagautas, kniubo ir nebesikėlė; nenorėjo gadinti tos dangiškosios valandos, kada jį mylimoji mergelė glostė ir bučiavo. Jis, kaip gyvas, tebematė ir tebejautė, lyg tai tuojau būtų atsitikę, kiekvieną jos pajudėjimą. Ir buvo tiek laimingas, tiek laimingas, tiek to pilnas, jog ničnieko daugiau ir nebegeidė iš gyvenimo. Žinojo jį nieko geriau nebegalint duoti.

Ir gulė į lovą, laimingas, gražiai šypsodamas, kaip seniau temokėjo šypsotis. Dar nemigęs sapnavo ir užmigęs svajojo vis kažin ką gera ir laiminga, kol išaušta tikrenybės diena ir dienos tikrenybė su svetimais, šaltais, neprietelingais, bent jam nepalankiais žmonėmis ir perkelia jį visai į kitą sritį. Ūmai jam darėsi šalta, nejauku tarp jų. Ėdė kartėlis. Jautėsi apviltas, nors nemokėjo ir nebandė sau pasisakyti, formuluoti, ką gi jam brolis, brolienė, brolvaikai ir kiti turėjo padaryti gera.

Ir skubinos į laukus, į pamiškę, kur nėra žmonių, kur jautėsi vienas pats besas, kur, jam rodėsi, niekas jį nebežiūri, niekas jo nebeklauso, nors buvo girdimas visiems trims apylinkės kaimams. Čia jis reiškė visą savo įpykimą, visą nepasitenkinimą gyvenimu – savo jauteliams, kurie tačiau niekur niekuo nebuvo jam prasikalę.

Tai ir pats Dzidorius Artojas jautė ir save peikė. Net per išpažintį sakydavos, koks jis esąs negeras, nekantrus, negailestingas. Kunigas jį smarkiai barė, liepė atgailoti. Mykolas atgailojo ir grįžęs vėl buvo šiurkštuolis, nebešventas. Atsiprašinėjo dėdė savo jautelius už daromas jiems skriaudas ir, kiek galėdamas, teikė – ganė, šėrė, trinko, glostė. Ir mylėjo juos, kaip nieką daugiau pasaulyje.

Jaučiai per gerai suprato, jog visi tie baisūs šauksmai ir pliaukšėjimai ne jiems adresuojami. Ne tik nepyko, tiesiog nei žiūrėti jų nežiūrėjo, nei paisyti nepaisė. Dirbo savo darbą kaip tinkami – vienodai, pamažu, jautiškai.

Prisipykęs, prisibaręs ant savo gyvenimo „jaučių“, atkeršijęs jiems už viską prirtita, dėdė grįžo namo vakarieniauti vėl ramutėlis, tylutėlis, bekalbis ar su vienu Dievu bemočas kalbėtis; gulė ar jautelius varė į nakties ganyklą.

Abudu jaučiu nė palaidu nebesiskyrė, vis jungu ėjo, kad ir žolėje, lyg ir kąsnį drauge kąsdami. Dzidorius Artojas ilgai tylomis ar ražančių sukdamas stovi tarp jų, kartais vieną, kartais antrą palytėdamas. Jautė, kaip tai jo draugams patinka ir ramina. Paskui čia pat padirvyje susitraukęs snūdo ar savo svajas svajėjo, nes tikro miego jis temiegojo dvejetą valandų, paleidęs jaučius pusryčių ganytis.

Jauteliai nėjo tolyn nė nuo miegančio – taip visi sutiko ir kits kitą mėgo. Pačepsėjus patys stojo į jungą, nevaromi ėjo namo ir iš namų. Jie Dzidorių Artoją vedžiojos, ne Dzidorius Artojas juos varinėjosi.

Nors jaučiai lyg ir nemoka reikšti savo prisirišimo ir meilės, tačiau, manau, laukiniui ar kuriam kitam pavojui dėdei gresiant, būtų taip gynę savo „kankintoją“, kaip gina ir bado puolančius galvijų jaunuomenę: įpykę, raudonomis akimis.

Taip ir šliaužė metų metai Dzidoriui Artojui, tą vieną kartą jį taip sukrėtę, jog daugiau, rodės, nė noro nebeturėjo kratyti, kad neiškratytų pačios gyvybės. Vienodai, be negandų ir be džiaugsmų, nemušamas ir nemaloninamas dėdė varė jau sekumą dešimtį.

LAIMINGOJI DĖDIENĖ RAPOLIENĖS

Mykoliukas laimės nematė. Vis dėlto koks jis buvo laimingas, palyginti su Severiute, kuri laimės ieškojo ir buvo ją radusi! Mykoliuko nelaimė buvo dėl per didelio ramumo; Severiutės – dėl per didelio neramumo tuose namuose, kur jai buvo lemta ilgas amžius pragyventi.

Per kelias dešimtis metų rūpestingas savo bažnytėlės lankytojas, Šiukštų dėdė virtęs Mykoliukas kas šventadienis matydavo Rapoliene Geišiene virtusia Severiutę Pukštaičią. Nuo pradžios Valandų ligi Mišparų pabaigos ji būdavo bažnyčioje, nelyduodama nė vieno šventadienio. Iš pradžių atbėgdavo iš Saveikių ir į Aužbikus, kol tėveliai tebebuvo gyvi. Tik dėdė Mykolas nė vieno karto jos neprakalbino, jai kelio neužstojo. Matė Severją ir nebematė jos: tai nebebuvo – jo Severiutė, tik visai svetima dabar jam moteriškė, nebe ta plieninė krembliautoja, šokikė, kurią jis ištekino už tįjūno Geišės, tik nėščia boba, paskui su mergyte už rankų, paskui našlė, čia laiminga, čia baisiai nelaiminga, ir vis be jo. Mykoliukui rodės belikusi jam viena svaja.

Dideliuose miestuose yra gatvių, kuriomis visas jo aprūpinimas vaikščioja, lygu kraujas kūno arterijomis gyslomis. Vaziuotieji ir net pėstieji čia kelia tiek triukšmo ir lermo, jog gyventi tose gatvėse beveik negali tie, ką nemiga kankina. Kas tik čia atsiranda, tas, noromis nenoromis, turi dalyvauti miesto užesyje, pats jį didinti gatvėje, sankrovoje ar biure.

Yra betgi tuose pat dideliuose miestuose, pačioje šitų triukšmadarių pašonėje, tokių aikštelių, kur stovi puikūs turtuolių rūmai ar paprastų piliečių mūrai, stovi lyg negyvi, užsidarę, ramūs. Čia buržujų peryklos, jų šeimos gyvenimas. Dienos darbus pradirbę trenksme ir lermė, šeimų karaliai grįžta čion pietauti, vakarieniauti, ilsėtis, kortuoti ar saviškių muzikos klausyti.

Gatvėj atsitikęs negandas tučiuojau pagarsėja, atpasakoja jį gyvais žodžiais, parašo ir raštu. Miesto nuošalėliuose atsitinkančių dramų nė artimieji kaimynai nežino, nebent kokia kūmutė paslaptinai į ausį pašnibžda.

Viename didžiausių Amerikos miestų šalia puikiausio prospekto, kur viešbučiai stovi 20 aukštų, mačiau gatvelę lyg Vilniaus Šnipiškių; sudužusią medinę tramvajaus būdą, kuria niekas nevažinėjo, valkiojo kuinas. Net gaudu pasidarė: lyg į Filadelfiją būtų atkilę mūsų Jonavos žydėliai su savo „karetkomis“. Tai tokių esti skirtumų miestuose.

Tokiame nuošalėlyje buvo ir Saveikių dvaras. Iš dviejų šonų tiesės didžiausi vieškeliai, kuriais dieną naktį dundėjo vežimai, lakstė gražūs bajorų dvejetai ar ketvertai ar aukštų rusų valdininkų trejetai, o čia, už dvejeta trejeta kilometrų nuo jų, buvo kapų rintis.

Lygu lygu aplinkui. Nei kalnelio, nei tarpukalnės, nei ežerėlio.

– Juodžemis su riebiu moliu – Aigipto žemės galelis! – džiaugės ir pavydėjo tolimesnės apylinkės bajorai, nes čia pat nei tų bajorų nebuvo, nei tų dvarų. Sodiečiai buvo daugiausia karališkieji, o kurie buvo Pats-Pamarnecko, tai gaudavo bau džiavą eit į tolimus dvarus.

Pats savininkas, turėdamas gražesnių būstinių, čia buvo retas svečias ir tik gražiuoju laiku, tai nė kelelių niekas netaisė. Rudenį ar pavasarį panoręs iš vieškelio į Saveikius užsukti, gaudavai nebent kastuvą į vežimą imtis ir juo kas keletas sieksnių grandyti tekinius: tiek daug ant jų vėlės glitaus ir tiršto purvo.

– Nors žlugtą žluk, tokios žemės išsiviręs: nereiktų nė šar mo, – gėrėjosi ūkininkai.

Tai ir žmonės, kurie priklausė į Saveikius, buvo daug kitokesni neg kiti kaimynai, nuolat svieta matą, lengvai miestelius pasiekią. Saveikiškiai nebuvo suskurdę, buvo gana sotūs, dvarininkas jų pernelyg neišnaudojo. Matėme, koks ten buvo jiems pastatytas prievaizdas. Vis dėto buvo nedrąsūs su kitais, namie per daug patriarchalūs, dvarininkui kaip paprastai neištikimi ir dvilinkliežuviai.

Severja, ateidama į Saveikius, taip suneramino visus dvariškius, kaip pelė bites, įlindus į jų avilį. Ilgai visi užė, ilgai laužės galvas, kuo čia prasimetus ir nuėjus pažiūrėti Rapolienės. Tai nebuvo sunku. Rapolas buvo viso ūkio prižiurna, tai ir reikalų į jį gana buvo visiems. O kad jo nerasdavo namie, pirkioje, na, tai atsitiktinai...

Rapolienė per gerai jautė, ko čia jų durų klingė tarkš ir tarkš. Ir jai iš pradžių buvo gera. Kuriai gi moteriškai negera, kai ja domisi vyrai, o kad ir moters, tai ką? Tegū kalba, apkalba, pavydi...

– Tegul bus pagarbintas... Tijųno nematyt... Kažin kur jis slapstosi nuo jaunos savo pačiūtės... Ar ne nuobodu vienai?..

Trata nedrąsiai įėjusi kaimynė, ir akys jai blizga smalsumu, kas nauja dabar Rapolo pirkioje. Viską pamatė, skrynią ir pakabintą rankšluostį, net kokiomis gėlėmis išmarginta skrynia.

– Per amžius, per amžius, miela kaimynėle. Rapolo nėra. Žinai, jo visur pilna, tik ne pirkioj. O man kas? Sugrįš, kaip išalks. Prašom gi sėstis štai suolan.

Trata ir Rapolienė, tuo tarpu delnu nubraukdama nuo suolo nesamas dulkes ar šiaip ką, ir vikriai ima suktis aplink savo puodynėles.

Viešnia lyg užsukta tarška barška, žodžius krečia, lyg pati savo nedrąsumą užtrenkdama, o tuo tarpu neapsakomu įdomumu seka, ko gi čia Rapolienė taip susirūpinusi, ką gi čia ji taiso. Vaisių jai. Tai aišku. Tik kurių? Ir lig laiku ryja seilę, atspėdama ką nors gardu.

– Prašom viešnią mano rūgštelės paragauti! – pagaliau taria šeimnininkė, į stalą nešdama dubenėlį raugintų kremblių, api piltų grietine, apibarstytų svogūnais.

Viešnia ūmai nusigąsta.

– Ką čia, sesele, prasidėsi su vaisėmis! Laiko nėra. Antai vaiką palikau geldoje, katilėlį ant vąšo. Po tam da vaikas pri gers ar troba užsidegs... Būtų man tada nuo vyro! Žinai, koks jis smarkus!..

Ginasi visomis pajėgomis, visomis pasaulio baisybėmis, nė nekrutėdama nuo suolo bėgti.

– Nu jau, tai čia dabar... – įtikinėja šeimnininkė beprasmiškais žodžiais, užtat paspausdama kiekvieną ir niuksėdama viešnią į kairį šoną, kad slinktųsi palei suolą į stalą.

Viešnia sunkiai, lyg alavinį, atkeldama pasturgalį nuo suolo, pamažu slenkas, rankom vis dar tebesudėtom ant krūtinės, pabaigdama jau silpnai priešintis:

– Kam čia, kaimynėle, tiek daug turbacijos. Aja! Ar kasdien vaišinsimės susitinkdamos?

– Nekokių čia vaisių. Štai pasislėgiau paliepių. Jos nieko, kai išrūgsta. Alegi ir biržių jūsų, biržių! Tikras kremblių rojus! Tikrinių, ruduokių, ūmėdžių, grūdžių, paliepių, voveruškų ir kitų kitokių tokios galybės, nors vežimais vešk, – džiaugias Rapolienė, lauždama duonos iš storos riekės ir kraudama ant jos grietinėtą kremblį. Dar kartą niuktelėjus į pašonę, viešnia pagaliau ištiesia ranką, ir tai tik vieną dešinę, kairę tebelaikydama atsargoje, dešinės alkūnei paremti, kad ji svyruotų. Ir tik patyrusi, kad kremblis, atitikęs gerą valandą, nedabojamas šmūkštelės susigėdęs į pasuolę, palikdamas bevypsančią, dar labiau už kremblį susigėdusią viešnią, ryžtas įsikabinti jo ir antra ranka.

Su viena ranka ir duonos trupiniai nepiga suvaldyti, kad nekristų žemėn ir neatsitiktų tokios paniekos tai Dievo dovanai. Valgytoja tad kaušu laiko savo saują apačioje, laukdama kremblio ar trupinio nukrentant, idant jį ore pagautų ir kaip nepaklusnų piemenį vėl už ausies nuvestų savo vieton. Valgyti, prisispaudus prie stalo, nedrąsu, reikia atokiai laikytis.

– Kaimynėle, gardumėlio! Ė kaipgi tu juos ir pataisai? Tai rūgštelė, tai krušnumas, lyg nevirtas, nesuglebęš. Ir visa ko su saiku – sūrio ir rūgščio... – ūmai pradžiunga valgytoja, užmiršusi visas ceremonijas, ir visu kūnu, ne viena galva, atsivers dama į vaišintoją.

Rapolienė triumfuoja giriama, pigiai įtikusi viešniai, stovi ir šypsosi, ranka parėmusi smakrą.

– Iš dvaro virėjo nesimokiau. Ne tokia jau čia sukta prie monė – krembliai paslėgti po švariu, nesupelėjusiu, sausu slėgtuvu. Tereikia pasaugoti, kad neužgautų palėsis, tai ir bus rūgštelė nepagedusi.

Vis dėlto viešniai rodos jokį pasaulio virėją neatspėdiant, kad taip visa ko būtų su saiku. Taip turėjo stebėtis Odisejas, nežinodamas, iš ko padaromi Olimpo dievų maistas ir gėris, ambrozija ir nektaras.

Rūginti krembliai ir dar su grietine! Kieno širdžių nebuvo jie palenkę Severjai dar Aužbikuose! Lenkė jas ir Saveikiuose. Pridėk prie to jaunamartės jaunumą, gražumą ir nefanaberiškumą, tai suprasi, jog Gešiai iš pirmos dienos tapo pirmaisiais dvaro kumetyne ne tik aukštesniu savo padėjimu, bet ir asmeniniais savumais.

Gera buvo prasidėjęs Severiutei šeimos ir socialinis gyvenimas. Ir buvo patenkinta, tai, rodės, ir laiminga, nors šiaip jau tuodu dalyku dažnai eina skyrium. Gali būti labai patenkinamas ir vis dėlto nelaimingas.

– Jaugi kitos tokios išmanėlės, mano tu paukštyte mylimoji, mano tu voveryte greitoji, kaip tu, nėra pasaulyje, daisia... – pritarė ir Rapolas, kuriam, žinoma, daugiausia tekdavo rūgin tujų. Valgė džiauagės, viena ranka prisitraukdamas prisėdusią prie jo žmonelę, kuri jį maitina ir malonina tikrais dievaičių valgiais.

– Niekaip aš dabar nebesuprantu, daisia, kaip žmonės gali gyventi nevedę. Tiek daug pasaulyje gražių, jaunų ir, daisia, išmintingų mergelių. O visų geriausią, visų gražiausią bene bus išpitrėjęs Geišė Rapolas, Saveikių tijųnas...

Meilinosi vakarais ir gėrėjosi Severiute, ne tik žmona, dar lyg ir savo dukterėle.

Žiūrėjo į ją maldingai, kaip į koki šventąjį paveikslėlį, ir Severjai buvo gera, kad į ją nuolat stebisi stipras, nors ir nebejaunas vyriškis, ir ramu, kad ja sielojasi ir myli labai doras žmogus. Tai dar nė karto jai nebuvo parėję galvon panagrinėti, koks gi tasai, kuris ją taip myli ir taip moka mylėti. Kad būtų pasidomėjusi Severja, būtų mačiusi Rapolą esant, tiesa, vyrą ir iš stuomens ir iš liemens, vis dėlto dideliais veido trūkumais, trūkumais to, kas tokius meilius ir patraukiančius daro jaunikius. Tik Severja tenkinos, jog jos Rapolas yra „žmogus“ ir geras žmogus, tai ko čia bežiūrėsi, ko jis stinga ar ko per daug yra. Argi žiūrima indelio, begu jis ne pienuitas ar net tašlotas, kai norima iš jo atsigt? Aja! Bene numirsi...

Rapolas tiesiog sukvailo iš laimės. Žmona jam dabar rodės nebe moteriška, tik mistinis asmuo; visa mistinga, kas tik jos yra, kas joje darosi ar net ką ji daro. Net tie patys krembliai kažin kaip savaime atsiranda pirkioj ir susidaro puodynėse, nes, tiesa, nei jis, anksti išeidamas, nei kiti nematė Severjos bėgiojant krembliauti ar taisant kremblius raugti. Ir taip pat nesidomėjo visa ką žmonelės susekti. Jam buvo „žmona“, ir gera žmona, tai ir gana. Kam lemta jos patiekiamų kremblių ar meilės paragauti, tas tesidžiaugie akyse, tegirie už akių, tepavydie visa ko.

Tai Rapolas nieko negalvojo, tik juokdamas išeidavo iš pirkios, juokdamas pareidavo, ir lauke būdamas vis šypsojos. Dabar jis buvo dar žmoniškesnis neg pirma kad buvo. Dabar jis nebesišalino nė darbininkių. Gaudė bet kokią progą pakalbėt ir pasigirt savo žmona. Senas ir vis dėlto nenuvokė, jog girti moteriškė moteriškės akivaizdoje tiek yra, kiek ji užgauti; lyg sakyte jai sakytumei: matai, kokių yra pasaulyje! Kodėl gi tu ne tokia?

Ir darbininkės dabar pačios šalinos nuo pralaimėtojo jaunikio, piktai pašiepdamos jį, „kvailą girckų“, ir jo „vištą“ žmoną.

– Būta gi čia ko – merga kaip merga... Tik juokais save verčia nuolat begirdamas... Aiman – kas mano, tai geriausia... Tokių lygių nė būti nebėra. Žinoma, kas davė! – šnypštė pabariais ypač tos, kurios daugiausia kitados trynės tijųno pašonėmis, veltui įsiteikdamos.

Visa tai, žinoma, Geišių laimės nēmaž negadino ir Rapolui netrukdė lepinti savo žmonos. Ak, kaip jis tai mokėjo daryti! Niekam neleido jos nė pirštu pridėti, neleido jokio darbelio dirbti, be menkos namų ruošos, valgyti išvirti, tą vieną dvaro karvelę pasimilžti. Gal taip, tokioje laimėje, būtų visai užmylėjęs pačiuotę, gyvą ir darbščią, kad ir jų gyvenimo šviesoje nebūtų atsitikę šešėlių.

Rapolienė krembliauti bėgiojo į Saveikių biržius ne dėl pačių kremblių – virti, džiovinti, rauginti: ji tuo gynėsi nuo pirmojo šešėlio – nuobodumo, kurs vis labiau buvo be-

apimęs ją. Gera gera apdūkusia galva; vis dėlto esti gi ir pagirių dienų, kada prasiblaivi nuo meilės. Tada jai buvo besirodą vis dėlto geriau buvę Aužbikuose.

– Ten tėveliai... Ten gražiau, yra kalnas, iš kur toli matyt... yra raistas...

To vieno Mykoliuko ji neminėjo, lyg visai būtų jį užmiršusi, visai jo nebebūtų buvę. Ag ir buvo pamiršusi. Taip bent jai rodės. Taip rodės ir vis dėlto – neramino. Mykoliuką ji slėpė savo širdyje, savo atminimuose, kaip kokį baisų aitvarą ar kauką, mirtinai bijodama nors truputėlį pravožti slaptą: jautė, jog tai padarius, jis visas, visa savo jaunybę, su visa begaline meile pasirodys ir... ir... Tai jai nejučios sakė patarinėjo, nors ji to neišmanė. Ir Aužbikų pasiilgimo priežastis buvo, nujau, begu tik tas, kad ji kalnuotos gamtos padaras, o čia, Saveikiuose – tokios nuobodžios lygumos.

Esą tokių vočių viduriuose. Imą darytis pūlių, o aplink juos maišelis. Daugėją pūlių, didėjas maišelis išstisus metus. Žmogus imas nerimti, nemiga kankintis, nežinodamas, kas yra, kol gydytojas užtinkąs tą slapuką neramintoją ir praduriąs jį pro sveiką kūną. Pavojinga tat operacija giliai, nematomoje vietoje. Tik jei pavykstą duriant nesužeisti kitų dalių, ligonis susyk tampa sveikas ir linksmas.

Toks skaudulys, nors labai pamažu, darėsi Severjoje, nors ji nenumanė, dėl ko jai ypač patiko krembliauti tame biržyje, kurs baigiasi puikiu šlaitu į slėnį, už kurio kiaurai per raisto viršūnes buvo matyt Aužbikai; geromis akimis net galėjai išskirti Pukštų ir Šiukštų trobas. Ir biržių gi buvo Saveikiuose! Jie visi trys buvo palaukėmis ir lyg sodinte prisodinti. Balta balta, kaip stearininių Dievo žvakelių pridegiota. Taip ir rodės, kai anksti rytą pirmieji patekančios saulės spinduliai uždega medžių vainikus. Berželiai auge, dideli, liekni, neperaugę, žievė dar nesutrūkusi, iš kiekvieno lupk tošį nors nuo pat šaknų.

Biržiai visai kitaip šnekas neg eglynai ir pušynai. Kitokį ir išpūdį daro. Eglynai klasdingi, jie per tamsūs, nejaukūs ir baisūs. Pušynai labai rimti ir majestotingi, baisu ir čia, tik tiek gera, kad pavojų čia gali išvysti, nėra klastų, pasalu, tai ir gelbėtis galima. Biržiai nei baisūs, nei klastingi, tik šelmiai prigavikai. Šep, šep, šep smulkiais savo lapeliais; rodos, niekur nieko, o žiūrėk – ir būsi atsidūręs kur kitame krašte. Jie vis niekus įkalbinėja, ne aukštyn dvasią kelia, tik – krembliauti vilioja...

Vienas Saveikių biržis baigės šlaitu į Geišės upelį, kurio krante slėnyje Geišių sodžius ir Rapolo Geišės gimtinė. Severjai patiko, kad jų pavardė tariama ir yra visiems žinoma. Betgi ir nemalonu buvo: slėnyje likusieji Geišiai buvo atviri jų priešininkai, nė vienas nebuvo nė vestuvėse, visi tik peikė ir koneveikė Rapolą, kam jis senatvėje tokius niekus bedaro, pirma iškilmingai pasižadėjęs nebevest ir tą „darbą“ pavedęs broliui Dovydui. Dovydas vedė, daug vaikų gavo ir dabar nusigando brolio vestuvių ir jo buities netikrumo: išvarys dvaras, tai kurgi daugiau dėsio, jei ne namo, kur ir be jo pilna gūžta. Tą Dovydų baimę Rapolai žinojo ir tvirčiausiai buvo pasiryžę į Geišius niekadoms nebegrižti.

To neatmenant, Geišės šlaitas buvo gražus ir malonus. Giliai giliai sruveno upelis. Jo slaptinga tėkme galėjai niekieno nepastebimas eiti bent penkis kilometrus. Be beržų tarpukalnėje čia buvo daugybė kitų rūšių lapuočių, beveik visų, kurių tik yra Lietuvoje: vinkšnų, gobų, šaltekšnių, putinų, šermukšnių, uosių, ažuolėlių, alksnių, skroblų, epušių, karklų, žilvičių, blindžių. Juos visus Severja pažino ir kiekvienu kitaip džiaugės.

Gražus buvo tas šlaitas. Vis dėlto labiau Severjai patiko tasai, iš kur tol matyt... lig pat Aužbikų, kur daugiausia yra riešutų lazdu, nes visas šlaitas buvo į slėnį prieš pat saulę ir brendino visų daugiausia ir visų didžiausių riešutų. Daugiau čia buvo atakaitoj ir žemuogių, Severiutės iš mažens mėgiamų.

Iš čion ir iš tikro tol buvo matyti, nes slėnys buvo kelių mylių ilgumo. Čia Severja, prisikrembliavus pilną vytelinę, dar ilgai ilgai žiūrėjo į tolį, dziaugės toliu ir kažin ko liūdo ir net grįžti nebesiskubino į tą lygumą, kur ir iš tikrųjų nuobodu.

Pirmučiausia dvaro kiemas buvo toks didelis, kaip geras laukelis. Vos galėjai žmogų pažinti kitame gale. Papratus prie ankštų savo kiemelių, šis nė nesirodė kiemas, tik atviras be tvorų laukas, per kurį net viešas kelias ėjo. Aplinkui išmėtyti dvariškai dideli trobesiai, sukrauti iš akmenų, tašytų iš vieno šono. Tokių trobų, kaip Aigipto piramidų, nepasistatysi samdytomis pajėgomis, tik vergais. Dražūs jie buvo, tie trobesiai, ir tvarkoje laikomi, vis dėlto nejaukūs savo didumu.

O nejaukiausias buvo gyvenamasai namas, taip pat be reikalo didelis, nors vienu aukštu ir medinis. Frontu į šiaurę, jis vis stovėjo ūksmėj ir lyg šalčiu dvelkė pačią vasarą. Užpakalis buvo į saulę, užtat sode, kurs nė savo didumu nebuvo šviesus, nes apsodintas tankiomis eglėmis, arti kurių nė žolė nežėlė. Sodas buvo užleistas, priaugęs, dar aukštais statiniais nuo vagių, piemenaičių aptvertas.

Kieme akį teįvairino kastas didokas tvenkinys negražaus, paukščių suteršto vandens, nebenorinčio atmušti pakraščių žilvičių, kuriais buvo apžėlęs, – žilvičių senų, kreivų, nugenėtomis viršūnėmis. Jie ypač nemalonų darė įspūdį savo barbarišku vaizdu tokia-me kultūringame dvare.

Buvo šiaip jau gražu ir vis dėlto nyku ir svetima. Nebuvo matyti, kad kas čia būtų bet ką padirbęs mylinčia ranka. Savininkas čia nestojo, bastydamasis po užsienius ir savo rūmus; samdytieji prievaizdai tik vagiliauvo, žinodami, kad jiems čia ne amžius gyventi. Baudžiauninkai, žinai, kaip vergai, darbą dirbo per prievartą, tai lyg ne savomis rankomis. Visi čia gyveno tik laikinai, tai nė tos mergelės niekur nepasidarė sau lovelių rūtomis mėtomis, lelijėlėms sodintis.

Šešėlis šešėlių seka. Šis antrasis buvo toks, kurs visa kita uždengia. Laimėje Mykoliukas skaudulys gal būtų sparčiai augęs. Nelaimėje – jis sunyko. Šioji Geišių nelaimė, gėda pasakyti, buvo ta, kurią visi kiti baudžiauninkai laikė didžiausia savo laime: paleidimas iš baudžiatos.

Jau nuo pat pralaimėto Krymo karo pabaigos visiems buvo pasidarę aišku baudžiatvą nebeišliksiant... Gal dėl to ir Saveikių dvaras pakentė tokį tijūną, kurio, jei ir bijojo darbininkai, tai daugiau dėl jo paties asmens, bet ne dėl to, kad jis – tijūnas ir turi teisės bizūną pavartoti. Geišė jo ir nevartojo. Vis dėlto į tą laiką, kada jis vedė, teko ir visiškai jis užkišti palėpėn: baudžiauninkai pabaigė „tvirkti“. Apeis tijūnas kaimus, prirėkaus, prišūkaus, kad nuo pirmadienio tiek ir tiek darbininkų stotų, o ryto metą tesulaukia penkių šešių, ir daryk tu ką bedarąs: nei dirbti su jais, nei paleisti, kad eitų sau velniop.

Muzikams buvo aišku ir bajorams buvo aišku reiksiant „žmonės paleisti“ ne iš malonės, tik kad taip jau susideda. Nepaleisi, kils revoliucija. Paleisi – vėl nieko gera: „žmonės“ pabaigs „tvirkti“. Jei dabar nebedirba, kai jiems rimbais grasoma ir baudžiama, tai kaipgi jie bedirbs, kai niekas jų nebežiūrės? Miegos per kiauras dienas, gers karčiamėlėse ir vogs viską iš dvaro.

Dvarininkams rodėsi šitoks protavimas rimtas ir logikingas. Jie nebuvo matę dirbančių savo noru, ne varu, dirbančių – sau. Jie visi tan pačian balsan šaukte šaukė – žmonių gerovei, gelbėjo žmones, tačiau visa ko pamate buvo jų pačių, dvarininkų, reikalas. Pro jų lūpas šaukė jų kišenė ir neapsakoma bailė: ką gi mes bedarysime, vergų nebteke? Ir Šv. Raštas sako: „Griovių kasti nemoku, elgetauti nepadoru“...

Dvaro dvasios prisigėrė ir Rapolas Geišė. Jis, nors gudrus baudžiauninkas ir laisvės žmonėms laukė, tačiau jo paties padėtis, tos baudžiatvės padaras, įtikinėjo jį, jog žmonės „paleidus“, ne jis gaus badu stipti, tik tie „tinginiai žmonės“.

Ir ėmė grįžti Rapolas namo vis labiau paniuręs, vis labiau susimąstęs, nepatenkintas. Nebenorėjo nė į kaimus beiti. Ką gi bepridės? Ir ėmė viskas irti. Ir tie pavėlavę darbininkai nebe jo istorijų ir pasakų klausė, tik patys, kur nususukdami, pašnibždomis tarė ir mitingavo. Darė nebejauku, neberamu, net baisu, vienam likus.

– Daisia, išdvės badu visi, kai nebebus nė vogti ko. Sukirmys, „degutą bedegdami“ – bemiegodami per ilgai...

Daisia kartojo savo žmonai pareidamas tai, ko buvo prisiklausęs dvare. Ir pats jautė, tai neteisybė, tai tuščia baimė dėl žmonių, jis žmonėms pakiša savo paties baimę, ir naudos iš tų kalbų jokios. Et, bet tik pačiam tomis kalbomis užsitrenkus. Jam pačiam ėjo nežinomosios, neaprupintos ateities šmėkla, kuri, rodė, pagriebs ir nusineš kur į pragarus.

Kaip tik tuo laiku Dievas davė jiemdvim dukterikę – sveiką, gražią ir ėdrią rėksnelę – ir kuriam laikui atstūmė visas šmėklas. Dabar, kur buvę, kur nebuvę, vis sėsdavo prie lopšelio, žiūrėdavo į mažutę, kai miegodavo, ir iš kits kito imliodavo ją sau ant rankų, kai pakirsdavo. Net kūdikėlio verksmas rodė jiems saldžiausia muzika ir daugiau gaudino, neg pykino. Ir taip jiem pasidarė ramu, lyg kokios didžios šventenybės susilaukus į savo būstą.

Ag ir buvo tai – šventenybė, kuriai vienai telygi nekaltybė. Kur nekaltas kūdikis, ten juk jokios piktos dvasios neturi galybės. Antai ką pasaka sako: net savo sielą gera valia velniui pardavęs ir jau imamas į pragarą, ligi tik nusitvėrė nekalto kūdikio, velnias gavo, pykčiu raitydamas, atlyžt ir musią kandęs pareit.

Vis dėlto šmėkla atėjo. Laisvė buvo paskelbta. Niekas iš kaimų dvaran nebėjo. Reikėjo darbai kitaip susitvarkyti. Ieškoti žmonių, lygti jie už pinigų, būstą, darbą, malkas, pasėli. Suirutė truko bent dvejus metus. Geišė vis dar šiaip taip stumdėsi po dvarą, nebe ką bedirbdamas, nebe kam bereikalingas.

Vieną dieną Saveikiuose atsirado vienu blogu arkliu atkramenęs beturtis jaunas šlėktelė, pasiskelbė būsiąs čia to dvarelėlio nuomininkas, pradėsiąs savotiškai ūkininkauti, pats visa ko žiūrėti, taigi visus senuosius tarnus ir darbininkus paleidžiąs, kurie nesutiksią savo rankom jam darbo dirbti.

Rapolas per visą amžių gangreit nebuvo darbo dirbęs. Ir dabar jam imtis žagrės bei dalgio už menkų menkiausias, tiesiog elgetiškas mitybas buvo ir nepatogu, ir negalima. Vienu matu jis pasijuto toks senas, toks jau paliegęs, jog begalįs tik lazda pasirėmęs eit ir šunis lodyt, pakiemiais elgetaudamas. Akys ir skruostai jam pabaigė dubti. Jis palinko pečiuose. Kojos pynės. Nebesišiepė žmonai, lyg jos ūmai būtų nebetekęs. Vieną kūdikėlį beglostė, ir tai virpančia ranka. Dėl to jam visų labiausiai gelė širdį.

Neilgai laukus, tas pat šlėktelės arklys privažiavo prie Geišių; du nauju kumečiu³ sukrovė menką jų turtą į vežimą ir, nė duonos kepalo neįdėję už tris dešimtis su viršum metų kuo ištikimiausios tarnybos dvarui, nuritino pakalnio, per tą Rapolienės mėgiąmajį šlaitą į slėnį ir išvežė į Geišių kiemą.

Jėzau, Marija, kas ten pasidarė! Pirmoji išbėgo Dovydienė, visa mėlyna iš pykčio ir baimės. Ir kai paleido savo burną, tai kūliu išvirto iš vidaus Dovydas, visi penketas vaikų ir du samdiniu.

³ dvaro bernu.

- Nereikia nereikia, neleisim neleisim!.. Eikit sau sveiki, iš kur atėję!.. Čia ne elgetoms priglausti namai... Čia mūsų vienu kiekvienas miestas įbestas, kiekvienas tvoros straipsnis užtvertas, kiekviena troba iš naujos medžiagos savo rankomis sutašyta... Kur tu tada buvai, kai aš vienas vargau? Sakei neužeisias kelio, o dabar trise užeinat... Iš kur mes jums duonos pritesėsime, kur mes jus paguldysim, kuo apdengsim, jus, elgetos, plikiai?.. Javai neužauga, duona pelienė, ir tos nėra... Šeimos ir be jūsų dešimts ant to valakėlio... Eikit, eikit, sprokit..

Geišiai sėdėjo kieme ant savo skrynios kaip užmušti, nė vienu žodeliu nepaprieštaraudami: jautė, visa tai teisybė, jų čia nė pirštu nepridėta, ir duonos tikrai maža, ir vietos tikrai nėra. Tik kur buvo dėtis? Taip ligi pat vakaro. Mergytė ėmė verkti valgyt. Įsinorėjo ir jie patys. Pagaliau Rapolas nebeištvėrė. Jis pirmą kartą sukrutėjo, kai Dovydas ėmė per arti į jį šokinėt, ir atkirto:

- Nutilk, kvaily! Aš ir pats, daisia, matau, kaip viskas yra. Aš galiu ir išeit. Tik atmink, kad valakas vis dėlto yra mudviejų, ir aš išėjęs tuoj nuo tavęs pusę skeliuos su visa puse kad ir tavo pasistatytų trobų. Taigi, daisia, leisk mus nors į viralinę ar į aną senąją klėtelę, kurią tu pavertei pelude.

Dovydas nutilo. Jį visą perėmė baimė, kaip reiktų likti ant pusės valako, ypač netekti tų trobų, kurias jis tokiu vargu pats susivežė, susitašė. Tai, nieko nebesakydamas, atidarė senąją klėtelę ir ėmė ten kraustyti, patiekdamas vietos naujakuriams.

Dovydas buvo nesumatus. Jei į Rapolo baidymą skeltis būtų drąsiai atsakęs: prašom, šiam būtų tuoj žadą užkandę. Ką gi Rapolas būtų daręs su ta žeme?

Taip ir liko Rapolai Geišiuose karčios duonos valgyt. O ji buvo karti, oi, karti. Visą naktį Dovydienė klykė, švaistės po pirkią. Įsileidus į klėtelę, dar neleido į trobą. Vis dėlto įėjus į pirkią, neleido prie stalo. Ir prileidus prie stalo duonos laužt, kalbėjo ir kalbėjo apie dykaduonius ir besočius ėdruolius, neskiriant nė mergytės, kuri daugiau net suvalganti už didžiuosius.

KARŠINČIUS - DĖDĖ RAPOLAS

Labai graži pavasario diena, Velykų diena. Per visą naktį žmonės prabudėjo bažnyčioje, pragiedojo giesmes, praklausė ilgojo pamokslo, prasvajojo su dangaus angelais; tebejaučia žibintų mažų skambaliukų tilindžiavimą, tebereipsta akys nuo daugybės šviesų gilioje tamsoje. Namie liko tos vienos senosios išvirti gardžių ir riebių valgytų, ypač gi belaukiant atšutinti saldaus pieno „žarnoms išvaškuoti“, idant jos, per išstisias septynias savaites gavėnios nejutusios jokių riebalų, dabar ūmai prikrautos mėsų, nepagestų ir neatsisakytų virškinti.

Geišių Rapolas, Dėdė karštinčius, ir jo „sūnus“, atsieit brolio Dovydo paskutinysis vaikas Adomukas, Prikėlime nedalyvavo. Jiedu skaniai šiltai išmiegojo kone lig pat parvažiuojant iš bažnyčios. Adomukas jau patyrė Velykių buvus: iš po jo priegalvėlio keliantis išriedėjo du raudonu kiaušiniu, tokiu, kaip šeštadienį svogūnų lukštais juos motutė virino. Pagriebęs į abidvi rankeli, nė kelinėlėmis neužsimovęs, nubėgo į motutę pasidžiaugti. Motutė labai nustebo, išvydusi tokio gražumo Velykiaus dovaną, pavartė abudu kiaušiniu, papliaukšėjo liežuviu ir tarė:

- Jau gali, vaikeli, atsigavėti; jei Velykius lanko, tai jau po atsikėlimui, ir nemiegai ką bežiūrint atitarkš naktį pašalusiu gruodu.

Atsigavėt Adomukas spyrėsi į savo mylimąjį dėdę. Apsirodė ir jam su Velykiaus dovanomis, nustebino ir jį, kaip ir motutę, neregėtu jų gražumu. Ir kai jau visa to buvo gana, Adomukas vieną kiaušinį įteikė dėdei ir įsakė laikyti, pats pasiryžęs mušti.

– Na, mušk, – tarė paklusnus dėdė, labai žemai pasilenk damas, laikydamas visą kiaušinį tyčia apgniaučęs.

– Leisk, dėde, mušiu! – ėmė skleisti didelę vyrišką saują ma žučiukais vaikiškais savo piršteliais. Dėdė davės, ir kai jau bu vo pakankamai atlenktų pirštų, Adomukas tarkštelėjo savuoju kiaušiniu, nežiūrėdamas, kuria vieta į kurią vietą. Jau jau norėjo vyresniųjų būdu tarti sakramentinį: „Dėdės trūko“, tik išvydo savąjį kiužį ir, it pirštus nudegęs, atačiulpė įdubusį kiautą.

– Nieko nebepridės – pralaimėjai, duokš kiužį! – tarė dėdė siekdamas. Adomuko akyse pasirodė ašara.

– O kuo aš beatsigavėsiu? – tarė.

– Na, tai likiva katras prie savo ir eikiva abudu atsigavėtu, – susitaikino dėdė su Adomuku ir, paėmęs jį už rankiotės, prisi vedė prie stalo.

– Dėk, boba, mums sviesto ant kiaušinių, kad nepaspring tume, daisia.

Dovydienė uždėjo vienam ir antram. Ji šiandie labai gerai buvo nusiteikusi, sulaukus šventų Velykų.

– Dabar valgysiva, ką man Velykius yra padėjęs, – tarė dėdė Rapolas, išsiimdamas du raudonu kiaušiniu iš pečionės.

Lygiai skaniai suvalgė ir antrą dvejetą. Daugiau nebebuvo. Tik ir to buvo tam kartui gana.

– O dabar eisiva kiaušiniautų. Daisia, bobos kvailės jau turi mums paruošusios. Tik reikia geros terbos.

Ir padavė Adomukui mažutytę terbelę, baltai išskalbtą ir su pasaitu. Adomukas nemažu pasididžiavimu pasikabino terbą.

– Na, eikiva! – tarė.

– Palauk! – sustabdė jį dėdė. – Kaipgi tu eisi per kaimą be kelinų? Po tam dar mergos pamatys ir padyvys. Sakys: toks jau didelis Geišių kavalierius, jam jau bene ketvirtai metai, ir vis dar bekelnis! Ne, reikia apsitaisyti, daisia, kaip vien reikiant. Ir kelinėmis apsimauti, ir žiponėliu apsilvilti, kad nebūtų šalta, ir kepurėlė užsidėti, kad saulė nekepintų, ir bačiukais apsiauti. Šokti, tiesa, mes tuo tarpu neisiva: reiks palaukti pavakario, ka da bernai pradės čirpinti savo muzikas; tai bent kad šunes ne įkąstų, – kalbėjo dėdė Rapolas, taisydamas Adomėlį.

– Nueisiva į Gražį. Ten gausiva du kiaušiniu. Aš jau tai žinau, vakar girdejau. Nueisiva int Uksnį. Ten tegausiva vieną kiaušinį. Ten boba kvailė pikta ir pati mažų neturi, tai nė kiaušiniautų neturi ko siųsti. O davei kiaušinį Dovydienės vaikui, tai, Dovydiene, nebūk kiaulė ir atiduok kiaušinį jos vaikui. Tai bus lygu. O neatidavei, skalna likai.

Taip kalbėjo dėdė karštinčius Rapolas, ruošdamas Adomėlį kiaušiniautų. Dovydienė tai girdi. Jai be galo knita pasakyti ką nors nemalonaus savo dieveriui, tik dėl tokios brangios šventės nutyli. Jai gera, kad jos Adomėlis gaus po kiaušinį, parsineš jų pilną terbelę. Tik už tai reiks ir pačiai atsigerinti, gerai išsiteiravus, kiek kuri kaimynė bus davusi. Tai tik sušnypštė:

– Eikita, eikita, masintojai! Mūsų tas vienas kiaušiniautojas, o Gražienės atbėgs visi trys. Tai jau trys po vieną, ne du, kuriuodu žada Adomėliui.

– Tau, Adomėli, tegul galvos nesopa, kaip ten jūsų močios skaitysis. Tu tik imk. Tik neužmiršk už kiekvieną davinį pa bučiuoti ranką. Bobos piktos. Neduok, Dieve, neįtikti! Tuoj pasakys: Dovydienė savo vaiko nemoko; Dovydienės vaikas storžievis, nemokša, paaugusių nepagerbia. Jam kitą kartą nebereikia nė vieno kiaušinio duoti. – O pabučiuosi, širdį sau palenksi, vėl kiaušinių gausi, ir tavo garbės niekas nemažins. O gera garbė ir šlovė labai pravartu... – kalbėjo dėdė Rapolas, jau papusryčius su pargrįžusiais iš bažnyčios, eidamas į kaimą.

– Še tau lazda. Jok raitas, su panaberija. Berniokas esi, tai kavaliarius.

– Dėde, aš eisiu taip kaip tu – pasiramsčiuodamas, – sako Adomėlis.

– Eik pasiramsčiuodamas, jei nori savo dėdę pamėgdžioti, – pritaria dėdė.

Adomukas nusitveria per aukštai ir nebeapasiremia. Tai matydamas, dėdė nubraukia jo saujelę žemiau.

– Matai, koks tu dar kvailas, Adomėli! Lazda už tave dukart didesnė, o tu imies už viršutinio galo. Va, tau rankos ir nebe pakanka.

Adomėlis ima ramsčiuotis, tik lazdos aukščiau rankos daug daugiau, ir ji, kai palenki, visai nusvyra.

– Ne, geriau aš lazda raitas, – sprendžia Adomėlis ir kelia koją. Tik pasverda ir, kad dėdė nebūt jo už apykaklės nutvėręs, būt išviręs.

– Reg reg, koks tavo žirgas neramus ar tu pats girtas. Kai žirgas nenustovi, tai mergoms patinka. Bet kai pats jaunikaitis nepastovi ir žirgan neįsisėda, tai gauna į veidą kojinių pelenų: kam neblaivas atjoji, daisia. Taigi žiūrėk, neužmiršk, girtas pas mergas nejok, nes būsi išjuoktas ir pažemintas. O garbė žmogui reikalinga, daisia. Kad aš, sakysime, nebūč buvęs garbingas, ar aš buč buvęs tijūnas? Tijūnas – pono akis ir ausis. Jei tijūno neklausys taip, kaip paties pono, jis ne tijūnas; ne su rimbu jam pliaukšėti, tik su šakėmis mėšlai mėžti.

Nuėjo abudu į Gražį. Gavo du kiaušiniu. Adomėlis Gražienei pabučiavo dukart į ranką. Nuėjo į Uksnį. Rado tą vieną bobą. Susėdo viduryje suolo ir ėmė šnekėtis apie vištų perinimą, žasiukų apsaugojimą, kad varnos jų nenešiotų. Daug daug patarimų prikalbėjo dėdė Rapolas. Pagaliau tarė:

– Duok, kiauale, kiaušinių: ar nesusipranti, ko čion mes atėjova!

Uksnienė davė, o Adomėlis jai nė karto rankos nepabučiavo.

– Čia tu, Adomai, gerai padarei, – tarė dėdė, kai išėjo abudu laukan.

Kiaušiniautojai sugrįžo namo penkiais kiaušiniaus nešini ir tai, girdi, dėl to tik, kad daugiau į delmoną nebetilpo. Kitas kaimynės apkalėdosią rytoj.

Vakare dėdė Rapolas nutaisė Adomėlį ir išsinešė jį su savim gulti.

Tokių draugų kaip dėdė Rapolas ir Adomėlis daugiau gal nė nebuvo. Gulė, kėlė abudu, į kaimą ėjo abudu, valgė abudu. Dėdė už sūnų, sūnus už dėdę būtų galvas padėję. Kas juodu suderino? Žinoma, geros jūdviejų širdys. Be to, Adomėlis dar nemokėjo daug kalbėti, ypač daug suprasti, tai klausė dėdės atsidėjęs, net išsižiojęs ir galvelę atmetęs; be to, dėdė Daisia nemokėjo tylėti, ogi jo maža kas vyresniųjų benorėjo klausyti, tai ir gavo tenkintis tuo vienu klausytoju – Adomėliu.

Lūzus verguvei, lūžo jos tarnas tijūnas Geišė; lūžo visais galais, nelūžo tik vienu liežuviu. Juo tai dėdė darbavosi nepailsdamas. Šimtą kartų atpasakojo namiegams visas savo girdėtąsias pasakas, istorijas, atsitikimus, melus, – būtus ir nebūtus daiktus. Namiegi iš pradžių jo klausė, nes jis žinojo ir pasakyti mokėjo daug įdomybių. Tačiau galų

gale tai pakyrėjo visiems, ypač kad jisai nieko daugiau nedirbo, tik vis šnekejo. Pagaliau ėmė jam nebeleisti šnekėti. Ypač Dovydienė.

Rapolas ničnieko neveikė, bet tai jam pačiam buvo nepasakomai bjauru ir nuobodu. Jis ilgėjos darbo, jei ne darbo, tai bent gyvų krutančių žmonių, jų plepėjimo, juoko. Nuolat ieškojo progos pabūti su žmonėmis ir jų klausyti, jei ne klausyti, tai pačiam malti malti be vieno galo, pipsėti savo liuiką, čirkšėti seilę ir sarkastingai viena puse burnos šypstotis. Miršo namus, miršo valgį ir būtų jų neatminęs, rodės, visą dieną ir antrą dieną, ir visados, bet tik būtų galėjęs šnekėti šnekėti ir taip pats užsitrenkti. Buvo numanu jo sieloje esant kažin kokios neramybės, kurios jis tačiau niekam nepasako ar nemoka pasakyti.

– Vieni plepalai, vieni plepalai, pondievu, mylėk! Kad tu, Rapolai, tiek pridirbtumei, kiek liežuviu primali, mūsų namai būtų turtingiausi visame kaime, – ūdijo jį Dovydienė.

Iš pradžių Rapolas mėgino jai atsikirsti ir viską juokais nudėti. Sakydavo:

– Marč, tu kvaila boba, argi visados perkūnas muša, kai graudžia? Muša jis tik kada ne kada, įžiūrėjęs kokią itin nedorą, uvėrią bobą... Gi dudenti nesiliauja per visą audrą.

Veikiai tačiau suprato, koks jau jis buvo daugiakalbis, vis dėlto Dovydienė užlieja jį tokiu tvanu žodžių, jog jam belieka tik akim vartyt ir vien žiobčiot ir prunkštaut, kaip atsisojus po malūno ratu. Galų gale savo marčiai ėmė jis nieko nebeatsakinėt. Juo ji malė, juo jis tylėjo, ramiai sau pipsėdamas liuiką ar dar ramiau sekdamas pro langą žvirblius, kurie ten kėlė lermą ir pešės. Pagaliau Rapolas ėmė nė nebegirdėti ar bent nebesuprasti Dovydienės riejimo, kaip nebegirdima ar bent širdin neimama malūno dundesio, ratų tarškesio. Dovydienė tačiau nesiliovė jo krimtusi diena dienon štai jau visa dešimtis metų. Ir juo krimto, juo labiau jautės įtūžusi, juo pilnesnė neapykantos. Nenuolenkė jos nė tai, kad jis buvo pamilęs jos maželį, kaip nė vienas tikras tėvas nepamilsta tikrojo savo vaiko... Vis už tat pyko, kam Rapolas nieko neveikia. Neberasdama, prie ko čia iš naujo prikibus, Dovydienė atmindavo senuosius Rapolo žodžius ir juos replikuodavo. Atsakinėjo ir vis labiau siuto, numanydama Rapolą savo širdyje raginant ant jos Perkūną, kad ją vieną kartą įžiūrėtų ir trenktų.

– Tai, kad palygino save su perkūnu! Sakykit jūs man – dievaitis! Dievaitis bent po dangų savo račiukais laksto tarška, o tu, Rapolai, kaip šakės mėšlo: kur numesi, ten tebrasi. Nejaugi tu per visą savo amžių nebe pajudėsi iš vietos? visą savo amžių prasėdėsi suole? Ir vis su ta prakeikta pasmirdėle liuika! Tai rūkymas, tai rūkymas! Gal tau visas liežuvis jau nusilupė nuo kartumo, kad taip jį vėdini mataruoji. Štai man iš tolo kosulys ima, gerklę peršti nuo tavo dūmų, galvą jie man sugauna. Galų gale nebe pagyvensime troboje nebeatsikvėpdami. Reiks pašalėn bėgioti pažiobčiotų kaip žuvims. Kodėl gi tėvas pakenčia nerūkės?

– Todėl, kad ir be dūmų tu jam apskai galvą. Jis visai apkvailo nuo tavo tarškėjimo, – kažkuomet išspruko Rapolui, kurs ilgai be žado sėdėjo suole, visa nugara atsikolęs sienos ir nejudėdamas kaip bažnyčios pasienyje molio stovyla.

Tėvu Dovydienė vadino savo vyrą. Jį taip pat riejo, kaip ir Rapolą, vis dėlto neapsakomai mylėjo už vaikus ir gerbė už sumanumą. Tai šitie dieverio žodžiai ją įmetė tiesiog į ugnį, ir ji prapliupo:

– Tik tu turėk tokią galvą kaip tėvas. Kieno rankomis stovi šitie rūmai? Klėtys, die-nadaržis, visos trobos? Kieno rankomis visi dirvonai iškiloti? Kieno rankomis kraičiai mergiotėms sukrauti? Jo rankomis, ne tavo, ir kaip tik dėl to, kad aš jam suku galvą. Kad

nesukčiau, kad neraginčiau, nerūpinčiau gulti, kelti, kultti, malti, arti, pjauti, ar būtų taip, kaip yra? Abudu ištisomis dienomis sėdėtumėta suole kaip tešla.

Ir kas dieną veltui varinėjo Rapolą bet ko dirbti.

– Eitumei nors kibirą vandens parneštumei iš šulinio. Ar svirtį pataisytumei. Matai, baigia trukti. Dar ką nors, pro pė džią einant, užmuš savo pasvarais.

Rapolo tylėjimas dar labiau siutino Dovydienę. Tai kažin, ar ji nebūtų savo neapykantos reiškusi dar šiurkštesniu būdu, jei tirštėjančios audros nebūtų skiedusi Rapolienė. Ji nuo pat pradžios pasiėmė rolę griausmų ant savęs sutraukėjos.

– Ajau, reikia čia man jo! Ar aš neparsinešiu vandens? Daug čia dūmų pirkioj iš vienos liukos, nuolat duris varstant. Štai atidarysiu aukštini, ir tie patys pabaigs eiti... – kalbėjo ruoš damos lyg niekur nieko.

– Nors gi šakalių parinktų skiedryne! Žiūrėk, reiks vaka rienė virti, tai ar savo plaukais pakursi pakriautę? Ir pakriautė baigia aižėti. Dar ugnelė išsiverš ir uždegs. Nueitų į apluoką su vyteline molio ir užlipdytų plyšius.

– Ajau, nepasirinksiu aš šakalių! O suaižėjusi ne viena pa kriautė, tik visa krosnis. Senai reikia ji visa perplūkti, tik tai ne vieno Rapolo išgalėjimu.

Dovydienė, gulėdama lovoje, vis ieškojo darbų Rapolui ir nervinosi, kad jo žmona vis tai nudedą į šalį.

– „Ajau, neparsinešiu! Ajau, nepasirinksiu!“ Ajau, niekur nieko! Tu, Rapolien, pa-
taikaudama savo pačiam, pabaigai jį tvirkinti. Nejaugi tau gražu, kai mes visi dirbame vargstame, duonelės ir turtų pelnomės, tik jis vienas nieko? Ir maitink tu jį veltėdį. Karšatis karšatimi, o tinginys tinginiu lieka. Yra gi ir karšincių gerėlesnių. Žmonės jie kaip žmonės. Eina kruta, kad ir paliege, ką galėdami, dirbinėja...

– Marč, tu gi guli štai lovoje per visus pusryčius. Ir gali sau gulėti nors ligi pat pietų, kada reiks stalan sėstis. Ar aš neap sidirbu? Ar aš pirmoji gaidžiagystyje neatsikeliu? Ar aš visiems valgyt neišverdu, raguolių neprikepu, duonos neįminkau, gy vuliams nesutaisau? Bereikia tik išnešti. Yra merga, gerai; nėra jos, ir be jos apsieinu, neprašydama kitų padėjėjų. Tai kam gi čia man vis perši Rapolą padėjėju? Ar mano darbai – vyriškio darbai, ar ką?

– Ak, tu jejem, pasakymas: gali sau gulėti! – Dovydienė net atsisėdo lovoje. – O kas gi būtų, kad aš ligi piet gulėčiau? Kas gi suverptų, suaustų? Kas gi mėsiškus, pieniškus sudavadytų? Žiūrėk, kiek kumpių, palčių ant trobos rūksta, kiek įsnaujų⁴, skilandžių, dešrų! Kamarėlėje sviesto palivonas prisuktas, antras grietinės prilydytas. Ją dar labiau svečiai mėgsta. Padedi sviesto lėkštelę, padedi lydytosios, tai vis pirma siekia grietinės. Tai ar mes bijom svečio? Ar reikia akimis žibinti, kai klebonas užvažiuoja? Tiek ir girdi iš išvažiuojančių, kuriems teko mano patiekalų paragauti: „Viso svieto gaspadinė!“ Tai. O kad ir guliu, tai bene tu žinai, ko aš guliu. Tu žinai, kiek aš kartų gimdžiau. Išgelia, būdavo, visas strėnas, perlaužia nugarą, kol pagimdai. Paskui juos supk, čiulink, naktų nemik, sargink, laidok, raudok, melskis. Štai kur nuėjo visa mano sveikata. Ir aš dirbau, kol galėjau. Ir anksti kėliaus, ir pusryčių viriau, ir mėsas kapojau, ir šakalių skaldžiaus, ir šeimyną dengiau, ir zakucininkus⁵ maitinau ir maldžiau, kad nesimuštų. Gana man tų darbų, gana. Štai kelsiuos, nebijok, lig pietų negulėsiu. Antai laukia ratelis. Pusanthro pūdo linų priškuota. Tu ir dabar visą šeimyną denk, o atsisėsi po rateliu, ir ima pusiau

⁴ = taukinių (taukų bandų)

⁵ egzekucininkus

kaip šunes ėsti. Basai – šalta molinėje asloje, apsiausi – sunku. Ir daryk čia dabar ką nedaręs. Tu viena tedirbi, tu...

Nebesustabdoma srove tekėjo užgautos moteriškės žodžiai. Dovydienė tikrai kėlės, gerbės, ruošės į darbą.

Pabaigai ginčų Dovydienė turėjo vieną geluonį, kurs visados vienodai įsiutindavo marčią Rapolienę. Tai buvo lyg pasiskonėjimas pavalgius, paskutinis, saldusis jai patiekalas. Dovydienė širdyje džiaugės, kad Rapolienei nebėra mažų, ir tas vienas buvęs mirė: vis mažiau burnų, mažiau klyksmo ir paskui dalybų. Vis dėlto neiškenčia, kartkarčiais neprikišus:

– Bepiga tau, kai tu apsiėjai su tuo vienu! Tu ir skaisti, tu ir stipra likai, tu tad ir greitai. Duok man sveikatą, ir aš tiek pat padirbsiu, kiek tu, kiek ir dirbau seniau...

Į tuos žodžius Rapolienė nė nejusdama imdavo nereikalingai trepsėti, žersteklius be reikalo barškinti, puodus švaistyti, grobstyti tuščią orą, lyg jai ūmai pritrūkdavo kuo alsuoti. Pagaliau pliūpterėdavo jai iš akių ašaros, ir ji narsiai įkibdavo į Dovydienę.

– Ką čia tu man vis prikaišioji tą vieną teturėtą vaiką! Ar aš kalta, kad man Dievas daugiau jų nebeduoda? Tu, marč, kentei, tai ir džiaugsmo turi. Vienas jau paaria, kitos žlugtą jau pažlun ga, kitas dar ir visai mažutis. O man kas? Ar mano padėjimas geresnis, kad sveikatos sutaupiau? O kam man tos sveikatos, jei negaliu jos atiduoti tam, kam Dievas skiria? A? Jums mano sveikata tėra reikalinga, ne man pačiai!

Ir pasukė smilium Dovydienei po nosim, tačiau tik iš tolo, nuo krosnies tai rodydama.

– Jums, kad mūsų laukai būtų įdirbti ir nudirbti, kad nepasivėlintume, kad mūsų nepjautų barų nenuganytų, kad nesuvežtų gubų nesulytų, kad šienas nesupūtų... Ir nesulydom, ir nesupūdom, ir nesuganom...

Dovydienė, gavus visą patenkinimą, baigia atvėsti.

– Aš tau nieko ir nesakau. Aš juk tik apie tavąjį niekurneivą.

Ataušta ir Rapolienė ir ginčą baigia kone malda, jei Rapolas tuo laiku esti išėjęs:

– Klausyk, marč! Argi tu nematai, koks jis senas? Liepk man dar daugiau dirbt. Aš už du atidirbsiu pagalėdama, tik tu pasigailėk nebepagaliničio karšinciaus...

Ir šniurkščia nosį, kuri po audros ūmai padreko.

Jauna, darbšti, sparti ir pagalinti Severja ligi tik įžengė į Dovydų namus, tuoj kibo į visokiausią namų ruošą ir liuobą. Iš pradžių, kad jai ir Rapolui nepavydėtų kampo ir maisto, nelaikytų veltėdžiais, paskui kad ir tikrai atidirbtų už du, už save ir už vyrą. Tai šoko bėgo per visą mielą dienele ir veikia patapo gyva namų dvasia, centrinis jų asmuo. Tuoj Dovydienei palengvėjo. Ką palengvėjo – ji ūmai tapo „ponia“. Atkritus nuo jos ruošai, ji tiek ir bežinojo, kiek su vaikais žaisti, juos ūkauti, juos dažnai prausti ir apskalbti.

Rapolienė jautė savo vertybę, jautė nesanti nuliekamas čia žmogus. Dėl savęs ji buvo rami. Jai tegėlė širdį, kad tų jos nuopelnų nepakanka apsaugoti senam vyrui nuo Dovydienės krintimo: nuo priekaištų, barnių ir net koneveikimų.

O pats Rapolas buvo ir visiškai ramus dėl savo ir savo žmonos likimo, jog jųdviejų Dovydai jokių būdu „neišpošolvonys“ iš gimtojo valako. Rapolas Dovydui nė vieno karto nebepriminė to, kuo jį priveikė nenorintį įsileisti; gal apie tai nė pats nebegalvojo. Vis dėlto abudu tikru broliu jautė pusę valako Rapolo rentą esant, iš kurios jis turi teisę pramisti, kad ir nieko nebeveikdamas. Rapolas niekados nepamėgino tuo būtent pateisinti savo neveiklumą, vis dėlto ore kybojo grasa, kad, dviem broliam nesugyvenant

draugėje, galimas pasidalijimas žeme. Valdžia, tiesa, tai draudė daryti per valstybines įstaigas, oficialiai, bet pro pirštus žiūrėjo, tylėjo, kai dalydavosi savaimingai, tam pačiam sodžiui padedant ir tarpininkaujant. Sodžius dėl šventos ramybės dalyboms visa burna pritarė, valdžia įvykusį faktą pripažino ir su juo skaitės.

Broliui Rapolui iš pat pradžių ėmus ničnieko neveikti, Dovydui nieko nebuvo likę daryti, kaip laukti, bene užmirš savo dvariškumą ir pats bene pradės ką dirbti. Tai nė neminėjo Rapolui jo neveiklumo, ypač kad jį daugeriopai atstodavo žmona.

Sodiečiai dėdę Rapolą mėgo, kaip ir pirma, kai jis tebebuvo tįjūnas. Rapolas buvo neapsakomai ramus plepys, į svetimus dalykus kad ir kišos, tai labai išmintingai, neužgaulingai. Niekam nepakyrėjo, nieko nepažemino. Ir tie patys jo kalbos šiurkštumai buvo visai nešiurkštūs. Sodžius tepadyvijo jį už viena, būtent kad jis dvaro butyje – išdyko ir dabar broliui nieko nepadeda.

Žmonių akyse Rapolas buvo tikrai išdykęs – vengė mažiausio darbelio, kaip žydas per šabą, net tokio, kurs nereikalavo pagalėjimo; rodės, gera valia virto karštinčium, invalidu, neberekalinga sunkenybe visai šeimynai. O teturėdamas apie pusseptintos dešimties metų, galėjo dar būti nepaliegęs. Ar tai maža senių, kurie ir aštuonių dešimtų metų dar sėdo arkliai ir žygiavos aplink namus. Ir kai Rapolas ėjo ar savo pasakas sekė, tai dar nebuvo žymu gyvybę jame besibaigiant, jį virtus pūzru, kurio viena dalis nebesilaiko kitos.

Ir vieni dievai težino, ar jis tikrai buvo jau paliegęs, jei ne kūnu, tai dvasia, ar jam buvo atsirūgęs pirmykštis jo tingėjimas, kurs taip buvo nemalonus Dovydui, dar kai jis tebebuvo Dovydžiukas. Tingėjimas, kuriam dvaro prižiurnos pareigos tik pataikavo. Jas eidamas, Rapolas, tiesą sakant, negi dirbo, tik tuo pat liežuviu malė, davinėdamas begales išmintingų patarimų ir paraginimų, pats jų negi vykino.

Rentininkas, neurastenikas – būtų jį pavadinę sodiečiai, kad būtų išmanę tą moderninę ligą ir kad būtų jiems patiems buvę laiko sirgti net sunkesnėmis ligomis. Rapolas buvo panašus į perlūžusį pagali: perlūžime atsiranda tiek daug šeberkščių iš abiejų galų, jog niekaip jo atgal nebeatstatysi, idant vėl būtų norsgi tiesus, jei nebegali būti tvirtas.

Sako, esą tokių iškrypėlių, kurie biją erdvės ir tuštumo: ko nenusitvėrę, virstą. Rapolas galėjo būti tos pat rūšies iškrypėlis, tik antraip: jam tuštumo reikėjo, kad visados būtų laisvas, nieko nenusitvėręs. Jis net tą pačią lazda, kuri jam, matyt, buvo jau pravartu, mielai kišo Adomėliui, kad jis su ja darbuotų, ramsčiotų ar jotų.

Vis dėlto buvusias tįjūnas, dvariškis Geišė nebuvo svetimas nei savo namams, nei tam pačiam sodžiui. Savo namų jis buvo tikras penatas, kaukas, ar kaip ten pavadinsi gerąją namų dvasią, kuri juos globia ir nuo pikta gina. Jis visa savo širdimi dalyvavo bet kuriame namų rūpestyje. Atsidėjęs svarstė su kitais, kada tas ar kitas darbas yra pradėtinas, kaip jis vyksta ir kada jis pabaigtinas negaišuojant. Jam be galo rūpėjo, kad viskas būtų padaryta laiku ir gerai. Pilnas išminties, ūkio ir gyvenimo žinovas, jis buvo tikras instruktorius ir filosofas. Kiekvieną į darbą einantį jis lydėjo patarimais, net įsakymais ir griežtais reikalavimais. Paskui jo laukė sugrįžtant ir patikrinėjo, ar taip padaryta ir kodėl to nepadaryta tuo paleidimu.

Rapolui nebuvo vis tasia, ar blogai, ar gerai pasibaigs, tai ir teiravos ir domėjosi ne dėl to tik, kad būtų daugiau kalbos, bet kad bijojo bloga ir laukė gera.

Antai pilnas kluonas prikratytas šieno. Jį šlapią sodiečiai susiveža namie džiovinti: paliksi lauke, tai kiti arkliais užleis ir suganys; jei nesuganys, tai bent kuokštą pagaus. O kuria gi teise, kad tai – mano? Ir taip visa to nedaug. Šienelis gražus, panuovalinis, jau

ir pradžiūvęs. Dar kartą paleisk ir drąsiai kraukis į galą: nei beapaplėks, nei beužsidegs. Dėkos gyvulėliai už tokį pašarą ir bus juo riebus. Tik štai – debesis! O jergutėliau – sulis! Pūdyti nesupūdys, vis dėlto gyvuliams bus jis nebe toks, kaip nesulydytas, neatsileidęs. Tai visi galvatrūkčiais puola į kluoną, kas ką pagriebęs: grėblius, šakes. Kas be įnagio, rankom griebia plakus ir meta bent į kupetas: vis ne tiek perlis kupečiavietes, kad ir nesuskubtumei sumesti jų į pastogę. O pirmasis puola Rapolas. Nervinas, pyksta, nekantrauja, rankomis mostaguoja, ragina kibti, nestovėti. Čia jo žmona švaistos, jog net apsagalas, anot to, aukščiau galvos laksto. Čia nėščia Dovydienė, kaip višta kvakšėdama, painiojas šiene kaip nuobraukuose. O jusiai čia pat spirinėdamos, kad norsgi plakelį pakeltų, kad norsgi kartą grėbleliu patrauktų. Tik šaukia šaukia:

– Greičiau, greičiau! Ar nematote, kad jau lašnoja, jau lynoja, nesuskubsite... Štai tau ir lyja... – taria pagaliau, ūmai nurimdamas, pilniausia rezignacija ir eina sau šalin.

Rapolas tad gyveno pilnu ūkio gyvenimu, bet pasyviai, viena dvasia, dvasia į jį ir tereagavo, veiksmu jo nė per nago juodymą nepastūmėdamas ir nesutrukdydamas. Konstatuodamas faktą, jis gyrė jį ar peikė, mėgo ar nemėgo, bet nekeitė ir neįvairino. Ūkis, gyvenimas jam buvo tapęs lygiai toks pat, kaip gamtos gaivalai, dalys metų. Dabar žiema, speigas, labai šalta. Kaip tai nemalonu! Ar ne pats velnias pagiriomis vėsinas! O, kad tave devynios – net nosis mėlynuoja ir pirštai stingsta! Dabar lyja. O, kad tave devynios: ant pat gubų, ant pat išdžiūvusio šieno! Tik ką gi tu čia bepadarysi? Šalta, tai šalta; lyja, tai lyja. Negi bėgsi žiemą oran su puodu žarijų, kad speigas nupultų, arba į lietų su skėčiu dangaus skylių uždengt. Ateis vasara, ir vėl bus gera, nustos liję savaimė, išdžius javai ir šienas. Ir bus gerai. O lis ilgai ir supūdys ar suželdys, tai bus blogai. O ką gi tu čia padarysi? Tokia Dievo valia ir jo aplaidžia.

Sodžiaus dalykai Rapolui nebuvo svetimesni už savo namų dalykus. Be jo neapsieidavo nei žąsų perinimas, nei avių kirpimas, nei linų merkimas. Rapolo buvo apgalvoti žygiai visam sodžiui ir visiems metams. Būdavo patenkintas, kai maža būdavo paperų, kai linamarkos nepatvindavo rudens vandeniui; ir grauždavos, kai priešingai įvykdavo.

Štai Geišiai su Tilindžiais eina bendrųjų balų pjauti. Dar saulei nepatekėjus, jau visi jie krūvoje ir kelia tokį lermą, lyg tuoj tuoj kibs kits kitam į plaukus, ne į pievos žolę. Kaip kas metai, taip ir šiemet, nėra kam iš galo imti. Daugiausia čia lermuoja Rapolas, net užmiršdamas, jog jo liuika prigeso. Jis atmena, nors niekad ten nebuvęs, daugelio metų dalybas, kaip neteisingai vieni vis laimi, kiti pralaimi, destis vieniems vis kliūva pjauti, kur storiau prižėlę, ir gauti po ketverias rūčkeles, kai kitiems tenka pjauti vis, kur ploniau prižėlę, ir tegauti po trejas rūčkeles (liesas, gardis).

To buvo pilnas visas Rapolo Geišės gyvenimas. Jis visados buvo rūpestingo veido, kaip Don Kichotas – liūdno veido. Vis ruošės kažin ką veikti. Pavalgęs pusryčių, rūpestingai kimšos liuką. Buvo numanu, jis štai išrūkys ir, nieko nebetrukęs, eis, kur reikia. Ag rūkė ir ėjo. Tik gavo sugrižti, kur užkliūti ar pro šalį nueiti, kur pirma visai neketino. Į rankas paimti bet kurį darbo įrankį jis taip pat negalėjo, kaip aprietas vandens atsigerti. Taip ir trypčiojo visą dešimtį metų aplink visus darbus, nė nagų neprikišdamas prie bet kurio.

Nejaugi taip reiškiasi tingėjimas, lietuviškasis nerangumas; daug gera norėti, daug daugiau žinot ir išmanyti ir – nieko neveikt? Iš dalies, taip. Štai stačiai prieš mano akis gautas laiškas, į kurį aš turiu atsakyti. Guli ir nervina mane jau trečias ar ketvirtas mėnuo. Neturiu žodžių sau už tai papeikti. Bijau, kad sutrūks santykiai su adresatu. Ir vis

délto nerašau. Ir nebeparašysiu. Jau tai nebe pirmas kartas. Mūsų ūkininkams jau tiek pat atsieina su stogų, pamatų, krosnių taisymu. Ir daug su kuo. Tik jie – ne rentininkai, tai, nori nenori, turi savo neurasteninių neveiklumą nugalėt ir bent ką dirbti. Pagaliau gal tai ne tų vienų lietuvių liga. Rusai tokie pat esą.

Severja, dėdės karštinčiaus žmona, nebūtų buvusi šitos nuomonės apie savo vyrą. Ji paklausta nebūtų ieškojusi nei jo tautinio tingėjimo bei nerangumo, nei liguistumo. Jai Rapolas buvo ūmai žuvęs, kaip žuva mirdamas ar kokio raganiaus pavergiamas. Ne jis kaltas, kad toks tapo, tik aukštesnės galybės, kurios jį tokį padarė, – kaltink mirtį ar Laumę.

Rapolas buvo užbūręs jos sielą ir per dvejus trejus metus galingai laikęs ją toje savo įtakoje, jis – galingas gamtos epizodas. Galingas buvo, nors paslaptingas ir baisus, kai bučiavo ją lūšynėje. Tuo vienu išbučiavimu Geišė sutraukė Severjos giminės ryšius su tikrąja motina, sutraukė tikrosios meilės ryšius su Šiukšta ir pasiėmė ją sau, kaip jam skiriamą, kaip gyvenimo kovos grobį ar ką panašu. Nei kūnu, nei dvasia tai galybei nepasipriešinsi. Nebuvo galybės, lygios jo galybei. Ir nusinešė ją į trečią kalną, jei ne į trečiąją karalystę, kaip užburtą karaliūnaičią. Ligonis ar nerangusis to nebūtų padaręs.

Galingi tėvų namai. Jų globa nenugalima. Tik mirtis ir Geišė-gamta galingesni už ją. Jie susisuka kaip audra ir, nieko nesiklausdami, pagrobia iš jų globos išpėtąjį.

Geišė perkėlė ją į visai kitą buitį, į dvaro buitį, kur jis vėl buvo galingas, didžius darbus tvarkė kaip koks inžinierius, ir visi jo klausė.

Galingas buvo Geišė, kai davė jai nematyto gražumo vaiką.

Tėvai, mergiškoji laimė, pirmoji meilė – Mykoliukas, lūšynė, dvaras, vaikas, visų pagarba ir pataikavimas... Ar tai ne sapnas, ne nakties svajonė, keista ir net negalima? Tai žemės rojus, iš kurio ūmai juos išmetė, niekuo nenusidėjus, ir paliko jiemsdviejim ilgesys to, kas nebegrįš.

Viskas dingo. Dingo jai ir Rapolas, to rojaus Adomas. Ji rados išmesta į paprastąją žemę, kuri jai vienų usnių beduoda. Tačiau argi Geišė čia kaltas, kad už gamtą, už jį yra dar galingesnių?

Ir niekas nebestengė Severjai išblaškyti galingojo Rapolo vaizdo. Jo nebėr, jį Laumės pagavo ir į savo piliakalnį nusinešė, ten, kur ir kiti Sauliai amžių miegą miega, kol jų galybę vėl pažadins – kitiems tikslams. Rapolo nebėr, bet jis – buvo!

Rapolas – nebevykėlis; Severja – darbštuolė ir greituolė, dviguba veikėja. Vis dėlto jiedu abudu lygiai yra – tik buvę: Severja – nebe Pukštaičia, Rapolas – nebe tijųnas. Čia bevaikščioja jų antrininkai. Abudu mirė ūmai, lūžo tą valandą, kurią juodu, nė tai dienai neaprupinę, iš dvaro išmetė. Ir užgeso abiejų laimė.

Žibintas, paskutinę žibalo dalį atiduodamas, blyksteria nebuvusia skastybe ir gęsta amžinai. Ir Geišė buvo gamtos žibintas. Jis atidavė gamtai visa, kas jai skirta buvo, ir tapo nebereikalingas. Vis dėlto argi išbrauksi jį iš gyvenimo rejesto? Kas taip yra įsirašęs, to nebeišbrauksi. Nebeišbrauksi – iš Severjos gyvenimo ir širdies.

Rapolas tebebuvo tad reikalingas Severjai, nors ir nebenaudingas. Dūlinėjas beveikmis senis buvo jai brangi praeities relikvija, trumpos jos laimės, bent patenkinimo, relikvija; tai viena. Antra, kas gi jai be vyro, nors ir karštinčiaus, bebuvo likę tarp žmonių? Jai, iš namų išėjusiai, atriektai riekei, į neprietelingus dieverio namus atėjusiai, visados svetimai? Juo gyvenimas Severją bailino, juo ji stvėrės to pakumpusio senio kaip skenduolis plūduriuojančio lentgalio. Argi ji viena nebūtų žuvusi dvare, likusi be duonos, be pastogės? Argi ji viena nebūtų mirusi per aną baisiąją pusę dienos, kai abudu sėdėjo

ant savo skrynios nuožmių Dovydų kieme? Ji nebūtų išturėjus nė tų sielos kančių, kada jiedu per ilgas ilgas dienas kovojo dėl vietos prie stalo ir kepalų duonos.

Visos tos scenos kaip ją nuėmė visa, kaip sugniaužė jos sielą, kaip įbailino išgąsdino, taip ji ir paliko lyg šunų apniktas katinėlis. Iš išgąščio ji tapo dabartinė dviguba darbininkė, vergė dėdienė, svetimų namų inventorius, kuriai niekas nieko nemoka, bet iš kurios visi visa ko reikalauja. Ji išsikovoja galų gale vietą Dovydų šeimynoje, be „dėdienės“ vargu bebūtų jie apsiėję. Vis dėlto suterorizuota jos siela manė, jog ir dvigubą darbą ji teturi teisės dėti savo vyro titulu. Taigi stoji už jį, aržiai gindama, nepalikdama neatmušus nei mažo, nei didelio smūgio. Ji darėsi lygi Dovydienei mokėjimu rietis, nors širdyje ji buvo ramiausias avinėlis. Ji dabar kaip šalto vandens bijojo palikti viena savo klėtelėje, viena tarp visų žmonių.

Taigi gynė ir vadavo savo vyrelį. Ir būtų jį išvadavusi, kad gyvenimas būtų ėjęs vis ta pačia vaga, kaip iki šiol, nėmaž nesurizgęs. Tik taip neesti. Į jų gyvenimo tinklą įsiterpė maža maža gyvybėlė ir visą jį sukomplicavo. Tai buvo anasai Rapolo draugas Adomukas, su kuriuo matėme jį taip gerai sutariant. Čia mums bus vietoje susekti, kaip dėdė karštinčius savaime, Dovydienės neverčiamas, net jos prieštaraujamas, Rapolas patapo naudingas šeimos narys, patapo vaiko auklis. Tai labai keista. Ag nebuvo jokių priemonių jam priversti, kad ko būtų ėmėsis. Juoba nebūtumei privertęs, kad imtųsi visai nevyriško darbo.

Tėvų jausmo Rapolai buvo prityrę. Gal ir visas jų gyvenimas būtų kitaip susidėjęs, kad ne tie smūgiai, kurie netikėtai ant jų krito ir gyvenimą darė mechaninį, nebe jų sielų gyvenimą, vienų kūnų: pavalgyt ir vegetuot, žole augt. Apvaizda atėmė iš jų dvaro buitį, atėmė tą vieną kūdikį, palikdami tokią tuštumą, tokią bedugnę, kuri vargu bebūvo galima pripildyti. Vis dėlto ji šaukė, kad mėgintų pripildyti. Iš čion radosi linkimas į vaikus.

Žmonės yra patyrę, vaikai kaip šuneliai ar kiti gyvulėliai ome atspėja, kam jie patinka, kas juos mėgia. Gana pasižiūrėt į akis, ir jau į vienus tiesia rankas, kad juos imtų, nuo kitų glaudžias ir rėkia.

Švelniaširdžiai Rapolai Adomukui buvo lygiai tiek pat meilūs, kaip ir tėveliai.

– Tu mano džiaugsmeli, tu mano Benjaminėli! – ūkavo bučiavo jį motutė prausdama, baltais marškinėliais valkstyda ma, skaniaisiais kąsneliais penėdama.

Dėdė Rapolas, visados ramus, lygus, teisingas, nė imti neėmė Adomuko ant rankų, tik jį kalbino, kai pats prisiartino, ir meiliai jam patarnavo vaikiškuose jo reikaluose.

– Tu, Adomai, dar mažas. Ir aš buvau mažas. Tai nieko, nieko...

Ir Adomui buvo gera, kad – nieko...

Rodės, visos priemonės vaiko širdžiai prišti ir prišus palaikyti buvo motinos galioje, o dėdės galioje – nieko, vis dėlto vaikas lipte lipo prie dėdės, vis labiau traukdamos nuo motinos glamonėjimų. Motina tai jautė, ir jai buvo skaudu, net užgaulinga.

– Neliesk mano vaiko, dykiny! Dar tokį pat padarysi... – šurkščiai, nemandagiai tardavo Rapolui Dovydienė, ūmai pagriebdama iš jo vaiką. Vaikas rėkė, protestavo, dar labiau ją įerzindamas.

Pagaliau ir visi namiškiai Adomukui nuolat įkalbinėjo, kad jis jau esąs didelis, neprivalęs šio, neprivalęs to, ypač būti – boba. Taigi vyrai geresni už bobas, nors jie neglamonėja ir nebučiuoja. Ir jam, „jau dideliui“ visa tai ėmė baisiai nebeapatikti, ypač kad jautė, motina jį nešiojas ir juo vaizduojasi ne iš tos vienos meilės. Senstančiai moteriškei

kūdikis – tai įrodymas jos jaunumo, taigi pasididžiavimas savimi, ne kūdikiu. Tame Dovydienė ėmė ir kaip visados perdėjo, kai Adomukas buvo ar tik nebe treigys.

Pirkioje tebuvo pačiuodu. Adomukas zyzo lovoje, bent kiek negaluodamas; Dovydienė, pridėdama delną prie kaktos, tyrė, ar nekarščiuoja, ir neišmanė, kas čia padarius. Ūmai visa nušvitus, pasispyrė, sudundėjo aukšte ant pirkios, sudunksejo kažkuo tęsiamu, ir lingėje ties lova atsirado didžiulis lentinis lopšys.

– Aš tave, angelėli, aš tave, mano mažutėli, pasupsiu, paliū liuosiu, tai ir bus geriau. Koks tu tebesi kruopelė! Viena sau ja... – kalbėjo Dovydienė, guldysdama Adomuką į lopšį ir ėmusi linguoti.

Iš pradžių Adomukui tai lyg ir patiko. Jis nurimo apsvaigęs. Tik štai pirkion suvirto šeimyna ir prapliupo juoku.

– Ė čiagi dabar kas? Ar mūsų šeimininkei ūmai Dievas davė? A, tai Adomukas? Jauti gi tu, jauti, ė kaipgi tu dabar lopšyje atsiradai? Eu, Adomuk!

Adomukas kaip iš karšto vandens šoko iš lopšio. Galbūt ir užsimušęs, kad motina nebūtų nutvėrusi.

– Liaukitės, niekatauškiai! Vaikas mažas ir ligonis, o jūs kažin ką. Kad duosiu štai pagaliu, tai susičiaupsite!

Ir apsidairė neva to pagalio, tuo tarpu vaikas ko neiškrito stačia galva.

Šlovė tai šlovė motinai, kad lopšys dar tebekabaldžioja pirkioje, vis dėlto pabūgo, kad vėl taip neatsitiktų, ir, vaiką išėmusi, lopšį nugabeno atgal į aukštą. Sugrįžusi rado savo paguodėlę prilipusį prie dėdės Rapolo šlaunies. Visos ligos jam buvo jau išbyrėjusios.

Niekur Adomukui nebebuvo dabar taip gera kaip su dėde. Su juo kiūtėjo ant šiltos krosnies per šaltą žiemą. Vienas savo liuiką žindo, antras šakalėlius drožinėjo ir juos kraustinėjo. Dėdė jam nieko nedavinėjo, nemielavo, nė neglostė. Jokių saldysbių. Šnekino jį taip pat, kaip ir kitus, lygiai, rimtai, apie tikrus, tikrai esamus dalykus, nepamėgdžiodamas vaikiškai, vis dėlto meiliu ir lipšniu balso skambėjimu. Ir tas vyriškas, nesaldusis meilumas vyriškai Adomuko prigimčiai buvo nelyginti malonesnis už visus moterų laižymos. Seselės senai jau buvo tai pastebėjusios ir aptarusios, jog jis juoba mėgstas „razbaininkauti“: botagais, lazdomis švaistytis, akmenimis svaidyti, tvoromis jodyti ir panašiai. Visa to dėdė, kai jo globoje likdavo Adomukas, nedraudė, nebijojo, kad jis nenukristų, neužsimuštų ar kita ko lygiai baisu nepasidarytų. Dėdė visa to nė nematė. Dėl to ir lengva buvo jam neįžeisti vyriškos Adomuko sąmonės.

Be to, mes čia netiksliai ir negriežtai esam išsitarę – dėdė berniukui nieko neduodavęs: dėdė karštinčius duodavo jam to, ko nei motina, nei kas kitas namiegy nemokėjo jam duoti, būtent pasakų ir už pasakas malonesnių rimtų kalbų. Joks kitas jausmas negalėjo susilyginti su tuo patenkinimu ir pasididžiavimu, kai jį, „vaiką“, rimtai šnekino – „didelis“, su ta garbe, kurios pritirdavo, kai tas didelis su juo lygiai, niekuo nesidėdamas, šnekėjos. Iš pradžių Adomukas, tiesa, nieko nesuprato, ką dėdė nuolat kalba jam ir ne jam. Tai tik plėtė akeles. Vis dėlto klausė atsidėjęs, vis tinkamiau įsikišdamas į jo kalbą, vis labiau tuo įtikdamas savo auklėtojui. Pagaliau ir visiškai ėmė abudu susiprasti kalboj ir tenkinti vienas antrą.

Ir prisirišo vaikas prie šnekaus savo auklio. Ir pamilo jį didesne meile neg pačią motiną, ne viena omine, tik ir sąmone. Visame siaurame Adomuko pasaulyje nebeliko ištikimybės, kuria galima buvo pasikliauti kaip mūru. Tai beklusė ir valią bevykdė – to

vieno dėdės. Dėdės paslapčių nebūtų išdavęs lygiai kantriai, kaip ir anieji kankinamieji Žalčių karalienės vaikai, Ažuolėlis ir Uoselis.

Vasarą abudu dykiniu vazojos po laukelius, po pieveles, po miškelius, neskubėdami, visur po ilgai sustodami: dienos buvo daug. Tai Adomukas gana turėjo laiko susigiminti su visais krūmais, su jų gyviais ir želmenimis.

Adomukas baigė penktus metelius ir buvo gudrus kaip senis. Kur nebus gudrus, augdamas globoje gudriausio visoje seniūnijoje vyro, kurs, be to, taip pat buvo prisirišęs visomis savo mintimis, visa savo tiesiog esme prie savo auklėtinio. Dėdė karštinčius dabar nė manyti nebeišmanė, kaip jam bereiktų gyventi, netekus ir to vieno savo klausytojo. Su juo niekas nebesikalbėjo, nė jo beklusė. Nebebuvo ko kalbėti nė su žmona Severja, su kuria pagaliau sueidavo į klėtėlę tik gulti ir kuo greičiausiai migti.

- Tu, Adomėl, manai, mudu pačiuodu čia girelėje teesava, ir niekas daugiau mudviejų nemato ir negirdi. Mato mudu ir girdi pirmiausia Dievulis, kurio visur pilna, kuriame mes ju dame krutame, o ką žinosi, gal ir šitas uoselis, ir kiti jo broliai medeliai mudviejų klauso, mūsų gražia kalba džiaugias ar mūsų žiaurių ketinimų bijo. Štai tu kažin kam plėšte nuplėšei šaltėkšnio šakelę. Gal dėl to, kad ant jos pilna juodų įsirpusių uogų. Tik tu jų nevalgysi - negardžios. Sako, nuo jų dantys trupą. Tau jos niekam, o žiūrėk, kokią šaltėkšniui padarei žaizdą, kiek luobos jam įplėšei! Dabar jis karščiuos ir, visus kitus rūpesčius šaly palikęs, vien begydys savo popą. Jam irgi skauda, kaip ir tau skaudėtų, jei koks galvažudys diržą tau iš nugaros išrėžtų. Atameni anąjį berniuką, kuriam buvo žadėję po diržą rėžti už kiekvieną netinkamą atsakymą?

Adomukas per gerai ataminė visas dėdės pasakas, giliausiai tikėjo, taip ir esą buvę, kaip dėdė pasakoja: dėdė negi meluos, ir žino jis labai daug. Tai dabar net kūnas jam pagaugomis nuėjo, įsivaizdinus tą operaciją. Jau jis savo širdelėje ėmės niekados nebe-gadinti medelių be reikalo.

- Dėde, - sako, - aš nusiraščiau štai žemuogelę. Ar ir jai skauda?

- Jai, vaikelai, nebeskauda, jei ji jau įsirpus, raudona. Ji ir taip būtų jau nukritusi žemėn. Ji skirta sėklai pasėti. Toks jos likimas, tai jai ir neskauda. Neskauda ir krembliui⁶, kai ji nurauni. Jo amželis trumpas, valandomis, ne dienomis, juoba ne savaitė mis skaitomas. Nenurausi, jis ir pats tuojau suglebs ir žus, nieko gera nepadaręs. O nurausi, išrūginsi - širdelę kam atgaivinsi...

Ir nejučiomis paskendo senelis savo atminimuose tų laikų, kada jo „Severiotė“ teberaugė kremblius, tebevaisino jį ir kaimynus, tebebuvo už tai visų garbinama. O dabar, Dievulėliau... Ir nuriedėjo seneliui ašaros. Giliai giliai jis atsiduso, palingavo galva ir baigė:

- Nei šermukšniui, nei kriausei, nei obelei neskauda, kai jų prinokusių vaisių pasiraškai. Taip tu tik jų valią darai - grūdelius pasėji. Jos tave skanėsis pavilioja tai padaryti. Bet skauda, kai tu su vaisiais ir šakelę nulauži. Kol medelis pasigydydys, čia, toje nulaužtoje vietoje, jau nebebus vaisiaus.

Dėdė sakė labai įsitikinęs, tai ir mokinį įtikindavo. Abiem pasakos žodžiai buvo tikrenybė, abiem jie buvo gyvenimo kelio rodikliai. Abudu likdavo taip pasikalbėję labai viens antru patenkintu, ir Dovydienės byla buvo pralaimėta. Pasibaigė tuo, jog Adomėlis ir nakvoti persikėlė į dėdžių klėtėlę ir gulė ar vienam, ar antram pašonėn.

Dėdienė buvo jam dar geresnė. Jį guldė, klostė neglamonėdama, vaikiškai nepamėgdžiodama. Be to, nė vieną rytą neužmiršo jam pirmajam pakepti raguoliukų, padažyti

⁶ budei, grybui.

padaže ir pašerti, kad ne taip ilgu būtų laukti pusryčių. Taip ir buvo ta trijulė, lyg atskira šeimynėlė didžiulėje Dovydų šeimoje. Aiman, ir tą palyginti laimę jiems tuojau išdraikė kažin kuri nelaboji dvasia, tyčia pasiryžusi apkartinti visą jų gyvenimą, idant jie pavirstų nebent Dievo rinktiniais daugkenčiais Jobais.

Dovydienė nesiliovė prikaišiojusi, ji turinti maitinti veltėdžius; vis nebuvo dovanojusi tiems, kurie padidino jos šeimyną. Vis dėlto matė, per šį dešimtmetį jos turtai nesumenkėjo, tik žymiai jų padaugėjo. Dovydas prisipirko žemės netoliese, statė ten gyvulius, ėmė gauti daugiau pieno, tik reikėjo daugiau ir darbininkų. Samdėsi jų atsargiai, kad nebūtų per daug burnų, juoba vertė saviškius, kad daugiau dirbtų. Tai pravartu buvo ir pati šeimnininkė. Ji dabar namie tebuvo iki pietų. Drauge su pietumis nyko iš namų iki septintos aštuntos valandos, kada grįždavo vakarienės taisyt. Ilgas buvo tasai dienos tarpas pralaukti kaip senam, taip ir mažam, o nepaliekama buvo jiemdvim nieko. Dėdė, pratęs būti pusbadžiu, nesakė nieko: vaikas zyzo ir skundės norįs valgyti. Davinėjo jam duonos, kuria vaikas nesitenkino, o daugiau nebuvo ko.

Vieną kartą, grįždamu iš lauko, prisivaikščiojusi ir pavargusiu, užėjo į klojimą. Jis stovėjo pačiame gale kluono, buvo visų trobesių didžiausias ir – baisiausias. Ten buvo jaujas, ten dėdavo gavėną, ten daug tuščia, – blogiausias dalykas. Prie jaujo sienos stovėjo du kemsai vėtytojam pasisėst ir spinta ne spinta – ant keturių kojų mūriukas. Tame kilnojamame mūriuke krosnyje kūrendavo šakalėlius kūlėjai, kad jiem šviestų ir vis dėlto šiaudų nepadegtų. Atsiradus kerosinui, tie mūriukai išnyko.

– Pasikurkime, dėde, ugnį, – tarė Adomukas žibančiom akelėm.

– Pasikurkim, – pritarė dėdė. Jis nieko nemokėjo atsakyti savo draugui.

Prisirinko šakalėlių, susikūrė ugnelę, susėdo iš abiejų pusių ant kemsų ir džiaugias lyg vaiduokliai toje gilioje troboje. Šviesa pro tolimąsias praviras duris jų čia nesiekė. Tai jie buvo raudonai nušviesti ugnelės ir tikrai rodėsi kits kitam nepaprasti padarai.

– Kepkim bulbes! – ūmai suplojo katučių Adomukas, at minęs, kaip piemens kepa jas lauke.

– Tai atnešk. Tu greitesnis, – pritarė dėdė. Bet Adomukas atsisakė lipti į duobę kamaroje. Nuėjo dėdė, įsakęs Adomukui palaukti ties klojimo durimis, jei bijos vienas pabūti viduje.

– O, kad būtų dar sviesto! – pasiilgo vaikas.

Dėdei pagailo vaiko, ir jis atrėžė:

– Sviesto būtų, tik ką pasakys močia, kai patirs mus be jos žinios pasikabinus?

– Nepatirs, nepatirs! – gyvai atsakė Adomėlis. – Ji ir pati duotų, kad būtų.

– Žinoma, tau duotų, tik ne man. Man, bra, neduotų, – užsigynė dėdė. Pagailo Adomukui dėdės, ir jis, paėmęs jį už rankos, veste nusivedė į kletį, kur stovėjo senovinė spinta, užrakinta ir raktas išsinešta. Bent paieškoję jo nerado. Dėdė pagalvojęs paėmė gelžgalį ir juo lengvai atšovė prastą gelžinį skląstį, kurs tik vadinosi spyna. Ten stovėjo didelis palivonas arti pilnio sviesto. Ir net šaukštas įdėtas, kuriuo kabinama. Dėdė padrožė šaukštu palei paviršį ir padavė vaikui.

Ir buvo gi pramoga: tikros keptos bulbelės su „kailinėliais“, paskrudusios po lupena! Gardžiai ir sočiai valgė Adomukas, privertęs ir dėdę teptis. Pavalgė ir dėdė. Abudu buvo patenkinti ir atkartoję tai antrą ir trečią kartą.

Dovydienė buvo taupi šeimnininkė, net godi, ypač sviesto ir lydytos grietinės, vienatinių dalykų, kurių buvo lengva pasigauti, netikėtam svečiui užsukus. Parduoti nebuvo

ko, ir temokėjo po ketvergę svarui (40 skatikų). Taigi pusė šaukšto sviesto galėjo būti verta skatiko, ne daugiau, o visa padarytoji žala verta grivinos, ne daugiau. Vis dėlto Dovydienė siuste pasiuto, kai patyrė, jos sviesto kažin kam pasikabinus.

Ir ėmė vakarais graužti visiems galvas, kas čia pavirto aitvaru ir jos turtą eikvoja. Aštriais savo žvilgsniais, piktomis akimis Dovydienė varstė pakarčiui kiekvieną namiškį, ilgiausiai sustodama ant karšinčiaus ir Adomuko. Tik nė vienas nemirktelėjo ar kaip nenatūraliai kryptelėjo, iš ko būtų buvę galima įtarti juos ką slepiančią. Nekaltieji srėbė išalkę: tiems nė motais šeiminkės sielvartai ar tik priekabės, kurių jie ir be to pritirdavo. Rapolas, kaip visados, nė negirdėjo marčios užpuolimų. Adomukas, tiesa, dar neišmanė, koks tai sunkus nusidėjimas – „vagystė“, ypač sviesto, vis dėlto atminė, jog jų dviejų, ypač dėdės, motutė nepagirtų, tai taip pat tylėjo nevaikiškais, artistiška šalta dirbo savo darbą ar valgė, nejausdamas motinos žvilgsnio, kurs tačiau taip buvo ryškus.

Slapta negalėjo ilgai palikti. Rasta bulbių lupenų klojime, dar karštų pelenų mūrelyje. Visiems rados aišku, namie liekančiųjų buvo kepama bulbės ir valgoma su šeiminkės sviestu. Ir nuostabu, sulig tuo Dovydienė nutilo ir nieko daugiau nebeieškojo.

Gudrusis dėdė, nevagis būdamas, nė nemanė savo pėdų mėčioti. Išėjo aikštėn, tai išėjo. Ag vaiką jis šėrė. Tegu jį papeni, tai nė bulbių nereiks. Vis dėlto ir jis pasmalio, niekuo daugiau senatvėje nebusilenkdamas. Tad likus sviesto nuo svečio, jis jau tepdavos sau duoną net ir tada, kai Adomuko nebuvo namie.

Pasitėpė vieną kartą iš lėkštelės, kurią rado spintoje, pavalgė, ir pasidarė jam labai negera, širdžiai bloga, net visai silpna. Vargo, kol žmonių susirado. Šokta kunigo. Jis atvažiavo pačiu laiku: suteikė Sakramentus ir čia pat užspaudė nabašinkui akeles.

Dėdė karšinčius Geišių Geišė Rapolas, Saveikių dvaro tijūnas, mirė. Jo pavalgyta žiurkzolių⁷, sutaisytų pelėms nuodyti...

Ligi tik dėdė karšinčius ūmai susirgo, ir jam tokiuo greitumu pačiu geruoju arkliau iškurnėjo kunigo, ant Geišių namų tyliai nusileido šmėkla. Lyg juodas juodas šikšnosparnis plačiai virš viso rūmo iškėtė šikšninius savo sparnus ir nebejudėdamas įsmeigė savo vyzį kiaurai per stogą, per lubas į vidų. Ir visi, kas tik namiškių viduje buvo, ėmė justis, kaip žaliai geltonos, lyg katės tamsoje, akys įsirėmė kiekvienam stačiai į sąžinę. Šaltos, bereikšmės akys, nežinia, baidė ar drąsino, žinia tik, kad durte dūrė kaip iešmais, iš jų, lyg iš tampraus lanko, tryško lyg plieno vylos ir nežinojai, kuo nuo jų beprisidengti. Tai visi jautė.

Rapolo lavonas stingo paliktas. Kunigas įėjo į seklyčią ir bejėgis atsisėdo gale stalo. Vaišinga Dovydienė tuoj suskato jam rengti užkandas. Padėjo geros duonos, pagarsėjusios savo lydytos grietinės, net pusę buteliuko „mieštosios“. Ji paprastu savo greitumu lakiojo į spintą, į podėlį, pro duris, pro lavoną už durų, o šmėkla visa tai matė ir sekė savo žvilgsniu į šviesą ir į patamsį.

Pagaliau, vieną sykį prabėgdama pro lavoną, Dovydienė netikėtai apsikabino jį už kaklo ir ėmė balsu raudoti:

– Dieverėli mano, dievmedeli! Ko gi tu taip urnai mus dabar palieki? Ar tau nepatiko baltoji mūsų duonelė? Ar tau pakyrėjo skaudūs mūsų žodeliai? Ar tavęs nedabojos skaisčioji tavo pa čiotė? Dovanok man, dieverėli, jei kuo nusidėjau! Atleisk man, nabadėlei, jei kuo neįtikau!..

– Jurgi, Prane! Ar pasiuntėt dailidei žinią, kad sukaltų grabą? Bėk patsai, Jurgeli – neturėsime kur padėti aptaisę...

⁷ aršeniko

Ūmai nukrypo Dovydienė nuo lavono į praeinantį berną ir mergą. Jos akyse nebuvo ašarų, kurių galėjai spėti, raudą raudant, nė balse nebuvo jausmo, tebuvo nerimas ir susisielojimas.

Samdiniai, nieko neatsakę, išnyko, nusinešdami šmėklos žvilgsnį.

– Prašom gi kunigėlį pamėginti mano grietinės! Žinia, kol parvažiuosi, iškratys, – ragino kunigą vaišintis. Tik kunigas nė nepajudėjo. Sėdėjo gale stalo, nieko nesakydamas, pergelta širdimi ir kaip tas šikšnosparnis milžinas virš rūmo žiūrėjo plieno žvilgsniu, nieko nematydamas ar daugiau kaip kitas savo sielos akim matydamas. Vienas lūpų kraštelis, bent kiek atatemptas, ir paraukšlintas kairysis paakys tereiškę skaudų išmetinėjimą.

Ak, kaip nejauku buvo Dovydienei sukiotis jo akivaizdoje... Ir ji nervinos, bėgiojo kaip elektrizuojama. Ir ko jis čia besėdi, kad nieko nekanda? Važiuotų sau namo, savo, kas reikia, atlikęs, kaip kitais kartais kad daro... Bet jis vis sėdi kaip nustėtęs ir tebemato, ko kiti nemato. Jam kažin ko trūko. Išgirdęs Dovydienės raudą, krustelėjo, tik ūmai vėl antsikvempė.

Vienas Adomukas nejuto šmėklos, nei suprato, kas ir dėl ko visa tai pasidarė, kam žmonės taip ūmai sujudo kunigo, ko jis čia atvažiavo, kam motutė, visados riejusį ujusi dėdė, dabar jam už kaklo skabinėjasi ir rauda, nors neverkdama. Adomukas, girdėdamas karštus raudos žodžius, nejautė, kad ji būtų ir ašaringa, kad būtų paliesta širdies styga. Tai nesigraudino, tik akeles išvertęs trypčiojo tarp žmonių kaip paklydęs šunelis, tai vienam dirstelėdamas į akis, tai kitam, iš nieko negaudamas atsako.

Pagaliau priėjo ir prie stalo, kur kunigas sėdėjo.

– Mano mažasis, Adomukas, nabašninko didelis draugas.

Rekomendavo Dovydienė, ragindama jį, kad pabučiuotų kunigui ranką. Pabučiavo bejausmiai, dirstelėjo ir jam į akis ir tik dabar pajuto, kaip kažin kas jam verčias verčias iš vidaus. Puolė pro duris, nebesuskubo ir čia pat, užkišęs galvelę už krosnies mūriuko, prapliupo tokiuo graudingai stabdomu verksmu, jog kunigas net krūptelėjo, ūmai atsipeikėdamas; šokęs iš vietos, nusitvėrė savo apsiaustą nuo gembės. Lūpų kreivumas jam atsitašė, ir jis, išeidamas pro duris, paglostė vaikelį per užkištą už mūriuko galvą.

– Tu vienas, Adomuk, dėdės gaili... Nebėra jo, Adomuk... Jis tau vienam teliepė pasakyti sudiev... – tarė tokiuo balsu, nuo kurio Adomukas visiškai sutirpo. Kunigas išvažiavo.

Adomukas dar nepilnai išmanė, ką gi tai reiškia – nebėra tavo dėdės, vis dėlto verkė tiekuo ašarų, kurių būtų pakakę jam ištisai dienai. Verkė kukčiojo, jausdamas, kaip kaklo duobelėje jam sustojo lyg didelis didelis akmuo ir troškina. Verkė, kol kažin kas ištraukė jį iš už mūrelio ir įritino į lovele, kur, dar pakukčiojęs valandėlę, užmigo bejėgio miegu, silpnumo nuimtas. Jis nebejuto ar nebereagavo, kaip žmonės pernakt giedojo, budėdami prie nabašninko; nematė, nė kaip jo dėdė rytą anksti išlydėjo pakasti.

Šmėklą pajuto pirmutinė Rapolienė, dar kunigui neatvažiavus, nors Rapolas jai nė vienu žodžiu nepasiskundė, nepaaimanavo, net jai rankos nesugniaužė. Gal manė dar išsisirgsiąs. Pajuto šmėklos akis ir taip jos išsigando, jog taip pat nebeištarė mirštančiam nė vieno raminamojo žodelio, nebeišliejo nė vienos ašarėlės. Ji stingte sustingo. Rodės, nė akys nebemirkčiojo. Lavoną nuprausė taip šaltai, kaip mazgodavo stalą ar suolą. Apvilko įkapėmis, niekam žodelio nesakydama. Lavoną padėjo ant lentos, galvose uždegė jam graudulinę žvakę ir daugiau čia nebepasirodė. Ji užsidarė savo klėtelėje ir beišėjo rytą lydėtų.

Ir niekas nedrįso jos ieškoti ruoštus ir budėtojams valgymo virtų kviesti.

Išlydėjo Rapolą visi važiuoti. Net penki giedotojai įsitaisė į tą vieną vežimą. Pėsčia paskui karstą tęjo viena pati Severja. Ir niekas nedrįso jos pasikviesti, kad sėstųs. Lydėtojai ją suprato ir visa širdimi užjautė.

Prasto, greituoju sukalto, giliai į paprastas vežėčias įstumto karsto nė nesimatė. Jį be ceremonijų apžergęs sėdėjo bernas ir ragino arklį. Visa to Severja nematė. Ji ėjo stati kaip stulpas. Stačia išstovėjo per mišias bažnyčioje, stačia, kol užkasė kapuose, stačią ją ten ir paliko kiti išsiskirstydami.

Iš kapų Rapolienė nebegrižo namo. Dabar tik namiškiai ėmė nerimauti, kur gi ji būtų. Bet kai kažkas paskelbė ją tiesiai nuo kapų išėjus į Troškūnus atlaidų, visi nurimo ir net ją užmiršo.

Per visą savaitę nebuvo Rapolienės namie. Ir kai ji sugrižo, ji buvo nebe ta. Ji nebebuvo sustingus kaip per laidotuves, bet ir nebe taip vikri ir greita kaip pirmiau. Ji, niekam nieko nesakydama, pasiėmė tas pačias namų ruošos funkcijas; dirbo rimtai, netingėdama, kaip paprastai dirbama, bet nebešoko nebebėgo už du tris. Ir visiems pasidarė aišku, čia ir čia jai reikia dabar padėti. Merga nešė malkų, vandens, plovė indus, stalą, Rapolienė gi tik virė, į stalą nešė, viralinės dabojo.

Ir atsimainė Geišiuose visas gyvenimas. Liovėsi nuolatinės barnės. Gal ir buvo Dovydienei noro, tik anoji šmėkla tvarkė ir neleido. Geišių namuose nuo šiol niekas nebeįstare Dėdės karštinčiaus vardo. Lyg jo nė būti nebūtų buvę.

Rapolienė darbą dirbo nebeskubėdama. Ir matės, ji taip tyčia daro. Ji tebuvo 40 metų, dar be trupučio tebebuvo pavydėtinos sveikatos, kuri reiškėsi skaisčių skruostų raudonumu ir puikia šiaip jau oda; buvo tampri, plieninė. Tai tik stebėjais dabar pasidariusiu jos lėtumu.

Šis Rapolienės lėtumas tai buvo vienatinė reakcija Geišiams ir – kerštas. Nebetekus vyro, nebelaikė reikalinga bedirbti už du. Nebenorėjo dirbti nė už vieną, nes Geišiai jai ničnieko nemokėjo, nė sulūžusio skatiko. Dirbo tik už pavalgymą. Net dengės iš buvusio ir vis dar neišsemto savo kraičio.

Tik ji buvo įgudusi savo vieką darbu gaišinti. Juo ji žydėjo sveikata, juo dirbo. Ir nors kaip Dovydienė ją už vyrą krimto, ji vis buvo pilna gyvybės ir gulti ėjo kone patenkinta ta diena.

Dabar ji nebeprivargdavo ir vis dėlto į lovą ėjo pikta, dažnai nė poterių nebekalbėdama. Pikta ir kėlės. Jos būdas regimai gedo. Praėjo vieni, ir antri metai. Ir...

TAS VIENAS NUSIRAMINIMAS

Darbštūs ar tinginiai, spartūs ar atlyžę kaimo žmonės dirba tą patį sunkų žemės kilojamą darbą. Dirba viena is raumenimis, žiūri į tą vieną pilką žemelę, į tą patį ašvienio pasturgalį. Už tai gauna neriebiai ir nebaltai pavalgyti, pilkai neskaisčiai apsidengti. Nors pavalgyti lietuvis mėgsta, kad ir nesidomauja, bet tik ko per metus; nors savo apdarą paskaistint mėgina bent juosta ant kaklo ar raišteliu ant galvos, – visa to nepasilgsta.

Užtat įspūdžių jis tikrai pasilgsta. Padirbės padirbės keletą dienų ir ima neberimti; pradeda lyg tingėti, lyg nuobodžiauti. Vienodumas jam pakyri, kaip ilgokai sėdint ant vienos šlaunies ar ilgokai esant persikreipus į vieną šoną. Atsveria lietuvių tik šventė, kuri jam ne tik atilsis Viešpatyje, bet ir daugeriopas džiaugsmas. Tai švenčių dienomis didžiulės lietuvių bažnyčios pilnos pilkos minios.

Skuba pluša žmonelės iš už pusantrų mylios į bažnyčią. Plaukte plaukia svietelis linksmas, judrus, greitas, visiškai nebe toks lėtas ir aptingęs, kaip namų ruošoje ar laukų darbe. Plaukia nuo pat ankstybojo ryto, daug laikiau, neg to reikia, kad suskubtumėi ant vienu ar net ant abiejų mišių.

Vieni atsiskubinę mielai gieda ilgą rožančių; kiti būreliais rinkoje stoviniuota statiuoja be tikslo, o reikalų; kiti ergeliuojasi zuja užėigose, vis naujų pažįstamų ir giminių susilaukdami, tolimesniųjų pasiilgę. Daug džiaugsmo, šnekų, pasibučiavimų.

- Sveikas, sveikas!

- Ką beveiki?

- Ė tetulė gi ar sveika?

Sutartinai siaudžia visi pašaliai, visos kamarėlės.

Ir susidaro tokia jauki atmosfera, kokios niekadose nesti kad ir labai draugingai sugyvenančioje šeimynėlėje. Širdys tirpte tirpsta, nors su bet kuo sukibk į glėbį, susispausk, pasimieluok, pasibučiuok ar svavalingai pamėgink jį parminti. Fraternitė aukščiausio laipsnio, nes grynų širdžių, be jokių pašalinių sumetimų. Bet kuri mergelė gražiąją, pačią naująją savo skarelę dabar duotų savo draugei paryšėti, bet kuris bernelis puskvortę savo draugui pastatytų.

Jauku, drauginga Lietuvos bažnytikaimiuose gražiais šventaryčiais.

Dėdė Mykolas ir šiame ergelyje nedalyvauja. Jis neturi artimų, su kuriais savo džiaugsmais ir sielvartais galėtų dalytis. Jis jau beveik iš eilės išėjęs. Tiesa, kad vienodai pakarpomi vyrų uostai, vienoda visų eigastis, net vienodas vyrų stovėjimas ar sėdėjimas, o moterų gulomis ar sėdomis klūpėjimas jam rodos lyg ir neatsimainęs, lyg jo eilės, prieš kelias dešimtis metų buvę ir teblikę; taigi gal ir dėdės tie patys likę. Tačiau, pigia sumesti, tai jau trečia karta dėdėmis virtusi sulig tų pačių nesimainančių tautos savumų.

Vis dėlto ir dėdė Mykolas geria tą patį jaukumo orą, ir jam taip pat gera, ak, kaip gera! Gera jau tik išėjus iš namų pas Dievą į viešnagę, gera gražioje kelionėje, gera vos tik įėjus į miesčiuką. O per vis geriausia didelėje medinėje su viškomis aplink visą navą, pilnoje paveikslų ir piešinių bažnyčioje.

Sparčiai žmonės renkasi. Eina, eina pro visas ketverias bažnyčios duris, kaip vanduo plaukia. Klaupias lenkias lig žemei – altoriui, Dievo sostui, sėdas, stoja, limpa į gurguolę ar gyvąją kekę it bitės avilyje. Ir, rodos, kaip tos pat bitės vaško, taip lietuvių minia neišsunktų iš savęs daug daug poterių, balsių balsių giedojimų, kad negautų savo bažnyčioje mūru paliūliuoti, šilti ir prakaituoti.

Tai ir prakaituoja visa minia, tai ir gieda. Ne giesmes, ne dirbtinius liaupsinimo žodžius, tik patys save, savo lygumų ir ramių kalnelių lėtą patisumą, gražią, ramią Lietuvos gamtos harmoniją. „Pulkim ant kelių“, „Tegul bus pagarbintas“, „Šventas, šventas, šventas, „O, Dieve Tėve“ ir daugybė kitų laikui tinkamų – visos lietuviškos, savos, sa-vaip reiškia lietuvio sielą.

Ir užia gaudžia Dievo namas. Tarška varpeliai, harmoningai džanksi signatūrė, ūkia ir žmogaus balsu tai gieda, tai rauda virpa vargonai, mistiškai, nesuprantamai gieda kunigas, blizga žvakės ir Brolijos ženklai...

Dėdė Mykolas skęsta tame sutartiniame užesyje lyg laimingoje nirvanoje. Jis nebejaučia pats savęs skyrium. Jis besudaro vieną krislą, vieną lašą, kurie sudaro – daug, didžia Dievo majestotui išreikšti. Jam ir visa bažnyčia ne atskiras epizodas, tik tos pat žemės sklypas. Dešinėje – juodas baras, lyg jo paties tik ką suartas pūdymas; tai vie-

naplaukių vyrų galvų. Kairėje – baltas baras, lyg tik ką pražydusių ramunių pieva; tai moterų baltagalvių. O per vidurį – tuščia ežia, kurios nei vieni, nei antri neperžengia. Ir labai būtų keista pamatyti suartame pūdyme – baltuojančią ramunėlę.

Juoda, pilka, balta. Kaip stebėtina viena tarp gamtos ir jos gyvių. Žemdirbius dirva ir pieva taip pat stilizuoja, kaip vikšrelį lapas ir šakelė, kuriuo minta, kur ilsis, kaip drugelį medžio žievė, kur jis nuo priešų slepias. Vikšrelio nebeatskirsi nuo nulūžusios šakelės, drugelio nuo atšokusios žievelės, pilko artojo nuo pilkos žemelės ar aguonažiedžių grėbėjų nuo lankos žiedų. Tas pats Dievas padarytojas. Tebūnie gi garbė ir liaupsinimas išvien gamtos ir gyvių!

Ne taip vyksta dėdienei Severjai.

Ji – seniai dėdienė ir vis dar nėra susidėjusi su tuo būriu kaimo dėdienių, našlių ir senmergėlių, kurioms bažnyčia gyvenimo alfa ir omega, pradžia ir galas.

– Čia mano tėvas, čia mano močia, čia mano meilė ir visa paguoda.

Dėdienė Severja, mirus vyrui, nė bažnyčia nebepatenkinta. Tiesa, kad ji šventą dieną palikta namie būtų jautusis lyg keleivis, išsodintas ne toje stotyje; tai padaryti niekam nė į galvą neparėjo; ji, kaip ir kiti, skuba plūša kuo anksčiausia į Dievo namelį, ir jai čia gera, kur nebuvę gerą. Vis dėlto ji neskęsta maldingumo nirvanoje, tik dairo, lyg kažin ko laukia ir kitų akis gauda. Ak, kaip tai negražu ir nedera, ypač bažnyčioje! Aiman, taip darė. Severja nebesimeldžia, kaip pirma, ramiai, giliai, visa pasinerdama garbėje ar prašyme. Jai kažin ko viduje trūksta, ir tuščia, ir šalta. Ji, vos atėjusi, jau laukia pabaigos.

Ag ir po visam. Svajonėmis išisvajoję, sustingę žmonės kūliu virsta laukan pro tas pat ketverias duris, knapsi per akmeninius spryskus, užmiršdami kepurėmis užsidėti. Vis dar be nuovokos nuėję lig pusei šventoriaus, čia teatsigauna, dedas kepure, blaivai apsidairo, ir visai kinta jų nuotaika.

Kaip pirma į bažnyčią, taip dabar miniomis skuba žingsniuoja į karčemas prieš namo grįžtant išsigerti, pabaigti atgauti nusinuobodžiavusią žemės ūkyje širdelę. Spūstis mūrinėje, jankelinėje, maušinėje, griežtai visur. Ir čia, ir bažnyčioje nereikalaujama jokių patogumų. Juo tirščiau, juo prasčiau, juo drąsiau. Lyg savo laidare su arkliais, kur nereikia jokių ceremonijų.

Ir kas tai begali žinoti, ar priežodin įėjusį karčemų nešvarumą nevalos rytiečiai žydai buvo sudarę, ar pats lietuvių nevalyvumas žydus pritraukęs, kaip mėšlo krūva traukia vabalus. Tiek, kad griežtai visas Lietuvos karčemas valdė vieni patys žydai, ir nė vienas krikščionis negalėjo karčemoje pabūti, nors jas lankė vieni patys krikščionys ir griežtai nė vieno žydo.

Ir vėl lietuvių ausyse ūžia gaudžia ta pati minia. Palei šinkių – ilgą lentinį stalą sustoję eilių eilės. Gyvumas veiduose, net paraudę. Akys blizga, lūpos praviros, nuolat šaukia:

– Žyde, klausyk! Duokš man...

Visi laukimu pasvirę šinkiaus link, kaip rugių baras, smarkiai papūtus audros viesului. Visi laukia pasilgę, nekantrauja. Laukimo kentėtojų minios ir nekantraus ilgesio rankos. Jos visos susyk, kiek begalima ilgiau, išsitiesusios į žydes. Taip tik revoliucijos metu tesiekė kurstytojo dalijamų proklamacijų. Kumščių galai, lyg atakuojančių durtuvai, siekia gėrimų pilstytojas ir įnirtusiai siūlo joms grivinas, auksinus, ketverges ir rublius.

– Klausyk, žyde! Man pusbutelį! man pusbutelį!.. Leduvos, Kmyninės... Alaus du... visus šešius!!!

Žinai paskubos darbą. Žydės šinkuoja ligi alkūnių sušlapusiom rankom. Degtinė, alus laistosi ant šinkiaus ir žemėn; laistosi aslon benešant, laistosi bepilstant į nešvarius, niekad nemazgotus stiklelius. Garuoja begeriant. Rūgštus ir gailus oras minšta su karčiais bakūno dūmais. Jie tirštais kamuoliais liūliuoja lig žemės, ir gurguolės žmonių, susispietusių aplink staliukus, rodos šešėliai pragaruose, plačiai mostaguoją rankomis.

Ir čia visi žmonės palinkę, tik ne į vieną punktą, kur pilsto, bet į kits kitą. Imą po pirmą burnelę – atsilošę sveikinas:

– Sveikas! – Į sveikatą!

Imą po antrą – arčiau viens kito. Imą po trečią – pirma pasibučiuoja ir pasisako, kaip kits kito esą pasiilgę. Imą po daugiau, jau užmiršta savo pasiilgimus, tik ieško, kas čia tolimesnis pašnekinus, ne prieinant, tik iš tolo, didesniu šauksmu. Taigi ir degtinė padaro – fraternitę.

Ir ūžia karčiamos, tarška buteliai ir stikleliai; klykauja žmonės apsiblausę, sunkiai blakstienas bepakeldami; dunda nieko nekaltas stalas, į kurį dideliu kumsčiu tvoja girtas drąsuolis, pasiskelbdamas nieko pasaulyje nebijęs, pačiam urėdinkui galįs skelti į ausį!

Tabako dūmai, spirito garai, žmonių kūnų iškvėpuojamos gesuonies dujos veik visai suteršė deguonį, ir tamsiose kamarėlėse naftos žiburėliai vos bespykso vilko akele. Iš grynojo oro įėjęs žmogus vos kvapą atgauna; pabuvę viduje lėpsta, kad ir mažai gėrę. Ką jau besakyti apie gėrėjus, kurie, nuo pusryčių dyki likę, per 3 valandas bažnyčioje apsilpę, užkandos, visą kvortą išgeriant, tegaudami tokią duonos riekelę, kurios vienam geram kąšniui maža, – jie visi girti, skęsta – alkoholio ir triukšmo pragare, nebežmoniškai rėkaudami.

Nejaugi tai tie patys, kurie taip harmoningai ir švelniai iš visų krūtinių pūtė šventąsias giesmes? Taip, tai tie patys.

Pačiame gale karčiamos didįjį stalą ypač tirštai apgulę vyrai, lyg bitės perekšlės korį. Visi turi bendrą įsispietėjimo punktą, visi jam kalba vienan balsan.

– Geišien, a Geišien! Klausyk, ką aš tau pasakysiu!..

– Geišien, mes visi už tave!..

– Tokia graži moteriškė, tokia stipra... tiesiog geležinė... pusę namų valdai, ir nieko tau neduoda... Ką tau įdeda, bažny čion einant?

– Nei kąsnelio mėsos! Nei kruopelės sviesto! – spiegia mote riškas balsas.

– Tokia graži moteriškė, tokia stipra... tiesiog geležinė... – kartoja girtas balsas, rankom ieškodamas kaimynės rankų pa bučiuoti...

Apygirtė moteriškė sugraudinta, verkia ir šniurkštauja. Pagaliau jai darosi bloga ne tiek nuo išgerto, kiek nuo tvaiko. Prašos išleisti iš užu stalo, bet visi pašoksta lyg susitarę urmu lydėti, nes visiems pakeliui...

Rapolienė karčemoje? O kuri gi nelaboji ją ten nunešė? Ji ir pati nemokėtų pasakyti, kuri minios srovė pagavo ją pašventoryje bestovint, ir ji, kaip skiedrelė upės vilnyje, nuiliūliavo ten, kur visos tėkmės galas. Minios nuotaika ją atnešė bažnyčion, minios ūpas nunešė ir karčemon. Vienas prakalbino praeidamas, kitas, ir ji buvo jų.

Iki šiol dėdienė Severja beveik nebuvo patyrusi, kokių vyrų esama gerų. Mykoliuko ji nebeskaitė: jis buvo lyg tas angelas, kurį vaikai sapne mato. Iki šiol ji težinojo, kokių bjaurių esama moterų. Kai ji riejosi su Dovydiene, ne tik namiegai, viso sodžiaus vyrai buvo neutralūs, ar tyčia apsimitę negirdį, kas čia darosi. Toks jau lietuvių būdas: kai du vaidijasi, nors užsimuštinai mušasi, trečias bėga šalin, kad jam iš abiejų nekliūtų arba,

vienam negyvam likus, kad liudytoju nereiktų būti. Pagaliau Severja ir nesidomėjo, kam svietas savo širdyje pritaria, jai ar Dovydienei: jai svietas tebuvo – ji pati ir vyras, dėl kurių būvio reikėjo kovoti. O čia, žiūrėk, jai pritariama, ji užstojama.

Ir Geišienei pasidarė neapsakomai gera. Pirmą kartą jai pasilaidavo tai, ką ji tampriai užrišusi laikė – užuita siela. Lyg garas, katilė suspaustas, ūmai kilsterėjo nepasitikėjimo voką ir švirksėtė garavo į visas puses. Pirmiausia ji prapliupo ašaromis, paskui nedrąsia aimana ne dėl to, kas buvo, tik neva dėl to, kas yra, būtent kad ji, visi žino, kaip dirbanti, o Dovydai jai ničnieko neduoda, nei kąnelio mėsos, nei kruopelės sviesto, išeina net nevalgiusi į bažnyčią; apie paskyrimą karvės milžtis ką ir besakyti. Ji, būdama mergos vietoje, nė tų kelių jos algos rublių negaunanti ir tebesidengianti iš savo kraičio.

Čia jai pasidarė neapsakomai šleikštu: ji į gryną ir skaudžią teisybę pirmą kartą per visą savo amžių įmaišė melo. Vyrui mirus, „nevalgius“ į bažnyčią, destis į ss. Sakramentus, bėjo labai retai, gal tik bent dukart per metus. Bet vienąkart prairus teisybės maišeliui, turėjo ir daugiau byrėti melo ar bent perdėjimų.

Kas gi sodžiuje nežinojo dėdienių buities, jog joms niekas nieko nemoka ir tepalaiko joms gyvybės, kad galėtų kaip ašvienis dirbti. Nereikėjo daug aiškinimų, kad visi didįjį stalą apsėdę vyrai karščiau būtų jai pritarę, neg to iš tikrųjų reikėjo. Taip ir tapo Rapolienė centrine figūra – už karčemos stalo.

Lietuviai karčemninką mėgsta, vis dėlto savo dukters už jo neleidžia, sako priežodis. Mūrinė užte užė, ir, rodės, visiems ten buvo gera, kaip pas dėdę viešnagėje. Vis dėlto visi artimieji didžiajam stalui labai nustebo ir per negražiai pasižvairavo į Rapolienę. Nepraėjo nė dešimts minučių, o jau miestelyje kuždėjo išvažiuojantieji:

– Geišių Rapolienė gerianti už didžiojo stalo...

Pašnibždos pirmąją, žinoma, pasiekė Dovydienę, ir ji, nei gyva, nei mirusi, laukė marčios pareinant. Ji netruko, tik parėjusi nė valgytų nėjo, bet stačiai į savo klėtėlę pogulio gultų, kaip visados darė, kai jai rūbai nugulėdavo pečius.

– Gėrusi... – tarė Dovydienė vyrui visa nusigandusi.

– Girta! Te tau...

Pliaukštelėjo rankom Dovydas, ir taip abudu nusigando, lyg nuodininkui įėjus į jų namus. Rytą nebepadorėjosi nė žvilgtelėti į marčią. Severja taip pat. Visi norėjo išsibarti, savo širdyje pyko, ir vis dėlto gėda užsmaugė jiems gerkles. Argi kalbama balsiai apie slaptąsias jeibes, nors gerai žinoma? Pasikartojo tai antrą ir tretį kartą. Dėdienė nebesislėpė, pogulio nebėjo, tik pavalgisus į sodžių, kur jaunimas ūžia. Sėdėjo lovoje su vyresniosiomis moterimis, balsiai juokės, pritardama bernaičių negražiam šėlimui ir neva juokais pati ėjo šoktų, kai kas įsilinksminęs „tėšė“ ją į šokį. Būtų ir labai šokus, kad būtų mokėjusi naujųjų šokių, tik ji temokėjo suktinio, o jaunesnieji juoba mėgo – kratytinius.

Rapolienė, nebent baigdama senti, siuto, ir visiems Geišių namams pasidarė nebege-
ra, nebejauku, lyg aitvarui įsigyvenus; žinai, jis dažniau išnešioja, kaip prinešioja.

Taip ir buvo.

Prieš vieną šventadienį ėmė ir pražuvo Dovydam vieną vidutinį pinigą. Per visą savo amžių Dovydai neatminė, kad kas būtų jiems pražuvę, ir jie tiesiog išmanyti neišmanė, kad galima būtų kas nors iš namų paslapčiomis imti. Kas vagia, tas plėšia, ne patikėtus daiktus imlioja. Ne, čia ne vagies darbas! Ir abiem kartu smilktelėjo mintis – tai ne kas kitas, kaip tik marti. Ir drauge smilktelėjo, kokiuo sumetimu ji būtų tai padariusi. Juodu lyg krimstelėjo sąžinė.

– Ag mes jai niekados nesame davę nė sulūžusio dvylekio saviems jos reikalams. Kai negėrė, nė nereikėjo. Kai pradėjo...

Ir nusigando. Pradžia – ne galas. Bus ir daugiau „reikalų“... Gailejo pinigų, ką ir besakyti: jis ne kelyje rastas. Ir ėmė Dovydai aimanoti, kas čia bus pagrobęs jų „bumašką“. Aimanėjo, skundėsi kas mielą dienele, tačiau nė nežvilgterėdami į sėdinčią prie stalo marčią. Ir tasai dirbtinis į ją nežiūrėjimas kuo geriausiai ją įtikino šeiminkus aiškiai numanant, nebe įtariant, ji tai būsianti padariusi. Ir taip pat dirbtinai nebekėlė akių nuo savo šaukšto.

Šitas tylėjimas buvo daug sunkesnis už smarkiausią pjovimą. Imtų prikaišioti, išmetinėti, imtumei žmogus teisintis, meluoti, pykti ir bartis. Visgi nors pats tuo užsitrenktumei, kad ir kitų neįtikindamas. Dabar teko pačiam sau vienam būti neveidmainiu teisėju. Ir Dovydai būtų senai vanago nagus užrietę puolę „vagilką“, kad mažiau būtų tikri buvę ją esant. O kai ims ir prisipažins? Kaip tada beišdildysi širdyje panieką ir bailę, jog namuose atsirado nebetikras žmogus? Smala nematai ir tos dešimties: visgi dar nėra tikrumo ir teisės paniekinti tą žmogystę, kurią tiek metų riejo ir pjovė nesigailėdamu, vis dėlto negalėjo jos negerbti už šimteriopus gerus jos savumus. Bepiga buvo rietis, kai jautėi, jog riejamoji turi teisės ir medžiagos atsirieti. Dabar marti sėdi, kaip žemę pardavusi. Matyt, nė kąsnelis jai nebelenda. Žiūrėk, užpulta ims ir nesigins. Ką tada bedarysi?

Ak, tegu ją devynios tą tylą!..

Dešimtinė atsirado toje pat vietoje. Ir kaip niekas nežinojo, kas ją buvo paėmęs, taip niekas nežinojo, ir kas atidėjo. Ir nesiteiravo. Tik dėdienės Severjos nuo to laiko niekas nebematė miestelio karčemoje, nė kaimo linksmynėje: ji ūmai ir jau galutinai pavirto tokia pat dėdiene, kaip Mykoliukas dėde, ūkininko ašvieniu, kantriu, nieko sau nereikalaujančiu, vieną Dievą bepažįstančiu, su Juo beintimaujančiu.

Vanda Zaborskaitė

DIDŽIAUSIAS LIETUVOS MORALINIS AUTORITETAS

Kauno kunigų seminarijoje, minint Vaižganto gimimo 125-ąsias sukaktuves

Kalbėti Kunigų seminarijos rūmuose – didelė atsakomybė ir garbė. Ne tik dėl to, kad tai vienas iš pagrindinių Lietuvoje religinio ugdymo ir švietimo centrų, bet ir dėl to, kad čia yra daugelio žymiausių lietuvių literatūros kūrėjų dvasinis lopšys. Daugelis čia mokėsi ir mokytojavo, daugelis pradėjo savo kūrybinį kelią. Pradėjo jį čia ir Juozas Tumas-Vaižgantas, kurio gimimo 125-ąsias sukaktuves susirinkta paminėti.

Vaižgantas į Lietuvos gyvenimą įdėjo labai daugeliu atžvilgių. Daugiareikšmis, įvairus santykių tinklas jungia jį su šiuose rūmuose gyvenusiais ir veikusiais žmonėmis. Čia kryžiausiai įvairių kartų ir likimų keliai.

Aleksandro Merkelio monografijoje apie Vaižgantą įdėta labai reikšminga nuotrauka, kuri leidžia vienu žvilgsniu apimti bent keletą gyvenimų perspektyvas. Joje matome šios seminarijos profesorius ir klierikus apie 1893 metus. Vidury – vyskupas Antanas Baranauskas. Tos pačios pirmosios eilės pakraštyje – jaunas profesorius Jonas Mačiulis-Maciulevičius, o tarp klierikų – Juozas Tumas. Baranauskas buvo šlovės viršūnėje, bet susikonfliktavęs su tautinio sąjūdžio spauda ir veikėjais. Prof. Maciulevičius, prisidengęs St. Zanavyko slapyvardžiu, jau buvo išaukštinęs Baranauską kaip naujosios lietuvių literatūros pradininką ir atgimstančios Lietuvos dainių, suteikęs jam, kaip vėliau rašė Tumas, savo paties būsimųjų nuopelnų. Kas žinojo, kad tuo metu būsimasis Maironis rašė *Pavasario balsus* ir *Tarp skausmų į garbę* ir klojo moderniosios lietuvių poezijos pagrindus, buvo bepradedęs literatūros epochą, vėliau pavadintą mironine. O Tumas? Jis tebestovėjo savo darbų prieangyje. Ar kas tuomet galėjo nujauti, kad šie trys vyrai tokie skirtingi ir taip nepanašūs vienas į kitą, ateityje bus apgaubti didžiausias lietuvių literatūros šlove, kur amžius ir charakterių skirtumai nublanksta amžinybės akivaizdoje.

Ir dar vienas pagarbos ir meilės ryšys, šiuos tris sujungęs, susiejęs juos su šia seminarija, taip pat su Kauno miestu ir, be abejonės, su visa Lietuvos kultūra. Tai Motiejus Valančius. Visi trys buvo su juo susitikę – kiekvienas savaip.

Prasmingiausiai ryšiais su juo siejosi Antanas Baranauskas. Vyskupas Motiejus mylėjo ir rėmė jį – jauną Varnių klieriką, paskui Peterburgo dvasinės akademijos studentą. A. Baranauskas palydėjo M. Valančių į amžinojo poilsio vietą, pasakė laidotuvių kalbą prie vyskupo kapo duobės.

Mažasis Mačiulius Joniukas, tėvo atvežtas į Kauną, sėdėjo ant vyskupo kelių, jo kalbinamas.

Paskutiniaisiais vyskupo gyvenimo metais tėvai atvežė su būriu kitų kaimo vaikų į Kauną ir Tumų Juozuką Sutvirtinimo sakramento. Jo atmintyje pasiliko viena kita detalė.

„Geras senolis pirmiausia paglostė visus vaikelius, kurie jam ranką bučiavo, paskui pasisveikino su vyresniaisiais, gražiai pagyrė juos už rūpestingumą religijos dalykams ir nepatingėjimą tokią kelionę keliauti. Mane liepė trumpiau kirpti, kad plaukeliai už akių nelįstų ir jų negadintų, ir kantriai apdirmavo, mišias palaikęs.

Minkštą riebią Valančiaus ranką tebejaučiu prie žando ir kaktos; tebejaučiu, lyg tebevinkčiotų užgautas skruostas, idant kantriai kentėčiau įžeidimus dėl Kristaus, dėl Jo ti-

kybos. Nors nedrįsdamas tiesiai žiūrėti, jaučiau to gero senelio meilę ir didžiavaus, tapęs keimarininiu vardu: Juozapas Jonas“¹.

Vėliau Vaižgantas tapo savo dvasia bene artimiausias Valančiui, daug yra surinkęs, paskelbęs, komentavęs Valančiaus religinių ir politinių tekstų, atsiminimų apie jį ir tuo pastatęs iki šiol reikšmingiausių paminklą didžiajam Vyskupui.

Su Kauno seminarija Juozą Tumą siejo ir daugybė kitų čia nepaminėtų ryšių – per draugus, mokytojus, bendražygius, bet tai daugiausia jaunystės laikas. Brandūs gyvenimo metai ėjo kitur; į Kauną, bet jau ne į Seminariją pastoviai gyventi jis sugrįžo žymiai vėliau, praleido čia paskutinį savo amžiaus dešimtmetį. Tai buvo nepriklausomos Lietuvos laikai, laikinoji sostinė – garbingas ir skaudus miestas, „miestas, kuriame gyveno ir mirė Tumas“ (J. Aistis). Jis buvo neatskiriama šio miesto, jo dvasinio ir net urbanistinio peizažo dalis. Kauno laikotarpiu pasirodė žymiausi Vaižganto grožiniai kūriniai: *Pragiedruliai, Dėdės ir dėdienės, Nebylys*. Čia dėstė Universitete, skaitė draudžiamojo laikotarpio lietuvių literatūrą. Čia jis – „Vytautinės“ bažnyčios rektorius, mylimiausias Lietuvos pamokslininkas. Čia jis – teatro žmogus, čia – redaktorius, laikraštininkas, žurnalistas. Čia jis – vaikščiojantis su šuneliu Nemuno krantinėje ir basas žingsniuojantis Laisvės alėja. Čia jis – visos Lietuvos visuomenės nuotaikų barometras, didžiausias moralinis autoritetas, Lietuvos legenda. Iš čia jį minios kauniečių palydėjo į amžinojo poilsio vietą. Daugybė pasakojimų, legendų ir anekdotų sklendo apie Vaižgantą jį mylinčioje Lietuvoje. Dar yra žmonių, atsimenančių jį gyvą.

Bet yra ir kitoks Vaižganto Kaunas, kitoks santykis su miestu ir jo žmonėmis. Reikia ir apie jį pasakyti, nors gal šie žodžiai nesiderina su šviesia minėjimo nuotaika. Bet jie būtini, jei nenorime, kad šiandien prisimenamas Vaižgantas atrodytų idiliškas, kad nemanytume, jog šviesa ir viltimi spinduliuojanti jo širdis nepatyrė kartėlio ir skausmo, kad ji nebuvo nepelnytai užgauta, įskaudinta.

Vaižgantas Kaune patyrė didžiausią, kartais tragišką vienvakę, ypač priešmirtiniais metais. Tai matyti iš jo laiškų, įrašų dienoraštyje, kai kurių paliudijimų. Jis ne kartą jautėsi nereikalingas, užmirštas, „išmestas iš balno“. Motiejus Miškinis cituoja jo žodžius: „Surambėjusi, sumaterialėjusi Lietuva – ne mano tėvų žemė“. J. Aistis savo esė apie Tumą taip matė Kauną: „Gyvenimas susmulkėjo. Sužiaurėjo. Pasidarė šalta ir nesimpatiška. Jūs pasižiūrėkite į mūsų dainų apdainuotus bernelius dobilėlius, į mergeles lelijėles, kas juose paliko. Juos Tumas vadino podlecais ir broliais. Jūs pažiūrėkite, kas juose liko sava ir patraukiama.

Bet tai yra tikra. Gyvenimas žiaurus kaip Džeko Londono vilkas. Mes visi traukiame į Klondaiką. Mes lipam per vienas kitą ir klejojame aukso karštligėj [...]. Gyvenimas eina ir viską šluoja. Pradeda džiūgauti apokaliptiška bestija, veržiasi į viršų „10 centų“ purvas“².

„Didelės išskilmės. Visa sostinė ėjo paskui vėliavas, vainikus, ordinus ir Tumą. Ėjo vyriausybė, įgalioti ministrai, generolai... Ėjo burmistras su miesto tėvais...“³ – Bet: „Mes nežinome, kaip jis gyveno, kas jam maudė, kas skaudėjo. Jis save mums atidavė, o kai

¹ Vaižganto raštai, t. 6, Tilžė, 1923, p. 120–121.

² Cit. iš: Jonas Kossu-Aleksandravičius, *Dievai ir smūtkeliai*, Kaunas: Sakalas, 1935, p. 27.

³ Ten pat, p. 32.

pasijuto vienas – mes jo nematėme. Mes nenuėjome prie jo agonijos patalo, mes nepaprašėme tėviško palaiminimo. Mes jį palikome vieną su kanarėlėmis“⁴.

„Be Vaižganto mūsų gyvenimas pasidarė tamsesnis, liūdnesnis ir tarsi net blogesnis, nes nėra to, kuris taip jautriai reaguodamas į kiekvieną gėrio pasireiškimą, skleidė apie mus optimizmą, pasitikėjimą ir šviesą“, – rašė V. Mykolaitis-Putinas po Vaižganto mirties.

Netrukus atėjo sovietmečio sutemos. Tada gal ne vienas pagalvojome: kokia laimė, kad jau numirė Vaižgantas, Maironis! Jiems draskė širdį Nepriklausomos Lietuvos negerovės, bet jie nebūtų pakėlę Nepriklausomybės netekimo ir viso kito, kas atsitiko pasakui.

Tais laikais Vaižgantas gyveno mumyse kaip pasiilgimas, kaip troškulys viso to, kas buvo paneigta, atmesta, uždrausta.

Brėkstant antrajam Atgimimui, laukėme išsipildymo. Laukėme, kad sugrįš prarastasis rojus, o su juo ir Vaižganto dvasios realybė. Bet šitaip neįvyko, turbūt ir negalėjo įvykti. Šiandien žiūrime į savo nevienareikšmį gyvenimą ir stengiamės išgirsti, ką apie jį sako Vaižgantas iš skaidrių amžinatvės tolių.

Šiandien norisi aktualizuoti, kas Vaižganto meninių vizijų, jo idėjų ir vertybių pasaulyje labiausiai rezonuoja mūsų pačių troškimams ir siekiams.

Ieškodami Vaižganto pasaulio pagrindinių atramos taškų, pirmiausia išvystame jo begalinį atvirumą būties pilnatvei, gyvenimo sudėtingumui, įvairiapusiškumui, jo paties žodžiais tariant – „šakotumui“, kurį jis matė visur. Gamtoje: Lietuvos peizažo įvairybėje, žydinčios pievos margume. Žmogaus prigimtyje: jo šviesiuose polėkiuose, dvasios skaidrumė ir tamsiuose aistrų brūzgynuose. O pirmiausia – visuomenėje.

Šitokios jo pilietinės ir dorovinės nuostatos patvirtinimų apščiai rastume jo raštuose – publicistikoje, smulkiojoje prozoje ir didžiajame epe – *Pragiedruliuose*, kur jis atgimstančios tautos labai sujungia visus visuomenės struktūros komponentus: valsčius ir dvarininkus, katalikus ir protestantus, proletarus ir žydus, laisvamanius ir kunigus.

Bet svarbiausias šio požiūrio patvirtinimas yra paties Vaižganto gyvenimas. Visiems turbūt girdėti dažnai cituoti jo žodžiai: „Ir tapau savosios, lietuviškos visuomenės tarnas, ne, dar daugiau – jos vergas, dėl jos metų metais nebematęs, kaip skaisti saulutė šviečia ir džiugina. Kur tik kas mas liepė eiti,ėjau, neatsiklausdamas, kas jį įgaliojo man liepti: bet tik visuomenės labui.“ Neužgyveno jis už tokį „vergavimą“ nei namų, nei kapitalo. Jo testamento žodžiai – tai visa jo gyvenimo programa, išsakyta lakoniškai ir paprastai: „Nekilnojamojo turto man nėra, o kilnojamas susidaro iš bibliotekos (apie 200 tomų), nebrangių, bet rinktinių paveikslų galerijos, nebrangių baldų ir visai menkos garderobos, kur vertingi tėra kailiniai [...]. Pinigų man nėra, aš juos, kaip tretininkas, išdalydavau kas mėnuo moksleiviams ir įstaigoms. Likučius, apie vieną tūkstantį, laikau Lietuvos Kredito Banke Laisvės Alėjoje [...]. Kas bus tinkama, visa tai aš skiriu sumanytajan studentų, -čių namui [...]. Lietuvą ir lietuvius mylėjau, bet sentimentus jiems jau iškalbėjau savo raštuose – prašom pasiskaityti, ir bus vis tiek, ar aš tebesu ar nebesu“⁵.

⁴ Ten pat, p. 33.

⁵ Cit. iš: Aleksandras Merkelis, *Juozas Tumas-Vaižgantas*, V.: Vaga, 1989, p. 363–365.

Tad sugrįžkime atgal į Vaižganto raštus. Juose glūdi daugybė prasmių, įvairiausių interpretavimo galimybių. Iš jų norisi iškelti vieną, labai vaižgantišką, kurios šiandien be galo trūksta – tai gebėjimas pasijuokti iš savęs: iš savo pretenzijų, silpnybių, herojiškų pozų, apsimetimo, dviveidiškumo. Vaižgantas negailestingas sau, nors tokiam negailestingumui jis turėjo berods kuo mažiausio pagrindo. „Koks aš didvyris“, „Aš, tarnaitė ir kanarėlė“ – gražiausi tokios vidinės laikysenos pavyzdžiai.

Mūsų literatūroje Vaižgantas yra ypatingas tuo, kad jis ne tik kaip kiekvienas didelis rašytojas sujaudina mūsų vaizduotę, teikia didelių prasmingų, džiugių išgyvenimų, bet ir stipriai išprovokuoja sąžinę. Jis labai įtaigiai iškelia dorovinių vertybių matą – ir savo rašytiniais tekstais, ir savo gyvenimo pavyzdžiu. Jis atsiliepia į didįjį mūsų dabarties ilgesį – sąžiningo darbo, pilietinės atsakomybės, nesavanaudiško tarnavimo visuomenei, tautai, valstybei. Į jį visados galės atsiremti tas, kurį užklups pagunda manyti, jog nėra didesnio gėrio, kaip smaguriavimas gyvenimo malonumais, blizgučiais, pramogomis. Vaižgantas bus dvasios brolis ir guodžiantis pavyzdys tiems, kurie dirba sąžiningai, atsidėję, pasiaukodami ir žinodami, kad jiems nebus deramai atlyginta, kad jokio turto jie nesusikraus ir gyvens nelengvai sudurdami galą su galu. Bet jie žinos, kad ir taip galima nugyventi labai gražų gyvenimą, prasmingą ir spinduliuojantį, bent panašų, bent giminingą tam, kuris mums siejasi su Vaižganto, vardu, su jo nenykstanu buvimu lietuvių literatūros atmintyje, mūsų tautos kultūros lobyne.

Petras Vileišis**INŽ. PETRAS VILEIŠIS****AUTOBIOGRAFIJA**

Aš gimiau Kauno rėdyboj, Biržų apskrity, 1851 m. gimnaziją baigiau Šiauliuose. Aną pa-
baigęs pastojau universitetan Petrapily ir universitetą baigiau su matematikos kandidato
laipsniu. Po to dvejus metus praleidęs įstojau Petrapily Kelių susisiekimo inžinierių insti-
tutan, kurį 1880 metais ir baigiau su kelių susisiekimo inžinierio laipsniu.

Baigęs institutą, stojau pagalbininku Serpuchove kelio ruožo viršininko prie Maskvos-
Kursko gelžkelio. Išbuvęs ten džugiku vienu metų, perėjau Maskvon – Plentų ir vandens
kelių valdybon, kame tarnavęs vienus perėjau ant išieškojimo gelžkelio Vilnius-Rovno.
Pasibaigus išieškojimams ir kelio projekto susatymui, buvau paskirtas distancijos virši-
ninku, kelio su upe Pripetės persikirtime. Čia po mano priežiūra buvo per upę Pripetės
statomas tiltas ir pilami per balas maždaug 20 km ilgio pylimai. Šie darbai tęsėsi laike
trijų metų. Tuos darbus vesdamas buvau pasiūstas Belgijon į Sereno Kokerilo dirbtuves
taisomiems geležinkelio tiltams geležies priėmimui. Iki pavestą užduotį atlikau, Belgijoj
išbuvau 8 mėnesius. Šiuos gelžkelio darbus užbaigus ir, judėjimui atsidarius, ant Vilniaus-
Rovno gelžkelio 1885 met. buvau paskirtas darbų vedėju prie statomo tilto per upę Bie-
laja ant gelžkelio Samara-Ufa. Minėto tilto ilgis 300 sieksnių, šiem darbams pasibaigus
1890 m. apie 2 metu darbavausi prie statymo gelžkelio Ufa-Zlatoust kaipo distancijos
viršininkas. O pasibaigus tiems darbams, stojau tarnystėn ant gelžkelio Riazan-Kazan sta-
tymo. Čia man buvo pavesta uždėti kesoninius pamatus ir ant jų išvesti akmenio stiebus
ir atramas geležiniams tiltams per upes: Pronia, Oka Mokša, Sura ir Kazanka. Atlikęs tuos
darbus maždaug laike 2 ½ metų man buvo valdybos gelžkelio Ryga-Pleskau pavestas
darbas susatymo projektų dėlei didesniųjų tiltų ant to gelžkelio. Pasidarbavęs čia apie
pusę metų, buvau rangovų Rotblato ir Endelmano pakviestas ant statymo tilto per upę
Narev ant plento netoli Varšuvos. Tiltas buvo geležinis ant akmeninių stiebų ir atramų
su kesoniniais pamatais. Užbaigęs tą darbą rangovo Baltzo buvau pakviestas pastatyti
kesoninius akmenio stiebus ir atramas ant upės Šiaurės Donec pagal Luganską. Tas buvo
1898 m. Nuo to laiko kesoninius darbus ant visos eilės tiltų dirbau kaipo rangovas arba
pats nuo savęs, arba drauge su kitais, daugiausia su inžinierium Sviencickiu. Tokiu būdu
tiltai buvo mano statyti ant šių upių: ant Šiaurinio Doneco pagal Lisičanską ir ant upės
Krasnaja, tiltas per Dauguvos upę Vitebske ir upę Drut pagal Žlobiną, tiltas per Dauguvos
upę ties Kreicburgu ir tiltas per upę Mintaujoje. Toliau tiltas per Čiro upę ir per Čeremša-
no upe. Po to kesoniniai tiltai mano buvo statyti dar per upes: Sudžia ir Psel ant Šiaur.
doneckinio gelžkelio ir 1915 rn. buvau apsiėmęs statyti kesoninius tiltus per Inguro ir
Rukią-Kares upes dėl Juodmario gelžkelio. Šie paskutiniai darbai maždaug 75% buvo teiš-
baigti ir iš revoliucijos priežasties 1918 m. balandžio mėn. buvo sustabdyti.

Tarp didelių kesoninių darbų statymo tarpuose aš atlikau ir kitus gelžkelių darbus,
kaip tai: stačiau apie 100 didesnių ir mažesnių tiltų ant gelžkelio Maskva-Vindava-Režica-
Sebež ruože, atlikau visus darbus, reikalingus prie statymo gelžkelio Poloc-Siedlec ant
Vileikos ruožo 100 viorstų ilgio, pyliau pylimus, kasiau perkasus, stačiau tiltus, budavojau

stotis ir ant linijos reikalingus gyvenimui namus, klojau bėgius ir vežiojau balastą. Tokį pat darbą atlikau ir dėl Šiaur. doneckinio kelio ant Sudžos ruožo 110 viorstų ilgumo.

Apart viršminėtų darbų, dar turiu priminti, jog mano buvo perdirbtas miesto Novgorodo tiltas per Volchovo upę ir apie įsteigimą Vilniuje 1897 m. geležies dirbtuves, kame būdavo išdirbamos geležinių tiltų fermos ir kiti geležies darbai. Toje dirbtuvėje buvo padirbtos ir ant vietos pastatytos fermos dėl Liepojaus-Romny gelžkelio ant upės Snovės ir ant Dniepro pagal Žlobiną. Taip pat ten buvo padirbti ir ant vietos pastatyti geležiniai tiltai dėl kelio Vitebsk–Žlobin, ant ruožo nuo Vitebsko iki Oršai, taipgi tokie tiltai, t. y. geležinėmis fermomis buvo pastatyti ant viso gelžkelio Gardinas-Mosty.

Tuom baigsiu išrokavimą mano kaip inžiniero darbų.

Teleista bus man čion priminti ir apie kitus mano darbus ir pasielgimus, kurie norint nieko bendro su inžinerija neturi. Tai buvo rudenį 1861 met., kada aš dešimties metų mano tetušio buvau Panevėžin nuvežtas ant studentų kvateros patalpintas ir pirmojon klasėn klasinės gimnazijos priimtas. Tetušiui namo išvažiavus, aš buvau kvateros vyresniojo studento atskiran kambarin pašauktas. Įėjęs radau ten keletą vyresniųjų klasių studentų. Vienas iš jų kitų patariamasis man apreiškė, kad aš turiu vadintis *Wileiszko* arba *Wilejszewicz*. Po ilgų prikalbinėjimų, kad aš ant to sutikčiau, o man vis tvirtinant, kad aš turiu vadintis „Vileišis“, kaip ir mano tetušis vadinasi, studentų buvau nupeštas ir per duris išmestas į abelną žemesniųjų klasių studentų kambarį.

Panevėžio gimnazija dėl maišto buvo uždaryta ir todėl mano tetušio aš Šiaulių gimnazijon perkeltas buvau.

Būdamas Petrapily universiteto studentu, aš prigulėjau prie lietuvių studentų kuopelės, studento Česlavo Pańcerzynskio¹ organizuotos. Baigęs universitetą norėjau toliau tobulintis matematikoje, bet reikėjo dėl to Petrapily atsilikti. Turėdamas Somovo, mechanikos profesoriaus protekciją, aš kreipiausi prie švietimo ministerio padėjėjo, prašydamas duoti man mokytojaus kokio nors gimnazijoje vietą. Mano prašymas labai palankiai priimtas buvo, bet kada aikštėn išėjo, jog aš katalikas, tai viršininkas griežtai man pasakė: „Katalikams pas mus vietų nėra“.

Apie tai profesorius Somovui papasakojus, šis patarė man baigti Kelių inžinierių institutą, ant to ir sutikau, nes ir gimnaziją baigęs su aukso medaliumi aš norėjau iš karto stoti – negalėjau dėlei sunkenybių, katalikams daromųjų. Dabar gi universitetą baigusiam man jau kliūčių nebuvo daroma.

Tai buvo 1875 metuose. Institutan stoti laikas buvo paleistas. Reikėjo laukti sekančių metų. Liuosą laiką turėdamas, su draugais pasitaręs, aš ėmiau išdavinėti laikraštį *Kalvis melagis*. Tai buvo mūsų lietuvių kuopelės organams. To formatas buvo paprasto prašymas rašomo popieriaus didumo, kuris turėjo 4 puslapius. Kiekvienas puslapis į dvi dalis padalintas buvo. Ir jis nebuvo spausdinamas, bet ranka rašomas, tik tokiomis raidėmis, kurios panašios buvo į spautas raides, o ne į ranka rašytas. Kokiais laikotarpiais jis ėjo? Maždaug sykį laike mėnesio. Jis buvo leidžiamas 3–4 egz., kuriuos visus reikėjo ranka rašyti. To laikraščio išėjo ne daugiau 10 numerių.

Laikraštį paminėtu būdu leidžiant, atėjo galvon mintis pamėginti paduoti valdžiai prašymą, idant lietuviškas knygas leistų spausdinti lotynų raidėmis, prie lietuvių kalbos

¹ Česlovas Pancežinskis (1854–1908) – inžinierius, vienas Petrapilio lietuvių studentų draugijos organizatorių, bendradarbiavo *Kalvyje melagyje*.

pritaikintomis, t. y. idant atmainytų įstatymą, draudžiantį taikinti prie lietuviškųjų spausdimų lotynų raides.

Reikėjo tada sutaisyti rankraštį. Tai buvo „Apsakinėjimas apie žemę ir oro atmainas“, kurs mano sustatytas buvo.

Rankraštis mano buvo paduotas prie prašymo, Vyriausios valdybos spaudos dalykuose viršininkui.

Ne tiktai buvo gautas prielankus atsakymas ir knygutė skaitly 2000 egzempl. atspausdinta tapo.

Tas sudarė didžiausį džiaugsmą ir triukšmą. Aš ėmiausi toliau už darbo. Buvo mano sutaisyti rankraščiai knygučių: „Jonas ir Aniutė“, „Jurgonis Steponas“ ir „Pas mus ir kitur“ ir „Šiaulių paroda“.

Rankraščiai tuo pačiu būdu buvo paduoti aukščiau minėtam viršininkui ir vėl buvo bent 3 pirmieji leisti ir atspausdinti 1876–1877 m.

Atspausdintos knygutės buvo platinamos ir Vilniun, Zavadskiui dėl pardavimo pasiūtos.

Rodėsi, kad mūsų spauda po 13–15 metų uždraudimo atgauta!

Kaip pirmiau rankraščiai, taip dabar leisti perspausdinti buvo pristatytos pirmiau atspausstos: „Maldų ir poterių knygos“, bet jau be pasekmės, kaip buv. „Šiaulių paroda“.

Vilniaus generolas gubernatorius mūsų spaudos leidimui pasipriešino ir vėl mus ilga naktis apsėmė.

Bet sykj pradėto darbo paleisti nenorėjau ir jo reikalingumą gerai mačiau. Taigi inžinierium tapęs ir dėlei reikalų dažnai Petrapilin atvažiuodamas kartas nuo karto lankydavau pas Vyriausios valdybos spaudos reikaluose viršininką ir mėginau šiaip ir taip mūsų spaudos atgavimo klausimą pajudinti. Viename iš tokių apsilankyme viršininkas, rodos, Goremykinas², kažkaip keistai ant manęs pažvelgęs tarė: „Tamsta darai mums daug nerimasčio ir keblumo. Argi Tamsta nesupranti, kad mes labai pigiu būdu galime nuo tamstos atsikratyti...“ Išėjau nuliūdęs ir susirūpinęs, bet negalėjau mesti pradėto darbo.

O darbas buvo pradėtas ne vien Petrapily, bet ir užsieniuose, kame slaptai siuntinėjau rankraščius ir pinigus ant jų atspausdinimo.

Taip vienoj knygutėj, Tilžėje pas Otto Mauderodę³ 1904 m. atspausdintoje, randu sąrašų knygelių, mano lėšomis išleistų, žinoma, užrubežy, Tilžėj.

Štai tas sąrašas:

1. Naudingi skaitymai ir iš prigimties mokslo su daugeliu paveikslėlių.
2. Iš kur akmenys ant mūsų laukų atsirado (su paveikslėliais).
3. Saulės ir mėnesio aptemimai (su paveikslėliais).
4. Pirmutinė pašalpa ūmai susirgus; taigi gėralai alkoholiniai ir taboka.
5. Kapai didžiųjų kunigaikščių Vilniuje.
6. Garo mašinos ir geležinkeliai (su paveikslėliais).
7. Pamokinimas, kaip nuo pagedimo apsaugoti žmones, pagedusių šunų aprietus.
8. Džiova ir kaip tos ligos apsisaugoti.

² Ivanas Goremykinas (1839–1917) – Rusijos valstybės veikėjas. Nuo 1891 m. teisingumo ministras, 1895–1899 m. vidaus reikalų ministras, konstitucinių reformų priešininkas.

³ Otto von Mauderodė (1852–1909) – spaustuvininkas, savo spaustuvėje Tilžėje spaudos draudimo metais leido lietuviškas knygas ir periodiką.

9. Patarmės moterims, kurios nori būt sveikos.
10. Trumpa šneka apie limpančias ligas ir kaip nuo anų apsisaugoti.
11. Trys pamokslai apie gaspadorystę dėl gaspadorių sodiečių (antra laida).
12. Bulvių vaisinimas.
13. Žaibas ir griaustinis (su 21 paveikslėliu).
14. Apie Joną Gutenbergą ir apie tai, kaip žmonės rašymo ir spaudos išmoko (su 10 paveiksl.).
15. Kas tai yra dirbama žemė, kaip ji atsirado, kokie yra jos skyriai ir kaip anuos pažinti.
16. Epikteto aforizmai su pridėjimu keleto skyrių iš jo „pruntavimų“.
17. Trumpa geometrija.
18. Ūkiškos draugystės įvairiuose kraštuose.
19. Parinktos lietuviškos dainos pagal Antaną Juškevičių.
20. Kaip apsireiškia gyvenimas žmogaus kūne (su 35 paveikslėliais).
21. Tekinimo amatas (su 47 paveikslėliais).
22. Įrankis dėl pagerinimo ir sutaisymo šosiejinių ir paprastų kelių (su 40 paveikslėlių).
23. Avižų auginimas (su 8 paveikslėliais).
24. Vienas iš mūsų tur apsivesti.
25. Ne kurie amatai (su 43 paveikslėliais).
26. Gyvenimas šv. Kazimiero (su 3 paveikslėliais).
27. Gyvenimo džiaugsmi. Pagal Lebboką P. N. sutaisyta.
28. Ką ir kaip ne kurie amatininkai dirba.
29. Trumpa visuotina istorija. Pirmas dalis. Senovės istorija.
30. Savišelpystė.
31. Sofoklės Antigona (tragedija). Vertė J. S.
32. Pirmas pagalba nelaiminguose atsitikimuose.
33. Kas ir kiek žemės gali pirkti Lietuvoje.
34. Miškų, laukų, sodų, daržų eibės ir bausmės už jas.
35. Džiova ir kova su ja.
36. Dykaviečių apmedžiavimas.
37. Kaip reikia pinti rėčkos, baldai ir kiti pinamieji daiktai (su 37 paveikslėliais).
38. Paprasti rakandai ir išdirbiniai iš šakų (su 74 paveikslėliais).
39. Apie blogąją ligą arba sifilį. Sustatė d-ras A. V
40. Boreika Kodkevičius, garsus Lietuvos etmonas, apysaka.
41. Apysakos (dvi M. Tveno ir viena Bret-Garto).
42. Kam, kada ir kaip reikia atbūti kariuomenė.

Tai, kaip sakiau, knygelių sąrašas, mano išleistų Tilžėj. Maždaug, kaip atsimenu, iš tų knygelių 24 mano paties buvo sutaisytos, o kitos mano lėšomis kitų man pažįstamų ypatų sutaisytos buvo. Tas darbus maždaug prasidėjo nuo 1888 m., kada aš buvau tolimoje Ufoje, iš kur kiek galėdamas *Varpą* šelpiau. Ir tas darbas tęsėsi iki 1904 metų, kada spauda atgauta buvo.

Bet knygutės, mano išduodamos, buvo ne vien Tilžėj, bet ir Amerikoje. Ten, kaip atsimenu, buvo išduoti rankvedžiai geografijos, fizikos. Ten turbūt buvo išduotas aritmetikos rankvedis, Vilniaus ir ten buvusios akademijos arba universiteto aprašymas.

Spaudos atgavimas sunkiai ėjo. Tik Vilniun pribuvus generolui gubernatoriui kunigaikščiui Sviatopolk-Mirskiui⁴ anas palengvėjo. Mano pastangos ir išrodinėjimai kaip vidaus reikalų ministeriui Pleve⁵, taip ir finansų ministeriui Vitte⁶, jog spaudos lietuviams atėmimas daro skriaudą ne tik lietuviams, bet ir nuostolius neša pačiai Rusijai, Sviatopolk-Mirskio paremti buvo ir galų gale spauda mums sugrąžinta buvo.

Taigi 10 d. gruodžio mėn. 1904 m. pasirodė Vilniuje pirmutinis *Vilniaus Žinių* dienraščio numeris, kurio leidėju ir redaktorium aš buvau.

Mano sandarbininkais iš pat pradžios buvo Jonas Jablonskis, Povilas Višinskis, Jonas Kriaučiūnas⁷, o paskiau Kazimieras Puida ir jo žmona⁸, kun. Juozapas Tumas ir kiti.

Dienraštį įsteigiant buvo mano įkurta Vilniuje atsakanti spaustuvė. Toliau, nes spauda buvo leista, tai Vilniun reikėjo pargabenti knygas, mano užrubežy išleistas. Tas buvo atlikta, ir Vilniuje buvo mano įkurtas knygynas – pirmas lietuvių knygynas.

Visi tie užvedimai, turint omeny dar mano geležies dirbtuvę, sutraukė Vilniun nemažą Lietuvos inteligentijos būrelį, Lietuvos atgimimo ūpą pakėlė.

Buvo sušauktas Vilniuje Seimas. Jo sušaukimui ir atlikimui nemažai *Vilniaus Žinios* prisidėjo.

Viskas iš pradžios, rodėsi, ėjo gerai, bet laikui bėgant *Vilniaus Žinių* buhalterija pradėjo išnagrinėti nuostolius, kuriuos *Vilniaus Žinių* leidimas daro. Tuos nuostolius aš dengdavau savo pinigais, bet toliau tas mane į skolas įtraukė ir išleidęs daugiau vieno tūkstančio to dienraščio numerių turėjau ano leidimą sustabdyti.

Kad išbridus iš skolų, turėjau mano geležies dirbtuvę pusveltui parduot. Gerai dar, kad ta dirbtuvė pateko į lietuvių b-vės *Vilija* rankas. Tuo pačiu tikslu buvo išparduota spaustuvė, uždengtas knygynas ir aš vėl turėjau 1908 m. iškeliauti Rusijon uždarbio ieškoti, nes jo man Lietuvoje nebuvo.

Darbai Rusijoje ėjo normaliu būdu. Aš sugebėjau iš skolų išbristi ir, jei ne bolševikai ir lenkai, tai būčiau galėjęs vėl Vilniun grįžti ir suardytą darbą iš naujo pradėti.

Bolševikai buvo priešastim to, kad, ataskaitą su Juodmarinių geležinkeliu darant, aš vietoj pinigų apturėjau popierį, kad geležinkelis man kaltas tokią tai sumą, lenkai gį patį Vilnių užgrobė.

Kaunan aš sugrįžau 1921 m. vasario 17 d. Maždaug su mūsų gyvenimu ir politika susipažinęs pamačiau, kad lenkai užsieny daug melagysčių apie mus skelbia ir savinasi tomis teisėmis, kurios jiems nepriklauso.

⁴ Piotras Sviatopolkas-Mirskis (1857–1914) – rusų valstybininkas, 1902–1904 m. Vilniaus, Gardino ir Kauno generalgubernatorius, palankus spaudos draudimo panaikinimui.

⁵ Viačeslavas Plėvė (1846–1904) – rusų valstybininkas, 1884–1902 m. Rusijos vidaus reikalų viceministras ir senatorius, 1902 m. paskirtas vidaus reikalų ministru.

⁶ Sergejus Vitte (1849–1915) – rusų valstybės veikėjas, 1892–1903 m. finansų ministras, 1905–1906 m. Ministrų tarybos pirmininkas.

⁷ Jonas Kriaučiūnas (1864–1941) – visuomenininkas, spaudos darbuotojas, 1890 m. redagavo ir leido *Šviesa*, 1891–1895 m. Varpo ir Ūkininko redaktorius. 1904–1905 m. dirbo Vilniaus žinių redakcijoje.

⁸ Ona Pleirytė-Puidienė (Vaidilutė, 1882–1936) – rašytoja, aktyvi spaudos bendradarbė, 1905–1906 m. dirbo Vilniaus žinių redakcijoje.

To viso pašalinimui bent iš dalies aš buvau 1921 m. rudenį Paryžiu nuvykęs ir išdaviau ten knygutę *Le Conflict Polono-Lithuanien* („Lietuvių–lenkų ginčas“).

Tarp kitko, toj knygutėj aš sakau, kad jei norima, jog tarp Lietuvos ir Lenkijos sugyvenimas būtų geras ir ramus, tai reikia:

1) Idant Lenkija gražintų Lietuvai visą teritoriją, kurią ana dabar užima ir kuri sulig Liublino unijos sutarties Lietuvai priklauso;

2) Idant Lenkija atlygintų Lietuvai visus tuos nuostolius, kuriuose ana jai yra padariusi, ant jos užgrūdinama ir

3) Idant Tautų Sąjunga prie Lietuvos Klaipėdos (Memelio) apskritį prijungtų.

Tos pačios minties palaikymui ir su tuomi pat antgalviu, tik pažymint aną Nr. 2, pabaijoj 1921 m. buvo išleista antra knygutė.

Netrukus tos abidvi knygutės, į vieną sutalpintos, išeis lietuvių kalba.

BIBLIOGRAFINĖS NUORODOS IR PAAIŠKINIMAI

Publikacijoje po autobiografija yra priedas:

1922 m. vasario mėn. 2 d. inžinierius P. Vileišis buvo paskirtas Susisiekimo M-riu E. Galvanausko kabinete.

1922 m. birželio mėn. 13 d. Resp. Prezidento aktu (Nr. 77) buvo atleistas nuo Susisiekimo M-rio pareigų, jam pačiam prašant.

Nuo 1922 m. spalio 1 d. buvo paskirtas Sus. min-jos Inžinierių Tarybos pirmininku ir tas pareigas ėjo iki pat mirties.

Mirė 1926 m. rugpjūčio mėn. 12 d.

Priedas prie 1902 m. kovo 22 ir gegužės 31 dienos prašymų

Inžinieriaus P. Vileišio

RAŠTAS

lietuviškos raštijos klausimu

Lietuviškų knygų spausdinimas rusiškuoju civiliniu šriftu ištisas keturiasdešimt metų yra opus klausimas.

Šis klausimas iškilo šitaip:

1864 metais Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatorius grafas M. N. Muravjovas, įtikintas mokslininko slavisto Gilferdingo ir žinomo valstybės veikėjo N. A. Miliutino argumentų, įsakė uždrausti spausdinti lietuviškas knygas lotynišku šriftu ir pakeisti jį rusiškąja civiline abėcėle. Gilferdingas manė, kad fonetiniu požiūriu kirilica kur kas geriau atitiko lietuvių kalbą negu lotyniškas arba, kaip jį neteisingai vadina „lotyniškas-lenkiškas“ šriftas.

Įvedant naują lietuviams šriftą taip pat tikėtasi atskirti lietuvių tautą nuo lenkų įtakos bei pasiekti didžiausią ir greičiausią lietuvių suartėjimą su rusų kalba ir rusų savimone.

Grafo Muravjovo įsakymą patvirtino ir įgyvendino generolas-adjutantas fon Kaufmanas. 1866 metais pasirodė AUKŠČIAUSIASIS įsakymas spausdinti visus valdiškus leidinius lietuvių kalba rusiška abėcėle.

Nuo to laiko iki šių dienų Šiaurės Vakarų krašte maldaknygės, elementoriai ir visos kitos liaudžiai skirtos knygos leidžiamos tik su ta sąlyga, jei jos bus išspausdintos rusiškomis raidėmis.

Keturiasdešimt metų – ilgas laiko tarpas. Šiuo metu atrodo, kad jau galima spręsti apie visokeriopai vėlesniais metais remtos priemonės rezultatus.

Tačiau tie rezultatai pasirodė esą visiškai neigiami. Lietuviška knyga, išspausdinta rusiškuoju civiliniu šriftu, nepaklausė, o daugybė uždraustųjų knygų lotynišku šriftu, nepaisant visų draudimų, prasiskverbė į Šiaurės Vakarų kraštą iš užsienio. Tai faktai, į kuriuos negalima neatsižvelgti.

Reikia pripažinti, kad liūdnei pagarsėjusi nuomonė, jog rusiškas šriftas tinka lietuvių kalbai, yra labai abejotina, nes 1870 metų pradžioje liaudies švietimo ministro grafo D. A. Tolstojaus pasiūlymu Mokslų akademijai buvo leista spausdinti visus mokslinius darbus, skirtus lietuvių kalbai, lotynišku šriftu.

Per visus šiuos keturiasdešimt metų visi gausūs prašymai leisti spausdinti lietuviškas knygas senąją lotyniškąją abėcėlę likdavo be atsako.

O abejonės dėl grafo Muravjovo priemonės gyvybingumo ir naudingumo ėmė skverbtis ir į valdančiąsias sferas. Pavyzdžiui, būdamas Varšuvos generalgubernatoriumi generalas-adjutantas Gurko, aiškindamas, kodėl Suvalkų gubernijoje gyventojai lietuviai nenoriai lanko mokyklas, išsakė prielaidą, kad rusai padarė didelę klaidą versdami lietuvius priimti kirilicą.

Įvesdama rusišką šriftą Vyriausybė anaipol nesikėsino į litvinų katalikų tikėjimą, o tik norėjo apsaugoti juos nuo lenkų įtakos, – iš tikrųjų pasirodė, kad liaudyje įsitvirtino nuomonė, esą rusiškasis civilinis šriftas yra ginklas, atverčiantis į stačiatikybę.

Kitaip sakant, siekimas tokiu būdu kraštą surusinti atvedė prie visiškai priešingų rezultatų.

Pati priemonė buvo negyvybinga jau dėl fonetinių dėsnių, kuriuos Mokslų akademija įvertina neabejotinai kompetentingiau nei vienas Gilferdingas.

O Rusijos priešai užsienyje nesnaudė ir skubėjo pasinaudoti šiuo draudimu. Vokiečių miestuose, esančiuose Rusijos pasienyje, o ypač Tilžėje ir Memelyje, atsirado specialių knygų leidyklų, spausdinančių lietuviškas knygas: maldaknyges, elementorius, laikraščius ir brošiūras apie žemės ūkį bei kitus leidinius. Visos šios knygos ir laikraščiai kaip kontrabanda dideliais kiekiais ėmė skverbtis į Šiaurės Vakarų krašto gubernijas, kur jos labai noriai išperkamos. Be to, kartu su šiomis nekalto turinio knygomis prasiskverbė ir įvairūs antivyriausybinių pobūdžio rašiniai.

Akivaizdu, kad jeigu lietuvis galėtų savo krašte pigiai nusipirkti knygą gimtąja kalba, atspausdintą įprastu jam šriftu, jis neleistų didelių pinigų (nuo 3 iki 5 rublių) užsienietiška maldaknygei ar elementoriui, nerizikuotų, kad iš jo atims tą brangiai pirktą knygą ir kad ji, kaip kartais būna, bus dar brangesnė, nesąžiningo agento perparduota kitam lietuviui.

Atrodytų, kad kai lietuviški leidiniai cenzūruojami valstybės cenzorių, visiškai garantuojama, jog į tas knygas nepraslys nieko neleistina ir kad smerktina bus tik lotyniškas šriftas, lietuvių kalbai labai prigijęs dar nuo XVI amžiaus antros pusės.

Neabejotina, kad lotyniškasis šriftas kaip tik todėl lietuvių kalbai ir prigijo, kad fonetiškai jis jai tinka geriau nei bet kuris kitas.

O per keturis amžius įpratus prie tinkamiausio šrifto, neįmanoma jo pakeisti ne tokiu tinkamu šriftu.

Pereinant prie politinio šio klausimo aspekto, galima neklystant teigti, kad lietuviai nesizavi jokiomis separatistinėmis užmačiomis. Rusų kalba yra ir bus valstybinė bei vyraujanti krašte kalba, tačiau atkaklus nepavykusios 1864 metų priemonės išlaikymas šiuo metu gali tik pakenkti. Trys milijonai gyventojų lietuvių tam, kad patenkintų savo dvasinius poreikius, priversti elgtis neteisėtai ir sugerti tas kenksmingas sroves iš užsienio, kurios jų net ir nepasiektų, jeigu jie galėtų savo krašte rasti jiems reikalingą maldaknygę, elementorių ar vertingą žemės ūkio ar mokslinę knygą.

Iš visko, kas pasakyta, lengva daryti išvadą, kad ši priemonė daro didžiulę ekonominę žalą.

Visi tie pinigai, kurie iki šiol išplaukia į užsienį kaip mokestis už brangiai parduodamas lietuviškas knygas, pasiliktų Rusijoje.

Gyventojų lietuvių, gražinus jiems pažįstamą šriftą, protas lavėtų itin greitai ir tarp valstiečių atsirastų naudingų knygų paklausa. Tuo tarpu šiuo metu gyventojai negali gimtąja kalba susipažinti net su tokiomis naudingomis įstaigomis kaip paskolų bei taupymo draugijos.

Valstiečių savitarpio pagalbos ekonominių bendrijų, visur Imperijos Finansų ministerijos leistų kaip neabejotinai naudingų, lietuvių krašte nėra todėl, kad visiškai nėra lietuviškos spaudos, kuri galėtų geriausiai valstiečius su jomis supažindinti.

Lietuviškų knygų ir laikraščių spausdinimas Rusijoje, be abejonės, pagreintų knygų spausdinimo ir tipografijos raidą, o kartu padidintų ir tam reikalingų medžiagų sunaudojimą.

Dabar laimingai karaliaujančio JO DIDENYBĖS IMPERATORIAUS įžengimas į Sostą atgaivino lietuvių liaudies, pasitikinčios savo pavaldinius mylinčia MONARCHO širdimi, viltis. Tūkstančiai prašymų, pasirašytų šimtais parašų, atgulė Sosto papėdėje su maldavimais grąžinti lietuvių liaudžiai jos rašmenis, leisti jai skaityti maldas gimtąja kalba, gimtuju šriftu, – teisė, kuri nėra atimta nei iš giminingų jai latvių, nei iš mahometonų, nei netgi iš žydų. Periodinėje spaudoje ir mokslo darbuose pasirodė palankių straipsnių ir pačioje Vyriausybės aplinkoje ėmė girdėtis balsų, kalbančių apie visiškai nepasiteisinusią septintojo dešimtmečio priemonę. 1898 metais tuometinis Kauno gubernatorius T. S. Suchodolskis pateikė šiuo klausimu raštą, į kurį buvo atkreiptas dėmesys. Kaip administratorius būdamas gerai susipažinęs su vietos sąlygomis, jis kategoriškai pasisakė prieš galiojantį lietuviško šrifto draudimą, laikydamas šią priemonę esant ne tik betikslę, bet ir tiesiog neatitinkančią bendrų valstybės interesų.

Aukščiau pateikti generolo-adjutanto Gurko, grafo D. A. Tolstojaus ir slaptojo patarėjo Suchodolskio atsiliepimai panaikina bet kokius įtarimus, kad lietuvių prašymas grąžinti jiems ankstesnį šriftą leistų įtarti juos turint kokių nors nepageidautinų siekių.

Parama panaikinat 1864 metų draudimą tris milijonų lietuvių padarytų dėkingus ir labiau atsidavusius bendrajai rusiškajai tėvynei nei visos dirbtinės priemonės.

VILNIAUS ŽINIŲ PRANEŠIMAS

Šių metų gruodžio mėnesį pradės eiti iš Vilniaus pirmasai *lietuvių* politikos, visūmenės ir literatūros *dienraštis Vilniaus Žinios*.

Vilniaus Žinioms patvirtinta tokia programa:

- 1) vyriausybės įstatymai ir paliepimai;
- 2) politikos ir visūmenės gyvenimas (straipsniai, korespondencijos, ištraukos iš laikraščių, telegramos ir iliustracijos);
- 3) įvairios žinios apie žemės išdirbimą, prekybą, pramonės ir t.t.;
- 4) mokslo ir literatūros feljetonai
- ir 5) apskelbimai.

Įvykinant savo programą, *Vilniaus Žinioms* rūpės tautos apšvietimas, gerovė ir laimė. Visa, kuo galėsime šviesti Lietuvos žmones, didinti jų gerovę ir teikti jiems laimingesnį gyvenimą, visa tat ras vietos mūsų dienraštyje. Visa, kas lengvina žmonijai gyvenimą, visi pramintieji takai, kuriais eidamos kitos tautos rados šviesesnės, doresnės, turtingesnės ir laimingesnės, visa tat bus keliami mūsų dienraštyje aikštėn. Dienraščio tikslui rūpinsimės suvartoti visas mokslo ir literatūros šakas, kurios šviečia ir dorina atskirąjį žmogų ir visūmenę.

Bet, norint gydyti kūnas, reikia pažinti jo liga, norint auklėti visa, kas šviesu, dora ir prakilnu, reikia būtinai žinoti dar visa, kas gyvenimą bjaurina, kas jo negražina, neskaistina. Taigi *Vilniaus Žiniose*, kiek bus galima ir reikalinga, turės atsispindėti visas tiek tautos, tiek pasaulio gyvenimas, bent visa, kas tame gyvenime yra įdomiausia: dienraštyje turės rasti vietos dar visokie kiti straipsniai ir straipsneliai, žinios ir žinėlės, nurodymai ir pranešimai, žodžiu sakant, visa, kas galės duoti supratimą apie mūsų krašto ir viso pasaulio gyvenimą ir reikalus.

Apsirinkę tokį tikslą savo dienraščiui, skiriame jį ne vienai kuriai mūsų visūmenės daliai: *Vilniaus Žinių*, kaip pirmojo Lietuvos visūmenės dienraščio, redakcija norėtų, kad kiekvienas lietuvis, kuris ieško šviesos ir nori suprasti savo krašto ir pasaulio gyvenimą, galėtų jose matyti visuomet mielą ir laukiamą svetelį. Taigi skiriame savo dienraštį ne vienam kuriam mūsų visūmenės luomui, ne vienai kuriai jos daliai, bet jai visai. Rūpinsimės, kad ir pati dienraščio kalba būtų visiems prieinama ir suprantama.

Skaitytojų nurodymai ir patarimai bus visuomet branginami, redakcijos apsvarstomi ir, kur bus galima, suvartojami dienraščio tikslui.

Vilniuje, parsisųsđinant dienraštį metams, mokės 5 r., pusei metų – 2 r. 50 k., trims mėnesiams – 1 r. 50 k., mėnesiui – 50 k.; kitur (kitose mūsų krašto vietose ir visoje Rusijoje) metams mokės 6 r., pusei metų – 3 r., trims mėnesiams – 1 r. 75 k., mėnesiui – 60 k.; užsieniuose (Prūsų Lietuvoje ir visose kitose Europos vietose ir pasaulio dalyse, kuriose yra „Union postale“) metams – 12 r., pusei metų – 6 r., trims mėnesiams – 3 r. 50 k., mėnesiui 1 r. 20 k.

Atskirieji numeriai Vilniuje ir kitur (visoje Rusijoje) mokės po 3 kap.

Tiems, kurie prieš naujuosius metus užsisakys *Vilniaus Žinias* 1905-ms metams arba pirmajai 1905 m. pusei, gruodžio mėnesio numeriai bus siunčiami dykai. Tiems, kurie užsisakys *Vilniaus Žinių* 10 egzempliorių, kad ir bus siunčiami iš Vilniaus įvairiais adresais, vie-

nuoliktasai egzempliorius 1905-ais metais (ir šių metų gruodžio mėnesį) bus leidžiamas užsakytojo nurodytuoj adresu dykai.

Užsisakant *Vilniaus Žinias* arba kitu reikalu kreipiantis redakcijon, reikia savo adresas dėti visuomet aiškiai: nurodyti paskutinė krasos stotis (iš kurios gaunama korespondencija, laiškai, siuntiniai), gyvenamoji vieta (miestas, miestelis ir, kur reikiant, jų dalis, sodžius, vienasėdija, dvaras), savo vardas ir pavardė.

Užsisakant *Vilniaus Žinias* (siunčiant pinigus, už kuriuos bus gaunamas dienraštis) arba rašant *Vilniaus Žinioms* kitu kokiu reikalu, ant laiško reikia padėti toksai adresas: *Vilniun*, „*Vilniaus Žinių*“ redakcijai, Antakalnio gatvė 6.

Pasergėjimas. *Vilniaus Žinių* administracijai, prieš pradėdant spausdinti dienraštį, reikėtų žinoti, kiek maždaug to dienraščio egzempliorių bus reikalaujama: *Vilniaus Žinių* spaustuvės ir administracijos darbas reikės pritaikinti prie to parsisiųsdintojų skaičiaus, kuris bus žinomas lig laiku (lapkričio ir gruodžio mėn.), ir pirmųjų dienraščio egzempliorių bus spausdinama maždaug tiek, kiek jų bus šiais 1904-ais metais reikalaujama. Todėl jei, pavėlavus užsisakyti dienraštį, pirmųjų numerių nebegalima būtų gauti, *Vilniaus Žinių* administracija neatsako.

Vilniaus Žinių redaktorius ir leidėjas

Petras Vileišis

Vilnius, 1904 m. lapkričio 9 d.

Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana

Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana (1877–1930) – rašytoja, pedagogė, labdarė.

Gimė žemaičių bajorų šeimoje, Medingėnų dvare (dab. Plungės raj.), kuris priklausė motinos šeimai – Šiukštoms, žymiai Žemaitijos bajorų giminei. Medingėnų dvaro salone kabojęs rašytojos protėvio, XVII a. Žemaičių žemės teisėjo Petro Šiukštos portretas – šis protėvis yra buvęs Apytalaukio bažnyčios, Kražių kolegijos bursos (bendrabučio), teismo pastato Raseiniuose fundatorius, dalyvavęs Abiejų Tautų Respublikos politiniame gyvenime. Iš savo bajoriškų šaknų būsimoji rašytoja paveldėjo krikščioniškai traktuojamą mecenatystės, labdaros tradiciją, kilnumo vertės supratimą, prasmingos veiklos *bendrajam gėriui* idealą.

Vaikystę praleido Pečkauskų Labūnavoje, jaunystę – tėvų nuomotame Užvenčio dvare Žemaitijoje. Šeimoje augo dar trys jaunesni Pečkauskų vaikai – Sofija, Steponas ir Vincen-

tas. Gimnazijos mokslą būsimoji rašytoja išėjo namuose, su samdomomis namų mokytojomis. Šalia mokymosi ir pagalbos tėvams dvaro buityje jaunos bajoraitės gyvenimą užpildydavo skaitymas, religinis gyvenimas, muzikavimas (buvo itin muzikali, galvojo apie pianistės karjerą, tačiau atmetė šią galimybę kaip nerealią dėl finansinės padėties ir neišvengiamo atotrūkio nuo gimtinės). Mėgo jodinėti (turėjo specialų „amazonės“ kostiumą). Kaip įprasta provincijos bajorams, lankydavosi svečiuose ir rengdavo priėmimus namuose su dvaro pramogomis – muzikavimu, šokiais, gyvaisiais paveikslais ir fejerverkais; ypač mėgo išskylas po Užvenčio apylinkes.

Išlikę jaunystės dienoraščio (rašyto lenkiškai) fragmentai atskleidžia, kad Marija Pečkauskaitė anksti suvokė savo kitoniškumą, išskirtinumą: „Taip, keista esu, nes esu kitokia nei visi, ir duok Dieve, kad kada nors kitaip ir veikčiau!“ – rašė 1894 m. Atrasti būdą kitoniškai savo prigimčiai išreikšti padėjo Šiaulių gimnazistas, vėliau Peterburgo universiteto gamtos mokslų studentas, lietuvių tautinio atgimimo veikėjas Povilas Višinskis, 1891 m. Pečkauskų pakviestas padėti sūnui Steponui pasiruošti į gimnaziją. Veikiai „ponas Povilas“ tapo dažnu, laukiamu svečiu Užventyje, širdingu Marijos bičiuliu, „broleliu vieninteliu“. Tradicinį bajoriškąjį Pečkauskaitės patriotizmą, susijusį su prisirišimu prie gimtojo krašto, katalikiškosios tradicijos, lenkiškosios kultūros ir LDK bei Abiejų Tautų Respublikos istorinės atminties, Višinskis pakreipė modernaus lietuviškumo linkme, skatino kūrybines merginos ambicijas. Būsimoji rašytoja ėmė nuosekliai mokytis lietuvių kalbos, kad galėtų ne tik ja susišnekėti buitinėje aplinkoje kaip ligi tol, bet vartoti visavertiškai ir svarbiausia – rašyti.

Višinskiui 1894 m. rudenį išvažiavus studijuoti į Peterburgą, rašė jam laiškus lietuviškai. Šatrijos Raganos laišakai Višinskiui – vienas įdomiausių lietuvių epistolinės literatūros reiškinių, atskleidžiantis būsimų iškilų lietuvių kultūros asmenybių jaunatvišką bendravimą, kūrybinį bendradarbiavimą, jausmų dramą. Iš laiškų taip pat akivaizdu, kaip lietuvių kalba įsitvirtino privačiame rašte: nuo stringančios, kitakalbiais intarpais išmargintos „babelio kalbos“ (anot rašytojos) iki laisvai tekančio asmenybės raškai paklūstančio teksto.

Laiškuose atsiskleidžia ir besiformuojanti rašytojos savimonė, ryškėja kultūriniai, estetiniai orientyrai. Jau pirmajame laiške paminėta Liudvika Didžiulienė-Žmona, kaip lietuvių rašytojos, rašančios moters pavyzdys, šmėsteli Elizos Ožeškovos naujaisi romanai, palikę pėdsaką vėlesnėje Pečkauskaitės kūryboje, išsakomas susižavėjimas ką tik pasirodžiusia Maironio poema *Tarp skausmų į garbę*. Šią poemą skaitančią heroję Šatrijos Ragona sukūrė apysakoje *Viktutė*. Galima sakyti, kad Šatrijos Raganos kūryba – tai prozinis, moteriškas Maironio kūryboje išreikštos krikščioniškosios, romantinės, tautinės pasaulėjautos variantas, kuriame atsispindėjo subtili vidinio pasaulio raiška, begalybės ilgesys, pareigos tautai vertybės. Pečkauskaitė buvo artimas ir Ožeškovos kūryboje propaguojamas nuosaikus feminizmas, moteriškojo pozityvizmo atmaina – liaudies švietimo, filantropinės veiklos provincijoje idėjos. Jomis užsidegusi Marija Pečkauskaitė nusprendė išmokti amato – paremta tetos, 1896 m. mokėsi Varšuvos bitininkystės kursuose, grįžusi Užvenčio dvare įveisė bityną, parašė patarimų knygelę Lietuvos bitininkams (*Bičių knygelė*, 1899). Prie šio amato sugrįžo gyvenimo pabaigoje Židikuose.

Šatrijos Ragona – pasirinkti tokį slapyvardį paskatino Povilas Višinskis – debiutavo 1896 m., laikraštyje *Varpas* su trijų prozių miniatiūrų ciklu „Margi paveikslėliai“. Realizmo literatūrai būdingos socialinės temos (moteris ir vaikai girtuoklio šeimoje, neturtinga dvaro panelė, norinti, bet neturinti galimybių mokytis, „poniškus namus“ saugąs panaktinis) čia persmelktos subjektyvaus, emociingo pasakotojos žvilgsnio, užuojautos, empatijos. Pirmasis kūrinys, atskleidęs originalų rašytojos stilių ir talentą – lyrinė novelė „Kodėl čia tavęs nėra?“, kuriai parinktas epigrafas iš Dantės *Dieviškosios komedijos*: „Nėr didesnės kankynės / Negu džiaugsmų dienas minėt varguos“ (paskelbta *Varpe*, 1898). Individualiu balsu, pirmojo asmens pasakojimu perteikiamas meilės, ilgesio jausmų patyrimas, atminties pulsavimas. Tai buvo vienas pirmųjų lietuvių prozos modernėjimo ženklų – nuo realistinio išorinio žmogaus vaizdavimo žvilgsnis nukrypsta į jo vidinį pasaulį, nuo veiksmo – į būseną.

1898 m. mirus tėvui, Pečkauskų šeima prarado namus; Marija Pečkauskaitė pradėjo dirbti namų mokytoja Žemaitijos dvaruose. Įsitraukė į draudžiamos lietuviškos spaudos platinimą, pateko į žandarų akiratį, sulaukė kratos. 1900 m. mirė vyresnysis, Pečkauskaitė labai artimas ir jos mylėtas brolis Steponas, gimnazistas, – rašytoją brolio mirtis labai sukrėtė. 1902 m. *Varpe* paskelbė novelę „Vasaros naktis“ – elegiškus atsiminimus apie brolių. Tai pirmasis autorės tekstas, kuriame gręžiamasi į praeitį „ieškant prarasto laiko“ (kaip prancūzų rašytojo Marselio Prusto romanuose): „...einu ten, iš kur niekas negrįžta – į pergyventą gyvenimo dalį...“ Vėliau šis pasakojimo būdas buvo išplėtotas meniškiausiame Šatrijos Raganos kūriny *Sename dvare*.

Ilgesniam laikui (1901–1905) Pečkauskaitė apsistojo Pavandenėje, Sakelių dvare, mokė šeimininkų dukteris. Su vyresniąja Gabriele susibičiuliavo, patraukė ją į lietuviybę. Rėmė jaunesnįjį brolių Vincentą, baigusį gimnaziją ir išvažiavusį studijuoti agronomijos į Maskvą.

Mokytojaudama parašė dvi ankstyvąsias savo apysakas – *Viktutė* ir *Vincas Stonis*. *Viktutė* (publikuota 1903) – dienoraščio formos kūrinys, kurio siužetą sudaro užsimezgantis meilės ryšys tarp dienoraščio autorės, jaunos dvaro panelės Viktorijos, ir į miestelį atvažiavusio gydytojo Antano, sąmoningo lietuvių patrioto. Temos požiūriu *Viktutė* artima Maironio poema *Tarp skausmų į garbę*. Ir apysakoje, ir poemoje vaizduojami lietuvių tautinio atgimimo kartos žmonės, patriotinės jų nuostatos ir pozityvistiniai „darbo prie visuomenės pagrindų“ siekiai, į kuriuos įsipina asmeniniai intymūs jausmai. Savitas Šatrijos Raganos apysakos motyvas – lenkiškos kultūros bajoraitės apsisprendimas lietuvybei: „...lenkų kalba išlavinta, girdinti nuolat, kad esu lenkė, kas esu iš tikrųjų? Argi galiu pasakyti, ranką prie širdies pridėjus, kad esu lenkė, aš, kurios tėvai ir bočiai Lietuvoje gimę, gyvenę ir mirę, kuri taip myliu Lietuvos žmones, Lietuvos dainas, kalbą, girias ir laukus?“ Šatrijos Ragana su šia apysaka pagarsėjo kaip rašytoja: skaitytojus patraukė subtiliai atskleistas herojų, ypač dienoraščio autorės jaunos merginos vidinis pasaulis, psichologiniu požiūriu įtikinamai pavaizduota jų išgyvenimų istorija, to meto lietuvių visuomeninio, kultūrinio gyvenimo aktualijos (tautinis sąjūdis, lietuviškos literatūros skaitymas, mokymasis lietuvių kalbos ir pan.). Dienoraščio forma ne visuomet išlaiko savo turinį (rašančiosios refleksiją), tačiau ji buvo patogi kuriant apysaką spaudos draudimo sąlygomis. Prirašytą nedidelį dienoraščio lapelį (trumpą skyrelį) autorė iškart galėdavo paslėpti.

Dirbant namų mokytoja išryškėjo prigimtas Pečkauskaitės pedagoginis talentas, palikęs pėdsaką ir literatūroje – Šatrijos Ragana yra ir viena pirmųjų profesionalių lietuvių vaikų rašytojų. Ji aiškiai matė, kad „vaikų literatūra pas mus visai užleista“, ėmėsi šią spragą pildyti. Apysaka *Vincas Stonis* (paskelbta 1906) – pirmasis kūrinys lietuvių literatūroje, skirtas specialiai paaugliams, turintis „auklėjamojo romano“ bruožų. Tai kaimo berniuko brandos istorija, jo išgyvenamas perėjimas į jaunuolio amžių – prisiimant atsakomybę už šeimą (tėvui išvažiavus uždarbiauti į užsienį), patiriant nusižengimą ir kaltę, jį atitaisant, mokantis skaityti ir rašyti, įsisauginant savo tautiškumą. Vaikams buvo skirti ir istorinių pasakojimų pagal Lietuvos istorijos siužetus rinkinėliai – *Lietuvos senovės septyni paveikslai* (1905); *Istorijos pasakos* (1907). 1920 m. jie išleisti atskira knyga *Lietuvos senovės istorijos pasakojimai*. Vėlesniu savo kūrybos laikotarpiu Nepriklausomoje Lietuvoje Šatrijos Ragana publikavo meniškiausią vaikų temos apsakymą „Irkos tragedija“ (1924), kuriame pirmoji lietuvių literatūroje kėlė tėvų skyrybų poveikio vaikui problemą (užsienio vaikų literatūroje ši tema taip pat buvo nauja).

Savo pedagoginius polinkius, kūrybinį talentą rašytoja siekė sustiprinti aukštosiomis studijomis: 1905–1907 m. išvažiavo į Šveicariją, Ciuricho ir Fribūro universitetus (juose galėjo mokytis ir moterys). Ruošdamasi kelionei, laiške bičiuliui rašė: „Idealas mano – gyventi tarp savųjų ir Lietuvoje darbuotis. Man rodos, dvejų metų užteks pažinimui literatūros tiek, kad paskui geriau ir protingiau galėčiau rašyti. Apie doktoratą nemisliju [...]. Man rodos, doktoratas nepadės man nė trupučio parašyti apsakos ar kokią ten mokyklėlę sodžiuje įtaisyti“. Šveicarijoje studijavo vokiečių ir prancūzų literatūras, klausėsi sociologijos, filosofijos, estetikos, teologijos ir pedagogikos kursų, dalyvavo lietuvių studentų draugijų veikloje. Ciuricho universiteto dėstytoją, žymų vokiečių pedagogą, filosofą, sociologą Frydrichą Vilhelmą Fersterį (1869–1966) laikė savo mokytoju, domėjosi šio autoriaus krikščioniškosios pedagogikos darbais, rėmėsi jo idėjomis pedagoginėje praktikoje ir raštuose. Lietuvos

visuomenę su Fersterio pedagoginėmis idėjomis Pečkauskaitė supažindino 1912 m. išleistoje knygoje *Jaunuo-
menės auklėjimas*. Pati Pečkauskaitė yra buvusi vadinta „lietuviškuoju Fersteriu“.

Grįžusi iš Šveicarijos, Pečkauskaitė bandė įsikurti Vilniuje, kur vis stiprėjo lietuvių kultūrinis gyvenimas: kartu su seserimi 1908 m. čia įsteigė knygyną. Netrukus gavo pasiūlymą dirbti pirmojoje lietuviškoje mergaičių progimnazijoje (pradinėje mokykloje), kurią Marijampolėje įsteigė katalikiška švietimo ir labdaros draugija Žiburys. Dar prieš studijas buvo mąsčiusi apie vaikų, ypač mergaičių lavinimo poreikį Lietuvoje, suvokė jo svarbą, tad 1909 m., uždariusi knygyną, Pečkauskaitė išvažiavo į Marijampolę. Progimnazijos direktorius buvo poetas ir kunigas Motiejus Gustaitis, o Marija Pečkauskaitė tapo mokyklos ir mergaičių bendrabučio vedėja (rūpinosi mokyklos organizaciniais reikalais), mokė lietuvių kalbos, istorijos ir vedė mergaičių kas savaitę labai lauktas ir mėgtas auklėjimo valandėles. Iš tų mergaičių išlikusių laiškų, vėlesnių atsiminimų matyti, kad mokinės ir mokytoją siejo abipusiai pasitikėjimo, pagarbos, meilės ryšiai. Ne viena buvusių Pečkauskaitės mokinių pabrėžė lemiamą mokytojos vaidmenį savo gyvenime – formuojant charakterį, vertybes, gėrio supratimą.

Prasidėjęs Pirmajam pasauliniam karui progimnazija evakuavosi gilyn į Rusijos imperiją. Rašytoja nesitraukė iš Lietuvos: rizikuodama 1915 m. vasarą perėjo frontą ir pasiekė Žemaitiją, Židikų miestelį, kur klebonavo jos jaunystės laikų ir šeimos bičiulis kunigas Kazimieras Bukontas, gyveno rašytojos šeima: klebonijoje šeiminkavo sesuo Sofija su motina (brolis Vincentas buvo miręs prieš penkerius metus). Po kelių mėnesių Židikuose mirė rašytojos motina; ši mirtis – viena iš aplinkybių, žadinusių atmintį, poreikį grįžti tekstu „į pergyventą gyvenimo dalį“.

1916 m. per brolio Vincento vardadienį Šatrijos Ragana pradėjo rašyti apysaką *Sename dvare* (publikuota 1922). Fragmentiškos formos kūrinį Šatrijos Raganos tyrėja Viktorija Daujotytė laiko romanu-esė. *Sename dvare*, kaip būdinga esė, ryškus autobiografinis pradas, subjektyvi žmogaus egzistencijos refleksija (ypač tokiuose fragmentuose kaip „Mamatės užrašai“), improvizacinė, laisva kalba ir kompozicija, nors atskiri epizodai parašyti raiškiu realistiniu stiliumi (vestuvės klebonijoje, tetos ir dėdės viešnagė). Skirtingos stilstikos epizodus vienija bendra atminties perspektyva: pasakotoja prisimena praėjusį laiką ir pasaulį, pasakojimais grįžta į vaikystę, tarp dabartyje jau mirusių artimųjų. Apysaka pradedama lyriniu fragmentu, kuriame jutiminis įspūdis – regimas rožių vaizdas, jų kvapas, prisilietimas – pasakotojai sužadina ryškų, intensyvų motinos prisiminimą, atgręžia atmintį į praeitį – „seną aukso sapną“.

Pasakojimas kuriamas daugiausia iš aštuonmetės mergaitės Irutės perspektyvos, į

„Kaip I. Turgenevas rusų literatūroje, taip Šatrijos Ragana lietuvių literatūroje išsaugojo gėstančio dvaro kultūros vidinį turiningumą ir melancholišką grožį. Įtraukta P. Višinskio į lietuvių nacionalinį judėjimą, ji pozityvistinę švietimo ir praktinio darbo programą sujungė su krikščioniška artimo meile bei tikėjimu žmogaus gerumu, išsiugdydama taurią pasiaukojimo kitam ir pareigos visuomenei etiką, kurios matais vertino pati save ir savo kūrinių herojus“.

Vytautas Kubilius

tekstą įsiterpia jos motinos Marijos, vadinamos „mamate“, dienoraštiniai užrašai. Šia apysaka Šatrijos Ragana pirmąkart lietuvių prozoje taip ryškiai išskleidė ir įtvirtino moteriškajai savimonei reikšmingą moters ir dukters ryšį, jų vidinį tapatumą. Apysaka neturi vientiso siužeto; vaizduojama Žemaitijos bajorų šeima – jautri, subtilios dvasios, aukštesnių aspiracijų (muzikuojanti, besidominti lietuvių tautiniu atgimimu) Marija, jos praktiškas, į dvaro ūkį susitelkęs vyras Liudvikas ir trys jų vaikai. Apysakoje, anot V. Daujotytės, „neįvyksta nieko ypatingo, žmonės gyvena savo gyvenimą, ir tiek“. Kartu „vyksta pats svarbiausias – gyvenimo – veiksmas“, išsiskleidžia skirtingos egzistencinės veikėjų laikysenos (pvz., ryškus kontrastas tarp mamatės Marijos idealizmo, amžinybės ilgėjimosi, prasmės siekimo, dvaro „bobutės“ šviesios krikščioniškojo neturto dvasios, knygnešio Levanardos paprastumo, išminties ir tetos Karusės ar klebono giminaitės Paulinos pragmatizmo, pretenzinguo, tuštybės, apsimitimo, Domeikienės lengvabūdiškumo ir t. t.). Ir mažos mergaitės, ir suaugusios moters sąmonėje atskleidžiamos neoromantinio apsakos pasaulėvaizdžio dominantės – gyvenimo laikinumo patirtis (susidūrimas su mirtimi) ir amžinybės ilgesys, užsimiršimo malonė kaip aukštoji gyvenimo akimirka – pasiekama per meną, muzikavimą; meilės, įveikiančios mirties slenkstį, išgyvenimas, nusitrinanti riba tarp sapno ir tikrovės.

Šatrijos Raganos apysaka lietuvių literatūroje savitai tęsia Adomo Mickevičiaus poemos *Ponas Tadas* tradiciją. *Sename dvare* vaizduojama nykstanti tradicinė Žemaitijos bajorų kultūra, savita, per šimtmečius susiklosčiusi dvaro aplinka. Keliaujančio kromininko žydo žemaičio Šmulkos paveikslas – ne mažiau įspūdingas nei *Pono Tado* Jankelio. Charakteringi žemaičių bajorų – lenkiškai kalbančių lietuvių, lenkų kultūros Lietuvos patriotų – paveikslai, tokie kaip Liudvikas, „nemėgstantis koroniažų“, ir ypač žemaičių bajoras, Irutės senelis, „bočelis“. Jis padovanoja anūkei Lietuvos istorijos knygą už padeklamuotą Mickevičiaus *Pono Tado* invocaciją, vaikų prašo padainuoti ir populiarią lenkišką 1830–1831 m. sukilimo dainą, ir Silvestro Valiūno „Birutę“. *Dvare* ir bažnytkaimyje, kur lėtai teka laikas, žmonės neskuba, apstu yra originalių tipų, žmonių-keistuolių; tokie personažai būdingi XIX a. atsiminimais ar žodiniais pasakojimais paremtoje literatūroje, jie pasirodo ir *Sename dvare* (pvz., klebonas ir ponas Narmantas, tas pats bočelis). Tokie herojai, jei ir nepasižymi savita gyvenimo išmintimi, liudija dingusio, prisimenamo pasaulio pilnatvę, įvairovę, turėtą žmogaus laisvę savitai skleistis. Jie leidžia elegišką pasakojimo toną papildyti humoristiniais niuansais.

Židikų miestelyje (dab. Mažeikių raj.) Šatrijos Ragana išgyveno 15 metų. Išleidusi apysaką, nedaug berašė. Ryškesnės paskutinės publikacijos – apsakymas „Mėlynoji mergelė“ (1925); pedagoginių etiudų ciklas mergaitėms skirtame katalikiškame žurnale *Naujoji vaidilutė*. Ėmė negaluoti, prasidėjo ilga, alinanti liga. Ir vis dėlto, Židikuose Šatrijos Ragana, galima sakyti, įgyvendino jaunystės pozityvistinius idealus. Kuriantis Lietuvos valstybei, tolimoje provincijoje ji aktyviai veikė, kad aplink save sukurtų šviesesnį, kultūringesnį, oresnį žmonių gyvenimą. Dar karo metais, tik atsikėlusį į Židikus, klebonijoje įrėngė mokyklą kaimo vaikams; vokiečių okupacinei valdžiai ją uždarius, iki Nepriklausomybės atkūrimo mokė kelis vaikus privačiai, subūrė vaikų draugijėlę, bažnytinį chorą. Nepriklausomybės metais įsitraukė į Šv. Vincento Pauliečio labdarybės draugijos veiklą, pasirūpino, kad Židikuose būtų atidaryta senelių prieglauda, ambulatorija, kurioje kartą per savaitę nemokamai buvo priimami neturtingi ligoniai. Prieglaudai ir ambulatorijai išlaikyti

reikalingas lėšas rašytoja rinkdavo, organizuodama loterijas, koncertus, vakarus su vaidinimais. Rūpinosi Židikų blaivybės draugijos namų statyba – taip miestelyje atsirado salė viešiemis renginiams ir arbatinė. Čia paskaitas skaitydavo, susirinkimuose ar koncertuose dalyvaudavo ir pati rašytoja. Klebonijoje atidarė bibliotekėlę vaikams. Galiausiai globojo vienos neturtingos šeimos berniuką, rėmė jo studijas VDU ir Belgijoje. Už nuopelnus literatūrai ir pedagogikai 1928 m. VDU Teologijos–filosofijos fakultetas Marijai Pečkauskaitėi suteikė garbės daktarės vardą. Mirė 1930 m. liepos 24 d. Židikuose, ten ir palaidota. 1942 m. rašytojos palaikai perkelti į kapą-koplyčią. Židikuose veikia rašytojos muziejus, prie senosios klebonijos, kur ji gyveno, 2006 m. pradėtas formuoti jos vardo parkas.

Siūloma literatūra: Šatrijos Ragana, *Raštai*, Vilnius: Margi raštai, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006–2011, 1–5 t.; *Atsiminimai apie Mariją Pečkauskaitę-Šatrijos Raganą*, sudarė Viktorija Daujotytė ir Brigita Speičytė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997; Janina Žėkaitė, *Šatrijos Ragana*, Vilnius: Vaga, 1984; Viktorija Daujotytė, *Šatrijos Raganos pasaulyje*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997; *Trečiasis Šatrijos Raganos laikas*, sudarė Gediminas Mikėlaitis ir Brigita Speičytė, Vilnius: Šatrijos Raganos bendrija, 2008.

Šatrijos Ragana

SENAME DVARE

Raudoniems saulėlydžiams begęstant, baltų rožių sidabrinės akys žiūri į mane pro langą...

Ir nuskyniau vieną baltą rožę, ir glaudžiu prie žiedo karštą kaktą... Motin mano! ar ne tavo rankos – baltos, meilios, kvapios ir švelnutės – taip mane meilingai glamonėja?

Ar ne tavo tai rankelės brangios?

Ašaroms apsirasojo žiedas...

O pro langą sidabrinės akys žiūri vis. Ir jų kvapo bangos audžia seną seną aukso sapną.

Už miškų, už upių, tarp daubų ir kalvų stovi seno dvaro medinis rūmas. Ne aukštas, bet ilgas ir platus, su dideliu prieangiu, ant baltų stiebų rymančiu, pilnas meilių kampelių, jaukus ir šiltas, ištikimas visų mūsų džiaugsmų ir liūdesių savo prieglobstin priėmėjas. Prieš jį didelis miegūstas tvenkinys paslaptینگomis gelmėmis, vakarais mėnesio ir žvaigždžių auksinamas, ir įsigiedojęs, įsikvepėjęs, įsisvajojęs sodnas.

Meilingai glaudžia sodnas prie plačios krūtinės tvenkinį ir rūmą – ištikimu savo draugu – ir šnibžda jiedviem kažkokias nepabaigiamas pasakas, kažkokias bylas slėpiningas, ilgas, amžinas godas. O tuodu klauso – tylūs ir susimąstę.

Yra sodne mažas pussalėlis, į tvenkinį įsikišęs, spirėjų žydinčių krūmų uždengtas, visas gėlėmis apibertas. Ant jo kranto auga gluosnis, kurio stuobrys, matyti, kitąsyk nukirstas, išleido tris naujus stuobrelius ir sudarė tarsi fotelį, kuriame labai patogiai galima sėdėti atsilošus. Kana kados radova tą kampelį su mamate. Mamatė išpjovė ant vieno stuobrelio mano raidę ir tarė:

– Dabar čia bus tavo fotelis, Irusia. O kai čia sėdėsi, atmink mamatę, ir vien geros ir gražios mintys teateinie į tavo galvelę.

Šį pavasarį dažnai sėdžiu gluosnio fotelyje, nes ruošiu dovanėlę mamatės vardinėms. Žiemą pramokau išsiuvinėti ir užsigeidžiau pirmąjį savo darbo vaisių jai paaukoti. Už savo pinigus nupirkau reikiamos medžiagos, ir štai, pasislėpus fotelyje, kad mamatė nepamatytų, siuvu staltiesėlę spintelei pas jos lovą. Pasirinkau šią dovaną, ne kitokią, giliai viską apgalvojusi. Vakare, mažiau, kai mamatė paskaičius norės užgesinti žvakę, jos paskutinis žvilgesys puls ant mano staltiesėlės, ir ji užmigs, apie mane mąstydama... O rytą pirmutinis daiktas, jos žiūrimas, yra laikrodis ant spintelės... Ir čia vėl turės mane atsiminti.

Viršum mano galvos gieda ir čiulba paukšteliai; toli, antrame tvenkinio krante, kalena gandrai; ties mano kojomis mėlynuoja dangaus ašarėlių giria, stebėdamos savo atvaizdu tvenkinio veidrodyje. Kažkoks saldus, tarsi medaus kvapas kutena man nosį, bet nepaisau nieko ir vis tik siuvu kuo uoliausiai. Taip man saldu, linksma mąstant, kaip nudžiugs mamatė, ši mano darbelį pamačius. Ir didžiuodamosi žiūriu į savo veikalą – iš tikrųjų menką ir ydingą, bet mano akyse labai gražų. O paskui atsimenu mamatės norą,

kad, man čia sėdint, tik geros mintys teateitų į galvą, ir maštai, kad juk negali būti minčių, geresnių už tą, kaip patiekti džiaugsmo savo mamatei.

– Irusia!

Krūptelėjau, išgirdusi mamatės balsą. Greit sudėjus darbą, paslėpiau jį už krūmų ir nubėgau.

Įėjus į taką, einantį nuo alėjos, pamačiau antrame jo gale mamatę. Ėjo man priešais, vesdama už rankos mano mažąją broliuką. Neturėjo užsidėjusi skrybėlės, tik su baltu skėteliu dengęs galvą nuo saulės. Jai taip einant, visai saulės spindulių apibertai, šviesus, melsvai pilkas rūbas, apsiaučias jos gražų, laibą stuomenį, buvo panašus į saulės nušviestą debesėlį. Skėtelio paūksmėje juodavo ant galvos storų kasų vainikas, o iš blankaus veido liūdnai ir meiliai žiūrėjo juodos didžiulės akys iš po antakių lyg kregždės sparnai. Mažas Jonelis šalia jos su savo balta eilute, neseniai pakeitusia jupele, ir didele skrybėle atrodė kaip išlindęs iš krūmų pasakos nykštukas.

– Esu, mamate! – sušukau pribėgus ir liemenį jai apkabinus.

O ji, su rankele mano veidą glostydama, paklausė:

– Savo fotelyje sėdėjai, Irusia? O ką ten dirbai?

Per jos lūpas pralėkė lengvutė šypsena, o man dingtelėjo, ar tik ji kažko nenumanė. Nelaukdama mano atsakymo, tarė:

– Eisim pažiūrėti, ar nepražydo jau mūsų rožės.

Nuėjome pirma prie vadinamųjų mano rožių – dviejų senų, aukštų – sulig mamate – kerų, kažin kieno ir kažin kada pasodintų. Buvo juodu pilnu baltuojančių pumpurų, bet žiedo dar neradome nė vieno.

– Tavo seneliai vis daugiau aptingsta, – tarė mamatė. – Einame pas manusius.

Perėję per tiltelį, atsidūrėme kitoje sodno pusėje. Ten, ant aukšto tvenkinio kranto, buvo maža dirvelė, pilna jaunų rožių kerelių, pačios mamatės neseniai padiegtų. Ant visų baltavo gražūs, dideli žiedai švelniais lyg šilkai ir baltais lyg sniegas lapeliais, pačiame viduryje vos paraudusiais. Ir rodės, kad po tuo raudonumu slepiasi rožių siela.

Mamatė ėjo nuo vieno kerelio prie kito, lytėjo rožes savo plonais piršteliais ir pasilenkus traukė jų nuostabų kvapą.

– Žinai, Irute, tas meilus kvapas – tai rožių kalba. Ir ta savo kalba pasakoja jos apie tokias grožybes, kokių niekadės nėra mačiusios žmonių akys, apie tokius balsus, kokių niekadės nėra girdėjusios žmonių ausys, ir apie tokią laimę, kokios niekadės nėra patyrusios žmonių širdys.

O aš pamąščiau, kad vis dėlto žmonės daug laimės patiria. Štai puikios, kvapios rožės, štai brangioji mamatė ir mylimasis brolelis, ten, anapus tvenkinio, graži staltiesėlė, ir netrukus bus mamatės vardinės, ir bus daug svečių, ir kremas, ir taip gražu visur, ir saulė taip puikiai šviečia ir šildo.

– Mamate, – tariau, – o mano širdis yra labai laiminga. Taip visur gražu, taip puikiai žydi tos rožės!

Mamatė jau ne į rožes žiūrėjo, bet kažkur tolybėn, pro tamsias pušis, augančias sodno gale, tarsi ieškodama tų gražybių, kurių nėra regėjusios žmonių akys. Išgirdus mano žodžius, ji lyg prisiversdama atitraukė žvilgsnį nuo tų tolybių ir pažiūrėjo į mane, liūdnai šyptelėjo ir tarė:

– Trumpai težydi rožės, Irute!

Ir, papurtinus galvą, tarytum norėdama nusikratyti liūdnas mintis, ėmė skinti rožes ir dėti į puokštę.

– Nunešime bukietą tėveliui, – tarė.

Išrinkus puikiausią rožę, pasistiepusi įsegiau ją mamatei į kasų vainiką ant kaktos ir gėrėjaus, kad ant juodų plaukų ji atrodė lyg sidabrinė žvaigždė. Ir ūmai pamačiau, kad tarp mamatės ir baltų rožių yra kažkokio panašumo...

Ir tariau:

– Mamate, rožės į tave panėši.

– Kuo, Irute?

– Tokios jos meilios meilios ir taip liūdnei žiūri, kaip ir tu.

Tėvelis sėdėjo prieangyje, o prieš jį stovėjo du mūsų kaimynų ūkininkų su kepurėmis rankose, guviai besikalbėdami. Tėvelis, pauostęs rožes ir prisisegęs vieną prie savo balto švarko atvarto, tarė mamatei:

– Gerai, kad atėjai, Marina. Pataikiniai kaip tik į teismą. Spūdis su Rimeika besibylinėdami atėjo net pas mane. Padėsi man juodu nuteisti.

Spūdis priėjo prie mamatės ir, bučiuodamas jai ranką, tarė:

– Puoniteli, jo mylestieni, juk tur būti unt svieta teisybi.

– Del buvimo kur nebus. Tik bėda, kad tu nuori, kad ta teisybi vis tava būtų, – atsakė Rimeika, iš eilės mamatės ranką bučiuodamas.

– Jei abudu kalbėsite, tai ponias nieko nesupras, – tarė tėvelis. – Spūdi, tu pirma papasakok viską, kaip buvo.

– Pasakysiu, puoneli, tikrą tijsą, kaip buva. Tasgaties, aš jau numaniau muna biteles žadunt spijsti, jau kelinta dijna vis veizu bejoudoujanti kaip kepuri ont aule. Vis lioubam pasergieti: ar aš, munuoji, ar duktie priejė paveizam. Vo vakar, tasgaties, išejom visi miešlų vežti. Aš ir sakau sava Igniukou: „Igنيuk, – sakau, – tu, vakali, pridabuok biteles, pasistatyk viedrą vundens, pasiimk krapylą, ir kaip tik ims spijsti, pašlakstyk gera – anuos ir susimes čia pat, vo tou tarpu dousi mun žini atbiegis“. Tat vežam mas, tasgaties, tus miešlus, jau pijta nebetuoli, atvežiau vežimą, vertu, čia munuoji su Domici kapsta – tik staigu Domici ir saka: „Papuneli, – saka, – veiziek, bene biteles lek“. Paveiziejau – tikra: atjoudou, atūž spijtlius kaip tik nu mūsų vyšnyna. „Vo Jerguteliau, – saka munuoji, – tat jau mūsų biteles bus išspijtusias! Tat tas Igنيuks, biaurybi, nepridabuoje!“ Kų čia bedarysi, tasgaties? Suturėti – nesuturėsi, aukšta lek, gintis, viskų metus – viel niek kap. Stovam tik ir veizam, kur čia anuos lieks. Tik matom, pasisuka statia unt Rimeike, statia unt tuo kleva, kur įstate inkilą. Aprimau. Na tat, misliju, nier kuo čia skubieti, vis tiek jau žinau, kame anuos yr, pats sava akimis matiau. Vo munuoji ir saka: „Tat ir čiestic tuo Rimeike! Kų tik įkieli inkilą, jau bitis ir įsimeti. Ale tu, Juzeli, – saka, – eik tučtujau pri anuo, paskou nebnories beatidouti“. – „Juk kataliks, juk ne žyds“, – sakau. Tujau, tasgaties, parejuom numij pijtu, einu į suodną – nebesu kepuris. Na, tat jau tikra mūsų bičių būta. Dar įkibau į Ignį: „Ak tu, pijmenc šmuote, – sakau, – kam bitis išlakina!“ – „Je, – saka, – tik biškiuką buvau pabiegis“. Greituoju pavalgiau pijtus, nie puokaičia negulįs, biegu pri Rimeike. „Susiedeli, – sakau, – į tamstas inkilą muna biteles susimeti“. – „Nematiau“, – saka. „Eikiau paveizieti“, – sakau. Nuejuom. Beūziunčes, belakstunčes bitis aplink inkilą. „Na, tat

kap dabar būs, – sakau, – aš nuoru sava biteles atsiimti“ . – „Kur ne! – saka. – Muna inkilas, muna ir bitis. Vo iš kur žiną, kad tava? Juk nesigynia.“ – „Kad ir nesigyniau, – sakau, – ale žinau, tasgaties, pats sava akimis matiau, kad čia nulieki.“ „Vo galų gale, – saka, – ar tava, ar ne tava, mun nerūp, muna inkils, muna ir bitis.“ Ir nedoud. „Tai, – sakau, – eikiau pri puona, lai mudu apsūdija. Kijno čia dabar, tasgaties, teisybi ir kap čia dabar vedum būs. Pats sava akimis matiau, kad muna bitis...

– Gerai, – pertraukė tėvelis, – jau viską pasakei. Dabar tu, Rimeika, ką pakalbėsi?

– Kų aš bekalbėsiu, puoneli, – tarė Rimeika. – Aš tijk tesakau: kijno inkils, tuo ir bitis. Tat jau žinuoms daikts.

– Kad nežinuotume, kijnuo įsimete, tai tebūnij tava, vo dabar, tasgaties, juk aš pats sava akimis matiau, tučtujau atejau paskou.

– Je! lauki būdams pamatią lekunt, vo gal ne tava buva. Vo unt gala, ar tava, ar ne tava – tijk tuo. Tai kam tus inkilus žmonis statytų, kad reiktų atidouti bitis? Mat, aš jau čia stuoruojuos, vargstu, įkelu, lauku, kada čia mun Puondzijvs biteles atspijdsins – Pondzijvs biteles atspijdsina, vo čia dabar saka: atidouk, muna! A kad tu nesulauktumia! Neturu nie vijn kelma, nie liekarstuoms medaus lašele. Munuoji saka: „Įkelk inkilą į klevą, gal būs mūsų čiestic. Veiziek, Spūdis kijk medaus prikuop“. Padirbau inkilą ir apsižadiejau: jeigu Puondzijvs dous biteles, kitą rudenį vaška žvakę šventa Untuona altuoriou nulijisu. Utarnike įkieliau, vo vakar, tat jau petnyčiuo, jau ir besunčes bitis. Pondzijvs jau tikrá stebuklinga priemi muna apžadą – vo tas, mat, saka: atiduok bitis! Sakyk, poniteli, kaip aš galiu atidouti, kad mun pats Puondzijvs davi?

Mamatė šypsodama tarė:

– Juk yra toks paprotys: jei į kieno inkilą susimes spiečius ir atsiras jo savininkas, tai tuodu žmogu turi bičiuliauti. Padarykite taip ir judu.

– Ne, kam aš dabar, tasgaties, dousu anam pusį medaus, kad tat muna bitis! – tarė Spūdis, matyti, labai nepatenkintas mamatės ištara.

– Puoniteli, vo kam aš turu išsižadieti pusis medaus, kad mun švents Untuonc atspijdsina bitis? – pasakė Rimeika įsikasčiavęs. – Juk unc jau ir tap tur bičių, vo aš ne.

– Kaip sau norite, – tarė vėl mamatė, – aš negaliu kitaip teisti. Turit bičiuliauti, ir gana.

– Vis tijk, unc tuoms biteliems nepasidžiaugs, – atsiliepė Spūdis piktai. – Žinuosu aš, kų daryti!

– Vo aš žinuosu, kaip ginti sava bitis, – atsakė paraudęs Rimeika.

– Nebijuok, žinau aš kelį ir į sūdą. Ne aš būsu, jei sūds neprisūdys tau sugrunžinti mun tų spijtlių.

– Douk po sūda! Matysma, kynuo čia būs teisybi.

Ir abudu emė pūstis kaip tie gaidžiai, besirengdami šokti ant kits kito.

– Vyrai, dėl tokių niekų... – tarė nedrąsiai mamatė.

O tėvelis, jau suerzintas, pasakė smarkiai:

– Kaip tat! Eikite į teismą. Tai bent būsite išmintingi gaspadoriai. Prasibylinėsite dešimtį kartų tiek, kiek kaštuoja tas spiečius. Ak jūs, kvailiai, kvailiai! Už tą jūsų godumą reiktų su judviem pasielgti kaip su vaikais, susipešusiais dėl menko žaislelio: atimti visai, kad nebūtų nei vienam, nei kitam.

– Verčiau lai nebūn nie vijnam, kap kad unc neteisinga muna bitis užgruobtu, – tarė Spūdis.

– Bet tuščia jūs! Tuo savo godumu jau man įkyrėjote, – kalbėjo toliau tėvelis, – ir padarysiu kaip tik priešingai. Tegu Rimeika laikosi tą sugautąjį spiečių – juk neturėjo nė vieno, – o tau, Spūdi, aš duosiu kitą. Šiandien kaip tik ir mano vienas avilys išspietė.

– Bene juokouji puonelis, – tarė Spūdis, krapštydamasis pakaušį.

– Je, juokausiu aš čia dabar su tokiais goduoliais! Eik į sodną, ten pas bityną, ūksmėje, rasi rėtį su spiečium. Imk ir neškis. Ir kad man daugiau nebesibartumėt. Tai toks mano teismas. Ar dabar sutinkate?

Rimeika pirmas šypsodamas priėjo prie tėvelio ir, bučiuodamas ranką, tarė:

– Kur nesutiksi, puoneli! Nenoriejau atidouti bičių ir nedousu. Vo del tų barnių, kuo dabar besibarsi, kad abudu gavuom po spijltių.

O Spūdis atsiliepė:

– Žinuoms, tasgaties. Diekou, puoneli. Vis tijk, kap kad sava biteles būčiau atsiemįs. Lai bün Dijvui unt garbies, lai unc laikuos tas bitis.

Atsisveikinę abudu išėjo. Ir tuoju priėjo mus jų žodžiai:

– Na, Rimeika, – sakė Spūdis, – ne aš būsu, tasgaties, je kitą vasarą nesugausu spijltiaus. Matysma, kokį teisybę tumet beskelbsi.

– Na, tai viel eisma pri puona, kad viel mudu nusūdytų, – atsakė Rimeika.

Mamatė, balsu juokdamos, tarė:

– Esi ideališkas teisėjas, Liudvikai. Be galo man patinka ta tavo sąmojinga ištara. Tik vis dėlto gaila, kad nepavyko priversti jūdviejų pasielgti teisingai ir sulig tradicija.

– Matai, Marinia, lengviau sugalvoti sąmojingą ištarą, negu priversti chamą prie teisybės.

Paimk Niką, Irute, ir nuneškit bobutei lauktuvių, – pasakė mamatė, duodama pilną visko pridėtą pintinėlę. Pašokau per mastą nuo žemės iš to džiaugsmo.

– Ar galima pasiklausyti pasakų, mamate?

– Galima, vienos.

– Bet jei trumpa, tai dviejų, – ar taip, mamate?

– Ką gi darysi su tokiu pasakų maišeliu, – nusijuokė mamatė. – Teesie dviejų.

Eiti pas bobutę – kaip tai miela! Ne tik dėl to, kad ji moka gražių pasakų, bet ir dėl to, kad ten viskas taip keista, taip nematyta, taip kitoniška, negu aplink mane. Rodos man, kad nuėjus ten įžengiu į pasakų šalį. Gyvena bobutė sename mūro name, kuriame kitąsyk buvo bravoras, mažame kambarėlyje su vienu giliai įleistu langu, mažomis, saulės nudažytomis rutelėmis. Kambarėlio sienos laikraščiais išlipytos, asla švariai iššluota, visados žaliais ajerais išbarstyta. Turbūt nuo tų ajerų ir nuo ryšulių žolių, pri-kabinėtų palubėse, visas kambarėlis pilnas kažkokio meilauš, ypatingo kvapo. Tiesiog kvepia pasaka. Įėjus tenai ir tai keistai atmosferai mane apipūtus, rodos man visados, kad jau pasakos neklausau, bet pati „pasaką darau“. Rodos, kad visi daiktai bobutės kambarėlyje kažką mąsto, kažką žino, kas kitiems uždengta; kad kiekvienas jų gyvena savotišku gyvenimu, pilnu slėpinių. Štai pasienyje sena, vargi lova, aukštai patalais išklota ir margai užtiesta, štai ties langu staliukas, o viršum jo būrys paukštelių, judančių vėjui pro langą dvelktelėjus. Paukšteliai gudriai padirbti iš tuščių kiaušinių, turi margo ir auksinio popierio sparnelius ir uodegas ir kabo ant ilgų siūlų. Pačiame viduryje didžiausias žąsies kiaušinis, lyg viso to būrelio motina, aplinkui mažesni, o jų tarpe du

visai mažyčiu, turbūt balandžio kiaušinėliu. Toliau žalia, didelė skrynja, margomis gėlėmis ir žvaigždėmis išrašyta – gražiausias bobutės salono baldas. Rodės man visados, kad toje skrynioje turi būti puikių puikių daiktų, neregėtų ir negirdėtų, kaip pasakoje. Paklausiau syki neiškentus, ką bobutė joje slepianti. Bet ji atsakė – tą mažumą šiokių tokių skurlių, kur turėjusi, atidavusi dukterims, o dabar jau beveik visai nieko nebelikę. Ir šypsodama atvožia skrynią, kad pamatyčiau jos visus turtus. Tiesa, skrynja buvo apytuštė, nė vienos mano svajojamos gražybės. Gražiausias visų esamųjų ten daiktų buvo balto muslino kepurė, dailiai pasiūta mamatės bobutei dovanų; uždengta su popieriu, stovėjo ji padėta viename skrynios kampe kartu su žičkine priejuoste ir senovės kikliku – įkapėms. Trobos kerčioje riogsojo didelis žalių koklių pečius, o prie pečiaus visados sėdi bobutė verpdama. Labai švariai apsivilkusi, galvą baltu raiščiu apsimuturusi, aukšta, liesa, sauso veido, stambiais klasiškais brėžiais, atrodo lyg kokia rimta ir žiauri Romos matrona. Bet meili šypsena, rodanti sveikus, baltus kaip jaunos mergelės dantis, minkština tą žiaurumą. Turėdama nesveikas kojas, ji negali dirbti lauko darbų ir verpia net ir vasarą, šiltomis dienomis pasistačius ratelį savo kambarėlio palangėje, tarp rūtų eželių. Pas mus teateina vieną kartą per metus, didžiajame šeštadienyje, ir, atsisėdusi virtuvėje ant žemos kėdelės, tarp pilnų grietinės puodų, suka kastinį. Labai mėgstu žiūrėti, kaip ji, pasistačius puodą tarp kelių, čia suka, čia šildo, čia aušina, čia prideda, čia atima – vis taip rimtai ir oriai, tartum kokias iškilmingas apeigas laikydama. Kadangi kastinį tevalgau kartą per metus, Velykų laiku, ir visados bobutės suktą, tai rodos man, kad tai nėra paprastas valgis, bet kažkoks šventas maistas, kurio tiekti tik viena bobutė teturi galės.

Atidavus lauktuves ir išklausius bobutės dėkojimus, klausiu:

– Kodėl pati niekados neateini pas mus, bobute?

– Eik, eik, pupeli, kas aš do vijšni puonams! Kuoki nauda iš munis, prastuos buobas? Nie paveizieti, nie pakalbieti. Kad biednas pri turtinga eit, tai ruoduos, kuo prašyti praša. Nenuoru aš lundžiuoti puonams į akis, kad nepamislytų, kad nuoru kuo nuors gauti. Sauguok Dijvi! Ir tap par daug viskuo turu iš jų maluonis, visa kuo esu partekus.

– Ar ne nuobodu taip vienai vis būti? Vis tik sėdi ir sėdi prie to pečiaus, – tarė Nika.

– Te, mažileli! Prasta Dijvui garbie, kame susirenk keles buobas. Daugiau nieka neišgirsi, kaip tik: tas tuoks, tas šiuoks, tas tap padariš, tas šiap padariš. Kam mun tuo reik? Kam aš puoną Dijvą pykinsiu sava lijžuviu umžiaus pabaiguo.

– Tai bobutė kalbėk apie ką kita.

– Bepigu, kad mokiečiau. Dabar tamsta, pupeli, tuoki maža bebūdama, jau muokas, kningas skaitá, šmuotą gali žinuoti. O mas, prastas buobas, bačkuo užauguses, svieta nemačiuses, ką mas pasakysma? Tik niekus plepam plepiejuses, ir gana. Tad jau aš verčiau vijna pati.

– Bet ar ne liūdna vienai, bobute?

– E, senatvie žmogus jau nebedraugus. Pasenš, ar nuori, ar nenuori, turi vijns būti. Matá dabar, kad ir aš: turiejau tievelius, vyrą, trejetą vaikų užauginau – vuo kame visi? Vaiká kuožnas sava lizdą susikruovi, jau aš anims neberūpu, tieveliai, vyrs seniá akeles užmerkí. Dijva valia. Puondzijvs juk nieka bluoga nepadara. Gal ir gera, kad tap vijná reik amžių bengti: viskų sau žmuogus apmisliji, visą sava gyvenimą atmeni, už kuožną grieką gailis. Vo del liūdnuma – nie biškį neliūdna. Verpu sau, puoterelius kalbu, gijdu gijsmes ir ruožunčių už dūšeles. Ir juk, ruoduos, netrumpá gyvenu, vo kap atmįsiu vis-

kų, tai, ruoduos, visi tij meta – kap vijną dijnele. Ir kur, ruoduos, tas muna gyvenims dinga?

– Ar ir tu, bobute, pirma buvai jauna? – klausia Nika.

Bobutė nusijuokė.

– Buvau, pupeli. Ir ne tik jauna, bet ir maža esu buvusi – šit kap judu dabar. Vuo paskou užaugau aukšta, tvirta. Pirma darbininki buvau visami dvari. Kad lioubam išeiti vedu su vyra nabašninku rugių piauči – tai tik lioub visi ir veizieti. Kap dabar muna Kaziuks kad piauči, kad dvi rišieji tur paskou eiti. Tat jau mat į tievą. Umžiną atilsį, kų lioub paimti, tų padirbti. Užtat ir buvo mylims senuoje puona, kad dabar Kaziuks kad mūsų puonalia mylims.

Bet aš nelabai domėjaus bobutės biografija.

– Bobutėle, pasaką pasakyk! – pertraukiau.

– Vuo ar numij nepasizges, kad užtruksitau?

– Ne, ne! Mamatė leido pasiklausyti – jei ilga pasaka – vienos, jei trumpa – dviejų.

– Ta jau pasakysiu vijną ilgą.

– Bobutėle, tik kad joje būtų baisių baisių baidyklų! Juo baisyti klausyti, juo mieliau.

Atsisėdome ant suoloelio, šalia ratelio, o bobutė, vis verpdama, ėmė pasakoti. Ir prigužė pilna trobelė baisyčių baisyčių: ugniaakių aitvarų, kaukų pikčiurnų, ir gudrių kipšų, ir laumių viliūgų, ir mirusių nekrikštytų vaikų, ir dvasių, kenčiančių savo bausmę girgždančiuose medžiuose. Šiurpuliai ėjo man per nugarą. Žinojau, kad vakare ne tik neisiu į tamsų kambarį, bet ir apšviestame sėdėdama bijosiu žvilgterėti pro atdaras į tamsų kambarį duris, kad neišsinertų kartais iš tamsybių kokia tų pasakų baisyklė. Nepaisydama to, godžiai klausiau. Rodės man, kad bobutė pati yra geroji laumė, ir visi tie aitvarai ir kaukai jai tarnauja. Pabaigus jai, paklausiau:

– Ar esi mačiusi aitvarą, bobute?

– Ne, pupeli. Vyra nabašninkas sakies matįs, bet munij neteka.

– Kaip būtų gerai, kad aitvaras tau pinigų prineštų.

– Saugok Dijvi! Kur aš anus diečiau? Juk esu pavalgiusi ir apsidariusi ir turiu šiltą trobelę. Nebent mišeliems užpirkti už dūšeles. Bet mun tap ruoduos, kad kam Pondzjivs nedaug tedoud, nu tuo nedaug ir tereikalaun. Maluonesnes anam tuos vijnas mišeles, kur užperku kasmet, rublelį beverpdama surinkus. Su aitvaru, pupeli, nenuoriek niekuomet susidieti. Tij pininga tiera geri, kur žmuogus savo rūpesčiu ir darbu įsigije.

Naudodamos šviesiomis vasaros dienomis, mamatė pradėjo man siūti antklodėlę. Pasi-lenkusi ant staklelių, piešė ji su kreida žvaigždes ir ratelius, o paskui siuvo rūpeštingai, savo baltomis rankelėmis švytuodama. Atsisėdus šalia, skaičiau balsu „Iš jaunos našlaitės atsiminimų“. Priskaičius vietą, kurioje vargšė mergelė aprašo, kaip mirė jos motina, skausmas suspaudė man širdį, o akys pasruvo ašaromis. Metus knygą, prisiglaudžiau prie mamatės verkdama.

Mamatė ramino mane, kad, tiesa, gaila esą tos našlaitės, bet taip verkti nereikia.

Bet aš jau nebe tos našlaitės verčiau. Žaibu šovė man į galvą mintis, kad jei tos našlaitės motina mirė tokia jauna ir palikus mažą dukrelę, tai juk ir mano mamatė gali mirti. Ir ne tik gali, bet ir turi, jei ne dabar, tai kada nors. Juk visi žmonės miršta, juk nuolat girdžiu mirus tai vieną, tai kitą.

- Mamate, kas bus, jei tu taip mirsi, kaip tos našlaitės mama?
 - Iš kur tau tokios mintys, Irusia? Juk matai, kad esu visai sveika.
 - Taip, dabar gal ne, bet vis tiek kada nors mirsi, kai užaugsiu.
 - Žinoma. Kiekvienas žmogus turi mirti. Tai baisu, vaikeliai, bet nieko nepadarysi.
 - Bet aš nenoriu, kad mirtumei, mamate, - tariau kukčiodama. - Niekados, nė kai užaugsiu! Aš ir užaugus didelė taip pat juk tavęs gailėsiuos. Aš prašysiu pono Dievo, kad mirčiau pirmiau už tave, ir už tėvelį, ir už Niką, ir už Jonelį.

Tartum po mano kojomis atsivėrė bedugnė, ir aš turiu į ją įkristi, nes kito kelio nėra. Taip, visi miršta. Tėvelio tėvų jau nebėra, mamatės mamos nebėra - ir mano tėvelių nebebus, o aš pasiliksiu. Baisa ir skausmas draskė mano mažą širdelę, iš akių upeliais tekėjo ašaros, šlapindamos mamatės rūbą.

Tada mamatė, pametus savo darbą, pasisodino mane ant kelių ir ėmė raminti. Sakė, kad aš juk jau mokinysis katekizmo ir turinti atsiminti, jog tiktai žmogaus kūnas temiršta, o siela yra nemiri; kad, apleidus tą savo sumenkusį, paliegusį kūną, ji einanti žvaigždėtai keliais pas Dievą. Ir jei ji buvusi gera, tai Dievas vedąs ją į savo rojaus sodnus, kur ji matanti tokių gražybių, kokių niekas žemėje nesąs matęs ir nepamatysiąs, kad ir visą pasaulį iškeliautų, ir girdinti tokią puikią muziką, kokios niekas nesąs girdėjęs šioje žemėje.

- Ar ne gražiau ir už tave groja, ir už poną Jonavičių? - paklausiau liovus verkusi.

- Žinoma, Irute. Kad ir geriausi viso pasaulio artistai susirinę imtų groti įvairiausiai instrumentais, ir tai jų muzika nebūtų tokia puiki, kaip anoji Dievo sodnuose. O sielos vaikščioja, tų stebuklingų melodijų klausydamos, sutinka savo mylimuosius, anksčiau mirusius, ir laukia tų, kurie dar pasiliko žemėje.

- Ar mūsų sielos, mamate, bus tokios pat, kaip mes? Ar mes galėsime pažinti kits kitą?

- Kaipgi mylinčioji siela nepažins mylimos sielos? Pagalios, juk siela ne visada bus atsiskyrus, juk žinai, kad paskui ji vėl susivienys su kūnu.

- Kaip gera, mamate! Sako, kad sielų negalima esą nė palytėti, kad jos lyg dujos blaškančiosi ir nykstančios. O aš noriu, kad būtumei ten visa, tokia pat, kaip dabar, mamate, kad galėčiau prisiglausti ir bučiuoti tas baltas rankeles ir kad į mane žiūrėtų tavo akys ir viskas.

- Bus taip, Irusia.

- Aš manau, mamate, kad ten turi būti ir knygų, daug daug, gražių, raudonų, pilnų puikių paveikslėlių?

- Viso ko yra, ko kas geidžia.

- O ar sielos visados bus drauge Dievo sodnuose? Iš ten jau niekuomet nereiks persiskirti?

- Niekuomet. Taigi matai, kad nereikia taip verkti ir mirties bijoti. Kai ateis ta skaudžioji valanda, žinosi, kad persiskirsime tik trumpai valandėlei.

- Ar tikrai, mamate?

- Tikrai, Irute. Tik reikia būti gerai, kad ponas Dievas į tuos savo sodnus priimtų.

Jau visiškai buvau nurimus. Mano mintys atsitraukė nuo baisių mirties paveikslų ir skrajojo ten, kame taip gražu, kaip niekur žemėje, gražiau negu Šveicarijoje, kur, kaip skaičiau, esą mėlynų ežerų ir baltų kalnų. Tačiau vakare, kai sukalbėjome balsu potėrius, aš patylomis dar pridėjau: „Pone Dieve, duok, kad aš mirčiau pirmiau už mamatę, tėvelį, Niką ir Jonelį“.

„Geriau ten laukti jų, nekaip čia be jų pasilikti“, - nusprendžiau.

Atsigulus į lovėlę, mintis apie mirtį vėl išsinėrė iš kažkokių sielos gelmių. Stebėtina man pasirodė, kad taip nebranginau mamatės, tiek laiko kasdien praleisdama be jos. O kas gal žinoti, ar ilgai dar teks būti kartu. Ir nutariau, kad, kiek galėdama, nuo jos nesiskirsiu.

Ryto metą pradėjau vykdyti savo nutarimą, vaikščiodama paskui mamatę visur kaip uodegėlė: mamatė į virtuvę – ir aš į virtuvę; mamatė į daržą – ir aš paskui. Atėjo ligonių, prašančių pagalbos. Lig šiol ne turėdavau jokios pretenzijos žiūrėti, kaip mamatė gydo, bet šiandien kaip galėjau persiskirti su ja, kad ir valandai? Ir išprašiau, kad leistų man pabūti ten pat.

Pirma įėjo moteriškė, vedina keliolikos metų mergaite su žemai užsmakta ant akių skarele.

– Atvedžiau, poniteli, sava mergikį, – tarė, – gal dousi kuokią ruodą. Pati jau nebnumanau, ką bedaryti su tuoms anuos akims.

Nusmaukė skarelę, ir pasirodė baisios mergaitės akys. Vokai buvo sutinę lyg rutuliai ir paraudonavę, o iš po jų vos težiūrėjo akys, raudonos lyg kraujas.

– Kas jai pasidarė? – klausė mamatė.

– Te, poniteli, vis skundės akimis, pareis vakari numij karvis ganius ir sakys: „Mamuneli, tap mun akys gel“. Biškį buva by parauduses, ir daugiau nieka. Vuo Jasaitieni ir saka: „Tat, – saka, – kirmina; rek, – saka, – anus nutručyti, anij iesti išies akis mergikia, je negydysi. Rek, – saka, – išvirinti tabuokas ir plauti akis, vuo paskou dar pačių tirščių pritverti“. Aš tap ir padariau. Vijną kartą nupluoviau – kad ims gelti, muna mergiki niekur netveras, bliau. Aš pri Jasaitienis. Cioceli, – sakau, – nognia skaušt, bliau muna mergiki. „Tat ir gera, – saka, – tat kirmina tručijas, dar plauk“. Aš dar plauti. Unt naktijs pritvieriau tirščių. Rytmetį veizu – ak tu Dijvuleliau myliausis! Kad užputuses akys, kad paraudonavuses, šit, kap dabar. Muni ir išgunstis paiemie. Kur dabar bedingsu, misliju sau, kur bebiegsu, kad ne pri ponitelis. Gal dousi kuokią ruodą.

Mamatė beklausydama rankas sugrąžė.

– Dėl Dievo meilės, – sušuko, – kam klausai visokių bobų! Juk reikia šiokį tokį savo protą turėti! Dabar mergikė gali akla pasilikti visam amžiui. Kodėl bent nenuplovei? Argi galima taip nešvariai laikyti akis!

Mamatė valė, plovė tas vargšes „sukirmėjusias“ akis.

– Jasaitieni ruokou, kad negal plauti su vundeniu. Saka, liekarstas nemačysią, – tarė moteriškė, mažumą išsigandusi.

Mamatė ėmė aiškinti higienos taisykles.

– Ar matai bent kiek, mažilėle? – paklausė mergaitės, pabaigus plauti.

– Kap par miglą.

– Juk, rodos, esi iš Kerbedlaukės?

– Nuje, puoniteli, iš Kerbedlaukis, Mažeikieni.

– Klausyk, Mažeikiene. Aš mergikės gydyti neapsiimu, aš ne daktaras. Su akimis nėra juokų. Tat ryto vežk dukrelę pas gydytoją. Veizėk, kad ryto nuvežtumei. Aš siųsiu tyčia paklausti. Apakinsi mergikę, ir bus ubagė visam amžiui.

– Dijvi sauguok nuo tuokiuos nelaimis. Tat mat buobų klausyti. Vešu, puoniteli, vešu rytuo.

Paskui atėjo kita moteriškė taip pat su mergaite, tik daug mažesne už anąją, gražiu, tik išbalusiu veideliu ir didelėmis mėlynomis akimis. Visas jos pakaušis buvo aptekęs šašais, bjauriais, šlapiais, pūliuotais, net koktu buvo žiūrėti. Reti, gelsvi plaukeliai, iš priešakio mažumą sudailinti, buvo supinti į dvi plonuti kaseli, tikri pelių uodegėli.

– Pirmų pirmiausia, mano mažyte, – tarė mamatė, apžiūrėjus galvą ir glostydama mergaitės veidelį, – reik nukirpti plaukus. Juk vis tiek jų nebeišsukuosi, o nukirpus greičiau pagysi...

Mergaitė, išgirdusi tai, ūmai ištrūko iš glamonėjančių ją mamatės rankų ir, nutvėrus abiem rankom savo pelių uodegėles, įsispraudė į kambario kerčią ir ėmė verkti.

– Aš nenoriu kirpdinti plaukų! – sakė kukčiodama. – Muna kasas! Muna kasas!

– Tylėk, Vuoniki, begėde! – sušuko supykusi motina. – Ir žlemb čia puonia į pat ausis!

Mergaitė aptilo ir, paleidus savo „kasas“, susikišo abi kumštį į akis. Mamatė šypsodama nuėjo pas ją į kerčią ir, vėl glostydama jai veidelį, tarė:

– Klausyk, Onele, na, ko gi čia gailies tokių kasų? Veizėk, kokios plonos, striugos, kaip kokios virvelės. Koks čia gražumas! O kai aš tau nukirpsiu ir galvelę išgydysiu, pamatysi, kokios kasos užaugs. Tokios, kaip mano, veizėk!

Ir mamatė pasilenkė, rodydama savo plaukus.

Onelė atėmė kumštį nuo vienos akies, paskui nuo antros, žvilgterėjo skersomis į mamatę kartą, paskui antrą, pagalios išplėtė akis ir, ištiesus rankelę, su vienu pirštu palytėjo mamatės kasas.

– Ar dabar duosies kerpama? – paklausė mamatė.

– Dousu...

Paėmė mamatė dideles žirkles, ir bematant kasos nukrito ant žemės. Vėl apsiašarojo Onelės mėlynos akys, bet vargšė sėdėjo tylitelaičiai, ir matyti buvo, kad kaip begalėdama stengėsi suvaldyti savo širdies skausmą. Nuolat tik žiūrėjo į mamatės kasas, tartum tame reginyje semdama jėgų savo nelaimei pakelti.

Pagalios galvelė tapo nukirpta, nuplauta ir ištepta, o į Onelės ranką įkišti keli saldainiai.

– Še, graužk, namo grįždama, kad ne taip būtų liūdna, nelaimingąsias kasas atsiminius.

Atėjo kryžiaus dienos, ir vėl, kaip kasmet, einame su mamate į mūsų kalnelį. Auga ant jo keli ažuolai ir riogso trys kryžiai, ir taip gražu žiūrėti nuo jo toli toli į visas puses. Išmiegojusi pokaitį, ima rinktis mūsų šeimyna, kumečiai ir kiti apylinkės gyventojai, kurie negavo nueiti rytą į bažnyčią. Moteriškos eina nešinos ir vedinos tyčia tai iškilmei nupraustais vaikais švariai nušluostytomis noselėmis. Visi apsilvilkę išėiginiais drabužiais, vaikai lygiai tokiais pat, kaip tėvai. Mažos mergelės su ilgais, lig žemės, plačiais sijonėliais, besipainiojančiais joms po kojų, su trumpučiais liemenėliais ir surištais po smakreliu skepečiukais. Berniukai taip pat su ilgomis kelnėmis ir švarkeliais, kiekvienam ant kaklo perkelinis skepečiukas, dailiai sudėtas ir blizgančia saga užsegtas. Rodos, kad tai ne vaikai, bet suaugę juokingi nykštukų žmonės. Tačiau sielos gilumoje mažumą pavydžiu mergelėms, nes kartais trokštu turėti tokį ilgą rūbą, kaip mamatės. Viena ranka įsikibę į motinos sijonus, antros pirštą į burnelę įsikišę, vaikai stingas į mus, plėsd-

mi mėlynas akis, motinoms su mamate besikalbant. Sunkiai lipdama į kalną savo ligos supančiotomis kojomis, ateina ir bobutė su Kazimiero gaspadoriaus vaikais, mylimais mūsų žaidimo draugais, tėvelio pramintais Žvirbliukais dėl jų Žvirblinskių pavardės. Pagaliau atdūlina Domeikienė su vaikais ir su vyru. Vyras neša mažesnį, o ji veda didesnį – pasipuošusi, grakšti, skaisti, linksma. Ji pirmoji visos apylinkės gražuolė. Tik bėda, kad ir pirmoji tinginė. Visi žino, kad ji pusę dienos guli lovoje, o antrą pusę taisos parėdus, bastos iš kerčios į kerčią, ir kad visus darbus dirba vyras ir pasamdyta merga. Dėl to vaikai apleisti ir nudrįskę, troboje netvarka, o ūkis tuščias. Bet Domeikis taip myli savo gražiąją žmonelę, kad jam viskas gera. Dirba kaip du vyru, niekad os šaunaus žodelio jai nepasako, tik stengias kaip galėdamas jai įtikti. Jai truputį galvą suskaudus, jis tuojau susirūpinęs bėga pas mamatę vaistų. O kad mamatė juokias tą ligą esant turbūt nuo ilgo gulėjimo, jis, mamatei ranką bučiuodamas, sako:

– Kad, poniteli, ana toki deliklatni!

Tėvelis suezintas gėdina jį:

– Ar tau ne gėda, Domeiki! Juk visi juokias iš tavęs. Paėmęs diržą, sudrožk porą kartų skersai, pamatysi, visos ligos žaibais išlakstys, ir ta tavo gražioji taip ims dirbti, kaip ir kitos. Ko belauki?

Į tokį patarimą Domeikis nė sakyti nieko nesako, tik kuo greičiausiai eina namo.

Bet man labai tinka Domeikienė, labiausiai dėl savo gražumo, bet dar ir dėl to, kad tokia linksma ir meili. Kaip tik pamatau ją atėjus pas mamatę, bėgu jos pasižiūrėti. Atėidama pas mamatę su įvairiais reikalais, ji stengias nepasipainioti ant tako tėveliui, nes tėvelis niekad os nepraleidžia, jos smarkiai neišbaręs. O mamatė taip pat mėgsta žiūrėti į jos gražų veidą, meiliai su ja pasikalba ir švelniai primena motinos ir žmonos priedermes. Bet tie žodžiai atsimuša nuo jos kaip žirniai nuo sienos. Ji net nesijaučia kalta, sakos dirbanti, kiek sveikata leidžianti, ir linksmi sau juokias, kaip visuomet.

Nusiėmęs kepurę, Kazimieras klaupias prieš kryžių, o paskui jį visi. Ir Kazimieras savo stipriu balsu traukia visų šventųjų litaniją.

„Melskis už mus!“ – atsakinėja cypūs moteriški balsai, plonučiai vaikų balseliai ir vyrų balsai, panašūs į širšinių bambėjimą, ir susipynę plaukia banga žemyn į žalius laukus ir margas pievas. Taip malonu, gražu melstis lauke, senų ažuolų ūksmėje! Rodos, čia geriau girdi mus Dievas. Rodos, gėlėtomis pievomis vaikščioja Jėzus vaikelis toks, kaip paveiksle, kurs kabo pas mano lovelę: basas, su baltais marškinėliais, šviesiais garbanotais plaukeliais ir didelėmis išmintingomis akimis, panašiomis į Nikos akis, plačiai išskėtęs rankes, tartum norėdamas priglausti prie širdelės visą pasaulį. Aš žinau: jis nelaužydavo palaužtos lendrės, negesindavo pradėjusios gesti lempelės. Ir jį prikėlė prie kryžiaus. Baisiomis, didelėmis vinimis perdūrė jo meilingas rankes ir eiklias kojules, visados skubėjusias gerai daryti. Štai matau jį prieš save ant didelio, juodo kryžiaus kabantį. Koks bausus kryžius! Juk tiktai su adata įsidurk pirštelį, ir tai kaip baisiai skauda... Skausmas veria man širdį, ir iš akių rieda ašaros. Greit šluostau jas, kad niekas nepamatytų. Paskui atsimenu, ką sakė mamatė, kad kiekvienas negeras darbas esąs vinis, kurią kalame į šventą Viešpaties Jėzaus kūną. Ir, baimės bei skausmo paimta, iš visos sielos prisizadu visados visados būti mandagi.

Ir ūmai ateina man į galvą, kol dar buvau mažesnė, mušdamos į krūtinę poterių pa-baigoje, sakydavau: *Boże, bądź miłościew nademną grzeczną*¹. Gailestingai šypsau iš to savo

¹ Dieve, pasigailėk manęs mandagiosios (lenk.).

vaikiškumo, dabar jau gerai žinodama, kad nors ir tikrai būčiau mandagių mandagiausia, girtis negražu nei žmonėms, nei ponui Dievui.

Po litanijos giedame „Dievas mūsų gelbėtojas“, paskui suplikacijas, o pagalios Kazimieras liepia sukalbėti penkerius poterius į švenčiausias Viešpaties Jėzaus žaizdas. Mums nutilus, iš ažuolų viršūnių atsiliepia kitas choras, o kažkur atkalnyje ima iš visos gerklės rėkti gegužė. To akompanimento lydimi, baigiame maldas ir visi skirstomės, skubėdami į darbą. Tik Domeikienė niekur neskuba ir eina pamažu, plepėdama su mamate, kuri padeda bobutei nusileisti nuo kalno. Visą kelią mamatė eina su bobute, o mes su Žvirbliukais siaučiamo, bėgiojame lig pat namų.

Vis žemiau, vis žemiau leidžia brėkis savo pilką šydą ant pasinėjusios spalvų ir garsų gėryje žemės. Senas rūmas gobias slaptinga skraiste ir ima svajoti, pilnas jazmininių kvapų ir melodijų, sklindančių iš vieno jo kampo. Ten groja mamatė. Atsisėdusi didelės kanapos kertelėje, klausau, žiūrėdama, kaip mamatės rankelės, brėkio pilkume baltais balandėliais švytuodamos, greitai bėginėja po klavišus. Šalia manęs sėdi Nika su savo vežėjo sumeistruota skripkele – paprasta, lėkšta lentele, išpjauta skripkos pavidalu, su užvyniotais ant sukamųjų pagaliukų siūlais stygų vietoje. Ak, tie sukamieji pagaliukai! Visai kaip tikroje skripkoje. Pasikišęs savo skripką po smakreliu, Nika griežia, braukdamas stygas su smičiumi – vytele, lanku sulenkta ir surišta su siūlais. Skripkos balsas panašus į uodo birbimą. Bet dabar jo visai negirdėti. Griežia Nika, stengdamasis pritaikinti prie mamatės muzikos: kai mamatė skambina iš reto – ir jis palengva judina savo pirštelius ant „stygų“ ir retai traukia smičių, o kai iš po mamatės rankų ima byrėti greitai pasažai – ir jo piršteliai skubiai laksto, o smičius šokinėti šokinėja.

Kaip puikiai, kaip puikiai groja mamatė! Pagros ką nors liūdna – ir ašaros nejučiomis ima riedėti iš akių, o širdį taip skauda. Pagros linksmai – ir ima noras šokti ir juoktis. Ir kaip ji myli muziką – ji viską užmiršta begrodama. Juk neseniai, kai tėvelio nebuvo namie ir niekas nepertraukė, mamatė grojo ir grojo be galo. Sutemus užžiebčiau žvakes ant pianino, ir ji pradėjo groti iš natų, kol žvakės pasibaigė, o pro langus ėmė žiūrėti aušra. Nika su savo skripkele snaudė viename kanapos gale, aš antrame. Mamatė išsigandusi pažadino mudu ir nuvedė gulti.

– Kodėl nepasakėte man, vaikeliai, kad taip vėlu? – prikaišiojo ji mudviem, susirūpinusi ir nusiminusi. – Kodėl nenuėjote patys gulti?

– Norėjom, kad ilgiau skambintumei, taip buvo gražu, – atsakiau.

– Norėjom vis dar klausytis, – pridūrė Nika.

Kokia maloni buvo mudviem ta naktis! Dar niekad, rodos, mamatė taip nuoširdžiai mudviejų nebuvo labai nakčiai bučiavusi, taip rūpestingai apklojusi, tokiais meiliais žodeliais kalbinusi.

Bet retai tegali mamatė taip muzika gėrėtis. Dažniausiai kas nors pertraukia, vos jai groti pradėjus. Ar šeimininkė reikalauja dispozicijų, ar kambarinei reikia kažko paklausti, ar, pagalios, ateina tėvelis ir atitraukia mamatę prie kažkokių ūkio klausimų. Tačiau vieną kartą – per mane – mamatė galėjo ilgiau pasėdėti prie pianino. Malonu man, tai atsiminus. Ji grojo, o aš pro langą pamačiau tėvelį skubiai pareinant į namus. Nujaučiau, kad ateis pas mamatę ir pertrauks muziką. Nors labai sunku buvo išdrįsti, nubėgau priešais ir, pabučiavus jam ranką, tariau:

– Tėveli, tegu mamatė dar groja! Ką tik pradėjo. Mamatė taip mėgsta...

Tėvelis pažiūrėjo nustebeęs man į akis, paglostė čiuprelę ir nuėjo į savo kambarį, o mamatė dar valandą skambino, nieko netrukdoma. Paskui neiškenčiau nepasigyriusi, ką padariau.

– Niekados nebedaryk taip, Irusia, niekad, – tarė mamatė. – Jei mane myli, turi man padėti eiti savo priedermes, ne kliudyti.

Berods, sako mamatė, kad ne visados galima esą daryti, kas malonu. Bet aš norėčiau, kad mamatei būtų visados malonu ir gera. Ir skaudu man, jei taip nėra. Žinau, kad skaudu ir jai. Matau, kad tuomet jos veide pirmą valandėlę žybtelia apmauda ir atkarumas. Bet žibtelėjus akimirksniu gęsta, ir visai ramiai ir meiliai, kaip paprastai, užvožus pianiną, ji eina, kur jos reikalaujama.

Jau praskambėjo slėpiningas Schumanno *Warum* ir gašus Mozarto menuetas, ir plaukia dabar po kits kito ilgūs Šopeno noktiurnai. Ak, kokie liūdni yra tie noktiurnai! Ak, kaip liūdnai kvepia jazminai! Lyg vainikas ant kažkieno kapo. Ak, kaip baisu, kad visi mirs!

Pabučiavau aksominę Nikos galvelę ir tylitelaičiai nuėjau pas pianiną, norėdama būti arčiau mamatės. Ji kaip tik, pabaigusi noktiurną, padarė pauzę ir sėdėjo susimąsčiusi.

– Mamate, – tariu, – kodėl visados iš pradžios groji „Warum“?

– Nes siela pilna, pilna klausimų... Klausimų, į kuriuos nėra atsakymo.

– Kokių klausimų, mamate?

– Kodėl žmogaus sielos esmė yra ilgesys? Kodėl žmogus, nutvėręs tai, ką buvo vijęsis, apsvylęs sako: ne, tat ne tai! Kodėl žmogaus sieloje žydi gėlės, kurių kvapu niekas nesigėri? Kodėl viso ko galas yra mirtis? Kodėl *na tym świecie śmierć wszystko zmiecie, robak się łęgnie i w bujnym kwiecie*?²

Paskutinysis klausimas užgavo ir mano sielos stygą, ir panorėjau nors į jį duoti mamatei atsakymą.

– Juk sakei pati, mamate, kad mirtis veda mus į laimės šalį.

– Ak taip, Irusia, tiesa...

Mamatės pirštai vėl palytėjo klavišus ir ėmė austi kažkokią liūdną, graudžią melodiją, ir jos taktu mamatė pradėjo pusbalsiu neva dainuoti, neva deklamuoti:

Siela vis nerimsta... Jai ilgu plačiojoje žemėj,

jai dieną ir naktį tikroji vaidinas tėvynė.

Ak, grožio anojo čia atvaizdas menkas, nublankęs,

ak, tonų anųjų čia atbalsis silpnas, netikras.

Taip vandens lašas, nuo gimtinės jūros atskirtas,

ar užia upeliu, ar lytumi verkia, nerimsta,

ir, ilgesio stumiamas, bėgęs tolyn nesiliauja,

skubėdams atgal mėlynojon, beribėn tėvynėn.

Nika, išgirdęs mamatę dainuojant, pametė savo skripkelę ant kanapos ir atėjo pas pianiną. Iš visos tos elegijos jis, matyti, tiek tesuprato, kad mamatė ilgis ir trokšta kažko, ko čia neturi. Ir, nutilus paskutiniems liūdnieams akordams, jis tarė:

– Mamate, kai aš užaugsiu ir uždirbsiu daug pinigų, aš tave nuvešiu toli į užsienį, ir per jūras važiuosime, į Paryžių, į Peterburgą, paklausyti tų orkestrų, kur daug daug muzikantų griežia koku šimtu įvairių instrumentų.

² Šiame pasaulyje mirtis viską nušluoja,
Kirminas tūno ir gėlėj puikiojoj (lenk.)

Mamatė papurtino galvą, tartum nukrėsdama nuo jos kažkokias mintis, ir tarė šypsodama:

- Pasiklausyti tų stebuklingų simfonijų orkestrų ir garsių artistų? Gerai, Nika, važiuosime. Ak, kaip trokšta kartais siela...

- Juk ir mane pasiimsi, Nika? - paklausiau.

- Žinoma. Visi važiuosime.

- Bet ne tik muzikos klausysime, Nika, - kalbėjo mamatė, - apžiūrėsime ir tas puikias galerijas, kuriose yra garsieji paveikslai.

- Ir tą gražiąją Madoną, mamate, ant angelėlių dugno?

- Madoną... būtinai, būtinai... ir Džokondą slaptina šypsena... Taip, norėčiau nors kartą visa tai pamatyti.

- Pamatysi, mamate, kai nuvažiuosime.

- Bet būtinai nukeliausime ir į Šveicariją, Nika. Ten balti kalnai ir mėlyni ežerai. Kalnai, kurie saulei į akis žiūri ir taip aukštai aukštai pakilę nuo žemės klonių...

Į saloną įėjo tėvelis.

- Apie ką taip kalbatės? - paklausė.

- Kaip keliausime po Europą, Nikai užaugus ir pinigų daug uždirbus, - atsakė mamatė.

- Ir tamsta, tėveli, su mumis važiuosi, visi, - tarė Nika.

- Gal aš jau tuomet nė paeiti nebegalėsiu pasenęs, - prasijuokė tėvelis.

- Ne, tėveli! Tuoju aš užaugsiu, tuoju viską išmoksiu, tuoju daug pinigų uždirbsiu ir tuoju važiuosime, - karštai tarė Nika.

- Gerai, gerai, Nika, - pasakė tėvelis, glostydamas jam galvelę, o atsikreipęs į mamatę, pridūrė: - Gražių dalykų sužinojau šiandien apie mūsų virėją, kaip ji... Uršulę. Pasirodo, kad tai esama vagilkos.

- Kaip? Ar sugavai ją? - paklausė neramiai mamatė.

- Pats nesugavau, bet sugavo Kazimieras. Praėjusią naktį išgirdęs šunis labai lojant, atsikėlęs ir išėjęs pažiūrėti. Ir pamatęs einant Uršulę su puodeliu ir ryšeliu. Puodelis buvęs pilnas pieno, o ryšelyje smulkūs mėsos kąsneliai. Aišku, sako, kad nupjaustinėta nuo porcijų. Paklausta Kazimiero, kur taip einanti naktį, pasisakiusi einanti pas motiną, dieną neturėjusi laiko, o pieną ir mėsą gavusi nuo ponios.

- Nedaviau jai jokio pieno nei mėsos. Ji ir neprašė.

- Žinoma, kad meluoja. Matyt, mėsą vagia nuo porcijų, o pieno atsipila iš to, ką gauti sriubai užbalinti. O gal vagia ir milždama.

- Gal būti. Neseniai nuėjo ji milžti karvių, kurios ganėsi žardienoje. Už valandėlės nuėjau ten ir aš. Žiūriu, Uršulė su pilna milžtuve, užuot grįžus tiesiai namo, eina į šali. Taip man pasirodė, kad ji atsipila pieną į indą, paslėptą notrelėse.

- Aišku, kad taip buvo. Ir ką? Galėjai ją sugauti už rankos.

- Ne, niekaip negalėjau... Tai baisu sugauti žmogų už rankos.

- Žinai, Marinia, juk aš taip ir maniau, kad nesugavai. Tačiau tas tavo švelnumas man atrodo keistas. Jei jau tau nerūpi tavo manta, tai turėtų rūpėti tavo tarnų dora. Juk, leisdama vogti, demoralizuoji savo šeimyną. Švelnumas puikus daiktas, bet pirmų pirmausia žmogus privalo gerai eiti savo priedermes, o jei privalo, tai ir gali.

- Ne! Ne viską žmogus gali. Galima tik pasyviai iškęsti viską... viską... bet veikti prieš savo prigimtį kartais niekaip negalima. Pagaliau, gal ji, manau, tą vieną kartelį nori lašelį pieno motinai nunešti.

– Pavogus? Ne, tikrai, Marinia, man rodos, kad ir būtumei ją už rankos sugavus, o ji tau būtų pasakius dėl to atpylusi, kad jai taip parankiau nešti į ledinę, būtumei patikėjus. Gaila, kad visos tos tavo ypatybės yra labai žalingos namų poniai ir šeimininkei.

– Žinau, kad esu bloga šeimininke, – liūdnai tarė mamatė.

– Reiktų tau nors sykį suprasti, kad jie tavo švelnumo neatjaučia ir nebrangina. Ne tik neatjaučia, bet klaidingai aiškina. Nieko nesakai, tai reiškia – nieko nepamatai, nenuvoki, nenumanai, ir galima tave apgaudinėti ir išnaudoti lig valios.

– Labai gali būti. Bet aš juk ne dėl to, kad jie mane brangintų... Aš kitaip negaliu...

Greitais žingsniai po saloną vaikščiodamas, tėvelis smarkiai kalbėjo:

– Ne, tuo būdu nieko neįveiksi. Čia yra pedagogija. O pedagogija negali apsieiti be drausmės, be bausmės. Pedagogija, paremta vienu švelnumu – tai tik idealistų svajonės. Žinoma, pripažįstu, kad atsitinka tokių subtilių vaikų, prie kurių reikia taikinti labai subtilias pedagogijos priemones – imkim kad ir mūsų vaikus. Bet prastas žmogus – tai vaikas be galo nesubtilus, baisus storžievis. Tik tuomet tegalima su juo ką nors padaryti, kai jis bijo, kai žino, kad už prasikaltimą jį nubausicu, o jei prireiks, tai ir išdablysiu paskutiniais žodžiais ir galų gale net per ausį sudrošiu.

– Atleisk, Liudvikai, aš nei dablysiu, nei per ausį drošiu, – tarė mamatė ir norėjo išeiti iš salono. Bet tėvelis sulaikė.

– Palauk, reikia, šiaip ar taip, užbaigti Uršulės klausimą.

– Ką gi su ja darysi? – paklausė mamatė.

– Iš pradžių norėjau tuojau išvartyti. Koktu atsiminus, kad tokia kručis sėdi namuose. Bet dabar manau, gal geriau bus pašalinus blogumą ne tokiu smarkiu būdu. Dabar pats darbymetis, kiekvienas supras, kad atstojo ne dėl kokių niekų, ir niekas jos neims. Ką gi veiks pas motiną įname? Taigi pakeisime: ji teeinie prie darbo, o į jos vietą – Marcelė, kuri juk labai norėjo būti virėja. Eidama į laukus, Uršulė nebeturės jokios progos vogti. Nors, tiesą sakant, reiktų bjaurybę akimirksniu pavartyti, ne gailėtis.

– Kaip gerai sugalvojai, Liudvikai, – tarė mamatė linksmesniu balsu. – Tik užgink Kazimierui pasakoti apie tą sugavimą. Tegu niekas nežino, kodėl toks pakeitimas įvyko.

– Nedėk į juos jausmų, kurių jie neturi. Jų gėda labai giliai pasislėpusi, by kuo neišvilios. Bet, žinoma, pliaukšti nereikia. Tai dabar ateik į mano kabinetą, tuojau pašauksiu ją – ir užbaigsime tą dalyką.

– Ar manęs būtina ten reikia? – paklausė mamatė nedrąsiai.

– Kas per klausimas! – sušuko tėvelis nekantriai. – Rodos, moterų tarnija – tai tavo skyrius, ir tu privalai ja rūpintis ir valdyti. O antra – pati matei jos įtariamą darbą.

Mamatė, niekojau nebeatsakius, nuėjo paskui tėvelį, o po valandėlės išėjo iš kabineto apsiverkusi Uršulė.

Mamatė myli saulę ir šilumą. Sako, kad mūsų krašte esą tiek rūko ir šalčio, kad reikia džiaugtis kiekvienu saulės ir šilumos spindulėliu. Tad šiltą, saulėtą gegužės dieną einame į daubą.

Žengiame eže tarp žaliai sidabrinių, neseniai išplaukusių rugių sienų. Jaunučiai, stovi jie kuklūs, tiesūs, rimti, lyg tų Dievo bernaičių pulkai, rengdamies ištikimai dirbti pono paskirtąjį darbą. Tik kai kurie neužaugos, išdykėliai, žiūrėk, ims ir braukterės tau per veidą. Bet taip meiliai, kad, švelniai paėmus juos su pirštais, neiškenti nepriglaudus lūpų prie jų aksominių galvelių... Paskui įeiname į aukštą pievos skardį. Toli, horizonte,

lyg milžiniškas kupstas riogso Šatrija, arčiau – mažesnieji kalnai, kuriuose kitąsyk milžinai sėdėdami kits kitam degdavo pypkes.

– Mamate, kaip gaila, kad mes negyvenome seniau, kol buvo milžinų ir kitokių nepaprastų daiktų. Dabar visi tokie vienodi.

– Tiesa, Irute. Viskas taip paprasta, paprasta... Nebėra milžinų...

Ilgokai nebuvome lanke daubos, todėl dabar, sustoję ant jos kranto, visi vienu balsu sušukome:

– Ak, kaip gražu!

Kitas atskardis, aukštas ir status, visas apaugęs medžiais ir krūmais. Susirinko ten įvairiausi medžiai, kokių tik yra Lietuvoje, ir susimaišę, šakomis susipynę, nuadė skaidrių, jaunų spalvų užtiesalą. Jo žaliame dugne balti beržų stuobriai spindi saulėje lyg marmuro kolonos kažkokios angos, už kurios gyvena paslaptis.

Visai kitoniškas yra šitas atskardis, ant kurio mes stovime. Ant jo įžulnių šonų medžiai nėra taip susispietę į būrį, bet stovi toliau nuo kits kito, gėrėdamies tuo, kas klojas jiems po kojų. O jiems po kojų patiestas gražių gražiausias margaspalvis kilimas: čia smaragdinis konvalijų žalumas su baltuojančiais kur ne kur lyg snaigulės žiedelių varpeliais, žemiau raudoni ir geltoni hiacintų taškai, dar žemiau – laibų irisų auksas. Daubos dugne švelniai ošia mažutis upelis. Kažkame, gilumoje, miegūsta lakštingala retkarčiais sučiurliuos kokį trilių ir vėl tuojau nutils. Viršum gėlių, lyg gyvosios gėlės, skrajoja įvairiaspalviai drugiai. Krūmuose ir medžiuose čirena šimtai paukščių, kurių čia, lygiai kaip ir gėlių, viešpatija. Oras įkvapintas gėlių. Rodos, kad čia kažkokia užburta, laiminga šalis, kurios viešpatė yra geroji žynė, ta pati, kuri šelpia vargšus, pamotės skaudinamus našlaičius ir myli mandagius ir paklusnius vaikus. Ji visų tų paukščių, plaštakių, medžių ir gėlių karalaitė ir liepėja, viskas tik laukia jos mostelėjimo. Gal tas šit paukštelis, jos liepiamas, skrenda jau už devynerių jūrų ir devynių kalnų atnešti aukso obuoliuko nuo gyvybės medžio kokiai nors mirštančiai motinai pagydyti; gal šitam senam ažuolui ji tuojau įsakys atsiverti ir išberti auksinių pinigų krūvą vargšei, basai našlaitei. Ir ji pati turi čia būti kame nors. Gal, pasilenkusi ant upelio, su tokiu štai violetiniu varpeliu semias šaltą, kristalinį vandenį; gal lanko savo karalystę, lengvomis pėdelėmis po gėlių kilimą vaikščiodama, nesumindžiojus nė vieno žiedelio – su mėlynu rūbu ir auksinių plaukų apsiaustu – kaip pasakų knygoje.

Tėvelis sako, kad man esanti gėda pasakomis tikėti, nes aš jau nebesanti tokia maža. Ten, dideliame pasaulyje, gal iš tikro jau nieko nebėra, bet čia, toje stebuklingoje daubos šalyje, tikriausiai tebegyvena pasaka.

– Žinai, Nika, man rodos, kad šitoje dauboje turi gyventi geroji žynė, – tariau tyliai, drovėdamas.

– Ir man rodos, – atsakė jis ir ištarė mano giliai paslėptąją viltį. – O kad mes ją šiandien čia sutiktumėm, Irute?

– Kaip norėčiau! Bet kad tik pasakose ją temato, o gyvų žmonių nė vienas nėra sutikęs, – tariau liūdnai.

– Iš kur žinai, kad nėra? Juk mes nepažįstame visų žmonių. Juk daug žmonių nėra matę nė gyvatės išlendant iš sienos, o klebonas matė, – karštai kalbėjo Nika.

– Tiesa.

– Aš labai norėčiau ją sutikti, bet ir bijočiau... Žinai, dėl to atsitikimo užvakar.

– Dėl kokio?

– O kaip langą iškūliau.

Su tuo langu buvo taip. Užvakar, būdamos su mamate valgomajame kambaryje, išgirdome žvangtelėjimą, ir viena lango rutė išlėkė, su akmeniu iškulta. Kaltininko jokio nebuvo matyti. Netrukus visi susirinko vakarienės, tik Nikos nėra. Nusiuntė jo ieškoti. Anė rado jį sodne, pasislėpusį už medžio, ir liepė tuojau eiti namo. Žiūrime, įeina Nika, labai išsigandęs, ir sako užsimerkęs (turbūt kad „neiškaiškaitumėme“ jo meluojant; mat neseniai buvau jam sakiusi, kad tuojau galima esą suprasti jį meluojant, nes tai esą parašyta jo akyse):

- O ar aš? O ar aš?

- Kas ar tu? - paklausė tėvelis, nieko nežinodamas.

- O ar aš tą langą iškūliau! - atsakė verksmingu balsu Nika.

Ėmėme juoktis, o Nika su ašaromis akyse prisipažino metęs akmeniuką ir netyčia papuolęs į rutę.

- Manai, kad geroji žynė pyktų ant tavęs už tą langą? - paklausiau. - Juk iškūlei netyčia.

- Ne, ne už sukūlimą, bet kad pamelavau, - liūdnai atsakė Nika.

- E, tikriausiai nepyktų, nes juk tuojau prisipažinai.

Taip besikalbėdami, skynėme konvalijas ir nešėme mamatei, kuri, po liepa atsisėdus, dėjo jas į gražius bukietus, traukdama jų nuostabų kvapą, glausdama prie lūpų jų snieginus varpelius ir gėrėdamos jų pasakišku grožiu.

- Rodos man, kad ir mano ausys gėris konvalijomis, - tarė ji. - Rodos, skamba man iš jų kažkokia tyli, be galo subtili melodija.

- Ar jos dainuoja, mamate? - paklausė Jonelis.

O Nika, pasilenkęs prie mamatės kelių, pridėjo auselę prie puokščių ir klausės, pakėlęs aukštyn savo didžiules, pailgas, juodas akis, kurios šalia baltų konvalijų atrodė dar juodesnės.

- Girdžiu, mamate! Tarsi kas griežtų tylitelaičiai ant plonučių stygelių.

- Mano tu brangioji plonute stygele! - tarė mamatė ir pabučiavo tas jo akis, taip pat kažkokias gėles nežemiškas.

- Žinot, vaikeliai: gėlės - tai žemės šypsena iš džiaugsmo, kad ją Dievas sutvėrė ir didiems dalykams paskyrė. Bežiūrint į ją, ima šypsoti ir žmogaus siela. O nuo tos šypsenos, kaip ledas nuo saulės, nyksta viskas, kas sieloje pikta ir bjauru.

- Kai norėsiu negražiai pasielgti, žinau, ką darysiu, - tariau. - Pažiūrėsiu į gėles ir imsiu juoktis, ir piktas noras sutirps. Taip, mamate?

- Tikriausiai, Irute.

- O ką daryti žiemą, kai nėra gėlių? - paklausė Nika.

- Tuomet reikia jas gerai atsiminti, - atsakė mamatė.

Sudėjus bukietus, mamatė nuėjo su mumis vaikščioti po daubą.

Tuojau už konvalijų gyveno būri hiacintų tauta. Žemiau raudonieji - juokingos gėlės, kresnos, žemos, riebios, lyg geros, patenkintos savim šeiminkės, kurių ūkis viso ko pilnas. Aukščiau geltonieji, tautos svajotojai: aukštesni ir laibesni, švelniomis, šviesiai geltonomis galvelėmis ir meiliu kvapu - tartum būtų ne tautiečiai raudonskruosčių šeiminkių. Dar žemiau būriais stovėjo irisai, iškėlę savo keistas auksines galvas.

- Žiūrėkit, - tarė mamatė, - kokios tai keistos gėlės tie irisai! Jie, rodos, veržte veržias aukštyn, kuo toliausiai nuo žemės. Žiūrėkit, kaip jų auksinės akys liūdnai veizi į dangų ilgėdamosi.

Nusileidę į daubos dugną, ėjome išilgai upelio. Iš visų pusių žalių sienų apsupti, buvome dabar pačioje širdyje to ypatingo pasaulėlio, visai atskirto nuo likusiojo pasaulio ir nieko bendro su juo neturinčio. Viešpatauja jame savi įstatai, visai kitoki, negu aname nuobodžiame pasaulyje. Čia viskas galima, kas ten teatsitinka pasakose. Tad ėmėme ieškoti gerosios žynės. Žiūrėjome už medžių, į krūmų tankmę. Kelios varlelės išsoko nusigandusios iš po mūsų kojų, paukšteliai smalsiai žiūrėjo į akiplėšas, neramiai čirendami, voverėlė stebėjos nuo medžio šakos, užrietusį papurusią uodegą ir priglaudusį prie krūtinės savo mitrias kojeles – bet žynės niekur nebuvo.

– Šiandien nėra jos namie. Liepus pakinkyti mėlynsparnius šilvarnius į nupintą iš konvalijų vežimą, ji išvažiavo kur nors. Gal į Šatrijos kalną – į platųjį pasaulį pasižiūrėti, – tarė mamatė.

– O gal yra, tik nenori mums pasirodyti dėl to, kad mes ne vargšai našlaičiai, bet turime tokią gerą mamatę, – pasakė Nika.

Gaila buvo palikti tą gražiąją daubą. Norėjome pabūti dar valandėlę ir dar valandėlę. Bet galų gale reikėjo grįžti namo. Dabar ėjome kitu keliu pro antrą daubą – niūrią, klaikią, tokiomis stačiomis sienomis, kad beveik niekadose ten neįspsėdavo saulė. Senos, sukrypusios apušės joje teaugo ir ištrešę gluosniai rodė pajuodavusį vidų. Nenuostabu, kad ten buvo vasarnamis velnio, kurs žiemai dangindavos į jaują. Eidami pro šalį, spėliojome, kur čia gali tupėti tos tamsiosios daubos juodasis ponas. Ne kitur, tik tame sename, išdūlėjusiame gluosnyje.

– Kam ieškoti velnio dauboje, vaikai? – tarė šypsodama mamatė. – Dažnai yra jis labai arti jūsų. Žinote, kada...

– Kai ką nors pikto darome... Bet kad nematome jo tada.

– Užtat jaučiame, – tarė mamatė.

Įėję į kelią, pamatėme ateinant priešais tėvelį.

– Grįžkit greičiau namo. Ten kažkas jūsų laukia, – tarė jis.

Įsismalsinę ėmėme spėlioti, kas. Bet vis nevyko. Tik prie pat namų mūsų smalsumas buvo nuramintas: prieangyje sėdėjo Šmulka su savo kromu.

Ir kaip čia atspėsi? Juk dar rudenį Šmulka atėjęs atsiveikino su mumis, sakydamas, kad, kai tik pabaigsias pardavinėti savo kromą, tuojau važiuosias į Londoną pas vaikus. Jie seniai jį kviečią, ten geriau jam būsią, negu čia vienui vienam, kaip tam žvirbliui, vienam pasilikusiam ant stogo. Nuo to sykio per visą žiemą ir pavasarį nematėme Šmulkos ir numanėme jį išvažiavus. Ir štai dabar Šmulka besėdįs prieangyje, greta kromo, pavargęs, šluostydamsis prakaituotą kaktą ir sunkiai alsuodamas, liesas, senas, su ilgu, juodu, pažaliavusiu chalatu kromo pratrinta nugara. Sausas ir blankus jo veidas su žila barzda ir nudribusiais ant skruostų žilais garbanotais peisais yra be galo liūdnas, tartum amžinai nuvargęs. Tokie veidai turėjo būti tų žydu, kurie giedoja: „Pas Babilono upes sėdėjome ir verkėme...“

Šmulka išvaikščiodavo visus tris Žemaitijos apskričius, nuo dvaro lig dvaro, užeidamas pakeliui ir į kaimus, žinojo visų dvarų gyventojus, kas kokio būdo, kas kam giminė, nešiojo pasveikinimus, o kartais ir laiškus. Atėjęs visuomet būdavo pailsęs ir prašydavo lašelio degtinės. Išgėręs mažą taurelę – visados tik vieną – ir užkandęs cukraus kąsneliu, įgydavo jėgų ir energijos ir imdavo dėstyti kromą. Mamatė parėjus tuoj atnešė jam pati ant lėkštelės tų reikiamųjų daiktų. Šmulka atsistojo, užsimovė kepurę, išgėrė degtinę, paskui, nusiėmęs kepurę, ėmė kramtyti cukrų.

- Tegul poniai Pondzijvs užmoka. Šmulka taip ilgai nebuva, o ponia neužmiršta, ko Šmulkai reik.

Klausiamas, iš kur atsiradęs, ar nevažiavęs į Londoną, jis atsakė:

- Aš važiava, aš visą žįjmą išbuva Londone, o pavasarį aš atgal sugrižta.

- Kodėl? Ar vaikai nemylėjo? - stebėjos mamatė.

- Aš pasakysiu. Vaiká labá myleje, gerá davė valgyti, nupirka mun drabužius. Kaip anij ten gyvena, ai vai, ai vai! Kaip tikri pona. Ale aš ten negalėjau būti. Kap tik aš atvažiava į tą Londoną, tuojau mun pasirodė, kad į galvą mun įstatė melnyčią. Tas užimas, tas trenksmas, tas liarms - ai vai! Melnyčia vis sukas ir sukas, aš mislijau, kad muni visą sumals. Aš negalėjau nė naktį mijgoti, nė dijną atsilsėti. Ir dar aš negalėjau būti per tuos dūmus. Fabriks unt fabrika, ir visi rūksta, nieka nematyti, tik vijni dūma. Kap muni émė spausti tij dūma, mun nebuva su kuo alsuoti. Aš nerada niekur vjitas, aš mislijau, kad muni pasmaugs. Aš kentėjau visą žįjmą, o pavasarį aš saka vakams: „Vakelia, - aš saka, - jūs čia sau gerá? gyvenat, jums jokios bėdos nēr, jūs munis nereikalingi - leiskit muni atgal numij, aš vėl su kromeliu vaikščiosiu.“ „Tatele, - sako, - je nenori - nenori, pats sau ten užsidirbi, tat gali grižti. Mas tau biliotą nupirksma.“ Ot, Šmulka ir sugrižta, ir Šmulka vėl vaikščio su kromeliu.

- Ir neskaudu buvo palikti vaikus? Ar neilgu jų dabar? Juk čia neturi nė vieno artimo žmogaus, - tarė mamatė.

- Nu, kap be to bus? Žinoms, ilgu. Ale aš jau paprata: aš žina, kad vakams ten yra gerá, aš anims nieka nepridesu, ar aš ten yr, ar ne; anij mun atraša grometas. Unt gala, aš ponia tap pasakysiu.

Šmulka pasilenkė prie mamatės ir tyliai tarė:

- Seni žmonys nelaba tepritink pri jaunųjų.

- Kap aš čia sugrižta, - pasakojo Šmulka vėl paprastu balsu, - aš tuojau atgija. Melnyčia galvo nebēr, nieks nespaud. Eidams su savo kromeliu, paveizėsu į dangų - mėlyns, gražus; paveizėsu į pijvas - žalias ir margas; niekur dūmų, visur gražu ir linksma.

- Vargšas Šmulkelis, - tarė gailėstingai mamatė, glostydama žydo pažaliavusį chatatą. - Taip džiaugiaus, kad esi su vaikais, o kaip reikia, dabar vėl bastaisi su tuo savo kromu toks vienas.

- Ui, kad poniteli tars žodį, tai kap tik medaus paded unt širdijs.

- Bus ir medaus, - prasijuokė mamatė. - Ar turi stiklinėlę?

Tėvelis erzino Šmulką, kad, būdamas toks žemaičių patriotas, jis privalęs apsikrikštyti. Jis esąs doras žydelis ir juk negalįs tikėti visomis talmudo kvailystėmis ir laukti dar mesijos.

- Nu, aš lauku. Aš mislija, kad mesija jau būtų atėjęs, tai krikščionys tap neėstų kits kita.

- Visgi ne su tokiu apetitu, kaip žydeliai juos, - nusijuokė tėvelis.

Ir vis erzino imsiąs jį versti. Ir turbūt Šmulka sutiksiąs, jei po kiekvienos pamokos jis pirksiąs pusę kromelio.

- Kam versti? Aš žina, kad ponc ir tap pirks nuo Šmulkos. Ponc yr tikras ponc ir doud uždirbti bėdnam žydeliu.

Taip kalbėdamas, Šmulka dėstė kromelį, kurs nė iš tolo negalėjo lygintis su turtin-gais, kvapiais vengrų kromais, pilnais puikių, įvairių daiktų, gražiai sudėsty-tų ant šva-rių tektūros lapų. Visas Šmulkos kromelis buvo kelios lėkštos medinės dėžės, sudėtos

ant kita kitos ir ikištos į paprastą juodą maišą. Prekės vis paprastos, kartais tik iš netyčių įsimaišęs koks gražesnis daiktelis. Tą menką kromelį bežiūrėdama, atsiminiau vengrus, ir gailestis suspaudė man širdį.

– Kad turėčiau daug pinigų, – tariau Nikai, – pirkčiau Šmulkai tokį kromą, kaip vengrų.

– O aš arklį, kad nereikėtų jam nešioti, – pasakė Nika.

Tėvelis, kaip visados, pripirko eibę įvairių daiktų. Nika už savo pinigus pasirinko peiliuką popieriu pjaustyti. Ir vakare, niekam nematant, atidavė man jį, sakydamas:

– Kad mane atmintumei, kai žūsiu kare.

O jo didžiulėse juodose akyse žibėjo ašaros, kaip rašos lašeliai ant tamsaus našlelių aksomo.

– Nika, tu nežūsi! Jei tu, tai ir aš, – tariau, ir mano ašaros nukrito ant peiliuko.

– Juk žinai, kad visi riteriai žūva. Taip reikia. Tai gražu.

Aš žinau, kad Nika bus riteris, bet nenoriu, kad žūtų.

Taip liūdna, kai jis, juodas akis pakėlęs, savo gaidžiu balseliu sako tas eiles apie riterio atsisveikinimą.

*Siostra najstarsza wywodzi konika,
Młodsza siodełko orzechowe wkłada,
A ta najmłodsza bramę mu odmyka...³*

Tik gaila, sako Nika, kad jis neturiš trijų seserų. Bet nė kas, aš viena viską padarysianti.

– Bet aš tavęs neleisiu, Nika!

– Ką tu kalbi? Nė viena riterio sesuo taip nedarė! Kaip galima neleisti didžiū darbų dirbti!

– Kas nori būti riteriu, tas jau iš anksto turi prie to rengtis. Mažas tebebūdamas, turi kitus gelbėti ir pats valdytis, – sako dažnai mamatė.

Ir Nika jau rengias. Neseniai pareina namo su dideliu mėlynu pampiu¹⁷ kaktoje. Paklaustas, kas jį nutiko, atsako trumpai, užsimerkęs:

– Užsigavau į tvorą.

Tą pačią dieną aš su mamate einame į arklidę.

– Vo delto stipria sudruožė ponatis Jonelis. Garbė Dievu, kad nepakliuva į akį, – sako Juozapas, vežėjas.

– Kam? – nusistebėjom abi su mamate.

– Juk pats mačiau. Valiaus ten aplink stainę, vo puonačia tiná patvuory buovijos, pagalius pasiiemį. Tik staiga Jonelis, kažin už kų supykis, kad dous su pagaliu Nikou per galvą. Vo Nikis tik saka: *Janek, co ty robisz!*⁴ Pridiejįs rankelį pri kaktuos, atsiriemįs į tvorą, ir stuov. Vo Jonelis tuojau, pametįs pagalį, kad puls pri anuo, kad ims bučiuoti. Ir būk tu man tuoks kuntrus, kap tas didesnysis puonaitis.

Tekina lekiu pas Niką.

– Nika, tu tikrai tikrai būsi riteris! Žinau apie tą tavo pampį...

– Ką žinai? Aš užsigavau į tvorą, – sako Niką užsimerkęs.

³ Vyriausia sesė žirgelį veda,

Jaunesnė rusvą balnelį deda.

O ta jauniausia atkelia vartus...

Gali būti, kad tai dalis lietuvių liaudies dainos, išverstos į lenkų kalbą.

⁴ Janekai, ką tu darai! (lenk.).

Kitą kartą važinėja Juozapas, arklius aušindamas, o brikoje sėdi Nika ir Juozapas Žvirbliukas. Juozapas, įvažiavęs į upę, užkliudė už akmens, ir brika apvirto. Gilu ten nebuvo, ir Nika, greitai išsikapanojęs, atsistojo stačias, o mažesnis Juozukas pradėjo škęsti. Bet ne veltui su juo buvo riteris. Pagrobęs draugą, traukė jį prie kranto, kol Juozapas atbėgo gelbėti.

Riteriui reikia riteriškų rūbų, nutarė tėvelis. Ir atvežė Nikai gražią ulono uniformą: tamsiai mėlyną su žydra krūtine ir apikakle, su sidabro sagutėmis ir epoletais. Be to, dar aukštą mėlyną kiverį su dideliu, baltu kuodu, blizgius batus su pentiniais ir kardelij. Pasipuošė Nika ir rimtai vaikščioja po kambarius, pentiniais žvangėdamas ir į visus veidrodžius žiūrėdamas, lyg koks nykštukų šalies karvedys. Vaikščiojo, vaikščiojo ir ūmai pražuvo. Niekas nematė, kur dingo. Padavė pietus – jo nėra. Anė nuėjo ieškoti į šeimyninę – nėra, į arklidę – nėra, pas Žvirbliukus, – ten pasakė, kad buvęs, bet tuojau išėjęs. Jo kailinėliai kabo priemenėje. O lauke speigas.

Ėmėm nerimauti. Laimė, tas nerimastis neilgai tetruko. Atėjo klebono liokajus, sakydamas, kad ponaitis Nikis atėjęs į kleboniją su vienu tuo savo generolišku munduru ir kad kunigėlis atsiuntęs paprašyti Nikio kailiniukų, bijodamas išleisti vaiką be šilto drabužio tokia speige. Ilgai netrukus parėjo Nika drauge su kunigėliu. Riteris nusimanė neišsiseksiant nuo barsenos, todėl įėjo į kambarį stvainydamasis, kad nė pentinų nebuvo girdėti. Nepaisydamas kunigėlio užtarimo, tėvelis žiauriai jį sudraudė ir paskyrė bausmę – visą rytdieną sėdėti kambariuose, kad tik Dievas esą stipriau nenubaustų ir nelieptų dar ir gulėti. Čia Nikos susirūpinimas akimirksniu pranyko: viena diena pasėdėti ne tokia jau didelė nelaimė, ypač žiemą. Bet kai paskui mamatė nerami liepė jam gerti vaistų, kad nesusirgtų, ir liūdnam paklausė, kodėl jis patiekęs jai tokio nerimo, riteris taip sugrudo, kad sakėsi nesąs vertas būti riteriu. Ir galų gale mamatė dar gavo jį guosti. Norėdama nukreipti jo mintis nuo nusikaltimo, prašė papasakoti, kokio išpūdzio padaręs miestelyje. O išpūdzio būta begalinio: Žvirbliukai negalėję nė žodžio pratarti iš to nusistebėjimo, tik išsižioję žiūrėję; miestelyje visi rodę jį kits kitam, o žydziukai bėgę paskui, šaukdami: *Oto zei! Oto zei!*⁵ Ir pagalios pats klebonas liepęs jam vaikščioti po savo saloną, iš visų pusių žiūrėjęs ir grožėjęsis.

Ne mažiau pagauta dvasia stebėjomės į jį ir mudu su Joneliu. Ir, nepaisant visos jo kaltės ir patiekto nerimo, mintis, kad jis, nebijodamas nei šalčio, nei žydų, pats vienas parėjo per visą miestelį, dar aukščiau kėlė jį mudviejų akyse.

Sapnuoju sapną, riterėli. Jau tu išaugęs iš savo uloniškų rūbų, jau rengiesi žengti pirmą žingsnį pasaulin. Jau laukia ten tavęs, riterėli, darbas ir vargas, nežinomas namie. Ir riteriškai tu rengies į kovą. Ant mažo popierio lapelio didelėmis, kreivomis raidėmis rašai tokį dokumentą:

Kartka wieczna.

*Postępuję do gimnazjum i choć nie wiem co, to nie przyjmę prowostawia. I będę starał się byc pocięchą dla wszystkich, a najwięcej dla papy i mamy*⁶.

Sapnas draikosi toliau. Jau riterėlis pasaulyje, ir mes čia, namie, pasiilgę ir džiaugsmingi laukiame jo parvažiuojant Kalėdoms. Jonelio siela tą linksmą dieną tvinsta tokia

⁵ Tai bent! Tai bent! (jidiš k.)

⁶ Amžinasis lakštelis.

Stoju į gimnaziją ir, nors nežinia kas, nepriimsiu stačiatikybės. Ir stengsiuosi būti visiems paguoda, ypač tėveliui ir mamai (lenk.).

laime, kad jis, nemėgsta rašyti, ima plunksną ir seną, suglemžtą konvertą²¹ ir bando išlieti savo jausmus.

Przyjeżdża Nika, a Janek jest rad i czeka. Siedziat przy biurku w koszuli i pisat te słowa...⁷
O brangiosios, nuo senatvės pageltusios kortelės.

Susėdę paangyje, visi skaitome ką tik atneštus laikraščius. Vienam tik Joneliui jie dar nerūpi. Ir jis, apžiūrėjęs „Przyjacieli Dzieci“⁸ piešinius, nuėjo arti smilčių su savo žagrelė.

– O, klebonas! – sako tėvelis. – Ateina, vos laikraščius perskaitęs. Matyt, bus padaręs kokią nors naują politikos kombinaciją.

Kitame ilgo kiemo gale pasirodė du stuomeniu. Vienas storas, plikas, lyg didelis, platus trikampis, antras laibas lyg juoda lazda.

– Lėkim pasitikti, – sako Nika.

Pametę laikraštį, bėgame pro kits kitą. Skubame taip ne tiek pas kleboną, kiek pas jaunąjį kunigėlį. Mėgstame ir kleboną, nes juokina mus jo lėtumas ir originalus įdomių anekdotų pasakojimas, bet mūsų širdis turi užsikariavęs kunigėlis, ypač nuo to laiko, kaip nupirko mums seniai mūsų trokštamą ožį.

– Ką gi veikia ožys? – klausia kunigėlis.

– Sveikas ir linksmas kaip ridikas, – atsako Nika.

– Dykaduonį auginat, dykaduonį, dykaduonį, – taria klebonas. – Kad augintumėt avių, tai vilnų turėtumėt, o dabar ką?

– Bet jis mums tiekia daug džiaugsmo, – sako Nika.

– Ne džiaugsmo reikia žiūrėti, bet naudos, naudos.

– Bet mes jį taip mylim, – atsiliepiu aš.

– O nereikia mylėti dykaduonių, nereikia, nereikia.

Bet tie doros pamokymai nė kiek nemažina mūsų širdyse ožio meilės. Paėmę kunigėlį už rankų, nuvedėm į arklidę jo aplankyti.

Sugrįžę radome kleboną besėdintį prieangyje ir bedisputuojantį su tėveliu apie politiką.

– *Bismark coś knuje, knuje*⁹, – sakė klebonas palengva savo monotonių, nosiniu balsu. – Ir nepajusime, kaip kada nors vokiečiai ims ir užpuls mus.

– Ir gaus į kailį, – tarė tėvelis.

– Na, na, dar Dievas žino, kas kam duos. Rusija – tai milžinas molinėmis kojomis. Tik kojas pamušti – ir milžinas pavirs, pavirs.

– Kad neturėtumėm tokio kaimyno, kaip vokiečiai, tai galėtumėm tuo džiaugtis. Bet dabar nėra ko, nes patektumėm z *deszczu pod rynnę*¹⁰.

Ir tėvelis ėmė išrodinėti, kad po vokiečiais būtų dar blogiau, nes jie mus bematant suvokietintų. Klebonas manė priešingai, nes vokiečiai vis dėlto esą kultūringesni už rusus mongolus. Paskui ėmė svarstyti, kas būsia, karui ištikus, kas kam padėsias.

⁷ Parvažiuos Nika, o Janekas džiaugiasi ir laukia. Sėdėjo prie rašomojo stalo vienmarškis ir rašė šiuos žodžius... (lenk.).

⁸ *Vaikų bičiulis* (lenk.).

⁹ Bismarkas kažką spendžia, spendžia (lenk.).

¹⁰ Frazeologizmas „nuo vilko ant meškos“ (lenk.).

– Žinoma, Rusija grius kuomet nors, – sakė tėvelis. – Pasauly nėra nieko amžino. Ir mums gal dar lemta vėl vaidinti rolę Europos valstybių tarpe. Kaip gaila, kad mes nesulauksime, ką, klebonai?

– Nesulauksim, nesulauksim, – atsakė klebonas.

– Bet jau tiktai jokios unijos su lenkais, saugok Dieve! Pirmas tam pasipriešinčiau, kaip kitąsyk Katkevičius. Gana jie mus užkrėtė savo netvarka ir įtraukė drauge į pražūtį. Geriausia mums būtų jungtis su baltarusiais, nes jų ir būdas panašus į lietuvių. O tie koroniažai – kas tai per nesimpatingi žmonės! Tas jų putlumas, tas jų noras visur pirminkauti tiesiog nepakenčiamas. O bliaga?

– Tiesa, tiesa. *Straszne blagiery, straszne blagiery*¹¹.

– Ir kaip keista: taip, rodos, esame sulenkėję, o koks pobūdžio skirtumas lig šiol užsiliko. Susieisi su koroniažu – ir tuojau jauti, kad jis tau taip svetimas, kaip koks vokietis ar prancūzas.

– *A my sobie nie damy w kaszę dmuchać, nie damy, proszę pana*¹², kaip sakydavo tas, žinai, koroniažas, kunigaikščio įgaliotinis.

– Kaipgi! Jie visur turi būti ponai, o mes – jų liokajai, chudopacholki¹³. Kaip jie mus vaizduoja literatūroje? Kiekvienas lietuvis tai *poczciwy dureń*¹⁴. O kaip reikia, jų garsiausieji vyrai – toks Mickevičius, Kosciūška, Kraševskis ir kiti – vis lietuviai ir baltarusiai. O visi tie jų branginamieji Jagėlionai kas tokie? ar lenkai?

Tėvelis užsidegė, nes be galo nemėgo koroniažų. O klebonas, išėmęs tabokinę, pa-uostė tabokos, sučiaudėjo ir nusišluostė nosį su didele, mėlyna, baltais langeliais nosine. Paskui, patogiai kėdėje atsikolęs, varė toliau savo politines kombinacijas. Labai storas ir nutukęs, didelio, apskrito, raudono veido dviem pagurklėm, iš kurio žiūrėjo geros, pilkos akys, atrodė visados patenkintas savim ir visu pasauliu. Apsivilkęs buvo gerokai nudėvėta tabokina sutana, ant krūtinės kybojo palaidavusi laikrodžio virvelė, ant galvos riogsojo šiaudų skrybėlė, apie kurią jis dažnai džiaugdamašis pasakodavo, kad nupirkęs ją už 20 kapeikų ir dėvįs jau 10 metų, o kadangi padėvėsiąs dar kokius penkerius; tai skrybėlė nekaštuojanti jam nė po dvi kapeiki metams.

– Tai kokie gi politikos horoskopai, klebonėli? – paklausė priėjęs kunigėlis.

Klebonas gailestingai į jį pažiūrėjo.

– *Co tam polityka!*¹⁵ Politika tau ne galvoj, ne galvoj.

– Kas gi man galvoj, klebonėli?

– Kaip kuo greičiausiai pinigų išleisti, pinigų išleisti. Ir juk nuolat sakau: *Szanuj grosz! Szanuj grosz!*¹⁶ Niekto nepadarau, ir gana, nieko nepadarau. Na, kaip pasiklosi, taip išmiegosi.

– Ir gerai, kad nėra prisirišęs prie menkos mamonos, – atsiliepė tėvelis. – Kam gi kraus, neturėdamas nei žmonos, nei vaikų.

– Ir aš neturiu nei žmonos, nei vaikų, o veizėk, kiek išlaidų: vieną reik mokyti, kitai kraitį ruošti, trečiai vestuves kelti, vestuves kelti.

– Laisva valia, klebonai, – juokėsi tėvelis. – Galėjai jais visai nesirūpinti.

¹¹ Baisūs niekatauškiai, baisūs niekatauškiai (lenk.).

¹² O mes nesileisime už nosies vedžiojami, nesileisime (lenk.).

¹³ Žemiausi tarnai (lenk.).

¹⁴ Doras kvailys (lenk.).

¹⁵ Ką ten politika! (lenk.).

¹⁶ Taupyk skatiką! Taupyk skatiką! (lenk.).

- Kaip nesirūpinsi, kad našlaičiai, bėdini, kur būtų dingę, kur būtų dingę.

Mums buvo be galo įdomu, ar yra pasaulyje toks daiktas, kuris galėtų sujaudinti kleboną. Vieną rudens vakarą atvažiavo jis pas mus savo gražiausiu arkliu – juoduku. Juozapas nenukinkęs pastatė jį kartu su brikeliu vežiminėje. Klebonui liepus paduoti arklių, ateina Juozapas, labai nusiminęs, ir sako, kad nesą nei arklio, nei brikelio, matyti, kas nors būsiąs pavogęs. Dabar tai jau klebonas tikrai susijaudins, manėme. Bet apsirikome. Nei nekrustelėjęs fotelyje, taip pat iš lėto, kaip visados, jis tarė:

- Pavogė! Tai kaip aš dabar sugrįšiu namo per tokį purvyną?

Užtat mes visi sujudome, gailėdamies gražiojo juoduko. Tėvelis, pasiėmęs žiburį, nuėjo pats į arklidę. O klebonas per visą tą laiką, kuo ramiausiai sėdėdamas fotelyje, stebėjos vagies drąsa. Netrukus parėjo tėvelis, šaukdamas iš tolo:

- Klebonai, yra ir vagis, ir juodukas!

Ir papasakojo, kad, neradęs išvažiuotų vežčių, ėmęs ieškoti vežiminėje ir radęs arklių, įėjusį į peludę. Kaip pirma klebonas neparodė nuliūdimo, taip dabar neparodė džiaugsmo. Tik nusijuokęs tarė:

- Štai tau ir vagis! Štai tau ir vagis.

Tuo tarpu privažiavo brika, ir išlipo iš jos ponas Narmantas.

- Klebonai, ar jau važinėjies su savo velosipedu? – paklausė. – Atvažiavau jo pažiūrėti.

Visi ėmė šypsoti, nes velosipedo istorija buvo labai juokinga. Neseniai tėvelis pirkto Nikai velosipedėlį trimis tekiniais. Klebonui jis labai patiko, ir jis nusprendė, kad ir jam toks vežimas praverstų. Pasivažinėti su velosipedu – toks malonus ir sveikas judesys. Neklausydamas tėvelio, kurs įspėjo, kad nieko iš to nebūsią, tuojau pasidirbdino iš medžio velosipedą ir davė mūsų kalviui apkaustyti. Bet velosipedas išėjo labai sunkus, vos tepasukamas, be to, dar vis virto ant šono. Klebonas liepė jį mesti į kerčią ir nemėgo apie jį kalbėti. Todėl pono Narmanto klausimui nebuvo jokio atsakymo.

Bet ponas Narmantas nesiliovė ir tarė dar sykį:

- Atvažiavau tyčia apžiūrėti velosipedo, klebonai.

- Nepamatysi, nepamatysi, – atsakė dabar klebonas.

- Dėl ko? Ar gražu slėpti taip pavydžiai savo išradimą? Reikia krikščioniškai leisti ir kitiems juo naudotis.

- Nepavyko, nepavyko.

- Aš seniai duodu klebonui gerą patarlę, – tarė tėvelis. – Telpie pridirbti ketvirtą tekinį, kad nevirstų, pakinkyti arklių, ir atsisėdęs tevažiuoja, mindamas kojomis pedalus.

Atėjo mamatė prašyti arbatai, ir, išgirdusi tėvelio žodžius, tarė:

- Užsigauk, klebonai, ir supyk nors kartą, tai tie ponai liausis tamstą erzinę.

- Gerai, gerai. Pyksiu, kai mane išmokysi.

Dėdamas cukraus į arbatą, klebonas pasakė jau kažin kelintą kartą:

- Aš namie geriu be cukraus, o svečiuose su cukrum, su cukrum.

- Dėl Dievo meilės, klebonai! – sušuko ponas Narmantas. – Jei taip ir darai, tai bent nepasakok garsiai. Na, kaip dabar užvažiuosi pas tamstą, kad tapai toks šykštus? Aš nemėgstu arbatos be cukraus.

- Svečiams nesigailiu, nesigailiu, bet pats galiu apsieiti ir be cukraus, ir be cukraus, – atsakė klebonas ir, išėmęs iš burnos kažkokį mažą daiktėlį, padėjo jį ant stalo.

Tai naujiena. Tai matome dar pirmą kartą. Todėl, akis išplėtę, stebimės, kas čia yra.

– Cha, cha, cha! – juokias klebonas, pamatęs mūsų smalsumą. – Tai yra mano dantis, dantis. Matot, išlūžo man priešakinis dantis, sunku man kalbėti, tai išsidrožiau liepos dantį ir įstatau. O valgydamas išimu, nes bijau praryti, bijau praryti.

Politikos klausimai buvo išsemti, pradėjo kalbėti apie ūkį. Tėvelis paklausė poną Narmantą, ar jau pabaigęs sėti.

– Nepabaigė, nepabaigė, – tarė klebonas. – Nėra ko nė klausti.

– Iš kur esi taip informuotas, klebonai? – paklausė ponas Narmantas. – Kodėl negalėjau pabaigti?

– O dėl to, – atsakė klebonas ir, pridėjęs prie lūpų sulenktą vamzdžiu ranką, ėmė dainuoti rečitatyvu, tęsdamas paskutinį kiekvienos eilutės žodį:

*Tru-tu-tu, duonos neturiu-u-u,
Ti-liau, ti-liau, duona tolia-au,
Ti-li, ti-li, duona toli-i-i!*

Paskutinę „i“ ištarė ilgai, plonu, juokingu balsu.

Ponas Narmantas ir klebonas visados erzina kits kitą. Juodu yra seni prieteliai, nuo pat to laiko, kai klebonas čia atvažiavo, jau apie 30 metų. Pasakoja, kad, jauni tebebūdami, juodu su kitais kaimynais dažnai lošdavę kortomis. Bet vieną kartą klebonas pralaimėjęs dvidešimt penkis rublius, ir nuo tos dienos kortų nė į rankas nebeima.

– Niekus kalbi, o net to nežinai, kad dabar nėra medžiojamasis laikas, – atsakė ponas Narmantas. – Be to, man rodos, nekenktų, kad ir pats su manim patrimituotumei. Per mažai judi, o tai nesveika. Vėl sudarytumėm kompaniją, kaip kitąsyk, atsimeni, klebonai?

Klebonas tylėjo, bet ponas Narmantas, to nepaisydamas, klausė toliau:

– Ar atmeni, klebonai, kaip mudu kartą, važiuodami į Šiaulius, sustojom pasiganyti Balnugarėje ir, kaip tyčiomis, Dievas atnešė tuojau ir Bilevičių? Ir, užuot atsilsėję porą valandų, išsėdėjome visą naktį prie žaliojo staliuko?

– Buvo, buvo, – tarė klebonas atkarai, mostelėjęs ranka, tarsį norėdamas kuo greičiausiai nusikratyti jaunystės – kvailystės atsiminimais.

– O ar atmeni, kaip energijai pakelti pilstėmės konjako į arbatą?

– Buvo, buvo, – vėl mostelėjęs ranka, atsakė klebonas.

– O ar atmeni tą gražiąją žydelkėlę, kuri mums tarnavo, kaip meilinaisi jai?

Ūmai klebonas smarkiai sujudo kėdėje ir, mušdamas su kumštīm per stalą, sušuko:

– *Łżesz, gałganie! Łżesz, gałganie!*¹⁷

Klebonui taip netikėtai išsiveržus, ponas Narmantas nutilo. Tylėjo ir kiti. Rados labai nejauku. Bet tuojau pertraukė tylą pats klebonas, jau visiškai nurimęs:

– Pasaulyje atsitinka nuostabių dalykų, nuostabių dalykų. Kad nebūčiau pats matęs, netikėčiau, netikėčiau.

Jau žinojau, kokie tai dalykai. Klebonas buvo juos pasakojęs jau kažin kiek sykių ir vis tais pačiais žodžiais ir su ta pačia intonacija, tartum kokias atmintinai išmoktas eiles. Bet mudviem su Nika tai baisiai tinka, ypač kad tie dalykai, iš tikro, be galo nepaprasti. Klebonas visados taip daro: kai tik kokia kalba jam netinka, jis pradeda pasakoti ką kita.

– Kokie tat dalykai, klebonai? – paklausė mamatė.

– Seniai tat buvo, dar tebebuvau kamendorium Josvainiuose. Nuvažiavau vieną kartą į svečius pas ponus Burbus. Visi sėdime už stalo, valgydami vakarienę, vakarienę – ponas, ponias, mokytoja, dvi paneli ir aš. Tik ūmai žiūrim – iš vieno kambario kampo

¹⁷ Meluoji, nedorėli! Meluoji, nedorėli! (lenk.).

beišlendanti gyvatė, gyvatė, ir, raitydamos ore, lekia tiesiai ant stalo, tiesiai ant stalo. Iš to išgąščio mes *języka w gębie zapomnieliśmy*¹⁸. Tik visi mašinaliai pasitraukėme kiek nuo stalo, kad gyvatė mums už nosių neužkliūtų, kad neužkliūtų. Pralėkusi per visą kambarį, ji įlindo į kitą kampaną ir pražuvo, ir pražuvo. Dar valandėlę tylėjome kaip nebyliai. Paskui kits kitą klausiam: „Ar matei? – Mačiau. – O tamsta ar matei? – Mačiau“. Visi matė. Visi matė.

– Neužsigauk, klebonai, – tarė tėvelis, – esi skaitęs kame nors tą anekdotą ar saponavęs ir įsivaizdavai pats matęs. Žinau, kad nieko nepramanai, bet čia pats nesijunti pramanęs.

– Neskaičiau, neskaičiau. Ar aš mažas vaikas! Sakau, kad pats esu matęs, esu matęs.

Klebonas yra matęs ne tik tą vieną gyvatę, bet dar ir aitvarą, ir aš laukiu pasakojant ir apie tą antrąjį nuostabų dalyką. Bet visi kelias nuo stalo, ir klebonas tuojau eina namo.

– Jūs dabar imsite darbuotis žaliajame lauke, žaliajame lauke, – sako. – O aš dar laikraščių neperskaičiau kaip reikiant.

Bet ir ponas Narmantas šiandien negalėjo ilgiau pasilikti. Mamatė džiaugėsi negausianti sėdėti prie visto. Tačiau tas džiaugsmas buvo neilgas, nes, ponui Narmantui išvažiavus, tuojau atėjo ponas Kazlauskis, gretimo dvaro urėdas, paprastas visto partneris. Mamatė nekenčia kortų, bet kadangi tėvelis noromis lošia vista, o *z dziadkiem*¹⁹ lošti nemėgsta, tai, nesant ketvirto partnerio, ji sėdas už staliuko. Aš žinau, kad tai pasišventimas, ir net sunkus, nes tėvelis, pats gerai lošdamas, yra labai nekantrus. Daugiausia, žinoma, tenka mamatei, nemaža ir ponui Kaslauskiui.

– *E, fuszer pan jestes!*²⁰ – šaukia tėvelis. – Kaip galima neatutuoti, jei ten renonsas! *Łapcie panų pleść, nie w wista grac!*²¹

Ponas Kazlauskis, įkūnytoji flegma, nė kiek nesusijaudinęs, košia savo lenkiškai baltarusišku žargonu:

– *Nie, pan, ja dobrze gram, pan*²².

Kadangi kunigėlis lošia geriausiai ir tėvelis jo privengia, tai jis kenčia mažiausiai. Nieko nebedamas, jis tik juokias iš visų tų šauksmų.

Kartais, labai retai, tėveliui per daug išišaukus, mamatė, padėjus kortas ant stalo, sako:

– Ar ne per daug erzinius, Liudvikai? Be reikalo nervus gadinies. Geriau nelošti.

Ir eina į savo kambarį.

Lošimas pertrauktas. Ponas Kazlauskis kuo ramiausiai sėdi savo vietoje, traukdamas cigarą. Kunigėlis pašokęs bėgioja po kambarį.

– Kaip galima, pone Liudvikai, kaip galima! Ponia Marija mums pasišvenčia, o tams-ta ją taip kankini. Iš tikro, šventa jos kantrybė.

Tėvelis nieko neatsako, tik, sėdėdamas už staliuko, nervingai maišo kortas. Praėjus kokiam valandos ketvirčiui, eina į mamatės kambarį ir netrukus parsiveda mamatę atgal ir sodina į vietą. Vistas eina toliau. Kunigėlis vėl juokias linksmas, o tėvelis tą vakarą per daug nebešaukia.

¹⁸ Žadą užkandome (lenk.).

¹⁹ Be vieno partnerio (lenk., lošėjų žarg.).

²⁰ Et, tamsta niekam tikęs lošėjas! (lenk.).

²¹ Vyžas tamsta pink, o ne vistą lošk! (lenk.).

²² Ne, tamsta, aš gerai lošiu, tamsta (lenk.).

Jau antra diena, kaip nematome saulės nė spindulėlio. Pilkų, storų debesų skaros atskyrė mus nuo jos. Pasiilgusi žemė skęsta ašarose ir dreba nuo šalčio, jos neglamonėdama. Net paukšteliai nutilo, tik kikiliai gailiai čirškia palangėse. Kažko liūdna. Rodos, niekad os nebeprašvis saulelė, niekad os nebeprasiskleis tas pilkas, nuobodus uždangalas. Bet mamatė džiaugias, sakydama, kad lytaus labai reikėję ir kad po jo viskas imsią vešliau augti ir gražiai žydėti. Tėvelio nėra namie. Dėl lytaus mamatė neėmė mūsų nė į bažnyčią. Apie pusvakarius nuėjo į šeimyninę paskaityti, papasakoti ir sąsiuvinių pasiveizėti. Paskui leido šeimynai pašokti, o mums pažiūrėti. Tuoju atėjo Munkus su skripka ir Zykas su kontrabasu ir, susėdusiu pasienyje, ėmė žvitriai dilinti stygas su smičiais. Šokėjai eina prūsą, ir mudu su Nika, nesitenkindami žiūrėję, einame drauge su jais. Iškelę aukštyn ilgas skalas lyg kalavijus, vaikščiojame, iš pradžio lėtai, iš vieno kambario galo į kitą, o praeidami pro kits kitą, barškiname pagaliu į pagalių ir dainuojame:

*Prūsa, prūsa,
Tavo rudi ūsa.*

Paskui muzikantai ima griežti greičiau, o mes, susikibę į poras, sukamės dainuodami:

*Šoka prūsas su prūsiki,
Pasikaisę sijonikį.*

Pabaigę prūsą, šokame blezdingėlę, laikydami su viena ranka skepetėlės galą, kuri čia kyta, čia leidžias – lyg kregždė belakiodama. Paskui šokėjai eina dar kitokius šokius, bet mes su mamate grįžtame jau į savo galą.

Nors dar nėra vėlus vakaras, kambariai jau pasinėrę brėkyje. Vėsu ir drėgna. Mamatė liepia man ir Nikai atnešti malkų iš virtuvės ir kuria ugnį židinyje. Matau, kad ji linksmu.

- Mamatė šiandien linksmu, – tariu.
- Linksmu, Irusia.
- O kodėl?

– Todėl, kad mano mokiniai noromis mokos, kad šeimyna dabar linksmu šoka, kad lytus lyja ir kad skaičiau gražią gražią knygą.

Vikrios liepsnelės skabariai šokinėja po sausus pagalius, pagaliai linksmu pyška. Brėkis pasitraukė į kambario kertes, rados šilta ir jauku. Kokia laimė sėdėti pas židinį su mamate, prisiglaudus prie jos brangių kelių! Tegu sau lytus teška už langų, tegu vėjas liūdnu dejuoja – mums čia šilta ir miela kaip kregždelėms lizdelyje, kur neužpučia vėjas ir neužlieja lytus.

- Dabar turi ateiti pasaka, vaikeliai, – sako mamatė.

– O taip, mamate. Aš norėčiau dar išgirsti apie Vengrijos Žvaigždėlę ką nors daugiau, o gal ir tą patį. Aš taip myliu šventąją Elzbietą, – prašau.

Bet Nika oponuoja.

– Ne! Mamatė dar nepabaigė pasakoti, kaip ponas Parsifalis atrado šventąją Gralį. Aš labai noriu žinoti, nes ir aš juk būsiu riteris ir josiu ieškoti šventojo Gralio.

- Vis tik apie riterius ir apie riterius, – sakau liūdnu. – O ką aš? Aš juk mergelė...

– Tu būsi riterio širdies dāma, Irusia, – guodžia mane mamatė. – Tu įkvėpsi jam greičiau surasti šventąją Gralį.

- Kad aš pati noriu rasti, mamate, – sakau beveik verkdamą.
- Galėsi rasti ir nebūdama riteriu. Ir šventoji Elzbieta rado šventąjį Gralį.
- Nepasakojai, mamate.
- Papasakosiu, kai užaugsi didesnė. O dabar klausykite toliau apie Parsifalį.

Ir savo melodingu balsu mamatė pradėjo:

- Ir prijogo riteris Parsifalis Monsalvatą. Aukštame aukštame kalne stovėjo Monsalvato rūmai. Visi balto marmuro, balti kaip ką tik nukritęs sniegas, jų penkių bokštų galvos auksinės. Viršum auksagalvių bokštų, mėlyname danguje – milžiniškas septyniaspalvis vaivorykštės lankas...

Kieme sudūzgė.

- Pažiūrėkit, ar ne tėvelis parvažiavo, – tarė mamatė.

Nubėgome pas langą. Bet nuo prieangio važiavo nepažįstamas kočas. Netrukus įėjo į saloną ponas Jonavičius su savo violončele, įdėta į didelę juodą makštį.

- Ar gali būti kas malonesnis už malonų svečių tokioje darganoje? – tarė sveikindamos mamatė. – Kokia geroji žynė įkvėpė tamstai aplankyti mus šiandieną?

- Ilgėjimos saulės...

Mamatė pažiūrėjo į poną Jonavičių lyg nustebusi, bet tuojau pat, nuleidus akis, tarė:

- Kaip gaila, kad Liudviko nėra namie. Ir nesitikiu jo šiandien sugrįžiant dėl tokio oro.

- Važiuojant toliau ir neuždengtoje brikoje, galima permirkinti kiaurai, – pasakė ponas Jonavičius.

Paskui, atsisėdę su Nika savo paprastoje kanapos kertelėje, klausėme muzikos. Pono Jonavičiaus balti, ilgi pirštai greitai bėgiojo po stygas, o violončelė verkė, dejavo ir skundė tartum gyva būtybė. Prieš poną Jonavičių, ant pulpito, buvo padėtos natos, bet jis visai į jas nežiūrėjo. Jo gražios mėlynos akys vis buvo nukreiptos į mamatę. Retkarčiais purtino jis savo tamsius, švelniai garbanotus plaukus ir merkė akis, tartum pailsusias nuo žiūrėjimo. Bet tuojau atsimerkęs vėl žiūrėjo į mamatę.

Su ponu Jonavičiumi nesame dar labai apsipratę, nes neseniai jis teparvažiavo iš kažin kokių užsienių į savo dvarą. Visi sako jį esant labai mokytą ir artistą. Viena mamatė tegali jam čia akompanuoti, todėl jis kartais atvažiuoja pas mus su violončele.

Jis ne tik griežia, bet ir dainuoja. Mamatės prašomas, atsisėda prie pianino ir, pats sau akompanuodamas, padainavo:

Po niebu polunoči angel lieti...²³

Mamatė klausė, išispeleėjusi tolybėn.

I dolgo na svietie tomilas ona

Želanijem žgučim polna.

I zvukov niebies zamienit nie mogli

Jei skučnyje piesni ziemi²⁴.

- *I zvukov niebies zamienit nie mogli jei skučnyje piesni ziemi*, – pakartojo pusbalsiu mamatė.

²³ Nakčia skrido angelas padebesy... (rus. – J. Degutytės vert.)

²⁴ Ir vargo ilgai ji pasauly liūdna,

Vis ilgesio keisto pilna,

Ir skliauto giesmė buvojai laukiama,

O žemės daina svetima (rus. – J. Degutytės vert.).

- Išdainavau tai, kas man visados veržias į lūpas, tamstą pamačius.

- Kodėl?

- Nes ir tamsta pilna karšto troškimo, ir tamstai skamba nesiliaudami dangaus garsai, ir negali jų užvaduoti nuobodžios žemės dainos.

- O taip! Nuobodžios, nuobodžios yra žemės dainos, – tarė mamatė. Bet tuojau pa-raudo, tartum kažko drovėdamos, ir nutilo.

Muzika vis skambėjo man ausyse, neleisdama tuojau užmigti atsigulus. Kaip gera, kad ponas Jonavičius parvažiavo į mūsų kraštą, mažčiau. Mamatė gali bent prisiklausyti gražios muzikos ir pati turi su kuo paskambinti. Aš myliu poną Jonavičių, nes visados trokštu, kad mamatei būtų maloniausia, geriausia, linksmiausia.

Mamatei atėjus peržegnoji mane labai nakčiai, tariau:

- O man iš visų ponų labiausiai patinka ponas Jonavičius. Taip puikiai griežia ir dainuoja, ir toks gražus, ir toks mandagus.

- Bet dabar reikia miegoti, ne apie poną Jonavičių mąstyti, Irusia, – pasakė mamatė, linksmi šypsodama, ir, stipriai pabučiavus mane bei peržegnojus, nuėjo.

Nubudau ir nebegaliu užmigti. Kambarėje šilta ir trošku. Pro langinių mėnulių liejasi sidabrinės šviesos bangos, krisdamos baltais taškais ant grindų. Laikrodžio valgomajame muša dvylika. Žvilgterėjau į mamatės lovą, ir man rodos, kad mamatės joje nėra. Žiūriu atsidėjęs – tikrai tuščia, nepaliesta. Kame mamatė? Tikriausia vaikščioja patvenkinyje: juk tokia graži mėnesiena. Bet kodėl taip ilgai?

Gal ji labai liūdna... o gal net ir ašarų karolėliai rieda perjos mylimus skruostelius, kaip sekmadienį bažnyčioje per suplikacijas... Taip man sopa mamatės ašaros...

Ūmai galvoje švisterėjo man mintis eiti pas ją. Baisu... naktį, per tiek tamsių kambarių, visiems miegant. Bet noras vis auga – ilgas, baimingas: gal kas pikta nutiko mamatė? Gal įkrito į tvenkinį paslydus? Greičiau, greičiau pas ją!

Iššokau iš lovos, apsilvilkau jupele ir basa einu. Bijau neapsakomai, bet stengiuos nurimti. Tat pirmiausia žegnojuos, o paskui mąstau, kad jau po vidurnakčio ir gaidys tikrai bus nugiedojęs, tai ir baidyklių viešpatavimas jau pasibaigęs. Svarbiausia – eiti pamažėliais, nes kai tik imsiu bėgti, – žinau iš prityrimo, – tuojau rodysis, kad kažkas mane veja ir jau jau grobia. Štai valgomasis jau laimingas išėitas. Jau ir salonas, visų kambarių baisiausias. Drebdama žengiu per slenkstį. Šviesu čia, nors skaityk, bet tai dar blogiau, nes toje blandžioje šviesoje kiekvienas daiktas imas kažkokį keistą pavidalą. Rodos, kad tamsesni kampai pilni kažkokių būtybių. Nežvalgaus niekur į šalis, tik žiūriu tiesiai priešakinį grindis, ir vis ima mane toks begalinis noras bėgti. Bet susivaldau. Priemenėje jau ne taip baugu. Nulipus nuo prieangio laiptų, matau šviesų stuomenį, vaikščiojantį patvenkiny, ir tekina bėgu pas jį.

Krūptelėjo mamatė ir tyliai šūkterėjo, man prie jos pribėgus.

- Tai aš, mamate! Taip man ilgu buvo tavęs... maniau, kad kokia nelaimė... Nepyk, mamate! Aš daugiau niekadosis...

- Išgąsdinai mane, Irusia. Ir kaipgi čia pykti ant tavęs, vaikeli brangusis! Bet daugiau taip nedaryk. Vaikai turi naktį miegoti, ne bėgioti.

- Aš maniau, kad esi labai nuliūdus, mamate.

- Nesu nuliūdus. Jaučiu laimę neišreiškiamą, linksmybę nepabaigiamą. Žemė ir dangus – jau viena. Tokią naktį amžinybė savo sparnu paliečia žmogaus sielą. Kaipgi gali būti liūdna tokia naktį! Žiūrėk!

Pažvelgiau į tamsų dangų, žvaigždėmis ir mėnesiu žėrintį, paskui į žemę, pasinėrusią sidabrinėje prieblandoje. Kaip gražu! Tą stebuklingąją naktį viskas yra stebuklas. Kiekvienas daiktas gyvena, mąsto ir jaučia, atidengdamas savo sielą. Senas namas pavirto užburtu rūmu balto marmuro kolonomis, miegūstas tvenkinys – slaptinga, aukso kibirkštimis degančia gelme, tamsios eglaitės – vienuolėmis, kukliomis viešpaties tarnaitėmis. Kaip tylu! Girdžiu, kaip gelės siunčia žvaigždėms savo kvapius atdūsius ir kaip žvaigždės kažką kugžda gelėms. Girdžiu šnabždant sparnus angelų, nusileidžiančių žemėn sidabriniais mėnesio spinduliais. O viršum visų tų stebuklų lakštingalos giesmė – didžiausias stebuklas – nedrumsdama tylos, galinga banga kyla aukštyn, aukštyn, lig pat mėnesio ir žvaigždžių.

– Kaip gražu, mamatė!

– Kaip gaila palikti tuos stebuklus ir eiti į tamsų, troškų kambarį. Skubėkim, Irusia, reikia tau miegoti, ir gali sušalti basa.

– Bet kaip užaugsiu, tai ir aš neisiu anksti gulti tokiomis gražiomis naktimis.

– Gal būsi laimingesnė, Irusia, ir turėsi sielą, kuri svajos drauge su tavim...

Per pietus tėvelis pasisakė eisias į pievas ir kad mes atneštumėm jam tenai pusvakarių.

Kaip čia sulaukti tos pusvakarių valandos? Kas kelias minutes bėgame klausti mamatę, ar tik jau ne laikas, ir pagalios taip įkyrime, kad ji liepia mums paskaityti, tai nepajusime sulaukę.

– Tik ką nors labai juokingo, Irusia. Šiandien juokias saulė, juokias visa žemė, prisidėkime ir mes prie to džiaugsmingo choro.

Ir mamatė parinko iš „Przyjacieł'io“ apysakėlę apie „Gaidį Šalapultą ir kovą Šlykštuolių“. Visas trejetas sulipome į didelį raudoną krėslą: aš į vidurį, broliukai iš šonų. Mamatė pažiūrėjo į mus ir tarė šypsodama:

– Atrodot kaip balti paukšteliai raudoname lizdelyje.

Apysakėlė buvo tokia juokinga, kad vos tepaskaičiau, nuolat besijuokdama, broliukų pritariama. Net ir mamatė ėmė juoktis ne tik lūpomis, bet ir tomis savo visados liūdnomis akimis. Ir tikrai nepajutome, kaip atėjo pusvakarių laikas. Mamatė, norėdama pavaišinti visus darbininkus, pritepė su medum daug duonos riekių, kurias įdavė nešti Anei. Pati paėmė puodelį rūgusio pieno, mes – kitus reikiamus daiktus, ir nuėjome.

Diena buvo karšta, saulėta; valandėlėmis nuo vakarų pusės dvelkė švelnutis vėjelis, maloniai vėsindamas įkaitusį veidą. Skaidriai mėlyname danguje tik kai kur baltavo permatomi, keisti debesiai, lyg kažkokio neregėto milžino paukščio plunksnos. Saldžiai kvėpėjo balti dobilai, krūvų krūvomis pražyde abipusiai keliuko, o viršum jų linksmai zirzėjo bičių spiečiai. Ore, džiaugsmingai krykšdamos, šmaikščiojo kregždės lyg juodos strėlos. Dar aukščiau, kažkur mėlynoje erdvėje, kaip dangaus varpeliai skambėjo vieversiai. Viskas linksminos, džiaugės, krutėjo, gyveno. Plačiose pievose, lyg milžiniškas dryžas kilimas žaliuojančiose ant Ventos kranto, judėjo žmonių būriai. Gaspadorius, sėdėdamas aukštai ant grėbiamosios, traukė pradalgės į ritinius, o paskui ėjo dviejų arklių velkamas stūmėjas, stumdamas ritinius į dideles krūvas, kurias vyrai ir moters krovė į kupstus. Tylios pievos buvo dabar pilnos judėjimo ir garsų. Čarškėjo grėbiamosios dantys, čiuksejo stūmėjas, sklido bernų, arklus raginančių, šūkavimai, skambėjo juokas.

Grėbliai spindėjo saulėje lyg auksiniai, baltavo marškiniai, margavo įvairiaspalviai sijonai. Šieno kvapas buvo toks stiprus, kad net svaigino.

Iš tolo jau pamatėme prie kupstelių baltuojant tėvelio švarką ir tiesiai ten nuėjome.

Įpėdin mums atėjo dvaro mergos su pusvakariais šeimynai. Gaspadorius, jas pamatęs, sustabdė arklį ir nulipo nuo savo aukštos sėdynės. Tuoju ir visi liovėsi dirbė ir ėmė skirstytis. Ordinarininkai susėdo poromis, o bernai, mergos ir keli samdiniai sudarė didesnę būrį. Tas būrys, bevalgydamas rūgusį pieną su gardžiu šutiniu, taip nusiteikė, kad perdėm buvo girdėti jo garsus juokas. Užtat ordinarininkai sėdėjo tyliai. Kai kuriems vaikai atnešė kažko puodeliuose, kiti išsitraukė iš šieno ėdmenis, kuriuos buvo atsinešę, grįždami po pietų.

– Ką aš matau, – tarė mamatė, žiūrėdama į tuos būrelius, – ir Domeikienė yra.

– Matyt, nusibodo begulint, tai ir atėjo, pramogėlės ieškodama, – atsakė tėvelis.

Darbininkams pavalgius ir pradėjus vėl grėbti, nubėgau pažiūrėti Domeikienės, o paskui mane Nika. Ji grėbė niūniuodama.

– A girdit, koki linksma Domeikienė, sausos duonelės pavalgiusi, čysto vundinelio užgėrusi, – sakė viena moteriškė.

– Kad ir sausa, by tik sava, – atsakė Domeikienė šypsodama.

– Kad ir sausą duonelę valga, ale užtat poni, – atsiliepė kita. – Lig pijtų lovelė, o po pijtų ir netoli nuo lovelės tenuėina.

Taip tyčiojos bobos, o Domeikienė nieko nebesakė; grėbė sau toliau niūniuodama, tarsi nieko negirdinti. Bet prisiartino Domeikis ir tarė:

– Vo kas jums darbo? Jūs anos darbo nedirbat. Džiaukitės būdamos pačios tokios darbininkės.

– Kų čia su anoms prasidedi, Domeiki, – pasakė bernas. – Ar nematą, kad pavydelninkės? Pačios norėtų drybsoti par dijnų dijnas, tai ir lo.

– Kad norėtumėm, tai ir drybsotumėm, bene pats mums užgintumia? – tarė viena.

– Na tik, pamėginkitau! Kad vyrs paglaudys, nosaras išlėksi tau pri darbo.

Man buvo malonu, kad bobos gavo, kam tyčiojas iš Domeikienės. Ji tokia gera, nėmaž nepyksta, tik niūniuoja vis šypsodama. Kokia ji graži! Ir skaistus veidelis, visai nenudegintas saulės, ir tiesi noselė, ir akys kaip vosilkos, ilgomis juodomis blakstienomis, ir ploni lyg dvi juodi aksomini virveli antakiai – viskas stebėtina ir gražu. Be skepetėlės ant galvos ji dar gražesnė. Aukso kasos, apsuktos aplink galvą, prisagstytos blizgančių sagų, ant kaklo kybo aukso ir sidabro karoliukai – visa tai taip žiba, tartum kas ant jos bertų kibirkščių saujas.

– Sveika gyva, Domeikiene! – tariau priėjus arčiau.

– Sveiki, paneli ir ponacia, – atsakė ji ir, metus grėblį, pagrobė į glėbį Niką.

Berniukas pasijuto be galo įžeistas.

– Leisk mane! – šaukė, stengdamasis išsiveržti. – Aš jau nebe toks mažas, kad mane ant rankų nešiotų! Leisk!

– Pabučiuok muni, tai leisiu, – juokė Domeikienė.

– Aš nemėgstu bobų bučiuoti! – tarė Nika ir išsprukęs pabėgėjo kelis žingsnius toliau.

Visi ėmė juoktis, o jis pasakė:

– Kad ir boba, bet dėlto labai graži.

– Aš tave pabučiuosiu, Domeikiene! – tariau ir pribėgus pabučiavau tą taip man tinkantį veidą.

Tėvelis, sužinojęs tai, pabarė mane. Sakė, kad tai labai nepadoru esą bėgioti pas dar-

bininkus bučiuotis, ypač su tokia moterim, kaip Dimeikienė, kuri visus savo tinginyste piktinanti.

- Bet kad ji tokia graži... - atsiliepiu nedrąsiai.

- Tai kas? Tai ne jos nuopelnas - ir kad man daugiau to nebebūtų.

Mamatė tylėjo.

Besivartaliojant mums po šieną, mamatė tarė tėveliui:

- Norėčiau jau eiti. Vaikai gali dar pasilikti su Ane.

- Kodėl taip greit? - paklausė tėvelis suerzintu balsu. - Bene skubi pas kokį ligonį, nespėjusį ateiti prieš pietus? Kas tai gali būti per reikalas toks smarkus?

- Jei tau įdomu, galiu pasakyti. Noriu nueiti pas sergančią Banienę ir įkalbėti, kad rytoj važiuotų gydytojo. Vargšė gali mirti be jokios pagalbos. Noriu nueiti greičiau, kad Banys nesakytų esant per vėlu ir negalėsiant prisirengt lig rytojaus.

- Didelė nelaimė, vienu chamu mažiau ar daugiau. Jei pati užmokėsi gydytojui, tai gal ir važiuos.

- Banys gali ir pats užmokėti. Bet kaip dažnai reiktų man - ir kaip skaudu, kad negaliu.

- Na, kartais moki rasti šaltinių... Stebiuos tik, kad taip mažai terūpi tau vaikai.

Mamatė paraudo.

- Jei randu šaltinių, kaip sakai, tai tokių, iš kurių semtis turiu teisės.

- Ir vyras turi teisės reikalauti: primo, kad pasitartumei su juo, sekundo, kad pabūtumei drauge valandėlę, užuot rūpinusis per kiauras dienas savo luošiais, ligotais ir kuprotais. Juk dar neprisižiūrėjai gerai, kaip puikiai eina darbas su grėbiamąja ir stūmėju.

- Mačiau. Labai puikiai. Pabūčiau dar, kad ne Banienė. Be to, ilgai taip žiūrėti į dirbančius žmones, pačiai nieko nedirbant, man kažko drovu. Tu - kas kita, tu prižiūri darbą. O kam aš?

- O tau maloniau svajoti, kur nors vienai vaikščiojant... Tikrai, ne už ūkininko reikėjo tau ištekėti... O gal geriausiai visai ne.

Ir, palikus mus su Ane, mamatė nuėjo.

Žiūrėkit, kažkas atvažiuoja! - sušukau, veizėdama į kelią pro sodno tvorą.

- Ar žinai, kas? Tai Levanarda! - linksmai šaukia Nika.

- Levanarda! Bėkim priešais!

Ir, išlindę pro žinomą mums spragą, tekini bėgame priešais atvažiuojantį. Koks džiaugsmas! Išskyrus dėdę Kazį, nėra mums meilesnio svečio už Levanardą. Jis pasakoja mums tokias gražias pasakas, taip domis mūsų reikalais, taip moka su mumis kalbėti. Pribėgus mums, Levanarda stabdo savo širvą Sakalėlį, ir visas trejetas rioglinas į jo vežimėlį, sėsdamies šalia jo ir ant skrynelės su šventaisiais. Labai širdingai pasisveikinus, prasideda gyvas pasikalbėjimas. Levanarda sakos važiuojas iš šv. Petro iš Varnių, kur jam pavykę parduoti daug šventųjų, be galo mūsų pasiilgęs, ir Sakalėlis pasiilgęs, nes iš Varnių pats pasisukęs mūsų linkui. O mes jam pasakojame įvairias naujienas: kad gavome mažą šunelį Murzą, kad Sierotka atvedusi gražų kumeliuką, kad Jonelis turįs jau ilgas batus su zuikeliais, kad Juozapas vežėjas sugavęs šešką. Ilgai kalbėtis nėra laiko, nes bematant privažiuojame arklidę, ir čia prasideda arkliaus kinkymo scena, kuri mums visados be galo tinka. Išlipęs iš vežimėlio, Levanarda žegnojas, dėkodamas Dievui laimingai

atkeliavęs, paskui dėkoja arkliui, kad jį atvežė. Bučiuoja jam į aksominės šnerves, glosto kaktą, plakšnoja per sprandą, šluosto, valo, nesiliaudamas jo šnekines.

– Sakalėli muna, prieteli myliausis, dieku sveikas muni atvežis. Par tava eilias kojeles aš siediejau kap kuoks puonc. Tuoli važiuuom, Sakalėli, ale užtat atvažiuuom į Užgirių, pri sava gerų prietelių. Čė vaikelia – myli paukštuželia, čė puoniteli kap ta dungaus žvaigždeli, čė puonelis – narsusis erelis. Unc tau negailias nieką, duod žaliųjų dobilėlių ir auksą avizėlių. Atsilsiesi ir pasisuotinsi.

Sakalėlis klauso, ausis pastatęs, tiesia į savo poną galvą ir taip žiūri, tartum kuo aiškiausiai suprasdamas kiekvieną žodį.

Paskui Levanarda traukia iš kišenės mums lauktuvių: tris dailiai iš medžio išskaptuotus šaukštus, kurių kiekvienas kitaip pagražintas. Tartum kas jam būtų pasakęs, kuo mus labiausiai pradžiugins – valgyti su mediniais šaukštais, kaip šeimyna, tai buvo mūsų svajonė. Ir tuojau pradedame eiti pietų, tais savo šaukšteliais nešini.

Po pietų, visai šeimynai susirinkus dėl šventadienio, Levanarda rodo šventuosius. Nors daug pardavė bekeliaudamas, tačiau yra dar ko žiūrėti. Yra šv. Vincentas su ausuotu arnotu, kairiojoje rankoje turi kryžių, o su dešiniąja laiko nusitvėręs už ilgos čiupros velnią. Velnias juodas kaip anglis, susirietęs, matyt, iš tos baimės ir skausmo, baltas akis išvertęs ir iškišęs liežuvį, raudoną lyg kraujas. Yra šv. Jurgis, kurs, ant balto žirgo sėdėdamas, apsvilkęs žaliu, kvaldaliemeniu kikliku ir geltonomis kelnėmis, duria su ilga ietimi baisų, raudoną slibiną. O šalia jo išsigandusi, rankeles sudėjusi, stovi karalaitė su mėlynais rūbais, su aukso vainiku ant galvos. Yra liūdnai rymančių smūtkelių, erškėčiais vainikuotų, ir daug kitų. Žiūrėtojai neapsakomai grožis, ypač šv. Vincentu, o Juozapas vežėjas perkas jį, nes kaip tik neseniai sapne kažkas jam liepęs pastatyti koplyčelę. Vienas bernas yra apsižadėjęs prikalti smūtkelį prie seno ažuolo pakelyje ir renkasi labiausiai tinkamą. Man smūtkeliai tinka, bet į šv. Vincentą bijau žiūrėti, kad sutemus nepamatyčiau to ilgaciuprio kokiame kambario kampe.

Parodęs šventuosius, Levanarda traukias ir knygų: trumpas, drūtas kantičkas, gražiai padarytas maldaknyges ir šiaip knygeles. Ir toms prekėms randas vienas kitas pirkėjas. Mane taip pat ima didelis noras nusipirkti kantičkas, kad galėčiau, atsiskleidus jas, lyg suaugusi mergaitė giedoti giesmes, šeimynos giedamas žiemos vakarais. Ypač tinka man angelo ir velnio pasikalbėjimas, kuriame velnias storu ir žiauriu balsu kreipias į angelą:

*Strielbos, armatos, kulkos, granatos,
Perkūnai, žaibai, smertis, klapatai
Ant tavęs!*

O angelas plonai ir švelniai jam atsako:

*Ne taip yr baisi pekliška mūka,
Kaip yra meili dieviška ranka...*

Bet kantičkos brangiai kaštuoja, ir aš neturiu tiek kapitalo. Tat perkuos „Vaikų knygelę“ ir paskui skaitysiu iš jos broliukams ir Žvirbliukams apie Mikę melagį ir Pruncę paukštvanagį.

Sukrovęs atgal savo prekes, Levanarda ima pasakoti šeimynai. Kalba ir apie šv. istorijos bei šventųjų gyvenimų atsitikimus, ir apie tai, ką yra išskaitęs kitose knygose ir pats

begyvendamas prityręs ir sugalvojęs, – viską taip gražiai, sklandžiai taikindamas prie žmogaus gyvenimo ir nurodydamas, kaip kiekvienas turi gyventi. Lyg vanduo teka į iškalbą, o klausytojai klausos, įbedę akis į jo lūpas, ir šnibžda kits kitam:

– Ne, ir kap unc gal tap nupasakoti, nebūdams kunigu!

Be to, Levanarda gauna ir mums daug pasakoti. Brėkstant sodiname jį valgomajame ant kanapos arba alėjoje ant suolo ir, patys atsisėdę greta, prašome sekti pasakas. Ir Levanarda seka vis naujas, vis kitokias ir niekadoms negali atkartoti seniau papasakotų.

– Kas tave išmokė tiek pasakų? – stebimės.

– Greitasparnis vies munij anų priūži, tumsiasis mišks priešnibždieje, auksą žvaigždesles primirkčioje, – atsako jis.

Rodome Levanardai visą savo ūkį, žaislus, vedame jį į savo namus pas gandro lizdą, sodno gale, kur auga didelės vašoklės. Tai yra vynuogės, kurių mums „ponas gandras“ atvežė lauktuvių iš Afrikos. Levanarda valgo vynuoges, gėris jų skanumu, tartum pats būtų vaikas. Ir tai mums be galo tinka.

Mamatė vaišina Levanarda, bet jis nedaug tevalgo.

– Kam mun rek daug valgyti, kad aš sunki darbą nedirbu, – sako.

Geriausias jam valgis – arbata su pyragu, ir mamatė visuomet jam tiekia to gardumyno. Pagėrus jam arbatą, ateina virėja prašyti jo prie vakarienės, kuriai išvirusi skanios putrelės.

– Dieku, dieku, pupeli, – sako jis juokdamasis, – kap aš dabar valgysiu putrą, kad jau esu prisigieris arbatelis. Juk pati numaną, kad negal unt puona muziką svadinti.

Tėvelis mėgsta kartais paerzinti šį tą. Levanardai atvažiavus, visados jo klausia, kodėl jis nevedas, kad jau seniai esąs laikas, jau jis pražilęs, paskui niekas jo nebenorėsiaš. Perša jam vieną ir kitą mergelę, girdamas jų grožį ir gerumą. Levanarda juokias, sakydamas, kad visos mergelės esančios jam gražios ir geros ir jis visas mylīs, todėl ir negalīs vienos pasirinkti. O kartą be juokų, rimtai pasakė:

– Žanytijs aš niekumet nežanyšious. Mata, puoneli, vijnam žmogų skirtu tuoks gyvenims, kitam tuoks. Mun ženatvi niera skirta. Iš vijnuos puses veizunt, muna darbs pavuojings, ale būdams vijnc pats, aš tuo pavuojaus nebijau, esu tam pasišventis ir dirbu. Vo kap tik atsiras pati, vaiką, kad tik būs didelis prisirišims, veiziek, tučtujau aš ir būsu bedrebus dėl sava kaile. Aš tun gera numanau. Bet aš ne tik del tuo. Iš untruos puses veizant, tas muna stuonc ruoduos kap ir aukštesnis. Žinuoms, ir muoterystės stuonc yra švents – juk pats Jiezus Kristus buva vestuviese Galiliejės Kanuo – ale vis, ruoduos, arčiau gyvuolelių. Vo aš, kad ir menks žmuogelis būdams, nemuokyts, vo dėlto, bedruožiniedams sava šventusius, apmisliju anų gyvenimą ir nuoru kap nuors vis arčiau pri anų.

Paviešėjęs dvi dieni, Levanarda važiuoja namo, „pri mamunelės“. Lydime jį lig miško ir nuoširdžiai sveikinamės, prašydami, kad vėl kuo greičiausiai atvažiuotų.

Koks džiaugsmas! Atvažiavome su mamate į Kalnėnus. Nėra pasaulyje vietos, malonesnės už Kalnėnus. Gyvena čia bočelis, dėdė Kazė, pana Zuzana, pana Pranciška, pana Verusia – visi tokie mylimi. Tik gaila, kad bobutės jau seniai nebėra. Labiausiai mylime linksmąjį, gražųjį, gerąjį dėdę. Vadiname jį „saldžiuoju dėdele“, nes niekadoms neatvyksta pas mus, neatvežęs saldinių. Mūsų išmanė, dėdė Kazė yra visokios tobulybės idea-

las. Rūpindamasis, kad mums būtų gera Kalnėnuose, jis visokiais būdais stengias mus linksminti. Alpte alpstame iš to dvasios pagavimo, kai dėdė, pašaukęs savo favoritą vižlą, vardu Karo, į vidurį kambario, taria, pakėles pirštą:

– *Zdecht pies!*²⁵

Karo tiesias ant grindų ir nė nekrustelia. Negyvas, ir gana. O dėdė priėjęs mosuoja su ranka jam prie pat snukio.

– *Przyleciała osa dopsiego nora, bzz...bzz...*²⁶

– *Przyleciała sroka do psiego oka*²⁷, – ir dėdė kutena Karui akį.

Karo atsimerkia nedrąsiai ir tuojau vėl užsimerkia.

– *Przyleciał kruk, w bok stuk, stuk!*²⁸ – barškina dėdė šuniui į šoną.

Atleikia dar varna prie uodegos ir musė prie ausies, Karo vis guli lyg padvėšęs.

– *Przyleciał wilk!*²⁹ – smarkiai šaukia dėdė, ir Karo, ūmai pašokęs, ima baisiai loti.

O dėdei atsisėdus pas pianiną, jis lygiai sėdas šalia ant kilimėlio ir pradeda dainuoti. Labiausiai mėgsta valsą „*Nevozvratnoje vremena*“³⁰. Iškelęs galvą, traukia aukščiau ir žemiau be galo jausmingai. Mamatė bėga iš salono, ausis užkimšus, o mes gėrimės kaip koncerte.

Pana Zuzana lepina mus kaip tikroji bobutė. Po kelis kartus per dieną vadžioja mus į vadinamąją „aptečką“, į malonų kambarėlį, kurs mums atrodo kažkokiu užburtu kampe-liu ir primena tą pasakos trobelę medauninkų sienomis, šokolado stogu ir cukraus langais. Iš daugybės „aptečkos“ stalčelių ir dėžučių semia pana Zuzana lyg iš gausybės rago įvairiausių skanumynų ir taip mus vaišina, kad kartais mamatė atėjusi gauna mus varyti iš užburtosios trobelės, bijodama, kad tas dažnas jos lankymas liūdnei mums nepasibaigtų.

Ateina pana Pranciška vesti mūsų į daržus, kur nuo pavasario lig rudens ji per kiau-ras dienas trypsi tarp ežių. Kitąsyk buvo ji čia šeimininkė, kaip dabar pana Zuzana, bet kaip paseno, pavadė jai prižiūrėti daržus, kad turėtų kokio nors darbo. Rūpestingai ir pavydžiai globoja ji tuos savo daržus. Kas juos kritikuoja, tas ją miltinai užgauna, jau geriau tepeikie ją pačią. Pana Pranciška kad ir sena, bet dar tvirta ir vikri, žema, kresna, panašiu į susiraukusį raudoną obuoliuką veidu, iš kurio linksmi žiūri visados šypsan-čios pilkos akys.

Įdavus mums po pintinėlę, pana Pranciška veda mus pirma į agurkus. Atsargiai prakleidę žiubrius lapus, randame gražių, blizgių, tartum tamsiai žaliu liakieriu nuteptų agurkėlių.

– Gerai žiūrėkit, vaikeliai, – sako pana Pranciška. – Tai gudrūs padarai. Taip moka pasislėpti, kad nepamatysi.

Šalia agurkų šen ir ten gelsvai žali, juokingi, pilvoti arbūzai išriedėjo net į tarpuežį. Negalima pro juos praeiti, meiliai jų nepaglosčius.

– A, tinginiai! Tik kaitintis prieš saulę temoka, – bara arbūzus pana Pranciška.

Paskui einame pas kažkokių nepaprastus cukrinius žirnius, panos Pranciškos tam tyčia mamatei auginamus, ir padedame skinti dideles, storas ankštis. Krapų ir žydin-čių aguonų kvapas kutena mums nosis. Įpėdin panai Pranciškai eina palšas, gauruotas bandšunis Ešerys, taip gerai užauklėtas, kad niekados neįkelia kojos į ežę.

²⁵ Padvėšė šuo! (lenk.).

²⁶ Atskrido vapsva šuniui prie pat nosies (lenk.).

²⁷ Atskrido šarka šuniui prie pat akies (lenk.).

²⁸ Atskrido varnas, į šoną stuk, stuk! (lenk.).

²⁹ Atlėkė vilkas! (lenk.).

³⁰ „Nesugrąžinami laikai“ (rus.).

Antras favoritas, didelis, pilkas katinas, dažniausiai guli purkuodamas ant aukštai, gašiai paklotos panos Pranciškos lovos, jos kambarėlyje. Tas kambarėlis yra labai malonus: saulėtas, švarus, baltomis sienomis; ant langų žydi raudonos balzaminos, auksinės žibutės ir žaliuoja Jeronimai, ant sienų kabo maišeliai su sėklomis; kitos tebedžiūsta pabertos ant stalo. Tarp Pilkšio ir Ešerio viešpatauja broliška meilė, tačiau ji nekliudo pavydėti vienas antram savo ponios meilės. Kaip tik pana Pranciška pradės glamonėti Ešerį, Pilkšis akimirksniu šoka nuo lovos jai ant peties ir tol limenas, kol ir jam teks mylavimų. O kai ji kartais prakalbina ir paglostys katiną, žiūrėk, šuo jau bededęs savo letenas ant jos kelių ar ant pečių ir bekišas snukį prie jos veido. Tad nebėra jai kitos išeities, kaip abudu favoritu glamonėti kartu.

Tie meilės išrodymai panai Pranciškai be galo tinka, ir ji tuomet juokiasi laiminga. Pana Pranciška visada linksma, o sulaukus mūsų – dar linksmesnė, nes myli mus ne mažiau už Pilkšį ir Ešerį. Ji tuomet tepyksta, kai kas užgauna jos daržus ar kai dėdė nori įvesti kokią būtiną pataisą tuose daržuose. Ji nemėgsta jokių pataisų ir skundžia dėdę mamatei, baisiai pasipiktinus, nes juk „visados taip buvo ir viso ko buvo, o dabar kažin, kaip čia virs“.

Patys bėgiojame pas paną Prancišką po kelis kartus, o, be to, dar vieną kartą einame jos lankyti su mamate. Ji jau laukia mūsų, užkaitus savo mažą samovarėlį, ir tuojau vaišina arbata su konfitūromis⁴¹. Begeriant mums, pasakoja juokingų anekdotų iš praėjusių laikų. Bet mes labiausiai mėgstame klausyti, kaip mamatė buvo maža.

– Palaukit, vaikai, – sako pana Pranciška, – aš jums papasakosiu, kas atsitiko, kai mamatė buvo visiškai mažutė. Bočelis tebebuvo tuomet jaunas, jūsų mamatė neseniai buvo gimusi. Vieną kartą atvažiuoja į Kalnėnus ponas Šemeta ir dar keli kiti ponai. Pamatę, kaip bočelis džiaugias, vaiko sulaukęs, sumanė jie pajuokauti. Bobutė, amžiną atilsį, nesveika būdama, gulėjo tuomet lovoje. Kiti svečiai kalbas su bočeliu salone, o ponas Šemeta tuo tarpu taiso visą štuką. Pareikalavo nuo manęs didelio sėtinio, vystyklų, aš viską pristačiau ir veiziu, kas čia bus. Ištepė tą sėtinį, išdirbo iš tolo panašų į vaiko veidą, paskui suvystė vystyklais kaip vaiką ir papirko auklę, kad, liepus ponui atnešti mažąją panelę, atneštų vaiko vietoj tą sėtinį. Ką jie čia pramanė, mąstau sau, ir, nesitverdama smalsumu, atsistojau pas duris ir žiūriu. Ponas Šemeta, sugrižęs į saloną, pradėjo sakyti norįs pamatyti bočelio dukterį. O bočelis tuojau liepia atnešti kūdikį į saloną. Bematant ateina auklė, vaiku nešina. Ponai apstoję sveikina bočelį, kad turįs tokią gražią dukrelę, o ponas Šemeta, paėmęs vaiką nuo auklės, supa ant rankų.

– Atsargiai, atsargiai, nepamesk! – šaukia išsigandęs bočelis. Sulig tais žodžiais ponas Šemeta tik takšt! ir paleido suvystytą sėtinį ant žemės. Bočelis kad šoks, kad sušuks nesavu balsu: *Jėzus Marija! zabili mi dziecko!*³¹ ir, galvą suspaudęs, vis tebešaukdamas, nubėgo tekinas į savo kambarį ir užsidarė. Mudvi su aukle juokiamės, nesitveriam, o svečiai, taip pat juokais leipdami, nuėjo paskui bočelį. Bet turėjo darbo, kol įtikino, kad tai būta juokų. Bočelis iš pradžios nenorėjo jų nė prisileisti, vis šaukė ir vadino juos galvažudžiais. Tik pamatęs savo akimis sėtinį, tesusiprato.

Ar manot, kad supyko už tokius skaudžius juokus? Nė kiek. Bučiuoti išbučiavo visus svečius iš to džiaugsmo, kad tai netiesa.

Ak, kaip juokiamės, kad bočelis neatskyrė sėtinio nuo mamatės!

– Vargšas, vargšas tėvelis, – gailis mamatė, bet ir ji juokias.

Pana Pranciška dar vis kalba, kol geriamo arbatą. Pagaliau taip baigia:

³¹ Jėzus Marija! užmušė man vaiką! (lenk.)

– Be reikalo, be reikalo ištekėjai, Marinėle. Aš visados sakydavau: nebent už kuni-gaikščio eik, o kitaip ne. Būtumei sau namie buvus, tai viskas būtų kitaip. Dabar, tarp mudviejų kalbant, daug ko būtų pasakyti apie mūsų namų ūkį...

– Šiame pasaulyje nėra tobulybės, Franucieczko, – atsako mamatė.

– Kad mamatė nebūtų ištekėjus, tai ir mūsų nebūtų, ir pana Pranciška neturėtų ko vaišinti ir laukti – aha! – atsiliepia Nika.

– Matai, koks tu gudrus, Nika! Tiesa, neturėčiau tokių brangių, mielų svetelių. Ne-turėčiau kam duoti nė dovanėlių, – ir pana Pranciška ima iš komodos ir dalina mums medauninkų širdį, riterį ant arklio ir gaidį, spalvotu liukrumi papuoštus. Kiek tik kartų atvažiuojame į Kalnėnus, ji visados kuo nors mus apdovanoja.

Bet šį kartą ir aš nepasilieku skolinga. Atvežiau panai Pranciškai savo darbo staltiesę, panai Verusiai šiltas rankelkas, o panai Zuzanai pagalvėlį adatoms. Kryželiai eina į visas puses, dygsniai kreivi, akelės nelygios, šen ten juoduoja pirštų atspaudai, tačiau visoms trims atrodo, kad tokių gražių darbelių nėra pasaulyje. Jos nešioja juos skersai išilgai po Kalnėnus, rodydamos visiems, grožėdamosios pačios ir reikalaudamos, kad kiti grožėtus ir stebėtus mano stebuklingu talentu.

Visai nepanaši į pana Prancišką yra pana Verusia. Liesa ir blanki, menkos sveikatos, pusaklė, nors ir daug jaunesnė už paną Prancišką, ji beveik nieko nepajėgia dirbti. Ji tegali nerti, todėl jos sudžiūvusiose rankose amžinai mirga virbalai ir kabo žekė. Jos akių liga palengva žengia pirmyn, ir baisi aklumo šmėkla stovi jau šalia jos. Gal dėl to nabagė visuomet tokia liūdna ir opi. Besisveikindama su mumis, ji verkia iš džiaugsmo, kad mato mus dar kartą; atsisveikindama – iš širdies skausmo, kad gal daugiau nebepa-matys. Ji negali mums pirkinėti dovanėlių, nes nė kiek neturi susikrovus pinigų. Tačiau taip pat niekad neišleidžia neapdovanojus. Drebančiomis, išblyškusiomis rankomis ištraukus savo senos komodėlės stalčių, ima iš anksto prirengtus, iš savo daiktų pa-rinktus mažmožius ir duoda kiekvienam. Man kažkokias sageles, kaspinus, karolėlius, kartais gražius skiautelius lėlių rūbams, berniukams – paveikslėlius, dėžutes. Jos sena komodėlė vis eina tuštyn. Bet nepriimti niekaip negalima, nes tas dalinimas tiekia jai didžiausio džiaugsmo.

Pustamsis, liūdnas panos Verusios kambarys nėra, žinoma, mums malonus, ir mes stengiamės kuo greičiausiai iš ten išsprukti. Šviesi ir linksma panos Pranciškos seklytėlė su Pilkšiu ir Ešeriu labiau mus traukia. Užtat mamatė stengias kiek galėdama būti su pana Verusia. Kasdien brėkstant pana Verusia geba kalbėti rožančių. Jei tik nėra sve-čių, mamatė niekad nepraleidžia nenuėjus drauge pasimelsti. Tose tyliose pavakario valandose mano tebemaža galvelė ima kartais mąstyti, kokia vargšė yra pana Verusia, kaip baisu jai bus visiškai apakus. Atmintyje kyla jos meilė, jos stengimos patiekti mums džiaugsmo. Graudu man randas. Dėkingumu ir gailesiu tvinksta siela. Bėgu pas paną Zuzaną, prašau jos paskolinti rožančių ir, tylitelaičiai įėjus į panos Verusios kamarėlį, imu drauge melstis. „Teesie tavo valia! Teesie tavo valia! – ašaromis patilžusiu balsu kartoja senelė, ir aš gerai suprantu, kad ji šią valandą mąsto apie savo akis ir aukoja jas Kristui. Bet netikiu, kad gerojo Dievulio valia būtų tokia baisi ir apakintų vargšę senutę. Po kiekvieno poterio iš pat širdies gilumos pridedu: „Dieve, duok, kad pana Verusia ne-apaktų!“ Ateina man į atmintį ir žinomi jau man žodžiai: „Prašykite, ir bus jums duota“, ir tai, kad pana Verusia tokia gera, tai bausti Dievas jos neturi už ką, ir kad ji neturi nei mylimosios mamatės, nei dukrelės, taip mylinčios ją, kaip aš savo mamatę, – argi Dievas atimtų nuo jos dar ir akis? Ne, nepadarys to gerasis Dievulis.

Vienas tik žmogus Kalnėnuose nelepina mūsų ir nesistengia mums įtikti. Tai bočelis. Nėra jis mums piktas, nevaržo mūsų, tik mumis nesirūpina. Rytą bučiuojame jam ranką labai dienai, paskui – dėkodami už pusryčius, paskui už pietus, vakarais – labai nakčiai; retkarčiais liepia jis mums pasakyti eiles, kartais duoda kokią knygelę – ir viskas. To nepaisydami, mylime ir bočelį, labiausiai už tai, kad mus juokina. Tinka mums žiūrėti, kaip jis, pavalgęs pusryčius, su savo turkišku šlafroku, aukštas, apstus, visai nusiskutęs, juodais žilstančiais plaukais, sušukuotais į kuodą, su gilia raukšle tarp antakių, vaikščioja po didelį Kalnėnų saloną, kalbėdamas rytmetinius poterius. Ant kiekvieno lango padėta maldaknygė, ir bočelis meldžias paeiliui iš kiekvienos. Meldžias pusbalsiu, valandomis visai nutildamas, valandomis kai kuriuos žodžius garsiai ištardamas, vis vaikščiodamas, tik retkarčiais klaupias trumpai valandėlei, atsigręžęs į tą pusę, kurioje yra bažnyčia.

Maldos trunka ilgokai; pasibaigus joms, nebetoli ir pietūs. Tuomet bočelis skubiai eina į savo kambarį rėdytis. Mėgsta dėvėti švariai ir gašiai. Dedas baltą apikaklę, kramkolintą krūtinę, velkas ilgu švarku, stotos kuodą. Taip pasipuošęs, su lazda vienoje rankoje ir su didinamuoju stikleliu antroje, eina apžiūrėti ūkio. To žiūrėjimo pradžia ir pabaiga yra arklidė. Bočelis labai mėgsta arklius ir turi gražių. Įėjęs į arklidę, eina pas kiekvieną pravarinę, – bet ne per arti, kad arklys neįspirtų, – žiūri per stiklelį, skaito arklius. Jei visos pravarinės užimtos, patenkintas kalbina vežėją.

– Ar visi arkliai sveiki, Jonai?

– Sveiki, poneli, kaip ridika.

– Tai gerį, gerį, dūšele, šerk, nesigailėk, kad nesulystų.

Bet jei kokia vieta pasirodo tuščia, ypač ta, kur stovi favoritė Bebecha, bočelis suerzintas klausia vežėją:

– Kame Bebecha?

– Į melnyčią išėjo, poneli.

– Į melnyčią, į melnyčią... Vis į tą melnyčią. Nuvarys man geriausią kumelę.

Nors malūnas čia pat, už daržinės, apypiktis eina iš arklidės į sodną, balsu kalbėdamas pats su savim, kaip tas Kazė netaupęs arklių, kas tai esąs per ūkis. Tačiau, kol nueina lig pusės didelio kiemo, blogas ūpas jau pranykęs, veidas giedrijas. Jei veža šieną, tai, pajėjęs daržinės linkui ir sutikęs vežimą, stabdo jį.

– Palauk, dūšele. Reik paveizėti, ar sausas šienas.

Vežimui sustojus, kiša į šieną savo lazdą ir, pasukinėjęs ją, sako:

– Sausas, sausas, geras. Vežkit, dūšele.

Paskui eina į sodną ir vaikščioja, kol liokajus atbėgęs praneša pietus esant ant stalo.

Po pietų bočelis eina į savo miegamąjį pagulėti valandėlę. Tas kambarys greta valgomjo, ir jo durys pravertos, tad mes neiname dar niekur, bet atsisdė klausomės. Tuojau prasidės juokingas dalykas: bočelis ims dainuoti rečitatyvu keletą kokių nors žodžių. Jie visados reiškia tai, kas jam tą dieną įstrigo į širdį. „Ką čia šiandien padainuos?“ – mąstome. Ir tuojau pat girdime:

– *Daniłowicz gałgan, Daniło-o-wicz ga-ał-gan, Daniłowiczuu-ki ga-ał-ga-a-niu-u-ki-i!*³²

Gerai numanau, kodėl bočelis šiandien pasirinko tuos žodžius. Per pietus dėdė Kazė pasakojo, kad vienas mūsų tolimesnis dėdė, Daniłovičius, pardavęs už gerus pinigų arklių nesveikų kojų. Bočelis buvo labai pasipiktinęs, dėl to dabar taip ir dainuoja. Kadangi tie gentys neretai duoda bočeliui progos piktintis, tai ir ta daina dažnai esti kartojama.

³² Daniłovičius nedorėlis, Daniłovičius nedorėlis, Daniłovičiukai nedorėliukai! (lenk.).

O vakar buvo kitokia. Per pusryčius dėdė pastebėjo, kad Jonelis esąs labai panašus į bočelį. Iš karto rodė, kad bočeliui tai visai neįdomu, bet kai paskui žaidėm kieme, bočelis, eidamas „apžiūrėti ūkio“, sustojo ir atsidedęs ėmė žiūrėti į Jonelį per stikliuką.

– Taip, taip, gražus berniukas, gražus. Panašus į mane, panašus. *Ale tłusty, oho, ho! Tłusty!*³³ – kalbėjo pats sau.

Ir, atsigulęs po pietų, ėmė dainuoti:

– *Zajac tłusty, zda się do kapusty!*³⁴

Snusterėjęs bočelis visą laiką lig vėlyvo vakaro sėdi, įsikasęs į knygas. Bet dažnai jį trukdo. Ateina liokajus ir praneša žmogų atėjus su reikalu. Tuomet bočelis susiraukęs eina į kredensinį kambarį, per visą kelią murmeldamas, kad jam neduodą ramybės, niekados neleidžia paskaityti, ir įėjęs kuo meiliausiai klausia:

– Ką pasakysi, dūšele?

Vienas nori lentų grabui, kitas rugių sėklai, trečias pritrūko duonelės. Bočelis kantriai klauso jų ilgų kalbų, duoda įsakymą visus patenkinti, o pats grįžta prie knygų.

Knygų bočelis turi visą aibę. Jis labai protingas, viską žino, viską atmena. Ir dar juokingiau, kad jis yra kartu lyg mažas vaikas, dar mažesnis už mane. Manęs niekas negalėtų taip apgauti, kaip jį neseniai apgavo tėvelis. Atvažiavo bočelis pas mus su trejetu arklių. Išvažiuojant tėvelis liepė vieną arklį palikti arklidėje. Šėsdamasis į briką, bočelis pažiūrėjo į arklius ir tarė:

– *Dziwna rzecz!*³⁵ Rodė man, kad atvažiavau su trejetu.

Ir taip nuvažiavo namo, įsitikinęs, kad trečiasis arklis jam buvo pasivaidenęs. Arba kaip pernai buvo su Atamanu. Bevažiuojant dėdei Kazei su gražiausiuoju arkliau Atamanu, arklis apsirgo. Dėdė paliko jį pas veterinarų Telšiuose, o kad bočelis be reikalo nesiirituotų, liepė į jo vietą arklidėje pastatyti paprastą darbinį arklį tokio pat bėro plauko. Atamanas išbuvo dvi savaiti Telšiuose, per visą tą laiką bočelis kasdien vaikščiojo į arklidę ir nepastebėjo apgaulės.

Bočeliui viską galima įkalbėti. Kad kartais, beviešint jam pas mus, tėvelis nori jį ilgiau užlaikyti, liepus jam arklius kinkyti, sako:

– Šiandien nepatarčiau važiuoti. Bus audra.

– Sakai, bus audra? – klausia bočelis ir neramus eina nuo vieno lango pas kitą, paskui į kiemą žiūrėti į dangų. Ir nors danguje nematyti nė vieno debesėlio, jau bijo ir laukia audros. Paskui šaukia vežėją ir klausia jo nuomonės apie važiavimą.

– Baugu važiuoti, ponali, – sako vežėjas, tėvelio pamokytas. – Bus griaustinis, debesys kilst.

Bočelis pasilieka. Tokia istorija kai kada yra kartojama per kelias dienas paeiliui. Ir juokingiausia tai, kad, audrai neatėjus, bočelis neturi jokios pretenzijos nei prie tėvelio, nei prie vežėjo. Tėvelis aiškina jam, kad audra praėjusi pro šalį, o bočelis visai tuo tenkinas ir rytojaus dieną vėl tiki.

O kaip bočelis pyksta, tai reikia plyšti juokais. Širyt po pusryčių Mykolas, liokajus, betvarkydamas kabinetą, išvertė buteliuką rašalo ir apliejo knyga. Bočeliui buvo tai baisus smūgis, nes kiekviena knyga jam šventenybė.

³³ Bet rubuilis, oho, ho! Rubuilis! (lenk.)

³⁴ Rubuilis zuikis kopūstienei tinka! (lenk.).

³⁵ Keistas dalykas! (lenk.).

- *Čata książka na nic!*³⁶ - sušuko bočelis ir, nuožmiai suraukęs kaktą, vis kartodamas tuos žodžius, bėgte nubėgo į miegamąjį, užsidarė ir, nesiliaudamas greit vaikščiojęs, barė Mykolą kokias dešimtį minučių. Paskui nutilo ir išėjo į valgomąjį jai visiškai ramus.

Čia pirmas sutiktas asmuo buvo kaip tik Mykolas. Nė žodžio jam nepasakęs, bočelis jau buvo beeinąs toliau, bet Mykolas, priėjęs ir bučiuodamas jam ranką, tarė:

- Dovanokit, ponali, juk aš netyčioms.

- Žinau, žinau, dūšele. Kitą kartą būk atsargesnis, - atsakė bočelis ir nuėjo žiūrėti, ar labai nukentėjo knyga. Baigiant valgyti pietus, bočelis liepė man padeklamuoti. Kaip tik neseniai buvau išmokusi įžangą į „*Pan Tadeusz*“³⁷, tat pradėjau: *Litwo, ojczyzno moja! Ty jesteś jak zdrowe...*³⁸ ir, nē karto nepaklydusi, pasakiau keliasdešimt eilučių. Bočeliui labai patiko. Pagyręs pasivadino mane į kabinetą ir davė mažą, ketvirtainę, seną, žalsvu apdaru knygutę.

- Štai duodu tau trumpą Lietuvos istoriją. Kaip tik tinka tau. Veizėk, gerbk ją, atvažiavęs pas jus, visados kontroliuosiu, kaip ji atrodo. Mokykis išjos atsidėjusi, aš egzaminuosiu, turėsi be klaidos man atsakinėti. Kiekvienas žmogus turi gerai žinoti savo šalies istoriją.

Pabučiavau bočeliui ranką ir, praskleidus lapelį, pamačiau žodį „Kukuvoitis“. Nusijuokiau.

- Koks juokingas vardas Kukuvoitis! - nusistebėjau.

Bočelis suraukė kaktą.

- Kas čia juokinga? Tik kvailiui viskas juokinga. Išmintingas ir doras žmogus turi kalbėti ir mąstyti apie savo protėvius su didžiausia pagarba. Jei juoksies, aš būsiu priverstas atimti knygelę.

- Aš nesijuoksiu, bočeli... Aš taip tik, iš pradžios... - teisinaus sugėdinta.

Knygelė atrodė man dabar kažkoks šventas daiktas. Su didžiausia pagarba apvyniojus ją su popieriu, įdėjau į mūsų valizą, mąstydama kad, sugrįžus namo, tuojau imsiu mokyti apie tuos savo garsiuosius protėvius.

Bočelis be galo mėgsta saldinius. Bet niekadoms pats nesiperka. Vaišinamas vieną kitą teima, bet kai, esant jam pas mus, mamatė padeda jo kambaryje dėžutę lyg iš netyčių, per vieną dieną beveik ją ištuština. Jis nemėgsta valgyti saldinių ne tik kitiems matant, bet ir pats valgydamas apsimeta nematęs. Iš tikro negalima tvertis nesijuokus, matant, ką bočelis kartais daro. Retkarčiais, kai stalas paruoštas vakarienei, bet nėra dar samovaro ir valgomasis tuščias, bočelis pats vienas vaikščioja aplink stalą, sudėjęs užpakalyje rankas ir smiliai žiūrėdamas į stovinčią ant stalo cukrinę. Apėjęs kelis kartus, artinas atbulas prie stalo ir užsimerkęs siekia su ranka į cukrinę. Sučiupęs gabalėlį cukraus, skubina kiša jį į burną ir atsimerkęs vėl vaikščioja, lig sučiulpia. Paskui vėl kartoja tą pačią sceną, kol Mykolas įeina su samovaru.

Atkalbėjus rožančių su Verusia, mamatė eina į saloną, saulėlydžio aukso užpiltą, ir sėdas už pianino. Pirmiems akordams suskambėjus, ateina bočelis ir smenga į didelį fotelį salono kampe; atbėgame mes su dėde ir drauge užimame vietą kanapoje; tylitelaičiai, it šešėlis, slenka pana Verusia ir sėdas ant kėdelės čia pat prie durų, sunėrus blankias rankas ant savo tamsaus rūbo. Mamatė groja aštuntąją Bethoveno sonatą, bočelio

³⁶ Visa knyga niekais! (lenk.).

³⁷ „Poną Tada“ (lenk.).

³⁸ Tėvynė Lietuva, mielesnė ui sveikatą! (lenk. - V. Mykolaičio-Putino vert.). Adomo Mickevičiaus poemos „Ponas Tadas“ pirma eilutė.

mėgstamąją pjesę. Rodos man, kad ne tik mes, bet viskas tame salone klauso tos įstabios muzikos: ir seni, sunkūs baldai, ir didžiulės dygliuotos agavos, ir eilė portretų ant sienų. Kai kurie nyksta jau prieblandoje, kiti, nušviesti paskutiniųjų gęstančių saulėlydžių atspindžių, atrodo gyvi. Štai, kaip linksmai šypso gražusis juodakis, aukštakaktis prabočius, kurs man taip tinka! Kaip puikiai raudonuoja po deimantinėmis sagomis užsegta kuntušas! O ten, pas duris, baisioji prabobutė su žalsvu rūbu linkčioja savo aukštai, keistai nufrizuotą galvą. Aš visados jos bijojau ir dabar išsigandus merkiu akis.

Jau mirė paskutiniai gilūs sonatos akordai, o jų aidai dar tebeverkia dideliame salone. Valandėlę visi tylime. Paskui bočelis sako:

– Dabar padainuokit, vaikai.

Artinamės pas pianiną ir, mamatės bei dėdės padedami, dainuojame:

*Z ponad lasu, z ponad, cmury,
Na dolinę siota
Kraak się spuścić czaronpióry.
Na źer dziatwę woła...³⁹*

Pana Verusia savo kertelėje tyliai dūsauja ir ašaras šluosto. Ta daina užgauna jos širdies žaizdą, primindama jaunikį. Išsivedė ponaičiai jį muštis *za ojczyznę*⁴⁰ – ir jis nebesugrįžo. Tvirtas, jaunas ir mylimas krito miške po pušimi su peršauta krūtine. Bet tai buvo jau taip seniai, ir brangiojo bernelio asmuo paliko jau toks žydras, kad atsiminimas nebedrasko žaizdos, tik kvėpia kažkokios džiaugsmingos rezignacijos.

– Neblogai, neblogai, – giria bočelis, – gryni balseliai. Dabar „*Tam na błoniu*“.

*Tam na błoniu błyszczycy kwiecie,
Stoi ulan na pikiemie,
A dziewczyna, jak malina,
Niesie koszyk róż⁴¹.*

Tą dainelę pats bočelis mums pritaria, o pabaigus liepia dainuoti „Birutę“.

– Ant marių krašto, Palangos miestely... – traukiame savo plonais balseliais, vėl bočelio pritariami.

Bočelis mėgsta žemaitiškai kalbėti, su tarnais niekadods kitaip nekalba. Turi savo bibliotekoje vyskupo Valančiausko, savo bičiulio, knygų su jo paties parašais, dažnai varto *Žemaičių vyskupystę* ir sako:

– *Starożytny język. Bogaty język*⁴². Kad būčiau jaunesnis, imčiau ją studijuoti nuodugniai, nuo pat sanskrito.

Tuo tarpu salonas vis labiau nerias į tamsą. Portretų vietoje ant baltų sienų juoduoja dideli keturkampiai, ir rodos, kad visi tie prabočiai nuėjo jau gulti. Tik pas pat pianiną

³⁹ Iš už miško, iš padangių
Slėnyje plačiamam,
Juodas varnas nusileido,
Vaikučius lest šaukia... (lenk.).

⁴⁰ Už tėvynę (lenk.).

⁴¹ Žydi gėlės, pieva klosto,
Stovi ten ulonas poste,
O mergelė kaip uogelė
Neša krepšį rožių (lenk.).

⁴² Senoviška kalba. Turtinga kalba (lenk.).

baltas prabobutės anglės stuomuo tartum nori išeiti iš rėmų. Mylių tą gražiąją poniją šviesiais plaukais ir pailgomis, liūdnomis, juodomis akimis – kaip mamatės ir Nikos. Jos grakščios lūpelės kažkuo nepatenkintos – tartum ji apsvylusi, tartum viskas čia jai, kaip ir mamatei, nuobodžios žemės dainos. Rodos, tuojau pravers ji tas lūpeles ir tars, kaip mamatė, tik angliškai: *Ach, na tym świecie śmierć wszystko zmiecie...* Ir vardas jos, kaip mamatės, – Mery. Žiūrėdama į ją, dažnai klausiu: kaip prabobutė Mery galėjo taip padaryti? Atvažiavo pas ją tas puikusias ponas su raudonu kuntušu, deimantais spindis, ir ji, viską palikus, nukeliavo su juo į tolimą, į nežinomą šalį. Gal dėl to paskui jos juodos akys taip nuliūdo, o grakščios lūpelės taip atkaro? Nakčiai užviešpatavus, išeina ji iš savo rėmų, išsiveda mylimąjį brolių, šarvais apkaustytą, kurio portretą pasiėmė, keliaudama į Žemaičius, ir vaikščioja drauge su juo po saloną, jo pasakojimų apie užjurių tėvynę beklausydama, gimtinės kalbos garsais besigėrėdama. Paskui eina į priemenę, kur stovi mahoninė jos kraičio skrynia, ir, atidariusi ją be rakto, ima savo sidabru apdarytą maldaknygę pageltusiais nuo senatvės lapeliais ir grįžta atgal į saloną melstis. Rodos man, kad kada nors pranyks ta knyga iš skrynios. Ir kartais prašau mamatės ją pažiūrėti. Bet, atvožusios sunkių skrynios viršų, visados randame ją savo vietoje.

Mamatė dar kažką groja. Salonas vis eina tamsyn. Man randas nejauku, traukia į šviesų, linksmą kambarį. Kalnėnų salonas man net ir dieną klaikus. Tad labai džiaugiuos, kai Mykolas, pasirodęs tarpduryje, praneša:

– Arbata paduota.

Važiuojame į panelės Paulinos vestuves, į kleboniją. Mamatė bus svočia, aš – pamergė. Net ir Niką pakvietė panelė Paulina į brolius, ir būtinai ulonu pasirėdžiusi. Mamatė ir tėvelis nenorėjo, kad mudu važiuotume, nes vaikams geriausia esą name, bet, panelės Paulinos labai prašomi, sutiko. O mudu patys nežinome, kaip bedžiaugtis. Tik Nika gailavo, kad bažnyčioje nemovima kepurėmis ir jis negalėsias pasipuošti savo puikioju kiveriu su kuodu. Bet tėvelis sako, kad kiverį galima esą labai gražiai laikyti rankoje, ir parodė, koku būdu. Man mamatė liepė apsilikti gražiausia – balta, raudonais aksominiais žirniais – jupele, o pati apsirėdė su savo melsvu šilkinio rūbu, kurs jai taip tinka.

Tėvelis nevažiuoja. Sako: arba vestuvės *comme il faut*⁴³, arba gryną „peizanų“, o tokia draugija, kokia ten būsianti, per daug erzinti nervus.

Vestuvės prasidėjo ne, kaip paprasta mūsų krašte, iš vakaro, bet pačią jungtusių dieną, nes muzikiškų pintuvių vakaro ceremonijų jaunoji nenorėjo. Ir jos, ir jaunojo šeimos buvo bajorai, tad vestuvės turėjo būti poniškos. Dėl to ir jungtuvės ketino būti ne rytą, kaip pas muzikus, bet vakare.

Atvažiavę radome klebonijos kambarius jau pilnus svečių. Viename salono gale sėdėjo jaunų vyrų būrelis. Tai buvo jaunas su savo palydovais. Visi gašiai apsirėdę, su juodais ilgais švarkais, išskyrus vieną su valdininko uniforma, kurs, kaip paskui pasirodė, buvo pašto viršininkas ir atvažiavo kaip piršlys. Man labiausiai rūpėjo, kuris jų jaunas. Žinoma, gražiausias. Ir, pažiūrėjus į visus, nusprendžiau, kad tai ne kas kitas, tik tas blondinas ilga čiupra, ant kaktos nudribusia, ir su aukso pensnė. Bet kaip pasijutau apsvylusi, kai klebonas, pasodinęs mamatę kanapoje, ėmė rekomenduoti jai tuos ponus! Pasirodė, kad jaunas visų bjauriausias, toks bjaurus, kad niekaip negalėjau suprasti,

⁴³ Kaip reikia (pranc).

kaip panelė Paulina gali imtis tokį vyrą. Neaukštas, kresnas, nemitrus, raudono, tartum nulupto veido, retais rausvais ūseliais ir apskritomis, kaip pelėdos, gelsvomis akimis.

– Rekomenduoju jaunąjį, – sakė juokdamasis klebonas. – Kaip tamsta matai, *nie Apollo i prochu nie wymyśli, nie wymyśli*⁴⁴.

Tokia rekomendacija nėmaž neužgavo jaunojo. Jis irgi linksmi juokės.

– Mamate, kaip aš vesiu tokią baidyklę? – tariu mamatei į ausį, jaunajam atsitolinus.

Blondinas su pensnė pasirodė esąs jaunojo brolis, vaistininkas. Buvo dar ir antras vaistininkas, ir gelžkelio valdininkas – vis jaunojo broliai ir pusbroliai. Kiekvienas, bučiuodamas mamatei ranką, sakė: *przyjemnie poznać*⁴⁵ ir ėjo atgal į savo kampaną.

Panelės buvo labai pasipuošusios. Turėjo dirbtines gėles plaukuose ir ant krūtinės, ant rankų žiedus ir apyrankes, ausyse auskarus, ant kaklo karolius ir sagas. Viena, iš Rygos atvažiavusi, laikė rankoje vėduoklę.

Jaunosios nebuvo salone, ji dar teberėdės, ir mamatė, būdama svočia, turėjo jai padėti. Dviejų jaunosios seserų vedama, nuėjo ji į jos kambarį, o aš nubėgau paskui. Panelė Paulina su baltu uodegotu rūbu sėdėjo prieš veidrodį, laukdama, kol jai prisegs veliumą.

– Ką, ponitėle, ar labai gražus mano jaunasis? – paklausė ji mamatė.

– Gražumas tai juk dar ne viskas, – atsakė mamatė.

– *Dać pokój!*⁴⁶ Kad jis nė pakalbėti gražiai nemoka. *Jak ten że mówić: ani z głowy, ani z mowy, ani do tańca, ani do rózańca*⁴⁷.

– Tai kodėl eini už jo, Paulinėle?

– Te! Durnas tai durnas, *ale do gospodarki chytry*⁴⁸. Negeria, kortomis nelošia ir turtingas.

– Apie turtingumą ką jau ir besakysi, – atsiliepė sesuo.

– Tokį dvarą tur paėmęs nuo grafo ant rendos, *a szek jeszcze i swoja ma niemata fortuna*⁴⁹. Mudvi nė viena taip neištekėjom, už tokio bagočiaus.

– *Ja to juz najlepiaj moga dla pani powiedziec*, – tarė antroji, – *bo szek z Pawlinką jechalim na oglądowiny*⁵⁰. Šešiasdešimt karvių stovi abarėse, ir kokios karvės! Tešmenys kaip viedrai. Staininiai arkliai, kožnas po du šimtu, *jak stońca jasna*⁵¹. O grūdų svirne, o patalynės, o mėsos – pilni pašaliai visokios naudos. *Że piękne pokoi, wszystkie szpalerami wyklejona*⁵².

Jos dideliame veide atsimušė dvasios pagavimas.

– *Toż to*, – tarė jaunoji, – *dobrze opatrzyli, obszlim wszystkie konty. Tylko, zdaje sia, jedz, pij i panu*⁵³. O ar tamsta manai, kad čia pyragai? *Z ciotko czesami i bardzo popstrykamisia. Wiedomo, ona tu pani. Czesami tak serce podje, że boże ratuj. Mnie już nadojadło*⁵⁴.

⁴⁴ Ne Apolonas ir parako neišgalvos, neišgalvos (lenk.).

⁴⁵ Malonu susipažinti (lenk.).

⁴⁶ Gana jau, gana! (lenk.).

⁴⁷ Kaip sakoma: nei prie pečio, nei prie svečio (lenk.).

⁴⁸ Bet apskrus ūkininkas (lenk. žarg.).

⁴⁹ O juk ir savo turi nemaža turto (lenk. žarg.).

⁵⁰ Aš tai jau geriausiai galiu poniai pasakyti, nes su Paulinka važiuoju žvanguose (lenk. žarg.).

⁵¹ Kaip iš pieno plaukę (lenk. žarg.).

⁵² O kambarių gražumas, visi apmušalais išklijuoti (lenk. žarg.).

⁵³ Taigi, gerai apžiūrėjome, apėjome visus kampus. Rodos, tiktai valgyk, gerk ir karaliauk (lenk. žarg.).

⁵⁴ Su teta kartais gerokai susikivirčijame. Žinoma, čia ji ponia. Kartais taip širdį užduoda, kad Dieve sergėk. Man jau įgriso (lenk. žarg.).

- Ten tai jau jokios ponios neturėsi ant savo galvos, nei motinos, nei sesers, nei brolio - ničnieko. Pati viena ponია, - tarė pirmoji sesuo.

- Bet juk ne tas vienas jaunikis pasaulyje, - pasakė mamatė. - Sulauktumei tokio, kurs tau patiktų.

- *Stuchać!*⁵⁵ Ką ten sulauksi! Juk daug piršos, o kas iš to? Už mužiko eiti nenoriu; už bajoro, *co już zupełnie zamieszkałszy sia, znowu nie chcem*⁵⁶; imk vėl tokį, kur ne tur žemės - *posag wypuści i rob, co nie robiłszy*⁵⁷.

- Neduok Dieve! - tarė antroji sesuo. - Juk manasis, rods, jau ir gražus, ir mokytas, iš tolo mat nebuvo kaip apžiūrėti viso ko gerai, patiko man, na, ir nuėjau. Ir kas iš to? Savo dalį kaip į vandenį įmečiau, nusigyvenom, dabar tik vargstam, ir gana. Kas man dabar iš to gražumo? Nei su juo skolas išmokėsi, nei pavalgysi.

- *Ale że taki hadki, taki hadki... Jak pomyślisz człowiek, że idziesz za takiego straszycła, to aż serca gniewa sia*⁵⁸, - tarė jaunoji.

- *A ty nie myśli o jego straszności, ale o jego kieszeni*⁵⁹.

- Priprasi, nebijok! *Wierz mną, Pawlinka*⁶⁰. Ir prie gražaus priprasi, ir prie bjauraus priprasi. *Potem wszystko równo - mąż do mąż*⁶¹.

- Ir dar geriau, kad durnius - savo proto neturėdamas, tavęs klausys. *Jak dła niego powiesz, tak robi, bo widno, że bez końca wkochołszy sia*⁶².

- *No, i familja nie byjaka, nie do jakich przystaków wejdą, wszystko uczone ludzi. Rodzony brat - aptekarz, nierodzony - aptekarz, drugi - ksiondz, siostra įvyszedszy za naczelnika stancji*⁶³.

- *Toż to. Pani bendziesz i dość*⁶⁴. O jei kuomet ir teks paverkti, bus su kuo ašaras nusišluostyti. Plikiui tai bėda, o kad turi kišenėj, visi vargai lengvai pakeliami. *Jak są pobrzę-kaczy, są i posługaczy*⁶⁵.

- Žinai, Paulinėle, - tarė mamatė, - jau visai nebenoriu būti tavo svočia. Gal katra tavo seserų mane užvaduoūtų. Nenoriu dalyvauti tokiam sakramento profanavime. Priesieksi mylėti ir būti ištikima, o bjauriesi juo ir eini tiktai dėl jo turto.

Panelė Paulina pašoko iš vietos.

- Neduok tu Dieve! Ponitėle, juk padarytumei man gėdą visam amžiui! Nebijok, ponitėle, aš būsiu jam gera pati. Bus ir apsiūtas, ir apskalbtas, ir pavalgęs. Ko jam betruks? Trumpai laikysiu, taip ir reik tokiam. Manęs klausydams nesigailės, - sakė, mamatės rankas bučiuodama.

- Paulinėle, - tarė mamatė, - geriau pasišalinti nuo pat altoriaus, negu prikalti save visam gyvenimui prie nemylimo žmogaus.

Sesers net rankomis suplojo.

⁵⁵ Klausyk! (lenk. žarg.).

⁵⁶ Kuris jau visiškai nusigyvenęs, vėl nenoriu (lenk. žarg.).

⁵⁷ Pasogą išleis, ir ką paskui beveiksi (lenk. žarg.).

⁵⁸ Bet juk toks bjaurus, toks bjaurus... Kai pagalvoji žmogus, kad eini už tokio baidyklės, tai net širdis pyksta (lenk. žarg.).

⁵⁹ O tu negalvok apie jo bjaurumą, bet apie jo kišenę (lenk. žarg.).

⁶⁰ Tikėk manimi, Paulinka (lenk. žarg.).

⁶¹ Paskui vis tiek pat - vyras, ir gana (lenk. žarg.).

⁶² Kaip jam pasakysi, taip darys, nes matyti, kad be galo įsimylėjęs (lenk. žarg.).

⁶³ Na, ir giminė ne bet kokia, ne tarp kokių prasčiojų pakliūsiu, vis mokyti žmonės. Brolis vaistininkas, pus-brolis - vaistininkas, kitas - kunigas, sesuo ištekėjusi už stoties viršininko (lenk. žarg.).

⁶⁴ Taigi. Ponია būsi, ir tiek (lenk. žarg.).

⁶⁵ „Turėsi pinigų, atsiras ir draugų“ (lenk. žarg.).

- Ponitėle, ką tamsta kalbi! Svečiai suvažiavę, pietūs paruošti, *wszystko co przygotowana!*⁶⁶ – Tai būtų *szkanda!* Dosić, dosiść! *Zrujnować całą weselę!*⁶⁷

- Ne, ponitėle, negriausiu. *Przywykna. A bo pani – pani benda i dość!*⁶⁸

Mamatė jau nieko nebesakė. Dėstė balto veliūmo raukšles, segė batisto gėlių vainiką, bet žiūrėjo kažkur pro šalį, pro viską, kas buvo aplinkui, tartum jos siela būtų nulėkusi per šimtą mylių nuo tų šnekančių moterų ir visų tų vestuvių.

Netrukus panelės Paulinos tualetas buvo pabaigtas. Lengvas jaunosios apdaras ne labai pritiko prie sunkaus panelės Paulinos stuomens ir prie jos raudonskruosčio veido stambiais brėžiais. Su savo paprastais naminiais drabužiais atrodydavo ji daug gražiau nekaip su tuo pretenzingu rūbu blogai sukirpta uodega, kuri lyg šluostukas juokingai vilkos užpakalyje. Nuėjome į saloną, ir aš bei antra pamergė, taip pat maža mergaitė, ėmėme segioti visiems ponams baltas kokardėles su mirtos šakelėmis. Rūtą panelė Paulina išmetė iš vestuvių apeigų, kad nebūtų *jak u prostaków*⁶⁹. Išimtis tebuvo padaryta mažučiam rūtų vainikėliui, kūrį mamatė įsegė jai tarp veliūmo raukšlių ir be kurio ir jungtuvės, rodos, nebūtų buvusios tikros. Mudviem besirengiant segioti, priėjo jaunas. Jo raudonas veidas buvo tvinte patvinęs begaliniu džiaugsmu ir neapsakomu pasitenkinimu savim.

- *A ci dla mnie przyszpilicie?*⁷⁰ – paklausė.

O prisegus vis žiūrėjo į kokardėlę savo pelėdos akimis, tartum būtų gavęs kokį brangiąją ordiną.

Tuo tarpu subrėško, ir laikas buvo eiti į bažnyčią. Sesers ir tetos užsipuolė ant klebono, kad palaimintų jaunuosius, nes tėvų jaunoji nebeturėjo. Klebonas kratės, sakęs nemėgstas sentimentalių ceremonijų, bet vis dėlto sutiko. Patiesė kilimą, ir jaunieji atsi-klaupė prieš kleboną, kurs, peržegnojęs juodu, tarė panelei Paulinai:

- Nebe vaikas esi, nebe vaikas. Seniai pilnametė. Žinai, ką darai. Nieks nevertė, nevertė. Kaip pasiklosi, taip išmiegos.

Per jaunosios veidą, kai ji lenkės prie klebono rankos, pralėkė lyg baimės, lyg skausmo žaibas, ir kelios ašaros nuriedėjo ant baltų pirštinių.

Rūpindamos, kad jos vestuvės būtų poniškos, panelė Paulina pati nustatė visą ceremoniją. Kaip tik neseniai buvo vienos dvarininkės jungtuvės, tai turėjo iš ko imtis pavyzdį. Išeidami iš namų, visi rikiuojas sulig tuo ceremonialu: pirma eina jaunoji su svočia, paskui mudvi, pamergi, paskui jaunas su piršliu ir kiti – vis poromis. Einame taip per klebonijos kiemą, kvėpiantį rezetomis ir flioksais, ir įeiname į bažnyčią, kuri degte dega žiburiais. Pas krotas stovi aukšti stiebai, apvynioti žalumu ir apkabinėti lem-pelėmis. Žiūrėtojų pilna. Visa tai, matyti, labai tinka jaunajai. Ji susirūpinus, kad viskas būtų, kaip liepia ceremonialas, diriguoja ir tvarko. Pati ima po viena ranka ilgaplaukį vaistininką, po antra Niką ir žengia pas altorių. Įpėdin jiems mudvi, pamergi, vedame jaunąjį. Visi kiti taip pat griežtai surikiuoti. Nika kelia aukštai kojas, skambindamas pentiniais ir gražiai laikydamas kiverį, kaip tėvelis mokė. Man baisiai nemalonu, gėda, kad vedu tokį negražų jaunąjį, noriu, kad kuo greičiau pasibaigtų ta eisena. Pagaliau

⁶⁶ Viskas paruošta! (lenk. žarg.).

⁶⁷ Skandalas! Gana, gana! Išardyti visas vestuves! (lenk. žarg.).

⁶⁸ Priprasiu. Nes juk ponias būsiu, ir to užteks (lenk. žarg.).

⁶⁹ Kaip pas prasčiokus (lenk.).

⁷⁰ Ar ir man prisegsite? (lenk. žarg.).

stojamės prieš altorių, ir kunigėlis gieda „*Veni, Creator*“⁷¹. Žmonės taip grūdas ant krotų, kad jos, rodos, tuojau luš. Panelė Paulina, nusimovus dešiniąją pirštinę, meta ją užpakalin ant pamergių; kiekviena stengias ją sugauti, nes kuri sugaus, ta pirma ištekės. Per visą laiką jaunas saldziai šypso. Jaunoji pabalė, o jos ištiesta ranka dreba. Jaunas priesaikos žodžius kalba garsiai, pasigėrėdamas, jaunoji murma tyliai, neaiškiai.

Pasibaigus jungtuvėms, vargonininkas sugriežė maršą, ir einame namo, vėl kitaip susigretinę. Šventoriuje kažkoks kavalierius pribėgęs sako:

– *Proszą nie przelonkć sia, bendą szczelać*⁷².

Ir tuojau pat keliolika šuvių perplėšė miegūstą tylą.

Priemyje sutiko mus orkestras – trys žydėliai su skripka, klarnetu ir kontrabasu, o priemenėje laukė jaunųjų teta su duona ir druska.

Beketinant eiti pietauti, atvažiavo ponas Jonavičius. Sveikindamos su juo, mamatė tarė:

– Gerai, kad tamsta nors kartą atvažiavai. Jaunoji taip nekantriai tamstos laukė.

– O laime! Ir jaunas nesirengia su manim grumtis? Mamatė nusijuokė.

– Turėjau darbo namie ir niekaip negalėjau anksčiau atvykti, o jaunoji kvietė mane taip nuoširdžiai, kad, visai neatvažiavęs, būčiau buvęs nemandagus. Be to, retkarčiais mėgstu pasigrožėti tokiais giminio žanro vaizdais. Be to... Čia jau neįdomu.

– O gal kaip tik įdomiausia? – tarė mamatė.

– O gal kaip tik įdomiausia... Kas įdomiausia, tai juk dažniausiai slepiama.

Jaunieji atsisėdo gale stalo, papuošto dideliu tortu su jūdvių raidėmis, spalvotu liukrumi išrašytomis, toliau ponios ir panelės. Kita stalo pusė buvo paskirta ponams. Bet ponas Jonavičius protestavo prieš tokią tvarką ir pasirinko vietą tarp panelių. Kadangi ta vieta buvo beveik priešais mus su mamate, tai puikiai galėjome gėrėtis jo vaidinimu. Atsisėdęs už stalo, ponas Jonavičius ūmai ėmė nei manieromis, nei kalba nesiskirti nuo visos draugijos ir taip bajoriškai erzino paneles, kad jos atrodė be galo patenkintos savo kaimynu.

– *Wmieszatasz sia pan do nas, jak pokrzywa miendzy różami i prowadzisz do złości*⁷³, – sakė viena.

– *Ale dlatego pokrzywa daleko wartniejsza za róża*, – atsakė ponas Jonavičius. – *I na lekarstwo dobra, i kurom, żeby nieśli sia, i tkanina można tkac, jak z lnu*⁷⁴.

– *Dosić, dosiść!* – juokė panelės. – *Pan jestasz fokusnik, i wieńce j nic*⁷⁵.

Prie stalo tarnavo tyčia tai iškilmei atgabentas liokajus – aukštas, tarsi iš medžio greituoju išdrožtu, lietu, nuskustu veidu, su juodais drabužiais ir baltomis nertinėmis pirštinėmis, vaikščiojo rimtai, čiūžaudamas su batais, ir, paduodamas valgius, prieš kiekvieną asmenį sakė monotoniškai, niūriai balsu: *Za pozwoleniem!*⁷⁶ Kadangi jis kartojo tuos žodžius ir mainydamas lėkštes, ir pilstydamas alų bei vyną, tai rodė, kad po kambary sukinijas kažkoks nuobodus vabzdys zirzeklis. Klebono liokajus Pruncė, visados ne per daug buklus, dabar visiškai apkvaišo, besistebėdamas tokia nepasiekiamą liokajiška savo kolegos tobulyste.

⁷¹ „Ateik, Kūrėjau“ (lot.).

⁷² Prašom neišsigąsti – šausiu (lenk. žarg.).

⁷³ Įsimaišei ponas tarp mūsų kaip dilgėlė tarp rožių ir piktini (len. žarg.).

⁷⁴ O vis dėlto dilgėlė daug vertesnė už rožę. Ir vaistams tinka, ir vištoms, kad būtų dėslios, ir audeklą galima austi, kaip iš linų (lenk. žarg.).

⁷⁵ Gana, gana! [...] Ponas esi išdaigininkas, ir daugiau nieko (lenk. žarg.).

⁷⁶ Jums leidus! (lenk.).

Viena jaunosios pusseserė, atvažiavusi iš Rygos, stengėsi vaišinti svečius aukštu stiliumi.

– *Može pani w życzeniu jeszcze zupy? A pan czy w życzeniu?*⁷⁷

– *Nie, dziękują, jestem nie w życzeniu*⁷⁸, – atsakinėjo nepasiduodami svečiai.

Bet labiausiai juokino mane jaunieji. Jaunasis vis norėjo atsisėsti arčiau žmonos, o ji vis traukė į šalį. Pagalios jos akys žybtelėjo pykčiu, ir ji tarė, nors ir tyliai, bet griežtai:

– *Proszą siedziać jak człowiek, bo wstaną i pójdą sobia*⁷⁹.

Jaunasis akimirksniu pasitraukė į kairę.

– *Nie benda, jeżeli nie chcesz. Nie gniewaj si, Pawlinka...*⁸⁰

Liokajui padavus jaunajai kažkokį valgį ir jai atsisakius paimti, jaunasis, kuo saldžiausiai šypsodamas, prašo:

– *To połóż dla mnie, Pawlinka, ja chcem*⁸¹.

– *Nie, już ja movia, komedija bez pieniendzy! Czy nie małe dziecko, czy nietrzeba niańki!*⁸²

– *Ale jak wasani połozysz, bendzie smarczniej*⁸³.

– *Proszą uspokoić si i pamientać, że nie na chamskiej weseli siedzi*⁸⁴

Bet įstabiausia, kad jaunasis, nepaisydamas visų tų savo žmonos reiškiamų meilių jausmų, vis taip pat laimingai šypso ir valgo kaip trys vyrai.

Klebonas nesisėda už stalo; vaikščioja aplinkui, vaišindamas ir kalbindamas svečius.

– Valgykit, valgykit, nesigailėkit, užteks visiems. Mano bobos daug privirė. Kada privalgysit, jei ne per vestuves? Garbė Dievui, paskutinės, paskutinės!

– Pone načelnikai, – sako priėjęs su buteliu rankoje prie pašto viršininko, – *juk esi ruskij čeloviek, o ruskij čeloviek liubit vipit*⁸⁵.

– Kodėl ne? Išgerti visados galima. *Piej, da dielo rozumiej*⁸⁶.

– Na, tai *vniemli po jedynoj*⁸⁷.

Ir klebonas juokias, šluostydamasis prakaituotą veidą su mėlynu nosiniu.

– Palaukit, tuojau papasakosiu apie tą *vniemli po jedynoj*. Buvau aš tuomet filialistu Paežeryje, o ten pat yra ir cerkvė. Ir buvo tuomet popas, *otiec Akindin, otiec Akindin*. Geras buvo žmogelis, tik viena nelaimė – buteliuką mylėjo, buteliuką mylėjo. O matuška buvo be galo pikta, jis bijojo jos kaip ugnies. Pasigėrus jam visur kliūdavo, ir net barzdą gerokai jam apipešdavo, apipešdavo. Tai jis, nabags, bijojo namie gerti. Kaip tik liuob užeis jam noras, jis tuojau pas mane.

*Nu, otiec, jak k tiebie, znaješ, gorlo pieriepoloskat. Doma to, znaješ, nieudobno...*⁸⁸

*Nu čtoz, otiec Akindin, Bog s vami, poloskaite*⁸⁹. Tik neskalaukit per stipriai, nes, matai, nepadaru klebonijoje gerti kaip karčiamoje.

⁷⁷ Gal ponia dar malonėsite sriubos? O ponas ar malonėsite? (lenk. žarg.).

⁷⁸ Ne, ačiū, nemalonėju (lenk. žarg.).

⁷⁹ Prašom sėdėti kaip žmogus, nes atsikelsiu ir nueisiu (lenk. žarg.).

⁸⁰ Daugiau to nebus, jei nenori. Nepyk, Paulinka... (lenk. žarg.).

⁸¹ Tai įdėk man, Paulina, aš noriu (lenk. žarg.).

⁸² Neįau sakau, komedija be pinigų! Ar tik ne mažas vaikas, ar nereikia auklės!(lenk. žarg.).

⁸³ Bet kai meldžiamoji įdėsi, bus skaniau (lenk. žarg.).

⁸⁴ Prašom nusiraminti ir atsiminti, kad ne chamų vestuvėse sėdi! (lenk. žarg.).

⁸⁵ Esi rusas, o rusas mėgsta išgerti (rus.).

⁸⁶ Gerk, bet galvos nepamesk (rus.).

⁸⁷ Išmeskim po burnelę (rus.).

⁸⁸ Na, tėve, aš pas tave, žinai, gerklės praskalauti. Namie, žinai, nepatogu... (rus.).

⁸⁹ Na, ką gi, tėve Akindinai, Dievas nematė, skalaukite (rus.).

*Vot tiebie kriest, otiec, nie napjus!*⁹⁰ – šaukia popelis, mušdamasis į krūtinę. – *Ja tolko vniemliu po jedyno!*⁹¹.

„Žiūrėk. Kada nors dar jūsų matuška supykus atbėgs, ir man dar klius.“

„*Nie posmiejet!*⁹², – sako. – Kurgi aš eisiu? Namie neleidžia, ar į karčiamą? *San nie pozvoliajet, san svoj uvažaju!*“⁹³

Aš jam niekadoms neduodavau degtinės, jis su savim atsinešdavo. Nueis į kambariuką – toks buvo galinis, kur niekas neužeidavo – ir ten sau *vniemliet, vniemliet*. Aš išeinu šen ten, poterius sukalbu, einu veizėti – o mano otiec jau begulįs išsitiesęs ar lovoje, ar kartais ir ant grindų. Tuomet vedu su Dzidoriuku – tokį turėjau liokajų – guldom naba-gą į lovą. Jau tik ryto metą, išsimiegojęs, jis tegrįždavo namo.

Tas Dzidorius gudrus buvo vaikas, niekadoms neįduodavo tėvo Akindino. Liuob matuška siųs klausti, ar nėra batiuškos.

„Nėra, – sako, – buvo, bet išėjo“.

Svečiai ėmė juoktis kartu su pačiu klebonu, tik nesijuokė ponas viršininkas.

– Da, visaip esti. Ir ne tik batiuškos, – tarė jis. – Girtuokliai dažnai labai geri žmonės.

– Ir tėvas Akindinas buvo geras žmogelis, geras. Tik ta viena yra, ta viena yda, – atsakė klebonas ir, eidamas toliau, ragino kitus svečius.

– Valgykit, ponai farmaceutai, imkit dar, nesididžiuokit. Atsigaukit bent kiek, nes be galo sumenkote, pigulkas besukdami. Dar paskui jokia pana jūsų nenorės, kaip būsite tokie dvasnos. Aš duosiu gerą patarimą, kokią pačią reikia rinktis. *Primo* – kad nebūtų smailia nosimi, *sekundo* – ne liesa, *tercio* – *nie dziobata, nie dziobata*⁹⁴.

– Tai klebonas nedaug tereikalauji, – juokės kavalieriai.

– Mat, tos smailianosės yra labai piktos, labai piktos.

– *To akurat ja taka wziętem sia, jak proboszcz że radzisz!*⁹⁵ – ūmai atsiliepė jaunasis tokiu balsu, tartum išradęs kažką netikėtą ir svarbų.

Tuo tarpu ponas Jonavičius, sugniaužęs tris duonos gumulėlius ir padėjęs ant stalo, paklausė savo žvaliąją kaimynę:

– *Co pana Agata życzysz dla tych galeczków?*

– *Dla tej: niech chodzi przez cały wieczór oposie mnie. A dla tej: żeby nigdy nie czebało płakać. A dla czejiej: żeby dostaż po koszuli wybiekć na podwórz.*

– *Oposie pany Agaty bendzie chodzić pan aptekarz z okularami.*

– *Nie najgorzej. Ale dla tego nietrafiona...*

– *Płakać nie czeba bendzie dla pana młodego.*

– *To jak raz dobra życzenia na wesela*⁹⁶.

⁹⁰ Persižegnoju, tève, nepasigersiu! (rus.).

⁹¹ Aš tik išmesiu burnelę (rus.).

⁹² Neišdrįs (rus.).

⁹³ Luomas neleidžia, savo luomą gerbiu! (rus.).

⁹⁴ Nerauplėta (lenk.).

⁹⁵ Tai aš kaip tik tokią paėmiau, kokią klebonas patari! (lenk. žarg.).

⁹⁶ Ko panelė Agota linki tiems gumulėliams?

– Tam: tegu visą vakarą vaikščios paskui mane. O tam: kad niekada nereiktų verkti. O trečiam: kad reiktų vienmarškiniam išbėgti į kiemą.

– Paskui panelę Agotą vaikščios akiniuotasis ponas vaistininkas.

– Ne per blogiausiai. Bet vis dėlto nepataikytą...

– Verkti nereikės jaunajam.

– Tai kaip tik geras linkėjimas per vestuves (lenk. žarg.).

– *A po koszuli biekć dostaniesz sama pana Agata.*

– *Oje, jak kiepsko powiedziałam! To już musi ci strach pokazy sta, ci pożar⁹⁷.*

Po pietų prasidėjo šokiai. Kadangi ceremonialas liepė išeiti pirmiems piršliui su svočia, tai ponas pašto viršininkas, užsimovęs baltas pirštines, nusilenkė prieš mamatę ir pradėjo valsą. Mamatė šoko be galo gražiai, o pono viršininko būta taip pat vikraus, tad į tą pirmąjį valsą buvo tikrai miela žiūrėti. Atlikus ceremonialą, mamatė nebešoko, nes esą užtenkamai panelių. Ponas Jonavičius, pašokęs su jauna, atsisėdo šalia mamatės.

– *Uf! Ze cienżka pokrencić! Jak tylko żarny⁹⁸.*

Mamatė vos tesitvėrė juokais.

– Nežinojau, kad tamstos turima dar vieno talento, ir ne bet kokio. Taip tamsta juokinai per visus pietus, kad net tas sunkus jausmas, tų vestuvių sukeltas, kažkur giliai pasislėpė.

– Jei taip, tai esu laimingas, tą talentą turėdamas.

– Kas tamstai atėjo į galvą vaidinti bajorą?

– Gal norėjau išblaškyti tamstos liūdną ūpą, o gal pasinerti su galva gimtiniame žanre. Bet jau gana narstyti. Tai jau per daug “nuobodžios žemės dainos”...

Po saloną sukinėjos kaskart daugiau porų. Ponas Jonavičius, kad ir nenorėdamas, turėjo šokti, dažnai renkamas panelių į figūras. Išėjus šokti visoms trims klebono dukterėčioms iš karto, salono grindys ėmė vaitoti. Liesi ir blankūs vaistininkai prakaitą liejo, sukdami savo lengvakojes šokėjas. Jaunasis, žinoma, norėjo šokti su žmona, bet “Pawlinka” griežtai užsakė, kad nedrįstų jos vesti, nes ji nenorinti apsijuokti; ir jis pats geriau lai nesikeliąs ant juokų ir lai nedarąs jai gėdos, o nemokėdamas šokti, lai sėdįs ramiai, įlindęs į kokią kertę.

Bet jaunojo, matyti, turėta ir savų įsitikinimų, nes, gavęs gerą patartį, jis nepaklausė jos ir, nė kiek nenusiminęs, išvedė šokti kažkokią panelę. Dieve mano! Tai buvo taip juokinga ir lig šiol neregėta, kad mudu su Nika, sėdėdami kampelyje, plyšome juokais. Muzikos visai neklausydamas, be jokio takto šokinėjo jis aukštyn, sunkus kaip neaptašytas rąstas, ir sukos tiktai apie savo ašį, nes pabaigė šokęs daugiausia per žingsnį nuo tos vietos, kurioje pradėjo. Juokingiausia buvo tai, kad jis, matyti, tvirtai tikėjos šokąs nė kiek ne blogiau už kitus, o gal ir geriau. Nelaimingoji šokėja pati nežinojo, ką bedaryti, ir visa paraudo iš gėdos. O jis, paleidęs ją, ėjo vesti kitos. Bet nelemtjam buvo daugiau besotinti mūsų akis savo gracija: ir panos nebeėjo, ir iš kitos pusės atsi-stojo kliūtis. Jaunoji, visa į gaisrus pašokusi, pribėgo prie vaistininkų, reikalaudama, kad tuojau sustabdytų savo brolių. Tuodu teisinis jau namie įsakė jam nešokti, bet ką padarysi, kad neklauso.

– Prašau dabar įsakyti dar kartą, griežtai, o jei nepaklausys, tai aš jam parodysiu! – tarė.

Kokiais žodžiais kalbino vaistininkai savo atkaklųjį brolių, nežinoma, gana to, kad sėkmingai. Jis jau nebešoko. Bastės po kambarį, vis į savo Pavlinką žiūrėdamas, o kartais net drįso priėjęs pasiklausti:

– *A ci można usionść obok?*

⁹⁷ – O vienmarškinei reikės bėgti pačiai panelei Agotai.

– Vaje, kaip blogai išsitariau! Tai turbūt ar šmėkla pasirodys, ar gaisras kils (*lenk. žarg.*).

⁹⁸ Och! Kokia sunki sukti! Kaip girmos (*lenk. larg.*).

– *Ot tobie masz! Ja dla nikogo nie zapsprzeczam siadać*⁹⁹. Bet tasai, laimingas, nespėjo dar atsisėsti, kai ji jau ėjo šokti, o pabaigus sėdos kitame kambario gale. Tuomet jis vėl vaikščiojo aplinkui ir, priėjęs prie vieno kito, klausė:

– *Ci nie prawda, jaka moja żona pienkna? Tylko że trocka złošniczka*¹⁰⁰.

Mažoje kanapėlėje sėdėjo dvi paneli ir aš. Ateina jaunasis ir sako:

– *A ciprzyjmicie mnie do środka?*¹⁰¹

– Nebėra vietos, – atsakė viena panelė.

– *Sciśnimasi i wystarczy. Jeszcze weselej bendzie*¹⁰².

Bijodama, kad jis neimtų vykdyti tų savo žodžių, pašokusi nuo kanapos, nubėgau pas mamatę.

Vyresnieji bajorai kalbėjos apie ūkio rūpesčius. Kad šiemet *poszoru mało, nie bendzi czym żywiołki przekarmic*¹⁰³; kitas skundės, kad *ugor jeszcze nie skartany*¹⁰⁴; kitas pasakojo, kaip jis pasėjęs gryniausius rugius, o užaugusios diršės, ir taip dažnai atsitinką, kad rugiai virstą diršėmis. Kitas skundės šeimyna, kad nieko nenorinti dirbti, o daug reikalaujanti, kad *teraz już nie tak, jak bywało że bendzi*¹⁰⁵. Kiti atsisėdo lošti kikso. Jų pačios, tarp kurių sėdėjo mamatė, pasakojo savo moteriškus reikalus.

– *Strasznie jestem potrzebna dobrej tkaczki*¹⁰⁶, – sakė viena. – Noriu ausdinti rankšluosčius. Reik dukteriai kraitį krauti.

– O ar tamstos dukrelė pati neaudžia? – paklausė mamatė.

– *Na což ona bendzie robić taka chłopska robota, że jest i na co innego wyuczona. Bez końca umi różnych pańskich robót. Temburkui sioi toi, kvietkas puikias padirba. Be darbo nesėdi. Że wystroila stancji, aż miło patrzeć*¹⁰⁷. Tinklinės firankos ant langų, palmos ant kumodos, po lempa tokią padę padirbo iš vlučkų – visokios kvietkos ir kanarkos, kaip tik gyvos.

Kitame salono gale gelžkelio valdininkas gyrė panelėms gelžkelininkų gyvenimą.

– *Żyć na stancji, to prosto raj*¹⁰⁸. Viršininkas, padėjėjas, telegrafistai, mašinistai – visų ir nesuskaitysi – draugijos netrūksta, be galo linksma. Kiekvieną šventadienį susirenkam pas ką nors. Tuojau šokiai. Panų – tik rinkis. *Koniecznie, yra ir darbo, ale to robota czysta. O šiokią dieną, kai nusibos rašyti, eini sau į bufetą. Tam dwie interesne panny – poboczesz z nimi. Nori – važiuoji dykai paulioti į Liepoją, nori į Dvinską – tai į Dvinską. Żeby teraz znowu przyszło si żyć na wsi, toby przez tydzień życie nadojadło*¹⁰⁹.

– Tai būtų gera išteketi *na stancja*, – tarė viena panelė.

⁹⁹ Ar negalėčiau prisėsti šalia?

– Va tai tau! Aš niekam nedraudžiu sėstis (*lenk. žarg.*).

¹⁰⁰ Ar ne tiesa, kokia mano žmona graži? Tik kad truputį pikčiurnėlė (*lenk. žarg.*).

¹⁰¹ Ar nepriimtumėte manęs į vidurį? (*lenk. žarg.*).

¹⁰² Susispausime, ir užteks. Dar linksmau bus (*lenk. žarg.*).

¹⁰³ Pašaro maža, nebus kuo gyvulių šerti (*lenk. žarg.*).

¹⁰⁴ Pūdymas dar nesuartas (*lenk. žarg.*).

¹⁰⁵ Dabar jau ne taip, kaip kad būdavo (*lenk. žarg.*).

¹⁰⁶ Baisia man reiktų geros audėjos (*lenk. žarg.*).

¹⁰⁷ O kam ji turi dirbti tokį muzikišką darbą, jeigu ir ko kito yra išmokusi. Be galo daug moka įvairių poniškų darbų. Su lankeliu šį bei tą [...]. Kad išpuošė seklyčią, miela žiūrėti (*lenk. žarg.*).

¹⁰⁸ Gyventi prie stoties – tai tiesiog rojus (*lenk. žarg.*).

¹⁰⁹ Žinoma [...]. Bet tai svarus darbas. [...]. Ten dvi įdomios panelės – paplepi su jomis. [...] Jeigu dabar vėl reikėtų gyventi kaime, tai per savaitę gyvenimas įgristų (*lenk. žarg.*).

– *Ach, zał, że ja już zarenczony*¹¹⁰, – pasakė ponas gelžkelininkas, mesdamas į ją be galo jausmingą žvilgsnį.

– *Zarenczyny – pajenczyny*¹¹¹, – pridūrė kita.

Paskui ponas gelžkelininkas ėmė erzinti paneles, kodėl jos ne su visais einančios šokti. Pamatęs artinantis kleboną, jis tarė:

– *Proborszczu, proszą tu rozsondzić dzieło. Ja, tu panienki przebieram, że niegrzecznie prowadzą siebie z kawalerami*¹¹².

Panelės ėmė teisintis.

– *E, proborszczu, proszą nie słuchać! Wszystko to panienskie fokusy. Proszą dać dobra przeborka i skończone dzieło*¹¹³.

– Ką čia taip šnekatės nieko nedirbdami! – sušuko pribėgęs jaunojo pusbrolis. – Muzika griežia, o jie nešoka. Kada šoksit, jei ne per vestuves?

*Tańcz piwszy, tańcz niepiwszy,
Tańcz dziewczyna pochwyciwszy!*¹¹⁴

– padainavo ir, pagrobęs vieną panelę už rankos, traukė šokti. Bet toji užsigavus tarė:

– *Przepraszam, czy nie bendzi wienksza podufolość jak znajomość*¹¹⁵.

Klebonas be paliovos judėjo: iš valgomojo ėjo į savo miegamąjį, kuriame sėdėjo dalis svečių, iš ten į saloną. Čia žiūrėjo į šokėjus, kalbino vieną kitą ir vėl ėjo kitur, mojuodamas su ranka ir murmėdamas:

– *Chwała Bogu, ostatnia! Chwała Bogu, ostatnia!*¹¹⁶

Tarpušokuose žaidė žaislus, kuriuose dalyvavo mamatė ir mudu. Puodelį, per kurį panos kavalieriams ir kavalieriai panoms stipriai drožė su žiužiu, o susitikę bebėgdami, grobstė kits kitą į glėbį, norėdami, sulaikę priešininką, pirmi pribėgti tuščiąją kėdę. Bet kad ir stipriausiai sudrožtas, niekas nesijuto užgautas, priešingai, juo smarkiau mušė, juo buvo linksmiau.

Paskui teisė fantus. Žinoma, pirmiausia reikėjo prašyti pečių į kūmus.

– *Piec, piec, proszą w kumy!*

– *A kogo pan Bóg dał?*

– *Córka.*

– *A jak imia?*

– *Agata*¹¹⁷.

Ėjo panelė Agota ir vėl kartojo tuos pačius žodžius.

¹¹⁰ Ach, gaila, kad aš jau susiziedavęs (lenk. žarg.).

¹¹¹ Sužieduotuvės – voratinklis (lenk. žarg.).

¹¹² Klebone, prašom išspręsti šį klausimą. Aš čia baru paneles, kad jos nemandagiai elgiasi su kavalieriais (lenk. žarg.).

¹¹³ Et, klebone, prašom neklausyti. Visa tai panelių kaprizai. Prašom gerai pabarti, ir baigtas reikalas (lenk. žarg.).

¹¹⁴ Šok gėręs, šok negėręs,

Šok mergytę nusitvėręs! (lenk.).

¹¹⁵ Atsiprašau, ar tai ne didesnis familiarumas, negu leidžia pažintis (lenk.).

¹¹⁶ Ačiū Dievui, paskutinė! Ačiū Dievui, paskutinė! (lenk.)

¹¹⁷ – Pečiau, pečiau, kviečiu į krūmus!

– O ką Dievas davė?

– Dukterį.

– O kaip vardas? – Agota (lenk. žarg.).

Vienam fantui mamatė paskyrė padainuoti. Pana Telesfora, fanto savininkė, mažumą pasididžiavo, ėmė prašyti, kad kas nors jai pritarėtų, nes *nikomu nie wtórujonc, jaka to śpiewania*¹¹⁸ – ir, vienai panelei apsiėmus padėti, užtraukė grynu ir nebjauriu balseliu, tik per aukštai:

*Czarna pola nieorana,
Tam chodziła Julijana...*¹¹⁹

Visiems taip patiko ta daina, kad prašė dar daugiau.
Ir pana Telesfora padainavo:

*Śpiewa słowiczek w tym gaju,
Płacze damula w Dunaju*¹²⁰.

– O žemaitiškų dainelių ar tamstos nemokat? – paklausė mamatė.

– *Gdzie nie bendziem umieć*, – atsakė pana Telesfora. – *Ale chto może śpiewać chłopski pieśni*¹²¹.

– Ne viskas bjauru, kas muzikų, – tarė mamatė.

– O man mama neleidžia dainuoti žemaitiškai, – atsiliepė pana Agota. – Turi gubernanką, sako, – tai ir mokykis lenkiškai dainuoti, kad turėtumei ką padainuoti, *w gościna pojechwszy*¹²².

– Bezłatwo tobie! Tyle duzo tekstów przepisałasz si od gubernanki¹²³.

Tuo tarpu fantus teisė toliau, ir viena panelė nutarė:

– *Niech powie teksty*¹²⁴.

Fantas buvo auksaplaukio vaistininko. Atsistojęs prie pečiaus ir galvos kilstelėjimu atmetęs nudrykusius ant kaktos plaukus, jis padeklamavo:

*Lietuvninkai mes esam gimę,
Lietuvninkai mes turim būt,
Tą garbę gavome užgimę,
Jai ir neturim leist pražūt*⁵⁸.

Netikėtai išgirstos lietuviškos eilės sužadino visų dėmesį. Iš kito kambario suėjo seniai klausytis, įėjo klebonas. Meilus vaistininko balsas skambėjo aiškiai ir jausmingai, ir eilės atrodė melodingos ir gražios...

*Lietuvninkai mes esam gimę,
Lietuvninkai mes norim, būt... –*

užbaigė deklamatorius.

Klausytojų tarpe kilo ūžesys. Kiekvienas norėjo išreikšti savo įspūdį.

– Matai, kaip dėlto puikiai ir žemaitiškai gal sudėti!

¹¹⁸ Niekam nepritariant, koks čia dainavimas (lenk. žarg.).

¹¹⁹ Nearti juodi laukeliai – Julijonos tai keleliai... (lenk. žarg.).

¹²⁰ Gieda lakštingala gojui, Verkia mergelė Dunojuj (lenk.).

¹²¹ Kur nemokėsime. [...] Bet kas gali dainuoti muzikiškas dainas (lenk. žarg.).

¹²² Į svečius nuvažiavus (lenk. žarg.).

¹²³ Gera tau! Tiek daug eilių užsirašėi iš guvernantės (lenk. žarg.).

¹²⁴ Tegu padeklamuoja (lenk. žarg.).

– *Masz tobie!* – piktinos jaunoji. – *Z Moskwy przyjechawszy, żmujdzki teksty mówią, jak na chłopskiej weseli*¹²⁵.

– „Lietuvninkai mes esam gimę“, – sakė vienas senas bajoras. – *Sprawiedliwia mówi*¹²⁶. Atmenu aš, kad dar mano tėveliai tarp savęs kalbėjos žemaitiškai. Tik mus, vaikus, liuob, vienu kitu lenkišku žodžiu prašnekins ir poterių mokė lenkiškai. O paskui, kaip nuvažiauvau mokytis į Kolainius, tai jau vien lenkiškai. Ten jau, *liuob, panie dzieju*¹²⁷, žemaitiškai neišsizišiosi. Tuoju *„chłop! chłop!“*¹²⁸ Ir namo sugrižęs, nenorėjau būti chlopu, ir su tėvais vien lenkiškai tešnekėjau, panie dzieju.

– *Prauda, prauada*¹²⁹, – pritarė kitas seniukas.

– *Koniecznie*, – atsiliėpė gelžkelio valdininkas, – kiekvienas nori eiti aukštyn, ne žemyn. *Na to jest progres. Naokoło żywiołków chodzone, to jeszcze siak tak można obejść si z taką prostą mową, no do czystej roboty ona nie podchodzi*¹³⁰.

– Menkas tai progresas, kurs remias savos kalbos niekinimu ir atmetimu, – tarė matė.

O ponas Jonavičius pridūrė:

– Bet kad to progreso paskutinis žodis yra kaip tik pavergtų ir paniekintų tautų atgimimas. Štai, mums bematant, sukilo slavų tautos, kyla flamandai ir kiti.

– Tai kas kita, kas kita, – atsiliėpė klebonas. – Kaip čia pakilsi, kad net spauda užginta, užginta.

– Juo labiau persekiojama idėja, juo brangesnė ir juo giliau leidžia šaknis į žmogaus širdį, – tarė ponas Jonavičius.

– O dėlto nė viens dvarponis nešneka žemaitiškai. *Bo prosta, prosta mowa, wiadomo chłopska*¹³¹, – atsiliėpė kažkokia bajorė.

– Čekai taip pat manė savo kalbą esant mužikišką, – tarė ilgaplaukis vaistininkas, – ir kalbėjo vokiškai. Bet susipratę numetė nuo savęs vokiečių kailį ir atgimė. Duos Dievas, ir mes to sulauksime.

– *Niejuż i panowi i szlachetni po żmujdzku bendo gadać miendzy sobo?* – pasakė kita ponia. – *To na co i ta szlachetność?*¹³²

– O Barzdžių pons Paškevičia, amžiną atilsį, aš vos teatmenu, dar mažas tebebuvo, panie dzieju, kaip liuob kalbėjo žemaitiškai, ir net ant savo Baublio parašė: „Čia kitą sykį pagonyš pjovė ožką, o dabarčiaus gyvena Dionizas Poška“.

Eilutės patiko. Visi juokės.

– O vyskupas Valančiauskis kiek knygelį žemaitiškai prirašė.

– *Bo sam był z chłopów, z chłopów*¹³³, – tarė klebonas.

Pasikalbėjimą pertraukė jaunoji, primindama, kad reikią žaisti, nes svečiams būsią nuobodu. Tik matė ir ponas Jonavičius kalbėjo dar su vaistininku apie lietuvių ratelį,

¹²⁵ Še tai tau! [...] Iš Maskvos atvažiaavęs, žemaitiškas eiles sako, kaip mužikų vestuvėse (lenk. žarg.).

¹²⁶ Teisingai sako (lenk. žarg.).

¹²⁷ Mielas pone (lenk.).

¹²⁸ Mužikas! mužikas! (lenk.).

¹²⁹ Teisybė, teisybė (lenk. žarg.).

¹³⁰ Žinoma [...] Tam ir progresas. Apie gyvulius vaikščiodamas, dar gali apsieiti su tokia prasta šneka, bet priešvaraus darbo ji netinka (lenk. žarg.).

¹³¹ Nes paprasta šneka, žinoma, mužikiška (lenk. žarg.).

¹³² Nejaugi ir ponai, ir bajorai žemaitiškai tarpusavyje kalbėsisi? [...] Tai kam tada ta bajorystė? (lenk. žarg.)

¹³³ Nes pats buvo kilęs iš mužikų, iš mužikų (lenk.).

įsikūrusį Maskvoje. Nika jau miegojo kunigėlio kambaryje, o aš, nors tebelaičiau, bet buvau labai miegūsta. Todėl tuojau po vakarienės nuvažiuoju namo.

Po vestuvių, per kurias buvo taip linksma, netrukus atėjo liūdnos valandos. Vieną dieną mamatė pasakė, kas eisime aplankyti sergančios Kazelės. Ji sirgo jau kelias savaites, ir mes labai gailėjomės savo žaidimo draugės.

Nudžiugę, kad ją pamatysime, išrinkome kelis mažmožius iš savo žaislų jai lauktuvių ir nuėjome.

Kazelė gulėjo, aukštai padėjus galvą; jos šviesūs plaukeliai pasišiaušę atrodė kaip aureolė. Nebuvo labai atsimainiusi, tik išblyškusi. Pamačius mus, šyptelėjo, bet kažkaip keistai, liūdnai.

– O, ponitelė, ir Irutė, ir Nika, ir Jonelis... – pratarė tyliu balseliu.

Nešdami savo dovanėles, manėme, kad ji labai nudžiugs, jas gavus, kaip sveika būdama kad džiaugdavo kiekvienu mažmožiu, ir jau iš anksto gėrėjomės jos laime. Bet ji padėkojus šaltai pažiūrėjo į visus žaislelius, tik tekturinę karvelę, Nikos atneštą, paglostė porą kartų savo sulysusiais piršteliais, bet ir tą tuojau padėjo į šalį.

– Juk tu šiandien geresnė, Kazele? – paklausė mamatė.

– Geresni. Nieks nebskaust.

– Matai. Gal jau netrukus ir visai pagysi.

– Nebepagysiu. Aš žinau, kad mirsiu.

– Kodėl taip manai, Kazele? Juk pati sakaisi esanti sveikesnė.

– Tap. Aš žinau. Ale aš nebijau mirti. Mun bobuti sakė, kad vaiką numirį ein į dungų. Ir aš, kap numirsiu, eisu į dungų. Vo dungu tap gera, tap gera. Ainiolelių tijk daug... Dijvulis toks gers.

– Ar nesigailėsi mus palikti, Kazele? – paklausė Kazimierienė.

– Ko čia gailietis? Juk ateisėt pri munis. Aš išeisu pasitikti. Ir kaip ponitelė ateis, ir Nika, aš pasitiksiu. Aš nebijau mirti. Aš noru pri Dijvule.

Mums tie jos žodžiai nedarė didelio įspūdžio; rodės mums, kad ji taip sau tiktai kalba, o nei mirs, nei ką. Nieko neskauda, nedejuoja, šnekas, kaipgi mirs? Bet mamatė sugrudo, ir jos akyse žibėjo ašaros. Grįžtant mums namo, paklausiau:

– Ar tikrai Kazelė mirs, mamate?

– Gal būti... Līga sunki.

Man širdis taip susopo, tartum kas būtų ją stipriai suspaudęs.

– Ne, mamate! Ji nemirs! Juk mes tiek meldėmės už jos sveikatą. Aš dabar dar karščiau prašysiu poną Dievą.

– Ne visados išklauso mus Dievas, Irusia. Jis pats geriausiai žino, ko mums reikia ir ko nereikia.

– Bet kaip gali reikti, kad Kazelė mirtų, mamate? – klausiau ašarotu balsu.

– Nežinau, Irusia, nežinau. Bet jei mirs, tai taip reikėjo.

Ne, ne! Nereikia! Dievulėli, nereikia! Rytą vakarą karštai karštai meldžiau, kad ji pagytų.

Bet už kelių dienų atėjo Kazimieras pasakyti, kad Kazelė jau mirus.

Niekas negelbėjo: nei vežimas gydytojo, nei mamatės rūpestis, kad jo įsakymai būtų pildomi, nei mūsų maldos. Atsisėdus kertelėje, ėmiau verkti. Ūmai suskambo man Ka-

zelės skardus juokas lyg sidabrinis varpelis, žibtelėjo jos šviesi galvelė, plonomis aukso kaselėmis apsupta... Juk niekad, niekad, jau nebeišgirsiu ir nebematysiu. Kaip tai yra? Juk Kazelė dar nepabaigė statyti savo namelio sodne! Nebepabaigė jau niekad, niekad... jau niekad, niekad, nebežaisim su ja savo nameliuose. Ak, kodėl Dievuliui reikia to, kas taip skaudu!

Ir vis gausiau tekėjo ašaros iš mano akių.

Priėjo Nika su pilnomis ašarų akimis ir tarė:

– Ko taip verki, Irusia? Juk Kazelė danguje.

– Bet ar jai neliūdna be savo mamatės? Ir man taip liūdna, kad jos nebebus su mumis.

– Taip reikėjo, Irusia, – ramiai atsakė Nika.

Mamatė rengė Kazelei įkapes.

– Žinai, Irusia, geriausiai tiktų Kazelei tavo tarliataninė jupele.

Ta puikioji jupele, balto tarliatano, raudonais aksominiais žirniais, buvo gražiausia ir labiausiai mano mėgstama iš viso mano garderobo. Gaila buvo Kazelės, bet gaila ir tos jupeles.

– Mamate, juk tai mano gražiausioji jupele...

– Kaip tik dėl to, Irusia. Argi norėtumei aprėdyti Kazelę su savo bjauriausiu rūbėliu? Reikia ją gražiai gražiai papuošti tai didelei, džiaugsmingai iškilmei, kuomet jos siela nuėjo pas „gerąjį Dijvulį“.

Bet kad taip sunku buvo persiskirti su gražiausiuoju rūbėliu. O mamatė kalbėjo toliau:

– Pamąstyk, Irusia, kas tau pačiai buvo maloniau paskui. Jei neatiduosi jupeles, apsiliksi ja kelis kartus, ir reiks ją mesti prie skurlių. Jei atiduosi, ilgam paliks tau atminimas, kad savo draugei nepasigailėjai to, kas tau buvo gražiausia. Mieliausia žmogui, atminus ne tas valandas, kuriose jis linksminos ir puošės, bet tas, kuriose apgalėjo pats save.

– Atiduosi jupele, mamate... Man jau nebegaila.

Stipriai stipriai pabučiavo mane mamatė. Kartu išėmė jupele iš spintos, pažvelgiau dar į ją paskutinį kartą ir įdaviau Anei, kad nuneštų Kazelei.

– O ką aš? – klausia liūdnei Nika. – Kad būtų miręs berniukas, atiduočiau savo ulonišką uniformą.

– Tegu geriausiai niekas nemiršta, – sakau, šluostydamos akis.

Visą dieną buvo labai liūdna. Neturėjau jokio noro žaisti, tik, įsispraudus į kanapos kertelę, skaičiau savo „Przyjacieli““. Bet ir į knygą žiūrėjau šiandien su atkara širdimi, karčiai mąstydamą, kad tik tai jose tesidaro visokių stebuklų: mirtinai sergą ligonys pasveiksta, net numirėliai atgyja, su gyvybės vandeniu šlekšterėti. O iš tikro – Kazelė mirė, ir niekas jos nebeprickels. Ir tuojau įdės ją į tamsią duobę ir užbers žemėmis. Ak, kaip baisu!

Pavakariais nuėjome su mamate pamatyti Kazelės paskutinį kartą. Ant baltai užtiesio stalo guli ji, gražiai aprėdyta su mano jupele, su rūtų vainiku ant aukso galvelės, su paveikslėliu baltose kaip popieris rankutėse. Pirmą kartą savo gyvenime matau nabašninką, bet man nebaisu. Kazelė atrodo man tokia pat, kaip prieš kelias dienas, tik dabar ji miega, taip saldžiai šypsodama, tartum kažkokį linksimą sapną sapnuodama.

Kalbame poteries, paskui mamatė barsto ant baltos jupeles mūsų atneštas rudens gėles.

Kerčioje už stalo gieda kelios moters, tarp jų bobutė; ant lovos verkšlena Kazimierienė, o pakrosnyje sėdi vaikai, susispietę į krūvą, tylūs ir išsigandę.

Mamatė, priėjus prie Kazimierienės, meiliai glosto jai galvą, ir sugraudinta Kazimierienės ima balsiai verkti. Prie mamatės artinas bobutė.

- Mata, puoniteli, kun mums Kazeli padare. Juk tat aná reikieje muni numarinti ir apgijduoti, ne munij, sená buoba, anų.

Ašaros kaip pupos rieda perjos raukšlėtus skruostus.

- Kas gal permanyi Dievo takus, bobute, - sako mamatė.

- Žinuoms, žinuoms, puoniteli. Ne mūsų menkuoms galvuoms tat išnešti. Dijva valia. Ale labá gaila, kad, matá, toki gera vaks buva. Ruoduos, kad būtų užaugus, būtų įtikus ir Dijvuliui, ir žmuonims. Liuob atiejus munij truobelį iššlouti, vo, gavus dvari cukerkelį, ir munij lioub atnešti.

- Ir puonou Dijvou reik gerų vaikų, - atsiliepė viena bobelė.

- Užtat ir mirims anuos buva dyvinas, puoniteli. Jau seniá saki vis mirsianti ir mirsianti. Vo širyt šiedu pati vijná pri anuos, ir saka: „Buobuteli, tik kap aš pradiesu mirti, uždek žvakelį, aš nuoru gražia eiti pri Dijvule.“ - „Uždegstu, - sakau, - už, pupeli.“ - „Ar turi čia pat? - saka. - Paruodyk“. Paruodžiau žvakį. „O sierčikų ar turi? Gal nebuspiesi suijškuoti.“ - „Yra, - sakau, - viskas yr.“ Paskou saka: „Buobuteli, douk munij Dijvo mūkelį.“ Paiemus nubučiaava kojeles, rankeles ir padieje šalia. Pagulieje paskou tap ramia kuokį pusvalandį, nieko nekalbieje. Paskou viel saka: „Kame muna Dijvulis, buobuteli?“ Viel įdaviau Dijva mūkelį, pradieje bučiuoti, tik veizu - akeles stakt, stulpu atsistoję. Aš toujau šaukti kitų, misliju, jau miršt. Uždegiau žvakį. Bet ne, akeles vėl pradieje judieti. Ir viel bučiuoja mūkelį. Tik akeles viel stakt - ir neblika Kazelės. Anij ai nepasaki. Gesti užgesa kap žvakeli, ir gana.

O aš tuo tarpu vis žiūriu į Kazelę. Matau dabar jos pamėlynavusius nagelius ir melsvas lūpeles. Ir tas keistas mėlynumas, ir tas nežmoniškas blankumas, ir nejudrumas pradeda man rodytis baisūs. Štai musė atsitūpė ant jos voko. Kaip baisu, kad vokas nei nekrustelėjo... Jaučiu, kad tai nebe Kazelė, nebe ta, kurią taip mylėjau, su kuria juokdavaus ir žaisdavau, kurios galvelę tiek kartų glostydavau ir bučiavau. Tai kažkas visai svetima ir baisu, su kuo už jokius turtus nepasilikčiau viena, ko už jokius turtus nepalytėčiau. Ir galų gale toks siaubas pagrobė mane į savo nagus, kad, visa drebedama, su pilnomis ašarų akimis, puoliau prie mamatės:

- Mamate, eikim namo! Aš bijau, bijau!

Išėjus mamatė tarė:

- Per ilgai laikiau jus ten, vaikai. Bet negalėjau neleisti bobutės išsikalbėti.

O Nika rimtai pridūrė:

- Ir aš bijojau Kazelės, bet ilgai nežiūrėjau. Ir tau reikėjo taip padaryti.

Namo dar negrįžome, betėjome pasivaikščioti. Aš vis baisėdamos glaudžiaus prie mamatės.

- Koks baisus yra miręs žmogus, mamate!

- Baisus, Irusia. Tas pats ir nebe tas. Tie patys brangiausiai brėžiai, vieninteli visame pasaulyje - o svetimi, tolimi, nebe tie... Bryzas, šaltas ir bejausmis. *Ach na tym świecie śmierć wszystko zmiemie...* - pradėjo ji niūniuoti.

- Ar atmenat, vaikai, kaip vasarą auginote kirvarpas? - tarė mamatė, patylėjus valandėlę. - Kaip iš lėlučių ritos drugiai? Lėlutės likos tuščios, nebegyvos, ir metėt jas laukan, o gražūs drugiai lėkė kažkur tolybėn. Lėlutė - tai žmogaus kūnas, o drugys - siela. Išsiritus iš savo lėlutės, lekia sau pas „Dijvulį“. Žinot, kokie nevienodi yra drugiai. Taip pat ir žmonių sielos. Vienos gražios, spindžios, kitos pilkos, šlykščios.

- Aš žinau, tarė Nika, - gerų žmonių sielos yra gražios, kaip tas drugys, atmeni, mamate, kur buvo toks spalvotas, puikus, kaip vaivorykštė, ir turėjo tokius auksinius taškelius?

- O vienas buvo toks pilkas, lyg nešvarus. Tai negeros sielos tokios, - tariau.

- Taip, vaikeliai. Kiekviena graži mintis, kiekvienas geras darbas, kiekvienas susivaldymas auksu ir vaivorykšte varsoja jūsų sielų sparnelius.

- Mamate, tai Irusios sielos sparnuose šiandien užaugo viena auksinė plunksnelė, kai ji atidavė Kazelei savo gražiausiąjį rūbelį? - paklausė Nika.

- Užaugo graži aukso plunksnelė, nes Irusia nepasigailėjo to, kas jai buvo brangu, - atsakė mamatė.

O man buvo taip malonu malonu, tą žodžių beklausant, ir, rodės, būčiau atidavęs dar ir visus kitus savo daiktelius, kad tik kuo daugiausia tą auksinių plunksnelių užaugtų mano sielos sparnuose.

Ryto metą buvome su mamate bažnyčioje, nes mamatė sakė, kad reikia patarnauti Kazelei paskutinį kartą. Kazelė gulėjo uždaryta mėlyname grabelyje, rūtomis apkaišytame. Drebedama žiūrėjau į baisiąją skrynelę. Kaip ten ankšta, kaip trošku ir tamsu! Kazelė niekaip negalėtų ten apsiversti ant šono, vis jai reikia taip pat aukštynaka gulėti... Ak ne! Juk ji niekad os nebeapsivers, juk čia tiktai tuščia lėlutė. Kazelė toli toli. Ten jai erdva, šviesu, linksma.

Paskui nunešė Kazelės lėlutę į kapus, įleido į baisiai gilią duobę ir užbėrė žemėmis. Ir mamatė metė saujelę, ir mums liepė.

- Kad Kazelė ramiai ilsėtus, kol ją prikels archangelo trimitas, - tarė mamatė.

- Kazelės lėlutė, mamate.

- Taip, Irusia, lėlutė...

Ir jau nebebaisu man buvo, kad ją taip prislėgė. Liūdna man buvo visą dieną, ir vis vaikščiojau paskui mamatę. O pavakarį atvažiavo ponas Jonavičius. Vos tik pradėjo braukti su smičium per stygas, paėmė mane toks graudis, kad išbėgau į vaikų kambarį, kur nebuvo girdėti muzikos. Tačiau, valandėlę pabuvus, grįžau į saloną klausytis.

Ponui Jonavičiui išvažiavus, tėvelis tarė:

- Nors kartą išsidangino ponas muzikantas. Galėjo tai padaryti anksčiau.

Mamatė pažiūrėjo į tėvelį didelėmis akimis, ir skaudžiai virptelėjo jos lūpos.

- Ar tėveliui netinka tokia graži muzika? - tariau labai nustebusi. - O man taip malonu klausytis, taip malonu...

- Gal kuomet nors suprasi, kad ne viskas darytina, kas malonu, - atsakė ir nuėjo į savo kambarį.

MAMATĖS UŽRAŠAI

Yra juk pasaulyje žmonių, kurie taip moka prisitaikinti prie aplinkybių, jog, prie kokių priedermių juos likimas pristato, tas jie kuo geriausiai atlieka. Pavydėtini žmonės. Bet aš nesu iš jų tarpo... Aš nesu gera šeimininkė... žinau. Kad būtumėm turtingi, mano šeimininkavimo užtektų. Bet turime skolų. Kad galėtumėm jas išmokėti, reiktų man sugebėti iš kiekvieno mažmožio ištraukti pelno, reiktų budriai žiūrėti, kad nė vienas trupinėlis neitų niekai. O aš tai nemoku, negaliu!

Dažnai mąstau sau, kodėl likimas neliepė man gyventi mieste? Tegū sau turėčiau ir skurdžias pajamas - nesu jokio savo įpročio vergė ir moku atsisakyti nuo daugelio dauge-

lio daiktų, – bet užtat nereiktų man nuolat rūpintis ir žiūrėti, ar negaišta kur mano turtas, ar visi dirba man tiek, kiek reikia, nereiktų tolydžio raginti, sergėti, varyti, skaičiuoti.

Liudvikas sako, kad aš nemokanti valdyti tarnų, kad pati dirbanti, ką turi padirbti jie. Tai tiesa. Žinau gerai, kad tai tiesa. Šimtą kartų bevelijau pati dirbus, negu vertus kitus, šimtą kartų beveliju nevalgius pati, negu skaičiavus kąsnius kitų. Dieve, kaip man visa tai sunku ir koku!

Jau keleri metai, kaip esu nutarus šiokiomis dienomis neskaityti (žinoma, išskyrus laikraščius). Tik vakarais, atsigulus, leidžiu sau taip pasigėrėti. Ir tai yra tikrai „mano“ valandėlė.

Be galo mėgstu skaityti. Kaip kūnas oro, taip mano siela trokšta grožio, reikalauja dailės. Bet iš visų jos šakų tiktai viena man dabar tėra prieinama – literatūra. Tad kaip bitė iš žiedų medų, taip aš čiulpiu išjos gėrį. Svaigiuos poezijos burtais, gyvenu kartu sujus herojais ir užmirštu viską, viską...

Kodėl nepasakyti čia, kur kalbu pati su savim, to nutarimo priežasties? Pastebėjau, kad Liudvikas, radęs mane skaitančią, būdavo nepatenkintas. Gink Dieve, nepasakė to niekad, bet aš mačiau.

Anaiptol nemanau, kad mano tas skaitymas kenkė ūkiui. Teskaitydavau tuomet, kai turėdavau atliekamo laiko. Bet negaliu daryti to, kas nemalonu kitam, artimam žmogui, jei tai liečia vien mane, mano pačios pasigėrėjimą ar materialią naudą. *Vienas kito naštas neškite.*

Ponas Jonavičius tikrai artistišškai griežia. Bijau, ar užtenkamai gerai jam akompanuoju. Bet jis sakos nė su kuo taip nesutardavęs, kaip su manim. Laukiu tų mūsų muzikos vakarų kaip didžiausio gėrio. Juk daugiau negirdžiu niekur geros muzikos.

Be muzikos, tiekia jis man ir knygų iš savo turtingos bibliotekos. Turiu muzikos, turiu literatūros – ko gi daugiau begaliu trokšti?

Ne, ne visada išsižadu savo norų vien tuomet, jei jie liečia mane. Kartais esu silpna ir kitų reikaluose.

Vakar būčiau pasilikusi pievoje, nors kuo greičiausiai reikėjo eiti pas Banienę. Tik žodžiai apie mano svajojimą taip mane užgavo, kad tuojau atsitolinau. O kad, pati neužgauta, nebūčiau tuojau nuėjus, nebūtų šiandien atvežę gydytojo, o rytoj tikriausiai būtų buvę per vėlu.

Kaip „nesičiupinėsi“ su ligoniais, kaip nesirūpinsi, kad visur toks tamsumas, toks paprasčiausių dalykų nežinojimas?

Kaip aš, mažumą daugiau žinanti, kaipgi nemokysiu, nerodysiu, nepatarsiu? Gyventi vien vyrui ir vaikams? Negaliu. Brangūs jie man, bet jaučiu, kad, gyvendama taip egoistiškai, iš tikro skriausčiau savo vaikus, ne dabar, besistengdama nors krislelį naujos kitiems atnešti.

Aš žinau, kad iš tikrųjų Liudvikas nemano, kad „vis tiek, ar vienu chamu mažiau, ar daugiau“. Kiek kartų duodavo savo arklius gydytojui parvežti ir šiaip jau sušelpia.

Gal tiesą sako Liudvikas, kad geriausia man būtų buvus visai netekėjus...

Rodos man vis, kad tikras pašaukimas buvo tas, kurį kitąsyk norėjau pasirinkti, – gailestingosios sesers. Tuomet tikrai būčiau buvus patenkinta, nes būčiau visiškai pasi-

šventusi paskirtam tikslui. Bet tėvai nė girdėti apie tai nenorėjo; persiskirti su manim visam amžiui – tai būtų buvęs jiems per sunkus smūgis. Sulaikė mane dar ir ta aplinkybė, kad pas mus nėra Šaričių ordino, – būčiau gavus darbuotis kitur, o aš taip norėjau šelpti savus žmonelius, kuriems nėra kas padedąs. Taip man jų visados buvo gaila. Ir kas iš to, kad pasilikau? Mano darbas pusiautinas, tūkstančiai siūlų riša mane...

Ką reiškia tie Liudviko žodžiai apie šaltinius? Iš kur jis žino?

Kaip nemalonu slėpti ką nors, tartum daryčiau ką pikta! O atvirai negaliu: Liudvikas užšauks, ir turės būti taip, kaip jis nori.

„Vienai svajoti...“ Ar aš kalta, Liudvikai, kad nesvajojame dviese!

Liudvikas buvo Šiauliuose, ir, kaip visuomet, privežė aibę visokių nereikalingų daiktų. Kaip čia sutaikinti? Nuo žmonos reikalauja su galva pasinerti ūkyje, kad tas ūkis duotų keliasdešimt rublių daugiau, o pats išvažiuavęs išleidžia tas kelias dešimtis visai be reikalo? Aiškinu tai instinktyviu ieškojimu pusiausvyros. Tokiam išlaidžiam žmogui, kaip jįsai, reiktų turėti žmoną šykščią, šeimininkių šeimninę, mokačią iš kiekvieno daikto ištraukti pelno. Tokia žmona būtų jį atsverusi šiek tiek. Jis tai jaučia ir nori manyje turėti tokią žmoną. Bet ką padarysi, kad manyje visai visai nėra medžiagos tokiai šeimninkei.

Nemoku, negaliu.

Viena tegaliu: nuredukuoti lig minimum savo pačios išlaidas – ką ir darau.

Nuostabu, kaip žmogus reikalauja išlieti savo sielą. Niekados niekam neišlieju savo sielos. Drovu man rodyti savo skausmus, drovu kalbėti apie tai, kas šventa ir brangu, sudėta pačiame mano sielos dugne. Taip drovu būtų rodyti savo kūno žaizdas, kaip kad daro elgetos per atlaidus.

Tiesa, kartais atidarau savo sielą vaikams ir paskui tesusizgrimbu, kad jie dar negali viso ko suprasti. Bet vaikai tai juk aš pati.

Tačiau kartais užaina didelis noras iškrauti nors mažą dalelę to, kas ten, sieloje, prisirinko. Tuomet imu plunksną ir rašau tuos lapelius. Tai pasikalbėjimas su savim.

Gražios dabar naktys, mėnesiena. Be galo mėgstu tokias naktis. Mėgstu, atsisėdus ant prieangio laipsnių, žiūrėti į tvenkinį. Ilgas ilgas aukso kelias tiesias tolybėn, begalėn. Ir eina tuo keliu mano siela. Meta šį trapių ir nepastovių formų pasaulį, tą nykstančių šešėlių pasaulį ir eina, amžinybės ištroškusi, ten, kur rožės nevysta ir nebaigia žydėti, kur vanašas nedrasko vieversėlio lizdo, kur perkūnas netrupina medžių nei širšių... Eina ten, į grožio tėvynę, kurio didžiausieji pasaulio genijai menką šešėlį ir silpną aidą tėra sugavę.

Aš žinau, kad visa tai yra, ir žinau, kad kuomet nors tai paregėsiu, ir žinau, kad kuomet nors tai išgirsiu. Eina mano siela auksuotu taku, į savo vizijas išsižiūrėjusi, – ir ilgis ilgis tomis tyliomis, šiltomis, sidabrinėmis naktimis...

Ir žavi mane mirtis...

Stebėtinai realius sapnus sapnuoju. Kartais ilgą laiką esu jų įspūdyje. Jie yra tiek pat realūs, kaip ir tikrasis gyvenimas, ir taip stipriai su juo susipynę, kad kartais aš pati negaliu tikrai pasakyti, ar ką nors esu girdėjęs ir mačius bebudėdama, ar sapne. Šiandien visa esu sužavėta to puikių puikiausio sapno, sapnuoto praėjusią naktį.

Plačioje smaragdinėje pievoje, gėlių išmargintoje, neaukštame kalnelyje, stovėjo Kristus. Jo ilgas rūbas buvo kažkokio nuostabaus, nežemiško audeklo: buvo jis lyg tie

perliniai debesėliai, už kurių slepiasi saulė vasaros dienomis, kiaurai perverdama juos savo spinduliais. Nepanėšėjo į jokią paveikslą, bet aš iš karto jį pažinau. Visas buvo lyg vidaus saulės nušviestas ir toks stebuklingai gražus, kad žmonių kalba neturi žodžių tam grožiui išreikšti. Aplink jį skrajojo margaspalvių drugių spiečiai. Ir nesiliaudami leidos jie po vieną ant jo ištiesto kairiojo delno, o jis – su neapsakoma šypsena ant savo dieviškų lūpų – baltais, šviesingais dešinėsios rankos pirštais lengvučiai, švelniai glostė vabzdžio sparnelius. Ir akies mirksniu drugys virto paukšteliu tokiais pat skaidriais, įvairiaspalviais sparneliais, kokius turėjo drugys. Stebuklingu balseliu giedodamas, lėkė jis aukštyn, mirguliuodamas prieš saulę ir žėrėdamas lyg brangieji akmens. O į jo vietą tuojau tūpės kitas drugys.

Stovėjau pas karnelį su savo vaikais, pagautas akis įbedusi į Dievo stuomenį. Ir, atsimenu, mažčiau, kad lig šiol nebuvo žinojus, ar yra laimė, dvasios pagavimas, gėris, nes visi tie jausmai, mano lig šiol tais vardais vadinami, prieš tai, ką dabar jatau, buvo lyg pieštas paukštis prieš tuos gyvuosius, kylančius nuo Viešpaties delno.

Bet štai Kristus atkreipė veidą į mūsų pusę, pažvelgė į mane, paskui į mano vaikus – ir šypterėjo.

– Viešpatie! – sušukau ir puoliau ant kelių su visais vaikais. Pajutau, kad mirštu iš laimės... ir pabudau.

Iš akių tekėjo man džiaugsmo ašaros, širdis buvo laime patvinusi. Tebejuntu ant savęs Kristaus žvilgesį, tebematau jo dievišką šypseną ir ilgai ilgai dar matysiu. Taip lengva man dabar ir linksma, ir gera.

Ir mažtau sau dabar: kuo skiriasi sapnas nuo tikrenybės? Sapno nuotykius žmonės dažnai gyvena lygiai intensyviai, kaip ir tikrojo gyvenimo nuotykius. Kana kados sapnavau, kad mano mama mirė. Ilgai užsiliko mano atmintyje skaudus to sapno išpūdis, ir, atėjus tikrai tai baisiajai valandai, rodės man, kad gyvenu ją jau antrą kartą. Ar tas skirtas, kad sapnas greit pračina, o tikrenybė pasilieka? Juk tai tik iliuzija. Ir tikrenybėje tėra tiktai dabartis. Kas praėjo – tas jau tampa sapnu.

Kad kartais atsimenu savo kūdikystę ir jaunystę, visą tą laiką, praleistą pas tėvus, visus tuos žmones, su kuriais gyvenau, visus atsitikimus, kurie jau niekados niekados nebesugrįš – visuomet turiu išpūdzio, kad tai tebūta vien sapno. Praėjo, pražuvo, išsiplaškė be pėdsako. O žinau, kad ir dvasios srityje, lygiai kaip materijos srityje, niekas nežūva. Pėdsakas paliko mano sieloje – bet ir sapnas palieka ten pėdsaką.

Jau septinti metai, kaip atsisveikinau su mama. Ir dažnai klausiu save: ar aš tikrai turėjau tokį brangiausią, artimiausią asmenį? Argi tikrai guldydavau nuvargusią galvą ant jos mylimųjų kelių, o jos mielos, atgajos rankelės mane glamonėdavo? Argi visa tai buvo iš tikro? Nebėra mamos, pranyko ji lyg sapno svajonė.

Viskas čia, žemėje, tik sapnas, o tikrenybė – ne čia. Amžinojo užmigimo valanda – tai pabudimo valanda.

Yra tokių sapnų, kuriuose visi asmens labai neaiškūs, matomi lyg per rūką, lyg kokiais apvalkalais apsigobę. Rodos man, kad šiame gyvenime mes visi esame tokie asmens. Giliai glūdi mūsų sielos, uždarytos materijos bryzuose, sunkumo dėsnio valdomuose. Ir rutinėjas žemės dulkėse tie vargšai bryzai, durstos su kits kitu, ir stumdos, ir skaudžiai kits kitą žeidžia. Ir kaip dažnai, kaip dažnai iš po tų gyvenimo disonansų, kovos ir nesusipratimų negalima pažinti sielos! Kaip sunku ją atjausti per tą materijos rūką ir kaip dažnai, norėdami ją suprasti, apsirinkame!

Bet kai pabusime, kai numesime tuos svarius materijos apsiaustus, kai įdvasinta materija bus mums nebe sunki akmeninė makštis, bet lengvas sparnuotas rūbas, kiaurai dvasios spindulių pervertas, kaip perveriami saulės spindulių tie balti debesėliai, kurie plaukia pro saulę giedriomis vasaros dienomis, – tuomet bus pabudimas, tuomet susilies siela su siela ir susipras, ir atjaus viena kitą.

O Kristau, taip meilingai glamonėjas menkus drugelius ir taip neišreiškiamai, dieviškai šypsodamas į mus žiūrįs, duok mums visiems – pabudusiems – nors tolimiausią ir mažiausią kampelį savo karalystėje!

Buvo Levanarda su nauju transportu. Tikros vargo knygelės: tokios mažos, plonos ir menkutės. Smaugiamo vaiko šauksmas, vejamo žvėries riksmas. Menkos pažiūrėti ir ne per įdomios skaityti. Kodėl plakdina jos stipriau mano širdį? Kaip brangu viskas, kas skriaudžiama, spaudžiama, persekiojama! Kaip neapsakomai gaila man viso ko, kas nyksta! O liūdnasis merdėjančios tautos reginį! Tautos, kitados didžios, tiek gražių dainų nudainavusios, tiek fantazingų padavimų nuaudusios, garbingą istoriją gyvenusios, turėjusios tokių didvyrių, kaip Pilėnų gynėjai, ir tokių moterų, kaip Gražina, ir tokių genialių viešpačių, kaip Vytautas.

Rusų spaudžiama, savų sūnų niekinama... Anglys aklinai užvožtos, kad užgestų. Bet užgesintose, rodos, anglyse kartais kažkur – neregima – rusi kibirkštėlė. Kartais ji atgaivina anglis, sudegina indą ir padaro gaisrą. Tokia kibirkštėlė gal yra tos menkos knygutės? Žiūriu į jas ir mąstau apie visus prie jų pasidarbavusius – pradedant tais, kurie, slapstydami nuo gesintojų galios, jas rašė, baigiant Levanarda, nešiojančiu jas per sieną juodomis rudens naktimis „Dievui ant garbės“. Ir auga manyje amžinas maištas. Štai taip pasiaukoti kokiai nors idėjai, tarnauti jai visą gyvenimą – tuomet būčiau taikoje su savim. Pavydžiu Levanardai...

Nepaisant visų lenkiškų rūbų, lietuvė yra mano siela. Yra joje ir tų ūbų laukų melancholijos, ir tų vasaros saulėlydžių giedros, ir rudens vėjų nusiminimo, ir tų tamsių miškų rimties. Tos šalies išliūliuota, tūkstančiais siūlų ji surišta su ta savo motina.

Giliai yra įaugus mano esmės šaknis į tą mano prabočių kraujo prisigėrusią žemę, ir jų kalba kalbina ji mane. Slovakis negalėtų man prikišti, kaip Šemetai:

*W żywiołach – przodków ty nie słyszysz głosu,
Nie po litewsku tobie batwan huczy.*

O gal ir mane *duchy me wodzą na pasku i niańczą*¹³⁴ ir įkvepia man tos meilės, kurios taip maža aplinkui.

Pirkau visų knygelių po vieną. Davinėsiu jas, kam tik galėsiu. Be to, dar ir Liudvikas pasirinko kelias ir atidavė mano nuožiūrai.

Visuomet labai džiaugiuos, sulaukus Levanardos. Tai nėra paprastas žmogus. Daug žolių reikia pereiti, kol užėisi tokį žiedą. Vien tik pažiūrėjus į jį, matyti, kad tai individualybė. Augalotas, liestas, nuskustu asketo veidu, ryškiu romėno profiliu ir giliai įleisto-

¹³⁴ Tu negirdi jau šaukimo senolių,

Jau ne lietuviškai jūra tau užia (lenk. – Albino Žukausko vert).

Lenkų poeto Juliuszo Stowackio eilėraščio „Pranciškui Šemiotai“ („Do Franciszka Szemiotha“) fragmentai. Antrasis fragmentas truputį pakeistas. Originalas: *Duchy twe jednak wodzą się na pasku i niańczą...* Dvasios vedžioja už pasaitėlio ir auklėja (lenk.).

mis akimis, atrodytų žiaurus, kad ant jo griežtų lūpų nežydėtų dažnai šypsena – naivi, vaikiška, iš karto atskleidžianti jo balandišką sielą.

Pasakoją jis kartą savo gyvenimo istoriją. Trumpai, be tuščių žodžių, neegzageruodamas.

„Buvau toumet – kokių devyniolikos metų vaikas – Paprūsė, pri sava puona už untrą purmonį. Dar toukart tebebūva baudžiava, tamsta, puoniteli, musiek anuos neatmeni. Sunki buvo laiká. Kur puons gers, tai dar puse bėdos, bet ir tam gerajam, turint visą valią, supykus sunku buva besusivaldyti. Aš jau tuoks visaduos buvau gailistingos širdies, vis mun lioub būti gaila visų engiamųjų. Ir dar mun be gala tika knygas skaityti. Kaip tik pramuokau skaityti, toujau nusipirkau Šv. Istuoriją ir ėmiau skaityti, kada tik begaliedams. Ir perskaitįs viskų lioub apmislyti. Tap tata bemislįant, iemė mun aiškietį, kad ta baudžiava niera puona Dijva įstatyta, bet tik žmuonių prasimanymis ir prijšings puona Dijva valia. Vijną kartą ieme ir apsirga puona mylimasis arklýs. Musiek kas nuors priskundė puonou, kad aš anų primušis. Bet tat buva neteisybi, aš niekaduos nie juokia gyvuolelia neesu mušįs. Aš tatá šloujous stainė, puonc ir beateinųs. Kap matá pripouli prie munis, laba supykįs, ir šauk:

– Ak tu! – saka, užkeikė biaurias maskoliškas žuodžias, negal nie pasakyti. – Kam tu primušia muna arklį?

Mun šlouta iš rankų iškrita.

– Aš nemušau, puoneli, – sakau, – tat neteisybi.

– A, tai tu dar melousi! – saka, ir takšt mun par ausį.

Pajutau didelį suopulį, pamačiau kraujį varvant iš nuosies, ir tučtoujau muna runka pasikieli ir druoži puonou atgal.

Kas būt buvį daugiau, aš jau nebeišmanau. Unc būtų poulįs munis mušti, aš jutau, kad nebūč nusileidįs. Gal unc muni būtų užmušįs, gal aš anų. Bet Puondzivs sauguoje mudu abudu nu tuoki baisi grieka. Atbiega į stainę puoni. Laba gera buvo puoni, ir puonc lioub anuos tunkia klausyti. Nie vijná, nie kita jau nebier šio pasaulė – dijve, douk judum amžinųjų šviesybį! Įbiega, įbiegusi puoli pri puona, pagruobi už runkelių ir šauk:

– *Jasiecku drogi, dość, dość! Zostaw go, zostaw!*¹³⁵ Tij žodžia lig šiuol tebeskumb muna ausyse.

Pasitumpė juodu valandelį ir išieje. Uo aš įlindau į sava kamarą, nusimazguojau kruviną burną ir įvirtau į luovą. Galva be gala gielė. Guliu ir misliju, kas če mun dabar bus. Ar če kars muni, ar pjaus. Bet deltuo negailiejaus tap padarįs. Misliju: kas bus, kas nebus, vo aš vis dėlto drįsau pasipryšinti ir paruodžiau, kad nie puonou nevalnu eiti pryš Dijva įsakymą. Vo kad pats iejau, aplink tų nie mislyti nepamislįau.

Bet nieką nebūva. Nuvarė muni tikta pri kita darbą, kad puona nesutikčiau. Vo už kelių dijnų kap tik atėję akrūtų statuomas is laiks – puonc ir atidavė muni į akrūtus.

Kijk tin teka pakelti – nepasakuosu, vis tij k nenupasakuosi. Pri visų vargų prisipainioje dar kažin kuoks keists ilgiejimos. Tad lioub būti ilgu sava kraštą, mamunelis, tap ilgu, kad niekur vijtuos nebrundu, nebetverous, ruoduos, ėmįs pasikarsu ar pasipjausu. Gal ir būčiau sau galą padarįs, bet bijuojau sava dūšią pražudyti. Untrás muna tarnystės metas susilaukėm tuos didelės laimes – panaikina baudžiavą. Sutrumpina ir laiką maskuoliauti, ir jau prašvita mun nuodieje pareiti numij.

¹³⁵ Jasiukai, brangusis, gana, gana! Palik jį, palik (lenk.).

Penktas metas nuvari muni į Kavkaziją. Kap tik nuvari, kap mata ir prisimeti drugys. Iš pradžiuos dar šiap tap; pakries kuoki nedėlį, ir apent sveiks. Bet paskou kad suėmė muni, jau nebišeinu iš lazaretą, palikau nebepanašus į žmuogų. Lioub gulieti par kiauras naktis nemieguodams ir bliauti kap tas kūdikis. Smertis če pat, vo če nie kunigėli, nie mamunelis – ničnieka. Nenumaniau toukart, kad tat tuoki Dijva kelia, kurias unc ved muni pri savis.

Tap beguliedams be darbo, iemiau skaityti. Buvau jau išmuokįs ir maskuoliška skaityti. Ir buva ten tuoks pelčeris, be gala gers žmogelis – lai Puondzivs anam atlygina už viskų – unc lioub davinėti mun knygelijų. Guliu ir skaitau par kiauras dijas, ir viskų apmūstau. Ir bemūstydam su sava menka galvele, aš tap išgalvojau: Puondzivs sutvieri Aduomą ir Iļvą laimingus ir duorus. Anudum sugriešijus, Puondzivs atemi nu anų visas gerybes, išvari vargti ir nusprendi, kad žmuonys patys sava proutu ir sava išgale apent pasidarytų unt svieta ruoju. Kap visi žmuonys paliks duori, pildys Dijva įsakymus, kap gera susitvarkys, kad nie vienam nerėks per daug vargti, tat ir būs ruojus. Visuokias knygeles beskaitydam, aš sava menku proutu iemiau galvuoti, kad tap ir daruos pasaulė. Senuovė žmuonys buva kap ir laukinia – kuoks vargings gyvenims anims buva, kap dabar pamislysi! Vo dabar jau visuoki pabrika, visuokias mašinas, gelžkelia – jau ir puo uorą lakstą – vo juk tata dar ne gals. Kad jau tas žmuogaus prutelis tijk iškila, juk unc kils ir dar. Paskuo takių mašinų prasimanys, kad žmuonims neberek bedirbti nie juoki sunki darbą. Nebebijuos žmuonys nie perkūnų, kreipdami anus, kur nuories, nie ugnijs – gal prasimanys nedegamas truobas, – nie ligų tijk neprisileis. Juk kuokių tat dabar daktarų yra! Tuokias reperacijas padarą, kad baugu klausytis. Senuovė nie iš tuola tap nemuokieje. Vo antra vertus, nu kits kita žmuonims nebebus vargą del tuo, kad vis labiau anij ims pildyti Dijva įsakymus. Laikou einant, žmuonys palijkt nebe tuokij baisi – tamsta, puoniteli, juk tų viskų geriau už muni žiną, muokslus išiejusi, aš tijk težinau, kijk esu išskaitįs iš knygu. Nebiera jau juodųjų vergų Amerikuo, nebiera pas mus baudžiavuos, girdieti, kad jau ir vaiske tap nebmuš – viskas eit geryn. Ir mun tap ruoduos, puoniteli, kap jau visi žmuonys visiškį tap ims gyventi, kap puondzivs kad prisaki, kad vilks atsiguls šalip avinėli, tat toumet ir bus svieta gals. Vadinas, apent sugris į ruoju. Ir toumet ateis viešpats Jiezus Kristus ir, visus prikielįs, sunaikins paskutinį vargą – smertį. Ir toumet prasidies ta karalysti, kuriuos nie ausis yra girdiejusi, nie akis regiejusi.

Visa tat tap besirgdams apdūmuojįs, aš supratau, kad kuožna vijna žmuogaus prydermi yra ne tik pačiam būti duoram, bet dar ir kitus muokyti ir raginti, kad kuo greičiausia žmuonys sulauktų tuo ruojaus. Ir tap sau mislijau: jei Puondzivs muni leistų pagyti ir pareiti į sava kraštų, ta aš jau dabar gyvenčiau pagal tų sava supratimą. Ir viskų muni leida dijvulis. Šijk tijk pasitaisius, paleida muni suvisu numij. Ir kuoks tat stebuklas, parėjįs numij, paguliejau kuokią nedielį iš kelionies nuvargis, ir nu tuo laika išgįjau visiška – ruoduos, kas du runka imti atiemis nu munis tų ligų. Bet sunkia dirbti nebegalieju. Kų aš če dabar bedarysiu, kad išpildyčiau kiek begaliedams tų Dijva uždjetųjų prydermi? Nou pat mažens munij be gala tika ir sekies druožinieti. Tad pradiejau dirbti šventusius, šaukštus, varpsčius ir vežiuoti puo atlaidus. Kad būčiau muokytas, būčiau ėjįs į kunigus. Kunigs geriausia gal tų daryti. Vo muna tas galiejims, žinuoma, menks tiera, neišiejus nie juoki muoksla, nie nieką. Bat kiti nē tijk nemuok. Dijvas munij lijpė, kų turiu, su kitas dalytis. Tat pradiejau dar ir vaikus muokyti. Vo kap tik Tilžė iemi leisti žemaitiškas kningas, aš tučtoujau pajutau, kad če munij darbs. Ir pradiejau vakščiuoti į

Prūsus. Tudu amatu tap puikia su kits kitu sutink, kits kitą rem. Vežu sau šventusius į atlaidus, ir gana. Paruodau uriadninkou, je ciekavijas. Vo kits tavuors tap gilia, kad unc nē uostyti neužoud.

Ir dabar jau, ruoduos, kuokios munij dar laimes berėk? Prisinešu knygielių, paskleisu į visas pušis – ot tap, ruoduos, stumtina stumu žmuonis pri tuo galutine ruojaus.“

Labai mėgstu kalbėtis su Levanarda. Apie viską jis turi nusistatęs savą nuomonę. Skaito visas lietuviškas knygas, kokios tik išeina, ir perskaitęs viską permašto ir pergaltvoja. Kad jis būtų mokytas, tikriausiai būtų buvęs žymus filosofas. O gal ir didis skaptuotojas. Nes, nepaisant technikos menkumo, jo statulėlėse yra kažko, kas jas dvasina, kas primena primityvus.

Ir tas jo kristališkumas. Tikras „dievo žmogus“. Kad ne „mamunėlė“, jis vargiai beturėtų ko valgyti, nes su pinigais apsieina kaip vaikas. Mamunėlė atima iš jo tuojau visus gautus už statutėles ir knygas pinigus, maitina jį ir rėdo. Tiesą sakant, už tas knygeles nedaug jis tegauna, nes pusę dalija veltui. Kas bus, jei ta mamunėlė mirs pirm jo? Vesti jis neapsives, nes jo filosofija jam neleidžia. Jei jis kuomet nors neteks mamunėlės, norėčiau, kad pas mus apsigyventų. Vietos atsirastų. Aš rūpinčiaus juo kaip mamunėlė.

Kana kados prašiau jį, kad man išskaptuotų smūtkelį. Tai mano mėgstamiausias „dailės veikalas“. Niekur taip pilnai nėra pasireiškusi lietuvių siela, kaip tame melancholinguame, susimąščiusiame Kristuje, rymančiame taip kantriai ir rimtai. Mano smūtkelis labai pavyko Levanardai. Tame galvos nusvirime, tame tuomens palinkime yra tikro artizmo. Žinojau, kad jis neims pinigų už tą savo darbą, ir nunėriau jam ilgą, platų kaklaryšį. Kiek man buvo džiaugsmo, matant, kaip jam patiko ta dovana.

Atsisveikindama su juo, kiekvieną kartą mąstau, kad sveikintis gal jau mudviem nebeteks. Juk kiekvieną valandą visokie žandarai ir uriadnikai gali uždėti ant jo savo geležinę leteną. Ir kas gali žinoti, ar ilgai dar lemtajam taip laimingai nuo jų išsisukinėti, kaip lig šiol.

Įdaviau jam pinigų, gautus už apyrankę. Netrukus nukeliavęs atiduos, kur reikia. Džiaugiuos nors tiek prisidėjusi prie to švento darbo. Kuo gi daugiau galiu? Ak, tiesą sako Levanarda. Kaip trukdo savas lizdas darbuotis „Dievi ant garbės“!

Liudviko žodžiai apie šaltinius rodo, kad jis spėja, kas atsitiko su mano apyranke. Kana kados paklausė, kodėl jos nesimaunu. Atsakiau, kad sulūžusi. Kodėl, kodėl pamelavau! Juk tai mano daiktas ir turiu teisės daryti su juo, ką noriu. Nėra jėgų atvirai ir drąsiai ginti tas savo teises, ir gana. Bijau, kad Liudvikas supyks, kažin ko prikaltės... Ir kaip ta straigė, bijodama, kad manęs nešvelniai nepalytėtų, lėndu į išsisukinėjimų ir melų kaušą.

Turbūt nėra pasaulyje juokingesnio luomo už mūsų smulkiuosius bajorus. Proto ir širdies kultūra nestovi jie nė kiek aukščiau už valstiečius, o putlūs, pilni pretenzijos, su didžiausia panieka žiūri į „chamus“. Dieve, kaip jie kalba lenkiškai! Kas nori studijuoti lietuvišką stilių, tas tesiklausai jų lenkiškos kalbos. Kaip jie prijuokino mane vakar per vestuves klebonijoje. Bet, tiesą sakant, tai yra juokai per ašaras. Gaila man jų. Gaila man visų juokingų žmonių. Kodėl tie mūsų bajorai yra tokie juokingi? Daugiausia dėl to, kad taip kalba lenkiškai. Tepametie jie tą lenkų kalbos karikatūrą, teimie kalbėti žemaitiškai – ir tuojau nustos mažiausiai pusės to savo komiškumo. Bet ką jie kalti, kad seka ponus? Juk kiekvienas stengias imti pavyzdį iš to, kas, jo nuomone, stovi aukščiau už jį.

Vestuvėse buvo vienas vaistininkas iš Maskvos. Padeklamavo lietuviškas patriotiškas eiles, girdėjau jį lietuviškai kalbant su draugu, dėl to suinteresavo jis mane, ir kalbėjau su juo. Pasakojo, kad Maskvoje esąs susidaręs lietuvių patriotų būrelis. Kaip tat gražu! Atsimenu puikias Jokajaus apysakas apie vengrų atgimimą. Kodėl ir Lietuva negalėtų atgimti? Kodėl neturėtų kartą pasibaigti tas anormalus stovis, kad bajorija išsižadėjo savo kalbos ir priėmė svetimąją? Juk pasibaigė Vengruose, pasibaigė Čekuose.

Nors pati užauklėta lenkų kalba, tačiau myliu lietuvių kalbą. Tokia ji senutė, amžių pelėsiais apaugusi, miela. Jos garsuose, rodos, girdžiu šventų girių ošimą, jaučiu kvapą šventų žolių, deginamų dievams amžinojoje ugnyje. Myliu dainas, pilnas poezijos, ašarų, ilgesio. Man rodos, jokia tauta neturi tokių švelnių, dvasingų liaudies dainų, kaip mes. Rodos man, kad lenkų kalba – tai tik įmotė. Gera, maloni, bet vis dėlto įmonė. Geriausiai ją moki žmogus, pripratęs prie jos, prisirišęs, net pamylėjęs, tačiau, atminus senutę motiną, apleistą tamsiame užkampyje, stipriau suplaka širdis. Yra kažkokių slaptingų siūlų, rišančių vaiko širdį su motina, kad ir užmirštą, kad ir paniekintą.

Kiek sykių skaitau Kraševskio „Litwa“ ar „Kuniga“, ar „Valenroda“, ar „Vitolio raudą“, visuomet graudu man ir liūdna, tarsi kas mylimas būtų miręs.

Bet kituose tie siūlai jau seniai nutraukti. Štai buvome vardinėse pas ponus Tarvydus. Vakare šeimyna ėmė dainuoti sodne, sveikindama poną. Bet tos bėdinės vargo dainelės tesukėlė tiktai pasibjaurėjimo ir paniekos aristokratiškuose ponų Tarvydų sūnuose ir marčiose. *L'Asie! Barbarie!*¹³⁶ – sakė jie vienas kitam.

Kad gyvenčiau Maskvoje, prisidėčiau prie to būrelio. Bet čia, užkampyje, be jokio kontakto su plačiuoju pasauliu, ką žmogus darysi? Tik eik, žiūrėk, kad kiaulės būtų gerai pašertos, kad mergos pieno nevogtų – štai ir viskas!

Norėčiau, kad bent mano vaikai prisidėtų prie Lietuvos atgimimo – visos tos mano brangiausios galvelės, visos tos manos sielos sielelės.

*Lietuvninkai mes esam gimę,
Lietuvninkai mes turim būti...*

Tvirtai esu įsitikinęs, kad žmogus tuomet tegali būti tikrai naudingas savo tėvynei, jei yra išaugęs iš savo tautos kultūros. Svetimų kultūrų turtai, renkami jo iš visur, turi lyg grūdai kristi į savą žemę. Dėl to stengiuos, kad mano vaikai kuo daugiausia girdėtų, mokėtų, dainuotų mūsų žemaitiškų dainų, pasakų, padavimų. Man rodos, jei žmogus nepasisavins visa tai, tebebūdamas vaiku, jis visuomet jau bus lyg svetimtautis.

Perskaičiau, ką esu čia kana kados parašiusi, kad prisidėčiau prie lietuvių patriotų ratelio, jei gyvenčiau Maskvoje. Taip, jei tai sutiktų su Liudviko valia. Tuo aš visai netvirtinu, kad nesutiktų – labai gali būti, kad sutiktų – tik noriu pasakyti, kad savo valios praveisti aš neįstengiu. Turbūt dėl to taip ir nekenčiu despotizmo ir bijau, kad instinktyviai jaučiuos neturinti pasipriešinimo jėgos.

Kad kas paklaustų mane, kuris žodis žmonių kalboje yra baisiausias, atsakyčiau: vergas.

„Esate brangiai atpirkti, nebūkite žmonių vergai.“

„Grožis tai begalės atspindis. Tai nujautimas Dievo.“

¹³⁶ Azija! Barbarai! (pranc.).

Begalė atspindi grožyje, ir dėl to jis taip pagauna sielą. Nes kaip gelė įtempia visas jėgas, stengdamos sugauti nors vieną saulės spindulėlį, be kurio negali gyvuoti, taip mūsų siela, šiame netobulybių pasaulyje būdama, veržias sugauti nors mažutę kibirkštėlę absoliuto, kurį nujaučia, kurio trokšta ir be kurio negali gyvuoti.

Mirė Kazelė... Taip gaila man tos savo krikšto dukrelės! Svajojau mokyti ją, o nežinojau, kad mirties jau stovėta šalia jos.

„Tavo akys ant manęs, ir tuojau nebus manęs. Kaip debesys nyksta ir praeina, taip, kas nužengs į kapą, nebešeis nei besugrįš į savo namus... Štai dabar pelenuose užmigsiu, o jei manęs rytą ieškosi, nebebus manęs. Tariau puvėsiams: tėvas mano esi, mano motina ir sesuo; kirminams: kapas yra mano namai, ir tamsybėse pasiklojau savo lovą...“

Tiek amžių nuriedėjo amžinybėn nuo to laiko, kaip tie žodžiai buvo ištarti, tiek dideliausių atmainų įvyko gyvenime, o jie ir šiandien dar tebėra gyvas, skaudžiausias širdies skausmas. Nes daug kas atsimainė, bet pasiliko tai, kas svarbiausia, – mirtis. Dažnai mąstau: kad žmonija, žengdama pirmyn, taip ištobulintų visas gyvenimo sąlygas ir žmonių santykius, kad žemėje rastų rojus – kas iš to, jei pasiliktų mirtis? Kas iš rojaus, jei kiekvieną valandėlę galiu nustoti mylimųjų asmenų? Kas iš gėrio, grožio, tiesos, jei viso ko galas – puvėsiams, niekas, nebūvis? Kas iš to rojaus, jei pati ryt poryt ištikšiu kaip tas muilo burbulas? Jei esu – ir nebūsiu? Kaip gyventi su tokiu tikėjimu? Nes juk tai taip pat tikėjimas, tik atvirkščias. Kadangi mūsų pojūčiai neduoda įrodymų, jog dvasia egzistuoja be kūno, tai tikime ją žūvant drauge su juo. Kas per košmaras toks gyvenimas! Žinoti, kad kiekvienas tavo širdies plakterėjimas – tai žingsnis į tą niekybę ir puvėsius, kuriuose žus tavo intelektas, tavo valia, tavo jausmai. Ir nėra pasaulyje galios tiems žingsniams sustabdyti. Jei taip, tai gerai sako tie be galo koptūs man žodžiai, kad geriau būti gyvu šunimi, negu padvėsusiu liūtu.

Kaip man gaila, kaip gaila taip tikinčių žmonių! Nėra pasaulyje nelaimingesnių už juos. Nes nors ir nelaimių kalnai prislėgtų žmogų, jei jis tiki, kad visos jos atsvers kažin kame kažkokią svarstyklių lėkštę ir kad tas jo žemės gyvenimas tėra vien jo būvio vienas momentas, – tai juk jis negali būti galutinai, be vilties, nelaimingas. Viena žinau: kad aš netikėčiau, jog tai tiktai momentas, niekad nesutikčiau taip merdėti kas valandą per ilgus metus, taip tekina bėgti į niekybę, bet tuojau nutraukčiau to beprasmių gyvenimo siūlą.

Bet aš žinau, žinau, kad „ką tu sėji, neatgis, jei pirmiau neapmirs. Mirtis yra praryta apgalėjus. Kame yra tavo apgalė, o mirtie? Kame yra, mirtie, tavo akstinas?“

Kaip mėgstu tuos senus senus, dar, rodos, Euripido ištartus žodžius:

Kas žino, ar mūsų gyvenimas nėra mirimas,

Mirimas gi ar ne gyvenimas?

Tikrai, tikrai taip yra. Aš tai jaučiu visomis savo sielos galiomis.

Niekas manęs taip negraudina, taip nedžiugina ir tokios laimės neįkvepia į širdį, kaip tie kuklūs parašai ant kapų katakombose. *Stephane, vivis! Vivis, Priscilla!*¹³⁷ Ar gali būti didesnė laimė už galėjimą tarti tuos linksmus žodžius. Kiek kartų mąstau apie mamą, visados baigiu jais. *Vivis, mater!*¹³⁸ Ir tu, Kazele, gyva esi!

Vėl sapnavau mamą. Kas mane ištikis?

Sapnavau prieš kelias dienas – mirė Kazelė. O dabar kas nutiks?

¹³⁷ „Stepanai, gyvas esi!“ „Gyvas esi, Priscila!“ (lot).

¹³⁸ Gyva esi, motina! (lot.).

Kokia stebuklinga yra sapnų šalis! Paslaptingas, neižvelgiamas pasaulis. Šit jau kelinti metai, kaip regiu tuos pranašingus sapnus. Iš pradžių, mamai mirus, sapnuodavau ją kas naktį, o dabar tik prieš kokį nors sielvartą, rūpestį, nelaimę. Juo didesnė bus širdgėla, juo meilingiau ji mane glamonėja. Kaip nuostabu, kaip nuostabu! O širdis išvelgia į tą neižvelgiamąją šalį, o širdis žino, kodėl ir kaip. Žino širdis, kad meilės ryšiai netrūksta mirus, kad siela, iš erdvės ir laiko dėsnų išsivadavusi, nuregi dabartį ir ateitį, – ir kai materija apmiršta, o sielos galios nesąmoningai veikia jos gelmėse, – nusileidžia iš antžemiškų sričių, mylinti ir rūpestinga.

Paskui, per kelias dienas, jaučiu ant savo lūpų jos brangiausias pasaulyje lūpas, matau jos akis, rūpesčio dėl manęs pilnas, girdžiu jos vienintelį visame pasaulyje balsą. Ir prieš įsitikinimą, kad pasimatysime nebe sapne, nebe šio gyvenimo pussapnyje, bet tikrai, būdėdami, – sielvartai, širdgėlos ir nelaimės, kurių ji yra pranašė, blanksta ir lengvėja.

Ką reiškia tie žiaurūs Liudviko žodžiai apie poną Jonavičių? Pavydą?

Jei taip, tai reikėjo jį įstumti į tolimiausią sielos kampelį ir devyniais raktais užrakinti, ne rodyti man – trejeto vaikų motinai.

Koks gėris man ta gražioji muzika! Juk nieko daugiau negirdžiu, nieko daugiau...

Ak, jau žinau, kodėl mama buvo vakar pas mane atėjusi! Kaip liūdna, mamunėle, kaip liūdna! „Ne viskas darytina, kas malonu...“ Aš ne tik žinau tai, Liudvikai, bet ir moku taip elgtis.

„Nepreisisotina akis bežiūrėdama, nei ausis prisipildo beklausydama“.

Šiandien su vaikais nunešėme rudens gėlių vainiką ant Liudviko tėvų kapo ir astrų puokštelę Kazelei. Antrą puokštelę padėjau senajam Jakštui. Niekas jo kapu nesirūpina.

Mėgstu vaikščioti po kapines. Niekur kitur tokia gili ramybė nevaldo mano sielos, kaip čia, toje ašarų vietoje. Taip įvaizdžiai stovi čia prieš akis nepastovumas visų žemės daiktų, tas amžinasis faktas, kad viskas tik irios formos ir nykstantieji šešėliai. Kaipgi kvaila ir juokinga iš visų jėgų kibtis į irias formas ir nykstančius šešėlius! Kaip kvaila ir juokinga dėti savo širdį į tai, kas turi savyje mirties grūdą, gaudyti nykstančius šešėlius!

Sukultos viltys, sugriauti sumanymai, neištarti žodžiai, neišgertos taurės, neišdainuotos dainos... Puvėsiai, dulkės, pelenai... Ir kiekviena ta dulkių sauja po kiekvienu kauburėliu – visas pasaulis pats savyje, vienintelis, kokio nebuvo ir nebus. O viršum jų žydi ir kvepia gėlės, paukšteliai čirena ir siaučia, senos pušys, lyg rūpestingos auklės, sergėdamos tuos, kurie miega jų ūsmėje, ošia jiems lopšio dainą. Gėlės, paukščiai, pušys, kurie šiandien yra, o rytoj nebebus. Ir aš, čia vaikščiojanti ir apie visa tai mąstanti, taip pat rytoj nebebūsiu.

Ir štai aš, pelenas ir dulkė, tarp pelenų ir dulkių vaikščiojanti, jaučiu savyje amžinybę ir begalę; jaučiu savyje galią nepabaigiamąją ir nepraeinamąją, kuri visus tuos išbarstytus po pasaulį atomus kada nors vėl surinks į tą patį pavidalą, amžiną, vienintelį, kokio nebuvo ir nebus.

Iš kur manyje, pelene ir dulkėje tarp pelenų ir dulkių, tas amžinybės jausmas?

„Jei kviečių grūdas neapmirs, neduos vaisiaus...“

Ir ateina didžioji Sėjėja mistiškėmis armingomis akimis, blankiu veidu ir slaptą šypsena ant raudonų lyg granatų žiedas lūpų ir, savo baltomis, permatomomis, ilgpirštėmis rankomis tyliai paėmus mūsų ranką, veda už stebuklingos uždangos, kur sėdi paslaptis. Kaip kartais ima noras greičiau pasiekti paslaptį!

Ak ne! mirtis nėra baisi. Tai juokas, pasislėpęs už ašarų, džiaugsmas – už sopulių, tai balžiedžio žiedas po sudžiūvusiais lapais.

Ruduo. Šnabžda po kojomis pageltę lapai; šen ir ten tebekvepia rezetų kerai; valandomis diemedžiai dvelkia savo mistišką kvapą. Bet tai vien taškėliai rudens kvapo dugne mirštančių lapų kvapo. Ant kiekvieno stiebelio kabo voratinklių siūlas. Rodos, tolimame kapinių kampe atsisėdo Melancholija ir, pridengusi savo plačiu sidabrinu šydu šventąjį lauką, tyliai skambina rudens simfoniją. Apie nukritusius lapus, apie nuvytusias gėles, apie vėjų dejavimus, apie lytaus teškėjimą juodomis naktimis, apie pilkų rūkų skaras, apie raudonas šermukšnių kekes, liūdnai kabančias ant nuogų šakų.

Pas vieną kapą moteriškė pasilenkusi daigstė žieminės gėles, retkarčiais balsu raudodama. Priėjau prie jos ir, atsisėdus ant akmens, prakalbinau. Verkdamą ėmė ji pasakoti apie gulinčio tame kape savo vyro ligą ir mirtį ir apie savo vargingą būvį.

Vargšė kalbėjo ir kalbėjo, o aš žiūrėjau į jos rankas – juodas, bjaurias, žiubriaodes, storais, kreivais pirštais ir šlykščiais, sužeistais nagais, niekadod nemačiusias šepėčiuoko, – ir mažiau, kiek jos gavo nudirbti, kol iš švelnių kūdikio rankelių pavirto tokiomis neestetiskomis letenomis. Ir mažiau dar, kaip mažai tiems žmonėms tetenka iš gyvenimo gėrio taurės. Nieko, nieko daugiau, tik darbas ir darbas dėl juodo kasdienio duonos kąsnelio, pradėdant nuo pat mažens, kai vaikas auštant turi kelti gyvulių ganyti ar per kiauras dienas ne kiek temažesni už save vaiką tampyti, ligi kapo. Darbas – mieliausias prietelis ir linksminojas, jei ne per ilgas ir jei duoda laiko augti kitoms žmogaus dvasios jėgoms, ir prakeikimas, rūstaus Dievo aną baisiąją valandą pirmajam žmogui išstartas. Mūsų amžinajai dvasiai išbarstytus po pasaulį atomus vėl į senąją formą surinkus, kokios bus tos bjauriosios vargo rankos? Ir kaip atrodys anosios – baltos, išlepintos, – jei niekadod nebus broliškai palytėjusios juodųjų ir pūslėtųjų ir niekadod gailėstingai nenušluosčiusios prakaituotos nuo darbo kaktos?

Karusia rašo, kad, naudodamies tokiu gražiu rudeniu, juodu rengiasi pas mus keilioms savaitėms.

Boleš noris pamedžioti, o ji pasiilgusi mūsų ir mėgstanti gražų sodžiaus rudeni.

Reikia man dabar krautis kantrybę, įtempus visas jėgas. Prasidės raudojimai, gailėjimos Liudviko, kad turi tokią nevykusią žmoną. Tokios mažos, smailios adatėlės, apvyturtos minkštais saldžių žodžių šilkais.

Viskas praeina – štai mintis, kuri man daugiausia padeda pakelti visus gyvenimo nemalonumus. Kieno sielos ta mintis yra leitmotyvas, tas nebegaudo laimės valandų. Kas iš jų, kad ir jos praeis? Ir ar galima jomis tikrai gėrėtis, jei leitmotyvas nesiliauja skambėjęs?

Mūsų senas dvaras labai sujudo: ciocia Karusia parašė atvažiuosianti drauge su dėde Bolesiu. Rengia jiedviem kambarius, visur mazgoja, dulkina, sodne dar kartą gracuoja jau apžėlusius takus. Atvažiavo tam tyčia pakviestas virėjas Nikodemas. Mamatė nenorėjo, sakydama, kad ir mūsų virėja gerai mokanti savo amatą ir tai būsiančios išlaidos be reikalo, bet tėvelis tvirtina dėdę Bolesį esant tokį graikštų ir tokį kulinarinio meno žinovą, kad jokia virėja jam neįtikianti. Be to, noris, kad svečiai būtų priimti *nec pins ultra*¹³⁹. Ir, kaip visados, įvyko tai, ko norėjo tėvelis. Tėvelis pasamdė ir panaktinį visam tam

¹³⁹ Nepralenkiamai (lot.).

laikui, kol viešės svečiai. Mat mūsų namuose nėra langinių iš vidaus, o dėdė ir ciocia baisiai bijo vagių. Vilniuje jie saugojas visokiais būdais. Dar atmenu, kaip, esant man pas juos su tėveliais prieš dvejus metus, kiekvieną vakarą tarnai darydavo iš vidaus langines geležinėmis štangomis, prieš langus statydavo ant viena kitos po kelias kėdes, o ant pat viršaus lėkštę, kad, vagiui įsilaužus, kėdės begriūdamos ir lėkštės besikuldamos greičiu visus prižadintų. Atsimenu, kaip vieną vakarą, dėdei su tėveliu nesant namie, atvažiavo ponas Tarvydas. Durys buvo jau užrakintos ir užsklęstos. Ponas Tarvydas ilgai belds, ir ciocia vis neleido atidaryti, bijodama, ar ne vagis. Svečiui nesiliaujant belsti, nuėjo pas duris pati ciocia. „Ar tamsta nepažįsti manęs ant balso?“ – šaukia už durų ponas Tarvydas. „Balsą galima įtaisyti“, – atsako ciocia. Paskui ėmė klausinėti jo pačios, visų vaikų vardus, savo tėvų ir giminės vardus ir pavardes – ir, gavusi tikrus atsakymus, pagaliau liepė įleisti. Taip pat yra ir dėdei esant namie.

Mudvi su mamate puošiame kambarius paskutinių rudens gėlių bukietais, o tėvelis, visur vaikščiodamas, nuolat primena mamatei, kad viskas būtų gražu, ciocia Karusia juk turinti aristokratišką skonį ir tuojau pasakysianti, kad pas mus esą *po paraffansku*¹⁴⁰. Ir mums, vaikams, tėvelis griežtai įsakė elgtis kuo mandagiausiai ir kuo tyliausiai, už stalo sėdėti kuo gražiausiai ir, gink Dieve, nevartoti kokių iš Žvirbliukų išmuktų manierų, nes ciocia Karusia daug iš vaikų reikalaujanti ir kiekvieną mažmožį pastebinti. O dėdė Boles nelabai vaikus temylis, savo vaikų neturėdamas, neapsivežąs su jais, todėl mes turį būti tylūs lyg pelės ir nesipainioti jam po kojų.

Tėvelio žodžiai sukėlė mūsų sielose nerimo. Tačiau jis greit pranyko, nustelbtas džiaugsmingos vilties, kad ciocia atveš mums gražių ir gausių lauktuvių, kaip kitąsyk kad atvežė, nes yra labai turtinga ir dosni.

Kai rytą nuėjome sveikintis su svečiais, juodu su tėveliais sėdėjo valgomajame, gerdami kavą. Vos tik įėjome į kambarį, kažkoks padarėlis, išbėgęs priešais mus, ėmė smarkiai loti plonučiu ir smailiu lyg adata balseliu. Bent kiek išsigandome, bet tuojau suskambėjo minkštas ciocios balsas:

– Žužu! fe, bjauru! Tylėk tuojau! Eikš. Nebijokit, vaikeliai, jis nekanda.

Mes patys matėme, kad nėra čia ko bijoti. Buvo tai gražus, visai mažutis pudelėlis baltais blizgančiais plaukais, su raudona apykakle, prisiūta mažučiu barškaliuku. Nežiūrint savo mažumo, jis mažne tapo didelių pasėkų priežastim: mat patraukęs mūsų dėmesį į save, atgrėžė jį nuo svečių. Aš – vyresnė ir rimtesnė – numaniau, kad domėjimos šuniuku reikia atidėti vėlesniam laikui. Bet abudu berniuku buvojau visai pasiryžę pirmiau susipažinti su Žužu. Laimė, kad mamatė, tai pastebėjus, laiku įstatė juodu į tinkamas vėžes; kitaip gal būtų amžinai žuvę ciocios Karusios akyse. Tuo tarpu pavojus buvo pašalintas, ir priėjome prie ciocios, kuri išbučiavo mus labai širdingai.

Ciocia Karusia visa buvo šviesi ir blizgi. Turėjo šviesiai pilką blizgantį šilkinį rūbą, aibę šviesių garbanėlių ant galvos, labai baltą veidą, spindžius deimantus ausyse ir mažas, baltas, purias lyg bandutės rankeles, taip pat blizgančias žiedais. Apsti, pergniaužta, elegantė, primerktomis akimis, atrodė ji dar nesena, ir niekas nepasakytų, kad amžiumi galėtų būti mamatės motina. Pasisveikinę su ciocia, pabučiavome ranką dėdei, o jis – orą viršum mūsų galvų. Ciocia ėmė į mus žiūrėti per ilgakočius binoklius, kurie kabojo jai ant auksinės grandinėlės, ir stebėtis, kad mes taip užaugę ir kad esą panašūs viena į šį, kitas į tą.

¹⁴⁰ Parapinis skonis (lenk.).

– O jūs, vaikeliai, turbūt nepažintumėt manęs. Jau treči metai, kaip matėmės. Pase-nau.

– Ne, ciocia nė kiek nepaseno, – tariau. – Labai gerai atsimenu.

O mažasis Jonelis atsiliepė.

– Ciocia dar labai jaunutė.

– Esu dar labai jaunutė, – linksmai nusijuokė ciocia. – Na, kas gi jaunesnis, Janeczku, dėdė ar aš?

Jonelis pažiūrėjo į ciocią, paskui į dėdę, stipriai pražilusį ir praplikusį, ir tarė:

– Žinoma, kad ciocia.

Nuo tos valandos Jonelis tapo ciocios favoritu, nes ji nieko taip nebijo, kaip pasenti, ir visados nori atrodyti jaunesnė už dėdę, už kurį yra keleriais metais vyresnė.

Dėdei tas pareiškimas nepadarė jokio įspūdžio. Atsidėjęs gėrė jis kavą su kepiniais.

– *Pani bratowej*¹⁴¹ aukso medalis už kepinius, – tarė. – Burnoje tirpsta.

– Labai džiaugiuos, kad tamstai patinka. Tik gaila, kad tą medalį nusipelniau ne aš, bet virėjas, – atsakė mamatė.

– Ar pati neužiimi virtuve, Marynieccko? – paklausė ciocia.

– Jei būtina reikia, tai užsiimu, žinoma.

– Mano nuomone, – kalbėjo ciocia, gerdama kavą, – kiekviena žmona būtinai turi mėgti virtuvę. Tai viena svarbesniųjų priemonių įtikti vyrui, įrodyti jam savo rūpinimąsi juokas juk yra mūsų pirmoji pareiga ir tikslas. Bolesiu visados skaniausia tai, prie ko aš pridėdu savo ranką. Ir aš tu didžiuojuos ir džiaugiuos.

– Ak, Karusiu, tu esi ideali žmona, o žinai, kad idealų maža pasaulyje, – tarė mamatė.

Žiūrėdama į ciocią, mažiau, kad jos esama iš tikro idealios žmonos. Nesiliaudama rūpinosi ji vyru: tepė buterbrodus, rinko geriausius kepinėlius – dėdei tereikėjo pačiam įsidėti į burną ir sukramtyti.

Po kavos dėdė su tėveliu išėjo pasivaikščioti, o ciocia, pašaukus mus į savo kambarių, išdalijo mums lauktuves, kurios savo gausumu ir gražumu pranešė mūsų drausimais svajones. Apdovanojus ciocia mus įspėjo, kad tomis dovanomis per daug nesigirtume ir nesidžiaugtume, dėdei girdint, nes jis nemėgstas pinigų aikvoti. Jau aš žinojau iš vyresniųjų kalbų, kad dėdė yra šykštus ir kad ciocia įvairiomis gudrybėmis teisgauna iš jo pinigų, o kartais net ir pati imas iš jo stalčiaus, pasinaudodama tuo, kad dėdė įsakmiai nežino tų pinigų skaičiaus.

Taip ciocios įspėti, tuojau viską nusinešėm į savo kambarį, ir viena mums terūpėjo: pasidalyti džiaugsmu ir dovanomis su Žvirbliukais.

Tačiau ir dėdė Boles atvežė mums lauktuvių: kiekvienam po tuščią cigarų dėžę, kurias ciocia, jam nematant, pridėjo saldainių.

Dabar dienos eina visai kitaip. Kiekvieną vakarą, jei nėra svečių, ciocia ir dėdė mel-džias drauge ir nori, kad ir mes tame meldimesi dalyvautume. Maldos yra laikomos prieš Lurdo švč. Panelės paveikslą, kurį ciocia atsivežė ir tuojau liepė pakabinti viename paskirtųjų sau kambarių, kartu su visados degančia lempele. Atsisėdę ciocia ir dėdė pradeda vakarinėmis maldomis, kurias ciocia balsu skaito, paskui klaupias ir kalba po-terius.

– *Trzy pacierze do Matki Boskiej Częstochowskiej*¹⁴², – užduoda ciocia.

¹⁴¹ Poniai brolienei (lenk.).

¹⁴² Treji poteriai į Čenstakavo Dievo Motiną (lenk.).

- *Trzy pacierne do Matki Boskiej Ostrobramskiej*¹⁴³.

- *Pięć pacierzy do Matki Boskiej Lurdzkiej*¹⁴⁴.

Jei ciocia turi kokį svarbų reikalą į Dievą, tai prie tų poterių dar prisideda novena. Taip, artinantis išvažiavimo laikui, kalbame noveną, kad kelionė būtų laiminga. Bešnibž-dant paskui kits kitą „Tėve mūsų“ ir „Sveika, Marija“, rodos man, kad Dievo Motinos yra kelios ir kiekviena vaidinas man tokia, kaip paveiksluose. Čenstakavietės – drebu, tokia baisi ji man atrodo su savo tamsiu veidu, dviem juodais rėžiais paženklintu. Auš-ros Vartų – man tinka, nes tokia rami ir saldi. Bet už visas aukščiausiai stovi Lurdiškė: ji gražiausioji, jauniausioji, su puikiu baltu rūbu, mėlynu kaspinu apsijuosusi ir, matyt, galingiausioji, nes jai aukojama daugiausia poterių ir prieš jos paveikslą dega lempelė. Kad ne ta lempelė, tos ilgos maldos būtų nuobodžios. Kambario brėkyje jos raudona taurė spindi lyg kažkokia dangaus gelė, iš meilės Dievo ir karštų meldimų, pas jį siun-čiamų, pražydusi. Rodos man, kad ta lempelė, kabanti aukštai palubėse, yra tarpininkė tarp mūsų, klūpojančių žemai, ir Dievo, kurs su savo motina, angelais ir šventaisiais gyvena viršum debesų, savo rojaus sodnuose.

Įvairumo į tuos poterių įneša ir ciocia, dažnai juos pertraukdama:

- Melskis už mus nusidėjėlius dabar ir mūsų mirties valandoje... Boleczku, ar tau nešalta? Gal apdengti su pledu?

- Tėve mūsų, kursai esi danguje... Nika, kodėl taip sukinėjies? Poteriaudamas turi elgtis kaip šventas – Dabar ir visados... amen... Iruš, širdede, įleisk Žužu, jau jis turbūt nori įeiti.

Bažnyčioje lankytis ciocia nemėgsta. Bažnyčios giesmės blogai veikiančios jos ner-vus, primenančios laidotuves. O ji labai nemėgsta viso ko, kas primena mirtį, nori būti visados jauna ir amžinai gyventi. Niekuomet nedalyvauja laidotuvėse ir negali žiūrėti į grabą. Užtat dėdė nepraleidžia nė vieno šventadienio nenuvažiavęs į bažnyčią, o kartais ir šiokią dieną mėgsta pėsčias nueiti. Ir kiekvieną kartą ciocia rūpinas, kad neišeitų pats vienas. Tad visados eina drauge mamatė, džiaugdamos proga pabūti bažnyčioje, kur ji šiokiomis dienomis dar labiau mėgsta melstis, negu šventomis. Kaip juokinga, kad ciocia taip sergsta dėdė! Vilniuje, dėdei išėjus į miestą, ciocia įpėdin jam siunčianti savo ištikimą tarnaitę, kad, dėdės nematoma, sektų jį. Tarsi dėdė mažas vaikas, ne didelis, žilas vyras. Turbūt taip labai mylėdama dėdę, kaip motina savo vaiką, ciocia užmiršta, kad to vaiko turima ūsus ir esama jau seno.

Ciocia Karusia ilgai guli ir mėgsta, kad mes sakytume labą dieną, jai lovoje tebesant. Tad einame visi trys ir sėdime valandėlę, o ciocia tuo tarpu geria kavą ir kalba su mumis. Mums nuostabu, nes lig šiol manėme, kad lovoje tevalgo ligonys, bet, žinome, kad balsu stebėtis nepridera. Išėjus mums, ciocia kelias ir, apsilvikus gražiu šlafrokėliu, vaikščioja po visus namus. Jai malonu esą minėti senus laikus, kai bruzdėjo čia, tebebūdama jauna mergaitė. Ateina ir į mūsų kambarius, eina kartais ir į virtuvę, viską pastebėdama, visu kuo domėdamos, o radus kur dulkių ar kitokią netvarką, sunkiai dūsauja. Kartais eina su mamate apvežėti mamatės ūkio – vištų, kalakutų, ančių, kiaulių. Gėris nutukusiais peniukšliais, grožis ilganosiais kalakutais, sakos viso ko labai pasiilgusi, mieste begyven-dama, esą taip malonu gyventi sodžiuje ir visa tai auginti. Mamatė nieko neatsakė.

- Bet tu, Maryniecško, kaip matau, labai šaltai žiūri į savo ūkį, – sako ciocia.

¹⁴³ Treji poteriai į Aušros Vartų Dievo Motiną.

¹⁴⁴ Penkeri poteriai į Lurdo Dievo Motiną (lenk.).

- Tiesą sakant, aš bevelyčiau visiškai jo neturėjus. Ir kam gi visa tai auginama, šerama, globojama? Papjauti. Tai be galo nemalonu. Geriau nematyti visų tų padarų, nesirūpinti jais ir neturėti.

- Ak, koks sentimentalizmas, Maryniu! *O temsię nie myšli*¹⁴⁵. Taip yra ir taip turi būti. Negalima būti gera šeimininke, nesirūpinant paukščiais ir kiaulėmis – tai duoda dabar daugiausia pelno.

Paskui ciocia ilgai rėdos, išeina dar baltesnė, nufrizuota, nuparfumuota, elegantė – ir eina į sodną pasivaikščioti valandą po šnabždančias pageltusiais lapais alėjas. Kadangi dėdė Boles mėgsta tolimesnius pasivaikščiojimus ir kasdien, taip pat prieš pietus, eina su tėveliu į laukus ar į mišką, tai ciocia lydi mamatė ir mes. Mums tai baisiai sunki pareiga, nes ciocia per visą laiką sako doros pamokslus, kas yra neapsakomai nuobodu. Nika dažniausiai tuo laiku taip pasislepia, kad niekur negalima jo rasti. Apskritai sakant, Nika dažnai erzina ciocia ir kasdien nustoja po truputį jos malonės. Jis nuolat kuo nors nusikalsta: tai neramiai elgias per poterius, tai bėga nuo ciocios, tai nenori pasikalbėti, tai tars kokį iš Žvirbliukų išmoktą posakį. Aš laikausi šiaip taip ant to paties laipsnio, nes stengiuos tinkinti ciociai, nors man ir nuobodu.

Mūsų svečiai mėgsta ir pasivažinėti. Į ketvertu mūsų gražių, juodų arklių pakinkytą kočą sėdas ciocia ir dėdė, mūsų dvejetas ant pryšakinės sėdynės, o trečiasis greta tėvelio, kurs visados yra vežėju, norėdamas įtaikinti ciociai. Mat ciocia labai bijo važinėti, o su tėveliu yra ramesnė. Ciocia sako, kad tais vežėjais niekad negalima esą pasitikėti, jie tyčiomis kartais gali įvažiuoti į griovį ar paleisti arklius, kad pašėltų bėgti, ar ką kita padaryti. Tačiau ir tėveliui vežant, ciocia nesiliauja bijojusi. Kiekvieną kartą, kočui kiek į vieną pusę pakrypus, ciocia šaukia plonu balsu ir grobsto dėdę už rankos. Dėdė tai erzina, jis pyksta, ir juodu pradeda bartis. Mane tai labai juokina ir nuolat primena mūsų vežėjo žodžius apie ciocia:

- Ta puoni kap tik butelka arielkos neužkimšta. Ir bijuok, kad nepasilijtų.

- Važinėti tinka mums daug labiau, negu vaikščioti po alėjas. Mąstyti apie pamokslus ciociai čia nebėra laiko dėl tos baimės „pasilieti“ ir dėl to, kad visą kelią baras su dėde. Be to, priešais ciocia ir dėdę kiekvienas mūsų tesėdi du trečdaliu kelio, o likusiam laikui dangenas pas tėvelį – ir ten jau tikras, nieko netemdomas rojus.

Kadangi svarbiausias dėdės atvažiavimo tikslas yra medžioklė, tai tėvelis stengias surengti kuo iškilniausią ir kuo garsiausią, tokią, kokią dėdė mėgsta: kad būtų daug medžiotojų, daug šunų, kad būtų balsinga ir būru, kad visi, skaniai papusryčiauė, važiuotų susėdę į paprastus ratus, margais kilimais išklotus, kad važiuodami padainuotų medžiotojų dainų, kad paskui kas į mišką atvežtų pietų, būtina su tradiciniu bigosu.

Visą dieną prieš medžioklę mūsų svečiai vien apie ją tekalbėjo. Ciocia dejavo, kaip sunku esą turėti vyrą medžiotoją. Nors ji mėgstanti medžioklę, nes tai tokia riteriška ir graži pramoga, bet ji kainuojanti jai visados daug nervų. Per tokią didelę medžioklę su tokia aibe medžiotojų kaip lengvai galinti nutikti nelaimė.

- *Ludeczku drogi*¹⁴⁶, - kreipėsi į tėvelį, - visa mano viltis tavyje. Tu – tokios aukso širdies, neapleisi jo.

¹⁴⁵ Apie tai negalvojama (len.).

¹⁴⁶ Liudeli brangusis (lenk.).

Tėvelis iš pradžios ramino ciocia, bet paskui, nustojęs kantrybės, tarė:

– Jei kalbėsime apie pavojų, tai jis grūmoja ne tavo vyrui nuo kitų, bet kitiems nuo tavo vyro, nes, taikindamas į zuikį priešais, jis gali kliūti kartais į medžiotoją užpakalyje.

– Tu visados mėgsti juokauti, – tarė lyg pasipiktinusi ciocia.

Dėdė ištisą dieną uoliai rengės medžioti. Atnešęs savo šautuvą gražioje makštyje, prašė tėvelio jį sudėti.

Jis tikėtis tėvelį padarysiant tai daug mitriau už jį, nes jis dar nesąs kaip reikiant apsipažinęs su ta naująja sistema. Kam be reikalo statytis pavojun? Berods šautuvas turįs būti neuždarytas, bet kas galįs žinoti? Atsargumas niekuomet nekenkiąs. Dėl to, tėveliui bededant, dėdė sėdėjo ne per daug arti.

Šautuvas yra naujintelaitis, naujausios sistemos, patroninis, toks gražus, kad tėvelis gėrėdamasis jį čiupinėjo, o Nikos akys žibėjo, į jį bežiūrint. Patronus dirbti dėdė, matyti, taip pat bijo ir nemoka. Galįs, sako, pistonas iššauti ar dar kas nutikti. Viską įtaisė tėvelis, o dėdė tiktai žiūrėjo, atsisėdęs ne per arti.

Aš jau numaniau, kad tas dėdės bijojimas šautuvo yra toks dalykas nekalbamas, bet Nika, visai nesuvokdamas, tarė:

– Jei dėdė taip bijo šautuvo, tai kaip rytoj važiuos medžioti?

Visados raudoni dėdės skruostai dar labiau paraudo, ir jis tarė:

– Pirmų pirmiausia, mandagieji vaikai nedrįsta kreiptis su kvilais klausimais į vyresnius. Ir apskritai geriausia, kai vaikai sėdi savo kambaryje.

Tėvelis tuojau liepė mums eiti į vaikų kambarį. Mes jautėmės dėdės užgauti ir ilgai dar kalbėjomės, kokia gėda tokiam dideliame ponui bijoti ginklo.

– Aš dabar jau nebijau šautuvo, – sakė Nika, – nors tebesu mažas, o kai užaugsiu, važiuosiu į Afriką medžioti liūtų ir tigrų.

– O aš būsiu vežėju, – tarė Jonelis.

Ryto metą anksti pažadino mane dundesys. Mamatės jau nebebuvo lovoje. Tuojau prikelčiau Niką, kurs taip pat norėjo pamatyti medžiotojus išvažiuojant, greit apsirėdžiau ir išbėgau.

Prieangyje ir kabinete sėdėjo daugelis ponų, medžiokliškai apsirėdžusių, ir gyvai bei balsingai kalbėjo, žiūrėdami dėdės šautuvą. Kieme, sidabriname nuo rasos, stovėjo pakinkyti vežimai su aukštomis sėdynėmis, uždengtomis margais kilimais. Mūsų liokajus Kaziukas, einąs drauge šaulio pareigas, ir dar keli nepažįstami vyrukai, su šautuvais ant pečių ir spindinčiais lyg ausiniai trimitėliais, laikė būrį sudveiluotų skalikų, linksmai lojančių ir kaukiančių iš to džiaugsmo, kad eina medžioti. Visi buvo pasirengę keliauti ir nuobodžiavo, laukdami dėdės, kurs lig šiol nesirodė iš savo kambario. Valgomajame ruošės mamatė apie gausiai nukrautą stalą. Virtuvėje širdo Nikodemas, keikdamas, kad *przestoisia śniadania*¹⁴⁷. Pagalios tėvelis nebesitverdamas paprašė svečius į valgomąjį, o pats nuėjo pas dėdę. Kol svečiai susėdo, pasivėlavęs medžiotojas pasirodė.

Buvo taip pasipuošęs, kaip neseniai mano matytas madų žurnale medžiotojas. Gašūs, liakeruoti batai, žalsvas kostiumas su gražiomis rago sagutėmis, iš šoninės kišenėlės kyšojo kampelis tam tikros medžiokliškos nosinės, papuoštos briedžių galvomis, prie šono kabojo aptaisytas sidabru ragas. Rankoje laikė medžiokliškas pirštines ir žalsvą skrybėlę su erelio plunksna.

¹⁴⁷ Atvės pusryčiai (lenk. žarg.).

- Tamstos maloningai atleisite už mano pavėlavimą, - tarė sveikindamasis, - man, miesto žmogui, nepratusiam keltis su saule. Be to, nors esu didelis medžioklės mėgėjas, bet retai temedžioju, ir medžioklės tualetas gaišina man daug laiko.

Medžiotojai skubėjo įtikinti, kad dar nesą per vėlu. O dėdė Aleksandras, vadžiodamas savo akis po elegantišką dėdės Bolesio kostiumą, tarė:

- Aš tik to vieno bijau: ar mūsų nekultūringieji žemaičių zuikiai sugebės įvertinti tavo tualetą, Bolesi, ir, užuot stebėjęsi juo, ar nepasielgs tikrai žemaitiškai, iliustruodami žinomą žemaičių patarlę.

- Kokią patarlę? - paklausė dėdė Boles. - Nedaug težinau žemaičių patarlių.

- O tą, kuri daug vaizdingiau reiškia tą pat, ką prancūzų švelnūs *je m'en fiche*¹⁴⁸.

Kai kurie svečiai ėmė juoktis, kiti smalsiai teiravosi, kokias tai patarles. Labiausiai įsi-smalsino dėdė Boles.

- *Ciekawy jestem*¹⁴⁹, ne dėl to, kad mane interesuoja žemaičių patarlės, bet kad noriu žinoti, ką man tie jų zuikiai iliustruos, - tarė, gromuliuodamas bifšteksą.

- Kodėl neinteresuoja? - paklausė dėdė Aleksandras. - Juk patarlės - tautų išmintis.

- Taip. Bet kadangi kai kurių tautų išmintis tebėra vystyklusose, tai gaila laiko eiti su ja į artimesnę pažintį.

Tą kalbą pertraukė tėvelis, prašydamas skubėti, nes seniai laikas važiuoti. Tylėdami, greit pabaigę pusryčiauti, visi išėjo sėsti į ratus. Dėdė Boles atsargiai paėmė savo šautuvą.

- Ar tikrai išėmė patronus, Liudvikai?

- Tikrų tikriausiai, - atsakė tėvelis.

Dėdė užsimerkė ir staiga, tarsi pasiryžęs žūtbutį įvykdyti kokį baisų ir nemalonų dalyką, užsimovė šautuvą ant pečių.

„Kaip tik aš, kai besimaudydama prisiverčiu pasinerti šaltame vandenyje“, - pamaniau, žiūrėdama į dėdę.

Dėdė Boles įsisėdo į gražiausiai pataisytus ratus, būtinai reikalaudamas, kad ten pat sėstų ir tėvelis.

- *Wypadki chodzą po ludziach*¹⁵⁰. Kas gali žinoti? Vis ramiau, kad būsi šalia su savo šaltu krauju ir begaline drąsa.

Linksmi papūtė ragus šauliai, džiaugdames, kad nuobodus laukimas pasibaigė, dar stipriau sulijo ir sukaukė suneš - ir visa kompanija išdundėjo pro vartus. Netrukus išgirdome tėvelio balsą dainuojant:

*Siedzi sobie zając pod miedzą, pod miedzą,
A myśliwi o nim nie wiedzą, nie wiedzą.*

O paskui griaudėjo visas choras:

*Psy po polu rozpuścili,
Krzyk i łoskot uczynili,
Był tu kot! Był tu kot!*¹⁵¹

¹⁴⁸ Man į tai nuspjauti (pranc).

¹⁴⁹ Norečiau žinoti (lenk.).

¹⁵⁰ Nelaimė nesnaudžia (lenk.).

¹⁵¹ Turi kiškis po ežia, po ežia palindęs,

O medžiotojai ničnieko nežino, negirdi.

Skalikus staiga pakėlė,

Riksmą, šurmulį sukėlė,

Dėl katės! Dėl katės! (lenk.).

Atdarame savo kambario lange stovėjo ciocia Karusia, su papilietų aureole, su baltu rytmetiniu rūbu atrodanti lyg sibilė – ir su savo balta, puria rankele, panašia į bandutę, maldingai žegnojo važiuojančius.

Pietus medžiotojams vežame visi, susėdę į kočą, nes su kitokia brika ciocia nesivažinėja. Paskui seka ratai su pietumis, indais, tarnaitėmis ir Nikodemu. Virėjas važiuoja šildyti ten pat miške bigoso, kurs tik karštas tėra tikrai skanus.

Nors jau ruduo, tačiau diena giedra ir šilta. Liūdnei šypsodama, mini gamta praėjusias jaunystės ir laimės dienas, sidabrinium voratinklių apsiaustu gobdamos nuo smalsių ir išūlių akių. Joks garsas netrukdo tų melancholingų svajonių. Blankiose padangėse tyliai plaukia lengvi, balti debesėliai, tylūs ir tušti pilkuoja laukai, nuo medžių tyliai krinta geltoni lapai, pievoje tyliai ganos avys svajotojos. Vienoje vietoje artojas aria dirvą, ir blizganti žemė gedulių juosta juoduoja ant sidabrinio apsiausto.

Bet netrukus tą gamtos tylą ima ardyti pasklidę iš miško balsai. Tai skalija skalikai. Visas šunų balsų choras, pradedant cypiais diskantais, baigiant storais bosais, ritmingai, trapiai kaukia sutartinę. To akompanimento pritariaimi, retkarčiais dunda šūviai, ilgu aidu atsiliepdami kitame miško gale.

Privažiavome puikią miško aikštę ant kalvos, kur buvo sutarta valgyti pietūs. Tarnaitės krausto indus, kilimus ir kitus daiktus. Nikodemas rengia virtuvę, murmėdamas, kad tokia medžioklė esanti vieni niekai; jam tebesant pusvaikiu ir tebesimokant Rietave, tai bent buvusios medžioklės. Pats ponas kukorius ir trys kukčikai važiavę į mišką.

Pasiėmę pintinėles, einame su mamate ir ciocia pagrybauti, kol susirinks medžiotojai. Kalvelė čia staigiai leidžias žemyn, o pakalnėje kugžda mažas kristalinis upelis, tarsi sekdamas miškui paslaptinę pasaką apie kažkokius tyrus, skaidrius, kristalinius kaip jis pats dalykus. Paupelyje, ant sidabrinų ir smaragdinių samanų, baltuoja, geltonuoja ir raudonuoja grybų galvelės.

Ciocia nemėgsta lankstyti, tad, pamačius per binoklius baravyką, šaukia mus, kad jį išrautume, ir savo ranka deda jį į pintinėlę. Radę vieną baravyką, ieškome šalia daugiau, žinodami, kad grybų pulkininkas nemėgsta gyventi atsiskyręs, ir džiaugiamės, rasdami vis daugiau šeimynos narių.

– Štai radau mamą! – šaukia Nika.

– O aš sūnelį! – atsiliepia Jonelis.

Bet vienoje vietoje radę gražų baravyką rubuilį, veltui ieškojome daugiau.

– Neieškokim, – tarė rimtai Jonelis, – matyti, šitas baravykas buvo kavalierejus.

Tuo tarpu šunų skalijimasėjo artyn. Ūmai vienas šūvis, paskui antras perplėšė miško tylą kaip žaibas tamsą.

Ciocia Karusia krūptelėjo ir pagrobė mamatės ranką.

– Ach, Maryniu, koks baisus šūvis! Jaučiu kažką negera. Dieve, saugok mano brangujį vyrą!

Mamatė ramino, bet ciocia jau nebenorėjo nė grybauti, ir grįžome į aikštę.

Dar minutę paskalijo šunes ir nutilo. Atsiliepė vienas diskantas, antras, paskui trumpai vampterėjo bosas, paskui baritonas – ir koncertas pasibaigė.

Bet prasidėjo antras. Suskambo linksmi, triumfingi trimitėlio tonai. Mestą obalsį pakėlė kitas trimitėlis, ir trečias, ir ketvirtas. Vienas skardenos arčiau, kitas toliau. Puikiai

skambėjo trimitėlių šūkiai, pilni gyvybės ir galios. Rodės, kad tai miško dievaičiai, girių viešpačiai, šaukia kits kitą į puotą, per kurią žaliaplaukės driadės pilstys jiems auksinį midų į sidabro taurages. Pagaliau nutilo ir jie. Neilgai trukus išgirdome kalbant ir juokiantis, ir aikštėje pasirodė medžiotojai. Prysakyje ėjo dėdė Boles – gyvas ir sveikas, nepaisant ciocios Karusios nujautimų, ir ne tik sveikas, bet dar taip spinduliuojąs džiaugsmu, kad aš tuoju supratau jį turėjus šiandien laimės. Ciocia Karusia guviai priėjo priėjo, tiesdama rankas.

– Matau dar tave gyvą ir sveiką, *Boleczku drogi!* Ak, kaip bijojau! Tas paskutinis šūvis buvo toks baisus...

– Visados egzageruoji, Karusia, – tarė dėdė, bučiuodamas ciociai ranką. – Ko čia bijoti? Tiesa, kad šūvis buvo baisus, bet ne man, tik vargšei stirnai, nuo jo kritusiai. Gali mane pasveikinti: nušoviau puikų ožį, esu lig šiol medžioklės karalius.

– Taip ir turi būti. *To ci się przecież należy*¹⁵². Sveikinu ir didžiuojuos savo vyru.

Dėdei ir ciociai taip savo jausmus beliejant, antrame aikštės gale dėdė Aleksandras kalbėjos su tėveliu.

– Sakyk, Liudvikai, kas čia per mistifikacija? Juk negaliu tikėti, kad tas taiklus šūvis į pat stirnos širdį išėjo iš Bolesio rankos. Čia tavo kokia nors štuka, prisipažink.

– Kokia štuka, – juokė tėvelis. – Boles nušovė, ir gana.

– Tiesa, pasitaiko juk ir akelai vištai grūdas. Bet juk buvo du šūviu, aiškiai girdėjau.

– Šoviau ir aš, bet pro šalį.

– Kalbėk sveikas! Tiek aš tikiu, kad tu šovei pro šalį, kiek tikiu, kad Boles kliudė, ir dar į pat širdį.

– Bet prašau tave, Aleksandrai, nerodyk to savo netikėjimo. Teturie ir jis satisfakcijos. Ar nematai, kaip džiaugias ir didžiuojas?

– Matau ir mirštu juokais. Gerai, apsimesiu tikįs. Bet už tai turi pasakyti, kaip iš tikro buvo.

– Buvo taip. Žinai, stovėjau per kelis žingsnius nuo jo. Žiūriu, eina ožys. Duodu Bolesiu ženkla šauti ir pats drožiu tiesiai į širdį. Maniau, kad šausiu vienkart su juo, bet pasirodė, kad mano šūvis buvo kokia puse sekundės pirmesnis. Jo šovinį radau medyje, per kelias žingsnius į šalį nuo stirnos.

– Komedijos! Ir jis visai negirdėjo tavęs šaunant?

– Net nesapnavo. Juk šaudamas jis užsimerkia ir taip yra išsigandęs, kad nieko nemato ir negirdi.

Gerai supratau, kas nušovė stirną, bet supratau ir tai, kad reikia *trzymać język za zębami*¹⁵³.

Netrukus šauliai atnešė tariamąjį dėdės trofėjų. Graži, didelė stirna ilgomis, laibomis kojėlėmis, puikiais, šakotais ragais ir grakščia, išmintinga galvele gulėjo ant žalių samanų. Ant gelsvos krūtinės juodavo nedidelė žaizda, pro kurią išbėgo gyvastis. Tas lengvas kūnas, dar prieš pusvalandį drebėjęs gyvybe, greitas kaip vėjas, vikrus ir gracinas, dabar tįsojo sunkus ir nejudrus kaip uolos luitas. Suskaudo man širdį, ir pamaniau: „Kaip gera, kad nesu berniukas, niekuomet bent nenužudysiu tokio gražaus, nekalto padaro.“ O kai, arčiau žiūrėdami, su Nika pamatėme stirnos snukelio gale kraujo, rados taip gaila, kad akyse pajutau ašaras.

¹⁵² Tu to ir vertas (lenk.).

¹⁵³ Laikyti liežuvį prikandus (lenk.).

– Žinai, Irusia, aš niekadęs nemedžiosiu, – tyliai pasakė Nika.

Visi medžiotojai ėjo žiūrėti stirnos, o dėdė didžiuodamasis kreipė kiekvieno dėmesį į stirnos nepaprastą gražumą ir didumą. Ciocia Karusia žiūrėjo į trofėjų per binoklius, sakydama, kad iš jo kailio padarysianti kilimėlį, o ragus, gražiai aptaisytus, pakabinsianti.

– Ragai kabos mano kabinete, – tarė dėdė, – bet kailis turi puošti tavo kambarį ir nuolat minėti, *že masz męza zucha*¹⁵⁴.

Tarnaitė nešėjau garuojantį bigosą, skleidžiantį malonų alkaniems medžiotojams kvapą. Nutilę visi ėmė pietauti. Braškėjo tiktai ugniakurai. Aplink vieną sukinėjos Nikodemus su dideliu verdamuoju šaukštu, o pas kitą šauliai šildės bigosą, kurio ir jiems patiekė mamatė. Nikodemus tais pietumis nesirūpino, nes virti tarnams būtų, jo nuomone, begalinis virėjo orumo pažeminimas, prie kurio niekas jo nebūtų privertęs.

Nutildęs alkį, dėdė Aleksandras tarė:

– Lig šiol maniau, kad toje mūsų senojoje žemėje viskas nuobodu ir seniai žinoma. Bet nuo šios dienos sutinku su seneliu Šekspyru, kad yra pasaulyje dalykų, apie kuriuos nėra sapnavę filosofai.

– Kas gi padarė tokios įtakos tamstos nuomonei? – paklausė kažis kas.

– Taiklus mano svainio Boleslovo šūvis.

– O aš taip pat sutinku su kažkuo, kurs yra pasakęs, kad kai kurie asmens beironizuodami patys tampa juokingi, jei tos ironijos priežastis visiems tokia aiški, – atsiliepė dėdė Boles.

– Kokia gi tai priežastis, tavo nuomone? – paklausė dėdė Aleksandras.

– Pavydas! – išdidžiai atsakė dėdė Boles.

Dėdė Aleksandras, agnus šaulys, net šokterėjo ir gal būtų neiškentęs neatidengęs paslapties, kad tėvelis nebūtų įsimaišęs juokaudamas į šneką ir nebūtų jos nukreipęs kiton pusėn.

– Bet juk tamsta, pone Boleslovai, šovei du kartu? – pasakė kažkas. – Girdėjome du šūviu greit po viens kito.

– Kam aš šausiu du kartu? Kieno pirmas šūvis toks, kaip tas, – čia dėdė Boles gražiu gestu ištiesė ranką į tą pusę, kur gulėjo stirna, – tam antro nereikia.

– Tai aš šoviau antrą šūvį, – tarė tėvelis. – *Na wiwat Bolesiowi*¹⁵⁵.

Medžiotojai žvilgterėjo į kits kitą ir nutilo.

Bet niekas negalėjo pagadinti dėdės Bolesio ūpo, iškilusio į tokias aukštybes, kad po pietų pasišaukė mane ir, duodamas dvidešimt kapeikų, tarė:

– Važiuodama per miestelį, nusipirk saldainių sau ir broliams.

Pavalgę medžiotojai tuojau nuėjo atgal į mišką. Ciocia Karusia vėl gaudžiai atsisveikino su dėde ir, jam besitolinant, vėl su balta, puria rankele braižė ore kryžių.

Kai, grįždami namo, sustojome prie krautuvės pirkti saldainių, ciocia Karusia dar nuo savęs pridėjo pinigų, kad saldainių būtų daugiau ir skanesnių. Įleidama į krautuvę, sutikau pono Kazlauskio dukteris. Kadangi jos buvo mano geros pažįstamos, nes kartais ateidavo su tėvu pas mus pažaisti, tai nuoširdžiai pasibučiavome. Važiuojant toliau, ciocia paklausė:

– Kas buvo tiedvi mergaiti, su kuriomis bučiavais?

– Pono Kazlauskio dukters, – atsakiau.

¹⁵⁴ Kad turi drąsų vyrą (lenk.).

¹⁵⁵ Bolesio garbei (lenk.).

- Kas tas ponas Kazlauskis?

- Želvių dvaro urėdas, - tariau.

- Ach, tas urėdas! - su panieka pasakė ciocia ir, valandėlę patylėjęs, tarė mamatei:

- Nepalaikyk už pikta, Maryniu, kad kišuos ne į savo dalykus, bet kadangi tu nematai reikalo nurodyti savo dukteriai jos netikusį pasielgimą, tai aš jaučiu pareigą tai padaryti.

Mamatė nustebus pažiūrėjo į mane ir į ciocia. O aš, nenusimanydama, ką čia blogai padariusi, išsigandau ir pastačiau akis.

- Pirmų pirmiausia, krautuvėse, gatvėse ir apskritai viešose vietose nesibučiuojama. Argi nesi dar to girdėjęs nuo mamos?

- Nebuvo dar nei reikalo, nei progos, - atsakė už mane mamatė. - Dar jai yra laiko pasaulio kodeksą išmokti.

- Antra, bučiuojamasi tik su lygiais sau asmenimis. Ar pamąstai, kas tu, o kas jos? Tu - panelė Daugirdaitė, kurios bobutė - tėvo tikroji motina - *pani z panów*¹⁵⁶, ir jos, kažkokios Kazlauskaitės, urėdo dukters, tokios žemos kondicijos žmogaus. Dar kas žino, ar bajoras.

Per mamatės lūpas žaibu pralėkė šypsena, ir nuo jos sutirpo mano išgąstis.

- Įsivaizduok, Karusieczko, nesiteiravau. Bet veikiausiai bajoras, nes, atsimenu, kartą atsiuntė Liudvikui laišką su lako antspaudu, kuriame buvo kažkoks herbas.

Ciocia Karusia niekinamai išpūtė lūpas.

- *Et, jezeli i szlachcic, to szaraczkowy*¹⁵⁷. Kokia čia konfidencija su tokiais žmonėmis!

- Matai, Karusieczko, nei aš, nei mano vaikai nežiūrime į žmogų tuo žvilgsniu. Stengiuos įkvėpti vaikams, kad žmogaus vertė pareina ne nuo jo kilmės, bet nuo jo doros.

- Taigi. Žinau tavo demokratiškus principus. Leisk pasakyti tau, Maryniu, kad apskritai per daug demokratiškai auklėji vaikus. Toks, pavyzdžiui, dažnas žaidimas su gaspadoriaus vaikais, toks sėdėjimas žiemos vakarais su šeimyna ir dainavimas - *do czego to podobne!*¹⁵⁸ Kokie rezultatai! Vaikų lenkiškas akcentas kartais tiesiog *horrible*¹⁵⁹. Kartais jie vartoja net ištisus žemaitiškus žodžius, kartais ir jų manieros nėra tinkamos Daugirdams, kartais, užuot dainavę lenkų daineles - tiek jų yra gražių, juk atsiunčiau jums, - niūniuoja žemaičių piemenų dainas.

- O aš džiaugiuos tuo, nes man labai svarbu, kad mano vaikai būtų tikri savo krašto žmonės, - tarė mamatė.

Ciocia paraudo, nes baisiai nemėgo, kai kas drįso nesutikti sujus nuomone. Ir kalbėjo toliau suerzintu balsu:

- Tokias keistas skelbi pažiūras, Maryniu, kad aš jų net nesuprantu. Ką reiškia „tikri savo krašto žmonės“? Labai, labai man skaudu. Ką pasakytų mūsų motina - *pani z panów* pamačius, kad jos sūnaus vaikai auga kažkokiais chlopomanais. Norėčiau, kad mano brangiausio brolio, kurį taip myliu, vaikai būtų tinkamiau auklėjami. Jis pats, vargšas, taip susirūpinęs ūkiu ir reikalais, galima sakyti, pats ant savo pečių nešas visą ūkio našatą, neturi laiko jais užsiimti. Pagaliau tai ne jo darbas. Tam yra motina. Jos pareiga taip užauklėti vaikus, kad jie taptų vertais savo giminės atstovais.

¹⁵⁶ Kilminga ponia (lenk.).

¹⁵⁷ Et, jeigu ir bajoras, tai smulkus (lenk.).

¹⁵⁸ Į ką tai panašu! (lenk.).

¹⁵⁹ Siaubingas (pranc.)

Mamatė tylėjo, žiūrėdama tolybėn. Nutilo ir ciocia Karusia ir sėdėjo, keistai sučiaupusi lūpas.

Mano širdyje pakilo pyktis ant ciocios už mamatę. Saldainiai, kuriuos laikiau rankose, ūmai rados man nemalonūs, ir nutariau nevalgyti nė vieno.

Vakare būru sename name. Kambariai pilni svečių. Ponų dalis lošia kortomis kabinete, kiti sėdi su poniomis salone, kur vyresniosios susispietė aplink didžiąją kanapą. Ciocia Karusia atrodo dar jaunesnė su savo dideliais deimantiniais auskarais, barstančiais saujas kibirkščių, ir su violetinio atlaso rūbu. Labai mėgstu žiūrėti į gražias, pasipuošusias ponias. Bet šiandien ypač viena pririšo prie savęs mano akis – ta su juodu aksominiu rūbu, baltais pūkeliais apsiūtu. Kokie jai vešlūs plaukai, kaip linai, akys lyg žibutės, koks baltas ir permatomas lyg porcelianas veidelis, kokios vaikiškos lūpelės! Nedažnai ją tematau, nes gyvena tolokai ir tik retkarčiais teatvažiuoja aplankyti mamatės, savo mokslo draugės. Žinau, kad ji buvo ištekėjus, bet vyras buvo toks negeras ir nemandagus, kad ji netrukus sugrįžo pas savo mamą. Žiūriu į ją ir mąstau, koks baisus žmogus turi būti tas jos vyras, kad nemyli tokios stebėtinios ponios. Ir vaizduojuos jį panašų į Mėlynbarzdį, papieštą mano pasakų knygoje.

– Sužavėjai mano Irusią, Bronciu, – tarėjai mamatė, pažvelgus į mane. – Matai, kaip įsižiūrėjusi į tave, kaip į paveikslą.

Ji pažiūrėjo į mane ir pašaukė pas save.

– Ar tai tiesa, Irusia, ką sako mama?

Drovėdamas nuleidau akis ir neatsakiau nieko.

– Kodėl gi taip žiūri į mane?

– Nes į tamstą miela žiūrėti, nes tamsta baisiai graži, – tariau, nebesuvaldydama savo dvasios pagavimo. Ji nusijuokė, pakalbėjo su manim ir pakvietė atvažiuoti pas ją su mamate.

– Kad mamatė neima ten, kur nėra vaikų. Nes ką aš ten dirbčiau?

– Bet pas mane turėsi ką dirbti – žiūrėsi į mane, – juokėsi ji.

– O gal dėl išimtinio asmens mamatė ir padarys išimtį, – tariau rimtai.

Arti sėdintieji svečiai ėmė juoktis. Ji pabučiavo mane, o aš laiminga sugrįžau į savo kertelę, vieno dalyko tetrokšdama: taip sėdėti, taip vaikščioti, taip kalbėti, kaip ji.

Dėdienė Aleksandrienė, žvairi, smailianosė blondinė, atsisėdusi šalia ciocios Karusios, gyrėsi savo šeiminkavimu.

– Vos vos išsisukau iš namų, jau neturėjau vilties gėrėtis jūsų miela draugija. Darbo turiu lig kaklo. Mano nuomone, gana mums to poniško dosnumo ir tos nonšalancijos. Jei norime gyvuoti, turime išmokti traukti pelną iš kiekvieno daikto. Dėl to įsteigiau sausų konfitūrų fabriką, tikrąjį fabriką. Vaisių šimet tokia begalė, ir tokie jie pigūs, kad tiesiog širdį skauda pardavinėti už niekus. Tad sumaniau kitaip verstis. Išeina agnūs konfitūrai. Turiu daug užsakymų. Kelios mergaitės per ištisas dienas kaišia obuolius ir grūšes. Nieko daugiau, tik kaišia. O virimą turiu prižiūrėti pati asmeniškai, nes niekas taip nemoka. Turėsiu gero pelnelio, pamatysit.

– Tu esi tiesiog sutverta būti šeimininke, – stebėjos ciocia Karusia. – Laimingas Aleksandras, radęs tokį turtą. Bet ne visiems taip vyksta, – pridėjo tyliau ir atsidukėjo.

– Turbūt jau esi mačiusi, Karusiecško, – kalbėjo vėl dėdienė Aleksandrienė, – naują Cvierčakevičienės knygą apie kepinius? Tai tikras turtas šeimininkei. Daugybę receptų

jau išbandžiau – žinai, kaip mėgstu kulinarų meną – *wszystko doskonale, Aleksander był zachwycony*¹⁶⁰.

– Pasigailėkit, mielosios ponios! – sudėjus rankas, meldė guvi, meili ponia Gužauskienė. – Ūkis – ak, *c'est un conte pour dormir debout!*¹⁶¹ Jau man jis lig šiol! – ir ponia Gužauskienė su savo baltu piršteliu brūkštelėjo per kaklą. – Nutarkime nekalbėti šįvakar nei apie ūkį, nei apie vyrą, nei apie vaikus, apie visus tuos kasdieninius nuobodumus. Kalbėkime apie daile, literatūrą, meilę, politiką – ak, tiek gražių dalykų juk yra pasaulyje!

Ponios juokdamosios pasisakė noromis priimančios jos sumanymą. Tik dėdienė Aleksandrienė ir ciocia Karusia labai pasipiktino. Ir ciocia Karusia tarė:

– Nuobodu tai, kas yra mūsų pirmoji pareiga? Atleisk tamsta, bet man tas pasakymas atrodo per daug lengvabūdis.

– Kaip tat! Pabandykim būti valandėlę lengvabūdės, sekdamos savo ponus vyrus, lengvabūdiškai kovojančius dabar žaliajame lauke ir nė kiek apie savo pareigas nemąstančius, – juokės ponia Gužauskienė.

– Tad pirmų pirmiausia proponuoju užmiršti ponią Cvierčakevičienę su visais jos gerbiamaisiais veikalais ir kalbėti apie lengvabūdesnius rašytojus, – tarė ponas Jonavičius.

– Kai tamsta apsisivesi, taip neironizuosi. Vyrai apsidėję tepamato, ką reikia pati, gera šeimininkė. Prieš tai jiems tie dalykai nelabai terūpi, ir paskui gailis, bet jau per vėlu, – pasakė ciocia Karusia.

– Pamatysi tamsta, – tarė ponia Bronislava, – kai apsisivesi, pirmosioms jungtuvių sukaktuvėms dovanosi savo žmonai visus ponios Cvierčakevičienės raštus, gražiai apdarytus.

– Ir būsiu laimingas, sulaukęs nusisekusio kepinėlio, – pridūrė ponas Jonavičius. – Bet lig tam dar neįvykus, laimės man tiekia ir lengvabūdiškesni dalykai, ir dėl to paduodu sumanymą pamuzikuoti.

– Gali sau tamsta juokauti, tačiau faktas pasilieka faktu: nei literatė, nei muzikė niekad os nėra gera pati, motina nei šeimininkė, – tarė ciocia Karusia.

Į tai niekas neatsakė. Pono Jonavičiaus sumanymas labai patiko, ir visos ponios ėmė prašyti, kad pagriežtų pats sumanytojas. Bet jis sakės norįs pirma paklausti ir prašė mamate paskambinti. Po mamatės kelios panelės, ilgai prašomos, sutiko atsisėsti už pianinio, o paskui padainavo savo violončele ponas Jonavičius. Bet gražiausia buvo, kai pradėjo dainuoti ponia Bronislava. Aš pati jau nebežinojau, kuo labiau gėrėtis: ar jos grožiu, ar balsu. Iš pradžios dainavo itališkai, ir nesupratau nė vieno žodžio, bet kai paskui padainavo: „*Gdybym ja była stoneczkiem na niebie*“¹⁶², – mažčiau, kad ji jau yra saulelė, tokia meili, linksma, auksinė.

Koncertui pasibaigus, ponas Jonavičius tarė:

– Dabar, gerbiamųjų ponių nutarimu, pradėdame kalbėti apie muziką. Ar tamstos esate pastebėję šį keistą faktą, kad kiek panelės beveik visos groja, aukodamos muzikai kartais nemaža laiko, tiek ponios visai ją užmiršta?

– Sunku nepastebėti. Juk pačios esame tais keistais faktais, – nusijuokė viena ponia.

¹⁶⁰ Viskas puiku, Aleksandras buvo sužavėtas (lenk.).

¹⁶¹ Tai nuobodybių nuobodybė! (pranc.).

¹⁶² „Jeigu aš būčiau danguje saulelė“ (lenk.). Tai lenkų poeto romantiko Stefano Vitvickio (1802–1847), draugavusio su Šopenu ir Mickevičiumi, dainelė „Troškimas“ („Życzenie“). Muziką sukūrė Šopenas.

- Čia pat tuojau padarysime anketą, - pridūrė antra.

- Visos čia susirinkusios panelės - be išimties - groja, o ponios - kai kurios gal jau net natas yra užmiršusios, išskyrus ponias Mariją ir Bronislava.

- Manęs negalima nė skaičiuoti, - tarė ponia Bronislava, - per trumpas buvo mano ištekėjimas.

- Tiesa. Tai tik viena iš viso mūsų būrio.

- Ponia Karolina, vyro kulto skelbėja, gali mums prikišti, kad nepildome žmonių pareigų, užmiršdamos muziką, užuot džiuginusios ja savo vyrus, - tarė juokdamas ponias Tarvydienė. - Per daug muzikuoti - nesveika, bet truputį, vyrai...

- Kaip visados, taip ir dabar esu tos nuomonės, kad žmona turi visokiais galimais būdais stengtis daryti savo vyrą laimingą, - rimtai ir išdidžiai atsakė ciocia Karusia.

- *Ach, gdybyż to ich uszczęśliwiato!*¹⁶³ - sušuko ponias Gužauskienė. - Deja! laimingus padaro juos gardūs pieteliai, linksma medžioklė, įdomus preferansėlis, *drzemka poobie-dnia*¹⁶⁴, bet muzika?!

Ponios ėmė juoktis.

- Tad faktas konstatuotas, - tarė ponas Jonavičius. - Dabar tamstos teiktės paaiškinti, kokia yra jo priežastis. Tai įdomus psichologijos klausimas.

- Priežastis labai aiški: naujos pareigos, laiko stoka, - atsakė viena ponių.

- Ši priežastis nėra svarbi. Tamstos nesate taip apkrautos darbais, kad, turėdamos gerų norų, negalėtumėt rasti atliekamą valandą, - tarė ponas Jonavičius.

- Mano nuomone, - pasakė ponias Tarvydienė, - svarbiausia priežastis yra moterystės gyvenimo proza, į kurią klimpsta visos artistišškai poetiškos aspiracijos.

- O taip. Tai tiesa, - atsiliepė balsai. O ponias Gužauskienė tarė:

- O aš manau kitaip. Ir užuot skrajojus abstrakcijose, nutūpsiu ant konkrečios dirvos. Tai labiau tamstas įtikins. Visados mėgau muziką ir pas tėvus daug grodavau. Ištekėjus iš pradžių taip pat grodavau. Bet mano vyras, kurs pirma gėrėdamasis klausydavo mano muzikos, dabar visai atšalo. Kartais, gavus kokių naujų natų, prašyte prašydavau, kad paklausytų. „Dabar esu toks pavargęs, palauk, paskui“. Tas „paskui“ niekad neateidavo. Taip nieko neragindama, nerasdama jokio atgarsio, ėmiau vis mažiau groti ir netrukus visai lioviaus. Štai turime tamstos vyriausiąją priežastį. Yra ji ne mummyse, bet mūsų „galvose ir viešpačiuose“.

- Kam tamstos drabstote į mus tokiais šmeižtais? - tarė vienas ponas, atėjęs iš kabineto. - Aš, jau seniai moterystės jungą velkąs, visados su didžiausiu pasigėrėjimu klausau grojant ponias Mariją.

- Nes tai ne tamstos žmona, - tarė ponias Gužauskienė.

- Man rodos, kad visų tų priežasčių susideda po truputį, ir teatsispiria prieš jas tas, kas tikrai, giliai myli muziką ir negali bejos gyventi, - pasakė mamatė.

- Sužinojęs tamstų nuomones, pareiškiu savąją, - tarė ponas Jonavičius. - Muzika yra moteriškėms - nekalbu apie išimtis - viena iš daugelio priemonių tikrajam tikslui pasiekti - ištekėti. Pasiekus tikslą, ji, būdama nebereikalinga, nyksta.

Ponios sujudo.

- Tamstos nuomonė neturi vertės, nes negali būti bešališka. Tamsta juk seniai žinomas įbingęs antifeministas.

¹⁶³ Ak, jeigu tai juos padarytų laimingus! (lenk.).

¹⁶⁴ Popiečio miegas (lenk.).

Labiausiai užsigavo panelės.

– Koks įžūlumas skelbti atvirai tokius dalykus!

– Aš tikrai turiu drąsos žvilgterėti tiesiai į akis, – gynės ponas Jonavičius.

Bet panelės užpuolė jį visu urmu, lyg vapsvos, durstydamos savo pasileidusių suktis liežuvėlių gyliais.

Dėdienė Aleksandrienė beveik nesišalino nuo ciocios Karusios. Kalbėjo jiedvi vis apie ūkį, apie vyrą ir vaikus ir, matyti, labai buvo patenkintos viena antra.

– Visai man netinka tas jūsų garsusis ponas Jonavičius, – sakė ciocia Karusia dėdienei, atkariai išpūsdama lūpas.

– Atsargiai! Kai kam gal būtų nemalonu išgirsti tokią nuomonę, – tarė dėdienė Aleksandrienė, paslaptinai šypsodama.

– Kam? Kam? – smalsiai paklausė ciocia.

– Rodos, šiandien ponios Karolinos malonė nusigręžė nuo tavęs, Marynia, – tarė ponია Bronislava mamatei, atėjusi drauge į valgomąjį.

– Taip. *En face*¹⁶⁵ beveik niekad jos neregį, bet šiandien ji visai nusikreipė dėl vieno baisių baisiausio nuotykių.

Ir mamatė papasakojo, kas atsitiko grįžtant iš miško.

– Bet užtat ponია Aleksandrienė, rodos, malonės zenite, – tarė juokdamos ponია Bronislava.

– Visados taip. Mudvi su ja esame lyg dvi svarstyklių lėkšteli: vienai kylant, krinta antroji. Bet manoji visuomet stovi aukščiau – deja!

– Žinoma, prieš jos pilnumą tu tokia tuštutė, – tarė ponია Bronislava ir pabučiavo mamatę.

Įtarpiais ateina į saloną dėdė Boles, pasiliuosavęs nuo kortų, ir, atsisėdęs prie ponios Bronislavos, visą laiką su ja kalbas.

Kiekvieną kartą ciocia piktai žiūri į tą pusę ir nekantriai kramto lūpas, – ženklas, kad kas nors jai nepatinka. Pagalios, poniai Bronislavai pradėjus šelmiškai juoktis, ciocia stojas ir, paėmus dėdienės Aleksandrienės ranką, sako:

– Pasivaikščiokim valandėlę, jau per ilgai sėdėjome. – Ir eina į tą salono galą, kur sėdi ponია Bronislava ir dėdė Boles.

O sugrįžus atgal į kanapą, sako dėdienei:

– *Właściwie, w dobrem towarzystwie rozwódki nie powinny być przyjmowane. To zawsze działa demoralizującyco*¹⁶⁶.

– Visai sutinku su tavim, Karusieczko, ir suprantu, kad tai užgauna tavo aukštus principus. Bet ką padarysi – dora smunka.

Tuo tarpu mamatė, parėjusi į saloną, įsimaišė į panelių būrelį ir taip prabilo:

– Seniai turiu vieną sumanymą. Nutariau išdėstyti jį šiandien, pasinaudodama šiuo susirinkimu. Kreipiuos specialiai į paneles. Viena, dėl to, kad turite daugiau liuoso laiko, antra – neseniai išėjusios mokslą, gal gyviau užjaučiate tuos, kuriems visi takeliai į šviesą yra užkirsti. Pirmų pirmiausia jie užkirsti mūsų darbininkų vaikams. Tad mano mintis yra tokia: ar ne gera būtų įsteigti toki mažą ratelį, kurio nariai apsiimtų mokyti tuos vaikus?

Pirma atsiliopė džiaugsmingu balsu jaunutė panelė Milvydaitė:

¹⁶⁵ Iš priekio (pranc).

¹⁶⁶ Iš tiesų, į dorą draugiją išsiskyrusios moterys neturėtų būti įleidžiamos. Tai demoralizuoja (lenk.).

– Labai, labai būtų gera! Aš tuojau įsirašysiu į tą ratelį. Man taip gaila tų vaikelių, kurių niekas nemoko. Mūsų pensijoje buvo toks panelių būrelis, – ir aš prie jo priklausiau, – kurios nutarė būti naudingos visuomenei ir šviesti liaudį.

Bet kitos panelės visai kitaip priėmė mamatės pasiūlymą.

– Tai uždavinys, didesnis už mūsų jėgas. Reikia tik atsiminti, kas yra tie vaikai: murzini, nešukuoti, puslaukiniai...

– Ir to laiko ne taip jau pervirš. Tai svečiai, tai į svečius, o visam karnavalui važiuosiu į Varšuvą.

Mamatė stengėsi sugriauti visas tas kliūtis. Sakė, kad galima esą viską sutaikinti, kad vaikus galima išmokyti švarumo, kad jų tarpe esą ir labai gabių, kad, išvažiavus karnavalui, vaikai galėsią ilsėtis, nes *lepszy rydz niż nic*¹⁶⁷. Bet visa tai netikino, nes nebuvo gero noro.

Tuo tarpu visas salonas ėmė domėtis tuo pasikalbėjimu ir reikšti savo nuomonių.

– Ar manai, kad jie bus už tai dėkingi? – paklausė dėdienė Aleksandrienė. – Iliuzijos! Pamatę, kad ponai jiems geri, jie dar labiau ims snausti prie darbo ir dar daugiau vaginėti.

– *To coś pachnie chłopomanją*¹⁶⁸, – tarė ponas Konarskis, atkišdamas apatinę lūpą, kaip grafas Č., kurį jis visu kuo sekė.

– Man tai vien krikščionybė tekvepia, – atsakė mamatė, – nes jau katekizme liepiama nemokančius mokyti.

– Nepasakysiu, kad jaunoms panelėms būtų labai naudinga muzikų vaikų draugija. Pačios nepajus, kaip įsigys įvairių bruožų, netinkamų salone, – tarė ponia Konarskienė.

– Ir kame juos mokyti? Į gyvenamąjį kambarį leisti pavojinga, nes gali ko nors negeistino palikti.

– Ir ką nors pasiimti.

– Tamstos vis kalbate apie neesminius dalykus, – tarė ponas Jonavičius. – Visa tai lengvai sutvarkoma. Vieną dalį tų nemalonumų galima visai pašalinti, kitą sumažinti. Čia svarbu principas: ar reikia šviesti liaudį, ar ne. Jei reikia, tai reikia kiek ir pasiaukoti, jei ne, tai kam gi?

Nuomonės buvo įvairios. Vieni sakė, kad, be abejo, reikią mokyti tikybos, skaityti ir rašyti, o aukštesnysis mokslas esąs liaudžiai pavojingas, nes, visiems jį išėjus, nebebūtų kas dirbęs fiziškus darbus. Kiti manė, kad rašymas esąs liaudžiai žalingas, nes mergaitės pramokusios tuojau imsiančios rašinėti laiškus jaunikiams, o vyrai falšuosią vekselių parašus. Dar kiti net ir skaityme matė didelio pavojaus.

– Išmokusios liaudį skaityti, – sakė ponas Gužauskis, – ar tamstos priversite ją skaityti vien maldaknyges ir šventųjų gyvenimus? O jei kas įbruks ką kita? Ar manot, kad nebus ko? Gal dar nežinot, bet aš jau esu girdėjęs, kad Tilžėje pradėjo eiti žemaitiškas laikraštis. Visi jo bendradarbiai, žinoma, kilę iš liaudies, tad, kaip du kartu du keturi, pradės rašyti prieš ponus ir lenkus. Atminkite mano žodį.

– Sakyti, anot tamstos, jog nereikia mokyti skaityti dėl to, kad išmokus galima skaityti blogas knygas – tai vis tiek, kaip tvirtinti, jog nereikia mokyti vaiko kalbėti dėl to, kad išmokęs jis gali meluoti ir keikti. Skaitymas – tai ta pati kalba, tik vienu laipsniu aukščiau. Man, gyvenusiam Anglijoje ir Belgijoje, tas klausimas seniai išspręstas ir pabaigtas, – tarė ponas Jonavičius.

¹⁶⁷ „Geriau žvirblis rankoje, negu briedis girioje“ (lenk.).

¹⁶⁸ Tai kvepia beveik chlopomanija (lenk.).

– Kaip keista, tarė mamatė. – Ką tik viena panelė deklamavo „*Przed sądem*“¹⁶⁹. Tokios gražios eilės! Juk jos baigias žodžiais: „*Pójdź, dziecię, ja cię uczyć kaćę!*“¹⁷⁰ Tamstos gėritės Konopnickiene, bet koks grynai platoniškas yra tas jausmas! Tamstos nenorite nė pabandyti įkūnyti tų idėjų į darbą.

– O, kad čia būtų lenkų liaudis, tai būtų visai, visai kas kita! – sušuko viena panelė. – Bet ta jų kalba tokia muzikiška ir nekultūringa.

– Kad lenkiškai, – tarė kita, – aš tikrai bandyčiau. Bet kaip čia mokysi lenkiškai, kad jie nieko nesupranta?

– Kaip tat. Sunkiausias dalykas ir yra tas kalbos klausimas. Pradėti mokyti lenkiškai baisia sunku, darbo begalė, o rezultatas – nulis. Taisyklingai kalbėti jų neišmokysi, o tas bausis lenkiškų žodžių kraipymas – tikrai, nors bėk į pasaulio galą.

– Be to, man rodos, kad tai yra dorinė pareiga mokyti vaiką jo gimtąja kalba. Kitaip nesiskirtume nuo rusų, – tarė mamatė.

– *Ach, Maryniu, zastanów się, co mówisz!*¹⁷¹ – sušuko pasipiktinusi ciocia Karusia. – Ten priešų kalba, o čia brolių.

– Brolių kalbos gali jie išmokti paskui, bet pirma turi mokytis savosios, – atsakė mamatė.

Pasirodė, kad kalbos klausimas tikrai yra painus, nes kelios panelės, ką tik sugrįžusios iš Varšuvos ir Rygos „pensijų“, sunkiai tesusikalba žemaitiškai. Trumpai sakant, mamatės sumanymas nepavyko. Visą ratelį tesudarė viena panelė Milvydaitė.

– *Czołem, pani Maryniu, czołem!*¹⁷² – tarė ponas Tarvydas, atėjęs į saloną ir sužinojęs, apie ką kalbama. – Niekas geriau neįvertins tamstos sumanymo gražumo už mane, tiek pasidarbavusį baudžiovai panaikinti. Bet vykdyti tą puikų sumanymą labai sunku. Juk tamsta žinai, kaip žiauriai persekioja valdžia privatų mokymą.

– Kam valdžia turi žinoti? – pasakė mamatė. – Juk galima viską daryti slapta. Aš pati kiek jau metų mokau po truputį, o lig šiol niekas nesužinojo.

– Laimingas atsitikimas, daugiau nieko. Bet gali būti ir kitaip. Kiekvienas tarnas su pykęs gali denuncijuoti.

– Gerai, sakysime, kad tai gali atsitikti, – tarė mamatė. – Bet kokiame doros kodekse parašyta, kad baimė dėl savo kailio paliuosuoja nuo pareigų ėjimo?

– Čia kaip tik ne savas kailis rūpi. Reikia turėti atmintyje tą skriaudą, kuri bus padaryta visai tautai. Kiekvienas mūsų, dvarininkų, neloyalumas duos progos valdžiai nuversti ant mūsų naujų represijų krūvą. O juo labiau būsime spaudžiami mes, tautos kakta, juo labiau vargs visa tauta. Šią valandą nieko daugiau, tik lojalumas, lojalumas ir dar kartą lojalumas. 63-ieji metai buvo mūsų sielų žiedas, bet parodė, kad tokiu keliu nepasieksime nieko.

– Esant mums lojaliems, lojaliems ir dar kartą lojaliems, ar negalės kartais įvykti toks juokingas kazusas, kad tuo būdu nusipelnytų malonių nebebus kam duoti? – tarė ponas Jonavičius.

¹⁶⁹ „Teisme“ (lenk.).

¹⁷⁰ „Ateik, vaike, aš liepsiu, kad tave mokyčiau!“ (lenk.). Lenkų rašytojos Marijos Konopnickos (1842–1910) eilėraštyje vaizduojamas neišauklėto vaiko teismas. Teismo metu teisėjas supranta, kad šį vaiką reikia ne bausti, bet lavinti. Konopnickos kūryba XIX a. pab. – XX a. pr. buvo populiari tarp lietuvių rašytojų.

¹⁷¹ Ak, Marija, pagalvok, ką sakai! (lenk.).

¹⁷² Sveikinu, ponija Marija, sveikinu! (lenk.).

– Ponas Kazimieras visada pesimistas, – atsakė nekantriai ponas Tarvydas. – Tos malonės, anot tamstos, jau yra ore. *Już je czuć na wierzchołkach*¹⁷³. *Taigi, kochana pani Maryniu*¹⁷⁴, – man leista taip tave vadinti, nes gali būti mano anūkė, – visas tas sumanymas rodo tamstos aukso širdį ir norą aukotis – gražiausius moters sielos žiedus, tačiau vyro protas turi čia tarti savo veto. Laukime. Jūs nežinote to, ką aš žinau.

Į tai niekas nieko neatsakė. Ponas Tarvydas nemėgo priešginių, ypač kai kalbėjo apie politiką. Jo sūnūs turėjo Peterburge aukštas vietas, ir jis sakė geriausiai viską žinąs iš pačių šaltinių. Ir šiaip jau nelabai kas jam prieštaravo, nes jis buvo visų apylinkės dvarininkų vyriausias, per pirmąjį lenkmetį buvo pabėgęs į Paryžių ir ten išėjęs aukštuosius mokslus, susipažinęs su Mickevičium ir kitais garsiais žmonėmis.

– Dabar gal panelės pašoks, kad nebūtų nuobodu ir kad vakarienė atrodytų skanesnė, – tarė mamatė ir ėmė skambinti valsą.

Panelės nudžiugo ir tuojau pradėjo sukiotis. Ponas Jonavičius, prisitraukęs kėdę arčiau pianino, kalbėjos su mamate.

– Gražių dalykų išgirdau apie tamstą, – tarė mamatė, – kad tamsta antifeministas.

– Užuot teisingasis, išdrįsiu paklausti: o tamsta po visų tų pasikalbėjimų dėl savo sumanymo ar didelė esi feminų gerbėja?

– Bet tai dar nereiškia, kad yra už ką labiau gerbti antrąją žmonijos pusę.

– Tiesa. Bet man ypač skaudu, kad taip sunku rasti toje pirmojoje pusėje savo sielos papildinį ir vainiką.

– Duos Dievas, tamsta dar rasi...

Ponas Jonavičius pasilenkė arčiau ir tyliai tarė:

– O jei jau radau ir negaliu pasiekti?..

Mamatė paraudo, nuleido akis ant klavišų ir stipriais akordais užbaigė valsą.

– Prašome kontredansą!

Mamatė ėmė skambinti kontredansą. Ponas Jonavičius tylėjo, žaisdamas su savo „breliokais“ ir retkarčiais mėtydamas žvilgsį į mamatę, o ji težiūrėjo į savo rankas. Pasukui tarė, vis nekeldama akių:

– Labai nevaišinga sakyti tai, ką dabar turiu pasakyti. Man labai nemalonu... Bet tamsta juk nesupyksi? Dabar tiek turiu visokio darbo, kad negalėsiu dažnai tamstai akompanuoti. Kada nors... retai... Tamsta nepyksti?

Pono Jonavičiaus gražus veidas pabalo.

– Ne. Klausau išstarmės ir pildau...

Belaukdami vakarienės, visi lošėjai susirinko į saloną. Dėdė Boleš, visas spinduliuotas, pranešė ciociai Karusiai, kad esąs šiandien ne tik medžioklės, bet ir lošimo karalius, nes iš visų laimėjęs.

– *A coż ty, biedny Ludeczku?*¹⁷⁵ – paklausė ciocė tėvelį.

– Kodėl bėdinas? – nustebo tėvelis. – Ir aš laimėjau: Boleš laimėjo preferansą, o aš vistą.

– *Ależ przegrał daleko ważniejszą grę*¹⁷⁶, – tarė galeistingai ciocia Karusia.

– Kokį? Kodėl kalbi taip mįslingai? Žinai, kad mėgstu visur aiškumą.

– Paaiškinsiu kitąsyk, – atsiduso ciocia.

¹⁷³ Jos jau jaučiamos aukštose sferose (lenk.).

¹⁷⁴ Mieloji ponio Marija (lenk.).

¹⁷⁵ O ką tu, vargšas Liudeli? (lenk.).

¹⁷⁶ Bet pralošei daug svarbesnį lošimą (lenk.).

Buvo tai kažkokia nediena ciociai Karusiai: tolydžio kas nors gadino jai ūpą. Bet blogiausia atsitiko einant vakarienės: dėdė Boles padavė ranką poniai Bronislavai.

– *Ależ, Bolesiu, wypada ciprzecież podać ramię którejś ze starszych pań!*¹⁷⁷ – tarė ciocia, prie jo priėjus.

– *Nie przyszło mi na myśl. Zresztą*¹⁷⁸, esu labai patenkintas ta, kurią vedu, – atsakė dėdė ir, nieko nepaisydamas, nuvedė savo damą į valgomąjį ir atsisėdo šalia jos. Ponios Bronislavos vaikiškos lūpelės juokės jeibingai. Ji žvilgterėjo į mamatę ir kinktelėjo savo grakščią galvelę.

Per vakarienę ponas Tarvydas, kurs niekadops nepraleidžia progos prabilti, pasakė kalbą. Jis kalba sklandžiai ir dailiai, tačiau iš tų kalbų visi juokias dėl to, kad jose visados jis giria save, savo sūnus ir namų šeimininkus.

– *Jeszcze raz ostatni wajdelota przemawia do was, kochani i szanowni sąsiedzi*¹⁷⁹. Kitąsyk kiekviena Vytauto puota baigdavops seno vaidilos giesme. Ištikimas tradicijai, paskutinysis vaidila per kiekvieną jūsų puotą kelia savo drebantį balsą.

Po tos įžangops kalbėtojops atsikreipė į retus ir mylimus Gedimino pilies svečius. Sakė turis iliuzijos, kad laikas pasitraukęs atgal ir kad tai esanti vestuvių puota, per kurią jis, už to paties stalo stovėdamas, kalbėjęs į jaunavedžius. Ir kai jis dabar kreipiasis į tą pačią pusę, kaip ir tuomet, tai esąs dar tikresnis, kad tos saujops metų visai nesą buvę. Nes štai, toje pačioje vietoje sėdinti jaunoji – tiesa, *bez dziewwczych zaston, ale z dziewwczym rumieńcem na twarzy i z dziewwczym blaskiem w oczach*¹⁸⁰. Paskui, išgyręs ciocia esant geriausią pasaulyje žmoną, o dėdę – geriausią vyrą, užbaigė linkėdamas, kad visuomet tarp judviejų žydėtų tokia pat meilė, kad visuomet ir jiedviem patiem rodytus, jog judviejų vestuvių puota tiktai vakar tebuvisi.

Tėvelį ponas tepagyre, pro šalį eidamas, nes tėvelis drįsdavo jam dažnai prieštarauti. Užtat ant mamatės išbėrė visą maišą komplimentų ir pavadino ją *matka ludu*¹⁸¹. Ir niekas negalįs taip atjausti mamatės ir taip prieš ją už tai nusilenkti, kaip jis. Nes Rusijoje mintį panaikinti baudžiovą pirmieji esą davę Žemaičiai, Žemaičiuose – Telšių apskritis, o Telšių apskrityje – jis su kunigaikščiu Oginskiu. Nesą reikalo priminti, kaip jis darbavęsis komisijoje, tai visi tebeatmeną.

O kitame stalo gale svečiai šnibždėjo:

– Matot, liaudies prietelis! O ordinariją duoda pasturlakiais.

– Senas komediantas!

Tuo tarpu ponas Tarvydas kaži kaip privažiavo Paryžiaus laikus ir pasakojo, kaip sykį drauge su Mickevičium buvęs baliuje pas kunigaikštienę Čartoriskienę ir kaip paskui Mickevičius nuvedęs jį į savo butą ir ten jis nakvojęs vienoje lovoje su juo. Ir kaip, jam maža esant vietos, jis taręs Mickevičiui:

– *Adasiu, posuń się*¹⁸².

Pagaliau, pasakęs komplimentus panelėms ir pavadinęs jas vaidilutėmis, – į ką vienas jaunikaitis sumurmėjo: „Tai mes būsime Kęstučiais“, – ponas Tarvydas užbaigė savo kalbą.

¹⁷⁷ Bet, Bolesi, tau dera pirma pasiūlyti paslaugą kuriai vyresnei poniai! (lenk.).

¹⁷⁸ Neatėjo į galvą. Pagaliau... (lenk.).

¹⁷⁹ Dar kartą paskutinysis vaidila kalba į jus, mieli ir gerbiami kaimynai (lenk.).

¹⁸⁰ Be mergautinio vainiko, bet su mergiškai sausvais skruostais ir mergiškai spindinčiomis akimis (lenk.).

¹⁸¹ Liaudies motina (lenk.).

¹⁸² Adomuk, pasislink (lenk.).

– Stebėtina, – tarė dėdė Aleksandras savo kaimynui, kaip jis ši kartą nenuvažiavo į Rymą pas Pijų IX!

– Ir Pijus IX paklausė: ar tai tas Tarvydas, kurs turi sūnus Peterburge? – juokės tėvelis.

Man rodės, kad linksmiausia už stalo buvo poniai Bronislavai ir dėdei Bolesiu. Dėdė, rodės, nieko daugiau nematė ir negirdėjo, kaip tik savo damą, o ji nesiliaudama juokės, kalbėjo ir retkarčiais žiūrėjo besijuokiančiomis akimis į mamatę. Ciocia Karusia svaidė žvilgsnius į jūdvių pusę, ir matyti buvo, kad gaudė ausimis jūdvių žodžius. Po vakarienės, nuvesta dėdės Bolesio į saloną, ponia Bronislava tuojau vėl sugrįžo juokdamos į valgomąjį pas mamatę.

– Ar ne gana, Bronciu? – tarėjai mamatė. – Taip nemalonu gildyti kam nors širdį, ir net juokais.

– O man visai ne! Tai jai už visas tas adatas, kuriomis dursto tave, – atsakė ponia Bronislava.

– Kaip gera, kad viskas pasaulyje praeina, – tarė vėl mamatė, – kad ir pono Tarvydo kalba praėjo. Sėdėjau kaip ant žarijų. Ak, Bronia, kokios nuobodžios yra žemės dainos!

Rytojaus dieną dėdė Bolesis pavargęs nėjo prieš pietus pasivaikščioti, o ciocia, užuot po sodną, vaikščiojo su tėveliu po saloną, kažką tyliai pasakodama. Tvarkydama skrynelę su žaislais priemenėje, išgirdau ūmai suezintą tėvelio balsą:

– Tikiu, kad mylėdama mane tai sakai. Bet nė iš tavęs nenoriu to girdėti ir prašyčiau niekadoms neliesti tos temos.

Po pietų ciocia ir dėdė su Žūžu ir tarnaite išvažiavo pas dėdę Aleksandrą, tėvelio lydimi. Kai tėvelis sugrįžo, buvo jau vėlybas vakaras. Greitais žingsniais vaikščiodamas po kambarį, tėvelis pasakojo:

– Tiesiog sunku įsivaizduoti, kaip ten priėmė Bolesį ir Karusią. Įvažiuojant į kiemą, iškelti triumfo vartai, kaip kokiam vyskupui, prieangis nukabinėtas vainikais. *Cały dom nastrojony na najwyzszy ton*¹⁸³, Karusia narstos džiaugsmo kaip inkstas taukuose, Bolesio ūpas taip pat neapsakomas. Aleksandrienė – įkūnytas meilumas, įkūnytas atsidavimas savo svečiams, rodos, tuojau ims, išplėš savo širdį iš krūtinės ir padės jiems po kojų. Aleksandras laikos šiek tiek rezervuoti. Betgi, reikia pripažinti, ypatingas tos Aleksandrienės talentas įtikti, kam nori. Tu galutinai nustelbta. Gaila, labai gaila. Kad neapmąs-
tei, jog taip gali atsitikti. Ne tiek dėl mūsų, kiek dėl mūsų vaikų.

Mamatės akys žybtelėjo.

– Su vaikais bus taip, kaip norės Dievas. Už tokią kainą aš nepirksiu ateities savo vaikams.

– Visa nelaimė, kad tu visados viską egzageruoji. Pataikavimas daug už tave vyršnei moteriškai, mylinčiai tavo vyro seseriai, senoviškų pažiūrų žmogui, atrodo tau kažkoks baisus doros kodekso peržengimas. Kaip sau nori, tai donkichotiškumas. Nu-
grėžus akis nuo kai kurių juokingų pusių, tinkinti kiek galint – štai vienatinis kelias, kuriuo turėtumei eiti.

– Tiesa, – atsakė mamatė, o jos lūpelės virpėjo. – Visa mano nelaimė, kad neturiu to visų gyvių instinkto taikintis prie aplinkumos, o iš kitos pusės, neturiu užtenkamai jėgų pakreipti jas taip, kaip noriu.

¹⁸³ Visuose namuose nuotaika pakiliausia (lenk.).

Tai tarus, mamatė išėjo. Tėvelis vaikščiojo dar valandėlę po kambarį, paskui, pasiėmęs laikraščius, nuėjo į savo miegamąjį.

Nubėgau į saloną ir, pažvelgus pro langą, pamačiau mamatę vaikščiojančią po kiemą. Jau laikas buvo mums gulti, tad nubėgau pas ją pasakyti labai naktį. Kai pabučiavau jos abidvi rankeli ir ji pasilenkė pabučiuoti manęs, pamačiau jos paakiuose žibant du lašeliu. Apkabinus jos kaklą abiem rankom, nubučiauvau tuos žibančius lašelius ir tariau:

- Aš ciocios nemyliu, mamate, kad ir kiek dovanų duoda! Aš tik tave myliu, myliu...

- Reikia mylėti ir ciocia, Irusia, visus, - tarė ji, liūdnai šypsodamos. - Eik miegoti. Aš netrukus pareisiu.

Ir nuėjo į sodną, o aš grįžau namo. Nežinojau aiškiai, kodėl verkia mamatė, bet jutau, kad visi visi kalti, ir nemylėjau visų. Nuėjau pas tėvelį - jis lovoje skaitė laikraščius šaltai pabučiavau jam ranką ir širdį sopama nuėjau kalbėti poterių su broliukais ir gulti.

MAMATĖS UŽRAŠAI

Jaučiuos, tartum būčiau subadyta tūkstančiu adatėlių... Gal per tas dienas, mūsų svečiams pas Aleksandrus beviešint, mano žaizdelės kiek užgis, ir paskui vėl kantriai kentėsiu durstoma. Kad ne tos Karusios adatos ir kad ne Liudviko iritacija dėl mano nemokėjimo tvirtai įsigyti Karusios malonės, būtų man labai linksma vaišinti tuos svečius. Iš tikro, juk ne kasdien galima sutikti tokių originalių žmonių. Kartais be galo sunku išverti neprasijuokus.

Deja, kai kurie originalumai pasirodo ne be pamato, pavyzdžiui, tas Karusios sergėjimas vyro... Ak, koks nemalonus dalykas mane ištiko! Vieną dieną reikėjo man eiti kažko į sodno altaną. Darau duris, o ten - Boleš ir Domeikienė! Taip nustebau ir rados taip drovu, kad nebeatmenu, ką bedariau, rodos, tariau *przepraszam*¹⁸⁴ ir žaibu nubėgau atgal.

Netrukus Boleš, sutikęs mane vieną, tarė, daug mažiau pasitikėdamas savim, kaip visados:

- *Liczę na dyskrecję pani bratowej...*¹⁸⁵

- Nieko nemačiau, nieko negirdėjau! - pertraukiau, tokia man buvo gėda ir taip koktu kalbėti apie tai. Stebiuos, kaip jis neturėjo gėdos priminti tą atsitikimą. Argi galėjo manyti, kad aš kam nors pasakosiu?!

Paskui nuėjusi užrakinau altaną. Dabar tikrai nebeturės kur skirti savo *rendez-vous*. Vargšė Karusia! Atleidžiu jai visas adatas ir iš visos širdies jos gailiuos. Žinojau, kad Boleš mėgsta gražiąją lytį, bet maniau jo tą jausmą pasireiškiant kiek idealesniu būdu. Bjauru! Juk iš teorijos puikiausiai žinau, kad taip atsitinka, tačiau kai gauni žmogus susidurti su tikru faktu, nenori tikėti savo akimis ir stebėdamasis klausi save: ar tai iš tikrųjų?

Ir kaip juodu susižinojo, kame susitiko? Juk, rodos, Boleš niekur nevaikščioja pats vienas? Ne be reikalo dėlto Liudvikas nemėgsta Domeikienės. Ir man dabar jos grožis visados jau bus užtemdytas altanos.

Laimė, kad mūsų svečiai neilgai beviešės pas mus.

¹⁸⁴ Atsiprašau (lenk.).

¹⁸⁵ Pasikliauju ponios brolienės diskretiškumu... (lenk.).

Rodos man, kad palytėjau šlykščių šlykščiausią varlę – ir vis tebejaučiu ant pirštų tą palytėjimą. Kaip sunku, pažinus žmones, neniekinti jų! Reikia nuolat mąstyti apie savo silpnynes ir apie tai, kaip jos būtų pasireiškusios, esant kitokioms sąlygoms, ir jei nepasireiškia, tai kaip maža čia mūsų pačių nuopelno.

Man rodos, kad pasitenkinimo gyvenimu paslaptis teatspėjama tokiu būdu: žmogus neprivalo per daug reikalauti iš gyvenimo. Reiktų vaikus iš pat mažens mokyti, kad gyvenimas nėra kažkokia laimės duodamoji įstaiga, bet sunki, varginga tarnystė. Jei jis ir duoda kartais trumpų laimės valandėlių, tai yra jo malonė, ne pareiga. Jei žmogus taip žiūri į gyvenimą, tai jis nebėga galvotrūkiams paskui tą laimę, neįtempia visų savo jėgų vien tik tai laimei sugauti žūtbut, nerėkia ir nesidrasko, jos neradęs, o kiekviena šviesia valandėlė džiaugias kaip kokia dovana virš programos.

Turėjau malonų svečių – senelį Lukošį. Atėjo padėti pas mane pinigus – visą savo kapitalą, kelis rublius, suvyturtus į raudoną skurliuką. Surinko juos besimelsdamas „už dūšes“ ir paskyrė sau palaidoti.

Labai mėgstu kalbėtis su juo. Ramybė plaukia tuomet į mano sielą, kaip perskaičius išmintingą knygą.

Kiek kartų iš visų pusių tenka girdėti skundžiantis mūsų žmonėmis: kokie jie esą klastingi, nedėkingi, vagys. Žinoma, visa tai moka mūsų *ludek pobożny*¹⁸⁶. Bet ar „ponai“ – ne? Ir kaip dar, tik didesne skale. Dažnai klausiu save: koks turi būti išlavintas žmogus, kad turėtų teisės prikaišioti nedorybę jokio išlavinimo negavusiam savo artimui?

Viena žinau: savo santykių su Dievu tie prasti žmonės yra atradę tiesą. Jų santykis su Dievu – tai santykis mylinčio vaiko su geriausiu tėvu. Jei tėvas ir baudžia, jei tėvas ir spaudžia, jie žino, kad jis tai daro mylėdamas, jų naudai, ir nusižeminę bučiuoja tą baudžiančią ranką. O anieji, vadinamoji inteligentija, prieš Dievą – tai vergai prieš savo poną. Vergai, kurie visados jaučias skriaudžiami, nekaltai kankinami ir nuolat kyta prieš poną: „Aš nesu padaręs nieko blogo, neturiu sunkių nuodėmių ant savo sąžinės, už ką Dievas mane spaudžia? Kodėl ne viskas yra taip, kaip noriu?“ O mano senelis Lukošius – ne jis vienas, yra tokių daug aplinkui – štai eina jau devintą dešimtį, turėjo tris dukteris ir du sūnus, visi išmirė lig nepasenę; turėjo gražų gyvenimą, buvo išteklingas ūkininkas – kažki kas atėmė iš jo tą gyvenimą neteisingu būdu. Dabar teturi griūvantį lauželį miestelio gale, pakapyje, ir daržo sklypelį. Visoje trobelėje tėra dvi ruteli, nes neseniai kaimynas pasigėręs išdaužė visus langus. Išėjus jam kažin kur, vagis išnešė paskutinį prieglavį ir antklodę. Ir gyvena sau senelis vienas kaip pirštas; visa jo draugija – gauta nuo manęs višta ir iš kažin kur priklydusi katė. Žmonės atneša jam šio to, o jis meldžias „už dūšes.“ Jau kas kas, o jis, rodos, galėtų būti nepatenkintas savo likimu. Tačiau nesu girdėjęs iš jo lūpų nė vieno skundo žodžio. Nei ant žmonių, kurie jį nuskriaudė, nei ant Dievo, kurs tai leido ir visus artimuosius iš jo atėmė. Tylios ašaros rieda jam per raukšlėta veidą pasakojant, kaip mirė jo mylimoji duktė Marcelė.

„Kap pasijuta nabagėli, kad jau nebegeera, ir pradijeje sakyti dispazicijas, kap tas kad sáki. Viskų paskyri, mažiausį daiktėlį. Puikus tuoks skepets buva, pluonc, tris rublius muokiets, lipji atidouti Strazdauskiene, kitą lungoutą – sava puode. Buva če daug žmonių susirinkį, bet paskou visi išvaikščiuoje. Palikau vijns pats besiedįs pri luovas, kap

¹⁸⁶ Dievobaimingi žmoneliai (lenk.).

tas kad saki. Ana, nabagi, gul tap nuslabniejusi. Aš pasilenkįs ir veizu. „Papuneli, kuo tap veizi į muni?“ – saka. „Marceleli, – sakau, – bene miršti?“ – „Ne, – saka, – kap imsiu mirti, pasakysu. Paskaitysi toumet saldžiausiuoje Jiezaus vardą litaniją. Pajįškuok dabar“. Pasiemiau kningą ir meldous, kap tas kad saki. Tik staigu capt munij už runkas. „Papuneli, jau mirštu, skaityk litaniją“. Na ką dabar bedarysi? Niekur nieką. Veizu pruo lungą. Mažrimieni sava darže beraviejunti. Išbiegįs pruo duris, pašaukiau, paskou, atsiklaupįs pri luovas, pradiejau skaityti litaniją. Tujau atbiega Mažrimieni, suieja ir kiti. Bet dar ne tujau miri. Dar nubučiava bruolius, munij runkas nubučiava ir vis saka: „Neapleiskit tieveli, neapleiskit tieveli!“ Dar pabūva valundėlę. Dar iemiau iš untra karta skaityti litaniją. Bet kap tik ištariau tus žuodžius: Jiezau tykusi ir nužemintas širdijs“ – Marcelis ir neblika.

Puo Marcelis į dvejus metus Pronciškus, paskou į metus Kazimiers, pou kits kita visi nu munis išeje. Par trejus metelius trys vaka kiauškšt, kiauškšt – ir neblika. Lai bün švenčiausiuoji Dijva valia. Kap kartais atsiminsu anus visus, ar naktijs čiesi nemijguodams, ar dijną kumet, tap pradies gnaibyti širdelį, kap tas kad saki. Bet tujau ir pradedu gijduoti:

*Stuovi muotina verkdama,
Unt tuo kryžiaus regiedama
Sūnų sava prikaltą.*

Tučtujau kap imti nuim suopulį nu širdijs. Kų čia aš, menks vabals, kap tas kad saki, nuoru gyventi nekentiejis, kad pats Viešpats Dijvas ir anuo Švenčiausiuoji Muotinelis tijk kentije. Tik diekavuoti ir diekavuoti munij rek puonou Dijvou. Vijnc palikau, sene, menks, vo del tuo nie badu nemirštu, nie niekur nieką. Yra gerų žmuonių, apveiz muni, turu pastuogi. Ačiū puonou Dijvou už visas luoskas!“

Senelis mėgsta pasikalbėti. Per dienu dienas pats vienas savo trobelėje, tik su „dūšėlėmis“; eite retai teišeina, nes kojios silpnos, o kadangi yra kurčias, tai nelabai kas tenori su juo kalbėtis. Todėl, manęs pas save sulaukęs ar čia atėjęs, šneka ir šneka.

Kartais gaunu ir prisijuokti. Šiandien pasigyrė senelis, kad jam peršą kažką.

– Bet aš nie klausyti nenoru. Apie smertį rek jau munij mislyti, ne apie ženatvį. Kad aš nežanijaus, kap munuoji mire, išbuva, kap tas kad saki, devyniuolika metų, aš dabar, mat, žanysious! Kad būčiau noriejis, tumet pinkias būčiau gavįs.

Apyaklis, kurčias, vos paeina, bet turi žemės sklypelį, tai kuo ne jaunikis?

Nuostabi mįslė yra žmogaus siela. Kas, rodos, gali būti išlaidesnis už Liudviką, o tačiau jis irituoja pamatęs, kad duodu ko nors pavargėliams. Širdį turi gerą ir pats duoda, kam reikia ir kam nereikia, tai kodėl? Mano nuomone, ir čia ta pati priežastis: jis nori savo žmonoje rasti tų ypatybių, kurių pats stinga, ir dar iškeltų lig aukščiausios potencijos. Tuomet būtų buvus išlaikyta pusiausvyra, ir ką vienas būtų sugadinęs, tą antras būtų pataišęs.

Gera sako Karusia, aš iš tikro esu nevykusi žmona Liudvikui, nes nesistengiu pataisyti to, ką jis gadina. Aš tik stengiuos davinėti taip, kad Liudvikas nematyų. Valandomis niekinu save už tai, o kartais man rodos, kad tai vienintelis kelias sugyventi su kits kitu: vengti iritacijos ir daryti, ką liepia sąžinė. Nežinau nieko. Tiek težinau, kad nemoku atvirai priešintis ir pasiduodu čia savo prigimčiai, panašiai į prigimtį straigės, kuri su mažiausia kliūtimi susidūrus, kuo greičiausiai lenda į savo kaušą, ir jei ką daro, tai giliai pasislėpusi.

Pilku rūku apsiaustas šiandien visas pasaulis, ir mane visą apsiautė rudens nuotaika. Klevų alėja nutiesta mirusių lapų auksiniu kilimu, o ant jo šen ir ten raudonuoja purpuriniai taškai, lyg kraujo lašai, išvarvėję iš sužeistos širdies. Ilgesys skverbiasi į visus sielos užkampius. Ilgu viso ko: saulėtų vasaros dienų, jau nuskendusių amžinybėje, ir tų mirusių lapų, ir nužydėjusių gėlių, ir debesėlių, nuplaukusių į nežinomą toli, ir išlėkusių į dausas paukščių...

*Rudenio pilką dienele
per ūkanotus laukus
ir per nuliūdusį mišką
eina lėtai Ilgesys.
Medžiai visi apsiverkė...
Ašaros krint nuo šakų,
sunkias į motiną žemę.
Ak! čia nerasi smiltelio,
kurs kitą sykį nebūtų
vaikščiojęs šitais laukais,
kuris nebūtų čia verkęs,
kaip mano štai Ilgesys.
Žingsniais tyliais, sopulingais
eina lėtai Ilgesys.
Bet akys liūdnos, svajingos
lekia strėla į tolybę,
veržiasi per pilką rūką,
veržias per verkiantį mišką
tolimon mėlynon erdvėn.
Bet, visą žemę aplėkę,
nieko neranda, ak nieko,
kas jas galėtų pasotint,
kas jas galėtų nutildyt.*

*O sunkus kryžius taip spaudžia,
o kojos plūsta kraujais.*

*Tuomet, išskėtęs sparnus,
kyla nuo žemės aukštyn Ilgesys.
Kryžius jau tartum plunksnelė,
kruvinos kojos nebskauda.
Lekia aukščiau vis, aukščiau.
Pro auksaveides žvaigždes,
pro saulės dievišką akį,
dar vis aukščiau. Ant tų žvaigždžių
ieško kitų, liepsnotesnių,
ant saulės amžinos ieško
jis Saulių Saulės...*

Mūsų svečiai ketino viešėti pas dėdę Aleksandrą visą savaitę. Todėl didelis buvo mūsų nustebimas, kai penktos dienos pavakarį privažiavo karieta, o joje – ciocia Karusia, dėdė Boles, Žužu ir tarnaitė.

– Nesitikėjot taip greit mūsų sulaukti. Matot, pasiilgome jūsų ir parvažiavome greičiau, – tarė ciocia.

– Gerai sako Karusia, – pridūrė dėdė, – pasiilgome. Tiesą pasakius, nepaisant viso ko, pas jus geriausia.

Ciociai persirėdžius ir su darbeliu rankoj atsėdus kanapoje, prasidėjo kalbos apie vaises pas dėdę Aleksandrą. Ciocia ėmė stebėtis, kokia ta Aleksandrienė esanti nepaprasta, ideali žmona, ideali šeimininkė, kokia visur esanti tvarka, nė vienas trupinėlis neinaš niekais. Koks vaikų auklėjimas! Ir norint negalima esą nieko prikišti. Per visą laiką negirdėjusi iš jų nė vieno žemaitiško žodžio, užtat prancūziškai kalbą jau visai sklandžiai.

Čia dėdė pertraukė ciocia.

– Kam perdedi, Karusia? Apie vaikus geriau tylėk. Tegu jie sau nors ištisą dieną kalbas žemaitiškai, bet teneesie tokie pasileidę, kaip tas jų vyresnysis sūnus. Tiesiog bjaurus berniukas! Įsivaizduokit, įsivogė į mano kambarį, atidarė mano neseserą, viską išmėtė, o vieną nagų šlifuojamąjį pabūklėlį sulaužė. Žinot, tie mano gražieji, tokie brangūs pabūklėliai, dramblio kaulo. Negirdėtas išūlumas! Pareikalavau, kad duotų jam rykščių. Kitaip, kuo jis užaugš? Bet abejoju, ar tai įvyko, nes iš viso ko matyti, kad tai motinos lepinamas valiūkėlis. Dar gerai, kad pats pamačiau jį išeinant iš mano kambario, būtų sake, kad tai ne jo darbas. Puikus egzempliorius auga, nėra ką sakyti!

– Dabar tu perdedi, Bolesiu, – tarė ciocia. – Ką darysi? Labai gyvo būdo berniukas. Bet apskritai viskas ten labai, labai *comme il faut*.

– Ką darysi, kad ir Aleksandras – gal taip pat dėl savo būdo gyvumo – kartais pasako tai, ko sakyti nepritiktų. Žinoma, aš čia nieko nepadarysiu, tik konstatuoju faktą, kad Aleksandruoliui toli lig to meilumo ir vaišingumo, kuriuo pasižymi Liudvikas. O ir Aleksandrienė su visu savo taigojimu nėra tokia švelni, kaip Liudvikienė. Dėl to ir sugrižau greičiau.

– Taip. Aleksandro liežuvėlis kartais mažumą per smailus, – tarė ciocia. – Užtat Aleksandrienės ypatybės išlygina visas nelygybes. Ak, kad šiame pasaulyje dažniausiai taip keistai jungiasi moterystės ir taip retai teviešpatauja jose harmonija! – giliai atsiduso ciocia.

Po tėvelio šviesiais ūsais klaidžiojo linksma šypsena.

Dieve, Dieve, koks perkūnas kabojo viršum mano galvos ir kokia laimė, kad jis ant manęs nenukrito. Tai mamatės mylinti rankelė nuvarė jį nuo manęs.

Po pietų, kai visi sėdėjo salone, ciocia pašaukė mane ir tarė:

– Kadangi mano sumanymas liečia tave, tai pasiklausyk ir tu.

Paskui kalbėjo toliau:

– Irusia jau didelė mergelė, jau pabaigė aštuonerius metus, laikas jai mokytis kaip reikiant. Dėl to mudu su Bolesiu, norėdami palengvinti jums sunkų vaikų auklėjimo uždavinį, nutarėme pasiimti ją pas save. Boles su savo aukso širdimi noromis sutiko. Man be galo rūpi, kad mano tokie artimi giminaičiai gautų tinkamą auklėjimą ir mokslą, tad lavinsime Irusią kuo rūpestingiausiai. Turės prancūzė boną, geriausius mokytojus,

muzikos lekcijas. Ir šiaipjau elgsimės su ja kaip su tikrąja dukterimi. O jei ji stengsis būti gera ir paklusni, duosime ne tik mokslą, bet dar kitokių būdų aprūpinsime jos ateitį.

– Irusia atrodo rimta ir mandagi mergelė, – tarė dėdė Boleš, – todėl tikiuos, kad netieks mums nemalonumų ir mokės įvertinti tai, ką jai padarysime.

Man ūmai pasirodė, kad mane kažkas stumia į baisią, juodą duobę. Pagrobiau mamatės ranką ir, prisiglaudusi prie jos, šnibždėjau:

– Juk neduosi manęs, mamate, juk neduosi!

O akys pilnos pribėgo ašarų. Tuo tarpu tėvelis tarė:

– Taip mane sugraudino jūsų gerumas, kad nerandu žodžių savo dėkingumui išreikšti. Jūsų sumanymas toks netikėtas. Žinoma, skaudu mums būtų skirtis su Irusia, bet tai jos naudai. Žinau, kad pas jus bus kaip namie. Irusia, padėkok dėdei ir ciociai.

Nejudėjau iš vietos. Ašaros jau riedėjo man per veidą.

– Padėkok, Irusia, – tarė tyliai mamatė. – Ciocia ir dėdė trokšta tavo laimės.

Priėjau pirma prie ciocios.

– Ko verki, Irusia? – paklausė ji. – Ar nenori su mumis važiuoti?

– Man gaila mamatės... ir visų...

Čia ašaros taip gausiai išstryško, kad, nebegalėdama nė padėkoti dėdei, kuo greičiau-siai išbėgau iš salono.

Nika piešė vaikų kambaryje.

– Nika, Nika! mane ciocia vešis į Vilnių... aš pas jus visados gyvensiu... paliksiu jus visus, – sakiau kukčiodama.

– Nevažiuosi, Irusia, nebijok! Tėvelis ir mamatė tavęs neleis, – ramino Nika išsigandęs.

– Tėvelis jau leido...

– Tai mamatė neleis.

– Bet juk visados yra taip, kaip nori tėvelis. Aš nenoriu, Nika! Aš mirsiu be jūsų! Ir žinai, kaip ciocia nuolat bara, ir dėdė toks nervingas...

Nika pamąstė valandėlę.

– Neverk, Irusia. Aš žinau, ką padarysim. Ciociai ir dėdei išvažiuojant, tu pasislėpsi kur nors. Žinai, kur geriausia? Pas bobutę. Ten neieškos. O jei ateitų, tai užlįsi už žaliojo pečiaus. Neverk!

Bet manęs tas patarimas nepaguodė. Taip tik Nika tegali manyti, o aš jau žinau, kad jei mamatė ir tėvelis lieps važiuoti, tai ir reiks. Todėl, atsisėdus kertelėje, verkiau. Nika liovėsi piešęs ir sėdėjo susirūpinęs. Po valandėlės atėjo mamatė, ir glamonėdama mane, tarė:

– Neverk, Irusia, nevažiuosi. Mokysies čia pat, kol užaugsi didelė.

– Ar tikrai neduosi manęs, mamate? – klausiau nušvitusiomis akimis, apkabinus mamatę.

Į kambarį įėjo tėvelis.

– Gražiai pasielgei, Irusia, tartum būtumei ne vyresnė už Jonelį. Ciocia daro tau tokią didelę malonę, o tu – tuojau birti ir bėgti. Gražu! Ar bent supranti, kokią gėdą mums padarei?

Stovėjau išsigandusi, vėl nusiminusi, glausdamos prie mamatės.

– O tavo pasielgimo, Marynia, irgi kitaip negaliu pavadinti, kaip vaikišku. Juk tokio išsilavinimo mes jai negalėsime duoti. Juk ir aš ją labai myliu, ir man be galo skaudu būtų su ja persiskirti, bet reikia savo egoizmą paaukoti vaikų gerovei.

– Ak, Liudvikai, kaip gali mane įtarti esant čia egoistę! Tiesa, būtų tai man baisus smūgis, bet persigalėčiau, jei to reikalautų Irosios laimė. Bet juk jie iškreips mūsų vaiko

sielą! Ar to nesupranti? Kuo ji pavirs, augdama tokioje atmosferoje? Ne, ne, niekad! Geriau teneturie ji to aukšto išsilavinimo nei tos aprūpintos ateities, bet teturie tai, kas brangiausia. Juk visados yra taip, kaip tu nori, Liudvikai, bet šį kartą aš iš visų jėgų ginsiu savo teises.

Niekados dar nebuvau mačius mamatės tokios susijaudinusios. Visuomet tokia rami, dabar kalbėjo smarkiai ir griežtai; visuomet blankus jos veidas dabar buvo paraudęs.

- Egzageruoji, kaip visados, ir dėl to esi nesukalbama. Pirma nurimk, o paskui pakalbėsime, - tarė tėvelis ir išėjo.

Tačiau šį kartą įvyko tai, ko norėjo mamatė. Nežinau, kaip ji įtikino tėvelį, ką kalbėjo su ciocia, tik pasilikau namie.

Bet ciocios malonės visai netekau, ir per tas paskutiniausias dienas ji su manim nebe-kalbėjo. Tik kelis kartus žiauriai pažiūrėjus į mane, tarė:

- Pasigailėsi kada nors, bet bus per vėlu.

Mamatei ciocia buvo šalta kaip ledas. O dėdė Boleš buvo toks, kaip visados, ir negalima buvo numanyti, ar jis pyksta, ar ne.

Jau ruduo - šlapias, purvinas, pilkas. Lytus barškina į rutes, vėjas daužo langines ir kaukia kamine, padangėse kabo storos debesų drobulės. Šiandien jau išvažiavo dėdė ir ciocia, o su jiedviem ir tėvelis palydėti judviejų lig pat Vilniaus. Tie patys arkliai rytoj atveš mums mokytoją. Kad ir bjaurus oras, mums labai linksma šiandien. Jaučiamės lyg paukščiai, išleisti iš narvelio: galime vėl bėgioti Ritinėdami po visus kambarius, nebereikia per dienas glaustis po savo kambariukų kampelius, bijant įkyrėti svečiams; nebereikia bijoti kiekvieno judėjimo, ne tokio, kaip reikia, pamokslo nuo ciocios ir priekaištų, kad esą matyti, kokioje draugijoje mėgstame dažnai būti. Nika ir Jonelis tuojau ėmė naudotis ta laisve: salono viduryje pasikinkė ketvertą arklių, sukrovė aukštą karietą iš kėdžių ir, atsisėdę su ilgais botagais, važiuoja, balsingai varydami savo bėglius žirgus. Tarnaitės tvarko ciocios ir dėdės gyventus kambarius ir rengia kambarį mokytojai, o aš džiaugsminga padedu. Nešame su mamate porą gražių žolynėlių, kabiname ant sienos kilimą, tiesiame ant stalo staltiesę. Norėčiau, kad tai mokytojai būtų pas mus gražu ir gera, labai jos laukiu, nes mamatės draugė, kuri mums ją rekomendavo, rašė, kad esanti gera ir mylinti vaikus.

Ir mamatė šiandien linksma.

- Žinai, Irute, - tarė man, - dėlto gerai kartais, kad viskas pasaulyje praeina.

Pietūs buvo labai linksmi ir guvūs, nes, mamatės ir mūsų nuomone, reikėjo giliai atsikvėpti, taip ilgai išbuvus suvaržytiems.

Tuo tarpu lytus liovėsi dulksnojęs, ir žvilgterėjo saulė. Tad pavalgę, prikrautu krepšiu nešini, visi išėjome pasivaikščioti.

Alėjose margi, lengvi, šnabždus lapai pavirto šlapia ir sunkia nešvarios spalvos mase; murziniuose laukuose, tarp rugienų ražų, šen ir ten dreba liūdnos violetinės gėlės - paskutinės rudens gėlės.

Liūdnas pasaulis - bet mums linksma: taip ilgai nevaikščiojome su mamate. Tad visur užeiname: ir pas senelį Lukošių, ir pas Topilę, ir pas bobutę, kol krepšiukas visai ištuštėjo.

Grįždama mamatė sako:

– O aš žinau, ko jūs dar labai trokštumėt, ir noriu jums to džiaugsmo patiekti. Pakelkit balių ir pakvieskit Žvirbliukus.

Ir buvo labai iškilni puota, nes nuo svečių buvo likę visokių skanių daiktų. Pavalgę šokome su Žvirbliukais, mamatei grojant. Sutemus ir mūsų svečiams išėjus, mamatė ėmė dainuoti Rudens dainą, o mes, sutūpę prie jos kojų, klausėmės.

*Już się ostatnie dźwięki rozwiaży,
Już nas ostatnie ptaszki pożegnaty...*¹⁸⁷ –

Plaukė meilus mamatės balsas. Paskui, skausmingas, ašarotas, skundės:

*Wieczną jedynie jest ma tęsknota.
Wieczną tęsknota, co mam w duszy mej...
Ach, jak prędko już!
Ach, jak prędko już!*¹⁸⁸

Mirė paskutinis žemas tonas, lyg sužeistos širdies mirštamas dejavimas.

– Man labiausiai gaila, že już nas ostatnie ptaszki pożegnary, – tarė Nika.

– Kaip paukštelių nebėra, taip visur dabar tylu ir tuščia, – pasakiau aš.

– Ir visi lizdeliai tokie liūdni ir tušti, – pridūrė Jonelis.

– Viso ko gaila, vaikeliai, viso ko, – tarė mamatė.

– Žinai, mamate, ką aš pamąščiau, – tarė Nika. – Mes čia sėdime, susitūpę į krūvelę prie tavęs, kaip tik paukšteliai lizdelyje.

– Ir taip pat trys, kaip tame lizdelyje vašoklėse.

– Tiesa, Nika, – tarė mamatė. – Esat mano brangiausiai paukšteliai, ir kaip mums gera drauge! Tai mūsų laimingiausi laikai – ir mano, ir jūsų. Bet ateis laikas – laikas taip greit lekia! – ir išskrisite iš lizdelio... ir tuščias paliks lizdelis...

– Kur mes skrisime, mamate?

– Kiekvienas sau. Mokytis, paskui darbuotis sau ir kitiems.

– O mes ir vėl parlėksime, mamate.

– Taip, bet jau nebegyvensime taip, kaip dabar. Tuščias ir liūdnas liks lizdelis. Ir tik mudu su tėveliu – su senu paukščiu – nuliūdę betupėsime. Ir kuomet nors parlėkė neberasite nė mudviejų... O gal rudens viesulas kurią juodą naktį sugriaus ir patį lizdelį... Norėčiau kartais sustabdyti tą beširdį laiką, vaikeliai, kad ilgiau būtumėt tokiais mažais paukšteliais ir ilgiau galėčiau jus laikyti apgūžusi.

– Ar nenori, mamate, kad mes užaugtume?

– Žinoma, kad noriu! Noriu ir nenoriu. Būsime tie patys, bet ne tokie pat. Ir mylimos jūsų akelės, kurias dabar bučiuoju, bus tos pačios, bet nebe taip žiūrės, ir jūsų šilkiniai plaukeliai nebe taip minkštai raitysis mano pirštuose.

– Mamate, kodėl sakei, kad, sugrižę į lizdelį, gal nei tavęs, nei tėvelio nerasime? – paklausė Nika.

¹⁸⁷ Jau paskutiniai garsai nurimo,
Jau paskutiniai paukščiai išskrido... (lenk.).

¹⁸⁸ Vien ilgesys mano lieka, per amžius,
Amžiną ilgesį savo sieloj jaučiu...
Ak, kaip greitai jau!
Ak, kaip greitai jau! (lenk.).

– Nes seni paukščiai išlekia ten, iš kur niekas nebegrižta. Į tėvų dausas. Taip yra, vaikeliai. Ak, bet esti ir kitaip...

Ūmai antrame kambario gale kažkas stipriai pabarškino į langą. Mamatė krūptelėjo, visi išsigandę pašokome iš vietos ir nubėgome žiūrėti. Už lango juodavo naktis, ir nieko nebuvo matyti nei girdėti.

– Kas čia buvo? Kas čia buvo? – klausė mamatė neramiai. Jos akyse mačiau sopulingą išgąstį. – Koks tai buvo ženklas? Gal tai barškino likimas, kaip Bethoveno Likimo simfonijoje?

Ir, vėl atsisėdus už pianino, mamatė pradėjo groti tą gražiąją simfoniją. Bet atmintinai temokėjo nedaug, tad, pertraukus ją, ėmė austi kažkokią be galo liūdną melodiją ir dainuoti rečitatyvu:

*Ak, kaip bijo širdis! Lyg paukštelis ji dreba, o Viešpatie,
ateities juodai uždangai kabant prieš ją, nelaimingąją.
Kas ten slepias užjos? Kokios nuožmios baidyklės sutūpusios
budriai tyko užpulti mane, pro tą uždangą einančią?
Baisios galvos jau kilst, smailianagės jau tiesiasi letenos,
balti dantys jau blizga, jau skamba, jau žvanga jų piktjuokis...
Ak įsmigs tie nagai man į širdį – paukštelį bedrebantį;
ak, suspaus mane letenos kietos šaltam savo glėbyje!
Ir nėra man galios sustoti, ir nėra man galios išvengti.
Kiekviena sekundė arčiau mane neša jų baisiojo glėbio.
Šaltas prakaitas drėkina kaktą, širdis plakus liaujasi...
Geležinį baidyklių tų glėbį suminkštink, o Viešpatie!*

Taip liūdnai dainavo mamatė, o manyje kilo žinomas jausmas, kad visi mirs, o aš pasiliksiu viena.

Baisu man rados, ir tariau mamatei:

– Mamate, eikim iš čia prie žiburio.

Mamatė uždarė pianiną, ir nuėjome į valgomąjį, kur viršum stalo linksmi degė lempa, ant staliuko maloniai užė samovaras, o Nika su Joneliu, užsikvėpę ant stalo, žiūrėjo kažkokius paveikslėlius.

Ir praėjo viskas, ir prabėgo... Praėjai ir tu, o motin mano, į dausas išlėkusi iš lizdo. Bet pirmiau dar išlėkė paukšteliai⁹⁸.

O lizdelį viesulas sudraskė...

*Dabar visi jūs vėl drauge – lizdelį
susukę ten, kame jau nieks neirsta.
Girdi jau, motina, harmoniją stebuklingą,
kurios sugauti čia stengeis iškreiptą toną,
ir grožį jau matai, už viską čia gražesni,
už Alpių ežerus, už veikalus artistų,
kurių čionai neteko tau regėti.*

*O aš – lizdelio mūsų paukštis paskutinis,
pats vienas čia palikęs taip ilgai,
skrendu pas jus, mamate, vis artyn, artyn...
Netrukus sunkūs plyš lėlutės-kūno vysčiai,
siela – drugys auksinis – nulėks pas jus į lizdą.
Tikiu: vėl kada nors paglostys mano veidą
rankelės tavo švelnios, kvapios kaip tos rožės,
ir tavo liūdnos akys man šypterės laimingai.
Prie rankų tų brangių pripuolus ilgioms lūpoms,
kaip Tomas Viešpaties žaizdas kai palytėjo,
sušuksiu, laimėj skęsdama: Mamate mano!*

Parengė Gediminas Mikelaitis

Jonas Biliūnas

Jonas Biliūnas (1879–1907) – lietuvių novelės klasikas, psichologinės prozos ugdytojas – gimė 1879 m. balandžio 11 d. Niūronyse (Anykščių raj.) pasiturinčių ūkininkų šeimoje, tačiau dar būdamas gimnazistas liko našlaitis, susidūrė su skurdu ir būtinybe verstis savarankiškai, už kuklų atlygį mokė jaunesnius vaikus, kol 1899 m. savo lėšomis baigė Liepojos gimnaziją. Paskutinėse gimnazijos klasėse susidomėjo marksizmu, tapo aktyviu socialdemokratu, įkūrė slaptą moksleivių draugiją, kurioje dalyvavo būsimoji kultūros, mokslo veikėjai: teisininkas, kraštotyrininkas Pelikšas Bugailiškis, gydytojas Pranas Mažylis, chemikas Antanas Purėnas ir kt. Dėl savo pažiūrų Biliūnui teko nukentėti: 1900 m. buvo pašalintas iš Dorpat (Tartu) universiteto. Politinės retorikos, socialinio aktyvizmo pėdsakų gausu jo ankstyvuosiuose apsakymuose, skelbtuose darbininkų spaudoje: „Pirmutinis streikas“, „Be darbo“ ir kt. 1902 m. Panevėžyje, kur tada gyveno, įsteigė socialdemokratų partijos grupę.

Kairuoliškumas, dėmesys pažemintiems ir nuskriaustiems, permainų troškimas – būdinga XX a. pradžios jauno intelektualo, ypač pavergtos tautos piliečio, laikysena. Tai buvo pozityvizmo epocha, kai naiviai tikėta, kad revoliucionieriai, herojiški promėtėjai, gali nepaisydami aukų ir praradimų atvesti visuomenę prie naujo „laimės žiburio“. Vėliau politinių idėjų įkarštis ėmė vėsti, dėmesį patraukė literatūra, estetika, kultūros istorija. Biliūnas buvo pirmasis lietuvis inteligentas, kuris profesionaliai ruošėsi rašytojo darbui – tam turėjo pasitarnauti 1903–1904 m. studijos Leipcigo ir Ciuricho universitetuose (Ciuriche jis studijavo literatūrą ir su ja susijusias disciplinas). Užsienyje parašytos kai kurios Biliūno novelės („Vagis“, „Kliudžiau“ ir kt.) rodo bręstantį rašytojo talentą, kurį veikė ir kruopščiai studijuojama lektūra, pirmiausiai psichologinio realizmo mažieji šedevrai – Gi de Mopasano, Antono Čechovo novelės.

Nuo kairiosios pakraipos jaunystės bendraminčių niekada neatsiribojo (neatsitiktinai pirmą jo biografiją parašė būsimasis Lietuvos komunistų lyderis Vincas Mickevičius-Kapsukas), prisidėjo leidžiant socialistinę spaudą. Yra ir kitų liudijimų: rašytojo penkiasdešimtmečio proga keletą jo draugų apklausęs Juozas Tumas-Vaižgantas išsiaiškino, kad gyvenimo pabaigoje Biliūnui buvę artimesni liberaliojo sparno kultūrininkai, liaudies švietėjai Jonas Jablonskis, Povilas Višinskis, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, o socialdemokratų, pernelyg įsijautusių į politikos reformatorių vaidmenį, jis nebemėgęs. Savijautai nuolat prastėjant rašytojas jautėsi vienišas, nutolęs nuo visuomeninių reikalų. Su kategoriška, kompromisų nepripažįstančia kairiųjų intelektualų politine linija nesiderino gilėjanti Biliūno resignacija ir siekis derinti priešingas pozicijas, išsiugdyta demokratinė laikysena.

*Nes kas gali sujunginti skaitytojaus
jausmus labiausiai už tikro gyvenimo
teisybę, už realią aprašymą ar tai
gerų, ar blogų jos pusių!*

J. Biliūnas)

*Taigi, jeigu norime būti tikrais
dailos rašytojais, patys turėkime
jautrias širdis ir mokėkime giliau
pažiūrėti į širdis žmonių, kuriuos
norime aprašinėti.*

J. Biliūnas

Jo estetiniai orientyrai labai įvairūs: studijuoti rusų demokratų Nikolajaus Černyševskio, Nikolajaus Dobroliubovo veikalai, Karlo Borinskio vokiečių poetikos tyrinėjimai, savarankiškai mokytasi prancūzų kalbos. Tarkime, „Laimės žiburio“ legendoje daugelis tyrinėtojų atpažįsta Maksimo Gorkio įtaką, daugelyje smulkiųjų novelių – Čechovo metodą, kai pasakojimo pagrindas – nebe pramogai skirtas anekdotas, o visus veikėjus ir patį veiksmą paliečianti „begalinė pasaulio skriauda“ (Vytautas Kubilius).

Jau sirgdamas džiova ir gydydamasis Lietuvoje (Rozalime, Kačerginėje, Anykščiuose) ir Lenkijoje (Zakopanėje) Biliūnas parašė brandžiausius kūrinis – „Joniukas“, „Lazda“, „Ubagas“, „Brisiaus galas“, *Liūdna pasaka*. Silpstant jėgoms, kūrybinės galios ir entuziazmas tik augo, kūrybiniai planai vijosi vienas paskui kitą: laiške Povilui Višinskiui Biliū-

nas prisipažino meldžiąs likimo, kad jam būtų suteikta bent dešimt metų, per kuriuos galėtų užrašyti viską, kas sieloje glūdėjo. Likimo permaldauti nepavyko: rašytojas 1907 m. gruodžio 8 d. mirė Zakopanės sanatorijoje.

Jam buvo lemta likti literatūros istorijoje pirmiausiai kaip fragmentiškų novelių autoriui – ir ne vien todėl, kad stambesniems epiniams žanrams trūko laiko ir jėgų. Fragmentiškumas, dėmesys detalėms, niuansams, atsirbojimas nuo teorijos, teigusios, kad rašytojas privalo kurti objektyvų epochos ir visuomenės paveikslą – visa tai būdingos Biliūno prozos ypatybės. Yra nebaigtų tekstų: pavyzdžiui, parašyta tik įžanga planuotai studijai apie Žemaitės prozą, kur mėginta teoriškai suformuluoti realizmo principus. Čia Biliūnas kaip tikras pozityvistas naują literatūros metodą apibrėžė gamtamokslio terminais, gretino rašytojo santykį su vaizduojama medžiaga ir rentgeno spindulių, kurie tais laikais dar buvo fizikos sensacija, poveikį: realistas esąs kaip fotografas, jo „atida, kaip X spinduliai Rentgeno peržengdama paviršutinę pluta, turi atidengti mums viduj užsislėpusią žmonių dvasią ir jų psichologijos apsireiškimus.“

Tačiau ne mažiau jam svarbūs ir širdies, jausmo sprendimai: „Taigi, jeigu norime būti tikrais dailos rašytojais, patys turėkime jautrias širdis ir mokėkime giliau pažiūrėti į širdis žmonių, kuriuos norime aprašinėti“. Lietuvių literatūros kritikoje Biliūnas dažniausiai laikomas realizmo atstovu, tačiau bandyta jį priskirti ir sentimentalistams (Algimantas Radzevičius). Kita vertus, ne vienas tyrinėtojas pastebėjo jo kūryboje didelį jausmo santūrumą, derinamą su stipriu emocingumu (Meilė Lukšienė, Kazys Umbrasas).

Biliūnas nebijojo aiškiai apibrėžti savo pilietinės pozicijos, tačiau jis taip pat dažnai laikomas tolerancijos, pakantumo skatintoju. Jį veikė modernistinės reliatyvizmo idėjos, pasak kurių, nieko tikra nežinome apie mus supančius daiktus ir reiškinius ir neturime teisės kategoriškai spręsti ar teisti. Biliūno veikėjai neskirstomi į teigiamus ir neigiamus, jiems nepritaikomos stereotipinės schemos. Pasakotojas dažnai neatskleidžia, kurio

pusę jis palaiko, nors gali su skaitytoju pasidalyti abejonėmis, nesislepia už savo veikėjų, neimituoja objektyvaus visažinio pasakotojo, būdingo klasikinio realizmo prozai.

Daug svarstyta apie Biliūno prozas psichologizmą. Akivaizdu, kad jo vaizduojami žmonės atveria daugiau vidinio pasaulio užkaborių nei Žemaitės ar Lazdynų Pelėdos herojai, atpažįstami plačioje, spalvingoje, tačiau pernelyg apibendrinotoje, individualių veikėjų stokojančioje visuomenės panoramoje. Tradicinio realistinio pasakojimo kontekste Biliūno herojai atrodo egocentiški, subjektyvūs. Jie dažnai samprotauja pirmuoju asmeniu, nebijo atsiverti, dalijasi autentiškais atsiminimais. Žmogus tarsi įvertinamas nauju žvilgsniu – atkreipiamas dėmesys į kintančius veido bruožus, „sielos veidrodžius“ – akis, fiksuojami balso pokyčiai, nutylėjimai, suteikiamas žodis visuomenės atstumtiesiems – elgetoms, bepročiams. Žvilgsnis į pasaulį ir save – persmelktas elegiško graudulio, neretai savigraužos. Esminiai Biliūno motyvai susiję su įskaudinto, žeminamo žmogaus jausminėmis reakcijomis – kalte, skriauda, nuoskauda. Šie jausmai suvisuotinami: tai, kas atsitinka senam artimųjų apleistam ubagai ar niekam nereikalingai katytei, gali atsitikti kiekvienam, todėl Biliūno tragizmas be jokio moralizavimo veikia labai įtaigiai. Pasak rašytojo Romualdo Granausko, sunku įsivaizduoti žmogų, kuris neverkė dėl beprasmiškai žuvusios katytės: „Parodykit man tą žmogų, ir aš į akis jam pasakysiu, kad gamta vietoj širdies dar vaikystėje jam teįdėjo akmenį. Ir dar labai suabejosiu, ar šiandien tas akmuo jam atvirto į širdį“.

Biliūno proza buvo lūžio taškas, žymėjęs naują lyrinės, psichologinės prozos epochą: visi vėlesni rašytojai (Ignas Šeinius, Jurgis Savickis, Antanas Vaičiulaitis ir kt.) plėtė psichologijos pažinimo horizontus, tačiau turbūt nė vienas nepasiekė tokios meninės įtaigos palyginti paprastomis, išoriškai skurdžiomis, tačiau puikiai suderintomis stilistinėmis priemonėmis.

Tad Biliūnas – vienas pirmųjų lietuvių literatūros stilistų. Iš jo kūrybos neįmanoma išmesti sakinio, dažnai net pakeisti žodžių tvarkos, kad nesugriūtų prasminis karkasas. Jo kūriniai vientisi, pasakojimo tonas netrūkinėja, toks pat išlieka iki galo. Tai ne padriki įspūdziai, o nuoseklus pasakojimas, nors ir papildytas lyriniais elementais. Biliūnas – vienas meditacinės, poetinės prozos pradininkų, iš jo mokėsi ir savuosius „magiškojo realizmo“ ar „ezopinės kalbos“ modelius kūrė Antanas Vaičiulaitis, Romualdas Granauskas, Juozas Aputis. Sovietmečiu Biliūno kaip „pažangiojo“ literato autoritetas padėjo išlaikyti gyvybingą lyrinės prozos tradiciją. Autoritetą puoselėti padėjo ir oficialiosios valdžios atstovų 1953 m. sprendimas perlaidoti rašytojo palaikus Liudiškių piliakalnyje prie Anykščių.

*Ir jeigu mes visi verkėme,
skaitydami jo „Kliudžiau“,
„Brisiaus galą“ arba „Liūdną
pasaką“, tai vien tik iš gražumo;
vien tik iš gražumo, sakau, nes
liūdesys taip pat gali būti ir
gražus, ir skaidrus, ir taurinantis.
Parodykit man žmogų, kuris
neverkė dėl tos baltai murzinos
katytės? Parodykit man tą žmogų –
ir aš į akis jam pasakysiu, jog
gamta vietoj širdies dar vaikystėje
jam teįdėjo akmenį. Ir dar labai
suabejosiu, ar šiandien tas akmuo
jam atvirto atgal į širdį.*

R. Granauskas

*Žemaitės ar Lazdynų Pelėdos
apsakymus būtų galima nesunkiai
redaguoti; geriausiuose J. Biliūno
kūriniuose neįmanoma ne tik
sakinio išbraukti, bet kartais
ir žodžių tvarką pakeisti, jeigu
nenorime, kad skaitytojo suvokimas
imtų šlubčioti, stabčioti.*

A. Zalatorius

Kapsuko ironiškai vadintas „liūdno pasakos rašytoju“ Biliūnas į lietuvių literatūrą įdiegė naujų temų. Kartu su jo kūryba į realistinio pasakojimo kanoną įtraukiami žmogaus egzistencijos laikinumo, gyvenimo trapumo motyvai (Juozas Stonys). Kontrasto principu komponuojami skirtingi laiko planai, kai jaunos dienos atrodo lyg nesugrąžinamas „aukso amžius“, o dabartis pilna grėsmingų nuojautų. Apysaka *Liūdna pasaka*, laikoma vienu paskutinių Biliūno kūrinių, šiandien gali būti interpretuojama ne vien kaip istorijos mechanizmų sulaužyto mažojo žmogaus likimo, psichologinio žlugimo istorija, bet ir kaip universalios legendos

bruožų turinti pasaka, sakmė, istorinių lūžių laikais pasikartojantis tragiškas motyvas. Apysakoje esama poetinių elementų, kompoziciją struktūruojančių pasikartojimų, o įžangą „Baltasai šešėlis“ galima skaityti kaip eilėraščių proza, kuriame puikiai dera intymus asmeniškumas ir universalios idealios mylimosios simbolika.

Siūloma literatūra: Jonas Biliūnas, *Raštai*, 1–3 t., Vilnius: Vaga, 1980–1981; Jonas Biliūnas, *Liūdna pasaka*, kūrybos rinktinė, Vilnius: Baltos lankos, 1996, 2006; Meilė Lukšienė, *Jono Biliūno kūryba*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956; Jonas Biliūnas *literatūros moksle ir kritikoje*, sud. Antanas Paraščiakas, Vilnius: Vaga, 1979; *Kūrybos studijos ir interpretacijos: Jonas Biliūnas*, sud. Marius Mikalajūnas, Vilnius: Baltos lankos, 2002; Marius Mikalajūnas, *Skaitykime Joną Biliūną*, Vilnius: Baltos lankos, 2001; Vita Gaigalaitė, „Jonas Biliūnas“, in: *Lietuvių literatūros istorija. XX amžiaus pirmoji pusė*, II knyga, sud. Rimantas Skeivys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 149–168; Juozas Stonys, „Posūkis į psychologizmą“, in: *XX amžiaus lietuvių literatūra*, red. Vytautas Kubilius, Vilnius: Vaga, 1994, p. 31–50; Albertas Zalatorius, *Lietuvių apsakymo raida ir poetika*, Vilnius: Vaga, 1971; Albertas Zalatorius, *XX amžiaus lietuvių novelė (iki 1940 m.): semantinis aspektas*, Vilnius: Vaga, 1980.

Jonas Biliūnas

LIŪDNA PASAKA

BALTASAI ŠEŠĖLIS

Prakalbos vietoje

O jaunosios dienos mano! Kaip melsvam ore gervės nykstat jūs, tiktai ką pasirodžiusios... Žiūriu į jus pralėkusias, kaip į sapną gražų, ir matau tik, kad jau artinas ruduo gyvenimo mano.

O Ramūta! Kodėl nepažinau tavęs, dar mažutis, nekaltas būdamas! Tada tokios gražios, laimingos buvo dienos. Būtume, už rankų susitvėrę, Šventosios pakrančiais vaikščioję, lakštingalos giesmių klausę. Būčiau tave po miškus ir krūmus išvedžiojęs, paukščių lizdus parodęs, išsirpusių uogų parinkęs. Bet tu buvai toli nuo manęs, toli, ir aš net nežinojau, kad tu gyveni pasaulyje...

Taip, nežinojau... Bet jaučiau... Nuo pat mažų dienų tavo paveikslas mano širdyje gyveno. O kai, mokiniu būdamas, traukiniu gimnazijon važiuodavau ir tavo tėvynės mirguojančius klonius ir laukus ir gimtąjį sodžių pro langą išvysdavau, mano krūtinėje netikėtai sujudėdavo naujas, geras jautimas: kaip paukštis pro šalį pralėkdavau, bet ilgai dar į išsitiesusį paveikslą žiūrėdavau, kolei jis visai iš akių neišnykdavo... Ir kažin ko gaila man būdavo... Ką tu tada, mano mažutėle, veikei? Gal, ant kelių mamytės sėdėdama, gražių jos pasakų ir dainų klauseis? Gal sodne po senąją grūšia sėdėjai, vainikėlį pindama? O gal lakstei po žydinčius laukus ir pievas ir, išvydusi, kaip pro šalį pralėkė šniokšdamas ir dudendamas traukinys, žiūrėjai į jį išsigandusiom ir nustebusiom akelėm, su drebančia širdede: nežinojai, kad tenai pravažiavo tasai, kuriam paskum tu būsi artimiausia...

Taip, artimiausia... Tau tik vienai nebijau savo širdies atidaryti, jos skausmų ir apsvylimų parodyti. Tu tik mane supranti, moki mano klaidas ir silpnumą atleisti.

1906 09 29

I

Namas, kuriame – tik ką atvažiavęs – apsigyvenau, stovėjo pačiam miške. Gražus vasarinis namas. Aplink jį kvepiančios pušys ir eglės atakaitoj snaudė, už kelių žingsnių vėsi upė plaukė... Čia, sveikatos ieškodamas, pažadėjau visą vasarą išbūti...

Antrą dieną išėjau oran, kur jau laukė manęs pastatyta po pušimis gulimoji kėdė, ir, sunkiai alsuodamas, atsiguliau... Privargau... tik kvapą begalėjau atgauti... Bet tuojau... palaukėk!.. Jau lengviau... jau visai lengva kvėpuoti... O, kaip gera!.. Nežinau, ar gali kas taip jausti pušyno kvapą, kaip džiovininkas. Gal tik vienas artojas, po sunkaus kasdieninio darbo kietan patalan guldamas, tokį pat jausmą turi... Nors buvau išsinešęs knygą ir ketinau jau skaityti, bet pamečiau ją ant žemės, išsitempiaiu visas ir kaip mažas vaikas lepinaus, tuo kvapu alsuodamas. Ėmė noras suimti gniaužtan visą tą pakvipusį orą ir, pravėrus savo krūtinę, vienu rėžtu sugrūsti jį plaučiuosna: pasotinti juos, alkanus, to oro ištroškusius. Bet buvau toksai silpnas, tos galios neturėjau... Gulėjau aukštelninkas ir gėriau tą kvapą, gėriau. Akimis klajojau po medžių viršūnes: žiūrėjau, kaip „pušin iš pušies voverytė liuksi“, klausiaus, kaip tarp šakelių nematomi paukščiai čeža ir įvairiais balseliais gieda. Ir taip ramu, taip gera rados. Nors negalėjau savo kojomis nau-

dotis, negalėjau po kalnelius laiptoti, po klonius lakstyti, negalėjau šūkauti ir dainuoti, kaip tat tik moka žmogus, miškan įejęs, tačiau buvau dėkingas sutvertojui ir už tat, kad dar turėjau sveikas akis ir gerą ausį. Juk tūlas ir to tiek neturėjo...

Iš vasarinių namų susirinko netoli manęs gražiai apsitaisę vyrai ir moterys, jaunimas ir vaikai, – visi linksmi ir laimingi. Vieni ėmė žaisti, kiti apsėdo dailų dirvonėlį, tretį išsisklaidė po mišką – juokaudami ir dainuodami. Visi šitie miesto gyventojai, dėl poilsio ir įvairumų tame miške susirinkusieji, buvo kaip iš pasakos išėję: gražios, šviesiais rūbais pasipuošusios moterys mirgėjo tarp medžių kaip sužydę žolynai daržely. Į jas žiūrint, regėjos, kad nėra pasauly vargų ir ašarų, nelaimės ir bado, o jeigu ir yra, tai ne čia, bet ten, toli už miško, iš kur aidas neateina. Į jas žiūrėdamas, norėjau nors valandėlę užmiršti ir savo ligą, ir tą, kas už to miško dėjos; norėjau tikėti, kad čia niekur mažiausio nelaimės šešėlio neišvysiu...

Tik staiga kažin koks ypatingas, niekados dar negirdėtas balsas man ausyse sudejavo. Sudejavo kaip senatvės skundas, nelaimių atbalsis. Taip dejuoti galėjo tik žmogus senas, labai senas ir labai nelaimingas. Tam garsui nėra raidžių: jo negalima žodžiu išreikšti, – galima tik jausti... Atsigrėžiau nustebęs: žiūrėjau ir laukiau... Iš už namo kertės išlindo sena, aukšta moteriškė. Ėjo jinai tiesiai į mane, lazdele pasirimsčiuodama ir dejuodama. Ją pamatęs, greitai nususukau. Bet pajutau, kad jinai jau prie manęs: stovi tiesiai į mane savo baisias akis įbedus. Neišturėjau: sudrebėjau ir atsigrėžiau. Pamačiau tas jos akis. Ne, tai ne akys. Tai buvo du taškai, klaikūs, be gyvybės. Tokį įspūdį, kaip tos jos akys, gali žmogui padaryti tik užgesusios žvaigždės, iš arti matomos. Taip, tai buvo užgesusios žvaigždės. Tik tos žvaigždės dar matė: jos tiesiai į mane žiūrėjo:

– Ko tamsta nori? – dusliu balsu paklausiau, visas krūptelėjęs.

Nieko neatsakė: ar negirdėjo, ar gal nesuprato. Tik, įbedus savo klaikias akis, žiūrėjo į mane.

Nežinojau, kas daryti: buvo ir nesmagu, ir gėda. Krepšio su savim neturėjo: nežinojau, ar jinai ubagė. Suradau kišenėj du skatiku ir atsikėlęs įspraudžiau jai rankon. Nejuoto... Du skatikai nulėkė iš rankos žemėn, o jinai, nei karto nemirkstelėjęs, žiūrėjo į mane. Krūtinėj pajutau šaltą sopulį. Neturėjau kur dėtis...

Staiga moteriškė atsigrėžė visa kiton pusėn ir išvydo ant dirvonėlio žmones. Sudejavo, o jos lūpos ėmė krutėti. Išgirdau, kaip sunkiai, tyliai prakalbėjo:

– Kiek ponų... kokie jie visi gražūs...

Staiga vėl įbedė į mane akis ir paklausė:

– Ar nežinai tamsta, kur mano Petriukas?..

Įbedus akis, pastovėjo... Paskum, tartum atsakymo nesulaukusi, nuėjo takeliu dejuodama...

Ant dirvonėlio, ją išvydę, visi nutilo. Tartum giltinė pro šalį pralėkė. Ir jie kaip ir aš mėgino išsibodėti nuo jos skatikais. Bet tie skatikai mažai, matyt, tai moteriškei rūpėjo. Pastovėjusi, kiek jinai pati norėjo, išnyko iš visų mūsų akių kaip klaikus „memento mori“...

Po to kuone kas diena, tuo pačiu laiku, išgirdavau jau žinomą ypatingą ir skaudų dejavimą ir iš už namo kertės išvysdavau išeinančią seną seną moteriškę. Pro mane eidama, visados sustodavo ir, įbedus savo klaikias, be gyvybės akis, ilgai ilgai į mane žiūrėdavo. Kad ir klausdavau, nieko nuo jos negalėdavau patirti. Tik viena vis girdėdavau: „Kiek

ponų... kokie jie visi gražūs..." Ir: „Ar nežinai tamsta, kur mano Petriukas?..." Bet kas tasai jos Petriukas, nepasakydavo... Ir eidavo taip pro šalį, dejuodama, lazdele pasirimsčiuodama, sunkią sunkią metų našą nešdama. Pasirodydavo ir išnykdavo iš visų mūsų akių kaip klaikus „memento mori"... Ir taip kuone kasdien, per visą vasarą...

Pripratau prie jos... Jau ramiau galėjau matyti ir tas klaikias, be gyvybės akis, ir tą nesuskaitomą skaičių raukšlių, kuriomis kaip tinklu buvo išraizgytas moteriškės veidas... Prisižiūrėjau: Dieve, kiek tasai senas veidas raukšlių ir raukšlelių turėjo! Ilgi ilgi gyvenimo metai rašė ant to veido sopulius ir ašaras, ir vargų klaikumą – rašė rūpestingai, be pasigailėjimo. Likimo pirštas nepraleido nei mažiausio atsitikimo, – visa ton gyvenimo knygon įrašė. Taip, tai buvo gyvenimo knyga – atidengta, nors ir sunkiai suprantama... Per dienų dienas ton knygon žiūrėdamas, skaičiau jos įstabius žodžius ir... šį tą supratau... Tiesa, ne be žodyno: daug man geri žmonės padėjo...

Liūdna pasaka!..

II

Buvo tai 1863-iaiais metais.

Viename sodžiu gyveno neturtėlis žmogus, vardu Petras Banys, su savo moterim Juozapota. Jauni ir gražūs, abu mylėjo vienas antrą ir, susiėmę už rankų, ramiai ir drąsiai ėjo gyvenimo keliu. Tiesa, tasai kelias buvo šiurkštus ir kietas, dar baudžiovos grandimis išgrįstas, tačiau, būdami jaunos dvasios, turėjo stiprias, kad ir pūslėtas, kojas ir naštos sunkumo neįjutė.

Jų pilnai laimei tik vaikų trūko... Bet kai Petras, iš lauko parėjęs ir gardžių batvinių pasrėbęs, prieidavo prie savo moters ir, pusiau apkabinęs, kažin ką jai tyliai ausin pašnibždėdavo, graži Juozapota kaip ugnis visa užkaisdavo ir greitai slėpdavo ant vyro peties savo išraudusį veidą. Abu žinojo ir tikėjo, kad bus, ir laukė... krikštytynų... Nors tasai laikas buvo dar toli, tačiau Petras jau pynė iš balanų lopšį, laimingai šypsodamas. Maloniai žiūrėjo į moterį ir matė, kaip iš po jos ilgų blakstienų mirgėjo akys kaip dvi gražios žvaigždės – laimės žvaigždės. Tas žvaigždes jisai ir užsimerkęs matydavo...

Taip ėjo sunkios ir vargingos, bet ramios dienos...

Niekur toliau savo miestelio neidami, gal būtų ir visą amžių taip ramiai vietoje išgyvenę ir vaikų susilaukę... Bet netikėtai užpūtė naujas vėjelis – ir tų neturtėlių gyveniman naujus troškimus ir naują viltį įnešė...

Pavasarij, vieną šventadienį, parėjo Petras iš bažnyčios ne toks, kaip visados. Buvo užsimąstęs ir susirūpinęs, o jo akyse degė nesuprantama, ypatinga ugnis.

Atsimainiusiu balsu paprašė valgyti ir visą laiką nei žodžio nepratarė. Pavalgęs ėmė kepurės ieškotis. Juozapota nustebusi sekė savo vyrą akimis ir laukė, ką pasakys. Bet tasai jau pro duris ėjo...

– Kas atsitiko? Kur eini? – baliu balsu paklausė jo.

Taip gailingai į jį savo gražiom akim pažiūrėjo, kad Petras sugrižo ir paėmė moterį už rankos. Pasodinęs grečium savęs ant suolo, ilgai į ją tylom žiūrėjo. Jo akyse švietė ir bailė, ir viltis, ir abejojimai.

– Nieko neatsitiko, – prakalbėjo tyliai, atsidusdamas Petras, – bet...

Juozapota krūptelėjo.

– Nebijok, nieko bloga, – jau ramesniu balsu tarė jisai. – Tik žinai, kokią naujieną šiandien išgirdau?

Ir Petras ėmė savo moteriai pasakoti, ką jisai miestely girdėjo ir matė. Kaip kunigas iš sakyklos skaitęs tokį popierių, kuriame pasakyta, kad vergai žmonės dabar būsią lygūs ponams, jiems nebevergausią, o žemė, kurią dirbą, liksianti jų nuosava – nebe ponų; kad tie, kurie žemės neturi arba turi labai maža, gausią nuo naujos valdžios tiek, kiek reikia (matai, esanti kokia ten nauja valdžia, geresnė, – ne rusų, bet mūsų krašto žmonių: toji nauja valdžia vergais žmonėmis ir rūpinantis). Kunigas sakęs, kad ir rusų valdžia žadanti žmones išliuosuoti, nebespausti, jau ir popierių tokį seniai išleidžiusi, tečiau tik taip žadanti, iš tikrųjų gi akis visiems norinti apdumti: nereikia jos klausyti, ja tikėti, bet reikią rinkties būriais ir visiems iš vieno vyti rusus iš savo krašto, nes jie tik esą mūsų neprieteliai, spaudžią ir skaudžią žmones, persekioją mūsų tikėjimą ir kalbą. Tą patį ir ant šventoriaus, ir miestely girdėjęs – visi apie tą kalbą; matęs ir tą popierių ne pas vieną. Žmonės esą sujudę, ir nors tūlas iš to juokijasis, daugelis būtinai eisią, jeigu ne su šaudyklėmis, tai su šakėmis ir dalgėmis rusų vytų. Girdėjęs, kad jau daugelyje vietų sumušti rusai lekią iš mūsų krašto; kad ne tik gubernatoriai, pats karalius išsigandęs, nebežinąs kas daryti...

Petras, tai pasakodamas, šluostės rankove nuo kaktos gausiai tekantį prakaitą ir greitai alsavo. Jo akyse vėl užsidedė nesuprantama, ypatinga ugnis.

Juozapota, visa nustebusi ir ausis ištempusi, tylėjo ir klausė savo vyro. Daug jinau nenugirdo, dar daugiau nesuprato, bet vienas daiktas giliai jai galvon įsmego.

– Tai mum, Petriuk, iš tiesų nebereiks jau dvaran eiti? – paklausė vyro. Ir nors jos akyse dar klajojo abejojimas, tačiau tame balse suskambėjo nebeslepiamas skardus džiaugsmas.

– Nebereiks, – atsakė Petras ir, pats nejudamas, laimingai, linksmi nusišypsojo.

– Ir žemė, kurią dirbame, bus mūsų?..

– Mūsų...

– Ir dar daugiau gausmą? Juk mes taip maža jos turime!

– Gausma ir daugiau...

– Dieve, kokie būsma laimingi!..

Ir Juozapota, iš džiaugsmo visa užkaitusi, laiminga ir graži, apkabino vyro kaklą...

– Ar žinai, kaip tada bus mum gera! – kalbėjo jinau tyliai, svajodama ir į jį glausdamasi. – Turėsma savo žemę, niekam nebevergausma ir dirbsma tik sau, sau... Susilauksma vaikų... būsma nebe vieni. Ar žinai: tu įvaisysi sodnelį, ir, kai paaugs vaikai, turėsma jiems vaisių ir uogų... Vaikams bus geriau, ir mudu laimingesni būsma...

Vyras klausė tų savo moters svajojimų ir pats tais svajojimais ėmė tikėti. Jam pradėjo regėtis, kad jisai nebe neturtėlis pono vergas, bet jau laisvas ūkininkas, turintis pakaktinai nuosavos žemės, turintis paaugusius vaikus ir ramiai sau su jais ir su savo moterim gyvenantis... Ir tokį džiaugsmą savo širdy pajuto, kad norėjo pagriebti sėdinčią Juozapotą ir kelis kartus su ja po aslą apsisukti. Bet, kažin ką atminęs, susitūrėjo...

– Reikia eiti pažiūrėtų, ką mūsų sodžiaus vyrai kalba, – tarė atsidusęs ir pasiėmęs kepurę.

– O ką, Juozaput, jeigu rusų valdžia nepasiduos? – paklausė ne tai rimtai, ne tai juokdamasis, atsigręžęs nuo durų.

Juozapota atsistojo, tartum ko išsigandusi. Bet tuojau sučiaupė lūpas ir, žybtelėjęs akim, netikėtai suriko:

– Vyti tuos rusus iš mūsų krašto, vyti! Ar atameni, kaip anais metais mane kazokas užpuolė? Kad ne tu ir tėvelis, būčiau pražuvus...

Primintasai kazokas visą kraują Petru galvon suvijo. Žvilgterėjo degančiom akim int moterį ir, sukandęs dantį, dusliu balsu tarė:

- Išvysime juos, išvysime!..

Išeidamas pro duris, stipriai suspaudė savo kumštį...

Žmonės vergai, dar neseniai tokie ramūs ir bailūs, netikėtai sujudo, ir jeigu ne visi balsiau prabilo, tai visi ėmė svajoti ir geresnių laikų laukti. Jau kiek anksčiau buvo pralėkęs tarp jų neaiškus skardas apie išliuosavimą, apie sukilimą ir kažin kokias atmainas: tik tasai skardas pralėkė ir nutilo, išpūdžio nepadaręs. Tūlas visai jo nepastebėjo, kiti be jokios atidžios pro ausis praleido. Dabar kunigo prakalba, perskaitytasai iš sakyklos popierius ir įvairios žinios – vienu matu žmones sujūdino, naują viltį jų širdyse uždegė. Tiesa, ne vienas šypsojo ir juokė, kad nieko iš to nebūsią, ir, nesijudindamas iš vietos, rūpinos tik savim ir gudriai laukė. Tačiau buvo ir tokių, labiausiai tarp jaunesniųjų, kurie liepsnojančia širdžia ir degančiom akim žiūrėjo į vienas kitą ir, stipriai spausdami kumščius, šnibždėjo: „Nebevergausma ponams, išvysma rusus!“ – Tuo tarpu dauguma tik dūsavo, liūdnai galvas linguodami: jie ir nemėgino karštesniųjų suturėti...

Tų karštesniųjų tarpe buvo ir Petras Banyš. Dar jaunas, žmogus jautrus ir ūmus, negalėjo į tuos atsitikimus šaltom akim žiūrėti, jų ramiai klausyti. Nors toliau savo miestelio nebuvo nuėjęs, o apie pasaulio ir žmonių reikalus nedaug teišmanė, tačiau žodžiai laisvė ir lygybė jam buvo suprantami ir brangūs. Jautri širdis ir karšta galva daug jam tame dalyke padėjo. Ir pirma ne kartą, dvaro lauke dirbdamas, nuvargęs ir alkanas, aptemusiom akim žiūrėjo į pono rūmus, ir jo omenėje kildavo naujas, šviesus gyvenimo paveikslas... Tik prieš tą paveikslą pats jisai toks buvo silpnas, neturtėlis vergas. Žinojo, kad šioj ašarų pakalnėj yra žmonių turtingų ir gražių, laisvų ir laimingų, tik nežinojo, kad ir vergas gali aniems būti lygus, gali lygių teisių reikalauti. Bet mažiausias vėjelis galėjo jautrioj Petro širdy tokią viltį uždegti, naujus troškimus sujūdinti. Tik to tyro vėjelio dar nebuvo... Ligi šiolei jis matė gyvenimą sunkų, apniukusį; ėjo to gyvenimo keliu, baudžiamos grandimis išgrįstu. Kad tą kelią galima žolynais išbarstyti, lengvesnį padaryti – nežinojo ir nedrįso svajoti. Aplinkui buvo neapsakomai skurdu ir šalta. Viena Juozapota tą jo gyvenimą šildė: su ja buvo ramus ir laimingas, vargų naštos nejautė. Tačiau atmindavo kartais, kad ponas kiekvieną valandą gali tą brangią moteriškę jam iš rankų išplėšti ir purvan suminti: tada vergo širdis sudrebėdavo ir užsidegdavo keršto ugnimi. Bet kai tik Juozapota dviem jautriom žvaigždėm iš po ilgų blakstienų į jį žvilgterėdavo, visa užmiršdavo...

Kunigo prakalba ir popierius buvo tat anas laukiamasai vėjelis, kursai netikėtai Petro veidan papūtė ir jo galvoj naujas mintis sukėlė. Sukėlė jas, kad nebeišnyktų, bet augtų ir plėtotų. Ir kaip tos mintys galėjo neaugti ir nesiplėtoti, kad kasdien plaukė naujos žinios, vis įvairesnės ir įdomesnės. Nors nuo tojo garsaus šventadienio dar ne taip daug laiko praėjo, tačiau visi, ir tolimesnieji, apie tat žinojo ir kalbėjo. Pasakojo, kad ir kitose kai kuriose bažnyčiose kunigai tą patį skaitė ir pasakoje, kad žmonės visur ginkluojasi ir einą miškuosna; kad keliose vietose jie jau sumušę ir išvaikę didelę rusų kariuomenę; kad jųromis atvešią daugybę šaudyklių ir kitų karo įnagių ir greitai visus žmones apginkluosią... Vieni tuo tikėjo, kiti ne. Bet visi susirūpino, sujudo. Buvo tai dienos karštos, neramos, ir laikas neapsakomai greitai lėkė. O čia vėl perėjo gandas, kad kažin kokiai

kunigas pats vedęs žmones prieš rusus, einąs kaip liūtas, kuriam didžiausia kariuomenė nieko nepadaranti, kurio kareivių kulipkos neimą... Žmonės dar labiau susidrumstė...

Petras jau seniai tarė su apylinkės ir savo sodžiaus draugais, kas daryti. Daugelis sutiko, kad snausti negalima, – reikia ruoštis, nors kokį įnašį nusikalti, nes gali prireikti ar patiems gintis, ar kitiems eiti padėti: sėdėti vietoje, sudėjus rankas, ir negražu, ir gėda, ir dar prakišti galima – žemės negauti. Ir paskum vienas kitą ėmė karštesnieji nešti pas kalvį visokius geležgalius.

Ausdama pamatė Juozapota vieną dieną pro langą, kaip Petras išsinešė iš klėties dalgę ir šakes ir apsidairęs, tartum ko bijodamas, greitai išnyko už kiemo vartelių. Nutylėjo, nepaklausė apie tai vyro, bet po kelių dienų, nešdama prievakary paršui ėsti, netikėtai pamatė šaly gurbų Petrą su dviem kaimynais, Antanu ir Kaziu, grečium sustojusius ir išsižergusius: visi trys turėjo rankose ilgus geležiniais galais pagalius ir sutardami nuožmiai badė jais orą.

– Ką jūs čia dirbat? – sušuko nustebusi Juozapota.

Vyrai, ją išvydę, norėjo pasislėpti, tik nebesuspėjo.

Visi trys išsitempė, traukdami užpakalin savo pagalius.

– Cit, Juozaput, nieko bloga, – atsiliepė Petras, šluostydamas nuo kaktos prakaitą. – Mes tik mokomės, kaip su rusais reikia grumtis.

Tokie juokingi su tais savo durtuvais buvo ir taip linksmai į ją visi trys pažiūrėjo, kad jinai tik nusišypsojo, jais gėrėdamasi. Tačiau, iš gurbo išeidama, pajuto, kad jos širdį kažin koks šaltas sopulys suspaudė. Nebuvo baili: turėjo širdį jautrią ir galvą karštą, o į patį gyvenimą gal linksmiau kaip jos Petras žiūrėjo, nes to gyvenimo pavojaus nesuprato. Bet širdis dažnai pasako tą, ko galva nesupranta. Ir jeigu Petras būtų savo moteriai visus užmanymus pasisakęs, jos mylinti širdis gal greičiau visą pavojų būtų pajutusi ir vyrą nuo klaikaus žingsnio suturėjusi. Petras tą jautė ir jau kelinta diena su tais savo užmanymais nuo Juozapotos slėpė: bijojo jos ašarų, išgaščio. Jisai nutarė būtinai eiti su kai kuriais draugais miškan ir tenai susidėti su maištininkais: patyrė, kad netoli jų esąs didelis būrys...

Tą patį vakarą, kai juos Juozapota rado šaly gurbų narsiai orą badančius, Petras susikalbėjo su draugais rytoj, prieš auštant, iš namų išeiti. Įėjęs trobon, nebenorėjo nei vakarienės valgyti. Kai Juozapota bailiu balsu ėmė klausinėti, kam tuos durtuvus įsitaisė, ir reikalavo, kad pasakytų visą teisybę, Petras apkabino ją drebančią ir stipriai prie savo krūtinės prispaudė...

– Man kažin kodėl taip širdį sofa, tokia bailė ima, – skundė jinai, visa glausdamasi.

– Nebijok, – ramino vyras, – nieko bloga nebus: rusus visur nuveikia ir veja iš mūsų krašto. Durtuvus įsitaisėm tik taip sau: jeigu kartais užpultų kokie kazokai, kad turėtume kuo gintis... Visaip juk gali atsitikti...

Ir ėmė savo moteriai pasakoti, kaip tai dabar gera, kad dvaran jau nebereikia eiti, ir kaip bus gera paskum, kai nusikratys nuo caro valdžios, įgis laisvės, gaus žemės ir susilauks vaikų. Pasakojo ir svajojo, ir pats tais svajojimais tikėjo, – tikėjo tvirtai, be abejonų. Juozapota klausė užkaitusi ir laiminga, kaip į brangų paveikslą į vyrą žiūrėdama. Taip užsisvajoję, maloniai susiglaudę, išsėdėjo visą vasaros naktį... Atsigulė tik prieš pat auštant. Juozapota užmigo laiminga kaip kūdikis... Tada Petras tyliai tyliai atsikėlė iš lovos, pabučiavo miegančią moterį, peržegnojo ją persiskirdamas ir nesušlamėjęs ant pirštų galų išėjo...

Juozapota sapnavo...

Mato jinai gražų didelį sodną, pilną žydinčių medžių. Eina tuo sodnu mažu kūdikiu nešina... Dailus takelis, smėliu išbarstytas, tęsiasi, aplinkui žolės ir žolynai įvairiomis spalvomis mirga, tarp medžių šakelių paukščiai sau lizdelius kraunas. Visur taip romu ir šilta... Juozapota spaudžia į savo laimingą krūtinę kūdikį ir skubina skubina... Už sodno jos Petras aria... Jam pietus neša, jam kūdikiu pasigirti nori... Jau jinai jį iš tolo mato, sunkiai ant arklo užgulusi ir jungą jaučių iš lengvo kalneliu stumiantį... Bet netikėtai ir gražus sodnas, ir Petras su jaučiais iš jos akių nyksta. Staiga pamato jinai dangų apniukusį ir priešais baisų, gilų kaip bedugnį griovį. Iš apačios girdi skaudų dejavimą ir balsą, pagalbos šaukiantį. Tai Petro balsas, jo dejavimas. Juozapota išsigandusi skubinas pas jį, norėtų nusileisti griovin, gelbėti vyrą. Pažiūri į kūdikį. Negyvas! Akytės užsimerkusios, lūpytės pamėlynavusios, veidelis kaip drobė. Klaikumo perimta, surinka nesavu balsu... Jos kojos paslysta, ir kartu su kūdikiu krinta bedugnėn...

Atbudo visa krūptelėjus. Juto, kaip vienu akies mirksniu jos akyse sužibėjo saulės spindulys, greitai už debesio pasislėpdamas. Buvo jau labai vėlus rytas. Pramigo! Šoko iš lovos susigėdusi. Nusistebėjo, kad nejuto, kaip išėjo Petras. Visados jusdavo, kuone visados kartu su juo keldavos... Kodėl gi šiandien taip?.. Bet tuoj nurimo ir sapną užmiršo. Persižegnojo ir atsiklaupus ėmė poteries kalbėti. Paskum greitai pakūrė krosnį, nunešė ėsti paršui ir ėmė ruošti pusrytį. Bijojo, kad Petras, nuo darbo parėjęs, neturėtų laukti...

– Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus! – išgirdo Juozapota pažįstamą balsą.

– Ant amžių...

Vidun įėjo kampininkė Urbonienė ir su atidžia apsidairė po trobą.

– O kodėl gi tamsta šiandien taip vėlai su pusryčiu? – paklausė, matydama Juozapotą dar raguolius kepančią. – Kiti jau seniai pavalgė ir pogulio sugulė!

– Pramigau, – atsakė ši, – ir taip skubinuos!.. Gerai, kad dar Petras ilgai nepareina, – būčiau nebesuspėjus...

– Gali nesiskubinti: nebepareis! – tarė Urbonienė ir ne tai su pasijuokimu, ne tai su džiaugsmu pažiūrėjo į Petrienę.

– O kodėl gi? – nusistebėjo Juozapota.

– Tai galgi nežinai?!

– Ne, nieko nežinau!..

Juozapota pametė kepti raguolius ir atsikus užkaitusiom nuo ugnies akim žiūrėjo į Urbonienę. Nekentė tos bobos už liežuvį ir suvedžiojimus. Bet dabar jos širdį kaip ir replėmis kas suspaudė.

„Ta liežuvininkė ką nors žino, – perėjo jai per galvą mintis, – gal ką bloga?!“

– Ne, aš nieko nežinau, – atkartėjo jinai. – Ką tamsta nori man pasakyti?

Urbonienė piktom akim žvilgterėjo į Petrienę. Valandėlę tylėjo. Jai tartum saldu buvo turėti svetimą paslaptį, lepintis ją ir kankinti jauną moteriškę. Tik neilgai galėjo iškentėti nepasakius...

– Nagi tavo Petras su Damulio Kaziu ir Antanu miškan išrūko... į maištininkus! Mačiau, kaip su durtuvais visi trys auštant pakluonėmis ėjo... Visi žino!..

– Meluoj! – norėjo surikti Juozapota.

Tačiau atminė savo Petro kalbas ir susirūpinimą, atminė, ką pati vakar šaly gurbug matė, – ir įtikėjo... Sunki našta užgulė jos krūtinę... Netikėtai pajuto norą kam nors savo

širdį atidaryti, savo mintis papasakoti, Petrą išteisinti, bet, pažiūrėjus į piktas Urbonienės akis, tik sučiaupė lūpas ir nusisuko. Žinojo, kad toji moteriškė tik pasidžiaugs iš jos nelaimės, išjuoks jos viltis...

Kaip tik Urbonienė išėjo, Juozapota užsimetė ant galvos skarą ir nubėgo pas Damulį. Tenai niekas ir pogulio negulė: visi buvo troboj susirinkę. Senis tėvas ant suolo susirūpinęs sėdėjo, motina gale lovos verkė. Duktersy kniukčiojo... Juozapota pagarbino Dievą ir bailiai užkrosny atsisėdo. Visi tylėjo. Į juos žiūrint, ir ją graudulys paėmė. Gerklę staiga tartum kas kamuoliu užkišo; ant blakstienų ašaros sublizgėjo. Pati nepajuto, kaip ėmė balsu raudoti.

– Tai ir tavasai išėjo? – išmetinėjimo balsu tarė Damulienė. – Gal jisai mūsiškius ir prikalbėjo...

– Tylėk, motin!.. netauškėk niekų, – subarė Damulis pačią. – Jaunųjų nereikia prikalbinėti, – ir patys moka kišti galvas, kur jų neprašo... Nebijok! greitai pardums namo, kai paragaus bado ar dūmų pauostys... Su jaunais dažnai taip esti...

– Pagaliau gal nieko taip jau baisaus čia ir nėra, – tęsė jisai, nuo suolo atsikeldamas. – Ne mūsų vienų – daugelis dabar miškuose renkas... Kaip girdėti, rusai iš visur bėga... Ką gali, žmogus, žinoti, – gal paskum, po to, visiems bus lengviau ir geriau gyventi?..

Ir senio Damulio akyse netikėtai sužibėjo jautri ugnelė. Gal dingtelėjo jam galvoje mintis, kad jeigu ne senatvė, ir jisai neišturėtų – eitų pas sūnus miškan rusų muštų...

– Gink Dieve, jeigu kokia nelaimė... – dejavo motina ašarodama.

– Dievo valia! – atsiliepė vyras atsidusdamas. Bet ir jo širdį vėl rūpestis suspaudė...

– Tik žiūrėkit, niekam apie tatai nepasakokit, – prigrasė visiems. – O jeigu kas nepažįstamas klausinėtų, sakykit, kad uždarbin išėjo...

Juozapota parėjo iš Damulio namo jeigu ne linksmesnė, tai daug ramesnė. Graudu buvo, labai graudu, bet jautė, kad nebe taip skaudžiai širdis krūtineje plaka.

„Gal nieko taip jau baisaus čia ir nėra“, – atminė Damulio žodžius.

„Juk jisai, – mąstė jinai, – žmogus senas, daug matė ir pergyveno, – negali apsirikti...“

„Gal paskum po to visiems bus lengviau ir geriau gyventi?..“

Šitie žodžiai kaip motinos ranka Juozapotą paglostė, jos širdį sušildė...

Persižegnojo ir atsisėdo pusryčiautų... Pirmąkart viena!.. Ant blakstienų ašaros blizgėjo... Bet valgė...

Pavalgius uoliai ėmė kasdieninio darbo...

Buvo patsai viduvasaris. Pasitaikė paliūtis, ir žmonės, metę rugius pjauti, skurdo trobose, nežinodami, kas veikti: moterys, parsinešę berželių šakelių, dirbo vantas, o vyrai sukaliujos apie gurbus ir tvoras apsnūdę, nepakakinti... Visiems rūpėjo rugiai, o čia smulkutis lietus kaip tyčia jau kelintą dieną purkštė purkštė...

Juozapota atsinešė iš svirnelio drobės rietimą. Susiieškojo žirkles, siūlų kamuolėlį su adatomis ir atsisėdo palangėj ant lovos. Matavo tą drobę ir karpė. Rengėsi baltarūbuis savo Petru siūti.

„Kur dabar jisai, vargintojėlis, po margą svietelį trankos?.. Gal alkanas ir apiplyšęs? Nėra kam jo paguosti, širdies nuraminti...“

Taip mąstė Juozapota, ant balto rietimo pasirėmusi.

Nuo Petro išėjimo neapsakomai jai širdį sopėjo. Toksai neramumas dažnai ją krinto, kad nežinojo, kur dėtis: naktų nemiegojo, vietos sau negalėjo rasti, kaip apsiblausus vaikščiojo. Ištimas dienas savo vyro, nors apsilankytų pareinančio, laukė. Bet tiek jau laiko praėjo, o jo vis nebuvo ir jokios žinėlės apie jį neturėjo.

„Gal jau nebegyvas? Gal sužeistas kur kanckinas?..“

Nuo tų minčių sublogo ir pajuodavo, niekadose niekam linksmo veido neberodė. Atsimainė, kaip atsimaino gražus jurginas, rudens šalnos nukąstas. Niekas jai neberūpėjo, niekuo nebetikėjo. Užmiršo ir Damulio žodžius, kuriuos dar neseniai pati sau viena taip mėgo kartoti, nuo kurių jos sunkios mintys blaiivės ir akys šviesiau imdavo žiūrėti... Vieno betroško: kokiu nors būdu savo vyrą pamatyti. Ir tik jo paveikslą amžinai dabar savo krūtinėj nešiojo...

Nors rankose baltą drobę turėjo, tiesų peltakį ant jos siūdama, tačiau dvasia jos ir akys buvo toli toli – ten, kur senos pušys liūdnam užė, drąsius maištininkus nuo priešų akių savo paūksny slėpdamos. Troško tenai su jais kartu būti, savo Petrą matyti, – nuvargusį ir sublogusį, atilsio miegu po medžiu miegantį: šaly jo laiminga sėdėtų, baltą ryšelį ant kelių turėdama...

– Pasiūsiu baltarūbius ir eisiu Petro ieškotų... Valgyti jam nunešiu... Nors kartą prie savo krūtinės prispausiu...

Taip svajėjo. Nejuto ir nematė, kaip vidun įėjo sena nepažįstama ubagėlė ir, pagarbinius Dievą, atsisėdo gale suolo poteriautų.

Tik tada nustebusias akis pakėlė, kada pasimeldusi senelė sunkiai sunkiai atsiduso ir gailiestingu balsu ėmė prašyti:

– Susimylėk, gaspadinėle, mėsos kąsnelį, pieno lašelį...

– O iš kur tamsta? – paklausė Juozapota, matydama nepažįstamą.

– Iš tol, dukrele, – iš S-nių parapijos... Pas mumis dabar baisu ir vaikščioti, tai čionai bekalėdodama atsikrausčiau...

– O kodėl gi pas tamstas baisu? – paklausė Juozapota, akylai į ubagę žiūrėdama.

– O, katyt, mūsų krašte tiek dabar kazokų ir lenkų priviso, kad ir praeiti negalima. Visais keliais valkiojasi, sutikę nei vieno žmogaus ramiai nepraleidžia. Vieniems įtiksi, kitiems nusidėsi: taip kad nežinai, žmogus, kokio galo ir tvertis. O ir mūsų žmonių daug į tuos lenkus bėga. Tik kas iš to? Suguldys savo jaunas galvas, o vargų vargai, kaip buvo, taip ir bus.

– Senut, ar maištininkai geri žmonės? – drebančiu balsu paklausė Juozapota.

– Neblogi jie, katyt, žmonės, neblogi. Gal ir gero mums, vargdieniams, trokšta. Juk jie ir badą kenčia, ir galvas savo guldo, po miškus slapstydami. Tik nenuveiks jie tų rusų, ne, o tie paskum dar labiau spaus žmones įpykę.

– O ką, jeigu nuveiks... Juk tada, senut, visiems būtų geriau gyventi?!

Ir Juozapota blizgančiom akim žvilgterėjo į ubagę, tartum iš jos tik tikėjosi išgirsti teisybę.

– Geriau tai geriau, – atsiliepė senelė, – tik nieko iš to nebus. Juk ir pirm trijų dešimčių metų taip pat buvo sukilė, – nieko nepadarė. O kiek tada rusai žmonių sušaudė, kiek išvežė – ir ponų, ir vargdienių, baisu atminti... Ir dabar taip bus...

Ir jinai ėmė pasakoti, kaip tada buvo. Kaip ponai sukilo, kaip prastesnius žmones kvietė eiti prieš rusus ir kaip visa kas nelaimingai pasibaigė. Pasakojo, ką jinai pati atminė ir ką nuo kitų girdėjo, – visa, ką per savo ilgą gyvenimą buvo patyrus ir atjautus.

Pasakojo, kaip pasakoja žmogus senas, kursai nieko savo gyvenime nebelaukia ir žiūri aplinkui be vilties.

Juozapota klausė senelės, ir sunkus akmuo jos širdį užgulė. Padavė jai valgyti, atnešė ir mėsos kąsnelį, norėdama nors vieną nuraminimo žodį nuo jos išgirsti. Taip troško ką nors tikro apie savo Petrą patirti. Jai regėjos, kad ubagė kalėdodama daug yra apie maištininkus girdėjęs, gal jus matė... gal ir apie Petrą ką žino.

Tik nemokėjo apie tatai paklausti.

Bijojo prasitarti, ką nors nereikalinga pasakyti.

Ubagėlė tuo tarpu valgė ir iš reto pasakojo:

– ...Vilniui karalius atsiuntęs dabar naują valdoną... Kaip jisai vadinas, ar general-gubernatorius, ar kaip?!. Baisus esąs žmogus, kaip žvėris. Nei Dievo nebija! Mūsų vyskupą išbaręs ir išlojojęs. Du kunigu liepęs sušaudyti... Sušaudęs juos jisai, katyt, užtat, kad jie žmonėms bažnyčioj kokį ten raštą perskaitę... Taip vidury miesto ir sušaudęs... pačiam vidudieny, kad visi matytų... Niekas to nesitikėjęs... Sako, net patsai didysai stačiatikių arkiriejus ejęs prašytų, kad nešaudytų, Dievo vardu grases, kad tokio baisaus darbo nedarytų. Tai tasai valdonas kad surikęs ant to arkiriejaus: „Aš, sako, darau, ką noriu, o Dievo nebijau; kažin, sako, kur tasai Dievas yra – aš jo nemačiau, o tu jį ar matei?..“ Taip ir pasakęs... Baisus žmogus! Kad kalbąs, tai kaip jaučias baubias... Dabar, ką tiktai nutverias, tuoj liepiąs sušaudyti ar pakarti... Bloga, katyt, dabar gyventi, o kas toliau bus, vienas Dievas težino...

Juozapota sėdėjo išbalusi, akis išplėtusi. Jos ausyse skambėjo žodžiai: „Bėk, išgelbėk savo vyrą!“

Persizegnojo, paėmė baltą ryšelį rankon ir išėjo iš namų. Nėjo gatve vieškelin, bet pasisuko už gurbų, per daržą laukan, kad niekas nepamatytų. Tartum bijojo, kad kas nesuturėtų jos ir nesugrąžintų atgal. Perėjo rugių ir vasarojaus lauką ir tik tada išėjo vieškelin. Sunkiai alsuodama, apsidairė aplinkui, ar kas nemato. Pastovėjo, tartum atsigaudama; paskum žvilgterėjo ton pusėn, kur netoli miškas žaliavo, ir drebančia širdžia kuone tekinė ėmė bėgti. Norėjo greičiau miškan įeiti: tenai niekas jos nebepamatys, nesuturės. Ko jinai bijojo, pati gerai nesuprato: ar savų žmonių, ar kazokų, ar kažin ko kito, klaikaus ir nežinomo. Jautė tik, kad širdis smarkiai plakė krūtiniėje ir kojos drebėjo. Nežinojo, kas jos miške laukė: ar nelaimė, ar širdies nuraminimas; gal pamatys Petrą ir vėl bus laiminga, kaip pirma...

Juozapota girdėjo ir nuo ubagės, ir žmones sodžiu kalbant, kad šitame miške dabar slapstąsi maištininkai, kad juos tikrai matę. Išgirdus tą, niekam nieko nesakydama, paėmė du sūreliu, ką sudėjus turėjo, lašinių, duonos gabalą ir keletą baltarūbių, surišo tą visa balton skarelėn ir išėjo... slapčiai nuo visų...

Atminė senutės ubagėlės pasakojimus, ir jos ausyse vėl suskambėjo žodžiai: „Bėk, išgelbėk savo vyrą!“

Kaip jinai galės savo vyrą išgelbėti, – nežinojo. Viena tik jautė, kad turi eiti, jo ieškoti...

Maloniai šlamėjo senas miškas, kai Juozapota jo pavėnin įėjo. Ėjo tyliai, klausydama si. Nesuprantamas klaikumas ją paėmė. Viena... miške ir nei vieno gyvo balso aplinkui. Nerėkavo kiškis, negiedojo paukščiai, kurie taip žmogų ramina. Tik užė medžiai, šakelės linguodami... Juozapota pradėjo savų žingsnių garso bijoti. Sausa šakelė lūždama

kaip stirną ją baidė. Tačiau ėjo tolyn, vyro paveikslu savo dvasią ramindama. Staiga netoli sutauškėjo kažin kas garsiai ir nutilo. Juozapota apsistojo, visa krūptelėdama... Vėl sutauškėjo... Atsiduso supratusi: tai genys medį kapojo. Tasai balsas nuramino ją, padaršino. Kaip ir genio tauškėjimas galėjo ją nuo visų miško klaikybių išgelbėti. Ėjo dabar stipresnė, į šalis dairydama. Tik staiga vėl išgirdo balsą, kurio iš karto ir suprasti negalėjo. Tai jau buvo nebe genio tauškėjimas: tartum šimtas kultuvų mušė į žemę – greitai, sutardami...

– Kazokai joja! – perėjo Juozapotai per galvą.

Nepajuto, kaip atsidūrė šaly kelio ir tarp tankių alksnių pasislėpė.

– Jėzau, Marija, Juozapai šventas... – šnibždėjo tyliai, glausdama prie širdies drebančias rankas.

Garsas greitai ėjo artyn...

Vienu akies mirksniu sudundėjo, supliaušėjo ir pro šalį pralėkė baisi raitųjų gauja. Tai buvo kazokai. Juozapota tik spėjo pamatyti jų ilgus durtuvus, aukštyn iškeltus. Kaip viesulas iš jos akių išnyko ir nutilo...

Atsiduso lengviau ir iš tarp alksnių išlindo. Bet vieškeliu jau nebedrįso eiti. Bijojo, kad vėl ko nesusitiktų. Dabar jai regėjos, kad visas miškas pilnas kazokų, kad iš už kiekvieno medžio kas nors ją tyko ir pražudyti nori. Ėjo be kelio, pati nežinodama, katran kraštan eina. Paėjęs kiek visai netikėtai atsidūrė ant gražaus žalio dirvonėlio. Niekaados pirma nebuvo tokio mačiosi. Nustebusiom akim žvilgterėjo į šalis ir tyliai suriko iš išgąščio. Paveikslas, kurį netoli savęs pamatė, visą jos kraują širdin suvarė. Už penkių žingsnių po medžiu sėdėjo rusas kareivis ir gargaliuodamas gėrė iš butelio arielką. Buvo jau visai girtas ir kažin ką sau po nosim murmėjo. Šaly jo gulėjo ant žemės šikšninis krepšys ir... višta su nusukta galva. Matyt, buvo tokiam padėjime ir taip nusilesęs, kad jau nei „lenkų“, nei savo vyresnybės nebebijojo.

Išgirdęs riksmą, sunkiai pakėlė savo girtas akis ir tvėrė už krepšio, tartum ginklo ieškodamas. Pamatęs moterį, nustebo. Patrynė ranka blakstienas, kaip ir dar netikėdamas. Nusišypsojo...

– Padaždi, ja sičas... sičas, – murmėjo, keldamasis nuo žemės.

Juozapota, jį pamačiusi, išmetė iš išgąščio ryšelį ir pasileido bėgti. Puolė prie jos sverdindamas.

– Neboisia... ničevo... ja tebia pocalu...

– ...Ciort... – sukeikė staiga, užkliuvęs kojom ir virsdamas. Pasirėmė ant rankų ir apsidairė. Pamatė po kojų ryšelį.

Nusišypsojo ir paėmęs išrišo. Visas nušvito. Nutvėrė abiem rankom sūrį ir raugčiodamas ėmė valgyti. Matyt, buvo alkanas, arielkos troškinamas.

Bet Juozapota nieko to nebematė. Jinai bėgo ir bėgo neatsigręždama. Jai regėjos, kad kareivis vis dar paskum ją vejas murmėdamas. Bijojo žvilgterėti, jį pamatyti. Pati nepajuto, kokiū būdu atsidūrė panamėj, rugių lauke. Tik čionai atsikvėpė, ranka už širdies tverdamasi. Taip buvo išsigandusi, kad iš karto nei savo namų, nei sodžiaus nepažino. Lyg regėjos visa ne taip, kaip paliko. Žiūrėdama į sodžius, staiga krūptelėjo: pamatė iš už trobų išjojantį kazoką, paskum – antrą, trečią... Visas sodžius buvo jų pilnas. Ėmė klausytis. Kažin kokie balsai, tartum verksmas ir klyksmas pasigirdo.

– Dieve!.. – sudejavo nelaimingoji, pirštus gniauždama.

Netoli stovėjo sustatytos rugių gubos. Tenai nuo kazokų pasislėpė...

Ilgai išstupėjo drebėdama. Matė, kaip kazokai išėjo iš sodžiaus ir nupleškėjo vieškeliu. Bet nedrįso išeiti. Tik sutemus išlindo iš po gubos ir, slapstydamosi kaip vagis, įėjo sodžiun.

Pas Damulį languose pamatė žiburį. Nesuprantamos bailės perimta, tyliai įčiuožė priemenėn ir atidarė duris...

Ant lovos gulėjo be žado senis Damulis. Galva ir veidas – visas sutinęs; taip buvo sumuštas ir sudaužytas, kad žmogaus negalima buvo bepažinti; marškiniai prie mėšų prilipę. Gulėjo kaip negyvas. Tik retkarčiais ėjo iš krūtinės tylūs, skaudūs dejavimai. Motina ir dukterys klūpojo visos ir, gailiai raudodamos, meldėsi. Grabnyčios žvakė uždegta žibėjo.

– Dieve, už ką jį taip? Už ką? – suriko Juozapota, klaupdamasi prie lovos...

Atėjo ruduo, liūdnas, nelaimingas. Vyto žali medžių lapai, vyto su jais kartu ir gražios vargdienių svajonės. Papūtė šiaurus žiemys vėjas ir kartu su lapais išnešiojo karščiausias žmonių viltis, – išnešiojo ir laisvės priešų kojomis purvynan sumynė. Išnyko paskutinis laimės šešėlis, išsisklaidė kaip dūmas po orą. Ant viso krašto klaiki šmėkla savo sparnais šviesų dangų uždengė, žmonių krūtinėn aštrius nagus giliai įleisdama. Degino sodžius, šaudė ir korė ir iš tėvynės tolimon šiaurės šalin žmones gabeno. Nepasigailėjo nei žilų senelių, nei sergančių moterų, nei nekaltų mažų kūdikių. Visas kraštas kalėjimu virto. Niekas nebebuvo tikras rytdienos, nežinojo, gultų eidamas, ar beatbus laisvas iš miego. Kilo verksmas ir skaudūs dejavimai. Visi po budelio kirviu dėjo savo galvas. Tik maža saujelė maištininkų dar narsiai su prispaudėjais kovojo, laukdama galo...

Juozapota baisiai atsimainė. Tat jau nebebuvo toji graži moteris, kurios akys kaip žvaigždės nuvargusį vyrą neseniai dar ramino. Akys aptemo, veidas pajuodavo. Nei vilties, nei laimės nebeliko. Viena slankiojos po namus kaip šešėlis, be tikslo. Nieko nebebuvo, kuo dar būtų galėjusi rūpintis. Brangiausiasį turtą jai atėmė, ir nebesitikėjo jo atgauti. Žinios kaip gandas ėjo paskum viena kitą ir be galo buvo liūdnos: tą pakorė, tą išvežė... Nuo jų vietos, negalėjo sau rasti. Ne tik iš sodžiaus kur išeiti bijojo, bet ir troboj viena būti. Kas vakarą ėjo dabar pas Damulį, kur ramiau kiek jautėsi. Senio Damulio jau nebebuvo... Neištūrėjo: nuo žaizdų po šešių savaičių numirė. Vienos moterys liko. Su jomis Juozapota vargą vargo: visas jas nelaimė vienu ryšeliu surišo...

Vieną vakarą, kada taip visos sėdėjo, netikėtai atsidarė trobos durys ir vidun įėjo ypatinga žmogysta – apiplyšusi ir nuvargusi. Dusliu balsu pagarbino Dievą ir pripuolusi apkabino senės Damulienės kojas.

– Kaziukas!.. – suriko motina, pažindama sūnų... Apkabino jo galvą, į savo krūtinę prispaudė.

– Dieve, Dieve... dar gyvas... – raudėjo jinai, tartum abejodama.

Tai glostė sustirusius sūnaus plaukus, tai žiūrėjo jam akys.

– O kur Antanas? – paklausė išsigandusi.

Tylėjo. Sunku buvo teisybė pasakyti, motinos širdis perverti.

– Užmušė jį... – prašnibždėjo nususukdamas.

Ir ėmė sakyti, kaip tat buvo. Kaip paskutinį kartą, alkani ir nuplyšę, su rusais netoli kovoję, kaip matęs brolių ant žemės negyvą parkritusį ir Banį rusų suimtą... O visi trys kaip tik dabar norėję savajan sodžiun apsilankyti... Nebesulaukė...

Tik dabar, pakėlęs akis, pažino Juozapotą, kada toji, baisią naujieną išgirdusi, nusi-tvėrė už krūtinės ir iš didžio širdies sopulio skaudžiai sudejavo... Tartum vis dar netikė-jo, kad taip galėjo atsitikti...

– Kur Petras? Kur?.. Ką dabar su juo padarys? – vaitojo, klaikiom akim į Kazį žiūrė-dama.

Papasakojo jai, kiek žinojo.

Tiek Juozapota tesuprato, kad rusai jos Petrą turbūt miestan nugabeno. Nebeklausė Kazio skundimosi, kad jisai negalįs nei vienos dienos namie būti, turįs iš savo krašto bėgti, jeigu nenorįs būti pakartas ar sušaudytas... Išėjo iš Damulio dejuodama...

Nors niekadoms nebuvo mieste buvusi, tačiau dar gerai prieš auštant toli ant vieškelio, miestan einančio, atsidūrė. Kelias buvo tiesus, žinomas... Trys mylios eiti. Ir nesiklausus galėjo rasti...

Apie pusryčius jau ėjo miesto gatvėmis, bailiai į šalis dairydamosi. Dideli, keliais gyvenimais namai tęsėsi iš abiejų pusių be galo; plačios gatvės, tiesios kaip stalas, buvo už viena kitą gražesnės... Bet nesistebėjo į tat Juozapota, nors kitą kartą visi šitie nema-tyti daiktai kaip stebuklas būtų jai pasirodę. Žiūrėjo tik į žmones, kuriuos kiekviename žingsny matė. Tartum nuo jų sau pagalbos laukė, tikėjos teisybę patirti. Jai regėjos, kad visi jie apie jos Petrą žinojo, jį išliuosuoti galėjo. Taip troško jų paklausti, paprašyti... Ne-drįso... Visi jie tokie buvo ponai, galingi. Laukė, ar nepaklaus kartais jie patys, ko jinai ši-tan miestan atėjo ir tokia nelaiminga į visus stebis. Bet niekas į ją ir žiūrėt nežiūrėjo. Visi savo reikaluose buvo paskendę. Šitai pro šalį trys ponios praėjo, gražios kaip paveikslas. Nematė sodietės, nors tokiom gailingom akim į jas pažiūrėjo...

– Dieve, kiek ponų... kokie gražus! – stebėjos Juozapota, stovinėdama, nežinodama, kur dėtis.

– Ko čia dairais? Ar ką pametei? – paklausė apdriskęs „ponas“, matyt, kiemo sargas.

Juozapota krūptelėjo, bet, pamačiusi, kad į ją žiūri, apsidžiaugė ir nedrąsiai paklausė:

– Ar nežinai tamsta, kur mano Petriukas?..

– Petriukas?! Ar tai tavo vyras?

– Vyras, vyras! – apsidžiaugė Juozapota.

– Gal koks maištininkas? – nusijuokė piktai kiemo sargas. – Eik į ten – rasi...

Mostelėjo ranka. Juozapota norėjo dar jo paklausti.

– Eik, eik! Čia negalima stovėti... užginta! – suriko ant jos.

Ėjo gatve išsigandusi, galvą nuleidusi. Matė, kad ton pusėn daug žmonių skubinosi. Visi kaip ir ką pamatyt troško ir bijojo pasivėlinti. Ir jinai ėmė skubintis... Greitai pasi-baigė gatvė. Pasirodė didelis platus plecius. Juozapota pamatė ant jo daugybę žmonių, ratu sustojusių. Kareiviai su šaudyklėmis ir blizgančiais durtuvais, ponai žvaigždėtomis kepurėmis, ponios, gražiai pasipuošusios, ir... žmonių, žmonių – be galo... Visi kaip ne-gyvi tylėjo... Vidury aukšti šulai su kryžavonėmis stypsojo.

Apsistojo nustebusi, nežinodama, kas daryti. Bet, matydama, kad visi į ten eina, pri-bėgo prie žmonių minios. Kojas pakirto, tik kvapą galėjo atgauti...

– Kiek ponų... kokie gražūs... – šnibždėjo apsiblaususi.

Pamatė žilą, malonaus veido senelį, į ją žiūrintį, ir bailiu balsu paklausė:

– Ar nežinai tamsta, kur mano Petriukas?..

Netikėtai žvilgterėjo į šulus su kryžavonėmis... Suriko klaikiu balsu ir apalpusi par-krito ant žemės...

* * *

– Vos ne vos iš ligos atsigeivelėjo... Atsitekėjus negalėjo suprasti, kur jinai yra. Kažin kokiam kambarėly gulėjo, nepažįstamus žmones matė. Nebejauna, baltai apsitaisiusi moteriškė kažin ką, į ją prisilenkusi, maloniai kalbėjo. Nesuprato... Negalėjo surinkti minčių išsisklaidžiusių. Atminė kaip per sapną, kad miestan ėjo, kad miesto gatvėmis klajojo... Bet kas toliau buvo, kaip dūmuos paskendo. Priežastis ir sėkmė jos smegenyse nebesiršo. Praeities apsiareiškimai rodė jai išbarstyti, kaip gražus žolyno žiedas: matė tik atskirus lapelius, nebe patį žolyną. Dabarties nesuprato... Jautė tik neapsakomą kūno silpnumą: skaudėjo strėnas, kojos buvo sunkios kaip akmuo ir visa negalėjo pasijudinti...

Išplėstom, be išreiškimo akim žiūrėjo...

Tik vieną kartą tose akyse tartum spindulys žybtelėjo. Kaip ir ką atsiminė, ir jos lūpos ėmė krutėti...

– Ar nežinai tamsta, kur mano Petriukas? – prašnibždėjo tylom.

Pamatė baltai apsitaisiusią moteriškę, maloniai į ją žiūrinčią.

– Ar nežinai tamsta, kur mano Petriukas? – atkartoj, įbedama į ją savo akis.

Norėjo pasijudinti, bet tik sudejavo iš sopulio...

* * *

Pagijo kūnas, bet ne dvasia. Protas sumišo... Savo klaikaus padėjimo nebejautė taip, kaip jį atjaučia žmogus sveikas. Kada jai pasakojo, kad jinai pagimdžiusi negyvą kūdikį ir kelis mėnesius patalė išgulėjusi, – nenusiminė, nesumirksėjo akim, mažiausias nuliūdimo ar išgąščio ženklas nepalytėjo jos veido. Kada rusų valdžia, patyrusi, kas jinai tokia yra, kalėjiman ją įmetė, – neprieštaravo ir neverkė. Tik vaitojo ir inkštė kaip kankinamas gyvulys, kada ją mušė ir plakė ir visokiais būdais jos kūną dergė... Nepažino nei Damulienės ir jos dukterų, įmestų kalėjiman, nesuprato jų klyksmo ir raudų, kai šios, visiškai su savo tėvyne atsisveikindamos, už kalėjimo durų išnyko...

Paliuosavo ją valdžia kaip beprotę, jai nebekenksmingą. Pamatė, kad neapsimoka jos iš tėvynės išvežti: žinojo, kad tokia bausmės nesupras, ištrėmimo klaikybių neatjaus... Gimtajan sodžiu ją liepė nuvaryti...

Ant jos žemės jau rusas sėdėjo...

Juozapota liko kampininkė ubagėlė. Svajonės apie laimingą gyvenimą su vyru, apie vaikus ir sodną išnyko kaip sapnas. Laimė, kad to nebejautė... Geri žmonės ją nuo to laiko maitino.

Kas savaitė, kokios nors mergytės vedama ėjo jinai iš kiemo kieman per savo sodžių ir rinko krepšelin savaitinį maistą. Kartais, kada aiškesnį protą turėjo, ir pati viena pakiemiais vaikščiojo. Vaišingi kaimynai visados ją atminė. Jeigu kas pokylį, vestuves ar krikštynas kėlė, – namų šeimininkė dėjo ryšelin ragaišio, mėsos ar varškės su sviestu ir, pašaukusi mažą dukrele, liepė:

– Lėk, nunešk tą Juozapotai.

Jeigu didesnė kokia šventė ar Velykos atėjo, – vėl visos motinos siuntė savo mažus vaikus su bandele ar pora dažytų kiaušinių pas Juozapotą. Moterys jai ir rūbus, ir baltarūbius davė... Visas sodžius priprato į ją žiūrėti kaip į savą. Pamatęs kas pro langą su krepšeliu atvykstančią, sakė:

– Ut, mūsų Juozapota ateina... Taip tarp kaimynų gyveno...

Dešimtys metų praėjo... Žmonės augo ir džiaugėsi, ir pasenę mirė. Tūla Juozapotos draugė vienametė vaikų, anūkų susilaukė ir, šį pasaulį apleidus, jau amžinu miegu šaltoj žemelėj miegojo... O jinai vis dar tebegyveno. Liko tarp jaunųjų viena kaip tarp žalio miško sausas stuobrys. Naujosios kartos žmonės nebe taip, kaip jų tėvai, Juozapotą mylėjo, rečiau ją atminė. Dažniau kentė badą, stigo kuo apsilvilti. Vaikščiojo apiplyšusi, sustirusi. Ėmė nekęsti jos tie, pas kuriuos ant kampo gyveno: mažiau jau galėjo aniems maisto nuo žmonių parnešti. Suskurus per žiemas užkrosny tupėjo. Tik vasarai atėjus, geriau kiek jautės: nors ne taip žmonėms po kojų troboj maišės, mažiau anų buvo neapkenčiama ir lojojama. Be jokios priežiūros tada po laukus vaikščiojo ir Dievas žino kuo mito. Slankės po paupį ir pušyną, kur vasariniuose namuose daug ponų gyveno. Ėjo klaiki ir nelaiminga, skarmalais savo išdžiūvusį kūną pridengusi; ėjo dejuodama, lazdele pasirimsčiuodama, sunkią sunkią metų naštą vilkdama. Visiems nešė nusiminimą ir nesuprantamą širdies neramumą...

Pamačiusi dailiai apsitaisiusius ir laimingus, stebėjosi, tartum norėdama ką atsiminti, ir pamėlynavusiom lūpom šnibždėjo:

– Kiek ponų... kokie gražūs...

Arba, įbedusi savo klaiikas, be gyvybės akis, klausė tūlą:

– Ar nežinai tamsta, kur mano Petriukas?..

Ar suprato pati tą savo klausimą? ar atminė dar savo Petriuką? ar tikėjosi nors numirus jį pamatyti?.. Vienas Dievas težino...

Zakopanė, 1907 06 06

LAZDA

MANO DRAUGO PASAKOJIMAS

Dabar gimtasai mano sodžius stovi ant kalnelio, netoli Šventosios, – plikumoj, po kurią vėjas smėlį nešioja; tik iš žiemų šalies tęsiasi nuo jo toli toli miškai ir iš šonų kur ne kur išmėtyti nedideli jauni pušynėliai. O dar nelabai seniai, mano atminime, visas šitas sodžius miškuose paskendęs niūksojo. Už tų miškų, pačiu Šventosios pakraščiu, tarp išmėtytų liūnų, tęsėsi skarotais ažuolais apaugusios puikios žmonių pievos, lankomis vadinamos. Pievos ir dabar tebėra tokios gražios, kaip pirma, bet miškų, kurie aplinkui buvo jas juosta apjuosę, jau seniai nebėra. Išnyko jie kaip pasaka, kurią mes paaugę užmirštame, kuri tik tik dar plasta mūsų omenėje kaip tolimas viliojamas paveikslas.

Tie dideli puikūs miškai buvo „mūsų“ pono...

Nesijuokit, kad pasakiau: mūsų. Ir aš seniau nesuprasdavau, kodėl tą poną mano tėvas mūsų ponu vadindavo, nors jis gyveno toli nuo mūsų – už dviejų mylių. Paskum supratau, kad jam tai mano tėvai baudžiąvą nešė ir todėl tėvas senu papratimu mūsų ponu jį vadino. Gal ir turėjo tiesą jį taip vadinti, nes ilgus metus ponas varžė mūsų sodžiaus žmones dėl ganyklų ir miško. Saugoti miškui buvo pristatytas girininkas, kuris visai prie sodžiaus dideliuos apgriuvusiuos namuos, pačioj pamiškėj, gyveno. Dažnai tasai girininkas mėgdavo skūsti mus ponui, ir mano tėvui, kuo arčiausia gyvenančiam, dažniausiai tekdavo išklausti pono grūmojimų.

Negaliu užmiršti vieno atsitikimo...

Atvažiavo kartą ponas mūsų sodžiuo savo miškuose medžiotų, atvažiavo su daugybe svečių, ir nemaža priaudė tą dieną stirnų, kiškių ir paukščių. Visa šitoji žvėriena gulėjo ant pačio kelio prie girininko trobos. Mes, maži dykaduoniai, nekviečiami sulėkėm į ten ir iš tolo, krapštinėdami nosis, žiopsojom į žvėris ir į ponus. O ponai jau sėdėjo ratuos ir rengės važiuoti. Mano tėvas netoli ant skiedyno dirbo akėčias ir taip pat buvo beeinąs pasižiūrėtų, bet beeidamas išgirdo, kad girininkas pradeda skūsti ponui sodiečius už ganyklas, ir išsigandęs užsiglaudė už daržinėlės galo.

– Pašaukit man kurį nors muziką! – suriko iš vežimo supykęs ponas.

Girininkas pasakė, kad čia pat yra mano tėvas.

Tėvas, išgirdęs, kad jį mini, ir turbūt matydamas, kad nebegalės išsisukti, išlindo iš už daržinėlės, nusiėmė už šimto žingsnių kepurę ir, visas susilenkęs, išsigandęs ir nelaimingas, puolė ponui rankos bučiuotų. Ponas nesavu balsu pradėjo šaukti ant tėvo, kad jį ir visą sodžių ubagais paleisiąs. Pabalusiom lūpom ir drebančia širdimi žiūrėjau į tą reginį ir mačiau, kokių džiaugsmu nušvito girininko veidas ir kaip svečiai buvo vieni pasigailėjimo, kiti paniekinimo pilni. Parėkavęs ir neklausydamas tėvo pasiteisinimų, ponas sudrožė arklus ir nudardėjo...

Tėvas pastovėjo kokį laiką be kepurės, paskum pasišaukė mane ir, visas sujaudintas, drebėdamas iš apmaudo, paliepė:

– Lėk paupėn, pažiūrėk, argi iš tiesų piemenys pono miške galvijus gano?

Pasispardydamas nulėkiau su draugais ir radau galvijus kuo ramiausiai besiganančius savose lankose, o piemenis kerėplą mušančius. Sugrįžęs namo, visa papasakojau tėvui. Nieko neatsakė, tik galvą palingavo.

Bet motina, išgirdusi, kad piemenys nekalti, išmetinėjimo balsu tarė:

– Ar nesakiau? Koks ponas, toks tarnas, – tik priekabių ieško.

– Nepyk, motin, geras mūsų ponas, – atsakė tėvas ir, kaip visados, liūdnai, tyliai nusijuokė.

– Gana jau gana, – nekantriai atkirto motina, – ar užmiršai, kaip vargino žmones? Atmeni lazda?..

Turiu pasakyti, kad mano motina nors niekad blogo žodžio ant ponų nepasakydavo, bet ir malonės didelės neturėdavo. Dažnai atsimindavo senuosius laikus ir atsitikimus, kuriuos mums pasakodavo, ir jos balse visados skambėdavo apmaudo styga už nuoskaudas, kurias žmonės po ponais iškentėjo. Tėvas visados kaip ir mėgindavo užstoti ponus prieš motiną, bet darydavo tą taip nedrąsiai ir taip liūdnai visados nusijuokdavo, kad jo žodžiuose daugiau galima buvo matyti pasijuokimo nekaip teisybės ir įsitikinimo.

Bet motiną tie tėvo užtarimai kartais erzindavo, ir jinai dažnai primindavo:

– Gana jau gana, tėvai!.. Ar atmeni lazda?

Tėvas nieko į tą neatsakydavo, nusijuokdavo tik liūdnai ir, paėmęs knygą, pradėdavo visiems balsu skaityti Kristaus gyvenimą.

Ilgai negalėjau suprasti, apie kokią tai lazda motina minėdavo tėvui ir kodėl tėvas, užstodamas ponus, visados taip liūdnai nusijuokdavo. Bet kartą jis pats mums apie tą papasakojo.

Kartu su minėtoju mūsų pono girininku gyveno tuos pačiuos namuos Dumbraukas. Buvo tai senas, aukštas žmogus, jau visai žilas ir vienai vienas – be šeimynos. Vedęs jis niekad ir nebuvo, sūnų tačiau jau suaugusį turėjo. Bet tasai sūnus gyveno kažin

kur Rusijos gilumoj ir pas tėvą labai retai prisilankydavo. Sakydavo, kad Dumbrauckas kitados buvęs labai turtingas, bet visus savo dvarus kortomis pralošęs. Kiek tame buvo teisybės, sunku atspėti; tiek tik yra žinoma, kad mano tėvo atminime jis buvo pas mūsų poną prievaizda. Baudžiavai išnykus, Dumbrauckas nustojo vietos ir kažin kodėl apsigyveno mūsų sodžiuj – pas girininką. Ilgus metus jisai čionai nesijudindamas išbuvo, beveik niekur neišeidavo, amžinai savo kambarėly: arba vaikščiodavo, arba sėdėdavo už staliuko, – prie pačio lango. Mes, maži vaikai, matydami iš tolo už lango jo žilą galvą, visados kuone vienoje vietoje, žiūrėdavom į jį kaip į kokią ypatingą, mums nesuprantamą ir nelabai gerą žmogystą ir bijodavom prie jos prisiartinti.

Gal Dumbrauckas būtų ir numiręs tame savo lizde pas girininką, jeigu ne pašalinės aplinkybės.

Reikia pasakyti, kad mūsų pono galybė ir turtai vis ėjo mažyn. Gražius miškus aplink mūsų sodžių per keletą metų žydai išpirko, žmonės iškirto, suvežė paupėn ir sieliais išgrūdo Šventąja toliau. Liko vieni lydimai, šakomis užversti. Kažin koks mūsų sodžiaus juokdarys vieną kaitrią vasaros dieną vežė iš paupės per lydimus vežimą šieno ir įsigėdė pypkę užsidedgti; bedegdamas pypkę, uždegė ir įdžiūvusias šakas. Vienu akies mirksniu kilo liepsna, ir visi lydimai išpleškėjo... Būtų kartu ir visas sodžius supleškėjęs, jeigu nebūtų subėgę žmonės su šakėmis ir grėbliais. Po dviejų valandų prie sodžiaus gulėjo plati lyguma, pajuodavusi, degėisiais pakvipusi: ją paskui sodžius už pačius niekniekius nuo pono atpirko.

Tokiu būdu su miškais kartu pasibaigė ir pono galybė; jo grūmojimų sodžius daugiau nebebijojo. Girininkas buvo jau nebereikalingas. Kaip tyčia ir namai, kuriuose gyveno, visai baigė griūti: pro lubas varvėjo vanduo, pro sienas švilpavo vėjas... Ir vieną gražią dieną girininkas išnyko iš mūsų akių. Dumbrauckas irgi turėjo kraustyti. Nežinau, ar jis kreipėsi į mano tėvus, ar tėvai jam pasiūlė, tik Dumbrauckas apsigyveno pas mus seklyčioj. Kokiomis sąlygomis apsigyveno, nežinau. Tik atgabeno pas mus mažą staliuką, keletą knygų ir karvę – daugiau nieko.

Ir vėl ištisas dienas pradėjo Dumbrauckas vaikščioti po seklyčią iš vieno galo kitan arba sėdinėti už staliuko prie lango. Išgyveno jisai pas mus dvejus metus ir – man visai netikėtai – paliko mano mokytoju. Padavė man rankosna didžiausią lenkišką knygą, atsisotojo prie manęs ir liepė skaityti: jisai visą dieną stovėjo, aš visą dieną skaičiau. Ir taip visą vasarą ir žiemą. Sunku būdavo man su ta lenkiškąja kalba: buvau šveplas ir daugelio žodžių visai negalėjau ištarti. Bet mano mokytojas buvo be pasigailėjimo: spirdavo visaip lankstyti liežuvi, bent po šimtą kartų kartoti tą patį žodį – net mane visą prakaitas išmušdavo ir turėdavau akis pilnas ašarų. Matydavau, kaip Dumbrauckui virpėdavo pirštai, – taip ir norėdavo nusitverti man už ausies arba suduoti per nosį. Pažinau tuos jo pirštus! Buvo tai prievaizdos pirštai – kieti kaip geležis. Bet išgirdus, kad jisai išvažiuoja iš mūsų, nēr žinios kodėl man pasidarė liūdna, gaila jo. Buvo tai rudenį. Atvažiavo iš kažin kur toli nepažįstamas „šlėktūnas“ ir išsivežė jį.

Atsisveikindamas Dumbrauckas paliko man stalelį, o tėvui, kaip senam, atidavė savo seną obelinę lazda.

– Tau, Juozapai, palieku atminimui savo lazda, – tarė Dumbrauckas tėvui.

– Dėkui, ponaiti, – atsakė susigraudinęs tėvas, – kažin ar bepasimatysma kada?!

Dumbrauckui išvažiavus, tėvas ilgai vartė savo rankose lazda. Vartydamas pradėjo liūdnai šypotis.

Paskui pakėlė į mus savo akis ir netikėtai paklausė:

– Ar žinot, vaikai, ką man šitoji lazda primena?

Mes visi sužiurome.

– Tai jau seni laikai, – pradėjo jausmingu balsu tėvas, – labai seni. Mudu su motina dar buvova jaunu, jūsų visų ir ant svieto dar nebuvo, – tik vienas Mykolas buvo gimęs. Pasitaikė tada kaip tik blogi metai – duonos maža, dirvos ir pievos išdžiūvo. O turėjom ne tik sau, bet ir ponui dirbti. Ir eidavom dirbtų už dviejų mylių – pačian Burbiškin. Nusivariau kartą rudenį Burbiškin jaučius pūdymo artų. Nedaug ką galėjau su savim pasiimti: sau įsidėjau krepšelin duonos su druska, jaučiams – keletą saujų senų pelų; daugiau nieko kita nebuvo. O reikėjo trys dienos atidirbti. Man beariant, pasibaigė pelai, imti vėl – nėra iš kur, pasiganyti negalima – užginta. Mano jaučiai visai prisivarė, kojų nebepavelka: o dar visa diena arti! Sustabdžiau pietums jaučius, atsisėdau ant ežios ir valgau, išsiėmęs iš krepšelio sausą duoną su druska. Valgau, o mano jaučiai tokiomis godžiomis akimis į mane žiūri. Taip man jų pagailo, kad valgyti nustojau. Ir mano krepšely tik trupiniai belikę. Supenėjau tuos trupinius jaučiams ir apsidairiau aplinkui: čia pat netoli gulėjo sugrėbstyti kupečiai pono dobilų.

Ir atėjo man tada galvon bloga mintis – taip, kaip jums, jauniems, dabar kartais atsitinka: dirbu ponui, tad kodėl negaliu pono žole jaučių pašerti?

Atsikėliau nuo ežios ir, priėjęs prie kupečio, pasiėmiau mažą dobilų kuokštelę. Priėšiau tą kuokštelę prie jaučių ir iš rankos šeriu, o jaučiai taip gardžiai ir godžiai ėda, kad, žiūrint į juos, ir man pačiam gera pasidarė. Tik ūmai pajutau, kad kažin kas kietu daiktu taip skaudžiai sudavė man per nugarą, kad pasverdėjęs pargriuvau ant žemės: net mano jaučiai pašoko iš vagos ir norėjo su arklu bėgti. Apsvaigęs pakėliau nuo žemės akis ir pamačiau priešais Dumbraucką su lazda rankoj.

– A tu, uncvotai! tau vogti, vogti!.. – šaukė Dumbrauckas, pildamas man lazda per nugarą.

Matydamas, kad aš nebekrutu, pakėlė mane viena ranka nuo žemės ir, paspyręs koja, numetė vėl... Atsitekėjęs pramerkia akis ir pamačiau savo jaučius netoli manęs stovinčius: jie, atgręžę savo sprandus, stebėjos į mane... Tik gyvas parsivariau namo ir tris savaites išgulėjau lovoj...

Tėvas nutilo. Mes sėdėjom savo vietose kaip įbesti. Niekas neatsiliepė, tik mano sesuo akim pilnom ašarų paklausė:

– Tėvel, ar šitas Dumbrauckas, kur pas mus gyveno?

– Šitas, – atsakė tėvas, – tik nereikia ant jo pykti: jį patį maišto metais kazokai taip buvo primušę, kad tris mėnesius visas kraujuos išgulėjo...

– O ar žinot, vaikai, kokia lazda jisai mane tada mušė? – paklausė jau šypsodamasis tėvas, – šita!..

Mes visi krūptelėjom ir išskėtėm akis: tėvas pakėlė ranką ir rodė mums lazdą, tą pačią lazdą, kurią Dumbrauckas paliko jam atminimui.

Vyresnysis brolis priėjo prie tėvo, paėmė iš jo rankos lazdą, pavartė ją, pavartė, tartum ką savo galvoj svarstinėdamas, paskum numetė atžagaria ranka į malkas ir dusliu balsu tarė:

– Sudeginsim ją, tėvel!..

– Ne, ne, vaikai! – atsakė maloniai tėvas. – Tegu šitoji lazda lieka tarp jūsų; į ją žiūrėdami, atminsitė, kad ir jūsų tėvai skaudžiai buvo baudžiami. Atsimindami tą, nepyksitė,

kad ir mudu su motina jums kartais žabeliu suduodavova. Darydavova taip dėl jūsų pačių gero... Gal ir mus ponai baudė dėl mūsų gero?..

– Gana jau gana, tėvai, – atsiliepė motina, – gal nuo tos lazdos ir ligą gavai... Mes savo vaikų taip nemokom.

Tėvas liūdnam nusišypsojo ir, pasiėmęs knygą, įsikniaupė skaityti.

Ta lazda, kiek žinau, ir dabar pas brolius tebėra. Guli ji ant lentynos klėty, ir niekas jos neliečia.

1906 04 25

UBAGAS

Parvažiavęs iš užsienių Lietuvon, gulėjau vieną gražią pavasario dieną pas brolių gonkelyje ir traukiau silpnon krūtinėn pakvėpusį nuo sužydusių medžių orą. Malonus vakarų vėjelis, šlamėdamas medžių lapais, pūtė tiesiai man kakton, glostė plaukus ir veidą tartum seniai manęs pasiilgęs, ištroškęs. Klausiaus, kaip sodne raiboji gegutė kukuoja, linksmi luputis tūtuoja, gėriau pavasario kvapą ir klajojau akimis Šventosios pakraščiais, kur gražios ievos žydi, kur naktimis lakštingalos skamba... Visur graži prigimtis, bet savajame krašte jinai maloni, brangi, graudina širdį. Dabar suprantu, kodėl kareivis, savajan sodžiun pargrįžęs, su ašaromis puola ant kelių žemės bučiuotų. Graudu buvo ir man, nors ne kareiviu pargrįžau tėvynėn.

Kažin ko dirstelėjau šalin ir pamačiau takeliu ateinantį žilą senelį. Iš už statinės tvoros negalėjau į jį gerai išžiūrėti, negalėjau net pažinti, ar tai buvo ubagas, ar taip sau žmogus, nes ėjo nepasirimsčiuodamas, ne taip, kaip ubagai moka eiti.

Priėjęs prie vartelių, apsistojo bailiai, kaip ir nedrįsdamas jų atidaryti; paskui, pamatęs mane gulintį, dar labiau nusiminė ir drebančiu balsu paklausė:

– Ar galima čia įeiti?

– Galima, galima, – atsakiau stebėdamasis, – labai prašom.

Senelis drebančiom rankom atidarė vartelius ir įėjo kieman. Buvo tai ubagas. Teisybė, neturėjo jisai didelių lazdų geležiniais galais, su ilgais botagais, nebuvo toksai drąsus, kaip dažnai esti drąsūs mūsų ubagai. Bet tai buvo ubagas, nes nešęs pasikabinęs ant pečių krepšį, teisybė, visai dar dyką.

Užlipęs gonkelin, senelis vėl bailiai apsistojo, nežinodamas, kur dėtis.

Kadangi troboj nieko nebuvo, – visi buvo išvažiavę bulvių sodintų, ir aš vienas namie atlikau, – paprašiau senelio sėstis gonkely. Atsisėdo ir, palenkęs galvą, pradėjo kalbėti poterius...

Nežinau kodėl man pasirodė, kad ir poterius jis kalba ne taip, kaip paprastai ubagai pripratę yra kalbėti. Buvaunas ubagas kad kalba, tai kaip žirnius beria, arba vėl kalba giedančiu, gailėstingu balsu, kur reikia pratęsdamas ir apsimėsdamas. Šitas gi senelis kalbėjo visai taip, kaip kalba žmogus nelaimingas – tyliai, lūpom drebančiom; vietomis jis visai nebegalėjo kalbėti, tartum jam kas kvapą gniaužė: mačiau tik, kaip jo lūpos dar labiau drebėjo, virpėjo; jo balse keletą kartų visai, rodos, netikėtai taip skaudžiai suskambėjo apmaudo ir baisios nelaimės styga, kad mane visą šurpas paėmė. Į jį žiūrėdamas, pamačiau, kaip per raukšlėtą, išdžiūvusį jo veidą rieda gailios, karčios ašaros...

– Ko tamsta raudi? – paklausiau nemandagiai senelio, kada jisai pabaigė melstis.

Pakėlė į mane raudonas nuo ašarų, be blakstienų akis ir norėjo kažin ką pratarti, bet žodis neišėjo iš burnos, tik skaudžiai sudrebėjo lūpos. Aš krūptelėjau: jo veidas pasirodė man matytas, tik kur ir kada, negalėjau atsiminti.

- Kaip neraudosi? – tarė pagaliau senelis. – Sunku pakiemiais pirmą kartą vaikščioti.
- O iš kur tamsta? – paklausiau nustebęs.
- Iš Pavarių. Petras Sabaliūnas... gal tamsta atmeni?
- Dėdė Petras?! – surikau, ūmai pažinęs sėdintį priešais mane žmogų.

Atsirėmiau alkūne pagalvių ir nustebusiom akim žiūrėjau į senelį. Kaip tai? Petras Sabaliūnas, kurį iš pat mažumės pažinojau kaip turtingą, pasiturintį žmogų, kursai buvo geriausias mano tėvų kaimynas ir bičiulis, dabar ubagas?

Visokios nelaimės aplanko žmogų šioje ašarų pakalnėje, bet toksai atsitikimas, ūmus ir netikėtas, man buvo visai nesuprantamas. Teisybė, kai mano tėvai numirė, Petras Sabaliūnas nustojo mūsų namus lankęs, ir aš, išvažiuavęs mokytus, kokį 15 metų jo iš arti ir nemačiau, bet, parvažiuodamas retkarčiais savo tėviškėn, visados girdėdavau, kad Petras Sabaliūnas gyvenęs kaip gyvenęs, gerai ir laimingai, kad savo dvi dukterį jau išleidęs už vyrų ir vienu bičių kiekvienai davęs po dvidešimtį kelmų...

Reikia paminėti, kad Petras Sabaliūnas labai mylėjo bites. Gyveno jisai vienasėdy, už dviejų varstų nuo mūsų sodžiaus, pačioj pamiškėj. Žemės jo buvo ne kiek, bet bičių daugybė. Vienu savų kelmų namie turėjo arti šimto, kita tiek – pas savo kaimynus su bičiuoliais. Keletas tokių kelmų buvo ir pas mano tėvus. Atmenu, kaip mes, maži vaikai, džiaugdavomės, pamatę Sabaliūną su savo šeimyna ateinantį: kaip tik Sabaliūnas vasarą pasirodydavo, žinodavom, kad bus bičkuopis ir kad kiekvienas gausime nuo dėdės Petro po nemažą kvepiančio medaus korį. Ir gaudavome! Sabaliūnas mažus vaikus mylėjo ne mažiau kaip bites, užtatai per bičkuopį jisai ne tik bitėmis, bet ir vaikais būdavo apspitęs. Ir stebėtina! Bitės niekad os jo neliesdavo. Kalbėdavo jisai apie bites kaip apie kokį šventą, labai brangų žmogui daiktą ir visados tvirtindavo, kad bitės tada tik sekas ir esti geros, kada bičiuoliai nešykštūs ir vienybėj gyvena, kada ir kitiems jų nepavydi. Todėl kiekvienam pasitaikiusiam žmogui niekad os nepamiršdavo medaus duoti...

Toks tatai buvo žmogus Petras Sabaliūnas. O dabar sėdėjo priešais mane ubagas, su krepšiu.

- Tai tamstos gal namai sudegė ar žemės nebeturi? – neiškenčiau nepaklausęs.
- Tebėra ir namai, ir žemė...
- Tai kodėl gi tamsta kalėdoji?
- Sūnus išvarė... – tik ištarė senelis, ir karčios ašaros pradėjo riedėti iš akių.

Supratau... sūnus... Atsiminiau, kad Sabaliūnas turėjo sūnų vienuotūrį, su manim vienametį; atsiminiau, kaip su tuo sūnum dar lakstydavova per bičkuopį, už rankų susitvėrusiu, medų iš korių čiulpdamu... Tai buvo mano mažų dienų draugas, su kuriuo paskum niekad os nebesusieidavau...

- Tai tamstos sūnus gal jau savų vaikų sulaukė? – paklausiau.

- Turi bent trejetą, – drebančiom lūpom atsakė senelis. – Jau ketvirtį metų, kaip jam visa atidaviau. Nieko taip ir negailiu, kaip jo vaikų... Taip juos mylėjau!.. Išsigandę, išplėstomis akelėmis lydėjo mane, kaip ėjau iš kiemo... O gal ir jie kada nors taip varys iš namų savo tėvą...

Ir senelio akyse vėl pasirodė ašaros.

- Ar tamsta prie savo dukterų nesiglaudei?

– Kur man prie jų glaustis! Turi jos savo vyrų tėvus dar gyvus, – tegu tik juos moka mylėti. Nėra tenai man vietos. Žinai, senas žmogus visur nemalonus...

– Argi visur?..

– E... Ar neatmeni tamsta senų žmonių pasakos?.. Įsodino kartą sūnus žilą tėvą rogeles ir veža iš namų, o jo mažas vaikas paskui bėga. Atvežė miškan, išvertė senį po pušimis, o rogeles šalin numetė. Ir eina namo. Bet vaikas nutvėrė jį už rankos, neleidžia ir prašo: „Tėveliuk, tėveliuk, kam rogeles palikai? Aš neturėsiu kuo tamstos čionai atvežti...“ Matai: ne senelio, tik rogelių pasigailėjo. Tai ne pasaka, bet tikra teisybė: ne vienas užaugęs norėtų kuo greičiausiai savo tėvus iš namų išvežti, tik nedrįsta arba gėdis. Bet atsiranda tokių, kurie ir gėdos neturi...

– Na, tamstos bitės? – atsiminiau paklausti.

– Tai... baigia jau nykti, – tik penki kelmai beliko: kur namuos vaidai, ten bitėms ne vieta.

– Tai kur tamsta dabar gyvenai?

– Niekur... Kaip išvarė, krepšį užmovęs, tai pats nepajutau, kaip čionai atėjau... Vis gausiu vietele pas kokį... kamininkėlių... Nedaug man reikia...

Supratau, kad negražu taip žmogus klausinėti, tik gurdinti... Atsiminiau, kad reikia jam kas duoti, ir pajutau, kaip mano veidas visas užkaito. Nieko prie savęs neturėjau, niekuo negalėjau atsilyginti tam seneliui, kuris tiek kartų man mažam buvo davęs pilnus medaus korius, kuris meduitom savo rankom ne kartą glostė man mažam galvą...

Atsikėlęs susiieškojau peilį ir įėjau kamaron, iš ten išnešiau didelę duonos riekę.

– Atleisk man tamsta, kad niekuo negaliu tamstai padėti, – kalbėjau visas išraudęs, duodamas seneliui duonos riekę.

Nulenkę žemai žemai žilą galvą, kaip ir slėpdamas nuo manęs savo veidą, padėkojo drebančiu balsu ir drebančiom rankom paėmė duoną, peržegnojo ją ir įdėjo krepšin.

Mačiau, kiek skausmo, kiek jausmų sukėlė jo krūtinėje tas pirmasis duonos kąsnelis, iš svetimųjų išprašytas. Sumišęs, nežinodamas, kas besakyti, vėl pradėjau – visai ne vietoj – atsiprašinėti senelio, kad niekuo negaliu jam padėti: jaučiau, kad dalį amžinos vaikų kaltės ir aš savyje nešioju.

– O kuo tamsta man padėsi? Aš nieko daugiau nuo tamstos negaliu reikalauti, – atsakė jau ramiu balsu Sabaliūnas, net ir man ramiau rados. – Mano dienos neilgos, suskaičytos, o daug man nereikia... pragyvensiu...

– Girdėjau, ir tamsta sergi? – paklausė jisai mane.

– Sirginėju... – atsakiau, – atvažiavau tėvynėn pasilsėtų.

– Pasitaisysi čionai, po pušynėlius vaikščiodamas, – padrąsino mane senelis. – Šitą ligą tamsta miestuos gavai, tai nuo mokslo ir dulkių... Kad kuniguos būtum ejęs, gal dabar dar sveikas būtum... Bet Dievas ne kiekvienam dvasią šventą duoda, kad ir mokytam...

Taip kalbėdamas, senelis lingavo savo žilą galvą. Paskui atsiveikino su manim ir išėjo iš kiemo. Girdėjau, kaip už vartelių pradėjo balsu melstis už savo prietelius ir geradarius...

VAGIS

Jaunas dar tada tebebuvo, nevedęs ir stiprus, – kito tokio visam sodžiui nebuvo. Nieko nebijojo: visi manęs lenkė. Jeigu kas ko neįveikdavo ar darbe, ar susirėmimuose, visados sakydavo: reikia Jokūbas pasikviesti, be jo – niekai. Ateidavau, didžiausius sienojus ratuos įkeldavau, kelmus iš žemės išraudavau, vienu rankos mostelėjimu muštynes suturėdavau. Dabar ir pusės manęs nebeliko... O kaip mėgdavau pasilinksminimus! Apylinkėje nei vienos vestuvės ar vakaruškos be manęs neapsieidavo: visur būdavau, visur manęs vieno buvo pilna, – ir visiems įtikdavau. Bet nei vieno nenuskriausdavau, nei vienam nesuduodavau. Buvau pas tėvus vienas, visa savo rankose turėjau, – ir ūkis gerai man klojos. Tėvai jau seniai vis liepė man vesti, bet aš ir pats nelabai dar to norėjau, ir merginos nebuvo sau apsirinkęs. Sakiau – paspėsiu, ir taip nenuobodu pasaulyje gyventi. Bet per vienus atlaidus pamačiau bažnyčioj merginą... Negalėjau akių nuo jos atitraukti: taip staiga ji mano širdį traukte pritraukė.

– Na, – maniau sau, – nejaugi ji tat bus mano pati!

Jaučiau, kaip šokinėja širdis krūtinėje, kaista kraujas.

– Kas ji tokia yra? – kilo mano galvoj klausimai. – Ar iš tolo, kokių tėvų, kaip gyvena?..

Nutariau būtinai su ja ir su jos tėvais susipažinti. Pradėjau klausinėti žmonių ir patyriau, kad tat pasiturinčių ir gerų tėvų duktė, gerbiama apylinkėje. Susipažinau paskui ir su ja: mačiau, kad ir ji nuo manęs nesišalina... Laikas greitai bėgo. Nei pats nepasijutau, kaip po Kalėdų suradau išmintingą apysenį žmogų ir nuvažiauvau pas ją piršlėmis. Visi greitai sutikom, dalies prižadėjo nemaža, ir nutarėm, nieko nelaukdami, vestuves pakelti...

Galbūt jau laukiate, kad aš kažin ką papasakosiu, savo mylimąją jums aprašysiu?! Ne. Jūs ją ir taip gerai žinote: tai mano pati, su kuria, ačiū Dievui, jau trečia dešimtis vienybėje ir meilėje gyvenu ir vaikų nemaža susilaukiau – tokių pat sveikų ir tvirtų, kaip ir jų tėvas kadaise buvo. Ne apie ją aš noriu kalbėti: aš noriu jums papasakoti vieną atsitikimą, kuris galėjo visą mano gyvenimą sugriauti, kuris ir dabar labai dažnai dar nerimą mano širdyje gimdo...

Tat buvo po pačių mano piršlybų. Sugrįžau aš nuo jų namo linksmas, pakakintas: nebūtos mintys tada po mano galvą lakstė... Buvo jau vėlus žiemos vakaras. Namie radau visus sugulusius. Išsikinkiau savo kumelį, įvedžiau gurban, uždėjau šieno, užpyliau vandens, užbarsčiau miltų su avižomis ir nuėjau rūman gultų. Bet negaliu užmigti. Nežinau kodėl, pradėjo mane imti nerimas. Traukte traukė nueiti kumelio pažiūrėtų. Žinojau gerai gurbų duris užrakinęs, kumelį geležiniais pančiais supančiojęs, bet ne – stumia kažin kas iš lovos, ir gana. Pagaliau nebeiškentėjau, iššokęs užsimoviau batais, užsimečiau kailiniais ir išėjau.

Naktis buvo šviesi – mėnesiena, ir tokia tyla aplinkui, tarsi visa išmirė: girdėjau tik, kaip traškėjo nuo šalčio tvoros ir tik tik šlamėjo, krisdamas nuo apšerkšnojusių medžių, sniegas. Tik vienos žvaigždės linksmi mirgėjo viršuje. Bijodamas kvėpuoti, iš palengvo, kad negirgždėtų po kojų sniegas, priėjau prie gurbų ir kuone surikau: durys buvo atidarytos... Prisiğlaudžiau prie sienos ir klausaus. Girdžiu – kumelys prunkščia, o nuo jo kojų muša geležinius pančius.

– Vagis, – dilgelėjo galvoje mintis...

Visas drebėjau – ir iš išgąščio, ir iš džiaugsmo kartu, kad dar paspėjau laiku išeiti, nes mylėjau tą kumelį neapsakomai. Širmas, obuoliais muštas, riestu kaklu ir ilgais karčiais, nors nedidelis, bet greitas kaip stirna... visoj apylinkėje buvo žinomas. Ne vienas po 300 rublių svojo, niekam neatidaviau: nenorėjau parduoti; jeigu ir vesdavau jį turgun, tai tik pasigirtų.

– Ė, tat šitai kodėl tu, per slenkstį vedamas, jau kelinta diena rąžais, – atsiminiau. – Pats, nabagas, nelaimę jautei.

Bet ką turėjau daryti? Pulti vidun? O galbūt tenai ne vienas yra: užmuš kaip žvirblį iš revolverio ar nudurs peiliu kaip paršą. Bėgti pasišauktų vyrų? O tuo tarpu ims ir išsives kumelį: tiek ir tematysi. O rankose nieko o nieko neturėjau. Namuose vėl nei šaudyklės, nei revolverio nebuvo, – vis savo kumščiu pasitikėdavau.

Nėra kas daryti... girdžiu, kad jau vedasi... Pamačiau čia pat ant skiedryno didelę medinę kūlę, akies mirksniu prišokau prie jos, nusitvėriau abiem rankom ir užsislėpiau už durų šulo. Laukiu... O širdis, rodos, ims ir iššoks iš krūtinės... Juntu, kad jau visai nebetoli... Ir šitai duryse pasirodo žila barzda – išlenda... burlokas...

Kaip daviau kūle per galvą, – net žagtelėjo ir parkrito negyvas ant žemės, nei vieno žodžio neprataręs.

Sužvengė linksmas kumelys, mane pamatęs. Kaip beprotis pripuoliau prie jo, apkabinau kaklą, – ir bučiavau, verkiau. O jis padėjo man ant peties savo galvą ir romiai, maloniai žvengia...

Pagaliau atbudau kaip iš miego. Atsiminiau, kad žmogų užmušiau: šiurpas mane visą paėmė, plaukai ant galvos atsistojo. Kur aš jį dabar dėsiu, ką darysiu?..

Pasilenkiau, apčiupinėjau burloką: atradau už ančio revolverį primuštą, peilį prie diržo prisegtą. Supratau, kad nebūčiau gyvas likęs, jeigu tiesiai priešais jį būčiau ėjęs. Įsivaizdavau sau visą nelaimę: savo mylimąją, vestuves, ūkį ir visą gyvenimą, – visa būtų pražuvę. O dabar?.. Šiurpuliai paėmė vėl visą: juk patirs, sužinos, kad aš tat padariau, – kas mane laukia – kalėjimas, teismas ir galbūt katorga?..

Šokau kaip jautis, byzdėlės įkastas. Apsivilkau, pasikinkiau kumelį, įverčiau numirėlį važin ir, kaip tik arklys gali šokti, pasileidau vieškeliu: tik dulka sniegas iš po važio ir švilpia ausyse vėjas. Nuvažiavau kokį dešimtį varstų, sustojau, išverčiau numirėlį pagriovėn, užmoviau dar ant jo galvos jo paties seną apynasrį ir apsigrėžęs vėl parlėkiau kaip paukštis namo. Nusikinkiau, kumelį vėl įleidau gurban, duris užrakinau ir, tarsi nieko neatsitiko, nuėjau rūman ir atsiguliau... Niekas manęs negirdėjo ir nematė nei važiuojant, nei parvažiuojant; niekam nei vienu žodžiu apie tą atsitikimą neprasitariau... tik kunigui per išpažintį pasisakiau...

Kitą dieną rado tą numirėlį pagriovėje. Suvažiavo žmonės, policija, rado prie lavono revolverį ir peilį, pamatė ant jo galvos apynasrį – suprato, už ką užmuštas. Žmonės kuone visi atvirai pripažino, kad taip „tokiam“ ir reikėjo. Policija pakalbėjo, paklausinėjo, bet kaltininko taip ir nebeieškojo... Tuo visa ir pasibaigė...

Aprimau ir aš kiek. Greitai po to atsitikimo vedžiau, vaikų paskui susilaukiau... Tačiau ilgai tasai žmogus mano akyse stovėjo, – kaip koks kirminas krūtinę man ėdė. Dažnai per miegą baisiai surikdavau, visas šaltu prakaitu apipiltas atbusdavau ir kelias dienas, galvą nuleidęs, vaikščiodavau. Išsigandusi pati pradėjo klausinėti, kas yra. Ilgai nesisakiau, pagaliau prisipažinau. Ramino ji mane, – rodės, lengviau kiek ant krūtinės darėsi, bet pabuvus ir vėl pradėdavo kirminas krimsti. Ir išpažinties vaikščiodavau, ir

bažnyčiai duodavau: lengviau ir ramiau po to būdavo... Taip visą savo amžių išgyvenu, visame kame buvau laimingas, žilo plauko susilaukiau, nieko, rodos, nenuskriaudžiau, pirštu nepalytėjau. Ir tas tik vienas atsitikimas ramumo neduoda...

Gal geriau būčiau padaręs, jeigu atvirai valdžiai būčiau prisipažinęs, teismo rankosna atsidavęs. Ne kartą jau rengiaus taip padaryti... Bet viena tik mintis, kad galiu kalėjimą pakliūti arba Sibirą pamatyti, kad galiu savo ūkį pražudyti, savo pačią ir vaikus nelaimingus padaryti, visados nuo to žingsnio mane sulaikydavo.

Galbūt prisipažinęs ir liuosas būčiau palikęs, gal ir nieko bloga nebūtų man padarę, bet kaip tik ateidavo galvon mintis, kad gali prisieiti savo kraštas palikti, jo nebepamatyti – visas drebėjau... ir tylėjau. Žinojau, kad pakliuvęs ne tik pražūčiau, bet ir iš tiesų gal tikru žmogžudžiu iš tenai išeičiau, nes kalėjimai juk nepataiso žmonių, tik visai juos pagadina. O aš juk viena teieškojau ir ieškau: savo sąžinės nuraminti, ne dar didžiau jos sutepti. Juk aš tik savo nuosavybę gyniau... Kitos išeiigos neturėjau, jeigu nenorėjau pats būti užmuštas... Tegu jis ir iš bado vogė, – vis tiek būtų mane užmušęs...

Tyliu ir dabar. Nenoriu ir bijau, senatvės susilaukęs, savo kraštą palikti, su šeimyna persiskirti. Netikiu, kad baises kalėjimas galėtų mano dūšiai nekaltybę sugrąžinti, sąžinę nuraminti. Tokio sąžinės nuraminimo ieškau tik išpažintyje, maldoje, darbuose ir pas savo kaimynus, kuriems savo širdies žaizdas atidengiu...

O dėlto ir dabar dažnai dažnai tas pats kirminas mano širdį graužia. Ir nežinau dar, ką pasakys man už tai Visagalis...

Vincas Krėvė

Vincas Krėvė (1882–1954) – reikšmingiausias XX a. pradžios lietuvių rašytojas, literatūros klasikas. Krėvė esmingai praplėtė ir pagilino lietuvių literatūros problematiką filosofiniu žmogaus būties traktavimu, praturtino literatūros stilistinę ir žanrinę raišką, susiejo lietuvių literatūrą su Europos literatūros kontekstais. Krėvės asmenybės reikšmė lietuvių kultūroje apima daugelį sričių. Alberto Zalatoriaus žodžiais tariant, „nerastume mūsų dvidešimtajame amžiuje kitos tokios asmenybės, apie kurią sustoję galėtų įdomiai šnekėtis vosikių profesijų žmonės: literatai ir tautosakininkai, istorikai ir politikai, pedagogai ir teatro mylėtojai, profesorai ir paprasti sodiečiai. Ne tik kalbėtis, bet ir ginčytis. [...] Mes turime gerai įsiklausyti į jo žodį, kad galėtume pakelti akis nuo žemės, pamatyti praeities prasmę ir perspektyvą“.

Vincas Krėvė (tikr. Mickevičius) gimė 1882 m. spalio 19 d. Subartonyse (Varėnos raj.). Pasimokęs Merkinės pradinėje mokykloje bei pasiruošęs privačiai, Peterburge išlaikė 4 klasių kurso egzaminą, 1898 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją, kurioje mokėsi 2 metus, bet dėl nesutarimų su seminarijos vadovybe iš jos pasitraukė. Nors dvasininku netapo, visą gyvenimą domėjosi religija. Nuo 1907 m. iki gyvenimo pabaigos Krėvė rašė Biblijos motyvais pagrįstą veikalą *Dangaus ir žemės sūnūs* (išsp. 1949, 1961), kaip ir Johanas Volfgangas Gėtė viso gyvenimo kūrinių *Faustą*, Kristijonas Donelaitis – *Metus*.

Užrašų sąsiuvinyje, kurį būsiamasis rašytojas rašė lenkiškai, 1900–1902 m. mokydamasis kunigų seminarijoje, ne vienas įrašas byloja apie aistringą norą būti rašytoju. Taip pat ir apie maištingą prigimtį, kuri nuolat skatina ieškoti kliūčių ir jas įveikti, pasipriešinti net žemės traukai. Ir apie natūralų polinkį į dialoginį kalbėjimą, – jaunas Krėvė šnekasi su įsivaizduojama Ponia: „norėjau poniai papasakoti, kaip tapau tu, kuo esu, tai yra rašytoju. [...] Reikia poniai žinoti, kad jau keleri metai aš svajoju apie tai, kaip pakilti aukštai iki pačios saulės, kad visa žemė išsižiotų iš nuostabos, jog vienas jos sūnų užkopė ten, kur ji, prikaustyta Niutono grandinėmis, pakilti negali. Kūriau visokius projektus, net konkursą paskelbiau, bet, deja, niekas nieko geresnio nesugalvojo, tik kažkoks nepažįstamas berniukas man patarė pasidaryti iš vaško sparnus arba vantas prie rankų prisirišti ir taip skristi aukštin“. Ikarų sparnų vaizdiniu atskleidžiamas rašytojo prigimtyje esantis natūralus dramatiškumas. Krėvė visą gyvenimą išliko prieštaraujančiu, abejojančiu, svyruojančiu žmogumi. Pasak Zalatoriaus, „abejojančiu ne todėl, kad neturi savo požiūrio, o todėl, kad turi daugybę požiūrių, supranta, kaip gyvenime viskas sudėtinga ir painu, kad kiekvienam argumentui galima surasti kontrargumentą“. Daugiabalsį priešingų požiūrių susikirtimą, kelių balsų skambėjimą, skirtingų aistrų ir gyvenimo sampratų susidūrimą geriausiai atskleidžia dramos forma, kurią dažnai rinkosi rašytojas. Tačiau dramaturgijos

principai yra būdingi ir Krėvės prozai, kur dominuoja ne aprašymas, o dialoginė kalba, plėtojanti nenutrūkstancias konfliktų gijas. Krėvei svarbiausia vertybė yra individualizmas, kurį atskleidžia įvairaus žanro kūrinuose. Daugelis jų veikėjų – išskirtinės asmenybės, trokštančios gyventi kitaip, negalinčios prisitaikyti prie gyvenimo. Aistra peržengti savojo pasaulio ribas galima paaiškinti ir Krėvės trauką Rytų kultūrai, ir stiliaus eksperimentus, liaudies dainas transformuojant į prozos tekstą, kuriant pakilų lyrinį tekstą, ko kio lietuvių literatūroje iki tol nebuvo.

1904–1908 m. Kijevo, Lvovo, Vienos universitetuose Krėvė klausėsi filosofijos, literatūros, antikinių kalbų, sanskrito paskaitų, susižavėjo Rytų – Oriento kultūra, daug dėmesio skyrė Lietuvos istorijai, tautosakai. Domėjimasis Rytų kultūra paskatino Krėvę išvykti į Kaukazą. 1909–1920 m. mokytojavo Baku, dėstė rusų kalbą ir literatūrą, vasaromis parvykdavo į tėviškę Dzūkijoje rinkti liaudies dainų ir padavimų. 1913 m. rugpjūčio 24 d. Vilniaus Šv. Mikalojaus bažnyčioje susituokė su Rebeka Karak. Krėvė aktyviai dalyvavo visuomeniniame ir politiniame gyvenime: 1911 m. prisidėjo prie Baku liaudies universiteto steigimo, nuo 1912 m. universitete dėstė persų Viduramžių poeziją, budizmą ir islamą, 1917–1918 m. buvo Baku miesto tarybos narys, 1919 m. paskirtas Lietuvos konsulu Azerbaidžane.

Baku parašė reikšmingiausius savo literatūros kūrinius, pelniusius jam lietuvių literatūros klasiko vardą: *Šarūną* (išsp. 1910–1911), *Dainavos šalies senų žmonių padavimus* (išsp. 1912), *Pratjekabudą* (išsp. 1913), *Skirgailą* (rus. 1916, išsp. 1922, liet. 1924), buitinę-psichologinę dramą *Žentas*, novelių rinkinį *Šiaudinėj pastogėj* (išsp. 1922). Šie pirmieji amžiaus dešimtmečiais sukurti kūriniai lėmė Krėvei didžiulį literatūrinį autoritetą. Krėvę amžininkai pripažino pasaulinio masto rašytoju. Apie tai byloja istorinis epizodas, užfiksuotas Vandos Daugirdaitės-Sruogienės prisiminimuose. 1917 m. lietuvių studentai Maskvoje skaito *Šarūną*, „kaip per miglas atsimeu apytuštį kambarį, stalą, prie kurio kažkas skaitė Krėvės veikalą. [...] Lietuviškai tada dar silpnai mokėjau, tai ne viską supratau, tačiau iš sekusių diskusijų suvokiau, kad autorius – pasaulinio masto rašytojas. Lietuvis – pasaulinio masto rašytojas! Tai man padarė tokį didelį įspūdį, kad Krėvės vardą įsidėmėjau.“ Moderniai mąstantis tarpukario Lietuvos jaunimas, Alfonso Nykos-Niliūno tvirtinimu, į Krėvės kūrybą žiūrėjo kritiškai dėl „atsparumo intelektualinėms laiko revoliucijoms (dėl to jis daugeliu požiūrių taip ir neperžengė XIX amžiaus ribos), bet gerbė ir vertino jį kaip jau praėjusio laiko apraišką“.

Grįžęs į Lietuvą, 1922 m. Krėvė tapo besikuriančio Lietuvos universiteto profesoriumi, buvo Humanitarinių mokslų fakulteto organizatorius ir dekanas (1925–1937). Redagavo mokslinius leidinius *Tauta ir žodis*, *Mūsų tautosaka*, *Darbai ir dienos*, literatūrinius žurnalus *Skaitymai*, *Literatūra*, *Dienovidis* ir kt. Nuo pirmųjų Lietuvos nepriklausomybės metų Krėvė palaikė patriotines visuomenines organizacijas, dalyvavo tautinės vienybės draugijose bei partijose, buvo Šaulių sąjungos pirmininku, Tautininkų sąjungos pirmininku. Kaip Šaulių sąjungos pirmininkas, 1923-aisiais organizavo Klaipėdos sukilimą, kurio tikslas buvo prijungti prancūzų valdomą Klapėdos kraštą prie Lietuvos¹.

1924-aisiais Krėvė perkūrė 1916 m. rusų kalba parašytą dramą *Skirgaila*. Valstybės te-

¹ Ratifikavus Versalio sutartį, 1920 m. sausio 10 d. Klaipėdos kraštas buvo atskirtas nuo Vokietijos ir Antantės valstybių vardu pavestas valdyti Prancūzijai, kol bus galutinai nuspręstas jo likimas.

atre Boriso Dauguviečio režisuotas spektaklis sukėlė karštas diskusijas. Vaižgantas piktinosi, kad dramoje aukštinama pagonių ideologija, o krikščionybė žeminama, kiti, – kad riteriškasis vokietis Keleris yra patrauklus herojus, o lietuvis Skirgaila – atstumiantis. Dramą teatras cenzūravo, o aktoriai, nesilaikę cenzūruoto teksto, buvo baudžiami 100 litų bauda. Kostas Korsakas, Balys Sruoga, Vincas Mykolaitis-Putinas Krėvės *Skirgailą* pripažino pasaulinio lygio dramos veikalu.

Po 1926 m. perversmo Krėvė nutraukė bičiulystę su Antanu Smetona, ėmė bendradarbiauti su kairiaisiais rašytojais, komunistiniu pagrindžiu (pasirašė žurnalo *Literatūra* redaktoriumi, bendradarbiavo *Prošvaistėje*). 1935-aisiais išspausdino dramą *Mindaugo mirtis*, 1939 m. – apysaką *Raganius*. 1939–1940 m. buvo Rašytojų sąjungos pirmininkas. 1940 m. tapo okupuotos Lietuvos Liaudies vyriausybės vadovu. Rašytojas atsidūrė situacijoje, kurios sudėtingumas prilygo jo paties kūriniuose personažams sukurtoms dramatiškoms veikimo aplinkybėms. Vytauto Kubiliaus žodžiais tariant, sovietiniai emisarai pasirinko žymų rašytoją ir politiką kaip dekoraciją, kuria norėjo pridengti krašto okupavimą. Krėvė bandė dirbti su bolševikais, tačiau po derybų liepos 1-osios naktį su sovietų komisaru V. Molotovu patyręs, kad Lietuvos nepriklausomybės neišsaugos, grįžęs į Kauną atsistatydino iš marionetinės vyriausybės. Žymaus rašytojo autoritetas neleido bolševikams susidoroti su Krėve. 1940 m. spalio 1 d. Liaudies švietimo komisaras paskyrė jį Litanistikos instituto direktoriumi, 1941 m. – pirmuoju Lietuvos mokslų akademijos prezidentu. Hitlerininkams okupavus Lietuvą, buvusio Liaudies seimo nariai, tarp jų ir Krėvė pasirašė rezoliuciją, kuri atskleidė neteisėtus Sovietų Sąjungos veiksmus ir klastingą Stalino propagandą, okupuojant ir inkorporuojant Lietuvą į Sovietų imperiją 1940-ųjų vasarą. Krėvė profesoriavo Vilniaus universitete, bet 1943 m. buvo uždarytos visos Lietuvos aukštosios mokyklos. 1943-aisiais vokiečių valdžia išvežė į koncentracijos stovyklas daugelį Lietuvos intelektualų². Krėvė, vengdamas suėmimo, slapstėsi nuo gestapo, rašė romaną apie nepriklausomos valstybės saulėlydį *Miglose: iš priešbolševikinių laikų reportažas* (išsp. 1944). 1944 m. liepos mėnesį, vengdamas bolševikų represijų, su šeima pasitraukė į Austriją. DP (perkeltųjų asmenų) Glasenbacho stovykloje įkūrė lietuvių gimnaziją, buvo jos direktorius, redagavo žurnalą *Į Tėvynę*. 1946 m. Lietuvos TSR Liaudies komisarų taryba pašalino profesorius Vincą Krėvę-Mickevičių ir Mykolą Biržišką iš LTSR Mokslų akademijos tikrųjų narių ir paskelbė juos „tėvynės išdavikais“. Atgimimo laikais, 1988 m., Lietuvos TSR Mokslų akademijos prezidiumas sugrąžino prof. V. Krėvei-Mickevičiui ir prof. M. Biržiškai Akademijos tikrųjų narių vardus.

² Už pasipriešinimą nacių reikalavimams į koncentracijos stovyklas vokiečiai išvežė daugelį Lietuvos intelektualų: į Štuthofą rašytoją Balį Sruogą, ekonomistą, profesorių akademiką Vladą Jurgutį, žurnalistą, pedagogą, Kauno jėzuitų gimnazijos direktorių Kazį Baubą, rašytoją, žurnalistą, garsų Vilniaus krašto visuomenės veikėją Rapolą Mackonį, kalbininką, generalinį švietimo tarėją Praną Germantą, teisininką, generalinį teisingumo tarėją Mečislovą Mackevičių, istoriką, visuomenės veikėją Antaną Kučinską, kunigą, rašytoją, žurnalistą Stasį Ylą ir daugelį kitų. 1944 m. į Dachau koncentracijos stovyklą buvo išvežta bibliotekos darbuotoja Ona Šimaitė, organizavusi pagalbą Vilniaus geto žydams.

*Jis kūrė didingą giesmę žmogaus
drąsai, pasiaukojimui, tėvynės
meilei, pirmiausia paisydamas
meno uždavinių.*

Albertas Zalatorius

Pensilvanijos universitetui pakvietus dirbti slavų kalbų ir literatūrų profesoriumi, 1947 m. Krėvė išvyko į JAV. Universitete dėstė rusų, lenkų, lietuvių kalbas bei literatūras. Prieš mirtį Krėvė ketino baigti viso gyvenimo veikalą *Dangaus ir žemės sūnūs*, parašyti dramą apie Vytautą Didįjį³. Mirė 1954 m. liepos 7 d. Springfilde (JAV). Krėvės asmenybės reikšmę tarpukario kartai atskleidžia A. Nyka-Niliūnas: „Filadelfijoje mirė Krėvė (užvakar). Pirmas žinios įspūdis – lyg būtų miręs Nemunas, Vilniaus katedra arba Šatrijos kalnas: taip giliai jis buvo įsišaknijęs mano sąmonėje“. 1992 m. Krėvės ir jo žmonos palaikai iš Putnamo lietuvių kapinių buvo perkelti į Subartonių kapines.

Krėvės kūryba atspindi rūpestį dėl nepriklausomos tautinės valstybės atkūrimo, vėliau – valstybingumo išsaugojimo ir stiprinimo. 1912 m. išleidus *Dainavos šalies senų žmonių padavimus*, Krėvė aiškiai suvokia savo kūrybos tikslą – „parodyti, koki didvyriai buvo senovės lietuviai, sukelti mūsų tautiečiuose pasididžiavimą jais“. Krėvė padavimuose tęsia Daukanto, Maironio romantinę tradiciją, aukštindamas herojišką tėvynės praeitį, tačiau jis įsiklauso ir į amžininkų neoromantikų programas, kuriose, pasitelkus tautosaką, siekiama atskleisti tautos dvasią. Iš tautosakos šaltinių Krėvė sukūrė dainišką stilių, – „melodingo poetinio pasakojimo kanoną, suteikdamas jam tautinio stiliaus statusą“ (V. Kubilius). Tautosakos stilių Krėvė susiejo su tragiškais siužetais, kurių veikėjai psichologizuoti, supoetinti. Zalatorius kviečia pamąstyti apie Krėvės kūrybos įtaigumo paslaptį, – meistriškai tautosakos stiliumi parašyti padavimai nustotų didelės dalies įtaigumo, jeigu „po tais ritmingais, užburiančiais sakiniais nejaustumė nuoširdaus susižavėjimo riteriška morale, maksimalistiniais žmogaus siekimais, nežabotos laisvės troškimo, meilės, ištikimybės, pasiaukojimo kėlimo į tokį aukštį, kad mums staiga ima darytis gėda dėl susmulkėjusios ir gyvybės instinktui pernelyg vergaujančios dvasios“. Krėvės sukurtame meniniame pasaulyje veikia herojai, kurie sudrumsčia konservatyvią ramybę, iš nesąmoningumo kylantį pasitenkinimą savo nykia buitimi (*Šarūnas*), išjuokia susmulkėjimą (aukščiausio rango dvasininkų paveikslai *Skirgailoje*), nugalė „gyvybinį instinktą“, pasirinkdami mirtį, o ne prisitaikymą (*Dainavos šalies senų žmonių padavimai*).

Pagal senųjų epų tradiciją Krėvės atkurtoje Lietuvos senovėje iškeliami laisvos, riteriški garbingos bendruomenės idėja, įtvirtinama narsios ir karingos, ugnyje susideginančios, bet nepasiduodančios tautos vizija. Vaizduodamas dramatiškose aplinkybėse atsidūrusius herojus, kurie atkakliai siekia savo tikslo, Krėvė žadino užguitos tautos žmonių pasitikėjimą savimi. Pasak Vytauto Kavolio, „užsidegimas vadų problematika [...] yra galbūt iš šiaudinės pastogės kilusiems, tik prieš penkiasdešimt metų iš baudžiavos išlaisvintiems psichologiškai būtinas žingsnis į žmoguje glūdinčios, pasaulį sukrečiančios galios pajautimą. *Šarūnas* – pirmas galingas įnašas į savosios istorijos su visu jos audringumu atgavimą, lietuvių, pajėgiančio valstybei vadovauti, atkūrimas“. Krėvė neužgauna ir šiuolaikinių skaitytojų vertybinių nuostatų, nes dramatiškai gretina nesuderinamas vertybes, parodo, koks sudėtingas yra sprendimo ieškojimas.

Krėvė lietuvių kultūroje užpildo herojinio tautos epo spragą. Neradęs tautosakoje medžiagos herojiniam tautiniam epui, kuriuo didžiuojasi kaimynai latviai, estai, suo-

³ Prieš mirtį jis yra „kelis kartus sakęs, „jog paskutinis (turint galvoje amžių ir sveikatą) jo kūrybinis noras, šalia užbaigimo „Dangaus ir žemės sūnų“, yra užsimojimas parašyti dramą „Vytautas Didysis“, kurią, girdi, jis jau yra gerai apgalvojęs“. Plačiau žr. Kostas Ostrauskas, „Vincio Krėvės kūrybinis veržlumas“, *Aidai*, 1957, Nr. 9 (104), p. 390.

miai, Krėvė sukuria literatūrinį lietuvių epą *Šarūnas*, kuriame atskleidžia „mitologinę žmonių galvosena, senąją religiją, papročius, valstybingumo kilmę“ (V. Kubilius). Tautosakos stiliaus dainiškumą *Šarūne* Krėvė pertraukia aštriais svarstymais, konfliktiškais dialogais ir monologais. *Šarūnas* – pirmasis lietuvių literatūroje dramatiškas herojus, prometėjiškas tipas, maištaujantis prieš dievus, jų sukurtą netobulą pasaulį. Daugiaplanis tautos būties paveikslas išreikštas pasitelkus „trilypę stilistiką – filosofinį disputą, būtinių pokalbį ir folklorinę saviraišką“ (A. Zalatorius). Krėvės kūrinio tema – vienišo maištininko sukilimas prieš žmones, dievus, visuomenę – atskleidžia lietuvių literatūros modernėjimą, kuris vyksta atsiremiant į ryškius anuometinės europinės literatūros autoritetus, – F. Nyčės filosofijos idėjas, H. Ibseno dramaturgijoje keliamas problemas. *Šarūno* pastatymai tapo išskirtinės svarbos įvykiais teatro istorijoje. Andriaus Olekos-Žilinsko spektaklis *Šarūnas* (1929), sukurtas pagal Petro Vaičiūno inscenizaciją, modernia forma išreiškė *herojinio pasiaukojimo idėją* (B. Sruoga, *Šarūnas Valstybės teatre*). Režisierius Jonas Vaitkus spektaklyje *Šarūnas* (1980) pateikė *Šarūno analogiją su Hamletu*, atskleidė išskirtinės asmenybės tragediją.

Krėvė praturtino lietuvių literatūrą subtiliu rytietišku stiliumi, kuriam būdingos lakoniškos sentencijos, hiperboliškas laipsniavimas, Biblijos sintaksė, pamokomų palyginimų intarpai, filosofinis disputas (*Rytų pasakos, Dangaus ir žemės sūnūs*). Rytų filosofijos idėjos buvo svarbios daugeliui XX a. pirmosios pusės lietuvių menininkų ir filosofų. Vydūnas, Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, Stasys Šalkauskis Rytuose ieškojo sąsajų su senąja lietuvių kultūra, svarstė apie lietuvių kultūros vietą tarp Rytų ir Vakarų, grindė nesmurtinio pasipriešinimo ir kovos už nepriklausomybę idėjas, surado harmoningos asmenybės ugdymo gaires⁴. Krėvės kūryboje Rytai sudramatinami. Į indų, persų, žydų religines ir filosofines sistemas Krėvė žvelgia Vakarų kultūros žmogaus žvilgsniu, atskleidžia aktyvios asmenybės nepasitenkinimą savimi, maištą, veržimąsi į naujas žinojimo sritis.

Neoromantinėje prozoje Krėvės sukurti kaimo išminčiai – Skerdžius, Vainorus, Jonas Gugis gerai jaučia ir supranta gamtos kalbą, pirmą pradę kaimo žmogų supančių reiškinių prasmę. Atskleisdamas lietuviško kaimo žmones, jų buitį, Krėvė lietuvių žemdirbiškosios kultūros patirtyje suranda universalios žmonijos kultūros pėdsakų. Lietuviško kaimo išminčiai tarsi brahmanai, prozos kūrinio kalba skatina ne istorijos pažinimo džiaugsmui, o dvasią nuskaidrinančios meditacijos susikaupimui.

Krėvės dramatinė kūryba yra įvairi žanro ir formos požiūriu: epinė, skaitytinė (lėzedrama) drama *Šarūnas*, tragedija *Skirgaila*, realistinė buitinė šeimos drama *Žentas*, misterija *Likimo keliais*, drama *Mindaugo mirtis*. Dramatizuojamos evangelijų istorijos, – Ješuos, Erodo, Jehudos iš Kerio, Barnabo (*Dangaus ir žemės sūnūs*). Anot Vinco Mykolaičio-Putino, Krėvė pirmasis iš lietuvių rašytojų pavaizdavo „didelių sielų skausmo kelius, kur pasiryžimo, keršto, žiaurumo ir atkaklumo žygiai kryžiuojasi su meilės, garbės, kilnumo ir žmogiškos didybės tikslais“.

Skirgaila – pirmoji klasikinė lietuvių tragedija. Rašytojas žengia žingsnį tolyn nuo *Šarūno*, kur sudramatintoje istorijoje veikė herojiškas ir veržlus personažas. *Skirgailoje* yra

⁴ XX a. antroje pusėje Rytų ir lietuvių kultūrų tradicijų sąsajas tęsė poetas Sigitas Geda, dailininkas Algimantas Švėgžda, religijotyrininkas, etnologas, rašytojas Gintaras Beresnevičius, rašytoja Jurga Ivanauskaitė, Rytų kultūrų tyrinėtojas Algis Uždavinys.

Vincas Krėvė savo žvilgsnį meta nuo senųjų mūsų tautos gadynių, nuo priešistorinių laikų, ligi dabartinių dienų. Taip jisai duoda sintetinį lietuvių būties vaizdą. Jo raštuose praeina mūsų padavimų karžygiai, senovės dainų berneliai, iškyla kunigaikščiai ir karaliai. Jo knygoje betgi randame ir paprastą bobulę, vaikutį Antanuką, senį kerdžių. Tiesa, Vincas Krėvė nesusintetino visų mūsų luomų ir epochų – ir tai kažin ar kam nors įmanoma. Vis dėlto jo kūryboje Lietuvos paveikslas yra pilnesnis ir šakotesnis, negu kurio kito lietuvių autoriaus raštuose.

Antanas Vaičiulaitis

deherojizuota ir istorija, ir pagrindinis veikėjas. Krėvė Skirgailos tragediją įkūnija šekspyriškame dramos modelyje (Reda Pabarčienė), kuris apima politinį ir religinį konfliktą tarp Lietuvos, Lenkijos, Kryžiuočių ordino, konfliktą Lietuvos viduje tarp Skirgailos, bajorų, vaidilos Stardo ir psichologinius santykius tarp Skirgailos, Onos, Kelerio. Rašytojas sukūrė tragedijos veikėjams tankų kliūčių ir problemų tinklą. Tragedijos veikėjų pasirinkimai, apsisprendimai kelia vidines ir išorines įtampas. Kiekviename epizode veikėjai susiduria su naujomis kliūtimis, su psichologinėmis, moralinėmis, pasaulėžiūros, politikos problemomis, kurias įveikiant atsiskleidžia gyvi, žmogiški personažų paveikslai.

Krėvė nuo pirmųjų dramoje pasakytų Skirgailos žodžių kuria personažo vidinį konfliktą, kuris įgyja visuotinumą dimensiją. Tai visos tautos, atsidūrusios epochų sandūroje, drama. Pasak Mykolaičio-Putino, Skirgaila – „epochos tragizmo reiškinys“. Krėvės lietuviška tragedijos tema atliepia XIX–XX a. svarbią Europos literatūroje perinamosios epochos problemą, su kuria susiduria epochų, kultūrų, religijų priešpriešose atsidūrę veikėjai. Europos literatūroje dominavo Antikos

kultūros bei religijos ir krikščionybės sankirtos vaizdavimas (H. Ibseno *Cezaris ir Galilėjietis* (1873), Dmitrijaus Merežkovskio trilogija *Kristus ir Antikristas* (1896–1905) kurį Krėvė papildė paskutinių Europos gamtameldžių lietuvių konfliktu su krikščioniškosios Europos galia.

Skirgaila yra pirmasis lietuvių dramaturgijos kūrinys, kuriame atskleidžiama žmogaus dvasinio žlugimo drama, parodomas savigriovos procesas. Šiuo požiūriu Krėvės *Skirgaila* labiausiai priartėja prie šekspyriškojo tragizmo esmės, kurią A. Bredlis (1851–1935), vienas žymiausių Šekspyro kūrybos tyrinėtojų, pastebi atsirandant tuomet, kai „žmogaus mintys, paverstos veiksmu, tampa savo pačių priešingybe. [...] iš visko, ką jis svajojo padaryti, jis pasiekia tai, apie ką mažiausiai svajojo – savo paties destruktiją.“ *Skirgaila* troško prasmingo gyvenimo, tačiau patiria gyvenimo beprasmybę, jo energingas rūpestis valstybe virsta apatišku neveiklumu, aistringas Dievo ieškojimas – demonišku, pasitikėjimas savimi – paniška pralaimėjimo baime.

Krėvė sustiprina dramatiškumą paneigdamas ne tik nusistovėjusią lietuvių istorinės dramos tradiciją, bet ir savo paties kūrinių atradimus. *Skirgailoje* rašytojas pateikia opoziciją *Šarūno* finalui. Pasauliu ir savimi nusivylęs *Šarūnas* stoja į žūtibūtinę kovą su priešais ir joje žūva, laimėdamas nemirtingą šlovę. *Skirgailos* paskutinis žygis neturi nė ženklo kilnumo. Jis kovoja prieš kryžiuotį, kuris yra tik jo meilės konkurentas, o pasirinktas kovos būdas – *Skirgaila* palaidoja beginklį Kelerį gyvą – kelia pasibjaurėjimą ir šurpą. Krėvė pirmą kartą

lietuvių literatūroje vaizduoja istorijos herojų, pasiekusį niekingumo dugną ir atskleidžia tokio herojaus vertinimo prieštarumą. Mįslinga ir atvira *Skirgailos* atomazga sulaukė skirtingų literatūrologų ir teatro interpretacijų. Finalo tragiškumą taikliai apibūdina Bronius Vaškelis: „Finalas, kaip paprastai tragedijoje, pabrėžia žmogaus gyvenimą kaip paradoksą – ir pralaimėjimą, ir pergalę. Katarsinis efektas, išplaukęs iš paradoksinio finalo, kelia užuojautą, kad pralaimėjo sąžiningas ir pareigingas valdovas, kuriam tautos ateitis buvo svarbiau negu moraliniai principai ir asmeniška laimė. Tuo pačiu metu sukrečia iš nevilties ir bejėgiškumo paklaikusio baisus žmogaus-budelio triumfas.“

Krėvė naujai interpretuoja pagonybės ir krikščionybės susidūrimą. Pasak Zalatoriaus, „lenkams ir kryžiuočiams toks elgesys įsigėręs į kraują, ir jie viską darė be skrupulų. Skirgailai ir jo draugams dar reikėjo save palaužti, užtat palūžo jų sielos. Bažnyčios per prievartą brukama krikščionybė sugriovė pagonių dvasinį integralumą. Štai kokią kainą, Krėvės manymu, lietuviai sumokėjo už naująjį Dievą ir civilizuotos Europos rafinuotą kultūrą. Dvasinio integralumo praradimas [...] vedė į kolaborantišką savisaugos psichologiją, kuri iš vidaus graužė tautos kūną“.

Krėvė į lietuvių literatūrą įdiegė dramatiškumą kaip meninį principą. Krėvei buvo svarbu sudramatinti visas kultūrinės erdvės pakopas: personažai veikia padavimais apipintoje Viduramžių kunigaikščių Lietuvoje, XX a. pradžios Lietuvos kaimo buityje, universalioje Rytų tradicijos erdvėje. Krėvė išplėtė literatūros personažo emocijų skalę, – herojams susidūrus su neįveikiamomis kliūtimis, negalint susitaikyti ar prisitaikyti, emocinė kreivė kyla ir leidžiasi iki maksimalaus pozityvumo ir negatyvumo, gėrio ir blogio, išdidumo ir nušizeminimo, garbės ir pažeminimo, meilės ir neapykantos. Lietuvių dramaturgijoje Krėvė yra didžiausias ir iki šiol nepralenktas dramatiškų charakterių kūrėjas. Personažų paveikluose pulsuoja gyvas charakteris, draskomas sudėtingiausių prieštaravimų. *Skirgailos* paveiklsle įkūnyti politiniai, ideologiniai, moraliniai konfliktai, į kuriuos veikėją pastūmėja ne tik kitų valstybių atstovai, bet ir artimi bendruomenės nariai, galiausiai – jis konfliktuoja pats su savimi. Personažo gyvenimo epizodai, vidinis konfliktas užkrečia ir skaitytoją, kuris negali vienaprasmiškai vertinti *Skirgailos*. „Rašytojo kūrybos tyrinėjimas – visados problema“, – teigia Albertas Zalatorius. Skaitydami Krėvės tragediją *Skirgaila*, randame itin platų problemų lauką, – tai ir herojų paveikslai, kuriami iš neišsprendžiamų dramatiškų prieštaravimų, ir temos bei idėjos, veikėjams sukeliančios dramatinės kolizijas, ir personažų paveikslų meninės raiškos skirtybės, tame pačiame kūrinyje susiejant komiškumą, lyriškumą, tragizmą.

Siūloma literatūra: Vincas Krėvė, *Raštai*: Boston, 1956–1961, 1–6 t.; Vincas Krėvė, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Vaga, 1982; Albertas Zalatorius, *Vincas Krėvė. Nebaigta monografija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003; Bronius Vaškelis, „Krėvės *Skirgailos* dramatiškumas ir tragiškumas“, in: Bronius Vaškelis, *Žvilgsnis iš atokiau*, Vilnius: Versus aureus, 1986, t. 1, p. 211–223; Aušra Martišiūtė, „Vincas Krėvė *Skirgaila*: istorijos demitologizavimas“, in: Aušra Martišiūtė, *Pirmasis lietuvių dramaturgijos šimtmetis*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 221–241; Reda Pabarčienė, „Vincas Krėvė ir Williamas Shakespeare’as“, in: Reda Pabarčienė, *Kuriantį priklausomybę: Lyginamieji lietuvių dramos klasikos tyrimai*, Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010, p. 43–68.

Vincas Krėvė

SKIRGAILA

Keturių dalių istorijos drama iš senovės lietuvių gyvenimo

VEIKĖJAI

SKIRGAILA - Didysis Lietuvos kunigaikštis, stiprus vyras, vidutinio ūgio, juodplaukis, su nedidele barzda. Kalba rūsčiai, tvirtai. Niaurus, žiūri į žmones iš paniūrų. Į tuos, su kuriais kalbasi, visuomet stovi šonu

DAUGAILA - bajoras, Skirgailos karavadas. Senas, augalotas vyras, stiprus. Plaukai ir barzda žili. Visuomet ramus

BUTRIMAS - bajoras, stiprus ir tvirtas vyras, nors jau visai pražilęs

DAVAINIS - irgi bajoras, senas, žilas

SKURDULIS - senas, žilas kaip obelis, aukšto ūgio vyras

STARDAS - vaidila, senyvas vyras, nervingų judesių, nuolat karščiuojasi

HENRIKAS MAZOVETIS - Jogailos pasiuntinys, jaunas dar vyras, Plocko vyskupijos nominatas

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ ir JONAS IŠ BYCHOVO - lenkų riteriai, rimtos išvaizdos, stiprūs vyrai, senyvi

JONAS SKARBEKAS - vienuolis, nejaunas vyras

VARTENBERGAS - senyvas kryžiuotis, plikas, ilga rausva barzda. Stiprus, augalotas vyras

KELERIS - jaunas riteris, aukštas, grakštus

ONA DUONUTĖ - Lydos kunigaikštytė. Graži mergelė, jaunutė

OLIGĖ - bajoraitė, jauna graži mergina

BAJORAI, KAREIVIAI, MERGOS, VYRAS TAMSUS IR ŠVIESUS

TARP DVIEJŲ PASAULIŲ

I

Vilniaus Aukštojoje pily. Nedidelis kambarys su skliautais. Langai siauri, mažučiai, palubėse.

Vidury kambario pailgos ažuolinės nedažytos skobnys, į kurias priglaustos kelios su aukštomis atramomis, taip pat nedažyto ažuolo kėdės. Aplinkui kambario, pasieniais, balti ažuoliniai suolai.

Kėdėse, skobnių galuose, sėdi DU LENKŲ RITERIAI, kalavijais pasirėmę

HENRIKAS MAZOVETIS (*jis vyskupo drabužiais apsitaisęs. Matyti, labai susijaudinęs, žingsniuoja išilgai kambario ten ir atgal*). Taip mane sutikti!.. Mane, kunigaikštį, aukštą bažnyčios dignitorių ir svarbiausiąjį karaliaus patarėją!.. Patsai didysis Romos ciesorius nebūtų drįšęs tiek užgauti mane ir mano asmeny įžeisti šventosios Bažnyčios ir lenkų karaliaus garbę... (*Trindamas delnus*) Ha! Gerai, aš šito neužmiršiu, niekadoms neužmiršiu, šventosios Bažnyčios vardu sakau jums – neužmiršiu!..

JONAS IŠ BYCHOVO. Tiesa, sutiko mus čia taip, jog rankos niežti ir pačios kirvio griebiasi. Nederėjo Didžiajam kunigaikščiui tiek niekinti savo brolio ir dargi valdovo pasiuntinius.

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Matyti, kad čia šalis dar laukinė ir riteriško mandagumo nenu-sivokianti.

JONAS IŠ BYCHOVO. Tik riterišku papročiu nežinojimu ir galima kunigaikštį pateisinti. Ki-taip nieko kito mums nebeliktų, vien tik šaukti jį išlyginton aikštėn kalaviju atsakyti už mūsų įžeidimą, nors jis yra Didysis kunigaikštis ir krašto valdovas.

HENRIKAS MAZOVIEČIUS. Nėra ir negali būti jam pateisinimo! (*Sustojęs ties riteriais*) Jei jis, nesuteikęs man deramos pagarbos, nusidėjo savo broliui karaliui, kurio esu pasiun-tinys ir atstovas, tai įsivaizduokit sau, kiek turėjo nusidėti šventajai bažnyčiai, kurios aukštas dignitorius esu!.. (*Pakėlęs ranką su ištiestu aukštyn pirštu*) Suprantate?..

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Tiesą ponas sakai. Aš manau, kad jis dabar nieku būdu neiš-vengs pragaro ugnies!

JONAS IŠ BYCHOVO. Jei dvasininkas laiko savo rankose dangaus išdinės raktus, visai teisin-ga, kad jam kiekvienas, net patys galingiausi valdovai, teiktų atitinkamos pagarbos.

HENRIKAS MAZOVIEČIUS (*atsisėdamas kėdėn, piktai*). Nedera jums, liajinkams, neturintiems dievo malonės, svarstyti, kas danguje teisinga, kas ne!..

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Tiesą ponas sakai. Paprastas žmogus, kad ir bajoras, niekuomet nesupras dievo paslapčių. Tai gali tik dvasininkas, kuris gavo tam reikalui ypatingą šventosios dvasios malonę...

JONAS IŠ BYCHOVO (*pasidėjo kalaviją ant kelių ir atsilošė kėdėje į atramą*). Bet aš taip manau, kad ir šiuo atveju Dievas pasiūlė teisingai: riteriško luomo žmonėms leido vartoti kalaviją, kirvį ir kiekvieną ginklą, kuris puolimui ir apsigynimui tinka. Dvasinin-kams gi suteikė dangaus raktus ir šventųjų dangaus paslapčių supratimą.

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Tikra tiesa tavo žodžiuose, riteri iš Bychovo.

HENRIKAS MAZOVIEČIUS (*dar labiau susierzinęs, pašoka iš vietos ir sudaužo kumščiu į skobnis*).

Tokios kalbos jau ne vieną pasaulietį nuvedė į laužą! Jei Dievas nesuteikė jums savo malonės suprasti, kas yra dangaus dalykai, neturite reikalo apie tai nei kalbėti, nei galvoti. Velnias jus gundo sekti nelabojo Viklifo pėdomis!..

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Tavo tiesa, pone. Pasauliniam žmogui neverta kalbėti apie tai, kas yra jam paslaptis.

HENRIKAS MAZOVIEČIUS (*sėsdamas ant suolo, skobnių gale*). Kalbate, apie ką jums net galvoti nedera. Ha, o kuo turite pirmon galvon pasirūpinti, to žinoti nenorite... (*Atsikėlęs vėl ima žingsniuoti išilgai kambario ten ir atgal*) Kur dingo tasai monachas Skarbekas? Kur jis yra? Kodėl jo iki šiol nesuradote? Ar gal aš pats turiu jį surasti!..

JONAS IŠ BYCHOVO. Aš jau seniai pasiunčiau savo žmones suieškoti jį.

HENRIKAS MAZOVIEČIUS. Jis juk turėjo pamokyti šį laukinį valdovą, kaip jam pridera sutikti galingo lenkų karaliaus pasiuntinius!.. Ha, ir dingo kaip žemėn prasmegęs!..

JONAS IŠ BYCHOVO. Matyti, dar mano žmonės jo nesurado, kad nieko nepranešė!..

HENRIKAS MAZOVIEČIUS. Be manęs nesugebat atlikti net tokio menkniekio, kaip surasti šiam tvarte visiems žinomą žmogų!..

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ (*atsistojęs*). Manai, pone, kad lengva čia ką surasti? Nei mūsų kalba su jais gali žmogus susikalbėti, nei kurį jų pasiklausti... (*Nusiima nuo galvos šalmą ir padeda ant skobnių*)

JONAS IŠ BYCHOVO. Mums nedraugingi, niaurūs ir nesukalbami žmonės čia gyvena. Jie dar baidosi krikščioniško veido.

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Jie mūsų, matyti, nemėgsta, ir kiekvienas jų vilko akimi į mus žiūri. (*Pamoja ranka*) Nekrikščioniška tai dar šalis, nors ir pašventinta šventu krikštu! (*Atsisėda vėl kėdėn*)

JONAS IŠ BYCHOVO. Aš manau, kad juose dar velnias sėdi, ir todėl matyti krikščionišką veidą jiems labai nemalonu.

HENRIKAS MAZOVIEIŠ (*sustojęs ties riteriais ir grasindamas jiems pirštu*). Nepiktažodžiaukite dievui ir šventam krikštui, kurį jie visi yra gavę!.. Nusidėsite Šventajai Dvasiai, o nusidėję amžino neteksite išganymo... Velnio gundomi kalbate!..

Riteriai atsistoja ir žegnojasi

Na, taip geriau... O tai kalbate, nieko nenusimanydami... (*Sėsdamas kėdėn*) Laukiniai jie, bet Dievo malonės paliesti, ir dangaus vartai nėra jiems uždaryti. (*Ramiau*) Ar katras jūsų nematė šito... šito laukinio kunigaikščio, (*pro dantis*) gyvulio neišauklėto?..

JONAS IŠ BYCHOVO. Aš jį buvau sutikęs, pone.

HENRIKAS MAZOVIEIŠ. Na, ir ką?..

JONAS IŠ BYCHOVO. Pasveikinau jį žodžiu ir galvos linktelėjimu, kaip riteriui dera, o jis į mane vos pažvelgė iš paniūrų, lyg aš būčiau ne bajoras, ne riteris, kuris jau seniai aukso pentinus ir riterio juostą dėvi. (*Grasinamai*) E, kad jis ne valdovas būtų! Pamokinęs būčiau, kaip jam dera seną kareivį pagerbti.

HENRIKAS MAZOVIEIŠ. Ir tu, riteri, jam nieko nepasakei?

JONAS IŠ BYCHOVO. Ką aš galėjau pasakyti, jei jis net nesustojo, mane pamatęs? (*Krūptelėjęs pečiais*) Kažką sumurmėjo praeidamas, matyti, savąja kalba, kurios nei vienas tikras krikščionis negali suprasti.

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Žmoniškai jis gal ir nemoka kalbėti. (*Sumojęs ranka*) Laukinė tai, pone, šalis!..

HENRIKAS MAZOVIEIŠ (*pašokęs iš vietos ir sudaužęs kumščiu į skobnis*). Kodėl nesustabdei ir nepareikalavai, kad jis mus tuojau priimtų su derama pagarba ir tuo atitaisytų savo apsileidimą?.. (*Nusigręžęs nuo jo*) Bet ne! Jūs ir tokio menkniekio nesugebate... Prabilti žmoniškai, kur reikia, nemokate...

JONAS IŠ BYCHOVO. Kalbėti aš tikrai nemoku: ne pamokslininkas, ne vienuolis esu, bet riteris. Su kirviu gi aš jam kelio pastoti jo pily negalėjau.

HENRIKAS MAZOVIEIŠ (*vis labiau įtūždamas, žingsniuoja vėl išilgai kambario, užupakal rankas sunėręs. Su panieka*). Ką jūs galite? Nieko negalite, tik vienas vargas su jumis! Išmintingą žodį, kur tinka, pasakyti – tai ne kalaviju pamatažgoti... (*Su paniekos šypsena*) E, riteriai...

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ (*tvirtu balsu*). Neprotingas ir nedoras tas žmogus, kas jis bebūtų, nors ir aukštos kilmės dvasininkas, kuris ant riteriško luomo loja!

HENRIKAS MAZOVIEIŠ (*ties Zindramu sustojęs, piktai*). Skaitykis su žodžiais. Užmiršai, su kuo kalbi.

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ (*ramiai*). Ir tu, pone, neužmiršk, su kuo kalbi. Seni riteriai esame, mūsų lauke aukso pentinus įsigiję. Tau, garbingų kunigaikščių kilmės vyrui, nedera riteriško luomo žeminti.

HENRIKAS MAZOVIEIŠ (*tyliau*). Aš ne riterių luomą žeminu, bet sakau, kad be manęs jūs patys nieko nesugebate.

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Tu, pone, galva. Mes tik tavo palydai.

JONAS IŠ BYCHOVO. Nei kalbėti, nei derėtis mes nesiėmėm. Bet jei tau, pone, pavojus grės, ei! – tada pamatysi, ar mudu ką galime!..

HENRIKAS MAZOVĖTIŠ. Pax, pax!.. (*Nusigręžęs, vėl žingsniuodamas*) Bet kurgi tasai Skarbekas dingo?.. Ar, čia pagyvenęs, ir jisai prisigėrė laukinio raugo ir nenori žinoti, kad mes čia tebesame!

JONAS IŠ BYCHOVO. Kantrybės, pone. Manau, jam nelengva sužinoti, kad jau esame atvykę.

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Tarp laukinių, su kuriais dargi žmoniškai nesusikalbėsi, sunkiau ką sužinoti negu girioje.

HENRIKAS MAZOVĖTIŠ (*atsisėdęs kėdėn*). Jau geri pietūs, ponai, o mumis dar niekas nesusirūpino.

JONAS IŠ BYCHOVO. Ko ponas aimanoji? Maišai mūsų dar pilni – atsinešim ir pavalgysim. Keptos žvėrienos ir duonos užteks mums ir mūsų žmonėms.

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Tau, pone, surasim dargi visai neblogo vyno.

HENRIKAS MAZOVĖTIŠ (*išskėsdamas rankas*). Bet kaipgi tai?.. Juk mes esame karaliaus pasiuntiniai!

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Tai jau tau, pone, reikia tuo rūpintis. Mes galime tik savo riterių garbę saugoti, o jos čia niekas dar nėra užgavęs.

JONAS SKARBĖKAS (*įėjęs, žemai nusilenkęs visiems*). Laudetur Jesus Christus!..

RITERIAI (*palenkdami galvas*). In saecula saeculorum.

HENRIKAS MAZOVĖTIŠ (*atsistoja ir, rankom į šonus įsirėmęs*). A, reverende!.. Pagaliau!.. Kur, reverende, buvai dingęs?.. Kuo, reverende, man išaiškinsi, kad mes čia jo nieku būdu surasti negalėjome?.. Ar gal, reverende, tyčia nuo mūsų pasislėpei kaip lokys lauze?..

JONAS SKARBĖKAS (*sudėjęs rankas ant krūtinės ir žemai nusilenkdamas*). Ach, serenissimi! Aš vos tik sužinojau, kad jūsų malonybės esate atvykę Aukštojon pilin!

HENRIKAS MAZOVĖTIŠ. Reverendus tik dabar sužinojai!.. (*Kraipydamas galvą*) Ai, ai!.. Ar, reverende, girioje gyveni, ar gal, reverende, tavo akys aptemusios, tavo ausys apkurtusios, kad nei girdi, nei matai?.. Ir tokiu žmogumi Krokuvoje pasitiki!..

JONAS SKARBĖKAS. Reverendissimus nenumano, kaip sunku čia ką sužinoti. Net tie, kurie mūsų kalbą supranta, nenori žodžiu prabilti į žmogų, kuris kryžių gerbia. (*Tyliau, lyg paslaptį išduodamas*) Jie, reverendissime, nors šventu krikštu krikštyti, nepakenčia kiekvieno, kuris tikrą Dievą garbina.

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Tiesą vienuolis sako. Aš irgi jau pastebėjau, kad nesame čia pageidaujami svečiai.

JONAS IŠ BYCHOVO. Matyt, kiek vilką bepenėsi, vis tiek vilkas į mišką žiūri.

HENRIKAS MAZOVĖTIŠ (*atsisėdęs, ramiau*). Man čia, reverende, nezaunyk niekų! Draugai jų esame ir draugais turime pasilikti. To reikalauja mūsų labas ir karalienė! Veltui negali žūti josios didžioji auka.

JONAS SKARBĖKAS. Kad to neatsitiktų, kasdien į dangų plaukia mūsų karščiausios maldos. Bet, serenissimi, čia visa ko tenka laukti, tik nieko gera. Jie negali mums dovanoti, kad mes esame jų draugai.

JONAS IŠ BYCHOVO. Tai galime dar būti jiems priešais. Ko iš atkaklaus lietuvio geru neišgauname, ar ne pravarčiau būtų kalaviju pamėginti?

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Negudriai kalbi, pone. Kalaviju iš jų nieko neišgausi – tai plėšrūs žmonės, ir daugel teko nuo jų kentėti lenkų žemėms.

HENRIKAS MAZOVĖTIŠ. Ne jums dera kalbėti apie tai, ką gudriausios lenkų karalijoje galvos yra sumanusios! (*Piktai pašnairavęs, kurį laiką tyli. Aprėmęs, tyliau, aiškindamas*) Didele

klaidą padarė karalius, kad, su mumis nepasitaręs, pavedė kunigaikščiui Skirgailai Lietuvą valdyti. Volynė ir Podolė buvo jo pažadėtos kaipo kraitis lenkų karalystei... O kur dabar tie kraštai, kur karaliaus pažadai?.. Atitaisyti klaidą, išreikalauti žadėtus lenkų žemei kraštus esame pasiūsti!.. (*Sudaužęs piktai į skobnis kumščiu*) Štai kuo turime rūpintis, sakau jums!

JONAS SKARBEKAS. Bijau, serenissimi, kad geruoju čia nieko neišgausime.

HENRIKAS MAZOVIEČIS. Nezauny, reverende, niekų!.. Kad mums pavesta, turime išgauti...

JONAS SKARBEKAS. Šiomis dienomis Skirgaila per prievartą sulaike Lydos kunigaikštę Oną Duonutę. Sėdi dabar ji uždaryta pily kaip kalinė, ir tik jūs, serenissimi, galite ją gelbėti. Ji krikščioniškai auklėta, ir jos motina buvo iš lenkų žemės.

JONAS IŠ BYCHOVO (*raitydamas ūsus*). Netikę būtume vyrai ir niekam verti riteriai, jei neužtartume silpnos moters ir dargi tokios aukštos kilmės mergelės.

HENRIKAS MAZOVIEČIS. O kodėl gi tu, reverende, neužtarei jos? A? (*Barbindamas į skobnis pirštais*) Pabijojai valdovo, kuriam dvasios tėvu buvai Krokuvos kapitulo paskirtas.

JONAS SKARBEKAS. Ką reiškia kunigaikščiui mano žodis? Jis, reverendissime, neprisileidžia manęs, nė kalbėti su manim nenori.

HENRIKAS MAZOVIEČIS. Per prievartą sulaike ją, sakai? Hm... O kokis reikalas mums į šį dalyką kištis ir erzinti Skirgailą?

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ (*iš lėto sakydamas, į Henriką pažvelgęs*). Tai ne vyro, ne riterio kalba.

JONAS SKARBEKAS. Mūsų šventa karalienė ir karalius skyrė ją Mozūrų kunigaikščiui. Pakeičiant jai sužadėtinį ji buvo sulaikyta.

HENRIKAS MAZOVIEČIS (*nustebintas pašoka*). Kaip?! Mano broleio sužadėtinė!.. Ir aš nieko apie tai nežinau!.. (*Sudėjęs rankas ant krūtinės, į riterius*) Girdite? Aa? Ir nieko mums nepasakė!.. Aa? Nei vienu žodžiu neprasitarė!..

JONAS SKARBEKAS. Užgaudamas savo brolių, kunigaikštis Skirgaila užgavo ir visą lenkų karaliją.

HENRIKAS MAZOVIEČIS. Užgavo savo brolių? O man kas per reikalas? Ar aš patariau, ar manęs klausė?..

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Nepadoru, pone, riteriui neužtarti silpnos mergelės, kai galima jai pagelbėti!..

HENRIKAS MAZOVIEČIS. O kas tau pavedė, riteri, ją gelbėti? Žinai, kuo mes turime rūpintis?.. Ir nieku daugiau... (*Jonui Skarbekui*) Ko gi Skirgaila iš jos nori? Kodėl ją sulaike?

JONAS SKARBEKAS. Nori ją sau žmona paimti, kad josios valstija netektų kitam.

HENRIKAS MAZOVIEČIS. Sau žmona paimti? Hm!.. Kad netektų ji mano broleliui?.. (*Atsisėdęs kurį laiką tyli, lyg susirūpinęs*) Hm!.. Tai gerai... Labai gerai... (*Nusigręžęs į riterius*) Tai mūsų naudai, sakau jums, riteriai... Ir brolelis gaus per nosį, ir mes iš to – šį tą laimėsime.

JONAS SKARBEKAS (*pridėjęs ranką prie širdies*). Jos širdis priklauso Mozūrų kilniam kunigaikščiui, kuriam ir jos ranka lenkų karališkos poros pažadėta, reverendissime. Ji našlaitė – o našlaites Dievas liepia globoti ir užtarti...

HENRIKAS MAZOVIEČIS (*pašokęs iš vietos ir atsistojęs priešais Joną Skarbeką*). O mūsų šventos karalienės Jadvygos širdis ar ne kitam priklausė? Ar nepaaukojo ji savo laimės visų mūsų labai, tėvynės ir šventos bažnyčios naudai?

Tedėkoja Lydos valdovė, kad dievo pirštas skyrė jai baigti karalienės Jadvygos darbą ir palaužti šio laukinio valdovo širdį, kaip kad šventa karalienė palaužė Jogailos!.. Tepadaro iš nesukalbamo priešo Skirgailą palankų mums draugą mūsų tėvynės naudai ir šventosios Bažnyčios didesnei garbei!

Supranti, reverende, ką aš sakau?

JONAS SKARBEKAS. Bet lenkų karaliaus pažeista garbė? Bet Lydos valstija?..

HENRIKAS MAZOVĖTIS. Kas per žemė toji Lydos valstija, kur žmonės karnomis teikia valdovams mokesčius!.. Už ją mes gausime Volynę ir Podolę, kraštus, kur upės pienu ir medumi teka. Supranti dabar?

JONAS IŠ BYCHOVO. Man buvo savo laiku gaila Jadvygos, man dabar gaila ir Lydos kunigaikštystės. (*Nuleidęs galvą*) Kalbu, kaip tikram riteriui dera kalbėti, ir tokiam darbui, kuriuo moters širdis skriaudžiama, nepritariau ir... (*galvą kraipydamas*) nepritarsiu, kad jis man būtų naudingiausias.

HENRIKAS MAZOVĖTIS (*atsigręžęs į Joną iš Bychovo*). Kam Viešpats Dievas valstybės vairą patikėjo, tam turi ne vyro ir ne moters laimė rūpėti, bet tėvynės, bet šventos bažnyčios nauda.

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Tiesą vyskupas sako. Kas valstybės vairą savo rankose laiko, tas, pone, turi toli matyti ir vadovautis protu, ne vien tik širdimi.

HENRIKAS MAZOVĖTIS (*vėl atsikreipęs į Joną Skarbeką*). O graži toji kunigaikštystė? A?..

JONAS SKARBEKAS. Aš, vienuolis, nekeliu akių į moters veidą ir grožiu nesidomiu. Tik žinau, kad siela jos skaisti kaip rytmetinė saulė.

HENRIKAS MAZOVĖTIS (*paliesdamas pirštų galais Jono Skarbeko krūtinę*). Tu, kaip dvasios tėvas, palaikyk jos širdies stiprumą, tesipriešina Skirgailos užgaidoms. Kiek tik galima stipriau tesipriešina. Juo didesnis užsispyrimas, juo didesnė mums, kurie turėsime tarpininkauti, bus nauda... (*Nusigręžta ir, trindamas iš džiaugsmo delnus, žingsniuoja išilgai kambario ten ir atgal*) A, nemandagus valdove, aš tau atkeršysiu!.. Aš tave pažėmėsiu, priversiu prašyti mano malonės!.. Pažinsi, kas yra kunigaikščių kilmės Plocko vyskupijos nominatas!.. Dieglius tau būsiu, kol atsieksiu savo tikslą... Dievo garbe siekiu, atkeršysiu tau... Atkeršysiu!..

JONAS SKARBEKAS (*liūdnai*). Bijau, serenissime, kad Dievas nelaimins kerštingų sumanymų ir turės nukentėti nekalta našlaitė.

I I

Ten pat – Vilniaus Aukštojoje pily. Nedidelis niaurus kambarys, žemais skliautais ir mažučiais langeliais. Šalia sienų suolai. Kampe paprastos qžuolinės skobnys. Gale jų su aukšta atrama kėdė.

Priešakyje paprastas suolelis. Ant suolų, aplinkui skobnių, susėdę artimiausi kunigaikščio BAJORAI; prieš kiekvieną jų stovi rago taurė, auksu ir sidabru aptaisyta. Gale skobnių, kėdėje, sėdi kunigaikštis SKIRGAILA. Kitame gale, priešais, – vaidila STARDAS. Jis vos tik baigęs dainuoti ir stovi, kankliais dar į skobnis atsirėmęs

SKIRGAILA (*nuleidęs galvą žemyn ir, dešinę ištiesęs, barbina pirštais į skobnis*). Tu suaudrinai mano sielą, vaidila, ir man prisisapnavo kiti laikai, kitoki darbai. (*Pasikeldamas*) Aš nebeklausysiu daugiau tavo senovinių dainų. (*Iš paniūrų į jį pažvelgdamas*) Tu jomis nori mane sugundyti. (*Pakėlęs galvą*) Dabarties laikai – kiti laikai, ir kitokių man rei-

kia dainų. (*Nusigręždamas*) Tik tu man jų nepadainuosi. (*Sunertom užpakaly rankom vaikščioja po kambarį ten ir atgal, giliai susijaudinęs. Kai kada prieina skobnis ir atgeria iš taurės vyno*)

DAVAINIS. Puikus buvo tada metas, vyručiai! (*Rymodamas*) Ar kunigas, ar bajoras, sumanė sau ką – ir padarė.

BUTRIMAS (*abiem rankom atsirėmęs į skobnis, atsilošęs į sieną*). Niekas žmogaus nevaržė, ir patsai nesivaržė.

DAVAINIS. Gaila, kad esame jau kito amžiaus žmonės ir nebegyvename, kaip kad mūsų tėvai ir protėviai gyvendavo. (*Siekia taurę ir, kiek ją atgėręs, stato atgal*)

DAUGAILA (*sėdi galvą nuleidęs, niaurus, lyg nepatenkintas. Šiurkščiai*). Gyvenome, kaip mokėjome ir aplinkybės vertė.

DAVAINIS. Tavo tiesa, bajore. Gyvenom, kaip mokėjom.

BUTRIMAS (*atrėmęs alkūnę į skobnis*). E, visur gera, kur mūsų nėra. Ne veltui taip kalbėdavo seni mūsų protėviai. (*Ima taurę ir geria*)

DAUGAILA (*ištisęs dešinę skobnių link ir atsilošęs*). Aš manau, kad ir ten bloga. Gal to niekuomet ir nebuvo, kas dainoje pasakyta. (*Pažvelgdamas aplinkui į visus*) Bet pasvajojom, paliūdėjome, senus laikus beminėdami, ir – gerai. Ne kasdien dabar išgirsi dainą, kurios paklaudyti verta. (*Atsidusdamas*) Štai kas yra!

DAVAINIS (*turėdamas rankoje taurę*). Klausai dainos ir lyg antrą syki gyveni. Ir pasakykite jūs man, vyručiai, kokia josios galia! Tiek sužavi, jog... (*Numoja ranka. Stato taurę, ima qsoťį ir pilasi vyno*)

BUTRIMAS (*atidžiai į Stardą pažvelgęs*). Pažvelgi į jį ir nežinai, kame siela laikosi. Bet štai ima rimtą žmogų ir... (*Pamojęs ranka*) E, vis tiek nepasakysi, ko nori.

DAUGAILA (*rodydamas ranka Stardą*). Jis pasakytų, bet tu – ne. Dievai kiekvienam ką kita lėmė: vienas gerai valdo kalaviją, kitas protingu patarimu naudingas, o trečias balsu ir žodžiu žmones veikia. Štai kas yra!

DAVAINIS (*stumdamas kairiąja ranka qsoťį nuo savęs*). Ar jūs nesate pastebėję, vyručiai, kad nyksta daina mūsų šaly? Seniau ji visur skambėdavo, ir giriose, ir laukuose, ir kaimuose. Dabar jau niekur jos nebegirdėti. Ir kodėl žmonės liovėsi dainavę?

BUTRIMAS. Tiesą sakai. Dabar net jaunimas nebedainuoja.

DAUGAILA. Sunkūs dabar laikai. Kas kita, ne dainos, nūnai rūpi žmonėms.

DAVAINIS (*sudėjęs rankas ant kelių*). O aš manau, vyručiai, kad pasaulis jau paseno, ir todėl nėra žmonėse linksnumo, kuris buvo seniau.

BUTRIMAS (*kairiąja ranka parėmęs pasmakrę*). Tiesa, tiesa. Ir saulė nebešviečia skaisčiai, ir pavasaris nebe tokis kaip būdavo. Dievai mus apleido, ir nuliūdo pasaulis. (*Atsiremia abiem alkūnėm į skobnis, parėmęs delnais galvą*)

DAVAINIS. Ir vaidilų tokių nebėra, kaip kad seniau jų būdavo.

STARDAS (*paliėtęs pirštais kanklių stygas*). Vėjas gimdo girių šlamesį, o dainą didvyrių garsūs darbai. Nebeliko didvyrių pasauly, turi mirti ir daina.

DAVAINIS (*nusikreipęs į Stardą*). Nebėra didvyrių, sakai? Kai aš buvau jaunas, aš svajojau, bet... (*Nusigręžęs į šalį ir siekdamas taurę*) Lengva buvo senovėje įgyti narsaus karžygio vardą, bet dabar kitoki laikai.

STARDAS (*atsisėsdamas, iš lėto, kiekvieną žodį pabrėždamas*). Narsiam vyrui visuomet tinkamas laikas garsiai pasireikšti ir garbę įsigyti. Seniau ir dabar veltui svajoja tik silpna siela, garsiam žygiui netikusi. (*Atsisėdęs kelis kartus paliečia pirštais stygas. Kreipdamasis*

į Skirgailą) Panorėk, kunigaikšti, ir vėl atgims mūsų kraštui senovės didvyrių gdynė. Juk dar neišnyko žmonių širdyse senų dievų meilė, ir mūsų dievai juk dar neapleido savo unksnėtų šventovių. Išvyk iš mūsų krašto svetimšalius atėjūnus, ir visa šalis nubus garsiams žygiams! (*Paliečia kelis kartus stygas ir nutilsta, lyg atsakymo laukdamas. Skirgaila, suraukęs kaktą, susimąstęs, žingsniuoja išilgai kambario ten ir atgal ir tyli*) Jūs visi tylite? (*Pasižvalgęs aplinkui*) Ar jūs dar nesate pastebėję, kas yra tasai naujas jūsų Dievas, kurį parsigabenot iš svetimų šalių? Juk jis tasai, kuris vokiečiais pjudė mūsų šalį – tai vokiečių piktasis Dievas!

DAVAINIS (*nusigręžęs į kunigaikštį*). Vaidila tiesą sako. Aš seniai esu pastebėjęs, kad jis vokiečių dievui panašus.

BUTRIMAS. Visi gi žinom, kad vokiečiai ir lenkai tuos pačius dievus gerbia.

DAUGAILA (*burbtelėjęs*). Jie vienas antro verti.

STARDAS (*padėjęs kanklius ant skobnių*). Jūs gi dėl jo paniekinote savo tėvų dievus, kurie niekuomet nėra pikto jums padarę. Jų globoje mūsų tėvai ir protėviai amžius ramiai gyveno, kol atsirado šis (*su didžiausia neapykanta*) žiaurusis naujas dievas.

BUTRIMAS (*imdamas taurę rankon*). Tikrai, nedorai pasielgėm, paniekinę senus dievus. (*Geria; išgėręs stato taurę ir šluosto ūsus*) Kaip dirstelsime dausoje tėvams į akis!

STARDAS. Jūs dausos krašto nebepamatysite – dėl naujo dievo juk atsižadėjote laimingo dausoj gyvenimo.

DAUGAILA (*barbindamas į skobnis pirštais, pusbalsiu*). Nenumanau, ką tu pasakytai sužinojęs, ko nežinai ir žinoti nenori. (*Ima taurę ir geria*)

STARDAS (*paniekinamai į jį pažvelgęs*). Ko aš nežinau, sakai? (*Pažvelgęs aplinkui*) Aš viena žinau, kad pasielgėte kaip bailūs niekšai ir gėda jūsų veidai neparaudonavo! (*Tvirtai*) Vergai, išgamos esate, ir nebėra jūsų širdyse senų tėvų narsumo.

DAVAINIS (*sudaužęs kumščiu į skobnis*). Meluoja tavo nasrai!

DAUGAILA (*statydamas taurę, ramiai*). Mes ne išgamos, ne bailiai ir ne vergai. Pasielgėm, kaip protas reikalavo. (*Šluosto ūsus*)

BUTRIMAS (*ramiai*). Mes mylim tėvų kraštą lygiai kaip ir tu. O kad mūsų širdis narsi ir ranka tvirta kovoje, gerai žino priešai ir neabejoja mūsų draugai.

DAVAINIS (*triukšmingai*). Kam veltui niekini mus, svečias mūsų bebūdamas!

STARDAS (*atsistojęs piktai drožia kumščiu į skobnis*). Kam gi susidraugavote su žiaurių vokiečių ir klastingų lenkų dievu, jei mylite savo kraštą! Ar ne jis iki šiol siurbė mūsų kraują, kaip įkaitusi vasaros metu žemė geria lietų?.. (*Sėdasi*)

DAUGAILA (*ramiai*). Mes draugaujam, kad jie daugiau nebesiurbtų: maža mums beliko kraujo, ir sielos mūsų pavargo.

BUTRIMAS. Ir tie, kur gudresni, ir tie, kur kvailesni negu mes, – visi suprato, kad taip nebegalima buvo toliau... (*Siekia taurės ir geria*)

DAVAINIS (*apkniubdamas ant skobnių*). Aš nieko nesuprantu, kam tai reikėjo, nors visi sako, kad gerai ir gudriai pasielgėm.

STARDAS (*taip pat*). Betgi jis piktas vokiečių dievas! Betgi jie amžini mūsų priešai! Mūsų tėvai vijo kalaviju ir ugnimi juos iš savo krašto.

DAVAINIS (*tiesiai atsėdęs*). Tu manai, kad mes to nenorėtume? Aš visa siela trokštu, – tebūtų tai mano paskutinė valanda, – kalaviju su jais susiremti ir nors kartą dar išgirsti Perkūno audrinantį balsą kovos žvangėjime. (*Pakilęs siekia qsočio*) Ar gal manai, kad aš netiesą sakau? (*Pilasi taurėn vyno ir stato qsočių atgal*)

BUTRIMAS. Kaip netiesą? Juk visų mūsų gyslose vienodai tėvų kraujas tvaksi ir keršto reikalauja. Bet jei negalima, tai negalima.

DAUGAILA. Nors turiu pasakyti, kad reikėjo pasielgti, kaip esame pasielgę, ir aš tam pritariu, bet šio naujo dievo niekuomet nebegebersiu. (*Iš paniūrų į visus besižvalgydamas*) Vokietį ir lenką man maloniau pasitikti su kalaviju rankoje negu su šita taure. (*Ima taurę ir atgeria kiek; statydamas taurę atgal*) Taip kalba mums visiems širdys. (*Šluosto ūsus*)

STARDAS. Tai kodėl gi nesielgiate, kaip liepia jums jūsų širdys, kaip kad elgtis dera garsiųjų tėvų ainiams? (*Kreipdamasis į kunigaikštį*) Kunigaikšti, tu girdi, ką jie sako? Jų lūpomis kalba visa žygių pasiilgusi šalis! (*Kiek patylėjęs*) Kai išgirdau, kad dievai tau suteikė galią mūsų šaly, viltimi pasprogo mano širdis. Aš tikėjau, kad vėl atgims senovės garsi gadynė, kad tu pašauksi savo šalį į didvyriškus žygius, kuriuos taip mėgo tavo protėviai. O mes, vaidilos, pakrikę visam krašte, išgarsinsim tavo vardą visų labiausiai, dainomis sužadinsim mirusius, ir gyvus priversime tau pagalbą teikti. Pasens Vydevučio laikai, nublieks seno Kęstučio darbai prieš tavo naujoje kovoje milžiniškus žygius. (*Žiūri į jį atsidėjęs, laukdamas atsakymo*) Visa šalis vieno tik laukia, vieno tik trokšta! Tark, kunigaikšti, žodį, kuriam pritaria ir tavo širdis.

DAUGAILA. Visų širdys vieno trokšta, bet protas ne visiems vienodai pataria. Tik moteriškui dera elgtis, kaip širdis liepia, proto nebeatsiklausiant.

SKIRGAILA (*vaikščiodamas po kambarį, galvą nuleidęs*). Tu gražiai kalbi, vaidila, ir malonu tavęs klausyti. Kas nenorėtų gražinti garbingų senovės laikų!.. (*Sustojęs ties skobnimis*) Bet jų sugražinti neišgali dievai, ir mes nebepajėgsime.

STARDAS. Narsaus vyro noras nežino nepajėgiamo žygio, ir nėra pasauly, ko pasibaidytų drįsti jo širdis.

DAUGAILA. Nepajėgiamas darbas lieka nebepajėgiamas. Tik veltui narsus vyras eikvoja savo jėgas.

BUTRIMAS. Kas imasi nepakeliamos naštos, veltui patruksta ir žūva.

SKIRGAILA (*ima taurę rankon ir, nuleidęs galvą, kurį laiką tyli susimąstęs. Pakėlęs galvą*). Girdi, vaidila, ką senatvė kalba? Ji turi daug patyrimo, ir tu veltui mane gundai. (*Geria; išgėręs taurę iki dugno, nusigręžia ir vėl ima žingsniuoti išilgai kambario*)

STARDAS (*susierzinęs*). Tai ne senatvė prityrusi kalba, bet... (*Niekinamai pažvelgęs į Daugailą*) Aš nenoriu žilo plauko užgauti, todėl nutylėsiu ir nepasakysiu, ką pasakyti turėtau.

SKIRGAILA. Nutilk ir nekalbėk, vaidila. Tau bus geriau ir mums ramiau. (*Sustojęs vėl ties skobnimis*). Tavo širdis nenuvokia mūsų jausmų, tavo kankliai nesuteiks mums stiprančios galios, kurios mes dabar tiek reikalaujam. Bet ateis laikai, kurių tu dar nenujauti, ir supras mus vaidilos, net ir tokie kaip tu. Jie sudės dainą apie mus ir mūsų darbus.

STARDAS. Tebus tos dainos ugningesnės negu mano. Nors krauju paplukusi mūsų šalis, pagieža liepsnoja mūsų dievai, bet keršto gaisrą pakurti jūsų krūtinėse aš nepajėgiu.

DAVAINIS (*sudaužęs kumščiu į krūtinę*). Jis čia liepsnoja seniai.

BUTRIMAS. Liaukis, vaidila. Skaudu mums be tavo kalbų.

STARDAS. Tai prabuskit iš miego! Ar veltui kaimynai vadino mūsų tėvus narsiaisiais lietuviais?! Tu, kunigaikšti, ir jūs, čia esamieji bajorai, į karo žygius!.. (*Visi tyli. Iš paniūrų pažvelgęs*) Ar gal dabar nebeverta gyventi tam, kuris, pamilęs Lietuvos garbę, nori jos ieškoti, kaip kad tėvai ir protėviai ieškodavo.

SKIRGAILA (*sėdasi*). Tautų likimo tu nenusimanai, vaidila. Tu pažįsti praeitį, kuri tau jaunamartės grožiu spindi. Apie ateitį tu negalvoji. (*Paėmęs taurę rankon*) Iš rytų ir vakarų, iš pietų ir šiaurės apsupo šalį mūsų dievų priešai. Vokiečiai ir lenkai kalaviju ir ugnimi naikina kraštą, o kitos tautos teikia jiems pagalbos. Mes neišgalėsime atsilaikyti visam pasauliui. (*Pilasi vyno ir atgeria iš taurės. Stato ją atgal ir atsistojęs vėl ima žingsniuoti*)

DAUGAILA. Dievai nesugeba apginti mūsų. Jų besilaikydami veltui visi pražūsime.

DAVAINIS (*sudrožęs į skobnis kumščiu*). Tiesą sakai, kad tave Perkūnas!

STARDAS. Ar esate užmiršę, ir aš turiu jums priminti, kad seni tėvai nebijojo mirti. Jie tik verguvės baidėsi.

SKIRGAILA. Tu, kuris praeitį širdy nešioji, geriau žinai prūsų likimą.

BUTRIMAS. Tavo protėviai prūsų žemėje gyveno, kaip patsai esi sakęs.

SKIRGAILA. Pasakyk, kokis likimas juos ištiko? (*Priėjęs skobnis, atsiremia į jas rankom*) Žuvo, o kurie liko, tapo vergais. (*Nusigrėžęs nueina nuo skobnių*)

STARDAS. Težūsime ir mes, bet žūsime garbingai, kaip narsiųjų tėvų ainiams dera. Tuomet ir patys pikčiausi mūsų nedraugai turės didžiutis, kad buvome jų priešai.

SKIRGAILA. Aš nenoriu savo mirtimi teikti priešui garbės.

BUTRIMAS. Anksti gamini mums raudą, vaidila! Mes dar gyventi norime.

DAUGAILA. Jei dievai nebeišgali mūsų ginti, ginsimės patys kaip įmanome.

STARDAS (*atsistojęs, rūščiai*). Ir žūsime, tik be garbės, kaip niekšai. Nūnai jūs mokinate liaudį bailingai atsižadėti dievų, už kurių garbę mirdavo jūsų tėvai, o rytoj toji pati liaudis, jus pamėgdžiodama, atsižadės senų papročių, veja užželdins takus į tėvų našlaičių kapus ir pamirš šventą mūsų dainų kalbą.

SKIRGAILA. Mes turime tėvynę gelbėti ir tautą. Dievais tesirūpina kriviai. (*Sustojęs ties skobnimi*) Tik savo kalbos ir papročių mes niekuomet nepamiršime!

DAUGAILA. Ir dievų neatsižadam. Mes tik apgauname mūsų priešus.

STARDAS (*karčiai nusišypsojęs*). Neužmiršite, sakot. O dabar argi jau nesididžiuojate gudų ir lenkų klegena? O tu patsai, kunigaikšti, ar ne dažniau šneki gudiškai negu lietuviškai kalbi? Jūsų namuose, bajorai, ar negirdėti svetimos kalbos, dargi vokiečių, mūsų piktų priešų kalbos? (*Pasižvalgęs aplinkui*) Jūs tylite?.. Betylėdami susilauksite, kad protėviai dausoje susigėdys, jog jiems gimė tokie niekšingi ainiai.

BUTRIMAS. Su mumis geri, su mumis valgai, už vienų skobnių besėdėdamas, ir mus niekini.

SKIRGAILA (*pildamas sau vyno*). Tu mano svečias. Aš garbingai tave priėmiau ir vaišinu. Nesielk, kad pasigailėtai, jog tau buvau geras. (*Geria vyną*)

STARDAS (*sudėjęs rankas, maldaujamai*). Paklausk manęs, kunigaikšti, išgink lenkus ir vokiečius drauge su jų dievais iš tėvų žemės, ir visa šalis garsins tavo vardą.

SKIRGAILA. Aš maloniai klausiau tavo gražių dainų ir dar klausysiu, bet valdymo reikaluose tu man ne patarėjas.

STARDAS (*atsisėsdamas*). Vadinasi, veltui aš kalbu, ir nebėra tiems vilties, kurie mano kaip aš? Pasiliksit akli ir kurti, nebeišgirsite tėvų balso ir toliau elgsitės, kaip kad elgėtės iki šiol?

SKIRGAILA (*šturkščiai*). Tau nėra reikalo rūpintis, kaip aš pasielgsiu. (*Imdamas taurę*) Gerk mano vyną, dainuok mums savo gražias dainas – to aš tave prašau, bet tavo patarimų man nereikia. (*Geria taurę iki dugno*)

STARDAS. Ne viešna gėti aš čia atvykau, bet kad išgirdau dievų balsą! Vai, vargas jums ir amžina gėda, jei ir jūs to balso išgirsti nepanorėsite.

Visi tyli. Butrimas sėdi, nuleidęs galvą; Daugaila barbina pirštais į skobnis, iš paniūrų į Stardą žvairuodamas. Davainis neramiai juda. Skirgaila, naujai prisipylęs taurę, geria iš lėto ir šypsodamas žiūri į Stardą

Ko gi jūs tylite? Ko nieko nekalbate?..

DAUGAILA. Tu jau girdėjai mūsų žodžius. Ką gi mes daugiau turim pasakyti?

TARNAS (*iėjęs pro duris*). Kunigaikšti, vokiečiai pas pilies vartus. Sakosi ordino pasiuntiniai esą.

STARDAS (*atsikėlęs, piktai*). Geriau žūti šitam nelaimingam kraštui negu taip vergiškai apeleisti dievus, taip baisiai nusidėti protėvių vėlėms. (*Žengęs iš užskobnių*) Ne vieta man čia, jūsų tarpe! Aš jums nebe svečias, nebe draugas ir nebe dainius jūsų gėdos!

SKIRGAILA (*išgėręs stato taurę ant skobnių ir atsikeldamas*). Daugaila, pasitiksi svečius. (*Star-dui*) O tu, vaidila, dar padainuosi mums rytojaus puotoje, kurioj pavaišinsime sveitimšalius. Teišgirsta ir jie, kokias gražias turime dainas.

STARDAS. Jei mano kankliai nesužavėjo jūsų sielų gavo stygų aidu, galgi sužadins mirties dejavimu. Daugiau nebeišgirsite mano dainų tu, kunigaikšti, ir jūs, sunykę bajorai! (*Įnirtęs drožia kankliais į žemę, ir jie pabyra šipuliais*) Mirkite, kankliai! (*Atsiklaupdamas ties sudužusiais kankliais, ištiesęs į juos rankas*) Jūs ir aš, žilo plauko susilaukęs, Lietuvai betarnaudami, jos sūnų sielą bežadindami, šitoj šaly daugiau nebereikalingi esame!..

I I I

Vilniaus Aukštosios pilies menė. Gana didelis kambarys. Sienos nudažytos tamsiai gelsva spalva. Ant sienų sukabinti briedžių ragai ir įvairios rūšies ginklai. Dešiniame kampe didelės skobnys; aplinkui kėdės su aukštomis tekintomis atramomis. Skobnių gale aukštesnė kitų kėdė, po kurios pakojais paklota meškos oda. Pasieniais suolai, irgi užkloti žvėrių kailiais

DAUGAILA (*įeidamas, su juo DU KRYŽIUOČIAI, apsišarvoavę, baltomis skraistėmis su juodais kryžiais apsirėngę*). Dovanokite, kilnieji ponai, kad patsai mūsų valdovas sutikti jūsų negalėjo. Vakar bemedžiodamas pavargo, ir aš nediršau drumsti jam poilsio.

VARTENBERGAS (*vidury menės stovėdamas*). O, mes, kuklūs kryžiaus tarnai, nereikalaujame tokios aukštos savo ordinui pagarbos.

DAUGAILA. Mes jūsų nelaukėme. Visi svečių kambariai užimti, ir kol kas kilniesiems ponams teks čia apsistoti. Tuoj liepsiu paruošti lovas ir visa, kas reikia patogiai viešna gėti aukštos kilmės svečiams.

VARTENBERGAS. Mes, vienuoliai, be to, dar kareiviai, nesame pripratę prie patogumų. Paprasčiausias kampelis nuo lietaus ir vėjo apsiginti mus visai patenkina.

KELERIS. Tamsta sakai, pily daug svečių esą. Ar ne paslaptis žinoti, kas jie yra?

VARTENBERGAS (*nutraukdamas pirštines*). Gal tos rūšies aukšti svečiai, kuriems privalome tuojau mūsų pagarbą pareikšti?

DAUGAILA. Nuo kurio laiko pily vieši Lydos kunigaikštytė, garsaus Manivydo dukte; josios tėvas yra žuvęs kovoje su gudais ties Smolensku, ir todėl ji buvo ypatingoje seno Algirdo globoje. O vakar atvyko du lenkų riteriai ir su jais didysis jų krivis. Matyti,

garbingas tai viešpats, nes riteriai palydovai, nors patys neprasti žmonės, reiškia jam ypatingą pagarbą.

VARTENBERGAS (*dėdamas pirštines ant skobnių*). Toki nepaprasti pasiuntiniai su svarbiais turėjo atvykti reikalais?

DAUGAILA (*praskėdamas rankas*). Mums nežinomi valdovų sumanymai. Jie nepratę tartis su mumis. Dovanokite, didžiai gerbiamieji riteriai. Turiu patsai prižiūrėti, kad atitinkamai paruoštų tokiems netikėtiems svečiams patogumus. Manau, nuvargino jus ilga kelionė ir panorėsite pailsėti.

VARTENBERGAS. Nesivaržyk, bajore, ir nesirūpink. Mes, vienuoliai, lėbauti nepratę.

DAUGAILA. Atsiųsiu vyno išgerti ir užkasti... Šeimininko akis turi viską matyti, kas ruošinama garbingos kilmės svečiams. (*Išeina*)

VARTENBERGAS (*nusiima skraistę, atsisega kalaviją ir deda ją ant kėdės. Šalmą padėjo ant skobnių. Nubraukdamas ranka per veidą*). Gudrus stabmeldys! Daug iš jo nesužinosi.

KELERIS (*nusiima šalmą ir deda ant skobnių. Ten pat numeta savo skraistę*). Tu matei, kiek čia merginų pilyje? Visas vainikas. (*Atsisėdęs kunigaikščio kėdėn ir ištiesęs kojas*) Linksmai gyvena Lietuvos valdovas.

VARTENBERGAS (*sėsdamas kėdėn*). Kaip stabmeldys. Veltui tik dumia krikščionių pasauliui akis savo krikštu.

KELERIS (*atsisėsdamas tiesiai*). Šventu kryžiumi siekiu, kad man retai teko matyti tokių gražių mergelių kaip nūnai atsitiktinai šitam stabmeldžio migy. Pastebėjau grakščias kaip stirnas. Ach, ir veda gi jos mane į pagundą!

VARTENBERGAS (*sekdamas jo nuotaiką*). Kaip tikros pragaro dukterys. Tik bailios labai, laukinės dar ir, manau, vengia mūsų.

KELERIS (*pasiėmęs kalaviją, pasiremia juo*). Per visą kelionę pakankamai matėm, kaip baisiai mūsų neapkenčia naujieji draugai.

VARTENBERGAS. Vyrai dar stengiasi paslėpti savo jausmus. Bet jų moterys, manau, neišmoko tiek veidmainiauti.

KELERIS (*pasikeldamas*). Siekiu protėvių kalaviju, kad visų gražiausioji vis tik bus mano anksčiau, negu aš iš čia išvyksiu.

VARTENBERGAS (*įmdamas kalaviją nuo skobnių*). Kaip riteris, skaistybę pažadėjęs, aš negirdžiu tavo žodžių. (*Pastatęs kalaviją tarp kojų ir pasmakrę atrėmęs į rankeną*) Tik būk atsargus, prašau tave, dievobaimingas broli, nekiršink šitų laukinių vapsvų, kol dar iš jų medaus laukiama. Neužmiršk, kuriuo tikslu esame brolio grosmeisterio ir kapitulo pasiūsti į šią prakeiktą širšių šalį.

KELERIS (*su grimasa*). Liaukis taip su manim kalbėjęs! Juk aš tave gerai pažįstu, skaistuoli. Mėgsti svetimoteriauti labiau negu aš, bet taip, kad žmonių akys nematyty. (*Į jį prieidamas*) Aš manau, tu ne kartą esi pasigailėjęs, kad nėra šiame pasaulyje tokio tamsaus kampelio, kur ir pats dievas nieko nebematytų. (*Sėdasi kėdėn netoli Vartenbergo*)

VARTENBERGAS. Tau gi užtenka tamsios nakties. (*Nenoromis juokiasi*) Iš Pavyslio meitėliai jau atidūmė čion, ir mudu ypatingai atsargūs turime būti. (*Į Kelerį nusikreipęs*) Žiūrėk, kad savo lengvu būdu neprarastai darbo, kurio dėlei esame kapitulo čion pasiūsti.

KELERIS (*maustydamas ant piršto žiedą*). Prarasiu ir atsakysiu. Tau kas?

VARTENBERGAS (*saldžiai, lyg pašiepdamas*). Dievobaimingas mano brolis užmiršo, kad aš esu drauge siunčiamas. (*Tvirtai, pabrėždamas*) Kapitulo instrukcijos liepia klausyti mano patarimų.

KELERIS (*pašiepdamas*). Taip, taip, pamenu: turime drauge apgaudinėti lengvabūdžius laukinius žmones. (*Šypsodamasis*) Tik, gudrusis broli, manau, kad lokių, kurie šiam lauže guli, mes nebeapgausime.

VARTENBERGAS (*piktai*). Broli Keleri!.. (*Atsistoja*)

KELERIS (*atsistojęs žengia priekin, į MERGELE, kuri netikėtai įėjo kambarin ir, pamačiusi svečius, susilaukė minutėlę, lyg sumišusi*) Ei, gražuole! Eik arčiau, aš tavęs juk nenuskriausiu.

Vartenbergas vėl sėdasi; mergina nustebusi tikrai susilaiko

Tu dabar krikščionė; tu neturi baidytis žmogaus, kuris kryžių nešioja.

OLIGĖ. Aš nešioju kryžių nuo gimimo dienos ir ne ant rūbų kaip tu, bet širdyje.

KELERIS (*dar arčiau prieidamas*). Matau, kad tavo liežuvis aštrus kaip kryžiuočio kalavijas.

Gerai, kad tu drąsi. Aš myliu moteris, kurios vyrų nebijo.

OLIGĖ (*išdidžiai*). Mano tėvas Mingaila – narsus bajoras. Jis visuomet sėdi dešinėj kunigaikščio jo taryboje. Jis mane mokė nieko nebijoti. Tik tokių žodžių kaip tavo aš nesu girdėjusi: mūsų jaunimas kitaip kalbasi su mergelėmis. Bet jūs – svetimos šalies žmonės, o ten kiti papratimai. Pas mus kalba, kad ten pikta šalis.

KELERIS (*linksmai nusiteikęs*). Tebūna garbė tavo narsiam tėvui, kad jis tave drąsiai išaugino. Bet kodėl tu manai, balandėle, kad mūsų šalis pikta?

OLIGĖ. Todėl, kad ten gyvena pikti žmonės. Taip kalba visi, kurie čia esti.

KELERIS (*džiaugsmingai*). Netiesą sako, balandėle. Skaisčioms mergelėms mes labai geri, ir tai pati greitai patirsi. Tu tiek narsi, tiek graži, ir todėl man labai patinki, mergele, nors, kaip matau, nemėgsti savo valdovo draugų. Bet aš tikiuosi, kad mane pamils, geriau susipažinus. (*Dar arčiau į ją priėjęs*) Skaistuole, tavęs man labai reikia.

OLIGĖ (*slinkdama nuo jo atgal*). Jei jau patarnauti reikia, pasišauk tuos, kurie tam pastatyti. Aš ne vergė ir ne tarnaitė, (*išdidžiai*) aš esu duktė garsaus bajoro, kuris garbėj pas kunigaikštį.

KELERIS (*neva nustebinatas praskečia rankąs*). O, dabar aš gerai matau, nors seniau nebūtau tikėjęs, kad pranyko šiame krašte vaišingumas, jei čia gimusi ir augusi daili lietuvaitė taip kalba su svetimos šalies svečiu!

OLIGĖ. Aš esu gimusi Kijeve, kur nuo senų laikų apsigyvenę mano tėvai ir protėviai. Jie ten buvo nuo Gedimino metų. Dabar kunigaikštis parsikvietė mane su tėvu savo pilin būti prie Lydos kunigaikštystės, kurią skyrė sau žmona.

KELERIS. Oho! (*Linguodamas galvą*) Aš taip ir maniau, kad tu ne vietinė, bet svetimos šalies paukštytė. Argi galėjo tokia lelija išdygti Lietuvos klampynėse, kur vien dilgėlės auga? Kodėl tave parsikvietė valdovas? Ar maža čia buvo garsios giminės mergaičių?

OLIGĖ. Kunigaikštytė Ona krikščionė, o čia visi labai neapkenčia krikščionių.

KELERIS. Štai kas yra? Bet tu myli juos. (*Nusijuokęs*) Ar ne tiesa? (*Dar labiau prisiartinęs*)

Gražuole, aš gyvenimo pusę atiduotau už vieną tavo pabučiavimą.

OLIGĖ (*nustebusi traukiasi nuo jo arčiau į duris*). Dabar aš matau, kad tiesą sako, kurie piktai apie jus kalba.

KELERIS (*vis arčiau prie jos slinkdamas*). Netikėk jais, balandėle. (*Rodo ant savo piršto žiedą*)

Tu matai žiedą ant mano piršto? Jis žvaga visomis spalvomis, kokiomis tik dega vairovorykštė. Panašaus neturi nei jūsų valdovas, nei jo sužadėtinė. (*Prisiartinęs prie jos, tyliai*) Tu jį gausi, tik atėik mano kambarin, kai užges pily visos ugnys. Dar aš turiu daugiau brangių papuošalų, kurių pavydės tau visos šio krašto merginos.

Oligė nustebusi paraudonuoja ir šoka pro duris. Betgi duryse akimirksnį susilaiko, atsigręžia ir žvilgteria linksma į Kelerį

VARTENBERGAS (*rūsčiai*). Broli Keleri, neužmiršk, tu vienuolis! Turiu tave perspėti kaip vyresnysis.

KELERIS (*sujaudintas*). Penkiomis Kristaus žaizdomis siekiu, ji bus mano! Šiuo atveju aš turiu gerą uoslę. Švento Jurgio ietimi siekiu, aš panašios nesu dar matęs. (*Atsigręžęs į Vartenbergą*) Tu pastebėjai, kokios stambios jos krūtys. A? O lūpos, lūpos!.. Ach, išbučiuosiu jas!.. Matei, kaip staiga paraudo jos veidai? Be abejo, naktimis ją kankina geiduliai, ir dabar visai nebeteks ramybės, kol ateis pas mane... (*Bėgioja po menę sujaudintas*)

VARTENBERGAS (*pasipiktinęs*). Broli...

KELERIS (*neduodamas jam kalbėti, sumoja ranka*). Ach, žinau, kad brolis, ne sesuo, nors tu norėtai, kad čia būtų sesuo... Ir aš irgi, ypač jei toji sesuo būtų ji... (*Trindamas delnus*) Ech, ir suspiegs, kai aš ją pakutensiu!..

I V

Aukštoji Vilniaus pilis. Didelė menė, arka į dvi dalis padalinta. Antroje skobnys paruoštos puotai. Menėj susirinkę SVEČIAI stoviniuoja būreliais ir šnekučiuoja. Atskirai laikosi kryžiuočiai, KELERIS ir VARTENBERGAS. Lenkai irgi atskirai; jų keturi žmonės: HENRIKAS MAZOVIETIS, JONAS SKARBEKAS, ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ ir JONAS IŠ BYCHOVO. Jie arčiau prie durų. Matyti, visi laukia tiktai kunigaikščio. Kai tik jis pasirodo pirmam kambarį, skubiai prieina Henrikas ir Skarbekas

HENRIKAS MAZOVIETIS (*žemai nusilenkęs*). Garbingiausias valdove!..

SKIRGAILA (*susilaikęs*). A, girdėjau, kad sirgai. Gerai, kad pasveikai ir gali nūnai dalyvauti mano puotoje.

HENRIKAS MAZOVIETIS. Girdėjau, kad Lietuvos valdovas mėgsta vaišinti svečius. Dažnai jo pily skamba puotos linksmybė.

SKIRGAILA. Aš dažnai linksminuosi, bet tik su savaisiais draugais. Su svetimais aš nemėgstu puotauti. (*Nori eiti*)

HENRIKAS MAZOVIETIS (*pastodamas jam kelią*). Aš neturėjau dar progos matyti Lietuvos valdovą nei su juo pakalbėti, nors tavo brolis, kunigaikšti, tikėjosi, kad aš tiek neužtruksiu. Reikalų yra tiek daug. Norėčiau dabar...

SKIRGAILA (*šturkščiai*). Aš nenoriu dabar kalbėti apie reikalus. Matai, aš turiu svečių. Jie irgi turi reikalų. Apie juos kalbėsime kitur.

JONAS SKARBEKAS. Man, šviesiausias kunigaikšti, brangi kiekviena valandėlė, o aš jau pusę mėnesio laukiu, kad tu išgirstai mano balsą, ir vis veltui. (*Sudėjęs rankas*) Meldžiu tavęs, galingiausias valdove! Mielaširdingiausio dievo vardu tave meldžiu atkreipti į mano žodį nors šiandien dėmesį.

Skirgaila stovi į juos šonu ir, galvą nuleidęs, suraukęs kaktą, klauso. Nuošaliau stovį kryžiuočiai žiūri į juos ir apie kažką kalbasi

Tu mus į puotą pakviete, valdove. Sunku linksmintis, kai žinai, kad šalia rauda nuskriausta siela. Našlaitės ašaros sunkios kaip švinas dievo teisybės svarstyklėse.

SKIRGAILA (*šturkščiai*). Kas man darbo, kad ten kažkas verkia nuskriaustas. Puoton aš jus šiandien kviečiu ir noriu linksmintis, bet ne galvoti, kad ten kažkas nuskriaustas. Nuskriaustų visuomet yra daug.

HENRIKAS MAZOVIETIS (*liūdnu balsu*). Aitrūs bus mums tavo valgiai, kartūs gėrimai, garbingasis valdove, kad nenori išgirsti mūsų prašymo.

SKIRGAILA. Kad tu nebūtai mano pily svečias, aš tau pasakytau: nenori linksmintis su manim, eik šalin ir nekliudyk man. (*Žengia į priekį*)

HENRIKAS MAZOVIETIS (*vėl jam pastodamas*). Šviesiausias kunigaikšti, tuo užgauni viešpatį dievą, kurio indignus servus sum, ir savo brolių, garbingą lenkų karalių, kuriam aš atstovauju. (*Saldžiai*) Tebūna puota maloni tavo mums palankumu, raminančiu skausmą tos, kurios likimu tavo brolis, be abejo, yra susirūpinęs.

SKIRGAILA (*sustojęs atsigręžia į juos ir tvirtai*). Apie ką judu kalbate, šventikai?

JONAS SKARBEKAS. Mudu kalbame apie Lydos kunigaikštystę, kuri nelaisvėje kankinasi tavo pily.

SKIRGAILA. Iš kur žinai, kad ji nelaisvėj ir kankinasi?

JONAS SKARBEKAS. Ji sielojasi, nes tu ją prievarta sulaikei kelionėje į Mozūrų kunigaikštį, kuriam priklauso jos širdis ir ranka. Aš tai žinau kaip josios dvasininkas, sielos nuramintojas, kuriam ji atidarė savo širdį.

SKIRGAILA (*niekinamai į jį pažvelgęs*). Veltui tokiam kaip tu atidengia savo paslaptis. Bet tam ji moteriškė...

HENRIKAS MAZOVIETIS (*su malonia šypsena*). Šviesiausias kunigaikšti, tavo brolis dėl jam tik žinomų priežasčių paskyrė ją Mozūrų kunigaikščiui, kuriam turi priklausyt jos ranka.

SKIRGAILA (*tvirtai*). Ji priklauso man, ir aš jos niekam neužleisiu. Toksai mano papratiimas: ką paėmiau, tai mano.

HENRIKAS MAZOVIETIS (*nusilenkdamas ir praskėsdamas rankas*). O jei ji nepanorės tavo būti? (*Žiūrėdamas jam į akis*) Kas gali priversti laisvą valdovę sujungti savo likimą su tuo, kurio ji nenori?

SKIRGAILA. Šventike, tu norėtai skaityti mano širdyje kaip savo kvailoje knygoje. Kas tau darbo, ko nori ir ko nenori Lydos kunigaikštystė?

HENRIKAS MAZOVIETIS. Tu sulaužei brolio pažadus ir pakenkei jo tikslams. Kaip jo atstovas, aš prašau tave, kunigaikšti, atitaisyti žingsnį, kuris tavo galingam broliui bus nemalonus.

SKIRGAILA. TU jo atstovas, jis tavo valdovas, ir težinokis su juo. Man nėra reikalo galvoti apie tai, kas jam malonu, kas ne.

HENRIKAS MAZOVIETIS. Ką gi aš turiu tuo reikalu pranešti garbingiausiajam mano valdovui?

SKIRGAILA. PRANEŠKI jam, kad čia visi turi norėti, ko aš noriu, daryti, ką aš liepiu. Jis tai supras, jei nepamiršo, kad ir patsai buvo valdovas. (*Skirgaila vėl nusigręžia ir žengia priekin, bet jam iš kitos pusės pastoja kelią Skarbekas*)

JONAS SKARBEKAS (*skubėdamas į priekį*). Šviesiausias kunigaikšti, skriausdamas našlaite, tu rūstini Viešpatį Dievą ir gali netekti amžino danguje gyvenimo.

SKIRGAILA (*SUMOJĘS ranka*). Nedidele nelaimė. Galingasis Perkūnas stipresnis nekaip kiti dievai, o dausos šalis gražesnė negu tavo dangus.

HENRIKAS MAZOVIETIS (*nustebęs*). Su kuo mes kalbame? Nejaugi su krikščioniškos šalies valdovu?

SKIRGAILA (*susilaikęs, iš paniūrų į jį pažvelgęs, iš lėto*). Aš dar nežinau.

JONAS SKARBEKAS. Kaip turės nusiminti brolis, sužinojęs tavo darbus ir kalbas! (*Pakėlęs*)

ranką ištiestu pirštu aukštyn) Jo rūstybės audra pavojinga net galingiausiems valdovams.

SKIRGAILA. Aš nesidėmiu grasinimais, kol jie nevykdomi, bet nemėgstu, kai man graso, šventike.

HENRIKAS MAZOVETIS. Dovanok, valdove, jei tau prasitarėme nemandagiu žodžiu, kuris galėjo tave užgauti. Mudu nenorime tau grasinti, kada galime prašyti: pasigailėk našlaitės, jos karštų ašarų.

SKIRGAILA. Be pasigailėjimo aš esu tik savo priešams, bet tu nerasi jų moterų tarpe.

JONAS SKARBEKAS (*sudėjęs rankas*). Aš maldauju tave visu kuo, kas tau yra brangu, šviesiausias valdove! Tavo motinos vėle!

SKIRGAILA (*nekantriai*). Ko neišgavai grasinimais, neišgausi iš manęs ir maldavimu. Aš nekenčiu tų, kurie prašo, jei jie ne elgetos ir ne skurdžiai.

HENRIKAS MAZOVETIS. Ir nebėra vilties rasti tavo širdy malonės, garbingasis valdove?

SKIRGAILA. Kas mano rankoj, tai mano, nors tai būtų ne priešo, bet draugo kalavijas. (*Nusigrėžęs šonu, iš paniūrų į juos žiūrėdamas*) Jei jūs, lenkai, norite ko iš manęs gauti, jėga paaimkite (*nusišypsojęs*), jei išgalėsite...

HENRIKAS MAZOVETIS (*nuleidęs galvą, liūdnu balsu*). Šviesiausias kunigaikšti, liūdna bus tavo puotos linksmybė mums, kurie nesuradome tavo širdy palankumo.

SKIRGAILA (*krūptelėjęs pečiais*). Aš gi sakiau jums, kad puotai turi būti savo laikas ir reikalams savo. Linksmintis galima tik kada darbo nedirbi ir reikalus užmiršti. (*Galvą linktelėjęs svečių link*) Matote, valgiai jau pagaminti, taurės pripiltos. Visi tik šeimininko laukia, o judu mane sutrukdėt.

Skirgaila eina į paruoštą jam vietą. Prie jo dabar prieina Keleris ir Vartenbergas, o kiek vėliau ir riteriai lenkai

VARTENBERGAS (*žemai nusilenkęs, reikšdamas pagarbą*). Galingasis Lietuvos valdove, sveikinu tave laimingai medžiojus. Mudu su broliu Keleriu (*rodo ranka į Kelerį, kuris nusilenkia kunigaikščiui*) labai gailėjomės, kad pasivėlavom ir, atvykę tavo pilin, negalėjom dalyvauti pasilinksminime, kurį kiekvienas tikras kareivis turi mėgti. Ypač gailėjosi brolis Keleris, kuris dar neturėjo iki šiol progos matyti galingą Lietuvos valdovą.

Keleris nulenkia galvą

SKIRGAILA. Malonu man judu matyti savo pily. Nepatogu buvo medžione varginti svečius, dar po kelionės vargų neatsilsėjusius.

KELERIS. Mes, kareiviai, pripratę prie žygio vargų. Kariauti ir medžioti mes niekuomet nepavargę.

VARTENBERGAS. Ne progos pamedžioti, tavo girių pamatyti mums gaila, bet kad tiek laiko nematėm palankaus veido mūsų ordino draugo.

SKIRGAILA (*su atida į jį pažvelgęs, rimtai*). Ar mes esame draugai, ar priešai, ateitis turi dar parodyti, vokietai.

VARTENBERGAS (*nusilenkęs*). Garbingiausias valdove, gaila, kad iki šiol neturėjau progos tave pamatyti; tada, šviesiausias kunigaikšti, būtai įsitikinęs, kad mes, kryžiuočiai, tikri tavo draugai esame.

SKIRGAILA. Tebūna tavo žodžiai tiesa.

KELERIS (*išdidžiai*). Riterio lūpom vien tik tiesa ir pridera.

HENRIKAS MAZOVETIS (*priėjęs drauge su Zindramu ir Jonu*). Garbingiausias valdove, štai lenkų riteriai, kurie mane atlydėjo į garsiąją tavo pilį, nori patys pareikšti tau savo

pagarbą. (*Rodydamas*) Zindramas iš Maškovicų ir Jonas iš Bychovo, žinomi visoj lenkų šaly savo karo darbais riteriai.

SKIRGAILA. Girdėjau. (*Pažvelgdamas į juos*) Žinau, tai plačiai išgarsėję ir kalaviju, ir protiniais patarimais vardai. (*Kreipdamasis į juos*) Mačiau judu Krokuvoj prie mano brolio šono.

VARTENBERGAS. Gaila tik, kad jų kalavijai nesyk yra pasidarbavę prieš krikščioniškiausią ordiną.

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ (*išdidžiai, pakėlęs aukštyn galvą*). Prieš klastingus vokiečius – nori pasakyti, riteri.

VARTENBERGAS (*išdidžiai*). Kas eina prieš šventosios Marijos ordiną, tas eina prieš katalikų tikybą, kurios gynėjai esame.

JONAS IŠ BYCHOVO. Neteisingas tai riteris, kuris taip loja. Galiu tai kiekvienoj vietoj ir kiekvienu metu, kalaviju ar kirviu, pėsčias ar raitas, įrodyti, jei tik tam nepasipriešins (*nusilenkęs kunigaikščio link*) kunigaikštis, kurio svečiai esame.

VARTENBERGAS. Malonu man būtų išmėginti savo ginklą, su tiek garsiu riteriu susirėmus, ir garbę pelnyti... Bet pasiuntinys esu ir grosmeisteriui atstovauju: be jo leidimo negaliu priimti malonaus mano širdžiai pasiūlymo.

KELERIS (*ramiai*). Rasim, lenkai, patogų laiką, ir mano kalavijas visuomet jums patarnaus. Nemanykite, kad kovos su jumis vengiam. (*Duoda Jonui ranką, kurią tasai paspaudžia*)

SKIRGAILA. Kovoms savo laikas, puotai savo. Progos dar turėsite susitikti su ginklu ranke, o dabar geriau – su taure.

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Tiesa tavo, valdove. Tikras riteris turi žinoti, kada jam su ginklu proga, kada su taure kreiptis į savo priešą. (*Duoda ranką Vartenbergui; tasai ją paspaudžia*) Nevengsime vienas antro nei karo, nei taikos metu.

SKIRGAILA. O dabar metas į puotą, kuri mūsų laukia.

Eina ir sėdasi pagamintoj vietoje, jam paruošta kėdė su aukšta užupakaly atrama, gotiško stiliaus. Kiti svečiai susėda suoluose. Visa tai atliekama tyloje. Meta žvilgsnį aplinkui, ar svečiai jau yra užėmę savo vietas

Linksminkitės, mano ir mano krašto draugai! O jūs, riteriai, nesipiktinkit, jei ne viskas mūsų puotoj, kas turėtų būti krikščioniškoj šaly: mes dar nesuspėjome viso ko pramokti. Kiek besistengė seni mūsų draugai, lenkai ir vokiečiai, mes vis tik negalėjome pasisavinti, kas mums svetima. Amžius mokė dievobaimingieji mūsų kaimynai ir kalaviju, ir ugnimi, kraujo nesigailėdami, tikros gailestingojo dievo tikybos, bet mes apakę tvirtai laikėmės savo klaidų ir neapkentėm tų, kuriems turėjome tik dėkingi būti. Linksminkitės dabar, kilnieji svečiai ir mano šalies draugai, ir tebūna tarp mūsų taika per amžių amžius.

LENKAI (*vienu žodžiu*). Amen.

VARTENBERGAS (*dievobaimingai sudėjęs rankas ir pakėlęs akis aukštyn*). Šventasis mūsų ordinas, sekdamas išganytojo, nekalčiausio avinėlio, pavyzdžiu, yra pasiryžęs atleisti visas mums padarytas skriaudas ir užmiršti visus užgauliojimus. Mes nūnai laimingi tuo, kad katalikų tikybos šviesa pagaliau pasiekė šį iki šiol stambeldišką kraštą. Dėlei to mes, tam reikalui nemažai pasidarbavusio šventojo ordino atstovai, nūnai tikrai pasirengę pasidžiaugti jūsų laime, garbingiausias Lietuvos valdove.

SKIRGAILA (*karčiai nusišypsojęs*). Mes irgi neužmiršim jūsų darbų, vokiečiai, tik stengsimės dabar užmiršti, kas mus iki šiol skyrė, ir tebūna nūnai pirmoji mano taurė už

draugingą grosmeisterį, kuris, pasiūsdamas tokius žymius riterius mūsų pasveikinti, suteikė man nepaprastos garbės. (*Ima taurę rankon ir nori išgerti. Svečiai ir visi kiti, išskyrus Stardą ir Skurdulį, atsistoja*)

HENRIKAS MAZOVETIS (*irgi pakilęs*). Krikščioniškose šalyse įprasta malda, valgių ir gėrimų palaiminimu pradėti žemės valdovų puotą. Leisk man tai atlikti prieš išgeriant šią taurę, garsusis valdove.

Skirgaila žiūri į jį ir tyliai stato taurę atgal

VARTENBERGAS. Kai puotoj dalyvauja Didysis Marijos ordino kumtorius, jis tai turi atlikti!

HENRIKAS MAZOVETIS (*išdidžiai*). Plocko vyskupas, Krokuvos kapitulos praepositus praelatus, lenkų karaliaus atstovas ir patarėjas, turi pirmenybės teisę prieš užimančius aukščiausias vietas kryžiuočius.

KELERIS (*Vartenbergui tyliai*). Liaukis, broli! Didelė čia garbė laiminti stabmeldžio puotą.

VARTENBERGAS (*Keleriui, taip pat tyliai*). Negaliu nusileisti pasauliniam dvasininkui, dargi lenkui. (*Garsiai Henrikui*) Savo asmenimi šventojo ordino grosmeisteriui atstovauju: jo garbės esu saugotojas.

HENRIKAS MAZOVETIS. Mano asmeniu atstovaujamas didysis lenkų karalius: jo didybės esu sargas.

KELERIS (*paniekinamai*). Grosmeisterio priemenėje galingesni valdovai nekaip tavo karalius ištisas valandas laukia.

HENRIKAS MAZOVETIS (*užsigavęs*). Kunigaikšti, tavo namuose užgauna tavo brolio ir Viešpačio pasiuntinį.

SKIRGAILA (*tvirtai, pakeltu balsu*). Lietuvos valdovas neturi sau viešpačių, šventike, o dėl ko jūs ginčijatės, aš nežinau. (*Ironingai*) Bet jeigu negalite susitarti ir atlikti, kas reikia, teatlieka popas Jonas.

HENRIKAS MAZOVETIS. Nepaliesiu valgių ir gėrimų, schizmatiko palaiminimu subjaurotų!

SKIRGAILA (*stebėdamasis, krūptelėjęs pečiais*). Argi jįsai ne krikščionių šventikas?

VARTENBERGAS. Jis eretikas! Jo vieta ne čia, su mumis, bet pragare, tarp pasmerktųjų!

SKIRGAILA (*balsu, į šventiką Joną*). Pope Jonai, pope Jonai, ar girdi? Jie sako, kad tu netikras šventikas ir tavo vieta ne čia, bet pragare. Ar jie tiesą kalba?

ŠVENTIKAS JONAS. Meluoja jie, prakeikti lotynikai, ir tu jais netikėk, malonusis mūsų valdove. Be mūsų tikybos, nėra kitos tikros pasauly.

SKIRGAILA. Kas jumis patikės! Jie kalba, kad tu meluoji, tu sakai, kad jie, o krivis porina, kad jūs visi meluojate, ir juo aš dar tikiu.

HENRIKAS MAZOVETIS. Kunigaikšti, ar užgaulioti mus kvietei sėsti už tavo skobnių?

SKIRGAILA. Šventike, aš dar gerai nepažįstu jūsų papročių. Manęs dar niekas nemokė kaip mano brolių, lenkų karalių. Bet jeigu kas trukdo jūsų paprotį, sėsime gerti ir valgyti, kaip kad seniau pas mus sėsdavo.

VARTENBERGAS (*tyliai, Henrikui*). Po to, ką išgirdau, laiminti šią puotą užleidžiu tau. Nė didelė garbė!

Henrikas sumišęs tyli

JONAS SKARBEKAS. Aš tos garbės imuosi, kad turėtau progos drauge su malda pasiūsti į aukščiausiojo sostą atsidusimą už sielą, dar nepraregėjusią, ir už tavo, kumtoriau, puikybės pagautą.

KELERIS. Ei, tylėk, kapišoninke! Riteriui piktžodžiauji.

Skarbekas kalba maldele, laimina puotą, ir visi sėdasi. Kurį laiką valgo tylėdami, paskui pradeda vieni kiti kalbėti

SKIRGAILA (*į kryžiuočius*). Jums nepatinka mūsų valgiai ir gėrimai. Jie prasti ir neskanūs.

Kitokių esate pripratę namie, pas jūsų viešpatį.

KELERIS. Marienburgo pily, pas brolių grosmeisterį, nori pasakyti, aukščiausiasis kunigaikšti. Šventame ordine nėra viešpačių, ir pats jisai valdovų neturi.

VARTENBERGAS. Mes, vienuoliai, prastai valgom ir geriam, ir mums tavo, garbingasis valdove, valgiai gardūs ir skanūs, tik midus tavo mūsų galvai per stiprus.

SKIRGAILA. Mes dar nepraturtėjome, kad tolimų šalių saldų vyną gertume. Iki šiol mus visi plėsdavo, o dabar ir mes esame krikščionys. (*Į Kelerį*) Gerk ramiai, riteri, lietuvišką midų: tu pas draugą (*šypsodamasis*), o čia dar laukinė šalis ir nieko blogo tau negresia.

KELERIS. Aš geriu. Tik nesu prie jo pripratęs ir tiek išgerti, kiek norėtusi, nepajėgsiu.

SKIRGAILA. Taip, šitas midus ne tokis gardus kaip Marienburgo rūsio vynai. Kai dar jaunias buvau ir gerbiau mūsų senus dievus, aš svajojau jų paragauti Marienburgo pily. Bet dabar nebeteks: krikščionys esame ir turim taikingai gyventi, kaip kad krikščioniškoms tautoms pridera.

KELERIS (*erzindamas*). Gaila!

HENRIKAS MAZOVIETIS. Mes nuolat meldžiam aukščiausiąjį dievą sustiprinti draugiškumo jausmus tarp katalikiškų kraštų valdovų ir neprileisti krikščioniško kraujo pralieti. (*Sudėjęs rankas, akis aukštyn pakėlęs*) Tepalaiko amžinąją taiką aukščiausias pasaulio valdovas.

KELERIS. Tas dievą prašo taikos, kuris bijo. Mums nėra reikalo, nes patys galim save apsaugoti.

JONAS SKARBEKAS. Mes žinome, kad jūs, vokiečiai, nieko nebijote, net paties dievo.

JONAS IŠ BYCHOVO. Taikos prašo dievą kunigai – jų tai dalykas. Bet mes mielai išmėgintume savo ginklus į jūsų sprandus, vokiečiai.

VARTENBERGAS (*Skirgailai, taikingai*). Kodėl tau neparagauti, kunigaikšti, Marienburge vyno? Mūsų šventasis ordinas visuomet maloniai pamatys galingą Lietuvos valdovą savo svečiu; brolis grosmeisteris pavaišins jį, kaip vaišina galingiausius pasaulio valdovus. Šventasis ordinas dažnai mato pas save vainikuotus svečius.

SKIRGAILA. Bijau, kad jūsų gardūs valgiai ir saldūs vynai pakenkti man gali, nors dabar mes ir esame draugai.

KELERIS. O gaila, šviesiausiasis kunigaikšti, kad mes dabar draugai. Mes būtum geresni priešai nekaip draugai.

JONAS SKARBEKAS (*pasipiktinęs*). Teneišgirsta Aukščiausiasis Dievas tavo nedorų žodžių, riteri!

SKIRGAILA (*į Kelerį pažvelgęs*). Tu manai, vokietai? Kas žino ateitį? Bet tu man patinki, – esi atviras vyras ir kalbi, ką manai.

HENRIKAS MAZOVIETIS (*atsistojęs*). In vino veritas! Matai, šviesiausiasis kunigaikšti, koki tau draugai kryžiuočiai. Tik lenkai ištikimi tau. Nei blaivas, nei girtas lenkas to nepasakys, nes jo mintyse ir širdyje lietuviui vien tik draugingi jausmai. (*Sėdasi*)

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Tiesą ponas kalbi. Lietuvis vertas, kad jam lenkas būtų draugas.

VARTENBERGAS. Brolis Keleris apsvaigo nuo stipraus tavo midaus, šviesiausiasis kunigaikšti, ir tu nesidėmėk jo nevykusiais juokais.

JONAS IŠ BYCHOVO. Kryžiuotis tik girtas tiesą sako: blaivas jis visuomet suktai kalba.

SKIRGAILA (*Vartenbergui*). Tavo draugas atviras vyras, o tu lapė ar gal dar kažkas apgaulėsnis.

HENRIKAS MAZOVIEČIS. Vilkas avinėlio kailyje.

VARTENBERGAS (*atsistojęs, rūščiai, užsigavęs*). Kunigaikšti, tu užmiršti, kad aš esu riteris ir galingojo ordino pasiuntinys.

SKIRGAILA (*nusijuokęs*). Aš pajuokavau, vokietai, o tu užsigavai. Ar aš negaliu juokauti, kaip kad tavo draugas juokauja?

Vartenbergas, piktu žvilgsniu į kunigaikštį pasižiūrėjęs, iš lėto atsisėda; susiraukęs, rūstus, ima taurę, pila midaus ir geria

Ei, Starde. Kur tavo kankliai? Kodėl aš dar negirdžiu jų stygų balso? Ar gal tu pamiršai tas dainas, kuriomis audrinai mūsų širdis. Parodyk svetimtaučiams, kad ir mūsų šaly mokame daina pagerbti karžygio narsumą.

STARDAS (*sėdėdamas gale skobnių*). Valdove, jau nebeišgirsi mano kanklių. Tu žinai, kad aš juos sudaužiau – nebereikalingi jie tau, su naujais draugais besilinksminančiam.

SKIRGAILA. Starde, ar tu pamišai? Nejaugi manai, kad mes, krikščionimis tapę, jau nemėgstame mūsų senų dainų? Be jų lietuviai nei vienos dienos gyventi nebegali.

STARDAS. Taip. Buvo laikai, kada daina lietuvių lydėjo nuo gimimo dienos iki kapo. Tada ji garsiai skambėdavo mūsų šaly. Dainuodavo tada vaidilos, dainuodavo kareiviai, dainuodavo artojai, dainuodavo seni ir jauni ir skaisčiosios mergelės. Tada viešpatavo dar rami linksmybė mūsų šaly, miškai ir girios, šilai ir šlaitai džiaugsmu dar šlamėjo. Dabar ir jie nutilo ir numirė, nebeskamba daina, nepritaria jai giria šlamėjimu: ten nebėra jau mūsų garbingų dievų.

SKIRGAILA. Sakau, tu pamišai, Starde! Ar užmiršai, kad esi krikščionis.

STARDAS (*neigiamai kraipydamas galvą*). Ne, kunigaikšti. Aš noriu gyventi, kaip kad mūsų seni tėvai gyvendavo, ir gerbti tuos dievus, kuriuos jie gerbdavo. Aš tėvynei liksiu ištikimas, kad ir vienui vienas būsiu.

SKIRGAILA (*sušukęs*). Vaidila! (*Rūsčiai*) Tu per daug pasitiki mano palankumu dainiaus vardui. Kad nepasielgtau su tavim kaip su tuo, kuris Lietuvos valdovui nusidėjo.

STARDAS. Aš mirti nebijau, valdove. Man seniai metas dauson, nes čia nebeliko kas daryti.

SKIRGAILA (*minutėlę žiūri į jį*). Matau, tu šiandien daug išgėrei stipraus mano midaus. Aš noriu, kad tu man padainuotai apie garsius Mindaugo žygius, apie Gedimino, žuvusio nuo vokiečių rankos, darbus, apie kruvinas Kęstučio kovas, niekšiskai pasmaugto lenkų karaliaus, paniekinusio mano garbės žodį.

HENRIKAS MAZOVIEČIS. Jis nusidėjo stabmeldys dar bebūdamas. Krikščioniško dorumo šviesa dar nebuvo tada palietusi jo sielą.

SKIRGAILA (*piktai į jį pažvelgęs*). Taip, taip! Žinau. Tada jūs dar tik mokėte jį. (*Stardui*) Girdi, Starde. Palinksmink mane daina. Nejaugi Lietuvos valdovas turi ieškoti sau dainiaus, kaip ir dievų, svetimose šalyse?

STARDAS. Veltui liepi, valdove: tu mano dainos vis tiek nebeišgirsi.

SKIRGAILA. Aš matau, vaidila, tu šiandien nori likti mano priešu ir erzinti mano kantrybę.

Kodėl tu nenori man padainuoti? Kanklių neturi? (*Ploja rankom tarnams, kurie stovi*

prie durų) Ei, tuojau suraskite ir atneškite Stardui kanklius.

SKURDULIS (*pakyla iš vietos, eina į menės vidurį ir atsistojęs ties kunigaikščiu*). Kodėl jis nenori nūnai tau dainuoti (*rodo į Stardą*), klausi tu? Aš tau atsakysiu, kunigaikšti. Todėl, kad jūs paklausėt ir susibičiuliavote su žmonėmis, kurie buvo, yra ir visados bus pikčiausi mūsų priešai ir tik ieško, kad galėtų mus pražudyti. Paklauskite, ką mes esame jiems pikto padarę, kad per juos mūsų žemė krauju paraudo, o dangus gaisrų gaisrais? Kuo mes jiems nusidėjome, kad per juos mūsų vaikai liko našlaičiais, o skaisčios mergelės paniekos motinomis? Aš, galingų dievų senas tarnas, savo akimis matęs visus jų piktus darbus, sakau tau, Lietuvos valdove, ir jums, bajorai: per juos dabar mūsų žemė nustos derliaus davusi, sodai – vaisių, o gyvuliai – priaugimų, o tie, kurie atsiras, tuojau žus. Per juos nutils mūsų šaly dainos, išnyks linksmybė, gedulu apsigaus laukai ir girios, nes pražūčiai save paskyrėte, pripažinę savo dievais piktų atėjūnų žiaurius dievus, kurie buvo, yra ir bus mūsų priešų dievai! Kodėl atsižadėjote senųjų mūsų gerų dievų, kurie niekuomet nėra jūsų nuskriaudę, niekuomet apvylę jūsų tėvų ir protėvių?

Ką jūs pajusite, kai rūstus Perkūnas prabilis savo galingu balsu, nuo kurio sudrebės dangus ir žemė, jūsų butai, jūsų naujų dievų šventyklos, ir paklaus jus, kodėl nuo jo nusigręžėte, kodėl jį paniekinot, užgesinę jo amžinas ugnis?

Ar gal laukiate, kad nauji dievai jus apgintų nuo Perkūno rūstybės?

Ką jūs pasakysite savo senelių ir prosenelių vėlėms, kurias jūs išvijote iš savo namų, iki šiol jų saugojamų, nustojote jiems teikę nakties maistą?

Kodėl tu, valdove, ir jūs, čia susirinkę bajorai, nesakote šitiems atėjūnams, kaip kad sakydavo jiems jūsų tėvai: eikite iš mūsų krašto, kraugeriai ir žiaurūs žmonės! Eikite drauge su savo dievais, plėšriais ir žiauriais kaip jūs patys, ir nekliudykit mums ramiai gyventi, kaip kad gyvendavo mūsų protėviai, kaip kad gyventi ir mes norime! (*Pasižvalgęs aplinkui, linguodamas galvą*) Bet jūs tylite ir puotaujate su jais, kaip su bičiuliais ir savo draugais.

BAJORŲ BALSAI. – Ne, ne! Jie nėra mūsų draugai!..

– Težūna jie, pikti kraugeriai!..

– Gėda mums, valdove!..

– Šalin juos!..

– Maloniau man sėdėti tėvo laidotuvėse negu už vienu skobnių su jais kunigaikščio puotoje!

SKIRGAILA (*pakilęs sudaužia kumščiu į skobnis*). Tylėkite jūs!.. (*Piktai dairosi aplinkui. Bajorai nurimsta. Tik kai kurie dar niauriai žiūri į kunigaikštį ir į svečius, barškindami pirštais į skobnis. Artimiausi kunigaikščiui bajorai sėdi, galvas nuleidę žemyn. Vartenbergas ir lenkai sumišę*)

KELERIS (*Skarbekui*). Na ką, kapišoninke? Ar tu moki taip ginti šventą bažnyčią kaip šis surambėjęs stambeldys savo netikrus dievus?

JONAS SKARBEKAS. Aš jai tarnauju šventa malda, o jūs žeminate savo išdidžiu žiaurumu.

KELERIS (*išdidžiai*). Tylėk, kapišoninke. Aš Marijos Panelės šventojo ordino riteris ir kryžiui tarnauju. Ne tu mane teisi!

VARTENBERGAS. Mums nėra čia teisėjų. Mus gali teisti tik viešpats dievas ir švenčiausioji Marija.

HENRIKAS MAZOVETIS (*tyliai*). Teis ir teisdami pasmerks!..

V

Vilniaus Aukštojoje pily, kambariuose, kur tapo apgyvendinta kunigaikštystė Ona Duonutė. Didelė menė; molinė asla ir pasieniais suolai, iškloti lokių kailiais, kampe skobnys, priešais suolelis. KUNIGAİKŠTYTĖ sėdi pas skobnių kampą ir verpia. Su ja verpia dar kelios MERGOS. Verpdamos visos dainuoja

Vai, pūtė pūtė šiaurasai vėjelis,
 Vai, barė mane jaunasai bernelis,
 Kad aš, mergelė, žodžio nelaikau,
 Kad aš, jaunoji, jau kitą pamilau...
 Sprogo širdelė kaip sode liepelė,
 Temė akelės kaip tamsi naktelė...

ONA DUONUTĖ (*iėjus Oligei, liaujasi dainavus ir verpus*). Tu buvai, tu matei jį?

Oligė linktelėja teigiamai galvą

Ką jis tau sakė? Žadėjo ateiti?

OLIGĖ (*imdama verpstį*). Sakėsi atvyksias, kai tik baigsias savo maldas. (*Sėdasi už kuodelio*)

Ach, valdove, kad tu būtai mačiusi, kokis pas mus atvyko riteris iš vokiečių žemės!
 Aukštas, stiprus kaip ažuolas, gražus kaip bijūnelis. Tokio mūsų jaunimo tarpe aš
 dar nesu mačiusi.

ONA DUONUTĖ. Vokiečiai pikti ir žiaurūs žmonės. Laimingas tasai, kurio akys niekuomet
 jų nėra mačiusios.

PIRMOJI MERGA. Geriau į juos nei nežiūrėti! Dar užkerės.

ANTROJI MERGA. Sužinosi tada, kas yra piktas vokiečiai!

OLIGĖ. Kaip jis gali būti piktas, jei tokis gražus ir jo akys taip linksmai juokiasi?

JONAS SKARBEKAS (*iėjęs sustoja vidury kambario*). Tesie pagarbintas Jėzus Kristus.

ONA DUONUTĖ. Ir mes jį garbinam... (*Atsistojusi*) Aš tave liečiau pakviesti. Gal sutruk-
 džiau tavo maldą, šventasis vyre?

JONAS SKARBEKAS (*sudėjęs maldingai rankas*). Aš meldžiau viešpatį dievą, kad savo malone
 teiktųsi nuraminti ir apšviesti tavo sielą.

ONA DUONUTĖ. Tu visuomet ramindavai mane, o kai nustodavau vilties, bardavai. Bet
 nūnai, šventasis vyre, nusiminimas vėl apgaubė mano širdį.

JONAS SKARBEKAS (*kraipydamas galvą ir pakėlęs akis aukštyn*). Negerai, dukra Kristuje, nege-
 rai. Melskis ir prašyk dievą, ramybės šaltinį, tegražina vėl ją tavo širdžiai.

ONA DUONUTĖ (*atsisėsdama*). Negaliu melstis, šventasis vyre. Tu sakei, kad mano likimas
 tuoj pasikeisias, kai tik atvyksią gerosios karalienės pasiuntiniai. Jie jau seniai atvy-
 ko, o aš vis dar vargstu nelaisvėje.

JONAS SKARBEKAS (*prieidamas arčiau*). Nenustok vilties, dukrele, ir teramina tavo širdį vieš-
 pats dievas, visų nuskriaustųjų gerasis tėvas.

ONA DUONUTĖ. Jie turėjo užtarti mane geru žodžiu. Ar jau kalbejo jie su žiauriu šios pilies
 valdovu?

JONAS SKARBEKAS. Kalbėjo, bet... (*Sudėjęs rankas ir pakėlęs akis aukštyn*) Atkaklus kunigaikš-
 tis Skirgaila, ir sunku palenkti jo širdį.

Aš buvau įkalbėjęs karaliaus pasiuntinius užtarti tave, bet aukščiausias likimo
 Sprendėjas neleido mums surasti kelio į kunigaikščio Skirgailos širdį ir protą.

ONA DUONUTĖ (*sudėjusi rankas ant kelių, liūdnei*). Nejaugi nebėra man vilties?

JONAS SKARBEKAS (*šalia jos stovėdamas*). Viltis pas Viešpatį Dievą, dukrele. Jo sprendimai mums, mirtingiesiems žmonėms, nežinomi, neįmanomi. Galgi tavo labai leido jusiai patekti tau į kunigaikščio Skirgailos rankas. ONA DUONUTĖ. Mano labai?

JONAS SKARBEKAS. Tavo labai, dukrele. Taip mano vyskupas Henrikas. Nors jis jaunas amžiumi, bet gilus jo protas moka atspėti dievo sprendimą, kurį jis pats, savo asmeniui, nori tau pareikšti.

ONA DUONUTĖ (*sudėjus rankas, nekantriai*). Ach, Dieve tu mano! Jau man pritrūko kantrybės laukti, kada gi pagaliau pasibaigs mano vargas.

JONAS SKARBEKAS (*atsisėsdamas šalia jos*). Dievas gerai žino, ką daro. Tokis jo šventas noras, dukrele, ir mes visi turim pasiduoti, ką mums skiria jo šventa ranka. (*Atsidusęs*) Žmogaus protas siauras, ir siela jo nekantri, bet Dievo apvaizda geriau žino, kas mūsų išganymui naudinga...

ONA DUONUTĖ (*nekantriai, nutraukdama*). Ar pasiuntei mano laiškus Mozūrų kunigaikščiui?

JONAS SKARBEKAS. Aš juos įteikiu garbingajam vyskupui Henrikui, lenkų karaliaus pasiuntiniui.

ONA DUONUTĖ (*sumojus rankom*). Ach, tu Dieve mano! Aš gi prašiau tave tiesiog nusiųsti Mozūrų kunigaikščiui. Juk jis vienintelė mano viltis.

JONAS SKARBEKAS. Mozūrų kunigaikštis nei žingsnio nežengs be garbingo lenkų karaliaus pritarimo. O vyskupas Henrikas žymus karaliaus patarėjas. Kaip jis nutaria, taip būna.

ONA DUONUTĖ (*nekantriai*). Ach, tu nepažįsti Mozūrų kunigaikščio! Jis manęs neapleis nelaimėje... Vėl, juk mudu susižadėję karaliui pritariant.

JONAS SKARBEKAS. Taip, taip, dukrele! Bet (*dievobaimingai akis aukštyn pakėlęs*) Dievo sprendimai neįmanomi, neįspėjami.

ONA DUONUTĖ. Ką tu nori pasakyti? (*Neramiai*) Sakyk! Tu žinai blogas man naujienas?

JONAS SKARBEKAS (*paėmęs ją švelniai už rankos*). Tikėk Viešpačiu Dievu, kuris tau vien gero nori, dukrele! Atsimink, kad nei viena tavo ašara veltui nepražus jo akyse. Visi tavo vargai angelo sargo šventa rankele lieka įrašyti į dangaus gyvenimo knygą.

ONA DUONUTĖ (*atsistojusi, nekantriai atitraukdama ranką*). Tu slepi nuo manęs kažką baisaus. Nekankink mano sielos, šventasis vyre, sakyk visa, ką žinai.

JONAS SKARBEKAS (*kraipydamas neigiamai galvą*). Aš dar nieko nežinau, dukrele. (*Atsistodamas*) Tik juntu, tavo angelas sargas kušta man į ausį savo nekaltom lūpelėm, kad tau Dievo lemta atlikti didelis ir svarbus darbas.

HENRIKAS MAZOVETIS (*duryse, triukšmingai*). Pasilikite už durų ar eikite sau, ponai, kur norite; kol kas judu man nesate reikalingi.

JONAS IŠ BYCHOVO (*už durų*). Gerai, pone, mudu eisime sau.

HENRIKAS MAZOVETIS (*atsigręžęs į kunigaikštytę*). Ramybė tavo sielai. Pax tibi et animae tuae. (*Priėjęs arčiau, laimina kunigaikštytę. Ji bučiuoja jam ranką, o jis, padėjęs kairiąją ranką jai ant galvos*) Ką aš matau? Akys ašarotos, veidas nusiminęs!.. Džiaugtis tau reikia, ne liūdėti, kad Amžinasis Dievas atkreipė į tave savo dėmesį.

ONA DUONUTĖ (*pakėlus galvą*). Aš neužsitarnavau dievo malonės, jei mane ištiko tokia nelaimė.

HENRIKAS MAZOVETIS. Ar tu žinai, kad tai nelaimė? Aš tau sakau, kad džiaugtis turi, laimėjusi tokią dievo malonę! Garbingiausios pasaulio moterys pavydės tau!

ONA DUONUTĖ (*neigiamai kraipydama galvą*). Ne, šventasis vyskupe, tu man neįkalbėsi! Kokia gi didesnė dar nelaimė gali ištikti mergelės širdį?

HENRIKAS MAZOVIEČIS (*sudėjęs rankas ant krūtinės, rūščiai*). Kaip drįsti priešintis ir netikėti manim, kuris esu tau dievo sprendimų skelbėjas? A? Nusišluostyk ašaras ir atkalbėk su kunigu Jonu „Te Deum laudamus“... (*Į mergas*) O jūs, kregždutės, dumkite lauk ir nedrįskite grįžti, jei pragaro bijote, kol aš su kunigaikštyte čia kalbėsiu. (*Kryptelėjęs joms galvą*) Na, greičiau!..

Mergos pakyla ir žiūri į kunigaikštytę, toji galvos linktelėjimu duoda suprasti, kad išėitų; MERGOS išeina

ONA DUONUTĖ. Kalba tavo man neaiški, šventasis vyskupe. Ko verkti ir aimanuoti turiu, aš žinau, bet kodėl turiu džiaugtis, mano širdis nenujaučia. Ar gal Skirgaila leido man vykti, kur aš noriu?

HENRIKAS MAZOVIEČIS. Niekur tau vykti nebereikia. Čia atliksi, kas tau dievo lemta. Tau skirta užbaigti mūsų šventos karalienės darbas. Supranti? Ar tai ne laime, ne garbė, ne džiaugsmas nusipelnyti tokios malonės?

ONA DUONUTĖ. Nenumanau, apie ką kalbi, kokis darbas būtų dievui reikalingas, kurį ne vyras, bet moteris turėtų atlikti? (*Eina į skobnis*)

HENRIKAS MAZOVIEČIS (*sekdamas ją ir atsisėdamas*). Pakreipti į dievą ir šventą mūsų tikybą Lietuvos valdytojo sielą, kurios dievo malonė dar nėra palietusi. Supranti dabar?

ONA DUONUTĖ (*stovėdama šalia skobnių*). Nesuprantu, bet juntu, kad nesi mano draugas.

HENRIKAS MAZOVIEČIS (*lyg nustebejęs net pakyla ir eidamas į ją susidėjęs rankas ant krūtinės*). Aš nesu tau draugas?! Aš, labiausiai nusidžiaugęs garbe, kurią tu įgysi, laime, kuri tavęs laukia danguje!.. (*Krūptelėjęs pečiais*) Ir tu drįsti sakyti, kad aš nesu tau draugas!.. Ha! (*Sėsdamas kėdėn ir iš paniūrų į ją pažvelgęs*) Bijok apie mane taip manyti, nes gali tave ištikti baisi dievo rūstybės ranka.

ONA DUONUTĖ (*sunėrusi ties krūtine rankas*). Kame gi toji mano garbė, kame gi toji mano laimė? Aš nesuprantu, nenumanau. (*Paliesdama rankom smilkinius*). Ach, Dieve Aukščiausias!..

HENRIKAS MAZOVIEČIS (*toirtai*). Kaip Skirgailos žmona, tu būsi čia šventos katalikų bažnyčios parama, dviejų tautų taikaus sugyvenimo ryšys. Tu būsi tiltas, pratiestas nuo Lenkijos į Lietuvą, per kurį pereis Volynė ir Podolė lenkų globon. Taip lėmė visagalio dievo apvaizda, ir nedrįsk jai pasipriešinti!..

ONA DUONUTĖ. Ir aš turiu būti Skirgailos žmona? Ne, (*atsisėsdama*) niekadose to nebus! Geriau mirsiu.

HENRIKAS MAZOVIEČIS. Ką, mirsi?! (*Pasikeldamas*) Mirtis negelbės. Pragaras laukia tavęs, nes drįsti Dievui pasipriešinti! A? Kaip krikščionė, turi nusilenkti dievo lėmimui.

ONA DUONUTĖ. Aš Mozūrų kunigaikščiui Dievo akivaizdoj esu pasižadėjusi...

HENRIKAS MAZOVIEČIS (*atsikėlęs prieina į ją*). Fu! (*Dumia jai į veidą*) Štai padūmiau – ir nebėra tavo pažadų. Bažnyčios duota man galia naikinu visus tavo pažadus!

ONA DUONUTĖ. Bet aš to nenoriu, neprašau! (*Išdidžiai, atsistojus*) Aš ne vergė, aš savo likimo valdovė ir jūsų tikslų auka būti nenoriu. Ir Mozūrų kunigaikštis tikras vyras. Jis mokės mane ir nuo jūsų apginti, ir iš Skirgailos rankų išvaduoti.

HENRIKAS MAZOVIEČIS (*priešais ją stovėdamas, rankas ant krūtinės susidėjęs, rūščiu balsu*). Tu manai, kad beprotis Mozūrų kunigaikštis! Tu manai, kad žemės valdovai man, kuriam šventa bažnyčia dangaus raktus yra pavedusi, priešintis gali? A? Pragare amži-

nai degsi už tokią mintį! Tikroj krikščioniškoj šaly laužui būtai skirta kaipo eretikė! A? Supranti? Dievo sprendimui priešintis!.. Negirdėtas dalykas!.. Ir tai dar moteris drįsta! (*Skarbekui*) Išaiškink tu jai, kuo gresia jos sielai prieštaravimas man, kuris jai dievo lėmimą skelbiu! (*Išeina, piktai trinktelėjęs durimis*)

JONAS SKARBEKAS (*prieidamas*). Kunigaikštyte, praregėk dievo sprendimą. Šventajam vyskupui aukščiausias anksčiau atvėrė akis negu mums. Didis karas gresia krikščioniams tautoms, jei tu jo nesulaikysi. Skirgaila atkaklus ir nepakenčia krikščionių. Tik tu viena gali suminkštinti jo širdį, sulaikyti jo ranką. Ir tam dievas tave čia atvedė. Ir šventasis vyskupas, kuriam Dievo sprendimai...

ONA DUONUTĖ (*nuo jo nusikreipdama, eina prie lango*). Aš praregėjau. Ne Dievo sprendimas jam rūpi, bet iš mano vargo gauti sau naudos. Jis apgaulingas žmogus, ir aš jo nenoriu klausyti. Geriau išeišk ir nekalbėk man, šventasis vyre, nes galiu ir tau pagarbos netekti.

JONAS SKARBEKAS. Galinga šventosios Bažnyčios ranka...

SKIRGAILA (*iėjęs stovi tarpdury, niauriai žiūrėdamas į juodu; jis girdėjo paskutinius Onos Duonutės žodžius*). Kunigaikštystės įsakymai pildomi. Eik iš čia, pope, ir greičiau nešdinkis!

ONA DUONUTĖ (*atsigręžta, nusigandusi*). Kunigaikštis!..

SKIRGAILA (*žengdamas į priekį, Skarbekui*). Aš nekartoju savo žodžių: girdi, pope.

SKARBEKAS nusilenkia kunigaikštytei ir Skirgailai ir išeina. Skirgaila eina į skobnis, sėdasi kitame jų kampe ir galvą rankom paremia; jis niaurus; Ona Duonutė sėdasi pas verpstį. Į ją pažvelgęs

Atėjau sužinoti, kaip jautiesi mano pily?

ONA DUONUTĖ (*stengdamasi ramiai kalbėti*). Ačiū tau, Lietuvos valdove. Aš pasiilgau gimtojo namo ir savo artimų žmonių. Aš laukiu, kada man leisi vykti Lydon.

SKIRGAILA. Kam tau Lydon vykti? Tu ten būsi viena. Negera moteriai gyventi vienai: ją gali nuskriausti, kas panori.

ONA DUONUTĖ. Aš nieko nebijau, kunigaikšti. Aš turiu daugel draugų, kurie mane myli.

SKIRGAILA (*niauriai, taršydamas kairiąja ranka barzdą*). Tavo draugai – ne mano draugai: aš jais nepasitikiu. Gyvenk čia. Lietuvos valdovų pilis Vilniuje – puikiausia visoje Lietuvoje pilis. Kiekvienam garbinga joje viešnagėti.

ONA DUONUTĖ (*pažvelgdama į jį*). Taip, jei ši pilis nėra svečiui kalėjimu.

SKIRGAILA (*iš paniūrų į ją pažvelgdamas, išsiremdamas kairiąja ranka šonan*). Kas nenori joje gyventi kaipo svečias, tas gali pasilikti čia kaliniu.

ONA DUONUTĖ (*liovusi verpti ir sudėjusi rankas ant kelių*). Kunigaikšti, nejaugi tu nori prievarta mane čia laikyti?

SKIRGAILA. Ne, bet tu pati pasiliksi čia, kol aš to noriu.

ONA DUONUTĖ (*atsistojus, drąsiai*). Tu užmiršti, Lietuvos valdove, kad aš turiu galingus užtarėjus! Jie neleis tau mane skriausti. Brolis tavo, lenkų karalius Jogaila, galingas! Jis ir Mozūrų žemės kunigaikštis – sugebės mane apginti nuo tavo prievartos.

SKIRGAILA (*irgi atsistodamas*). Gerai, kad tu nesisieloji ir drąsiai kalbi. Aš mėgstu drąsius, ir todėl tu man dar labiau patinki. (*Atsirėmęs rankom į skobnis*) Kadangi savųjų tarpe nesuradai sau tinkamo vyro, svetimajam gi aš tavęs neatiduosiu, tai mano žmona tu būsi.

ONA DUONUTĖ. Tavo žmona? (*Išdidžiai*) Aš ne vergė tavo, nors kalinė. Būsiu to, kam esu pasižadėjusi. Bet tavo žmona (*neigiamai kraipydama galvą, tvirtai*) niekadosl..

SKIRGAILA (*tvirtai*). Kas man darbo, kad jau esi kam žadėjusi! Aš myliu Lietuvą ir skaldyti ją dalimis niekam neleisiu, nei tau, nei broliui Jogailai, nei Kęstučio sūnui! Jeigu žinotau, kad jie geriau sugebės jos garbę išlaikyti, aš užleistau jiems savo vietą. (*Nuleidęs galvą, iš paniūrų pažvelgęs į kunigaikštę*) Bet kol aš to nežinau, aš niekam neužleisiu čia nei vienos pėdos. Aš gero noriu tiems, kurie čia gyvena, ir siekiu jo, kaip moku.

ONA DUONUTĖ (*atsisėdama vėl*). Jei tu visiems nori gero, kodėl man gamini nelaimę visam amžiui? Ar aš tau esu kada pikta padariusi? (*Ramiai ir išdidžiai*) Pasilik sau Lydos valstiją, tik leisk mane pas mano sužadėtinį.

SKIRGAILA. Kad jis, gavęs tave, pareikalautų Lietuvoje dalies, kaipo tavo kraičio? Ne, to niekuomet nebus. (*Eidamas išilgai kambario*) Tu būsi mano žmona ir todėl, kad tu ir tavo globėjai to nenori. Žinok, kad šitas namas – tavo namas, ir kito nebeturėsi. (*Priėjęs prie durų susilaiko ir, kumščiu pasmakrę parėmęs, stovi*)

ONA DUONUTĖ. Dieve tu mano brangusis, kam gi aš patekau į rankas?

SKIRGAILA (*atsigręždamas į ją*). Lietuvos kunigaikščiui, kuriam šalies likimas rūpi daugiau negu tavo laimė.

ONA DUONUTĖ (*sudėjęs rankas, maldaujamai*). Kunigaikšti, juk aš našlaitė esu. Nejaugi mane skriausi? Pasigailėk manęs, ir pasigailės tavęs gailėstingasis dievas sunkioje tau valandoje.

SKIRGAILA. Aš netikiu tavo Dievo gailėstingumu ir niekuomet jo nepanorėsiu. Visas vargas, kuris ištiko mūsų kraštą, nuo jo pareina. Jis pavydus ir nuolat kovoja su kitais dievais, ir todėl per jį nėra žmonėms gyvenimo ant žemės. Kol apie jį nebuvo girdėti pas mus, gera buvo mūsų šaly. Taip sako mūsų dainos ir senų amžių padavimai. (*Prieina į skobnis, atsisėda ant suolo ir, barbindamas pirštais į stalą, niauriai*) Gaila, kad aš ne dievas ir negaliu su juo kalaviju susiremti: lengviau tuomet gyventų žmonės pasauly.

ONA DUONUTĖ (*sumojus rankom*), Dabar aš matau, kad esu pražuvusi. (*Pro ašaras*) Tepra-blavina tave viešpats dievas ir suteikia tavo širdžiai paguodos. (*Užsidengia rankom veidą ir verkia striūbaudama*) Pasigailėk savo sielos ir manęs, kunigaikšti!..

SKIRGAILA (*kuri laiką tyli, žiūrėdamas į ją*). Negerai darai, kad verki ir prašai. Bark mane, bet neverk ir neprašyk. Aš to nemėgstu.

ONA DUONUTĖ. Kaip aš neverksiu, jei tu pražudyti mane nori? Mano nelaimė nesuranda tavo širdy užuojautos.

SKIRGAILA. Aš esu matęs didesnių nelaimių, ir todėl tava manęs nejaudina. Tu – garsios Lietuvos giminės duktė, tavo protėviai gynė Punios pilį, kur visi žuvo iki vieno – vyrai, moterys ir vaikai. Jie nusižudė, kad tik nepatektų priešui į rankas. Aš noriu, kad ir tu tokios narsios sielos būtai kaip tos moterys, kurios ten žuvo.

ONA DUONUTĖ. Jos buvo stabmeldės! Mums Dievas draudžia tai daryti.

SKIRGAILA. Taip, taip! Aš buvau užmiršęs, kad tavo gyslose lenkų kraujas. Matyti, ir širdis tavo lenkiška. Geriau turėti vilko, vokiečio nekaip lenko širdį. Lenkų tarpe daugel stiprių ir narsių vyrų, bet jų moterys bailios ir silpnos.

ONA DUONUTĖ. Kunigaikšti, aš vien tavo kilnumu tikėjau, ir tik šioji mintis palaikė mano jėgas. Kam atėmei man šią paskutinę viltį, kam privertei mane nusiminti?

SKIRGAILA (*kiek patylėjęs*). Tu tiesą sakai, aš nevertas esu pagarbos. (*Lyg susimąstęs*) Aš visuomet noriu gero, bet nemoku jo pasiekti. Ką aš manau, kad gera yra, visuomet pasirodo, kad pikta, ir todėl nusiminimas mane graužia, ir todėl aš geriu. Aš matau,

kad bloga gyvent pasauly, bet kas tuo kaltas, aš nenumanau. Aš norėtau panaikinti visa, kas yra pikta, ir nežinau kaip. Man sunku taip kalbėti su tavim, kaip aš kalbu, bet kaip kitaip pasielgti, aš nežinau.

ONA DUONUTĖ. Teprablaivina Viešpats Dievas tavo ramybės netekusią sielą! Nedaryk man pikto, jei tu jo nepakenti! Leisk man vykti namo, ir aš melsiu viešpaties dievo, kad jis suteiktų ramybę tavo širdžiai.

SKIRGAILA. Gerai, melskis, jei nori, bet čia. Perkūnas manęs neišgirs, o kitiems dievams melstis aš nenoriu. Aš ir be to esu niekšas, kad žmonių akivaizdoje priverstas esu gerbti nepakenčiamos tautos pikta ir neteisingą dievą, todėl, kad per jį krauju papluskusi mūsų Lietuva, kad kalaviju ir ugnimi privertė mus jam nusilenkti. (*Pažvelgęs į ją*) Ir dar kalba, kad aš turiu jį geru dievu vadinti!

ONA DUONUTĖ (*sugniaužus rankas*). Dieve mano brangiausias, ką jis kalba?!. Ir kokia aš nelaiminga – aš nemoku įtikinti tavęs, kad jis geras dievas. Kunigaikšti, pasikalbėk su lenkų dvasininkais. Jie visa žino, jie visa išmano: jie tau išaiškins.

SKIRGAILA. Lenkų popai? (*Nusišypsojęs*) Jie vergai ir meluoja kaip vergai savo viešpačio naudai, ar gal ir jie nieko nenusimano. (*Galvą nuleidęs, niauriai*) Jeigu tavo smerdas, tave paniekinęs, pikta tau darytų mano akyse, aš jį geležiniais pančiais prirakintau, su šunimis pasodintau, ir būtų jam iš manęs šuns garbė. O mes gi kaip pasielgėm? Paniekinome savo dievus, pikta jiems darom, bjaurinam jų buveines – šventus ažuolynus, kuriuos gerbė mūsų tėvai. (*Iš paniūrų į ją žiūrėdamas*) Pasakysi, kad mes gerai elgiamės, nes darom, ką liepia mums naujas dievas. (*Sudaužęs ranka į skobnis*) Tu lietuvaitė, nejaugi tu nenuvoki, kad jis niekšingas dievas ir begėdiško darbo iš mūsų reikalauja!

ONA DUONUTĖ (*atsistojus*). Jis geras, kunigaikšti! Savo motinos siela siekiu, kad geras. Tik pikti žmonės nesielgia, kaip jis liepia. (*Laužydama rankas*) Ach, Dieve Aukščiausias, kodėl gi aš nemoku tavęs įtikinti!..

SKIRGAILA. O kas jam kliudo paversti juos gerais, jei jisai visa gali? Argi mes, gerbdami senus dievus, žudėme gudus, deginom jų kaimus ir miestus, kai jie patekdavo mūsų galion? Kodėl gi mes nesielgėm taip bjauriai su kitais, kaip elgėsi su mumis tie žmonės, kurie jį vadina savo geruoju dievu ir dar sako, kad jo valią pildydami taip elgiasi?.. (*Matydamas, kad kunigaikštystė nori prabilti, neigiamai kraipo galvą ir modamas ranka*) Nekalbėk man! Tu moteris, tu nieko nenusimanai. (*Atsikeldamas*) Bet aš vis dėlto tikiu, kad atsiras jėga, kuri nugalės šitą dievą, bet kas ji, kur yra, ir kaip tatai įvyks, aš nežinau. O, jeigu aš žinotau!

Toli sugriaudė

ONA DUONUTĖ (*prieidama į Skirgailą, iškilmingai*). Girdi, kunigaikšti, rūstų Aukščiausiojo ženklą! Nepiktažodžiauk, kad Dievas savo rūstybėje neišgirstų tavo pikty kalbų.

SKIRGAILA (*atsigręždamas į ją*). Tai Perkūnas pakėlė savo rūstų balsą! Davė ženklą, kad jis dar neapleido nedėkingos Lietuvos, kad dar sugrįš į savo unksnėtus ažuolynus! (*Nusigręžęs, tvirtai*) Tu atmink, ką aš tau sakiau, ir būk pasirengusi!..

ONA DUONUTĖ. Ir nebėra vilties, kad tu pakeisi savo nusistatymą?

SKIRGAILA (*išeidamas*). Nėra ir būti nebus.

ONA DUONUTĖ (*pravirkdama*). Vai, kokia aš nelaiminga!..

V I

Toji pati trečiojo vaizdo menė. DAUGAILA ir JONAS IŠ BYCHOVO sėdi pas skobnis. Įeina JONAS SKARBEKAS ir atsisėda tolėliau ant suolo

DAUGAILA. Na, lenke, kaip tau sekasi pas mus? Ar patinka tau mūsų šalis?

JONAS IŠ BYCHOVO. Mūsų didysis karalius, daugelio kraštų viešpats, pasiuntė mus į savo brolių su svarbiaisiais reikalais. Bet jau dvi savaiti sėdim, ir mūsų galva, vyskupas Henrikas, vis dar negali pasikalbėti su jūsų kunigaikščiu.

DAUGAILA (*atsirėmęs į skobnis*). Taip... Mūsų valdovas nemėgsta lenkų, labai nemėgsta. Ir savo broliui, lenkų karaliui, ne draugas jisai. (*Atsilošęs į sieną*) Ar tiesa, kad jūsų karalius besirengiąs kariauti su mumis? Ką gi, jis dabar visai lenkas tapo. Patsai gimdytojas, senis Algirdas, manau, jo dabar jau nebepažintų.

JONAS IŠ BYCHOVO (*raitydamas ūsus*). Gali būti, kad rengiasi. Gali būti. Kai brolis, kuris iš jo rankos valdo Lietuvą, nepanorės karaliaus klausyti, gali visaip būti, net karas gali kilti.

DAUGAILA. Mes irgi nieko prieš neturime su jumis susiremti gavę. (*Irgi raitydamas ūsus*) Nuobodžiausi dabar kareiviui laikai: su lenkais kariauti negalima, su totoriais negalima, su vokiečiais irgi nebegalima. Kam gi mes kalavijus nešiojame? Tuoju moterys ims mus pajuokti.

JONAS SKARBEKAS. Tesustiprina Visagalis Dievas taiką tarp šių dviejų krikščioniškų tautų valdovų. Stiprus ir išdidus savo jėgomis bendras dviejų kraštų priešas – vokietis. Jis pražūtį gamina mūsų ir jūsų žemei.

DAUGAILA. Jis dar mūsų tėvams pražūtį gamino, ir nepražuvome iki šiol. Ar pražūsite jūs, mums tas mažai rūpi.

JONAS IŠ BYCHOVO. Nepražūsime ir mes. Tiesa, galingi jie, bet ir mūsų nemažas skaičius rankų, kurios, reikalui esant, gali kalaviją pakelti. Aš visuomet maniau, kad lenkai gali apsieiti be svetimos paramos ir atsilaikyti patys vieni.

JONAS SKARBEKAS. Oi, galingas vokietis. Ne tik galingas, bet ir klastingas. Jam parūpo, kad dvi šalys susibičiuliavo prieš jį, ir dabar stengiasi visais būdais mus sukiršinti. Jis ir čion atvyko nesantaikos sėti tarp brolių valdovų, kad vienas antram pagalbos rankų netiestų.

DAUGAILA. Tu klysti, lenke. Vokiečiai atvyko kunigaikščio pasveikinti. Taip bent aš manau. Kai tapome krikščionys, jie kariauti su mumis nesirengia. Jei tu manai kitaip, ką gi, perspėk valdovą.

JONAS IŠ BYCHOVO. Kaip jį perspėsi, kad jisai su mumis nenori kalbėti?

JONAS SKARBEKAS. Mes seniai ieškome progos tarti kunigaikščiu žodį. Man rūpi ne tiek valstybės reikalai – tai protingesniųjų, ne mano dalykas – kiek Lydos kunigaikštystės likimas.

JONAS IŠ BYCHOVO. Neriteriškai pasielgė su ja kunigaikštis Skirgaila, neriteriškai. Krikščioniui valdovui nederėtų taip elgtis su moterimi.

DAUGAILA. Hm!.. Aš ištikimas kunigaikščio tarnas, ir man nedera klausyti kalbų, kurios gali jį užgauti.

JONAS SKARBEKAS. Negerai pasielgė, broli užgavo ir Mozūrų kunigaikštį įžeidė. Bet mūsų valdovams ne metas užgaules skaičiuoti, tik kaupti jėgas sunkiai su vokiečiais kovai, kuri mūsų laukia.

DAUGAILA. Ką gi, kunigaikštis tuoj čia bus; pasakyk jam, ką turi sakyti. Jis liepė man čia jo laukti – medžioti rengiamės. Jei nūnai su juo nepasimatysi, negreitai progos susilauksi, lenke.

JONAS IŠ BYCHOVO. Mes čia ir esame, kad su juo susitiktume. Štai Jonas Skarbekas, kaip mokąs gražiai ir protingai kalbėti, užkalbins jį, kol aš pašauksiu vyskupą Henriką.

DAUGAILA. Kam šauksi tą jauniklį? Pats su kunigaikščiu kalbėk – tave jis geriau supras.

JONAS IŠ BYCHOVO. Tiesa, vyskupas jaunas ir mažai gerbia žilą plauką. Bet protas jo gilus.

DAUGAILA. Jis – karštas ir nesusivaldo kalboje. Kur reikia žodžio, jis taria dešimts. Ilga kalba visados reikalui kenkia.

SKIRGAILA (*staiga įeina greitu žingsniu. Pamatęs vienuolį, susilaiko vidury menės*) Kokia nelaimė! Kur žengiu, ten ar vokitietis su kryžiumi, ar lenkas. Savo pily nerandu, kur nuo jų pasislėpčiau. (*Nusigrėžęs į vienuolį*) Eik šalin, pope, tu mane dabar trukdai...

JONAS SKARBEKAS (*atsistodamas*). Šviesiausias kunigaikšti, aš turiu...

SKIRGAILA. Eik šalin, sakau, tu man dabar nereikalingas. Neturiu laiko. Kai ateis metas, aš pašauksiu tave. Daugaila, visa paruošta?

DAUGAILA (*atsistojęs*). Taip, šviesiausias valdove.

SKIRGAILA. Kas šitas žmogus? (*Rodo į Joną iš Bychovo*)

JONAS IŠ BYCHOVO (*atsistojęs*). Lenkų riteris Jonas iš Bychovo, šviesiausias kunigaikšti. Vienas tavo brolio pasiuntinių. Jis laukia mūsų skubiai pargrįžtant.

SKIRGAILA (*šonu į jį nusigrėždamas*). Taip, pamenu. Brolis gali palaukti. Kalbėsime kitu metu, dabar aš užimtas...

JONAS IŠ BYCHOVO, nusilenkęs kunigaikščiui, išeina. Daugailai

Paliekp tuojau visiems susirinkti Žemosios pilies kieme. Kai susirinks, praneši man. (*Jonui Skarbekui*) Matai, jisai išėjo, o tu ko lauki?

JONAS SKARBEKAS. Aš lieku čia ir būsiu, kol mane išklausysi, šviesiausias kunigaikšti.

SKIRGAILA (*nusigrėžęs į jį šonu*). Šioje šaly visi turi daryti, kaip aš liepiu, ir valdovo erzini-mas į gera neveda. (*Priėjęs į skobnis ir metęs iš paniūrų žvilgsnį į vienuolį*) Ar tu manai, kad čia lenkų žemė, kur karaliaus žodis – paskutinis žodis?

JONAS SKARBEKAS. Tavęs čia visi bijo kaip ugnies, kunigaikšti, bet aš nebijau, nors tu man gresi. Ko aš bijosiu, jei šventosios Bažnyčios atstovas ir visagalio vienintelio tikro Dievo tarnas esu? Aš juk jo globoje.

SKIRGAILA. Lietuvoje visa galiu tik aš. Geriau neprieštarauk man, kad neapsiviltai savo visagaliu dievu. (*Atsisėdęs kėdėn*) Tu sakai, kad tavo dievas vienintelis tikras dievas. Meluoji, pope. Mano tėvas ir seneliai gerbė Perkūną ir kitus dievus, mano motina garbino savo gudišką dievą, kurį gerbia ir senas popas Jonas. Mano kaimynas chanas turi dar savo dievą, kuriam jis meldžiasi. Kaipgi tu sakai, kad tavo dievas vienintelis tikras dievas?

JONAS SKARBEKAS. Kunigaikšti! Nedera taip kalbėti tam, kurį Krokuvoje krikščino patsai primas kaip ir tavo brolių. Perkūno ir kitų dievų visai nėra. Tai pikta dvasia tavo sielą gundo.

SKIRGAILA. Kaip nėra? Argi tu niekuomet nesi girdėjęs rūstaus Perkūno balso? (*Nusijuokęs*) O kas girdėjo nors vieną garsą iš tavo nebylių dievų?

JONAS SKARBEKAS. Matau, kunigaikšti, kad tu vis dar esi stambeldys ir tiki senus dievus. Vai, nusimins tavo dievobaimingo brolio širdis, kai sužinos, kad Dievo malonė tavęs

dar nepasiekė. (*Iškilmingai*) Žinok, kunigaikšti, kad pikti velniai – tavo seni dievai. Dievas yra tik vienas. (*Rodydamas ranka į dangų ir žemę, o paskui mostelėjęs rankom ap-linkui*) Jis sukūrė dangų ir žemę ir visa, kas yra danguje ir ant žemės.

SKIRGAILA (*juokdamasis*). Tu vėl sumelavai, pope. Jeigu dievai būtų galeję patys sukurti dangų ir žemę, ir girias, ir žmones, ir žvėris, kam gi jie kovotų tarp savęs dėl jūjų? Aš juk nesiginčiju su savo smerdu dėl jo liesų arklių, nes turiu jų gausingas bandas ir panorėjęs galėčiau dar gausingesnes turėti.

JONAS SKARBEKAS. Kunigaikšti!..

SKIRGAILA (*nekantriai*). Tylėk, pope, ir nekalbėk man daugiau nieko: aš tavim netikiu. Aš suteikiau tau nūnai didelę garbę, leidęs kalbėti su savim, bet savo kvaila kalba tu man jau įkyrai; dabar eik sau.

JONAS SKARBEKAS. Ne, valdove, aš neisiu, aš kalbėsiu, kaipo tavo sielos draugas ir paties dievo pasiūstas, kuris tau gero nori. Tu – plačios šalies valdovas, tu – jo išrinktasis, ir neturi tiesos tamsybėje klaidžioti, kai visa tavo tauta pažino tikrą dievą ir laiko apkabinusi jo sužeistąsias kojeles...

SKIRGAILA (*nekantriai*). Tuščios tavo kalbos. (*Atsikeldamas*) Aš patsai tapau valdovu ir nežinau, kad mane kas būtų rinkęs.

JONAS SKARBEKAS. Karaliai ir kiti tautų valdovai – dievo išrinktieji. Jie viešpatauja jo malone.

SKIRGAILA (*nusijuokęs*). Blogai renka tavo dievas, jei paskyrė būti valdovais mane ir mano brolių Jogailą. Stardas doresnis už mus; gali būti, kad ir tu geresnis už mus, ir dar yra daugel kitų.

JONAS SKARBEKAS. Nerūstink, kunigaikšti, Dievo piktžodžiavimu ir galingo brolio nepaklusnumu. Tau jo pagalba dar bus labai reikalinga. Leisk laisvai vykti Lydos kunigaikštystei, kur ji nori, ir tuo įsigysi lenkų karalių ir Mozūrų kunigaikštį kaipo draugus. Jūs gi visi trys turite vieną piktą priešą, ir kam jums dar rietis tarp savęs?

SKIRGAILA (*stovėdamas šalia skobnių šonu į Skarbeką*). Tu kalbi apie vokiečius? (*Kiek pamąstęs*) Taip, jie mūsų priešai, bet ir jūs, lenkai, irgi ne draugai mums. Katrie piktesni, ateitis parodys, o dabar aš dar nežinau.

JONAS SKARBEKAS. Mūsų tauta gera nori tavo šaliai ir pasiryžusi visuomet jai teikti pagalbą kovoje su bendrais priešais. O vokiečiai dabar tik vieno trokšta: sukiršinti šitų tautų valdovus, kad jie vienas antram pagalbos neteiktų. Klausyk, kunigaikšti, savo brolio, kuris yra vyresnis ir tau vietoj tėvo.

Saugokis vokiečių. Jie yra pikta sumanę prieš tave, tavo namą ir šalį.

SKIRGAILA. Tu sakai, kad vokiečiai yra pikta sumanę, o jie kalba, kad jūs, lenkai, tai esate padarę. Kas jums patikės: visi jūs esate krikščionys. (*Kiek patylėjęs*) O kaip aš pasielgsiu su Lydos kunigaikštyste, greit sužinosi. Brolis, kuriam tu praneši, bus patenkintas.

HENRIKAS MAZOVĖTIS (*vos tik įėjęs, nusilenkdamas prieš kunigaikštį*). Šviesiausias kunigaikšti, nors mūsų galingas karalius buvo ją paskyręs Mozūrų krašto valdovui, bet ko brolis broliui neatleidžia? Tik panorėk jam atsilyginti irgi geru už gerą.

SKIRGAILA. Dar vienas kranklys mano nelaimė! Matyti, likimas nori ir šiandien sugadinti man nuotaiką.

HENRIKAS MAZOVĖTIS. Aš noriu tau, valdove, sustiprinti gerą nuotaiką, ne gadinti, todėl sakau: brolis tavo, lenkų karalius, nesupyks, kad sau pasiėmė Lydos kunigaikštystę.

Tik būk ir tu jam geras. Jis irgi reikalauja mažo iš tavo pusės nuolaidumo. Jam nesmagu, kad jis be kraičio svetimoje šaly.

SKIRGAILA. Pas mus tikrai papratę vyrai mokėti kraitį už mergas, kurias sau ima. Argi mano brolių paėmė merga, o ne jis ją?

HENRIKAS MAZOVĖTIŠ. Jogaila mano, kad tu neturėsi nieko prieš, jei jis sau, kaip kraitį, išskirs iš Lietuvos žemių Volynę ir Podolę.

SKIRGAILA (*nusijuokęs*). Jūs, lenkai, matau, sukti ir gudrūs žmonės. Norite man parduoti Lydos kunigaikštystę už Volynės ir Podolės žemes. Tik pamiršote, kad ji mano rankoje yra, todėl neturiu reikalo jums nei pigiai, nei brangiai mokėti.

HENRIKAS MAZOVĖTIŠ. O jei Jogaila to reikalauja...

SKIRGAILA. Ne Jogaila, tik jus, lenkai, svetimų kraštų pasigeidę! Bet pranešk savo ponams, tenedrįsta mūsų judinti, jei nenori, kad negeidžiamais svečiais aplankytume jūsų žemes.

HENRIKAS MAZOVĖTIŠ. Jogaila, kaip valdovas...

SKIRGAILA (*koja patrypęs*). Tylėk, pope! Valdovas Lietuvos aš, ne brolis. Jis lenkus pamilo ir tesėdi ten! Lietuvos žemių nei vienos pėdos negausite, lenkai.

Ragų trimitavimas

HENRIKAS MAZOVĖTIŠ. Valdove, svarbus reikalas verčia karalių Jogailą...

SKIRGAILA. Gana kalbų! Girdi, ragai trimituoja, mane šaukia. Apie svarbius reikalus kalbėsime, kai aš panorėsiu, bet ne tu.

AISTRŲ SŪKURY

I

Ten pat, Vilniaus Aukštojoje pily. Nedidelis keturkampis kambarėlis; dešinėje lova, žvėrių kailiais apklota. Skobnys ir dvi trikojės, apvalios, be atramų kėdės. Vienoje sėdi VARTENBERGAS, ant kitos guli jo skraistė, šalmas ir kalavijas

KELERIS (*stovėdamas priešais, susidėjęs rankas ant krūtinės, šypsodamasis*). Matai, dievobaimingasis mano broli ir kilnysis riteri, kaip gerai gali patarnauti šventajam ordinui gundomoji nuodėmė gražios mergelės pavidalu. Tu su visu savo dievotumu nieko nebūtai galėjęs sužinoti apie svarbius širdies dalykus šio niauraus stabmeldžių žemės valdovo.

VARTENBERGAS (*sekdamas Keleriu ir prisitaikydamas jo nuotaikai*). Tenepastebi Viešpats Dievas ir švenčiausioji mergelė tavo mažučio nusižengimo. Tikrai, tu patarnavai šventajam ordinui, ir apie tavo nuopelnus aš paskubėsiu pranešti broliui grosmeisteriui ir didžiajam kapitului. (*Nusijuokęs*) Cha cha cha... Tik, manau, be smulkmenų.

KELERIS. Žinau, kaip tu praneši, gudruoli. Brolis grosmeisteris ir kapitulas pastebės tik mano nuodėmes ir tavo nuopelnus. Bet – tematai tave Dievas. Aš surasiu sau kitokį, negu tu lauki, atlyginimą pas dailią mergelę. Pasižymėjimas, kurio tu ieškai, manęs vis tiek neišvengs.

VARTENBERGAS (*rimtai, nepatenkintas*). Kur ordino labas reikalauja, aš moku užmiršti save ir savo nuopelnus, o pasižymėjimų visai neieškau. Tai gerai žino brolis grosmeisteris.

KELERIS. Tebūna tiesa tavo kalboje, kilnūs riteri. (*Nusijuokęs*) Cha cha cha!.. Aš nepavydus. Būdamas aukštos kilmės pasieksiu tiesiu keliu, ko tu nesugebi pasiekti visu savo gudrybių pagalba.

VARTENBERGAS (*atsikėlęs*). Kitu metu aš kitaip mokėtau atsakyti į tavo juokus, kilnūs broli. Vartenbergų giminės riterių kalavijas visuomet stovėjo jų garbės sargyboje, ir pasižymėjimo sau ieškojom ir ieškom tik kovos lauke. Kas kitaip kalba, loja kaip šuo, pasakytai aš. (*Atsisėdamas*) Bet dabar ordino labas reikalauja, kad tarp mūsų būtų taika.

KELERIS. Tebūna tarp mūsų taika, kaip tu sakai. Žinok, kad aš rietis nemėgstu. Aš nepiktas ir kalbu, ką manau. (*Ima nuo kėdės Vartenbergo skraistę, šalmą ir kalaviją, deda juos ant skobnių, o patsai sėdasi kėdėn*) Tepatenkina tave kapitulo brolių pagyrimas ir grosmeisterio padėka. Man pakaks to, ką aš iš gražios mergelės gausiu.

VARTENBERGAS (*po nemalonaus tylėjimo*). Jei pasisėks įvykinti, ką sumanėm, sukiršinsime lenkus ir lietuvius, o tas bus ordinui naudinga. Lengviau tuomet galėsime pasiekti tikslą, dėl kurio čia mudu esame atvykę.

KELERIS. Aš nemėgstu nepasisekimų. Kad nutariau, įvykinsiu.

VARTENBERGAS. Lydos kunigaikštystė liks amžinai mums, kryžiuočiams, palanki, kad laisvę jai gražinsim; dėkingas Mozūrų kunigaikštis taps irgi mūsų draugu.

KELERIS (*nusijuokęs*). Lydos kunigaikštystė ne tik dėl to bus mums palanki. Aš pasistengsiu tam kitas surasti priežastis, jei tik ji tokia graži, kaip sakoma. Ar verta bus Mozūrų kunigaikščiui būti dėkingam, aš nežinau. (*Nusijuokęs*) Cha cha cha!.. Manau, grietinė teks man, jam pakaks graibstyti rūgusis pienas.

VARTENBERGAS. Paslaptis, su kurios pagalba laikome savo rankoje valdovus, visuomet naudinga. (*Juokdamasis*) Bet ar ne per daug tik savim pasitiki, gudrusis broli?..

KELERIS. Nėra tokios moters, kuri, man panorėjus, nebūtų mano.

VARTENBERGAS (*atsikėlęs vaikščioja po kambarį, trindamas delnus, patenkintas*). Sutvarkysim ordino labui šį reikalą su šventosios mergelės pagalba, sutvarkysime! Tik saugokis, broli, neatsargaus atvirumo.

KELERIS. Mano uždavinys – narvą atidaryti ir išvilioti paukštytę, o kas toliau, tedaro kiti: tu, grosmeisteris, kapitulas ar kas kitas. Aš moku veidmainiauti tik su moterimis ir vien meilės dalykuose.

VARTENBERGAS. Reikia visa mokėti, ko švento ordino labas reikalauja. (*Sėsdamas vėl*) Meilės kelias čia slidus ir pavojingas; jis reikalauja daug gudrumo, neužmiršk to, riteri. (*Tvirtai*) Taigi būk gudrus, kilnūs broli Keleri. Užgauti neatsargiu žingsniu, jau dabar neapykantos kupini, spėjami draugai virs mums nepermaldomais priešais. Vėlgi paukštytė gali nepanorėti skristi iš narvo.

KELERIS. Kur nepanorės! Tepasimatysiu tik su ja, išskris paukštytė iš narvo, ir dar kaip! Juk jame nelinksma gyventi, o ateitis vilioja laisve, jaunystės džiaugsmis, meile... Kurios moters širdis nepasiduos tokiai pagundai?!

VARTENBERGAS. Veik, kilnūs riteri, Dievo ir šventojo ordino labui ir būk atsargus. Čia ne lengvabūdė mergelė rūpi, bet susipynęs tautų likimas. Šioje gi prakeiktoje pily sienos gali matyti ir girdėti. Čia žmonės piktesni už žvėris, ir jokios teisės negelbės mūsų nuo įžeidimo, o gal ir nuo pražūties. (*Pasikeldamas*) Tepadedu tau Visagalis Dievas ir švenčiausioji Mergelė Marija, mūsų galinga globėja.

KELERIS (*šypsodamasis*). Tu pasimelsk, dievobaimingasis broli ir kilnūs riteri. Teisingo malda juk daugel sveria pas Dievą. (*Nusijuokęs*) O aš tuo laiku pasimelsiu grakš-

čiai kijeivietei: ji juk sargas mūsų paukštytės. Eik dabar, kilnūs broli: aš girdžiu jos žingsnius. (*Nusišypsojęs*) Nekliudyk man gerą darbą atlikti.

Paduoda Vartenbergui skraistę ir šalmą. Kai tasai išeina, grįžta į skobnis ir atsistoja; kuriam laikui praslinkus, įeina OLIGĖ. Ji sustoja duryse ir, lyg sovyruodama, ar žengti pirmyn, ar ne, dairosi į vidų, laikydamasi dešiniąja durų rankelės

Aš čia, mano balandėle. Aš tavęs jau seniai laukiu. (*Eina su ištiestom rankom*) OLIGĖ (*puldama jam ant krūtinės*). Mielasis mano!

Keleris apkabina ją ir, prispaudęs prie krūtinės, bučiuoja

Aš negalėjau anksčiau. Aš bijojau, kad nepastebėtų kas. (*Pridėjusi pirštą prie lūpų, klausosi*)

KELERIS. Būk rami, mano mieloji, čia niekas neužeis. (*Veda į lovą, kur sėdasi ir sodina ją ant kelių*) Tu ilgam atėjai? Kaip praeitą vakarą, visą naktį liksi... Tiesa?..

OLIGĖ. Negaliu, mielas. Aš tik neilgam laikui. Bijau!.. Pastebės, apkalbės...

KELERIS (*glamonėdamas ją*). Aš tavęs neatleisiu dabar. Kaip praeitą naktį liksi, gerai? (*Žiūri jai į akis*)

OLIGĖ (*atstumdama jo ranką*). Negniaužk taip krūtų: man skaudu. (*Nušokus nuo kelių, sėdasi šalia; imdama jį už rankų*) Negaliu nūnai, brangusis berneli! Aš tik valandėlei. Nekalbėk, tylėk!.. (*Uždengia jam delnu burną*) Ryt, ryt visą naktį aš tavo. Nūnai aš turiu kunigaikštytei tarnauti. Jos prieškambarį nūnai turiu budėti. Tik ryt vakarą būsiu laisva.

KELERIS (*suėmęs jos abi rankas, savo delnuose gniauždamas, žiūri jai į akis*). Tu mane rytoj įleisi kunigaikštytės kambarin. Gerai?.. (*Glaudžia jos ranką į savo krūtinę*)

OLIGĖ (*nustebusi*). Kunigaikštytės kambarin? Ko tau ten reikia?

KELERIS. Aš turiu pamatyti kunigaikštytę. Man labai svarbu!.. (*Bučiuoja ją*) Mano balandėle!

OLIGĖ (*atsitraukdama, bet palikdama savo rankas jo delnuose*). Kam tau jos reikia? Tu nenumanai, kokis kiltų pavojus tau, jai ir man, kunigaikščiui sužinojus.

KELERIS (*paleidęs jos rankas*). Tavo dalykas saugotis, o manim nesirūpink. Aš tam juk kalaviją nešioju, kad pavojaus nesibaidytau.

OLIGĖ. Tavo kalavijas negelbės nei tau, nei mums, berneli. Tu dar nepažįsti mūsų valdovo. (*Uždengia delnais veidą*) Vai, jei jis sužinotų! Gyvą žemėn lieptų pakasti...

KELERIS. Turi pasistengti, kad jis nieko nesužinotų. (*Paėmęs ją vėl už rankų ir nusilenkęs žiūri jai į akis*) Užkerėk jį savo gražiom akutėm, ir jis nieko nepanorės žinoti pasaulyje, kaip dabar aš.

OLIGĖ (*lyg nusigandus*). Jį? Temyli mane Dievas ir saugoja nuo jo meilės. (*Žegnojasi*) Nelaiminga būtų toji mergelė, į kurią jis atkreiptų savo dėmesį. Geriau mirti, nekaip jam patikti. Vėlgi aš tave pamilau, tave vieną, berneli!..

KELERIS. Užkerėk jį, kaip mane užkerėjai. (*Apkabindamas ją už liemens*) Tu saldi kaip nusi-dėjimas. Tik panorėk, ir jisai visa užmirš dėl tavęs, net ir savo dailiąją kunigaikštytę.

OLIGĖ (*pažvelgusi jam į akis*). Nejaugi tu panorėtai? (*Atsitraukdama nuo jo*) Bjaurusis, tu manęs nebemyli! (*Glaudamasi prie jo*) Mieliausias mano, nužudyk mane, pasmauk, kai pasibaigs tavo meilė. Aš nenoriu priklausyti kitam.

KELERIS (*viena ranka apkabinęs ją, kita glostydamas plaukus*). Nejaugi taip mane myli?

Oligė linktelėja galvą

Balandėle mano! (*Glausdamas jos galvą prie savo krūtinės*) Taip mane pamilai?!

OLIGĖ (*sudėjus rankas po veidu ir prisiglaudus į jo krūtinę*). Kaip tavęs galėjau nepamilti! Tu aukštos kilmės riteris, jaunas, gražus, narsus... Tu gražiausias visų mūsų jaunuolių. O kunigaikštis? Visuomet girtas, piktas ir niaurus kaip rudens naktis. Man vis atrodo, – todėl čia taip šalta, drėgna, ūkanota, kad visi čia toki niaurūs, toki nuobodūs. (*Atsisėdusi tiesiog*) Aš vos nenumiriau ir būčiau visai numirusi, jei ne tavo meilė, taip man buvo čia ilgu ir nuobodu! (*Suimdama jo rankas savo delnuosna*) Drauguži, paimk mane su savim, kai iš čia vyksi tėvų šalin!

KELERIS. Tu užmiršai, pietų mergele, kad aš vienuolis ir su moterim gyventi man uždrausta.

OLIGĖ (*apkabinusi jį už kaklo ir prisiglaudusi*). Aš būsiu tavo vergė. (*Žiūrėdama jam į akis*) Argi ne garbinga tarnauti kaip vergei tokiam narsiam riteriui kaip tu? (*Atsitraukdama*) Bet tu nebemyli manęs... Aš matau... (*Uždengia delnais akis ir nuleidžia galvą lyg verkdamą*)

KELERIS (*tyliai, į ją nusilenkęs*). Argi dar neįsitikinai, kaip karštai aš tave myliu ir moku mylėti? Pasilik šią naktį pas mane, ir tu pamatysi, ar aš nustojau tave mylėjęs.

OLIGĖ. Aš norėčiau visuomet su tavim būti, bet žinai, kad negaliu.

KELERIS (*apkabinęs ją meiliai*). Padaryk taip, kad aš galėčiau rytoj pasimatyti su kunigaikštyte, ir mudu išvyksime iš čia ir nebesugrįšime. Aš nugabensiu tave protėvių pilin. Šventasis Tėvas Romoje panaikins mano apžadus, ir tuomet tu būsi mano viešpatė, ne vergė. Padaryk tik, kad galėčiau pasimatyti su kunigaikštyte.

OLIGĖ. Bijau aš, mielasis. (*Atsitraukdama staiga*) Ne, ne, negaliu!..

KELERIS (*tvirtai*). Turi padaryti, kad aš to noriu. (*Vėl, meiliai ją apkabinęs, glaudžia prie krūtinės*) Juk tu myli mane? Ar ne tiesa?..

OLIGĖ. Todėl ir negaliu, kad myliu. Aš nenoriu, kad tu, mane apleidęs, kitą pamiltai. Kai iš čia išjosi, teatleidžia tau dievas, jei duoto man žodžio netesėsi, bet dabar, šioje pily, turi vien tik manim gyventi, mane tik mylėti, man vienai priklausyti... (*Užsidengusi veidą delnais*) Arba aš gyva būti nebenoriu... (*Verkia, tyliai vaitodama*)

KELERIS (*glostydamas plaukus, nuramindamas*). Nusiramink, mieliausioji. Argi kunigaikštytė panorėtų mane pamilti? Nejaugi užmiršai, kiek mūsų nekenčia šio krašto žmonės?

OLIGĖ (*pro ašaras*). Aš negaliu tikėti, kad atsirastų moteris, kuri galėtų tau pasipriešinti. Tavęs nepamilti negalima! (*Šluostydama prijuoste ašaras*) Matau, kad jau esu tau įkyrėjusi. Aš gi prasta mergelė, ne kunigaikščių kilmės... (*Piktai, net kumščius sugniaužusi*) Uch, kaip aš josios nekenčiu dabar!.. (*Gniauždama rankas*) Kam aš tau taip greitai pasidaviau, kodėl ilgiau nesipriešinau?.. Tu mane būtai iki šiol dar tebemylėjęs.

KELERIS. Kodėl? Kaip dažnai moterys save klausia – kodėl, bet nei viena dar nesugebėjo į tai atsakyti; bent aš nesu girdėjęs. (*Apkabinęs ją už liemens*) Patikėk manimi, ne apie meilę aš su ja kalbėsiu. Aš tave myliu, ir kitos meilės mano sielai nebereikia. Man pavesta atlikti pas ją svarbus ordinui reikalas, nuo kurio pareina net mano likimas. Negaliu gi aš ją viešai aplankyti!

OLIGĖ. Pasakyk, apie ką tu rytoj su ja turi kalbėti? Tuomet aš gal ir pasistengsiu.

KELERIS. Su tavim galiu kalbėti tik apie meilę. Ordino reikalai – ne moterų dalykas.

OLIGĖ (*atstumdama jo ranką nuo liemens*). O kunigaikštytė? Ar ji ne moteriškė?

KELERIS. Ji plataus krašto valdovė. (*Įtikinamai, gniauždamas jos rankas savo delnuose, o paskui*

pridėjęs jas prie savo veido) Tikėk manim, aš neapleisiu tavęs, neatsižadėsiu tavo meilės dėl viso pasaulio kunigaikštyčių ir karalaičių... Bet nuo to, pamatysi aš ją, ar ne, pareina mano ir tavo likimas. (*Paleidęs jos rankas*) Turi manęs klausyti, arba žūsi... Ne, ne tu, bet mudu, tu ir aš drauge žūsime.

OLIGĖ (*sudėjusi rankas ant kelių*). Kaip aš bijau! Tu nežinai, kiek žiaurus kunigaikštis, kai jis supyksta. Sužinojęs nepasigailės nei manęs, nei tavęs.

Dieve tu mano geriausias! Kam tu man davei šitą meilę? Aš tokia buvau rami, taip laisvai gyvenau... (*Užsidėjusi rankas už galvos ir neigiamai kraipydama galvą*) Ne, ne, aš negaliu, mieliausias mano. Ir nebereikalauk... Aš ir tavęs bijau... Netikiu...

KELERIS (*įsirėmęs ranka į šoną, žiūri į ją*). Aš nežinojau, kad tu baili. Ar atmeni, ką tu sakei, kai aš pirmąkart tave pamačiau? Kad nieko nesibijanti, ir aš patikėjau. Ir pamilau todėl, kad patikėjau. (*Imdamas ją už rankos aukščiau alkūnės*) Na, paklausyk, mieloji...

OLIGĖ (*atitraukdama ranką*). Ach, neliesk manęs! Man skaudu... Ne kunigaikščio aš bijau, jos bijau, tavęs bijau. (*Uždėjęs jam abi rankas ant pečių, meiliai*) Mielasis mano, neik pas ją! (*Skaudžiai*) Geriau nudėk mane, išliek iki paskutinio lašo mano kraują, tik neik pas ją!..

KELERIS (*ima jos dešinę, bučiuoja delnan ir maloniai glostydamas*). Kvailute tu mano! Nejaugi tu nepasitiki manimi, mano žodžiais? Jei myli, turi pasitikėti.

OLIGĖ (*atitraukdama ranką*). Jei myliu?.. Myliu ir vis dėlto nepasitikiu... Negaliu pasitikėti, nes myliu tave... (*Skubiai pašokus iš vietos ir paėmus jo ranką*) Gerai, aš padarysiu, kad tu ją pamatysi, bet ir aš ten būsiu.

KELERIS (*tvirtai*). Aš turiu ją vieną matyti.

OLIGĖ (*paleidęs jo ranką, rūščiai*). Melagi! Dabar aš visa suprantu... Tau įkyrėjo mano meilė, ir tu naujo malonumo sau ieškai. (*Tvirtai, atkakliai, mostikuodama rankom*) Ne, tu jos niekuomet nepamatysi.

KELERIS (*atsistojęs, tvirtai*). Turiu pamatyti!.. (*Šiurkščiai, nutvėręs ją už rankos*) Girdi, ver-ge...

OLIGĖ (*ištraukdama ranką*). Ach, neliesk manęs! Leisk, arba imsiu šaukti!.. (*Ištrūkusi staiga išbėga iš kambario*)

KELERIS (*kuri laiką stovi susimąstęs*). Sujaudino mane savo meile šita mergiotė.. Vargšė, kaip ji pavydi... (*Linguodamas galvą*) O vis dėlto ji padarys, kaip aš noriu.

I I

Moteryų kambary Aukštosios Vilniaus pilies. Visa, kaip penktame pirmos dalies vaizde.

Kunigaikštytė ONA DUONUTĖ sėdi pas langą ir verpia. OLIGĖ, liovusi verpti, atstato šalin verpstį, pasikelia ir prieina kunigaikštytę. Sugniaužtom rankom, pilnu užuojautos balsu kalba

OLIGĖ. Mieloji mano kunigaikštyte! Tu vis liūdi ir liūdi... Kai aš matau, kaip tu vargsti, man skauda širdį ir verkti aš noriu. Tai nieko, kai diena drėgna ir ūkanota; bet nūnai taip giedru, tokis tylus ir ramus vakaras, ir taip džiaugiasi širdis, ir aš taip trokštu, taip trokštu, kad ir tu būtai laiminga, ir kad visiems būtų gera. (*Ištiesus rankas, su ilgesiu*) Vai, kad aš žinotau, kaip galima būtų tai pasiekti?!

ONA DUONUTĖ. Tu man negali pagelbėti (*pažvelgus į ją*), ir nereikia. Tie, kurie gali, nepanorėjo... (*Nusišypsojusi*) Nepaisyk mano liūdesio, mergele, kol esi jauna ir laiminga, neturi nei rūpesnių, nei vargo žinai.

OLIGĖ (*mostikuodama abiem rankom, lyg norėdama nuvyti kimbantį varmą*). Vai mieloji kunigaikštyte, kad tu žinotai mano nelaimę, nepasakytai, kad aš neturiu rūpesnių. (*Kraipydama galvą*) Bet dieną aš nenoriu apie tai galvoti. Tik nakčia... (*Nusiminus*) Vai, kad tos nakties niekuomet nebūtų!..

ONA DUONUTĖ (*nustojus verpti*). Ir aš norėčiau visa užmiršti, tik negaliu. Veltui maldauju dievą.

OLIGĖ (*sėdasi šalia jos ant suolo, draugingai*). Tu daugel turi draugų, mieloji kunigaikštyte. Ir galingų draugų... Aš gerai žinau. Nejaugi jie panorėję nesuteiktų tau pagalbos?

ONA DUONUTĖ. Draugai gali padėti tik mažoje nelaimėj, bet sunkioje – ne. Ir aš jų nekaltinu, kad mane apleido. Gyvybė kiekvienam miela, ir aš negaliu reikalauti, kad ją dėl manęs, vargšės našlaitės, aukotų. (*Įtariamai į ją pažvelgus*) O kodėl susirūpinai tuo, kaip su manimi elgiasi mano draugai?

OLIGĖ (*paslaptinai, atsisėdusi arti*). Aš žinau tokį vyrą, kuris visa dėl tavęs padarytų, ko tik panorėtai. Pakanka tau tik žodį tarti.

Ona Duonutė žiūri į ją nustebusi, lyg klausdama

Tai šis, iš vokiečių žemės atvykęs riteris. Jis jaunas, gražus, narsus ir nieko nebijo!

ONA DUONUTĖ. Vokietis?.. (*Nustebusi*) Vokietis, sakai? (*Nusišypsojis*) Vokiečiai, mergele, didžiausi mūsų nedraugai, ir gero iš jų laukti argi galima? Visi jie klastingi žmonės, ir jų žodžiu kas gali tikėti?

OLIGĖ (*karštai*). Gal ir tiesa, kad jie klastingi, bet kiti, ne šis. Jis tikras riteris ir, žodį taręs, išlaikys, neapgaus. (*Su pasigėrėjimu*) Jis tikras sakalas!

ONA DUONUTĖ. Kodėl jam turi rūpėti mano likimas? Nei jis man draugas, nei artimas, nei pažįstamas.

Iš vokiečių žemės draugu aš nepasitikėčiau vis tiek!..

OLIGĖ. Žmonės kalba, kad jis vieno lenkų kunigaikščio artimas draugas ir pas jį dažnai viešnagėja. Aš pati girdėjau, ir kiti girdėjo, kaip jis piktinosi mūsų valdovu, kuris tave prievarta pagriebė ir laiko savo pily kaip kalinę.

ONA DUONUTĖ (*nudžiugus*). Tu sakai, jis lenkų kunigaikščio draugas?

Oligė linktelia galvą; įtariamai

Bet iš kur jis visa apie mane būtų sužinojęs?

OLIGĖ (*dar arčiau slinkdama*). Kiti pasakė. Juk pily tik apie tave visi kalba, visi tavęs gailisi. Kuri paslaptis, kad kunigaikštis todėl prievarta tave sulaikęs, jog manęs žmoną vesti. Sako, tasai riteris į akis mūsų valdovą peikęs! Ir tikrai jis viską padarytų, tave gelbėtų, jei tik vienu žodeliu į jį prabilta. Ir, sako, jis to neslepia, ir valdovas todėl į jį žvairuoja. (*Prikniubus prie kunigaikštytės, kuštomis*) Gal jis panorės su tavimi pasimatyti, bet tu būk atsargi, nesutik...

ONA DUONUTĖ (*į ją pažvelgus*). Kodėl manai, kad jis panorės mane matyti? Ir kaip galėtų, jei mane visi, net tu pati, taip uoliai sergsti?

OLIGĖ (*ūmai atsitraukdama*). Ach, nesakyk, kunigaikštyte. Jis visa gali, ko panori! Tokio kito narsaus riterio nėra nei mūsų šaly, nei kitose žemėse. (*Atsikelia, maldaujamai*) Bet tu nekalbėk su juo, nežiūrėk į jį, meldžiu tave, mieloji kunigaikštyte. Jo akys nelaimę gimdo.

ONA DUONUTĖ (*atidžiai*). Ko taip nerimauji? Ar kažką žinai? Juk aš jo nepamatysiu...

OLIGĖ. Pamatysi! Sako, visos mergelės, kurios jį mato, pamilsta ir būna nelaimingos... O tu tokia, kunigaikštyte, graži, tokia skaisti...

ONA DUONUTĖ (*sujaudinta*). Tu kažką žinai? Sakyk!..

OLIGĖ (*nerimaudama*). Ne, ne! Aš nieko nežinau... Bet manau, kad jį pamatysi, turėsi pamatyti... (*Maldaujamai, sudėjus rankas*) Brangioji mano kunigaikštyte, nepyk, kad aš nesąmones kalbu... Aš šiandien tiek daug... Aš gal ir kvailysčių dar pridarysiu... (*Atsiklaupusi puola jai bučiuoti rankas*)

ONA DUONUTĖ (*atidžiai žiūrėdama į Oligę*). Aš tavęs nūnai visai nesuprantu. Kas tau atsitiko? (*Padėjus ranką jai ant galvos, į ją nusilenkusi*) Tu jį pamilai? Tiesa?.. (*Oligė slepia savo veidą ant jos kelių. Glostydamą galvą*) Vargšė mergelė!.. Kaip tu galėjai vokietį pamilti?!

OLIGĖ. Neklausk, valdove!.. Aš pati nežinau... (*Pakėlusi ašarotas akis*) Ach, kokia aš nelaiminga!..

ONA DUONUTĖ. Tikrai nelaiminga. Bijau – Dievas nubaus tave, kad piktą vokietį pamilai!..

OLIGĖ. Ar aš kalta, kad mano širdis... (*Staiga atsikelia ir rankom veidą uždengusi*) Aš eisiu... Aš eisiu... Aš negaliu...

ONA DUONUTĖ. Dievo pasibijok!.. Pamilti svetimos šalies žmogų!.. Dargi vokietį!..

OLIGĖ. Dabar man vis tiek... Žinau, kad esu jau žuvusi... (*Išbėga iš kambario*)

ONA DUONUTĖ. Vargšė mergelė!..

Atsiložusi į sieną, sudėjus rankas ant kelių, primerkusi akis, lyg svajodama, sėdi nejudėdama kurį laiką. Duryse pasirodo KELERIS. Stovi, kalaviju pasirėmęs, kol kunigaikštytė jį pastebi. Kelerį pamačiusi, atsistoja

Kas esi? Kaip čion patekai?

KELERIS (*tvirtu balsu*). Aš tavo draugas, o kaip čion patekau, nesvarbu. Aš čia stoviu, kad tau laisvę sugrąžintau.

ONA DUONUTĖ. Iš kur žinai, kad aš laisvės reikalauju?

KELERIS. Širdis, kuri myli, šviesos ir saulės trokšta, o jų čia nėra. Širdis, kuri myli, veržiasi, kur laisvė, kur erdvė, – į laisvę ji veržiasi.

ONA DUONUTĖ. Aš nesuprantu, ką tu kalbi. Kas tau davė tiesos įsiveržti šian kambarin ir taip man kalbėti?

KELERIS. Aš numačiau šį klausimą, pas tave eidamas. Aš maniau, kad teks man taip atsakyti tau: draugo jausmas tam, kurį tu myli. Bet aš taip maniau, kol tavęs nebuvo matęs. Dabar aš nebenoriu veidmainiauti, ir todėl tiek tik pasakysiu tau: neatstumk mano pagalbos! Žinok, laimė priklauso tam, kuris drąsiai jos siekia kur ir kaip galėdamas. Neįžeisk manęs nepasitikėjimu, skaisčioji mergele! Aš, gaudamas garbingą riterio vardą, esu pasižadėjęs ginti šventą mergelių skaistybę, užtarti silpnuosius ir skriaudžiamuosius. Tiesa, aš tuos pažadus dažnai užmirštu, dažniau nekaip riterio garbė reikalauja, bet dabar tavo skaistus veidelis man juos vėl priminė. Argi gali atsirasti krikščioniškoj šaly riteris, kuris, tavo dangišką grožį išvydęs, nebūtų sujaudintas ir drįstų nors vieną nepadorią mintį apie tave pagalvoti! Ne riterio garbingo vardo tokis vertas būtų, tik bedievio, stbmeldžio, niekinamo šunies!..

ONA DUONUTĖ (*tyliai, nuleidusi galvą*). Aš labai norėčiau tikėti tavo žodžiais, riteri. Bet kas aš esu, kad mano likimas būtų galėjęs tave sugriaudinti?

KELERIS. O skaisčioji mergele, argi aš nesu girdejęs, kokia tave ištiko nelaimė, ar aš nežinau, kaip tu kankiniesi? Ar širdis mano būtų iš akmens, kad, matydamas tavo skaistų grožį, nebūčiau sujaudintas? (*Pakėlęs akis aukštyn*) Kokia laimė pasijusti tavo užta-

rėju! Už vieną tokios laimės akimirksnį aš pasiryžęs tūkstančius kartų aukoti pavojui savo gyvybę. (*Išdidžiai*) Tark tik žodį, vieną žodį – ir siekiu tau protėvių kalaviju, aš atliksiu visa, kas galima ir ko negalima.

ONA DUONUTĖ. Aš daug esu pikto girdėjusi apie jus, riterius kryžiuočius, kad galėtum neabejodama tavo žodžiais patikėti, nors labai trokštu pagalbos. Žmonės kalba, kad esate apgaulingi ir be piktų tikslų nieko nedarote.

KELERIS (*kurį laiką tyli, nuleidęs galvą, lyg mąstydamas. Pakėlęs galvą*). Tu gerai darai, kad mumis netiki. Aš pats ėjau pas tave klasingų minčių vedamas, bet tavo žydriosios akys išgydė mano sielą, ir dabar aš tyrus prieš tave stoviu. Išganytojo kančia siekiu tau, kad tiesą kalba mano lūpos, ir nebėra melo mano žodžiuose.

ONA DUONUTĖ. Ir aš galiu tavimi patikėti? (*Žengdama arčiau*) Aš silpna ir gyvenimo neprietyrusi mergelė. Tebūna tau gėda, jei tik pajuokti manęs čion atėjai.

KELERIS. Daugel nuodėmių slegia mano sąžinę, daug pikto esu daręs žmonėms, ne todėl, kad patsai piktas esu, bet kad lengvabūdiškai klausiau piktų žmonių balso. Bet dabar siela mano praregėjo, ir aš ėmiau nekęsti savo lengvo būdo ir tų, kurie mane į pagundą vedė. Ėjau pas tave su nedorais tikslais, bet dabar štai stoviu čia, kaip prieš dievą, ir sakau tau: patikėk manim ir ramiai pasiduok mano globai. Kitais netikėk, bet manim tikėk. (*Pridėjęs vieną ranką, kurioj laiko kalaviją, prie krūtinės, kitą gi ištiesęs ir žengdamas žingsnį priekin*) Mano motinos išganymu siekiu tau, kad išgelbėsiu tave iš čia ir laisvę tau gražinsiu.

ONA DUONUTĖ. Nenoriu tavęs įžeisti, kilnus riteri, bet man baisu pasitikėti nežinomu žmogumi.

KELERIS. Tau nėra kito išėjimo, jei turi drąsos gyventi, kaip nori. Aš tau esu pasakęs, kad ėjau pas tave klasingų tikslų vedamas, bet ir jie tau siūlė geresnį likimą nekaip tasai, kuris tavęs čia laukia. Bet tuomet buvau dar lengvabūdis žmogus, dabar gi nebe tas. Toji valandėlė, kada pažvelgiau į tavo skaisčias, žydrias ir liūdnas akis, mane kitu pavertė, ir dabar tikro nepasigailėtau brolio, jeigu jis pikta sumanytų prieš tave. (*Tyliai, švelniu balsu*) Tu kaip Dievo angelas tyliom akutėm, dangišku savo grožiu privertei mano sielą pakitėti, mano širdį suliepsnoti tyria kaip dangaus rasa meile. Ji nepanaši į tą, kurią iki šiol buvau jautęs kitoms mergelėms. Aš galiu tave tik gerbti, kaip gerbiu pasauliui išganyką pagimdžiusią. Aš mirsiu dėl tavęs, bet ir mintimi tavęs nepaliesiu, nepanorėsiu tavęs. Nuo šios valandos aš ėmiau neapkęsti visų tų moterų, kurios kada nors mano buvo. (*Prispaudęs kairiąją ranką prie krūtinės*) Tikėk manim, aš noriu būti vien tavo draugas ir brolis. Visa atliksiu, ką liepsi, net jei panorėsi, kad aš nugabentau tave tam, kurį tu myli.

ONA DUONUTĖ (*sujaudinta jo kalba*). Prisieik man, kilnysis riteri, kad nėra apgaulės tavo žodžiuose.

KELERIS. Siekiu švento Jurgio ietimi, kad aš kalbu, ką manau ir juntų. Aš tau prisiekiau priesaika, kurios nedrįs sulaužyti nei vienas tų, kur aukso pentinus ir riterio juosta dėvi. (*Prispaudęs kalaviją abiem rankom prie krūtinės*) Pasakyk man, kas tavo draugai, ir aš duosiu jiems žinoti, kai tu būsi laisva, kad jie galėtų tave lydėti, kur panorėsi. Jei tu vis dar nepatiki manimi, jais pasitikėsi.

Pamanyk tiktai, kokis tavęs laukia likimas? (*Švelniai, tyliu balsu*) Tu – trapi gėlelė. Tau kaip gėlei reikia saulės ir šilumos, ir tu suvysi šioje niaurioje pastogėje. Tu, kuriai kojas bučiuoti man būtų didžiausia laimė, turėsi jaukinti girtus niauraus stabmeldžio

lėbavimus! (*Tvirtai, kalaviju į žemę stuktelėjęs*) Ne, šito niekuomet nebebus.

ONA DUONUTĖ. Aš meldžiu dieną ir naktį švenčiausią mergelę, visų našlaičių globėją, kad tai neištiktų manęs.

KELERIS. Jei tu nenori manim patikėti ir sekti mano patarimu, aš kitaip tave gelbėsiu: aš nukausiu šios stabmeldžių šalies žiaurų valdovą, ir teteisia mane dangus ir žemė. Tebūna taip!..

ONA DUONUTĖ. Nedaryk to, kilnysis riteri. Tikiu ir noriu tavim tikėti. Tebūna tau švenčiausios mergelės malonė, kad manęs našlaitės esi pagailėjęs. Štai tau mano žiedas. Tie, kurie buvo mano tėvo draugai, tau suteiks reikalingos pagalbos, kai jį pamatys tavo rankose. (*Nuima nuo piršto žiedą ir duoda Keleriui*)

KELERIS (*prieina arčiau ir atsiklaupdamas ima žiedą*). Dėkui. O kunigaikštyte! Aš negeras žmogus, gališ daugel pikto padaryti, bet tau nepadarysiu! Tik meldžiu tave, negundyk manęs nepasitikėjimu. (*Klūpodamas mauna sau žiedą ant piršto*)

ONA DUONUTĖ (*paduodama jam ranką*). Prisieik man dabar, kad manęs neapleisi ir dar didesnėn nepaskandinsi nelaimėn.

KELERIS. Mano sielos išganymu siekiu tau. (*Bučiuoja jai ranką, paskui suknelės kraštą, pasikelia ir išeina; kunigaikštytė kurį laiką stovi susimąsčiusi, paskui irgi išeina*)

OLIGĖ (*įeina nusiminusi, sumišusi*). Štai ką aš išgirdau? Dieve tu mano, kaipgi tai!.. (*Visai sumišusi*) O aš gi, aš gi kaip?.. Nejaugi užleisiu? Praėjo šalimi ir net nedirstelėjo į mane... (*Piktai*) Ne, niekuomet! Pati žūsiu – ir tegul – bet neužleisiu jai. (*Garsiai, sudaužus kumščiu į kumštį*) Ne, neužleisiu!..

I I I

Didžioji Aukštosios pilies menė. Visa kaip antrame pirmosios dalies vaizde. Skubiai įeina SKIRGAILA ir artimi jam BAJORAI. Jis įpykęs. Visi su medžioklės įrankiais, matyti, vos tik grįžę iš medžioklės

DAUGAILA (*vos paspėdamas paskui kunigaikštį*). Dabar tu patsai įsitikinai, kad aš tau tiesą kalbėjau. Ne veltui čionai atvyko vokiečiai ir lenkai vienu metu. Jie iš anksto buvo susitarę, pikta sumanę prieš tave ir Lietuvą.

SKIRGAILA (*žingsniuodamas*). Aš žinau, ko jie atvyko, ir tau kol kas to nereikia žinoti. (*Sustojęs, padėjęs dešinę po kairės pažastimi*) Seniai praslinko tie laikai, kada lenkas draugavo su vokiečiu.

DAUGAILA (*atsirėmęs į skobnis kairiąja ranka, žiūri iš paniūrų į Skirgailą*). Patsai tardei tuos žmones, ir jie tau prisipažino. Ar jų žodžiais netiki? Kam tada liepei juos pakarti?

SKIRGAILA (*žvilgtelėjęs į jį, stovėdamas šonu į Daugailą*). Aš žinau, ką žinau. Tu tylėk ir nesiklausk. Aš čia valdovas, ne tu. (*Nuleidęs galvą žemyn*) Mes esame čia ir tuoj visa sužinosim. (*Pakėlęs galvą ir kreipdamasis į palydus*) Pašaukit čion vokiečius!

Keli Palydai išeina

BUTRIMAS (*išeidamas į vidurį*). Manau, kad podraug reikėtų pašaukti ir ištirti lenkus, ypač tą jų popą, kuris seniau už kitus yra čion atvykęs. Jis dažnai lanko kunigaikštytę ir visa turį žinoti. Daugaila turi tiesą, įtardamas jį.

DAUGAILA. Gudrus begėdis tasai popas! Jis kaip lapė moka sumesti savo pėdas. (*Kareiviams, kurie prie durų stovi*) Atveskit ir lenkus čionai.

STARDAS (*iš kampo*). Ką jūs sumanėt? Ar esate užmiršę, kad jie mūsų svečiai ir svetimų tautų pasiuntiniai? Didžiausia ištiktų gėda jus ir visą šalį, jei nors vienas plaukas nukristų jiems nuo galvos per jūsų kaltę. (*Išeidamas vidurin*) Dievai skaudžiai baudžia tuos, kurie, niekindami svečius, nusideda viešnagystei!

SKIRGAILA. Žinokis, vaidila, su savo dainomis ir į mūsų darbus nesikišk. (*Eidamas į skobnis*) Nekalbėk man apie dievus: jie neteko jau galios ir nesugeba nei keršyti, nei bausti.

STARDAS (*iškilmingai, rankas pakėlęs aukštyn*). Valdove, dievai dar galingi!

SKIRGAILA (*atsisėsdamas*). Kodėl gi vokiečių dar nėra? Ar jie nori mano kantrybę bandyti?!

Kai kurie palydų skuba pro duris, kad pagreitintų vokiečių atvykimą. Skirgaila, pasirėmęs ranka, ramiai sėdi. Tuoj atvyksta VARTENBERGAS ir KELERIS. Abu galvos linktelėjimu sveikina valdovą; Vartenbergas žemai nusilenkia, Keleris vos linktelėja galvą

Pasakykit man, vokiečiai, koku reikalu esate čion atvykę. (*Nekantriai barbina pirštais į skobnis*) Aš laikiu atsakymo...

VARTENBERGAS (*žemai nulenkdamas galvą*). Argi aiškštusis kunigaikštis dar nežinai? Aš juk jau esu turėjęs garbę švenčiausios panelės Marijos ordino vardu pasiūlyti tau pagalbą ir tarpininkavimą pas šventą tėvą ir Romos ciesorių, jei panorėtai pakeisti kunigaikščio kepurę karaliaus vainiku, kuris tau labiau derėtų. Šventasis ordinas mūsų lūpomis reiškė tau draugiškus jausmus, pritarimą visiems tavo sumanymams ir siūlė sąjungą, jei tavo siekimai jos reikalautų.

SKIRGAILA. Tu man tai sakei, bet jūsų darbai ką kita kalba. (*Piktai*) Kas suteikė jums teisę kištis į mano šeiminynos dalykus?

KELERIS (*išdidžiai*). Už savo pasielgimą atsakysime tik prieš tuos, kurie mus čion yra pasiuntę.

SKIRGAILA (*pasikeldamas, piktai*). Ne, tu man atsakysi, vokiet, arba mano budeliui!..

VARTENBERGAS. Šviesiausias kunigaikšti, tu užmiršti, kad mudu esame galingojo ordino pasiuntiniai, jei su mumis taip kalbi. Šventasis ordinas nepakęs, kad taip niekintų jo garbės atstovus. Jei negerai kuo pasielgėm tavo akyse, gali pasiskųsti broliui grosmeisteriui ar ordino kapitului. Jie mus nubaūs, jei paaiškės, kad tavo skundas teisingas.

SKIRGAILA. Vilkui pasiskųsti jo vaikais! Ne, Lietuvos valdovas pats teisia tuos, kurie jam prasikalto, ir kitų teisėjų nereikia. (*Kreipdamasis į palydus*) Pašaukite sargybą. (*Nusigręžta*)

VARTENBERGAS. Esame pasiuntiniai, kurių neliečiamybės teisę saugoja visos krikščioniškos tautos ir net stambeldiškos! (*Išdidžiai*) Tesužino visas pasaulis apie tavo pasielgimą, ir tekrinta gėda jums ir visai jūsų tautai.

SKIRGAILA (*nusigręžęs*). Jūs nusikaltėliai esate, ne pasiuntiniai.

VARTENBERGAS. Mūsų galingasis ordinas mokės tinkamai palaikyti savo pasiuntinių garbę. Nelaiminga toji šalis, toji tauta ir tie josios valdovai, kuriuos jis patrauks atsakomybėn už įžeidimą.

SKIRGAILA (*vos susilaikydamas*). Gerai, gerai, tereikalauja, ko nori, jūsų ordinas... Bet tavęs iš mirusių, manau, nebeprikels.

Įeina KAREIVIAI sargybiniai. Rodydamas jiems vokiečius

Imkite juodu. Kalėjiman!..

VARTENBERGAS (*skubiai žengdamas priekin*). Aš reikalauju, kad man būtų pasakyta, kuo sukėliau tavo rūstybę.

SKIRGAILA (*rankos mostelėjimu sulaiko sargybą, kuri atsistoja pas duris*). A, prabilai, kaip turėjai prabilti. (*Atsigręžęs į jį*) Išsyk būtai taip kalbėjęs. Katras jūsų sumanėte išvogti mano sužadėtinę? Ar judu abu?

KELERIS (*kalaviju pasirėmęs, išdidžiai*). Aš vienas. Bet ne tavo sužadėtinę, tik vargšę našlaitę, kurią tu varu paėmei ir laikai savo pily.

SKIRGAILA (*žengęs atsistoja priešais, sudėjęs rankas ant krūtinės, žiūri jam į akis kurį laiką*). Tu vienas?

KELERIS (*ramiai*). Aš vienas.

SKIRGAILA. Perkūno griausmu siekiu, tu neišvengsi bausmės, jei esi kaltas. Bet norėtau tavęs pasigailėti. Ką pasakysi pasiteisinimui?

KELERIS. Aš daug ką galėtau pasakyti, bet, siekiu šventojo Jurgio ietimi, aš nemoku ir nenoriu gintis liežuviu kaip moteris. Geriau tegina mane kalavijas.

SKIRGAILA. Atsakymas, narsiam vyrui derąs. (*Nusigręžęs ir eidamas į skobnis*) Malonėtau tokį turėti kaipo draugą, ne kaip priešą.

KELERIS. Aš džiaugiuosi, kad tavo priešas esu. (*Numaudamas nuo rankos pirštinę*) Aš reikalauju dievo teismo. Teparodo jis patsai, katras mūsų vertas jo bausmės. (*Meta pirštinę Skirgailai po kojų*) Manau, kad čia yra riterių, kurie žino, ką tai reiškia.

DAUGAILA. Kunigaikšti, jis dvikovon šaukia. Tavo narsiųjų bajorų tarpe yra daug, kurie trokšta vokiečių kraują pralieti tave begindami.

BUTRIMAS. Leisk man, valdove, pakelti jo pirštinę. Tikiuosi jam tai nebus sveikaton.

SKIRGAILA (*rūsčiai į juos pažvelgęs*). Tylėkite! Čia teisia kunigaikštis, ir daugiau niekas. Jo dievų teismo man nereikia. (*Sargybiniams*) Kalėjiman jį!

KELERIS (*atstumdamas artimiausią kareivį, kuris ima jį už peties*). Šalin! (*Ištraukdamas kalaviją iš makšty*) Tikras riteris atiduoda savo kalaviją tik drauge su gyvybe.

Puola prie durų. Trumpas susirėmimas su sargybiniais, kuriems padeda kunigaikščio palydai.

Stardas gina Kelerį, ir tam pasiseka pasprukti per duris. Skirgaila, atsisėdęs kėdėn, ramiai žiūri

SKIRGAILA (*Keleriui prasimušus*). Jūs daugel, o jis tik vienas buvo ir paspruko.

DAUGAILA (*maudamas peilį makštysna*). Jo laimė, kad buvome be kalavijų. Bet nepaspruks.

Pas pilies vartus jį sulaikys sargyba.

SKIRGAILA (*pamatęs, kad Stardas sužeistas į ranką, širdingai*). Ir tave jis sužeidė, nelaimingas mano vaidila?

STARDAS (*spausdamas sužeistą delną kita ranka*). Pralieti kraują kovoje su priešu nemaža laimė, kuri dabar retai pasitaiko. Bet sunku man ir skaudu, kad aš kraują pralieju, vokiečių gindamas nuo savųjų.

Kunigaikštis, pažvelgęs į jį ilgu žvilgsniu, nieko neatsako; Stardas pasišalina

SKIRGAILA (*atsistojęs*). Pašaukite čion kunigaikštytę. (*Vartenbergui*) O tu, vokieči, vyk laisvai pas savo grosmeisterį ir apsakyk jam, kaip nori, ką esi čia matęs. Pasakyk jam, tesiučia man dorus žmones, jei nori, kad jo draugas būtau, o ne tokius, kurie mano namuose duoną valgo ir prieš mane pikta rengia.

VARTENBERGAS. Ordino garbe siekiu, kad nei aš, nei grosmeisteris, nei ordinas nesame kalti dėl lengvabūdžio jaunuolio pasiėlgimo. Skaudi nusikaltusiam bausmė, įžeidžiusiam viešnagystės pareigą, patenkins tavo rūstybę. Bet patsai tu jo neliesk, šviesia-

sias kunigaikšti, jei nori, kad ordinas būtų tavo draugas ir taika tarp mūsų gyventų. Mes užmiršim liūdną nesusipratimą, kurio priežastimi buvo neprotingas jaunuolio sumanymas. Bet ordino riterius baudžia tik patsai ordinas!

SKIRGAILA (*iš paniūrų į jį pažvelgęs*). Tau sakau, vokietai: eik, ir tu eik šalin! Pasakei man, ką turėjai pasakyti. Eik dabar ir iš mano pilies jok. (*Stardui*) Tu, vaidila, prižiūrėk, kad jis tuoju išjotų, kol jam dar niekas pikta nėra padaręs. Girdi?

STARDAS. Girdžiu, valdove.

VARTENBERGAS, nusilenkęs kunigaikščiui, išeina STARDO lydimas

BUTRIMAS (*skubiai įeidamas*). Valdove, vokiecis pabėgo ir prie vartų sargyba jo nesulaikė, kadangi jis tavo žirgu jojo.

SKIRGAILA (*nustebęs*). Mano žirgu? (*Griebęs Butrimą už krūtų*) Kas jam drįso mano žirgą duoti?

BUTRIMAS. Mes čia įėjome, nusėdę nuo žirgų, kuriuos prieangy palikom. Vokiecis suskubo tavo žirgan sėsti pirm, negu jam galėjo sukliudyti, ir paspruko. Vartų sargyba pažino tavo žirgą ir manė, kad tai tu joji.

SKIRGAILA (*nusigręždamas į Daugailą*). Dievai gelbsti narsų vyrą. Aš džiaugiuos, kad jisai paspruko. Jis narsus kareivis ir drąsus vyras.

BUTRIMAS. Narsus žmogus, nėra ko kalbėti. Nepanašus tam kitam vokiečiui, kuris labiau atrodo lapė negu narsus vyras.

DAUGAILA (*ramiai, sumojęs ranka*). Vis tiek toli nenujos: jis nežino mūsų giriose kelių. Pasiųsim vyčius ir sulaikysim jį.

SKIRGAILA (*Daugailai*). Ištirk, kas kaltas, kad žirgo netekau, ir nubausk.

DAUGAILA stabtelėja, lyg nori kažką pasakyti, bet paskui mostelėja ranka ir išeina

STARDAS (*grįžęs*). Valdove, vokiecis jau išvyko. Išjodamas grasė tau ordino kerštu už jo pasiuntinių įžeidimą.

SKIRGAILA. Narsiam kareiviui nedera domėtis bailaus vyro grasinimais, ir tau neverta kartoti jo žodžių. (*Butrimui*) Pasiųsk greičiau vyčius, ir be vokiečio kad man nedrįstų grįžti.

BUTRIMAS. Pasistengsiu sugauti ir manau, kad neilgai užtruksime. (*Išeina, su juo keli PALYDAI*)

SKIRGAILA (*Stardui*). Jam pasiseks pasprukti, ir vyčiai jo nesuras, Starde: dievai remia narsų kareivį. Nors vokiecis negerbia jų, bet jis atviras vyras ir jo širdis baimės nežino.

STARDAS. Jei vyčiai nesuseks, badu žus girioje ar žvėrių sudraskytas.

Įeina KUNIGAİKŠTYTĖ, kelių MERGAIČIŲ lydima

SKIRGAILA (*nusigręžęs į skobnis, stovėdamas šonu į kunigaikštytę ir pažvelgęs į ją iš paniūrų*). Tu norėjai su vokiečiu bėgti iš mano pilies? (*Stardui*) Starde, ar esi girdėjęs, kad senovė būtų lietuvaitė pasiryžusi bėgti iš tėvų krašto su vokiečiu? Ar esti tokių dainų, kur apie tai būtų pasakyta?

STARDAS. Esti, valdove. Ir senovėje tai atsitikdavo. Meilė ir priešų širdis moka sujungti.

ONA DUONUTĖ (*tyliai*). Ne su vokiečiu maniau bėgti, bet išsigelbėti iš tavo prievartos. (*Balsiau, išdidžiai pakėlus galvą*) Kokią turi teisę įžeidinėti mane tu, kuris jėga paėmė ir kaip vergę mane laikai?

SKIRGAILA. Aš norėjau tave savo žmona imti, bet esi tikrai verta, kad vergę tave paliktau.

ONA DUONUTĖ. Kas tau pasakė, kad aš nepanorėsiu būti paskutinio smerdo vergė negu tavo žmona?

SKIRGAILA (*taip pat*). Gerai, gerai!.. Mes dar pamatysim. (*Atsigręžęs į duris*) Kodėl nėra dar lenkų? Greičiau atveskite čion lenkų popą.

DAUGAILA (*įeidamas*). Jis jau čia, valdove.

JONAS SKARBEKAS (*išeidamas priešakin*). Aš čia, šviesusis kunigaikšti. Man buvo lemta savo akimi pamatyti nelaimingus įvykius, kurie suteiks tavo broliui didelio nusiminimo, o mūsų bendriesiems priešams galingą įrankį šmeižti tave pasaulio akyse.

SKIRGAILA. Kas tau rūpi mano priešai ar draugai! (*Prisiartindamas į kunigaikštytę*) Greičiau daryk, pope, kas reikia pagal tavo tikyba, kad ji (*rodydamas į kunigaikštytę*) mano žmona būtų.

JONAS SKARBEKAS (*sudėjęs rankas ir pakėlęs akis aukštyn*). Sutuoktuvių šventa paslaptis – didi paslaptis: ji visam amžiui sujungia dvi sielas; todėl ją galima atlikti tik su malda ir meilės, bet ne pykčio kupina širdim.

SKIRGAILA (*rūsčiai*). Ne tavo reikalas, kvailas pope, domėtis, kas mano širdy. Jei reikia melstis, melskis, tik greičiau.

JONAS SKARBEKAS (*taip pat*). Viešpats mūsų Dievas leidžia sutuoktuves atlikti tik tuomet, kai ir antroji pusė pareiškia tam savo sutikimą. Toji dievo malonė turi būti visų laimei, bet ne vargui. Teišgirsiu iš kunigaikštytės lūpų, kad ir ji to nori.

ONA DUONUTĖ. Aš prievartos verčiama, kaip tu, šventasis vyre, ir nėra tam mano sutikimo.

SKIRGAILA. Šiandien judu vėl norite mano kantrybę bandyti. (*Šiurkščiai nutvėręs kunigaikštytę už rankos*) Daryk, ką liepiu, pope! Čia nėra kitos valios, jei aš savo pasakiau. Girdi?!.

ONA DUONUTĖ (*norėdama pasiliuosuoti*). Leisk, ranką! Aš valdovo duktė, ne vergė.

JONAS SKARBEKAS (*pakėlęs į dangų akis ir sudėjęs maldingai rankas*). Aš viešpaties dievo ir mano karaliaus tarnas. Aš negaliu atlikti, ką draudžia Dievas ir kas gali būti garbingam mano karaliui nemalonu.

SKIRGAILA (*suspaudęs stipriai ranką, jog kunigaikštytė net surinka; kareiviui*). Įremk ietį į jo sprandą ir nudurk, jei drįs dar nors vieną prieštaravimo žodį tarti.

Kareivis daro, kaip jam įsakyta

Na, pope, greičiau daryk, ką turi daryti: valdovas laukia.

JONAS SKARBEKAS (*atsigręžęs į kareivį*). Durk krūtinėn! Aš mirties nebijau. Bijau Dievui nusidėti ir šventą bažnyčią užgauti.

SKIRGAILA. Drąsus esi vyras, ir tokie man patinka. Gaila, bet valdovo žodis nesikeičia. (*Kareiviui*) Nudurk jį, ir pašaukite popą Joną.

ONA DUONUTĖ (*nutvėrusi už kareivio ieties*). Šventasis vyre, tik veltui žūsi priešindamasis, ir tuo manęs iš prievartos neišgelbėsi.

JONAS SKARBEKAS. Gerai, aš sutuoksiu, jei tu sutinki, bet dievas temato, kad verčiamas tai darau.

Įeina HENRIKAS MAZOVETIS, JONAS IŠ BYCHOVO ir ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ

HENRIKAS MAZOVETIS. Draudžiu tau! Dargi yra dievas danguje, dargi yra karalius Krokovoje, dargi aš čia, kad juodu nuo prievartos apgintau!

SKIRGAILA. Kitas dar susirado! (*Kitam kareiviui*) Tu ten įremk ietį ir jam į sprandą ir nudurk, jei tik mėgins man kliudyti.

Kitas kareivis įremia ietį į sprandą Henrikui

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ (*ištraukęs kalaviją smogia ietį*). Šalin ietį, verge!

Jonas iš Bychovo irgi traukia kalaviją

JONAS IŠ BYCHOVO. Kur mes esame? Kokioj šaly? Vyskupą ir karaliaus pasiuntinį!..

SKIRGAILA (*sugriebeš vėl kunigaikštystės ranką*). Makštysna kalavijus! Makštysna kalavijus, lenkai! Ar mano rūsiuose supūti panorote! O, niekšai! Mano namuose man grasinti!

HENRIKAS MAZOVĖTIŠ. Tau brangiai kainuos, valdove, šis pasielgimas. Volynės ir Podolės žemių, kurios jau mūsų rankose, neužteks dabar atlyginti padarytoms Lenkijos garbei skriaudoms.

SKIRGAILA. O, žinau, kad jūs jau sumanėt užgrobti Volynę ir Podolę... Bet blogai apskaičiavote, lenkai: jūsų karalius ir karalienė sėdi pas mane po raktu Gardino pily ir sėdės, kaip jūs čia sėdėsite, kol išsikraustys paskutinis jūsų kareivis iš Podolės ir Volynės pilių. (*Kreipdamasis į Joną Skarbeką*) Na, pope! Daryk, kas tau reikia daryti.

Jonas Skarbekas persižegnoja ir žegnoja kunigaikščių porą. Rankos mostelėjimu Skirgaila įsako kareiviams nuleisti ietis. Lenkų riteriai, vienas į antrą pasižvelgdami, įmauna kalavijus makštysna ir stovi, piktai žvairuodami

PALŪŽUSIOS SIELOS

I

Šventaragio klony, ties pilies kalnu. KAREIVIAI neša sunkiai sužeistą STARDĄ

STARDAS. Paguldykit mane čia. Mirdamas aš noriu girdėti šventų ažuolų šlamesį... Aš noriu saulę matyti, kol dar galiu...

Kareiviai atsargiai stato neštuvus ant žemės

BUTRIMAS (*ties juo sustojęs*). Nekalbėk niekų, tu dar nemirsi. Tavo žaizdos nepavojingos; mes perrišim jas ir tave išgydysim. (*Kareiviams*) Neškite jį tiesiog pilin.

Kareiviai imasi neštuvų

STARDAS. Nelieskit manęs! Aš čia noriu mirti. Dievaitė Praurima jau pranešė dausos šalin, kad aš vykstu, ir ten manęs laukia.

BUTRIMAS. Nekalbėk niekų. Tavo dainos kaip tik dabar mums reikalingos. Jei nori čia atsigauti, mes tuoj sustabdysim kraują ir perrišime tavo žaizdas. (*Vienam kareiviui*) Atnešk greičiau iš upės vandens.

KAREIVIS skubiai bėga į upę

STARDAS. Palikit mane vieną ir leiskite ramiai mirti. Tai buvo paskutinė kova, kurioje galėjot Perkūno šauktis, bet nepanorėjote. Į mano silpną balsą jis neatsiliepė.

Butrimas nusilenkia, kad pamatytų žaizdas, paskiau atsiklaupia ir nori nuimti šalną

Neliesk manęs... Aš į dievus noriu... Protėvių šalin...

KAREIVIS (*skubiai pribėgdamas, uždusęs*). Jūsų malonybe, kunigaikštis reikalauja! Jis pily ir liepia skubėti.

BUTRIMAS (*atsikėlęs, šluostydamas rankas į skvernus*). Perriškite jam žaizdas ir, kai atsigaus, neškite pilin. (*Skubiai nueina drauge su kareiviu*)

STARDAS. Eikite sau visi... Man jūsų nereikia... Aš vykstu pas dievus...

JONAS SKARBEEKAS (*priėjo, išgirdęs Stardo žodžius*). Aš noriu, kad tu nueitai pas tikrąjį dievą. STARDAS (*žiūri į jį lyg nesuprasdamas. Paskui neapykanta suraukia jam veidą*). Tai tu, lenkų pope! Ko atėjai čion? Ar kad sudrumstai mano paskutinę valandą? Aš nekenčiu tavęs... Eik šalin, apgavike, gundęs žmones melu... (*Nukreipia veidą šalin*)

JONAS SKARBEEKAS (*atsiklaupdamas šalia jo*). Lūpų mano dar nėra palietęs melas. Aš noriu meilės patarnavimu tau atsilyginti už neapykantą. Taip liepė gerasis mano Kristus. Jis tau visa atleis, jei tik tu pamiksi jo veidą.

STARDAS (*atsikreipęs į jį veidu*). Apie kokį atleidimą kalbi man, lenke? Aš niekam pikto nedariau. Jei tavo dievas geras, kodėl nepaliepė jums palikti ramybėje mūsų šalį?.. Ne... Būkit prakeikti tu ir piktas tavo dievas! Duok man ramiai numirti. Už dievus noriu mirti... Senus dievus... Vykstu protėvių šalin, pas dievus, kuriuos išginėte iš šito krašto. (*Pasivertęs aukštininkas, nusitovėjęs rankom už krūtinės*) Trošku man... Och, trošku... trošku... (*Miršta*)

JONAS SKARBEEKAS (*skubiai ima vandenį, kurį atnešė šalme kareivis, ir, klūpodamas šalia mirštančio Stardo, pila jam ant galvos – krikštija*). O aš vis dėlto krikštiju tave, mirštantį vardan dievo tėvo ir sūnaus ir dvasios šventosios, ir tepasigaili mūsų viešpats dievas Jėzus Kristus baisaus teismo dienoje ir atleidžia man nuodėmę, kurią aš pasiimu, kad tik išgelbėtau ir amžinam gyvenimui gražintau tave, paklydusi, bet kilnioji siela! (*Žegnoja jį, paskui, pridengęs jam akis ir sudėjęs rankas ant krūtinės, atsikelia ir atiduodamas kareiviui jo šalimą*) Kas jūsų krikščionis, melskitės už jo vėlę: jis mirė kaipo krikščionis... Ir būkite liudytojai, kad aš jį pakrikštijau...

Du kareiviai nusiima šalmus ir žegnojasi

SKIRGAILA (*skubiai prieidamas drauge su Butrimu ir dar keliais palydais*). Nelaimingasis Stardas! Kur jis? (*Kareiviams*) Ko čia stovite? Neškite jį pilin! (*Sustoja ties lavonu*)

JONAS SKARBEEKAS (*iškilmingai*). Kunigaikšti, jis mirė, ir mirė kaip krikščionis!

SKIRGAILA (*nustebęs žvilgteli į jį*). Jis mirė krikščioniu?.. Tu meluoji, pope!

JONAS SKARBEEKAS (*rodydamas kairiąja ranka lavoną*). Žiūrėk, valdove, dar nenudžiūvo ant jo veido vanduo, kuriuo aš jį pakrikštijau vardan dievo tėvo ir sūnaus ir dvasios šventosios. (*Sudėjęs rankas ir pakėlęs akis aukštyn*) Didi dievo malonės galybė, kunigaikšti!

SKIRGAILA (*pažvelgęs į čia esančius kareivius, abejojamai*). Ir tai tiesa?

VIIENAS KAREIVIŲ. Jis pakrikštijo velionį.

SKIRGAILA (*kiek patylėjęs, lyg susimąstęs; tuo laiku Skarbekas, pakėlęs akis aukštyn ir sudėjęs dievobaimingai rankas, meldžiasi*). Galingas gi tavo dievas, pope, kad pajėgė palenkti net jį... (*Rodo į Stardo lavoną; nusigręždamas, kareiviams*) Užkaskite jį čia žemėn.

JONAS SKARBEEKAS. Kunigaikšti, jis buvo tavo draugas. Jį reikia laidoti iškilmingai, kaipo tavo draugą, su egzekvijomis ir visomis maldomis, kurios atliekamos, dievobaimingus krikščionis laidojant. Temato visi, kurie jį pažino, dievo malonės jėgą!

Kunigaikštis tyli; arčiau prie jo prieidamas

Ar gal tu nori jį paniekinti už tai, ką tu patsai ir tavo visi broliai esate padarę – kad yra atsižadėjęs senų klaidų?..

SKIRGAILA. Daryk su juo, ką išmanai... (*Priėjęs lavoną*) Ech, Starde, Starde! Tik dėlei tavęs aš tikėjau žmonėmis ir kai kuriuos dar gerbiau... (*Sumojęs ranka*) Na, visa pasmaugei tu mano sieloje dabar... (*Palytėjęs lavoną koja*) Tu niekšas buvai, kaip ir visi kiti, ar gal aš vienas klystu...

I I

Aukštojoje Vilniaus pily. Viename kambarių prie krosnies sėdi SKIRGAILA, pečiai į duris. Šalia stovi skobnys: ant jų vyno ąsotis ir taurė. Kambarys skęsta tamsoje

TARNAS (*iėjęs, bailiai, stovėdamas už Skirgailos pečių*). Šviesiausias kunigaikšti...
SKIRGAILA (*iš lėto pildamas taurę*). Eik šalin.

TARNAS išėina; kunigaikštis kiek atgėręs, stato taurę ant skobnių. TARNAS grįžta

TARNAS. Šviesiausias kunigaikšti, karavadas Daugaila sakosi būtinai turįs tuojau tave matyti.

SKIRGAILA (*nesijudindamas*). Eik lauk, sakau tau. (*Tingiai tiesia ranką ir, paėmęs taurę, atgeria ir stato atgal ant skobnių*)

TARNAS. Sako, kad labai svarbiu reikalu.

SKIRGAILA (*atsisėsdamas kėdėj patogiau ir atstatęs kojas arčiau ugnies*). Pasakyk, kad jam dabar svarbiausia toliau nuo manęs būti ir ne per daug man reikšti ištikimybę.

DAUGAILA (*įeidamas, duryse*). Atleisk, kunigaikšti, turiu neatidėtiną reikalą.

SKIRGAILA (*nesijudindamas*). Tik mirti neatidėtinas žmogui reikalas, nes atidėti tolimesniam laikui negali, kad ir labai norėtų. (*Pakreipęs į jį galvą*) Nūnai aš ketinau vienui vienas gerti, nes visi man įkiro. Bet, kad atėjai – sėsk, imk taurę ir gerk. (*Tarnui*) Duok karavadiui kėdę ir taurę.

Tarnas skubiai stato kėdę arčiau skobnių ir taurę. Daugaila žnekteli kėdėn. Tarnas pila iš ąsočio jam vyno

DAUGAILA (*ranka atstumdamas taurę šalin; slenka kėdę kiton vieton, taip, kad atsisėstų priešais kunigaikščio. Atsirėmęs į skobnis*). Valdove, ne tam atėjau aš, kad su tavim vyną gertau. Rūpindamasis tavo nauda, aš čion atėjau.

SKIRGAILA (*ironingai nusišypojęs*). Tavo naudos atsižvelgdamas, patariu nesirūpinti per daug mano reikalais: tai bus įskaityta tau savo metu kaipo geras darbas. (*Tarnui*) Išėik.

TARNAS išėina

Sakyk, koki svarbų reikalą turi?

DAUGAILA. Turiu pranešti, valdove, kad tavo priešas lenda tiesiog tau į rankas. Nepasitaręs nenoriu nieko su juo daryti.

SKIRGAILA. Ar vokiečių grosmeisteris tau atnešė pažastėje savo galvą, ar Kęstučio sūnus gal pilin naktigultan prašosi: aš mįslių nemėgstu, sakyk aiškiai, apie ką kalbi.

DAUGAILA. Fryzų pirklys, tavo pily viešis, yra pikta sumanęs prieš tave.

SKIRGAILA. Na, tai pakark jį, jei tave baido jo sumanymai! Nusiraminsi tada.

DAUGAILA. Jis stengėsi įkalbėti kareivį ir didelius pinigus jam siūlė, kad, sargyboj stovėdamas, slaptai įleistų pilin vieną vokiečių riterį.

SKIRGAILA. Ir tasai kareivis patsai atėjo tau pranešti apie tokius dalykus? Kaip jam nepaigailo lobio, kurio gali nustoti?

DAUGAILA (*tvirtai, pabrėždamas*). Tai buvo jo pareiga, kaip doro ir ištikimo kareivio.

SKIRGAILA. Žinau, net girtas būdamas žinau, kad taip man turėsi atsakyti. Bet vis tik parodyk man tą kareivį: jis nepasielgė, kaip elgiasi rūpestingi žmonės, ir todėl, matyti, kad kvailas. Ar jis nesupranta, kad apie pareigą žmonės galvoja tik tuomet, kai ji liečia kitus? (*Nusišypojęs*) Juk galėjo paimti iš vokiečio pinigus ir pažado netesėti. Ar ne taip elgiasi visi?

Daugaila tyli ir kremta ūsus

Ar ne taip buvo pasielgta su senu Kęstučiu, dėl kurio likimo man ir dabar gėda svilina veidą, nors aš čia buvau mažiausiai kaltas?

Daugaila, nuleidęs galvą, tylį kurį laiką

DAUGAILA. Tai buvo visų mūsų klaida... (*Pakėlęs galvą*) Tik čia visai kas kita, kareivis čia gerai pasielgė... Taip turėjo pasielgti.

SKIRGAILA. Manau, kad jis tikėjosi gausiąs iš manęs daugiau negu iš pirklio ir todėl taip pasielgė. Bet aš jam nieko neduosiu ir nusiminęs pasikars jisai.

DAUGAILA (*atsisėdęs tiesiog*). Valdove, ištikimai tarnaudamas tau ir tavo protėviams, aš nesuteikiau priežasties taip mane įžeisti. Man būtų skaudu, jei mano doras kareivis sužinotų, kaip tu įtari jį.

SKIRGAILA. Ką tu kalbi, Daugaila? Kas jus mano skriausti? (*Ima taurę ir geria iki dugno; išgėręs šluosto ūsus; kiek patylėjęs, niauriai*) Kiek aš esu girdėjęs kalbų, kad jūs visi nekenčiat vokiečių dievo?.. Ar ne Stardas gundė pakelti ginklą ir išginti jį ir visus, kurie su juo, iš Lietuvos, o mirdamas patsai pagerbė tą dievą?

DAUGAILA. Netikiu, kad Stardas būtų tai padaręs. Sumelavo tau lenkų popas, jei tiesa, ką esu girdėjęs.

SKIRGAILA. Sumelavo, sakai? O kiti, kurie vakar kovos metu apleido mane ir, pas Vytautą perėję, privertė mane pralaimėti, ar irgi netvirtino, kad nekenčia vokiečių? O Kęstučio sūnus juk su vokiečiais išvien...

DAUGAILA. Tai trakiečiai, valdove... Jie dar nėra užmiršę, kad senas Kęstutis buvo jų valdovas.

SKIRGAILA. Taip, taip, bet seno Kęstučio sūnus vokiečių dievo ženklų papuošė savo krūtinę... Visgi dėl jų aš pralaimėjau mūši... (*Abu kurį laiką tyli nuleidę galvas*) Kuo pasitikėti, Daugaila, kuo pasitikėti?.. (*Pakėlęs galvą*) Man sakė, kad lenkų pasiuntiniai dideles siūlė dovanas Jogailos vardu mano karavadams. Ir tau, Daugaila, ar jie nėra siūlę?..

DAUGAILA. Taip, ir man yra siūlę... Bet su panieka atmetė jų pasiūlymus visi...

SKIRGAILA. Tai buvo vakar... O nūnai, Daugaila, ar atmetę?.. Kas mane įtikins, kad ir nūnai visi taip pasielgtų?

DAUGAILA. Tie, kurie su tavim, ištikimi tau...

SKIRGAILA. Ištikimi... Taip, ištikimi (*nusišypsojęs*); bet vis tik pastatyk sargybą pas lenkų duris: tenevaikščioja ir nesimato su nieku.

DAUGAILA. Gerai, valdove...

SKIRGAILA (*ima qsočį, pila sau taurę; rodydamas į Daugailos taurę*). Gerk, Daugaila. (*Geria savo taurę iki dugno ir stato atgal. Daugaila vos palytėjęs, atstumia vyną, niauriai žiūri priekį, barbindamas pirštais į skobnis*) Kam tasai kvailas vokietis, kuris patsai galo sau ieško? Ko jam čia reikia?

DAUGAILA. Tai tas patsai vokietis, dėl kurio kilo šis karas. Jo vardas, rodosi, Keleris. Taip man sakė pirklys, kurį aš esu įkišęs į rūsį ir patsai tardžiau.

SKIRGAILA (*nustebęs, net iš vietos pašokęs*). Keleris? (*Sėdasi vėl ir traukdamas taurę*) Nudurti mane sumanė, ar ką? (*Mėgina gerti, bet, matydamas, kad taurė tuščia, siekia qsočio*)

DAUGAILA (*išimdamas iš užančio laišką*). Šis laiškas tau pasakys. Dievai man nesuteikė gudrybės suprasti žodžius, šiuose ženkluose paslėptus, o kitiems rodyti be tavo žinios aš nenorėjau.

SKIRGAILA (*imdamas laišką*). Kaip tu jį išgavai?

DAUGAILA. Jis kunigaikščienei skirtas. Jai perduoti buvo įteiktas tam kareiviui.

SKIRGAILA (*atiduodamas laišką atgal*). Jei laiškas ne man, bet kunigaikščienei, atiduok jai.

Man jo nereikia.

DAUGAILA (*ima laišką ir slepia už antin*). Kaip nori, valdove. Aš maniau, kad tuo įtiksiu tau.

(*Lyg pasiteisindamas*) Kitaip negalima buvo.

Skirgaila vėl ima ąsotį ir pilasi vyno

Kas man daryti su vokiečiu, jei tikrai panorės jis slaptaip pilin įsivogti?

SKIRGAILA (*atgėręs kiek vyno, stato taurę atgal; nuleidęs galvą, kurį laiką mąsto*). Laikyti savo rankoje priešą ar draugą vis tiek naudinga ir malonu. Teįleidžia jį kareivis. (*Pakėlęs galvą*) Fryzų pirklių, kai nebus reikalingas, gali pakarti. (*Nusišypsojęs*) Vėl daryk taip, kad ir tau iš to būtų naudos.

DAUGAILA. Tavo nauda, valdove, mano nauda. Apie kitą aš negalvoju.

SKIRGAILA. Ir veltui. Kai mane pakeis kitas, ar neteks tau pasigailėti, kad per daug mano nauda rūpinaisi?

DAUGAILA. Tegelbsti dievai tave ir mus!

SKIRGAILA. Nuo to meto, kai Stardas atsižadėjo senų dievų ir mirdamas naują pagerbė, aš nebetikiu nei dievais, nei žmonėmis.

DAUGAILA. Aš daugel metų jau ištikimai tau tarnauju. Galėjai pakankamai įsitikinti.

SKIRGAILA. Žinau, žinau, Daugaila. Visi taip kalba ir kalbėjo. Visi man ištikimai tarnauja.

Drįstų gi kuris kitaip! Bet aš vien sau gero ieškau ir daugiau niekam.

DAUGAILA. Tu valdovu gimęs, ir tau lėmė likimas valdyti tautas ir žmones. Mes ištikimai turim tau, kaipo valdovui, tarnauti. To mūsų pareiga ir garbė reikalauja.

SKIRGAILA (*atsikėlęs kurį laiką vaikšto tyliai po kambarį; paskui, sustojęs ties Daugaila*). Pasakyk man, Daugaila, kaip dažnai tu kalbėjai šiuos žodžius mano broliam Jogailai ir Švitrigailai?

DAUGAILA (*atsisėdęs tiesiai ir suraukęs kaktą*). Tavo žodžiai nūnai keisti, valdove. Jie įžeidžia mano žilą plauką. Jei aš tavo broliams nesu sakęs, ką tau sakau, tai tik todėl, kad jie manęs neklausė. Aš gal pasakysiu tai ir kitiems, net Kęstučio sūnui, jei tu, kunigaikšti, sumanysi pasielgti su mumis, su mūsų kraštu, kaip pasielgė tavo broliai. Mes jūmyse matome savo vadus, gimtojo krašto gynėjus, o jūs norite mus paversti savo audringų aistrų įrankiu. Mes jus mylėti ir gerbti norim, o jūs niekinate mus. (*Kalaviju pasiremdamas*) Iki šiol mes tave mylėjom, kunigaikšti, nes ir tu mus mylėjai, mūsų vargus, mūsų kančias. Neleisk dabar įsigalėti savo sieloj juodoms mintims.

SKIRGAILA. Kam tiek daugel žodžių kalbi, Daugaila, lyg moteris būtai? (*Eidamas į kėdę*) Aš myliu tuos, kurie gyvena ten, miškuose ir laukuose, ir sunkiai vargsta, kaip tu visuomet man esi sakęs, bet gal todėl myliu, kad jų nepažįstu. Juk jie turi būti tokie patys kaip aš ir tu.

DAUGAILA. Taip, jie žmonės kaip tu ir aš. Senas esu, valdove, ir jau pažinau, kas yra žmogus ir jo karti buitis.

SKIRGAILA (*atstumia koja kėdę, vaikšto po menę, nuleidęs galvą ir rankas susidėjęs užpakalin*). Visur niekšybė, visur tik smarvė. Sliekai esame, šliužai, rupūžės!..

Nesuprantu tik vieno, Daugaila, kodėl Perkūnas netrenkia šio pasaulio, jei išgali, dulkėmis nepaverčia, kaip jis seniai jau yra nusipelnęs?

DAUGAILA (*atsikeldamas*). Jis protingesnis už mus, kunigaikšti, ir geresnis. (*Stovėdamas*) Jis, kaipo stiprus vyras, tik kovoje baisus, bet širdis jo skaidri ir šviesi. Būk ir tu jam,

kunigaikšti, panašus ir neniekink veltui žmonių: jie ne pikti, kaip tu manai, bet nelaimingi ir negudrūs varguose.

SKIRGAILA (*vaikščiodamas po menę*). Taip, taip, aš vienas tik piktas, aš tik žiaurus, nedoras, girtuoklis, o visi žmonės geri... Visi, išskyrus mane. Na ką gi, gyvenkite ir džiaukitės, o aš... (*Sustojęs ties Daugaila*) Perduok, Daugaila, laišką, kam jis skirtas... Kunigaikštenei įduok... (*Nusigręžęs, eidamas nuo jo*) Kai jis pateks į jos rankas, tu man praneši.

DAUGAILA (*atsikeldamas*). Ar tik nesumanei, kunigaikšti, mus apleisti?

SKIRGAILA. Aš dar tiek nenustojau proto... Vėlgi aš ne moteris, kad savo mintis kitam pasakotau...

Prieina stalą, pila taurėn vyno, geria iki dugno ir sėdasi pas krosnį. Daugaila ilgai stovi vietoje, žiūrėdamas į Skirgailą, paskui eina į duris. Duryse jis vėl susilaiko ir pažvelgia į kunigaikštį, kuris nejudėdamas sėdi, galvą nuleidęs, susimąstęs, parėmęs ranka pasmakrę, alkūnę įrėmęs į klupstį; paskui nusilenkia, ima kelis pagaliukus ir vieną po kito įmeta krosnin. Ugnis labiau suliepsnoja. Daugaila grįžta, prieina kunigaikštį, pabučiuoja kakton ir išeina nei žodžio neprataręs. Skirgaila atsigręžęs pažvelgia į jį ir vėl nejudėdamas sėdi, išmeigęs akis į ugnį. Durys tyliai atsiveria, ir įeina krivis SKURDULIS. Jis senas, nusilpęs, visai žilas; eina į kėdę ir sėdasi. Kurį laiką abu tyli

SKIRGAILA (*vos pakreipęs galvą*). Tu atėjai, seni?

SKURDULIS. Taip. Tu mane šaukei, ir aš atėjau.

SKIRGAILA. O tu žinai, ko aš tave čionai pakviečiau?

SKURDULIS. Be reikalo manęs nesišaukia niekas, vaikeli. O kai pašaukia, žinau, kad esu ten reikalingas.

SKIRGAILA (*po trumpos valandėlės*). Tavo dievai, seni, mirė ar galios neteko.

SKURDULIS (*liūdnai nusišypsojęs*). Vaikei, tai širdis tavo skausmuose dejuoja. Dievai nemiršta ir negimsta. Jie amžini, ir galia jų amžina.

SKIRGAILA. Kodėl gi tyli Perkūnas ir netrenkia tų, kurie jį apleidžia?..

SKURDULIS. Ar ne vis tiek Praamžiui, kuriuo vardu jį žmonės gerbia?

SKIRGAILA (*atsigręžęs į jį, nusteбęs*). Krivi, ar pamišai? Ką tu kalbi?..

SKURDULIS. Kai vaikas tampa jaunuoliu, o jaunuolis suaugusiu vyru, jie keičia savo drabužius į labiau pritaikintus jų ūgiui ir darbui. Tauta kaip žmogus auga ir rimtėja, o jos tikėjimas dievais – tai rūbai, kuriuos ji dėvi. Mūsų tauta buvo vaikas, bet atėjo laikas tapti jaunuoliu ir todėl ji keičia dievus. Kai surimtės ir taps suaugusiu vyru, ji apleis naują dievą, kaip dėl jo apleido Perkūną. Bet vis tiek, kaip ji pavadins naują dievą, kuriuo vardu šauksis jo, gerbs visuomet tą patį, didį, paslaptinę Praamžių, kuris gyvena ne ten (*rodo į dangų*) ir ne čia (*rodo į žemę*), ne ažuolynuose mūsų, ne naujose šventovėse, bet žmogaus sieloje.

SKIRGAILA. O nemeluoji tu, krivi? (*Atsistojęs*) Tai kam gi mes kovojom ir su vokiečiais, ir su lenkais? Kam vieni antrus žudėm, deginom kaimus ir pilis? Kam gi mes tai darėm ir iki šiol darome? (*Vėl sėdasi*)

SKURDULIS. Nežinau, vaikei. Tai Praamžius, turi būti, taip žmogui lėmė. Aš stengiausi suprasti, bet mano senatvė pasirodė per silpna suvokti. Tik viena tau pasakysiu, vaikeli: svarbiausias gyvenimo uždavinys – išgyventi taip amžių, kad savo darbais nenuskriaustai kitų ir nepriverstai jų kentėti. Pagaliau kiekvienas žmogus, geras ir piktas, susipranta, tik dažnai per vėlai ateina žmogui toji mintis galvon.

SKIRGAILA. Šlykštu visur, bjauru!.. (*Pasikėlęs vaikšto ten ir atgal*) Man bjauru girdėti, ką tu kalbi... Jei tiesa, ką sakai, geriau man visko netekti ir gyvenimo podraug...

SKURDULIS. Jei, apleisdamas gyvenimą, nieko nenuskriausi ir nepriversi kentėti ir gyvenimas tave vargina – apleisk jį. Tik saugokis savo skaudančios sielos kliedėjimą laikyti rimto vyro proto išvada. Žinok, kad mirtis visų nekenčiama ir nėra tokios jėgos, kuri priverstų žmogaus sielą pamilti ją. Todėl nekenčiama žmonėms ir to atmintis, kuris savo noru ją randa.

SKIRGAILA (*ilgesnį laiką vaikščioja. Sustojęs ties kriviu*). Pasakyk man, krivi, kada tu melavai, dabar ar tuomet, kai plūdai mus, kam, užmiršę senus dievus, draugaujam su vokiečiais ir lenkais?

SKURDULIS. Ten kalbėjo širdis jūsų širdims, o čia reiškia protas tavo nusiminimui. Ten aš buvau senų dievų krivis, o čia gydytojas, nes tavo siela, mano vaikelis, serga.

SKIRGAILA. Aš tavęs neprašiau mane raminti. Melagis tu kaip visi, ir todėl nėra tau nei mano pagarbos, nei pasitikėjimo tavim...

III

Aukštojoje Vilniaus pily, moterų pusėje. Visa, kaip penktame pirmosios dalies vaizde. Ant suolų sėdi MERGOS ir verpia linus. Pas skobnis sėdi ONA DUONUTĖ. Viena mergų šluoja molinę aslą

I MERGA (*muša šluota*). Tai tau, tai tau, bjaurybe!

II MERGA. Ką ten muši?

I MERGA. Prūsoką. Ko čia atšliaužė bjaurybė!

ONA DUONUTĖ. Kam jį užmušei? Juk jis ir norėjo gyventi.

I MERGA (*šluodama sąšlavas į slenkstį*). Tebūtų tupėjęs plyšy, niekas jo nebūtų lietęs. Ko lenda, kur jam nereikia?

ONA DUONUTĖ. Jis kaip ir mes mėgsta kur šilčiau ir šviesiau. Tu pasinaudojai savo jėga nuskriausti silpnesnį. Vai, negerai!

II MERGA. Verta gailėtis tokios bjaurybės!

ONA DUONUTĖ. Jis nekaltas, kad tokį dievas jį sutvėrė. Viešpats Dievas paliepė visus mylėti, gražius ir bjaurius, gerus ir piktus.

OLIGĖ. Bet mes vis dėlto mylim gražesnius jaunuolius, ir jie taipogi myli tas mūsų, kurios gražesnės.

ONA DUONUTĖ. Ką tu sakai, Oligė! Ar tau ne gėda taip kalbėti?

OLIGĖ. Tu manai, valdove, kad kalbėti gėda, bet galvoti ir daryti taip nėra gėdos.

I MERGA (*susemdama sąšlavas*). Oligė nūnai pikta iš pat ryto: matyti, kreiva koja atsistojo iš patalo.

II MERGA. Greičiau slenkstį užmynė ar gal prisisapnavo su aitvaru pasibučiavusi.

OLIGĖ (*rūsčiai*). Nutilkite, kvailės! (*Kunigaikštienei*) Kodėl gi, valdove, vyrai myli tave visų mūsų labiausiai? Tu patikai Mozūrų kunigaikščiui, ir mūsų valdovas tiek pat tave pamilo, jog net prievarta vedė, ir tas vokiečių riteris...

ONA DUONUTĖ (*atsidususi*). Ach, nekalbėk niekų, Oligė! Ne iš meilės mane vedė kunigaikštis, bet iš piktumo. Mozūrų kunigaikštis ir tasai vokiečių riteris seniai jau yra pamiršę ir mane, ir tave, ir mus visas.

OLIGĖ (*piktai, atstumdama ratelį*). Ne, neužmiršo... Žinau, kad tavęs neužmiršo, o mane pamena tik todėl, kad mano – aš esu tavo vergė, ir todėl gali mane niekinti kaip vergę...

ONA DUONUTĖ. Niekus kalbi, merga. Žiūrėk, kad netektų pasigailėti.

OLIGĖ. Neteks. Aš kalbu, nes žinau, ką kalbu. (*Trenkia piktai verpstį į sieną*)

ONA DUONUTĖ. Ką gi tu žinai? Sakyk.

OLIGĖ. Štai imsiu ir nepasakysiu!.. Nepadarysiu... Neatiduosiu... Jis mano, aš jam vergė...

Ne, štai imsiu ir nepadarysiu, kaip jis nori... Na, tai kas, panorėsiu, imsiu ir padarysiu... Juk aš visa žinau, suprantu gerai...

II MERGA. Nekalbėk mįslėmis ir liaukis pykusi. Kalbėk žmoniškai, kad ir mes suprastume.

OLIGĖ (*paniekinamai į ją pažvelgusi*). To dar reiktų, kad ir tu suprastai. (*Kunigaikštieni*) Tik nemanyk, valdove, kad aš tau pavydžiu. (*Krūptelėjusi pečia*) Nei kiek.

ONA DUONUTĖ (*liovusi verpus*). Ką tu čia kliedi, merga? Aš nieko nesuprantu, bet juntų, kad tavo kalba užgauna mano garbę.

OLIGĖ. Nesupranti, valdove?.. Bet aš visa gerai suprantu! (*Ima verpti ir stengiasi verpti; su ašaromis*) Jis mano, kad aš jo vergė esanti ir su manim galįs elgtis kaip su šunimi. (*Piktai, nukandusi siūlo galą*) Ne, to niekuomet nebebus! Niekuomet... Girdi, valdove, – niekuomet!.. Nejaugi aš tokia nusususi, kad manęs niekas nepanorėtų? (*Isirėmus į šonus rankom*) Ar jau aš už kitas mergas menkesnė, pagaliau už tave, valdove?..

ONA DUONUTĖ (*sudėjus rankas ant kelių, nusigandusi*). Viešpats su tavim, Oligė! Kas tau atsitiko? Tu mane gąsdini savo kalba. (*Ramiau, imdamasi vėl siūlo*) Keista tu nūnai, Oligė, ir kalbi, lyg tau nesivaimėtų.

OLIGĖ (*pakilusi prieina ir kunigaikštieni pakiša laišką*). Štai, imkite! (*Eina ir sėdasi po verpsčiu*) Laimė tavo, valdove, kad aš nemoku paskaityti, kas ten parašyta.

ONA DUONUTĖ (*paskaičius laišką, atsikelia sujaudinta*). Mergaitės, palikite mane su Oligė ir eikite savo kambarin, kol pašauksiu.

MERGOS atsikėlusios išeina, smalsiai pažvelgdamos į Oligę; kunigaikštienė, priėjus ir atsistojus priešais

Iš kur gavai šitą laišką? Kokių būdu jis pateko tau į rankas?

OLIGĖ (*neatsigręždama, nekantriai*). Iš kur gavau? Ne iš dangaus. Ar tau ne vis tiek, valdove? O nuo ko jis, tu jau pati sužinojai.

Kunigaikštienė įtariamai žiūri į ją. Paskui vėl skaito laišką susijaudinusi. Oligė iš paniūrų į ją žvairuodama

Kaip paraudo! (*Piktai, nusišypsojusi*) O tu netikėk juo, valdove: jis meluoja.

ONA DUONUTĖ (*sudėdama laišką*). Tu žinai, kas čia parašyta? Davei kam skaityti?

OLIGĖ. Aš atidaviau tau laišką, antspauduotą signetu, kurį jis ant savo piršto nešioja. Bet žinau, ką jis tau rašo: jis man kalbėjo tuos pačius žodžius, kuriuos dabar yra tau parašęs. (*Piktai*) Nemanyk, valdove, kad tu esi vienintelė, kuriai jis meilės žodžius sako.

ONA DUONUTĖ (*supykusi*). Kaip tu drįsti!..

OLIGĖ (*užgaunamai*). O kas?

ONA DUONUTĖ (*susilaikydama, eina į savo vietą*). Aš juk turiu priprasti čia užgaunama. Bet jeigu tavo pasielgimas sutinka su žodžiais ir tu užmiršai mergaitės garbę, tai...

OLIGĖ. Tai kas?

ONA DUONUTĖ (*susilaikius ties rateliu ir nesėdama*). Eik lauk, eik greičiau!.. Aš nenoriu tavęs matyti. (*Ima gailiai verkti, uždengus delnais veidą ir balsu striūbaudama*)

Tuo metu įeina SKARBEEKAS, atsistoja menės vidury ir iškilmingai, pakėlęs rankas aukštyn

JONAS SKARBEEKAS. – Tenenusileidžia saulė, jums pykstant! – tarė Viešpats mūsų Dievas Jėzus Kristus, ir jo ramybė teviešpatauja tavo sieloje, mano dukrele! (*Rodo į Oligę*) Kuo tave užgavo šioji mergytė, kad taip gailiai pravirkai?

ONA DUONUTĖ. Ach, šventasis vyre, tu nežinai, ką man tenka kentėti šioje pily!

JONAS SKARBEEKAS. Žinau, dukrele. Ne tau vienai. Garbingasis vyskupas Henrikas ir jo palydai sėdi savo kambary, sargyba apstatyti, kaip kaliniai – ir kenčia. *(Prieina, ima rankom jos galvą ir nusilenkęs bučiuoja kaktom)* Nešk savo kryžių atmindama, kad Kristaus buvo dar sunkesnis, ir viešpaties malonė tiesie su tavim. *(Žegnoja laimindamas; Oligei)* O tu, dukra mano, eik ramiai. Tenurimsta tavo valdovė, ir ji tau atleis kaltę. *(Priejės ima už pečių ir atsargiai kreipia į duris. OLIGĖ išėina, pažvelgdama su neapykanta į kunigaikštienę. Skarbekas atsisėda šalia kunigaikštienės ir švelniai imdamas jos ranką)* O dabar dukruže mano, nuramink savo sielą šventa išpažintimi. Sudėk pas Viešpaties Jėzaus kojeles, kurio nužemintas tarnas esu, savo skausmus ir džiaugsmus, savo nusiminimą ir viltis, savo troškimus...

ONA DUONUTĖ *(neigiamai kraipydama galvą)*. O ne, šventasis vyre, aš nesu pasiruošusi tokią didelę pareigą atlikti! Mano siela kupina blogų norų, neapykantos ir keršto troškimų. *(Atitraukdama savo ranką)* Aš tik norėtau pasitarti su tavim, šventasis vyre... Štai šitą laišką įteikė man toji mergaitė... *(Duoda jam laišką)*

JONAS SKARBEEKAS *(ramiai skaitydamas laišką)*. Šioji mergytė tau labai ištikima, ir neverta ant jos pykti.

ONA DUONUTĖ. Ji labai mane užgavo, kalbėdama įžeidžiamus mano garbę žodžius.

JONAS SKARBEEKAS *(baigęs skaityti, nusigrėždamas padeda laišką ant skobnių)*. Klastus ir apgaulingas žmonių amžinas priešas. Nuodėmingos meilės ugnį sukūrė jis širdyje to, kuris tau rašo šituos žodžius. *(Dėdamas kairiąją ant laiško)* Saugokis, mano dukrele, tinklų, kuriais klastusis nori tavo sielą pagauti ir iš tiesaus suklaidinti kelio. Neužmiršk, kad galingasis dievas lėmė tau baigti mūsų šventosios karalienės pradėtą darbą, ir todėl turi tu visuomet būti skaisti kaip dangaus lelija... Nenusidėk Dievui ne tik darbais, bet ir troškimais.

ONA DUONUTĖ *(sugniaužus rankas)*. Ach, šventasis vyre! Aš tiek nuvargau, nuilsau, jog nebeteko mano siela jėgų... Negaliu pakelti naštos, kurią tu nori užvelti ant mano silpnų pečių, šventasis vyre... Negaliu, nepajėgiu...

JONAS SKARBEEKAS. Pasitikėk Dievu, dukrele mano. Jis neapleis tavęs ir suteiks tau reikalingų jėgų... Mūsų šventoji karalienė su vyru Gardino pily kalinami šito klastingo valdovo įsakymu, jos pasiuntiniai čia kaliniais laikomi... Kas išgelbės karalienę, kas sulaikys nuo šio nelaimingo krašto kerštingą rūstaus dievo ranką už josios valdovo nusidėjimus? Kas suminkštins Skirgailos širdį, užgesins baisaus karo pavojų? Tu viena, tik tu viena gali ir – turi...

ONA DUONUTĖ. Negaliu ir nenoriu, šventasis vyre... Lenkų karalienė panorėjo Lietuvos pilių... *(Šiurkščiai)* Juk aš lietuvaitė, Lietuvos krašto duktė...

JONAS SKARBEEKAS *(nutraukdamas)*. Tylėk ir nesipriešink Dievo lėmimui, kurio mudu nesuprantame... Atmink Kristaus žodžius apie tinginį tarną. Tau daugel suteikė viešpats ir daugel pareikalaus baisioje paskutinio teismo dienoje... *(Po kurio tylėjimo, šiurkščiai)* Tu dar nepažinai kunigaikščio kaipo vyro?

ONA DUONUTĖ *(paraudusi, susigėdusi ir užsidengusi veidą rankom)*. Ach, neklausk, šventasis vyre...

JONAS SKARBEEKAS. Už piktus jo darbus Viešpats Dievas aptemdė jam protą, bet vis tik nėra žuvusi jo sielos išganymo viltis. Kol jis tamsumoj tebesti, sunkus nusidėjimas viešpaties akyse susiartinti tau, kaipo žmonai, su juo.

ONA DUONUTĖ (*nedrąsiai*). Betgi jis mano vyras...

JONAS SKARBEKAS. Tau nesuteikė Dievas malonės spręsti dangaus dalykus, ir tu manęs turi klausyti, jei nenori amžinai degti pragaro ugnyje, netikėliams ir eretikams dievo valios pakurtoje.

ONA DUONUTĖ (*tyliai*). Atleisk, šventasis vyre...

JONAS SKARBEKAS. Dievas atleis, ir aš jo vardu tau atleidžiu, tik saugokis, dukra mano, puikybės... Tai vartai, per kuriuos klastingo; o paguoda įeina į sielą...

Vyras tavo, – sakai. Taip, kada praregės jo siela, kada atliks, ko iš jo pareikalaus Dievas tavo lūpom. O iki tol ne. vyras jis tau. Juk tavo jungtuvės – tai prievarta buvo, ir mūsų visų šventasis tėvas, Romos popiežius, gražins tau laisvę, jei ji šventam mūsų darbui bus reikalinga. Tu kunigaikščiui ne žmona, kol jis, puikybės pagautas, nenori atsižadėti priešingų dievui savo darbų, skriaudžiančių mūsų šventą karalienę. Dievo valią reiškiau tau... Taip jam pasakysi, kai jis pareikalaus tavęs, kaip žmonos, ir dievas tau už gera tai paskaitys... Jei ir tuomet nesuminkštės jo širdis ir jisai nesiliaus atkakliai elgęsis prieš savo brolių Jogailą – dienos jo bus suskaitytos ir rūsti dievo ranka pakelta. Apie laišką ir tą, kuris jį rašė, užmiršk: ne dievo lėmimą, bet velnio ranką čia matau...

ONA DUONUTĖ (*ima kalbėti tyliai, bet balsas nuolat tvirtėja ir baigia karštai*). Aš silpna, aš neprotinga moteris... Aš noriu elgtis, kaip viešpats tavo lūpom man paliepia... Bet negaliu... skaudu mano širdžiai... Ji man kalba, kad to riterio žodžiai nuoširdus ir teisūs... Nėra juose melo, šventasis vyre! Tai junta mano širdis... Jis vienintelis pamilo mane taip, kaip niekas iki šiol nebuvo pamilęs ir nepamils... Nejaugi tokia meilė nuodėminga? Ne, šventasis vyre, aš netikiu!.. Ji skaisti kaip žvakės liepsna. (*Liūdnei*) Tokios kitos meilės juk nebesulauksiu savo amžiuje.

JONAS SKARBEKAS (*rūsčiai, grasinamai*). Baidykis šito bjauraus jausmo! Atmink, kad jis klastingos tautos sūnus, ir pati tiesa virsta jo lūpose apgaulingu melu. Jei jis tave myli, temyli, kaip dera riteriui, skastybę pažadėjusiam: tepasirenka tave širdies mergele, kaip riterių papročiai liepia. Bet jausmo, kuris tavo širdy gimė, saugokis!.. Tūkstančių metų ugnis nenuvalys baisios tavo nuodėmės... Žinok, gudrus ir stiprus velnias – ir jis jau surado kelią į tavo sielą... Amžina pražūtis, negėstama pragaro ugnis tavęs laukia!..

ONA DUONUTĖ (*nusiminusi, nuleidusi galvą žemyn*). Melskis už mane, nusidėjėle, šventasis vyre... Aš užmiršti jo visgi negaliu, negaliu... Negaliu, šventasis vyre... (*Ima laišką nuo skobnių*) Šitas laiškėlis tiek sujaudino mano širdį ir pagimdė tokią linksmybę, jog aš ėmiau suprasti, kodėl ji taip ilgėjosi iki šiol... (*Spaudžia laišką prie krūtinės. Veidas jos nušvinta laimės šypsena, akis pakelia aukštyn. Kunigas nustebęs, pasipiktinęs žiūri į ją. Tuo metu durys staiga atsidaro, ir jose atsistoja SKIRGAILA*)

JONAS SKARBEKAS (*pasikeldamas*). Nusigąsk savo žodžių, paklydusi avele!..

SKIRGAILA (*duryse stovėdamas*). Tu visur kaip juodas kranklys pastoji man kelią. Kur tu, ten nepasisekimas. (*leidamas kambarin*) Tuoj išginsiu iš čia jus visus, svetimą lizdą pamėgusius.

JONAS SKARBEKAS (*atsistoja ir žemai nusilenkia*). Pasisekimo ir nepasisekimo žemės dalykuose teikia žmogui Viešpats Dievas, išžiūrėdamas, ko žmogus jo akyse užsitarnavo. O tu, kunigaikšti, žodžiu ir darbu kiršini teisingą dievo rūstybę, klausydamas šventosios mūsų tikybos priešų pagundos...

SKIRGAILA (*susiraukęs*). Tylėk, pope! Aš neatėjau klausyti čia tavo kvailų žodžių: kalbėk juos moterims; vyrui nedera klausyti tavo patarimų. Dabar išei, tu čia nebereikalingas.

JONAS SKARBEKAS. Teprablaivina Dievo malonė tavo sielą, kunigaikšti, ir pamokina tave gerbti jo šventą valią. (*Žemai nusilenkęs jam ir kunigaikštieni, išsinešdina*)

SKIRGAILA (*eidamas į kunigaikštienę ištiestom rankom*). Aš matau: tu linksma. Džiaugsmas spindi iš tavo veido, ir tu veltui stengiesi jį paslėpti.

Kunigaikštienė nusigręžia nuo jo, ir jis susilaiko vidury menės

Man malonu, kad tu geriau pasijutai šeimninke nekaip viešnia čia būdama. (*Sėdasi ant suolo pas skobnis*) Tu jau lioveisi ant manęs pykus?

ONA DUONUTĖ (*nusigręždama*). Aš tau atleidau, kunigaikšti, kad tu mano jaunas dienas pražudei. (*Atsigręždama*) Teatleidžia tau teisingasis dievas baisioje paskutinio teismo dienoje.

SKIRGAILA. Aš suprantu, kad tave sunkiai nuskriaudžiau. Matyt, taip dievai buvo lėmę, tavo ar mūsų seni, vis tiek... Ir geriau, kad taip atsitiko. Ko vertas vyras, kuris tiek lengvai tavęs atsižadėjo ir užleido kitam, kaip tai padarė lenkų kunigaikštis? Kalba, kad jis besirengiąs kitą vestį.

ONA DUONUTĖ. Dievas panorėjo, kad meilėje būtau apvilta. Jam vienam atiduosiu ją amžinai.

SKIRGAILA (*iš paniūrų į ją pažvelgdamas*). Dievai turi deives, o tu jiems kam esi reikalinga? Tavęs užleisti aš niekam nemanau. (*Nuleidęs galvą*) Anksčiau aš nežinojau, kas toji moters meilė ir kam ji vyrui reikalinga. Jei man kuri patikdavo, aš tik norėjau, kad ji man priklausytų... (*Pakėlęs galvą ir pažvelgęs į ją*) Tokia šypsena kaip toji, kuri, man įeinant, nušvietusi buvo tavo veidą, nei viena moteriškė dar nėra manęs sutikusi.

ONA DUONUTĖ (*į jį nukreipusi savo veidą*). Kunigaikšti, tu klysti.

SKIRGAILA (*karčiai, nusišypsojęs*). Bijau, kad taip. Aš visuomet klysdavau, kai maniau apie žmones ar pikta, ar gera. Todėl aš labai nuvargau ir noriu atsilsėti. (*Įsmeigęs į žemę akis*) Aš ilgai apie tai esu mąstęs. Valdymo našta tepasiima savo pečiams Kęstučio sūnus – jam vienam tik tegaliu užleisti savo vietą, bet ne Jogailai ir ne kuriam kitam broliui. Patsai aš užsidarysiu paveldėtoje iš tėvo pily, kad nematytai ir negirdėtai nieko... (*Pažvelgęs į ją*) Tik tu viena ten būsi su manim ir tokia šypsena kaip šiandien šypsosies man.

ONA DUONUTĖ. Kunigaikšti, tu vėl klysti.

SKIRGAILA. Bijau, kad vėl klystu. Bet dabar aš supratau, kodėl vyrui reikalinga moters meilė, ir ji man turi būti. Todėl supratau, kad aš vienas ir nėra man draugų.

ONA DUONUTĖ (*nusigręžusi į jį, neapykantos kupinu balsu*). Nejaugi manai, kad, taip su manim pasielgdamas, galėjai mano meilę įgyti? Buvo laikas, kada man buvo gaila tavo neramos sielos, bet... (*Nusigręžus*) Žinoma, tu gali mane uždaryti keturiose pilies sienose (*neįgiamai kraipydama galvą*), bet tuo nepriversi pamilti tave.

SKIRGAILA. Mano žmona esi, turi manęs klausyti. Argi tavo dievas nepaliepė to, ar gal tau, kaipo žmonai, pikta esu padaręs, ar prievartą prieš tave panaudojęs?..

ONA DUONUTĖ. Patsai viešpats dievas lėmė mergelės širdžiai pamilti vyrą, o vyrui mergelę, ir šventoji Bažnyčia laimina tą meilę amžinu ryšiu. Bet ne iš meilės vedei mane, ne meile vadovavaisi tu, per prievartą imdamas mane sau žmona. Nėra ir negali būti Aukščiausiojo Dievo ir šventosios mergelės, krikščionių šeimų globėjos, mūsų

jungtuvėms palaimos. Skaudžia prievarta išgautas Bažnyčios palaiminimas yra tik iš dievo pasityčiojimas. Taip kalba šventasis vyras ir mano sąžinės vadovas dvasininkas Jonas Skarbekas.

SKIRGAILA (*Į ją iš paniūrų žvairuodamas, iš lėto*). Už tokius žodžius jam reikėtų liežuvis ištraukti; jei aš to nepaliepsiu padaryti, tai vien tik kad tau nebūtų skaudu. Bet susilauks jįsai to, nors tariasi esąs savo Dievo ir mano brolio Jogailos ypatingoje globoje.

ONA DUONUTĖ. Kam skriausti turi šventą žmogų? Jei tavo rūsti širdis keršto reikalauja, nubausk, o dar geriau, liepk nudėti mane: vis tiek aš tau ne žmona ir ja niekuomet nebūsiu.

SKIRGAILA (*iš paniūrų į ją pažvelgdamas*). Būsi, kai aš panorėsiu. Bet dabar ne rūščiai barti – su geru žodžiu atėjau aš pas tave. Tik, matyti, tu vis dar pasitiki savo draugais, jų pagalba, ir todėl taip su manim kalbi.

ONA DUONUTĖ (*pakėlusi akis aukštyn*). Tu man priminei, kad ne vieno mano draugų kraujas tarp manęs ir tavęs. Ačiū.

SKIRGAILA. Na taip, kai kurių jau nebėra gyvų, o kurie gyvi, apleido tave. Ką jiems gali duoti draugavimas su tavim? Vien mano rūstybės baimę. Kur dabar galėtai prisiglausti, mano pilį apleidus?

ONA DUONUTĖ. Man nereikia nei žmonių meilės, nei jų palankumo. Bet tu veltui manai, kad aš neturiu draugų, kurie norėtų man pagalbos suteikti. Tu pats žinai, kad jų yra, ir todėl laikai mane uždaręs kaip kalinę, nors sakai, kad tavo žmona esu.

SKIRGAILA. Veltui taip kalbi. Pasakyk žodį, ir pilies vartai tau atsivers, ar nori medžioti, ar pažįstamus aplankyti. Teišvyks tik iš mūsų krašto priešas. O kodėl tu mano žmona esi, pati žinai. (*Po trumpo tylėjimo, į ją žiūrėdamas*) Kur dabar eisi iš mano namų? Tavo žemėje sėdi mano tijūnas, o tasai, kurio sužadėtinė buvai, jau kitą sau prisipiršo. (*Parėmęs galvą rankom*) Nebūk žiauri ir nesielk su manim piktai, kai aš atėjau su geru žodžiu.

ONA DUONUTĖ. O kodėl kilo šis karas?

SKIRGAILA (*atsisėdęs tiesiai ir nusišypojęs*). Ar nemanai, kad vokiečiai pradėjo karą, tave užstodami? Ten dar ne visi pamišo... Žinok, kad šį karą sukėlė Kęstučio sūnaus noras padabinti savo galvą Didžiojo Lietuvos kunigaikščio kepure. Ordinas jam palankiai teikia pagalbos, pamatęs, kad aš netikiu jo pasiūlymais ir aklu įrankiu nebūsiu, kaip kad buvo mano brolis Jogaila.

ONA DUONUTĖ (*tvirtai*). Netiesa.

SKIRGAILA (*ilgu žvilgsniu į ją pažvelgęs*). To man niekas dar nedrįso pasakyti į akis, o kas būtų drįšęs, nepakartotų. Bet tu moteris. (*Po kurio tylėjimo*) Vokiečiai man karaliaus vainiką siūlė ir ketino Žemaičių išsižadėti, jei sutiksiu susidėti su jais prieš lenkus. Aš atmečiau jų pasiūlymus: kunigaikštis Skirgaila užsidės karaliaus vainiką tuomet, kai patsai to panorės, o kol kas jis dar nežino, kuo tasai vainikas už Didžiojo Lietuvos kunigaikščio kepurę geresnis. Kuo gali baigtis su vokiečiais susibičiuliavimas, aš gerai numatau. Pakanka brolio Jogailos ir Vytauto patyrimų. (*Nuleidęs galvą*) Karas prasidėjo ir baigsis, o dėl tavęs niekam galvos neskauda.

ONA DUONUTĖ. Tebūna taip. Bet yra jų tarpe kilnių riterių, kurie pasiryžę aukoti dėl manęs savo gyvybę, ir tu veltui tvirtini, kad aš neturiu draugų.

SKIRGAILA. Ar turi galvoje tą vokiečių, kuris buvo sumanęs tave išvogti iš mano pilies?

ONA DUONUTĖ. Jis kilnus riteris, narsus ir tvirtas vyras.

SKIRGAILA. Ir aš jį tokį manau.

Ar todėl tu liūdi, kad aš sukliudžiau jam įvykinti, ko norėjote tu ir jis?

Jums, moterims, labai patinka, kurie dėl jūsų neapgalvotai elgiasi, kaip elgtis rimtam vyrui nedera.

ONA DUONUTĖ (*išdidžiai*). Aš tavo valioj esu, ir gali kalbėti, kaip tau patinka, nepaisydamas, ar mane užgauni. Bet žinok, jei dievo būtų lemta man pačiai iš jūsų dviejų pasirinkti, aš jį, ne tave pasirinktau.

SKIRGAILA (*ilgai žiūri į ją, parėmęs ranka pasmakrę*). Tu jau pasirinkai, ir man tai į akis sakai. Pasigailėsi.

ONA DUONUTĖ (*taip pat*). Aš valdovų duktė, ne vergė, ir tavo grasinimai manęs nebaido. Aš sakau, kad tu visa žinotai.

SKIRGAILA (*tiesiai atsisėdęs*). Gerai. Jei tau jisai tiek patinka, pažadu padovanoti jo galvą.

ONA DUONUTĖ. Dievas neleis! Dievas jį apsaugos!..

SKIRGAILA. Matysim, kas daugiau gali, tavo dievas ar Lietuvos valdovas. (*Pasikėlęs*) O dabar tu užmiršk, ką aš tau buvau sakęs, ir neatsimink. Aš atėjau čion su gera širdimi, norėjau tavo draugas būti. Bet dabar užmiršk tai... Aš būsiu tau valdovas ir viešpats, ir tu greit pajusi tai.

ONA DUONUTĖ. Dievas gailestingas.

SKIRGAILA. Ir lauk iš jo pasigailėjimo. Iš manęs jo nesulauksi nei tu, nei kiti.

BEDUGNĖ

I

Miegamasis kunigaikštienės kambarys. Kampe lova; grindys išklotos kailiais; šalia lovos pas sieną klaupykla su kryžium. Prie lovos priklausta kėdė; kambarį tamsu; ją apšviečia tik lemputė, kuri dega kampe, ir žvakė ant skobnių. Sienoje durys, šalia krosnies kitos į koridorių. Krosny kūrenasi ugnis

Kambarį kelios MERGAITĖS, jos, matyti, vos tik parengė kunigaikštieniui lovą ir dabar sėdi, kojas susirietusios po savim, ant grindų, pas krosnį, ir kalbasi

I MERGA. Viešpatie, kiek jų žuvo! Kaip aš bijau dabar! Ir kam aš žiūrėjau! Dabar man visur vaidenasi ir vaidenasi.

II MERGA. Tai tu juos matei?

I MERGA. Aš mačiau, kai juos parinko ir suguldė vienoje vietoje, greta, prieš palaidojant. Viešpatie, kaip gaila ir baisu! Vis vyrai kaip ažuolai...

II MERGA. Daug krito mūsų ir jų kareivių. Bet aš nieko tiek nebijau, kiek seno Stardo. Aš bijau viena net per kambarį eiti. Man vis vaidenasi, kad jis stovi, kaip būdavo, pas sieną ir piktai, atkakliai į mane bežiūri! Baisu net dirstelti: imsiu ir pamatysiu jo patamsėje žibančias kaip katės akis.

I MERGA (*priegalviui iš rankų iškritus*). Vai, baisu! Nekalbėk apie jį. Gal jis čia kažkur stovi ir klauso mūsų.

II MERGA (*žegnojasi, besidairydama aplinkui*). Vai, nekalbėk – suriksiul

III MERGA. Keistos esate, mergaitės! Kai Stardas buvo gyvas, jo nesibaidėt, o kai nukeliavo į dausą, ėmėte bijoti.

II MERGA. Tau gerai taip kalbėti, kad tu stabmeldė ir vis tiek pragaran pateksi. Todėl tau ir nebaisu.

I MERGA. Ne dauson nukeliavo tavo Stardas, bet pragaran, kaip stabmeldys; dabar velniai siuntinės jį pasaulin krikščionių sielas baidyti.

III MERGA. Bet vis dėlto jis buvo stabmeldys.

OLIGĖ (*sėdėdama pas krosnį*). Jis mirė krikščioniu: jį mirštantį pakrikštijo tasai lenkų dvasininkas, kurį kunigaikštienė laiko pas save.

I MERGA. O aš girdėjau, kad jis, į kovą eidamas, niekino Viešpatį Dievą ir todėl jį nudėjo iš dangaus sušvitusi ugnis.

OLIGĖ. Jis mirė krikščioniu, sakau jums, ir todėl jį iškilmingai laidos. Stabmeldžiai, kurie jo klausė, pamatys, kad ir jisai mirdamas krikščionių Dievą pripažino ir pagerbė jį. Taip sakė lenkų dvasininkas kunigaikštieni, aš pati jo žodžius esu girdėjusi.

III MERGA. O man Vairas, kuris matė, kai mirė Stardas, pasakojo, kad jis miręs, kaip kad seniau mirdavo visi lietuviai. Jis skubinosi į dausos šalį, kur gyvena dievai ir visi mirusieji mūsų tėvai ir senoliai. Ten jūs nebepateksit! Vergausite lenkams ir vokiečiams jų dausoje.

OLIGĖ. Ir Stardas ten nebepateks.

III MERGA. Pateko jau. Lenkų krivis melavo, nes jis burtu vandeniui apšlakstė tik lavoną, kai Stardo vėlė jame jau nebegyveno. Tie, kurie ten buvo, matė, kaip jo vėlė baltu žirgu nuėjo dangaus keliu į dausos šalį.

OLIGĖ. Melavo tavo Vairas! Jūs visi mėgstate apgaudinėti, ir jūsų dievai apgaulingi: jie – velniai, ne dievai. Lenkų dvasininkas nebūtų netiesą sakęs kunigaikštieni, ypač kunigaikščiui: pabijotų. O tavo Vairas tau tikrai pamelavo.

III MERGA. Vairas – garsus kareivis. Jį gerbia patsai valdovas ir senas karavadas Daugaila. Jis niekuomet nemeluoja.

OLIGĖ. Tai jam pasivaideno.

III MERGA. Jis narsus kareivis ir nieko nebijo, o vaidenasi tik tiems, kurie bijo.

I MERGA. Ir kam jį cerkvėn nunešė?! Visą gyvenimą gerbė jis savo stabmeldiškus dievus, piktažodžiavo dievui, ir vokiečių, ir gudų, o kai numirė, jį vieną laidos kaip šventą!

OLIGĖ (*atsikeldama, III-jai mergai*). A, kipšas ima tavo garsųjį Vairą! (*II-jai mergai*) Einam! (*Apkabina ją už juostos, ir abi išeina*)

I MERGA (*baigia taisyti lovą*). Kur jiedvi nuėjo? Aš bijau. (*Prieina ir sėdasi pas ugnį*)

III MERGA. O aš nieko nebijau. Mes – kai numiršta kas, statom naktin pieną ir kitus gėrimus ir valgymus dubenyse ir ąsotyse, kad mirusio vėlė turėtų ko valgyti ir gerti ir ilgiau pasilikėtų namuose, kur ji gyveno. Mes džiaugiamės, kai ji dar namuose esti, raudojam ir aimanuojame, kai gėrimai ir valgymai lieka nepalieti, nes tuomet brangi vėlė namus jau yra apleidusi. O kodėl jūs neapkenčiat ir baidotės numirėlių, aš nesuprantu. Argi mirę piktesni nekaip kad gyvi buvo?

II MERGA. Aš nieko nežinau. Visi bijo, ir aš bijau.

Koridoriuj už durų pasigirsta baisus riksmas. I merga irgi surinka ir nusitveria III-sios mergos ranką; kambarin įbėga OLIGĖ ir II-JI MERGA, abi nusigandusios

II MERGA. Ten Stardas! Dieve susimilk ir apgink mus! (*Drebėdama slepiasi už III-sios mergos*)

I MERGA. Kur? Kur? (*Irgi slepiasi už jos*)

OLIGĖ (*drebėdama, nusigandusi*). Ten, netoli didžiosios menės... Jis stovėjo lyg gyvas... (*Kiek nurimus*) Dieve, kaip aš nusigandau.

ONA DUONUTĖ (*įeina per kitas duris, rami. Sustoja vidury kambario, dairosi į visas*). Ko jūs taip rėkajat? Sukelsit visą pilį.

III MERGA. Mergos sako, kad mačiusios Stardo vėlę ir nusigandusios. Bet manau – tai netiesa.

ONA DUONUTĖ. Stardo vėlę? Jums, matyti, pasivaideno, mergutės...

II MERGA. Ne, ne! Aš gerai esu mačiusi, kaip jis užėjo už kampo ir pasislėpė.

ONA DUONUTĖ (*ramiai*). Pažiūrėsim, kur jūs jį matėt. (*Ima nuo skobnių žvakę, atidaro duris ir žengia priekin. Ten stovėdama dairosi aplinkui, pakėlusi aukštyn žvakę. Mergos stovi josios užpakaly*) Matot, nieko nėra. (*Grįžta atgal, stato žvakę ant skobnių, mergos apstoja ją*) Jis mirdamas pažino dievą ir švento teikėsi krikšto, kuris nuplaudžia visas žemės nuodėmes. (*Atsisėda šalia lovos į kėdę; III-ji merga nuauna ją*) Jis dabar danguje drauge su šventaisiais džiaugiasi Kristaus veidu ir amžina šviesa. Ramybės neturi tik tos vėlės, kurių nei dangus, nei pragaras nepriima. (*Atsistoja. Mergos ją nurengia; pusiau nusirengus atsisėda lovon*) Nesibaidykit, eikite į savo kambarius ir ramiai miegokite.

II MERGA (*taisydama drabužius*). Vis tiek šią naktį aš neužmigsiu, kol sugiedos gaidys.

I MERGA. Gerai būtų dabar turėti kambary gaidį. Sako, monai neina ten, kur yra gaidys.

II MERGA. Einam paprašysim pas tijūno žmoną, kad šiai nakčiai paskolintų mums gaidį.

I MERGA. Einam, bet visos drauge, ir tu, ir Oligė, ir ji (*rodo į III-ją mergą*). Aš viena neliksiu ir neisiu.

OLIGĖ. Kaipgi mes visos išeisim? Kunigaikštienė liks vienai viena ir bijosis.

ONA DUONUTĖ (*atsistojusi*). Eikit ramiai, aš nebijau viena. Dievas mano globėjas, ir aš tikiu, kad be jo žinios man ir plaukas nuo galvos nenukris.

Mergos atsisveikina su kunigaikštie ne ir išėina. Ona Duonutė apsižvelgia aplinkui, sumasto paleistus plaukus ir atsiklaupia klaupyklon; sudėjęs rankas

Tėve mūsų, kuris esi danguje...

Girdėti koridoriuje vėl kažkas suriko

Jos vėl suriko... Vėl pasivaideno joms... Nejaugi tiesa, kad jo vėlė neranda ramybės? (*Atsistojusi*) Dieve aukščiausias, kaip baisu!.. (*Sudrebėjusi*) Viešpatie Jėzau Kristau, gelbėk mane, nusidėjėlė! Ach, kam aš leidau mergaitėms išeiti! (*Klausydama*) Ir mels-tis negaliu... Štai jis eina... Štai prie durų... priėjo... Štai grobsto... Ne, ne! (*Sunėrus rankas*) Tai man tik vaidenasi... Tai plaka mano nelaiminga, nusigandusi širdis. (*Atsiklaupia*) Ko aš bijosiu? Šventa išpažintimi susitaikiau su dievu, jis mano maldą išgirs... Neklausysiu nieko, melsiuosi. Malda išsklaidys baisias mano mintis. (*Klausydama*) Viešpatie, kažkas atidaro duris... Ne, nesidairyčiau, nežiūrėsiu... Neiškęsiu, Viešpatie! Vai, suriksiu... (*Dirstelėja, atsigręžusi į duris. Duryse kažkoks vyras. Ji pašoka iš vietos ir surinka*) Va-ai, Stardas!

KELERIS (*priglaudęs pirštą į lūpas*). Tss!.. (*Tyliai*) Nenusigąsk. Aš ne tasai, kuo mane palai-kei.

ONA DUONUTĖ (*atsistojusi tarp klaupyklos ir lovos, išgąščio kupina*). Kiekviena dvasia dievą tegarbina!.. (*Drebėdama, išgąščio kupinu balsu*) Kas tu? Ko tau čia reikia tokiu metu?

KELERIS (*taip pat kaip anksčiau*). Tss!.. Aš Keleris! Atmeni vokiečių riterį, kuris norėjo tau gero, bet tapo priežastimi neatitaisomos nelaimės. Aš tuomet neištesėjau garbės žodžiu patvirtinto pažado, kurį tau buvau davęs. Tu atmeni, aš baisia priesaika tau siekiau – švento Jurgio ietimi.

ONA DUONUTĖ. Aš atsimenu. Dabar pažinau tave. (*Liesdama rankom skruostus*) Kaip tu patekai čion šiuo metu? Kodėl tu čia esi?

KELERIS. Aš norėjau tave išvesti iš čia, jei tik sutiksi, tuo pačiu būdu, kaip aš čion patekau, bet, matyti, mane apgavo ir išdavė. Tu gavai mano laišką?

ONA DUONUTĖ. Gavau. (*Išeidama aikštėn*) Ach, Dieve aukščiausias, ko gi tu vėl čion grįžai? Ar nežinai, kokis tau gresia pavojus?..

KELERIS. Aš jau esu tau sakęs, kodėl aš čia. Riteriui jo žodis, šventa priesaika patvirtintas, brangesnis negu gyvybė. Aš galiu tik mirti, jei nepasiseks ištesėti, ką tau esu pažadėjęs ir prisiekęs. (*Sunėręs rankas ant širdies*) Ne, aš tau dar ne visą tiesą pasakiau: tu graži kaip Dievo aušra, ir aš pamilau tave tą valandėlę, kai pamačiau. Aš slapta įsivogiau čion tavęs pamatyti. Aš žinau, kad turiu žūti, ir mirsiu, kaip riteriui dera, bet negalėjau gyventi, nepamatęs tavęs nors vieną dar kartą. (*Atsiklaupia ir ištiesia į ją rankas*)

ONA DUONUTĖ (*žengdama kelis žingsnius priekin ir gniauzdama rankas*). Dieve mano, Dieve mano! Ką tu padarei, beproti?

KELERIS (*taip pat*). Aš per daug pasitikėjau protu, aukso galybe ir savo laime. Bet tu nesigailėk manęs. Už laimę tave matyti ir mylėti verta nukentėti, verta gyvybę prarasti. Kas man gyvenimas be tavęs! Jis nesiliaujamas skausmas, nesuvaldomas ilgesys, stipresnis, nekaip mano jėgos gali pakelti. (*Tyliai, suglaudęs ištiestas rankas*) Tu verki? Nesigailėk manęs. Iki šiol aš blogai gyvenau, daug pikta žmonėms dariau, dažnai dievą įžeisdavau, bet nuo to meto, kai tave esu pamatęs ir pamilęs, aš prisiekiu Šventai Panelei, kad būsiu tavęs, skaisčiausios dangaus gėlės, vertas, vis tiek, kur mums teks susitikti, šiame pasauly ar viešpaties dievo rūmuose. Mano svajonė įsikūnijo, tave aš pamačiau. Nori išeiti su manim iš čia tuo pačiu keliu, kuriuo aš čion atvykau? Jei manęs neišdavė, mes lengvai išeisime; jei apgavo ir išdavė, aš kalaviju tau kelią praskinsiu, arba žūsime abu.

ONA DUONUTĖ (*neigiamai kraipydama galvą*). Ne, riteri, aš negaliu eiti su tavim. Aš nenoriu netekti doro vardo. Dievas mato mano širdį ir žino, kaip aš esu tau dėkinga, bet sekti tavim negaliu (*gniauzdama rankas*), negaliu, negaliu, riteri...

KELERIS. Tu gesini paskutinį vilties spindulį, tu nutrauki paskutinį siūlą, kuris dar rišo mane su gyvenimu. Dėkui! Dabar, jei teks man mirti – mirsiu, kaip dera kareiviui, kuris dėvi aukso pentinus ir riterio juostą. Dėkui tau. Tik leisk man, prieš išeinant mirti, paliesti tavo kojas, pabučiuoti tavo drabužių kraštelį. (*Atsiklaupęs pagauna jos drabužio kraštą, bučiuoja*)

ONA DUONUTĖ (*klauso, pridėjusi pirštą prie lūpų*). Tss! Aš girdžiu...

KELERIS (*ramiai, išleidęs drabužius*). Matyti, tavo tarnaitės, kurios dukart mane matė, sužadino pilį ir dabar sukilę žmonės manęs ieško.

ONA DUONUTĖ. Dieve mano, jie gali čion ateiti!..

KELERIS (*atsistodamas*). Dėkis, kad miegi, ir neįleisk jų čia.

ONA DUONUTĖ. O jei su jais kunigaikštis? Tu manai, riteri, kad jį kas sulaikys? Jis įeis čion! (*Susiėmus rankom už skruostų*) Dieve, kas tada bus su manim?

KELERIS (*ramiai*). Jis nebeįeis iš čia. (*Traukia kalaviją iš makšty*)

ONA DUONUTĖ (*kuštomis*). O mano moters garbė? Tu, riteri, apie tai negalvoji? Juk tu esi mano kambary, kuriame aš miegu.

KELERIS. TAIP, aš apie tai nepagalvojau. (*Mauna kalaviją makštysna*) Kur veda šitos durys? (*Rodo į priešingas duris*)

ONA DUONUTĖ (*pasiklausydama vis didėjančio triukšmo*). Į koridorių... Paskui į kapelą... Iš ten, kur tave matė, kapelon galima patekti tik per mano kambarį...

KELERIS. Gerai, aš neužmiršiu. O dabar sudiev! Atsisveikinant leisk man tavo kojas pabučiuoti. Šiame pasauly juk nebepasimatysime, o ar teks aname, nežinau: tu juk dangui skirta, o aš jo dar nesu vertas. (*Atsiklaupęs staiga apkabina jos kojas*)

ONA DUONUTĖ (*nusilenkus į jį*). Riteri, atsikelk, nereikia...

Keleris atsistoja, ir jį, pusiau apalpusi, puola jo glėbin; Keleris ją ilgai bučiuoja. Už durų pasigirsta balsai; Keleris paleidžia kunigaištienę ir skubiai išeina per priešines duris

Viešpatie, gelbėk jį! Švenčiausioji Mergele, saugok jį!.. (Sugniauždama rankas) Arba temirštu ir aš!.. (Krinta apalpusi ant grindų... Durys atsidaro, ir ant slenkščio pasirodo SKIRGAILA. Už jo matyti DAUGAILA ir kiti ginkluoti vyrai)

I I

Kapela. Nedidelis, keturkampis, žemais skliautais kambarys. Altorius priešaky. Prieš altorių dega lempelė. Kairėje mažos drelės zakristijon. Vidury kapelos katafalkas su karstu, pridengtu juoda marška. Karsto dangstis priglaustas prie sienos, dešinėje, netoli lango

KELERIS (*duryse; dairosi į koridorių, paskui įeina vidun ir užšauna duris. Dairosi aplinkui ir, pamatęs dureles, prieina ir mėgina atidaryti*). Užrakintos, o išlaužti nepajėgsiu. Tvirtai stato savo laužus nemiklios stabmeldžių rankos. (*Dairosi aplinkui*) Iš čia nėra kito išėjimo, kaip tik durys, pro kurias įėjau. Bet už jų laukia mane mirtis ir baisi gėda ne tik man, bet ir jai. (*Maldingai sudėjęs rankas ir pakėlęs akis aukštyn*) Ak, atleisk man, mieloji, kad nerimtu žingsniu įtraukiau tave į tokią nelaimę ir gal dar suteiksiu tau amžiną gėdą... O, kad dabar mane prasiskyrusi žemė prarytų ir aš ten galėčiau amžinai pasislėpti... Ar kad visa, kas nūnai atsitiko, tik sunkiu sapnu virstų... Aš tik dabar supratau, kaip tave nuskriaudžiau, kokios baisios gėdos tau galiu būti priežastimi: jie ateis čion per tavo miegamąjį kambarį ir suras mane čia... Lengviau man kentėti pragaro kančias, lengviau galvoti, kad tu kitam, ne man, priklausysi, negu žinoti, kad dėl mano priežasties turi ištikti tave tokia nelaimė!.. (*Prieina altoriaus laiptus, atsiklaupia ir, sudėjęs rankas*) Viešpatie Dieve, tu visa gali! Stebuklą padaryk, ne dėl manęs, bet dėl josios. Aš tau už tai pažadu neišleisti iš rankų ginklo, kol tavo vardo garbei nukausiu tiek šventos bažnyčios priešų, kiek yra pirštų ant mano rankų ir kojų ir ant jos rankų ir kojų. Tik neleisk, kad mane čia surastų! (*Atsistojęs, išdidžiai*) Nelaikyk man per gėdą, kad prašau mane gelbėti, ir nemanyk, viešpatie, kad esu bailus ir todėl prašau. Riterio žodžiu tau siekiu, kad nėra baimės mano širdy! Tik dėl jos, dėl moters, tave prašau! O tau, Švenčiausioji Mergele, pažadu ir vežimus, ir arklus, ir visą kitą lobį, kuri artimiausioj kovoje paimsiu. Tebūna jis tavo altoriui padabinti Marienburgo bažnyčioje. (*Sužaibuoja. Keleris pamato dabar langą*) Tu, Viešpatie, jau išgirdai mano maldą ir rodai man kelią, kuriuo turiu sprukti. Ačiū! (*Prieina į langą, išlaužia jį ir žiūri*) Ne, viešpatie, ar tu pasijuokei iš manęs, nors esu riteris, kuriam kad ir karalių karalius visgi pagarbą teikti privalo. Juk mano stiprus kūnas neprisiskverbs per tokį plyšį. Gal tik tavo angelai galėtų per jį mane prastumti... (*Klausosi*) Vėl, ko gi čia nusiminiau, ko karščiuojusi? Galgi manęs neišdavė, tik mačiusios mane merginos sukėlė triukšmą ir sužadino prakeiktus pilies gyventojus. Vaiduokliu mane palaikė, paieškojo, nesurado ir nurimo. Iki aušra užtekės, dar galėsiu išeiti iš pilies. (*Prieina prie karsto*) Kas tu esi, atsitiktinis mano kaimyne, su kuriuo likimas liepė man nakties dalį praleisti? Kas tu esi, man vis tiek, aš tavęs nebijau. (*Pakopia laiptais, pakelia maršką, kuria karstas*

pridengtas, ir pažvelgia į lavono veidą) Pažinau tave: tu – kilnūs stabmeldys, senovės karžygių dainius. Tik kokiū būdu tu čion patekai? Nejaugi ir tave palietė Dievo malonė? (*Pridengia velionio veidą marška ir nulipa žemyn*) Nors tu esi prisidėjęs prie mano nelaimės, bet pikto aš tau nejučiu ir (*nusigręžęs į altorių*) prašau tave, viešpatie, už jį, jei mano malda jam dar reikalinga. (*Žegnojasi. Kurį laiką stovi nejudėdamas. Paskui klausosi*) Eina!.. (*Prieina į duris ir, pridėjęs ausį, klausosi. Skubiai nuo durų pasitraukdamas*) Dangaus galybės! Čion ateina, velnio vaikai! Reikia iš čia pranykti, o kur, aš nežinau. Ar į karstą aš pasislėpsiu? (*Nudžiugęs*) Ir tikrai, kodėl gi karste negaliu pasislėpti? Juk ten manęs neieškos, tik tu (*kreipdamasis į karstą*), drauge, manęs neišduok. O kai tik jie išeis, gal kažką ir sumanysiu, kaip iš šito laužo išsprukti. (*Skubiai užlipa į kataialką ir nutraukia nuo karsto maršką*) Nors tu liesas ir erdva tau karste, bet mudu nesutilpsime. Na, mielas drauge, patarnauk man, užleisk savo ankštą butą... Tu liesesnis, per langą išlįsi... (*Ištraukia lavoną iš karsto*) Aš tau padėsiu... Br... Nemalonu tave paliesti, bet ką bedarysi. (*Eina į langą ir prastumia lavoną*) Truputį aukšta ir nesmagu keliauti šituo keliu, bet, manau, tai per daug tau nepakenks ir tu man atleisi. (*Girdėti, kaip krinta lavonas*) Sudiev! Gal greit pasimatysim kitam pasauly, kur nebėra nei draugų, nei priešų...

Triukšmas už durų didėja; girdėti žingsniai ir balsai. Keleris dabar visai ramus ir nesiskubindamas pritaiko langą

BALSAS UŽ DURŲ. Durys užrakintos. Negalima atidaryti.

SKIRGAILA. Išlaužkite duris! Kirviu jas, jei kitaip negalima!

Durys braška, iš oro spaudžiamos. Keleris atsargiai kopia į katafalką, atsargiai įlipa karstan, deda ten kalaviją, patsai gulasi ir visas su galva užsikloja marška

KELERIS (*užsiklodamas*). Šventas Jurgi, riterių globėju, į tavo rankas dabar įteikiu savo garbę ir garbę tos, dėl kurios aš visa tai dariau. O tu, Viešpatie Dieve ir Švenčiausioji Mergele, neužmirškite, ką aš jums esu pažadėjęs!

Išlaužtos durys krinta viduriu kapelos, apversdamos pastatytus pas katafalką žiburius. Įeina

SKIRGAILA, DAUGAILA, artimi BAJORAI ir KAREIVIAI. Kai kurie laiko kalavijus rankoje

SKIRGAILA (*iėjęs pirmas kapelon, atsistojęs vidury, dairosi aplinkui*). Teatsistoja du pas duris, o kiti apžiūrėkite visus kampus. Iš čia jis neturi išsprukti.

Daugaila drauge su kitais įeina kapelon ir apieško visus kampus ir kampelius. Skirgaila sėdasi nišon, padėjęs kalaviją ant kelių ir susimąstęs, nepastebi, kas aplinkui dedasi.

Duryse pasirodo BUTRIMAS

DAUGAILA (*prieidamas*). Kunigaikšti, čia nieko nėra.

SKIRGAILA (*nejudėdamas*). Jis turi čia būti. Ieškokite geriau.

DAUGAILA (*nusigręžta į kareivius, kurie vis dar ieško. Tie rodo rankų mostais, kad nieko nėra*). Na, taigi. (*Kunigaikščiui*) Jei čia kas buvo, jį turėjo žemė praryti: jis negalėjo išsprukti, o čia jo nėra.

BUTRIMAS (*pasilenkęs kunigaikščiui, skersuodamas į karstą, tyliau, kad išgirstų tik jis ir Daugaila*). Aš klausinėju mergaites, kurios pirmos buvo jį pamačiusios. Jos kalba, kad gerai jį pažinusių: tai buvo Stardas, kuris štai karste guli. (*Kaire ranka rodo į karstą*)

SKIRGAILA (*nekantriai*). Niekus man kalbi! Aš žinau, ką žinau ir turiu žinoti. (*Atsikeldamas, Daugailai*) Daugaila, kur kareivis, įleidęs vokietį pilin?

BUTRIMAS. Įleidęs vokiečių pilin? (*Išskėsdamas rankas, į kitus*) Ką tai reiškia? Nieko nesu-
prantu...

DAUGAILA. Jis dabar stovi sargyboje pilies vartuose.

SKIRGAILA. Jei nesurasi vokiečio, liepk jį pakarti, – jis išleido vokiečių atgal iš pilies.

DAUGAILA. Jis to nepadarė ir padaryti negalėjo, – jis doras kareivis ir tau ištikimas.

SKIRGAILA. Kas išdavė vieną, gali ir kiekvieną išduoti. Juo negalima pasitikėti.

DAUGAILA. Ką jis padarė, mano liepiamas ir tavo sutinkamas padarė. Aš duodu tau už jį
ranką, kaip kad jam esu davęs už tave.

*Kareiviai susiburia duryse. Butrimas visą laiką stengiasi užkalbinti Daugailą, bet tasai nekreipia
dėmesio*

SKIRGAILA. Tavo dalykas, kam tu ranką davei, ir man tai nerūpi. (*Atsistojęs ties Daugaila
ir sunėręs rankas užpakal*) Aš kai kam esu pažadėjęs vokiečio galvą. Nėra jos, turi nu-
kristi kita.

DAUGAILA (*nustumdamas šalin Butrimą, kuris nori jam kažką pasakyti*). Jei tau, valdove, rei-
kia galvos, paimk mano seną, bet žodį turiu išlaikyti, kol esu gyvas. Aš ne kunigaikštis,
ir mano garbė vien mano doroje.

BUTRIMAS. Aš nesuprantu, apie kokį vokiečių, kokį kareivį judu kalbate, bet žinau, kad ten
buvo ne kuris kitas, tik Stardas. Mergos visais dievais siekia, kad tai jis buvo, o juk jos
dukart šią naktį yra jį mačiusios. Ko gi būtų nusigandusios ir mergos, ir kunigaikštienė,
jei būtų gyvą žmogų pamačiusios.

SKIRGAILA. O kareivis, kuris įleido vokiečių pilin? Ar jis nematė, ką per vartus leido?

BUTRIMAS. Nežinau, apie kokį kareivį...

SKIRGAILA. Nežinai, tai tylėk! (*Sumojęs ranka*)

BUTRIMAS (*tyliai, paslaptینگai*). Kunigaikšti, mirusieji pasiima išvaizdą, kurią nori...

DAUGAILA. Nežinau, ar tiesa, ką Butrimas pasakoja, bet žinau, kad čia jo nėra, ir išsprukti
iš čia nebuvo kaip.

SKIRGAILA (*pažvelgęs į katafalką, nerimastaudamas*). Nejaugi jis vėl mane apvyklė ir apgavo?
Ar vėl aš klystu?... (*Kurį laiką stovi, parėmęs pasmakrę ranka*) Ne, nesiduosiu apgauna-
mas nei gyviesiems, nei mirusiesiems. (*Palydams*) Ei, pašaukite čion tuojau lenkų popą,
tepalaidoja jį, kaip žino, tik tuojau... O tu, Butrime, pasižiūrėk, kad šią naktį, ryt dieną
ir kitą naktį, kol paliepsiu, kad gana, būtų visi įėjimai ir išėjimai sargybos saugojami.
Kareivių tarpe yra balių, todėl visur pastatyk po du vyrų. Daryk, ką liepiu.

*BUTRIMAS išeina su kareiviais. Pasilieka tik kunigaikštis ir Daugaila. Kunigaikštis tyliai, nieko
nekalbėdamas, apeina ir apžiūri visus kampus. Jį lydi Daugaila, laikydamas rankoje žiburį, kurį
jis anksčiau buvo paėmęs iš kareivio. Apžiūrėjęs visa, Skirgaila vėl sėdasi nišoje ir, parėmęs galvą,
tyli. Daugaila stovi priešais, aukštai pakėlęs žiburį, ir laukia, kada Skirgaila pasikels išeiti*

SKIRGAILA (*pakėlęs galvą ir žiūrėdamas Daugailai į akis*). Ką tu manai, Daugaila?

DAUGAILA. Aš manau, kad geriau kas atsitiko, negu kaip kad turėjo atsitikti... O mums
reikėtų greičiau iš čia išeiti. Galgi tikrai Stardas pyksta...

*Tuo akimirksniu vėtra išstūmė blogai pritaikintus lango rėmus, kurie krinta ant grindų. Žiburys
akimirksnį sumirgėjo, vos nepageso. Daugaila griebiasi kalavijo. Kunigaikštis irgi pašoka iš vietos.
Bet vieną akimirksnį abu vėl nurimo. Daugaila, rodydamas į langą*

Štai vienintelis kelias, kuriuo jis galėjo iš čia išeiti. Bet kas tą kelią pasirinko, turėjo
būti pasirengęs į daugą keliauti.

SKIRGAILA. Nejaugi manai, kad jis per šitą plyšį išlindo? Panorės narsus kareivis, dargi turįs rankoje kalaviją, negarbinga bailaus žmogaus mirtimi žūti.

DAUGAILA. Kito kelio iš čia jam nebuvo, valdovė. Arba tenka manyti, kad tiesa buvo Butrimo žodžiuose.

SKIRGAILA. Pažiūrėk, ar nepamatysi, kai sužaibuos, jo ten žemai, apačioje.

DAUGAILA (*atiduoda jam žiburį ir kopdamas aukštyn*). Tavo žodis – man liepimas. Bet sunku man senam į šitą plyšį įlikti. Reikia žiburys numesti, gal krisdamas neužges, bus geriau matyti.

SKIRGAILA. Kad ant kalno stovėdamas vokietis pamatytų ir nušautų tave... (*Imdamas žiburį kiton rankon*) Lipk atgal, Daugaila. Aš vis tiek nepatikėsiu, kol patsai pamatysiu.

DAUGAILA (*lange*). Mano akys blogai mato, bet ten kažkas žemai juoduoja. (*Nulipa nuo lango. Skirgaila paduoda jam žiburį ir kopia patsai*)

SKIRGAILA. Patikėsiu, kai patsai pamatysiu. (*Įlindęs į langą, žiūri žemyn. Sužaibuoja*) Taip, ten žmogus guli... (*Nulipa nuo lango*)

DAUGAILA. Matai, valdove, kaip tu veltui buvai įtaręs ištikimą kareivį.

SKIRGAILA. Taip. Matau, kad aš imu dažnai klysti. (*Sėdasi vėl*) Bet kodėl jis panorėjo mirti tokiu būdu ir nežuvo, kaip tvirtam vyrui dera – kovoje, su kalaviju rankoje? Juk aš žinau ir visi žino, kad jis buvo narsus kareivis.

DAUGAILA. Iš kur žinai, valdove, kad taip mirti, kaip jis mirė, mažiau reikia narsos negu mirti su kalaviju rankoje? (*Kraipydamas galvą*) Ne, taip miršta ne bailūs, bet tie, kurie save aukoja. Jis nepanorėjo, kad jo mirtis būtų tavo žmonos amžina gėda, ir tu jam turi būti dėkingas. Aš nežinau, kodėl elgeisi, kaip kad pasielgei, bet žinau, kad čion patekti jusiai galėjo tik per tavo žmonos miegamąjį kambarį. O kas savo žmoną niekina, tas niekina savo garbę ir dorą vardą. Taip manė tuomet, kai aš buvau dar jaunas.

SKIRGAILA. Ką tu nusimanai, seni? (*Atsikeldamas*) Dabar pasaulis kitokis negu tuo metu, kai tu buvai jaunas. Bet jei jis beliko ir tas pats, žinoti apie tai nenoriu. Aš keršto ieškau ir keršyti maniau taip, kad mano kerštas būtų baisus... Bet vėl nepasisėkė... (*Nusigrėžęs į duris*) Pasiųsk kareivius, teatneša jo lavoną pilin. (*Duryse*) Aš jo galvą kai kam esu pažadėjęs, ir kunigaikštis turi žodį tesėti. (*Išėina*)

DAUGAILA (*likęs vienas, stato žiburį žibintan sienoje ir pritaiko rėmus*). Ne, tepasilieka jis ten, kur guli. Jei tu, kunigaikšti, nesirūpini savo namų garbe, ja pasirūpinti turiu aš. Temo geriau visi, kad tai buvo Stardas. (*Nusigrėždamas išėiti*) Kol tamsu, liepsiu lavoną nuplukdyti upe... Kad niekas nepamatytų, kas jis buvo, ir nesužinotų, koku būdu ten atsirado žuvęs... (*Duryse*) Taip reikia ir taip bus...

III

Kapela. Viskas kaip anksčiau. JONAS SKARBEEKAS skaito egzekviją. Ant katafalko karstas. Jis uždengtas juoda marška. Aplink karstą dega žvakės ir lempelės. Keli bajorai atėjo pažiūrėti, kaip Stardas laidojamas

I BAJORAS. Tai šianakt jūs nieko nesuradot? Nesuėmėt?

BUTRIMAS. Ką turėjome surasti? Tas, kurio ieškojom, juk čia guli. (*Linkteli galvą karsto link*)

II BAJORAS. Nejaugi tai buvo jis? (*Bailiai dirsteli į karstą*)

I BAJORAS. Kai aš šiandien į jį dirstelėjau, man pasivaideno, kad jo veidas baisiai pasikeitęs. Jis visai nepanašus dabar į tą, kuri mes gyvą pažinojom. Tik pažiūrėkit, kaip pajuodo jo plaukai!

II BAJORAS. Nenoriu aš į jį žiūrėti, tesaugoja mane dievai susitikti su juo. Piktas jisai, ir bijau, kad neimtų keršyti visiems – ir priešams, iv draugams.

BUTRIMAS. Nesuprantu, kam sumanė jį tokiu būdu laidoti. Visi kalba, kad lenkų dvasininkas jį pakrikštijo jau mirusį ir todėl taip pyksta jo velė. Bijau, kad nepridarytų mums vargo.

II BAJORAS. Ar jam dabar ne vis tiek, kada jį krikštijo ir kaip jį nūnai laidoja?

BUTRIMAS. Matyti, ne vis tiek, jei patsai neturi ramybės ir mums neduoda. Matyti, krikštus suklaidino jam kelią į dausą, o krikščionių dangun nenori...

I BAJORAS. Tai ir bastosi, vietos sau nesurasdama. Ne į gera tai mums visiems... (*Kuštomis*) Sako, nakčia jis vos vos nepasmaugęs kunigaikštienės. Gerai, kad metu suspėjo išgelbėti! Jau buvo ją radę be žado.

II BAJORAS. Ji to verta. Ar ne ji priežastis viso, kas ištiko mūsų kraštą? O kas dar mus dėl jos gali ištikti!..

BUTRIMAS. Pasakos! Nusigando, pamačiusios tą, kuris yra miręs, ir apalpo. Ji, nors mūsų tautos, bet galvoja kaip lenkė; kas numirė, to nebėra pasauly, jei jis ne piktas, – mano jie.

I BAJORAS. Jis turėjo būti baisus. Juk jis pyksta.

II BAJORAS (*nustebęs*). Žiūrėkit, žiūrėkit! Kunigaikštienė ateina.

Kapelon įeina KUNIGAİKŠTIENĖ, mergaičių lydima. Ji vidury kapelos, tiesiog ties karstu, atsiklaupia. Viena mergaičių paduoda jai knygas, ir ji ima melstis. Mergaitės suklaupia užpakaly

Nejaugi ji atėjo prašyti, kad Stardas atleistų jai ir nepyktų?

I BAJORAS. Nemanau. Ji išdidi... Valdovų giminės...

BUTRIMAS. Mergaitės man sakė, kad ji kiaurą naktį akių nesumerkusi: vis meldusis ir verkusi.

I BAJORAS. kažkas baisaus turėjo ją ištikti.

Kunigaikštienė nuleidžia rankas su maldaknyge, nejudėdama įsmeigia akis į karstą; tik lūpos kruta, matyti, meldžiasi

Žiūrėkit, žiūrėkit, kas su ja dedasi. Ji žiuri į jį... Kalbasi!..

Kapela kupina mėlynos šviesos. Visi lyg pranyksta, matyti tik viena kunigaikštienė. Ji klūpo, rankas nuleidus, ir meldžiasi. Katafalko dešinioje pusėje atsistoja ŠVIESUSIS VYRAS, o kairioje TAMSUSIS. Balsai jų lyg griausmas Tik kai kada girdėti kunigo Skarbeko žodžiai

ŠVIESUSIS VYRAS. Štai ji atėjo šventyklon, ir tu tuojau pajutai. Visi spėja ją atėjusią pasimelsti už velės ramybę to, kuris čia turi būti ir kurio vietą tu esi užėmęs. Tu vienas tik visam pasauly numanai, kodėl ji čia atvyko. Visą naktį gyvenusi čia baime, čia viltimi, ji atėjo padėkoti aukščiausiam už tavo gyvybės, savo garbės ir doro vardo išgelbėjimą, už tavo meilę, kuria amžinai džiaugsis josios širdis ir kuri amžinai liks josios gyvenimo šviesioji aušra.

TAMSUSIS VYRAS. Nejaugi tu iš tikro manai leisti, kad tave gyvą pakastų? Nejaugi tu toks likai beprotis, jog gali svyruoti, ar nepasirinkti tokį baisų likimą, kada dar taip lengva išsigelbėti? Užtenka tau tik sujudėti karste, pakelti galvą, ir visi čia esamieji išsigandę išbėgios į visas šalis, ir tada tau kelias bus laisvas. Dargi su tavim tavo kalavijas, kuris niekuomet nėra tavęs apvylęs.

ŠVIESUSIS VYRAS. Taip, gali atsitikti, kad tie, kurie čia yra, baimės pagauti, nesulaikys tavęs. Bet tu patsai žinai, nes girdejai, kai buvo įsakyta, kad visi išėjimai ir įėjimai stipriai

būtų saugojami kareivių, kurie laukia, kada tu pasirodysi, ir mano, kad pasirodyti turi tu, ir todėl jų nebeįbaidysi. Vargiai ar patsai išsigelbėsi, o toji, kuri tave pamilo, taps paniekos moterimi, ir tu suteiksi josios vardui amžiną gėdą.

JONAS SKARBEKAS (*balsas jo skamba paslaptinai, lyg iš kažkur iš tolo*). „Kodėl aš nenumiriau, iš motinos vidurių išeidamas, ir neužbaigiau tuomet savo dienų? Būtau dabar gulėjęs ir ilsėjęsis... Miegotau, ir ramu man būtų... Ten neteisingi nustoja baimę gimdę, ten ilsisi siela nuvargę, ten didelis ir mažas lygus yra... Kam kenčiantiems duota dienos šviesa ir gyvybė siela nuvargusiems? Tiems, kurie mirties trokšta ir josios nėra?“ ...

ŠVIESUSIS VYRAS. Tu daugel pikto esi padaręs viešpaties akyse, ir didi turi būti tavo auka atlyginti dievo teisybei. Atmink, kad tavęs ištesėjusio laukia didelis atlyginimas, didi laimė tau pagaminta. Ten tu ją rasi, kokią nori surasti, skaisčiau kaip aušrinė žvaigždė ir kaip dangaus rasa tyrią. Čia net išsigelbėjusio laukia tavęs gėda, kad pražudei moterį, jai išgelbėjimą pažadėjęs ir pažado netesėjęs. Visi tai žinos ir piktinsis, kada kalbės su tavimi. Nejau panorėsi tokio gyvenimo tu, kuris mirti buvai pasirinkęs, dėl josios čia vykdamas? (*Rodydamas į kunigaikštienę*) Matai, ji laimina dievą už tavo stebuklingą išganyimą ir už tai, kad yra jau praslinkęs pavojus garbei, kuri brangesnė jai už gyvybę.

TAMSUSIS VYRAS. Bet kokią auką turi už tai mokėti! Ji niekuomet apie tai nesužinos, lengvai praeidama šalia tavo kapo, ir josios akyse tai bus svetimo kapas.

JONAS SKARBEKAS. „Dienos žmogaus, moters pagimdytos, trumpos ir liūdesio kupinos. Jis miršta, sudūli ir kur jis? Pranyksta vanduo ežere, nuseka upė ir išdžiūsta: taip žmogus atsigula ir nebeatsikelia. Iki pasaulio pabaigos jis neatsikels ir neprabus iš amžino miego. Nuėjęs tamsybėn, nebeišeis iš ten, nebesugrįš savo namuosna, ir vieta, kur jis buvo, nebežinos jo“.

TAMSUSIS VYRAS. Saulė šiandien tekės kaip visuomet, ir dangus linksmins žemę ir visa, kas joje yra, savo linksma skaidruma. Ir saulė, nusileisdama vakaro metu, apgaubs dangų ir žemę aukso spinduliais. Bet tu nebematysi, tu tamsybėj kankinsies, kol baisia mirtimi numirsi. Ir pragare nėra didesnių kančių kaip tos, kurios tavęs laukia!..

ŠVIESUSIS VYRAS. Bet už tai tavęs laukia amžina šviesa! Ten saulė netekės ir nesileis, ten nežinosi nakties, ir ten skausmas baidysis tavo akių, kurios vien amžina džiaugsis laime.

TAMSUSIS VYRAS. Tai tik tušti spėliojimai! O čia dienos slinks paskui dienas, ji džiaugsis gyvenimu, kaip galėtai džiaugtis ir tu. Praslinks metai, užmirš ji šią baisią naktį ir tave užmirš, kitą pamilusi. Auka tavo bus tau be naudos, ir viltis tavo taps tuščia. Jei susitiksi su ja kitam pasauly, ji tau bus svetima ir nebepažins tavęs... Pamanyk, tu – vokitis ir šventosios Marijos riteris – turi negarbingai žūti dėl prakeiktos stabmeldžių šalies mergaitės, ir žūti taip, kad net kapas negautų tavo vardo. Drąsus ir tvirtas vyras, išdidžios narsos, gali laisvai pasirinkti mirties pavojų, bet toji mirtis turi jo vardui amžinąjį suteikti garbę. Tu savo baisia mirtimi ką lauki laimėti?

ŠVIESUSIS VYRAS. Dangų ir amžiną gyvenimą šventųjų tarpe! (*Jo balsas nuolat auga ir toirteja; paskutiniai žodžiai aidėja kaip griausmas*) Štai ji prieš tave kaip avelė, aukai skirta. Dievas įskaitys tavo auką ir išlaikys ją tokią amžinai tavo laimei. Ar ne jo rankoje kiekvieno širdis ir likimas? Kas gali drįsti gundyti dievo kelius?

JONAS SKARBEKAS. „Iš rankų priešo gelbėkit mane, iš kankintojo rankų išpirkit mane. Pamokykit mane, ir aš nutilsiu. Nurodykit, kuo esu nusidėjęs“.

TAMSUSIS VYRAS. Štai ateina pagerbti laidotuvių tasai, kuriam ji priklauso. Nejaugi manai, kad dėl tavęs pasikeis pasaulio tvarka ir vyras liausis būti savo žmonos viešpačiu?

Kai sekei mano patarimais, ar nelydėjo tave visur pasisekimas? Nuo meto, kai, paniekinęs mano balsą, ėmei bepročiauti, ar tavo siela pažino nors valandėlę ramybės, ar pasisekimas nėra tavo kelių apleidęs nuo tos dienos, kai piktu keru sujungė šitoji moteris ir surišo tavo ir savo likimą, ar tu netapai panašus moteriai, kuri svyruoja ir abejoja?

ŠVIESUSIS VYRAS. Nemanyk, kad kerai tave valdo. Tai klatingasis gundo tave. Kerai nuo pragaro dvasios, jie į pražūtį veda žmogaus sielą. Pamanyk, ar tas atsitiko su tavim! Ar nepasikeitė tavo siela? Ar ne išmintingesnis nuo to laiko tapai dievo ir žmonių, ar ne kilnesnis savo akyse?

TAMSUSIS VYRAS. Tu buvai vyras ir elgeisi, kaip dera vyrui, kurio krūtinė geležim apkausyta ir ranka apginkluota kalaviju.

Jei tavo sieloje dar neišnyko jėga, jei dar nenusigando tavo širdis, tu visai lengvai gali išsigelbėti. Juk žinai, kad, aušrai auštant, tavo draugai turi pulsti pilį. Tuomet tavo išsigelbėjimas bus visai lengvas... Nusikratyk sielos nuskurdimu. Neleisk sau negarbingai žūti dėl vienos moters. Juk tavęs dar laukia ir garbė, ir laimė, ir kiti gyvenimo džiaugsmiai. Aš tau suteiksiu progos dar šimtą kartų pažinti moters meilės saldžius jausmus. Argi verta dėl vienos viso ko nustoti?

JONAS SKARBEKAS. „Argi ne trumpos mano dienos? Palik mane, atstok nuo manęs, kad aš kiek nusiramintau pirm negu nueisiu nebegriždamas niaurumo šalin, mirties unksnėn, tamsybės šalin, kokia yra mirties tamsybė, kur nėra tvarkos ir netvarkos, kur tamsa kaip pati tamsa“.

ŠVIESUSIS VYRAS. O tu dirstelk į ją ir pasielk, kaip aš tau sakau. Štai įeina tasai, kuris jau liepė iškasti tau duobę. Vienas jūsų turėsite į ją įžengti – tu ar ji, kuri nekalta tuo, ką tu buvai sumanęs ir esi padaręs. Nuo tavęs pareina, kas turi atlyginti dievo ir žmonių akyse tavo klaidas ir kaltes. Norėdamas gelbėti savo gyvybę, paskyręs pražūti moterį, ar nepasielgsi tu, kaip elgiasi bailiai, kurių gyvenimas kupinas gėdos ir nusiminimo? O gal, ją nuvedęs kapan, ir patsai jo neišvengsi ir atsigulsi, bet tuomet guls su tavim gėda ir nusiminimas, ir tavo vardas, garbės netekęs, taps paniekos vardu...

Šviesa gėsta; ŠVIESUS ir TAMSUS VYRAS pranyksta. Matyti visas kapelos vidurys. Pirmoje vietoje katafalkas, o prieš jį atsiklaupusi meldžiasi kunigaikštienė; už jos mergaitės. Kunigaikštis stovi duryse; ilgai jo žvilgsnis susilaiko ant kunigaikštienės. Jam įėjus, pūstelia vėjas. Žvakės sumirga; atsikloja marškos kampas, ir dabar matyti velionio galva, atidengta iki akių. Mergaitės, kunigaikštį pastebėjusios, ima kuštėtis. Kapelų judesys, nes bajorai palengva artinasi į kunigaikštį

BUTRIMAS (kunigaikščiu tyliai, bailiai pažvelgdamas į karstą). Valdove, paklausk mūsų! Paliepk, tesiliauja giedojęs ir teneša jį iš čia greičiau. Velionis pyksta! Tik pažiūrėk, kaip pasikeitė jo veidas! Tai blogas mums ženklas. Vėlės kerštas baisus!

SKIRGAILA (ilgu žvilgsniu į jį pažvelgdamas, kalba tvirtai, iš lėto, lyg pabrėždamas). Gyvi pavojingesni nekaip mirę. Jei aš gyvųjų niekuomet nebijojau, tuo labiau mirusiųjų nenusigąsiu. Telaidojo jį, kaip išmano.

BUTRIMAS. O man atrodo, kad mirusiųjų labiau reikia saugotis negu gyvųjų. (Eina šalin)
BAJORAI (linguodami galvas). Taip, taip... Tiesą sako Butrimas.

Kunigaikštienė atsikelia. Keleris iš lėto atveria akis: jų akys susitinka

ONA DUONUTĖ (*žengia žingsnį priekin ir balsu surinka*). Ach, Viešpatie... Tai jis!.. (*Graibosi rankom už krūtinės ir krinta apalpusi; artimiausios mergaitės ją palaiko. Kyla sąmyšis. Tik psalmių skaitymas nesiliauja*)

BUTRIMAS (*paslaptinai*). Štai, štai... Ar aš nesakiau...

SKIRGAILA (*nieko neklausydamas, įbedęs akis į karstą, žengia du tris žingsnius priekin, paskui užpakaliu slenka atgal, nustebęs praveda ranka per veidą*). Nejaugi? (*Lyg atsikvošėjęs*) Ach, štai kas yra? (*Ploja delnais*) Ei, kareiviai! (*Kareiviams, kurie pasirodo duryse*) Imkite jį greičiau ir pakaskite!.. Tik greičiau... (*Rodo karstą; kareiviai skubiai ima karstą nuo katafalko; nuimdami nuverčia žibintus ir lempeles. Žvakės krinta su trenksmu ir gęsta; kapelų tamsu*) Išveskite kunigaikštienę. Greičiau. Į jos kambarius!

*Mergaitės dar neatsigavusią kunigaikštienę neša ant rankų, priešaky Daugailos lydimos.
Kareiviams*

Greičiau jūs ten judėkit!..

JONAS SKARBEKAS (*skubiai pribėgęs*). Šviesusis kunigaikšti, ką tu darai!.. Neliėpk jiems niekinti mirusiojo lavoną...

SKIRGAILA. Tylėk, pope, ir nesikišk, kol tavęs niekas dar nekliudo. Ne tavo reikalas. Butrime, paragink juos (*rodo kareivius*), kad greičiau.

BUTRIMAS (*kareiviams*). Skubiau, skubiau! Matot, kunigaikštis pyksta.

Kareiviai stato karstą ant grindų

SKIRGAILA. Dangščiu, dangščiu užvožkite. Užkalkit vinimis drūčiau!

Kareiviai skubiai užvožia karstą ir kalavijų rankenomis kala vinis, įsmeigtas dangstyje

JONAS SKARBEKAS. Pamanyk, kunigaikšti, koki pavyzdį teiki savo žmonėms! Tu paniekiai lavoną laimingojo, kuriam šventas krikštas nuvalė visas nuodėmes.

SKIRGAILA. Kodėl juo taip rūpiniesi, pope? (*Spyręs karstą koja*) Argi žinai, kokia keltava čia druni? Tu aklas ir kvailas žmogus, jei manai mane apgausius... Išdavikai jūs visi!.. (*Kareiviams*) Neškite jį lauk ir greičiau pakaskite duobėje.

Kareiviai ima karstą ant pečių ir neša lauk

JONAS SKARBEKAS (*pastodamas jiems kelią*). Visagalio Dievo, kurio tarnas esu, vardu draudžiu jums tai daryti. Amžinai pragaro ugnį degsite!

SKIRGAILA. JUOKINGAS tu, pope, su savo grasinimais. Saugokis, kad tavęs neužkastų vienoje su juo duobėje.

KAREIVIAI išėina su karstu. Skirgaila, nutvėrus kunigą už krūtų ir jį kratydamas

Pasakyk, pope, kodėl taip ilgai rengeisi jį laidoti? Juk su kitais tu tiek neužtrunki?

JONAS SKARBEKAS. Jis buvo tau artimas, ir jam gyvam tu didelę garbę teikei. Aš ją suteikti norėjau mirusiam. Maniau, kad tau įtiksiu.

SKIRGAILA. Nuo kurio laiko ėmei rūpintis, kad man įtiktai? (*Paleidęs jį*) Ne, tu žodžiais nori pėdas sumesti kaip lapė. Kas dorai elgiasi, tas aiškiai kalba. Aš žinau, kodėl taip darai. Tu išdavikas ir kvailys! Bet aš jums visiems skaudžiai atkeršysiu... (*Suplojęs rankom, kareiviams*) Nuveskite jį rūsį! (*Rodo kunigą*) Paskui pamatysim, kaip su tavim apsieisiu...

JONAS SKARBEKAS. Aukščiausias kunigaikšti!..

SKIRGAILA. Greičiau!

Kareiviai stumia jį per duris

KAREIVIAI. Eik, eik, nekalbėk. Matai, kunigaikštis pyksta.

DAUGAILA (*sugrįžęs kapelon, kunigaikščiui*). Valdove...

SKIRGAILA. Eik, Daugaila, pasakyk kunigaikštenei, kad gali būti rami. Mes jį palaidosim, ir nebedrums jis daugiau ramybės nei jai, nei mums.

DAUGAILA. Kunigaikšti...

SKIRGAILA (*neduodamas jam kalbėti, piktai, suerzintas*). Tylėk, tylėk, Daugaila, ir nekalbėk! Kad netektų man pasigailėti, ką tau galiu pasakyti. (*Nusigręžta ir išeina. Su juo išeina ir kiti. Daugaila kurį laiką pasilieka stovėti vietoje*)

I V

Nedidelis kiemas, kuriame paruošta duobė, tiesiog viduryje. Šalia iškastos duobės karstas. Čia pat, tik nuošaliau, kareivių būrelis. Jie kažko sujaudinti, nerimauja, dairosi ir mostikuodami kalbasi

SKIRGAILA (*iėjęs*). Jūs dar nepakasėt jo? Ko stovite? Ar užmiršę esate, kas jums buvo įsakyta?

I KAREIVIS. Valdove, karste lavonas dejuoja... Mes nežinom...

SKIRGAILA. Bailiai. Po verpsčiu su kuodeliu jums sėdėti, o ne valdovo tarnybą eiti! (*Prieina karstą ir koja nustumia jį duobėn*) Pakaskit jį greičiau ir duobę su žeme sulyginokit.

Kareiviai nedrąsiai imasi kastuvų ir užverčia duobę žeme. KUNIGAIKŠTIS kurį laiką žiūri, nuošaliai atsistojęs, paskui nusigręžta ir išeina

I KAREIVIS. Čia kažkas nesuprantamo, baisaus... Kodėl jį pakasėm čia, kur visi vaikščioja, o ne ten, kur kitus laidoja?

II KAREIVIS. Taip liepė patsai valdovas.

I KAREIVIS. Bijau, kad mus ištikis baisi nelaimė. Ne veltui velionis karste sudejavo.

II KAREIVIS. Kodėl mus turi ištikti nelaimė? Juk mes darom, kas mums įsakyta. Jis (*rodo į kapą*) juk žino, kad mes turime daryti, ką mums įsako.

I KAREIVIS. Taip taip, bet pakasėm vis dėlto mes jį. Visuomet juk taip būna, kad už valdovų darbus mes atsakom savo kailiu.

II KAREIVIS. O kas, jei čia mes gyvą pakasėm? Juk aš aiškiai išgirdau, kad jis sudejavo. Man net pasivaideno – jis apsvirtęs karste.

III KAREIVIS. Jei buvo gyvas, kai pakasėm, žemė būtinai turi prasiskirti, kai jo vėlė vyks į dausos šalį. Palauksim ir pamatysim tuoj: vėlė negali ilgai būti žemėje.

IV KAREIVIS. Koku būdu gali būti gyvas, jei aš ir kiti esame matę, kaip jis mirė. Laukite sau čia (*mesdamas toli šalin kastuvą*), o aš laukti nenoriu. Monu jis virto ir baisy monu čia gali pasirodyti. (*Išeina*)

I KAREIVIS. Tikrai gal monu virto. Tai jau bus mums! Geriau bėkim iš čia.

II KAREIVIS. Bėkit, kad bijote. Aš nebijau.

Visi kiti skubiai išeina. Antrasis kareivis, užsidėjęs ant peties kastuvą, apsidairo aplinkui ir iš lėto išeina. Kuriam laikui praslinkus, įeina DAUGAILA, apsidairo ir pamestu kastuvu stengiasi atkasti kapą. Jo rankos dreba, kasdamas dejuoja

SKIRGAILA (*iėjęs atsistoja ir žiūrėdamas su pasityčiojimu į Daugailą*). Ką čia darai, Daugaila?

DAUGAILA (*nenutraukdamas darbo*). Ar nematai? Noriu pataisyti mūsų klaidą. Imk patsai ir kask greičiau, pašalinių nepainiodamas. Paskui sužinosi visa.

SKIRGAILA. Aš visa žinau. (*Sudėjęs rankas ant krūtinės*) Ir tau ne gėda buvo, Daugaila, mane apgaudinėti? Tu melavai man, o aš tavimi tikėjau ir klausiau tavęs kaip tikro tėvo, nors dažnai man buvo skaudu sekti tavo patarimais.

DAUGAILA (*atsitiesęs ir pakėlęs rankas aukštyn*). Dangaus ir žemės dievais siekiu, kad aš nieko nežinojau. Tebūna man gėda, jei aš tau sumelavau. Aš visa sužinojau iš kunigaikštienės tik tuomet, kai pranešiau jai, kad Stardas jau pakastas. (*Imdamasis vėl kasti*) Ar aš galėjau manyti, kad dar esti tokių žmonių, kurie tiek aukotis išgali.

SKIRGAILA. Nesiek veltui, Daugaila. Aš priesaikomis daugiau nebetikiu. Ir jo mirtis tebūna perspėjimas, ko galite patys susilaukti.

DAUGAILA. Man negrasyk. Per senas esu, kad galėčiau ko nors bijoti pasauly.

SKIRGAILA (*žengdamas arčiau*). Kur jūs nudėjot Stardo lavoną?

DAUGAILA. Ne metas galvoti apie mirusius, kai reikia gelbėti gyvą. (*Sustojęs kasti ir nutrindamas rankove prakaitą nuo veido*) Aš senas ir silpnas, nepajėgiu jau. Imk kastuvą ir padėk man. (*Kasdamas*) Kareiviui nedera būti žiauriam. Didi nuodėmė, jei leisi po žeme jo vėlei su kūnu skirtis.

SKIRGAILA. Veltui kalbi, seni. Aš kiekvieną darbą iki galo nudirbu ir kerštą irgi. (*Priėjęs ištraukia iš jo rankos kastuvą, meta šalin ir nustumia Daugailą nuo kapo*) Jis čia guli ir nebeatsikels. (*Supliauškęs delnais, įėjusiems kariams*) Karavadas nusilpo. Imkit ir nuveskite į jo butą. Greičiau!

DAUGAILA (*šluostydamas prakaitą*). Gerai... Man vis tiek... (*Sėdasi ant žemės*) Nuvaro kūnas ir siela. Neišgaliu daugiau.

Kareiviai ima jį už parankių ir veda. Bet, pamatę įeinančią kunigaikštienę, susilaiko

ONA DUONUTĖ (*įėjusi. Sustojo, dejuodama susiima už skruostų*). Vai, Jėzau!

SKIRGAILA. Meilužio pakasynosna atėjai. (*Piktai šypsodamasis, susidėjęs rankas ant krūtinės*) Jis čia, po mano koja druni!

OLIGĖ (*už durų, spiegiančiu balsu*). Leiskite mane, leiskite!..

SKIRGAILA. Varykit ją lauk!..

OLIGĖ. Berneliai, leiskite mane, neklausykite to žiauraus budelio, kad jo žemelė nenešiotų!..

SKIRGAILA. Užimkit jai nasrus!.. Durklu, jei nenutils!..

Kurį laiką girdėti už durų grūmesys

OLIGĖ (*nesavu balsu suspiegusi*). Ai!..

ONA DUONUTĖ. Vai, dieve tu mano!..

SKIRGAILA (*rūsčiai*). Arčiau!.. Čion... (*Rodo pirštu į kapą. Ona Duonutė žengia kelis žingsnius ir susilaiko*) Čionai, čionai, sakau!..

ONA DUONUTĖ (*prieina kapą ir nudrimba*). Vai, dieve!..

Sukniumba ant kapo apalpusi. Skirgaila žengia, ranką ant durklo padėjęs

DAUGAILA (*puola atgal, į kunigaikštį su ištiestom rankom*). Kunigaikšti... Nedrįšk!..

SKIRGAILA nusigręžta ir išeina. Daugaila suklumpa šalia kunigaikštienės

Vai, varge tu mano!..

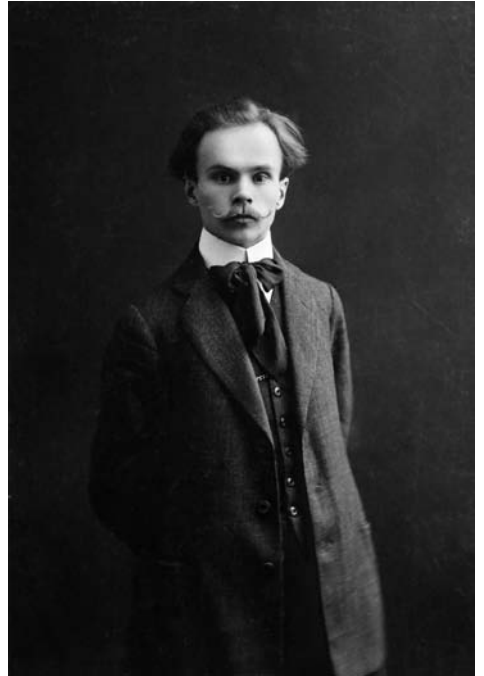
Ignas Šeinius

Ignas Šeinius (tikr. Jurkūnas, 1889–1959) – lietuvių prozos novatorius, impresionizmo atstovas, rašęs lietuvių ir švedų kalbomis. Gimė 1889 m. balandžio 3 d. Aukštaitijoje – Šeiniūnuose (iš čia slapyvardis), Širvintų apylinkėse, vidutinių ūkininkų šeimoje. Mokėsi Vilniuje, įstojo į „Saulės“ mokytojų kursus Kaune, 1908 m. išlaikė egzaminą Peterburge ir gavo dviklasės mokyklos mokytojo pažymėjimą. Tais pačiais metais debiutavo Seinų kunigų seminarijos leidžiamame *Šaltinėlyje* publicistiniu rašiniu. Į literatūrinį gyvenimą įtraukė pažintis su *Aušrinės* redaktoriumi Stasiu Šilingiu ir Juozu Tumu-Vaižgantu, kuris pakvietė bendradarbiauti vilniškėje *Viltyje*. Vilniuje gavo mokytojo darbą. Nuo 1912 m. gyveno Maskvoje ir lankė Šaniavskio liaudies universitetą, susipažino su Jurgiu Baltrušaičiu, susirašinėjo su literatais ir meno žmonėmis.

1910–1914 metai – našiausias Šeinius lietuviškos kūrybos laikotarpis. Tada jis parašė ir periodiniuose leidiniuose paskelbė lietuvių literatūrai reikšmingas apysakas *Bangos siaučia*, *Mėnesiena*, *Vasaros vaisės*, nemažai novelių, kurios atskira knyga „Nakties žiburiai“ pasirodė 1914-ais; 1913 m. Amerikoje išleido romaną *Kuprelis*. Rašė straipsnius ir vertė literatūriniam žurnalui *Vaivorykštė* (1913–1914) bei almanachui *Pirmasai baras* (1915), buvo vienas aktyviausių modernistinės estetikos entuziastų.

1915 m. išvyko į Stokholmą, greitai išmoko švedų kalbą, daug rašė į vietinę spaudą, pristatydamas Lietuvą, pabrėždamas jos kultūrinį savitumą ir nepriklausomybės siekį. 1917 m. vedė švedę Gertrūdą Sydof, tais pačiais metais švedų kalba išleido apybraižą *Lietuvių menas*, iliustruotą Mikalojaus Konstantino Čiurlionio, Adomo Varno ir kitų dailininkų reprodukcijomis. Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, Šeinius priėmė pasiūlymą dirbti atstovybėje Stokholme (vėliau diplomatinę karjerą tęsė Kopenhagoje ir Helsinkyje). 1918 m. švedų kalba išleido poezijos proza rinkinį *Naktis ir saulė*.

Šeinius dažnai laikomas vieno kūrinio – romano *Kuprelis* – autoriumi. Iš tiesų tai nėra nei jo vienintelis, nei didžiausias kūrinys. Taip pat reiktų atminti, jog yra du romano variantai – pirmasis, 1913 m. išleistas Amerikoje ir Lietuvoje tuo metu neskaitytas, ir antrasis, paties autoriaus, jau patyrusio beletristo, 1932 m. iš esmės perrašytas. Tobulintas vos ne kiekvienas sakinytis, pakeista daug siužeto detalių, perkurti veikėjų portretai, kalba, išlaikytas tik bendras pasakojimo pasakojime karkasas, fabula, nelaimingos meilės lini-

ja. 1932 m. variantas dabar laikomas chrestomatiniu, tačiau po juo nurodoma sukūrimo data (1910–1911) yra klaidinanti. Suvokti šio kūrinio vertę turime ne XX a. pradžios, bet bendrame XX a. pirmosios pusės lietuvių literatūros kontekste.

Kuprelis – romanas apie meilę. Kiti pirmieji lietuvių romanai – Vinco Pietario *Algimantas* (1907) ir Julijono Lindės-Dobilo *Blūdas* (1912) meilės temos beveik nelietė, ji nebuvo reikšminga. Šeinius savo kūrinyje panaudoja mitinį motyvą, mėgtą Romantizmo rašytojų, – graži siela bjauriame kūne. Pagrindinis veikėjas malūnininkas Olesis yra nuo vaikystės kuprotas, neturtingas, bet apdovanotas meniniais gabumais, subtiliais jausmais, jautria širdimi. Suvokdamas luošumo nuspręstą savo dalią, norėdamas būti arčiau meno ir Dievo, tampa bažnyčios vargonininku. Bet jam lemta patirti didelę, vienintelę viso gyvenimo meilę, pasibaigiančią nelaimingai, nusivilti Dievu. Šie dvasiniai sukrėtimai pakeičia Olesių – jis apsigyvena toli nuo gimtųjų vietų, vengia žmonių, tampa kaimo keistuoliu, vienišu malūnininku, skaitančiu filosofines knygas ir panteistiškai jaučiančiu gamtą. Tokį jį kūrinio pradžioje mato rašytoju norintis tapti jaunuolis Ignacius, tokį palieka romano pabaigoje. Kol malami miltai, Olesius pasakoja Ignui savo meilės istoriją – atlieka savotišką gyvenimo išpažintį, kartas nuo karto pertraukiamą sugrįžimų į dabartį. Pasakojimo intensyvumas, jo ritmas sinchronizuojamas su malūno bilesiu, griaustinio garsais ir perteikia dvasinius pakilimus bei atoslūgius, atspindi nuotaikų niuansus. *Kuprelis* veiksmas plėtojasi spaudos draudimo laikais, tad romane svarbi lietuvybės, kovos už tautinį sąmonėjimą tema, plėtojama, kaip ir Šatrijos Raganos *Viktutėje*, paraleliai su jaunuolių meilės linija. Meniškos sielos Olesius dievino savo mylimąją Gundą Gervidžiūtę, apgaubė ją romantiškos paslapties skraiste. Platoniški jausmai laikė jį atplėšę nuo žemės. Luošumas trikdė herojaus pasitikėjimą savimi, slopino viltį, kėlė vidinį nerimą, lėmė prieštarinių išgyvenimų kaitą, skatino dairytis mistinių ženklų, šifruoti sapnus. Realybė skaudžiai, beveik mirtinai Olesių sužeidė. Apvilta meilė, vidinė kančia dar labiau sustiprino dvasinės atramos poreikį – *Kuprelis* tapo Dievo ieškančiu piligrimu, vėliau – nusivylusiu nihilistu, atsiskyrėliu, skaitė išminčių knygas, kol galiausiai susikūrė savo tikėjimą ir rado dvasinį nusiramimą. Olesiaus istoriją išklausantis jaunuolis Ignacas išeina tarytum dvasinę mokyklą, paruošiamas suaugusiųjų pasauliui, gyvenimo netikėtumams ir prasmės ieškojimui. *Kuprelis* ne tik nuosekliai pasakoja įvykius, bet ir sustoja prie svarbiausių vietų, jas apmąsto ir komentuoja iš laiko perspektyvos. Toks gana sudėtingas siužeto ir pasakojimo komponavimas buvo naujas lietuvių literatūroje. Jautriu subtilių išgyvenimų aprašymu Šeinius *Kuprelis* artimas norvegų impresionisto Knuto Hamsuno meilės romanams.

Apsakos *Bangos siaučia*, *Mėnesiena*, *Vasaros vaisės*, parašytos pirmuoju kūrybos laikotarpiu, pelnė Šeiniui impresionisto vardą. Šeinius ryžtingai atsitraukė nuo politinių, istorinių, socialinių ir buitinių problemų, religinių ar moralinių dilemų, realistinio detalaus vaizdavimo – dalykų, kurie buvo įprasti to meto lietuvių literatūroje, ir atvėrė naujas perspektyvas – nuojautų, intuicijos, spėlionių, gamtos šešėlių žaismo, vidinių būsenų kaitos erdvę. Neretai žmogaus gyvenime už protą bei priežastinius ryšius svarbesni yra impulsyvūs poelgiai, netikėtos mintys, intuityvūs sprendimai, trumpos, bet įsimintinos akimirkos. Žmogus dažnai yra paslaptis pats sau. Ypač kai jis patiria iki tol nepažintą meilės jausmą. Šeinius apsakose meilė – svarbiausias išgyvenimas, kuriuo išbandomi personažai, jų santykis su bendražmogiškėmis vertybėmis. Jaunas rašytojas gana drąsiai žen-

gė į moralinių tabu saugomą sritį – meilės sukeltų jausmų vaizdavimą, ryžosi ne perpasakoti, bet vaizduoti subtilius išgyvenimus, jų nesustojančią tėkmę. Šeiniaus kalba nebe liaudiška, o pabrėžtinai literatūrinė, intelektualė.

Mėnesienoje dviejų jaunuolių laimingai meilei trukdo ne fizinė, kaip Kuprelyje, bet metafizinė kliūtis – vaikiną motina pažadėjusi Dievui, jis turi tapti kunigu. Trapus ir neryžtingas Jonas vengia apsispręsti, leidžiasi aplinkybių blaškomas arba elgiasi nelogiškai. Kūrinyje labai svarbus šviesos ir tamsos žaismas – nakties, mėnesienos pasauliui priklauso herojaus jausmai, dienos šviesa susieta su logika, blaiviu protavimu, pareiga ir jausmų kontrole.

Apysakoje *Bangos siaučia* vidiniam nerimui ir meilės aistroms perteikti pasitelktas bangų įvaizdis. Šeinius plėtoja kelias siužetines linijas, bando parodyti įvairius žmonių tipus, sukuria gana ryškų moters plaštakės įvaizdį – dvarininkaitė Ona Vairavičiūtė susižavi vis nauju kavalieriumi, jos jausmai nenurimsta netgi sukūrus šeimą ir laukiant kūdikio. Psichologinė motyvacija apysakoje nėra stipri, veiksmo dramaturgijai trūksta precizijos – kūrinyje, apimtimi artimas romanui, buvo rašytas paskubomis ir vėliau nepatobulintas.

Žymiai geriau Šeiniui pavyko apysaka *Vasaros vaisės*, kuri, tiesa, liko nebaigta. Tai kūrinyje apie meilę ir viltį, romantiškos vaizduotės įaudrintą, bet realybės užgesintą. Rašytojas susitelkia į vieno herojaus išgyvenimus, subtiliai perteikia sielos virpesius, meilės ilgesį, laukimo nerimą. Žmogaus emocijos netelpa viduje, tarytum keičia aplinką, nuspalvina gamtą, peizažus. Trumpučiais sakiniiais, jų atkarpomis, herojaus sąmonės srauto nenutrūkstama tėkmė ar tik užuominomis Šeinius šiame kūrinyje geriausiai atskleidė impresionistinio vaizdavimo privalumus.

Antrasis kūrybos laikotarpis susijęs su Šeiniaus grįžimu 1932 m. į Lietuvą, kur jis tampa Lietuvos rašytojų draugijos pirmininku, redaguoja *Lietuvos Aidą*, nuo 1935 m. gyvena Klaipėdoje ir dirba spaudos patarėju Klaipėdos krašto gubernatūroje. Naujai suredagavęs ir išleidęs *Kuprelį*, Šeinius parašo dar tris knygas: romaną *Siegfried Immerselbe atsijaunina* (1934), novelių rinkinį *Aš dar kartą grįžtu* (1937) ir prisiminimų knygą *Tėviškės padangėje* (1938), taip pat komediją *Diplomatai* (1937).

Reikšmingiausias iš jų – romanas *Siegfried Immerselbe atsijaunina*, vienas įdomiausių lietuvių literatūroje. Čia Šeinius atsiskleidžia nauju aspektu – drąsiai, šmaikščiai, satyriškai demaskuoja vokiškąją nacistinę etninio grynumo teoriją, totalitarinio režimo politiką. Tam sumaniai panaudoja vokiečių kultūros svarbiausius mitus – daktaro Fausto, panorusio atjaunėti bet kokia kaina ir pradėti gyvenimą iš naujo, bei herojinio epo personažo Siegfriedo, kuris įveikė šalį engusį drakoną. Romano protagonistas profesorius Siegfriedas Immerselbe, nacistinės ideologijos pagrindinis teoretikas, po atsijauninimo operacijos virsta žydu ir suvokia fašistinės doktrinos absurdiškumą, ima su ja kovoti. Aktualė

Kurdamas žmogaus paveikslą, I. Šeinius mažai rūpinasi jo pasaulėžiūra, socialine padėtimi ar klasine morale – visu tuo, kas pirmiausia rūpėjo prozininkams pozityvistams ir leido objektyviau spręsti apie individo poelgių motyvus. I. Šeinius vietoje jų iškelia nuotaiką, instinktą, intuciją, sąmonę, ir tai jo prozoje vaidina didesnę vaidmenį, negu patyrimas, įprotis, įsitikinimas, sąmoningas gėrio ir blogio diferencijavimas.

Albertas Zalatorius

tarptautinė Europos politika ir universalioji problematika, darni konstrukcija ir puikus stilius – Šeinius romanais iškart buvo įvertintas kritikų, teigusių, jog knyga yra pasaulinio lygio. Nėra abejonės – laiku išverstas į bet kurią žinomesnę kalbą Šeinius kūrinys būtų sulaukęs tarptautinio pripažinimo.

Tokių pat racionaliu, tiksliu, lakonišku ir sąmojingumu stiliumi Šeinius parašo ir novelių rinkinį *Aš dar kartą grįžtu*. Antruoju kūrybos laikotarpiu Šeinius pasakojimo maniera bei tonas radikaliai pasikeičia – jis nebe jautrus lyrikas, bet kandus satyrikas. Kūriniuose nebelieka natūralaus, nuoširdaus ir atviro personažo, jį pakeičia racionalus komersantas, išpuikęs miesčionis, eilinis biurgeris – su jais pasakotojas nesitapatina, bet iš jų šaiposi. Skubrus, sentimentalumo ir poetiškumą vengiantis pasakojimas, žaidimas savo personažų likimais rodo, jog Šeiniui artimesnė tampa nebe impresionistinė, bet ekspresionistinė poetika, kurią mūsų literatūroje kultivavo Jurgis Savickis.

Atsiminimų knygoje *Tėviškės padangėje* Šeinius grįžta į vaikystę, gimtąjį kaimą – novelėse ir apysakoje kartojasi tie patys veikėjai ir veiksmo vietos, vėl kalbama pirmuoju asmeniu, atgyja lyrinės intonacijos. Rašytojas perbėga savo biografiją, sustodamas prie įsimintiniausių įvykių, egzistencinių patirčių, brendimo pakopų.

Sovietinei armijai daliniams įsikūrus Lietuvoje ir nuo 1940 m. pavasario pradėjus kintis į suverenios valstybės vidaus reikalus, Šeinius apsisprendžia palikti gimtąją šalį – per Vokietiją pasiekia Švediją, kur jo laukia šeima. Netrukus švedų kalba paskelbia apybraižą *Raudonasis tvanas*, kurioje demaskuoja sovietizacijos procesą Lietuvoje. Knyga nepaprastai išpopuliarėja visoje Skandinavijoje (išverčiama į suomių ir danų kalbas). Turimos dokumentinės medžiagos pagrindu Šeinius sukuria ir 1942 m. publikuoja romaną *Stebuklo belaukiant* (švedų kalba), bemačius išverčiamą į kitas kalbas. Šeinius tampa vos ne žinomiausiu rašytoju Skandinavijoje. Apie tai vėliau laiške rašys: „Suomijos informacijos ministeris pareiškė, kad jo knyga atstojusi visą armiją kariuomenės prieš komunizmą. Pats Švedijos karalius sakėsi negalėjęs tris naktis miegoti, kol neperskaitęs Šeinius veikalo“. 1943 m. Šeiniui suteikiama Švedijos pilietybė. Netrukus švedų kalba išleidžia dar dvi publicistine knygas *Raudonoji kelionė* (1943), *Raudonasis tvanas užplūsta* (1945), viešai skaito paskaitas, paskelbia straipsnių. Geri honorarai leido Šeiniui ir visai šeimai gyventi iš literatūrinio darbo. Karui pasibaigus, Šeinius daug rašė ir kovojo už Lietuvos sugrįžimą į savarankiškų valstybių tarpą, tačiau jo ir kitų emigrantų pastangos laukiamų rezultatų tuo metu nedavė. Šeinius įsitraukė į emigracijos lietuvių kultūrinį gyvenimą, rūpinosi savo knygų publikavimu Amerikoje, vertimais, susirašinėjo su išsibarsčiusiais po pasaulį bendraminčiais, toliau kūrė – rašė noveles, rengdamasis išleisti rinkinį lietuvių kalba *Vyskupas ir velnias*, bet 1959 m. sausio 15 d. netikėtai mirė Stokholme. Tais pačiais metais, jau po rašytojo mirties, Amerikoje išėjo satyrinių novelių knyga *Vyskupas ir velnias* bei romanai *Siegfried Immerselbe atsijaunina* anglų kalba.

Siūloma literatūra: I. Šeinius, *Raštai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001–2010, 1–11 t.; Eugenijus Žmuida, „Ignas Šeinius“, in: *Lietuvių literatūros istorija. XX amžiaus pirmoji pusė, antroji knyga*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 203–218; Janina Žėkaitė, *Ignas Šeinius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999.

Ignas Šeinius

KUPRELIS

Vienos pavasario dienos pasaka

I

Jau, rodos, niekas man nekliudys.

Vėl rašau.

Rašau, galvoju. Skraidau tolimam, plačiam neregėtų vaizdų pasaulyje.

Mėlyni pavasario rūkai jį šiandien dengia; mėlynuose rūkuose jis nuskendęs. Ir regi-
mi laukai, ir žalios pievos, ir vėsios girios ten nuskendę.

Girios tylios, ramios stovi. Klausos tik, kaip žolė ir javai aplinkui auga.

Blyksterės, žybterės mintis, ir vėl išnyksta. Sugauti neįstengiu. Ramu šiandien vi-
sur.

Anapus durų skubūs žingsniai. Į mane kas ateina.

Tegul sau.

Įeina tėvas. Sustojęs šypsos.

– Žinai, Ignasėl, ko tavęs prašysiu?

– Šiandien nieko negaliu įspėti. Pasakyk.

– Pirmai prižadėk.

– Ne, taip bijau.

– Nėr ko bijoti. Darbas bus nedidelis.

Įdomu, ką jis sugalvojo?

– Na, vis tasia.

– Gerai! – uždėjo man ranką ant peties. – Nueik mano vietoj malūnan. Nueičiau pats, bet šiandien turiu nuvažiuoti mugėn: reikia Širmų parduoti.

– Kuprelis vienas jokiū būdu nemals, – pastebėjo tėvas, kad mano veidas niaukėsi. – Sakė: „Kai tik pamatysi, kad sparnai sukasi, tuojau ir eik“. Jau sukasi – Kuprelis pradėjo malti.

Aš galvoju: „Būti šiandien, tokią dieną, malūne tarp maltų!“

Tėvas turbūt spėjo mano mintį:

– Tu manai, kad jis laikys tave visą laiką prie pikliaus? Jam smagu bus su tavim pa-
sišnekėti. Juk žinai, kad jis tave mėgsta?

– Bet aš šiandien galvojau apie kitą darbą.

– Nesisukinėk... Grūdų nedaug nuvežiau. Vėjas, matyt, bus geras, spustersit, ir nepa-
matysi, kaip sumalsit... Ir tau bus geriau. Senus pažįstamus pamatysi. Jau penkta diena,
kai parvažiavai, o dar niekur nebuvai išėjęs. Svečias esi, neturi ko namie užsidaręs sėdė-
ti. Dabar dienos tokios gražios.

Padėjęs plunksną, žvilgterėjau langan. Diena atrodė tikrai nuostabi. Oras skaidrus,
medžiai nauju žalumu žvaga. Ir pro langą buvo jaučiama, kaip pavasario sula oru sun-
kias.

– Eisiu! – atsistojau.

Tėvas patenkintas išėjo kinkytis.

II

Man gaila Širmio. Mes beveik drauge augom.

Kokios dvylikos jį dveigį pratinau jodinėti. Dar ir dabar turiu pirmo pratimo žymę kaktoje. Širmis, matomai, aiškiai buvo nusistatęs žmogaus jungo nenešti, todėl pratinimas ėjo nepaprastai pamažu. Numetęs mane, vienok visuomet sustodavo ir, palenkęs galvą, lyg ironingai žiūrėdavo, kaip vyko mano atsistojimas.

Pratinimo kova, vieno ir kito užsispyrimas padarė mus gerais draugais.

Sugrįžus man pavasariais namon iš mokyklos, jis žvengdavo iš džiaugsmo.

Širmis mėgdavo dalyvauti arklių lenktynėse. Joti tuomet juo būdavo nepaprastas smagumas. Jaučiau tiesiog, kad jis turėjo toki pat norą, kaip ir aš: laimėti. Laimėdavom, žinoma. Visuomet. Nusiminę konkurentai, sodžiaus vaikinai, guosdavo save: „Žaibas, o ne arklis! Dalyvaujant jam lenktynėse, gero negali būti“.

Bet Širmis mėgo ir gerai pavalgyti. Mėgiamiausias jo valgis buvo žaliuojančios avižos. Jei ir kažin kaip pririštum jį kur pievoje, bet jei tik kokio kilometro artumoj yra avižos, niekas negelbės.

Širmį mėgom ne tik mes visi namie, bet ir mūsų šuva Murza. Murza saugodavo Širmį ganykloje. Taip pat jam ir avižose besiganant. Būdavo, ateina kas ir sako:

– Eikit išvarkit savo arklių iš mūsų avižų. Murza kaip pasiutęs nieko neprileidžia.

Murzos jau kelinti metai nėra. Širmis paseno, apyrambis pasidarė. Bet tėvas vis dar nenorėjo jo parduoti. Nors šiaip ir mėgo keisti arklius. Tik antradienį beariant Širmis atsigulė vagoje. Iš nuovargio. Ir nenorėjo keltis.

Mes supratom, kad dabar jau teks Širmiui išvažiuoti paskutinį kartą mugėn. Bet vakar ir užvakar tėvas dar tylėjo. Matyt, galvojo ir svarstė.

– Rudenį arkliai pigesni. Dabar ir parduot lengviau, – sako tėvas, sėsdamas vežiman ir imdamas vadeles. Tie argumentai ir nulėmė.

Širmis išėjo iš kiemo lėtai, tarytum nujausdamas ką. Aš ir motina išlydėjome jį akimis. Man prabėgo viena juosta daug atsiminimų apie Širmį, apie mūsų dalyvavimą lenktynėse ir apie tai, kaip jis kartą gynė Murzą nuo kitų šunų.

Mano ūpo sudraikyta nuotaika dar labiau susidraikė. Jaučiau, kad šiandien rašyti vis viena negalėčiau.

Ilgą laiką vaidentuvės auginti vaizdai nubluko, atitolo. Juos nublukino raiški, neatiolinama tikrovė.

III

Eidamas geriau pavasarį visu kvapu. Jaučiau, kad jo eteringa, ore virpanti energija persunkia ir gaivina mane.

Platus sodžiaus dangus, aukštu, tik įžiūrimu skliautu, vilioja galvą aukščiau pakelti. Pats pakiltum, jei įmanytum. Noras ima plačiau ir toli pamatyti.

Tai šen, tai ten raizo dangaus mėlynę dideliais vingiais gandrai. Plauko, rodos. Sparnais nemosuoja. Aukščiau jų matyt tarp baltų, išdrikusių debesėlių keletas juodų taškų. Stovi tie taškai kaip įsegti. Nei nesukruta.

Žemiau, ties sodžium, narstos, žaibu skraido skregždės. Gaudo, vaiko nematomas mused. Jau, regis, žemėn kaip akmeniukas nupuls, tai, žiūrėk, jau net kur padangėn nušovė.

Bitės tik zimbia, tik zimbia pievoje. Gėlių gardų kvapą draiko.

Pradžios birželio nedrąsus vėjas purena medžių viršūnes, vilniuoja išplaukėjusias rugių dirvas. Bėga bėga bangomis varpos per laukus. Įsisvyruos, regis, visa dirva aukštyr ir pakils. Štai jau netoli ir malūnas. Jis stovi pasistiebęs ant apvalaino lyg piliakalnis kalniuko, atokiai nuo Gervėračio dvaro.

Iš vienos jo pusės tęsiasi į pakalnę rugių laukai. Iš kitos žaliuoja avižos, medžiai, žirniai ir baltuoja grikliai. Ten toliau krūmeliais eilėse suaugę bulbieniai matytis. Už jų į pabalį dirvonas, linais nusėtas.

Į vakarus, už vasarojaus lauko, ošia tamsiomis viršūnėmis seniai pasenęs beržynas. Rodos, kieno senovės priminimui paliktas. Jo pakraštyje marguoja kaip skraidą drugiai mergaitės ir berniukai. Vieni renka gėles, kiti ką žaidžia, gainiojas. Beržyno gilumoje gegutė kukuoja.

Pietuose, tarp krūmų, pievų, tarp stačių krantų, srovena upelis. Žvilga saulės spinduliuose.

Į rytus, pro Juodalksnyną, kur nesiliaudami krankia juodvarniai su savo paukščio-kais, styri mūsų nuplyšusiais stogais ir iškrypusiais kaminiais sodžius. Rodos, jis vienas tarp to šaunaus žaliumo nuskurdęs, vienas Dievo apleistas. Tik gerai dar, kad jį kiek sulopo mažučiai, menki sodeliai ir keletas didelių liepų ir klevų.

Netoli nuo čia, į žiemius, tarp tirštų sodų, tarp išnašių medžių, baltuoja dideli Sargauto rūmai. Nuo jų žėri ne vienas Gervėratis, visa apylinkė. Važiuojant nuo dešimt kilometrų lengva juos įžiūrėti. Kokią gražią dieną dar ir nuo toliau.

Kiekvieni metai matau šituos laukus, girias, sodžius, bet kiekvienas pavasaris jie man atrodo kitoniški. Rodos, pernai tai ne taip buvo, tai ne taip, šiemet kur įstabiau, labiau akį veria. Ir dar ima noras pažiūrėti ir dar kartą visą apylinkę akimi apibėgti, susiprasti su ja.

Žiūriu, kiškis su trejeta savo vaikų ant kelio iš rugių išslenka. Stapterėjau ir laukiu. Senis pastatė ausis, atsitūpęs ant paskutiniųjų, pakėlė priešakines kojas. Atsargiai žvalgosi visosna pusėsna. Ir vaikai tėvą seka, taip pat daro – gyvenimo taisyklių mokinasi. Tik štai pamatė mane, priešą, žmogų. Senis sumykė nustebusiu, sergstančiu balsu ir įsmuko atgalion rugiuosna. Kiškėliai dar lukterėjo, į mane pažiūrėjo. Ausytėmis pakraipė. Norėjo patys įsitikinti, ar tikrai baisu. Paskum lyg akmeniukai nuriedėjo paskui savo tėvą.

Malūnas eina palengva. Pridusęs, užkimęs burba. Manau, didelės skubos nėra. Sustoju, stebiu jį.

Malūno sparnas, iškilęs aukštai, stapterėja kiek, pažiūri į apatinį sparną ir krenta ant jo, lyg privyti norėdamas, bet tas pabėga, o ant jo, iš viršaus, žiūri ir taiko jau kitas.

Bildesys, ratų teleskavimas vis didėja. Girdėtis jau ir pikliaus sunkus dūsavimas, lyg iš po malūno jis veržias.

IV

Išėjęs vidun, tuojau pamačiau patį malūnininką, Kuprelį.

Tokiu vardu jį visi žmonės vadina. Jo tikros pavardės niekuomet nesu girdėjęs. Ta pravardė – tai davinyt žmonių sugebėjimo viską pastebėti. O Kuprelis turi net dvi kupras: vieną krūtinėje, kitą nugaroje. Bet jis dėl to pravardžiavimo nei kiek nepyksta. Nors šiaip žinoma, kad supykti gali. Kai kas nori prisigerint malimo ar kitais reikalais, vadina jį Olesiu, net ir ponu Olesiu. Jam vis tiek.

Kuprelis manęs įeinant nepastebėjo. Dirbo. Pasistojęs suoloelio, taiso įplyšusią, du ratus jungiančią juostą. Jo ilgos, laibos, tiesios kojos nuo malūno kratymo virpa jo taktu. Visas kūnas virpa. Atrodo, jis tik malūno daiktas, su juo surištas, su juo suaugęs. Su juo vienu taktu ir ritmu gyvena.

Sudžiūvusiais, smailiais pirštais knaibo ir siuva jis įplyšusią vietą. Liesas, baltas, dar daugiau nuo miltų baltas veidas. Plona, tiesi nosis tik pabrėžia tą liesą baltumą. Vikrios, gyvos kaip žarijos akys tik bėgioja šniūreliu, kuriuo jis siuva.

Matau, Kuprelis toks pat, koks buvo ir pernai. Ir visuomet buvo toks pat, kiek jį pamenu. Nesikeičia, nesensta. Kiek jam metų, niekas nežino. Gal penkios dešimtys, gal daugiau, bet senas jis neatrodo. Jis visuomet toks pat judrus, tik jo nuotaika labai dažnai keičias. Jam nepaprastai lengva smarkiausiai supykti, bet jis greitas ir geru ūpu nelaukta nušvisti.

Laukiu, nenoriu Kupreliui trukdyti. Žiūriu, kaip dideli, miltais nubaltinti voratinkliai kampuose ritmingai supas. Vorai šokdami juose gyvena ir šokių nuotaikoj miltais įdulkintas užklydusias muses gaudo.

Pro mažus langelius ir plyšius išiveržę nubaltinti spinduliai voratinkliuose balkšvomis, virpančiomis spektro varsomis žvilga. Ir tamsiuose kampuose tamsa atrodo balta, miltuota.

Kuprelis vis dirba, manęs nemato.

Pagaliau sveikinu jį nuoširdžiai, draugingai.

– Labadien, ponas Olesi!

Nesiskubindamas pakėlė galvą. Žiūri į mane, tarytum ir nepažįsta. Nieko neatsako.

Kodėl? Gal nepakankamai greitai atėjau?

Pabaigęs darbą, nulipė nuo suoloelio. Priėjo ir duoda kiek šaltą, mažai draugingą ranką. Spaudžiu ją, stengiuos gerumu sušildyt. Jaukiai klausiu:

– Ar tamsta, ponas Olesi, dabar mūsų mali?

– Taigi, – pratarė tampriai, kietai.

Paskum tuo pat balsu:

– Ar tėvas jau ir neateis?

– Turbūt, kad ne. Aš jo vieton, – aiškinu, atopakalin kiek atsitraukęs.

– Kodėl neateis? – žybtarėjo Kuprelio akys.

– Mugėn išvažiavo. Labai dideliu reikalu.

– Ar nebūtų galėjęs kitą ketvirtadienį?

– Kad reikalas neatidėtinas.

– Tai kaip dabar bus? – balsas jau kiek švelnesnis.

– Aš pasistengsiu tėvą pavaduoti.

– Kažin. Kažin, ar galėsi ką? – tiria mane Kuprelis, ypatingai mano rūbus. Jo veidas prašvito, pragiedrėjo kiek.

– Na, jei taip, tai taip. Imk tą maišą, – teikia jis man nurodymus įsakmiai ir smulkiai ir rodo yla kiton pusėn, pro lėtai besisukantį stiebą. – Tenai, matai, maišan iš pikliaus suplėšyti grūdai byra. Atkabink maišą nuo tos rankovės: tuoj bus artipilnio. Jo vieton kitą, dyką užkabink. Nunešęs ant viršaus, išpilk skrynion. Ne pirmutinėn, bet antron. Pirmutinės girtos sugedę. Jomis daugiau nemalu. Blogai. Kai esti geras vėjas, galima ir dvejas paleisti. Bet ką tamstai daug aiškinti. Turbūt meni, kaip seniau ateidavai ir man padėdavai malti? Tik paskum, kai pradėjai aukščiau mokytis, ar suponėjai, ar sustingai.

Patenkintas, kad buvau pripažintas, nuskubinau, kur buvo liepta.

Atkabinęs ir užmovęs kitą maišą, rišu jį į traukiamąją virvę. Girdžiu, Kuprelis juokias.

– Kas jau, ar sveikatos neturi, kad negalėtum šito maišo užnešti! Tamstos metais aš jį be niekur nieko nutarunčkinčiau. Taip virve traukdamas daug laiko sugaiši.

Paraudonijau kaip burokas. Užsiverčiau maišą ant pečių, ir tempiu laiptais viršun. Kad būtų greita, sunku buvo pasakyti. Kuprelis šypsosi ir ragina:

– O o! Maišai sveika nešioti, nugarkaulį sustiprina.

Pagaliau užnešiau ir užpyliau.

Nežinau, kur baisiai išsimiltinau. Paieškojau šepčio, neradau. Dulkinuos taip, rānkomis.

Girdžiu, Kuprelis dar labiau juokias, antran aukštan paskui mane atėjęs.

– Nesidulkink tamsta, dar ne toks būsi. Pagaliau juodas darbas žmogaus nesutepa. O čia dar miltai.

Rodos, nebuvo ko, bet aš nuo jo ironingų juokų susisarmatijau. Jis tai pastebėjo. Jau nesijuokia. Šneka, pasakoja rimtai. Tai tą, tai kitą daiktą rodo, aiškina.

– Lukterėjęs kiek, vėl neueik tenai apačion pasidairyti. Permainęs maišus, atnešk čionai ir užpilk. Dabok gerai. Saugokis, kad nepamirštum. Baisus tarapotas gali išeiti, tenai užsikimš ir sėlenų pribėgs miltuosna, o čia girmos dykos mals, dils ir akmens prisuks.

Pažvelgė skrynion. Paklausė girmų ūžimo ir greitai į trečią aukštą nuritėjo.

Tik spėjau linkterėti galvą, parodyti, kad gerai dabosiu.

V

Dažnai mainau maišus. Jei tik ir pusę randu, nepalieku. Suplėšos darosi vis smulkesnės. Bet nesiskubina.

Malūno ūzesys tai apsilpsta, tai vėl staiga pakyla. Matyt, vėjo pajėga mainosi, kinta.

Man gerai atmenamas, pažįstamas tas ratų ratelių teleskavimas ir bildesys. Daug pri-mena iš vaikystės laikų. Ne vieną dieną čia praleidau. Vienas ir su draugais. Ratai man, rodos, ką pasakoja teleskuodami.

Jie pasakoja apie tas dienas, kai aš su Broniu ir Juzuliu klausydavau Kuprelio pasakų; kai mes, akis ištrėškę, prašydavom: „Daugiau, daugiau!“ Kuprelis mums laiko negailėdavo. Nuo jo išgirdavom aibę įvairiausių daiktų. Jis vaizdingai apskainėdavo, kaip vaidinasi raganos, laumės ir kipšai. Lietuvių karus su totoriais, lenkais, rusais ir kryžiuočiais dar įdomiau atpasakodavo. Jie mums ir tikdavo labiausiai.

Mes pagaliau pradėjom tikėti, kad ir jis pats buvo kare dalyvavęs. Jei ne su totoriais ir kryžiuočiais, tai bent su turkais. Juzulis, kuris buvo vyriausias, pasakojo, kad, kariaujant su turkais, kareiviai turėjo nešioti po kalnus patrankas ant pečių.

– Gal ir Kuprelis nešė ir jį kokia sunki patranka iš viršaus ir suspaudė. – Tas Juzulio aiškinimas mus dar labiau įtikino.

Buvom norėję paties Kuprelio paklausti, bet nediršom. Gal nebuvom pakankamai įsitikinę, gal bijojom ižeisti. Žinojom, kad Kuprelis buvo piktas ir kad jį suerzinti, jo artumoj esant, buvo labai pavojinga.

Eidamas užkliuvęs svarstyklių prisimenu, kad Kuprelis dažnai mus sverdavo. Sakė, daboja, ar greitai augam. Taip pat mėgo mums aitvarus daryti ir mokino, kaip reikia leisti. Jei koks aitvaras pakildavo tiesiai ir aukštai, džiaugsmu jis nesitverdavo. Mes taip nesidžiaugdavom.

Visas Kuprelio pasakas ir geradarybes mes atlygindavom nuo jo toliau būdami višaip, kai kuomet ir nelabai gražiai. Užrakindavom jį vieną, sustabdydavom malūną – tai labiausiai veikdavo. Nedrįsdavom paskui pasirodyti arti malūno kokią visą savaitę. Paprastai tai prikraudavom galan sparno, audeklo užlankon, akmenų: kai sparnas aukštyn pakyla, akmenys krinta tiesiai ant malūno kepurės ir baisiausiai darda sienomis žemyn; pasitaikydavo, kad neaplenkdavo ir langų. Na, tuomet tai mes kaip pelės bėgam, kiek tik siekt, ir slepiamės duobėsną, iš kurių smėlis imamas. Bet jei Kupreliui pasisėkdavo mus tenai surasti, nepaleisdavo taip pigiai. Pabėgti nuo jo būdavo labai sunku: strykters kelis didelius žingsnius, ir jau už apykaklės laiko. Dar žadėdavo ir Sargautui, ir tėvams įskūsti; bet niekuomet neskūsdavo ir paskum, neilgai trukus, visai atsileisdavo.

Kai kuomet jis visai mūsų į save neišleisdavo. Vaikščiodavo liūdnas, susikrimtęs, apniukęs; kas jį gaudino, kas krimto, ne mums buvo atjausti. Ir dabar dažnai jo nesu-prantu. Kiek kartų buvau norėjęs išgirsti, kaip jis seniau gyveno, ką matė; jis apie save ne tik niekam, bet ir man nei žodžio netaria.

VI

– Ar tamsta nepamiršai savo darbo? – girdžiu. Tai Kuprelis, sugrįžęs iš trečio aukšto. Dirbo tenai ką, dabar čia atėjo.

– Stengiuos, – atsakau.

Tuo metu dingterėjo galvon, kad jau gerokai bus praėję laiko, kai buvau apačioj. Skubinu žemyn, per kelintą laiptą peršokdamas.

Maišas pilnutėlis, prikimštas. Tik tik užtraukiau jį ant pečių. Tempiu įraudęs viršun. Jis ir vienon, ir kiton pusėn nuo nugaros smunka. Prituriu visas lygsvaros pajėgas su-traukęs. Nors neilgam.

– Greičiau nešk, – įsako nuo viršaus Kuprelis. – Girnos tuoj bus dykos.

Nesulaukęs į laiptus prilėkė. Mato, kaip aš su maišu ir nesuvaldoma lygsvara kovuju. Bara ir drauge šyposos.

– Reikia dažniau mainyti. Pilnus maišus nešiodamas, patrūksi ir žmonos negausi.

– Niekai! – atsakiau užtarunčkinęs maišą ir, lyg mylią perlėkęs, patenkintai alsuodamas. – Nepatrūksiu ir žmoną gal gausiu!

– Man atrodo, kad tamsta... Ė! kam man čia tave „tamsta“ vadinti. Ar neatmeni, kai mažą dėl visokių blėnių, kuriuos man su Broniu ir Juzuliu iškrėsdavai, dar ir už ausų lyg kiškelį pakeldavau?

Nuo to priminimo, pats nejudamas, nukaitau.

– Vaikas iš tavęs buvo! – žvilgterėjo akysna, paskum į viršutinę lūpą. – Man atrodo, kad tau laikas būtų vesti.

– Kodėl? – nustebau.

Bet tas jo nelauktas pasakymas man pakuteno kiek širdį, pakėlė malonius, neaiškius lūkesius.

– Todėl, – aiškino Kuprelis rimtai, – kad jau turi turbūt dvidešimt metų su kaupiu. Matai, ir ūsai jau išsikalė, viršun raitosi. Turi mokslą, gerą galvą, žmoną galėsi pramaitinti. Ko dar laukti, ko stinga?

– Dar aš jaunokas tokiam smarkiam žygiui. Pagaliau vienam reikia pirmai gyvenimas išbandyti. Kitaip gali didelio vargo būti.

– Štai kaip! Ar dar gyventi „neišmokai“? Gyventi išmokti negalima. O jei taip, tai dviese lengviau.

Patylėjo kiek.

– Trisdešimties sulaukęs svarstysi, ar verta, ar dar neverta vesti. Keturiasdešimtį privi-
jęs galvosi, ar apskritai verta. Keturiasdešimt penkerių, iš tolo senatvės šešėlį pajutęs, gal
ir labai norėsi, bet jauna ir graži neis. Dabar mergaitės mažiau paiso turtingumo, proto ir
mokslo. Jas daugiau vilioja jauni ir sveiki vyrai. Taip ir reikia. Tegul nebūna vyrai kvailiai,
tegul nelaukia per ilgai. Jei koks žilis bedantis ir gauna koku būdu jauną, skaisčią žmoną,
jis negali tikėtis jos stiprios ir patvarios meilės. Pakanka, kad koks jaunas vyrukas pasi-
painiotų, ir jau šeimyninis gyvenimas sugriautas, o senis kokia dešimčia metų keliauja
anksčiau į Abraomą. Juk meilė – bent regimo gyvenimo vienatinė prasmė. Nerasti jos – vis
tiek, kaip ir to gyvenimo nustoti. Meilės ieškoti nereikia vėluotis. Juo anksčiau, juo geriau.
Jaunam vesti reikia, jaunam draugę pasirinkti. Ne laikas „mokintis“ gyventi, kai gyslose
karštas kraujas verda ir širdis širdies trokšta. O kai pradėsi galvoti, svarstyti, laukti, tai ir
nepamatysi, kaip paliksi visam amžiui vienastypis, beprasmiš.

Kad Kuprelis pats taip galvotų, man neatrodė.

„Tai tik dėl manęs, jauno“, – maniau.

– Kodėl gi tamsta nevedei? – klausiu.

Į mano, rodos, logingą klausimą jo baltas, drobinis veidas dar labiau pabalo. Raiškios
akys ėmė skubiai bėgioti, tarytum ko ieškodamos, nuo vieno daikto į kitą. Štai jos apsi-
stoję ties mažu, keturkampiu malūno langeliu ir žiūri pro jį toli, kur, regis, niekuomet
nei susiekti negalėtum.

Pasidarė tylu, net kiek nejauku, lyg ant malūno kas skraistę užmetė. Girnos užia niū-
kiai. Apačioje girdėti pikliaus kimus dūsavimas. Jam nedrąsiai taria ratų ratelių tarškesys.
Viršuje lyg šnabžda kas. Bailiai, pavogčiom. Ir vis viena, regis, tylu. Dar sunkesnė tyla.

– Aš? aš? – prašneko Kuprelis. Bet vis dar pro langą žiūri, mato tenai ką. – Daug
pasakoti...

– Papasakok tamsta! – prašau. Man labai parūpo sužinoti, kodėl Kuprelis nevedė,
kodėl liko vienas.

– Tai ne pasaka ir ne kokia rašyta istorija. Papasakoti tai nelengva. Tai mano gyveni-
mo nesugydoma žaizda. Jos judinti nenoriu.

Tie žodžiai buvo svarūs. Anapus jų buvo jaučiama giluma ir plotis.

– Papasakok bent kiek.

– Tu tik pasijuoksi. Tu gal per jaunas atjausti.

Aš nežinojau, kas atsakyti, kaip pasiteisinti. Aš tikinau tik savo akimis.

– Ak geras tu buvai vaikas. Mėgau aš tave, ir dabar dar mėgstu.

Mažai, man rodos, panašu, kad Kuprelis būtų mylėjęs ką kuomet. Kur jam buvo my-
lėti, kad jis iš tolo nuo moters šalinas; niekuomet nesutiks, kad kokia mergiotė ateitų ir
padėtų jam malti. Neįsileis, kad ji kažin kokia būtų. Ir ar galėjo dar jį mylėti kas? – O gal?

– Prisėsk, – kviečia Kuprelis, vidun susikaupęs ir pasirengęs. – Apsakysiu tau viską,
viską, kaip buvo, kaip Kuprelis mylėjo, kaip džiaugėsi jis laime. Kažkuomet. Klausysi
manęs gerai?

– Taip! – atsakiau, visas jaunu domingumu užsidegęs.

– Mano mylimoji buvo tikrai kaip ankstyvas pavasaris. Žavinga kaip brėkštanti, ža-
danti aušra. Jos skaidrios žvilgančios akys tirpino širdį, gundino ją. Aš mylėjau ją, kaip
naktis myli lakštingalos dainą...

Liejas jo žodžiai, įkvėpti meilės, ir plaukia iš gilumos prislėgtos širdies. Paskendo ir
gyvena jis savo atminimuose.

VII

Sugirgždė malūnas, suspiegė visais sąnariais. Atsiduso, lyg ko sunkaus užgultas. Su-
stojo.

– A, kad tave kur! – supyko Kuprelis. Pašoko smarkiai nuo vietos, į girnas puolė. Stvėrė viršutinį tekinį abiem rankom, įsispyrė aslon, įsitempė visomis pajėgomis ir paju-
dino jį kiek. Bet tai nedaug gelbsti. Malūnas stovi lyg įkastas.

Mato, kad iš vidaus sunku kas padaryti. Tekinas laukan išlėkė. Išėjau ir aš paskui.

Žiūriu, stumia Kuprelis, net sušilęs, malūno sparną. Pastūmėjęs kiek vieną, ima kitą, kai tas nuo viršaus arčiau prisiartina. Sparnai treška, braška, tarytum būtų visai nuvar-
gę. Toliau eiti neįgali.

Pamatęs ir mane prišaukė pagalbon. Mažai ir aš galiu ką padėti: sparnai eina, sukas
tol, kol mes juos stumiam.

Bet neilgai trukus papūtė smagesnis vėjelis. Tik jau kiek iš vakarų pusės. Taikome
sparnus ton pusėn. Malūnas pamažu, nenoromis ima krutėti. Kruta neilgai. Po valandė-
lės vėl ima stovinėti. Kuprelis, tai pastebėjęs ir išsigandęs, šoko pūsti į sparnus.

Nieko neįveikęs, vėjo neatstojęs, supykęs ir dar labiau susikūprinęs, grįžo Kuprelis
vidun. Aš dar lukterėjau kiek. Klausaus vėjo, ar jis nepradeda smarkiau pūsti. Žiūriu į
malūną – sparnai stovi, tarytum ir niekuomet nesisukė.

„Šiandien liks nesumalta“, – galvoju ir einu Kuprelio ieškoti. Prašysiu kiek palaukęs,
tegul apsakinėja.

Randu jį pirmam aukšte. Vaikščioja iš vieno kampo kitan. Iš tolo aplenkia pikliaus
skrynią, svarstyklės prie antrų uždarytų durų. Nors ir nežiūri į jas.

Ir tylūs ramūs dabar čia visi daiktai, lyg būtų iš balto akmens. Suakmenėjo kuomet,
miltai apnešti. Tylus ir antras piklius, anoje pusėje. Visai užmestas. Jan Kuprelis krauna
visokius nereikalingus daiktus, lyg kokian muziejun. O kertės ir jo šonai aibe skaitlinių
išrašinėti. Daiktais ištrinta ir vėl užrašyta. Tai Kuprelio buhalterija.

Iš viduraslio kelias didelis stiebas net pačion kepurėn. Tai malūno visa pajėga. Tušt
palubėmis jį vainikuoja milžinis ratas. Ir įstabu rodos, kad jis dabar visai nejuda. Pats
nejuda ir kitų ratų ir ratelių savo kumštėmis nevaro. Nevaro ir jo niekas iš pačios kepu-
rės, nuo pačių sparnų.

Kuprelis vis labiau nerimauja. Skubiau vaikščioja. Rankomis maskatuoja. Piktas.

Pagaliau, matyt, vėjas susimilo Kuprelio: iš pradžių palengva, lyg juokaudamas, bet
paskum rimčiau ir smarkiau pradėjo sparnus varyti. Tuoju Kuprelis atgijo. Aiškiai nu-
švito. Liepė man maišų pažiūrėti, pats kaip voverė nulėkė laiptais viršun.

Viską čionai atlikęs, ir aš ten nuėjau. Jis sėdi kojas susikeitęs ant senos sugerbėjusios
beržinės kaladės, prie jo kambarėlio durų pastatytos. Atsisėda čia visuomet, kai nėra
ko veikti. Sėdi ir klausos linksmaus girnų ūžesio. Galvoja apie ką. Akyse vilties ugnelė
suzimba.

– Gaila, kad man pinigų mažoka! – atsiduso, man arčiau priėjus.

Atsisėdau netoliese ant skrynelės. Ant tos pat, kuria jis už malimą nuo kiekvieno
atsemia sau sėlenų karvei. Tai jo išsiderėta. Klausau.

– Nevargintų manęs tas oro nepastovumas, jei jų daugiau turėčiau. Žinai, ką esu
sugalvojęs? – klausia manęs Kuprelis linksmu nusišypsojimu, kiek pasididžiuodamas. –
Aš sugalvojau tokį įrengimą, kuris, geram vėjui esant ir malūnui veikiant, sutaupyti
visą energijos perteklių, kuris šiaip niekais nueina. Tas įrengimas kiek komplikotas,

bet nėra brangus, jo gi veikimas, mano apskaičiavimais, bus didelis. Mažam vėjui ar jo kokį laiką ir visai nesant, mano malūnas vis viena suksis man tinkamu greitumu. Aš, metais dirbdamas, suradau praktišką galimybę energijos perteklių surinkti ir jį kokį laiką sutaupyti.

Tu nesi technikas, bet gali suprasti, kad tai yra elektriškas mechaniškas įrengimas. Gaila, ir Sargautas nieko technikoje nesupranta. Šiaip jis geras žmogus ir galėtų man pinigų kiek paskolinti. Jų man ne tiek daug ir trūksta.

Sargautas yra įdomus ir keistas žmogus. Jis niekuomet neduos pinigų reikalui, kurio jis pats visiškai nepermanytų. Jis nemėgsta ir mažiausių abejonių.

- Gal tau braižinius parodyti?

Atneša Kuprelis kelis lapus braižinių. Atlikti lyg kokio inžinieriaus. Švarūs, raiškūs. Mane apima tikrai nuoširdus nuostabumas, aš stengiuos suprasti, bet man sunku. Aš tik stebėtis galiu.

Kuprelis aiškina ilgai, gyvai, pasitenkinęs, įsitikinęs.

- Aš suradau naują, ilgai tveriantį mechaniškos pajėgos efektą. Aš žinau būdą sustabdyti elektros pajėgos išsieikvojimą. Bet visa tai reikia įrodyti gyvais, išeksperimentuotais pavyzdžiais. Kitaip vargiai ir tikri inžinieriai patikės. Stoka pinigų... - Apniuku Kuprelio veidas. Suvyniojo braižinius, nunešė kur, rūpestingai paslėpė.

- Na nieko, - sugrįžo Kuprelis. - Gal prisikasiu kuomet prie daugiau pinigų.

- Tu norėjai išgirsti mano kitą tragediją, - sutraukė jis kiek antakius, suspaudė lūpas. - Nueik pirma apačion, pažiūrėk. Prikabink ten didžiausią maišą. Turėsime daugiau laiko. Aš tuo tarpu čia apsižiūrėsiu.

Nuėjęs, kiek radau, atnešiau, užpyliau.

Jis, girnų branktą prie vėjo smarkumo pritaikęs, atsisėdo ant kaladės. Neregimai, vos girdimai atsidusęs, atsišlijo į sieną ir rankas skrebučių rankovėsna susinėrė. Jo veidas tylus, ramus. Akys toli vidun, praeitin žiūri. Ties juo, ant sienos viršuje, šventas Petras pasilenkęs. Laukas, žilas, su kuodu kaktose senelis. Du raktu rankoje laiko. Tai paties Kuprelio visai dailiai akvarelėmis pieštas paveikslas, mėlynuosna rėmuosna įdėtas. Viso malūno vienatinis paveikslas. Kuprelis jį kasdien nuo miltų dulkių apvalo. Nors ir nelabai tiki kitiems šventiesiems, bet šventą Petrą, sako, mėgsta.

Pro baltą ūkaną į paveikslą išžiūrėjus, atrodo, kad jis gyvybės įgauna, mato, girdi ir veide savo garbintojui švento palankumo rodo.

Jaukus senelis. Ir visa aplinkuma daros nuo jo šventa, jauki.

VIII

- Likau aš nuo savo tėvelių visai mažutis, - apsakinėja Kuprelis. - Nei šnekėti, nei vaikščioti dar, sako, negalėjau.

Mano tėvas tarnavo vienam dideliame dvare ūkveizda. Gyveno gerai. Bet, užėjus kokioms ten baisioms ligoms, mirė. Mirė ir mama į keletą mėnesių paskui.

Mane paėmė bobutė, mamos motina. Lig dvylikos metų laikė pas save. Skaityti, rašyti, skaičiuoti išmokino. Buvo labai gera, bet ir dabojo gerai. Tik kartą, man jau septynerių ar aštuonerių metų esant, nukritau nuo aukšto rugių prėsimo klojime. Rodos, buvau norėjęs padėti krauti. Be galo užsitrenkiau. Nuo to, o gal ir nuo ko kito ir išaugo man po truputį šitos dvi kupros.

Nuo dvylikos metų, senutei daugiau pasenus ir mažiau sutaupytų pinigų likus, išleido mane tarnauti didelian vandens malūnan į vieną vokietį. Tas vokietis mane

kažin kodėl tuojau pamėgo. Gal kad aš buvau visai tylus ir nedrąsus. Jis visuomet man lengvesnį neg kitiems darbą duodavo. Bet neleido ir savo dabu eiti: draudė nuo kiekvieno blogo. Tik jo rūpesniu aš neišmokau nei rūkyti, nei gerti, nei kortomis lošti. Buvo vis tiek kaip tėvas. O gal mane mylėjo ir todėl, kad buvo bevaikis? Dievas jį žino. Žadėjo manęs niekuomet nuo savęs neleisti, jei būsiu vertas, ir savo įpėdiniu padaryti.

Pas jį betarnaudamas, aš ir taupumo išmokau, nei vieno skatiko niekur be reikalo neišleisdavau. Vis pinigą į pinigą dėjau. Ir nemažai susitaupiau.

Taip buvo per kokį septynetą, aštuonetą metų. Pasikeitė viskas nuo to laiko, kai mirė jo labai valyva žmona. Po pusantrų metų jis vedė kitą. Negalėjo turbūt kitaip. Turėjo didelį naminį ūkį, kurio pačios tarnaitės gerai nedabojo. Vagiliaudavo, daug ko išnešdavo ir iš pieno, ir iš mėsos. Bet antroji žmona nebuvo man tokia palanki. Ėmė neapkęsti. Persekiodavo visaip, įskųsdavo.

– Kam tu šitą kuprį laikai? – tiesiai vyrui mano akyse sakydavo. – Jis nėr tau ir sąžiningas.

Mano kupros nebuvo dar tuomet tokios žymios, bet jų prikaišiojimas mane skaudžiai gėlė. Šeimininko pasitikėjimą turėjau aš visišką – įtarimas nesąžiningumu gėlė mane dar labiau. Mano jauno priežiūroj buvo visas malūnas.

Pradėjau ir aš nekęsti savo naujos šeimininkės. Būdamas visai nekaltas, turėdamas šeimininko visišką pasitikėjimą, kartais ir neslėpdavau tos neapykantos. Tai dar aršiau ją erzino.

Nors Schönfeldtas – mano šeimininkas – ir nepaisė savo žmonos, bet po metų susidarė tokia padėtis, net tarp vyro ir žmonos, kad aš turėjau iš ten išeiti į visai man nežinomą pasaulį. Buvo be galo graudu, rodės, kad iš gimtųjų namų išeinu, su tikru tėvu atsiskiriu.

Tarnauti jau niekur nėjau. Nenorėjau. Nesitikėjau rasti kito tokio šeimininko.

Nutariau mokintis. Mokslas jau seniai mane viliojo. Dabar ir pinigų turėjau. Nuvažiavau Vilniun. Ilgai ieškojau, ilgai klaidžiojau. Pagaliau nusistačiau būti Dievo muzikantu. Stojau vargoninkų kursuosna.

„Pradžiai ir tai bus gerai“, – galvojau.

Labai mėgau muziką, ritmą visam kame, todėl ir nuėjau tuo keliu.

„Mokintis ko kito galėsiu ir pats paskum“.

Baigiau kursus kuo puikiausiai, gavęs aukščiausią pagyrą.

Vietą sunku man buvo gaut. Kiti, silpnesni muzikoje ir giedojime, kur greičiau manęs rado sau duoną. Aš ne tuoj dar patekau vienon menkon filijon. Ir klebonas senelis pasitaikė rūstus, beveik žmogėda, dvasiškai tariant. Jis mane tuoj po mišių varydavo visai ne vargoniškan darban: tai malkų kapoti, tai arti, tai sodą ar daržą tvarkyti, tai net mėšlo kabinti ir vežti. Mano sveikata buvo silpna, o tokiam darbui ir visai buvau nepratęs. Ta filija tikrai galėjo būt sunkiųjų darbų kalėjimo pavyzdžiu.

– Ar daugiau tarnų jis nelaiškė? – klausiau iš nustebimo ir pasigailėjimo.

– Aš visai vienas buvau pas jį. Visi darbai mano pečių gulo. Ir jo batų valymo, ir jo barzdos skutimo. Algą gi visai menką gaudavau. Tokio šykštuolio dar niekur nesu matęs nei girdėjęs. Pats vaikščiojo prakiuręs ir nuskaręs. O svečias tai joks į jį neužkliūdavo. Nekišdavo ir jis niekur nosies. Jei kuomet grafienė ir atsilankydavo savo dvare, ir tai vos vos ištempdavo savo kleboną į dvaro rūmus. Jis bijodavo, kad nereiktų atgal kviesti.

Labiausiai man tvyla atmintyje Didysai Šeštadienis. Visą savaitę dirbau visur kaip juodas jautis, neišskėsdamas rankų. Maža dar. Atėjus Didžiajam Šeštadieniui, mane prikelė gaidžiagysty, nespėjus nei užmigti gerai, ir liepė padėti virėjai pyragus minkyti ir bobas plakti.

Maigiaus, kamavaus su tais pyragais, kol nepašaukė bažnyčion. Iš tenai nuvargęs, – juk žinai, kiek tų apeigų esti tą dieną, – vėl grįžau virtuvėn. Dabar pristatė prie krosnies daboti, kad neperkeptų mėsa, nesudegtų pyragai, nepervirtų kiaušiniai ir taip toliau. Pats klebonas, kaip ir visur kitur, dažnai kaišiojo virtuvėn savo ilgą ir liesą nosį. Uostė, ragavo.

Prie krosnies išstovėjau lig pat kompletų. Pasigėriau nuo tvaikų ir garų. Galvoje užė. Apie valgį ir pagalvoti nebuvo kuomet, nors akys matė gardžiausių daiktų didžiausią kiekį. Tik kartą per metus klebonas nepasigailėdavo lig šociai pavalgyti.

Po kompletų ir po Kalvarijos kelių, kuriuos man klebonas įsakė vesti, sprukau kaip voverė namon ir lyg negyvas dribau lovon. Maniau, kad ir atsikelti nereikės. Net nesinorėjo. Pakankamai pasilsėsiu, tikėjas.

Tik štai pro miegus girdžiu durų dūngesį. Paskum balsą. Smarkų ir šiurkštų:

– Kelkis! Kelkis! Ar tu padūkai lig šiam metui miegoti?!

Iš pradžių jokiū būdu nesupratau, kas čia yra ir kur aš esu. Nejaučiau savęs. Pagaliau, kai dūngesys pasiekė sprogtamojo laipsnio, šokau. Pravėriau akis. Jau šviesu. Bažnyčioje skambina visais varpais.

Įšokau į rūbus ir kaip iššautas išlėkiau pro duris. Be kepurės. Neradau prie durų jau nei to, kas dūngino ir mane kėlė. Lėkdamas girdžiu giedant „Linksma diena mums nušvito“.

„Eina aplinkui bažnyčios! Be manęs!“ – Net mano visos gyslos nutirpo. Visą šaltas prakaitas apipylė.

Paskum kas buvo, ir apsakinėti nėra ko. Gali įspėti, kaip klebonėlis reagavo.

Nelinksmos man buvo Velykos: galvoje kiek plaukų netekau, ir vienas šonas ilgą laiką nekaip buvo nusiteikęs. Klebonui labiausiai nepatiko, kad jam Velykų apetitą sugadinau.

Po Velykų išėjau iš tenai, atsižadėjęs ir algos.

„Gal bent tai pataisys jam apetitą“, – maniau.

Apie Sekmines gavau, rekomenduojant vienam geram dvarininkui, kuris mano tėvą seniau pažino, vargoninko vietą Skardžiuose. Ten man buvo nebloga. Klebonas pasitaike jaunas, žmoniškas. Vėl man buvo smagu, kad esu tam pat krašte, kur mano tėveliai kuomet gyveno.

Skardžiuose ir pažinau Gundę, Kunigundą Gervydžiukę, kuri mano nykų gyvenimą buvo nušvietus...

IX

Nejaugi jis vėl sustos!

Malūnas tikrai pradėjo daug lėčiau suktis. Kuprelio veidą lyg koks šešėlis užslinko. Matyt, kad jis visai susigyvenęs su tuo bildesiu ir ūžesiu. Susijungęs su jais siela ir kūnu. Tai jie valdo jį, atrodo. Silpsta malūno eiga, puola Kuprelio ūpas, ir jis ima širdytis. Ir dabar, pastebėjęs tą netvarką, pašoko nervingai ir puolė į girtas. Jos, nors ir silpnai, dar sukasi. Ratai kruta.

– Te-eliakšt! te-eliakšt! te-eliakšt!

Piklius sunkiai dūsauja apačioje, pagelbos laukia.

– Vėjas kinta, – atsigrižo Kuprelis nuo girnų, branktą ir vienon, ir kiton pusėn pastūmęs. Skubiai laukan išėjo.

Po keletos minučių sugrižo linksmas.

– Vėjas apsvirtė. Pučia iš vakarų. Sparnus atsukiau prieš jį. Dabar eis, tik džiaugtis reiks!.. Tu buvai apačioje?

– Buvau. Permainiau. Nedaug ir buvo.

– Dabar vėl pasakosiu. Tiktai mums reiks dažniau atsiminti savo darbas.

Niekam dar aš nepasakojau savo gyvenimo paslapčių, savo nepavydėtinos istorijos. Tau pirmam. Gal bus kiek lengviau, kai tu mane išgirsi. Per daug jau mane vieną ta uola slegia, per daug vargina ir ardo.

Lig tol mano širdis nepažino meilės. Ji buvo sušalusi, sustingus. Niekas jos nešildė, karštu kvėpavimu niekuomet neapgobė.

Nujaučiau, kad yra pasaulyje meilė, kad žmonės pasiekia ją; bet man atrodė, kad aš jos niekuomet nepasieksiu, niekuomet neprilipsiu to kalno, ant kurio ji auksu žėri. Ir netikėjau, kad ji būtų tikras daiktas. Maniau, tai tiktai pasaka. O gal aš ieškoti nemokėjau, kol ji pati į mane neatėjo... Tėveliai man meilės nepaliko. Bobutė irgi nepakankamai mokėjo duoti. Schönfeldtas, nors ir koks man buvo geras, vis viena mačiau jame poną, savo šeimininką. Kiti berniokai nuo manęs šalinosi, nemėgo. Mergiočių aš tarytum ir nemačiau, lyg jų ir visai negyventa.

Paklausiu gal, kuo aš gyvenau: kas buvo mano džiaugsmas, kas sielvartas?

Džiaugiaus knygų skaitymu, galvojimu, aprašymais protingųjų žmonių. Jokių apysakų nei pasakų tuomet nei akyse nemačiau. Gal jų nebuvo pas Schönfeldtą. Gaudavau nuo jo vokiečių istoriją ir istoriją viso senojo ir naujojo pasaulio. Man labiausiai istorija patikdavo. Ir šiaip gaudavau visokių senų knygų. Tik vokiečių kalboj. Jis mane gerai vokiškai išmokino. Nei vienos dienos negalėjau pabūti bent kiek neskaitęs. Nerimavau tuomet. Geriausias mano nusiramimas buvo knyga.

Vasaros vakarais mėgau sėdėti prūdo krašte. Žiūrėdavau tuomet į ramų vandens ribuliavimą, į giliai paskendusius debesis. Skačiau žvaigždes danguje. Dabojau, kuri didesnė, kuri mažesnė. Sekiau jų kelią. Ir man tuomet atrodė, kad aš visai išnykstu, virstu kažin kuo ir aukštai išskrendu. O paskui mane skrenda, genasi visos nakties daina. Dingsta viskas iš akių, ir aš matau naujus pasaulius, pilnus kitokio, tobulesnio gyvenimo. Jaučiau patį Dievą...

Kai kuomet, man taip besėdint, ir vieversio rytmetinė užtikdavo...

Man suremdavo širdį, pamačius elgetą ar kokį pavargėlį žmogų. Ir klausiau savęs:

„Kodėl jis ne toks kaip kiti? Kodėl jis elgetauja, šunis lodo, kai kiti ramiai sau namie sėdi?.. Kam žmogus žmogų ėda, kam savo brolių persekioja, jį kraujuose maudo? Kam pjaunas tarp savęs gyvuliai, kodėl ir jie neužsieina?.. Kodėl mūsų pasaulis toks, o ne kitoks? Ir nejaugi jis kitokiu negali būti?“ Aš, regis, būčiau įmanęs, būčiau padaręs, kad visiems gera būtų, kad visi tik džiaugtis galėtų; kad žmonės mylėtų žvėris, o žvėrys žmones. Ir tai padaryti, norėjau galingu būti, galingesniu neg patsai Dievas. Net sudrebėdavau, apie tai pagalvojęs. Ir tikėjau, kad kokią naktį nubusiu galingas, neįveikiamas... Žinojau, kad aš tik plūstu, bet laukiau, laukiau ko...

Susimąstė, susigalvojo Kuprelis. Akimis toli, regis, mato. Krūpterėjo staiga. Tarytum sugrižo iš kur.

- Nueik apačion pažiūrėti. Kaip tenai... Kažin apie ką čia tau pasakojau?.. Na, nieko. Toliau!..

Maišą radau jau pilną. Dabar labai greitai mala. Sparnai tik švaisto palangiais. Piklius dūsauja skubiai, patenkintai. Ratų ir mažų ratelių dantys vien mirga, vien mirga. Vieni kitus gaudo. Net sienos dunda, dreba. Voratinkliai kertėse šokinėja, kratosi. Vorai negriškus šokius šoka, patys apmiltinti, nubaltinti. Visas malūnas tarytum ne malūnas, bet koks didelis gyvis. Rūstus ir smarkus toks. Regis, kažin ką galėtų sutrinti ir sumalti.

X

Vėl pasakoja Kuprelis.

- Pamačiau ją pirmą kartą bažnyčioj.

Matydavau ją nuo viškų kas šventadienis. Prie paskutiniojo pilioriaus, ties kairiuoju altorium. Nesistodavo niekur kitur. Kartais atsigrįždavo ir pažiūrėdavo aukštyn į vargonus. Tuomet, būdavo, mūsų akys sulieja akimirksniui savo žvilgsnius. Aš noriu žiūrėti į ją, jos atvirą grakštų veidą, gujas gilias akis kuo ilgiausiai, bet ji bematant galvelę pakreipia ir jau į altorių meldžias. Laukiau jos žvilgsniu, nepraleisdavau nei vieno. Sekiau pakėlęs galvą, kuomet ji vėl atsigrįš. Nerūpėjo jau nei gaidų daboti. Iš karto visą puslapį perskaitau ir atmintyje laikau. Ir groti sekėsi geriau negu kuomet. Visa bažnyčia, viskas gaudė mano vargonais. Žmonės darės maldingesni, nuo klebono gaudavau veik kiekvieną šventadienį vis didesnę pagyrimą.

Laike pamokslo būdavo geriausia. Norėdavau, kad kunigas jį sakytų, niekuomet jo nepabaigdamas. Tuščia darėsi, kai žmonės pradėdavo eiti iš bažnyčios. Išeidavo ir ji... Dingdavo ūkanota pasaka.

Po visam, būdavo, tekinas lekiu į šventorių. Ieškau jos tarp būrelio merginų ir berniokų. Niekur nebūdavo matyt.

Man nuostabu darės, kur ji galėjo taip greitai dingti. Vieną kartą net pamaniau, kad gal man tik vaidinas.

Eidavau namon, tikėdamas ją kitą kartą kuomet pamatyti. Bet drauge slėgė baimė, kad niekuomet daugiau nepamatysiu.

Ateidavo ji bažnyčion sodietiškai, bet gražiai apsirėdžiusi. Matyt, mėgo tamsiai raudonas varsas. Labiausiai jai tiko beveik juosvas sijonas ir balta kaip sniegas bliuzė plačiom rankovėm.

Ūgio ji buvo ne aukšto, vidutinio, bet labai dailiai išaugusi. Skaisčiais raudonais veideliais. Kaip pražydusi rožė. Galvelę gobė dideli, tankūs, tamsiai geltoni plaukai. Antakiai dar tamsesni. Iš tolo atrodė net juodi. Ir tai nepaprastai ją dabino.

Įeidavo ji bažnyčion guviai, bet drauge laisvai ir gracingai. Žvilgterėjus kiek atgal, klaupdavo ties tuo paskutiniu piliorium.

Tik ją pamatydavau, visa bažnyčia man nušvisdavo. Apsiniaukdavo, kai pastebėdavau, kad į ją dešimtys berniokų akių žiūri. Kad, rodos, būdavo, įmanyčiau, uždrausčiau vyrams į moteris bažnyčioje žiūrėti.

Nuo to laiko pradėjau daugiau savo išvaizdai domės kreipti. Pasisūdinau dailesnius rūbus. Susitaisiau minkštus, blizgančius batus. Susigadojau gerą skrybėlę. Nusipirkau lazda sidabrine galva. Prausčiau geresniu muilu, rūpestingiau šukavaus. Ir nepajutau, kaip netrukus virtau visoj apylinkėj geriausiai vilkinčiu vyru.

Pirmai, nors man pinigų netrūkdavo, nesidabinau labai, nesitaisiau nei gerų rūbų, nieko. Ir batus ne taip dažnai šveisdavau. Skusdavaus tik rečiau. Plaukai ilgiau galėjo kaip norėjo augti. Bet ji, nors jos dar nepažinau, visiškai mane pakeitė.

Ir aš pats nesuprantu, kodėl taip greitai ją pamylėjau. Kodėl taip smarkiai ji iš pirmo pamatymo mane sužavėjo? Tą pat dieną, kai dar pirmą kartą pradėjau groti Skardžių bažnyčioje. Tik atkėliau galvą nuo vargonų ir žvilgterėjau žemyn, į žmones, ir pamačiau ją. Man sužerėjo ir sutemo akyse.

Sapnavau ją kas naktį. Jei kuomet nesusapnuodavau, visą dieną vaikščiojau apniukęs. Nežinojau, kokio darbo imtis. Klausiau ir pykau: „Kodėl aš šiandien jos nesusapnavau?“

Šventadienio laukdavau labiau neg vaikai Velykų.

Kartą, kai nepamačiau jos bažnyčioje, negalėjau sau vietos rasti.

„Gal susirgo? O gal jau mirė?“

Mano vargonai gaudė, verkė ir meldėsi drauge su manim. Jei būčiau galėjęs, būčiau lėkęs jos ieškoti. Bet kur ir kokiam krašte ji gyveno, nežinojau.

Mišparams pasibaigus, prirėkė klebonijon nueiti. Nunešiau klebonui kažkokius popierius pasirašyti.

– Kas tau? Kodėl tu šiandien toks išblyškęs? – klausia klebonas. Susirūpinęs, nors ir pro juokus. – Matyt, tave kokia liga apima. Ką? Beskuo tu taip grojai ir giedojai graudingu balsu. Eik, atsigulk.

– Nieko, aš sveikas, – teisinuos. – Tik taip man truputį negera.

– Kas gi tau galėtų būti? Gal įsimylėjai ką? Gal patiko kokia mergiotė? O, jos moka pagauti bernioko širdį. Tai niekis. Tą ligą persirgsi.

Nieko neatsakiau. Nustverčiau pasirašytus popierius, ir pro duris. Dar ką klebonas sakė ir juokavo, negirdėjau.

Laukiau, tikėjau, kad ji kuomet atvažiuos kūma, atveš kieno mažutį krikštan. Arba bus kam pomergė, jaunąją prie altoriaus atlydės. Maniau, pamatysiu tuomet ją arčiau, galėsiu susipažinti, kokį žodį tarti ir nuo jos ką išgirsti.

Buvau prasimanęs vaikščioti medžioti. Susigadojau šautuvą. Išlandžiojau visas parapijos girias, išbraidžiau pievas. Nei vieno sodžiaus neaplenkiau. Ir nei miške uogaujant jos nesutikau, nemačiau pievoje šieno grėbiant nei darželyje gėles laistant.

Baigė vasara. Artinos tamsus ruduo. O aš vis niekur negalėjau jos rasti. Tik bažnyčioje, prie aukštojo pilioriaus.

„Gal man tikrai bažnyčioje vaidenas? Trotina mane kokia pikta dvasia?“

„Ne! Juk aš esu sveikas“, – priešinaus toms mintims.

„Bet gal ji niekuomet apie mane ir nepagalvoja? Gal ji bažnyčioje ne į mane žiūri? Į vargonus? Į kitą kokį anapus mano pečių? Myli kitą?“

„Ne! Ne! Ji į mane žiūri, mane mato“.

Ir kovojo, grūmėsi tos mintys, man galvą svaigino, nakčių užmigti neleido.

Ir štai vieną naktį, kai jau viso miestelio gaidžiai urmu giedojo ir diena aiškiai brėško, atėjo man viena mintis. Visai nauja, labai drąsi.

„Priminsiu klebonui, kad reikalinga bažnyčios choras padidinti. Tik moteriškais balsais. Vyrų jau pakanka. Tegul iš sakyklos pasako ir karštai paragina“.

„Bus ir ji!“ – įsitikinimo viltis tiesiog mane iš lovos kėlė.

„Ateis! Tikrai ateis!“

Abejonės išblyško ir draikėsi. Ramu pasidarė. Užmigau ir atsikėliau tik vėlai.

Tuojau nuėjau į kleboną. Žodžių man nestigo choro mažumą ir silpnumą įrodyti. Buvau iškalbingas, vaizdus. Klebonas jau viduryje mano įtikinimų sutiko. Sakė, kad visai taip pat mano.

Laukiau sekmadienio nekantraudamas.

Atėjo ir sekmadienis. Klebonas po pamokslų ilgai ir šiltai ragino. Mergiotės dominagai, galvas pakėlę, klausės. Klebonas žadėjo joms daug malonės nuo Dievo ir garbės nuo kitų parapijų.

– Vis tai garbinimas, malda Viešpačiui. O kai malda graži, kai daugelis ją siunčia drauge, tai ji ir Dievui malonesnė, tai Jis ir greičiau jos išklauso, – aiškino.

– Fertig! – džiaugias.

Tuoj po mišparų, kas panorės išmokti giedoti, liepė klebonas visiems į mane susirinkti. Žvilgterėjau tuo metu į ją – klausos. Paskum persižegnojus greitai pro duris išėjo. Į mane praeidama aukštyrė pažiūrėjo ir dailiai šypterėjo. Lyg norėdama būsimam mokytojui kiek įsiteikti. Tai man net kvapą atėmė.

XI

Kuprelis priminė darbą. Liepė man savo prižiūrėti, o jis tuo tarpu savo, kas reikia, atlikti.

Ir vėl pasakoja neskubindamas. Nieko savyje neslepia, nieko nepalieka. Kiekvieną smulkmeną, jausmą persunktą, atiduoda. Jo vyriškai tenoringas, dar skambus balsas maišosi su malūno ūžimu ir bildesiu. Malūnas jam pritaria, gyvena jo virpėjimu. Jis, neklusnus jo įrankis, šiuo metu lyg klausos jo.

– Skubiai parsprūdau namon. Laukiau naujų giesmininkių ateinant – laukiau jos vienos. Pietuoti nerūpėjo. Tarnaitė prašė, sakė, kad atauš.

„Tegul sau!“ – pamojau.

Ėjau nuo lango į langą. Žiūrinėjau nekantraudamas pro juos. Šventoriuje ir palei šventorių vaikščiojo, šnekučiavo žmonės. Berniokai su mergiotėmis linksmai tarškė ir juokavo. Regis, kad ir pamokslą būtų užmiršę, kunigo žodžius vėju paleidę. Niekas nei nesiartino į mano namelį. Niekas.

„Jei nesutikau jos, visą parapiją išvaikščiojęs, tai čia ir tikėtis nėra ko!“ – atsitraukiau nuo lango.

Nubodo. Jau daugiau valandos. Supykęs atsisėdau ir papietavau. Valgis buvo negardus. Neįėjau jo skonio.

Vėl laukiu.

Vis nieko nėra.

Priėjau prie fortepijono. Kai ką pasiutusio užbarabonijau.

Trankiau pirštais, kur papuolė ir kaip papuolė. Riaukė, gaudė fortepijonas lyg koks priešistorinis gyvis, kito, dar didesnio, gyvio lamdomas. Maniau, nuo jo riksmo lubos sugrius. Nebojau. Dar pikčiau.

Staiga girdžiu – šneka priemenėje, mergiotės! Širdis sustojo.

Štai įėjo. Trys. Vyriškis ketvirtas. Ko jam?

Nėra jos tarp jų! Neatėjo!

Ko nepasakiau įėjusiems:

– Eikit sau iš čia. Aš nenoriu tokių mokinti.

Jie ir neprašomi atsisėdo. Laukia ir į mane žiūri. O aš vaikščioju. Kambarį skersai ir išilgai žingsniuojau, tarytum čia nieko ir nebūtų. Pyktis, rodėsi, veržėsi iš kiekvieno mano judesio. Jie nieko nematė.

Viena mergiočių atsistojo, ilganosė tokia, ir sako į mane visai nedrąsiai, – regis, ims ir rankon pabučiuos.

- Mes, tamsteli, giedoti atėjome... mokintis.
 - Gerai, kad atėjot, – burbtelėjau, praeidamas pro ją.
 - O ar tuoj, tamsteli, pradėsi?..
 - Ko?
 - Mus mokinti.
 - Palaukit. Jūsų per mažai atėjo.
 - Daugiau ir neateis. Niekas nenori.
- Sustojau, sukandau lūpas.
- Mums pareiti toli, kad tamsta greičiau... – pradėjo kita.
 - Taigi, toli, – pridūrė vyriškis.

Nebuvo kas daryti. Turėjau pradėti. Nors viduje virė. Išmėginau jų balsus. Nekokie jie buvo. Viena spiege lyg ožka, negalėdama nuo stogo nultipti, kita tvoron įkliuvusios avelės balsu bliovė, trečia, kuri pirma prašnekėjo, dar kiek žmoniškiau. Bernioko buvo toks balsas, kad nors sviesk jį pro langą.

Paskum jau neturėjau ko su jais veikti.

Dar kiek pasikankinę su do-re-mi-fa-sol-la-si-do, tylėjom. Mano giesmininkės sunkiai alsavo, o giesmininkas rankove prakaitą nuo kaktos braukė.

Vėl priemenėje balsai, linksmas, guvus šnekesys, skubus žingsniai!

– Gundė! – sukuždo mergiotės.

Plačiai prasivėrė durys, ir... aš visas nutirpau: ji peržengė slenkstį. Žiūri į ją ir matau lyg pro rūkus. Taip, ji, ji!

Priėjo, pasisveikino mane, lyg ne visai pirmą kartą būtų mačiusi. Linksmi, jaukiai prakalbino anksčiau atėjusius. Giedra visiems pasidarė.

Vėl į mane:

– Prašau man ir draugei dovanoti, kad pavėlavom. Iš bažnyčios buvau namon parėjus. Būčiau greičiau atėjus, bet atvažiavo svečių. Turėjau užtrukti.

Ji šnekėjo su manim laisvai, artimai, o aš jaučiau lyg sugautas. Neįstengiau surasti nei vieno tinkamesnio žodžio. Man buvo linksma, keblu, ir sarmatijaus drauge. Buvau kaip vaikas, pirmą kartą pamatęs kunigą.

Jos grynas, skambus ir vaiskus balselis plaukė kaip vanduo. Skardėjo ir jaukino visą kambarį.

Pamažų aprimau kiek, pripratau. Nors jos artis ir kaitino, ir neramino.

Pajaučiau įkvėpimo, įgavau drąsos, pradėjau bandymus.

Gera buvo mokinti. Mokiniau lygiai domingai visus. Nei balso, nei žodžio negailėjau. Mano kalba bėgo greitai, aiškiai, įgavo autoriteto. Net pats savo kalba gėrėjau.

Laimingas buvau tą vakarą. Jaučiau, kad įžengiau naujan, lig šiol nežinoman, tik sapnuojaman pasaulin. Ten nebuvo jokių abejonių, kurios pakerta kiekvieną gyvą mintį. Jaučiau tik ramumą ir kūrybos valią.

Žiūrėjau į ją, gėrėjau. Džiaugiaus.

Ji giedojo, aukštai pakėlus knyga. Jos balsas liejosi, plaukė, dabino viską. Net kitų

balsai įgavo skambesio. Lyg ji nudažė juos. Bet ar ji jautė, kad ji mane daugiau dabino neg ką kitą, šildė mano širdį, plėtė ir gilino vaidentuvę, kėlė mane iš aslos?

Gal ir jautė.

Pradėjo temti. Tamsu pasidarė kambaryje. O aš vis giedu su savo naujomis giesmininkėmis. Giedočiau visą naktį. Dar geriau tamsoje. Nieko nematyti. Minčių niekas nekliudo. Jos audžias, pinas į artimus lūkesius, tai tolimus staiga. Ir dar labiau viliojančius.

Jau štai, prisimenu, ketina giesmininkės traukti namon, prašo paleisti. Gaila jų, visų jau gaila. Bet kiek įmanydamas traukiu laiką, tai tam, tai kitam sulaikau. Ne, nepalieka. Vėlu, teisinias. Išėjo.

Norėjęs buvau Gundę kiek palydėti. Pasisiūlyti neteko drąsos. Tik paklausiau, jos švelnutę ranką spausdamas:

- Ar toli tamstai namon?

- Visai netoli. Čia pat miestelyje. Sodžiaus gale, į ežerą... Tai ką? - paklausė trumpai, paslaptinai, galvutę į šoną pakreipus. Nusišypsojo, akysna pažiūrėjo.

Susisukė man galvoje nuo žinios, kad jos čia pat, visai netoli nuo manęs, gyvenama. Tik koks pusė kilometro!

Ir nuo jos klausimo nejauku pasidarė. Susisarmatijau, atsakyti nieko negalėjau. Vėl pristigau žodžių.

Ji lyg palaukė ko, pastovėjo valandėlę. Paskum dar kartą žvilgterėjo taip įdomiai ir, apsisukus kaip voverė, greitai nuėjo paskui savo draugę. Toji, paėmus jos parankio, klausė apie ką, tyliai kuždėjo.

Lydėjau jas akimis, sekiau kiekvieną žingsnį. Ir tarytum pamečiau ką, kuomet jos gatvės vingyje pasislėpė.

Jau geso vakaro aušra. Jos dažai blyško ir dilo. Žvaigždėmis buvo visas dangus nubarstytas. Vakarinė nuslinko į pat kraštą. Jos silpni spinduliai dar žybčiojo, pasakojo negirdėtas paslaptis, žmonių jaunas širdis žavėjo.

Ilgai vaikščiojau po kiemą. Nei rudens perimančio šalčio nejaučiau. Galvojau apie ją. Stengiausiai prisiminti kiekvieną jos žodi balso skambesį, akių šiltą, veriantį žvilgsnį. Stengiausiai prisiminti, kaip tas žvilgsnis mane tirpdė, kuteno širdį. Stengiausiai matyti ją kuo aiškiausiai savo vaidentuvėje. Kai tas paveikslas imdavo blykšti, stengiausiai laikyti jį visomis pajėgomis, neleidau jam išdilti. Kai jis stovėjo prieš mane aiškiai, kaip gyvas, tiesiau į jį rankas, norėjau apinti.

Nuėjau gulti pačiam vidunaktyje. Tylu buvo visur, visi miegojo.

Gulėjau, varčiau, miegas nejo. Mintys vis pynėsi apie ją, vis audė lūkesi.

„Daugiau aš nieko nenorėčiau, kad tik ji mano būtų, mane mylėtų“.

„Be jos man nei pasaulis nemielas, nei dangus, nei žemė. Ji viskas, viskas man amžinai!..“

„Ji, nors sodietė, nepaprasta, matyt. Gaidas pažįsta, gieda gražiai. Turi malonų būdą. Jaučiama šviesos. Gali ir geresniam neg aš patikti, gali ją koks ponelis pamylėti. Kur man, vargoninkėliui, prie jos siekti!“ - nusiminiau.

Nors džiaugiaus, kad šiandien ją pažinau, bet dar sunkiau man darėsi, dar labiau spaudė nežinios akmuo.

„Kodėl neatsigrįžo? Kodėl taip skubiai nuo manęs nuėjo? Žinoma, aš jai nei ne galvoje. Ji tik juokauja su manimi.“

„Ne! Ne! Negali būti!“ – slopinau tą balsą.

Užmigau – kuomet, nemenu. Pavargęs, nuilsęs.

Atsikėliau prieš pat mišias. Buvau jau sveikas, ramus, lyg karštam vandenyje išsi-maudęs. Buvo gera, kad pagaliau pažinau ją; lyg ką pergalejau; praardžiau kokią stiprią sieną, padariau joje spragą. Tikėjau, kad jau esu perlipęs per slenkstį, įžengęs tan nau- jan, neregėtan pasaulin. Viltis supė vaidentuvę, skleidė joje žavingus vaizdus.

Ilgu, baisiai ilgu buvo laukti kito šventadienio. Sulaukęs vakaro, džiaugiaus, kad viena diena ta ilgoji savaitė jau sumažėjo, kad viena diena greičiau galėsiu ją pamatyti. Vargonai suūš visai kitoniškai neg kuomet. Ir ji bus visai netoli. Ten pat, kur aš.

XII

Sekantį šventadienį atsikėliau anksčiau neg paprastai. Tik išaušus nuėjau rytmetinių giedoti. Bažnyčia buvo jau atdara. Bet viduj dar nei vieno žmogaus nebuvo.

Užlipęs ant viškų, sustojau. Gundė su savo drauge sėdi klaupkose prie vargonų! Pamačius mane, išėjo prieš, jaukiai pažįstamai pasisveikino. Paskum grakščiai pakreipė galvą ir sako, tiesiai akysna žiūrėdama:

– O kad mes, tamsta, lietuviškai rytmetines užgiedotumėm? Ką? Pažiūrėtumėm, kaip lietuviškas balsas bažnyčioje skamba?

– Nežinau. Negalima. Ne, visai negalima... Pagaliau juk vis tiek ir lenkiškai, – paaiš- kinau.

– Ką tamsta sakai?! – šūkterėjo Gundė, atopakalin atsitraukdama. – Iš tamstos žodžių matyt, kad jokio supratimo apie savo tėvynę neturi, Lietuvos nežinai, – nustatė ji pasi- gailėdama, nustebus.

Nieko aiškaus negalėjau jai į tai atsakyti. Apie savo tėvynę aš tikrai lig tol nedaug turėjau supratimo. Kai augau pas gerą Schönfeldtą, maniau, buvau vokiečiukas. Tas gi senis klebonas, pas kurį pyragus minkiau, mane lenku vadino. Dabar ji štai nustebo, kad nežinau, kad esu lietuvis.

Ėmiau jai aiškinti. Sakiau, kad nors čia visi žmonės ir lietuviškai šneka, bet nuo seniai Dievą bažnyčioj lenkiškai garbina, taigi ir negalima jų papročių pertraukti, naujos mal- dos įvesti. Dar sakiau, kad Dievas daug kalbų moka, daug jų pažįsta, taigi ir lenkiškai supranta.

Ji į mano aiškinimus tik karčiai nusišypsojo. Pastebėjau, kad ir karti šypsena ją da- bina.

– Gal bažnyčioje negerai ginčytis, velniai gali juoktis, – visai nuginklavo mane Gun- dė, radus svaresnį ginklą ir karčią šypseną į draugingesnę pakeitus. – Bet būk geras, ateik kuomet į mus. Mano tėvelis džiaugsis. Tuomet plačiau galėsim pasišnekėti, kodėl čia reikia lietuviškai giedoti, nors pirmai ir kažin kiek būtų lenkiškai giedota. Pradėkim dabar: „Garbinkim Viešpatį Dievą“ ...

– Na, Ievut, pradėkim! – Susėdo jos klaupkosna ir pradėjo.

Negalėdamas atsiremti, išslydus visai mano atsparai iš po kojų, ir aš ėmiau tarti var- gonais.

„Koks bus galas?“ – rūpiniaus. Prisiminiau Velykas, filijos kleboną.

Po truputį pradėjau nurimti. Gundės balsas mane ramino. Rodės, ne mergiotė, bet koks angelas iš dangaus gieda. Ir pačios rytmetinės taip nuostabiai, sklandžiai lietuviš- kai skambėjo. Lenkiškai panašiai toli gražu negalėtų.

Sugiedojau ir aš, vargonus smarkiai paleidęs.

„Tebūna, kas nori!“

Nežinau kodėl, bet man atrodė, kad aš lietuviškai galiu laisviau giedoti neg lotyniškai ar lenkiškai. Gal vien dėl jos?

Gundė, pastebėjus, kad ir aš giedu, atsigrįžė į mane ir nudžiugusiai, padrašinančiai galvute linkterėjo. Aš dar daugiau sustiprėjau savo naujoj padėtyj.

Davatkos, įėję bažnyčion, tuojau kėlė galvas į viškas. Sustovinėjo ir nustebę klausėsi. Į altorių eidamos, ir tai dar po keletą kartų grįžosi atgalion. Nors davatkos žino, ką reiškia gražytis bažnyčioje – velnią visam jo baisume gali pamatyti.

Po rytmetinių laukiau, kad Gundė ir rožančių giedos lietuviškai. Net pats buvau pasiūlęs, bet ji manė, kad šiam kartui pakaks.

– Paskum kuomet.

Jos drąsus protingumas ir išrokavimas stebino mane. Visai mane iš pat pradžių sužavėjęs, atrodė, kad ji vis daugiau man patinka. Gėrėjaus ja, kiekvienu jos žodžiu.

Po mišių klebonas pašaukė mane klebonijon.

„Žiūrėsiu, kas dabar bus!“ – galvojau eidamas, vyriškai visam kam pasiruošęs.

Bet buvau paruošęs ir visišką apgynimą ir sau, ir savo žygiui, nors tikrumoj ir nežinojau argumentų, kam Skardžių bažnyčioje reikia lietuviškai giedoti. Lyg nujaučiau juos. Iš Gundės, iš jos balso žvilgančio ir spragančio skambesio. Jis vis aidėjo ir mano ausyse, ir širdyje.

– Kaip tu šiandien rytmetines giedojai? – paklausė manęs klebonas rimtai, oficialiai.

– Lietuviškai, – atsakiau drąsiai, pasirengęs nors kardais su juo kirstis.

– Kaip drįsai be mano sutikimo?

– Aš norėjau pabandyti, kaip lietuviškas balsas Skardžių bažnyčioje skamba. Skamba gražiai.

Klebono oficiališkumas tuojau išnyko. Jis žvilgterėjo į mane palankiai ir net nusišypsavo. Atrodė, kad aš jam patikau ir pasielgimu, ir atsakymu.

– Gerai, kad pradėjai. Labai gerai. Reikėjo jau anksčiau pradėti. Tik aš, neseniai čia atkeltas, nediršau. Gerai, kad tu pradėjai. Galėsi dabar kas šventadienis lietuviškai rytmetines giedoti... Paskum toliau ir iš rožančiaus lenkišką kalbą išvysime. Tik nereikia skubėti. Reikia pamažu. Pirma rytmetinės, paskum rožančius, o pagaliau ir kiti giedojimai. Niekas nei nepajus.

Aš pritariau klebonui.

– Kokia mergiotė tau padėjo giedot?

– Dar gerai nepažįstu. Ji čia pat iš miestelio.

– Gražus balsas. Dailiai, labai dailiai gieda. Smagu buvo klausyti.

Džiaugiaus, kad klebonas ją gyrė.

– Ji, matyt, dar pirmą kartą?

– Praeitą sekmadienį atėjo.

– Šiandien ateisiu pažiūrėti, kaip jūs ten mokinatės. Gal dar lietuviškai ką sudainuosim... Reikia Lietuvą pamažu gaivinti, atsargiai krapštyti iš miego. Staiga nubudus galėtų išsigąsti, – baigė klebonas pamokinančiai. Gal man įspėti, gal save pateisinti.

Visai nelaukiau, kad toks bus galas.

Klebonas ateidavo veik kiekvieną šventadienį pasiklausyti, kaip mes giedame, o pagaliau pats pradėjo visus mokinti dainuoti. Po keleto savaičių kad užtraukdavome choru kokią dainą, net visas miestelis aidėjo.

Nepaprastai dainas pamėgau. Kai dar buvau mažas, mėgau klausyti sodžiaus mergiotes vakarais dainuojant. Tiko man dainų graudingumas, liūdesys. Jų švelnus, smagus liūliavimas. Ir aš pamenu, kad tyliai joms tariau. Ir tardamas lingavau į šonus, tarytum mane kas supė ar vežė laivu per didelį, platų ežerą.

Jau kelinton dienon atnešė man klebonas „Aušros“ dvejetą numerių. Skaityti lietuviškai dar nebuvau pratęs, daug žodžių man trūko, daug ko nepermaniau. Jis man noriai aiškino. Netrukus pats viską supratau. Pradėjau laisvai lietuviškai galvoti, lietuviškai jausti.

Nuostabiai greitai pasidariau lietuvis. Tik kažin, kieno buvo didesnis nuopelnas, Gundės ar klebono?

Gundė ateidavo giedoti rytmetinių tik su savo drauge. Kitos giesmininkės visai neateidavo. Joms buvo toli. Tik retai kokia, anksti iš namų išklydus.

Taip sutartinai ir dailiai mes visi trys giedodavom, kad rodės, net šventieji bažnyčioje mūsų Dievo garbinimo klausėsi ir jų gaudūs veidai pragiedrėdavo kiek. Viskas joje virsdavo kitaip, sava ir artima. Ko tik nemelstum, vis rodės, Dievas čia išklausytų. O aš meldžiaus, mano malda meilės prašė. O meilė buvo arti, čia pat.

XIII

- Ar tu girdi? - pašoko Kuprelis. - Girnos dykos mala! Lėk greičiau apačion!

Griūnu laiptais.

Radau maišą, jis kabo palaidas! Vėjas, išiveržęs pro duris, plavesuoja jį į šonus. Jame nieko nėra.

Vėl tekinas viršun. Į Kuprelį.

Kuprelis nieko neatsakė, tik piktai į mane pažiūrėjo ir kaip skritulys nuriedėjo žemyn.

Aš paskui. Manau, kad čia jau nėra žinios, kas atsitiko.

- Žiūrėk, ką padarei!

Atkišė jis rankovę, kurią aš, mainydamas maišus, užstūmęs visai pamiršau atstumti. Jam dabar atkišus, maišas pusiaupilnis prisipildė sėlenų.

- Žiūrėk dar čia! - atidarė piklių iš šono. Pakėlė maršką.

Priėjau. Žiūriu skrynion. Net akyse tamsu pasidarė. Didelė krūva baltų kaip sniegas miltų, užterštų sėlenomis. Į galą, į rankovę net juoda.

- Reikės pyragai su sėlenomis valgyti, - nustato Kuprelis šaltai.

Stoviu ir nežinau, kas daryti. Žiūriu tiktai į miltus.

- Imk maišą. Nešk tuojau. Skrisk su juo viršun, - skubina jis.

Nutvėręs maišą, tikrai skrendu.

Užpylęs - atgalion. Kuprelio jau čia nėra. Atsidengęs piklių, vėl žiūriu į miltus. Baisiai, baisiai jie suteršti. Pyktis kremta. Rodos, nežinau, ką įmanyčiau.

- Kas dabar su jais daryti?

Malūnas sustojo. Sustabdė kas. Įlėkė Kuprelis iš lauko.

- Semk sėlenas iš pikliaus. Pilk maišan. Prisitaisiau maišą prie durelių. Ėmiau žerti su lentele. Tiktai nuo paviršiaus, gražiai.

- Semk ir su miltais! - liepia.

- Kad gaila.

- Nieko, negailėk! - susijuokė pro pyktį. - Kaip sumalei, taip ir suvalgysi.

Tyliu. Ir jis tyli. Tylėdami žeriam sėlenas maišuosna. Su miltais.

Retkarčiais Kuprelis žvilgterėja į mane. Iš padilbų, bet nerūsčiai, tėviškai. Aš sarmatijos ir pykstu ant savęs.

Susėmėm. Liko tik balti, gražūs miltai. Tik ne tiek daug, kiek turėtų.

– Nešk šitą maišą ir užpilk. Aš tuo tarpu malūną paleisiu, – sako Kuprelis jau visai ramiai.

– Ar su miltais nieko blogo nebus?

– Žinoma, ne. Jie pikliuje atsiskirs. Sėlenos nueis savo keliu, miltai savo. Tik darbo daugiau... Žiūrėk, dabar jau niekuomet nepalik užkišęs anos rankovės. Kitaip ji tik sėlenų prisipildo, o kai joms nēr kur išeiti, jos ir veržias per viršų skrynion, tiesiai miltuosna. Dar kitą kartą taip susigrūda gale rankovės ir pikliaus, kad jį suturi. Tuomet jau lūžta, genda kas. Taigi dabok!

– Kiek laiko sugaišom! – nustatėm abu susitaikę.

– Gal ir aš kiek kaltas. Per daug įsipasakojau, – sutinka Kuprelis.

Ir vėl viskas sužžė, subildėjo.

XIV

Ir vėl sėdim vienas prieš kitą. Tarytum nieko ir nebuvo. Kuprelis man savo širdį atveria, neslepia jos, apskatinėja.

– Kartą, jau vėlai rudenį, mūsų giedojimo repetitijos ilgai nusitraukė. Lig pat vidurnakčio. Tai buvo sekmadienį prieš pat Nekalto Prasidėjimo atlaidus. Tie atlaidai buvo dideli, nes Skardžių bažnyčios vardinės. Taigi rengėmės dailiai pagiedoti. Dar mokinomės vieną naują mišią, tai dienai pritaikintą. Baigėme kur jau vėlai. Giesmininkės, kurios buvo iš tolo, nuėjo miegoti špitoliun. Kitos į savo drauges iš arčiau.

Gundė tą vakarą buvo atėjus be draugės. Visoms jau išsiskirsčius, paprašė:

– Palydėk tamsta mane. Naktis tamsi, galiu dar paklysti. Tokiu laiku ir vaidinas. Aš bijau.

Džiaugiaus, kad ji pati paprašė. Jau buvau norėjęs, tik nediršau pasisiūlyti.

Rengiaus ją palydėti, kaip kokion išpažintin. Galvojau pasakyti viską, kas mano sielą slegia ir širdį graužia.

Vienok buvo baisu gauti neigiamas atsakymas. Geriau gyventi bent ir viena viltimi, neg žinoti, kad jau viskas pražuvo, kad paskutinis spindulys užgeso.

Sunki yra ir nežinia. Jos našta veržia pečius. Ir vis didėja. Ima noras ją nutraukti, lengviau atsikvėpti.

Ak būtų gerai tamsią naktį, kai niekur nieko nematyt, negirdėt, atidengti mylimajai širdį, parodyti jos žaizdas ir paprašyti, kad ji papūstų į jas savo lūpomis.

Ką galvojau, ko nedariau, nieko nenusprendžiau. Išėję iš kambario, įlindom lyg maišan. Orą galima buvo imti rankomis. Tuoj pametėm vienas kitą.

– Kur tamsta? – sušuko ji, tvoros atsidūrus.

– Čia, – atsiliepiu kaip pro pakulas. Išgraibę tamsą, pagaliau susiradom.

– Duok man tamsta savo ranką. Taip vienas sau eidami, atsidursim vienas vienam, kitas kitam miestelio gale. Tai ir bus palydėjimas! – juokavo Gundė.

Paėmiau ją po parankiu. Ji prispaudė mano ranką į save. Man per visą kūną perėjo smarkus, net geliąs virpėjimas. Paskum pasidarė šilta.

Ėjom arti vienas kito. Žengėm mažais trumpais žingsniais. Tamsa nereto. Vis buvo gili, bedugnė. Retkarčiais sušvisdavo ore sniego lopinėlis. Ir vėl užgesdavo.

Gundė šnekėjo susimąsčiusi, tyliai. Lyg ne žodžiais, o vien mintimis. Ir aš klausiaus ne žodžių, o minčių. Jos žadėjo man. Aš laukiau, bet nediršdamas.

– Ar patinka tamstai tokia tamsa, tokia tylą? Man be galo patinka. Nieko, rodos, nėra, viskas prapuolė, pasislėpė kur. Man patinka ruduo, žiema, ilgos naktys. Tuomet niekas akies neveria, gali apie vieną galvoti. Aš mėgstu užsimerkti, prisiminti kokį žmogų ir žiūrėti į jį. Žmonės pasakoja, kad vėlų rudenį gerai mylėti. Gal tikrai taip. Gali visą sielą, visą širdį atiduoti tai meilei, paskęsti joje, jos milžinėse bangose.

Jaučiau, kad man dabar reikia suardyti sieną. Ar aš, vyras, neturiu tai padaryti? Reikia tik vieno žodžio. Ir tas žodis trumpas, sklandus. Bet aiškus, nepaprastai aiškus. Kad, rodos, jis būtų ne toks, būtų geriau.

Perėjom visą miestelį. Štai jau jų kiemo vartai. Išlėkęs sulojo šuva. Gundė krūptelėjo. Pripuolė į mane, prisiglaudė. Atsargiai ją apkabinau. Ranka sudrebėjo. Atgal atitraukiau.

– A-a! tai čia mūsų kiemas? – lyg nubudo Gundė. – Tu, Margi, loji? Eik geriau miegot, čia savi žmonės!

Margis nutilo. Miegoti bet nėjo. Prisiartino į mane, ėmė uostyti kojas. Norėjo, matyt, įsitikinti, ar jam nesumelavo. Suurzgė. Ir tik nenorom vėl tamsoj išnyko.

– Kaip greitai praėjom visą miestelį. Turbūt labai skubinom, – stebėjos Gundė.

– Mes ejom visai pamažu.

– Aš dabar eičiau dar toli, toli. Ir šnekėčiau, šnekėčiau. Tamsta klausytum manęs. Ar taip?

– Klausyčiau... – buvau dar norėjęs ką pridėti, bet ką, pamiršau.

– Štai jau sniegas pradeda snigti. Prisnigs, matyt, daug. Bus visur balta, – traukė Gundė.

– Aš jau tamstą palydėjau. Eisiu namon, – pratariau tai nemanydamas. Norėjau dar drauge su ja pabūti, pavaikščioti dar kiek, – nors ir visą naktį.

– Ko tamstai skubintis? Gal laukia kas? Regis, neturi kam? Pasišnekėkim dar. Atmeni, kai aš tamstai bažnyčioje žadėjau kuomet paaiškinti, kodėl reikia Dievas lietuviškai, o ne lenkiškai garbinti? Dabar paaiškinsiu. Laiko yra, diena toli... einam, atsisėsime svirno prieangyj. Tenai užuovėja, ten nesninga. Tamsta manai, kad sušalsim?

– Galbūt ne.

– Aš manau, kad ne.

Susėdom. Iš pradžių tolokai vienas nuo kito, paskum ji arčiau prišlijo.

– O ką, nešalta?

– Man nešalta. Tiktai gal tamstai? – paklausiau, ieškodamas tamsoje jos žvilgsnio.

– Jau tamsta greičiau sušalsi neg aš, – pajaučiau, kad jos plaukai liečia mano skruostą. Staiga vėl atsitraukė. – Paaiškinti tamstai, kodėl aš tuomet bažnyčioje lietuviškai sugiedojau?

– Dabar aš jau spėju, kodėl. Aš pats nuo tos dienos daug pakitėjau. Gaunu iš klebono „Aušrą“ ir kitokių knygų. Dabar jaučiuos lietuvis.

– Tai nėr ko tamstai daugiau ir aiškinti, – nudžiugo ji. – Mano tėvelis irgi gauna „Aušrą“. Iš Prūsijos mums atneša. Nuo mūsų ir klebonas ima. Mes laikom visą sandėlį lietuviškų knygų. Mums nuo sienos atneša, o jau paskum, po truputį imdami, visoje apylinkėje platina. Jų yra keletas vyrų. Mano tėvelis neina gabenti, senokas jau, tai kiti, jaunesni. Bet pas jį visas knygų sandėlis. Jos labai gerai tėvo paslepiamos, niekas jų niekuomet jokiū būdu nerastų.

Jau ne kartą buvo krata, bet nieko nerado. Skundė ne vienas išdavikas. Ta vieta tik tėvui vienam žinoma. Nerodo jos nei man, nei motinai. Neparodo ir savo draugams. Jie atneša tik, atiduoda jam knygas, o kur ir kuomet jis paslepia, niekas nežino. Reikia kam, vėl atneša, paduoda. Bet svetimam niekam neduos, jiems tiktai ar jau labai gerai pažįstamiems ir ištikimiems. Jei ne taip, tai seniai būtumėm pražuvę. Daug reikia kantrybės, daug vargo! – atsiduso Gundė.

Nutilom, pristigę šnekos. Ji, rodos, viską pasakė, o aš nieko, lyg neturėčiau ko.

Praslinko tyli valandėlė.

Staiga aš, nei nežinojau, nei nejaučiau, kaip prašnekau. Ėmiau pasakoti apie save, savo margą buitį. Pasakojau smulkiai ir iš širdies. Pagaliau man pačiam graudu pasidare ir turėjau nutraukti.

Vėl tylu.

– Ar tamsta neturi kokio draugo? Čia, Skardžiuose, ar kur kitur? – girdžiu jos klausimą, pilną šiltos, gundinančios užuojautos.

Jau buvau norėjęs ištarti žodį „Tamsta“, bet tuo metu lyg kas krūtinę man suveržė, lūpas sučiaupė. O ten, viduje, liepsnojo didelė ugnis, smarkiai kaitino širdį, stengėsi viršun išsiveržti – negalėjo.

– Nejaugi tamsta man nepasakysi?

– Dabar turiu gerą kleboną. Jis man vietos, manau, niekuomet neatsakys. Jis man beveik kaip draugas. – Jaučiau, kad mano sakiniai nelimpa vienas į kitą.

– Bet nejaugi tamsta neturi tikro draugo?

– Ne.

„Tamsta turi“, – maniau, man pasigirdo. Ne, tų žodžių niekas netarė. Gundė tyli. Aš negaliu turėti tikro draugo. Žmonės gali tik manęs pasigailėti, bet mylėti niekas manęs negali. Aš nenoriu pasigailėjimo, aš noriu meilės!

Bet jaučiu, kad Gundė sėdi prie manęs ir karštai ir tankiai alsuoja. Man vėl ramiau pasidarė. Bet aš nedrįstu, aš nenoriu žinoti, man geriau tikėtis.

Vėl tylim abu. Žiūrim tik, kaip sniegas vis tankiau tamsoj baltuoja.

Pasigirdo gaidžio „kakarieku“. Kartą, kitą.

– Jau gaidžiai gieda, – pratariau.

– Dar palūkėk tamsta. Patylėsime drauge.

– Žiūrėk, kiek daug prisnigo, – vėl sušnekejo Gundė. – Visur pabalo. Žemė, stogai, tvoros ir medžiai. Rodos, viskas pasidabino kokiai šventei. Lyg kokio svečio laukiama. Man patinka žiema. Aš myliu šaltį. Jis toks piktas, žnaibo pirštus, nosį, už ausų stvarsto. Žmonės pasidaro žiemą guvesni, laksto, dirba daugiau, daugiau galvoja. Motinos vaikams pasakas pasakoja. Man patinka žiema. Kaip tamstai?

– Man irgi, – sutikau su ja. Tiesa, aš pirmai nejaučiau žiemos grožės, nemėgau šalčio, bet jos žodžiai man žiemą pagražino.

Ir vėl gaidys sugiedojo. Jam pritarė kiti. Neilgai trukus jų rytmetinė giesmė visą miestelio tylą suardė. Vienas traukė drūtu bosu, kitas baritonu gargaliavo, o koks trečias spiegė, lyg tvorą įkliuęs. Buvo ir tokių, kurie taip smarkiai surėkdavo, kad savo „kakarieku“ užspringdavo ir nebaigdavo jo.

– Ne, tamsta, dabar tai jau eisiu, – tariu dar nesikeldamas. – Gali tamstos mamytė nubusti ir neradusi kažin ką pamanyti.

– Turbūt tamsta tiesą sakai, – gardžiai sušypso Gundė. – Dabar jau velniai nevaikščioja, ramiau bus eiti, niekas kelio nepastos... Matai tamsta, kaip prašvito nuo sniego;

kelio nereikės graibyti, – surimtėjo. – Reikia tamstai atsilyginti. Reikia palydėti kiek. Tamsta gal nereikalauti, kad pilnai atsilyginčiau?

– Dabar dar ne, – užsikrėčiau jos laisvu, linksmu ūpu.

– Geras iš tamstos bernelis... Na, tai einam, – pirma išspruko iš atšlaimo, mane palikusi už vartų. Sustojo ir laukia.

Ėjom dabar skubiau neg pirmai. Tylėjom. Galvojom kiekvienas sau, bet, regis, tą pat. Ir nesinorėjo šnekėti. Bijojau minčių giją pertraukti. Taip gražiai ji apie mus pynėsi, vyniojosi ir artino vienas į kitą.

Stapterėjom ir pasakėm abu vienu metu:

– Gal jau bus gana?

– Gana, – atsakėm taip pat drauge.

– Jau daugiau pusės kelio tamstą palydėjau, – padavė ji ranką.

– Ačiū tamstai...

Buvom norėję dar ką vienas kitam pasakyti, bet susitūrėjom. Tarytum kas neleido, nedavė daugiau šnekėti.

– Sudieu!

– Sudieu!

Pasispaudėm karštai rankas, lyg jomis norėdami nepabaigtą mintį išreikšti. Geriau pasidarė, nuo mūsų koks neregimas šešėlis nuslinko.

Žengęs keletą žingsnių, atsigrįžau. Žiūriu, ir ji atsigrįžo.

Dar kiek paėjęs, vėl atsigrįžau. Gundė stovėjo ir sekė mane savo akimis. Pamačius, kad mano į ją žiūrima, vikriai apsisukė ir nuėjo, nubėgo.

Stovėjau. Negalėjau akių atitraukti. Gundė dar kartą atsigrįžė. Ir paskum tuojau išnyko nakties tamsoje. O aš dar ilgai mačiau ją toje pat vietoje. Tai arčiau, tai staiga vėl toliau. Tai artinos ji, tai bėgo. Tai artinos, tai bėgo.

Parėjęs radau grincią nerakintą. Užmiršau su Gunde išeidamas.

Sušilęs lovoje pradėjau perkratinėti visą praėjusią dieną. Praėjusią greta jos.

Stengiaus prisiminti, kaip ir visuomet, kiekvieną jos žodį, judesį, akies mirksnį. Paskum ėmiau viską atsiminti nuo pirmos su ja pažinties. Gėrėjaus ir džiaugiaus. Prie malonesnių vietų ilgiau sustodavau; laikydavau jas savo vaidentuvėj tol, kol neatitraukdavo koks kitas, dar smagesnis vaizdas.

Visų vaizdų viršumi plaukė skaidrus įsitikinimas, kad ji mane tikrai myli, trokšta mano širdies ir nori mane į savo jauną ir karštą krūtinę priglausti. Apačioje gi, dugne, lyg koks dumblas rūgo, kėlėsi ir drumstė viską.

„Ne. Ji tavęs nemyli. Ji tik tavim žaidžia. Ir nori tavo pagalba lietuviškus giedojimus bažnyčion įvesti. Jai, patriotei fanatikei, daugiau niekas ir nerūpi. Tai paprastas moteriškės gudrumas. Tu tik dovanai sau galvą kvaršini“.

Man tamsu darėsi nuo tų minčių.

„Abejok tu tik, abejok!“ – barė įsitikinimas.

Ir vėl vienu matu viskas nušvisdavo, ir vėl plaukė vaizdai, vienas kito gražesni. Vėl jie džiugino, viliojo. Abejonių dumblas dugnan nuguldavo. Matyt, tik pasislėpdavo. Tykojo iš pasalų. Bet vis mažiau ir mažiau jo bijojau, silpniau mane jis niaukė.

Sapne man Gundė prisisapnavo. Šnekėjomės, džiaugėmės. Rodos, vaikščiojom plačiam tolimam lauke. Laukas buvo lygiai apklotas sniegu, mirgančiu saulės spinduliuose. Po mūsų kojomis spiegė, girgždėjo, lyg kas grojo. Girgždesys virto nepaprasta, negir-

dėta daina. Ji mus linksmino ir žavėjo. Klausėmės jos ir, rankas susistvėrę, ėjom toliau, į didelį, apvalainą kalną. Juo aukščiau, juo labiau Gundė į mane glaudėsi ir dėjo savo galvutę ant mano peties. Jos plaukų atsiskyręs pluoštelis švelniai mylavo, glostė man veidą, kaktą. Pasiekėm pagaliau ir kalno viršūnę.

Įėjom apšarmojusian miškan. Medžių šakos lingavo ir, rodos, vis mojo į mus. Atsisėdom ant vėpūtės po aukštu, senu ąžuolu.

– Aš myliu tave! – tarė Gundė ir priglaudė savo karštas lūputes į mano lūpas. Bučiamo vis smagiau ir smagiau.

Galva man svaigo. Negalėjau bučiavimui atsakyti.

– Žiūrėk! – atsitraukė nuo manęs. Ranka pamojo miško gilumon.

Skubiai pažvelgiau ton pusėn. Viskas ūmu laiku pakitėjo. Apšarmoję medžiai pražydo įvairių įvairiausiomis baltomis gėlėmis. Jos lingavo, nuolat stiebėsi į viršų, kėlė savo vainikėlius ir skleidė aplinkui neišpasakytai gardų kvapą. Bematant tarp jų pasirodė mažutės baltos paukštytės. Jos purpterėjo, paskraidžiojo ore, paskum eilėmis nutūpė ant medžių šakų ir ėmė čiulbėti plonais, skambiais balseliais. Vis smagiau ir svaigulingiau čiulbėjo. Pradėjo tarytum snigti. Ore lyg kokios rojaus musės skraidžiojo – lakiojo pažeme sniego žvaigždutės. Tankiau ir tankiau jos leidosi iš aukštybių. O saulė vis švietė; žaidė medžių šakose, paviršium kalno, lyg pro sidabrinį rūką. Tai žalia viskas rodos, tai rausva, tai melsva. Tai miškas išnyksta iš akių, paukščių čiulbesio negirdėti, tai viskas lyg iš kur atplaukia, ir vėl paukščiai čiulba, vėl gėlės kvepia.

– Mes gyvensim ilgai, ilgai. Niekuomet nemirsim. Mums bus vis gražu, visur malonu, – skambėjo Gundės šneka, tardama tam čiulbesiui.

Staiga žydįs miškas sugniužo, sutirpo. Išnyko paukščių čiulbesys, aptemo ir saulė, dingo sniegas.

Palikau vienas. Aplinkui juodi, dangų siekią kalnai. Viršūnės jų aštrios kaip ylos, smailios. Aš lyg kokioje duobėje. Ir viršuje nieko nematyti, vien žaibuojujas debesys niūkus. Perkūnas jį skanduoja, krato, – kalnai net gaudžia.

Štai sužaubavo kryžiumi ir tiesiai į mane trenkė. Rodėsi, ir visam pasauliui galas...

Nubudau. Išsigandęs atsisėdau lovoje. Negalėjau susivokti.

Nudžiugau įsitikinęs, kad tai tik būta sapno.

„Gal jis ką blogo reiškia?“ – dingterėjo galvon.

„Ar aš sapnui tikėsiu!“ – numojau.

Vienok jis vargino mane visą rytą. Stovėjo akyse lyg įkyri šmėkla.

XV

– Mane laikas įtikino, kad sapnui ne tik galima, bet kai kuomet ir reikia tikėti, – atsikreipė į mane Kuprelis, matyt, norėdamas apie tai daugiau pašnekėti. – O gal tu netiki?

– Ne!

– Tiki ir tu, tik sarmatijies prisipažinti. Tiki taip pat kiekvienas. Esti tokių sapnų, kurie domėn tiek įsirėžia, kad mes negalim jų užmiršti per keletą dienų. Kitą kokį net keletą metų pamenam, ir pagaliau visą savo gyvenimą. Sapnai kartais mums sakyte nusako, kad taip ir taip bus; kartais jie mus aiškiai perspėja. Bet mes paprastai tokių perspėjimų nebojam. Daug yra pavyzdžių mūsų gyvenime, daug jų yra ne vieno mokslininko užrašyta, kad sapnai išsipildo. Žinoma, išsipildo ne kiekvienas, o tik tie, kurie, išviršiniai tariant, labiausiai mus nugąsdina arba nudžiugina, kitais žodžiais, sapnai patys savo reikšmę nurodo.

- Sapne pasikelia prieš mus ta uždanga, kuri nuo mūsų slepia visas gyvenimo paslaptis, - traukia jis toliau. - Sapne mes pamatom kitą, savo gyvenimo paslėptą pusę. Pranašingas sapnas yra fiziologiškai galimas daiktas. Mūsų praeitis palieka mumyse savo grynai materialius pėdsakus. Ir ant praeities, kaip tam tikru būdu paruoštoj dirvoj, auga žmogaus ateitis, vystosi jo tolimesnis kelias. Ir tą kelią mes tik sapne kartais pamatom, kai miegas atskiria mus nuo viso pasaulio. Pamatome, nors neaiškiai, kaip pro rūką, bet jau galime patys ką atspėti. Sapnas beveik visuomet esti simboliškas, ir mums tik reikia mokėti išaiškinti tuos jo simboliškus ženklus.

- Geriausiai burtininkai gali tai atlikti, - sakau.

- Geriausiai kiekvienas pats gali savo sapno reikšmę išaiškinti, - pradėjo Kuprelis lyg pykti. Bet nieko. - Todėl, kad kiekvienas žmogus pagal savo ypatybes turi ir savus sapnų simbolius. Išaiškinti kito sapną - reiktų jo visos ypatybės pažinti, o tai vargu kam galima. Kas pagaliau žino mūsų gyvenimo reikšmę, jo tikslą? Niekas! Gal mūsų gyvenimas vien iliuzija, koks ilgas kankinąs sapnas? Gal atbusime tiktai tuomet, kai „amžinai užmigsime“? Gal čia, pasaulyje, tarp mūsų ar virš mūsų gyvena kitokie, dešimtys kartų tobulesni žmonės? Ir gal mes jų nematome tik todėl, kad jie už mus aukščiau gyvenimo kopėčiomis nulipę, kaip mes už infuzorijas?.. Ir tikrai ta visa gamta nėra tokia, kaip mes ją matome. Mes nujaučiam tai, bet tikėti nenorim - bijom. Sapno moksliskas ištyrimas daug mums ką atskleistų. Bet jo rimtai gal ir netiria niekas, kad bijo visą teisybę sužinoti. O drauge nustoti ir paskutinių vilčių, kurios žmonėms gyventi padeda. Gal apskritai geriau, kad žmogus nežino, kam jis gyvena ir kodėl jis miršta, - atsiduso Kuprelis.

Tyliu, nieko nesakau. Šiandien įsitikinau, kad Kuprelis visai ne toks, kokį maniau jį esant. Jis šiandien atidengė man turtų skrynias ir rodo brangenybes, kurių aš nei pamatyti pas jį nesitikėjau.

Dabar matau, kaip jis prieš mane stoja kitas, kaip auga ir didėja. Jo galvojimas man atrodo gal kiek pasenęs, o gal jis netinkamai išreiškia tai, ką galvoja, bet aš stebiuos ir džiaugiuos jo pajautimo gilumu ir jo minties drąsiu ieškojimu.

XVI

Netrukus to baisaus sapno sloginąs įspūdis išnyko, ir vėl senoviškai vaidentuvėje džiaugiaus „savo“ Gunde, savo skurdaus gyvenimo šaunia gėle. Dėl vieno nerimavau, kaip čia reikės jai pasakyti? Šiušu net darėsi, apie tai pagalvojus. Išgirsti, kad ji manęs nemyli, aš negalėjau.

Dvejetai savaitių praslinkus po to nuostabaus vakaro, man vėl teko ją palydėti, nors vakaras buvo šviesus, dangus žvaigždėtas ir į Skardžius žiūrėjo sušalęs mėnulis. Dar nebuvo visur sumigę. Tai šen, tai ten švietė grinčių langai. Kokį galą ejom nešnekėdami. Gundė niekur nesidairė. Ėjo galvelę palenkus, susimąščius. Buvau norėjęs greičiau ją prakalbinti, bet nežinojau, nuo ko pradėti, ir nedrįsau. Mintis apie pasisakymą žibters galvoje ir vėl gėsta, kai pažiūri į Gundę.

Gundė pagaliau paklausė, pasikreipus į mane šonu:

- Kas tamstai brangu tuose mūsų Skardžiuose?

Jos balsas buvo visai kitoks neg paprastai. Toks švelnus, kokio dar nebuvau girdėjęs.

- Visi brangūs, - skubiai atsakiau, lyg bijodamas, kad ji manęs ko nežinomo, slepiamo nepaklaustų.

- Kaip gali būti tamstai visi brangūs? - nusistebėjo Gundė.

- Man Skardžiuose kažin kodėl visi žmonės patinka, - atsikalbinau.

- Tai negali būti.

- Kodėl ne?

- Kur matyta: visi žmonės! Ar tamsta koks šventas, ar ką, kad galėtum visus žmones mylėti?

Visai nutilau.

- Tikrai tamstai visi Skardžių žmonės brangūs ir malonūs? - klausia ji vėl nusišypsodamas.

- Ir taip, ir truputį...

- O, matai!

- Negalima, žinoma, visų vienodai mylėti. Vienus myli labiau, kitus mažiau. Kai ką net labai. - Išsigandau, kad per daug pasakiau.

Gundė daugiau neklausė.

Ėjom tyliai. Aš bijojau, kad ji neišgirstų, kaip mano širdis plaka. Bet ji klausėsi ko kito, man negirdimo.

Įėjom Gervydžių kieman. Grinčioje buvo šviesu. Buvo matyt pro langą užstalėj sėdintis vyras, ties kažin kuo pasilenkęs. Priešais jo, kitam gale, sėdėjo dar nesena, stalo atsirėmusi moteriškė. Klausėsi ko domingai.

Gundė, man nieko nesakydama,ėjo tiesiai priemenėn. Aš sekiau paskui, bet ant slenksčio stabterėjau.

- Ką tamsta darai? Palauk, užeisi į mus paviešėti. Dar, rodos, niekuomet nebuvai.

- Kad aš tamstos tėvėlių nepažįstu.

- Aš supažindinsiu.

Tikrai nenorėjau vidun eiti. Ir laikas buvo nepatogus, ir lyg ko sarmatijaus.

- Mano tėvelis džiaugsis tamstą pamatęs. Jis jau seniau, išgirdęs, kad ir tamsta skaitai „Aušrą“, prašė, kad paprašyčiau ateiti. Vis nediršau. Maniau, kad tamsta nenorėsi, - linksmai įkalbinėjo Gundė.

Sutikau.

Tik įėjom, ir aš pasakiau „Tegul bus pagarbintas“, tuoju Gervydis, padėjęs ant stalo laikraštį, atsistojo ir, išeidamas viduraslin, nuoširdžiai prašeko:

- O, koks svečias! Džiaugiamės sulaukę.

- Tamsta pas mus dar nebuvėlis, reiktų seną bobą duot pabučiuoti, - juokavo Gervydienė, mitri moterėlė.

- Ačiū, - atsakiau. - Čia senos nėra, o taip vėlai ir rasti sunku. Prašau man dovanoti.

- Dovanoti negalima; neišsisuksi tamsta, - priešinosi ji. - Reikia duoti nors kuodelis vietoj senos bobos.

- Kad, mama, ir kuodelio pas mus grinčioje nėra. Išnešti jie prieš šventą dieną. Reikėjo atnešti, laukiant svečio, - įsikišė Gundė į tą linksmą šneką.

- Tai ką, dukrele, reiks jau dovanoti svečiui šitą kartą. Sėsk tamsta, - nurodė ji man abiem rankom vietą.

Atsisėdęs perbėgau visą grinčią akimis. Ji gražiai išbaltinta. Asla su grindimis. Sienas šventųjų paveikslai dabina. Stalas maliavotas, suolai taip pat. Languose gerai, matyt, prižiūrimi gėlių augalai žaliuoja. Visur malonu, jauku. Man susidarė ūpas, kad esu pas kokius gerus gimes.

Gervydis priėjo prie žmonos ir, nusivedęs ją arčiau į duris, kažin ką pakuždėjo. Ji bematant išėjo priemenėn. jis sugrįžo, atsisėdo priešais ant zoslano ir ėmė klausinėti, kas apie mane gero girdėtis. Papasakojau, ką žinojau. Daug neturėjau ko.

- O kas pas tamstą? - paklausiau.

- Nieko sau; viskas lig šiol, ačiū Dievui, gerai. Gyvenu, kovoju, platinu „Aušrą“, ir ko daugiau. Noriu ir aš nors vienu spinduliu daugiau šviesos iš Prūsijos įnešti Lietuvon. Be galo jau apsunko toje tamsoj. Reikia ją kiek praretinti. Dauguma mūsų tai nesupranta ir nejaučia. Jiems gerai, kaip yra. Jei matys, kad tu, žmogus, kruti, nori pratrinti sau ir kitiems akis, tuojau raudonsiūlius atatarunčkins. Tie jau nieko nepasigaili: išdraskys visur, išardys, ras ar neras, o dar tave priplaks. Dieve gi saugok rasti ką, nors vieną lietuvišką popiergalį, tai jau ir sakyk visiems saviems amžiną „sudieu“; netikėk daugiau pamatyti šito krašto. O tenai lig mirties vartysis akmenis, kepsi kaitroj, kentėsi šaltį ir badą... Štai ką gali padaryti geras kaimynas kokią dieną. Ir lauki žmogus, ar nesuskambės už vartų kardai, ar nepasigirs nuožmių burliokų koliojimas. - Patylėjo Gervydis, pagalvojo kiek galvą nulenkęs. - Ir man tamsta akyse prašvito tiktai, kai pakliuvo rankosna „Aušros“ laikraštis. Tik paėmiau jį ir pavarčiau kiek, jis mane tiek sužadino, kad net ašaros iš akių ėmė byrėti. Tą pat dieną pasakiau sau: „Kas bus, kas nebus, o aš nesėdėsiu taip ilgiau!“ Ir pradėjau veikti, pradėjau platinti lietuvišką raštą. Keletą kartų net krata buvo, bet pas mane nieko negalėjo rasti. Tai dabar dar smarkiau veikiu.

- Bet ir labiau saugokis, tėveli, - persergėjo Gundė, sėdėdama prie lango.

- Niekai! Nepaims jau jie manęs, - padaršino Gervydis dukterį.

- Vis dėlto... - nerimavo ji.

- Nebijau aš jų! - mosterėjo ranka. - Tamsta matei paskutinį numerį? - atsigrėžė į mane.

- Dar ne.

- Štai, pažiūrėk! - parodė „Aušros“ numerį 10-11, 1884 metų.

Godžiai jį visą peržiūrėjau, perskaičiau antraštes.

- Straipsnis „Dvi Aušri Lietuvoje“ man labiausiai patinka. Nepaprastai gražios prie jo pridėtos eilės. Paklausk tiktai tamsta, aš perskaitysiu, - paėmė Gervydis iš mano rankų „Aušrą“ ir pradėjo jausmingai, gražiai skaityti:

Pabrėkš, aušrele, spindėk, saulele;

Spindėk, aušros žvaigždele,

Papūsk, vėjeli, varyk miglelę,

Pabudink vieversėlį.

Telaukia žmonės dangaus malonės,

Galo baisios karionės,

Išvysim šviesą, pažinsim tiesą,

Sulauksim gerą česą...

Klausyk tamsta toliau:

Žaliuos medeliai, čiulbės paukšteliai,

Žaliuos mūsų vaikeliai.

Žaliuos pievelės, žydės kvietkelės,

Žydės mūsų mergelės.

Papūs vėjelis, siūbuos javeliai,

Svyruos mūsų seneliai.

- O ką, ar ne gražu? - sušuko Gundė.

- Kaip tamstai patinka? - klausia Gervydis, o tuo tarpu ašaros jam sužvilgo akyse.

- Neapsakytai! - jaučiau, ir man šilta krūtinėje darėsi.
- Išmokim jas dainuoti! - pasiūlė Gundė.
- Kodėl neišmokti tokių gražių, - sutikau.
- Pamėginkit, - prašė Gervydis.
- Kad, tėveli, adventas.
- A, kad jį kur! - pagailestavo.
- Mes tėveliui po Kalėdų padainuosim. Lig tol ir išmoksime geriau.

Kalba nuėjo kita, daugiau adventui tinkama kryptimi.

- Nors „Aušra“ menčiau atrodo neg lenkų „Tygodnikai“ ir jų kitas šlamštas, bet ateis laikas, ir ji daug šauniau sušvis. Ir ne vieną „Aušrą“ mes turėsime, - šnekojo Gervydis.

- Kazin, ar pajėgsime, - paabejojau atsidusęs.

- Tamsta abejojai? - jis kiek užsidegė. - Žiūrėk, ir pati „Aušra“ rašo, kad „nenorėkime iš karto išvysti visą šviesą ateinančios saulės; nes ir pats prigimimas moko žmogų pažinti, jog visi prigimti daiktai iš palengvo tesidaro: patsai žmogus kaip ilgai auga, kol jį galime visiškai žmogumi vadinti; nei menka gėlelė akimirksniu nepražysta“. Reikia tamsta būti kantriems ir viltimi pasistiprinti, norint ko gero atsiekti.

Susisarmatijau savo abejonių ir paaiškinti jų nemokėjau. Gerai, kad tuo tarpu įėjo grinčion Gervydienė.

- Ko taip tyliai sėdit? Ar šnekos pritrūkot?

- Ne šnekos pritrūkom, tiktai laukiam tavo vakarienės, - rado Gervydis išeitį.

- Pakentėkit truputį, tuojau bus. Čigonas juo alkanesnis, juo linksmesnis, o jūs atžagariai.

- Mes ne čigonai ir nevalgę nuobodaujam.

- Dėl Dievo meilės, nors valandėlę, - prašėsi ji besijuokdama. Linksma moteriškė.

- Ak jau ne ką su tavim, - nusileido vyras.

- Tu, Gunde, nueik pažiūrėti, kad samavoras nebėgtų, - liepė jai motina.

Gundė, skubiai žvilgtėrėjęs į mane, išėjo.

- Kurgi Julytė? - paklausė Gervydis žmonos. - Ji galėtų samavoro padaboti. Ją pašauktum.

- Jau miega. Sakė, jai šiandien galvelė sopa. Sugaravo, ar ką... Jūs gi, ką be šnekos sėdit, geriau arcabomis paloštumėt. Turbūt svečias moka?

- Moku kiek, - atsakiau.

- Na, kad jau pritrūkome šnekos, tai reikia lošti, - pasikėlė Gervydis. Nuėjo ir atnešė iš skrynios arcabas. Man baltus, sau juodus pastatė. - Gerai ir šitas žaismas kai kuomet. Aš seniau gerai lošdavau, bet jau pamiršau daug. Viena, neturiu labai su kuo, o antra, gailiu laiko tokiems niekams.

- Aš irgi pamiršau, - pritariu. Būdamas pas Schönnfeldtą, lošdavau su juo kiekvieną šventadienį. Ir šiokiomis dienomis lošėm kai kuomet, turėdami laiko. Vokietis, negaudamas kito pasilinksminimo, arcabas be galo mėgdavo. Tiko ir man, tiesą pasakius.

Gervydis laužė mane kiekvieną kartą. Net ir kampan pasodindavo. Aš daugiau turėjau akis padėjęs į duris neg į arcabas. Ji vis negrįžo. Girdėjosi varstymas durų tai kameron, tai seklyčion. Tai šneka apie nenorintį užvirtti samavorą. Gundė retkarčiais smarkiai susikvatodavo.

„Gal iš manęs?“ - nuogaustaudavau.

Gervydis gi vis žėrė ir žėrė mano apleistas arcabas. Net sarmata buvo. Mėginau pasistengti, vis tiek pat.

Pagaliau Gundė įnešė murmuliuojantį ir šnypščiantį samavorą. Pati raudona kaip rožė. Įšilusi, įkaitusi, graži.

- Kaip tamstai sekasi? - priėjo į mane.

- Nelabai kaip. Vis pralošiu.

- Kodėl taip? Nieko, aš tamstai padėsiu. Pamatysim, gal bus kiek geriau, - apėjo aplink stalą ir atsisėdo priešais tėvo.

- O! Jau jūs dviese prieš mane vieną? Nepasiduosiu! - nusistatė Gervydis.

- Greitai paaiškės, - manė Gundė.

Iš tiesų. Tuoju viskas nuėjo kitu keliu. Aš pats pradėjau visai kitaip lošti. Senis jau nebegalėjo įveikti, nors kiek įmanydamas laikėsi.

Šeiminkė pakvietė vakarienės. Stalą puošė daug skanių valgių: ir dešrų, ir sūrių, ir sviesto - visko buvo apščiai.

Vakarieniaudami vėl šnekejomės apie knygų iš Prūsijos gabenimą, apie raudonsiūlius ir apie kalėjimus Sibire. Šnekoje lygiai dalyvavo ir Gundė, ir jos motina. Buvo matyt, kad ir jos buvo giliai persiėmę „Aušros“ dvasios.

Toliau nukrypom į kitas puses.

Sužinojau, kad Gervydzio tėvas buvo šitame pat miestelyj kalviu. Jam gerai klojosi, darbo turėjo pakankamai. Už sutaupytus pinigus, baudžiavą panaikinus, nusipirko valaką žemės, įsitaisė geras triobas ir vieną sūnų kuniguosna išleido. Bet kunigas neilgai gavo pagyventi: antrais po išisventinimo metais mirė. Tas taip prigniauzė senelį, kad jis netrukus pats paskui sūnų nusekė. Žmonos jau seniai buvo nustojęs. Liko jis, Tomas, vienas. Jaunam prireikė ūkį pradėti. Ir daug vargo, nemažai nepasisekimų iš pradžių iškentėjo, kol patyrimo įgijo.

Taip mums besišnekant, ir kuris metas prispyrė. Turbūt netoli dienos buvo.

Ėmiau namon rengtis.

- Dar diena toli, išsimiegosi tamsta, - priešinosi motina.

Paaiškinau, kad rytoj šventa, vargoninkui anksti kelti reikia.

O per slenkstį peržengęs, gailėjaus, kad taip greitai išeinu. Jauku ir šilta ten buvo, jaučiaus kaip vaikas namie.

- Ateik tamsta, laiko turėdamas, ir šiokiomis dienomis. Pasiskaitysim, pasišnekėsime, - prašė visi išeinant. - Juk turbūt niekur nenuėini?

- Niekur, - prisipažinau.

- Tai bent į mus. Tamsta visuomet čia būsi geras svečias. Jų pakvietimas, atviras ir draugingas, tiesiog man širdį pakėlė.

Gundė dar pro duris palydėjo.

- Nemanyk, aš tamstai nedovanosiu!

- Ko?

- Žinau ko. Ar tamsta nemeni, kad dar nesi atsakęs į mano klausimą?

- Į kokį?

- Na, nieko. Dabar neklausiu tamstos. Bet kai prispirsiu kitą kartą, būtinai turėsi pasakyti. Sudieu! Grinčioje dar gali pagalvoti ką, - suspaudė man ranką ir kaip voveraitė įsmuko priemenėn.

Pastovėjau kiek, lyg nežinodamas, kur eiti. Išnyko visi keliai. Atsiminiau, vėl susiradau.

Ėjau skubiai, tarytum bėgau. Lyg mane kas iš užpakalio vijo ar prieš traukė.

Apkvaitau nuo jų lipšnumo ir gerumo. Atrodė, kad Gundė jau man visai arti.

Bet baidė, kad jie šitokie ūkininkai, taip gerai gyvena. Vienok ėmė noras tikėti į stebuklus. Jei šventiesiems yra tiek stebuklų įvykę, kodėl negalėtų koks vienas įvykti ir Kupreliui vargoninkui?

Atsilankydavau į Gervydžius, kai tik rasdavau laiko. Stengiaus vienok, kad tie mano atsilankymai jiems neįgristų. Retkarčiais ir pats Gervydis į mane ateidavo. Atsinešdavo „Aušrą“ ar taip kokią knygelę. Nuo klebono jau neėmiau, nuo Gervydžio maloniau buvo.

XVII

Vieną pavakarį po Kalėdų, prieš pat Tris Karalius, sėdėjau papietavęs ir patingęs namie ir galvojau. Galvojau apie Gundę. Atėjo pats prietemis. Žiūriu, prasiveria durys ir įleikia ji. Nusigandau net, iš kur ji taip ūmai būtų.

– Tuoju slėpk visas lietuviškas knygas! Rytoj žada būti krata miestelyje, gali būti ir pas tamstą, – nepasisveikinus dar išgąsdino.

– Gal tiktai sudeginti? – susirūpinau.

– Nieko. Rasim joms vietą, – ramino Gundė. – Kai visai sutems, parsinešiu jas namon. Tenai tėvelis paslėps jas drauge su kitomis knygomis, nei šuva nesulos. Tik surink gerai, nepalik dar kurios.

Puoliau rinkti, visur kratyti. Surinkau, rodos, visas. Surišiau paskum gerai. Duodu jai.

– Dar nenešiu. Šviesoka. Padėk kur.

Atkėliau vieną grindžių lentą ir paslėpiau ten pundeį.

– Bloga vieta. Na, šiam kartui pakaks. Paskambink dabar ką gražaus, aš paklausysiu.

– Kas labiau patinka? – Viską kitą užmiršau. Tik dabar pajaučiau, kad mes vieni du kambaryje. Tai buvo nuostabu. Ką reiškia tuomet koks pavojus?

– Tamsta pats parink. Tik labai, labai gražaus. Juk taip gerai moki.

Atsisėdau prie fortepijono, ėmiau gaidų ieškoti.

Gundė atsisėdo kėdėje netoliese, fortepijono įlenkime. Pasirėmė alkūne ir laukė galvelę pakreipus.

Kambaryje jau visai temo. Šešėliai iš kampų slinko sienomis giliau ir giliau. Klojosi lubomis ir asla. Tik siauri, palši takai nuo langų paliko.

Tyly, ramu, tarytum sutema viską savo plačiuosna skvernuosna suvyniojo ir nutildė.

Užmiršau, kad ir gaidų mano ieškoma. Norėjosi tylėti, tylėti ir žinoti tik, kad jos arti esama. Rodos, mačiau, kaip fortepijono paviršiumi tiesėsi kas nuo jos į mane, nuo manęs į ją.

– Gal šviesą užžibinti? – kuždu nenoromis.

– Kam? Nereikia.

Vėl pradėjau ieškoti. Bet ir ieškoti nenorėjau. Norėjau, kad rankos pačios sugrotų, ją visai sužavėtų.

Užkliuvau Bethoveno devintos sonatos, mano mėgiamiausios, bet lig tol dar nesu-prastos.

Pradėjau skambinti. Pirma nedrąsiai, suklysdamas, paskum geriau ir geriau. Neda-bojau nei gaidų. Jos mano akyse susiliejo į vieną didelį juodą lopinį ir dingo iš akių. Jų vietoje mačiau jos skaitų, susimąščiusį veidą ir pro tamsą dideles žvilgančias akis. Tik į

jas žiūrėjau ir kvėpiau savo sielą, meilės ištroškusią, muzikos garsuosna. Garsai manyje gyveno ir drauge kelė mane į beribę erdvę, kur nėr skirtumo tarp dienos ir nakties, kur ji ir aš – vienas stebėtinai daiktas. Aplinkui tvaskėjo raudoni, mėlyni, žali, mūsų nepas-
tebimi pasauliai. Mes buvom tik sau. Pajaučiau jos ranką, švelnią, minkštą, kaip gėlės
palytėjimas, ant savo peties. Garsai apsilpo, tarytum atgalion sugrižo, vis tilo, tolo.

– Kaip gražu! – kuždėjo Gundė.

Savo ranką pratiesė toliau, ant kito peties.

Pamažėl, nejučiomis nustojau grojęs. Atsišlijau nuo fortepijono. Ir pajaučiau, kad
mano galva buvo atsišlijus jos krūtinės.

– Kaip gražu! Nuostabu! – kartojo Gundė susimąščius. – Dabar tamstai nedovano-
siu! – sušuko ji staiga linksma.

– Nedovanok... – paėmiau jos rankelę savo delnan. Paspaudžiau kiek, visą savo ne-
drąsą užmiršęs.

– Žinai, ką nedovanosiu?

– Žinau.

Nutilom. Lyg pavargom kiek, į didelį žygį besirengdami. Smagiai pavargom. Gir-
džiu – ir jos, ir mano širdys tuksi, skubina.

– Kas tamstai mielas Skardžiuose? – tarė Gundė lėtai, veik negirdimai.

– Tu! Tu! – suspaudžiau ją savo glėbyje, lyg norėdamas savin įtraukti.

– Aš?! – apskabino Gundė mano kaklą ir karštai savo veidą į manąją priglaudė.

Sustingom, rodos, karštyje. Užmiršom viską. Ir pasaulio tarytum nebūtų, mums iš
jo išėjus.

Sutemo. Juodi kampai užtiesė savimi visą kambarį ir ties mumis nulinko. Galvojo ką
paslaptingo.

– Myli? – jos klausiu.

– Myliu, – atsako.

– Labai?

– Myliu, myliu!

– Kodėl mane myli?

– Tik todėl, kad myliu.

– Visuomet mylėsi?

– Visuomet, visuomet!

Susitiko mūsų lūpos. Susirišė į vieną begalinį pasibučiavimą.

Rodėsi, kad tame pasibučiavime ištirpom ir naują gyvą lydinį sudarėm. Daug len-
gvesnį neg oras ir galingesnį neg laikas.

Tylėjom, – mums žodžių nereikėjo.

Susėdom greta, susiglaudėm.

Ėmėm tyliai šnekėtis, tarytum ko bijodami, ko nežinomo, bet sergstančio privengdami.

– Tu esi mano ir būsi mano visuomet. Aš stengsiuos, kad tu būtum laiminga, sun-
kaus vargo nevalgum, o vien žydėtum man ir sau. Tu mane jau pakeitei. Aš, linksmu-
mo nepažinęs, esu linksmas ir laimingas kaip vaikas. Dabar nieko nebijau, esu drąsus
kaip plieniu apkaustytas karžygys. Galiu grumtis su bet kuo. Noriu grumtis mūsų abie-
jų, Lietuvos dėlei. – Žodžiai man veržėsi patys savaime, pajėga veržė krūtinę, lyg mane
kas užkerėta lazdele būtų palietęs.

– Aš būsiu tavo, tik tavo, be galo, be pabaigos, – kuždėjo Gundė ir glaudės į mane.

Ilgai taip šnekėjomės. Savo skaidrion, didelėn ateitin mintimis ir žodžiais lėkėm. Artima, taip artima ji atrodė. Traukė, mojo į save.

- Kuomet tu tikrai būsi mano? Kuomet tu mane baltą dieną savuoju galėsi pavadinti? Kuomet tai įvyks?

- Kuomet tu panorėsi, - nuleido, nulenkę Gundė galvą ant mano krūtinės. Daugiau nieko nepasakė.

- Kuomet galėsim paprašyti tavo tėvelių palaimos, kad mums Dievulis Aukščiausias gyventi padėtų? Kuomet, Gunde?

- Nežinau, nežinau... - nutraukė, susimąstė kiek. - Pats pagalvok, bernelis esi, - šneką nukreipė kitur. Pralinksmejė. Mąstyt nustojo. - Man jau laikas namon.

Lik sveikas, berneli,
atjok, pasbalnojęs žirgelį,
prie vartelių lauksiu.

- Žirgelio neturiu, - susijuokiau.

- Nors pėsčias, save pakaustęs, atlėk.

- Atlėksiu. Lauk, Gunde brangioji.

- Lauksiu, lauksiu
pro langelį žiūrėsiu,
šunys ar neloja -
klausysiu.

- Bet jau lik sveikas. Duok knygas. Sudie!

- Palauk, dar palydėsiu. Nuo šunų ir blogų žmonių apsaugosiu, - draudžiau, ieškodamas kepurės ir nerasdamas niekur.

Kol suradau, Gundė ir išspruko. Išbėgęs paskui žiūriu, ji kieme stovi ir laukia.

- Greičiau, greičiau, - kojelėmis sutrepseno.

Man taip linksma darės į ją žiūrint. Jaučiau širdyje nuostabią šilumą, žinodamas, kad ji mano.

- Bet tu mane netoli lydėsi. Aš eisiu pakluoniais, kad kas nepamatytų. Žinai, kokie mūsų žmonės. Ko gero, dar patys galėtų suimti.

- Nors kelis žingsnius, - prašiau besidžiaugdamas.

O norėjos net namon palydėti.

- Gerai. Ligi Raugalo klojimo.

- Mažai.

- Mažai?

- Labai mažai.

- Tai ligi Krioklio. Gana?

- Gal.

- Dar maža.

- Mažoka.

- Toliau neisiu.

- Sutinku.

Ligi Raugalo klojimo nešnekėjom. Kad ir nereikėjo žodžių. Sniegas po kojų girgždė, spiegė. Rodėsi, vėl jo muzikos klausėmės.

- Aštri ta muzika.

- Erzina žmogų.

Tiktai tiek pasakėm jau ties Krioklio klojimu.

– Gal dar toliau? – paklausiau.

– Ne, jau bus gana. Kitą kartą... Reikia skubintis. Šaltis spaudžia... Aš vėl kuomet prasimetus atlėksiu... Sudieui!

– Kuomet gi tėvelių paklausim? – priminiau.

– Pasitarsim, paprašysim. Šiandien tartis šalta.

Mane pabučiavo atsiskirdama.

Nudulkėjo Gundė per pusnis kaip vėjas. Stovėjau ir laukiau, kol visai iš akių išnyko. Jaučiau dar jos lūpas, jų saldų palytėjimą. Nenorėjau nei pakrutėti iš vietos. Stovėčiau ir stovėčiau, rodos, taip.

O žvaigždės danguje nuo šalčio mirgėjo.

XVIII

Daug kas paaiškėjo man nuo to vakaro, daug kas prablaivo.

Mano naujas pasaulis kuriamas stipriai. Niekas jo neįveiks, kai jo viduje stovi Gundė. Drąsi, graži, protinga.

Jaučiau, kad ir aš pats stiprėjau, kitau į kitą žmogų.

Daug svajoju apie rytdieną. Aiškiai mačiau Gundę mūsų darželyje gėles pavasarį sodinant, namų ruošą darant. Jaučiau jos ranką mano plaukus taršant.

Drauge mane apėmė pasitenkinimo tinginys. Lyg ilgas šventadienis būtų atėjęs. Vaikščiojau sustingęs. Sustingęs grojau bažnyčioje vargonais, sustingęs giedojau egzekvijas su kunigu. Jos mane erzino: juodas katafalis viduryj bažnyčios, ant jo baltas kars-tas, aplinkui liūdnei bemirgą žvakės. Dvejetas gugčiojančių bobelių. Kunigo nužemin-tas balsas, juodi, baltais kaulais ir kiaušais išsiūti rūbai. Tos valandos man būdavo kaip juodas šešelis saulėtą dieną. Aš linksmas, o čia ties akimis memento mori.

Metrikų rašymas man irgi žymiai pasunkėjo. Rašai juos, rašai ir žiūri – vieton Jono išėjo koks kitas vardas. Mergaitės neretai Kunigundomis virsdavo. Kiek popieriaus su-gadindavau!

Vis labiau laukiau, kuomet ateis tas laikas, kai ją be abejonės galėsiu prie krūtinės priglausti, mylima žmona pavadinti. Ir kad būčiau įmanęs, būčiau liepęs tam laikui paukščio sparnais atsikristi, žaibu atšokti. Bet jis buvo neįprašomas. Vis toks pat lėtas, šaltas.

Atgydavau tarytum, kai Gundė į mane atlėkdavo ar, eidama iš miestelio, bent va-landėlei užsukdavo. Grojau jai. Ji džiaugėsi, klegėjo. Ir tylus mano kambarėlis būdavo linksmybės kupinas.

Žinodamas, kuomet Gundė ateis, tarnaitę išsiųsdavau kur su reikalu arba tiesiog liepdavau nueiti į draugę paviešėti. Ji būdavo todėl neapsakomai dėkinga. Bet aš būda-vau dar dėkingesnis, kai ji iš tenai greitai negriždavo.

Pirštis, prašyti Gervydžių Gundės rankos vis dar nediršau. Diena nuo dienos atidė-liojau. Tolimesniam, patogesniam laikui.

„Gal pasitaikys kuomet kaip...“

Nueidavau į juos dažnai.

Bet nuo kurio laiko pastebėjau, kad jie jau nebe tie. Ne tokie malonūs, ne tokie lipš-nūs. Pamaniau, kad gal per dažnai vaikščioju. Ėmiau rečiau lankyti. Bet jie nekitėjo.

Gervydis tik taip su manim šnekėjos, kad netylėjus turbūt.

„Tylėjimas prie svetimo žmogaus negražus daiktas“, – gal manė.

Gervydienė taip pat po truputį nustojo juokavus.

Iš pradžių maniau, kad visa tai gal man tik taip regis.

Gervydis tik tuomet darydavos linksmesnis ir kalbesnis, kai gaudavo „Aušrą“ arba jo draugams per sieną laimingai pasitaikydavo pernešti knygas. Skaitydavo tuomet balsiai, gėrėdavosi koku gražiai parašytu straipsniu. Apsakinėdavo. Juokdavos. Prisimindavo, kaip po Trijų Karalių antstolis pats, diriguodamas pas jį kratą, klojime nuo šieno prėsmo nudribo.

– Taip smarkiai žnegterėjo, kad, maniau, prilips į padą. Tik gyvas prisikėlė. Raudonsiūliai už parankių nutempė rogėna ir kaip meitėlį pardūmė namon. Nereikėjo nei krėsti toliau. Dar man vieną pagoną paliko, kuris, jam padą palietus, nuo peties atsoko. Laikau jį suvyniojęs ir pabalkėn pakišęs. Gera atmintis. Ir, manau, laimę reiškia. Sako, tik tik pagijo tas šėtonas. Keletą savaitių lovoje prastenėjo. Mačiau, dar ir dabar vaikščioja kreivas. Minės tą kratą!

Bet nueini po kokios savaitės, ir jis su manim kitaip šnekas. Šalčiau ir nuobodžiau. Aš stengiaus dar rečiau lankytis, dar rečiau nueiti. Bet praslinks kelios dienos, ir mane vėl traukia. Vėl rūpi Gundė pamatyti, vienu kitu žodeliu persimesti, žvilgsnius sumegzti.

Negalėjau iškentėti ir eidavau.

Gundė buvo su manim vis tokia pat. Švelni, maloni. Savo meilės nuo tėvų neslėpė. Rodė ją. Jų akyse mane broliu ir net mylimuoju vadino. Matydavau, kai jie, tai išgirde, niaukdavos, nemėgdavo. Ji į jų pyktį domės nekreipė. Man buvo aišku, kad tarp jos ir jų, man nesant, esti kas. Barnis gal?.. O seniau jie savo Gundę be galo mylėjo, visaip lepino.

– Tai mano mylimiausioji, – sakydavo Gervydienė.

Aš nenorėdavau, kad mano protinga Gundė būtų tokia neatsargi, mūsų paslaptis rodytų.

„Erzina tik juos ir gadina viską. Jei ji kitaip elgtųs, gal viskas būtų kitaip“, – galvojau.

Gundė pati buvo kitokios nuomonės.

XIX

Laikas, lėtas, tingus, slinko...

Pagaliau visai nustojau vaikščiojęs į Gervydžius. Negalėjau, turėjau nustoti.

Vieną šeštadienį, man į juos nuėjus, Gervydis, kai tik aš peržengiau slenkstį, paėmė kepurę ir išėjo, nieko man nesakęs.

„Matyt, jau manęs visai nenori“, – dingterėjo man.

Kitą kartą sustikau jį gatvėj. Pasisveikinau. Jis nieko neatsakė, dar nusigrįžo.

„Kodėl jie taip manęs nekenčia? Kuo aš kaltas?“ – jokių būdu negalėjau suprasti.

Rečiau mačiau ir Gundę. Išsiilgdavom vienas kito neapsakytai. Pasimetę iš džiaugsmo nežinodavom, ką ir daryti.

Ji naktimis ištrūkdavo į mane. Mato, visi miega, atsikelia, apsitaiso ir išeina.

Vis dėlto blogai buvo, kad seniai dabar ant manęs pyko. Tokie jie pirmai buvo malonūs, tokie geri. Lyg savo žmogų godojo.

Vieną naktį, kai Gundė sėdėjo pas mane, pasakiau jai apie tai.

– Ko tenai paisyti senių, – atsakė susirūstinus. – Jie nori, kad aš mylėčiau tą ir už to eičiau, kas jiems patinka. Nesulaukta jų! Jau nuo Kalėdų peršasi man kažkoks dviejų

valakų berniokas. Ir, žinoma, patinka jiems. O aš jo nei iš tolo nenoriu matyti. Vyrą pati galiu išsirinkti, nereikia man svetimų akių. Neduos man kraičio, tuščia jų, ir be jo apsieisiu. Tegul visą žemę Julytei užrašo... Tėvas gal sutiktų ir tau mane atiduoti, sako: „Vargoninkas žmogus nekvailas, galės pragyventi“, bet motina: „Kas iš to, kad jis ir vargoninkas, ir protingas, bet nesveikas. Kai pasens, visai kupron suaugęs“. Riejas ir riejas jie kasdien. Tėvas jau taip pat pradėjo galvoti. Kur moteris neįveiks!.. Ir jis, tas mano tėvas, skaito laikraščius, knygas, o nesupranta, kad žmogus tik meilėje gali laimingai gyventi: nepadės jam nei turtai, nei niekas. Gražumas netrunka praeiti: čia buvo jaunas, žiūrėk, jau ir paseno, sukrito. Gerai, jei dar koks gyvenimas, o jei ne, tai ir galas... Nemėgstu aš daugiau savo tėvų... – nutilo Gundė, susimąstė. Langan išžiūro: į mėnesienos balzganą juostą.

Atsitraukė. Vėl ėmė šnekėti. Ne taip jau susirūpinusi. Tarytum būtų ką suradus. Prąšvito.

– Ji pati, mano motina, ištekėjo prieš tėvų norą. Papasakot?

– Gerai.

– Motinos tėvas buvo pas grafą Argaudą, Šilainių dvare, virėju. Gerai gyveno. Susitaupė krūvą pinigų. Dukterims, visoms penkioms, skyrė po tūkstantį rublių. Su tokiu kraičiu visos greitai ištekėjo. Tai už ūkveizdų, tai už raštininkų. Liko pati jauniausioji ir pati gražiausioji. Ji, vieną kartą išsprukus sodžiun vakaruškomis, susipažino su tėvu. Ir iš karto vienas kitam puolė širdin. Taip susimylėjo, kad dar ir dabar tos meilės neužmiršta. Jos tėvas baisiai nenorėjo, kad jo duktė eitų už kalvio sūnaus, ir jokiū būdu nesutiko jų palaiminti. Jie slapta vedė. Mat jis, senis, buvo su grafu keliems mėnesiams Varšuvon išvažiavęs. O grafas be savo virėjo niekur nevažiuodavo. Nevalgydavo svetimo virta. Jam vis vaidindavos, kad jį nunuodyti kas taiko... Motina gi nesipriešino labai, leido save perkalbėti. Užtat tėvas, jau sugrįžęs, prakeikė savo dukterį, nei rublio jai nedavė ir dar kraitį ketino atsiimti, kurį ji rūbais ir šiaip šiuo tuo buvo pasiėmus. Teismu grasino, prašė grafo pagalbos, bet grafas nieko negalėjo padaryti, tik kunigą iškėlė, kuris juos sutuokė.

– Taigi, matai, ir mano motina, kuri keikiama ištekėjo ir dabar taip laimingai gyvena, negali dar suprasti, kad tik meilėje laimė. Kodėl taip?.. – paklausė Gundė lyg manęs, lyg pati savęs.

Paskum, apniukusiomis akimis žvilgterėjus į toli, prieš save, padėjo galvą ant mano peties. Prisiglaudė. Nutilo.

Niekuomet man nebuvo taip gera, niekuomet aš taip nejaučiau, kad Gundė mano, su siela, su visu kuo. Jaučiau, kad ji mane myli tiek pat ir galėtų eiti paskui, sekti mane nors pasaulio kraštan.

Glaudžiau ją į save, tą nepaprastą, stebuklingą turtą, ir galvojau tylomis:

„Nejaugi ji bus mano? Mano, mano amžinai! Tokia graži, tokia nuostabi. Nejaugi ateis laikas, kai ji visuomet galės taip būti prie manęs? Galės mane myluoti, skambinti, be galo, be krašto?!“

Ir į tų šviesių svajonių pasaulį spraudėsi, veržėsi, lyg šešėlis mėnesieną naktį, mintis:

„Visaip dar gali būti. Ji gali būti ir ne tavo, o ko kito“.

Bet ta abejonė greitai pranykdavo, lyg juodan dugnan nugrimzdavo. Man darėsi lengviau.

– Olesi, – pasigirdo jos balsas lyg tolimas aidas. Aidas tokio negirdžiamo garso. – Tu nebijok, kad mano tėvai dabar tavęs nemėgsta. Nieko. Aš, nors ir prieš jų norą, bū-

siu tavo. Jie kiek papyks ir atsileis. Suminkštės širdis. Tas mano diedutis virėjas koks jau buvo kietaširdis, vienok paskum atsileido. Ir kraitį, tūkstantį rublių, atidavė. Nors negreitai, po keliolikos metų. Jie dar greičiau, pamatysi, atsileis. Ne toks gi jau mano tėvelis. Jis pirmas dovanos. Motina gal dar kiek paširs. Bet ir ji nelauks ilgai. Viskas bus gerai. Ir žemės pusvalakį gausim. Pamylės jie mus kaip tikrus vaikus, nematys nei tavo kupros, nieko... Bet palaukim, gal dar jie ir taip atsileis, geruoju sutiks mane tau atiduoti? Kaip manai?

- Abejoju, - buvo mano nuomonė.

- Ko tenai abejoti. Taip visuomet esti. Ne pykti gi žmogui visą amžių.

- Taip. Bet...

- Bet.

- Bet gali tekti labai ilgai laukti.

- O kas?

- Man sunku vienam gyventi. Man per ankšta vienam.

- Tiesa, - atsiduso Gundė. - Vienas ir vienas...

- Aš laikiu, sesut, kad greičiau, o laikas bėga, bėga kaip upelyje vanduo. Norėčiau jau visuomet čia tave matyti, tavo artį jausti, tavo mintį girdėti.

- Bet ar mums ir taip ne gerai? - klausia Gundė paslaptینگai, jaukiai. - Manai, paskum bus geriau? Žinoma, bus geriau, bet ne taip, kaip dabar. Kai mes jokių rūpesnių, vargų nepažįstam: tarytum jų ir nebūta. Taip kur kas geriau. Tuomet aš jau būsiu moteris, tu rimtas vyras. Greičiau imsim senti! - pasipurtė Gundė lyg nuo šalto vandens. - Ar blogai, kad aš esu jaunitėlė mergelytė, o tu bernužėlis, jaunikaitis? Kokie tie žmonės nesuprantnūs, kam taip anksti vesti. Pati jaunystė žydi, o jie ima ją ir nuskina. Keista... Juk galima ir taip draugauti ir mylėti.

Pritrūko šnekos. Sėdėjom tylom. Gundė glostė man galvą, kedeno plaukus. Aš gaudžiau jos pirštus. Bet taip tingiai, neskubiai.

Kambaryje kaip paprastai buvo tamsu.

Tiktai, girdžiu, staiga kas sučežėjo.

Apsidairiau. Niekur nieko. Tiktai kampai, kaip kokios nakties akys, nemirkčiodami juodavo.

Po valandėlės vėl sučežėjo. Bet jau arčiau, prie mano darbo kambario durų. Pirmai neaišku buvo, kokioje vietoje. Matyt, kad kitame kambaryje slapstėsi kas.

Vargoninkų butai dėl įvairių aplinkybių paprastai esti tik iš dviejų kambarių. Pirmame, tuojau iš priemenės, žiemą stovi krikšto stalas; jan užėina žmonės apšilti, tai atsigerti, tai su koku reikalu į „poną vargamistrą“; tas kambarys esti kaip kiekviena sodietiška grinčia. Kitas kiek geriau atrodo. Pabaltintas kiek, su grindimis. Jame stovi senas, išklebetuotas fortepijonas (pas mane buvo naujas, geras), keletas palūžusių kėdžių ir ne visai patikima medinė lova. Keletas šventųjų spausdintų paveikslų kari. Kampe trikojis stalas. Ant jo išdilę, parūdiję gaidos... Pas mane ne visai taip atrodė, o tikrai kiek geriau. Antras kambarys buvo į du padalintas, grindys buvo geros, sienos lygios, baltos, stalas nešlubavo, ir gaidos buvo naujos. Pats ištaisiau nemažai atvažiavęs.

Tai gi klausomės, ausis suglaudę. Gundė taip pat išgirdo. Tik nieko man nesako.

Sugriebiau degtukus kišenėje ir staiga čirkštelėjau.

Gi pamatėm tarpduryje bestovinčią mergiotę. Ji nusigando ir kaip vėsula išmušė pro duris. Nei pažinti nebuvo galima.

- Gal Julytė mane atsekė? – nusiminė Gundė. – Bus dabar! Sugavo!
- Man atrodo, kad ne ji. Čia didesnė, tokia drūta. Taip kas, – raminau ją.
- Vis viena blogai. Gal dar mūsų šneką girdejo. Paleis, išplepės... Jau ir taip apkalbinėja.
- Iš kur žmonės žino? – nustebau.
- Jiems daug nereikia, jie uosles geras turi, toli suuodžia. Jei ko netenka, keleriopai prideda.
- Čia greičiausiai būta mano tarnaitės, – spėjau. – Ji sugrįžo iš sodžiaus ir įėjo, mums nepatrikus. O paskum jai buvo įdomu išgirsti, ką šnekam. Pagaliau parūpo ir pažiūrėti.
- Įsakyk jai, susimildamas, piktuoju ar geruoju, kad ji miestelyje, sodžiuje nepradėtų plepėti, savo draugėms davatkomis pasakoti, – sunerimastavo Gundė.
- Gerai. Aš įprašysiu. Nepanašu, regis, kad ji imtų savo poną šmeižti, visaip apkalbinėti.
- Kažin, ar ji tokia. Davatką sunku pataisyti. Jos visos, kaip lazda brauktos, tik ir minta gandais ir apkalbinėjimais.
- Ji tarytum kitokia... – susimąščiau.
- Bet dar kažin ar ji? Gal taip kokia? – vėl pradėjo abejoti Gundė.
- Ji tai ji, – tvirtinu, pats gerai savo tvirtinimu netikėdamas.
- Aš tiek buvau išsigandus, kad širdis dar ir dabar šokinėja, – prispaudė Gundė man ranką į savo krūtinę. – Maniau, kad vagys, ar kas. Toks vėlus laikas. Ir tu, matyt, išsigandai kiek. Aš jaučiau, kaip krūptelėjai... Na, nieko, tiek to, kad tiktai žmonės dar blogiau neimtų šnekėti. Nėra ko bijoti, bet nesmagu, kai šunys loja.
- Geriau būtų mums greičiau vedus; ir žmonės neturėtų ko kalbėti, ir tavo tėveliai nesierzintų, viskas aprimtų, – prašnekau lyg į ją, lyg į save, lyg į toli, ir bijodamas ko.
- Žinoma, – sutiko Gundė tyliai, be didelio pritarimo. Galvą nuo peties atkėlė ir iš lėto atsitraukė.
- Neilgai trukus ir išėjo. Palydėjau ją pakluoniais. Nešnekėjom nieko. Tik „sudieu“ sakydama paklausė, beveik linksmai sudominta:
- Kažin, kas manęs namie laukia?..

XX

Jau sugrįžus ji buvo, mano tarnaitė. Rengėsi gulti ir šnabždėjo poterius. Į mane, rodės, nei nežiūrėjo. Bet tik nusigrįšiu, girdžiu, šypsosi. Atsigrįšiu, vėl nieko: šnabžda, poteriauja.

- „Tai jos būta“, – nustačiau.
- Ko tu juokies? – paklausiau.
- Kad baisiai mane juokas ima.
- Iš ko?
- Taip sau. Iš vieno daikto.
- Iš kokio?
- Sužiūrėsi, kokio.
- Pasakyk, – spyriau.
- Kad nežinau... Tamsta supyksi.
- Kam aš galiu pykti. Sakyk.
- Bijau.

- Keista tu mergiotė. Aš pyksiu, kad tu juokies! Kas gi tave prajuokino?

- Kad, kad nežinau...

- Greičiau! – pradėjau širsti.

- Tamsta jau pyksti!

- Sakyk, tai nepyksiu.

-Mat... Šiandien Krioklys grįžo gerokai įkaušęs. Pasilakęs... Ėjo daržais. Ir pataikė Rapeikos duobėn, iš kur rudenį molis buvo imta. Duobė gili, vandens pilna. Atodrėkis mat dabar. Išsimaudė gerai. Ištraukė visą šlapia, tik su kvapu. Ir viskas, – bet, į mane žvilgterėjus, vėl nusišypsojo.

- Tai buvo vakar, o ne šiandien. Sakyk tiesą.

- Aš tiesą ir sakau, tik nežinojau, kad tamsta jau žinai.

- Tu man dulkių į akis nepūsk! Tu iš ko kito juokies.

- Ne, tamsta, iš to. Juk be galo juokinga. Ėjo, ėjo ir įdribo... – vėl nusišypsojo.

- Eik sau! – supykau.

- Kad tamsta taip nori, pasakysiu ir kitą juoką.

- Na, na! – paraginau.

- Sakysiu, jau sakysiu. Bet tamsta tikrai nepyksi?

-Ne.

- Pareinu aš, žiūriu, grinčioj tamsu, durys atviros. Įeinu vidun, šnabžda kas, kužda. Ir vienas balsas, ir kitas. Apie portepijoną. Manau, vagys, norį išnešt jį. Nusigandau. Užsiėmus kvapą, priėjau arčiau. Klausau, klausau. Pažinau pagaliau. Paskum dar arčiau pasistengiau priėti... – nusikvatojo.

- Kad tave!.. – net sušukau. – Bet tu, girdi, nepasakok niekam, – ėmiau prašyti. – Nei vienu žodeliu! Aš tau ir algos pridėsiu, ir taip šio to.

- Kiekgi pridėtum?

- Trejetą, penketą rublių mėnesiui, kiek tik norėsi.

- Kiek daug! Niekam, niekam nesakysiu!

- Ir Gundė tau kai kuo atlygins... Būk gera.

- Tylėsiu, būk tamsta ramus. Juk aš ne šmeižikė kokia.

- Ačiū tau, Marijona.

- Nejau ji tamstą myli? – staigiu nusistebėjimu paklausė manęs. – Jai tiek daug jaunikių buvo iš visų kraštų. Nei suskaičyti negali. Būdavo, važiuoja ir važiuoja. Tik šiemet kažin kas nematyti. Tėvai dar vis pirmai nuleido, sakė, jauna, suspės. Piršėsi jai ir vargoninkas, buvęs čia prieš tamstą... Ji ne vienam galvą susukė. Tai mergiotė, reta paieškoti! Gudri kaip voverė ir apsuksi kaip skregždė... Bet tamsta neatleisi manęs, jei vesi Gundę? – susirūpino tarnaitė.

Tylėjau.

Mano širdyj virte virė. Galvoje užė šimtas girnų.

XXI

- Eik, žvilgterėk apačion. Girnos sausos dunda, – nutraukė Kuprelis.

Pašokau, ištrauktas iš savų minčių.

Maišas buvo dar tik puspilnis. Užnešęs viršun, skubiai užpyliau.

- Dabar jau paskutinį kartą perleisim. Netrukus bus baigta. Aš ir netikėjau, kad šiandien bus toks geras vėjelis. Mat kaip mala, net klausyt malonu!

Kuprelis, matyt, pastebėjo mano veide susirūpinimą.

- Lik. Neik namon. Dabar malsiu rugius dvarui. Rupiai. Turėsim daugiau laiko, mažiau reikės daboti.

- Ačiū, - sakau, - liksiu. Nors ir lig vėlaus vakaro.

- Tu gal kai kuomet atvaidinsi mano gyvenimą. Parodysi, kaip aš gyvenau, savo kuprų prislėgtas, - sako Kuprelis atvirai ir nuoširdžiai; tik staiga sukando lūpas.

Aš tylėjau.

- Nenoriu ir aš eiti iš šito pasaulio, jame nieko nepalikęs, - taria Kuprelis lėtai. Jam tie žodžiai labai sunkūs. Jis pasveria juos. - Noriu, kad ir apie mane žinotų, ir mane kas minėtų, su manim džiaugtųs ir gal paliūdėtų... Baisu išnykti, nieko nepalikus! Nieko nepadarius!

Man jaunam ta baimė dar nebuvo suprantama, svetima. Bet iš Kuprelio veido mačiau, kad jam buvo ji labai baisi ir sunki.

- Žmogus tam ir sutvertas, - tęsė jis, vaikščiodamas ir giliai susimąstęs, - kad po savo neilgo amžiaus, gal po trumpos laimės ir virtinės vargų, paliktų kokią atmintį, pasistatytų kokį paminklą... Vieni nieko daugiau nepalieka, tik savo vaikus. Bet ir tai paminklas, gal visų geriausias! Kiti palieka savo darbus, savo veikalus... Ką aš paliksiu? Rodos, daug norėčiau, daug galėčiau, bet man visko trūksta... - sustojo, nutilo Kuprelis. Žiūri pro mane, pro sienas į beribį tolių.

Ne tas šiandien Kuprelis. Vis kitoks jis man atrodo, vis mažiau jį pažįstu. Tarytum jis, visą savo gyvenimą pasislėpęs, dabar atvirose duryse ant jo slenksčio atsistojo.

Išgirdęs, kad girtos išmalė, Kuprelis pamojo ranka ir nuėjo dvaro rugių užpilti.

Aš nuėjau apačion sudoroti sumaltų maišų, sutvarkyti viską.

Išjungęs piklius, užpylęs dvaro rugius, Kuprelis atėjęs man padėjo sustatyti kampan mūsų sumaltus maišus ir juos gerai suraišioti.

Grįžom antran aukštan.

Kuprelis, priėjęs į langą, pažiūrėjo pro jį ir paklausė, kuri valanda.

- Jau po penktai.

- Lig saulėlydžio laiko turim. Paskum dar kol sutems... Bet aš matau, kad tu alkanas, - sušypso jis.

- Iš kur?

- Nesakius aišku. Kadaikščiau kas. Atėjai prieš dešimtą, o dabar jau po penktai. Eina mano kambarėlin. Kuo turėsiu, pavaišinsiu. Juk tu mano geras svečias.

Kuprelio kambarėlis, atidalintas dviem sienelėm nuo viso malūno, atrodo visai jaukiai. Net trikampė išvaizda nieko nekliudo. Sienos melsvais apmušalais išklijuotos. Paveikslais, paveikslėliais nukabinėtos. Daugiausiai jo paties darbo. Reginiai, portretai visoki. Sodietiško rokoko staliukas, šalia tokios pat dvi kėdės. Lova, baltai apdengta. Visur švaru, niekur jokios dulkelės. Čia anksčiau nebuvo dar buvęs. Jis čia paprastai nieko neįsileidžia.

Geriausias kambarėlio papuošalas buvo spinta, pilna knygų. Ten buvo matyt: Kant, Leibniz, Ludwig Feuerbach - vokiečių kalboje; Flammarion, Meyer - rusiškai; net Jules Verne su Wels ir Conan-Doyle. Ir dar daugybė kitokių.

- Vis tai mano perskaityta, - pastebi Kuprelis kiek pasididžiuodamas.

- Iš kur jų tamsta tiek ir ėmei?

- Pripirkau po truputį. Iš kai kur gavau ir dovanoms.

Viename kampe matau labai keistą daiktą. Ne paukštis, ne kas. Spėjau nustebeš, kad tai modelis kokiam keistam monoplanui.

- Ir tai tamstos išradimas?

- Taigi. Matysi, aš skraidžiosiu, nei vanagai nepagaus. Mano bus geresnis neg visi kiti, lig šiol išgalvoti. Jis bus labai lengvas ir valdomas ne koku prietaisu, o paties žmogaus judėjimo. Reikės tiktai truputį pasilenkti, ir jau žemyn skirsi, atsiloši – aukštyn kelsies, pasikreipsi – šonan važiuosi. Vis tai be jokio regulatoriaus... Stebėtina, kad žmonės dar lig šiol negalėjo tinkamai oro pavergti. Juk tai lengviausias ir patogiausias kelias.

Nuejęs išėmė Kuprelis iš mažutės spintelės sviesto lėkštelę, didelį sūrį, apystorę dešrą ir duonos pusbakanėlį. Iš mažo krepšiuo išėmė du peilius ir dvejus šakutes.

- Būk geras, ragauk, – maloniai kviečia.

- Ačiū, paragausiu.

- Kuo turiu, ir vaišinu. Gal Dievas duos kuomet, geriau galėsiu pavaišinti. Jei tiktai norėsi užsukti į Kuprelį.

- Kodėl ne?

- Tu esi mokytas, o aš kas?

- Niekus tamsta šneki!

- Na, nieko. Ir aš gal kuomet pakilsiu aukščiau. Pinigus dabar kraunu, skatiką į skatiką dedu. Jei tik kokia knyga pavilioja.

- Gardžios tamstos dešros, – norėjau nukreipti šneką kiton pusėn.

- Nieko, gal ir gardžios, – atkando, pažiūrėjo ir padėjo. – Mat kaip keistai pasaulis sutvarkytas, vienas kitą valgom. Iš to tik ir gyvenam... Štai kiaulė bėginėjo, kriukė, edė žolę, javus, o dabar mes ją valgom. Jei gamta keletą dienų pati tarp savęs nesipjautų, tuojau visam galas būtų. Kad ir žmogus – valgo visokių gyvulių gyvulėlių mėsą, visokius augalus, vaisius; jį iš savo pusės kamuoja vargai, priespaudos, kankina visokie priešai, ligos. Kas mielą valandą reikia žmogui sau gyvenimas pirkti. Ir kokia brangia kaina! Juk visa žmonija nuo pat pradžių savo sąmoningesnio gyvenimo stengiasi tą kainą sumažinti, papiginti. Bet ką matom: vieniems gyvenimas paliko pigus, beveik dovanai gaunamas, kitiems be galo brangus, kad ir išsipirkti negali. Ir vėl kadaikščiau kas, kai stengiamasi tą nelygybę pašalinti! Ir pašalinta tiek mažai, kad atrodo, kad pabranginta. Rodos, jokių pajėgų nėra visa tai sulyginti. Ir ar atsiras tokių, nesitikima. Bet tos pajėgos yra, yra, tiktai paslėptos, kelias į jas geležiniais vartais užrakintas ir raktas niekam nežinomas. Daugelis jas mato tik pro raktų skylutę. Kas neturi gerų akių, nieko neįžiūri. Daugelis ir tų pačių vartų nemato... Bet ateis Genijus ir ras tą raktą, ir tuos vartus atidarys. Ir išsiverš pro juos viesula negirdėtos pajėgos, ir nugriaus, suardys jos tas sienas, tas pilis, kurias žmonės patys per tūkstančių tūkstančius metų sulipdė ir dabar dar lipdo. Nuplaus, nuneš tų sienų griuvėsius į giliausią jūrą milžinė banga, kur šeldamos vilnys viską sumals, į smulkų smėlį pavėrs. Ir nušvis kitoks gyvenimas... Jau yra to Genijaus apaštalų, yra pasiuntinių, kurie skubiai skina, ruošia jam taką. Neužilgo ateis...

Nutilo Kuprelis. Užsidengė rankomis akis. Giliai susimąstė. Paskum atkėlė galvą ir klausia manęs, klausia, retai tardamas, tarytum jo žodžiai kaip vandens lašai kristų juodon bedugnėn:

- Ar tu lauki to Genijaus?

- Ką aš žinau, – atsiliepiu iš gilumos širdies.

- Gal tu per jaunas, per silpnas tai žinoti. – Vėl užsidega Kuprelis ir tęsia toliau. – Ir tikėjimas bus tuomet kitoks, ir žmonės supras Dievą, ir mylės Jį kitaip... Ir žmonės, kam

gyvena, žinos, ir savo sielą jaus, ir į kitą pasaulį aiškiais laiptais lips... Ir meilė bus nevylinga, tik skaisčiai širdį į širdį riš ir savo vaisius saulės atokaitoje augins...

Vėl nutilo. Vėl paskendo savo giliose mintyse.

Mane lyg šaltis suspaudė ir kausto kaulus, šaldo kraują. Noriu išnykti, dingti. Užmiršti viską... Nieko nematyti.

Ir štai, rodos, keliuos. Keliuos į beribius, išmirusius plotus. Visur lygu, tuščia, tamsu ir šalta. Bet lyg ir gera. Nematau, nežinau, kas ten apačioje dedas, kaip ten viskas grumias, kraujuos putoja ir nyksta... Kas man rūpi.

Bet štai balta juosta švysterėjo. Ji tęsiasi, auga. Viską uždengė. Viskas jau balta. Balti, platūs tyrynai. Staiga daiktai žalia pasirodo. Plačiau, plačiau. Žalia visur. Žaliumoj rudi, palši takai sumirgėjo. Vienas į kitą artinas, lekia. Daugiau ir daugiau. Sukibo, susistvėrė. Užmarguliavo. Raudonos dėmės paplito. Vien jau raudona, tik raudona...

Susisukė galvoje.

Nusigandęs pravėriau akis.

Kuprelio jau nėra. Išėjo kur.

Prieinu į langą. Kojos nutirpę, vos pajudinti galiu.

Žiūriu pro jį.

Dangus iš visų pusių niaukias. Juodi debesys kyla, voliojasi aukštyr. Vėjas didinas ir didinas. Smarkiai svyra, linguoja Juodalksnyno viršūnės. Rugių laukai lyg jūra siūbuoja.

Ir linksma, kad aš matau mišką, rugius, pievas ir sodžius aplinkui. Ir bekylančius debesis.

Dar linksmiau daros, kai pamatau keliu važiuojant žmogų, dvi kažin kur skubančias moteriškes ir vieną į debesis sužiurusį vaiką.

Sugrižo Kuprelis. Nurimęs, pralinksmejęs kiek.

XXII

Kuprelis pasakoja toliau.

Praėjo mėnuo, du, bet šnekos apie mus nepadidėjo. Šmeižė po truputį, senoviškai. Manėm, kad taip viskas ir nudils, tarnaitė išstylės. Džiaugėmės, kaip ir pirmai. Matydavomės bažnyčioje ir pas mane.

Tėvai, tiesa, nesiliovė Gundę barę, bet barė taip sau, ne per piktai, tikėdamiesi, kad jų dukტė susipras, mes mane mylėjus. O ji galvojo, kad jiems nubos taip nuolatos barti, nusiramins palengva, nutils ir leis ją tėviškai palaiminę man vesti.

Bet per pačias Velykas nei iš šen, nei iš ten paplito po visą miestelį ir sodžių lyg kokie pilki rūkai, bjauriausios šnekos. Šnekėjo, būk tarnaitė rado mus vieną naktį lovoje gulint, būk jau Gundė greitai laukia vaiko, ir taip be galo, be krašto.

Kai aš apie tai išgirdau, mane tarytum kas šaltu vandeniu perpylė, tarytum krūtinę replėmis suspaudė. Niekuomet netikėjau, kad žmonės gali taip pramanyti, taip šmeižti, taip visų akyse nekaltą niekinti. Įsitikinau, kad žmonės tai vis viena kaip šunys, kurie, jei mato kieno laimę, stengiasi ją išplėsti, pikčiausiu būdu išvogti. „Jei ne man, tai ir ne tau“.

Sugedo man visa Velykų šventė. Vieton pakilaus džiaugsmo sunkiausias akmuo prislėgė.

Jau kelintos man tokios liūdnos Velykos. Visuomet apie Velykas, į pavasarį, mano skurdžiam kūne kaip berže sula kildavo didžiausi lūkesiai, smagiausios viltys. Ir nublukdavo viskas, lyg geležinės nakties šalnai nukandus.

Šį kartą įniršau, pradėjau ieškoti kaltininko. Prispyriau tarnaitę. Ji gynėsi, kryžiuojosi, kad niekam nei vienu žodžiu neprasitarė. Prigrasiau iš tarnybos pavaryti, neprisi-pažino. Šokau mušti, tuomet pasisakė.

Mat ji neiškentėjo ir pasipasakojo Velykų naktį šventoriuje savo geriausiai draugei Rožei. Gavo jos žodį toliau nepaleisti. Bet ir Rožės nebūta kietesnės, ir iš jos tuojau pat ištrūko.

Įsčiau tarnaitę tuojau išsikraustyti. Paplūdo ašaromis, dideliu balsu suraudojo, nieko negelbėjo. Sugrįžo, žiūriu, sekantį rytą. Vėl ėmė ašaroti, kojospa pulti, maldauti. Priėmiau atgal. Suminkštėjo mano širdis. Nors niekaip nesupratau, kodėl ji taip norėjo čia, pas mane, likti.

Pravaduose Gundė jau neatėjo ant viškų. Negiedojo kaip lakštingalė šalia manęs, nedžiugino savo skaidriai švytinčiu žvilgsniu.

Laukiau bažnyčion ateinant.

„Gal bent tarp žmonių pamatysiu“.

Neatėjo. Nepamačiau.

Tuoj supratau, kad nelabai kas gero ir ją ištiko.

„Tėvai supykę galėjo sunkiai primušti.

„Ją primušti, Viešpatie Aukščiausias!“

„Gal jie išvežė Gundę kur į gimines, kad ir nepamatytų manęs? Gal laiko užrakinę?..“

„Kiek jai reikės be jokios kaltės iškentėti! Kiek paniekinimų iš tėvų išgirsti!“

Kad įmanęs, rodos, būčiau, kažin ką tiems žmonėms padaręs. Mano pyktis neturėjo jokių ribų.

„Bet ne tik čia šneka, turbūt ir visoj jau parapijoj“, – maniau.

Visą savaitę bijojau iš namų išeiti. Bažnyčion ėjau besislėpdamas. Nejauku buvo net kokį žmogų sustikti.

Paskum pradėjau galvoti: „Kas man, esu nekaltas! Ką man tie žmonės gali padaryti? Kam turiu jų bijoti, jų lenktis? Tiktai blogiau“.

Bet, pamatęs kokį miestelėną ar miestelėnę, sukdavau šonan iš tolo.

Neatėjo Gundė bažnyčion nei kitą sekmadienį.

Visiškai nusiminiau. Baisus nerimas mano širdį kaip vinimis narstė.

„Eisiu jos pažiūrėti! Apginsiu ją!“ – nutariau.

Sustojau ant slenksčio.

Tiktai naktį nuėjau Gundės palangėn paklaudyti.

Apėjau iš kitos pusės, nuo lauko. Persikoriau per tvorelę. Ant kojų pirštų prisiarti-nau į grinčią. Tylu. Visi miega. Nuslinkau pasieniu į seklyčios langą, ties kuriuo jos lova stovi ir kur ji su sese miega. Suspaudžiau kvapą. Klausau... Staiga Margis iš kažin kur sulojo. Puolė į mane, bet pažinęs nustojo ir ėmė linksmi jau urgzti, ant krūtinės šokinė-ti. Vos nusikračiau jo. Supykęs paliko ir nuėjo.

Klausiau arti valandos.

„Gal išgirsiu kokį balsą, ar ką? Gal ji suvaitos ar sudejuos?“

Neišgirdau nieko.

Pabarbenau į stiklą. Kartą, kitą, trečią. Pagaliau kumščia rėmuosna pabeldžiau. Smarkiai, nekantriai.

Girdžiu – sučežėjo kas lovoje. Persivertė, atsikėlė.

– Kas čia? – klausia plonas Julytės balsas.

Neatsakiau.

Lukterėjau kiek. Laukiau Gundės. Paskum dar sunkesne širdimi tais pat pakluoniais parėjau namon. Be mažiausios žinios, be nieko.

Bet trečią sekmadienį pamačiau Gundę. Klūpėjo prie pilioriaus, kaip ir praeitą rudėnį. Niekur nesidairė, į nieką nežiūrėjo. Bet visa jos grakšti, išdidi stovyla sakyte sakė:

„Aš jūsų nepaisėju. Apkalbinėkit, kiek norit!“

Kunigas išėjo mišių laikyti. Sugiedojo „Pulkim ant kelių“. Aš smarkiai paleidau vargonus. Net užė bažnyčia. Žmonės tarė vargonams, jų smarkumo pagauti, kiek kas išgalėdamas. Gundė atsigrįžo, žvilgterėjo į mane, išsiilgusiai nusišypsojo ir sugiedojo, jau į altorių nusikreipus. Jos skambus, sidabrinis balsas išsiskyrė iš visų, pakilo aukščiau ir išdidingai bangavo tarp bažnyčios skliautų.

Man tuojau prablaivėjo akyse ir širdyje pasidarė šilta, pakilu.

Bažnyčios langai nušvito saule. Bažnyčioje įsiteikė ramaus maldingumo ir taikos nuotaika.

Lyg niekas visoj parapijoj niekam blogo nebūtų padaręs.

Gundė retai, pavogčiom atsigrįždavo į mane. Retai sumegzdavo su manim savo žvilgsnį. Tai svaigino ir gaivino mane. Aš dėjau į savo žvilgsnį visą sielą, atsakinėjau jai visu vargonų pajėgumu. Ir aš jaučiau, kad parapijiečiai džiaugės, kad turi tokį gerą vargoniniką. O drauge ir meldėsi giliau.

Manyje atslūgo visi sunkumai, augo nauja viltis.

XXIII

Sekmadienio šventa nuotaika greitai praėjo.

Šnekos apie mus kilo vis aukščiau. Ir vis tamsesniais dažais. Pagaliau net klebono ausų pasiekė. Pašaukė jis mane į save. Ėmė barti, pamokslą sakyti:

– Ar girdėjai, ką apie tave žmonės šneka? Ar žinai, ką esi geresnio padaręs? Ar tai pritinka bažnyčios tarnui? Sakyk, ar tai pritinka?! – prišoko į mane išskėstomis rankomis.

Aš sukandau žadą. Nei žodžio negaliu ištarti.

– Kaip tu dabar drįsti mišias giedoti, kaip drįsti Dievą suteptomis lūpomis garbinti?! – trepterėjo koja. – Tokie palaidūnai negali būti vargoninkais, negali nei vieno žingsnio į šventus vargonus nukelti. Jiems vieta ne bažnyčioje, o tvarte... Aš tave skaičiau dar žmogumi, maniau, esi ko vertas, bet pasirodei pirmas šelmis... Atmink, kad sugriovei gyvenimą geriausiai mergaitei, kuri kaip krikštolas buvo skaidri; mergaitei tokių tėvų! Taip gali pasielgti tik paskutinis ištvirkėlis. Kaip tave šventa žemė nešioja!.. Ir kaip ji, tokia graži mergaitė, galėjo tokiam raganiui pasiduoti!

Stovėjau sustingęs ir laukiau, kad tiktai žemė greičiau prasivertų ir mane greičiau paslėptų. Ausys ugnimi degė. Krūtinę peiliais raižė. Galvoje šimtas kūjų kalė.

Klebonui sustojus rėkti, trepsėti, aš atitokau kiek. Pamatęs, kad jis prakaitą nuo kaktos braukia ir dar galvoja iš naujo pradėti, aš su ašaromis akyse, pridusiu balsu ėmiau teisintis:

– Dvasiškasai tėve, leisk man žodį pasakyti... Aš, dvasiškasai tėve, visai nesu kaltas, mane tik piktos žmonių kalbos apšmeižė. Labai gerai suprantu, kad tai, kuo mane kaltini, būtų didžiausia nuodėmė. Apie tokius daiktus aš net ir sapne nesapnavau. Aš, tiesa, myliu Gundę, negaliu be jos gyventi, myli ir ji mane, bet tarp mūsų nieko blogo neįvyko. Aukščiausias Dievas liudininkas.

– Netark Jo vardo suterštomis lūpomis. Eik iš mano akių! Laukan! – pravėrė duris.

Sugniaužęs kepurę, išėjau. Tarytum ne jis mane išvarė, bet kažin kokios pajėgos, susirinkę jo kambaryje, mane įsiriję išstūmė. Net atsikvėpiau, kai pamačiau, kad esu jau namie. Bet jos ir čia mane atsivijo. Ir sustoję iš oro aplinkui plačiomis akimis žiūrėjo į vidų. Neturėjau vietos. Lig vakarui visokios juodos mintys galvoje sukiniėjosi. Kaip vinimis smagenis narstė.

„Nejaugi ir kunigas gali tokiems melams įtikėti? Nejaugi ir jis prisidėjo prie tų žmonių, kurie varu man stengiasi laimę išplėšti?.. Juk širdies aš negaliu jam parodyti“.

Ir pikta darėsi ant klebono. Norėjau mesti Skardžius ir eiti kur akys neša. Tuojuo, nieko nelaukiant.

Negalėjau. Mane rišė kas prie Skardžių, prie bažnyčios, prie Gervydžių sodybos, prie mano buto. Rodos, kažin ką padaryčiau, kad tik čia likčiau.

Vakare nuėjau klebonijon. Vos mane įsileido. Užmiršęs sarmatą ir asmenišką savigarbą, išsipasakojau klebonui viską, nuo pat pradžios, geriau neg išpažintyje. Nes jaučiau, kad skęstu.

Klebonas klausė piktai, susiraukęs. Įsitikina vienok, kad aš nemeluoju ir nieko nepri dedu. Suminkštėjo. Pradėjo šnekėti draugingai, raminančiai.

– Tiesa, kad žmonės daug ką nekaltai nušneka ir ne vieną taip pražudo. Jiems bur nos neužriši. Pagaus kokį gandą ir laksto su juo lyg su pūsle, kol į didžiausią baraboną išpučia... Aš iš pradžių netikėjau toms kalboms, bet atbėgo Gervydienė, permirkusi visa ašaromis, pradėjo tave keikti ir skūstis, kad tu jos brangiausią dukrelę iš kelio išvedei, purvuosna sumindei. Aš pamaniau, kad taip gali būti, nes patarlė sako: „Tylus kampas velnius veisia...“ Na, vis tik ir skaisčioje meilėje reikia būti atsargesniems ir taip toli ne nubristi, kaip jūs nubridot. Dievas mat kartais siunčia žmogui bausmę, kad jį į gerą kelią sugražintų, kad jį persergėtų... Eik ramus namon, o aš pasistengsiu dar su Gervydaite pakalbėti ir paskum jos tėvelius nuraminti. Seniai gal per daug jau nusiminę. Na, žinoma, savas vaikas; niekas negeidžia, kad jam kas bloga įvyktų.

Nežinojau iš džiaugsmo, kaip geram klebonui ir aciū gražiau pasakyti.

XXIV

Mėnuo, daugiau praėjo. Šnekos žymiai aptilo. Mat apie vieną daiktą ilgai bekalbant ir liežuvis atšimpa, ir nubosta. Žmonės ieško pagaliau ko naujesnio. Nuo manęs užgriuvo ant vieno iškunigio, kuris, metęs seminariją, vedė.

Bažnyčioje Gundė jau drąsiau ir dažniau į mane atsigriždavo. Bet ant viškų neidavo, matyt, tėvų buvo užginta. Pritardavo iš tenai, iš apačios.

Susitikti mums vis nebuvo kaip. Negalėjau nei aš į ją nueiti, nei ji į mane. Jau Gundė nedrįso pasivogusi atlėkti.

Būdavo, sutemus nueinu, pavaikščioju, pavaikščioju paežeryj, tiesiai ties Gervydžių sodyba, ir vėl grįžtu namon.

Vis stengiaus, kad tiktai būčiau į ją arčiau. Net savo lovą perstačiau prie kitos sienos, į Gervydžių pusę, kad bent vienu žingsniu mus mažesnis tolymas skirtų.

Einu aš po vakarinių, prieš Šeštinių šventę, mišparų iš bažnyčios, gi žiūriu – Gundė, po liepomis atsistojus, manęs laukia. Daugiau nieko aplinkui nebuvo. Jei ir buvo mišparuose kelios davatkos, jos bažnyčioje dar tupėjo.

Gundė sutiko mane išsiilgusiu linksmumu:

– Sveikas, Olesi, seniai matytas! Ar dar gyvas esi? Ar neužkrimto dar tavęs Skardžių išgirtieji žmonės?

Tik spaudžiau jos ranką, jaučiau jos švelnumą ir šilumą ir tylėjau laimingas.

– O-o, su manim buvo blogai... Labai blogai. Jau tu tiek nekentėjai.

– Kaip? Kaip? – išsigandau.

– Daug pasakoti... Kitą kartą. Čia gali dar kas mus pamatyti.

– Kuomet susitiksim? – skubiai paklausiau, pažvelgęs jai į pagilėjusias akis. Daug, nabagė, suliesėjo per tą laiką. Nepažinęs gerai, nepažintum tuojau. Lyg po sunkios ligos. Man dar gražesnė ji atrodė. Buvo tokia tėva, lėna, švelnutė. Pajaunėjo tarytum.

– Gerai, rytoj? Mano tėvai išvažiuoja Dargiuosna į atlaidus. Bus lig vėlaus vakaro. O gal ir svečiuosna kur užsuks, tai ir neparvažiuos tą pat dieną. Laiko turėsime. Tu tuojau po mišparų, po visam, ateik paežerin, Raganakrūmin. Tenai mūsų niekas nepamatys. Niekas dabar tenai nevaikščioja. Prisišnekėsime, prisišnekėsime!

Bažnyčios durys girgžterėjo, ir jose sujuodavo sendavatė, keliais sunkiais rožančiais nešina.

Gundė tik spėjo man pasakyti „sudieu“, greitai apsigaubė skara ir nubėgo nuo šventoriaus.

Davatka kiek nežiūrėjo, ko nedarė, bet, matyt, nepažino, kas ten buvo. Kažin, ar ji galėjo tą naktį ramiai užmigti?

XXV

Atlikęs visus darbus, sekančią dieną, kaip buvo sutarta, nuskubinau paskirton vieton.

Tai buvo didelis, aukštas, tankiais krūmais apaugęs skardis. Tenai auga ir alksniai, ir ievos, ir šermukšniai, ir daiktaiš įsispraudę linksmi kleveliai.

Atsisėdau ievų pavėsyje ir laukiau Gundės.

Apачioj skardžiai pliuškena pavasaringos ežero vilnys. Plaka į kraštus, lyg juos išrauti norėtų.

Girdėtis skambūs narų šūkavimai, rėkavimai laukinių ančių, nerimaujančių dėl tarp ajerų linksmai pakrikusių ančiukų.

Aplinkui krūmuose tai šen, tai ten sučeža lapai, švysterėja šakelė, – kokia paukštytė neša savo besočiams maistą. Jie cypia ir rėkia dar labiau, sulaukę maisto.

Štai sušlamėjo kas netoli. Nekantriai, greitai. Žiūriu, prasimuša pro žalią tankumyną mano Gundė. Tamsiai raudonu sijonu, balta jake. Prisisėgus į banguojančią krūtinę margų avižių ir rūtų pluoštelį. Ir vieną vasaros pirmą rugiagėlę.

– O aš tavęs ieškau! – sėda pailsus Gundė greta manęs. – Maniau, nerasiu.

– Čia gražu! Ir mes tik du!.. – sušunka Gundė prasiveržusiu, išsiilgusiu džiaugsmu.

Šliejamės vienas į kitą arčiau.

Staiga apsikabinam ir bučiuojamės, bučiuojamės.

Užsimiršom tame pasibučiavime, tarytum išnykom kur. Grįžti nesinorėjo iš to nežinomo, nematomo, bet visam kūne, visoj sieloj juntamo pasaulio. Jis buvo nematomas, bet aiškus kaip vasara, gilus kaip dangus.

Prisiminėm pamažu, kad esam žemėje, gyvenam tarp žmonių.

– Papasakok, kas tave ištiko, – paprašiau.

– Ar reikia?

– Aš noriu.

- Ne! nepasakosiu dar, taip pasėdėsime... Žiūrėk, koksai dangus. Toks mėlynas mėlynas, tarytum kokia bedugnė. Ir kokie neatsargūs balti debesėliai joje plauko. Kur vienas, kur kitas. Kai kur po du... Žiūrėk, tie du glaudžias vienas į kitą.

- Matau, Gunde.

- Gerai jiems dabar. Turbūt kaip mums... Žiūrėk, jie į vieną susilieja. Jau vienas, tiktai vienas. Vėl skiriasi. Po truputį, po truputį, nenoromis. Žiūrėk, visai išsiskyrė! Vienas plaukia tenai, kitas kitur. Tas mažesnis, žiūrėk, nyksta; tuoj visai jo nebus... Išnyko. O tas vienas plaukia. Liūdnas koks. O gal ir jis jausmą turi?

- Galbūt, - žavi mane Gundės vaidentuvė.

- Žvilgterėk ton pusėn. Matai, kiek tenai smulkučių debesėlių? Visi jie vienijas, skirstos. Tyliai, ramiai. Susilies, ir išsiskiria. O tenai štai, ties bažnyčios bokštu, matai, kokie du dideli debesys vienas į kitą eina. Vienas, kaip meška koks, eina pasistiebęs ant paskutiniųjų kojų; priešakines aukštai bauginančiai pakėlęs laiko. Į jį išsižiojęs lekia vilkas. Sudraskys, rodosi... O ano debesėlio, kuris vienas plaukė, žiūrėk, jau nėra. Kaip greitai išnyko... Ten štai ties ežeru, tarytum koks kalnas, tarytum grafo Argaudo rūmai kabo... Visaip tie debesys draikosi. Kodėl taip?

- Dievas juos žino.

- O tu nežinai?

- Sunku viską permąstyti. Juos vėjas visaip nešioja, visaip draiko; vienoj vietoj jie taip atrodo, kitoj kitaip ir, mums žiūrint, panėši tai į kokius gyvulius, tai į paukščius, tai net į žmones.

- Gal tik todėl. Bet žmonės sako, kad jie reiškia kai ką, kai kam parodo ką. Jei angelą pamatai, tai būsi laimingas, jei seną bobą, ne. Vis tai burtai... Juk tuos pačius angelus ir tas pačias bobas gali visi pamatyti. Taip?

- Žinoma.

Nutilom. Sužiurom į dangų, į tuos visokius debesėlius. Ir netikėjom, rodos, savo pasiaiškinimams. Norėjom, laukėm, kad jie patys ką pasakytų, patys paaiškintų, kam jie taip plauko, draikosi.

Jie nieko nesakė. Vien tik vienijosi, vien tik vieni nuo kitų bėgo ir dingo dangaus mėlynoj bedugnėje. Ramiai, iškilmingai.

Išlindo kažin iš kur juodas pakaruoklis debesėlis ir sustojo ties mumis viršuje. Išsiplėtė. Užtemdė saulę. Kažin kas ne taip pasidarė. Truputį šalta, lyg jis būt pavogęs ką.

- Dabar, jei nori, papasakosiu, - sugrįžo Gundė iš dangaus. Tarpkrūmin aplinkui žvilgterėjo. Apsidairė.

- Papasakok, - sugrįžau ir aš.

- Antrą Velykų dieną, jau pavakarį, pareina mama iš sodžiaus ir nieko nesakydama puola į mane ir trenkia kumščia pakalon. Paskum nustveria už rankų, ištraukia vidurastlin ir visu smarkumu bloškia žemėn.

Man akyse aptemo.

Parbloškė asloje, ėmė mušti ir spardyti kojomis. Ir vis tyli, nieko nesako.

Man dingterėjo, kad mama iš proto išėjo. Pradėjau rėkti visu balsu, šaukti pagalbos.

Įbėgo tėvas ir visas išbalęs kaip drobė klausia jos:

- Ką tu dirbi?!

Ji vis tyli ir dar pikčiau mane muša.

Pagaliau tėvas sugriebė ją už pečių ir atplėšė ją nuo manęs.

Tuomet mama užsidengė priekaiščiu akis ir sukniubusi ant suolo baisiai užtraudojo. Tėvas, atkėlęs mane, visą sudaužytą, ėmė rūpestingai klausinėti:

- Sakyk, Gunde, kas čia yra?

- Nieko nežinau, tėveli.

Tuomet mama pradėjo tarti savo raudai:

- Tai tau dukrelė, tai tau mūsų geroji! Tai, ką ji padarė! Suėdė ji mane, suėdė! Suteršė ji mūsų namus, apibjaurino visą giminę!.. Aš tau sakiau, aš tau sakiau, kad reikia geriau ją priturėti, reikia geriau įžaboti! Tu vis manęs neklausei. Dabar žinokis!

- Kas čia yra, aš nesuprantu, - visai nusimineš, ėmė tėvas spirti.

- Tu dar nesupranti?! - suriko atsistojusi motina. - Tu dar nežinai, kas čia yra?! Tu nežinai, ką padarė tas prakeiktas kupris tavo dukteriai?! Tu nežinai, kad jis sudergė ją?!

- Kaip?! Kaip?!

- Eik, paklausk visą miestelio, viso sodžiaus šnekos!

Man galvoje tuščia pasidarė. Visu kūnu kaip ledas šalta srovė perbėgo.

- O tai tau gerai, o tai tau leisti ją giedoti, - barė tėvas mamą. - Aš sakiau, bet ne, tu užsispyrei... Kaltink dabar pati save.

- Užmušti ją, užmušti! - vėl šoko mama į mane su kumštimis, bet tėvas ją atstūmė. - Nelaiminga aš, nelaiminga, tokią paleistuvę pagimdžiusi, - atgal ant suolo krito. - Kad geriau ir tavęs būčiau nepažinus... Kur man dabar dėtis, kur man dabar dėtis?.. Tegul geriau negyventų toksai vaikas.

- Na, ką tu dabar man atsakysi? - piktai priėjo į mane tėvas.

- Ką aš galiu atsakyti, būdama visai nekalta, - ištariau pro ašaras.

- Tu nekalta! O kad pasakytum teisybę, tai... - ėmė tėvas į kampus dairytis.

- Tėveli mylimas, aš nieko nežinau, aš visai nekalta, - puoliau jam rankų bučiuoti.

Bet jis išsirovė ir nuėjo už krosnies.

Girdžiu, kad virves nuo sienos kabina. Kaip žaibas sprukau iš grinčios. Įlėkusi seklyčion, užrakinau duris.

„Ką jie čia mane nekaltai plaks!“ - augo manyje pasipriešinimas. Net ir langenyčias iš vidaus užsidariau, ir skersinius uždėjau.

Atsivijo tėvai paskui.

- Atidaryk, o jei ne, tai užmušim! - grasino.

- Darykit, ką norit, - atrėžiau piktai.

- Duris išlaušim!

- Laužkit.

Apie valandą beldė, daužė, bet manęs nepasiekė.

Dvi dienas neišėjau. Nevalgiau, nemigau. Jau nebeldė, bet pamokslus, pamokslus man režė anapus durų!

Trečią dieną sužinojau iš Julytės, kad klebonas pasišaukė tėvus. Paskum, kad jis išaiškino jiems, kad čia dar nieko blogo nėra atsitikę, kad aš tik nekaltai apšmeižta. Vargais negalais įtikėjo seniai. Prisipažino net paskum, kad klebonas jiems aiškinęs, kad meilei kelio negalima pastoti, kad reikia dukrelę atiduoti tam, į ką jos širdis traukia. Ir kad, Dieve sergėk, negalima nieko varu varyti. Tuomet tik tėvai patys savo vaiko buitį sugriauna, dėl ko jis dažnai visą gyvenimą juos keikia.

Tuojau iš klebono sugrįžę išprašė tėvai mane iš seklyčios. Mama apskabino mane ir apsiverkė.

Bet kai aš pasakiau, kad tiktai už to tekėsiu, už ko norėsiu, mama vėl ėmė spirtis:

- Už ko norėsi, už to tekėk; bet už kuprio, kad čia man žemė skirtųs, niekuomet neištekėsi!

- Tikrai, Gunde, mes tavęs jam neduosim. Pagalvok tiktai pati! - pritarė tėvas.

- Nieko negalvosiu! - atkirtau visu pasipriešinimu. Panašiai ne vieną dieną mes sukertam. Ir niekas neįveikia...

- Tai vis dėl tavęs, - užbaigė Gundė ir giliai atsiduso.

- Kad tik tu truputį būtum kitoks, kad tik neturėtum tos kupros, būtų viskas gerai; seniai jau būčiau tavo, - pradėjo ji po valandėlės kitu balsu, žemai palenkus galvą. - Tėvai nei kiek nebūtų priešinęsi, būtų seniai išleidę. Bet dabar... Ir žmonės sako: „Kur jai už tokio eiti: ji gali sveiką, gražų vyrą iškirsti...“ Nejaugi jau negalima tos kupros atitaisyti? Juk gal gydytojai galėtų taip padaryti, kad jos nebūtų matyt, kad ji išnyktų?

- Deja, niekas negali, - atsidūrė mano balsas kaip į šaltą uolą, kur mano svajonės dėl nugaros išlyginimo seniai jau buvo palaidotos.

Ir pajaučiau dabar, kokia mano kupra buvo sunki. Neatkeliami, kitus bauginanti.

Gundė paraudonijo. Lyg pajautė, kad aš jos vidaus mintį atspėjau.

Tarytum sugauti, abu nutilom. Sunku buvo tylėti. Bet ir aš, ir ji neturėjom, rodos, ko šnekėti. Į šalis dairėmės, ir tik pavogčiom vienas į kitą. Keista, nejauku darės.

- Ko mes tylim? - pertraukiau, nes man per sunku buvo.

- Ir aš nežinau.

Ir vėl nutilom.

Mano galvoje išdygo menka, mažutė mintis. Augo ji, kėlėsi po truputį. Nedrišdama, privengdama ko. Toliau - drąsiau. Pagaliau išsiveržė. Kad ir būčiau norėjęs, negalėjęs būčiau jos sulaikyti. Tikrumoj nenauja ji buvo:

- Ar tu pirma manęs mylėjai ką?

- Ką sakei? - lyg nesuprato, lyg nenugirdo.

- Ar seniau, pirmai mylėjai ką? - atkartojau švelniai, įsivogdamas jos širdin.

- Kam tau? - šaltai pažiūrėjo akysna.

- Taip...

- Kodėl klausi?

- Neturim ko šnekėti, tu papasakotum, aš paklausyčiau.

- Papasakok tu, aš paklausysiu, - staiga įsivogdama pakreipė galvelę.

- Aš dar nieko nemylėjau ir manęs niekas.

- Gal ir aš nieko?

- Ne, tu turbūt mylėjai.

- Mylėjau, - ne tuoj atsakė. - Bet kokia ten buvo meilė: vaikiška, pati pirmutinė. Prisiminus net juokai ima... Ar žinai, ką aš mylėjau? Lenką. Buvo jis Argaudio ūkveizdos sūnus. Trejus metus mokinomės drauge liaudies mokykloje. Paskum jį tėvas išsiuntė toliau mokintis Lenkijon. Atvažiuodavo tik vasarai ir Kalėdoms. Baisiai išsiilgdavom vienas kito. Todėl atvažiavęs saldainių ir ko kito man atveždavo. Lakstydavom drauge po miškus, rinkdavom gėles pievoje, eidavom uogauti. Tėvai mums negindavo - geruoju tarp savęs sugyveno... Jis buvo nepaprastai gražus berniokas, tiktai man jis ne visai patiko - buvo lenkas. Aš spirdavau jį lietuviškai šnekėti, o jis mane lenkiškai. Dėl to dažnai smarkiai susibardavom.

- Kuo pasibaigė? - mane rūpino.

- Pasibaigė taip, kad visai išsiskyrėm. Jo tėvas, susipykęs su Argaudu, išsikėlė Lenkijon ar Galicijon. Paskutinį kartą atsisveikinom mūsų klojime. Raudojom apsikabinę didelėmis ašaromis. Čia jis žadėjo užaugęs mane vesti, amžinai neužmiršti. Aš sakiau, kad tiktai tuomet už jo eisiu, kai jis užmirš lenkiškai. Ir vėl susibarėm. Išsiskyrėm vienas kitam grūmodami. Kvaili dar buvom. Man tuomet buvo koks penkiolika, o jam šešiolika metų.

- O ar neužmiršai jo?

- Kur tau. Nei pėdsakų tos meilės neliko. Kas gali lenką, savo priešą, mylėti?

Kam man buvo visa tai žinoti? Širdį nerimas ėdė, kam paklausiau. Dabar norėjau daugiau.

- Man užaugus, mane daug kas pradėjo mėgti, daug kas važiavo pirštis, bet visi jie tai dėl to, tai dėl kito man nepatiko.

Piršosi, lindo ir tavo pirmtakunas. Baisiai jo nekenčiau. Turėjo bjaurų, ožišką balsą, ilgas kaip kartis kojas ir baltus, siaurus ūsus. Bet buvo visuomet labai poniškai apsilvėjęs. Bijojo mūsų ir dulkių. Tėvams, tiesa, patiko. Mokėjo savo geru liežuviu pataikauti, prisimeilinti jiems. Gyrėsi savo pinigais, žemės kažin kur esančiomis keliomis dešimtinėmis ir turtinga teta.

Jokiu būdu negalėjau jo atsiginti. Taigi kartą, sustikus jį priemenėje, tiesiai pasakiau: „Jei tamsta pasipirši man dar kartą, suodžiais tėvų akyse išstepsiu“. Išsigando, daugiau nebesipiršo ir lankyti nustojo.

- Smarki tu esi mergiotė! – sakau pralinksmedėjęs ir pasigėrėdamas jos pasakojimu, bet kirminas dar labiau ėmė širdį krimsti.

Gundė arti prisiglaudė, bet slapčiomis iš užpakalio žvilgterėjo į mano kuprą.

Nuo to žvilgsnio mano kuproje svetima, šalta srovė perėjo.

Vis daugiau stebėjau, kad ji tą dieną kitaip į mane žiūrėjo, kitaip šnekejo. Buvo ne tokia linksma ir meili. Pralinksmedės kiek, nusišypsos, švelniai prisiglaus, ir vėl susimąsto, susirūpina. Tarytum joje stigo ko, tarytum persilaužė kas.

Nusistačiau prieiti aiškumo. Greitai, tuojau pat. Drauge ėmė baimė kai ko nesuardyti. Suvaržiau save, ėmiau vartoti pusiau juokaujantį, pusiau rimtą pobūdį.

- Kuomet būsi mano? Aš šeiminkės neturiu. Nėra kam gerai valgyt pagaminti.

- Juk tarnaitė yra.

- Kas man iš jos.

- Tai ko norėtum?

- Tavęs, Gunde. Be tavęs negaliu užmigti.

- Kas mus sužieduos?

- Skardžių klebonas.

- O kas palaimins?

- Tavo tėveliai.

- Nelaimins. Nekenčia jie tavęs.

- Palaimins Dievulis. Jo palaiminimas geresnis.

- Reikia, kad tėvai pirma.

- Ne. Dievas pirma, paskum jau tėvai.

- Bet kunigas kitaip nesutiks.

- Sutiks, aš žinau. Šnekėjau su juo.

- Kažin... Žmonės vėl ims kalbėti.

- Tuščia jų! Pakalbės ir nustos, kai pamatys, kad nebijom.
- Nežinau... - svyravo. - Gali blogai pasibaigti.
- Mes galim taip padaryti, kad niekas nežinos, - įtikinėjau.
- Kaip?

- Nueisim klebonijon, užsirašysim ir paprašysim klebono, kad išsiųstų vyskupui dispenso prašymą. Nereikės nei užsakų. Ateis dispensas, nueisim kokią naktį bažnyčion, kunigas ir sujungs mumis. Ir viskas. O kai tėvai sužinos, kad Dievas jau palaimino, negalės ir jie priešintis.

Tikejaus, kad mano sumanymas Gundei patiks. Bet ji, dar man pasakojant, kraipė galvą, o paskum:

- Kokios tenai bus vestuvės be gėlių, be iškilmių, be jokio daikto, ir dar naktį! Žmonės ir laidoja gražiau.

- Mūsų gyvenimas dabar nei kiek ne geresnis, - visai pamečiau ūpą.

Gundė ėmė mane raminti.

- Palūkėk dar, Olesi. Aš nuo tavęs nepabėgsiu. Tu mane vis viena rasi. Anksčiau ar vėliau. Palaukim dar rudens, gal ir tėveliai sutiks. Žmoniškiau viskas bus. Mums patiems bus geriau.

- Kad labai ilgai... - pradėjau daužyti lazdele pievą.

Sužiūrau į vakarus, į sėdančią saulę, norėdamas tenai atspėti ką. Ji, didelė, raudona, skendo į tirštai pakilusius rūkus. Darėsi vis didesnė ir geso.

Paskendo saulė pilkoj tirštumoje.

Toje vietoj ištryško smarkios raudonos srovės. Nudažė rūkus, nudažė debesis. Visas dangus pasruvo raudonumu.

Raudonumas didėjo, degė.

Tuoju raudonumu persisunkė pievos, užsidegė miškai, paraudo ežeras, sužibo kalneliai.

Krūmai, tvinkdami raudonume, sušlamėjo, nutilo ir vėl sušlamėjo. Šiurpas juos perėmė.

Niekur jokio balso.

Man buvo šiušu.

Nustvėriau Gundės ranką:

- Žiūrėk, kaip viskas raudona!

- Tai prieš didelį vėją, - atsistojo ji ramiai. - Pamatysi, koksai rytoj bus vėjas. Gal net medžius su šaknimis raus ir stogus kilnos.

- Aš nemėgstu šitos varsos.

- O man patinka. Man patinka, kaip visur raudona... Žiūrėk, dangus daiktai skaisčiau raudonas, daiktai tamsiau. Ir žemėje taip pat. O, žiūrėk, klonys, grioviai net prisunkti raudonumo.

Pažiūrėjau. Atsigrižiau tuoju į rytus. Tenai kilo didelis, žalsvai juodas, kaip milžinas koks, nakties šešėlis.

- Einam namon.

- Einam, - sutiko Gundė.

Po truputį, nei nepamatėm, visas raudonumas dingo kur, išbluko.

Eidami pakriaušiu žiūrėjom į ežero ramume bepliuskančias žuvis. Jos šokinėjo, gainiojos. Visas ežero paviršius mirgėjo. Joms šiandien buvo linksma.

Vakarų aušra visai atslūgo; paliko tik kaip juosta, atausta neaiškiomis varsomis.

Dangaus skliauto viršuje dygo žvaigždės. Vis tankiau ir tankiau mirkčiojo. Bet vasaros nakties pilkumoj jos atrodė dar tolimesnės.

– Ar tiesa, kaip knygos rašo, kad žvaigždės yra tokios pat saulės, kaip ir mūsų? Kitos ir didesnės. Ar tiesa, kad apie jas sukąs po keletą planetų žemių, ant kurių gyvena žmonės? Vienur tokie, kitur kitoniški. Vienur labai protingi, kitur dar menkesni neg mes. Ar tiesa?

– Aš tikiu, kad tiesa, – patvirtinau. – Mirusiųjų žmonių sielos skraidžioja tarp tų planetų, nuo menkesnių vis į geresnes. Gal ir mes mirą pereisim kokion geresnėn, tolimon planeton. Tenai būsim kitoki neg čionai, protingesni ir laimingesni. Nekęsim tiek vargo, tokio persekiojimo.

– Kaip būtų gerai! – nudžiugo Gundė. – Gal tenai tu nebebūtum toks kuprotas, o aš būčiau dar gražesnė?

– Žinoma, – nusišypsojau.

– Kaip būtų gerai. Aš ir dabar norėčiau numirti ir nuskristi ant anos štai žvaigždės, kuri taip šviesiai, nemirkčiodama žiba, – parodė į vieną aiškiausią.

– Nuskrisim gal kuomet ir pasieksim ją, bet dar pirma reikia ant šitos žemės pagyventi, reikia čia siekti tobulumo ir atlikti žmogui paskirtą uždavinį.

– O jei mes neįstengsim?

– Turim padėti vienas kitam.

– Padėk man, suprask mane, – paspaudė Gundė mano ranką.

Priėjom kluono. Ties svirnu buvo matyt ratai iš atlaidų parvažiavusių Gervydžių.

– Tėvai jau parvažiavo! – nusiminė Gundė. – Nerado manęs namie, bus man! Sudieui! Aš greičiau lėksiu, – skubiai perlipė tvorą ir pasileido risčia per visą kluoną.

Sugrįžau dar į ežerą. Daugiau valandos vaikščiojau nieko negalvodamas. Per tą šneką krūmuose mestas mano širdin grūdas sparčiai augo ir plačiai skleidė savo dygius lapus.

Vaidentuvėje stovėjo klaukus raudonas saulėleidis ir vis baisiau atrodė. Bijojau jo, užmiršti jį stengiaus. Tarytum pranašavo man ką.

Bet pranašystė gal buvo mano paties sieloje, viduje.

XXVI

Nutilo Kuprelis. Nulenė galvą, pasirėmė rankomis ir žiūri aslon. Bet, rodos, jos nematico, o veria akimis pro ją, pro žemę.

Ten, apačioj, daug jam kas aišku.

Staiga pašoko, lyg atsiminęs ką. Išėjo.

Matau, iš anapus beržyno sparčiai kyla juodas debesis. Savo sunkius sparnus kečia vis plačiau ir toliau.

Nuo jo skyla, plyšta mažesni sklypai ir greitai bėga priešakin. Tarytum būrys iširdusių medžioklės šunų. Štai jie apsupė saulę. Visur aptemo. Skregždės arčiau pažemio narstos. Pro malūno langus kaip vilyčios šaudo.

Kartais dusliai sumurma debesyse. Taigi dar toli, gal šonan nutrauks.

Malūnas smarkinas. Urzgia, dunda ratais. Sutrinti, sutriuškinti ką stengias. Bet labai kieta. Neįgali. Ir greičiau, tankiau sparnais mosuoja. Švaisto tik ir švaisto.

Sugrįžo Kuprelis.

- Vėjas didėja, - pranešė.
Užrakino duris, patikrino langus.
Viduj vis tamsiau darosi.

Bet Kuprelis vėl apsakinėja. Jis, rodos, mato, ką apsakė. Aštriai įsispaudė tie vaizdai jo atmintin. Meilė juos įkaitintu rašalu surašė. Neišdils jie. Neišdilins jų niekas.

- Sekminėse einu aš iš bažnyčios, kaip paprastai, per miestelį. Nors pirmai, nuo Vėlykų, eidavau kur aplinkui; nenorėjau, kad pamatytų. Dabar jau nieko nebojau. Mano nameliai stovėjo kitoj pusėj vieškelio priešais bažnyčios.

Pamačiau Gundę rinkoje tarp žmonių. Pirmą dar kartą. Prieinu arčiau. Su koku jaunuoliu linksmai šnekasi. Jaunuolis aukštas, gražus, juodaplaukis. Dailiai miestietišškai apsirengęs. Atrodo net lyg užsienietis. Bet šneka skambiai lietuviškai.

Žmonės apie juos tankiu ratu apstoję. Domiai klausosi, užsienietį nuo galvos lig kojų apžiūrinėja.

„Kas jis būtų?!“ - smarkiai man parūpo.

Prilindau į tą ratą. Įsiskverbčiau vidun. Kai kas žvilgterėjo į mane ir kiek nusišypsojo. Kiti nei nepastebėjo, tik į juos visą smalsumą kreipė.

Gundės balsas, šnekant su juo, skambėjo taip nepaprastai gyvai ir skardžiai. Aš nežinau, ar jos balsas skambėjo taip kuomet šnekant su manimi. Jos akys žvilgėjo dar neregėtu džiaugsmu. Mačiau, kaip skruostai švito ir degė.

Ji manęs nepastebėjo, ji matė tik jį.

Tarytum kas liepsna į mane papūtė. Negalėjau ilgiau klausytis ir žiūrėti. Pro žmones, prasistumdamas alkūnėmis, bėgau namon.

Prilėkęs į savo grinčią, dar sapterėjau, dar delnu prisidengęs pažiūrėjau, ar tai tikrai Gundė, ar neapsigaunu aš. Ji! Ji dar tokia linksma, tokia lipšni tam nepažįstamam!

„Gal koks artimas giminitis?“

„Ne, giminės negali sukelti tokio džiaugsmo!“

Man pradėjo aiškėti. O aiškumas buvo neįmaldaujamas.

Įėjęs kambarin nežinojau, kas daryti. Trankiau kėdes, blaškiau knygas. Tuoju atėjusių mergaičių chorą pavariau be jokių paaiškinimų. - Ne iš pykčio, nežinau iš ko.

- Eikit šiandien namon. Nenoriu, negaliu jūsų mokinti, - paaiškinau sėsdamas prie fortepijono.

Nieko neatsakė, tiktai viena į kitą įstabiai žvilgterėjo ir išėjo.

Pašokau nuo fortepijono. Ėmiau smarkiai žingsniuoti iš kampo kampan. Paskum atguliau lovon, įspaudžiau galvą pagalvin, prisiminiau viską, ir iš akių ištryško karštos ašaros. Krūtinė, rodėsi, plyš.

Ilgos, begalinės dienos bėgo be saulės, be miego, o aš nemačiau Gundės ir nieko apie ją negirdėjau. Nenorėjau girdėt.

Manyje pradėjo augti pyktis. Neišaiškinamas, neįveikiamas.

Keletą šventadienių nežiūrėjau į ją nuo viškų. Nei galvos nekreipiau ton pusėn.

Nekenčiau Gundės, visomis pajėgomis nekenčiau.

Ir ar tu žinai, kas yra mylimą žmogų nekęsti? Didžiausias priešas bjauriausiasiais darbais nesukels tokio pykčio, tokios neapykantos kaip mylimas, brangus ir artimas sielai žmogus vienu žodeliu, vienu ne ten nužengtu žingsniu. Tu jo nekenti taip, kad net širdis į kąsnelius draskosi. Kad, rodosi, įmanytum, padarytum jam ar pats sau galą...

Pagaliau vieną dieną tarnaitė išdrįso man pranešti, kad ji žino, kas yra tas nepažįstamas. Aš nenorėjau nei žinoti, kas jis yra, bet negalėjau užkimšti sau ausų.

Jis buvo tas pirmasai Gundės mylimasis, apie kurį ji man Raganakrūmyje pasakojo. Tai Argaudo buvusio ūkveizdos sūnus, išvažiavęs su tėvais Galicijon. Ten išėjo gimnaziją, paskum ką tik pavasarį baigė Krokuvos meno akademiją. Ją baigęs, norėjo aplankyti savo gimtinę, Argaudiškius. Dabar svečiuose pas patį grafą Argaudą.

Vardas to nepažįstamo Jonas Staševskis. Krokuvoj draugavęs su lietuviais ir Lietuvą, ir lietuvių kalbą pamėgęs.

Tarnaitė žino, kad jis dažnai lankosi pas Gervydžius. Gervydžiai jį mėgsta ir pavelija Gundei su Jonu Staševskiu laukais ir paežeriais vaikščioti. O ten jis paveikslus piešia. Miestelio siuvėja matė, kai vieną vakarą Gundė beveik nuoga vandenyje stovėjo, o Staševskis ją paveiksle piešė. Bet Gervydžiai tiems gandams netiki.

Visas miestelis, visas sodžius vėl pradėjo apie Gundę šnekėti. Bet ne taip baisiai šmeižė kaip su manim, tarytum bijodami aukštą poną apšmeižti. Atvirkščiai, dažnai buvo girdėt žmonių palankaus nustebimo, kad Gundei pavyko tokį šaunų jaunuolį privilioti.

Jei Gundė mane sustikdavo kuomet, šonu praslinkdavo, o jei išsukti nebuvo kur, užkalbindavo keliais kasdieniniais žodžiais kaip paprastą pažįstamą ir vėl toliau skubindavo. Sulaukyti ilgesniam pasišnekėjimui negalėdavau: stigdavo man žodžių ir gerklę lyg kas virve surišdavo. Ir aš pats vengiau ją sustikti. Nenorėjau, man sunku buvo.

Man gėlė ją pamačius įsivaizdinti, kad jos skaidrios žavingos akys kitą myluoja, kad jos žvangus sidabrinis balsas gal kitam širdį kaitina.

Tuomet jaučiau, kaip ji buvo manyje įaugusi ir kaip plyšo iš mano minčių, viso mano kūno. Ir visai nebojo, ar aš ištersiu, ar ne. Ir tuomet kilo manyje pyktis, akis man iš kaktos spaudė.

XXVII

Vienok sapnuodavau Gundę gražiai. Sapnas viską keitė. Lyg praeitį į ateitį perstatydavo. Nubusti nesinorėjo. Sapnuoti ir sapnuoti visuomet. Be pabaigos... Kartą sapnuoju. – Kitoks jau buvo sapnas. Ne tie, pirmieji.

Ateina Gundė naktį į mane, gražiai, baltai apsirengus. Rūtų vainikėlis ant galvos. Tik atrodė lyg kiek apvytęs.

Jaukiai nusijuokus, prašo, kad pagročiau.

– Tiktai labai gražaus ką.

Atsisėdau. Groju. Vienas po kito vis gražesnius daiktus. Valandą, kitą, trečią. Gundė žiūri, šypsos, veideliai raudonuoja, akys kaip žvaigždės spindi. Bet visą ją lyg koks rūkas, lyg koks plonas voratinklis dengia. Nematomas, šaltas toks.

Paskum prieina į mane, apskabina, smarkiai pabučiuoja, bet šaltos lūpos, ir atsitraukus duoda ranką:

– Sudie, Olesi!

– Kur eini?! – nusigandau.

– Kitur. Gana jau. Pas tave pasikieminėjau. Dabar toliau reikia.

Atsiklaupiau prieš ją. Sudėjau rankas. Prašau:

– Dar pabūk. Nors truputį, nors vieną valandą. Aš daugiau tau pagrosiu.

– Kad tavo groja vis ta pati... Ir tu tas pat... Einu jau aš, – pasuke į duris. Išėjo.

Išsekiau ir aš paskui. Tylėdamas einu.

Priėjom gilų bekraštį ežerą. Gundė ir eina tiesiai per jį. Brenda paviršium. Neskęsta.

– Kur eini?! – surikau.

Ji nieko neatsakė. Nuėjo, nubrido. Noriu ją vytiš – iš vietos negaliu pasijudinti. Šaukti pagalbos – žodžio neištariu, tarytum žadą sukandau.

Gundė priėjo jau lig vidurio. Staiga iš anos pusės milžinas vandens kalnas pakilo. Tiesiai prieš ją ritasi. Štai bangos jau aplink ją putoja, šniokščia. Gundė grįžta atgal, bėga nuo jų. Bet kalnas privijo ją, susukė verpetan ir grumia gelmėsna...

Aš išsiveržiau iš vietos, bet Gundės jau nebuvo matyti. Vien kalnas su paviršiumi skleidėsi, lyginos.

Nubudau šaukdamas:

– Gunde, Gunde! Sugrįžk, sugrįžk!..

Nuo tos nakties nuo mano širdies nuslinko juoda uždanga. Mane visai nauja nuotai-ka apėmė.

„Turiu ją gelbėti iš to dailininko nagų. Jai pavojus gresia“.

Kitą dieną išėjau, nežinomo jausmo vedamas, jos ieškoti. Ėjau nežinodamas, nei kaip, nei kur.

Nuo pykčio paliuosuota meilė mane vedė.

Eidamas pakluoniui, pamačiau Gundę pakraštyj ežero baltarūbius bevelejęnt.

Širdis ėmė plakt.

Ėjau tyliai, atsargiai.

Priėjau iš užpakalio. Vis tyliai, ant kojų pirštų, kad nei nepajustų. Stebėjau, koks buvau lengvas.

– Gunde! – prasiveržė man džiaugsmas. Ji krūpterėjo.

– A, kad tave kur! – paraudo ir nulenkė galvą.

Aš stoviu ir nežinau, kas toliau daryti. Rodosi, keistokai prakalbinau svetimą mergiotę, o tai doram vargoninkui nepritiktų.

Pagalčiau, bespausdamas kojas smėlin, sugalvojau vieną sakinį:

– Ką čia dirbi, Gunde?

– Velėju, – atsakė ne visai taikingai.

– Ką? – suklypau.

– Ar nematai?

– Ko pyksti ant manęs? – Girdėjau, kad mano balsas darės liūdnas. – Juk tau, regis, ant manęs visai nėra ko pykti. Aš ant tavęs ir tai nepykstu. Viską tau dovanoju...

Ji tylėjo ir neramiai piršteliais priekaištį skabė. Veideliai judėjo, raudonijo, balo.

– Aš tau, Gunde, nieko pikto negeidžiu, – vis liūdniau man pačiam darės. – Aš noriu, kad tu būtum laiminga, kad tau visuomet gera būtų. Bijau, kad per savo neatsargumą nenukryptum kur, neprazūtum. Juk žinai, kad esu tavo geriausias ir širdingiausias draugas, labiausiai ir tikriausiai tave... mylįs, – ištariau tą žodį taip tyliai, kad turbūt ji neišgirdo. – Aš matau, kad tau artinas baisus pavojus...

– Apie kokį pavojų tu šneki, aš nieko nesuprantu, – patraukė pečiais.

– Noriu iš jo išgelbėti, – sustojau. Nutrūko mintis. Pyktis ūmai perėmė. Vos sulaikydamas jį, toliau sakau. – Žinau... žinau jau... žinau, kad myli kitą... Myli lenką Staševskį... Pražudys jis tave... Viską labai gerai žinau.

– A, štai ką jis man sugiedojo! – suplojo Gundė delnais.

– Visi dailininkai blogi žmonės. Moteriškės jiems reikalingos tik paveikslams piešti. Geriausiu atveju. Be to, jis lenkas, tik prisimeta Lietuvą pamėgęs. Jam reikalinga tave suvilioti. Tu tokia graži, tokia skaisti, tokia jauna! Saugokis jo! – net rankas iškėliau.

- Nėra jau jis toks blogas žmogus, kaip tu spėjai. Jis darbštus, jam gerai sekasi. Pamatysi, jis bus garsus dailininkas. Jis jau nemažai paveikslų pardavė. Dabar apsigyvens Varšuvoj. Ten pieš paveikslus vienai bažnyčiai. Jis doras žmogus. Ir geras lietuvis.

- Niekuomet jis nebus lietuvis!

- Tu žinai! Pamatysi.

- Visai jam įtikėjai!..

Susisukė man galvoje. Viskas aplinkui ratu nuėjo. Rodėsi, mane koksai verpetas nuštvėrė. Prapuolė ir ji iš akių.

Pasvirau staiga ir tuo metu lyg atbudau.

Gundė stovėjo susimaščiusi. Siekė akimis toli, kiton pusėn ežero.

- Nei aš eisiu už jo, nei nieko, - palenkė galvelę. - Bet kas tiesa, tai tiesa, jis doras žmogus ir geras lietuvis.

- O tu jį myli? - staigiai išsiveržė man klausimas iš krūtinės.

- Ką?

- Gi jį, tą lenką.

- Lenką? Ne, - lyg nubraukė ką nuo akių.

Pažiūrėjo Gundė į mane. Ir ilgai savo žvilgsnį mano veide laikė, tarytum pro mano akis pamatyti ką stengėsi. Lyg ką išsemti iš jų norėjo.

- Ne! Aš jo nemyliu, - atkartojau.

- Nemyli?! - nudžiugau.

Nieko daugiau neatsakė.

Pradėjau ieškoti šalbiertkos kišenėje. Radau. Tai buvo motinos žiedas, padabintas maža deimanto akele, kurį ji man, visai mažam vaikui, mirdama padovanojo. Bobutė man sakė, kad ji buvo tą žiedą gavus nuo vienos didžponės, o kai užaugo jos dukrelė, mano motina, tai ir padovanojo jai. Aš jį visuomet su savim nešiojau, godojau kaip didelę nepaprastą šventenybę ir maniau, kad jis turi kokią stebuklingą pajėgą. Primindavo jis motiną, ir aš tikėjau...

- Te tau šitą žiedą. Turėsi bent mūsų meilės atmintį.

- Kam? Nereikia, - atstūmė susisarmatijus mano ranką.

- Imk, Gunde.

- Nereikia. Taip minėsiu.

- Bet paimk; aš tau seniai jį žadėjau.

Paėmė. Užsimovė ant pirščiuko. Pralinksmėjo, lyg tas žiedas būtų kokius rūkus išsklaidęs.

- Ačiū... Koksai gražus! Spindi, mainosi visokiomis varsomis, - kraipė ranką ir gėrėjosi juo.

Atrodė, kad visai susitaikinom. Lyg ir nebuvo nieko tarp mūsų. Buvo koks kietas ledas, bet jis sutirpo, žymių nepalikęs. Tai žiedas sutirpino, padarė stebuklą. Artimai įsišnekėjom. Apsakiau jai savo sapną.

- Labai gražus, nors ir labai baisus.

Paiškinau, kad blogai pranašauja, gero nereikia.

- Juokingas esi, kad sapnams tiki. Sapnams tiki tik senmergės davatkos. Aš, žiūrėk, netikiu jiems ir niekuomet blogai nesapnuoju.

Parėjau namon, tarytum sugrįžęs iš tolimos, tamsios šalies.

Viskas man atgijo, pražydėjo iš naujo. Lyg nieko ir nebūtų buvę; tai lyg man buvo tik taip pasivaidinę ar keistai pasisapnavę.

XXVIII

Jau kelintą kartą, įsiklausęs Kuprelio, giliai susimąstau.

Man kyla įvairių klausimų ir iškyla naujos problemos. Kuprelis vis daugiau mane stebina. Ne tik kuo jis pasakoja, bet ir pasakojimo būdu, jo nepaprastu intensingumu ir ritmingai kintančiu sklandžiu stiliumi.

Kuprelis atrodo man tikras menininkas. Aš jaučiu, ką jis pasakoja, yra tikra, teisinga, bet visu pasakojimo būdu jis iškelia tikrovę aukštesnėn plotmėn, jis kuria iš jos savistovius meno vaizdus. Jie perdeginti, bet neperdege sielos kaitroje – juose girdimas šilto kraujo tuksėjimas. Gyvas, jautrus.

Kiekvienas gyvas žmogus yra kūrėjas, poetas; kiekvienas kuria pagal savo išgales. Kai išgalės išslenka ar kai jų visai nėra, prasideda ardymo, mirties darbas.

Kūryba tai kova. Patvariai kovai reikia ritmo, laimėjimui – vilties. O ritmas ir viltis – gal du visos gyvybės komponentai.

Kuprelis mato, kad susimąsčiau ties neatsakomais klausimais. Tyli, laukia. Jam lyg patinka, kad aš mėstau.

– Aš tau, rodos, pasakojau, – sako jis paskum, lyg grįždamas į kokį dar nepaaiškėjusį klausimą, – kad man mažam esant patiko lietuvių dainos. Tiko ir patsai tos kalbos skambesys. Visai kalbą pamėgau, kai išgirdau Gundę šnekant. Taip ypatingai nuostabiai ji mokėjo lietuviškai šnekėti, jog tiesiog mane sužavėjo. – Aš dabar suprantu, kad jos lietuviška kalba galėjo tikrai sužavėti ir lenką Staševskį, mano meilės priešą.

Lietuvių kalba tiesiog dabino Gundę. Gimta kalba turbūt dabina kiekvieną. Ji sušvelnina žmogaus sielą, pagražina mintį, sulygina patį būdą, net išvaizdą pagražina. Kai išgirdau Gundę kartą lenkiškai šnekant, visai kitaip ji man atrodė, lyg ne ta būtų. Visas tas svetimos kalbos skambesys ją dengė nelygiu, šiurkščiu apsiaustu, nelipo, nesiglaudė į ją. Aš pats visai gerai vokiškai šneku, kur kas geriau neg lenkiškai ir lietuviškai, bet vokiškai šnekėdamas kitaip save jaučiu, ne taip kaip lietuviškai. Pašnekėsiu vokiškai, paimu lietuviškai, tarytum mane kas glosto; žodžiai iš pačios sielos, iš paties kraujo teka. Taip turbūt kiekvienam.

Labiausiai savo kalbą pamėgau, kai susipažinau su Gunde. Ne dėl to, kad ją pamilau, bet tik, kad nebuvo kam pirmai į mano sielą prašnekėti. Tuo pat laiku pažinau ir „Aušrą“, kuri sąmoningai mane pamokino savo kalbą mylėti. Nors tuomet nelabai rūpėjo skaityti, bet „Aušrai“ rasdavau laiko. Tuomet skaičiau meilės, gyvenimo didžiausią knygą, varčiau jos įvairius puslapius, kol neperverčiau visų ligi galo...

– Girdi? Perkūnas dunda, – nustebo Kuprelis, tolimą, bet jau smarkų dundesį išgirdęs. – Iš kur ta audra? – atsikėlęs nuėjo į langą. – Ar matai? Pažiūrėk... Beskuo čia, girdžiu, malūnas pradėjo tyliau eiti. Reikia sustabdyti, – skubiai išėjo.

Iš tiesų audra jau buvo visai netoli.

Artinosi juodas, didelis kaip kalnas, verpetais dūkdamas debesis. Žaibai skersai ir įstrižai jį raižė. Perkūnas kratė, dundėjo nesiliaudamas.

Sutemo kaip naktį. Tarytum tas debesis niekuomet nenuslinks, vis turės užgulęs žemę.

Įlėkė Kuprelis visas sušilęs.

– Kiek man vargo! Tiktai lauk, ir nulauš sparną arba net ir visą kepurę nuvers. Menkas daiktas toks malūnas: mažas vėjas – blogai, didelis – dar blogiau.

Staiga sužaubavo, visur šviesiai žaliai nušvito. Net akys apraipo.

Trenkė perkūnas. Visas malūnas sudrebėjo. Ratai vienas į kitą ėmė dardėti.

– Gal malūnan pataikė? – atšokau nuo lango. Įnirtęs vėjas minutei prapuolė. Paskum papylė, lyg debesys būtų pratrūkę.

– Ko čia audros paisyti, klausyk, aš pasakosiu. Malūnas apdraustas, nėra ko bijoti, – nusišypsojo Kuprelis atsisėdęs ir ramiai pasakoja toliau. Kai perkūnas smarkiau ima griauti, jis balsiau pasakoja. Viską gerai girdžiu.

XXIX

Ir štai vieną šeštadienio vakarą dingterėjo man galvon mintis:

„Eisiu palangėn padaboti, ar nėra pas Gundę kokių svečių“.

Ilgai svyravau. Ta mintis traukte traukė iš namų, bet daug kas ir neleido, draudė. Juk žinojau, kad taip daryti nepadoru. Nepadoru įtarti mylimą žmogų, nepadoru geram vargoninkui slankioti patvoriais ir pasieniais.

Išėjau tačiau. Visa mano atspara buvo pralaužta. Jaučiau, kad esu menkas, silpnas žmogus. Sarmatijaus, bet kai kas stipresnis, nematomas viliojo mane ir traukė.

Naktis buvo tamsi. Ėjo pats senagalys. Tik kelios žvaigždės mirkčiojo juodoj erdvėj. Ir tai nuobodžiai, nenoriai.

Priėjęs į Gervydžių sodybą, apsidairiau.

„Gal eina kur kas?“

Niekur nieko. Nei garso, nei balso.

Patylomis, lyg bijodamas ir savo šešėlį užgauti, prakėčiau tvoroje statinius. Dar kartą paklausiau, apsidairiau aplinkui. Įlindau.

Patvoriui, mindydamas dilgynes, nuslinkau į seklyčios pusę.

„Kad jos kur, kaip čėža!“ – nerimavau.

Toliau paėjęs, pastebėjau languose šviesą.

„Tai jau yra kas!“

Buvo apie pusiau dvyliktos. Sodiečiai paprastai eina anksti gulti, vasarą žibinių nedegina. Seklyčioj tuo labiau, kur vieni svečiai priimami.

Einu, slenku kvapą suėmęs. Širdis tunksi, plaka. Greičiau noriu sužinoti.

Pasiekiau langus. Jie uždengti!

Atsistojau prie sienos. Manau, nors balsą išgirsiu. Nieko! Girdėti, murma, šnabžda kas, bet taip tyliai, kad nei balso pažinti, nei suprasti.

Kiek pastovėjęs, atsiminiau, kad iš šono ano, nuo daržo, yra nedidelis langelis.

„Gal tas ir neuždengtas?“

Perėjau tenai. Neuždengtas! Perlipiau griovį, pilną dieldų priaugusių, iškastą ta puse namų. Atsistojau pašalyje. Po truputį, palengva prisitraukiau į langelį.

Žvilgterėjau...

Kraujas sustojo mano gyslose. Galvon aršiau perkūno kas trenkė. Akyse juoda pasidarė. Atšlijau nuo sienos. Pasvirau į griovį.

Bet vėl tuojau puoliau į langelį, veidų į stiklą prisispaudžiau ir nagais rėmuosna išskverbčiau. Mano akys plačiai prasivėrė.

Jis, tas lenkas, tas mergaičių viliotojas, Staševskis, sėdi sofoje prie apskrito stalo. Gundė sėdi ant jo kelių!..

Staševskis čiupinėja viena ranka jos krūtis, kita, tampriai ir begėdiškai apskabinęs, spaudžia ją į save.

Ko aš niekuomet nedrįsdavau, tai daro jis. Kas man buvo šventa, jam buvo paprastas daiktas. Man kraujas akyse stojos.

Gundė nesipriešino. Štai apskabina jį abiem rankom ir smarkiai, karštai pabučiuoja. Rodos, viską jam atiduotų...

Žiūriu, suspindėjo tarp jų kas. Tai mano padovanoto žiedo akelė. Ištryško lempos šviesoj raudonais, žaliais spinduliais. Ir tarytum mane koks džiaugsmas paėmė, tai pamačius. Geriau širdyje pasidarė. Paskum vėl juoda bedugnė atsivėrė. Joje raudoni ir žali spindulėliai žybčiojo, žaidė tarytum.

Dar kartą ir dar kartą Gundė jį pabučiuoja. Smalsiai, lyg išsiilgusi glaudžias į jį, rankomis veidą glosto ir glamonėja. Nesisarmatija!

Prakeikiau aš Gundę tą valandą. Prakeikiau ir visas pasaulio mergaites.

– Tegul visos moterys skradžių žemių kur nueina! Tegul nelieka nei vienos! Tegul žemė ir tuos vyrus praryja, kurie svetimon meilėn drįsta išsiveržti, savo velniškais nagais viską išdraskyti!

Verčiau priklaupęs po langu, griežiau dantimis ir keikiau. Dievą meldžiau:

– Viešpatie Visagalys, pamatyk mane! Pasigailėk manęs! Nubausk juos arba man mirčių atsiųsk.

– Žvaigždės, visas dangau, atverkite savo galybes! Sunaikinkite viską!..

Bet niekas man nepadėjo, niekas manęs neišgirdo.

Vėl žaibas praskyrė tamsą. Nušvietė visą kambarėlį, Kuprelio veidą. Per veidą riedėjo dvi didelės ašaros. Jos tuo metu taip sutvisko, lyg pačiu žaibu užsidegė.

Kuprelis pasimatė baisiai toje šviesoje: visas išdžiūvęs, išsekęs. Į kuprą išitraukęs. Veidas mėlynas. Akys šaltai, žiauriai spindi.

Man atrodė, kad pamačiau kokį šešėlį, atėjusį iš ano pasaulio, kuris iš tenai praneša amžinus sopulius ir nepabaigiamas kančias. Atrodė, kad tos žaibo šviesoje ugnimi sutviskusios ašaros ne jo, o kokios seniai jau su kūnu atsiskyrusios, klajojančios sielos.

Perkūnas toliau nudardėjo, lyg veždamas per dangų žemei ardyti galingas patrankas. Čia, regis, nesuardė, gal geriau pavyks kur toliau.

Kuprelis patylėjo tamsoje, turbūt aprimo kiek ir vėl apsakinėja:

– Šoksiu pro langelį ir tą žaltį savo rankose sugniaušiu! Nei atsigrižti nesuspės.

„Padegsiu geriau namus. Tegul supleška jie toje ugnij!“ – blyksterėjo galvoje kita tokia pat nereali mintis.

Išsitraukiau popieriaus iš kišenės. Sugraibiau degtukus. Išėmiau vieną. Jau pusiau pabrėžiau.

„Dar žvilgtersiu į ją. Paskutinį kartą...“

Jie sėdėjo jau greta vienas kito. Jis, apskabinęs ją pusiau, kažką kalbėjo. Bet ji neklaušė ir, atsiložusi nuo jo, žiūrėjo seklyčios kampan. Giliai susimąščius, lyg matė ką, lyg ką nujautė.

„Gal mane atsiminė? Gal pagailo manęs?..“

„Nužudysiu jį vieną! Tą lenką, suvedžiotą.“

„Jos gaila... Vis viena gaila“.

Išsiplėšiau iš pamato akmenį ir jau šaltai žiūrėjau į jų šnekučiavimą. Laukiau tiktai jo išeinant.

Laukti teko ilgai. Pradėjau drebėti iš pykčio ir iš baimės, kad mano kerštas gali nepavykti.

Jie vis džiaugėsi vienas kitu. Gundė vėl pralinks mėjo.

Žiūriu, pagaliau Staševskis atsistojo. Paėmė jos ranką, norėdamas atsisveikinti. Atsistojo ir Gundė. Staiga Staševskis apskabino ją visu aistrumu, ėmė bučiuoti veidą, kaklą. Paskum pakėlė ir neša lovon. Gundė iš pradžių nesipriešino. Jau paguldė Staševskis ją lovon. Tuomet šoko Gundė iš lovos ir ėmė su juo kovoti. Nepaprastomis, netikėtomis pajėgomis. Išsiveržė pagaliau. Bėga į langą. Staševskis ją vejas ir vėl nustveria. Jis surinka. Gundė įkando jam ranką. Jis sustoja ir lyg nežino, kas daryti.

Gundė nusigrėžė kiton pusėn. Lukterėjus kiek, priėjo į langą ir atskleidė dangtę. Atskleidė kitą, trečią, visas. Staševskis nusikabino nuo gembinės skrybėlė, priėjo į ją, atsisveikino, netardamas nei žodžio, ir išėjo. Matėsi tik, kaip lūpas kramtė. Gundė vienok palydėjo jį pro duris. Jam nematom paskui išsekė.

Mečiau langelį. Aplinkui namų, ant kojų pirštų, nulėkiau darželin prie kelio. Įlindau serbentų krūmuosna. Akmenį abiem rankom suspaudžiau.

Žiūriu, jis jau išėjo iš kiemo. Gundė sugrįžo priemenėn.

Štai jau Staševskis netoli manęs. Eina šalikeliu. Niūniuoja, mastaguoja lazdele...

Man akyse užsidegė. Kraujas užvirė.

Jau tušt tiesiai ties manim. Pašokau. Krūmai sučežėjo. Jis susilaukęs domingai pradėjo dairytis. Tuo metu nei nepajaučiau, kaip paleidau į jį akmenį...

- A-a! - suriko Staševskis dusliu balsu. Susiėmė krūtinę ir atsisėdo.

Man užėmė kvapą. Pritūpiau krūmuose. Žiūriu, kas bus.

Staševskis, pasėdėjęs kiek, stojas ir sunkiais žingsniais, nesidairydamas, pasviręs velkas namon. Sustos, pastovės kiek ir vėl eina.

Man didelis sunkumas atslūgo nuo širdies. Man geriau darės, kai mačiau, kad jis vis geriau eina. Sekiau jį iš tolo, pasiruošęs, jei būtų blogiau, padėti jam.

Nusekiau lig Argaudiškių. Įsitikinau, kad jam kokio pavojaus gal ir visai nėra.

Grįžtant namon mane vis daugiau kankino sąžinė.

„Jei jau norėjau jam keršyti, turėjau eiti atviron kovon. Taip iš pasalų... Ne, taip vyrai nedaro“.

„Juk jis gal ir visai nežino, kad aš myliu Gundę?“

„O kuo jis kaltas, kad Gundė pati jį myli?“

„Jei kiek, būčiau nužudęs nekaltą žmogų“.

„Ir vis viena, žmogui nužudyti žmogų!.. Ne! Ne!“

„Žmogus turi būti stipresnis neg jo jausmas. Tai ir turi žmogų skirti nuo gyvulio, kad žmogus gali save suvaldyti“.

Tikrai nudžiugau, kai po keleto dienų pamačiau Staševskį vaikščiojantį miestelyje sveiką. Bet jis buvo išblyškęs ir rimtas.

Dar po dvejeta dienų išgirdau, kad Staševskis išvažiavo. Žmonės pasakojo, kad Varšuvon. Taip pat pasakojo, kad jis buvo manęs likti Argaudiškiuose visą vasarą, bet staiga išvažiavo. Žmonės visai spėliojo kodėl. Vieni spėliojo, kad susipyko su karštuoliu grafu Argaudu, kiti, kad su Gunde.

- Kas jam Gundė, tokiam mokytam žmogui, - darė kai kas išvadas.

Bet manyje negerai darėsi.

Buvau kaip iš vėžių iškeltas. Krypau ir vienon pusėn, ir kiton. Įvairiausios mintys galvoje verpetais siautė.

XXX

Einant dienoms, slenkant naktims vis daugiau aprimau. Rodės, kad ir meilė iš galvos išgaravo. Daug dirbau, daug skaičiau. Toli saulėje vaikščiojau, kasdien maudžiaus. Vėl tapau žmogus. Buvo sveika, blaivu, gera.

Bet po dvejetos savaičių pastebėjau visai netyčia, kad Gundė vėl kelia galvą į viškas. Šypsojosi man meiliai, žavinčiai. Kaip ir seniau. Kokį laiką nekreipiau, rodės, domės, o pagaliau vėl tirpau visas nuo jos žvilgsnių.

Vieną šventadienį, tai jau buvo liepos mėnesio pabaigoj, Gundė, išėjus iš bažnyčios, priėjo į mane. Pradėjo linksmai šnekėti, juokauti. Klausė, kas pas mane girdėti, apsakinėjo, ką pati veikia. Gyrės, kad audžia gražias bovelnas, kad šiemet daug sienų drobės išaudė. Rūgojo, kodėl aš nenoriu jos sustikti, net ir pažiūrėti nenoriu.

– Užmiršai visai, tarytum manęs ir nebūtų. Blogas esi. Pykstu ant tavęs.

Besišnekučiuodami atsisėdom ant suolo po klevais. Nebojom, kad ir žmonės šventoriuje vaikščiodami į mus šnairavo.

Gundė man parodė vieną praeinančią panelę, kuri ėjo pasispaudus ranką didelio, ilgo jaunuolio. Iš viso buvo matyt, kad tai buvo nebent kokie ponai. Šnekejosi lenkiškai garsiai, drąsiai, tarytum jie visai vieni būtų šventoriuje.

– Patinka ji tau? – nusijuokė Gundė. – Ko gi reikia:

Skryblius kaip sietas,

Panelė kaip skietas,

Nosis kaip kačerga.

Tai grafo Argaudio duktė. O tas štai žardas, kuriį ji veda, jos sužieduotinis. Dievas geras, neaplenkia nieko, – kvatojos Gundė net pasilenkdama.

Kitą šventadienį, po mišparų, Gundė priėjo į mane šventoriuje ir netrukus sako:

– Žinai ką? Aš į tave šitą vakarą ateisiu svečiuosna. Lauksi manęs?

– Gerai, lauksiu! – Net nustebau, kai savo atsakyme pajaučiau tiek džiaugsmo.

– Bet gal geriau, kad tu sustiktum mane kur?

– Kur tik nori!

– Lauk ties Drimbšos sodyba. Tenai pakalnėje yra toks kapčius, atsisėsi po juo. Žinai?

– Žinau, Gunde!

– Paskum nueisim į tave, tavo grinčion. Tu paskambinsi, aš paklausysiu. Pasišnekėsim. Be galo tavęs išsiilgau!

Ji karštai paspaudė man ranką. Išsiskyrėm.

„Ir kodėl ji šiandien tokia linksma, tokia guvi? Nejaugi ji taip greitai jį užmiršo? – Kilo man klausimai, dygo abejonės. – Tegul. Palauksiu, pažiūrėsiu toliau“.

Jaučiau, kad buvau ramus. Bet nerimas manyje augo, ir vėl didėjo ilgesys prie Gundės.

XXXI

Labai palengva, bet audra vis traukėsi tolyn. Vis rečiau sužaibuoja, rečiau sugriaudžia. Jei ir sugriauš, tarytum tas dundesys toli kur iš pažemių veržias. Pranyksta tuojau, be jokio aido. Lietaus smarkumas menkėja. Lyja tik pabiromis.

Kambarėlyje dabar šviesiau.

– Dar, matyt, saulė nenusileido. Visai prašvis, – sakau Kupreliui.

– Turbūt. Bet jau vakaras netoli.

Jis mažai perkūną girdėjo. Nekreipė į jį domės. Buvo savyje paskendęs, savo praeityje.
– Sutartą valandą nuėjau paskirton vieton. Atsisėdau ant kapčiaus ir laukiu. Jau vie-
nuolikta – jos nėra. Pusiau dvyliktos – dar nėra.

„Tiktai pasijuokė iš manęs!“ – manau nekantraudamas. – Palauksiu dar bertainį, ne-
bus – eisiu namon“.

Praejo ir tas bertainis. Bet dar neinu.

Pykau ant jos, kad neateina, o ant savęs, kad buvau toks greitas įtikėti ir dabar nei iš
šio, nei iš to sėdžiu čia visos nakties pajuokai.

Tik štai žiūriu, atriada pakluoniais, keleliu mažas, juodas taškas.

„Tai ji!“ – nudžiugau.

Prisiartino – šuva!

Bet supykti nespėjau. Pažinau, kad tai Gervydžių Margis. Jis ėmė apie mane šokinėti,
gerintis. Dar neužmiršo.

Pasirodė ir kitas taškas, tiktai kur kas didesnis ir pailgas.

Nuskubinau jo sustikti. Bet Margis, metęs mane, anksčiau jį sustiko.

– Ilgai tau teko laukti? – guodė mane Gundė. Jaukiu, žavinčiu balsu. – Gal nepyksi?
Dovanok man... Mat ta gudruolė Julytė ilgai nemigo. Turėjau laukti, kol užmigs. Jau,
rodos, ji miega, tiktai aš pamėginsiu keltis, ji ir klausia: „Kur tu eini?“ Atsakau: „Niekur
neinu, tiktai ant kito šono apsiverčiau“. Ji tarytum įtiki ir vėl miega. Sukrutėsiu gi – ir vėl
klausia. Bet pagaliau tikrai užmigo... Tai einam į tave. Čia gali mus kas užėti.

Nuėjom. Margis paskui.

Seniai, seniai Gundė pas mane buvo! Net šilčiau, šviesiau pasidarė, kai ji peržengė
slenkstį. Kitas kvapas, kitas oras.

– Gi pas tave langai nedengti! – tik atsisėdus visai teisingai pastebi vienia. – Aš šie-
met pas save įtaisiau. Be dangčių bloga.

Norėjęs buvau tan žodin pasakyti, kad iš tiesų gerai, nes dangtys neleidžia pamatyti,
kai merginos apgaulinėja savo mylimuosius, bet susilaikiau. Tegu tai būna užmiršta.

– Imkim nors marškomis uždengsim. Gali kas pro langą pažiūrėti, – žiūri Gundė
neištikimai į langus.

Nurengėm mano miegamajam lovą ir užtiesėm langus.

– Dabar paskambink suktnį, – prašo.

– Kodėl suktnį?

– Kažin kodėl jo šiandien noriu. Gal todėl, kad netrukus ištekėsiu, savo vestuvėse
šoksiau.

– Su kuo? – mano balsas buvo tylus, vos girdžiamas.

– Su tavim! Štai su kuo. Mūsų vestuvėse. Ar dar tu nežinojai? – Gundė nusišypsojo
ir, priėjus į mane, uždėjo savo rankas ant pečių.

Visi rūkai, rodės, pakilo ir vienu matu išsisklaidė. Tapo šviesu, aišku.

Prisiglaudžiau prie jos kaip vaikas. Nieko nesakau. Žodžių ir stinga, ir nereikalinga.

– Gal netiki? – glaudžia Gundė patylėjęs savo veidą į mano.

– Tikiu.

Ir vėl nutrūko mintys. Lyg nutraukė jas kas.

– Ar tu tikrai mane myli? – neiškenčiu, bet klausiu palengva, galvodamas. – Ar ne-
myli savo mažens draugo, Jono Staševskio? Jis buvo neseniai Skardžiuose. Žmonės vi-
saip apie jus šnekejo.

- Jis man pasakojo išvažiuodamas, - juokė Gundė, - kad, jam vieną naktį einant iš miestelio namon, į jį kas akmenį sviedė. Dabar rašo iš Varšuvos, kad reikės daryti operaciją. Prašo, kad atvažiuočiau.

- Ar važiuosi?

- Kur aš važiuosiu! Mes buvom geri mažens draugai, bet kur jis mane ves! Aš jam netinku.

- Bet myli jį.

- Olesi, nekalbėk apie tai daugiau.

Atšlijau nuo Gundės. Mačiau, kad jai buvo sunku.

Norėjęs buvau prisipažinti, kad aš mečiau akmenį į Staševskį, jos mažens draugą. Bet kam dabar? Jai ir taip sunku. Ji pagalbos, atsparos ieško.

Gal mes abu tokie pat nelaimingi?

Stengiaus suprasti ją, save. Ėmė noras ją paguosti.

- Žinai, Olesi, - vėl prisiglaudė Gundė į mane nerami, nuliūdus, - tu visai dovanai ant manęs pyksti, dovanai sau visokius spėliojimus galvon bruki... Aš tave... myliu, myliu be galo, be krašto! Mylėk ir tu mane tiek pat. Viskas bus gerai. Tu myli mane?

- Myliu, myliu! - ėmiau ją bučiuoti. Akyse, jaučiau, pasidarė drėgna. - Bet aš labai bijau, kad tu nuo manęs nenueitum. Aš kuprotas, tu gali gražų, sveiką vyrą gauti. Tu gal iš tiesų negali manęs mylėti.

- Tylėk, Olesi! Aš myliu tave. Tu man patinki, tu man gražus. Tie žodžiai tikrai nuostabiai paguodė mane.

- Žinai, Olesi, eikim jau rytoj į kleboną ir prašykim, kad išsiųstų vyskupui dispenso prašymą. Gal ilgai netruks?

- Daugiausiai dvejetą savaitių.

- Paskum, vedę, tuojau, tą pat naktį, važiuokim kur. Aš nenoriu čia likti. Man įkyrėjo žmonės, visa apylinkė. Aš negalėsiu būt laiminga čia likus!

- Kur mes važiuosim, Gunde?

- Toli kur. Amerikon? - mąsto. - Gal per toli. O jei Prūsijon?.. Ar tu turi kiek pinigų?

- Turiu kiek.

- Daug?

- Daugiau neg tūkstantį rublių.

- Tai nėr per daug, bet pakaks, kol rasim tenai kokį darbą... Tu moki vokiškai, galėsi pakliūti vargoninku į kokį katalikų kunigą. Gyvensim gerai. Tenai lietuviškų knygų niekas nedraudžia. Skaitysim, dainuosim, kiek tiktai norėsime. Pagaliau, kai mano tėveliai atsileis ir pasiils manęs, galėsime sugrįžti. Ar ne tiesa? - paspaudė mano ranką.

„Ar visa tai tikrai tiesa?“ - klausiau pats savęs. Linksamos varsos juostomis aplink mane sukėsi. Ar tik mano galva sukėsi?

„Bet nejaugi visa tai tiesa? Nejaugi ji dabar tikrai bus mano? Kaip gerai! Visos kančios ir abejonės liks užpakalyj. Aš vėl pagaliau galėsiu būti žmogus, vyras. Vedęs vyras!“ - patenkinimas, išdidumas kėlė man krūtinę.

- Taigi jau nuo rytdienos pradėsime mūsų paslaptinių vestuvių ruošą. Dispensas, pasai, ruošs kelionėn. Gražu! - džiaugė Gundė patenkintai, svajingai. - Kiek daug naujo pamatysim: naujas kraštas, nauji žmonės. - Nutilo Gundė, į toli žiūri. - Dabar paskambink. Po tokio didelio sutarto žygio reikia pasilinksminti, prasičiukinti kiek, - pašoko Gundė guviai.

– Ką? – atsistojau.

– Ar užmiršai? Suktinį. Paskum ką pats norėsi.

Man skambinant, Gundė išėjo šokti. Šoko įsisprendus, sukiniėjosi po visą aslą, plojo delnais ir kvatojosi. Skambinau smarkiai, linksmai, tarytum pats drauge šokau. Galvą atsukęs, žiūrėjau į ją, kaip rožę paraudonavusią ir sukaitusią.

Šoko kokį bertainį, daugiau, kol visai sušilo, sukaito.

– Gana jau! – puolė ant kėdės.

Išsitraukus nosinę, ėmė vėdintis. Net jos sunkūs, varsingai tamsiai geltoni plaukai bešokant išsileido. Gražiai apdengė kaktą, pečius. Ant akių, ant krūtinės nugriuvo. Kiek pasivėdinus, pradėjo juos taisyti. Dailiai piršteliais suėmė, iškėlė aukštyn, ant galvos. Kai rankas pakėlė, lieknas liemuo išsitiesė, išsilenkė; aukšta, apvalaini krūtinė siūbavo, kilnojosi.

„Tai mano žmona“, – džiaugiaus žiūrėdamas. Širdis tunksino sunkiai. Jaučiau, kad akys tryško.

Pašokau nuo fortepijono. Priėjau į ją. Apskabinau pusiau ir, stipriai priglaudęs į save, ėmiau ją bučiuoti, spausti.

– Eik, dar paskambink ką. Prieš mūsų ruošą, – lengvai, prilaikydama nuo savęs atstūmė.

Paskambinau Raineikės „Farandal“. Paskum dar keliolika mano mėgiamų daiktų, kuriuos, būdavo, skambinau tik retai, iškilmingą nuotaiką turėdamas. Ji klausėsi domingai, užsimiršus. Sekė kiekvieną muzikos garsą, kiekvieną perėjimą. Skambinau ilgai. Kažin kiek būčiau jai skambinęs. Jai!

Pradėjo aušti. Kambarys nupalšo.

Gundė atsistojo.

– Pabūk dar kiek. Neik! Daugiau paskambinsiu.

– Ką žmonės pagalvos, kai išgirs tave taip anksti skambinant? – juokėsi Gundė, guvi, laiminga.

Palydėjau ją visą kelią.

Ėjom susiglaudę, laimingi, žiūrėdami į auštančią dieną.

XXXII

Dvejetas savaitių – ir viskas buvo sudorota. Pasiruošėm kelionei, gavom pasus, dispensą vesti, viską. Klebonas buvo toks geras, kad, norėdamas padėti geriau išlaikyti paslap-
tį, paruošė mums galimybę vesti kitoj parapijoj, pas savo draugą, pakeliui į Prūsiją.

Nutarėm važiuoti pirmadienio naktį.

Šeštadienio naktį apie dvyliką atėjo Gundė į mane paskutiniam kelionės pasitarimui.

Buvo nuliūduš ir nepaprastai susirūpinus. Niekuomet dar nebuvau matęs jos tokios liūdnos. Aš gi buvau nuostabiai linksmas. Kad, regis, būčiau įmanęs, būčiau išsinešęs fortepijoną ant stogo ir tenai skambinęs. Skambinčiau, dainuočiau ir šokčiau, kad visi girdėtų ir matytų. Visas miestelis, visas sodžius!

Gundė gi ėjo grinčion bailiai, nedrąsiai, tarytum pirmą kartą. Įėjus tuojau atsisėdo ir nieko nepasakė. Lyg ją kas nepaprasto pakeliui ištiko.

Bet aš buvau per linksmas didesnės domės į tai atkreipti.

– Aš jau prisirengiau. Nors dabar galiu važiuoti, – sukiniėjau po kambarį, žiūrinedamas, ar ko nepamiršau.

- Gerai, – linkterėjo galva.
- O tu, Gunde, ar jau pasirengi? – klausiu šalia prisėdęs.
- Jau.
- Tai poryt važiuosim, atsisveikinsim su Skardžiais.
- Taigi.
- Po dviejų dienų nei pėdsakų čia mūsų neliks.
- Nieko.
- O ar neieškos mūsų kas?
- Gal.
- Bet tu išblyškus, suliesėjai per tas dienas. Kodėl?
- Nežinau.
- Kodėl nežinai? – klausiu, juokauju.
- Nežinau, – vis taip pat atsako.
- Ir kodėl šiandien nuliūdus?
- Man liūdna.
- Kas graudena?
- Kelionė.
- Gal nenori važiuoti?
- Ne, noriu.
- Tai kam liūdėti?
- Liūdna... gaila...
- Ko?
- Visų... Visko gaila.
- Tai nieko, praeis. Visos jaunosios, prieš eidamos į altorių, verkia.
- Paskambink ką. Man sunku... Aš negaliu... Negaliu, Olesi!

Skubiai ėmiau skambinti. Išrinkau švelnų, jaukų vestuvių valsą. Jį skambinant, regis, matai, kaip leidžiasi saulė, užteka kitoje pusėje mėnulis, tilsta vėjas ir palengva nugula javų banguojanti jūra; ritmingai tilsta girios šlamesys, ir lakštingalės varsinga daina virpančiai aidi per pievas, per laukus. Visas vakaras, visa gamta svajingai supasi, linguoja. Supasi ir oras apdrungęs, ir danguje pradeda žybčioti žvaigždės.

Atsikreipiau į Gundę, visas valso nuotaikos ir greitos laimės prisigėręs.

Jos akys pilnos ašarų. Spindi, žvilga tos ašaros kaip rasa jaunoj žolėj.

- Graudus tas valsas. Parink ką linksmesnio. Man ir taip negera... Linksmo ką, Olesi, – prašo rankas laužydama...

Ką turėjau linksmo ir gražaus, viską išskambinau, pats improvizuodamas ir pridėdamas linksmumo. Stebėjau net, kad taip lengvai man sekės.

- Gražiai tu skambini, Olesi. Klausyčiau, regis, ir klausyčiau, – žymiai aprimo Gundė. – Eik dabar į mane, pasišnekėsim apie kelionę.

Atėjau. Susėdom greta. Apsiskabinom. Smagu buvo ir apie reikalus šnekėti. Vis daugiau jaučiau, kad ji jau mano žmona.

- Aš manau, kad mums nereikia per daug apsikrauti. Dar ir patrikti geriau kas gali. Aš paimsiu tik savo geresnius rūbus, baltarūbius ir daugiau nieko, – sako Gundė. – Tu irgi taip padaryk.

- Gal visa kita parduoti?

- O kam? Čionai gali palikti. Juk klebonas siūlė tau palikti viską, kaip yra. Jis tikis, kad mes greitai sugrįšim. Ir naujo vargoninko nesamdys, o paims tik laikiną pavaduotoją. Jis mūsų tikras tėvas, tas klebonėlis. Tu gali paimti, jei turi, kokius brangesnius daiktus, gaidas ir kiek knygų. Jei tenai ilgiau liksim, prisigyvensim. O Prūsijoj dar geriau, sako, viskas... Reikia žiūrėti, kad būtų lengva kelionėje, kad paskum netektų išmesti ko, - Gundė vis daugiau įsilinksmina.

- Taigi poryt naktį apie vienuoliktą tu atvažiuosi su savo daiktais karklynėn, prie galo ežero palei vieškelį. Išsikrovęs lauk, o žmogų su vežimu tuojau pasiųsk atgal. Aš su Irša atvažiuosiu po pusvalandžio, ir jis mus abu paskum nuveš stotin. Žiūrėk, tik neveluok!

- Aš jau nepavėluosiu! - džiaugiaus. Ėmiau bučiuoti ją, spausti.

- Kartais tu gali pavėluoti, - sušypsojo Gundė, nuleidus akis. - Tu toksai keistas, tu ne toks kaip kiti. Lėnas, lyg kokia mergiotė.

- Ar negerai?

- Gal ir gerai. Tu tikrai visai kitoks neg kiti žmonės. Tu man patinki, - priglaudė Gundė savo veidą į mano.

- Man šiandien labai linksma. Aš šiandien kažin ką padaryčiau! - papurčiau Gundę, švelniai suspaudęs jos pečius.

- Ir nepadarytum.

- Viską aukštyn galvom apversčiau.

- Ne, neapverstum. Tau tik taip regis, tu neapverstum.

- Apversčiau!

- Ne, Olesi.

- Ar jau aš toks silpnas?

- Bet ne toks stiprus, - nutęsė.

Mane tik jukino šitas dialogas.

- Paskambink man prieš kelionę dar kokį maršą. Smarkų ir linksmą tiktai.

- Ar jau eisi? Pabūk dar kiek, palauk, Gunde! - nustvėriau jos ranką. - Aš noriu, kad tu šiandien ilgai su manim pabūtum. Man šiandien taip linksma, o tu išeini...

- Tu neliūdėk, būk linksmas...

- Negaliu be tavęs būti linksmas.

- Būk... Reikės dar pabūti dvi dienas. Jei mūsų kelionėje kas nesugaus.

- Dar bent kiek.

- Skambink. Aš pabūsiu, kol skambinsi.

Atsisėdau skambinti. Stengiausias maršą ištęsti, paskum sudurti su kitu. Norėjau skambinti visą naktį.

- Gana. Palydėk mane.

Mečiau skambinęs, padaręs šaunią užbaigą. Lyg koks įgudęs virtuožas didelio koncerto estradoje. Užsidėjau kepurę, paėmiau lazda.

- Tai jau paskutinį kartą palydėsiu! - nustačiau linksmas.

Gundė, perėjus slenkstį, dar atsigrįžo, visą kambarį akimis permetė. Irgi lyg manydama: „Paskutinį kartą“.

Ėjom pamažu, tik tik kojas statydami. Kiekvienas žingsnis buvo brangus. Nesiskubino ir ji.

Priėjom Gervydžių kluoną.

– Jau, – sustojo Gundė.

Susiėmėm rankomis. Ji man smarkiai jas suspaudė. Paskum apsiskabinom ir karštai, karštai ėmėm bučiuotis. Bučiamomės ilgai. Negalėjom vienas nuo kito atsitraukti. Jau nustosim, ir vėl atgal.

Abu vienu matu pajautėm, kad mūsų veidais ašaros rieda. Šiltos, malonios.

Kodėl?

Išsiskyrėm.

– Lik sveikas!

– Lig pirmadienio, Gunde!

Gundė lėtai perlipo per tvorą ir neskubėdama, lyg svyruodama, dingo sodo lapuotoj tamsoje.

Man staiga vėsu pasidarė. Pajaučiau, kad likau vienas, be jos. Pirmadienio naktis tokia tolina atrodė.

XXXIII

Sulaukiau tos nakties. Anksčiau buvau pasirengęs, neg manęs.

Susiėmiau sutartus ir reikalingesnius daiktus; susikroviau; gražiai nusiskučiau ir šventadieniškai apsirengiau.

Atvažiavo mano patikimas ir tylus ūkininkas. Mano dvi sunkias valizas išnešė ir padėjo ratuosna.

Tarnaitė jau miegojo. Duris užrakinęs, raktą pro langelį priemenėn ėmečiau.

Atvažiavom karklynėn lygiai vienuoliktą.

Ūkininkas iškrovė valizas ir, visai nieko neklausęs, nepasiūdomavęs, nudundino atgal sodžiu. Už vargoninko atvežimą nieko nenorėjo paimti.

Atsisėdau, suslėpęs daiktus, ir laukiu.

Visur ramu, tylu, tuščia. Tik ežero vilnys, gainiojamos nakties vėjelio, pliuškena į pakraščius. Toli pievoje, girdėti, retkarčiais suskamba geležiniai pančiai. Tai arkliai rasoje žolėje ganos. Danguje plauko padrikę debesėliai, lenktyniuodami aplink mėnulį. Rugsjūčio mėnesio vidurys, tai žvaigždės naujai paauksintos.

Balzganoje šviesoje nuskendę platūs laukai, miškai, sodžiai, ir dangus joje lyg paskutinį kartą vasarą maudosi.

„Štai jau netrukus ji bus mano, – svajoju lūkesio apgobtas, sapnais nuauston naktin įsižiūrėjęs. – Mano siela ir nuostabiū kūnu... Niekas jau jos nuo manęs nesuviliuos, niekas neatims. Ji bus mano nuolatos. Ir dieną, ir naktį. Aš jai skambinsiu, įstabiais garsais žavėsiu. Savo sielą į juos liesiu, savo sielą jiems atiduosiu. Niekas nebus taip gražu, kaip mūsų gyvenimas. Nuo šios dienos ir lig paskutiniųsios“.

„Ateik, Gunde, atvažiuok greičiau!“ – rodos, šaukia ištiesęs į ją rankas.

Gundės vis nėra ir nėra. Ir šos ratų dundesio, nei jos balso negirdėti.

Prislinko dvylikta.

Praėjo. – Jos nėra.

Atėjo pirma. – Nėra.

Ir ji praėjo. – Vis nėra.

Klausau, ar nesučėžės kur žolė, ar netrypters kur Gundės kojytė, niekur nieko.

Gal ji neateis?!

O gal laukia kur kitur? Gal ieško ir neranda?

Pradėjau ieškoti pakrūmiai. Landžiojau karklynuosna, kėčiau kiekvieną krūmą ir šūkavau:

- Gunde! Gunde! – tai tyliai, tai pašnibždomis, tai garsiau surikdamas.

Rodos, atsiliepia kas:

- A-u! U-u!

Lekiu ton vieton. Ieškau visur. Klausaus, ar vėl neatsilieps. Klausiu:

- Kur tu?

- U! Uu! – girdėti kitam krašte.

Lekiu tenai. Ieškau, šaukiu, – nėra. Atsiliepia dar toliau. Kitoj ežero pusėje...

O gal dar atvažiuos? Gal anksčiau negalėjo?

Štai, rodos, Iršos ratai sudundėjo, Gundė kosterėjo. Lekiu pasitikti, klausaus – nei to dundesio, nieko.

Tenai štai, nuo sodžiaus, atjuoduoja taškas. Net du: pirma rieda mažesnis, paskui jį seka didelis. Arčiau, arčiau į mane.

Išnyko.

Girdžiu, rodos, aiškiai – jau dabar tikrai Irša atvažiuoja. Prunkščia jo kumelės. Jis bo-tagu jas šutina ir ragina: „Niu! niu!“ Netepti ratai girgžda, spiegia. Jau, jau... Išlėkiau ant kelio. Tylu, ramu, tiktai arkliai ganykloje prunkščia ir, pešdami žolę, geležiniais pančiais žvangina.

„Gal kas blogo atsitiko?!“ – klausiu perimtas nerimo.

Laukiu. Ieškau. Klausaus. Dairaus aplinkui.

Daug kartų girdėjau, mačiau ją atvažiuojant. O neatvažiavo. Gal suklydo? Gal kitu keliu kur nuvažiavo?

Ėmė švitenti. Mėnulis nubluko, nuritėjęs į vakarus. Žvaigždės ėmė gesti kaip bažnyčioj išdegusios žvakės.

Sugrižau miestelin. Iš ten nesustodamas pakluoniais į Gervydžius. Įlindau sodan. Apžiūrėjau visur. Klausiau, pridėjęs ausį į seklyčios sieną. Barškinau languosna. Niekas neatsiliepė, nepaklausė: „Kas čia?“

„O gal ji, niekur manęs neradus, nuėjo į mane? Gal laukia?“

Nuskubinau namon. Niekas nelaukė...

XXXIV

Nei nepastebėjau, kai vėl tamsu, juoda pasidarė. Matau – tik sušvito keistas, keistai pastovus žaibas. Vienas, kitas, palengva, be perstojos. Kambarėlis švinta, kaip ugnij panertas. Kiekvienas plyšys matyt ryškiai. Tik žaibų varsa kinta: sieros gelsva, sieros melsva, šalta ir šiušiai pasakingai sieros žalsva.

„Kamuolių žaibas, – konstatuoju pats sau. – Jis gali pro rakto skylutę tyliai įsiskverbti, bet kildamas aukštyn malūno kepurę su sparnais nukelti“.

Tyliu, laukiu.

Vėl pagaliau tamsu. Tik girdėt, kaip perkūnas krato, skalanduoja. Tarytum debesis varto. Smarkiai lyja.

Kuprelis lyg nieko nemato ir negirdi.

- Visą antradienį laukiau, kad Gundė vakare ateis į mane. Neatėjo. Perkėliau viltį trečiadieniui, dideliems Žolininės atleidams.

Juk ateis ji bažnyčion... Matyt, negalėjo iš namų pabėgti. Tėvai patriko mūsų sumanymą, gal visą naktį stovėjo duryse ir dabojo... Ateis ji. Į mane iš apačios pažiūrės ir

akimis pasakys: „Nepavyko man išsprukti – sugavo“. Ir nusišypsos kiek, parodydama, kad: „Niekai! Apgausim juos kitaip“. Ateis, – galvojau, pusbalsiai rytmetines prie vargonų giedodamas.

Žiūrėjau į kiekvieną įeinančią mergiotę: „Ar ne ji?“

Vis tai buvo ne ji, ne Gundė.

Priėjo pilna pilnutėlė bažnyčia. Prasidėjo mišios. Vienos, kitos, paskum ir suma.

Negaliu akių atitraukti nuo to pilioriaus, nuo tos vietos. Lyg klūpi Gundė prie jo; galvą kitaip pakreipsiu, – ir ne, nēr jos. Tai, rodos, jos balsas plaukia, liejas, aukščiau kitų balsų kyła, viršum jų virpa – prisiklausysiu, nei žymės to balso.

Štai, rodos, Gundė priešinas šiandien tėvų draudimui ir ateina ant viškų. Prieina į vargonus, ima gaidas, man paslapčia į ausį ką sako, – Apsidairau, nieko.

Visą laiką Gundė man vaidinos, per visas pamaldas. Visur ją, rodos, mačiau, kur tiktai šią didelių atlaidų dieną pamatyti tikėjau.

Pamaldoms pasibaigus, išsiskubinau iš bažnyčios. Kiek greičiau, neg vargoninko garbė reikalauja. Žmonės tik žiūrėjo nustebę.

Ties klebonija sustikau kleboną. Klausiu:

– Ar klebonas nesi matęs Gundės?

– Kas tau yra, Olesi?.. Būk kantrus. Gundės tėvai, žinoma, niekur dabar neišleidžia. Palauk kiek, pakentėk, – ramino mane, ranką ant peties uždėjęs.

Aprimau kiek. Parėjau namon.

Namie mane vėl didžiausias nerimas apėmė.

„Eisiu tiesiai į Gervydžius. Vis viena, kas bus, pačių tėvų paklausiu“.

Atlėkiau pakluoniais Gervydžių kieman. Įėjau grinčion. Durys visur atviros, viduryje nei vieno žmogaus. Visi tarytum kur išbėgę ar išsiviję ką.

Iš grinčios seklyčion.

Tuščia, dyka. Lova stovi nerengta. Patalas sudraikytas, pagalviai išmėtyti.

Čia jos gulėta! Čia jos miegota! – puoliau į lovą.

Lamdžiau, gniaužiau tuos pagalvius, glaudžiau į save, bučiavau juos.

Baisi mintis man galvoje sušvito.

„Gal Gundės jau gyvos nėra?“

Man pakirto kojas. Nugarą šalta srovė perbėgo.

Išėjau, graibydamas durų ir ieškodamas pasienių, kieman.

Pašalyje gulėjo Margis ir nerangiai gynėsi nuo vasaros užsilikusių musių. Net galvos į mane nepakėlė, lyg būtų ir nematęs.

Grįžau pakluoniais stapterdamas, lūkuriuodamas. Tarytum buvau nepaprastai pavargęs ir lyg laukiau ko, kas mane privys ir pasakys:

– Sėsk, Olesi, ant tvoros, pailsėk kiek.

Sodžiuje ir miestelyje girdėjos šokių muzika ir dainos. Tai ten, tai ten skardėjo mergiočių ir berniokų juokas. Jaunimas buvo šiandien linksmas. Po vasaros darbų, tarp sultingai prinokusių vaisių.

Prisilaikydamas gonko, įėjau priemenėn. Tuoju ir grinčios durys prasivėrė.

„Gundė?!“ – topterėjo galvoje, ir visas kūnas nujaučiamu džiaugsmu nutirpo.

Ne, ne ji. – Tarnaitė.

„Ko ji taip į mane žiūri?“

Jos akys kokį pasitenkinimą slepia. Lūpos vos vos sulaiko juoką.

– Tamstos Gundė pirmadienio naktį Varšuvon išdūmė. Nematysi jos daugiau... O ką, ar aš nesakiau? – linksmi ir karčiai ji nusišypsojo.

Prieš mane, regis, gili duobė prasivėrė, ir aš jon puolu, grimztu.

Staiga, rodos, atgalion iškilau. Žiūriu, priešakyje stovi baisi, milžiniška moteriškė. Pasistiebiau ir abiem rankom pastūmiau nuo savęs. Ji tik sulingavo kiek, mažesnė pasidarė. Aš dar kartą, dar smarkiau. Ji subildėjo į sieną ir visai išnyko.

– Kam tamsta mane daužai? Kuo aš prasikaltau? Ajai, Dievuli mano, Dievuli! – girdžiu, kas cypia aukštai lubose. Nesmagus balsas, jis man griežia ausis.

Greitai apsisukiau atgal, pro duris.

Pajaučiau, kad kas mano skvernų įsitvėrė ir tempia į save:

– Kur tamsta eini? Kur tamsta eini? Neik! Neik! Lik čionai.

Pastūmiau nuo savęs. Vėl subildėjo. Išbėgau.

Regis, einu pakalnėn, pakalnėn ir pakalnėn. Kojos po manim slysta. Toli, matau, žiba sidabrinis vandens paviršius.

Tai to klonio dugnas.

Einu į jį. Jis tarytum verda, putoja, plaka į kraštus. Bangos, viena už kitą didesnės, viena per kitą ritasi, verčiasi.

Visai priėjau. Brendu gilyn, gilyn. Bangos vis labiau mormuliuoja, pikčiau šniokščia aplink mane.

Štai vis didesni volai prieš mane auga, kyla. Tai paneria mane, tai vėl pakelia.

Brendu gilyn ir supuos. Dangus viršuje supas. Debesys vienas pro kitą tai krinta, tai kyla. Skardžiai aplinkui tai įdubsta, tai vėl išsipučia. Varnos skraido kaip skregždės, šaudo šuoliais, narsto ore. Viskas supas ir draikos. Gal todėl, kad atleidai.

Nuo anos pusės, matau, atleikia per kitas bangas šokdama ir putodama milžinė banga. Kaip bažnyčia, o ilga kaip sodžius. Prilėkė į mane, sutrenkė, panėrė visą ir vėl iškelus nunešė. Akyse vien balti, sidabriniai taškėliai mirgėjo ir aplinkui žalsvi ratai sukaliuojosi. Paskum ir tai išnyko. Buvo tamsu ir gera.

XXXV

Aptilo ir ši audra. Silpnai ir retai dundėdama, nuslinko toliau.

Sugrįžo ramuma. Su ja ir saugos jausmas.

Kambarėlyje kiek nušvito; daugiau vien širma pasidarė. Naktis, audrai dūkstant, spėjo savo sparnus virš žemės išplėsti.

Kuprelis, patylėjęs kiek, ir vėl, naujai susikaupęs, pasakoja toliau.

– Nubundu, gi šalta, mane drebulys krečia. Praveriu akis – naktis, dangus žvaigždėtas, mėnesiena.

Pašokau. Dairaus aplink. Nieko nesuprantu.

Kur aš? Ar lauke miegojau?! Rodos, sapnavau baisų sapną.

Ar tik nesapnuoju ir dabar?

Juk neseniai buvau nuėjęs karklynan. Iš to tai ežero galo, į vieškelį. Laukiau tenai, laukiau... o kodėl esu čia?.. Kur mano daiktai? – pradėjau ieškoti aplink save.

Sustojau. Galvoje pradėjo lyg kas žybčioti, aiškėti. Bet ir vėl viskas temsta ir painiojas.

Išsiėmiau laikrodį – pusiau dvyliktos.

„Taigi tuojau ir Gundė ateis“.

„Bet kodėl aš jos laukiu čia, kad sutarta tenai?“

„Tenai ir mano daiktai“.

Supratau, kad reikia eiti. Žengiau kelis žingsnius.

Lyg mane kas suturėjo, stapterėjau. Žiūriu į vandenį.

„Kur tos nuostabios bangos? Kur ta didelė banga? Kaip ji blaškė ir kilnojo“.

Priėjau patį kraštą. Ežeras tylus, paviršius kaip nušveistas veidrodis. Visas dangus jame skęsta.

„O dar visai neseniai jis plakė į kraštus ir putojo“.

Vėl mano galvoje pradėjo kiek aiškėti. Lyg ten saulės spindulys rausėsi.

Pasilenkiau, pasėmiau vandens rieškučiomis. Toks šaltas, skaidrinantis vanduo! Suvilgiau veidą. – Galvoje, visoje vaidentuvėje lyg pašvaistė nušvito.

„Taip... Taip! – užbėgau ant skardžio, tarytum vėl atgriūvantį bangų kalną būčiau pamatęs. – Gal ne? Bet tarnaitė sakė... Ji žino... Dar kartą jos paklausiu“.

Lėkiau rugienomis, lėkiau bulvių dirvomis. Nebuvo kuomet nei suklupti, nei pridusti.

Prilėkęs savo namelį, ėmiau belsti į duris, daužyti į sienas.

Niekas negirdi.

Ėmiau barškintis į langus. Vis viena. Pradėjau šaukti. Atsiliepė pagaliau tarnaitė.

Klausia:

– Ar tai tamsta?

– Aš. Daryk greičiau!

Atidarė. Įėjau. Ir užmiršau, ko buvau pasirengęs klausti. Viskas vėl susidraikė.

– Ar šiandien Gundė nebuvo atėjusi?

– Gundė? Aš gi, regis, jau sakiau, kad Varšuvon išvažiavo.

– Tai neateis šiandien?

– Kurgi ateis, kad jos nėra. Ji išbėgo.

– Kodėl?

– Turbūt nuo tamstos išbėgo, – girdžiu šypsena jos balse.

– Nuo manęs?

– Aš nežinau, man tik atrodo.

– Nuo manęs niekas nebėga. Juk aš nebaisus?

– Tamsta eik miegoti. Atrodai kažin kaip keistai.

– Gerai, eisiu. Jei Gundė ateis, pažadink mane.

– Pažadinsiu, – girdėjau, kaip tarnaitė prispaudė delnu burną.

Kodėl ji šaiposi?

Įėjau savo kambarin. Ėmiau vaikščioti išilgai aslos. Galva buvo sunki. Ji skilo, užė.

Vaikščiojau kreivuliuodamas, kiekvienan kampan įeidamas, kiekvieno daikto užkliūdamas.

Užkliuvau fortepijono. Atsisėdau prie jo. Atsilošiau kėdėje, užmerkiau akis. Paėmiau vieną akordą, kitą. Nejučiomis, tyliai. Garsai ėmė kalbėti, pasakoti man. Jie atskleidė šeštadienio džiaugsmu trykštančius vaizdus. Štai Gundė glaudžia savo veidą...

Lyg mane kas karšta geležimi palietė. Šokau nuo kėdės ir puoliau į duris.

– Kas tamstai yra? Kas tamstai yra?! – šaukia tarnaitė išsigandus anapus durų.

Duryš priemenėn užrakintos. Graibau, nerandu jose rakto.

– Kur raktas?! – trepsiu kojomis.

– Nežinau, – atsako ramiai.

– Duok greičiau!

- Nežinau kur.
 - Duok! - daužau kumštėmis durysna.
 - Kam tamstai?
 - Duok greičiau!
 Girdžiu, ilgai ieško, visur knisinėja.
 - Nežinau, kur dingo, - sustojo.

Vėl pradėjau belsti.

Rado, atrakino.

- Bet neišeik tamsta kur.

Nieko neatsakiau.

- Kur tamsta eini? - nustvėrė mano rankovę, lyg ko pagelbos meldama.

Išroviau ranką ir ėmiau bėgti. Ji mane vytis. Štapterėjau ir pasirengiau stumti ją nuo savęs griovinė. Ji greitai puolė ant kelių ir sudėjo rankas.

- Neik tamsta! Neik, neik! Kas gi bus? Kas gi dadar bus? - pridusiusiu balsu dejavo ir meldė.

Mane perėmė šaltis. Šiurpuliai sukratė. Lyg pririšė kas vietoje. Noriu eiti - negaliu. Paskum tarytum atsiplėšiau ir lėkte nulėkiau. Bėgau risčia. Ar kas vijosi, nežinau.

XXXVI

Kuprelis vėl patylėjo kiek, palaukė.

- Ilgai ėjau, iš namų išėjęs.

Kur ėjau, apie tai negalvojau. Buvau kaip pakalnėn paristas akmuo. Vien riedėjau. Toliau nuo namų, toliau nuo žmonių.

Toli nueėjau. Kad ir ieškoje, būtų niekur manęs neradė.

Dieną miegojau kur krūmosna įlindęs, o naktį ėjau, bėgau. Vengiau sustikti žmonių ir iš tolo. Bijojau, kad jie, pamatę mane, pamišėliu paskaitys ir dar, keliuos susirinkę, panorės sugauti.

Jei ir naktį pasivaidindavo kur žmogus, nutildavau ir užsiglausdavau kur.

Dar ir dabar bijau žmonių, labiausiai nepažįstamų. Kai ką sustinku, tuojau žiūriu, ar jis ko neslepia: kišenėje ar akyse.

Vieną šiltą vakarą, nusėdus saulei, ėmė kilti iš pievų balti rūkai, kaip vidurvasaryje. Aš sustojau ir išsižiūrėjau į juos. Jie kilo, sklaistėsi, nėrės pro krūmus, paslėpė upelį. Man kilo galvoje vasaros vaizdai, raiškūs, varsingi - jie svaigino mane.

Ėmiau brist pievon. Tolyne, gilyn. Bet pamažu. Bijojau sudraikyti rūkus ar sudrumsti savo regėjimus.

Štai matau, ten toliau stovi ji, visa balta, apsiautus nuo galvos lig žemei permatomu apsiaustu. Ji moja į save. Girdžiu ir švelnų, rūkų nešamą kuždesį: „Olesi, Olesi“. Einu į ją, tiesiu rankas. Ji pakyla oran ir slenka pažemiu. Vejuos paskui. Ji slenka greičiau ir vis toliau. Jau pavargstu, man užmuša kvapą, suklumpu pievoje, ji vėl, matau, sustoja ir kužda: „Olesi, Olesi!“ Vėl vejuos, akių nuo jos neatitraukdamas. Štai ji lūkina manęs. Jau visai arti, tiktai penkiais žingsniais nuo manęs atokiai. Dar arčiau, dar arčiau. Štai visai priėjau. Stveriu jos ranką, širdis sustojo iš džiaugsmo, ir ji vėl staiga mane palieka. Bet iš tolo kužda, vilioja.

Štai Gundė įslinko miškan, išnyko. Įlėkiau paskui. Ieškau, graibau apie kiekvieną medį. Ji štai atsiliepia man per kelintą medį. „Au, aš čia!“ Lekiu tenai, ji toliau: „Au! au!

Olesi!“ Štai matau, ji medyje ant šakos linguoja; šaka girgžda, ir jos šilkinis permatomas apsiaustas čeža. Pasalomis, slapstydamas prienu prie to medžio, taikau jau lipt, ji šust! ant kito. Tenai jau supas, linguoja. Žiūri į mane ir piršteliu moja.

Miške vis daugiau temo, bet aš mačiau ją vis viena. Ji man žvilgėjo tamsoje ir kelią rodė.

Naktis nubalto, išaušo, ir Gundė visai nuo manęs pasislėpė. Lyg visą pasakingą reginį šviesa sugėrė.

– Gunde, Gunde, atei, sugrįžk, sugrįžk! Žiūrėk, kaip čia raudona saulė teka, purpuru uždega girių viršūnes ir auksu tirpina debesis. Klausyk, kaip paukščiai bunda, tolimon kelionėn rengias, rokuojas. Jie skris visi susitarę. Tu išskridai viena...

Sugrįžk, Gunde! Aš visas degu lūkesiu. Sugrįžk ir paimk mane!

Stovėjau miško pakraštį iškėlęs rankas ir mačiau, kaip augo, skleidė palša diena, persunkta šaltos tikrovės. Nemigęs pradėjau busti.

Laukiau tokių rūkais kylančių vakarų, laukiau ūkanoje Gundės, bet vakarai darės vis šaltesni, – rūkai nekilo. Naktys darės juodesnės, ir temo greičiau.

Jaučiau, kad buvau visai nesveikas. Iro mano kūnas ir dvasia.

Protarpiais, ypatingai rytais, viskas man prablaivėdavo, nuo akių lyg kokia uždanga nukrisdavo. Jaučiaus pasveikęs. Juokiaus pats iš savęs, iš meilės apskritai.

Kvailas daiktas. Dar kvailesnis, kas jai nugarą lenkia.

Ryždavaus tuojau pat grįžti į normalias gyvenimo vėžes ir nejuokinti daugiau pasaulio.

Bet pamažu vienas vaizdas po kito primindavo man Gundę. Girdėjau jos balsą, jaučiau jos kvapą.

Ir man vėl darydavos svaigu. Vėl keitės mano akyse dienos šviesa ir visi daiktai aplinkui.

Jaučiau, kad tie pasveikimo protarpiai man buvo labai nesveiki.

Bet dienos bėgo ir tekino mane kaip vanduo jūros pakraštį kietą akmenį.

Vienam, nežinau kokiam miške radau didelį kiaurą ažuolą. Susukiau jame savo gūžtą.

Neturėdamas ko daryti, nežinodamas kur dėtis, kiauras dienas slankiojau po mišką. Vakaraus grįždavau savo ažuolan, įlisdavau drevėn ir užmigdavau tenai, lyg vandenyje nuskandintas. Joks sapnas manęs negundindavo. Miegas būdavo juodas ir tuščias kaip gili duobė. Nubudęs jausdavau, kaip jis mane žemyn slegia ir vėl savo juodon duobėn stumia.

Išalkęs bruknių, spalgenų pasirinkdavau. Sukramtydavau jas. Radęs kur, grybą išsi-kepdavau. Ir jau būdavau sotus. Visai mažai man reikėjo. Dar gurkšnį vandens šaltinyje išgerdavau. Nuo jo man vėsiau pasidarydavo, galvoti kiek palengvėdavo.

Retkarčiais man būdavo beveik linksma. Vienas, vienas. Miške tylu tylu. Kartais nusigandęs kiškis tarp krūmų švysterėja. Lapė pralekia, vilkas savo sermėgą parodo. Voverė riešutus lazdynuose braškina, gliaudo; įsikandus po vieną apušėn neša. Margai dryžas genys medžiu šokinėja; kala kiek įmanydamas jį iš visų pusių. Žalvarniai plačiose viršūnėse rėkauja, ant laibų šakų grakščiai supasi.

Neatsižiūriu aš į visus miško gyventojus. Visi jie man tapo artimi, lyg kokie giminės, kaimynai. Pažinau jų, regis, kiekvieną, beveik pasveikinti galėčiau. Geniai kalė ir mano ažuolą, nuo kirminų gynė, ir ne kartą voveraitė ant jo pasėdėti atlėkdavo. Ir lapė nebijo-davo pro šalį prasmukti. Vilkas beveik kasdien netolimais praeidavo.

Bet tokiai šviesesnei valandėlei praslinkus, sunku, nepaprastai man būdavo sunku. Rodos, visi debesys ant to miško užgriūdavo. Užtemdavo jame, lyg saulė visai būtų pranykusi.

XXXVII

Jau spalių mėnuo atėjo. Pradėjo naktimis būti smarkios šalnos. Tintau nuo šalčio. Mažai ką gelbėjo ir sausi lapai, kurių pilna savo drevėn buvau prisinešęs. Reikėjo bėgti iš miško.

„Bet kur? Nejaugi atgal į žmones?“

„Negrįšiu į juos! Negrįšiu!“

Pagalvojęs net drebėjau iš baimės, kad reikės grįžti.

„Tai kurgi dėtis?“

Nerasdavau tan klausiman atsakymo.

Kartą dingterėjo galvon, regis, laiminga mintis: „Važiuosiu Jeruzalėn. Pasimelsiu Kristaus Karstui, nusiplausiu nuo nuodėmių, ir Jis man padės. Aš tuomet rasiu Gundę. Būtinai rasiu!“ – tikėjau.

Visai įsitikinau, kad kai tik nuvažiuosiu ton šventon vieton, tai ir susitiksiu su ja kur, ji pati į mane ateis. Mes Staševskį ir viską ir grįš.

Štai jau, regis, parvažiuoju iš Jeruzalės, grįžtu Skardžiuosna, vėl vargoninkauju. Sėdžiu prietemoje savo kambarėlyje. Tylu, niekur nieko. Staiga prasiveria durys ir Gundė įlekia visa raudona, sukaitus, nuvargus; puola man ant kaklo, skabina, bučiuoja ir sako:

– Aš tavo, tavo, Olesi! Tiktai tavo vieno! Myliu tave, gyvensiu su tavim! Visuomet dabar, visą savo amžių.

Jau ir neina nuo manęs. Nuo tos dienos pasilieka. Klebonas mus sutuokia, ir tėvai džiaugias, palaimina.

„Tikrai taip bus! Tikrai!“ – džiaugiaus, ausdamas vaidentuvėje gražius svajonių vaizdus.

Bet tai ne vaizdai atrodė, o tai, kas iš tiesų įvyks.

Ir visas tas regėjimas, tikras, pranašingas, iš akių nesitraukia. Vien juo ir gyvenu.

Tą pat dieną palikau savo įprastą drevę. Negaila buvo atsiskirti.

Nesidairydamas išėjau iš miško.

Daug turėjau vargo, begalę rūpesnių, kol pagaliau išėdau vagonan traukinio, kuris vežė maldininkus į Austrijos pasienį. Nemažai tuomet jų važiavo drauge su manim. Buvo trys lietuvės: dvi aiškios senmergės, trečia kokio kunigo sesuo, taip pat nemažo metų skaičiaus. Lietuvis vienas, neskaitant manęs. Buvo tai dievobaimingas, apyturtis ūkininkas, kuris važiavo pasimelsti Kristaus Karstui jau ne pirmą kartą. Visą kelionę jis tiktai ir šnekėjo su tomis trimis galbūt anksčiau buvusiomis Magdalenomis. Aš su jais nesusipažinau. Nenorėjau. Sėdėjau vienas, kokian kampelin įsispraudęs, ir nieko nei žodžiu neprakalbinau. Nei karto nepažiūrėjau nei pro vagono langą, man nerūpėjo svetimų kraštų gamta pasigrožėti. Jokian miestan taip pat nebuvau išėjęs. Kai visi maldininkai išeidavo pažiūrėti kokio miesto, aplankyti jo bažnyčių, permesti jose po vienus kitus poterius, aš atsilikdavau geležinkelio stotyje. Vien tiktai laukiau, kad jie greičiau sugrįžtų, kad vėl galima būtų važiuoti, artintis į tą stebuklingą šalį, į jos šventą miestą, kur aš tikėjau rasti pagalbą.

„Dievas man padės“.

„Pasimelsiu tenai, visą savo maldą išdėsiu. Toje pat vietoje, kur Dievo Sūnus, Dievas tikras, tris dienas uoloje ilsejosi. Nuo vargų ir kančių, kurių jam numylėtoji žemė tikrai nepagailėjo. Paskum, nuvertęs sunkų akmenį, visam pasauliui meilės ir išganymo neįstantį žiburį įžiebė. Tas žiburys sužibs ten ir man.“

Ir jūra plaukiau, lyg neplaukiau. Nemačiau, negirdėjau, ar kas sirgo, ar kas ką kita darė. Nesigėrėjau nei nuostabiomis, kaip nesuinteresuotai mano ausis pasiekė žodžiai, Graikijos salomis. Jų nemačiau nei vienos. Žiūrėjau tik akių neatitraukdamas tan laikan, kai Gundę pamatysiu, kai ji, Dievo pasiūsta, į mane ateis. Tai šnekėjas su ja, laimės apsiaustas, tai gyvai su jos tėvais Lietuvos reikalais tariaus. Tai, regis, tamsią lytingą naktį nešiau knygas per sieną, dalinau, skleidžiau jas po visus sodžius, po plačią Lietuvą. Ir raudonsiūliai, regis, manęs nemato, nežino, nepatrinka. Niekas man nekliudo. Neįgali kliudyti. Auga, kyla mano vardas, visi į mane eina, lekia, prašo patys nušviesti jų apylinkę. Ir šviesu jau visur paliko, raudonsiūliams nuo aiškios šviesos ir akys apraipo; visi apakę savo kraštuosna išsigrūdo. O Gundė myli, gerbia mane todėl. Pati darbą padeda dirbti ir mano pajėgas papildo.

Laivas, tarytum tardamas mano svajonėms, palengva, ritmingai supė. Matyt, ore buvo kiek vėjinga vėlyvo rudens giedra. Su Viduržemio jūros giliai žydriuoju dangum. Tai nemačiau, tai tik jaučiau savo ir laivo nuotaikoj. Jei sėdėdavau laive ir atvirame ore, atgulęs patogioj kėdėj, nedaug ką mačiau. Pamatysiu jau, regis, kas man domę sujaudina, pažiūriu valandėlę. Atsigrišiu, vėl užmirštu, lyg ir nieko nebūčiau matęs. Žiūrėjau vis savin, savo atitvertan, laukiaman pasaulin. Negalėjau iš jo kitur išeiti, tik jį plėčiau ir ugdžiau.

Nelabai įdomios man buvo ir procesijos, ir sutikimai Šventam Mieste. Ėjau, vaikščiojau su kitais, lyg tą miestą ir jo žmones seniai jau būčiau pažinęs.

Tiktai lyg atsiminiau prie Kristaus Karsto. Staiga mane apėmė neapsakytas gailėsis ir visiškas susijaudinimas. Puoliau ant kelių ir ėmiau melstis visa savo širdimi, visa siela. Visą save buvau toje maldoje atidavęs.

„Dieve, Dievuli geras, Jėzau Kristau, savo gyvybę žmonių labui ir išganymui paaukavęs, pagailėk manęs, bent menką truputėlį savo gausios malonės man suteik. Meldžiu Tavęs, Tavo tarnas silpnas, nuženk į mane savo dangiškoje galybėje, dovanok man mano viso gyvenimo mažas ir dideles nuodėmes, kurias gal per savo nesupratimą ir silpnybę įvykinau. Nebausk manęs tiek smarkiai. Dovanok man visą mano praeitį. Dovanok, galingasis Viešpatie, žemės ir dangaus Karaliau, ir Gundės nuodėmes, ir jos visus nusikaltimus. Tenerūstina jos darbai Tavo skaisčiojo sosto, tenerūstina jie visų Tavo šventųjų – teatleidžia jai visas dangus. Ji sugrįš į Tave, sugrįš kaip paklydusi avis Tavo vienon avinyčion. Neduok jai, Viešpatie, pražūti, išgelbėk jos sielą. – Meldžiu Tavęs, čia ant kelių akivaizdoj Tavo švento Karsto nulinkęs; priimk, Jėzau Kristau, tą kryžių, kurį buvai dėl mano blogų darbų ant mano pečių uždėjęs. Nuvargau, negaliu toliau jo panešti; nepakelia daugiau mano pečiai. Silpnas, menkas, Viešpatie, esu, – priimk jį, pagailėk manęs. Aš noriu dar kaip sveikas ir stiprus vyras gyvą gyvenimą pagyventi. Aš nenoriu sunykti Aukščiausio Dievo kūrybos didžiausiu džiaugsmu nepagyvenęs. Man jau per daug vargo, aš noriu garbinti Tave laimėje. Laimę ir prasmę mano žemės gyvenime gali duoti tik sugrįžus Gundė. Sujunk mus, Viešpatie, atleidęs mums visas mūsų nuodėmes. Mes savo neišpasakytaj laimėje Tavo neribotą, gerą, kuriančią galybę garbinsim... Tu

ateisi, Viešpatie, ir išklausysi mano maldos. Tu suteiksi man bent truputėlį savo gausios malonės... Juk tu girdi mane, Viešpatie, ten aukštai būdamas?

Tu žinai ir girdi viską, Tu esi teisingas. Aš tikiu Tau Tavo dangiškoje galybėje“.

Meldžiaus ilgai. Mano malda lengvino ir kelė mane. Slūgo apačion visi debesys ir visi šešėliai.

Priėjus išpažintin ir priėmus Švenčiausį, jaučiaus visiškai pakitėjęs. Tarytum didžiausią kalną būčiau galutinai nuo savęs nuvertęs.

Savo būrio maldininkų ir nelaukiau. Išvykau su tais, kurie pirmiausia aplankė švenčiausias vietas. Aš daugiau niekur ir nebuvau, tiktai vienoj Jeruzalėje.

Kai Jafoje dėl laivo suvėlavimo teko sugaišti keletas dienų, nežinojau iš veržimosi pirmyn kur dėtis. Regis, būčiau ejęs pėsčias per Konstantinopolį.

Laivu plaukdamas ir paskum važiuodamas traukiniu, vis laukiau stebuklo. Tikejau, kad štai štai Dievas parodys savo malonę, patenkins mano maldą.

Kokią kiek į Gundę panašesnę mergiotę pamačius, man sustodavo širdis: „Ar tik ne ji? Gal ir ji buvo Jeruzalėje? Gal ten dabar vyksta?“

Traukiniui sustojus kur kiek ilgesnį laiką, išeidavau miestan. Visur vaikščiojau, klaiojau – tikėjau Gundę sustikti. Nieko nematęs, skubinau atgal, bijodamas pavėluoti.

„O gal ji šitan traukinin pataikys? Gal ir ji, Dievo pasiųsta, ieško manęs?“

Norėjau važiuoti pro Varšuvą ir eiti tiesiai į dailininką Joną Staševskį.

„Bet gal Gundė Skardžiuose? Gal laukia manęs ten? Gal Staševskis ją jau pametė, kokios kitos, miestietės dėlei? Ne, Dievo balsas į ją prabilo, man Jeruzalėje esant. Gundė dabar Skardžiuose. Dievo įkvėpimu, savo valia.

Nesukiau Varšuvon.

Atvažiavau Skardžiuosna. Gundės dar ten nebuvo.

Mano pareigas ejo kitas vargoninkas. Klebonas paaiškino, kad laikinai, ir kvietė grįžti. Aš negalėjau. Negalėjau įeiti bažnyčion ir paliesti vargonų, kol nepažiūrės į mane Gundės žvilgsnis.

Užsidariau nuo žmonių. Maldą, karštos, nuvargusios širdies Jeruzalėje pasakytą, vėl kartojau. Bet malda blyško vis labiau, manęs nekėlė ir turbūt Dievo nesiekė. Lyg didelis širmas paukštis, savo stiprius sparnus iškėtęs, jai kelią pastojo. Piktų žvilgsniu kreipė ją į žemę, į siaurus tarpkalnius.

Mane kaustė širmo, nematomo paukščio aklas žvilgsnis.

Atėjo Kalėdos, Kūčios. Kai visi šeimynos nariai į šienų apklotą ir baltai švintantį stalą renkas. Kai lietuviai kareiviai net iš gilios Rusijos Kūčioms namon bėga. Gundė negrįžo ir tuomet. Tik išgirdau gandus, kad ji Varšuvoj gerai su Jonu Staševskiu gyvena; net seserį Julytę į save kviečia.

Skardžiai man staiga visai svetimi pasidarė. Tuojau po Kalėdų išvažiavau iš ten neatsigrįždamas. Po rogėmis girgždėdamas sniegas reiškė mano nuotaiką.

XXXVIII

Visą žiemą slankiojau po Lietuvą. Be prasmės, be tikslo. Nedaug ką matydamas, nieko negalvodamas.

Į pavasarį pradėjau ieškoti darbo. Nubodo rankoms būti palaidoms. Didėjo noras valgyti, o mažėjo sutaupyti pinigai.

Gyvenęs anksčiau svetimas ir vienas tarp žmonių, galėjau gyventi ir dabar.

Bet vargoninku būti niekuomet daugiau nenorėjau.

Gavau malūninko vietą šiame Sargautų malūne.

Man čia patiko.

Pamažu supratau, ką malūno girtos dainuoja:

Gyvenau, gyvenau, daug girdėjau ir mačiau,

Karalius karaliukas karalaitę pamylėjo.

Pamylėjo, pamylėjo.

Ji už kito ištekėjo, ištekėjo.

Tariau tai dainai daugiau linksmas, mažiau suinteresuotas.

Dar būdamas pas Schönnfeldtą, mėgau klausytis malūno bildesio, ratų ratelių teleskavimo ir pikliaus dūsavimo, sunkiai girtų slegiamo. Man atrodė, kad aš girdžiu žodžius, matau patį malūną pavidalu balto, daug žinančio ir daugybę girdėjusio senuko.

Jis žino viską. Jis klausos ir klausos ir paskum apsakinėja.

Vėjinį malūną labiau mėgau neg vandeninį.

Jis aukštai ant kalno stovi. Aplinkui dairo, toli mato, kiekvieną vėjo žodį, kiekvieną jo garsą nugauna. Vėjas jam aibę pasakų iš tolimų mėlynų kraštų atneša. Tenai ne tokios kaip čia, mūsų žaliuose laukuose, lėtų žmonių išaustos. Tenai kraujas karštesnis ir žygiai drąsesni.

Gundės meilė liko mano sieloj ir širdyje kaip gili žaizda. Ji vis labiau gijo. Kartais aštriai sugeldavo, kartais atrodė, kad ji mane sunaikins. Bet aš ją gydžiau kaip koks gydytojas.

Geriausias vaistas buvo knygos. Pradėjau ilgėtis jų kaip gero, ištikimo draugo. Jis manęs dar mažo niekuomet vieno nepalikdavo. Rūpestingai augino ir vedžiojo gerai žinomais, išmindytai takais.

Paprašiau Sargauto, kad duotų ką paskaityti. Ką turėjau pirmai, neilgam išteko.

– Ką tau duoti?

Ėmė Sargautas vartyti tarp senų iliustruotų savaitraščių, pasakų rinkinių ir romanų. Niekas man nepatiko.

– Gal Kanto *Gryno proto kritiką*? – juokais ištraukė.

– Paskolink ją tamsta! – beveik sušukau.

– Ar suprasi, kas čia parašyta?

– Gal ne, bet pasistengsiu.

Skaičiau *Gryno proto kritiką* lyg kokį sunkų, bet įdomų darbą dirbdamas. Naktimis nemigau. Kai kurias vietas valandomis skaičiau. Ir tai buvo sunku suprasti. Ir ne viską supratęs, bet knygą perskaitęs jaučiaus praturtėjęs.

Parnešiau *Gryną protą* Sargautui atgal.

– O ką, patiko?

– Labai!

– Nejaugi? – labai nustebo Sargautas.

– Dar ką iš filosofijos... – paprašiau.

Jis pažiūrėjo, pažiūrėjo į mane, paskum ištraukė keletą knygų ir sako:

– Rinkis.

Permečiau visu antraštes ir skubiai paėmiau Feuerbacho *Das Wesen der Religion**, tarytum bijodamas, kad Sargautas atgal jos neatimtų.

Paskum perskaičiau to pat filosofo *Gedanken über Tod und Unsterblichkeit****, Das Wesen des Christentums**** ir *Grundsätze der Philosophie der Zukunft*****. Pagaliau išgavau ir

Wundto keletą veikalų. Skaičiau ir kitus filosofus, bet Wundt ir Feuerbach man labiausiai patiko.

Toliau aiškiau pradėjau suprasti. Ėmiau ir savistoviai galvoti. Kai kuomet ir Sargautas su manim pasišnekėdavo, savo nuomonę ištardavo, aš jam savo pasakydavau. Mačiau, kad ėmė į mane kitaip žiūrėti. Kartais ir labai ilgai iššnekėdavom. Po truputį ėmiau mažiau skaityti, o daugiau vienas sau galvoti.

Vakarais, kai leidos saulė, išeidavau sustabdęs malūną ant kalnelio, atsisėsdavau ant didelio raudono akmens, jis dar ir dabar tenai guli, ir išžiūrėdavau į vakarus. Tyliai, paskendęs saulėleidžio šventėje, savo sielą su gamtos dvasia suliejęs, meldžiaus saulei, dangui, anapus kurio aukščiausia pajėga, žvaigždėmis trykšdama, rėdo. Jaučiau tuomet Dievą mažiausioj gėlėje, kuri saulės pusėn sukas, ir drugelyje, kuris suglaudęs sparnus, ant jos nutupia. Jaučiau Dievą beržyne, kuris saulėleidį ir vėjui nutilus ošia, ir bandoje, kuri sutemai artėjant pati namon traukia. Dievas tuomet buvo visur. Ore, vandenyje ir dirvoje.

Štai pasislepia saulė, savo spindulius sugaubus. Visa gamta suvirpa. Dievas iš jos atsitraukia, poilsiui palaiminęs. Žvaigždės danguje sužiba. Mėnulis, visas nuraudęs, iškyla iš tarp krūmų. Aukščiau risdamasis, užtiesia žemę žalsvai sidabrinu šydu ir migdo ramiam miegui, žvaigždėmis rytojaus pasaką sakant.

Kai gamta miega, jos alsavimo ritme galima paslaptį išgirsti. Jos toli ieškoti nereikia, o tik naktį išiklausyti. Tuomet ausis geriau girdi ir mūsų siela aiškiau nujaučia.

Dievas amžinas, Kūrėjas nenuilstamas, kasdien naujus pasaulius kuria. Paima savo sielos mažutę dalį, pūsterėja ją beribėn erdvėn, liepia sustoti ir augti tarp milijonų senesnių, seniau jau išskridusių. Ir auga nauja gyvybė, naujas pasaulis, keičiasi, vystosi, savo Tėvą atsiekt stengias. O Dievas daboja ir gėrisi, kad jo vaikas per kančias, per vargus, per dideles kliūtis į jį kopia ir stiprėja jose.

Mes, mūsų žemė, tai didžiam pasaulyje Dievo kūrybos vienetas, kuris jau yra pusiaukelio atsiekęs. Žmonės jau yra pajautę savyje laisvę. Laisvė tai kūrybos pradai, tai ieškojimas. Pravėrimas akių ir pakėlimas galvos.

Bet mes dar tik pusiauvelyje. Blaškomės ir mėtomės, lyg per greit nubudę. Vieni, vartodami laisvę, tik patys save ir aplinkinius sužaloja. Kiti vartoja ją visiems kitiems, pakrikusiems, sugaudyti ir supančioti. Laisvė yra tik tobulinimo įrankis. Ir savęs, ir kitų. Bet tai nedaug dar kas žino.

„Laisvė tai kaip sprogstamoji medžiaga, – galvoju, Kuprelis lakią mintį sekdamas. – Jos pagelba galima sunkiausias kliūtis nuversti ir dailiausius šimtmečių kultūros kūrinius sunaikinti. Laisvę reikia mokėti vartoti“.

– Dar ir dabar nueinu aš kai kuomet į tą raudoną akmenį. Kai saulė sėda ir žemė tyli. – Žiūri Kuprelis pro langelį akmens pusėn. – Sėdžiu ten vienas ir apie daug ką galvoju. Seku kiekvieną gamtos reiškinių, gyvenu su juo ir galvoju. Tai padeda man galvoti, jaučiu, kad nesu vienas. Jaučiu ryšį ir su tuo, kas nematyti. Tuomet lengva galvoti apie Dievą, sielą ir kitas kasdienines ir amžinas problemas.

Siela? Tai mūsų pačių, mūsų laisvės ir valios sukurtas daiktas. Mūsų tobulybės ir amžinybės ilgesys.

Sielą turi ne kiekvienas. Tik tas, kas ją pats kuria ir jai tiki.

Sielą galima nužudyti kaip paukštį ar sudėvėti kaip rūbą.

Siela tik norima, auginama ir tobulinama gyvena ilgiau neg kūnas ir patveria daugiau neg akmuo.

Dievas tai visaties kuriamoji pajėga, kuri nuolat budi ir kovoja su medžiagos pailsimu ir jos palinkimu mirti.

Dievas nėr vienodas šiandien ir rytoj. Jis kuria, taigi jis keičia ir save. Jis pats auga ir turtėja.

Dievas nėr išmatuojamas ar kokion fizikos formulėn įspraudžiamas. Jis gali būti tik jaučiamas, kaip jaučiama meilė, kaip jaučiamas džiaugsmas. Jis gali būti matomas, kaip matomas proto spindėjimas gabaus žmogaus akyse, kaip matoma mintis jo veide.

Dievui tiki, kas turi sielą, kas jaučia ryšį su Juo.

Dievui tikėti ar jį pajauti nereikia eiti tik bažnyčion ar važiuoti Jeruzalėn ar Romon. Jis yra tiek pat čia ir šitam malūne. Ir dar daugiau jaučiamas laisvoj gamtoje, akivaizdoj saulės ar žvaigždžių.

Kažin, ar senovinės tikybos nebuvo artimesnės Dievui neg visos dabartinės, dogmatizuotos? Dievas tapo paslėptas storose knygoose, Jis nepratomas pro tirštas eiles tikybos amatninkų, kunigų, pastorių ir rabinų. Visi jie reikalauja sau pirmos vietos, visi jie skelbias, kad jiems viskas priklauso. Ne vien Dievo supratimas ir aiškinimas, bet ir žmogaus rūbas, ir jo kasdieninis valgis.

Ar ne daugiau paprasta ir betarpė buvo ir mūsų senovės tikyba? Ar ne stiprūs buvo lietuviai, kai jų kelias į Dievą buvo trumpesnis ir kai jie Dievą daugiau, dažniau jautė, o mažiau galvojo? Jų tikybos simboliai, tikybos kalba rišo juos su Dievu kiekvienam žingsnyje, kiekvienu laiko ir dienos metu. Lietuvis jautė Dievą per saulę, mėnulį, vėją ir audrą – ar tai blogas kelias?

Visos tikybos genda, kai jos pradeda daugiau virsti amatu ir kai ima maišyti grynai tikybinius jausmo reikalus su įvairiais pašaliniais, piniginais ar politiniais. Tuomet dažnai nežinia, kaip vieną daiktą atskirti nuo kito. O krinta vieno vertė, krinta ir kito.

Kristui aš tikiu kaip žmogui, kuris, pajautęs gyvą ryšį su Dievu ir matydamas klaidingai tikinčius žmones, pakreipė juos į tiesesnį kelią. Dievo sūnūs tai visi žmonės ir visa žemė. Gal ne kiekvienam skyrium tas vardas pritinka, bet Kristus pats gėidė, kad visi būtų lygūs Dievo sūnūs. Ir Jo atnaujinta tikyba šimtais metų negalėjo išsisaugoti visų pražūtingų nukrypimų, kurie aptemdė ir visas kitas tikybas. Ir jei Jis dabar grįžtų, Jį vėl tuoj nukryžiuotų. Ne žydai, o šių laikų krikščioniški tikybos „žinovai“.

Tikyboms kliudo ir tai, kad jos visos nori universalėmis tapti, visus žmones savaip sutikinti. Kiekviena tauta turi savo kalbą, turi ir savo atskirus simbolius, atskirus Dievą pajauti ženklus. Net pavieniai žmonės taip pat. Tegul tikėtų, kaip kas jaučia. Tuomet kiekvienam kelias į Dievą ir Jo pajautimus būtų daug artimesnis ir tiesesnis. Esperanto visam pasauliui ir visoms tikyboms gali būti tik paviršutinis daiktas.

Dievas kūrė įvairius pasaulius, jis nori, kad ir kiekvienas pasaulis būtų įvairus. Visam kame vienodumas nėr gyvenimas. Ir žmonės, kurie kuria, jie atlieka didžiausią Aukščiausiojo Kūrėjo pavestą uždavinį. Jie įturtina pasaulį, jie daugiau gyvenimo ir noro gyventi jam suteikia. Jie irgi kovoja su medžiagos palinkimu susivienodinti, apimti, amžinai nutilti.

Kas kuria, stumia žemę pirmyn.

– O kuo aš ją pastūmėsiu? – susimąstė Kuprelis, susiglaudė. – Kaip noriu, kiek stengiuos, lig šiol nieko... Ir nepaliksiu nieko, kas vietoj manęs nors paskum atidirbtų, mano darbą kartu su savo pavarytų... Aš esu sulūžęs... Nenoriu mirti, o mirštu...

Tai ne Kuprelio lūpos kalbėjo, o jis pats, visas, visu savo vidumi. Iš pajautimo, iš sielos gilumos. Perėmė jis mane visas. Aš beveik virpėjau, jo klausydamas.

XXXXIX

- Meilė mane tokį padarė. Sulaužė, perdegino, – atkėlė Kuprelis galvą.

Žiūri pro langelį, pro kurį mėnulio sidabrinė juosta tiesias per stalą, per aslą, dengia lovos kraštą. Ieško tarytum ko.

Kuprelis lyg ką nubraukė nuo savo veido, atsilošė kėdėje, pažiūrėjo tamson ir jau kitu balsu pasakoja:

- Stebėtina, kaip laikas nudildo viską. Po keletos metų jau vargiai galėjau prisiminti Gundės veidą. Regis, taip viską dar įžiūriu, nors pro rūkus, o veido jau veik nematau.

Negalvojau apie ją jau taip dažnai. Sapnuoti, regis, visai nespajnavau. Bet sieloje, širdyje jaučiu dar ir dabar meilės antspaudą.

Ji tapo ugnimi įdeginta. Jos iš tenai niekas nebeįstengs išdildinti.

Tiesa, ir vėliau neretai galvojau, laukiau, kad štai, štai prasivers malūno durys, guviai sugirgždės laiptai ir Gundė į mane ateis pavargus, bet linksma, štai šitan kambarėlin. Laikiau jį visuomet švaroj, padabintą. Niekio, jokio žmogaus, jin neleidau.

Tai tik jai, brangiai viešniai.

Tu pirmas peržengei slenkstį.

- Kam tave įleidau, nežinau, – lyg kokia mintis Kupreliui skersai kur kelio atsistojo.

Pats čia visuomet skaitau, dirbu, galvoju. Čia viskas sklandžiau man sekasi. Lyg jaučiau Gundę prie savo peties ar girdėčiau ją mūsų vaikams rūbus dorojant.

Prieš trejetą metų įvyko kas, ką ir dabar su kiekviena smulkmena pamenu.

Buvo pavasario ankstyvos nuotaikos vakaras. Ir čia, aukštai būdamas, jaučiau pavasario kvapą. Apėmė noras likti ir nakvoti malūne.

Guliu, miegas neima. Kiekvienas vaizdas, kiekviena smulkmena Gundės meilės pro mano akis palengva plaukia. Visą, regis, tikrai matau. Rodos, kad ne tik matau, bet ir jaučiu, džiaugiuos, gyvenu, kaip ir tuomet. Jau tarytum esu ne malūne, o Skardžiuose. Jaučiu ir matau, kad esu vargoninkas. Pamilęs nuostabią Gundę, nuostabaus gyvenimo kaitinamas.

Štai mėnesieną naktį laukiu jos su Irša atvažiuojant. Laukiu ilgai, nerimauju. Ji pagaliau atvažiuoja. Linksma, nudžiugus, kad niekas jos nepatriko.

Vedam. Gyvenam vienus metus Prūsijoje. Laimingi, vienas nuo kito negalėdami atsi-traukti. Grįžtam Skardžiuosna, susitaikom su tėvais. Visi mums palankūs, visi draugin-gi. Aš pastebiu net, kad mano kupros mažėja, mano savijauta auga.

Matau kiekvieną detalę, kiekvieną smulkmeną mūsų gyvenimo. Galiu viską paliesti rankomis, tiek tikra.

Turbūt užmigau...

Švenčiam Olesėlio septynerių metų gimimo dieną. Sveikas, gražus vaikas. Gelton-plaukis. Panašus į mamą. Gal daugiau mane mėgsta. Bet nenori būt vargoninku, nenori skambinti, sako, bus malūninkas. Ar inžinierius. Aš džiaugiuos. Šiandien dovanoju jam vėjinį malūną. Pats padirbau, numaliavoju. Štai Olesėlis, darželyje ant šulo jį pastatęs, geresnio vėjo laukia, į visas puses kraipo. Aš ir Gundė žiūrim pro langą, džiaugiamės, didžiuojamės. Aš apskabinu ją, spaudžiu į save. Ji glaudžias.

- Žiūrėk, Olesėlio malūnas jau sukas, – sako Gundė. Ji taria tą vardą taip ypatingai. Jame jungias ir meilė sūnui, ir man.

- Tėveli, malūno sparnas užsikabino! – šaukia Olesėlis. – Ateik, padėk!

Skubinu padėti...

Nubudau. Pamažu, nenoromis.

Merkiu akis, guliu, noriu toliau sapnuoti.

Pro langelį ryški vėlaus ryto šviesa veržias, bet aš nesikeliu.

Girdžiu Gundės, girdžiu Olesėlio balsą, viską matau. Matau net, kad jo kairės rankos nykštukas aprištas. Įpjovė vakar, statydamas tiltą per upelį sode...

Kas beldžias į duris.

Reikėjo keltis, reikėjo eit malti. Bet visą dieną visur mačiau tik tą sapną. Svaigau nuo jo.

Gyvenau juo ilgai. Mažai valgiau, mažai gėriau. Niekas man nerūpėjo.

Pamažu pajaučiau, kad vėl prasivėrė mano didelė žaizda. Visą vasarą vėl buvau nepanašus į žmogų.

Bet laukiau, nuolat laukiau vėl tokį sapną susapnuoti.

Jis negrižo.

Aš norėčiau mirti, antrą kartą jį susapnavęs. Matyti Gundės žvilgsnį, girdėti Olesėlio balsą. Ir likti tame sapne...

Nutraukė Kuprelis.

Tyli. Niekur nežiūri. Akys nepaprastai, juodai spindi.

Vis tyli Kuprelis. Laukia ko.

Laukia.

Aš keliuos. Tyliai, palengva.

Einu į dureles, vos liesdamas aslą.

Kuprelis nemato manęs, negirdi.

Pravėriau, išėjau. Pravėriau dureles po truputį, po truputį.

Lipu laiptais žemyn. Tyliai vos liesdamas juos.

Malūnas pilnas šešėlių. Sienose, lubose. Jie sėdi ant girnų, glaudžias į piklių. Žiūri į mane. Aš sustoju, į juos žiūriu.

Čia viskas gyva. Bet viskas dabar tyli.

Aš stoviu, žiūriu, klausaus.

Man nuostabu, sunku daros. Tarytum aš įėjau į kokią paslapčių vietą, iš kur sugrižti negalima.

Stoviu, nedrįstu eiti.

XI

- Ignasėli! Kur tu? - tėvo balsas iš apačios.

Prašvito kiek akyse. Bet nedrįstu pajudėt: gyvi, slaptingi šešėliai į mane žiūri.

- Kur tu?

- Aš čia! - kuždančiai atsiliepiu.

Bėgu laiptais žemyn. Jaučiu, kad mane kas vejas. Šnabžda, kužda iš užpakalio.

- Ar sumalėt? - klausia tėvas.

- Sumalėm. Maišus ratuosna greitai neškim, - puoliau prie vieno maišo ir nešu jį.

- Nenešk taip sunkiai, - priėjo tėvas pagelbon.

Sunešėm, sudėjom. Tėvas nespėjo nei paklausti, kam taip skubinau.

- Dabar reikia Kupreliui mokėti, - sako tėvas.

- Kitą kartą.

- Kodėl? - nustebo.

- Nieko, kitą kartą.

- Gal kas atsitiko?

- Ne. Kuprelis miega.

-Jau?

- Jis labai pavargęs.

Įsėdom.

Traukia atgalion pažiūrėti. Negaliu. Atsigrižau.

- Kur tu žiūri? - atsikreipė ir tėvas.

- Važiuok, tėveli, greičiau. Važiuok! - paėmiau jo ranką ir spūsterėjau arklį.

Arklys nunešė kaip vėjas pakalnėn.

- Pavyko pirkti! Tik tu pažiūrėk, kaip eina - kaip paukštis skrenda. Tai ne Širmis, - giria tėvas.

Negirdžiu jo. Žiūriu tenai, atgalion. Ir viskas kaip paverta man matos. Malūnas stovi juodas, išdidus. Jame sėdi Kuprelis ir laukia.

Mėnesiena lietaus nuskaidrintu pavasariu mėlynuoja. Rasa žvilga, lyg palietas sidabras joje tirptų.

Naktis tyli, žemė miega.

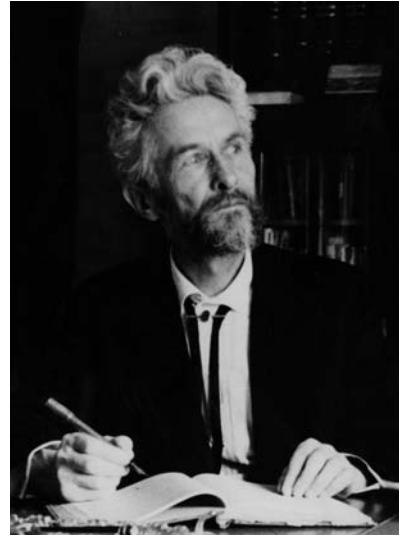
Daug kur, daug kam sapnuojas neregėti sapnai.

Ne visur, ne visiems.

Vydūnas

Vydūnas (Vilhelmas Storosta, 1868–1953) – didysis lietuvių humanistas, rašytojas, žymiausias Mažosios Lietuvos kultūros veikėjas. Aukščiausia vertybe laikydamas žmoniškumą, Vydūnas savo įvairiašake veikla siekė ugdyti sąmoningų ir laisvų žmonių tautą, kuri būtų iš esmės, o ne paviršiaus dalykuose laisva. Šį tikslą pasiekti, anot Vydūno, galima tik ugdam tautos dvasinę kultūrą, – mokslą, meną, dorovę. Tarp tautinio atgimimo asmenybių Vydūnas išsiskiria tvirtu įsitikinimu, kad tautiškumas yra ne tikslas sau, o žmoniškumo ugdymo sąlyga. Jis norėjo, kad lietuvių tauta kuo svariau prisidėtų prie žmoniškumo prado stiprinimo pasaulio kultūros raidoje (V. Bagdonavičius). Vydūnas sukūrė laisvos, nepriklausomos asmenybės ugdymo programą: *žmogus sau, tautai, žmonijai*, kuri atskleidžia humaniškumu pagrįstus asmens ryšius su tauta ir žmonija. Lietuvių kultūra su Vydūno literatūros, filosofijos kūriniiais, su M. K. Čiurlionio paveikslais peržengia tautos ir Vakarų pasaulio ribas, susiejama su Rytų civilizacijomis, kosminės višatos vizijomis. Dešimtmetyje prieš Pirmąjį pasaulinį karą Vydūno, V. Krėvės, M. K. Čiurlionio kūriniuose lietuvių kultūrinis sąmoningumas iškeliamas, Vytauto Kavolio žodžiais tariant, iki *individualybės formų po kosminiu gaubtu*.

Vydūnas gimė Jonaičiuose (Šilutės raj.). Gyvendamas Vokietijai priklausiusios Rytų Prūsijos lietuviškojoje dalyje, nuo mažens patyrė sudėtingus dviejų tautų – vokiečių ir lietuvių – santykius. Vokietijoje buvo nuosekliai vykdoma tautinių mažumų asimiliavimo politika, pagrįsta Reicho kanclerio Oto fon Bismarko idėja, – viena imperija, viena kalba (*Ein Reich, eine Sprache*). Matydamas tautos išnykimo, nutautėjimo grėsmę, Vydūnas visą gyvenimą paskiria lietuvių, pirmiausia gyvenusių Mažojoje Lietuvoje, tautinės savimones žadinimui ir ugdymui. Tėvo gyvenimo istorija būsimajam Vydūnui atvėrė už Europos esančių kultūrų akiračius. Anskis Storosta (1837–1903) buvo baigęs Berlyno evangelikų misionierių seminariją. Dėl silpnos sveikatos, – sirgo džiova, kurią paveldėjo ir sūnus Vilius, – negalėjo vykti į Afriką misionieriauti. Klaipėdos krašte ir Žemaitijoje rinko aukas misijoms, mokytojavo. Apsiskaitęs, šviesaus proto A. Storosta buvo mėgstamas aplinkinių parapijų dvasininkų, kurie dažnai svečiuodavosi jo namuose, diskutuodavo, – tokia aplinka įskiepijo būsimajam Vydūnui polemikos su autoritetais drąsą. Turtingoje namų bibliotekoje buvo religinių raštų, literatūros klasikų veikalų. Aštuonmetį berniuką sužavėjo ir sukrėtė Frydricho Šilerio kūriniai, – skaitęs *Mariją Stiuart* ir verkęs. Pradėjęs kurti dramos kūrinius, Vydūnas taps šileriškosios idėjų dramos sekėju. Motina – Marija Ašmontaitė (1836–1907), turtingų ūkininkų duktė, ugdė gausios šeimos, kurioje augo keturi berniukai ir dvi mergaitės, meninius pomėgius. Vaikai kartu giedodavo, grodavo. Vilius šeimos chore gavo pirmąsias dirigento pamokas, susižavėjo arfa, vėliau ją nusipirko ir kasdien

*Mūsų laikų kultūra išaugo,
žmonėms skiriant savo sąmonę
visų pirma daiktams. [...] Taip
labai ji mūsų laikų žmonių
sąmonę užniko, kad susiurbė
beveik ir visą žmoniškumą.
Bet materiniai tos kultūros
daiktai vis auga ir dar nuolatai
medžiagiškai sunkėja. Ir
dabar žmonės beveik nebėra jų
valdytojai, bet daiktai, griūdami
ant žmonių, visą žmoniškumą
beveik sutreškia. Galbūt, kad
kartos, kurios išliks, susipras
ir savo sąmonę skirs kitiems
dalykams. [...] Rasi tada [...] žmonės
iškils iš apkalimo, iš
nevalios į savo esmės dykybę. Ir
atsimins savo žmoniškumo.*

Vydūnas, Sąmonė

skambindavo (toji arfa saugoma Kintų Vydūno kultūros centre). Motina žadino ir vaikų romantišką vaizduotę. Remdamasis motinos pasakojimu, Vydūnas save kildino iš Krivių Krivaičio giminės. 1907 m. pasirinkta Vydūno literatūrinė pavardė atspindi didįjį tikslą – atskleisti visos tautos žmonėms tai, ką esmingo mąstytojas ir menininkas yra suvokęs, išvydęs. Jo dramų pagrindinių veikėjų varduose taip pat pasikartoja dalelytė „vyd“ (Tautvyda, Milvydas, Vidė, Grožvyda).

Vilhelmas Storosta mokėsi Ragainės mokytojų seminarijoje, čia parašė pirmuosius literatūrinius kūrinius vokiečių kalba. Ragainėje penkiolikmetis Vilius perskaitė Aušrą, kurios pirmuosius numerius iš Albano ir Kybelkos spaustuvės parnešė brolis Frydrichas, mokėsis ten raidžių rinkėjo amato. Aušros paveiktas, ypač susižavėjęs Jurgio Zauerveino¹ balade *Macilenas ir Gražina*, Vilius apsisprendžia rašyti lietuviškai. Apsisprendimą paskirti gyvenimą tautinei veiklai paskatino Aušroje išspausdinti Jono Basanavičiaus straipsniai, kuriuose būsimajam Vydūnui imponavo „pastangos ryšį tarp gyvenančios lietuvių kartos ir senesnių lig tolimesnių kartų padaryti kuo sąmoningiausia“. Vėliau, susibūčiuliavus, J. Basanavičiaus asmenyje Vydūnas matė atgimstančios tautos žmogaus idealą. Kaip šių dviejų tautinio atgimimo asmenybių reikšmę suvokė amžininkai, atskleidžia trumpas istorijos epizodas. Kaune, Rotušės aikštėje, į Vydū-

no paskaitą skubantis Basanavičius sutinka paskaitos skaitytoją ir pasisiveikina: „Tautos Patriarchas² sveikina Tautos Pranašą“. Basanavičius, laikomas tautos pradininku, sukūrė ju, visuomenėje buvo ir yra suvokiamas kaip garbingas patriarchas. Vydūnas, kurio mintis nukreipta į ateitį, kurioje lietuvių tauta matoma pilnavertė savo sukurtos kultūros reiškinys tarp visų pasaulio tautų, amžininkų buvo suvokiamas kaip tautos pranašas.

Baigęs seminariją, dvidešimtmetis Vilhelmas Storosta mokytojavo Kintų pradinėje mokykloje (1888–1892), vedė Klarą Fiulhazę. Nuo 1892 m. dirbo mokytoju Tilžės devynklasėje berniukų mokykloje. Gyvendamas Kintuose įstengė pažaboti džiovą, tais laikais nepagydomą ligą, kuri nusinešė daug jaunų gyvybių, – tapo vegetaras, išmoko rūpintis sielos ir kūno sveikata. Savo patirtį apibendrino knygoje *Sveikata, jaunumas, grožė* (1928). Mokyto-

¹ Jurgis Zauerveinas (slapyvardis – *Girėnas*, 1831 01 15 Hanoverijoje, Vokietija – 1904 12 16 Kristianijoje, dab. Oslas, Norvegija, palaidotas Gronau, Vokietija) – sorbų kilmės poliglotas, filosofijos daktaras, Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjas, publicistas, poetas. Gerai mokėjo 62 kalbas, susikalbėjo apie 200 kalbų, rašė eiles daugiau kaip 30 kalbų. Nuo 1875 m. maždaug 25 metus gyvenęs Klaipėdoje ir susižavėjęs lietuvių kalba kovojo už jos teises, aktyviai bendradarbiavo lietuvių spaudoje, bendravo su Didžiosios ir Mažosios Lietuvos tautinio sąjūdžio veikėjais, lietuviškai parašė daugiau kaip 300 eiliuotų kūrinių. Labiausiai jį išgarsino 1879 m. parašytas ir pirmą kartą laikraštyje *Lietuviška ceitunga* paskelbtas eilėraštis „Lietuvninkai mes esam gimę“ (vėliau pavadintas „Lietuviais esame mes gimę“), kuris laikomas Mažosios Lietuvos himnu.

² Patriarchas [gr. patriarchēs – protėvis, giminės pradininkas].

jaudamas Vilhelmas Storosta pasižymėjo plačia erudicija, dėstė vokiečių, anglų, prancūzų, lietuvių kalbas, geografiją, istoriją, kūno kultūrą. Siekdamas tapti rašytoju, iškėlė sau tikslą „žvilgtį į gyvenimą gilinti“ ir „dvasinį regratį plėsti“, „susipažinti su galutiniais įvairiausių mokslų žiniomis“. Jis pasinaudojo liaudies mokytojams suteikta galimybe per atostogas laisvo klausytojo teisėmis studijuoti Vokietijos universitetuose. Keletą vasarų praleido Greifsvaldo, Halės, Leipcigo, Berlyno universitetuose, čia studijavo filosofiją, literatūrą, meną, sociologiją, gamtos mokslus, teisę, mokėsi senosios sanskrito kalbos.

Vydūnas iš sanskrito į lietuvių kalbą išvertė vieną svarbiausių indų religinių tekstų – *Bhagavadgītą* (išsp. 1947). Leipcige susipažino su teosofija, kuri tapo vartais į senąją indų filosofiją. Teosofija neteikė pirmumo jokiai iš religijų. Teosofai teigė, kad skirtingomis kalbomis yra nusakomos tos pačios ezoterinės tiesos. Ši idėja sustiprino Vydūno pagarbą senajai lietuvių religijai, kuriai daug dėmesio skiriama grožiniuose ir filosofiniuose veikaluose. Paveiktas indų filosofijos, Vydūnas kaip pagrindinį uždavinį pasirinko moralinio atsparumo ugdymą savo tautoje. Mąstydamas apie lietuvių tautos reikšmę pasaulyje, dar 1910 m. rašė: „Mes iš tikro esame nepaveikiamos galybės, o tą auginkime. Negali būti mūsų uždavinys pasidaryti galingais tarp didžiųjų valstybių. Mes galime būti galingais toje galybėje, kuri jokių paprastų galybių nepaveikiama. Mes galime doroje milžiniais pastoti.“

1912 m. Vydūnas išėjo į pensiją, tik retkarčiais sugrįždavo į pedagoginį darbą (lietuvių kalbą dėstė Rytų seminare prie Berlyno universiteto, literatūrą Telšių gimnazijoje, mokytojų kursuose Palangoje). Visas jėgas skyrė kultūrinei veiklai, į kurią įsitraukė nuo 1895 m., pradėjęs diriguoti jau dešimtmetį veikusios kultūros draugijos „Birutė“ chorui.

1899 m. Vydūnas įsteigė *Tilžės lietuvių giedotojų draugiją*, kuriai vadovavo iki 1935-ųjų, – tada buvo uždrausta visų lietuviškų kultūros draugijų veikla. Giedotojų draugija, užsimojusi „giesmėmis, dainomis, ir visokiais ypač dramatiškais vaidinimais meilę į lietuvių kalbą ir tautą žadinti ir tuomi lietuvių kilmę į garbę iškelti“, kasmet Tilžėje, Klaipeidoje ir kitose Mažosios Lietuvos vietose rengdavo šventes, kuriose buvo vaidinami Vydūno draminiai kūriniai. Giedotojų repertuaro dainos išspausdintos knygoje *Lietuvos aidos. Klänge aus Litauens* (1904), *Lietuvos varpeliai* (1909).

Neradęs to meto lietuvių dramaturgijoje veikalų, kurie ugdytų ir taurintų atgimstančios tautos dvasią, Vydūnas pats parašė ir režisavo per keturiasdešimt dramų. Idėja sintetiškai aprėpti istorinį lietuvių tautinės sąmonės ir dvasinės kultūros brendimo kelią, išreikšti žmonijos dvasinę evoliuciją ir ją stabdančias kliūtis, Vydūno išreikšta lietuvių dramaturgijoje nauju vaidavimo būdu, nauja teatrine forma. Vydūnas teatro scenoje vaizduoja ne realistinį gyvenimo paviršių, o vidinį, dvasinį žmogaus gyvenimą, moralinio tobulėjimo vyksmą. Vydūno dramoms lietuvių literatūroje išsiskiria stiprių ir savarankiškų moterų paveikslais, kurie būdingi protestantiškųjų Prūsijos lietuvių vaizduosenai. Vydūnas atskleidžia moterų stiprybę, kurią iškelia Mažvydas, vardydamas gausybę galingų deivių, Donelaitis – piktindamasis „žyniavimo bobiško“ galia.

1900-aisiais Vydūno vadovaujami giedotojai suvaidino trilogiją *Probočių šešėliai* (išsp. 1908), kurioje ieškoma atsakymo į klausimą, kodėl žmogus, atsižadėjęs gerovės svietimoje šalyje, turi sugrįžti į savo vargingą tėvynę, dirbti jos labui („kodėl tik nepasilikau, kur buvęs? / Be sunkenybių gyvenau“, – klausia savęs pagrindinis veikėjas Tautvyda). Vydūnas atgimstančios tautos žmonių sąmoningumą žadina užduodamas klausimus:

kokią prasmę žmogui turi tautiškas, tauta, tėvynė? Trilogijos finale pateikiamas atsakymas, – žmogiškosios būties pilnatvei patirti yra būtinas sąmoningas tautinės tapatybės suvokimas. Vydūnas, kaip ir F. Šileris, kuria idealą pasiekusį herojų: Tautvyda pamilsta tėvynę ir yra pasiryžęs nuoširdžiai aukoti jai visas savo jėgas. *Probočių šešėliuose* vaizduojami santykiai tarp žmogaus ir tautos, tėvynės yra grindžiami meile ir sąmoningu įsipareigojimu. „Būt prie manęs, tai ne tiktai / pajaust ramybę, būti sau laimingu. / Yra tai ir uždavinys“, – Tautvydai atsako Daiva, dramoje įkūnijanti kuriančią tautos galią. Herojės vardą, kuris tapo vienu populiariausių moteriškų vardų, Vydūnas parenka iš sanskrito kalbos, – Daiva reiškia lemtį, dalią. 1908 m. pasirodžius *Probočių šešėliams*, Vydūnas iš karto pripažįstamas moderniu rašytoju, į kurį privalo lygiuotis lietuvių istorinės dramos kūrėjai. Sofija Kymantaitė, skelbdama istorinės dramos konkursą, Vydūną pateikia kaip pavyzdį: „istorijoje reikia ieškoti gilesnės prasmės. Pavyzdį parodė Vydūnas „Probočių šešėliuose“. [...] tik tokiu būdu rašytos istorinės dramos gali šiandien būti reikalingos.“ 1910 m. knygoje *Lietuvoje* S. Čiurlionienė-Kymantaitė kritiškai vertina lietuvių literatūrą, kuri esanti tik „liaudžiai skaitymėliai“, į bendrą būrį neskiria Vydūno ir Herbačiausko, „nes jie, kaip stipri savybi talentai, rastų priderančią vietą kiekvienoje visuomenėje“.

1902 m. giedotojai suvaidno pirmąją trilogijos *Amžina ugnis* (išsp. 1913) dalį „Romuva“, kurioje Vydūnas atkuria ikirikščioniškosios lietuvių religijos apeigas, atskleidžia senosios kultūros gilią prasmę. Pagrindinė dramos veikėja Grožvyda – paskutinė vaidilutė, kuri tampa vyriausiąja krive, byloja, kad savosios kultūros esmę suvokiantis žmogus yra stiprus ir nepriklausomas. Kryžiuočiams griaunant lietuvių šventyklas, Grožvyda nesugniūžta katastrofos akimirka: „Kitų neatsiklausiu, / kas šventa. Garbinu, kas šventa man“. Sąmoningo žmogaus stiprybė atskleidžiama ir Pirmojo pasaulinio karo įvykiais grindžiamoje tragedijoje *Pasaulio gaisras* (išsp. 1928). Magė išaukština kuriančiąją moters galią: „Vyrams griaujant senąjį amžių, mums, mergaitėms, reikia kurti naująjį. Vyrai žudydami pagaliau pasibjaurės savo nežmoniškumu. Tuo tarpu mes auginsime gyvybę ir malonumą. Tautos atsigaua tikrai iš moterų, iš jų širdies tyrumo.“

Anot Vydūno gyvenimo, filosofijos ir kultūrinės veiklos tyrėjo Vacio Bagdonavičiaus, Vydūno vadovaujama Giedotojų draugijos veikla turėjo įrodyti, kad lietuvių kultūra – ne atsitiktinai išlikęs relikvas, ne muziejinis dalykas, o stipriai pulsuojantis kūrybinis procesas, turįs plėtotės perspektyvą. Giedotojų draugija tapo kultūrinio Prūsų lietuvių gyvenimo centru, iš kurio išsižiebė daugelis naujų kultūros židinių įvairiose Mažosios Lietuvos vietose. 1908–1914 m., anot Vydūno, buvo tikri lietuviškų draugijų dygimo metai. Kovos už lietuviškumą išsaugojimą tarp Prūsų lietuvių Vydūnas nelaikė savitiksle. Jos prasmė esanti gilesnė. Tai kova už žmoniškumą, kuris, jo manymu, menkėja ir nyksta, individui nutraukus santykius su tauta, jos dvasiniu palikimu.

Mažosios Lietuvos kultūros gyvybingumą teigė Vydūno raštai (literatūrinį palikimą sudaro per 60 knygų). Vydūno dramainai ir filosofiniai veikalai spausdinami knygose, kurios kelia pasigėrėjimą puikiu meniniu lygiu. Vydūno veikalus apipavidalino Paryžiuje dailės studijas baigęs Adomas Brakas (1886–1952), iliustracijas Vydūno trilogijai *Probočių šešėliai* sukūrė garsus vokiečių Jugendo stiliaus menininkas Fidus (Hugas Hopeneris, 1868–1948), trilogijai *Amžina ugnis* – Petras Rimša (1881–1961). Vydūno raštai parašyti jo paties sukurta rašyba, pasižymi Mažosios Lietuvos kalbos ypatumais. Antanas Vaičiulaitis taip aiškina Vydūno kalbos stiliaus kitioniškumą: „jo žodis yra asketiškas, tartum žemės nesiekęs ir todėl iš paprastų šio pasaulio sūnų reikalaujantis prijunkimo, ilgesnės bičiulys-

tės, kolei tampa savas ir širdžiai artimas.“

Svarbiausi Vydūno idėjas atskleidžiantys filosofiniai veikalai – traktatas *Mūsų uždavinys* (1911, 1921), *Tautos gyvata* (1920), *Sąmonė (Sąmoningumas ir nesąmoningumas)*. *Žvilgsniai į gyvenimo esmę* (1936) skiriami nepriklausomos valstybės piliečiams (1921 m. perleistas papildytas *Mūsų uždavinys* dedikuojamas „Lietuvių tautai, tvirtinančiai savo nepriklausomybę“). Vydūnas žadino lietuvių sąmoningumą, ugdė kritinį mąstymą: dėl ko tautai reikia siekti laisvės, kokia yra tautos laisvės prasmė, kaip turi gyventi tautos žmonės, kad būtų gerbiama kitų tautų ir gerbtų save. „Svarbiausia ir esmingiausia kiekvienos tautos jėga yra jos savigarba. Kur ji sunaikinama, ten tauta nesulaikomai žengia į pražūtį“, – rašė Vydūnas. Filosofiniuose raštuose pabrėžiamas tautos auginimas, – tai pagrindinis mūsų visų uždavinys: „niekuomet neturėtų būti klausiami, ar išliks tauta, ar ne, bet visumet: *kaip auginsime tautą* [išskirta Vydūno]. Augančioji tauta išliks savaime. Bet, vien žiūrėdami į jos išlikimą, pamirštame to *išlikimo sąlygas*, o tai *augimas ir auginimas*. Į tai reikia visą manymo ir veikimo galią kreipti. *Tautos augimui reikia visa aukoti*. Kiekvienas tą, kuo tiki tautą geriausiai auginti. Bet vis ir vis turi būti apsvarstoma, ar iš tikro tauta auginama. Labai lengvai darbas virsta tautos naikinimu“. Asmenybės vertė taip pat matuojama indėlio į tautos auginimą mastu: „*Reikėtų „veikėjus“ daugiau pagal tai nusverti, kiek su jais aukštesnė gyvybė tautoj didėja, kiek lietuvių sąmonė jų darbais žadinama, kiek lietuvių dora keliama, kiek jų vidaus gyvenimas lobinamas, skaidrinamas ir puošiamas*“ [išskirta Vydūno]. Lietuvių mąstytojas iškelia kiekvieno žmogaus, kiekvienos tautos reikšmę „visumos gyvenime. Kiekvienas jame turi savo uždavinį“. „Man rūpėjo, – apibendrina Vydūnas savo gyvenimą straipsnyje *Tautinė mano amžiaus veikla*, – kad lietuvių mąstymas ir visas jų sąmoningumas švitėtų, kad [jie] esmiškai taptų visokios pagarbos verti.“

Vydūnas rašė ne tik lietuviams, bet ir kitų tautų žmonėms, turėdamas tikslą „kelti mūsų tautos esimą į tautų sąmonę“. 1916 m. vokiečių kalba išleidžia knygą *Lietuva praeityje ir dabar*, ji pasirodo prancūziškai Ženevoje (1916), lenkų (1919), rusų (1921) kalbomis Vilniuje. Knyga supažindina skaitytojus su Lietuvos istorija bei dabartimi, lietuvių kultūra, iškiliausiais jos atstovais. Knygoje teigiama, kad lietuvių tauta jau keli dešimtmečiai yra pabudusi ir įrodė savo kūrybinį gyvybingumą, o drauge – teisę į laisvą apsisprendimą, politinį savarankiškumą. Norintiems išmokti lietuvių kalbos Vydūnas parengia žodyną – *Vokiečių–lietuvių žodžių rinkinys* (1916), lietuvių kalbos vadovėlį (1919). Problemiškus lietuvių–vokiečių santykius atskleidžia du monumentalūs Vydūno veikalai – tragedija *Pasaulio gaisras* (1928) ir vokiečių kalba parašytas istoriosofinis traktatas *Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių* (1932, liet. k. 2001). Knygos buvo pripažintos kenksmingomis gyvybiškai svarbiems Reicho interesams, 1934 m. neišplatinta tiražo dalis buvo konfiskuota.

Po Pirmojo pasaulinio karo kultūrinį darbą ap sunkino revanšistinių grupuočių išpuoliai prieš lietuvių tautybės žmones ir ypač prieš Vydūną. Ilgaplaukis lietuvių mąstytojas garsėjo „gandiška elgsena“, ramiu elgesiu, kuris dažniausiai nuslopindavo agresiją. Kartą į Giedotojų draugijos repeticiją įsiveržė nacistai ir, tikėdamiesi išprovokuoti konfliktą, liepė giedoti vokiečių himną. Vydūnas ramiai atsakęs, kad himnas bus pagiedotas. Jam patiko himno muzika, kurią sukūrė Haidnas. Vydūnas ėmė išraiškingai diriguoti, salėje pasklido nuostabios muzikos garsai. Įsibrovėliai buvo priblokšti, jie padėkojo, atsiprašė ir išėjo. Išprovokuoti konflikto ir apkaltinti Giedotojus Vokietijos įžeidimu nepavyko. Vydūnas Prūsijos lietuvių ir Vilniaus krašto lietuvių interesus gynė Europos tautinių mažumų kongrese (didžiausias laimėjimas – gautas leidimas steigti privačias lietuviškas

*Svarbiausia ir esmingiausia
kiekvienos tautos jėga yra jos
savigarba. Kur ji sunaikinama, ten
tauta nesulaikomai žengia į pražūtį.*

Vydūnas

mokyklas). 1938 m. septyniasdešimtmetį Vydūnas sutiko kalėjime, iš kurio paleistas tik pasigirdus Lietuvos, Vokietijos žymių rašytojų protesto balsams. 1944 m. su Tilžės gyventojais evakuotas Vokietijos gilumon. Nuo 1946-ųjų gyveno Detmolde. Įsijungė į kultūrinę evakuotų Rytų Prūsijos lietuvių bei Lietuvos pabėgėlių veiklą, bendradarbiavo spaudoje. Vydūnas mirė Detmolde 1953 m. vasario 20 d., likus mėnesiui iki 85-ojo gimtadienio. 1991 m. spalio

19 d. Vydūno palaikai visam laikui atgulė Bitėnų kapinaitėse prie Rambyno.

Vydūnas, filosofiją laikęs pasaulėžiūra, kuri padeda praktiškai pervarkyti pasaulį, atgaivinti pusiausvyrą tarp sparčių materialistinės civilizacijos vystymosi tempų ir žmogaus dvasinės raidos pokyčių, lietuvių humanistinę mintį susieja su žymiausių XX a. pirmosios pusės pasaulio humanistų, – Alberto Šveicerio (1875–1965), Rudolfo Štainerio (1861–1925) idėjomis. Vydūno humanistinėms idėjoms ypač artima yra Indijos nacionalinio išsivadavimo judėjimo lyderio, filosofo, rašytojo, pedagogo Mahatma Gandžio (1869–1948) pasaulėžiūra ir filosofija. Gandis žmoniškumo vertybei suteikė pasaulį perkuriančią galią. Jis yra laikomas trijų pagrindinių XX a. revoliucijų katalizatoriumi, – revoliucijos prieš kolonializmą, prieš rasizmą, prievartą tarp žmonių ir tarp tautų.

Rytų Prūsijoje gyvenusiam Vydūnui pirmasis veiklos impulsas buvo lietuviams grėsęs nutautėjimas, tačiau jo idėjos peržengė Mažosios Lietuvos ir XX a. pirmosios pusės ribas. Nepriklausomoje Lietuvoje Vydūno idėjos didžiausią įspūdį darė jaunimui. Apie Vydūno poveikį rašęs Rapolas Serapinas pabrėžia: „ne visam ir ne jų daugumai, bet tiktai „maištingajai“ jo daliai, kuri savyje juto kuždantį nerimą, raginantį kaip nors išsiveržti iš užsibuvusios stagnacijos [...], kuriai koptų įspūdį darė lėkštas ir marinančiai blankus mechanistinis materializmas.“ Tarp maištingųjų – ir būsimoji senųjų kultūrų archeologė Marija Alseikaitė-Gimbutienė, vaikystėje susipažinusi su Vydūnu – asmenybe, vėliau – su jo kūryba (vadovaujama V. Mykoloičio-Putino, Kauno universitete parašė studiją *Tautosakos elementai Vydūno kūryboje*). Vydūno kūriniuose atskleistą humanistinio moters kultūros pasaulio idėją archeologė patvirtino Deivės Civilizacijos Senojoje Europoje tyrimais, kurie išgarsino Gimbutienę visame pasaulyje.

Sovietmečiu, iki 7-ojo dešimtmečio pabaigos, Vydūno vardas buvo išbrauktas iš lietuvių kultūros istorijos. 1968 m., minint Vydūno gimimo šimtmetį, Vilniaus universiteto „Kiečio teatre“ pastatyta tragedija *Pasaulio gaisras* (rež. Vladas Limantas) įrodė, kad Vydūno dramaturgija gali teikti teatrui naujų, modernizuojančių impulsų. Jonas Lankutis į literatūros istoriją Vydūną įrašė po Maironio: „Jeigu Maronis savo lyrika troško pažadinti tautą iš amžių miego, tai Vydūnas nori, kad drama nukreiptų pabudusios tautos valią ir troškimus aukštų humanistinių idealų linkme, taptų svarbia tautos dvasinio savarankiškumo ir moralinio pilnavertiškumo formuotoja.“ Vydūno ikirikščioniškosios Lietuvos kultūros idėjos atgimė etnokultūrinėje Romuvos draugijos veikloje. Sąjūdžio metu 1988-aisiais, ginant nepriklausomybę 1991 m. sausio 13-ąją buvo remiamasi vydūniškąja taikaus pasipriešinimo idėja. Vydūno požiūris į tautos kultūros reikšmę yra aktualus Lietuvai šiandien, atsakant į globaliojo pasaulio iššūkius. Pasaulinio garso mokslininkas, balvistas ir slavistas Viktoras Falkenhanas (1903–1987), save laikęs Vydūno mokiniu, lietuvių mąstytojo idėjas laiko itin svarbiomis kiekvienam šių laikų žmogui, kuris turi „daugiau

dėmesio skirti dvasios kultūrai, asmenybei ugdytis. Be materialinės gyvenimo pusės, žmogus turi ir dvasinę, ir kuo greičiau jis suvoks visą jos svarbą, tuo geriau tiek atskirai asmenybei, tiek tautoms, tiek visai žmonijai.“

Siūloma literatūra: Vydūnas, *Amžina ugnis, Probočių šešėliai, Pasaulio gaisras*, Vilnius: Alma littera, 2001; Vacys Bagdonavičius, Aušra Martišiūtė-Linartienė, „Vydūnas“, in: *Lietuvių literatūros istorija. XX a. pirmoji pusė. II knyga*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 21–70.

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis

Lietuvių meno padangėje lyg meteoras švystelėjęs **Mikalojus Konstantinas Čiurlionis** (1875–1911) iššyk po savo ankstyvos mirties tapo mitine figūra. Jo kūryboje atsiveria iki tol netyrinėti akiračiai, kosminių vizijų pasaulis, kurio slenksčio lietuviai menininkai niekada anksčiau nebuvo peržengę. Čiurlionis, buvo profesionalus muzikas, labiausiai išgarsėjęs dailės darbais (nors vaizduojamojo meno studijoms rimčiau atsidėjo palyginti vėlai), siekė kelių menų harmonijos, jautė, kad žodį, vaizdą ir garsą sieja tie patys vaizduotės dėsniai. Novatoriški Čiurlionio darbai buvo stiprus impulsas simbolistams ir neoromantikams, jo autoritetu rėmėsi Balys Sruoga, gindamas modernistinę estetiką polemikoje su nuosekliu tradicinio meno, klasicistinių dėsnių gynėju Aleksandru Dambrausku-Adomu Jakštu, tačiau didžiajai publikos daliai, net vadinamajam kultūros elitui, jo kūryba kėlė veikiau

nuostabą negu susižavėjimą. Pasaulis ir muzikos, ir tapybos kalba išreikštoje menininko vizijoje skleidėsi kaip išaukštinta, iškilmingos patetikos persmelkta panteistinė idealybė, kuriai svetimas kasdienybės skurdas ir laikinumas.

Čiurlionis amžininkų prisiminimuose išskyla ne vien kaip vienišo, nuo minios atsiribojusio menininko figūra – romantinio geniaus emblema. Jis aktyviai dalyvavo kuriant pirmąsias meno draugijas, organizavo parodas ir chorų koncertus, neatsisakydavo paskambinti fortepijonu net draugų rengiamose vakaronėse. Išgyvenęs dėl to, kad konservatyvi ir blogų pavyzdžių sugadinta publika šaltai atsiliepia apie jo kūrybą, Čiurlionis norėjo būti suprastas ir net buvo parašęs komentarus sudėtingiausiems savo paveikslų ciklams, kad giliosios jų prasmės atsivertų ir paprastiems sodiečiams (deja, šie komentarai neišliko). Literatūros istorijai svarbūs lenkiškai rašyti Čiurlionio laišakai, ypač skirti žmonai Sofijai Čiurlionienei-Kymantaitei (1886–1958) – rašytojai, neoromantinės krypties, padėjusios pagrindą lietuviškajam modernizmui, pradininkei. Juose greta emocionalių poetinių impresijų gausu dailininko ir kompozitoriaus kūrybos motyvų variacijų, komentarų, daug medžiagos to meto kultūros istorijai. Pasak jo kūrybos tyrinėtojo Vytauto Landsbergio, šiuos laiškus galima laikyti grožiniais kūrinių: „vaizduotės polėkis [juose virsta] poetizuota pasaka, moters garbinimas – įkvėptu himnu ar ode [...]. Rašęs vienam artimam žmogui, M. K. Čiurlionis prabyla ir darosi artimas daugeliui.“

Mikalojus Konstantinas buvo vyriausias iš devynių Druskininkų bažnyčios vargonininko vaikų. Būsimasis kompozitorius gimė 1875 m. rugsėjo 22 d. Varėnoje, 1889 m. šeimos draugo gydytojo Juozapo Markevičiaus rūpesčiu atsidūrė Plungėje, kur muzikavo kultūros mecenato, kunigaikščio Mykolo Oginskio dvaro orkestre. Čia ėmė reikštis jo kūrybinės galios, gimė pirmieji muzikiniai kūrėliai. 1894–1899 m., kunigaikščio finansiškai remiamas, jaunas muzikas studijavo Varšuvos, o 1901–1902 m. stažavo Leipci-

go konservatorijoje. Leipcige itin daug dėmesio skyrė žymiausių XIX a. kompozitorių studijoms. Lavinantis ir lavinant kitus (muzikas Varšuvoje ilgokai užsiėmė privačiomis muzikos pamokomis, nes reikėjo išlaikyti čia studijavusius jaunesnius brolius) galutinai susiformavo jo muzikinis skonis, prabudo kūrybinės galios: 1900–1901 m. Čiurlionis sukūrė simfoninę poemą *Miške*, kurioje susiliejo tėvynės nostalgija, lietuviškos gamtos grožio pažadinti įspūdžiai ir romantinės muzikos (Richardo Štrauso, Hektoro Berliožo) melodinės struktūros. Ankstyvuojų kūrybos laikotarpiu, apibrėžiančiu 1896–1903 m., Čiurlionis reiškėsi kaip romantikas, besižavintis Frederiko Šopeno virtuoziška technika, net kuriantis tų pačių žanrų kūrinius: valsus, mazurkas, polonezus. Studijuojant Leipcige įvyko lūžis Čiurlionio kaip kompozitoriaus pasaulėvokoje: susipažinęs su tuo metu populiarėjančia atonaliąja muzika, jis ėmė linkti į modernesnes išraiškos formas. Baigęs studijas, pradėjo kurti simfoninę poemą *Jūra*, aranžavo lietuvių liaudies dainas, taip prisiliedamas prie autentiškos, archajiškiausios tautos kūrybos dalies – tautosakos. Iš viso priskaičiuojama 350–400 muzikinių Čiurlionio kūrinių – daugiausiai skirtų fortepijonui, taip pat svarbūs simfoniniai opusai (be simfoninių poemų, dar paminėtina kantata *De Profundis*, nebaigta I simfonija), vokaliniai kūriniai.

Profesionaliai domėtis dailė Čiurlionis pradėjo gana vėlai: nuo 1902 m. Varšuvoje mokėsi tapybos, bet buvo nusivylęs akademinio tapybos kurso programa. Nenumaldomą vaizduojamojo meno trauką stiprino ir atsivėrusio pasaulio vaizdai: 1905 m. aplankė Krymą ir Kaukazą, o po metų išsirengė į kelionę po Europos meninio gyvenimo centrus – Drezdeną, Prahą, Vieną, Niurnbergą ir Miuncheną. Keliaudamas Čiurlionis ne tik tapė, kūrė muziką, bet ir fotografavo kalnus ir jūrą nuosavu „Kodak“ fotoaparatu. Nors Čiurlionis turėjo galimybę susipažinti su reikšmingais dailės šedevrais, tačiau nesivaikė madų ir nekopijavo, mėgino žengti savitu keliu. Būdamas artimas simbolizmui ir sparčiai plintančiam *art nouveau* stiliui, liko savitas, buvo linkęs į vaizdines abstrakcijas, filosofinius apibendrinimus: laivas, kalnas, varpas ar miškas jam nėra tiesiog objektai erdvėje, bet ir simbolinės, metafizinės reikšmės figūros. Greta tradicinių tapybos žanrų Čiurlionis sukūrė naujų – jis siekė vaizdų kalba perteikti sonatos, preliudo, fugos kompozicines struktūras. Erdvės efektams skyrė gerokai daugiau dėmesio negu spalvų dermei. Simbolistams įprastas temas (viršūnių ir bedugnių, sutemų ir ryškių žiburių) jis interpretavo itin abstrahuota forma, išlaikydamas filosofines potekstes. Čiurlionis išmanė savojo laiko filosofinį kontekstą, buvo susipažinęs su mąstytojų iracionalistų Frydricho Nyčės, Artūro Šopenhauerio idėjomis. Mirties, išnykimo, gyvenimo trapumo ir žavėjimosi egzistencijos stebuklu, jos motyvai amžinąją dinamiką persmelkia visą Čiurlionio kūrybą pradedant ankstyvuojų ciklu *Laidotuvių simfonija* (1903).

Tėvynėje Čiurlionis buvo mažai žinomas, jam sunkiai sekėsi gauti muzikos mokytojo darbą Vilniuje. Iš laiškų draugams susidaro įspūdis, kad lietuvių visuomenė Čiurlionio vizijoms dar nebuvo pribrendusi, meniniai jo ieškojimai atrodė egzotiški, su menininko darbais nemokėta elgtis pagarbiai, neįžvelgta jų tikroji vertė. Jam teko išgyventi ir kon-

*Žmogui vienui vienam būna tvanku,
ankšta ir tamsu. Žmogaus siela
neturi sparnų primygti nuosavam
„aš“. Sunku jai tada, bet kuo
plačiau sparnus išskės, kuo didesnę
ratą apsuks, tuo bus lengviau, tuo
laimingesnis bus žmogus.*

M. K. Čiurlionis

*Muzika – tai Dievo pasiuntinys,
atsiūstas judinti švelniausias ir
geriausias mūsų sielos stygas,
raminti širdis, suvargusias gyvenimo
rūpesčiuose, guiti iš jų melus,
nedorybes, pavydus, neapykantas.*

M. K. Čiurlionis

fliktus su publika, ir spaudos kritikos išpuolius. Kartais lipdavo nuo scenos nepabaigęs skambinti preliudo, publikai nesivaržant garsiai replikuoti.

Apie tą laikotarpį Čiurlionis su kartėliu rašė: „Santykiai su broliais lietuviais labai sunkūs. [...] Kiekvienas, nors ir kvailas, dedasi daug išmanęs, o į pažangius žmones, kurie tikrai ką nors galėtų padaryti, žiūrima su įtarimu ir nepalankiai.“ Šave Čiurlionis priskyrė „pažangiųjų“, liberalų visuomeninei stovyklai,

tačiau stengėsi įveikti ideologines priešpriešas, pakilti virš vienadienių partinių interesų: jo draugai buvo įvairių tautų ir skirtingų pasaulėžiūrų žmonės. Tautiniam sąjūdžiui, suaktyvėjusiam po 1905 m. sukilimo, menininkas atidavė daug jėgų: 1907 m. rūpinosi pirmosios lietuvių dailininkų parodos Vilniuje, Petro Vileišio rūmuose, rengimu, pateikė jai ir vėliau vykusioms parodoms nemažai paveikslų, prisidėjo prie Lietuvių dailės draugijos steigimo, 1908 m. vadovavo *Vilniaus kanklių* draugijos chorui, nutapė scenos uždangą *Rūtos* draugijos salei, kurioje vyko vaidinimai. Patriotinis įkarštis ir rūpestis tautinės kultūros brandinimu derėjo su universalia, laiko ir erdvės ribų nevaržoma simbolika, atvira įvairiausioms interpretacijoms.

Čiurlionio menas beveik nepriklauso nuo istorinio konteksto, įtaigiai veikia skirtingos kultūrinės patirties žiūrovus. Bibliiniai, krikščioniški motyvai pinasi su panteistiniu pasaulėvaizdžiu, kai kuriuos siužetus diktuoja pašąmonė. Esama kūrinių, kuriuose pasitelkiant tautodailės motyvus ar Vyčio simboliką menine kalba primenama tautinės savivokos reikšmė (*Miestas. Preljudas*), gaivinama archajiškus tautos pašąmonės lygmenis siekianti mitologinė tradicija (paveikslai *Žemaičių kapinės*, *Žemaičių koplytstulpiai*, *Perkūnas, Aukuras*).

Kūrybai sparnus suteikė meilė. Gabrieliaus Landsbergio-Žemkalnio pjesės *Blinda* repeticijoje 1907 m. Vilniuje Čiurlionis sutiko Sofiją Kymantaitę, kuri ne tik paskatino mokytis lietuvių kalbos (menininko tėvų namuose iki tol kalbėta lenkiškai), bet ir sukėlė tikrą jausmų audrą, įamžintą laiškuose. Atsirado daugiau pasitikėjimo savo jėgomis, Čiurlionis ėmė puoselėti ambicingus planus: užkariauti Peterburgo dailės salonus, gal net sulaukti pripažinimo tuometinėje pasaulio meno sostinėje – Paryžiuje. Kymantaitės-Čiurlionienės eseistikos knygoje *Lietuvoje* (1910) atsirado vietos jos vyro tekstams, juodu kartu planavo kurti nacionalinę operą „Jūratė“. Įsimylėjęliai, paskyrę vienas kitam daug šviesaus ilgesio sklidinų laiškų, dar nenujautė, kad jų planams nelemta išsipildyti. Jų santuoka 1909 m. sausio 1 d. Šateikių bažnytelėje turėjo žymėti naujos eros pradžia, ir abu šį įvykį sutiko su neslepiamu dvasios pakilimu. Tačiau vėlesnis laikas, praleistas ankštame kambarėlyje Peterburge, neatnešė tokios sėkmės, kokios tikėjosi Čiurlionis.

Kultūrinėje Rusijos sostinėje reikėjo ne tik būti pastebėtam, bet ir nuolat būti dėmesio centre. Lietuvoje kūręs, o tuo metu Peterburge gyvenusio Mstislavo Dobužinskio draugiškomis pastangomis talentingam lietuviui atsivėrė įtakingo dailininko Aleksandro Benua salono durys; pamažu garsėjančio kompozitoriaus kūryba skambėjo prestižinėse koncertų

salėse – renginių programėlėse greta Čiurlionio minimos Igorio Stravinskio, Aleksandro Skriabino pavardės. Tačiau įvertinimai buvo šalti ar net pašaipūs. Sunkiai sekėsi tinkamai paskirstyti kūrybinę energiją skirtingoms kūrybos sritims – kolegos dailininkai priekaištavo, kad Čiurlionis per daug laiko eikvojęs muzikai, kad tapyboje pernelyg tiesmukai mėginęs perkelti muzikinės kompozicijos principus. Čiurlionio užmojai sugrįžti prie garso ir vaizdo pirmapradžio, vienijančio lygmens atrodė pernelyg ankstyvi – tada dar tik pirmuosius žingsnius kūrybos keliu žengė muzikines struktūras tapyboje išpopuliarinę abstrakcionistai. Savo kūrybą pristatęs Rusų dailininkų sąjungos kasmetinėje parodoje, Čiurlionis iš tenykščių kritikų sulaukė daug patyčių: jie drobėse vietoj svaiginančių bedugnių įžvelgė vien šokoladinius kalnus ir virš danguje plaukiojančių riestainių kybančią majonezo saulę...

Rusų dailės sąjūdžius Čiurlionis laikė nepakankamai radikaliais, estetinis skonis atrodė pernelyg akademiškas, veikiamas senųjų mokyklų įtakos. Jam buvo svetimas ir tariamai novatoriškas estetizmas, rafinuotų linijų Obrio Berdslio grafikos tradicija, kuria sekė rusų modernistai. Kūrybiškai gniuždomas ir kenčiantis dėl buitinių nepriteklių (negalintis nusipirkti kokybiško popieriaus, dažų ir pastelių) dailininkas šiuo laikotarpiu sukūrė daug reikšmingiausių darbų, 1909 m. eksponuotų Trečiojoje lietuvių dailės parodoje – *Žalčio, Jūros ir Žvaigždžių sonatas, Karalių pasaką*, monumentalų šedevrą *Rex*.

Paskutinieji intensyvios kūrybos metai nukamavo ir išsunkė jautrų menininką – nepadėjo nė ilgos viešnagės jo ir Sofijos gimtinėse – Druskininkuose ir Plungėje. 1909 m. pabaigoje Čiurlioniui vėl išvykus į Peterburgą, jį ištiko nervinis priepuolis, turėjęs katastrofiškų padarinių jautriai psichikai. Netrukus Čiurlionis, patarus kvalifikuotiems neuropatologams sugrįžo atgal į gimtinę, ir tėvas mėgino vaduoti jį iš pašąmonės slogučių nuveždamas prie Raigardo, pažįstamo nuo vaikystės ir jamžinto viename iš triptikų.

Būklei negerėjant, Čiurlionis atsidūrė Pustelniko Raudonojo dvaro sanatorijoje Lenkijoje, kuri garsėjo pažangiu ir humanišku psichinių ligonių gydymu. Čia jį aplankė žmona Sofija, norėjusi parodyti ką tik gimusią jūdvių dukrelę Danutę. Svajonėms apie šeimos idilę nebuvo lemta išsipildyti. Savijautai pradėjus taisyti, Čiurlionis peršalo, susirgo plaučių uždegimu ir 1911 m. balandžio 10 d. mirė. Jis palaidotas Vilniaus Rusų kapinėse. Daugiausiai menininko atminimą saugančių ženklų tebėra Kaune, kur jo vardu pavadintame muziejuje sutelkta didžiausia kūrybinio palikimo dalis, ir Druskininkuose, kur atkurta Čiurlionio vaikystės namų aplinka, stovi Vlodo Vildžiūno 1975 m. pastatytas paminklas.

Sunku aprėpti didžio menininko įtaką vėlesnių kartų kūrėjams. Čiurlionio kūrybą vertino ir jo reprodukciją darbo kambaryje saugojo garsus prancūzų rašytojas Romanas Rolanas, juo žavėjosi realistinės literatūros klasikas Maksimas Gorkis. Gal būtent Gorkio autoritetas sovietmečiu neleido Čiurlionio kūrybos įkalinti uždaruose „specfonduose“ (tokių planų būta). Didžio menininko temas varijavo ištisos poetų kartos, sovietmečiu čiurlioniški motyvai ne vienam kūrėjui tapo dingstimi prabilti apie metafizines gelmes, mistinius būties pradus, kuriuos oficialioji to meto estetika demonstratyviai ignoravo – Čiurlionis tapo socialistinio realizmo dogmų nesuvaržyto meninio avangardo simboliu

O Viešpatie! Nušviesk, maldauju, kelių mano, nes aš jo nepažįstu. Išėjau priekin mūsų procesijos, o žinau, kad ir kiti paskui mane eis, bet kad tik ne šuntakiais.

M. K. Čiurlionis, „Psalmé“

(pažymėtini Eduardo Mieželaičio, Juditos Vaičiūnaitės, Sigito Gedos eilėraščiai ar net ciklai). Čiurlioniškų vizijų variacijų esama ir išeivių poetų kūryboje (Kazio Bradūno knyga *Sonatos ir fugos*, 1967).

Jau nepriklausomybės metais garsus poetas ir avangardinis kino menininkas Jonas Mekas sukėlė polemiką Čiurlionio autoritetą priešindamas Jurgio Mačiūno (1931–1978) – gerokai radikalesnio „Fluxus“ sąjūdžio ideologo figūrai. Anot jo, Mačiūną šiandien žino visas meno pasaulis, o Čiurlionis jau visas priklauso meno istorijai. Vis dėlto atrodo, kad varžybos „kas žinomesnis“ kažin ar turi prasmės meno sferoje – gausėjant interpretacijoms ir variacijoms, kintant madoms, neįmanoma nugincyti Čiurlionio kūrybos vertės ir aktualumo.

Siūloma literatūra: Rasa Andriušytė-Žukienė, M. K. *Čiurlionis: tarp simbolizmo ir modernizmo*, Vilnius: Versus aureus, 2004; *Atsiminimai apie Čiurlionį*, sud. Vygintas Bronius Pšibilskis, Vilnius: Aidai, 2006; Stasys Yla, M. K. *Čiurlionis. Kūrėjas ir žmogus*, Vilnius: Vyturis, 1992; Vytautas Landsbergis, *Visas Čiurlionis*, Vilnius: Versus aureus, 2008; Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Apie muziką ir dailę*, sud. Valerija Čiurlionytė-Karužienė, Vilnius: Vaga, 1960; Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, Vytautas Landsbergis, *Laiškai Sofijai*, Vilnius: Baltos lankos, 2011; Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Žodžio kūryba*, par. Vytautas Landsbergis, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997.

Merkelis Račkauskas

UŽRAŠAI

DVIDEŠIMT METŲ ŽEMAITIJOS UŽKAMPY

1885–1888. Žemaitijoje, prie vieškelio iš Papilės į Tryškius (kiek arčiau į Papilės pusę), yra Šiaudinės bažnytkaimis. Už bažnytėlės tarp medžių matosi ilgas, gontais dengtas, medinis namas su įstiklintu priebučiu ir baltai dažytais langinėmis. Čia 1885 metais gyveno Šiaudinės savininkas Eligiusz Taraszkiewicz¹, apie kurį motina sakydavo, kad jis buvęs „ateusz“², nes Sumos metu stovėdavęs kaip kelmas, atsiklaupdavęs tik per pakilimą ir žmonėms giedant „Šventas Dieve“. Kaimo bobelės ir mūsų pamaldi motina, klūpojusios per visą Sumą, piktindavos tokia dvarininko elgsena. To pono sūnus „cicilikas“ Juozas žuvo Vilniaus kalėjime per 1905 metų revoliuciją, pagautas pranašaujant apylinkės muzikams didžiosios lenkų karalystės atstatymą „od morza do morza“³. Jo sesuo Anulka Taraszkiewiczówna 1906 metais ištekėjo už Vegerių (prie Papilės) bajoro Jono Jogaudo, buvusio matematikos mokytojo Rygoje, o Smetonos laikais – Telšių gimnazijos direktoriaus. Tas Jogaudas su savo pasenusia Anulka 1940-ųjų metų žiemą, pasidirbdinęs dokumentus, emigravo į Vokietiją.

Priešais vieną bažnytkaimio bakūžę, kurioje gimiau, riogsojo medinė bažnytėlė su plačiais ir aukštais, raudonai dažytais šventoriaus vartais, kurie dėl savo stilingumo buvo vieno tapytojo Smetonos laikais nupiešti ir įdėti į meno žurnalą.

Negaliu pasigirti, kaip Mykolas Biržiška⁴, kad būčiau kilęs iš bajorų, nors tėvas ir pasakojo, kad jo tėvas (mano senelis) dar turėjęs bajorystės dokumentus, kuriuos praradęs per 1863 metų sukilimą. Besislapstydamas nuo kazokų, pardavęs kažkokiai bajoriui savo Gaižupio dvarelį (netoli Kantaučių bažnytkaimio), nusipirkęs Luokės miestelyje dešimt dešimtinių žemės su trobesiais ir prisirašęs prie valsčiaus. Mano senelis mėgdavo išgerti, turbūt bus ir Gaižupį pragėręs, o pasakojimą apie dalyvavimą sukilime bus, matyt, sugalvojęs iš bajoriškos ambicijos. Tėvo kilmė iš Kantaučių apylinkės buvo kažkokio kaimo dainiaus įamžinta eilėraštyje, kario pradžia taip skambėjo:

*Vargamistra iš Kantaučių,
prisiėdęs ožio plaučių,
gieda naktį, gieda dieną:
pasigenda ést avieną...*

Jei sumužikėjęs tėvas dažnai pasijuokdavo iš savo buvusios bajorystės, užtat motina rimtai sakydavos kilusi iš bajorų Kovnackių (tokia buvo jos mergautinė pavardė), gi jos motina, o mano senelė, tiesiog didžiudavosi savo kilme iš bajorų Dargvainių. Dėl tokio

¹ Čia ir toliau vartojau lenkišką (ir rusišką) parašymą kai kurių tikrinių vardų, jų nelietuvindamas, atseit rašau taip, kaip jie buvo tariami ir rašomi tuose sluoksniuose, kur augau.

² „bedievis“ (lenk.).

³ „nuo (Baltijos) jūros iki (Juodosios) jūros“ (lenk.).

⁴ M. Biržiška, *Anuo metu Vieškniuose ir Šiauliuose*, Kaunas, 1938, psl. 1.

motinos palinkimo šlietis prie bajorų ir šnekamoji mūsų kalba buvo lenkiška, arba, tikriau sakant, pseudolenkiška, su visokiais „parszuk, pupeczka, poczekawszy...“⁵

Anais laikais tūlas žemaitis, pretendavęs į šiojų tokių „kultūringumą“, pirmiausia stengdavos pramokti lenkiškai: ta kalba šnekėjo aukštesnysis luomas – dvarponiai su savo tarnais ir kunigai su vargonininkais; tos kalbos nemokėjimas buvo laikomas muzikiško tamsumo požymiu. Šitokiai pažiūrai laikytis padėdavo kunigai: ateina pas kleboną koks nors Vilimas vaiko krikštyti, vaikas metrikuose įrašomas „Wilimowicz“, iš Daunoro padaromas „Downarowicz“, iš Vabalo – „Wobolewicz“, kuris paskui lietuvinamas į „Vabalevičių“, iš Petrulio – „Petrulewicz“, o poniškumą dvigubinant imama rašyti net „Petrellewicz“ (Mažeikių žemės tvarkytojas inž. Petrulevičius 1924 metais rimtai įrodinėjo, kad jo nereikia painioti su kažkokiais Petrulevičiais, kad jis esąs bajoras Petrellewicz, taip ir rašėsi), iš Valančiaus – Wołonczewski, o trečiame laipsny – „Valančiauskas“, iš Pundziaus – „Pundzewicz“, paskui „Pundzevičius“ ir pan.

Krikštijo mane Šiaudinės klebonas Skudowicz (Skudas), podžiais buvo plikbajoriai Józef Kontowt ir Wiktorja Ludańska. Kai kurie kunigai, jų tarpe ir Skudas, įkalbėdavo tėvams, kad ir vardą naujagimiui pasirinktų prašmatnesnį, nes tai būsią „poniškiu“. Nors motina ir pasijuokdavo iš tokių prašmatnių vardų (pasakojo, pvz., kad viena kaimietė, grįždama po krikštyną iš bažnyčios, pamiršusi prašmatnųjį Zigfrido vardą ir, namiškiams teiraujantis, kuo vardu kūdikis, žliumbdama atsakiusi: „Bjauriai kunigėlis pakrikštijo, visą amžių vadinsis Šiktrydžiu“), vis dėlto buvo klebono įkalbėta pakrikštyti mane Bonaventūros vardu. Motiną paveikė svarūs kunigo argumentai: pirma, aš tą vardą „atsinešęs“, nes atėjęs į pasaulį sausio devynioliktą dieną (1885 m.), pašvęstą palaimintam Bonaventūrai minėti; antra, vardas tas lotyniškai skelbia, kad man gyvenime „būsią geri dalykai“, viskas išesią į gera. Vyresnįjį brolių tas pat Skudas pakrikštijo irgi prašmatniu Liongino vardu, tik dėl sesers Onos kunigui kažkaip nepavyko įkalbėti, kad būtų pavadinta „savo atsineštuojū“ šv. Hermanagildos vardu. Laimingi tie Jonai, Petrai, Antanai! Pasų skyriuje jų keliskart neklausinės nustebeš tarnautojas „kaip? kaip? keistas vardas, pirmą kartą girdžiu“; Petrus, Jonus pamilusi mergaitė nesuks sau galvos, kaip čia maloniai pavadinus savo išrinktąjį, nes neįprastai ir keistai skamba žemaitiškai ausiai „Bonaventūriukas“.

Namie motina ėmė abejoti, kad mane gyvenime ištiksią „geri dalykai“, ir meldė Dievo, kad aš iš Bonaventūros nepasidaryčiau „awanturnik“⁶.

Iš Šiaudinės laikotarpio nieko neatsimenu, tik iš motinos pasakojimų sužinojau, kad tėvai ten draugavę su nusususiais bajorais, kurių vienas, Pawełek, buvo šiaučius, o antras, Dzindzolet, ubagavo prie bažnyčios; kad brolis Lionginas lakstydavo po laukus su dvarininko dukterim Anulka, kad jie kartą prikišę arkliaūdžių į kerdžiaus kišenę ir kitaip labai išdykavę; kad Šiaudinėje miręs mano ir Liongino vyresnysis brolis Władeczek.

⁵ Teko girdėti vieną žemaitį sveikinant poną naujų metų proga:

Winszuję nowego roku doczekawszy

(Sveikinu naujų metų sulaukus) (lenk.)

Ponui nesiskubinant atsilyginti už mandagų pasveikinimą žemaitis atkišo delną ir pridėjo:

Czy teraz dasz, czy poczekawszy?

(Ar dabar duosi, ar lukterėjęs?) (lenk.)

⁶ „šelmis“ (lenk.).

[...]

Petruitis buvo nepaprastas kaimietis. Jo vardas skambėjo ne tik visoje Kurtuvėnų parapijoje, bet ir už jos ribų. Kai kas jo bijojo, daugumas stebėjosi, bet visi gerbė. Kai Petruitis su žmona ateidavo šventadieniais į bažnyčią, kokia bebūtų žmonių spūstis, jam laisvesnė vieta netoli altoriaus visuomet atsirasdavo. Jis paprastai užimdavo vietą prie pat altoriaus krotų, kad galėtų regėti ne tik šv. Jokūbą altoriuje, bet ir grafus matyti: jie sėdėjo prie altoriams tam tikroje patalpoje, loža vadinamoje. Petruitis buvo nedidelio ūgio išdžiūvęs žmogelis, su traškanotomis akimis, pilka kaimiška sermėga apsilvilkęs ir savo povyza niekuo neišsiskirias nuo kitų kaimiečių. Tik plonos sučiauptos lūpos, švariai nuskustas smakras ir aukšta kakta kreipė dėmesį. Paprastas, nemokytas kaimietis, Petruitis ilgas metus kovojo su visagaliu Kurtuvėnų grafu Plioteriu ir... nugalėjo grafą.

Beveik visa Kurtuvėnų parapija priklausė grafui, po keletą varstų spinduliu į visas šalis nuo dvaro rūmų. Tuo tarpu iki Petruičio ūkio tebuvo du varstai nuo grafo rezidencijos. Kaip tas ūkėlis įsiterpė į dvaro žemes ir nuo kurio laiko, niekas nežinojo, išskyrus patį Petruitį. Jo ūkis buvo tartum kokia salelė grafo žemių jūroje, ir visos grafo pastangos tą salelę paskandinti nuėjo niekais. Kova truko dešimtmečiais, tai nulsūgdama, tai paaštrėdama. Iš pradžių grafas geruoju siūlė Petruičiui mainais pasiimti tokį pat plotą iš dvaro žemių pakraščio, net geresnę žemę siūlė ir žadėjo nemokamai duoti troboms miško, ir savo darbininkais padėti statyti. Petruičio ūkyje buvo daug nedirbamos žemės, balų, Pumpurų ežeras, ir grafas tikėjosi jį suvilioti. Petruitis atsisakė. Po keleto metų grafas pasikvietė Petruitį stačiai iš bažnyčios pas save, pavaišino arbata ir vėl jam pasiūlė dvigubai tiek žemės, kiek buvo jo ūkyje. Arbatą Petruitis išgėrė, gražiai padėkojo už ją, bet nuo mainų atsisakė. Potam grafas pasiūlė Petruičiui palivarką savo žemių pakraštyje, su gera dirva ir gražiais trobesiais, kad tik išsikraustyti toliau nuo dvaro. Nors Petruičio trobesiai buvo apgriuvę, bet ir šį kartą jis atsispyrė pagundai, sakydamas, kad po jo mirties gal vaikai ir sutiks skirtis su Pumpurų ežeru, bet jis, kol gyvas, nesutiksiąs. Tada grafas, nesigailėdamas lėšų, ėmė bylinėtis su Petruičiu. Jų reikalas ėjo per visokius teismus ir instancijas – Šiauliuose, Kaune, Vilniuje ir net Peterburge. Petruitis visur važinėjo ir visur laimėjo. Žmonės ėmė kalbėti Petruitį turint kažkokį „geležinį dokumentą“, kurio pats caras negalys sunaikinti. Grafas įsteigė savo ežeruose, sujungęs juos perkasais, didelį žuvų ūkį, kuris veikia ėmė klestėti. Gavęs caro valdžios pagyrimą ir paraginimą dar labiau praplėsti tą naudingą gamybos šaką, Plioteris ėmė įtikinėti vyriausybę, kad žuvų ūkiui praplėsti reikią panaudoti Petruičiui priklausančias balas ir Pumpurų ežerą, kompensuojant jį gera žeme kitoje vietoje. Buvo atvykusi komisija, vietoje dalyką ištyrė, surašė aktą, vaišinosi pas Plioterį, o Petruitis paliko sėdėti savo girioje kaip sėdėjęs. Toks buvo Petruitis, kurį mielai lankė Povilas Višinskis, kai porą metų gyveno Kurtuvėnų dvare. Iš Višinskio esu girdėjęs, kad grafas jo prašęs kaip nors paveikti Petruitį, kad išsikraustyti į kitą vietą, ir žadėjęs, jei dalykas pavyktų, gerai atsilyginti; bet Višinskis atsisakęs, vertindamas žemaitišką Petruičio užsispyrimą ir prisirišimą prie Pumpurų ežero. Petruitis buvo didelis mano motinos bičiulis: skolindavo jai arklį ir ratukus, kai reikėjo važiuoti į Šiaulius, kartais statė malkas į bendrabutį, kur gyvenau, sušelpdavo ir pinigais. Pas mus dažnai atsilankydavo šventadieniais po mišių, ir motina jį pavaišindavo arbata.

Priėję Pumpurų ežerą, nusiėmėm nuo pečių maišus ir susėdom žolėje pasilsėti. Artinosi vidudienis. Buvo labai karšta, norėjosi pasimaudyti, bet nebuvo kur: aplink – pelkė-

tos vietos, apaugusios įvairiaspalvėmis laukinėmis gėlėmis, o ežero dugnas atrodė dumbluotas. Už ežero buvo matyti ant kalnelio Vilkiškis, Petruičio sodyba – juodi trobesiai, strakuoliais aptverti. Kiek pagulėję pievelėje, nutarėm eiti išsimaudyti į Pašvinio ežerą, už kokio varsto nuo Vilkiškio, o paskui ateiti pas Petrutį.

Pašvinio ežeras, beveik apvalus, apie varstą diametre, yra prie pat Šaukėnų kelio, už kokio pusantra varsto nuo Kurtuvėnų bažnytkaimio. Krantai jo aukštesni negu Pumpurų ežero, o dugnas smėlėtas. Ant krantų, aplink ežerą, buvo tada protarpiais išmėtytos medžiais apaugusios sodybos. Visos jos priklausė grafui. Kai po keliolikos metų mokytojavau pas grafą Pliaterį, vieną gražią ankstybo rudens dieną grafai padarė iškylą į Pašvinio ežerą kunigui J. Tumui pagerbti. Jis tada viešėjo pas Kurtuvėnų kleboną. Tumas buvo nedidelio ūgio, storulis, gražus vyras, apvaliu raudonu veidu, su juodais tankiais plaukais viršum neaukštos kaktos. Grafienė buvo šokiruota laisva svečio elgsena: pasipūtusiems grafams padoriai sėdint ant žaliuojančio ežero kranto, Tumas ramiausiai išsitiesė čia pat pievelėje, iškišęs iš po sutanos parūdijusius nuo senatvės aulinius batus, užsimetė rankas už galvos ir, žiūrėdamas į žydrijį dangų, atsakinėjo į grafienės klausimus arba pats pasakojo savo nuotykius, patirtus viešint pas kunigaikštį Oginskį Rietave ar pas grafą Tiškevičių Palangoje, nekaip apie juos atsiliepdamas. Staiga, išgirdęs šūvius, pašoko ir, nebaigęs klausyti grafienės kalbos, nubėgo pas grafiukus, kurie miške šaudė į taikinį. Išdidi ponija užsigavo ir, ironiškai nusišypsojus, tarė vyrui:

– Ależ jakie wychowanie! Pożal się Boże!⁷

[...]

Paėmęs didoką puodą bei mažą puodelį uogoms dėti ir duonos papentį, giedrą vasaros rytą išeidavau uogauti Linartų link. Siauras kelelis, kuriuo teko eiti, už Linartų baigėsi prie Ventos ištakų. „Okolica“ Linartai, už poros varstų nuo Kurtuvėnų, priklausė grafui ir buvo apgyventa kelių šunbajorių sklypininkų, iš kurių tepažinojau vieną (pan Urbanowicz). Tikras skurdžius trobelninkas, vargstąs ant poros dešimtinių sklypo, iš kurio turėjo ir pats su šeima išsilaikyti, ir grafui už nuomą sumokėti, dėjosi kažkuo aukštesniu už labiau pasiturinčius, bet lenkiškai nemokančius apylinkės kaimiečius. Dvi Urbanovičiaus dukterys, panny Urbanowiczówny, paprastos kaimo mergaitės, kur mane pamačiusios vis užkalbindavo nežmoniška lenkų kalba:

– Ci ziv, ci zdrów? Koc tu, klopcze, dam jabluszka...⁸

Tokių Urbanovičių, Stšigockių, Budreckių daug buvo anuomet Kurtuvėnų apylinkėse. Ir keista: jie patys, niekieno neverčiami, būdami grynais žemaičiais, mielai dėjosi lenkais, įsikibę laikėsi „lenkystės“, nieko už tą savo lenkystę nesitikėdami gauti ir nepaisydami pašaipų bei pravardžiojimų, kurių jiems negailėjo aštrus žemaitiško kaimiečio liežuvis. Lenkpalaikis, šunbajoris, subinlaižis, ponų išpera, nusmuktkelnis ir kitokie epitetai visur juos lydėjo. Prie savo lenkiškumo buvo taip prisirišę, kaip tikintieji žydai prie Talmudo. Tame naivame ir vaikiškame lenkiškumo dievinime buvo kažkas nesuprantama, fantastiška, pasakyčiau, net kažkas poetiška, kas juos pakeldavo jų pačių akyse, suprasmindavo gyvenimą, užgrūdindavo kovoje su to lenkiškumo priešais, padėdavo lengviau pakelti ir skurdą, ir vergiją. Niekuomet nesu matęs šunbajorių kaimiečių nuliūdusių, nusiminusių,

⁷ Bet koks išauklėjimas! Dieve, pasigailėk! (lenk.)

⁸ Ar gyvas, ar sveikas? Eikš čia, vaike, duosiu obuolį (lenk.).

rankas nuleidusių: skurdžiau gyvendami už vidutinį kaimietį žemaitį, visada buvo gerai nusiteikę, linksmi, svetingi, ypačiai mandagūs, komiškai tą savo mandagumą reikšdami. Niekas tada jų neglobojo ir nejungė⁹, tikri lenkai ponai juos niekino, žemaičiai pajuokdavo, – o šie vis laikėsi savo lenkiško stabuko. Atrodo, kad šis klausimas nėra dar visiškai iš-tirtas, jis apeinamas, pasitenkinant šablonišku nurodymu į nesveiką lenkomaniją, į lenkų apmulkintus, neatsparius žemaičius...

[...]

Šiaulių gimnazija buvo atidaryta 1851 metų rugpjūčio mėnesio 30 dieną (visos čia datos – senojo stiliaus)¹⁰. Sumanymas steigti gimnaziją kilo Šiaulių pavieto bajorų tarpe dar 1838 metais. Tų bajorų marčelga (предводитель дворянства, lenk. „marszałek“) Kovnackis 1838 m. lapkričio 28 d. atskirame rašte išdėstė aną bajorų sumanymą Vilniaus karo gubernatoriui bei Minsko, Gardino ir Baltstogės generalgubernatoriui kunigaikščiui Dolgorukiui, prašydamas jį išrūpinti imperatoriaus Mikalojaus I sutikimą įsteigti gimnaziją Šiauliuose. Tame rašte buvo pasakyta, kad bajorai, dvasininkija ir „drugije obščestva“ (kitos bendruomenės) sutinka aukoti po 30 kapeikų nuo kiekvieno baudžiauninko, prašydami šitų aukų sumokėjimą išdėstyti trejiems metams. Kas buvo tie „drugije obščestva“, nesunku suprasti: tai buvo turtingi miesčionys, pirkliai, stambių dirbtuvių savininkai, žodžiu, visi sluoksniai, išskyrus valstiečius. Turtingesnieji bajorai, kaip Rozen, Liven, Medem, Baranov, Platon, Zubov ir kiti, o buvo jų 22, sutiko aukoti gimnazijos statybai žymiai daugiau už kitus: Šiaulių žydų bendruomenė sudarė aktą, kuriuo įsipareigojo paaukoti šiam tikslui trisdešimt tūkstančių rublių, išdėstant mokėjimą penkiolikai metų, po du tūkstančius rublių kasmet. Be to, Šiaulių miesto gyventojai, vad. „obyvateliai“, nutarė įgyti būsimajai gimnazijai neužstatytą sklypą по Шоссейной улице, называемой Гитарскою (vėliau Tilžės gatvė), tarp sklypų, kuriuos valdė Šimel Ovsejevič, Jan Narkevič ir Jan Jakševič, 30 sieksnių ilgumo ir 56 sieksnių „gilumo“ nuo gatvės. Už sklypą suderėta apie 400 rublių, kuriems surinkti buvo surašytas aukojamasis lapas rusų, lenkų ir žydų kalbomis. Šiame lape „obyvateliai“ rašėsi aukoją po pusantro rublio ir daugiau; pasirašytas sumas pasižadėjo sumokėti trijų metų laikotarpy. 1839 metų gale paaiškėjo, kiek bus surinkta pinigų gimnazijai statyti: pasižadėję bajorai turėjo 31 519 baudžiauninkų, taigi iš tų bajorų tikėtasi gauti 9455 rb. 70 kap.; dvasininkai turėjo 1641 baudžiauninką, taigi iš dvasiškių – 492 r. 30 kap.; iš žydų, sutikusių mokėti po 30 kap. nuo „galvos“, tikėtasi gauti 1216 rb. 20 kap., nes tų „galvų“ užsirašė 4054. Tokiu būdu iš viso tikėtasi 11 164 rb. 20 kap. Pridėjus prie tos sumos Šiaulių žydų bendruomenės pasižadėtus 30 000 rb., gaudavos 41 164 rb. 20 kap. asignacijomis, kas sidabru sudarė 19 761 rb. 36 su puse kapeikų. Taigi būsimosios Šiaulių gimnazijos statybai buvo užtikrinta apie 20 000 rb. Sidabru ir buvo įgytas sklypas.

Tačiau caro valdžia nesiryžo steigti naują gimnaziją, nors visoje Žemaitijoje buvo tik viena gimnazija Kražiuose, ir pasitenkino tuo, kad sutiko Kražių gimnaziją nukelti į Šiaulius. Tas valdžios sutikimas pasiliko Šiauliams be rezultatų: Kauno „obyvateliai“ užbėgo už akių šiauliškiams, išderėję iš valdžios, kad Kražių gimnazija būtų nukelta į Kauną, kur taip pat nebuvo vidurinės mokyklos.

⁹ Visokios „Lutnios“ ir „Pochodnios“ atsirado tik po keliasdešimt metų visai kitomis aplinkybėmis ir tam tikrais tikslais.

¹⁰ Žr. К. Шаповский, *Историческая записка о Шавельской гимназии*. Шавли, 1902 г.

Tuo tarpu marčelga Kovnackis ir toliau rūpinosi, kad Šiauliuose būtų įsteigta gimnazija, juoba kad Žemaitija neteko ir vienintelės savo gimnazijos Kražiuose. Marčelga kreipėsi į stambų Rekijavos (netoli Šiaulių) dvarininką Karpį, siūlydamas jam pristatyti į miestą statybinę medžiagą ir net apsiimti namą pastatyti. Karpis sutiko pastatyti gimnazijai pastatą iš eglinių rąstų iki 1842 metų birželio 1-os dienos už 25 000 rublių, bet netrukus atsakė: nesitikėjo didesnio pelno. Po to gimnazijai statyti buvo sudarytas komitetas, į kurį įėjo kaip pirmininkas pats marčelga Kovnackis, teisėjas, burmistras, trys žinomi bajorai ir Šiaulių bajorų mokyklos vedėjas Jurkovskis. Šis komitetas sumanė statyti savo plytinę, bet 1844 metais Pašiaušės (netoli Bubių) dvarininkas Ignacy Witkievicz pasiūlė gimnazijos statybai panaudoti jo laukuose esančios bažnyčios plytas. Toji bažnyčia, Vilniaus Jono bažnyčios kopija, tik kiek mažesnė, buvo kitados pastatyta jėzuitų, bet jėzuitus išvijus iš Rusijos (taigi ir iš Lietuvos), liko viduje nebaigta. Naujas Šiaulių bajorų marčelga grafas Alexandre de Toulouse-Lautrec 1844 m. spalio 5 d. surašė su minėtu Vitkevičium sutartį, pagal kurią pastarasis apsiėmė iki 1845 m. balandžio 15 d. pristatyti į Šiaulius 500 000 plytų, gaudamas už kiekvieną pristatytą tūkstantį po 7 rublius išlaidoms padengti: bažnyčiai griauti, akmenskaldžiams samdyti, transportui apmokėti.

1844 m. lapkričio mėnesį Baltarusijos mokslo apygardos kuratorius, generolas adjutantas Ilja Gavrilovič Bibikov, minėto komiteto įprašytas, per švietimo ministrą prašė carą Mikalojų I leisti nukelti Svisločiaus¹¹ gimnaziją į Šiaulius, motyvuodamas savo raštą tuo, kad 1) Gardino gubernijoje yra trys gimnazijos – Baltstogėje, Gardine ir Svisločiuje, o Kauno gubernijoje tik viena; į Kauną atkėlus gimnaziją iš Kražių, visa Žemaitija liko be vidurinės mokyklos, nes buvusios gimnazijos Troškūnuose ir Kolainiuose seniai uždarytos; 2) dvarininkai atiduoda savo vaikus labiau į Svisločiaus gimnaziją negu į Gardino, nes Svisločiuje jie randa daugiau priemonių išsaugoti seną lenkišką dvasią; 3) turtingiausieji Žemaitijos dvarponiai leidžia savo vaikus į Mintaujos mokslo įstaigas, kur jie negali mokytis „в русском духе“ (rusų dvasioje).

Po pusės metų, 1845 m. balandžio 10 d., minėtas kuratorius gavo švietimo ministro atsakymą, kad caras nerado galima kelti gimnaziją iš Svisločiaus į Šiaulius, priklausančius privačiam asmeniui (grafui Zubovui). Tada komitetas laikinai sustabdė gabenimą plytų iš Pašiaušės dvaro ir, aplenkdamas nevykusį kuratorių, kreipėsi betarpiškai į Vilniaus generalgubernatorių, tikėdamasis per jį sėkmingiau paveikti carą. Savo rašte komitetas, tarp kitko, nurodė, jog lenkams viešpataujant Žemaitijoje buvo penkios gimnazijos Kražiuose, Kolainiuose, Žemaičių Kalvarijoje, Telšiuose ir Kėdainiuose, o dabar liko tik viena, Kaune, pačiame Žemaitijos pakrašty, todėl būtina esą steigti gimnaziją Šiauliuose, lenkų karališkame, o dabar caro mieste, kuris tik trumpą laiką yra buvęs grafo Zubovo nuosavybė; nors Katarina II buvo padovanojusi generalfeldcechmeisteriui kunigaikščiui Platonui Zubovui Šiaulių miestą, kuris tada buvo priskirtas prie Mintaujos gubernijos, bet 1795 metais tos pačios Katarinos II šis miestas buvo perkeltas į asmeninę imperatorių nuosavybę su visomis tokių miestų teisėmis, o Zubovas buvo kompensuotas Jurbarko seniūnija, vad. „starostvo“, su visomis jai priklausančiomis žemėmis. Taip menkas provincijos komitetas atkreipė caro dėmesį į tai, kad jis nesiorientuoja savo pirmtakų įsakymuose! 1845 m. rug-

¹¹ Svisločiuje (Gardino gub.) gimnazija buvo įsteigta 1805 metais grafo Vincento Tiškevičiaus lėšomis ir buvo Vilniaus universiteto žinioje. Kai 1813 metais grafas emigravo, gimnazija perėjo Gardino mokesčių rūmų žinion, buvo suvalsytinta ir surusinta.

sėjo 11 d. komitetui buvo pranešta „aukščiausioji valia“ perkelti iš Svisločiaus gimnaziją į Šiaulių miestą, o bajorų mokyklą iš Šiaulių miesto nukelti į Svisločių. Po septynių metų vilkinimo šiauliškiai gavo leidimą įsisteigti gimnaziją.

Vėl imta gabenti plytas į Šiaulius, o gimnazijos namas pradėtas statyti tų pačių (1845) metų rudenį. Statyba truko beveik penkerius metus: 1850-ųjų metų vasarą namas buvo pastatytas, rugpjūčio 19 dieną perduotas bajorų mokyklos vedėjui Jurkovskui. Kaip matyti iš namo priėmimo akto, gimnazijos užimamas sklypas nebuvo aptvertas; be gimnazijos namo nebuvo jokio kito pastato – nei sandėlio, nei malkinės. Penkerius metus trukusi gimnazijos statyba kaštavo keturiasdešimt keturius tūkstančius du šimtai šešiasdešimt keturius rublius ir 7 su puse kapeikų (aukų surinkta 20 212 rb. 38 kap., iš valstybės išdo gauta 20 391 rb. 96 kap.); trūkusius 3659 rb. 73 su puse kapeikų paskolino marčelga grafas Toulouse-Lautrec, kuriam ši paskola buvo išdo gražinta 1854 metais. Buvęs bajorų mokyklos (dabar nukeltos į Svisločių) dviejų aukštų mūrinis namas, dar 1843 metais tos mokyklos įsigytas iš bajorės Malvinos Lukoševičienės už septynius tūkstančius rublių, dabar atiteko gimnazijai. Šiuose namuose „по большой Тюремной улице“ (didžiojoje Kalėjimo gatvėje) turėjo gyventi gimnazijos inspektorius ir bedeliai.

Kol į Šiaulius dar nebuvo atsikrausčius Svisločiaus gimnazija, naujai pastatytuose rūmuose 1850/51 mokslo metais veikė Jurkovskio vedama bajorų mokykla. Svisločiaus gimnazijos direktorius užklausė Jurkovskį, ar nebūtų galima pasikeisti mokyklų inventorium, kad nereikėtų to inventoriaus vežiotis. Iš Jurkovskio atsakymo matyti, koks kuklus buvo tos bajorų švietimo įstaigos inventorius; jis susidėjo iš 1) 449 knygų, 2) iš apipuvusių suolų penkioms klasėms, 3) šešių spintų ir dviejų stalų kontorkų. Daugiau nieko. Nei baldų, nei kabinetų, nei mokslo priemonių bajorų mokykla neturėjo. Po tokio atsakymo Svisločiaus gimnazijos direktorius nutarė visą savo mokyklos inventorių gabentis į Šiaulius. Buvo gautas Vilniaus kuratoriaus raštas (1851 m. geg. mėn.), kuriuo įsakoma: 1) gimnazijos turto pervežimą iš Svisločiaus į Šiaulius pradėti tų metų liepos 1 dieną, prailginus dėl tos priežasties atostogas iki rugsėjo 1 d., 2) Svisločiaus gimnazijos direktorių, filosofijos daktarą Nikolajų Vasilkevičių Čašnikovą skirti Šiaulių gimnazijos direktorium, 3) mažiau tinkamus gimnazijos baldus palikti vietoje, labiau tinkamus nugabenti į Šiaulius, o netinkamus parduoti vietoje, 4) Svisločiaus gimnazijos bylas ir archyvą vežtis į Šiaulius tik ketverių paskutiniųjų metų, 5) iš gimnazijos knygyno gabenti į Šiaulius tik naudingesnes knygas, mažiau reikalingas palikti iš Šiaulių atsikraustančiai bajorų mokyklai, o nereikalingas niekatrajai mokyklai parduoti vietoje (į Šiaulius buvo atgabenta 2000 knygų, kitos 2711 knygų paliktos Svisločiuje, nes neatsirado joms pirkėjų). Liepos ir rugpjūčio mėnesiais buvo atliktas inventoriaus pervežimas keturiais arklių transportais už 384 rb. 38 kap. (apie 400 km).

Po trylikos metų didelių pastangų įvyko 1851 m. rugpjūčio mėn. 30 d. Šiaulių gimnazijos atidarymas. Taip atsirado Žemaitijoje vienintelė gimnazija, bajorų sumanyta, bajorų pastatydinta, bajorų vaikams mokyti skirta. Direktorius Čašnikovas pranešė kuratoriui Bibikovui apie gimnazijos atidarymą atskiru raštu, kuriame pilna bjauraus veidmainiavimo ir šuniško palugnumo. Jis, pvz., rašo: „Jeigu jūsų aukštai prakilnybei patiktų suteikti maloningą pritarimą mano minčiai, drįsčiau nusižeminusiai prašyti, kad teiktumėtės įsakyti laikyti rugpjūčio trisdešimtąją gimnazijos atidarymo dieną...“¹² Taip pat tenka abejoti,

¹² 1901 m. rugpjūčio 30 d. buvo iškilmingai atšvęstas gimnazijos gyvavimo 50 metų jubiliejus, 1926 m. – 75 metų sukaktis.

kad būtų atliktos labai iškilmingos pamaldos cerkvėje, kaip tame rašte giriasi direktorius, nes rusų tautybės mokytojų buvo tik penki iš devyniolikos (14 buvo lenkų katalikų), o pravoslavų mokinių, sprendžiant iš pirmųjų dešimties metų abiturientų sąrašo, tik keletas. Per tuos dešimt metų (1851–1861) gimnaziją baigė 195 abiturientai (175 katalikai, 9 pravoslavai, 6 liuteronai, 5 žydų tikybos). Tuo pačiu laikotarpiu (1851–1861) Šiaulių gimnaziją baigė tik trys valstiečiai; tatai parodo anuometinės gimnazijos luominį veidą.

Motina apgyvendino mane mokinių bendrabutyje, kurį laikė pani Lowmiańska na ulicy Posadnej (žemaitiško pavadinimo ta gatvė neturėjo, ir atvažiuavę į turgų kaimiečiai vadino ją „Posadna“). Ano meto mokinių bendrabučiai Šiauliuose buvo ypatingos įstaigos. Kokia nors „ponia“ paduodavo gimnazijos direktoriui prašymą, kad leistų laikyti mokinius. Į nurodytą vietą ateidavo komisija iš gimnazijos inspektoriaus, gydytojo ir bedelio. Radus butą tinkamą, komisija nustatydavo mokinių skaičių, koks galėjo tilpti šiame bendrabutyje, ir pranešdavo šeimininkei, kas jos bute bus „staršoj“ (arba „staršij“). Toks vyresnysis buvo parenkamas iš paskutiniųjų klasių mokinių; turėjo būti pažangus moksle, pavyzdingo elgesio ir joks „volnodumec“ (laisvamanis); už savo darbą buvo šeimininkei išlaikomas nemokamai. Staršij žiūrėjo bendrabutyje gyvenančių mokinių ir vedė vad. „kvartirnyj žurnal“ (bendrabučio dienyną); į tą žurnalą privalėjo kasdien vakare įrašyti, kada, kur ir koku reikalu buvo mokinys išėjęs į miestą, kada grįžo, kuo nusikalto, kaip buvo nubaustas ir pan. Kiekvieną vakarą atsilankęs bedelis tikrino žurnalą, apklausinėjo mokinius, žiūrėjo, kad jų atsakymai sutaptų su žurnale įrašytomis žiniomis, ir pats jame pasirašydavo. Rečiau užsukdavo klasės auklėtojai ir dar rečiau inspektorius. Mokestis už butą ir išlaikymą nebuvo griežtai nustatytas: šeimininkei laisvai susiderėdavo su mokinio tėvais, iš turtingesnių imdama brangiau (iki 10 rb. per mėnesį) ir įsipareigodama padėti vaiką į geresnį kambarį, pastatyti lovą ne prie lango ir kt. Žemiausia kaina už išlaikymą buvo penki rubliai. Motina ir penkių rublių negalėjo sumokėti kas mėnesį, todėl pasisiūlė Lovmianskieniui statyti tam tikrą kiekį malkų ir miltų. Iš kur ji tas malkas ir miltus ėmė, tada nežinojau ir, tiesą pasakius, tuo nesidomėjau. Tik paskui, jau studentaudamas, girdėjau apie dideles vagystes, vykusias grafo Pliaterio miškuose ir malūnuose: vogta pigiai galima buvo įsigyti ir pristatyti. Porą metų gyvenau Lovmianskienės bendrabutyje, užimdamas, žinoma, blogiausią kambarį ir menkiausią jame vietą. Geresnius bendrabučius laikė Dobužinskienė, Mošinskienė ir kt.; menkesnius už Lovmianskienės – pani Dowiatowa, Jakstyrowa, Kerbedziowa ir kt.

Menkos Lovmianskienės buto patalpos po Stšigockių ir Rimantienės landynių atrodė nepaprastai ištaigingos: sienos iškljuotos margais popieriais, grindys neseniai dažytos, lubos išbaldytos. Įėjęs iš kiemo į mažytį, žemutį priebutį be grindų patekdavai į siaurą, trumpą koridoriuką, iš kurio durys po kairę vedė į tamsią virtuvėlę, o po dešinę – į „stacijas“. Pirmoje stacijoje su vienu langu į kiemą stovėjo ilgas stalas, cerata dengtas, su pakištomis po juo kėdėmis; valgant arba dirbant pamokas prie jo, kai kėdės būdavo ištrauktos ir aplink sėdėjo keliolika mokinių, praeiti pro tą stalą niekas negalėjo: toks siaurutis buvo kambarys. Toje siauroje stacijoje buvo ketverios durys: dvejios iš dešinės – į du mažyčius kambariukus, kurių viename gyveno mūsų staršij Keiris Stepan (Smetonos laikais – inžinierius Steponas Kairys) ir jo draugas Brazaitis Pavel (vėliau Povilas Brazaitis, smetoniškas teisingumo viceministras), abu VII kl. mokiniai. Antrame kambariuke gyveno V kl. mo-

kinys Lengvievič Michail, hipnotizmo mėgėjas, visados susirūpinęs tinkamu mediumu, ir Sokolovskij Ksaverij, irgi V kl. mokinys. Pro tos pačios stacijos duris į kairę patekdavai į tamsų koridoriuką; jo gale drelės vedė į šeimininkės Lovmianskienės kambarį; čia ji gyveno su savo dukterim Elena, mergaičių pensijos mokine, paskui ištekėjusia už Jono Barono, smetoniško Švietimo ministerijos tarėjo. Šio koridoriuko dešinėje pusėje buvo įėjimas į patalpą, užimamą dviejų V kl. mokinių: šeimininkės sūnaus (Lovmianskij Vladislav) ir jo draugo (Čurlis Jurij, vėliau inž. Jurgis Čiurlys, smetoniškas siaurųjų geležinkelų direktorius). Vladas Lovmianskis prieš Didįjį karą buvo gydytoju Vilniuje, vedė pianistę Stanek, per karą mobilizuotas, ir susidegino apsipylęs benzinu. Pro ketvirtas tos pačios stacijos duris įeidavai į nedidelį, visiškai užstatytą trimis lovomis pereinamąjį kambariuką, kur gyvenom trise: Lubickij Franc, vėliau smetoniškas pulkininkas (dalyvavo spaudoje pseudonimu Presas), baltarusis Poniatovskij Josif ir aš – visi I klasės mokiniai. To mūsų kambariuko plona lentelių pertvara, apklijuota margais popieriais, skyrė nuo nedidelės patalpos, kur labai susikimšę gyveno keturi mokiniai: Butovt Josif (vėliau Juozas Butautas, gydytojas), Kociello Anton (pagarsėjęs kaip klebonas Antanas Katelė), Benediktovič Teodor (baigęs keturias klases, stojo į Kauno kunigų seminariją, 1923 metais Šančių klebonas, lenkomanas) ir baltarusis Kondrat Ivan, Poniatovskio giminaitis. Minėti Butautas ir Katelė buvo penktoje klasėje, Benediktavičius – ketvirtoje ir Kondratas – pirmoje. Taigi tų metų rudenį Lovmianskienės bendrabutyje gyveno 13 mokinių: 2 septintokai, 6 penktokai, 1 ketvirtokas ir 4 pirmokai. Nors visi mokiniai, išskyrus Poniatovskį ir Kondratą, buvo žemaičiai, tačiau nė vienas jų niekuomet nekalbėjo nei lietuviškai, nei lenkiškai (tų kalbų, be abejonės, mokėjo iš namų), visi kalbėjo tik rusiškai: taip lengvai prigijo tame kampelyje caro varomoji rusinimo politika. Niekam iš mūsų mažųjų ir į galvą neatėjo, kad galėjo būti kitaip, ypač kad girdėjom vyresniusius kalbant tarp savęs tik rusiškai.

[...]

Nors gyvenom pasiskirstę grupuotėmis, tačiau buvo vienas dalykas, kuris visus mus vienijo. Tai buvo neapykanta mokytojams rusintojams. Viešai niekas nedrįso pasakyti ką nors gera apie mokytojus: toks nesulauktų pritarimo, būtų negailestingai pajuoktas ir pravardžiuojamas: podliza, podchalimu, sikofantu (šnipu) ir pan. O mūsų neprietelius, skirtingo amžiaus ir tarnybos laipsnio mokytojus, vienijo valdžios nustatyta rusinimo politika: niekas iš jų nedrįsdavo nukrypti nuo tos linijos. Ne rusų tautybės mokytojai (Franken, Koch, Zeeman, Greiman) šiuo atžvilgiu ne tik neatsilikdavo nuo rusų (Rubcov, Archangelskij, Špakovskij, Dolotskij ir kt.), bet dažnai pralenkdavo juos, stengdamiesi pademonstruoti ypatingą lojalumą carui. Taip vokietis Franken, kurio tikras vardas buvo Gotlib, vadino save Vladimir Bogdanovič ir cerkvėje žegnojosi uoliau už kitą mokytoją pravoslavą. Tik vienas prancūzų kalbos mokytojas, norvegas Andersen, ryškiai skyrėsi nuo visų kitų: cerkvėje nesizegnojo, popo pakišto kryžiaus bučiuoti nėjo, rusinimu neužsiėmė; gyveno užsidaręs ir vietos inteligentų klubo nelankė, parašė ir išspausdino gerą prancūzų kalbos vadovėlį.

Mūsų neapykanta mokytojams aiškiais veiksmais nesireiškė. O buvo laikai, kada Šiaulių gimnazistai iškirsdavo savo auklėtojams nemalonių šposų. Žiemos vakarais, kada šeimininkė lempos dar neužžibindavo, gulėdamas lovoje Lovmianskis pasakojo aplink jį susimetusiems savo draugės nariams (mažiukai smalsiai klausėsi iš pakampių), kaip kitados tekdavo mokytojams nukentėti nuo savo auklėtinių.

Buvęs anuomet toks mokytojas futliaras (Gotšalk), kurio visi judesiai vykdavę stačiais kampais: jėgęs į klasę, slinkdavo prie katedros ne skersai klasei, bet palei sieną, ir, priėjęs liniją, kurią stačiu kampu kirto katedros linija, truputį stabtelėjęs, darydavo staigų 90° kampu posūkį ir pakildavo į katedrą; užkopęs stabtelėdavo, paskui atsisukdavo tiesiai prieš stovinčius mokinius, atsisėdavo ir 90° kampu pakelta ranka duodavo ženklą mokiniams sėstis. Į gimnaziją visuomet ateidavo pirmas, dar Mikulskiui (šveicoriui) nepatampus savo varpo, pakabinto viršum gimnazijos stogo. Pakilęs laiptais į antrą aukštą, kur čia pat buvo įtaisytos kabyklės mokytojų drabužiams, pirmoje nuo laiptų vietoje pakabindavo apsiaustą ir, nusimovęs kaliošus (juos nešiojo bet kokiu oru), darydavo 90° kampu pasisukimą ir žengdavo į mokytojų kambarį (visus jo judesius demonstravo Lovmianskis, pašokęs nuo lovos). Išeidamas namo, pirma apsivilkdavo apsiaustą, paskui, nejudindamas iš vietos kaliošų, kišdavo į juos kojas ir po to darydavo staigų pasisukimą į kairę, kur čia pat prasidėdavo laiptai žemyn. Gimnazistai nepakęsdavo jo labiau už kitus mokytojus: buvęs žiaurus ir uolus rusintojas. Kartą po pamokų šis Gotšalkas (iš gimnazijos visuomet išeidavo paskutinis), užsimetęs apsiaustą ir sukišęs kojas į iš vietos nepajudintus kaliošus, padarė savo įprastą staigų pasisukimą, ketindamas dešinę koją pastatyti ant antrojo žemyn laiptelio. Jam tatau nepavyko: batai išsinėrė iš kaliošų, ir jis stačia galva nugriuvo laiptais žemyn. Mat mokiniai, pridaboję, kada Mikulskio nebuvo prie kabyklų, prikėlė futliaro kaliošus vinimis prie grindų. Kol Gotšalkas atsipeikėjo ir kol jį jo sukeltą triukšmą atbėgo Mikulskis, tie drąsuoliai, iš namų atsineštomis žnyplėmis, ištraukė vinis ir pabėgo. Tardymo nebuvo, nes nebuvo nustatytas argumentum delicti¹³.

Buvęs ir kitas mokytojas futliaras, toks išplikęs, kad nė vieno plaukelio ant galvos neturėjo. Tas, tiesiai atsisėdęs katedroje, tarytum būtų pagalį prarijęs, vienam akimirksniui visiškai sustingdavo, tik plačiai išskėstomis akimis, galvos nejudindamas, apžvelgdavo klasę iš dešinės į kairę. Po to dešinės delnu perbraukdavo sau per veidą ir plikę, pradėdamas tą judesį nuo smakro viršun, per plikę iki pat sprando; rankos nuo sprando neatitraukdamas, braukdavo atgal per plikę, veidą iki pat smakro apačios. Paskum, kiek nusilenkęs, akis įbedęs į dar neatskleistą žurnalą ir išsišiepęs tiek plačiai, jog pro tamsius ūsus matėsi dvi pageltusių dantų eilės (buvo panašus į urzgiantį šunį), įkišdavo abi rankas tarp kojų ir keliskart smarkiai patrindavo delnus vieną į kitą; po to papurtindavo, tartum sušalęs, galvą į šonus, vėl išsitiesdavo ir atskleidavo pagaliau žurnalą. Visi tie judesiai, kartojami punktualiai prieš kiekvieną pamoką – ir žiemą, ir šiltu laiku, tiek įkyrėjo mokiniams, jog sumanė šitą futliarą pamokyti. Įėjimas į vieną klasę pirmame aukšte buvo iš tamsaus koridoriaus. Kartą tos klasės mokiniai gausiai ištepė suodžiais durų rankeną, ir mokytojas, atidarydamas duris, išsijuodino dešinę, kuria paskui savo papratimu ėmė trinti veidą ir plikę, iš apačios į viršų ir atgal. Kai po visų judesių išsitiesė ir griebėsi žurnalo, visa klasė ėmė kvatoti.

– Молчать!¹⁴ – suriko futliaras, vartydamas akių baltymus.

Mokiniai dar labiau juokėsi, pradėjo švilpti, trypti kojomis, uliuliuoti. Futliaras pagriebė žurnalą ir nubėgo pas direktorių skūstis. Tas irgi prasijuokė, nusivedė vargšą prie veidrodžio ir nieko nepešusį grąžino į klasę. Mokiniai jau buvo nublizginę durų rankeną, ir

¹³ nusikaltimo įrodymas (lot.).

¹⁴ Tylėti! (rus.)

tardymo nebuvo: ir šiuo atveju nesurasta argumentum delicti. Vis dėlto mokiniams nepavyko atrpatinti futliarą nuo anų judesių; tik prieš braukdamas veidą ir plikę, kruopščiai apžiūrinėjo dešinės delną. Taigi prie įprastų judesių prisidėjo dar vienas – rankos apžiūrinėjimas.

Lovmianskis mokėjo vaizdžiai pasakoti, išryškindamas visas smulkmenas, kartais net judesius pamėgdžiodamas. Kaip anuomet Kokštą, taip dabar buvau įsimylėjęs Lovmianskį, tik anas patraukdavo savo fiziniu grožiu, o šis – sielos privalumais. Ypač sužavėjo mus per vieną gimnazijos šventę, kada melodingu balsu deklamavo „Огородник“ (daržininkas):

*Не гулял с кистенем я в дремучем лесу,
Не лежал я во рву в непроглядную ночь:
Я свой век загубил за девицу красу,
За девицу красу, за дворянскую дочь...¹⁵*

Pamenu dar vieną Lovmianskio papasakotą mokinių išdaigą, žiauresnę už minėtąsias. Vienas labai uolus klasės auklėtojas, kurį mokiniai pravardžiuodavo „Šliapa“, buvo pamėgęs naktimis slankioti palei bendrabučius. Kur pastebėjęs pro langines šviesos juosteles, pakylomis ėjo arčiau ir pro plyšį stebėjo, ką mokiniai daro. Keliskart užkluptas prispaudęs nosį prie langinės plyšio, nė kiek nesumišo ir aiškinosi maždaug taip:

– Смотрю, хорошо ли закрываются ставни¹⁶.

Kartą buvo gautas kuratoriaus įsakymas sekti, kad mokiniai neskaitytų Čернышевского, Pisarevo ir kitų pažangiųjų rašytojų veikalų, pavadintų aplinkraštyje „развращение“¹⁷. Pareigus auklėtojas, sužinojęs iš sikofantų, kad vieno bendrabučio mokiniai vis dėlto panašius veikalus naktimis skaito, pasiryžo sučiupti nusikaltėlius ir tuo pasižymėti vyresnybės akyse, o gal ir ordiną užsitarnauti¹⁸.

Buvo vėlybas ruduo. Nors nelabai tešalo, bet prisnigo nemaža, ir sniegas laikėsi. Vieną rytą, dar tamsoje, keli iš anksto susitarę mokiniai iškasė kieme prie pat lango plačią ir gilią duobę; žemę nugabeno į kiemo kampą, o duobę uždėjo lentomis ir užbarstė sniegu. Tos

¹⁵ Aš nėjau su lazda per slaptinę girią,
Negulėjau griovy aš tamsiojo naktį,
Pražudžiau aš gyvenimą dėl grožio merginos,
Dėl gražiosios mergelės, dėl pono dukters... (rus.) (red. pastaba)

¹⁶ Žiūriu, ar gerai užsidaro langinės (rus.).

¹⁷ „demoralizuojantieji“ (rus.).

¹⁸ Caro valdininkai nesidrovėjo griebtis įvairių šunysčių, kad pakiltų tarnyboje ar įsigytų ordiną. Baigęs universitetą, buvau paskirtas į gimnaziją, kur direktorius buvo toks ordinų medžiotojas: neaukšta, labai stora, senyva žmogysta, su saldžia šypsena veide ir ant dešiniojo peties palinkusia galvute, papuošta lopetos pavidalo barzda. Mėgiamiausia jo povyza – laikyti sunertas rankas ant išsikišusio pilvo ir dideliais pirštais greitai sukti malūnėlį. Pertraukus metu priėjo prie manęs ir, saldžiai šypsodamasis, paklausė „kada“. Nesulaukęs atsakymo (nesupratau, ką turėtų reikšti tas „kada“), ramiai pasisuko ir nuėjo. Kitą dieną vėl, sukdamas malūnėlį, paklausė „kada?“ ir, kiek lukterėjęs, nusisuko. Kai ir trečią kartą užintrigavo mane tokiu keistu klausimu, paprašiau aiškiau pasakyti, ko nori. Tada storulis, palengvėle atsukdamas besišypsantį veidą nuo dešiniojo peties į kairįjį, tarė: „Когда приобщитесь к лону православной церкви?“ (reikia: „kada pereisiu į pravoslaviją?“). Atsakiau, kad apie tai dar negalvoju. Jis saldžiu balseliu pastebėjo: „Pagalvokit, pagalvokit, kitaip karjeros nepadarysit“. Papasakojau draugams mokytojams apie storulio pasiūlymą. Linksmai nusikvatojo, o vienas paaiškino, kad jis tikisi ordino, jei pavyks mane paversti pravoslavu; prieš keletą metų jo įkalbėtas 5-os klasės mokinys žydas apsikrikštijo, vyresnybė pakėlė jį į direktorius, o ministras apdovanojo ordinu. Atsikračiau šventeivos, pasakęs, kad žmona, labai arši katalikė, ir girdėti nenori apie tikybos keitimą.

pačios dienos vėlų vakarą, visiems sumigus, ištempė iš išvietės dėžę ir visa, kas joje buvo, suvertė į duobę. Po to lentas pritaikė taip, kad kam nors ant jų atsistojus, lengvai ir staugiai palinkdavo, ir kiekvienas sunkumas turėjo nugrimzti į duobę. Užbarstę lentas sniegu ir pravėrę kiek langines, kad šviesos juosta būtų iš toli matyti, mokiniai suėjo į kambarį; pastatė lempą ant stalo prie lango ir ėmė laukti. Apie vidurnaktį išgirdo už lango bildesį ir keiksmą: „А, чорт... Сволочи, мерзавцы...“¹⁹ Po valandėlės, kai vėl įsiviešpatavo nakties ramybė, mokiniai patylomis išėjo į kiemą, rado pritrypta ir priteršta aplink duobę; lentas nunešė į pašiūrę, ta pačia žeme, kurią rytą buvo iškasę, gražiai užlygino duobę ir užbarstė sniegu. Laimei, pradėjo snigti, ir jokių pėdsakų kieme neliko. Anksti rytą, dar neišaušus, Mikulskio lydimas Šliapa atėjo į bendrabutį iširti reikalą. Mokiniai vos pradėjo keltis. Išsikvietęs „staršojų“, nužygiavo prie ano lango ir liepė Mikulskiui atkasti sniegą. Jokios duobės nerado. Tada Šliapa apsidairė po kiemą ir įsakė kasti po antru langu (daugiau langų į kiemą nebuvo). Ir ten, aišku, nieko nerado. Taip jie ir išžygiavo nieko nepešę. Tardymo nebuvo, tik Šliapa visą savaitę dvokė. Tačiau jis ir toliau slankiojo naktimis; liovėsi tik tada, kai mokinių įprašyti keli stiprūs „švedai“ naktį užpuolė jį iš užpakalio, užkimšo burną, per galvą užvožė didelį maišą, kurio galus surišo žemiau kelių, ir, pagaliais smarkiai apkūlę, surištą įmetė į griovį. Kas, kada ir kaip jį išlaisvino iš maišo, Lovmianskis nesakė; gal ir pats nebuvo girdėjęs. Po to Šliapą iškėlė iš Šiaulių į kitą gimnaziją.

Tokiais ir panašiais pasakojimais neturiu pagrindo netikėti, o tada visi mes, mažiukai, šventai tikėjom ir džiaugėmės, kad mūsų neprieteliai, cariniai mokytojai rusintojai, anuomet skaudžiai nukentėdavo. Mano laikais tokių rimtesnių išdaigų jau nebuvo, o jei ir buvo kokios, tai, palyginti su anomis, visai nekaltos: nupjaudavom mokytojų užpakalinius guzikus, prikišdavom nešvarumų į apsiaustų kišenes, įtvirtindavom lūžusių plunksną kėdėje ant katedros ir buvom patenkinti, kai neapdairus mokytojas atsisisėdęs staiga pašokdavo nuo kėdės ir plūsdamas traukė atsakomybėm nekaltus dežurus.

[...]

Kalėdų šventėms iš Kauno kunigų seminarijos atvažiavo atostogų brolis klierikas ir apsigyveno klebonijoje. Kurtuvėnuose dabar klebonavo kun. Jonas Vizbaras, pirmas parapijos valdytojas iš muzikų. Prieš jį Kurtuvėnų klebonavo Ignacy Gutowski, dar anksčiau Bonaventūra Czyż, Józef Wojtkiewicz ir kiti – visi bajorų kilmės. Kun. Vizbaras buvo visai kitoks negu jo pirmtakai. Pirmiausia neturėjo gospadinės, atseit meilužės; gospadinės darbus atlikdavo klebono motina, apsigyvenusi buvusiam Teklės kambary kartu su seniu Vizbaru, klebono tėvu. Antra, klebono nemažą ūkį (palivarką) tvarkė ne samdytas ūkvaizda, bet klebono brolis Antanas, jaunas, juodais ūsais, nedidelio ūgio kresnas bernas. Trečia, ir kas svarbiausia, klebonijoje suskambėjo lietuvių kalba (Kupiškio tarmė). Didelis buvo parapijonų nusistebėjimas: klebonijos sienose, kieme, šventoriuke, palivarke staiga nutrūko per amžius viešpatavusi lenkų kalba; jos vietoje pasigirdo nors žemaičiams ir nevisiškai suprantama, bet vis dėlto sava, lietuvių, kalba. Kunigas Jonas ir jo brolis Antanas ėmė pratintis prie žemaičių tarmės, bet seniai – motina ir tėvas Vizbarai – ir nenorėjo, ir jei norėtų, turbūt būtų nesugebėję vietoje, pvz., greitai ištariamo kupiškėnų „kasóko“ tarti žemaitiškai „kunsáka“ (ką jis sako).

Jei kaimiečiai tik stebėjosi tomis klebonijos naujenybėmis, tai grafų lizdas, nuo apačios iki viršūnės, buvo pasipiktinimo pritrenktas, o grafienė negalėjo sau dovanoti „zmieniws-

¹⁹ „А, velnias, niekšai, bjaurybės!“ (rus.)

zy byka (Gutovskį) na indyka (Vizbarą)²⁰. Tačiau ir grafai negalėjo nesiskaityti su „laiko dvasia“. Pagriežę dantimis, ėmė taikintis prie naujos tvarkos, ypač po to, kai kun. Jonas padarė jiems vizitą, pasirodė puikiai mokąs šnekėti lenkiškai, gerbiąs aristokratiją ir josios tradicijas. Norėdama įsiteikti naujam klebonui ir gerbdama jį už tai, kad neturėjo gospadinės meilužės, grafienė įsakė savo vaikams bučiuoti ne tik klebono rankas, bet ir jo tėvo (tik kažkodėl ne motinos). Senis Vizbaras, su antikinės Romos senatoriaus veidu – skustas, kumpanosis, su apatine lūpa, dengiančia viršutinę – nė kiek nesidrovėdamas išdidžiai atkišdavo grafaitėms ir grafiukams savo sukembusią leteną, o šie susikaupe paliesdavo ją lūpomis. Ilgainiui net užsimezgė artima bičiulystė tarp grafienės ir kun. Jono, ir nemanau, kad čia būta vien diplomatijos ir išrokavimo: šita dar ne visai pasenusi aristokratė ryžosi nors dalinai atstoti kunigui gospadinės teikiamus patogumus. O ir gražus buvo kun. Jonas! Juodos garbanos supo aukštą kaktą, tarp mėlynų akių kyšojo vidutinio dydžio, erelio snapo pavidalo nosis, žavingai išlenktų raudonų lūpų galai tartum sustingo ironiškam šypsny, kietas didokas smakras teikė visam išblyškusiam veidui asketiškumo bruožą. Keletą metų turėjau progos stebėti, kaip raudonos dėmės padengdavo paprastai išbalusį grafienės veidą, kaskart kai susitikdavo su kun. Jonu, o josios didelės mėlynos akys ryte rijo grakščią kunigo povyžą. Grafienė nėrėsi iš kailio, kad tam vyrui įtiktų: dvaro kambarinės taip ir lakstė iš palociaus į kleboniją ir atgal, gabendamos baltose skepetaitėse įvyniotus gardumynus. Jei kada bėgdavo be siuntinių, visi žinojo, kad neša laiškely: tada jos grįždavo kiek sugaišusios – kol kun. Jonas parašys atsakymą. Bažnytkaimy nemaža kalbėjo apie „blyną“ ant kun. Jono galvos. „Blynus“, apskritas, iš tamsiai mėlynos vilnos nertas kepures be kazirky, su labai plačiais bryliais, nukarusiais beveik ant pečių, nešiojo ant galvų grafų giminė. Visus tuos blynus nunerdavo pati grafienė. Ir štai įsimylėjusiai grafienei užsinorėjo bent per tokį „blyną“ įjungti kun. Joną į savo šeimą, mužiko sūnų į aristokratų tarpą: per kunigo pašventinimus pasidaręs to vertas (juk ir piemenukas Peretti tapo kitados popiežium Sikstu V). Vargšas kunigas kurį laiką nešiojo ant galvos grafienės jam specialiai nunertą „blyną“, bet paskui, nebepakeldamas dviprasmiškų žmonių šypsnų, metė j šalį. Tik grafienės nunertą margą nertinę žiemos metu nešiojo viršum sutanos, girdamasis, kad čia grafienės dovana. Kaip kun. Jonas reagavo į senstančios aristokratės meilę, niekas nežinojo, ir, galimas daiktas, kad jis gudriau mokėjo slėpti savo jausmus ir jų sukeltus veiksmus negu grafienė, kurios meilę taip apibūdindavo grafų „komisorius“ (vyriausias dvaro reikalų tvarkytojas) pan Wiktor Kisiel: „W starym piecu djabli palą“²¹. Josios vyras grafas Liudvikas apsimesdavo nieko nematąs, nieko nežinąs: tiek jis gerbė labai aukštą savo žmonos kilmę (iš lenkų istorijoje pagarsėjusių didikų Zamojskių), kad jam atrodė, jog visa, ką daro žmona, negali būti negarbinga ir nekilnu. Toji idilija baigėsi 1905 metų rudenį: kai kunigo broliai Antanas ir Peliksas (Rygos politechnikos studentas) susidėjo su valstiečiais, sukilusiais prieš ponus, grafienė staiga atšalo. Vis dėlto šiuo atveju nepasielgė taip kaip su klebonu Gutovskiu: kunigo Jono neįskundė vyskupui, tik paprašė perkelti į aukštesnę vietą. Vyskupas skyrė kun. Joną Liepojos klebonu; ten šis ir pasimirė 1919 metais nuo šiltinės.

[...]

Pagrindinis klasikinės gimnazijos dalykas buvo kalbos: lotynų kalba (po 8 sav. pamokas pirmoje ir antroje klasėse ir po 6 sav. pamokas visose kitose, iš viso 52 sav. pam.), graikų kalba (po 5 pam. nuo trečios klasės, iš viso 30 sav. pamokų), vokiečių ir prancūzų

²⁰ „išmainius jautį į kalakutą“ (lenk.).

²¹ „Senoje krosnyje velniai kuria ugnį“ (lenk.).

kalbos nuo antros klasės. Be tų keturių kalbų reikėjo, žinoma, gerai mokėti ir dėstomąją (rusų) kalbą, kuri buvo bene didžiausias stabdys gimnazijai baigti: per rašomuosius, pvz., egzaminus iš rusų kalbos 4-oje klasėje padaręs tik vieną fonetinę ar morfologinę klaidą nebuvo įsileidžiamas į penktąją klasę. Be tų penkių kalbų kiekvienas mūsų (išskyrus rusus ir žydus) gerai mokėjo lenkų kalbą, kuria naudojosi už gimnazijos sienų. O kas jos gerai nemokėjo, stengdavosi išmokti dar ir todėl, kad ji buvo draudžiama (kas draudžiama, tai ir patrauklu). Septintoji kalba, lietuvių, mūsų klasėje nebuvo populiari: mokinių iš kaimo čia nebuvo, ir tos kalbos niekas nemokėjo, miestiečių vaikai – nė žodžio, o dvarininkų – vieną kitą žodį, iš kumečių nugirstą, arba kokią, dažniausiai nešvankią, dainušką; pvz., gražuolis Raul Liandsberg (iš Šiaulėnų dvaro) kartais niūniuodavo:

Šokinėjo velnias
Po bajoro kelnes, } bis
Ir pasiuto velnias,
Ir prišiko kelnes... } bis

Antroje (po kalbų) vietoje ėjo istorijos ir geografijos dalykai, potam – matematika ir labai kukli fizika, logika ir, žinoma, visiems privalomas tikybos dalykas (nuo pirmos iki aštuntos klasės). Štai ir visa klasikinės gimnazijos programa. Visuomeniniai mokslai nebuvo dėstomi, nes monarchinio principo ugdymas ir skeidimas tam priešinosi; chemija ir gamtos mokslai nebuvo dėstomi, nes jie galėjo sukelti nepasitikėjimą Biblijoje įrašyta pasaulio atsiradimo ir jo vystymosi pasaka; psichologijos mokslą atstodavo tikyba. Tiesa, visose klasėse buvo dar dėstoma vad. gimnastika, arba, kaip mes ją vadinom, „šagistika“ (nuo rus. žodžio „šagat“ – žingsniuoti), kurią vedė tada karininkas Kožučovskis: aštuonerius metus mokė mus vaikščioti rikiuotėje ir daryti kai kuriuos organizuotus judesius. Dideliame mediniame „maneže“ (gimnazijos kiemo gale), kur žingsniuodavom žiemos metu, buvo šiokių tokių prietaisų gimnastikai; tais prietaisais skubėjom pasinaudoti, kai Kožučovskis duodavo komandą „volno!“²². Visų mūsų mėgiamiausias prietaisas buvo vad. „kolca“²³ – du geležiniai oda aptraukti rinkiai, žemai pakabinti ant ilgų virvių, įtvirtintų palubėje. Rankomis įkibęs į tuos rinkius mokinys suposi, atsispidamas kojomis į grindis, ir buvo laikoma nemažu pasiekimu, jei pavykdavo, išsisiūbavus kojomis pasiekti lubas (tarpas nuo grindų iki lubų buvo dviejų namo aukštų). Šitas pavojingas triukas nevisuomet baigdavosi laimingai: pasitaikydavo, kad arba virvė išsinerdavo iš lubose įkaltų kobinių, arba rankos išslysdavo iš rinkių, ir tada „gimnastas“ parpulldavo ant grindų – ant pilvo ar ant nugaros ir smarkiai susitrenkdavo. Kartą vienas toks nevykėlis (ne mūsų klasės) tiek susitrenkė, kad net kiek pasirgęs mirė.

Karininkas Kožučovskis, aukštas, liesas vyras su juoda barzda ir amžina kepure ant galvos, paskelbęs „volno“, dideliais žingsniais vaikštinėjo palangiais, nuleidęs galvą ir giliai susimąstęs; visai nekreipė dėmesį į tai, ką per tas jo paskelbtas pertraukas darėm ir kaip naudojomės mankštos prietaisais. Neteko girdėti, kad kada nors Kožučovskis būtų įspėjęs mus atsargiau elgtis su anais rinkiais, į kuriuos vienas kitas drąsuolis net kojas (vietoje rankų) suklišęs siūbavosi tol, kol rankų pirštais paliesdavo lubų aukštybes.

²² „laisvai“ (rus.).

²³ „žiedai“ (rus.) (red. pastaba).

Kokia galėjo būti pasaulėžiūra šitaip „suformuoto“ abituriento? Tiesa, Šiauliuose būta slaptų knygynėlių, būta ir galvojančių, pažangesnių mokinių. Tačiau tai buvo išimtys. Mokinių masė buvo reakcinė ir beveidė: gimnazijos vadovybė sėkmingai vykdė carinę švietimo politiką. Spirdamiesi prieš galutinį apkvaišimą, mokiniai griebdavosi įvairių priemonių, ugdė asmeniškus palinkimus į darbą, neturintį nieko bendro su mokykloje dėstomais dalykais. Taip, pvz., Chominskis su galva buvo pasinėręs į heraldiką, Birmontas ir Mareckis buvo aistringi medžiotojai, ir visos jų kalbos sukosi apie medžioklę; Bortkevičius gilinosi į filosofiją (studijavo Kantą, Stirnerį, Nietzsche), Mikulskis garsėjo kaip filatelistas, Šmemaņą domino šachmatai, Viktoras Biržiška ir dar keli „būsımieji inžinieriai“ savarankiškai mokėsi gimnazijoje nedėstomos chemijos ir aukštosios matematikos; Rascevičius ir Lipavičius Turgenevo Rudino įtakoje gaudė ir išdarinėjo varles (abu jie paskui pasidarė gydytojais); aš rimtai buvau susidomėjęs muzika ir kalbomis. Tokių klasės draugų, kuriems niekas, išskyrus pamokas, nerūpėjo, buvo vos keletas (Smoljaninov, Ordynskij, Jurjev).

[...]

Po Naujų metų į mūsų gimnaziją atsikraustė bajoriukas Edward Sawoniewicz, kurį už kažkokį nusikaltimą (nepasakojo, už kokį) mokslo metų viduryje išvarė iš Vilniaus gimnazijos. Buvo tai žemo ūgio, pageltusio veido ir žalsvų akių išdžiūvęs pusbernis, kalbėjęs tik lenkiškai, o rusiškai – vien su mokytojais. Mums tatai buvo neįprasta: ne tik su mokytojais ir mokyklos sienose, bet ir tarpusavy, ir namie visi kalbėjom rusiškai. Veikiai praminėm jį Šabūnu: kažkas iš mūsų sužinojo, jog taip vadina jo tėvą apylinkės kaimiečiai. Šabūnas laisvu laiku švietė mus seksualiniuose dalykuose, bardamas už „tamsumą“.

[...]

Netrukus klasės auklėtojas pranešė, kad ruošiami gimnazistų kelionė į šventas vietas, tik ne į Vilnių ir ne kapeliono Paškano vadovaujama, o į Volynės gubernijoje esančią Počajivo lavrą²⁴, popo Trojepolskio vadovaujama. Mūsų klasėje neatsiradus norinčių vykti į Počajivo lavrą, o kitose klasėse atsiradus tik keliems, atrodė, kad ekskursija neįvyks. Tada gimnazijos vadovybė paskelbė, kad kelionės tikslas – aplankyti Vilnių ir Kijevą, iš kur tik norintieji vyks į Počajivą, o kiti galės grįžti namo. Vilniuje buvo iš mūsų tik vienas kitas, o Kijevo niekas nematė. Nenuostabu todėl, kad į ekskursiją įsirašė nemažas gimnazistų būrys, juoba kad kelionė buvo numatyta tuoj po egzaminų, kada visi bus laisvi. Sužinojom ir maršrutą: Šiauliai – Vilnius, kur sustosim dviem dienom; Vilnius – Gomelis, iš kur naktį plauksim Dniepru į Kijevą. Čia išbūsime tris dienas. Iš Kijevo geležinkeliu per Kazatiną ir Berdyčivą į Dubną; iš ten arkliais į Počajivą. Skelbdamas šitą maršrutą, popas Trojepolskis nė žodžio neužsiminė apie tuos, kurie nenorės vykti iš Kijevo į Počajivą, tartum tokių ir neatsirastų; tik paminėjo, kad Počajivo apylinkės nepaprastai gražios ir jis pataria visiems jomis pasigėrėti. Iš mūsų klasės (VI) vyko keli pravoslavai ir keli katalikai. Man, be Šiaulių jokio didesnio miesto nemačiusiam, šita kelionė atrodė labai patraukli, o mokestis nedidelis – tik septyni rubliai (susišiekimo priemonės, maistas ir nakvynės). Susirinko apie penkiasdešimt ekskursantų, kurių tarpe iš mano klasės dalyvavo Garliauskis, Mikulskis, Bortkevičius ir Šabūnas (šis mums pasipasakojo vyksiąs tik iki Vilniaus). Be vadovo Trojepolskio vyko ir bedelis Kozlovskis.

²⁴ vienuolynas (rus.).

Į Vilnių atvykom naktį. Aikštėje prieš geležinkelio stotį bedelis mus išrikiavo, ir nuėjom į I vyrų gimnaziją. Buvo graži pavasario naktis. Gatvių pakraščiuose žibėjo lempos – tokios šviesios kaip toji, kurią anuomet buvau matęs Savičienės valgomajame. Priėję gimnazijos rūmus (dabar – universitetas), ilgai klaidžiojom po didingus kiemus, kol suradom sargą ir budintį pareigūną. Šis nuvedė mus į čia pat esantį mokinių bendrabutį, iš kurio jau daug mokinių buvo išvykę atostogų. Pagėrę arbatos, sugulėm dviejuose bendrabučio miegamuosiuose. Dar prieš einant gulti, bedelis padarė „perekličką“²⁵ (taip jis darydavo kas vakarą, per visą ekskursijos laiką) ir pasigedo Šabūno: tuoj pranešė popui. Šis atbėgo vienmarškinis ir ėmė teirautis, ar nežinom, kas Šabūnui atsitiko. Pasisakėm nežiną. Popas pradėjo plūsti bedelį, kuris jau kelionės pradžioje pasirodė žioplis. Kozlovskis iš pradžių nusiminė, bet paskui ramino susierzinusį popą: Šabūnas turbūt bus nuėjęs pas pažįstamus. Jis čia mokėsis ir, reikia manyti, turėjęs bičiulį; rytoj atsirasias. Taip ir atsitiko: rytmetį, mums ką tik pakilus, atėjo Šabūnas, atsiprašė popą, pasisakė, kad nakvojo pas pažįstamus, o mums pašnabždėjo praleidęs naktį pas mergas ir dabar jaučiasis labai nekaip. Iš tikrųjų atrodė bjauriai: akys įdubusios, pageltęs, susikūprinęs.

– Tegū jas bala, – skundėsi mums, – jos tik tykoja pinigus iškaulyti, o širdies maža teparodo... Nepaliksiu Vilniuje, važiuoju su jumis.

Po pusryčių bedelis vėl mus išrikiavo ir ėmė vedžioti po miestą. Popas ėjo priešaky, o Kozlovskis visą laiką bėgiojo aplink mūsų koloną, tartum aviganis šuo aplink bandą. Pirmiausia Vilniaus generalgubernatoriaus rūmų aikštėje (vėliau Napoleono, dabar Kutuzovo) pamatėm paminklą Muravjovui-Korikui: stambus vyras iš bronzos stovėjo ant granitinio pjedestalo, laikydamas rankoje storą vėzdą. Aplink paminklą vaikščiojo policininkas. Šabūnas pašnabždomis paaiškino mums, kad policininkas dieną naktį vaikšto aplink paminklą ir saugo, kad kas nors jo nesužalotų; iš pradžių, kol sargybinio nebuvo, iš po nakties vis surasdavę ką nors negero ar šalia paminklo, ar ant jo paties: tai mėšlo krūvą, tai padvėsusį šunį ar katę, bet dažniausia buvę žmogaus prišikta. Taip to Koriko nekentė Vilniaus miesčionys. Prie paminklo popas pasakė trumpą kalbą, apibūdinamas Muravjovo nuopelnus ir vadindamas jį *усмиритель мятежников*²⁶. Iš čia išėjom į Katedros aikštę, kur sustojom ties kitu paminklu – Katarinai II. Šis monumentas buvo kur kas didingesnis ir gražesnis. Iš abiejų jo šonų tupėjo du špižiniai ereliai, išskleidę sparnus ir tartum pasiruošę skristi. Vidury riogsojo aukšta moters statula. Popas paaiškino, kad čia genialaus dailininko Antokolskio kūrinys, už kurį jam buvo sumokėta šimtas penkiasdešimt tūkstančių aukso rublių (šitą pinigų sumą ir žodį „aukso“ ypatingai pabrėžė, pakeldamas rodomąjį pirštą į viršų). Skulptūroje nieko nenusimaniau; vis dėlto krito į akį ano dailininko sugebėjimas suderinti du priešingus dalykus – monumentalumą ir lengvumą: gremėzdiška statulos apačia, vaizduojanti platų carienės apdarą, juo aukštyn – juo ėjo laibyn ir švelnyn, kol pagaliau viršuj baigėsi visai grakščia moters galvute, apvainikuota lauro vainiku. Bet... sic transit gloria mundi²⁷: laikas ir politinės audros ne tik nušlavė tuodu paminklų, bet ir maža kas dabar yra apie juos girdėję.

Iš Katedros aikštės kėlėmės Pilies gatve į senąjį miestą lankyti pravoslavų šventovių. Kiek ilgiau užtrukom Trejybės vienuolyne (Sviato-Troickij monastyr), kur stebėjom ikoną,

²⁵ „patikrinimą“ (rus.).

²⁶ maištininkų tramdytojas (rus.).

²⁷ taip praeina pasaulio garbė (lot.).

nutepliotą evangelisto Lukos prieš porą tūkstančių metų (?). Šitas paveikslas („Bogomateri Odigitrii“) buvęs Bizantijos imperatorių nuosavybė. Sofija Paleolog (imperatoriaus duktė) ištekėjo už didžiojo Maskvos kunigaikščio Jono III, kalbamą paveikslą ji buvo atsiėmusi su savim į Maskvą, Jono III duktė Elena gavo šį paveikslą dovanų, kai tekėjo už didžiojo Lietuvos kunigaikščio Aleksandro, ir atsigabeno šią dovaną į Vilnių. Visa tai mums pasakojo Trojepolskis, ypatingai pabrėždamas dažų patvarumą: juos maišęs ir jais piešęs šventas žmogus, todėl nenuostabu, kad tie dažai tveria arti 2000 metų. Paskui lankėm Šventosios Dvasios vienuolyną (Sviato-Duchov monastyr), kur buvo palaidoti kankiniai „Antonij, Evstafij i Joann“. Užsukom ir į „Kafedralnyj Nikolajevskij sobor“, katalikų pastatytą 1596 metais karaliaus Kazimiero garbei, o 1832 metais perdirbtą į pravoslavų šventovę. Popas pasakė, kad priešprieš suskubsim aplankyti dar vieną šventovę – Prečistenskij sobor (likusias lankysim popiet). Šioje šventovėje įvyko „brakosočetanije“²⁸ Elenos su kunigaikščiu Aleksandru, čia Elena ir palaidota. Šią šventovę „teikėsi malonėti aplankyti“, kaip pagarbiai išsitarė popas, imperatorius Aleksandras II 1870 metais.

Į savo nakvynės vietą grįžom visai pavargę. Per pietus prie mūsų prisėdo Šabūnas ir konfidencialiai pasakė:

– Pasiprašykite, kad po pietų jus išleistų pasivaikščioti po miestą. Man nepatogu: gali įtarti, kad kur jus nusivesiu... Bet jei jums leis, eisiu ir aš: parodysiu jums tai, ko nei popas, nei bedelis nerodys.

Nutarėm, kad kreiptųsi į Trojepolskį Bortkevičius: tam niūriam, tylinčiam, bet mandagiam mokiniui popas rodė palankumą. Tačiau šiandien mus paleisti popas atsisakė: po pietų reikėsią dar pasivaikščioti po cerkves, nebuvom Žvėryno Znamenskojoje ir nematėm Aleksandro-Nevskos „časovnės“; paleisiąs mus rytoj. Išgirdęs tai, Šabūnas nusišypsojo ir patarė dar kartą pabandyti: rytoj būsią per vėlu. Matydamas mūsų užsispyrimą, popas pagaliau leido vieną valandą pavaikščioti po miestą su sąlyga, kad lydės bedelis ir kad ilgai neužtruksim: mūsų dar laukia šiandien ilgos vaikštynės po cerkves. Šabūnas, dar vagone sužinojęs, kad bedelis yra mokęsis Vilniuje ir gerai pažįsta miestą, dabar paprašė jį vesti mus prie Gedimino kalno. Tas Šabūno prisiderinimas patiko Kozlovskiiui: vikriai pasileido Pilies gatve į pakalnę. Iš paskos ėjo Šabūnas ir mes. Šaligatvyje, kur žygiavom, stumdėsi labai daug žmonių, vieni ėjo priešais, kiti mus pralenkdavo. Staiga Šabūnas sustojo ties kažkokiais dideliais vartais ir atsukęs mirkstelėjo mums. Bematant keli praeiviai atskyrė mus nuo bedelio, ramiai nužingsniavusio pirmyn, Šabūnas smuko pro vartus į tamsų kiemą ir pamojo mums sekti. Kiemas buvo kiaurinis: jį perėję, atsidūrėm mažoj gatvelėj, kuria ir leidomės į dešinę. Priėję kampą, sustingom: priešais mus kaip iš po žemės iškilo grakšti gotika – Onos bažnyčia.

– Įeikim į vidų ir kiek pabūkim joje, – pašnabždėjo Šabūnas, – bedelis pažįsta miestą ir, ieškodamas mūsų, lakstys čia po gatves aplinkui. Gerai dar, kad šuns uoslės neturi, – piktai nusišypsojo.

Iš čia perėjom į Bernardinų bažnyčią. Vienas iš mūsų pasiūlė kopti į Gedimino kalną, bet Šabūnas nesutiko: ten, galimas daiktas, jau tupi bedelis. Prasmukę pro Katarinos paminklą, pasiekėm katedrą, kurios šonines duris radom atdaras. Čia Šabūnas pirmiausia mus nusivedė į Kazimiero koplyčią, kur skaitėm Barboros Radvilaitės epitafiją:

²⁸ „santuoka“ (rus.).

*Barbara quae tegitur tumulo, Regina sub isto
Augusti conjunx altera Regis erat.
Commoda multa tulit multis, in commoda nulli
A qua laesum umquam dicere nemo potest.
Immatura obiit decima trieteride capta
Bis viduos fatis linquere jussa thoros,
Occidit ante diem et quamvis anno illa fuisset,
Diceret Augustus, obiit ante diem*²⁹.

Ne veltui mokėmės klasikinėje gimnazijoje: visi lengvai supratom šitą užrašą, savo forma primenantį Ovidijaus elegiškus distichus.

Išėję iš katedros, norėjom keltis į Gedimino kalną, kur riogsojo apgriuvę ir visiškai ap-
leisti pilies likučiai, bet Šabūnas vėl mus atkalbėjo.

– Toks jau likimas, – tarė jis, – priešpiet lankėm pravoslavų šventoves, popiet lemta
mums lankyti katalikiškas, kur nėra pavojaus susitikti su įkyrėjusiu bedeliu. Tas fanatikas
prozelitas (buvo gandų, kad Kozlovskis „perekinčikas“³⁰) kaip velnio bijo katalikiškų baž-
nyčių, jo ten ir su pagaliu neįvairys.

Kodėl Šabūnas buvo susidaręs tokią nuomonę apie Kozlovskį, paliko neaišku, bet ir
neįdomu: niekas jo apie tai nepaklausė.

– Dabar nuvesiu jus į Petro ir Povilo bažnyčią Antakalny, – kalbėjo Šabūnas, sukdamas
pro Vrublevskio biblioteką. – Ten nustebins jus skulptūrų gausybė. Bažnyčią pastatydino
etmonas Mykolas Pacas, pasikvietęs iš Italijos žymius skulptorius, o didžiojo altoriaus
paveikslą nupaišė vilnietis Smuglevičius.

Grįždami iš Antakalnio, užskom į Rapolo ir Jokūbo bažnyčias, paskui ilgai ėjom Uos-
to ir Pohuliankos gatvėmis, iš kur Trakų gatve pasiekėm Jono bažnyčią, prie pat mūsų
bendrabučio. Čia, pasak Šabūno, esą didžiausi Lietuvoje vargonai. Buvo labai gaila, kad
negalėjau tų vargonų išgirsti; norėjau bent pasikelti prie jų, bet dureles į viskas radau
uždarytas. Prie paminklo Odyncui su parašu:

*Coraz bardziej i wyraźniej czuję, że umieram
i z ufnością, bez bojaźni o krzyż się opieram*³¹.

Šabūnas nusišypsojo ir tarė:

– Teko girdėti jį buvus pažangiu vyru, o tikybinių prietarų nepasistengė atsikratyti.

Stovėdamas prie paminklo Stanislovui Moniuškai, prisiminiau grafienės kartą pasaky-
tus žodžius:

– Jeszcze zupełnie młodziutką będąc, miałam szczęście poznać ś. p. – Stanisława Mo-
niuszkę, którego „Halkę“ wolę nad „Fausta“ Gounoda³².

²⁹ Karalienė Barbora, kuri po šiuo atkapiu palaidota, buvo karaliaus Augusto antroji žmona. Daugeliui daug gero padarė, blogo niekam; niekas negali pasakyti, kad buvo jos įžeistas, Mirė nesubrendusi, pradėjusi trečią dešimtmetį; likimui lemiant, antrą kartą lovą paliko vienišą. Mirė be laiko, bet jeigu ji ir būtų senyvo amžiaus, Augustas kalbėtų, kad mirė be laiko. (Raimonda Ragauskienė, *Barbora Radvilaitė*, Vilnius: Vaga, 1999, p. 188)

³⁰ „perkrikštas“ (rus.) (red. pastaba).

³¹ Kaskar vis labiau ir aiškiau jaučiu, kad mirsiu, ir pasitikėdamas be baimės remiuosi į kryžių (lenk.) (red. pastaba).

³² Dar labai jauna būdama turėjau laimę pažinti a.a. Stanislovą Moniušką, kurio „Halką“ statau aukščiau už Guno „Faustą“.

– Dabar eisim pažiūrėti Aušros Vartų, – pasakė Šabūnas – bet pirma užsukim kur į alinę, baisiai ištroškau... Laiko dar turim.

Atsigėrę šiltoko alaus (Šabūnas išgėrė dukart tiek kiek mes visi), pasistumdę prie Aušros Vartų ir paklūpoję prie jų kartu su davatkomis, grįžom į bendrabutį jau saulei nusileidus. Kaip ir reikėjo tikėtis, popas buvo labai nepatenkintas, barėsi ir plūdo mus, ypač Šabūną. Šis nė kiek nesijaudino ir, primelavęs nebūtų dalykų, puikiai išsisuko:

– Ne mes nuo Kozlovskio, bet jis nuo mūsų pabėgo, – melavo Šabūnas. – Tik sustojom minutei prie vitrinos su knygomis, kurių viena „Жизнеописание преподобных мучеников Антония, Евстафия и Иоанна“³³ ypač patraukė mūsų dėmesį, žiūrim, o Kozlovskio jau nėra. Leidomės jį vyti, bet kur tau: išnyko kaip kamparas... Tada pradėjom eiti per cerkves, tikėdamiesi susitikti su visa ekskursija. Buvom Blagoveščenskojoje, Piatnickojoje, Andrejevskojoje ir kitose cerkvėse, bet niekur jūsų nematėm; būsime prasilenkę: ar jūs jau buvot išėję, kai mes ateidavom, ar ateidavot po mūsų...

Nors dėl šitokio akiplėšiško melavimo visi sumišom (vienas nuleido akis, kitas paraudonavo, kitas nusisuko į šalį), tačiau popas nieko nepastebėjo ir atrodė tartum užkerėtas žalsvų melagio akių, ramiai įbestų į savo auką. Bedelis Kozlovskis vėl gavo įspėjimą:

– Jūs, Jegor Ivanovič, ir šiandien kaip vakar pražioopsojot. Ar taip buvo, kaip jis sako, ar kitaip, vis viena – faktas palieka faktą: jūs pasimetėt su jūsų globai pavestais gimnazistais... Įspėju jus.

Kozlovskis nebandė teisintis, tik niūriai pažiūrėjo į Šabūną.

Vakarienės metu buvo pranešta, kad rytoj po pusryčių vyksim į Gomelį (paaiškėjo popo klasta, kai jis siūlė mums atidėti pasivaikščiojimą po miestą rytdienai, ir jei ne Šabūno apskrumas, nieko, be kelių cerkvių, nebūtume Vilniuje pamatę).

Visai sutemus Trojepolskis kreipėsi į ekskursantus su trumpa kalba. Dideliame valgomajame, menkai apšviestame vienos žibalinės lempos, Kozlovskis išrikiavo mus eilėmis po keturis kiekvienoje ir pats nuėjo prie popo, stovėjusio kitame kambario gale.

– Mano brangieji! – prabilo popas. – Pirmas mūsų kelionės etapas baigėsi. Vilniuje jūs turėjot progos aplankyti šventoves, senus krikščionybės židinius Lietuvoje. Jūs laimingesni už savo draugus, neprisidėjusius prie ekskursijos: Dievo apvaizdos jūs pripažinti vertais savo akimis pamatyti šventųjų Joano, Antonijaus ir Eustafijaus palaikus. Šitie visokio pamėgdžiojimo verti „mučėnikai“, litovcai Kumėc, Nežilo ir Kruglėc, padėję savo šventas galvas už pravoslaviją, Šventos Dvasios suteikta jiems galia numatė, kad po amžių Lietuvoje įsigalės tikroji pravoslavų tikyba, o katalikybė, lenkų įvesta prievartos keliu ir dinastiniais sumetimais, yra pasmerkta žlugti...

– Враки³⁴, – pasigirdo duslus balsas užpakalinėse eilėse.

Popas apsimitė nieko negirdėjęs, tik saldutis jo balsas pasidarė šiurkštokas, kai tęsė prakalbą. Bedelis, iki šiol stovėjęs užpakaly popo, pajudėjo ir pirštų galais pamažėli ėmė slinkti pasieniais prie užpakalinių eilių.

– Dar anais laikais, – kalbėjo Trojepolskis, – visagalio Viešpaties Dievo įkvėptas, didysis Lietuvos kunigaikštis Olgierd priėmė pravoslaviją, tuo pačiu parodydamas, kur tikroji krikščioniška tikyba. Ir aš, jūsų ganytojas, dvasios akimis regiu, kaip ir tie iš jūsų, kurie

³³ „Šventųjų Antano, Eustafijaus ir Jono gyvenimo aprašymas“ (rus.) (red. pastaba).

³⁴ Prasimanymai, melas (rus.).

dar nesat prisijungę prie išganingos pravoslavijos, veikiai atsidursit jos motiniškame glėbyje...

– Не дождетесь³⁵, – įsikišo tas pats duslus balsas.

– Идемте³⁶, – pusbalsiu sušnypštė bedelis, griebdamas už parankės Šabūną. Šis nesi-priešino, tik ištraukė ranką iš Kozlovskio letenos, ir abu ramiai pranyko iš kambario.

Baigęs kalbėti, popas priėjo prie stalo ir, iš užančio ištraukęs krūvą paveiksliukų, paskleidė juos, kviesdamas imti koks patinka. Mes, katalikai, pasiėmėm po vieną Остробрамская Божья Матерь³⁷. Paveiksliukai bematant buvo išgrobstyti: kas pasiėmė kelionės atminimui, o kas ir dėl to, kad dovanai duodama. Visiems buvo įdomu, kaip pasibaigs su Šabūno replikomis. Reikalui aptarti buvo pakviesti keli gimnazistai pravoslavai; grįžę iš pasitarimo, papasakojo, kad popo pasiūlymas paėmė viršų. Buvo du pasiūlymai: Kozlovskio – pranešti apie tas replikas mokytojų tarybai ir prašyti sumažinti išsišokėliui pažymį iš elgesio, popo – įspėti jį, kad valdytų savo liežuvį, ir tarybai nepranešti. Šis pastarasis pasiūlymas buvo paremtas ir į pasitarimą pakviestų gimnazistų pravoslavų. Pasirodė, kad ekskursijos vadovas, tas prietarų kupinas pravoslavijos gynėjas, buvo nuolaidesnis už bedelį; šis dar labiau nustojo autoriteto mūsų akyse, o Šabūnas pagrasė „atsiskaityti“ su juo.

[...]

Į vasaros galą pas kleboną atvažiavo jo mokslo draugas, šviesiaplaukis Juozas Skvireckas (arkivyskupas): jis tada mokytojavo Kauno kunigų seminarijoje ir vertė Bibliją į lietuvių kalbą. Šis man pasirodė visai kitoks negu keturi studentai politechnikai: jokio išdidumo nei pasipūtimo nerodė, pasikalbėdavo ir su manim, ir su tarnais, kalbėjo dažniau lietuviškai, rečiau lenkiškai. Kartą paprašė surasti klebono bibliotekoje „Anykščių šilelį“ ir „Metus“. Nė vieno tų veikalų nebuvau skaitęs, net nebuvau apie juos girdėjęs.

– Štai mano mėgiamiausi lietuviški poetai, – tarė jis, imdamas iš manęs atneštas knygas. – O tamsta kokios esi nuomonės apie Donelaitį ir Baranauską? – paklausė.

Paraudonavau ir nieko jam neatsakiau.

– Gal nepatinka? – klausė dar.

– Patinka, – pamelavau sumišęs.

Kai po kelių dienų Skvireckas grąžino tas knygutes, nepadėjau jų į vietą, tik nusinešiau į savo kambarį ir pradėjau skaityti. Skaudžiai nusivyliau: daug ko ten nesupratau! Iš mažens šiek tiek mokėjau žemaitiškai, bet neturėdamas ir neieškodamas progų kalbėti, ir tą truputį buvau pamiršęs. Gyvendamas šią vasarą lietuviškoje aplinkoje (visi Vizbarai kalbėjo tik lietuviškai), pramokau kiek ir aš, bet tik tiek, kad galėjau suprasti, ką man sako, ir keliais žodžiais atsakyti į klausimą. Iš pradžių net kiek ilgesnio sakinio nepajėgdavau sustatyti, o apie tai, kad galėčiau žmoniškai išreikšti paprasčiausią mintį, ir svajoti nesvajojau. Taigi dabar, pradėjęs skaityti „Anykščių šilelį“, iš karto susidūriau su neįveikiamais sunkumais: aptikau žodžius, kurių nei taisyklingai pakirčiuoti, nei suprasti nevaliojau. Ir niekam nematant, raudonavau iš gėdos. „Kaip tat? – galvojau, – moku rusiškai, lenkiš-

³⁵ Nesusilauksit (rus.).

³⁶ Eime (rus.).

³⁷ Aušros Vartų Dievo Motina (rus.).

kai, graikiškai, lotyniškai, prancūziškai, vokiškai, o lietuviškai nesuprantu? O juk aš tas pats lietuvis, nors ir žemaitis“. Pasiryžau nuveikti sunkumus ir susidaryti savo nuomonę apie Donelaičių ir Baranauską. Reikėjo pagalbos. Nutariau kreiptis į linksmajį vikarą Armalį, kuris kalbėjo tik žemaitiškai, lenkiškai vos vos grabaliojo. Armalis buvo augalotas, švie-siaplaukis, gražaus veido bernas, kilęs ir Žemaitijos užkampio, iš Tryškių apylinkės. Kiek kartų užeidavau pas jį (gyveno už sienos antrame vikariate), vis mane sutikdavo lietuviš-ka dainuška:

*Visą amžių ūliavojo,
Ant smerč neatbojo.
Ir atėjo ta valanda,
Kad jau reik numirti. } bis*

*Dirbo brolis naują grabą
Iš baltų lentelių,
Sesės pynė vainikėlį
Iš žalių rūtelių. } bis*

Armalis turėjo švarų, sultingą tenorą, kuriuo žavėjo davatkas, giedodamas prefaciją ir Pater noster³⁸.

Atlaikęs mišias, Armalis tupėjo savo vikariate, retkarčiais, jei buvo gražus oras, išeidamas į sodą su brevijorium rankoje ir pasirodydamas prie stalo pietų ar vakarienės valandomis. Studentų vengė, ir tie su juo nekalbėjo. Perskaitęs savo brevijorių (kiekvienai dienai nustatytas maldas), virsdavo į lovą, kurios tratėjimą už sienos aiškiai girdėjau. Iš klebono bibliotekos neėmė nei knygų, nei laikraščių, skaitė tik brevijorių ir retkarčiais kalendorių (tas dvi knygas teturėjo). Buvo be galo taupus, krovė kapeiką prie kapeikos. Kartais pavaišindavo mane bažnytiniu vynu, kurio nereikėjo pirktis, ir pats jo paragaudavo.

Armalis mielai sutiko padėti man nagrinėti „Anykščių šilelį“, kurį pats sakėsi skaitęs. Dar prieš kreipdamasis į jį, kiek abejoju dėl jo sugebėjimo ką nors žmoniškai paaiškinti, nes buvau pastebėjęs jį tariant ir kirčiuojant ne taip kaip Vizbarai: pvz., savo mėgiamojoje dainuškoje žodį „valanda“ kirčiavo „valanda“, o „vainikėlį“ tarė žemaitišku įpročiu „vainikėlį“. Netrukus paaiškėjo, kad abejojimai buvo pagrįsti: mano „mokytojas“ nežinojo, ką reiškia „leikelės, ūmėdės, nemunės, veršakiai, perejos, žalktienė, sedulėlė, velug“ ir kiti žodžiai pirmuose „Anykščių šilelio“ puslapiuose.

– Visokių niekų prirašyta, – bambėjo Armalis. – O tu dabar suk sau galvą, ką reiškia tie nesuprantami žodžiai. – Ir, nusigręžęs nuo knygos veršio balsu subliovė: Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam³⁹.

Ne geriau pasibaigė ir su Donelaičio „Metais“. Iš karto pastebėjau, kad Armalis neturi supratimo apie skandavimą, pėdas, cezūras.

– Menka čia poezija, – tarė atstumdamas knygą, – ir liežuvį galima sulaužyti. Tai ne Maironis. Paklausk tiktai:

³⁸ Tėve mūsų (lot.).

³⁹ Pasigailėk manęs, Dieve, pagal didelį tavo gailėstingumą (lot.).

*Į Žarėnus miškais nuo Šiaulių,
Jei pro Luokę kada bekeliausi,
Nepamiršk sustabdyti arklių
Ir ten kalną užlipti aukščiausią...*

Padeklamavęs keletą eilėraščių posmų, paklausė:

– O ką? Ar ne gražiaus skamba kaip tie „kalnai keltuoti ar kelmai kalnuoti“?

Turiu prisipažinti, kad ir man tada labiau patiko dar negirdėtas Maironis negu Done-laitis su Baranausku. Susiradau bibliotekoje Maironio „Per skausmus į garbę“ ir, Armalio padedamas, visą poemą perskaičiau. Taip prasidėjo mano susipažinimas su lietuvių literatūra.

[...]

Tų metų (1903) rudenį Šiauliuose apsigyveno Jonas Jablonskis. Apie tai sužinojau iš Viktoro Biržiškos, kuris, savo brolio Mykolo įtakoje, vienas iš pirmųjų mūsų klasėje ėmė rimtai domėtis lietuvių kalba; o Jablonskis, pasak, jo, buvęs rašomosios, taigi ir literatūrinės, kalbos tėvas. Bematant klasėje susidarė ratelis norinčių susipažinti su gimtąja kalba. Vieni to ratelio dalyviai (Biržiška, aš, Mikulskis) iš principo ryžosi studijuoti lietuvių kalbą, kiti (bajoriukai Birmantas, Lupavičius) todėl, kad dalykas buvo draudžiamas gimnazijos vadovybės. Delegavom Biržišką susitarti su Jablonskiu dėl pamokų, vietos ir laiko. Jablonskis sutiko mokyti mus sekmadieniais, tuoj po mokinių mišių. Sutartą sekmadienį susirinkom Dautotienės bendrabutyje ir laukėm ateinant mokytoją. Be mūsų, buvo dar VII kl. mokinys Ignotas ir J. Vaitiekūnas, Jablonskio bendradarbis iš grafo Zubovo archyvo. Jablonskio dar nebuvau matęs, tik girdėjau iš Višinskio jį eilę metų buvus lotynų kalbos mokytoju Mintaujos ir Revelio⁴⁰ gimnazijose. Taigi ir tikėjau pamatyti jeigu jau ne mokytoją futliarą, tai vis dėlto kitokį, negu koks pasirodė. Į kambarį įėjo neaukštas plika galva mėlynakis žmogelis, dar duryse apmetė mūsų kompaniją maloniu žvilgsniu ir, porą kartų suėmęs į saują smailią barzdikę, tyliai pasakė:

– O langines reikia priversti...

Tas Jablonskio atsargumas buvo vietoje: nors Šiauliuose gyveno ne policijos priežiūroje kaip prieš tai Pskove, vis dėlto ir čia, be jokios abejonės, buvo šnipų sekamas kiekvienas jo žingsnis. Ir jeigu policijai pavyktų įrodyti, kad buria aplink save gimnazistus, jam būtų iškelta nauja byla.

Jablonskis visiems mums paspaudė rankas ir, kiek apsidairęs, atsisėdo ant lovos. Mažame kambarėlyje tarp geležinių lovų stovėjo stalis prie lango ir kelios kėdės. Lova pasirodė patogiausia vieta katedrai atstoti: užpakaly jos buvo siena (ne langas!), o priešais – visa auditorija ant kėdžių ir lovų. Padėjęs greta savęs portfelį ir išsiėmęs iš jo kelis lapelius – vienus prirašytus, kitus švarius – pradėjo klausinėti, kiek kiekvienas mūsų moka lietuviškai ir kokių dar, be rusų lenkų, moka kalbų. Kai atėjo mano eilė, pasisakiau lietuviškai nemokąs, tik šiek tiek žemaitiškai.

– O ką sveikas esi skaitęs? – paklausė.

– „Per skausmus į garbę“ ir „Anykščių šilelį“.

– Tuodu dalyku ne žemaičių tarme parašyti, – pastebėjo Jablonskis.

⁴⁰ Dabar Talinas.

Pabaigęs apklausinėjimą ir susižymėjęs mūsų pavardes, ėmė pasakoti apie tarmes. Kuo jos tarp savęs skiriasi, kas kuria tarmę yra parašyta ir kada parašyta ar išspausdinta. Iš jo žodžių supratom, kad pirmieji raštai pasirodė: žemaičių tarme parašyti XIX amžiaus vidury, o rytiečių tarme – 1547 metais. Jablonskiui aukštinant panemuniečių šnektą ir tvirtinant, kad aukštaičių tarmė įveiks raštuose žemaitišką, Mikulskis (žemaitis nuo Plungės) pakėlė ranką kaip mokinys per pamoką.

– Sveikas nori ką pasakyti? – klausia Jablonskis.

– Man labiau patinka mūsų, žemaitiška, kalba... Noriu paklausti, ar jau tikrai taip bus, kad visi mūsų žmonės kalbės ir rašys tik aukštaitiškai, o žemaitiški raštai nebebus spausdinami?

– Literatūrinė kalba, – atsakė pagalvojęs Jablonskis, – arba rašomoji kalba, ką vokiečiai vadina Schriftsprache, visose tautose būna viena, ir atskiros tarmės turi jai nusilenkti. Jei kas ir spausdinama tarmiškai parašyta, tai vien siauram lingvistikos mokslo reikalui, ne platesniems gyventojų sluoksniams. Taip, pvz., yra ir Rusijoje, kur *окающие*⁴¹ neturi savos atskiros literatūros, o naudojami literatūra, parašyta bendrine rusų kalba; taip yra ir su vokiečių Plattdeutsch ar Niederdeutsch⁴². Taip buvo ir senovės graikuose, kur atikinė tarmė virto visos Graikijos literatūrinė kalba, o eolėnų, dorėnų ir kitos tarmės, nors ir neišnyko, bet turėjo nusilenkti atikinei, ir šiam reikalui tinka Homero pasakymas *heís basiléus*, *neis kóiranoa ésto*⁴³, – graikiškai baigė Jablonskis.

Tačiau jo išvedžiojimai mūsų, žemaičių, – Mikulskio, Biržiškos ir manęs – neįtikino: nieko nepasakė aukštaičių tarmės naudai, nepasakė, kodėl būtent suvalkiečiams turi nusilenkti žemaičiai. Kai kurie žemaičiai ilgą laiką spyrėsi ir nenorėjo pripažinti pirmenybės aukštaičiams⁴⁴.

Šį sekmadienį Jablonskis mums dėstė fonetikos dalykus: skirtumą tarp ilgųjų ir trumpųjų garsų, priebalsių paskirstymą ir jų tarimą, nosinių balsių istoriją – visa tai iliustruodamas gausiais pavyzdžiais, kuriuos skaitė iš savo atsineštų lapelių. Susidomėjom kirčiavimu, kuris vienur kitur skyrėsi nuo žemaitiško. Jablonskio sakomus pavyzdžius ir skelbiamus kalbos „įstatymus“ (taip jis tada vadino gramatikos taisykles) užsirašydavom ir savo užrašus atiduodavom jam. Ištaisęs kitą sekmadienį grąžindavo mums. Ką aiškindamas, dažnai griebdavos kitų mums žinomų kalbų, pvz., mums dar nežinomą žodį „rūšis“ lygino su vokiečių *Gattung*, „sąjunga“ – su lotynišku *coniunctio*, *áušti* – rus. „ostyvat“ ir *aūšti* – lot. *lucescere*, *vesdinu* – *ducendum curo*, *metdinu* – *iaciendum curo* ir pan. „Nušalau rankas“ pasakyme papildinį „rankas“ vadino *accusativus graecus* prie aktyvo, o pasakyme „aviną duotas dar gaidžio geidžia“ papildinį „aviną“ vadino *accusativus graecus* prie pasyvo. Jablonskis kartais savo pavyzdžiams pavartodavo ir nešvankius pasakymus, pvz., aiškindamas instrumentinio vartojimą, siūlė pavyzdį „viena šikna dviejų suolų neužsėsi“ ir kt. Per kelis sekmadienius susipažinom su pagrindinėmis rašomosios kalbos ypatybėmis, ir į

⁴¹ atgailaujantys (rus.) (red. pastaba).

⁴² vokiečių žemaičių tarmės (vok.) (red. pastaba).

⁴³ tebūnie vienas karalius, vienas valdovas (Hom. II.).

⁴⁴ Dar 1938 metais, kada suvalkiečių tarmė jau viešpatavo literatūrinėje kalboje be konkurentų, M. Biržiška rašė: „... pasitaiko mandruolių, kurie išdidžiai pamoko žemaičius..., kad žemaitiškai rašyti nederą. Spjaukime, žemaičiai, į kvailių priekaištus, ne tik rašykime, kas nori, žemaitiškai, bet ir viešai reiškimės su savo sodos kalba savo sueigose, šventėse, iškilmėse!“ (M. Biržiška, *Anuo metu Viečkšniuose ir Šiauliuose*, 1938, psl. XI)

galą aukštaitiška tarmė ėmė mums patikti. Čia daug reiškė Jablonskio malonus būdas, jo nepaprasta meilė lietuvių kalbai, jo gražus, tiesiog melodingas tarimas. Kiekvieną, nors ir menkiausią, sakinį jis taip pasakydavo, kad sakiny pasidarydavo nebe menkas, o svarus, įdomus, malonus, vertas kartotis, atsiminti. Ypatingu būdu mokėjo išarti u nosinį: nors ir neteikė tam garsui nosinio atspalvio, bet buvo jaučiama, kad tas ilgas u yra būtent nosinis. Buvau porą kartą jo bute; gyveno tame pačiame name, kur kitados buvo Pečkauskienės mokinių bendrabutis ir kur mirė jos sūnus Steponas (vad. Posadnaja gatvėje).

Kad Jablonskis buvo nepaprastai jautrus ne tik lietuvių, bet ir kitoms kalboms, matyti iš šito pavyzdžio. 1911-ų metų žiemą Jablonskis atvyko į Peterburgą, į klasikų suvažiavimą, žinomą pavadinimu „pervyj vserosijskij sjezd prepodavatelej drevnich jazykov“⁴⁵. Po vieno posėdžio privatdocentas Volteris pasikvietė Jablonskį ir mane pas save pietų. Kalbėjome rusiškai, nes Volterio žmona lietuviškai nemokėjo. Pietų metu Volterio auklėtinis Augustinas Voldemaras, žinomas išsišokėlis ir ambicijos kupinas jaunuolis, kreipėsi į mus:

– Vot vy sčitaete sebia znatokami drevnich jazykov, a ja poveriu etomu tolko togda, kogda vy pravilno perevediate na russkij jazyk dva latinskich slova „fundus licet“⁴⁶.

Jablonskis pasibraukė plikę ir susimąstė. Deja, jis, kaip ir aš, staiga užklupti, nemokėjom tų dviejų žodžių žmoniškai išversti. Po valandėlės patenkintas Voldemaras pasakė tikslų ir taisyklingą vertimą: „Nedvižimoje imuščestvo prodajetsia s molotka“⁴⁷.

Po to, kaskart kai susitikdavau su Jablonskiu, vis man susikrimitęs primindavo: „O fundus licet nemokėjom žmoniškai išversti“.

Paminėsiu čia ir vieną Jablonskio silpnybę, apie kurią nieko nepasakė [...] Balčikonis ir Žiugžda, nors anoji silpnybė turbūt ir jiems žinoma: lietuvių, nemokantį žmoniškai kirčiuoti, Jablonskis laikė nerimtu žmogumi, neatsižvelgdamas į kitus to lietuvių nuopelnus. Apie vieną žymų lietuvių literatūros mokovą jis, man girdint, yra taip pasakęs:

– Iki šiol maniau jį rimtą esant. Bet štai, kalbėdamas su manim, jis kirčiavo „dərbūs“, o ne „dárbus“. Nerimtas vyras, nerimtas... – delnu pabraukė barzdą Jablonskis.

Tačiau ir minėta silpnybė gali būti pateisinta didele Jablonskio meile lietuvių kalbai.

Baigęs Jablonskio „kursus“, pasigyriau Višinskiui, kad jau apsipratau su lietuvių kalba ir galiu rašyti beveik be klaidų. Tam tik to ir reikėjo: tuoj ėmė raginti, kad rašinėčiau į „Varpą“ korespondencijas. Pasisakiau labiau mėgstąs poeziją negu prozą.

– Tada rašyk eilėraščius, – patarė Višinskis.

– Bandžiau, bet menkai sekasi: trūksta žodžių.

⁴⁵ „pirmas visos Rusijos senųjų kalbų mokytojų suvažiavimas (rus.) (red. pastaba).

⁴⁶ Štai jūs laikote save senųjų kalbų žinovu, bet aš patikėsiu tuo tiktai tada, kai jūs taisyklingai išversite į rusų kalbą du lotynų kalbos žodžius „argumentas leidžia“ (rus., lot.) (red. pastaba).

⁴⁷ „Nekilnojamasis turtas parduodamas varžytynėse“ (rus.) (red. pastaba).

Kazimieras Būga

Kazimieras Būga (1879–1924) yra ne tik kalbotyros profesionalas, bet ir kalbotyros romantikas: jam rodėsi, kad nuosekliai dirbant visos lietuvių ir jų artimiausių giminaičių kalbės paslaptys bus atskleistos, o senosios genčių ribos gali būti nubrėžtos įsiklausius į upių ir ežerų vardus: „Kalbininkų tyrinėjimai parodė, kad kalbės esama geriausio šaltinio istorijai. Tik reikia juo mokėti naudotis“, „Kur kurios tautos senovėje gyventa, gali mums pasakyti žemė: reikia tik ji mokėti paklausti ir jos atsakas suprasti“ – šie Būgos žodžiai geriausiai nusako jo tyrinėjimų esmę. Kalbų Babilonas (pvz., žodyne žodžiai aiškinami ne tik lietuviškai, bet ir lenkiškai, rusiškai, vokiškai, netgi lotyniškai ir graikiškai) jo darbuose vilioja tarsi pažadėtoji žemė. Visų lietuvių kalbos žodžių suregistravimas ir netgi jų etimologijos atskleidimas jam rodėsi esąs titaniškas, tačiau tikram mokslininkui įveikiamas darbas. Sumanymai, ypač paskutinis, viršijo žmogaus jėgas ir pagaliau jį patį pražudė.

Algirdas Sabaliauskas to laikotarpio kalbininkus skirsto į dvi grupes – *pirmąją* sudaro kitataučiai, puikiai išmanę kalbotyros metodus ir kryptis, bet vidutiniškai mokėję lietuvių kalbą, *antroji* grupė – lietuviai entuziastai, kuriems stigo lingvistinio išsilavinimo. Būgai netrūko nieko: jis buvo pirmasis lietuvis istorinės lyginamosios kalbotyros profesionalas, nukreipęs lietuvių kalbotyrą Franco Bopo, Rasmuso Kristiano Rasko, Augusto Šleicherio, Leipcigo lingvistinės mokyklos nubrėžtu keliu.

Būga gimė 1879 m. lapkričio 6 d. Zarasų rajone, Pažiegės vienkiemyje. Pramokęs skaityti namie jis dvi žiemas dar mokėsi pas daraktorius, 1890–1891 m. Dusetų valsčiaus, o 1891–1892 m. Zarasų apskrities mokykloje. Paskui gyvenimo kelias vedė į Peterburgą: 1895 m. baigė triklasę Sestržencevičiaus apskrities mokyklą, 1897 m. – keturklasę šv. Kotrynos mokyklą. Kaip ir daugeliui to meto besimušančių į mokslus, kilo dilema: eiti į kunigus ar pasirinkti daug sunkesnę duonos kąsnio ieškojimą. Tačiau Peterburgo kunigų seminarijoje ištvėrė tikrai metus: dėl to neteko tėvų paramos, dirbo observatorijoje ir kitur. 1900 m. *Tėvynės sarge* išspausdino pirmąją publikaciją „Genys margas, o lietuviszka rasyba dar margesnė“ (taigi dar nerašyta š, tik sz), tais pačiais metais susipažino su Peterburgo universiteto privatdocentu Eduardu Volteriu. Likimas netikėtai jį suveda su Kazimieru Jauniumi, nes Rusijos Mokslų akademija paskiria Būgą jo sekretoriumi. 1905 m. įstojęs į Peterburgo universiteto slavų–rusų skyrių, Būga visas jėgas atiduoda jį sužavėjusio Jauniaus mokslo užrašymui, kuris jam rodėsi „išaiškinąs net tamsiausiąsias kalbės raidės ir kilmės slaptis“, 1908 m. išleidžia Jauniaus įtakoje parašytą veikalą *Aistiški studijai*, tiesa, jau kitais metais išsiuntinėjo veikalą autokritiką (retas įvykis mokslo istorijoje, lietuvių lingvistikoje – vienintelis). Studijuodamas Būga rinko dialektologinę (tarmių) medžiagą, paskelbė etimologinių (žodžių kilmės) tyrinėjimų, studiją *Apie lietuvių asmens vardus* ir t. t. 1912 m. baigęs universitetą, jis buvo paliktas rengtis profesūrai (katedrai tuo metu vadovavo Jonas Boduenas de Kurtenė), gilino kalbos žinias Karaliaučiuje pas Adalbertą Becenbergerį, 1916 m. paskirtas

Peterburgo universiteto privatdocentu. 1916 m. jam pasiūlyta vadovauti Lyginamosios kalbotyros katedrai Permėje, suteiktas ekstraordinarinio profesoriaus vardas, o 1919 m., Permės universitetą evakavus į Tomską, ten trumpai ir dirbo. 1920 m. Būga atvyksta į Lietuvą, apsigyvena Kaune, dėsto universitete (nuo 1922 m. profesorius). Čia jis ėmėsi sunkiausio ir lemtingo darbo – lietuvių kalbos žodyno leidimo. Milžiniškas ant pečių užsidėtas krūvis palaužė mokslininką: jis mirė 1924 m. gruodžio 2 d. Karaliaučiuje, palaidotas Kaune.

Senieji asmenvardžiai. Pirmasis didesnis Būgos darbas – studija *Apie lietuvių asmens vardus*, paskelbta 1911 m. leidinyje *Lietuvių tauta* (tais pačiais metais tyrinėjimas išleistas atskira knyga). Turbūt kiekviename didesniame žmonių būryje rasime *Vytautą, Gediminą, Gintautą*, tačiau tik retas žmogus žino, kad nors patys vardai ir mena kunigaikščių laikus, kelis šimtmečius jie buvo užmiršti, glūdėjo svetimomis kalbomis parašytuose metraščiuose ir kronikose, užrašyti pagal lotynų, vokiečių ar rusų kalbos taisykles. Tiesa, dalis dvikamienių asmenvardžių yra virtę pavardėmis, jos labiausiai paplitusios tarp žemaičių. Senuosius asmenvardžius naujam gyvenimui prikėlė Būga, dar 1910 m. Lietuvių Mokslo draugijos suvažiavime skaitytame pranešime įrodinėjęs, kad mūsų dvikamieniai asmenvardžiai turi atitikmenų kitose *ide*. kalbose ir yra paveldėti iš prokalbės. Įrodymams pasitelkti ne tik tai metraščiai, bet ir gyvosios kalbos pavyzdžiai. Įdomu tai, kad Būga atkreipė dėmesį į du iš pirmo žvilgsnio vienas kitam prieštaraujančius dalykus: pirma, kad asmenvardžiai yra semantiškai motyvuoti, t. y. *Tautgina, Butgina, Vaišnora*, turėję reikšti *tautą gina, butą gina*³, *vaišių nori*. Kita vertus, Būga pastebėjo, kad sudurtiniuose asmenvardžiuose dėmenys laisvai kaitaliojasi: *Gintautas, Gimbutas* < *Ginbutas, Norvaišas*. Toks laisvas žodžio dėmenų kaitaliojimas kelia nuostabą. Dabar reiškinių bandoma aiškinti, į sudurtinį žodį žiūrint kaip į herojinio epo liekanas, nedidelius eilėraščius, sudarytus iš dviejų žodžių, skirtų pagarbinti, pašlovinti kariui ar valdovui. Taigi Būga gali būti laikomas lietuvių istorinės poezijos tyrinėjimų pradininku. Reikia pridurti, kad rekonstruoti senuosius lietuvių asmenvardžius galėjo tik turintis puikų lingvistinį išsilavinimą ir kalbinę nuojautą etimologas: metraščiuose ir kronikose vardų rašyba įvairuoja, skirtingose epochose ta pati raidė galėjo reikšti ne tą patį garsą. Būgos atstatyti kunigaikščių vardai *Mindaugas, Vaišvilkas, Treniōta, Traidenis, Vytenis, Jogāila, Lengvenis, Vytautas, Švitrigāila* tvirtai prigijo mūsų istorijoje, grožinėje literatūroje.

Etnonimika. Būga baltų genčių vardus ir jų paplitimo ribas aiškino stebėtinai tiksliai, ypač turint galvoje tai, kad iki tol niekas šiuo klausimu nebuvo specialiai domėjęsis. Kaip ir tikrinių vardų rekonstrukcija, etnonimų kilmės aiškinimas susijęs su etimologija, t. y. žodžių kilmės atskleidimu. Būga apžvelgė visų žinomų baltų genčių vardus. Tiesa, šio mokslininko darbuose vartotas ne tik *baltų* (XIX a. viduryje Ferdinando Neselmano pasiūlytas terminas), bet ir *aisčių* (Būgos nuomone, šiuo vardu vadinta prūsų gentis, gyvenusi prie Vyslos žiočių ir Ais(t)marių – taip jis vertė vokišką vandenvardį *Frisches Haff*) vardas, žinomas nuo pirmųjų mūsų eros metų iki XX a. Būga aptaria *prūsų, latvių, lietuvių, kuršių, žiemgalių, sėlių, jotvingių, sūduvių, galindų* ir kt. genčių vardus, prūsų žemių (*Pamedė, Pagudė, Varmė* ir kt.) pavadinimus, dažniausiai, kaip ir šių dienų moksle, juos siedamas su hidronimais. Būga buvo itin sąžiningas mokslininkas, todėl neretai, jeigu trūkdavo duomenų tikslesnei etimologijai, žodžio kilmės sprendimą atidėdavo, pvz., nagrinėdamas

³ Asmenvardžių dėmenų reikšmės palengva kinta: senovėje liet. *tauta* reiškė gentį, t. y. žmonių bendruomenę, susietą kraujo, papročių, kalbos ryšiais, o liet. k. *butas* reiškė namus kaip socialinį institutą, ne statinį, plg. *einu namō, esu namie*.

etnonimo *aisčiai* kilmę, jis tikrai aptaria gentivardį, duodamas galimus atitikmenis kitose kalbose, tačiau vengdamas tikslesnės etimologijos.

Būgą ypač domino baltų genčių ribos, tų ribų slinkty. Jis pastebėjo, kad baltų senovėje gyventa daug didesniame plote į rytus ir pietus: iš pietų atėjusios slavų gentys vertė baltus keltis į vakarus ir šiaurę. Ir patys baltai visą laiką judėję: Būga pastebi vieną labai įdomų reiškinį – *vietovardžių atsikartojimą* lietuvių ir latvių žemėse, liudijantį, kad mūsų protėviai atkeliavę į dabar gyvenamas vietas vilnimis⁴.

Žodyno kortelės. Didžiausiu Būgos darbu laikomas lietuvių žodyno rengimas. Grįždamas iš Rusijos jis parsigabeno 4 pūdus⁵ žodyno lapelių, o pradėdamas rašyti patį darbą turėjo apie 17 pūdų. Greičiausiai šis darbas, o ypač supratimas, kad žodyno tobulo negalės leisti, pakirto Būgos jėgas. Mūsų dienomis baigtas leisti *Lietuvių kalbos žodynas* yra didelio kolektyvo darbo vaisius. Būga turėjo talkininkų, tačiau buvo raginamas pradėti leisti žodyną, todėl mokslininkas skundėsi, kad „Žodyną pradedu leisti net žodžių lakštelių nesusitvarkęs, nesusidėlojęs jų net skiemenimis“. Būgos žodyno koncepcija gerokai skyrėsi nuo mums žinomo *Lietuvių kalbos žodyno*: būdamas puikus mokslininkas teoretikas, Būga į jį dėjo asmenvardžius, vietovardžius, svetimžodžius⁶, netgi *nebuvelius žodžius*, t. y. lietuvių kalboje nesančius ir niekad nevertotus žodžius, kurie per apsirikimą pateko į kalbininkų darbus. Prie žodžių pridedama jų istorija ir etimologija, t. y. aiškinama kilmė. Dėl tokios koncepcijos Būga buvo giriamas užsienio kalbininkų, bet smarkiai kritikuojamas tėvynėje – juk to laikotarpio visuomenė laukė praktiniams tikslams tinkančio žodyno! Tiesa, tokio žodyno, kokį buvo sumanęs Būga, vienas žmogus negali parašyti, tai didelių kolektyvų triūso vaisius, subrandinamas per kelis dešimtmečius.

Būga nutiesė tvirtą kelią būsiamam lietuvių kalbos mokslui, ypač jos istorinei lyginamajai kryptiai, kėlusiai pasididžiavimą savo kalba. Miręs būdamas vos 45 metų (1924 12 02) mokslininkas nepaliko mokinių, todėl į jo nutiestas vėžes buvo grįžta tikrai septintajame XX a. dešimtmetyje, pasirodžius Jono Kazlausko, Vytauto Mažiulio, Zigmo Zinkevičiaus darbams, kuriems postūmį davė ir 1958–1962 m. išleistas Būgos raštų tritomis. Tiesa, dabar gal pačiam Būgai būtų keista ir nepriimtina, kad terminas *aukštaitis* rašomas su *k* (Būga visur rašo *augštas*, *augštaitis*, siedamas jį su *auga*, *auginti*, plg. „Visus lietuvius, tiek augštaičius, tiek žemaičius, viena tauta daro kalba“). O prie kompiuterio pratusį žmogų žavi nepaprastai daili Būgos laiškų ir žodyno kortelių rašysena.

Kazimieras Būga: kalbos pasirinkimas

Kalba priklauso visiems ja kalbantiems – kalbėjimas, kalbėjimo būdas yra asmens savybė ir nuosavybė. Bet yra žmonių, kuriuos kalba yra palietusi ypatingiau, tapusi svarbiausiu interesu. Kalbininkai – kalbos tarnai, jos ištikimieji. Tarnystės gražumą kartais naikina visa-

⁴ Skaitytojas gali pabandyti ir pats tokių atitikimų paieškoti: ties *Anykščiais* teka dvi upės – didelė *Šventoji* ir maža *Šlavė*. Paėmę Aleksandro Vanago „Lietuvių hidronimų etimologinį žodyną“ (Vilnius: Mokslas, 1981), žvilgtelėkite į p. 333, 337–338) ir atskleidę Lietuvos žemėlapyje pamatysite, kad vandenvardžiai, turintys šaknis *švent-* ir *šlav-*, yra šalia vienas kito keliuose šalies vietose, sudarydami tarsi kokį paslaptinę mums protėvių siunčiamą posakį.

⁵ Vienas pūdas yra 16 kilogramų.

⁶ To laikotarpio Lietuvos visuomenė buvo aiškiai persitengusi, kovodama su svetimžodžiais: stengtasi išvyti tokius lietuviškus žodžius, kaip *vilna*, pakeičiant ją *gaurais*, o *krėslą* – *kėde*. „Susimildami, kalbos tariamųjų svetimybų varytojai, palikite mus po senovei sėdėti *krėsluose* ir austis sau drabužį iš *vilnų*“, – reikalavo Būga. Pirmosios poros (*vilna* : *gaurai*) skirtumas dabar kelia šypseną, o antrosios poros (*krėslas* : *kėdė*) skirtumas taip pat juntamas: *Karalius Mindaugas sėdėjo ant kėdės* skamba juokingai, bet plg. *Karalius Mindaugas sėdėjo ant krėslų*. Purizmas (perdėtas kalbos *švarinimas*, *gryninimas*) jaunos valstybės gyvenime buvo neišvengiamas reiškinys.

žinytė, kitiems primetama kontrolė. Dėl to tarp rašytojų ir kalbininkų atsiranda įtampų. Rašytojai siekia kalbos laisvės, nebijo klysti, rizikuodami skatina atsiskleisti neišnaudotus kalbos turtus. Kalbininkai labiau pasitiki taisyklėmis, kad ir pačių suformuotomis. Bet yra atvejų, kai kalbininkas įgyja tokį didelį autoritetą, kad yra kone visuotinai pripažįstamas. Tokią didelę garbę buvo pelnęs Kazimieras Būga. Jam, deja, tebuvo lemta neilgai gyventi, galbūt ir dėl pernelyg įtempto darbo. Kiekviena kalbos sritis jam buvo įdomi ir visur liko jo pėdsakų. Giliausi pėdsakai – žodžių moksluose: leksikologijoje ir leksikografijoje. Kaip ir visi ko nors pasiekę žmonės turėjo mokytojų. Svarbiausias – kalbininkas Kazimieras Jaunius, savito būdo žmogus, daug mąstęs, bet nenorėjęs pats rašyti. Būga buvo jo sekretorius, siekė užrašinėti jo mokslą.

Humanistikai reikia autoritetų. Autoritetai tvirtina humanistikos būtį. Jei nėra autoritetų, nėra ir aukštesnio lygio humanistikos. Kalba, jos tyrimai, ko gero, yra humanistikos centras.

Kalbos mokslas iš humanistikos moksliausias, turįs nepaneigiamų dėsnių, taisyklių, faktų. Bet kartais – ir žemuogių skonio, pagal archeologę Mariją Gimbutienę. Mokslas, reikalaujantis poetinių pajautų, metaforinių rizikų, nepaprastos klausos – lyg kalbos gausmo besiklausančio ausis pasiektų labai seni, labai gilūs balsai.

Būga – iškilį asmenybė, priklausanti ne tik kalbos mokslui, bet ir reikšmingajam XX a. pradžios kultūriniam kontekstui, labiausiai suintensyvintam vidinių literatūros – kalbos meno – poslinkių.

Kultūrinių požūriū Lietuvai XX a. prasideda po spaudos atgavimo, po Vilniaus seimo, sustiprinusio ir nepriklausomo gyvenimo viltis. XX a. pradžia, pirmieji dešimtmečiai gali būti apibūdinami kaip tautos dvasios (lietuviškumo) ir tautos šaknų ieškojimo laikas, kartu kuriant ir pamatines kultūros organizacines struktūras – meno ir mokslo draugijas. Kultūrinė veikla ima funkcionuoti įvairiais būdais ir pavidalais. Aukštojoje kultūrinės veiklos pakopoje galime matyti pirmąsias dailės parodas, kur greta Mikalojaus Konstantino Čiurlionio eksponuojama tautodailė, dailieji amatai, kur formuojamas supratimas, kad profesionalusis menas turi semtis gyvybės syvų iš liaudies kūrybos, folkloro. Tautosakos ir tautodailės rinkimas apima kultūros pažemius – sodiečiai pajunta turį kažką ypatingo, reikalingo ir kitiems. Ieškoma kasdienio gyvenimo ir aukštųjų dvasinių siekimų dermės. Ir studentas Kazys Būga vaikšto po Dusetų apylinkę, užrašinėdamas dainas, žodžius, mįsles, tarsi išreikšdamas ne tik kalbininko, bet ir apskritai kultūros žmogaus interesus, įsipareigojimus savo tautai. Tęsiama tai, kas pradėta brolių Antano ir Jono Juškų, – rinkti liaudies kūrybą. Ir kaip meno, ir kaip kalbos medžiagą. XX a. pradžioje vis labiau mato ma ir tautosakos estetinė reikšmė, imamas justis senos dainos dainuojantis atsinaujinantis estetinis kūnas. Jaunas Būga savaip dalyvauja J. A. Herbačiausko, S. Čiurlionienės-Kymantaitės tautos dvasios programose. Mene, ypač literatūroje, ieškoma tautinio stiliaus pradmenų, įteisinamos poetinės tautosakos stilizacijos. Vis labiau kyla ir lietuvių kalbos, ne tik kaip baltistikos ir indoeuropeistikos objekto, bet ir kaip tautos dvasios kūrėjos ir reiškęjos klausimai. Mėgėjams palanku skelbti romantines, miglotas etimologijas ir hipotezes, nors ir jos atlieka savo kultūrinį vaidmenį, žadina poetinę vaizduotę. Savo „Aistiškais studijais“, Imperatoriškosios mokslų akademijos išleistais 1908 m., ir Būga, eidamas Kazimiero Jauniaus keliu, bent iš dalies pasiduoda šioms tendencijoms. Vėliau pats išsiuntinėjo kalbininkams šito veikalo autokritiką. Tai labai retas atvejis – didžiausio mokslinio sąžiningumo. „Aistiški studijai“ lieka svarbūs kaip mokinio įsipareigojimo mokytojui, jo autoriteto pripažinimo liudijimas – veikalas dedikuotas kunigo Jauniaus atminimui, pabrėžta, kad knygoje „telpa kun. prop. Dr. mokslas apie lietuvių prokalbę“.

Vienas įdomiausių lietuvių kultūros veiksmy – jauno Būgos pasirodymas vienišėjančiame Jauniaus gyvenime, bandymas išplėsti žodžius ir jų supratimus iš grimztančios į tylą sąmonės. Būga juto, kad be mokytojų mintis jokioje srityje nejudą į priekį. XX a. lietuvių dvasines ambicijas ieškoti savo atskirumo ir savitumo atitinka ir savaip poetiškas atskiros lietuvių prokalbės teigimas – vienas iš mokslinė prasme klaidingų, bet sąmonės kryptingumu įspūdingų „Aistiškų studijų“ teiginių.

XX a. pradžioje Europos universitetų profesorai kalbotyros kursuose remiasi ir lietuvių kalba, tačiau pačioje Lietuvoje rimtesnių ir kartu su kultūriniais poreikiais susietų kalbos studijų dar nėra. Bet kultūros dvasia yra tarsi užkrėsta Jauniaus gilinimosi į kalbą paslaptį. Tebejaučiamas Antano Baranausko, liudijusio didžiausią kalbos ir literatūros vienovę, kalbos intereso ir estetinio prado sąveikos galimybę, poveikis. Jaunas miręs filosofas Ramūnas Bytautas pradeda kurti lietuvių kalbos filosofiją, po kelių dešimtmečių bandytą tęsti filosofo Antano Maceinos. Būga liudija įdomiausią Simono Daukanto atgarsį savo sąmonėje – pirmiausia išskirtiniu dėmesiu jo raštams, kuriuose rado daug nežinomų senų žodžių. Daukantiškas atrodo ir Būgos dalyvavimas dar nelegalioje lietuviškoje spaudoje. Ir pats su draugais, kaip nurodoma biografų, buvo pradėjęs leisti nelegalų kultūros laikraštį *Žiburys*, rašė į Tumo-Vaižganto *Tėvynės sargą*; ne vienu atveju iš tiesų veikė daukantiškai, nes siekė padėti žmonėms, šviesti juos („Apie vaikų kirmėles“, „Degtinės ir alaus gėrimas“ ir kt.). Surinkti į vietą jauno Būgos straipsneliai ir korespondencijos įdomiai papildytų jo biografiją, labiau praskleistų ir įtvirtintų XX a. pradžiai svarbią susipratusių, savo tautai tarnaujančio lietuvių sąvoką. Savo kalbinėje autobiografijoje („Kaip aš tapau žodyno rengėju?“) Būga rašė: „Nuo pirmųjų mokyklos dienų priderėjau prie susipratėlių lietuvių skaičiaus.“ Susipratėliai lietuviai XX a. pradžioje buvo kultūrinio gyvenimo judintojai, dirbę darbus, kurie tuo metu atrodė reikalingi ir svarbūs. Būga iš tiesų buvo vienas negausių to laiko lietuvių, kurie ėmėsi ir to, kas nepriklausė profesijai, pagrindiniam pasirinkimui.

Svarbiausia, be abejonės, yra tai, kad Būga suteikia labai stiprų impulsą profesionaliai lietuvių kalbotyrai, kartu su Janiu Endzelynu ima kurti pačių baltų baltistiką, neatskiriama nuo lyginamosios indoeuropeistikos. Profesionalumo slenkstį panašiu laiku įveikia ir kitos lietuvių kultūrinės bei intelektualinės veiklos sritys – dailė, literatūros tyrinėjimai, teatras. Jau ankstyvoji Būgos kalbinė veikla ryškina profesionalumo slenkstį lietuvių kultūroje.

XX a. pradžioje susidaro palanki atmosfera pasirodyti išskirtinių galimybių asmenybėms. Išskyla Vincas Krėvė-Mickevičius, kurį laiką viliotas ne tik lietuvių senovės, bet ir indoeuropiečių protėvynės mįslių. Čiurlionis suformuoja aukštąjį lietuvių dvasinės kultūros skliautą, tampa pripažintas ir svetur. Greta jų minėtinas ir Būga, pirmasis europinio masto lietuvių kalbininkas, atsiliepęs ir į to laiko dvasinės kultūros poreikį – atskleisti taką į lietuvių kalbos praeitį, į senovę, nuvalyti negailestingo laiko ir svetimųjų apnašas nepažeidžiant kamieno. Išskirtinių, genialųjų to laiko Lietuvos žmonių kontekstui priklauso ir Žemaitė; jos kūryboje didelė savaimine galia skleidėsi kalbos dvasia, davusi ne vieną postūmį ir kalbos teorijai, ir praktikai (labiausiai Jonui Jablonskiui). Būgos kalbos tyrinėjimus netgi galima matyti tame pačiame kultūriniame kontekste, kuriame savo paveiklus kūrė ir Čiurlionis, ieškodamas kosmogoninių, visuotinių pasaulio pradmenų (*Pasaulio sutvėrimas*), jungdamas juos su tautiška dvasia. 1909 m. Čiurlionis nutapo *Aukurą*. Tuo pačiu laiku Būga, remdamasis Daukantu, „Kalbos dalykuose“ aiškino patį žodį *aukuras*, jo etimologiją, siūlė rašyti su dviem k (aukkuras – aukų deginimo, kūrenimo vieta). Mato-

mos paralelės tarp Krėvės neoromantinio epo „Dainavos šalies senų žmonių padavimai“ (1911) ir tarp Būgos Lietuvos kunigaikščių vardų rekonstrukcijų. Kalbininkas pabrėžė, kad „Lietuvos kunigaikščių vardai turi turėti gryną lietuvišką lytį.“ Rekonstravo Mindaugą, Daugvilą, Vaišvilką, Treniotą, Traidenį, Vytenį ir kitus senuosius, kilminguosius vardus. Studijos „Kalbų mokslas bei mūsų senovė“ (1913) prakalbą pradėjo tokiu sakiniu: „Vargu rasti tokia susipratusi tauta, kuriai nerūpėtų pažinti savoji praeitis.“ Mintis, kuri yra labai artima ir Basanavičiui, Mokslo draugijos vadovui, su kuriuo Būga susirašinėjo, teikė kalbos duomenų, teigė, kad „senų senovės lietuvių tėvynei susekti daugiausiai padeda upių ir ežerų vardai“. Laiške Basanavičiui (1911) išliko ir senųjų literatūros raštų tekstologijai svarbi nuostata, kurią jis susidarė prižiūrėdamas Strazdo rinkinio leidybą: „Man Strazdo kalbos restauravimas visai nepatinka. Aš būčiau spausdinęs, laikydamos senųjų rankraščių, palikdamas net jų rašybą. Mano restauruotoji Strazdo tarmė vargiai galės būti paties Strazdo kalba“. Būga yra aiškiai pasisakęs už kalbinės autentikos išsaugojimą senuosiuose tekstuose; šios problemos dar ir šiandien nesame visai išsprendę.

Būga buvo kilęs iš labai nuošalaus aukštaičių krašto vienkiemio palei Žiego ežerą; Pažiegė ir šiandien pasiekama siauru, iš vieškelio nuo Dusetų (ar į Dusetas) atsisukančiu keliuku, žema, krūmynais apaugusia vietove. Laimingai išlikusioje, restauruotoje sodyboje tebėra žymiojo kalbininko muziejus, vieta kupina prigimtinės aukštaičių dvasios. Vienkiemio nuošalumas brandino būsimo kalbininko sąmonę, mokė universalios gamtos kalbos, stiprino kultūrą pirminės patirties atramomis.

Kazimieras vienmetis su Biliūnu, artimo aukštaičių krašto vaikai, iš paskutiniųjų leisti į mokslus su vienintele vargo verta viltim – matyti sūnų ar brolių kunigu. Būgai lietuvių humanistikoje priklauso vienas pačių gražiausių ir skaudžiausių sakinių apie tėvą ir kartu apie didžiąją to laiko šviesos iliuziją – sūnaus kunigystę: „Tokiais žygiais nesibaisi prastuolėlis nemokytas sodietis, mano tėvas, be to, – nepasiturįs, nes jį džiugina viena mintis – išvysti savo sūnelį kunigu, kuris ne tiktai tėvus senatvėje priglaus, bet ir visus namus sušėlps. Tėvas nešykšti sūnaus mokslui paskutinio skatiko.“ Ir Būga, ir Biliūnas patyrė ankstyvasias dramas – seminarijos atsisakymą (Būga išstojo po metų), konfliktus su namais. Abu savarankiškai ir nelengvai ieškojo savo kelio – vienas į kalbą, kitas į literatūrą. Biliūnas rašydamas mokėsi rašomosios lietuvių kalbos; savo kūryboje jis (kaip ir Krėvė-Mickevičius) reiškė lietuvių senajai pasaulėjautai svarbią ramumo (romumo) nuotaiką. Vydūnui, vienam savičiausių tautiškumo dvasios ieškotojų ir kūrėjų, Romuva buvo itin svarbus žodis, vedantis gilyn į baltų mitologiją, į senąjį lietuvių tikėjimą. 1902 m. Vydūnas pradeda rašyti svarbiausią dramatiškos trilogijos *Amžina ugnis* pagrindinę dalį „Romuva“. Būga *Medžiagoje lietuvių, latvių ir prūsų mitologija* išsamiai aiškino romuvos, romovės etimologiją. Mitologijos studijoms, svarbioms visai humanistikai, Būga teikė didelę kalbinę pasipirtį; ypač tuo, kad stabdė saviveiklškumą, stiprino moksliskai argumentuotą požiūrį. Bet ne viena Būgos mintis lietuvių kultūrai ir menui buvo svarbi ir tuo, kad žymėjo mąstymo, taip pat ir mokslinio, ribą, paliko vietos paslapčiai – jis ne kartą yra sakęs, kad tikrieji kalbininkai nežino, kaip atsirado kalba. Žmogaus pasaulyje yra dalykų, kuriuos svarbu aiškinti ir aiškintis, bet jų neįmanoma galutinai paaiškinti, taip atsakyti į klausimą, kad jis daugiau nebebūtų keliamas. Šiuo požiūriu (ir ne tik šiuo) tarp kalbos lingvistinių teorijų, koncepcijų ir tarp literatūros esama įdomių paralelių. Į vieną kitą momentą yra atkreipęs dėmesį ir kalbininkas Skirmantas Valentas knygoje *Lingvistinis pasaulis poezijoje* (1997) ir *Mė(lynojo) nulinio lingvistika* (2007).

Iš trijų pagrindinių lingvistinių paradigmų (istorinės, struktūrinės ir generatyvinės) Būgos lingvistiniame mąstyme, aišku, dominuoja istorinis požiūris, lyginamosios kalbotyros išaugintas indoeuropiečių kalbų medis vienu ar kitu būdu iškyla jo straipsniuose; simboliškai tai atitinka ir XX a. pradžios literatūros medžius – Vydūno ąžuolą, Krėvės liepą. Tie patys medžiai auga čia, bet ir ne tik čia, žmogaus pasaulyuose ir kalbose yra daug lyginimu paaiškinamų dalykų, bet esama ir to, ko lyginimas neapima, nepaima. Kūrybinė mintis turėtų labiau skverbtis ir į tai, kas kalboje lieka nežinoma, nepasiekama mokslinei minčiai.

Žvelgiant į XX a. pradžią, matyti, kad kaip tik šio laikotarpio literatūroje prasideda ryškesnė kalbos refleksija – pirmiausia kaip galimybės išreikšti ir išsireikšti svarstymas, pastebimas Jono Biliūno, Šatrijos Raganos, Kleopo Jurgelionio kūryboje. Kiekviena kūrybingesnė meno atnaujinimo pastanga buvo susijusi ir su požiūriu į kalbą. Šiuo aspektu žvelgiant, lietuvių kultūros istorijai įdomūs yra Būgos ir Kleopo Jurgelionio, vieno ryškiausių XX a. pradžios lietuvių poezijos modernizatorių, ryšiai. Jurgelionis, vien tik kalbos garsine nuotaika paremto rinkinio pavadinimo *Glūdi liūdi* (1916) autorius, tautosakos, ypač mįslių, rinkėjas, kėlęs M. K. Čiurlionio autoritetą ir siekęs organišką eilėraščio formos, yra ir originalios studijos *Panemunėlio tarmės fonetika* (1911) autorius. Būga ir Jurgelionis tikriausiai susipažino Peterburge, lietuvių kultūrinėje veikloje, lietuviškuose vaidinimuose, kur Būga buvo sufleris, o Jurgelionis, ryškių artistinių duomenų žmogus, gal ir pagrindinių vaidmenų atlikėjas. Greičiausiai Būga pavėdėjo Jurgelionį kalbos dalykų linkme; laiške apie fonetikos aprašą atsiliepė itin teigiamai: „Tasai rašinys man pirštu prikišamai parodė, kad Tavęs turima gana gera ausis ir nepaprastas pastabumas.“ Kad Būgos neklysta, rodo ir kiti to laiko Jurgelionio darbai: *Mįslių knyga* (1916), o ypač *Deklamatorius* (1911) – deklamuoti parinktų lietuviškų eiliuotų tekstų antologija su originaliu įvadu, rodančiu ir fonetiko patirtį, atspindinčią ankstyvosios fonetinės terminijos formavimąsi. Jurgelionio išvada, svarbi ir šiandien, bet kaip sąlyga jau nebevykdoma: „Scenoje kalbėti sugadinta lietuviška kalba ne/da/leistina.“

Minėtame laiške Jurgelioniui, vadinamam geriausiu draugu, Būga bene daugiausia prisitaria apie save: „Jauniaus intekmė manyje labai didelė. Aš persiėmiau ne tik tai jo mokslu, bet ir jo ydomis. Dirbu savo šakoje visai neatsitraukdamas, lygiai tasai girtuoklis, prie degtinės prilipęs. Virtau gyvu girtuokliu (tik tai ne degtinės, kurios visai nekenčiu!): Tasai dvasios girtuokliavimas atsišaukė tuo, kad dar lig šiolei nebaigiu universiteto.“ Būga, o ne kuris menininkas, XX a. pradžioje pamini tą ypatingą talentingų ar ir genialių žmonių dvasios bruožą – besaikį atsidavimą savo sričiai, svaigimą nuo atsiveriančių galimybių, besaikiu darbu, neatsižvelgiant į nieką kita, – dvasia svaigsta, trokšta dirbti daugiau ir daugiau. Būga šiame laiške rodo ir kaip žmogus, pasitikįs *ratio* principu; reikią gyvenimą tvarkyti – ir ar ne geriausias vaistas čia būsiąs žmona... Juolab kad ir dailininkui Adomui Varnui šiuo būdu pavykę savo netikusį gyvenimą (tiesa, dėl kitų priežasčių) pataisyti...

Žodiniai (ne tik meniniai) tekstai kiekvienoje kultūroje sudaro jos pamatą, išreiškia pagrindinių reikšmių ir prasmų struktūras. Kūrybos tekstai, pagrindiniai įstatymai, politinių apsisprendimų deklaracijos, pareiškimai, sutartys, manifestai. Daugumos tekstų reikšmingumas matomas, pamatuojamas, prie jų nuolat grįžtama. Bet yra ir tekstų, kurie, parašyti tik kaip privatūs laišukai ar tik laiškėliai, įeina į svarbiausių žmogiškųjų motyvacijų sistemas, pasako apie žmogaus dvasią, jos galimybes daugiau negu galima tikėtis. Toks tekstas, kurį reikėtų priskirti pamatiniams žmogaus dvasios liudijimams XX a. lietuvių kultūroje, yra Bū-

gos laiškas žmonai, rašytas prieš pat mirtį. „Kur mano žodyno Kortelės? Ir ligoje rūpėjo žodyno dėžės [...] Šitos dėžės pridera ne Būgai, bet Lietuvos turtui.“ Čia kalbama apie *Lietuvių kalbos žodyną*. Šiandien turime 20 jo tomų, o pamatai padėti Būgos. Tas dėžes, pilnas žodžių kortelių, Būga saugojo kaip savo akį. Koks aukštas yra žmogaus sąmonės lygmuo, kokie ryškūs, net mirtinos ligos nesunaikinami yra moksliniai, o kartu ir pilietiniai įsipareigojimai. Kaip jie išplečia asmenybės lauką, visą gyvenimą apšviesdami jau kita šviesa, turto sąvoką metaforizuodami, paversdami dvasia. Taip, tauta kuriasi, yra kuriama ir iš nematerialios, nematomos medžiagos. Lietuvos turto metaforos šaknys yra daukantiškos, krėviškos, čiurlioniškos – didžiųjų naujojo laiko mūsų kultūros asmenybių šaknys tautoje, jos kalboje, kultūroje. Paskutiniu raštu, mokslinės veiklos moralumo ir pilietiškumo aktu, Būga simboliškai nurodo savo vietą tarp tautos kultūros sąmoningųjų, labiausiai *susipratusiųjų*. Žmogiškasis sąmoningumas nėra atskiriamas nuo tautinio, šių pradų harmonija lemia asmenybės autoritetą, esmingai veikiantį praeities, dabarties ir ateities nuostatas.

Būgos (kaip ir Čiurlionio) netekties asmeninio gailėsčio pėdsakas liko vienu ar kitu būdu užfiksuotuose to laiko kultūros žmonių pokalbiuose, laiškuose. Įsidėmėtinos yra Šatrijos Raganos reakcijos. Į Būgos mirtį rašytoja atsiliepė keliuose laiškuose. Viename jų rašė: „Koks smūgis mums Būgos mirtis! Jis vienas man tebuvo autoritetas kalbos dalykuose. Dabar tartum pamatas iš po kojų paspruko“.

Ir šis nuoširdus rašytojos gailėstis liudija, kas buvo Kazimieras Būga. Didis kalbininkas, ir šiandien minimas, cituojamas. Bet ne tik kalbininkas. Iškilį, tauri asmenybė, kurios svarba kyla iš lietuvių kalbos giluminio patyrimo ir atkaklaus, kruopštaus tyrimo, bet išsiplečia, įgauna kitų prasmų, susiliečia su pamatiniais lietuvių tautos siekimais.

Siūloma literatūra: Zigmas Zinkevičius, *Kalbininkas K. Būga (1879–1924)*, Kaunas: Šviesa, 1981.

Mykolas Riomeris

Mykolas Riomeris (Michał Römer, 1880–1945) – vienas didžiųjų XX amžiaus Lietuvos demokratų ir žymiausių teisi-
ninkų, Lietuvos konstitucinės teisės tėvas, Vytauto Didžio-
jo universiteto rektorius, visuomenės veikėjas, publicistas
ir istorikas, kurio idėjomis rėmėsi mūsų nepriklausomos
valstybės konstitucijos nuo prieškario iki dabarties. Senos
bajorų giminės palikuonis, kaip idealą regėjęs istorinės Lie-
tuvos Didžiosios Kunigaikštystės atkūrimą, taikų ir lygiatei-
sį jos tautų, ypač lietuvių ir lenkų, sambūvį, tačiau galiausiai
pasirinkęs tarnauti tam, kad būtų sukurta moderni, euro-
pietiška tautinė Lietuvos valstybė. Aristokratas, paskyręs
savo jėgas ir gabumus iš valstiečių atgimstančiai lietuvių
tautai – panašiai kaip Oskaras Milašius. Dienoraščio žanro
meistras, palikęs keturiasdešimt savo dienoraščio tomų
(1911–1945), neišsemiamą istorijos ir asmeninės patirties
šaltinį. Česlovas Milošas vadino M. Riomerį vienu išmintin-
giausių ir drąsiausių žmonių, kurie laikėsi kilnių pažiūrų net
ir tada, kai jų buvo be galo sunku laikytis. Simboliška, kad

pavardė Römer vokiškai reiškia *romėnas* – iš tiesų dėl principinės pilietinės laikysenos, teisės gynimo šią asmenybę būtų galima pavadinti moderniuoju Lietuvos romėnu, kuris XX a. savotiškai pratęsė lietuvių didikų kilmės iš Romos patricijų legendą.

M. Riomeris gimė 1880 m. gegužės 7 d. Bagdonišio dvare (Rokiškio raj.), bajorų My-
kolo Kazimiero Riomerio ir Konstancijos Tukulaitės šeimoje, buvo jų ilgai lauktas jauniau-
sias sūnus (prieš tai buvo gimusios penkios dukterys). Tuo metu istorinė giminė savo
genealogijos medyje skaičiavo jau dvyliktą kartą. Viduramžiais atkeliavusių iš Saksonijos
į Livoniją riterių Riomerių pirmieji neabejotini protėviai žinomi nuo XV–XVI a. sandūros, o
legendinės šaknys veda iki XIII a., kalavijuočių ordino įsitvirtinimo lyvių žemėse laikų. Mo-
tiejus Riomeris (1606–1699), artilerijos generolas, už nuopelnus Lietuvai karo mūšiuo-
se buvo apdovanotais dvarais Trakų vaivadijoje ir čia pradėjo plačią giminę, kuri, nors
ir būdama vokiškos bei protestantiškos kilmės, susiliejo su Lietuvos bajorais ir garsėjo
dėl savo lietuviško patriotizmo. Iš kartos į kartą buvo perduodami Motiejaus Riomerio
testamento žodžiai: „Nuolankiai prašau ir maldauju visų savo vaikų ir anūkų, kad mūsų
namuose jie visada puoselėtų garbingą, taurią, ištikimą meilę Tėvynei, kad tėvai šį priesa-
ką perduotų vaikams ir niekada, ypač kai sunku, jo neatsižadėtų.“

Tokia giminės tradicija išugdė daug iškilų asmenybių – politikų, sukilėlių už valstybės
laisvę, žymių menininkų. Viena ryškiausių figūrų – M. Riomerio prosenelis Mykolas Juo-
zapas Riomeris, 1812 m. kalba pasveikinęs į Vilnių įžengusią Napoleono kariuomenę ir šio
imperatoriaus paskirtas miesto burmistru. Buvo Vilniaus masonų ložės „Uolusis lietuvis“
meistras, jo namai Vilniaus Bokšto gatvėje (dabar namas nr. 10) – slaptųjų ložės susirin-
kimų vieta. Ėmė raginti išlaisvinti valstiečius iš baudžiatvės, galiausiai iškėlė šį klausimą
bajorų seime, tačiau už tokį siūlymą, taip pat už veiklą slaptose draugijose ir viešas pa-

triotines kalbas (pvz., per Tado Kosciuškos laidotuves – žr. šios chrestomatijos I dalies straipsnį „Tadas Kosciūška“) rusų valdžios buvo įkalintas Varšuvos kalėjime, Petropavlovsko tvirtovėje, ištremtas į Voronežą. Panašus likimas, principingas politinis nepaklusnumas ir tremtys lydėjo jo vaikus – muziką bei dailininką Severiną Justiną Riomerį ir itin žymų tapytoją Edvardą Joną Riomerį (už dalyvavimą S. Konarskio sąmoksle buvo nuteistas mirties bausme, tik vėliau nuosprendis pakeistas tremtimi iki gyvenimo pabaigos), vaikaičį Alfredą Riomerį, Paryžiuje ir Miunchene studijavusį tapytoją ir skulptorių, kuris dėl dalyvavimo 1863 m. sukilime buvo įkalintas Dinaburko tvirtovėje ir prarado Lietuvoje turėtas žemes. Todėl pats M. Riomeris autobiografijoje liudijo: „Revoliucinis palinkimas man buvo įkvėptas mūsų šeimos tradicijų. Galima pasakyti, kad aš jį iščiulpiu iš motinos pieno. [...] Karai už laisvę ir nepriklausomybę, sukilimai, sąmokslai – tai buvo gyva epopėja, kuria maitinosi mano įspūdžiai ir idealai nuo mažų dienų. Žuvimai karo laukuose, ištrėmimai, emigracija, kalėjimas – tai buvo garbės titulai, apie kuriuos sužinodavau ne tik iš knygų, bet ir iš gyvų mano tėvų ir jų giminųjų žodžių. Nukentėjusių vardai – tai buvo ne pašalinių žmonių, bet mano dėdžių, senelių vardai.“

Bagdoniškieji dvarininkai, kaip ir dauguma Lietuvos bajorų, kalbėjo lenkiškai, tačiau lietuvių kalba jiems anaipol nebuvo svetima – ji supo kasdienybėje. M. Riomeris autobiografijoje rašė, kad iš vaikystės buvo dvikalbis, netgi pirmoji jo kaip vaiko išmokta kalba buvo lietuvių, o ne lenkų, nes turėjęs lietuvių auklę. XIX a. pabaigos dvaro aplinkoje abi kultūros, abi tradicijos dar atrodė esančios neperskiriamas vienis, Vytis ir Baltasis Ereliš – du vieno herbo simboliai, tarp jų negalėję būti jokio prieštaravimo, jokio nesusipratimo, o dvilypė lietuviškai lenkiška tapatybė – visiškai akivaizdi ir natūrali. „Aš dar tuomet aiškiai nesupratau, kad mano oda yra savotiška – ne grynai lenkiška ir ne grynai lietuviška, bet ypatingai sukombinuota, kurioje randasi taip lenkystės, taip lietuviškos žymės – sena Adomo Mickevičiaus oda, ypatingas mūsų tėvynės istorijos padaras, – oda, kurioje ir siela yra ypatinga, – ne lietuviška, bet ir ne lenkiška. Aš dar nesupratau, kad jeigu aš meluočiau, pasivadindamas tikrai lietuviu, tai taipogi meluočiau, pasivadindamas tikrai lenku...“ – prisimindamas jaunystę rašė M. Riomeris. Senoji Lietuvos aristokratija, lenkalkibiai bajorai vis dar suvokė save kaip svarbiausius politinius šio krašto atstovus, kultūrinį ir ekonominį elitą, ištikimą Lietuvai, bet kultūros požiūriu neatsiejama nuo Lenkijos, o per ją – nuo Europos tradicijų. Jie laikė save šio daugiataučio krašto, pavergto Rusijos imperijos, svarbiausia vidine jungtimi, be kurios valstybė ir visuomenė negalėtų atsikurti. Tačiau XIX a. pabaigoje situacija jau iš esmės keitėsi: po baudžios panaikinimo valstiečiai tapo vis galingesne ir vis labiau apsišvietusia visuomenės jėga, iš jų kilę inteligentai sparčiai plėtė lietuvių tautinio atgimimo sąjūdį, kaip ir visoje Europoje, sklido modernios demokratizmo ir socializmo idėjos, pagaliau – modernaus tautiškumo samprata, kuri rėmėsi aiškia kalbine ir kultūrine asmens priklausomybe vienai tautai. Istorinėje Lietuvoje brendo tapatybių skilimas. Lenkalkibi Lietuvos bajorija atsідūrė sunkioje takoskyroje, kurią M. Riomeris pavadino tiesiog Lietuvos lenkų tragedija. Kuo jie turi tapti – moderniais lenkais ar moderniais lietuviais? Į kurią pusę dabar turi vesti XVII amžiuje protėvio testamentu perduota aristokratų pareiga visada likti ištikimais Tėvynei?

Viskuo aprūpintas tėvų, pagal giminės tradiciją M. Riomeris buvo ruošiamas reikšmingai politinei ir visuomeninei veiklai. 1890–1892 m. pasimokęs Vilniaus gimnazijoje, jis buvo išsiųstas į elitinę Imperatoriškąją teisės mokyklą Sankt Peterburge, kur galėjo patekti tik turtingų ir privilegijuotų šeimų vaikai. Mokslas čia baigdavosi universitetiniu

diplomu, bet mokykla buvo atskira net ir nuo universiteto – čia, uždaroje aplinkoje, buvo siekiama sukurti Rusijos imperijai ypač ištikimų teisininkų ir valstybės tarnautojų kastą. Tačiau, kaip ir tikėjosi tėvai, M. Riomeris įgijo prestižinį teisininko diplomą, bet mokyklos skiepijamai paklusnumo ir karjerizmo dvasiai išliko priešiškas: šeimos įdiegta bajoriškojo patriotizmo dvasia lengvai ėmė viršų. Prie jos prisidėjo ir naujų laikų maištingumas: nusimetęs mokyklos uniformą, M. Riomeris slapta dalyvaudavo kairiųjų studentų mitinguose, juose klausėsi revoliucinių, prieš carą nukreiptų kalbų, skaitė draudžiamą socialistų literatūrą. Jo pasaulėžiūroje ėmė jungtis du pradai – senoji bajoriška ištikimybė pavergtai Tėvynei ir modernios demokratinės nuostatos, jautrumas socialinei neteisybei. „Aš ne tapau socialistu, bet buvau įsitikinusiu griežtu demokratu, karštu liaudininku – jeigu ne veiksmu, tai bent aiškiais ir griežtomis šios krypties simpatijomis“, – tvirtins vėliau autobiografijoje. Tad nenuostabu, kad 1901 m. puikiai išlaikęs egzaminus jaunuolis atsisakė jam pasiūlytos aukštos tarnybos Rusijos Teisingumo ministerijoje ir pasuko toliau studijuoti į Vakarų. Kiek pastudijavęs Krokuvoje, 1902 m. atvyko į Paryžių ir įstojo į privačią prestižinę Politinių mokslų mokyklą (École des Sciences Politiques), skirtą Prancūzijos politikams ir diplomatams ugdyti.

Čia įvyko lemiamas M. Riomerio pasaulėžiūros ir biografijos posūkis. Iš pradžių dalyvavęs daugiausia lenkų kairiosios pakraipos jaunimo veikloje, domėjęsis rusų ir prancūzų socialistais ar net anarchizmo idėjomis, 1904-ais M. Riomeris susidūrė su Paryžiuje pradėjusia veikti lietuvių studentų draugija „Lithuania“. Ją įkūręs aktyvus studentijos veikėjas, vėliau – nepriklausomos Lietuvos pedagogas Juozas Petrusis, kilęs iš Rokiškio apylinkių Audros kaimo, jau buvo nemažai prisidėjęs telkiant lietuvius Šveicarijos universitetuose – Friburge ir Berne, o 1904-aisiais ėmė burti Paryžiuje studijuojantį jaunimą ir apsilankė savo kraštiečio M. Riomerio namuose. Šis iš pradžių atsakė esąs lenkas ir negalys prisidėti, tačiau J. Petrusis išmintingai ir atkakliai ėmė jį įtikinėti: Lietuva esąs sudėtingesnis ir pilnesnis dalykas, negu ji M. Riomeriui atrodanti, tai „istoriškas gyvas socialinis junginys“, apimantis daugybę skirtingų žmonių ir jų grupių, tad ir kilmingas bajorų palikuonis, ir valstiečių vaikas yra šio gyvo junginio dalyviai, Lietuvos piliečiai. Bajoras negalys nutraukti savo pilietybės ryšių su Lietuva, gyventi vien tik Lenkija, ir lietuvių tautinis judėjimas negali būti jam svetimas, nes tai bendras pilietinis reikalas, bendro būsimo gyvenimo kūryba. Demokratinei Lietuvai reikalingi visi, lietuviškai ir nelietuviškai kalbantys, negali būti atstumtųjų ar abejingų prašalaičių. „Aš klausiaus jo žodžių ir tegalėjau gėrėtis jais. Aš stebėjau šių minčių aiškumu ir tiesa. Aš supratau, kad mano ikišiolinis nusistatymas buvo dirbtinis. Aš džiaugiaus, kad štai pagaliau man pradeda aušti sąmonėje ir kad ši aušra taip gražiai iš naujo jungia mane su Lietuva ir taip maloniai tenkina mano jausmus, mano troškimus Lietuvos. Ir šioje naujoje šviesoje viskas man atrodė taip sava, taip įprasta, taip aišku, lyg aš būčiau atgavęs kurį brangų pamestą turtą, lyg būčiau grįžęs į mano jaunystės ir kūdikystės jausmų ir sąvokų šaltinius! Aš jaučiau, kad [...] gaunu tą mano sielos tiesą, kuri jau bus viso mano gyvenimo tiesa. Amen. Tas taip ir buvo.“ XX a. pradžios Paryžiuje, anuometinėje pasaulio kultūros sostinėje, susitikus dviem jauniems žmonėms – bajorų ir valstiečių sūnums – sąmonėje išaušta naujos modernios Lietuvos kaip bendro lūkesčio skirtingiems jos žmonėms ir skirtingoms tautoms idėja. Kartu su kitais būsimais žymiais žmonėmis – dailininku Antanu Žmuidzinavičiumi, gamtininku Tadu Ivanausku, skulptoriais Petru Rimša ir Antanu Vivulskiu, M. Riomeris tapo lietuvių draugijos „Lithuania“ aktyviu nariu.

Paryžius M. Riomeriui buvo ir lietuviybės atradimo, ir jaunystės meilės vieta. Susižadėjęs su prancūzaite Siuzana Rišar, Paryžiaus priemiesčio viešbutėlio, kuriame buvo apsi-stojęs, savininkų dukra, 1905 m. vasarą jis išvyko į Lietuvą prašyti savo tėvų palaiminimo. Tačiau, paveikti neteisingų apkalbų apie sužadėtinę ir jos šeimą, tėvai vedyboms griežtai pasipriešino. Kaip tik tuo metu Rusijos imperijoje prasidėjo 1905-ųjų revoliucijos įvykiai. Masiniai neramumai, protestai prieš valdžią apėmė ir Vilnių, ir atokesnę provinciją, atrodė, kad artėja didžiulio perversmo akimirka. Atkirstas nuo Paryžiaus, 1905 m. rudenį Vilniuje M. Riomeris nusprendė įkurti politinį judėjimą, kuris siektų suvienyti istorinės LDK tautos – lietuvius, lenkus, gudus, žydus – modernios demokratinės Lietuvos kūrimui remiantis bendromis pilietinėmis vertybėmis. Judėjimui prigijo pavadinimas „krajovcai“ – t. y. kraštiečiai, vieno bendro krašto piliečiai, o ne viena kitai svetimų tautų atstovai. „Krajovcai“ manė, kad Lietuva kaip moderni valstybė turėtų apimti buvusias istorines žemes, t. y. etninę Lietuvą ir Gudiją, su Vilniumi kaip istorine sostine. Ji būtų tiesioginė LDK politinių tradicijų, jos teritorinio suverenumo perėmėja, o kartu – jos tautų ir kultūrų tolerantiško sambūvio tęsėja. Būdamą demokratiška ir daugiatautė, garantuodama lygias visų tautų teises į laisvą kultūrinį, ekonominį vystymąsi, ji užkirstų kelią nacionalistiniams konfliktams, tuo metu ypač ryškėjusiems tarp lietuvių ir lenkų, be to neleistų nei Lenkijai, nei Rusijai laikyti šių žemių savo paribiu ar pakraščiu – būtų akivaizdu, kad tai senosios valstybės modernus atgimimas. Kaip tik tokioje valstybėje turėtų rasti savo vietą ir jai tarnauti lenkakalbiai Lietuvos bajorai, vienijami bendro patriotizmo su lietuvių ir gudų tautomis, atgimstančiomis iš valstietijos. Tokias idėjas M. Riomeris kartu su kitais bendraminčiais ėmė skleisti savo įkurtame ir redaguojamame dienraštyje *Gazeta Wileńska (Vilniaus laikraštis)*.

Tačiau numalšinus revoliuciją ir prasidėjus reakcijai, politiniams persekiojimams, 1906 m. M. Riomeris buvo apkaltintas maišto prieš Rusijos imperiją kurstymu, ir kaip kadaise protėviams jam grėsė ilga katorga. Pasislėpęs kariatos dugne, jis turėjo pabėgti į Prūsiją, o iš ten – į Krokuvą, pažįstamą iš studijų laikų. Krokuvoje susitikęs su lietuvių rašytoju Juozapu Albinu Herbačiausku, ryškia to miesto meninio gyvenimo figūra, ir pas jį aptikęs didelį lietuvių periodinės spaudos archyvą nuo pat pirmųjų Aušros numerių, M. Riomeris ėmėsi rašyti pirmąjį istorinį veikalą apie lietuvių nacionalinį judėjimą *Litwa. Studium o odrodzeniu narodu litewskiego (Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą, 1908)*. Nors parašyta lenkiškai ir skirta pirmiausia lenkų auditorijai, siekiant įveikti jos neigiamas nuostatas lietuvių atgimimo atžvilgiu, ši didelė (daugiau nei keturių šimtų puslapių) knyga tapo pripažinimo ženklu ir savęs pažinimo šaltiniu visai moderniai lietuvių visuomenei – pirmą kartą ji buvo taip sistemaiškai analizuojama ir vertinama kaip svarbus istorinis reiškinys, sukūręs naują politinę ir kultūrinę tikrovę. Silpstant reakcijai sugrįžęs į Vilnių ir pasiekęs išteisinimo, M. Riomeris čia jau buvo sutiktas kaip labai žymi figūra, „lietuvių klausimo“ žinovas, europinio lygio publicistas, lenkų, lietuvių ir gudų spaudos pageidaujamas bendradarbis. Vilniuje jis ėmėsi advokato praktikos, tačiau tai buvo tik nedidelė plačios veiklos dalis. Vėl įsitraukęs į „krajovcų“ politinio judėjimo reikalus, tęsdamas savo protėvių tradiciją – į daugiataučių Vilniaus masonų ložių veiklą (buvo ložės „Lietuva“ meistras), tapęs Lietuvių mokslo draugijos ir daugelio kitų visuomeninių organizacijų nariu, jis siekė sutelkti stiprią Vilniaus demokratų bendruomenę, kuri atėjus laikui imtųsi kurti nepriklausomą ir liberalią Lietuvos valstybę. Daugybėje straipsnių, kalbų jis suformavo ir dėstė originalią Lietuvos valstybingumo atkūrimo koncepciją – ji turėjo atsikurti kaip demokratiška federacija, kurioje visos LDK tautos turėtų lygias teises. Kaip

modernus demokratas M. Riomeris elgėsi ir asmeniniame gyvenime, dažnai dėl principų nebijodamas rizikuoti, nepaisydamas smerkiančios opinijos. 1911 m. išlaisvino jauną latvę merginą Aną Volberg iš Liepojos, kuri mirus tėvui buvo dėl skurdo parduota į Vilniaus viešuosius namus, ilgą laiką ją slapstė, globojo, mokė, pamilo ir nepaisydamas socialinių skirtumų bei galimo viešo pasmerkimo ėmė kurti bendrą gyvenimą. Antakalnyje nusipirko sklypelį būsimam namui statyti. Tačiau jo mylimoji Ana 1914 m. staiga mirė pakirsta džiovos. Tais pat metais mirė ir M. Riomeriui buvusi labai brangi ir artima motina.

Prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas, iš pradžių M. Riomeriui teikęs vilčių dėl artėjančios galimybės atkurti demokratišką, daugiatautę Lietuvą jos istorinėse žemėse, taip pat greitai sugriovė lūkesčius – vis labiau ryškėjo politiniai nesutarimai tarp lietuvių ir lenkų, gilėjo nepasitikėjimas ir nacionalistinės varžybos. 1914–1915 m. Vilniuje jam nepavyko suformuoti bendro lietuvių ir lenkų demokratiškos jėgų aljanso, kuris drauge kovotų su Rusijos imperija dėl Lietuvos nepriklausomybės, turėtų bendrą karo metų strategiją. Aiškėjo, kad abiejose tautose dominuoja nacionalizmo, etninio grynumo, politinio atskirumo kryptys, ir M. Riomerio keltai demokratiško tautų sambūvio idėjai Lietuvoje laikas dar anaipatol neatėjęs. LDK kaip demokratiškos visumos atkūrimo vizija tautiniams lietuvių ir lenkų politikams atrodė vis labiau neaktuali, o aktualesnės – būsimos teritorijų dalybos, Vilniaus priklausymas vieniems arba kitiems. Patyręs ir politinį nusivylimą, ir asmenines netektis M. Riomeris nusprendė kovoti už Lietuvos tautų laisvę ginklu ir bent taip būti naudingas – juk per šimtą metų dar nebuvo sukilimo ar sąmokslų prieš imperiją, kuriame nebūtų kovoję šios giminės vyrai. Vėliau dienoraštyje rašė, jog tuo metu svajavo apie džiaugsmo valandą, kai kada nors Vilniuje suskambės kareiviška lietuvių daina. Tačiau lietuvių savanorių būriai atsirado tik 1918 m. Todėl pasirinkus eiti protėvių sukilėlių pėdomis, kelias vedė į Lenkiją.

1915 m. pavasarį per Odesą, Rumuniją, Vieną M. Riomeris slaptai pasiekė Juzefo Pilsudskio organizuojamus lenkų savanorių legionus ir įstojo į juos tikėdamasis, kad kovodamas už Lenkiją jis prisidės ir prie kovos už Lietuvos bei kitų pavergtų Europos tautų laisvę. Tačiau, dalyvavęs mūšiuose Voluinėje, vėliau kelis metus dirbęs lenkų legionų leidžiamoje spaudoje, parašęs ne vieną memorandumą jų politinei vadovybei, jis vis labiau įsitikino, kad J. Pilsudskio siekis kartu su Lenkijos nepriklausomybe atkurti Abiejų Tautų Respubliką, kuri jungtų kelis autonominius vienetus (Lietuvą, Gudiją, Ukrainą, gal net kitas Baltijos šalis) iš tiesų yra Lenkijos imperijos, o ne demokratinės laisvų tautų sąjungos kūrimo planas, ir Lietuvos nepriklausomybei jis nieko gero nežada. Todėl 1919 m. pradžioje, rengiant pirmą lenkų kariuomenės žygį į Vilnių, kurį tuo metu buvo užėmę bolševikai, M. Riomeris atsisakė J. Pilsudskio pasiūlymo – tapti planuotos prolenkiškos Lietuvos vyriausybės vadovu. Užuo tapęs premjeru, jis ėmė stiprinti ryšius su 1918 m. nepriklausomybę paskelbusia Lietuvos Taryba, su Kaune suformuota jos vyriausybe, ir 1920 m. sugrįžo į Lietuvą, pakviestas dirbti Kauno apygardos teisėju, o iš esmės – kurti dar vos pradėjusią gyvuoti valstybės teismų sistemą. 1920 m. vasarą Vilniui trumpam sugrįžus į Lietuvos sudėtį, išsyk persikėlė dirbti į jį, ir sunkiai išgyveno generolo L. Želigovskio invaziją, dar kartą nuo valstybės atplėšusią jos istorinę sostinę. Šį veiksma ir jo padarinį – politinę Vilnijos inkorporaciją į Lenkiją be išlygų smerkė savo 1922 m. laiške J. Pilsudskiui, kur įsitikinęs tvirtino, kad Vilnius vis tiek grįš Lietuvai kaip teisėta sostinė, jos sukurta.

Nepriklausomoje Lietuvoje M. Riomeris tapo vienu žymiausių visuomenės asmenų, garbingiausių autoritetų. Buvo Vyriausiojo tribunolo teisėjas, Valstybės Tarybos narys, Lie-

tuvos universiteto (vėliau – VDU) teisės profesorius, pagaliau net septynerius metus – universiteto rektorius, ilgiausiai iš visų ėjęs šias pareigas, siekęs kurti aukštą VDU intelektualinį lygį, ryšius su užsienio mokslu – ypač su Prancūzija ir Skandinavijos kraštais. Universitete garsėjo ir savo demokratiškumu – pavyzdžiui, įvedė tradiciją, kad kiekvienam įstojusiam pirmakursiui per imatrikuliaciją rektorius pats asmeniškai paspaudžia ranką, tuo tartum įpareigodamas – kaip lygiateisį ir lygiai atsakingą mokslo bendruomenės narį. Klausydami iškilmingų patriotinių M. Riomerio kalbų apie Lietuvos kultūros ir mokslo kėlimą, jos Nepriklausomybės stiprinimą, apie Vilniaus reikšmę Lietuvai, studentai nustebdavo išgirdę, kad jų mylimas rektorius yra Lietuvos lenkas. Ypač teisės srityje M. Riomeris nuveikė labai daug, kad Lietuva taptų kuo europietiškesnė, teisingumo principais ir pagarba žmogui besiremianti valstybė. Plėtojo teismų sistemą, sukūrė lietuviškąjį konstitucinės teisės mokslą ir diegė konstitucingumo principus Lietuvos įstatymuose, ugdė nepriklausomos Lietuvos teisininkų kartas, siekdamas čia suformuoti europietiškas teises normas. Nors A. Smetonos valdžios buvo gerbiamas, tačiau dažnai jis nebuvo girdimas. 1931 m. atsistatydino iš Valstybės Tarybos, protestuodamas dėl atmetų jo parengtų demokratiškų įstatymų projektų; be kita ko, buvo sustabdytas M. Riomerio įstatymo projektas, įteisinantis Lietuvoje civilinę santuoką – čia visą laiką galiojo tik bažnytinė. Sėkmingai atstovavo Lietuvai Hagos tribunole, kuris sprendavo svarbiausius tarptautinės teisės klausimus – pavyzdžiui, 1932 m. laimėjo itin svarbią bylą su Vokietija dėl Klaipėdos krašto statuso. Ir vis dėlto kaip lenkų kultūros lietuvis, niekad neatsisakęs savo dvilypės bajoriškos tapatybės, Kaune jautėsi palyginti vienišas, tapęs tam tikra garbinga, bet vis dėlto – išimtimi.

Todėl su dideliu jauduliu 1939 m. rudenį sutiko žinią, kad Lietuva pagaliau atgauna savo istorinę sostinę Vilnių: „jausmai suspaudė man krūtines, riedėjo ašaros, iš susijaudinimo verkiau“. Grįžo viltis, kad moderni Lietuva su Vilniumi gali būti ne tik „nauju politiniu kūrinium“, „vietinės gamybos [...] modernine nedidele valstybe“, bet atkurti ryšį su istorine LDK praeitimi, pelnyti „senosios atstatytosios Lietuvos titulą“, atrasti turtingą kultūrinį ir politinį šios tradicijos turinį. Tačiau su tokiomis viltimis pradėtą darbą Vilniaus universitete nutraukė sovietinė okupacija. 1940 m. rudenį priverstas dėstyti studentams sovietinę konstitucinę teisę, jau netrukus užsitraukė partinių funkcionierių nemalonę dėl netinkamo požiūrio į Spalio revoliuciją ir SSRS konstituciją, ir buvo įtrauktas į NKVD sąrašus, bet tiesiog nesusipėta jo represuoti. O nacių okupacijos metais vokiečių komisarai prisiminė M. Riomerio vaidmenį Hagos tribunolo byloje dėl Klaipėdos krašto ir ėmė reikalauti jį pašalinti iš profesūros – tik griežtai pasipriešinus universiteto vadovybei ir žymiems teisininkams, jam buvo leista dėstyti toliau. Nors sparčiai silpstant sveikatai, M. Riomeris su kitais universiteto profesoriais ir bibliotekininke Ona Šimaite karo metais teikė pagalbą Vilniaus žydų geto gyventojams, slapta rinko jiems aukas – pavyzdžiui, geto vaikams išpirkti. 1944 m. per Lietuvą einant nacių ir Raudonosios armijos frontui praleidęs gimtajame Bagdoniškyje, grįžo į nuniokotą Vilnių ir 1945 m. vasario 22 d., Vakaruose dar tebegriaudžiant karui, čia mirė. Palaidotas Rasų kapinėse.

Siūloma literatūra: Mykolas Rōmeris, *Dienoraštis*, 1-4 kn., parengė Rimantas Miknys, Bronius Makauskas, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2007–2011; Prof. Mykolo Rōmerio autobiografija, parengė Mindaugas Maksimaitis, in: *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t.13: *Mykolas Rōmeris*, Vilnius: Saulabrolis, 1996, p. 180–239; Mindaugas Maksimaitis, *Mykolas Rōmeris – Lietuvos sūnus*: monografija, Vilnius: Mykolo Rōmerio universitetas, 2006, 317 p.; Rimantas Miknys, „Mykolas Rōmeris – Lietuvos modernybės aušros metraštininkas, analitikas ir politikas“, in: *Mykolas Rōmeris, Dienoraštis 1918 m. birželio 13-oji–1919 m. birželio 20-oji*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2007, p. IX–XLVII.

Gi de Mopanasas

Gi de Mopanasas (Henri René Albert Guy de Maupassant, 1850–1893) – XIX amžiaus prancūzų prozininkas, garsus novelistas. Gimė Miromesnilio pilyje, Normandijoje (Pajūrio Senos departamente), nusigyvenusių dvarininkų šeimoje. Rašytojo tėvas buvo biržos makleris, o motina lavinosi savo tėvų – Rueno inteligentų aplinkoje; čia lankydavosi žymus romanistas Giustavas Floberas, turėjęs lemtingos įtakos Mopasano kūrybai. Būsimasis novelių ir romanų autorius iš pradžių mokėsi Iveto dvasinėje seminarijoje, bet racionaliam berniuko mąstymui teologinės tiesos buvo nepriimtinos. Perkeltas į Rueno licėjų, baigė jį 1869 m., įgijo bakalauro laipsnį. 1870 m. įstojo į Kanų universiteto teisės fakultetą, tačiau, prasidėjus Prancūzijos–Prūsijos karui, buvo pašauktas į armiją. Vėliau savo kūryboje ne kartą vaizdavo karo nelaimių scenas. Po karo, kad uždirbtų pragyvenimui, tarnavo Jūrų ir Švietimo ministerijose (1872–1880). Čia turėjo progos iš arti matyti biurokratų gyvenimą, įsiliejo į jaunų snobų aplinką. Pats buvo tvirtas, raumeningas, sportiškas jaunuolis, mėgęs irkluoti ir šokti Senos pakrančių kavinėse.

Literatūrinis pašaukimas prabudo mokantis licėjuje. Jo mokytojas, geras Flobero bičiulis poetas Luji Bujetas, pastebėjęs neeilinius jaunuolio gabumus, skatino rašyti eiles. Tačiau didžiausią įtaką padarė pats Giustavas Floberas, suformavęs jo estetines pažiūras, privertęs į tikrovę pažvelgti kitomis akimis ir pripratinęs prie stiliaus pratimų. Lankydamasis pas Floberą, Mopanasas susipažino su to meto garsenybėmis – literatūros istoriku ir kritiku Ipolitu Tenu, rašytojais Alfonsu Dodė, Edmonu Gonkūru ir natūralizmo mokyklos pradininku Emiliu Zolia. Jo vadovaujamos rašytojų grupės novelių rinkinyje *Medano vakarai* 1880 m. Mopanasas išspausdino novelę *Pampuška*, kuri jam pelnė visuotinį pripažinimą, atskleidė pasakotojo talentą.

Nuo 1880 iki 1891 metų rašytojas išspausdino apie tris šimtus novelių (vėliau sudariusių aštuoniolika tomų) ir šešis romanus: *Vieno gyvenimo istorija* (1883, liet. 1958), *Mielasis draugas* (1885, liet. 1956, 1988, 2006), *Mont-Oriolis* (1887, liet. 1970, 1995), *Pjeras ir Žanas* (1888, liet. 1937, 1988, 1993, 2005), *Stipri kaip mirtis* (1889, liet. 1983, 1986, 2005), *Mūsų širdis* (1890, liet. 1998). Sėkmė jam atvėrė kelią į aukštuomenę; paskutiniuosius romanus, vaizduojančius šio visuomenės sluoksnio gyvenimą, įkvėpė intymūs paties rašytojo išgyvenimai, patirti meilės nuotykių. Praturtėjęs, tapęs prabangios jachtos *Mielasis draugas* savininku, Mopanasas dažnai plaukiojo Viduržemio jūra, o patirtus įspūdžius žymėjosi kelionių užrašuose, išleistuose keliomis knygomis: *Po saule* (1884), *Ant vandens* (1888), *Klajūniškas gyvenimas* (1890).

Įspūdingą rašytojo karjerą nutraukė paūmėjusi liga. Nuo dažno protinio ir fizinio pervargimo Mopasanas ėmė jausti nuolatinį nerimą, mirties artumą, jį persekiojo keisti reginiai; 1891 m. jis susirgo sunkia nervų liga ir po dvejų metų mirė slaugos namuose.

Meniškos realistinės formos kūrėjas. Mopasano pasaulėjauta yra pesimistinė. Rašytojas neigia Dievą, pasak jo, pasaulyje šėlsta aklos, žmogui nepažinios jėgos, ir bet koks progresas tėra iliuzija. Žmogiškos kvailybės spektaklis jį veikiau gąsdino, nei linksmino: net draugystė galinti virsti apgaule, nes žmonės vieni kitiems yra nenuspėjami, todėl pasmerkti vienatvei.

Savo pasaulėjautą rašytojas perteikia kaip puikus analitikas. Jo prozoje kritikai įžvelgė tam tikrą pažiūrų evoliuciją. Pirmuose novelių rinkiniuose: *Ponios Teljė namai* (1881), *Panelė Fifi* (1882), *Slankos pasakojimai* (1883) esama daug aštrios kritikos, pagiežos ir sarkazmo, visuomenės prietarų demaskavimo. Ilgainiui satyrinis žvilgsnis blėsta; jau romane *Vieno gyvenimo istorija* (1883) rūsti būties analizė nenustelbia tikrųjų vertybių, gerumo, didžiadvasiškumo apraiškų. Novelių rinkiniai: *Mis Harieta* (1884) ir *Ponas giminaitis* (1885) kupini nuoširdžios simpatijos, prielankumo paprastiesiems žmonėms, senstančioms, nesuprastoms merginoms, likimo nuskriaustiesiems. Paskutiniais gyvenimo metais parašytos maždaug trisdešimt novelių yra persmeltos nerimo ir nebūties baimės (*Baimė, Vienatvė, Horla* ir kt.).

Tapęs Flobero mokiniu, Mopasanas pagaliau išmoko „įžvelgti tą dalyko pusę, kuri lig šiol niekieno nepamatyta ir neparodyta“. Jo pasakojimuose labiau žavi ne intriga (medžioklės istorijos, anekdotiškos situacijos, sodietiškasis farsas ar paryžietiškos paskalos), bet tikroviškas aplinkos, papročių ir įvairiausių žmonijos tipų vaizdavimas. Aistra „tai ypatingai tiesai, kurią užsimota parodyti“, toli nuo natūralizmo estetikos, skatinančios sakyti objektyvią tiesą, pasitelkus daugybę konkrečių faktų. Romano *Pjeras ir Žanas* (1888) įžangoje Mopasanas tvirtina, jog „realistas, jeigu jis menininkas, stengsis parodyti mums ne banalią gyvenimo fotografiją, bet pateikti atkurtą jo vaizdą, pilnesnį, įdomesnį, įtaigesnį už pačią tikrovę“. Jis cituoja Floberą, teigusį, kad daiktui įkvėpti gyvastį galima tik vienu veiksmažodžiu, o apibūdinti – vienu būdvardžiu. „Ir reikia ieškoti tol, kol tas daiktavardis, tas veiksmažodis ir tas būdvardis bus surastas, ir niekad nesitenkinti apytikriai žodžiu, niekad nebandyti apeiti sunkumų apgavystėmis, net ir nusisekusiomis, ar kalbos triukais.“ Rašytojas pamažu ėmė skirtis iš kitų nuosaikumu: atrinkdamas charakteringiausius personažų bruožus, glaustu ir aiškiau stiliumi jis gebėjo atkurti paties gyvenimo spalvas, intonacijas ir slapčiausius judesius. Kruopščiai atrinkta medžiaga ir išraiškingos tiesos ieškojimai suartina Mopasaną su klasikine prancūzų prozos tradicija.

Rašytojo kūrybos veikmė. Kaip teigia Vytautas Kubilius, išvedęs novelę į pirmas literatūros gretas, Mopasanas imponavo jaunoms Europos literatūroms, kuriose XIX a. pab. ir XX a. pr. trumpas pasakojimas tebebuvo pagrindinė prozos forma. Prancūzų rašytojo kūriniai stebėtinai greitai pasiekė Lietuvą. Vien spaudos draudimo laikotarpiu – nuo 1883 iki 1905 metų – lietuvių periodikoje paskelbta apie dvidešimt novelių; iki 8-ojo dešimtmečio lietuvių kalba išleista dešimt novelių rinkinių; kol kas išversti penki svarbiausi romanai. Lietuvių rašytojus (Joną Biliūną, Gabrielę Petkevičaitę-Bitę, Petrą Cvirką) labai traukė Mopasano literatūrinė meistrystė, jo estetinės pažiūros; jie mėgo cituoti Flobero mintis apie Mopasaną. Vytautas Kubilius išryškino Mopasano ir lietuvių smulkiosios prozos au-

torių kūrybos paraleles. Antai Biliūno apsakymams būdingi Mopasano kūrybos modelio bruožai: pradžios psichologinė prieiga (kanoniška formulė: „aš noriu jums papasakoti“), pagrindinis kūrinio įvykis, telkiantis apie save vaizdus, dažnas vadinamosios retardacijos (veiksmo stabdymo) principas, o pabaigoje – netikėtas pakilimas bei „reziumė, suglaudžianti visą pasakojimą į vieną smogiamąjį judesį“ (tipiškiausias apsakymas – „Lazda“). Tirdamas rašytojo poveikį lietuvių literatūrai, XX a. pirmoje pusėje V. Kubilius dar išskyrė 4-tą dešimtmetį, kai mopasanišką novelistiką vėl imta laikyti sektinu pavyzdžiu: mat, atslūgus impresionizmo, ekspresionizmo, siurrealizmo bangoms, vėl aktualizuojama objektyvaus stebėtojo pozicija, tipiški charakteriai, veiksmo motyvavimas priežasties ir padarinio santykiu, fabulinis pasakojimas. Antanas Vienuolis varijuoja prancūzų rašytojo novelės „Karoliai“ istoriją, o Petras Cvirka pasakoja kasdienės istorijas, dažnai jas nuspalvindamas niūriu mopasanišku koloritu, piešia veikėjų portretus trumpais, aštriais brūkšniais; jo novelės „Marių kiaulytė“ situacijų seka primena Mopasano „Virvagalį“. Tačiau, anot V. Kubiliaus, vėlesnėje lietuvių prozoje klasikinę epinę perspektyvą vis sunkiau įžvelgti. Lietuvių literatūrologijai svarbus yra faktas, kad pasaulinio garso lietuvis mokslininkas, Paryžiaus semiotinės mokyklos įkūrėjas Algirdas Julius Greimas atliko išsamų Mopasano „Virvagalio“ tyrimą, tapusį semiotinės analizės pavyzdžiu literatūros nagrinėtojams.

Reikia pripažinti, kad kai kurios XIX a. prancūzų rašytojo nuostatos ir šiandien skamba originaliai, šiuolaikiškai. Pavyzdžiui, skatinimas kurti tokią formą, kuri atitinka rašytojo temperamentą, perteikti asmenišką pasaulio sampratą, užmaskuoti kūrinio kompoziciją taip, kad būtų neįmanoma lengvai atsekti autoriaus sumanymą, psichologijos nerodyti viešai, bet „tverti iš jos veikalo karkasą“, ir ne linksminti ar gaudinti skaitytoją, bet priversti jį pagalvoti, suvokti slaptą įvykių prasmę. Talento nutvieksti amžinieji kūrybos principai lėmė Mopasanui neblėstančią literatūrinę šlovę.

Savo nedidelės apimties romaną *Pjeras ir Žanas*, tokį nepanašų į klasikinį, Mopasanas priskyrė psichologinio etiudo žanrui. Jo kompozicija iš pažiūros nesudėtinga, o siužetas gana banalus. Jūreivio mėgėjo ir kasininkės šeimoje netikėta šventė: atvykęs notaras praneša, kad geras šeimos bičiulis mirdamas paliko visą savo turtą jaunėliam jų sūnui teisininkui Žanui, nieko neskirdamas kitam broliui Pjerui – gydytojui. Džiaugsmą dėl staiga įgyto turto ima temdyti vyresniojo sūnaus elgesys: kaip tikras detektyvas jis atskleidžia tiesą: pasirodo, Žanas – netikras jo brolis, nes pastarojo tėvas ir yra dosnūsis dėdė. Šeimoje bręsta audringa drama: iškankinta Pjero įtarinėjimų ir priekaištų motina ant savižudybės slenksčio; ji išpažįsta kaltę Žanui, nedrįsdama prisipažinti vyrui. Šis motinai atleidžia ir randa protingą sprendimą – parūpins broliui gerai apmokamą gydytojo vietą transatlantiniame laive. Pjeras išplaukia, ir šeima atsikrato nelaimės šešėlio. Grįžta santarvė, Žanas ketina vesti.

Pasakojama istorija patvirtina romano įžangoje skelbiamą modernų menininko realisto požiūrį, kad reikia vengti sudėtingos įvykių sekos, ypatingo nuotykių ar krizės vaizdavimo. Nūdienis romanistas, pasak Mopasano, skverbiasi į žmogaus širdį, sielą ir protą, kai jų būseną normali. Tačiau jis turi apdairiai numatyti veiksmą, apgalvoti visus slaptus perėjimus, nušviesti ryškia šviesa pagrindinius įvykius. Antai pirmas romano epizodas – žvejybos scena jūroje – iškart supažindina su visais svarbiausiais veikėjais, pateikia charakte-

ristikas ir atskleidžia būdo bruožus kasdienėje aplinkoje. Taip pasirengiama svarbiausiam jvykiui, sukuriama paini psichologinė situacija, kurios aiškinimui ir skirti romano puslapiai. Ypač įtaigi, gerai psichologiškai motyvuota pavydo analizė, išskiriant būsenos etapus – nuo paviršinio fiziologinio poveikio iki gilios dvasinės krizės, staiga pasibaigusios taip sėkmingai, lengvai, kad pasidaro aišku – ši atgauta darna yra iliuzija. „Kiekvienas iš mūsų susikuria sau vienokią ar kitokią pasaulio iliuziją – poetišką, sentimentalią, džiugią, liūdną, šlykščią ar kraupią. Ir rašytojui telieka kruopščiai atkurti tą iliuziją visomis savo turimomis, įvaldytomis priemonėmis“, – rašo autorius įžangoje. Matyt, tikroji romano prasmė ir yra toji tiesa, virstanti tiesos iliuzija.

Siūloma įžangos ištrauka atskleidžia kūrybinės Mopasano virtuvės paslaptis. Flobero pamokos jaunesniam kolegai virto meninės raiškos – kalbos ir stiliaus – mokykla. Originalumo samprata ir nusakyti būdai, kaip jį įgyti, mintys apie stilių ir konkretūs praktiniai patarimai ragina skaitytoją gerbti meninės kūrybos procesą ir kviečia sekti rašytojo nurodytu keliu.

Siūloma literatūra: Gi de Mopasanas, *Pjeras ir Žanas*: romanas, iš prancūzų kalbos vertė Juozas Naujokaitis, Vilnius: Žaltvykslė, 1993; Gi de Mopasanas, *Nenaudingas grožis*: novelės, vertė Eduardas Viskanta ir Lina Čekauskaitė, Kaunas: Spindulys, 1997; Vytautas Kubilius, „Mopasanas lietuvių novelistikos kelyje“, in: *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas*, Vilnius: Vaga, 1983, p. 291–308.

Guy de Maupassant

PJERAS IR ŽANAS

APIE ROMANĄ

Aš visai neketinu čia ginti to nedidelio romano, kurį pateikiu skaitytojui. Atvirkščiai, mintys, kurias pamėginsiu išreikšti, paskatins veikiau kritikuoti psichologinio etiudo žanrą, kurį pasirinkau *Pjerui ir Žanui*.

Aš noriu pakalbėti apie romaną apskritai.

Aš ne vienintelis iš rašytojų, kuriam vis tie patys kritikai kelia vis tuos pačius priekaištus, kai tik išeina nauja knyga.

Tarp pagyrimo žodžių nuolatos randu tokią frazę, rašomą vis tų pačių plunksnų:

„Didžiausias trūkumas šio kūrinio yra tas, kad jis iš esmės nėra romanas“.

Galima būtų atsakyti tuo pačiu argumentu:

„Didžiausias trūkumas rašytojo, pagerbusio mane savo vertinimu yra tas, kad jis nėra kritikas“.

Kokie iš tikrųjų yra svarbiausi kritiko požymiai?

Reikia, kad kritikas, sprenddamas objektyviai, neturėdamas jokios išankstinės nuomonės, nepasidavęs kokios nors mokyklos įtakai, neatsižvelgdamas į ryšius su kokia nors menininkų grupuote, gebėtų suprasti, išvelgti ir išaiškinti pačias prieštaraujančiausias pakraipas, pačius priešingiausias temperamentus ir pripažinti pačius įvairiausias meninius ieškojimus.

Šit kodėl kritikas, kuris po *Manonos Lesko*, *Pauliaus ir Virginijos*, *Don Kichoto*, *Pavojingų ryšių*, *Verterio*, *Sielų giminytės*, *Klarisos Harlo*, *Emilio*, *Kandido*, *Sen Maro*, *Renė*, *Trijų muškietininkų*, *Mopra*, *Tėvo Gorižo*, *Pusseserės Betos*, *Kolombos*, *Raudona ir juoda*, *Panelės de Mopen*, *Paryžiaus katedros*, *Salambo*, *Ponios Bovari*, *Adolfo*, *Pono de Kamoro*, *Spąstų*, *Sapfo* ir kitų dar drįsta rašyti:

„Čia – romanas, o čia – ne romanas“, yra, man regis, apdovanotas išžvalgumu, labai panašiu į nekompetentingumą.

Tokia kritika paprastai laiko romanu daugiau ar mažiau tikrovišką pasakojimą, turintį trijų veiksmų pjesės kompoziciją: pirmas veiksmas – užuomazga, antras – veiksmo plėtojimas, trečias – atomazga.

Ši kompozicijos forma visiškai priimtina ta sąlyga, kad lygia dalia būtų pripažįstamos ir visos kitos formos.

Ar yra taisyklės, kaip rašyti romaną, – tokios taisyklės, kad jeigu ju nesilaikysime, kūrinys turės vadintis kitaip?

Jeigu „Don Kichotas“ romanas, tai ar romanas *Raudona ir juoda*? Jei *Montekristas* romanas, tai ar romanas *Spąstai*? Ar galima lyginti tarpusavy Gėtės *Sielų giminytę*, Diuna *Tris muškietininkus*, Flobero *Ponią Bovari*, p. O. Fejė *Poną de Kamorą* ir p. Zola *Žerminalį*? Kuris šių veikalų – romanas? Kokios tos garsiosios taisyklės? Iš kur jos? Kas jas nustatė? Koku principu ir kokiais sumetimais nustatė, kiemo autoritetu rėmėsi?

Vis dėlto šie kritikai, atrodo, tvirtai, neabejotinai žino, kas būtent sudaro romaną ir kuo jis skiriasi nuo kitokio veikalo – neromano. O tai juk reiškia, kad, patys nebūdami

menininkai, jie yra pritapę prie tam tikros mokyklos ir, vadovaudamiesi jos romanistų pavyzdžiu, atmeta visus veikalus, sumanytus ir sukurtus ne pagal jų estetines taisykles.

O įžvalgus kritikas turėtų, priešingai, ieškoti kaip tik to, kas mažiausiai panašu į jau parašytus romanus, ir kiek galint skatinti jaunos žmonės žengti naujais keliais.

Visi rašytojai, ir Viktoras Hugo, ir p. Zola, atkakliai reikalavo absoliučios teisės, neginčijamos teisės kurti, tai yra vaizduoti arba stebėti, pagal savišką meno supratimą. Talentas gimsta iš originalumo – iš ypatingos manieros mąstyti, matyti, suprasti ir vertinti. Ir kritikas, kuris mėgina nusakyti romano esmę imdamas pavyzdžiu patinkamus romanus ir nustatyti pagal juos tam tikras nekintamas kompozicijos taisykles, visada turės stoti prieš menininką, ieškančią pagal savo temperamentą naujos manieros. O betgi kritikas, tikrai vertas šio vardo, turėtų būti vien analitikas be jokios pakraipos, be šališkumų, be aistrų ir, panašiai kaip tapybos ekspertas, vertinti vien meninę jo nagrinėjamo meno kūrinio pusę. Gebėjimas suprasti viską turi taip aiškiai nustelbti jo subjektyvų skonį, kad jis galėtų iškelti ir pagirti netgi tas knygas, kurios nepatinka jam kaip žmogui: jis privalo jas suprasti kaip teisėjas.

Betgi daugumas kritikų apskritai tėra skaitytojai, užtat jie kone visados arba nepelnytai mus pliekia, arba kategoriškai ir be saiko giria.

Skaitytojas, ieškąs knygoje tik įgimtų savo proto polinkių patenkinimo, laukia, kad rašytojas atlieptų jo vyraujančiam skoniui, ir todėl visada laiko įžymiu ar „gerai parašytu“ tą veikalą ar tą fragmentą, kuris atitinka jo nusiteikimą – prakilnų, linksmą, žaisminą, liūdną, svajingą ar blaivų.

Skaitančioji publika, apskritai imant, susideda iš daugelio grupių, mums šaukiančių:

- Paguoskite mane.
- Palinksminkite mane.
- Nuliūdinkite mane.
- Sugraudinkite mane.
- Prajuokinkite mane.
- Pravirkdykite mane.
- Priverskite mane svajoti.
- Priverskite mane drebėti.
- Priverskite mane mąstyti.

Ir tik vienas kitas iškilus protas prašo menininką:

- Sukurkite man ką nors gražaus tokia forma, kuri geriausiai atitinka jūsų temperamentą.

Menininkas bando, ir jam pavyksta arba nepavyksta.

Kritikas, vertindamas rezultata, privalo tiktai žiūrėti, kokios įdėtos kūrybinės pašangos, ir neturi teisės kelti ar smerkti vieną ar kitą tendenciją.

Apie tai buvo rašyta jau šimtą sykių. Ir nuolat reikės tai kartoti.

Štai vieton literatūrinių mokyklų, siekusių mums pateikti sudarkytą, antžmogišką, poetišką, graudinantį, žavingą ar didingą gyvenimo vaizdą, atėjo realistinė, arba natūralistinė, mokykla, užsimojusi parodyti mums tiesą, tik tiesą, visą tiesą.

Reikia vienodai traktuoti visas tas įvairias meno teorijas ir apie jų kuriamus veikalus spręsti vien jų meninės vertės požiūriu, *a priori* priimant filosofines idėjas, iš kurių tos teorijos išriedėjo.

Ginčyti rašytojo teisę kurti poetinį ar realistinį veikalą – tai reikalauti, kad jis prievartautų savo temperamentą ir atsižadėtų savo originalumo, tai drausti jam naudotis gamtos dovanotomis akimis ir protu.

Priekaištauti jam už tai, kad dalykas jam atrodo gražus ar bjaurus, menkas ar didingas, patrauklus ar kraupus, – tai priekaištauti už tai, kad jis sutvertas toks ar kitoks ir kad jo pasaulėjauta nesutampa su mūsų.

Palikime jam laisvę suprasti, stebėti, vaizduotis taip, kaip jam patinka, kad tik jis būtų menininkas. Jei vertiname idealistą, pakilkime patys iki poetinės egzaltacijos – tik tada galėsime įrodyti, kad jo svajonė niekinga, banali, neganėtinai beprotiška ar neganėtinai įstabi. O jei vertiname natūralistą, parodykime jam, kuo skiriasi gyvenimo tiesa nuo jo knygos tiesos.

Aiškūs dalykas, kad tokios skirtingos mokyklos turi naudoti visiškai priešingus kompozicijos metodus.

Romanistas, kuris transformuoja nekintamą, šiurkščią ir nemalonią tiesą tam, kad išgautų iš jos ypatingą ir patrauklų nuotyki, per daug nesirūpina, kad jo pasakojimas būtų tikroviškas, – jis operuoja įvykiais savo nuožiūra, parengia juos ir surikiuoja taip, kad patiktų skaitytojui, kad jį sujaudintų ar sugraudintų. Jo romano planas – tik serija išradinų kombinacijų, mitriai vedančių prie atomazgos. Visi epizodai išdėstyti taip, kad palaipsniui artėtų prie kulminacinio taško ir baigiamojo efekto – svarbiausio, lemiamo įvykio, kuris patenkins pradžioje sužadintą smalsumą, nutrauks tolesnį skaitytojo domesį ir galutinai užbaigs pasakojamą istoriją, jog nebesinorės daugiau žinoti, kas bus kitą dieną net patiems patraukliausiems personažams.

O romanistas, kuris ryžtasi mums duoti tikslų gyvenimo paveikslą, turi, atvirkščiai, rūpestingai vengti tokios įvykių sekos, kuri gali atrodyti nepaprasta. Jo tikslas – ne pasakoti kokią nors istoriją, pralinksinti mus ar sugraudinti, o priversti mus pagalvoti, suvokti gilią ir slaptą įvykių prasmę. Atidžiai stebėdamas gyvenimą ir mąstydamas, jis susidarė tam tikrą, jam būdingą požiūrį į pasaulį, į daiktus, į žmones ir įvykius, išplaukiantį iš jo apmąstytų stebėjimų visumos. Šitą asmenišką pasaulio sampratą jis ir siekia mums perteikti, atkurdamas ją knygoje. O kad sujaudintų mus taip, kaip jį patį sujaudino gyvenimo vaizdas, jis turi ją atkurti prieš mūsų akis su skrupulingu tikslumu. Taigi jo veikalo kompozicija turi būti tokia išmoninga ir užmaskuota, tokia paprasta iš pažiūros, kad būtų neįmanoma išvelgti ir nusakyti jos tikslą, atsekti autoriaus sumanymą.

Užuoat pramanęs kokią nuotyki ir taip jį rutuliojęs, kad skaitytojo dėmesys būtų įtemptas iki pat atomazgos, jis paims savo personažą ar personažus tam tikru jų gyvenimo periodu ir ves juos natūraliais perėjimais ligi kito periodo. Taip jis parodys, kaip kinta, pašalinių aplinkybių veikiami, protai, kaip plėtojasi jausmai ir aistros, kaip žmonės mylisi, kaip neapkenčia, kaip grumiasi kiekvienoje socialinėje aplinkoje, kaip kertasi tarpusavy miesčioniški, piniginiai, šeimyniniai, politiniai interesai.

Apdairiai konstruodamas savo veikalą, jis anaipatol nesistengs vien sujaudinti ar sužavėti skaitytoją, primasinti jį įdomia pradžia ar sukresti katastrofa, bet žiūrės, kad vykusiai būtų sugrupuoti smulkūs neginčytini faktai, iš kurių išryškės galutinė kūrinio prasmė. Kad galėtų sutalpinti trijuose šimtuose puslapių dešimtį herojaus gyvenimo metų ir parodyti, kokią ypatingą ir būdingą reikšmę jis turėjo tarp visų kitų žmonių jo aplinkoje, rašytojas turės mokėti atmesti iš aibės smulkių, kasdieniškų įvykių tuos, kurie jam nenaudingi, ir nušviesti ypatingą šviesą tuos, kurių nelabai akylus skaitytojui ir neišvelgtų, nors kaip tik jie ir lemia visą knygos svorį ir meninę vertę.

Suprantama, tokia komponavimo maniera, taip nepanaši į senovinį, kiekvienam aiškų metodą, dažnai išmuša kritikus iš vėžių, ir jie neatranda tų plonučių, slaptų, bemaž neregimų gijų, kurias naudoja kai kurie šiuolaikiniai menininkai vietoj anos vienintelės virvutės, kurios vardas intriga.

Žodžiu sakant, jei vakarykštis romanistas imdavo iš gyvenimo ir apsakinėdavo jo krizes, įtemptas sielos ir širdies būsenas, tai nūdienis romanistas skverbiasi į žmogaus širdį, sielą ir protą, kai jų būseną normali. Kad galėtų pasiekti norimą efektą, tai yra sujaudinti skaitytoją paprastos tikrovės vaizdais ir įkūnyti savo idėją, tai yra menine forma parodyti, kas yra, jo akimis, šiuolaikinis žmogus, rašytojas turės naudotis tik tais faktais, kurių tikrumas nepaneigiamas ir nekintamas.

Tačiau, net pripažįstant šitų menininkų realistų požiūrį, reikia visgi diskutuoti ir ginčyti jų teoriją, kurią, atrodo, galima trumpai išreikšti šiais žodžiais: „Vien tik tiesa, ir visa tiesa“.

Kadangi jų tikslas – daryti filosofines išvadas iš kai kurių nekintamų, įprastų faktų, jiems dažnai teks koreguoti įvykius, nukrypstant nuo tiesos, idant jie būtų įtikėtini, nes

Juk būna kai kada tiesa neįtikėtina.

Realistas, jeigu jis menininkas, stengsis ne parodyti mums banalią gyvenimo fotografiją, bet pateikti atkurtą jo vaizdą, pilnesnį, įdomesnį, įtaigesnį už pačią tikrovę.

Papasakoti apie viską neįmanoma, nes jeigu norėtume suminėti galybes nereikšmingų įvykių, kurių pilnas mūsų gyvenimas, turėtume rašyti bent po tomą kasdien.

Vadinasi, reikia rinktis, – tai pirmas smūgis „visos tiesos“ teorijai.

Be to, gyvenimas susideda iš skirtingiausių, netikėčiausių, priešingiausių, nedermingiausių dalykų; jis grubus, nenuoseklus, nerišlus, kupinas neišaiškinamų, nelogiškų ir prieštaringų katastrofų, kurių vieta – po „įvairybių“ rubrika.

Šit kodėl menininkas, pasirinkęs temą, paims iš to gyvenimo, perkrauto atsitiktinimų ir smulkmenų, tiktai būdingas, jo siužetui reikalingas detales, o visų kitų, pašalinių, nelines.

Štai vienas iš šimtų pavyzdžių.

Gana daug žmonių žemėje miršta kasdien per nelaimingus atsitikimus. Bet ar galime numesti čerpę ant galvos svarbiausiajam veikėjui arba pastumti jį po kariatės ratais pačiame pasakojimo viduryje vien todėl, kad reikia skirti vietas ir nelaimingam atsitikimui?

Arba vėl: gyvenime viskas dedasi pagal savą planą, jo eiga čia labai sparti, čia be galo lėta. O meno uždavinys, atvirkščiai, – apdairiai parengti veiksmą, sumaniai išradinėti slaptus perėjimus, nušviesti ryškia šviesa, panaudojant tinkamą kompoziciją, pagrindinius įvykius, o visiems kitiems suteikti tiek reljefiškumo, kiek pridera pagal jų svarbą, idant skaitytojas gyvai pajustų tą ypatingą tiesą, kurią užsimota parodyti.

Taigi atskleisti tiesą reiškia sukurti tobulą tiesos iliuziją pagal įprastą įvykių logiką, o ne nukopijuoti juos vergiškai tiksliai, taip padrikai, kaip jie vyksta.

Iš to išvada: talentingus realistus turėtume vadinti veikiau iliuzionistais.

Beje, koks vaikiškumas tikėti realybe apskritai, jeigu kiekvienas mūsų nešiojame savą realybę savo mintyje ir savo jutimų organuose! Vienu regėjimas, klausia, uoslė, skonis skiriasi nuo kitų, todėl žemėje tiek yra tiesų, kiek žmonių. Ir mūsų protai, gaudami nurodymus iš tų organų, suėmusių iš aplinkos nevienodus įspūdžius, analizuoja ir sprendžia skirtingai, tarsi kiekvienas iš mūsų priklausytų vis kitai rasei.

Taigi kiekvienas iš mūsų tiesiog susikuria sau vienokią ar kitokią pasaulio iliuziją – poetišką, sentimentalią, džiugią, liūdną, šlykščią ar kraupią. Ir rašytojui nėra kitos misijos kaip vien kruopščiai atkurti tą iliuziją visom jo turimom, jo įvaldytom priemonėm.

Iliuziją grožio, kuris toks konvencionalus! Iliuziją bjaurumo, kurio samprata kinta! Iliuziją tiesos, visuomet nepastovios! Iliuziją niekšybės, taip viliojančios žmones! Didieji menininkai – tai tie, kurie įperša žmonijai savo asmenišką iliuziją.

Tad nesipiktinkime nė viena teorija, nes kiekviena jų tėra apibendrinta save analizuojančio temperamento išraiška.

Dvi iš tų teorijų kėlė itin daug ginčų, bet jos buvo konfrontuojamos viena kitai, užuot priėmus ir vieną, ir kitą: tai grynios analizės romano teorija ir objektyviojo romano teorija. Analizės šalininkai reikalauja, kad rašytojas stengtųsi parodyti mažiausius proto veiklos etapus ir visus slapčiausius impulsus, lemiančius mūsų elgseną, o pačiam įvykiui skirtų kur kas menkesnę reikšmę. Įvykis – tik išėjties taškas, paprasta gairė, dingstis romanui. Taigi meno veikalas, kaip tikslių stebėjimų ir vaizduotės kūrybos išdava, turi būti rašomas, jų manymu, taip, kaip filosofas kad rašo psichologijos traktatą, būtent reikia išdėstyti priežastis, suradus pačias tolimiausias jų ištakas, atskleisti visų troškimų šaknis ir numatyti, kaip reaguos įvairiais atvejais siela, skatinama veikti aistrų, instinktų, naudos siekimo.

Tie, kurie laikosi objektyvumo (koks netikęs žodis!), ryždamiesi, priešingai, tiksliai atkurti tai, kas dedasi gyvenime, rūpestingai vengia bet kokių sudėtingų aiškinimų, bet kokių samprotavimų apie priežastis ir tik paleidžia pro mūsų akis virtinę personažų ir įvykių.

Jų nuomone, psichologija knygoje turi būti paslėpta, kaip tikrovėje kad ji slypi po gyvenimo faktais.

Romanas, sukurtas pagal tokį principą, bus patrauklesnis, spalvingesnis, pasakojimas bus gyvesnis, veiksmas aktyvesnis.

Taigi, užuot išsamiai aiškinę personažo dvasinę būklę, objektyvieji rašytojai ieško poelgio ir gesto, kurį neišvengiamai turi padaryti žmogus tam tikroje sielos būsenoje konkrečiomis aplinkybėmis. Ir jie verčia tą žmogų nuo knygos pradžios iki galo elgtis taip, kad visi jo veiksmai, visi užmojai atspindėtų jo vidinę prigimtį, visas jo mintis, visus norus ar abejones. Taigi jie slepia psichologiją, užuot ją rodę viešai, tveria iš jos veikalo karkasą, panašiai kaip nematomi kaulai sudaro žmogaus kūno griaučius. Dailininkas, tapydamas mūsų portretą, neparodo juk mūsų skeleto.

Man taip pat rodosi, kad romanus, parašytas tokiu būdu, esti nuoširdesnis. O svarbiausia – jis įtikimesnis: juk žmonės, kuriuos matome veikiant savo aplinkoje, niekad mums nepasakoja apie savo veiklos stimulus.

Reikia taip pat turėti omeny, kad jeigu mes, stebėdami žmones, galime gan tiksliai nusakyti jų charakterį ir pagal tai numatyti jų elgesį beveik visomis aplinkybėmis, jeigu mes tvirtai galime pasakyti: „Žmogus su tokiu ir tokiu temperamentu tokiu ir tokiu atveju pasielgs taip“, – tai tas anaip tol nereiškia, kad galime nusakyti vieną po kito visus slaptus jo minties vingius, visus slėpiningus jo instinktų potraukius, visus miglotus jo prigimties sąjūdžius, nes toji mintis kitokia nei mūsų, tie instinktų nepanašūs į mūsų, tos prigimties organai, nervai, kraujas, raumenys skiriasi nuo mūsų.

Kad ir koks genialus būtų silpnas, švelnus, beaistris žmogus, atsidavęs vien mokslui ir darbui, niekada jis nesugebės taip tobulai persikūnyti į sveikata trykštanti, gašlų,

šiuurkštų žaliūką, pilną visokių geismų ir net visokių ydų, kad galėtų suvokti jo dvasinę ir fizinę būklę, suprasti ir parodyti intymiausius tokios skirtingos būtybės vidinius impulsus ir jausmus, nors puikiai gali numatyti visus jo poelgius.

Žodžiu, grynos psichologijos šalininkas tegali vien vaizduote įsijausti į kiekvieną savo personažą tose įvairiose situacijose, į kurias pats jį pastato, nesgi jam neįmanoma pakeisti savo organų, tų vienintelių tarpininkų tarp mūsų ir išorinio gyvenimo, primetančių mums savo suvokimus, nulemiančių mūsų jautrumą, sukuriančių mums sielą, iš esmės skirtingą nuo visų kitų sielų. Savo pasaulėjautą, aplinkos pažinimą, įgytą savo jutimo organais, savo požiūrį į gyvenimą mes galime tik iš dalies perkelti į personažus, kurių intymią, nežinomą esmę ketiname atskleisti. Taigi ne ką kita kaip tik pačius save mes rodome, kai vaizduojame karalių, žmogžudį, vagį ar garbingą žmogų, kurtizanę, vienuolę, jauną merginą ar turgininke, nes mums tenka nuolatos kelti sau tokią problemą: „Jei aš būčiau karalius, žmogžudys, vagis, kurtizanė, vienuolė, jauna mergina ar turgininke, ką aš daryčiau, ką apgalvočiau, kaip aš veikčiau?“ Tad savo skirtingus personažus mes kuriame tikrai keisdami savo pačių aš lytį, amžių, visuomeninę padėtį ir visas gyvenimo sąlygas, nors tasai mūsų aš aptvertas neperžengiama suvokimo organų siena.

Visas gudrumas čia – padaryti taip, kad skaitytojas neatpažintų to aš, užmaskuoto įvairiomis kaukėmis.

Bet jei gryna psichologinė analizė ir ginčytina visiško tikslumo požiūriu, ji vis dėlto gali mums duoti tokių pat puikių meno veikalų kaip ir kiekvienas kitas darbo metodas.

Štai atsirado simbolistai. O kodėl ne? Tai, apie ką jie svajoja kaip menininkai, nuspelno pagarbos; o ypač verta dėmesio tai, kad jie žino ir viešai skelbia, jog meną kurti be galo sunku.

Iš tikrųjų, tik pakvaišėlis, tik narsuolis, tik pasipūtėlis ar kvailys gali mūsų laikais dar išdrįsti rašyti! Turint šitiek pranokėjų – tokio daugiopio genialumo, tokios įvairios natūros žodžio meistrų, ką begalima dar padaryti, kas nebūtų padaryta, ką begalima pasakyti, kas nepasakyta? Kas iš mūsų gali pasigirti parašęs nors vieną puslapį, nors vieną frazę, kuri – tokia ar bent panaši – dar niekad nebūtų buvusi parašyta? Kai mes skaitome, – mes, tiek jau prisisotinę prancūzų raštijos, kad mums atrodo, jog visas mūsų kūnas sudarytas iš žodžių masės, – ar randame nors vieną eilutę, kuri nebūtų pažįstama, nors vieną mintį, kurios nebūtume bent miglotai nujautę?

Žmogus, turįs vien tikslą suteikti pramogą savo publikai jau žinomais metodais, su tvirtu pasitikėjimu savimi, su atlapa širdim, kaip sugeba vidutinybės, rašo knygas, skirtas nemokšų, dykinėtojų miniai. O tiems menininkams, kuriuos slegia praeities amžių literatūros našta, tiems, kurių niekas nepatenkina, kurie viskuo bodisi, kadangi jų svajonė iškilesnė, kuriems viskas atrodo jau nublūkę, kuriems visą laiką toks jausmas, kad jų kūryba – niekam nenaudingas, banalus darbas, galų gale ateina mintis, kad literatūros menas – kažkoks neapčiuopiamas slėpinys, kurį mums tik truputį praskleidžia vienas kitas didžiausiųjų meistrų puslapis.

Pasitaiko kartais perskaityti keliolika eilučių, keliolika frazių, kurios sukrečia mus iki širdies gelmių kaip įstabus atradimas; bet eilės, kurios eina po jų, panašios į visas kitas eiles, proza, kuri liejasi po to, panaši į visą kitą prozą.

Genialūs žmonės tikriausiai nejaučia tokio nerimo ir tokių kančių, nes yra apdovanoti neišsenkama kūrybine galia. Jie neteisai patys savęs. O mes visi kiti, sąžiningi ir atkaklūs darbininkai, galime gintis nuo neįveikiamo nusiminimo tik nepaliaujamu, įtemptu triūsu.

Man šitą ryžtą be perstojo bandyti savo jėgas įkvėpė paprastais ir uždegančiais pamokymais du žmonės: Luji Bujė ir Giustavas Floberas.

Jei aš čia kalbu apie juos ir apie save, tai tik todėl, kad jų patarimai, išdėstyti keliomis eilutėmis, gali būti naudingi kai kuriems jauniems žmonėms, neturintiems tokio pasitikėjimo savimi, kokį paprastai turi literatūros debutantai.

Bujė, su kuriuo suėjau į artimesnę pažintį pirmiau, maždaug dveji metai prieš tai, kai pelniau Flobero prielankumą, nuolat man kartojo, kad menininko reputacijai susidaryti pakanka šimto eilučių, o gal ir mažiau, jeigu tik jos nepriekaištingos ir jeigu jose slypi kad ir antraeilio poeto talento ir originalumo esmė, ir atskleidė man tiesą, kad nuolatinis darbas ir geras amato išmanymas gali parengti dirvą tokiai proto prašviesėjimo, dvasios pakilimo ir įkarščio akimirkai, kada, turint po ranka vykusį siužetą, visiškai atitinkantį mūsų dvasios polinkius, gali užgimti nedidelis, bet nepakartojamas, pats tobuliausias kūrinys, kokį tik galime sukurti.

Paskui supratau, kad beveik visi žymiausieji rašytojai yra palikę ne daugiau kaip po vieną tomą ir kad visų pirmiausia reikia turėti laimę rasti ir išsirinkti iš daugybės turimų temų tokią, kuri sutelktų visus mūsų gabumus, visą mūsų drąsą, visas kūrybines galias.

Tarpais susitikdavau su Floberu, ir vėliau jis pajuto man simpatiją. Išdrįsau jam parodyti keletą savo bandymų. Jis geranoriškai perskaitė ir pasakė: „Nežinau, ar jūs turite talentą. Tai, ką man atnešėte, rodo, kad turite inteligencijos, bet nepamirškite, gerbiama-sis, kad talentas, pasak Biufono, tėra ilga kantrybė. Dirbkite“.

Aš dirbau ir dažnai vėl nueidavau pas jį, jausdamas, kad jam patinku, nes juokais jis ėmė vadinti mane savo mokiniu.

Per septynerius metus aš prikūriau eilėraščių, prikūriau apsakymų ir novelių, sukūriau net bjaurią dramą. Nieko iš to neišliko. Mokytojas skaitydavo viską, o paskui, kitą sekmadienį per pusryčius, dėstydamas savo kritiką ir iš palengvo įkalė man du ar tris principus, reziuumuojančius ilgą ir kantrų jo mokymą. „Jei turi originalumo, – sakė jis, – reikia visų pirma jį parodyti; o jeigu jo neturi, reikia įsigyti.“

„Talentas – tai ilga kantrybė.“ Reikia pakankamai ilgai ir pakankamai atidžiai žiūrėti į tai, ką nori išreikšti, kad galėtum įžvelgti tą dalyko pusę, kuri lig šiol niekieno nepamatyta ir neparodyta. Nėra nieko, kas būtų iki galo ištirta, nes. naudodamiesi savo akimis, mes paprastai visų pirma prisimename, kas jau anksčiau pasakyta apie mūsų stebimą dalyką. Menkiausio daikto nors maža dalelė yra nepažinta. Suraskime ją. Prieš imdamiesi aprašinėti degančią ugnį ar medį lygumoje, stovėkime prieš tą ugnį ir tą medį tol, kol mums pasirodys, kad jie nebepanašūs į jokią kitą ugnį ir jokią kitą medį.

Šitaip ir gimsta originalumas.

Paskelbęs tiesą, kad nėra visame pasaulyje dviejų smiltelių, dviejųusių, dviejų rankų ar dviejų nosių visiškai panašių, Floberas liepdavo man aprašyti keliomis frazėmis kokią nors gyvą būtybę ar daiktą taip, kad aiškiai būtų matyti, kuo jis savitas, kuo skiriasi nuo visų kitų tos pat giminės ar rūšies daiktų.

„Kai praeisite, – sakė jis man, – pro krautuvininą, sėdintį prie savo durų, pro namsargį, rūkantį pypkę, pro fiakrų stotelę, nusakykite man tą krautuvininą ir tą namsargį, jų pozą, visą jų orutinę išvaizdą taip išmaniai, kad joje atsispindėtų ir visa jų dvasinė prigimtis ir, be to, kad aš nesupainiočiau jų su jokių kitu krautuvininu ar kitu namsargiu, ir parodykite man vienu žodžiu, kuo šitas vežiko arklys skiriasi nuo penkiasdešimties kitų, bėgančių prieš jį ir po jo.“

Flobero mintis apie stilių esu išdėstęs kitur. Jos turi daug bendro su čia mano pateikta stebėjimo teorija.

Kad ir kažin koks būtų daiktas, apie kurį norime kalbėti, pavadinti jį galima tik vienu daiktavardžiu, įkvėpti jam gyvastį – vienu veiksmažodžiu, apibūdinti – vienu būdvardžiu. Ir reikia ieškoti tol, kol tas daiktavardis, tas veiksmažodis ir tas būdvardis bus surastas, ir niekad nesitenkinti apytikriu žodžiu, niekad nebandyti apeiti sunkumų apgavystėmis, net ir nusisekusiomis, ar kalbos triukais.

Galime perteikti ir apsaakyti pačius subtiliausius dalykus, jei nepamiršime šios Bualo eilutės:

Jei žodis savo vietoje, jis didžių galių turi.

Vienokiam ar kitokiam minties niuansui perteikti anaip tol nereikia tos keistos, sudėtingos, gausios ir nesuprantamos leksikos, kuri vadinama vaizdinguoju stiliumi ir šiandien mums brukama; bet reikia itin aiškiai skirti visas žodžio reikšmės atmainas, pareinančias nuo jo vietos tekste. Tebūnie kuo mažiau daiktavardžių, veiksmažodžių ir būdvardžių, kurių prasmė beveik nepagaunama, bet kuo daugiau skirtingų, įvairios sandaros, išradingai suskaidytų frazių su gausybe sąskambių ir subtiliai kaitomu ritmu. Stenkimės būti verčiau puikūs stilistai, o ne retybių kolekcionieriai.

Iš tiesų, kur kas sunkiau apdoroti frazę saviškai, priversti ją pasakyti viską, netgi tai, ko ji nereiškia, prisotinti ją užuominų, slaptų, neišsakytų minčių negu kurti naujus posakius arba ieškoti senų, pamirštų knygų gelmėse tokių kalbos elementų, kurie jau pasitraukę iš vartosenos, praradę savo reikšmę – tapę žodžiais negyvėliais.

Beje, prancūzų kalba yra tarsi tyras vanduo, kurio niekada nepajėgė ir nepajėgs sudrumsti manieringieji rašytojai. Kiekvienas amžius metė į tą skaidrią srovę savo madas, savo pretenzingus archaizmus ir įmantrybes, bet niekas neiškildavo paviršium iš tų bergždžių mėginimų ir bejėgiškų pastangų. Mūsų kalba iš prigimimo aiški, logiška ir tvirta. Ji nesiduoda susilpninama, užtemdoma ar sužalojama.

Tie, kurie šiandien, kurdami paveikslus, piktnaudžiauja abstrakčiais žodžiais, tie, kurie verčia krušą ar lietų kristi ant stiklų *švarybės*, gali taip pat apmėtyti akmenimis savo kolegų *paprastumą!* Jie gal užgaus kolegas, nes šie turi kūną, bet niekad nepkliudys paprastumo, nes jis bekūnis.

La Gijetė, Etreta, 1887 m. rugsėjis

Gi de Mopasanas

Antonas Čechovas

Antonas Čechovas (1860–1904) gimė Rusijos pietuose, provincialiam Taganrogo mieste prie Azovo jūros. Jo tėvas buvo baudžiauninkas, kurį dar jauną išpirko Čechovo senelis. Antonas Čechovas gyveno Maskvoje ir pamaskvėje, Melichovo sodyboje, o paskutiniaisiais metais, sirgdamas tuberkulioze, – Jaltoje prie Juodosios jūros, kurios klimatas jam labiau tiko. Mirė Čechovas Vokietijoje, Badenvailerio kurorte ant žmonos, žymios Maskvos dailės teatro aktorės Olgos Kniper-Čechovos rankų. Konstantino Stanislavskio trupė Dailės teatre pastatė didžiąsias Čechovo pjeses.

Čechovas turėjo keturis brolius ir seserį. Vyriausiojo brolio Aleksandro sūnus Michailas Čechovas (1891–1955) – teatro aktorius ir originalios vaidybos sistemos kūrėjas. Jis emigravo į JAV, kur jo vaidybos sistema buvo labai populiari, ir 1939 m. ten įkūrė aktorių mokyklą. 1932–1933 m. M. Čechovas vaidino ir Kauno Valstybės teatre, režisavo spektaklius, buvo įkūręs teatro vaidybos mokyklą.

Rašytojo kelią Antonas Čechovas pradėjo studijuodamas mediciną Maskvos universitete ir rašydamas trumpus humoristinius apsakymus bei feljetonus, pasirašydamas įvairiais pseudonimais – Čechontė, Žmogus be blužnies ir kt. XIX a. devintajame dešimtmetyje jis buvo vienas žymiausių Rusijos rašytojų humoristų. Tačiau pasaulinę šlovę pelnė kūriniais, persmelktais lyrikos ir melancholijos. Tai apsakymai, pradedant „Stepe“ (1888) ir „Nuobodžiąja istorija“ (1889), bei pjesės *Vyšnių sodas*, *Žuvėdra*, *Dėdė Vania*, *Trys seserys*, kurias iki šiol stato žymiausi pasaulio, taip pat ir Lietuvos teatro režisieriai, tarp jų – Eimuntas Nekrošius, Rimantas Tuminas, Oskaras Koršunovas ir kt.

Vėlyvasis Čechovas (maždaug nuo 1890 m. iki mirties) – itin sudėtingas rašytojas ir dramaturgas, kurio tekstus, regis, lengva versti į kitas kalbas, bet skaidrūs jie tik iš pirmo žvilgsnio. Šie kūriniai pasakoja apie modernaus žmogaus dramą – apie slogią kasdienybės naštą, apie galutinai nutrūkusį ryšį tarp artimų žmonių, apie būtinybę išsaugoti orumą, žlugus ateities viltims, apie dalykus, kurie, Tomo Venclovos žodžiais, „svarbesni už viltį“. Beje, komiškoji pasaulio pusė tebėra Čechovo kūrybiniame akiratyje – jis ne sykį pabrėžė, kad liūdnavis *Vyšnių sodas* – taip pat komedija. Tačiau jei prisiminsime kitokias komedijas – Dantės „Dieviškąją“ ir Balzako „Žmogiškąją“ – pamatysime, kad žodis „komedija“ gali apibūdinti ne tik juokingą pjesę, bet ir gyvenimo bei kūrinio prieštarumą, kuriame nuobodulus pinasi su farsu, o meilės džiaugsmas – su gyvenimo rutina. Tokį Čechovą būtų sunku priskirti kokiam nors literatūros srovei arba krypčiai: jis yra ir paskutinis didis realistas, ir modernistas, neskelbęs manifestų, nelaužęs tradicijos.

Apsakymai „Storasis ir plonasis“ (1883) ir „Žmogus futliare“ (1898) priklauso skirtingiems kūrybos laikotarpiams. Pirmasis – atvirai satyrinei kryptai: jame išjuokiamas aklas rango ir padėties garbinimas. Šią dažną satyrinių kūrinių temą trumpučiam apsakyme rašytojas interpretuoja savaip: aukštesnis rangas čia įgauna fizinį pavidalą – stotą, o neįgybės dramą skaudžiai ir groteskiškai išgyvena tik žemesnio rango valdininkas. Tai, kad vaikystės bičiulis pranoko jį, plonąjį, ne tik kūnu, bet ir padėtimi, jam apkartina nostalgiskus prisiminimus apie kadaise buvusią bičiulystę. Antrasis apsakymas „Žmogus futliare“ – „mažosios trilogijos“ dalis. Į šią trilogiją dar įeina apsakymai „Agrastai“ ir „Apie meilę“. Visi jie pagrįsti „įrėmintu“ pasakojimu, – atsitiktinai susitikę žmonės pasakoja vienas kitam istorijas apie provincijos kasdienybės nutikimus.

Mažojo valdininko tema – senos ir XIX a. rusų kritikoje išaukštintos mažojo žmogaus temos atmaina. Pirmą kartą ją, kaip didelį rusų literatūros nuopelną ir rodomą jautrumą mažojo žmogaus skausmui, aptarė žymus kritikas Visarionas Belinskis, analizuodamas Aleksandro Puškino apysaką „Stoties prievaizdas“ (1829). Tai istorija apie stoties prižiūrėtoją Samsoną Vyriną, sugrauztą sielvarto, nes jo duktė Dunia, apgavusi jį, nežinia kur išvažiavo su gražuoliu husaru Minskiu. Samsonas Vyrinas bando ją susigrąžinti, bet Minskis jį atstumia. Vyrinas, manydamas, jog Dunią ištiko nelaimė, prasigeria ir miršta, nors atvažiavusi aplankyti jo kapo ponija Dunia su ponaičiais nė kiek neatrodo nelaiminga. Vėlesni kritikai atkreipė dėmesį, kad Vyrinas miršta ne tiek dėl to, kad ir mažasis žmogus gali išgyventi tragediją, kiek todėl, kad jis yra prastas gyvenimo pasakojimų skaitytojas: interpretuoja įvykius vadovaudamasis tik nuopuolio, atgailavimo ir atpildo schema (ant jo stoties sienų kabo parabolės apie sūnų palaidūną graviūros), o gyvenimas kur kas įvairresnis, – siūlo laimingą pabaigą, kurios neįstengia numatyti ir suvokti skaitytojai.

Mažojo žmogaus vaizdavimo tradiciją kūrė Nikolajus Gogolis (apysaka *Apsiaustas*, 1839), Fiodoras Dostojevskis (epistolinis romanas *Vargšai žmonės*, 1844–1845) ir kiti autoriai. Šiai tradicijai būdingas dėmesys ir atjauta „nematomam“ žmogui – smulkiam valdininkui, vos suduriančiam galą su galu, nei didvyriui, nei kūrėjui. Tiesa, šis mažasis žmogus visuomet yra tik vyras, kuris sukinėjasi nors ir nereikšmingoje, bet vis dėlto kokioje nors viešojo gyvenimo srityje. Moterys viešajame gyvenime nedalyvavo, ir jų „mažumas“ ar „didumas“ beveik nebuvo nei kultūros, nei literatūros reflektuojamas.

Čechovas, įžengdamas į šią tradiciją, ją keičia iš vidaus. Apsakymuose „Storasis ir plonasis“, „Žmogus futliare“ jis atskleidžia visai kitą mažojo žmogaus pusę. Graikų kalbos mokytojas Belikovas yra despotas, miestelio siaubas, gniaužiantis kiekvieną laisvą judesį, skurdų norą, menkiausią jausmo proveržį. Pasaulis, kurį Belikovas („Žmogus futliare“ veikėjas) atkakliai gina ir saugo, iš tiesų tragikomiškas, iškreiptas davatkiškumo proveržiais, valdžios ir instrukcijų nepalaiminto veiksmo ar elgesio smerkimu – įtartinas atrodo net mokytojas, važinėjantis dviračiu. Maždaug tuo pat metu (1892–1902) kitas rusų rašytojas simbolistas Fiodoras Sologubas rašė romaną *Mažasis demonas* (ne visai tikslus 1992 m. vertimas į lietuvių kalbą – *Nelabasis apsidė*), kurio pagrindinis veikėjas – taip pat grėsmingas mokytojas Peredonovas, įbauginęs provincijos miestelį.

Provincija – vieta, kurioje sustojęs laikas, kurioje niekas nevyksta, yra ir daugelio kitų Čechovo kūrinių erdvė. Apsakymai „Nuobodis istorija“, „Namas su mezoninu“ (1896), „Jonųčius“ (1898), „Dama su šuniuku“ (1899), apysaka „Palata Nr. 6“ (1892), pjesės

Dédé Vania (1896) ir *Trys seserys* (1900–1901) bei kiti kūriniai pasakoja apie pasaulį, kuriame garbė, siekiai, aistra užgesę, šeimos saitai sutrūkinėję. Juose vaizduojama kasdienybė, nuobodulys, rutina, kuriai priešintis reikia ypatingos atspirties, stoviškos laikysenos ir drąsos atsiverti poezijai. Drąsos, kurios kupini yra pjesės *Dédé Vania* ir *Trys seserys* baigiantys veikėjų monologai.

Siūloma literatūra: Antonas Čechovas, *Nuobodi istorija*: apsakymai ir apysakos, Vilnius: Vaga, 1982; Antonas Čechovas, *Namas su mezoninu*: apsakymai ir apysakos; sudarė Vytautas Visockas, Vilnius: Vaga, 1983; Antonas Čechovas, *Proza*, parengė Agnė Iešmantaitė, Vilnius: Žaltvykslė, 2006; Vyšnių sodas; *Trys seserys*; *Dédé Vania*; Žuvėdra: pjesės; iš rusų kalbos vertė Sigėtas Parulskis, Motiejus Miškinis, Balys Sruoga, Jurgis Talmantas, Vilnius: Alma littera, 2006.

Antonas Čechovas

STORASIS IR PLONASIS

Nikolajevo geležinkelio stotyje susitiko du draugai: vienas storas, antras plonas. Storasis ką tik buvo papietavęs stotyje, ir jo taukuotos lūpos blizgėjo kaip prinokusios vyšnios. Kvepėjo jis cheresu ir fler-d' oranžu. O plonasis ką tik buvo išėjęs iš vagono ir apsikrovęs lagaminais, ryšuliais ir kartono dėžutėmis. Kvepėjo jis kumpiu ir kavos tirštimais. Iš už jo nugaros žvalgėsi liesutė moteris ilgu smakru – jo žmona, ir aukštas gimnazistas primerkta akim – jo sūnus.

– Porfirijau! – šuktelėjo storasis, pamatęs plonąjį. – Ar tai tu? Broliuk tu mano! Šimtas metų, kaip besimatę!

– Dievulėliau! – nustebo plonasis. – Miša! Vaikystės draugas! Iš kur tu išdygai?

Draugai tris kartus pasibučiavo ir įsmeigė į kits kitą pilnas ašarų akis. Abudu buvo maloniai apstulbę.

– Mielasai tu mano! – pradėjo plonasis pasibučiavęs. – O tai nelaukiau! Tai staigmena! Na, pažiūrėk gi į mane kaip reikiant! Toks pat gražuolis, koks ir buvai! Toks pat širdulis ir dabita! Ak tu viešpatie! Na, kaipgi tu? Turtingas? Vedęs? Aš jau, kaip matai, vedęs... Šit mano žmona, Luiza, gimusi Vancenbach... liuieronė... O šit mano sūnus Nafanailas, trečios klasės mokinys. Čia, Nafania, mano vaikystės draugas! Gimnazijoje kartu mokėmės!

Nafanailas truputį pagalvojo ir nusiėmė kepurę.

– Gimnazijoje kartu mokėmės! – toliau kalbėjo plonasis. – Atsimeni, kaip tave pravadžiuodavo? Tave vadino Herostratu, kad tu valdišką knygą pradeginai papirosu, o mane Efialtu, kad aš mėgdavau skūsti. Cha cha... Vaikai buvome! Nebijok, Nafania! Eikš arčiau prie jo... O čia mano žmona, gimusi Vancenbach... liuieronė.

Nafanailas truputį pagalvojo ir pasislėpė už tėvo nugaros.

– Na, kaip gyvuoji, drauge? – klausė storasis, su pasigėrėjimu žiūrėdamas į draugą. – Tarnauji kur? Įsitarnavęs?

– Tarnauju, mano mielas! kolegijos asesorium jau antri metai ir Stanislavą turiu. Alga prasta... na, bet tuščia jos! Žmona muzikos pamokomis verčiasi, aš portsigarus iš medžio namie dirbinėju. Puikius portsigarus! Po rublį imu už vieną. Jeigu kas perka dešimtį ir daugiau, tam, supranti, nuolaida. Stumiamės šiaip taip. Tarnavau, žinai, departamente, o dabar čia atkeltas stalo viršininku toje pat žinyboje... Čia dabar tarnausiu. Na, o tu kaip? Gal jau valstybės tarėjas? A?

– Ne, mano mielas, kelk aukščiau, – tarė storasis. – Aš jau slaptąjį išsitarnavau... Dvi žvaigždes turiu.

Plonasis staiga išblyško, pastingo, bet greitai jo veidas persikreipė į visas puses plačiausia šypsena; atrodė, kad iš veido ir akių pasipylė žiežirbos. Jis pats susigūžė, susilenkė, susiaurėjo... Jo lagaminai, ryšuliai ir kartoninės dėžutės susigūžė, susitraukė... Ilgas žmonos smakras dar labiau ištūso; Nafanailas išsitempė ir užsisagstė savo munduro visas sagas...

– Aš, jūsų ekselencija... Labai malonu! Vaikystės draugas, galima sakyti, ir štai tapote tokiu didžiūnu! Chi chi!

– Na, liaukis! – susiraukė storasis. – Kam šitoks tonas? Mudu vaikystės draugai – ir kuriam galui čia šitas aukštynimas!

– Susimildamas... Ką jūs... – ėmė kikenti plonasis, dar labiau susigūždamas. – Maloningas jūsų ekscelencijos dėmesys... nelyginant kokia drėgmė gaivinanti... Čia štai, jūsų ekscelencija, mano sūnus Nafanailas... žmona Luiza, liuteronė, tam tikru atžvilgiu...

Storasis dar norėjo kažką prieštarauti, bet plonojo veide buvo tiek nuolankumo, saldumo ir pagarbaus rūgštumo, jog slaptajam tarėjui šleikštu pasidarė. Jis nusigręžė nuo plonojo ir atsisveikindamas padavė jam ranką.

Plonasis paspaudė tris pirštus, nusilenkė visu stuomeniu ir sukikeno kaip kinas: „Chi chi chi.“ Žmona nusišypsojo. Nafanailas sudaužė kulnais, ir jam iškrito kepurė. Visi trys buvo maloniai apstulbę.

Vertė Donata Bubinas

ŽMOGUS FUTLIARE

Pačiame Mironosickojės galukaimy, seniūno Prokofijaus daržinėje, taisėsi naktigulto susivėlinę medžiotojai. Jų tebuvo du: veterinarijos gydytojas Ivanas Ivanyčius ir gimnazijos mokytojas Burkinas. Ivano Ivanyčiaus buvo keista dvilypė pavardė – Čimša-Himalaiskis, kuri jam visai nepritiko, ir jį visoj gubernijoje vadino tiesiog vardu ir tėvavardžiu; gyveno jis žirgyne palei miestą ir atvažiavo dabar į medžioklę pakvėpuot tyru oru. O gimnazijos mokytojas Burkinas kas vasarą viešėdavo pas grafus P. ir šioj vietoj seniai jau buvo savas žmogus.

Abu dar nemiegojo. Ivanas Ivanyčius, aukštas apyliesis senis ilgais ūsais, sėdėjo lauke prie durų ir rūkė pypkę; į jį švietė mėnulis. Burkinas gulėjo viduj ant šieno, ir patamsy jo nebuvo matyti.

Pasakojosi įvairias istorijas. Tarp kitko, kalbėjo apie tai, kad seniūno pati Mavra, moteriškė drūta ir nekvaila, per visą gyvenimą niekur toliau nebuvusi, tik savo gimtajame sodžiuje, niekad nemačiusi nei miesto, nei geležinkelio, o paskutinius dešimt metų vis sėdinti užkrosny ir tik naktimis išeinanti oran.

– Kas gi čia nuostabaus! – tarė Burkinas. – Žmonių, vienišų iš prigimties, kurie kaip vėžys atsiskyrėlis arba sraigė stengiasi įsitraukti į savo kiautą, šiame pasauly yra nemažai. Gal čia atavizmo reiškinys, grįžimas į tuos laikus, kada žmogaus pirmtakas dar nebuvo visuomeninis gyvulys ir vienišas gyveno savo lindyne, o gal tai tiesiog vienas žmogaus charakterio variantų, – kas žino? Aš nesu gamtininkas, ir ne mano reikalas domėtis panašiais klausimais; aš tik noriu pasakyti, kad tokie žmonės kaip Mavra nėra retas reiškinys. Nagi, toli neieškant, prieš porą mėnesių mirė mūsų mieste toks Belikovas, graikų kalbos mokytojas, mano bendradarbis. Jūs apie jį, be abejo, būsit girdėjęs. Jis buvo įžymus tuo, kad visada, net kai labai gražu, eidavo į orą tik su kaliošais ir skėčiu ir būtinai su šiltu vatiniu paltu. Ir skėtis jo buvo įmautėję, ir laikrodis – pilkos zomšos įmautėję, ir kai išsiimdavo peiliuką pieštukui pasismailinti, tai ir jo peiliukas būdavo įmautėję; ir veidas, rodės, taip pat buvo įmautėję, nes visą laiką jį slapstė pasistatęs apykaklę. Jis nešiojo tamsius akinius, megztinį, vaikščiojo ausis užsikišęs vata, o kai sėsdavo į vežiko bričką, tai liepdavo pakelti viršų. Vienu žodžiu, buvo matyti to žmogaus nuolatinės ir neįveikiamos pastangos apsupti save kiautu, sudaryti sau, taip sakant, futliarą, kuris atskirtų jį nuo visų, apgintų nuo išorinių įtakų. Tikrovė jį erzino, gąsdino, kėlė nuolatinį

nerimą, ir, galbūt norėdamas pateisinti tą savo bailumą, bjaurėjimąsi dabartimi, jis visada girdavo praeitį ir tai, ko niekad nėra buvę; ir senosios kalbos, kurias pats dėstė, jam buvo iš esmės tokie pat kaliošai ir skėtis, kur slėpdavosi nuo tikrojo gyvenimo.

– O, kokia skambi, kokia graži graikų kalba! – sakydavo jis apsalusiu veidu; ir, tarsi paremdamas savo žodžius, primerkdavo akį ir, pakėlęs pirštą, pratarėdavo: – *Antropos!*¹

Ir savo mintis Belikovas taip pat stengėsi slėpti į futliarą. Jam buvo aiškūs tik aplinkkraščiai ir laikraščių straipsniai, kuriuose būdavo kas nors draudžiama. Kai aplinkrašty buvo draudžiama mokiniam išėiti gatvėn po devintos valandos vakaro arba kokiame nors straipsny draudžiama kūniška meilė, tai tas jam buvo aišku, nustatyta, uždrausta – ir tiek. Tuo tarpu leidimas, nedraudimas jam visada turėjo kažkokio netikrumo, kažko nebaigto sakyti ir migloto. Kai mieste būdavo leidžiama įkurti dramos ratelį, ar skaityklą, ar arbatinę, tai jis linguodavo galvą ir sakydavo tyliai:

– Taip tai taip, žinoma, visa tai puiku, tiktai kad ko nors neišeitų.

Visokeriopi taisyklių pažeidimai, prasilenkimai su jomis ir nukrypimai nuo jų Belikovą stumdavo į nusiminimą, nors, rodės, koks čia jo reikalas? Jeigu kuris nors bendradarbis pavėluodavo į maldą arba pasklisdavo gandai apie kokį gimnazistų pokštą, arba klasės auklėtoja būdavo pastebėta vėlai vakare su karininku, tai jis labai jaudindavosi ir vis kalbėdavo, kad ko nors neišeitų. O pedagogų posėdžiuose jis stačiai slėgė mus savo atsargumu, įtarumu ir grynai futliariniais samprotavimais apie tai, kad, anava, berniukų ir mergaičių gimnazijose jaunimas elgiasi blogai, labai triukšmauja klasėse, – ak, kad visa tai nepasiektų vyresnybės, ak, kad ko nors neišeitų, – ir kad jeigu iš antros klasės pašalintume Petrovą, o iš ketvirtos – Jegorovą, tai būtų labai gerai. Ir ką gi? Savo atodūšiais, inkštumu, savo tamsiais akiniais ant išblyškusio, mažiuko veido, – žinote, tas jo veidelis buvo mažiukas kaip šeško, – jis slėgė mus visus, ir mes nusileisdavom, mažindavom Petrovui ir Jegorovui elgesio pažymius, sodindavom juos į karcerį ir galų gale šalindavom ir Petrovą, ir Jegorovą. Turėjo jis keistą įprotį – vaikščioti po mūsų butus. Ateis pas mokytoją, atsisės ir tyli, ir tarsi žiūrinėja ką. Pasėdės šitaip tylomis valandą kitą ir išeina. Tai jis vadino „palaikyti gerus santykius su bendradarbiais“ ir, matyt, vaikščiodavo pas mus tik todėl, kad šitai laikė savo draugiška pareiga. Mes, mokytojai, jo bijojome. Net direktorius bijojo. Na tik pagalvokit, mūsų mokytojai – visi žmonės mąstantys, labai padorūs, išprusinti Turgenevo ir Ščedrino, o šitas žmogiškis, nuolat vaikščiojans su kaliošais ir skėčiu, laikė suėmęs visą gimnaziją ištisus penkiolika metų! Ką čia gimnaziją? Visą miestą! Mūsų ponios šeštadieniais naminių spektaklių nerengdavo, bijodavo, kad jis nesužinotų; ir šventikai nedrįsdavo prie jo valgyti nepasninkiškai, lošti kortomis. Dėl tokių žmonių kaip Belikovas per pastaruosius dešimt–penkiolika metų mūsų mieste buvo imta bijoti visko. Bijojom garsiai kalbėti, siųsti laiškus, susipažinti, skaityti knygas, bijojom šelpti vargšus, mokyti rašto...

Ivanas Ivanyčius, norėdamas kažką pasakyti, kostelėjo, bet pirma užsitraukė pypkės, pažiūrėjo į mėnulį, o paskui tarė stabčiodamas:

– Taigi. Mąstantys, padorūs, skaito ir Ščedrįną, ir Turgenevą, visokius Boklius ir kitokius, o žiūrėk, visgi pasidavė, kentė... Tas mat ir yra.

– Belikovas gyveno tuose pat namuose, kur ir aš, – kalbėjo toliau Burkinas, – tame pat aukšte, durys prieš duris. Mes dažnai matydavomės, ir man gerai buvo žinomas jo gyvenimas. Ir namie ta pati istorija: chalatas, naktinė kepurė, langinės, sklendės, devy-

¹ Žmogus (graik.).

nios galybės visokių draudimų, apribojimų, ir – ak, kad ko nors neišeitų! Pasninkiškai valgyti kenksminga, o mėsiško negalima, nes, ko gero, pasakys žmonės, kad Belikovas nesilaikąs pasninkų, ir jis valgė sterką, keptą su sviestu, – valgis ne pasninkiškas, bet negali sakyti, kad ir mėsiskas. Tarnaitės nelaike bijodamas, kad žmonės apie jį nemanytų blogai, o laikė virėją Afanasijų, senį bent šešiasdešimties metų, girtuoklį ir pusprotį, kadaise tarnavusį kariuomenėje pasiuntiniu ir mokantį šiaip taip virti. Tas Afanasijus stovėdavo paprastai prie durų susikryžiavęs rankas ir visada murmėdavo tą patį, giliai atsidadamas:

– Daug jau *ju* dabartės priviso!

Belikovo miegamasis buvo mažutis lyg skrynia, lova su baldakimu. Atsigulęs užsiklodavo net ir galvą; būdavo karšta, tvanku, į užrakintas duris barbendavo vėjas, krosnyje užaudavo; girdėdavosi atodūsiai iš virtuvės, grėsmingi atodūsiai...

Ir jam būdavo baisu po antklode. Jis bijojo, kad ko neatsitiktų, kad jo nepapjautų Afanasijus, kad neišbrautų vagys, ir paskui visą naktį sapnuodavo kraupius sapnus, o rytą, kai mudu drauge eidavom į gimnaziją, būdavo nuliūdęs, išblyškęs, ir matydavai aiškiai, kad žmonių pilnutėlė gimnazija, į kurią eina, jam baisi, priešinga visai jo būtybei ir kad eiti greta manęs jam, žmogui iš prigimties vienišam, yra sunku.

– Labai jau triukšmauja pas mus klasėse, – kalbėdavo jis, tartum stengdamasis surasti paaiškinimą savo slogiam jausmui. – Į ką tai panašu?

Ir šitas graikų kalbos mokytojas, šitas žmogus futliare, tik pamanykite, kad kiek būtų vedęs.

Ivanas Ivanyčius greitai atsigręžė į daržinę ir tarė:

– Juokaujat!

– Taip, būtų kad kiek vedęs, nors tat ir keista. Paskyrė mums naują istorijos ir geografijos mokytoją, tokį Kovalenką Michailą Savičių, chochlą. Atvažiavo jis ne vienas, o su seseria Varenka. Jis jaunas, aukštas, tamsaus gymio, su stambiom rankom, ir iš veido matyti, kad kalba bosu, ir tikrai balsas kaip iš kubilio: bū bū bū... O jinai jau nebejauna, kokių trisdešimties metų, bet irgi aukšta, grakšti, juodbruva, skaitaveidė, – vienu žodžiu, ne mergina, o marmeladas, ir tokia žvitri, triukšminga, vis dainuoja ukrainietiškus romansus ir kvatoja. Kad tik kas, tuojau ir pratrūksta balsingu juoku: cha cha cha! Mes kaip reikiant susipažinom su Kovalenkais, atmenu, per direktoriaus vardines. Tarp rūsčių, pasitempusių, nuobodžių pedagogų, kurie ir į vardines juk vaikšto iš pareigos, staiga matom, nauja Afroditė užgimė iš putų: vaikščioja į šonus įsisprendusi, kvatoja, dainuoja, šoka... Ji sudainavo jausmingai „Vijut vitry“², paskui dar romansą, ir dar, ir visus mus sužavėjo – visus, net Belikovą. Jis prisėdo prie jos ir tarė saldžiai šypsodamas:

– Ukrainiečių kalba savo švelnumu ir maloniu skambesiu panaši į senąją graikų kalbą.

Tatai paglostė Varenkai širdį, ir ji ėmė jam pasakoti jausmingai ir įtikinamai, kad Gadiačo apskrityje turinti vienkiemį, o vienkiemyje gyvenanti mamutė, ir tenai augančios tokios kriaušės, tokie aguročiai, tokie kabakai! Ukrainoj moliūgai vadinami kabakais, o smuklės – šinkais³, ir verda ten barščius su raudonukais ir su mėlynukais „tokius skanius, tokius skanius, kad stačiai – baisu!“

Klausėmės mes, klausėmės, ir staiga visiems dingtelėjo ta pati mintis:

² Pučia vėjai (*ukrain.*).

³ „Kabak“ (*rus.*), „šinok“ (*ukrain. iš lenk.*) – smuklė.

- Gerai būtų juodu supiršti, - tyliai pasakė man direktorienė.

Visi kažkodėl prisiminėm, kad mūsų Belikovas nevedęs, ir mums dabar atrode keista, kad iki šiol kažkaip nebuvom pastebėję, visiškai buvom išleidę iš akių tokią svarbią jo gyvenimo smulkmeną. Kaip apskritai jis žiūri į moterį, kaip sprendžia šitą gyvybinį klausimą? Anksčiau tai visiškai mūsų nedomino; galbūt mes nedrįsime net pamanyti, kad žmogus, kuris visokiu oru vaikšto su kaliošais ir miega po baldakimu, galėtų mylėti.

- Jam seniai jau per keturiasdešimt, o jai trisdešimt... - paaiškino savo mintį direktorienė. - Man rodos, jinai už jo tekėtų.

Ko tik nepridaroma mūsų provincijoje iš nuobodulio, kiek daug nereikalingų ir tuščių dalykų! Ir tai todėl, kad visai nedarome to, ką reikia daryti. Na šit, kam mums čia prireikė vesdinti tą Belikovą, kurio net ir įsivaizduoti negalėjai vedusio? Direktorienė, inspektorienė ir visos mūsų gimnazijos ponios atgijo, net pagražėjo, tartum staiga išvydusios gyvenimo tikslą. Direktorienė ima teatre ložę, ir žiūrim - jos ložėje sėdi Varenka su šitokia vėduokle, spindinti, laiminga, o greta jos Belikovas, mažiukas, susisukęs, tartum iš namų replėmis ištrauktas. Aš surengiu vakarėlį, ir ponios reikalauja, kad būtinai pakviesčiau ir Belikovą, ir Varenką. Vienu žodžiu, ėmė suktis mašina. Pasirodė, kad Varenka dėl tekūtės nesišaušia. Gyventi prie brolio jai buvo ne per daug smagu, tiek ir tedarė, kad per išstisias dienas abu ginčijosi ir barėsi. Štai jums scena: eina Kovalenka gatve, aukštas, dramblotas vyras su išsiuvinėtais marškiniais, kuodas iš po kepurės drykso ant kaktos; vienoj rankoj - knygų ryšulys, kitoj - stora gumbuota lazda. Iš paskos eina sesuo, irgi su knygomis.

- Betgi tu, Michailikai, to neskaitei! - ginčijasi ji garsiai. - Aš gi tau sakau, prisiekiu, tu tikrai neskaitei!

- O aš tau sakau, kad skaičiau! - rėkia Kovalenka, trinksėdamas lazda į šaligatvį.

- Ak dieve tu mano, Minčikai! Ko gi tu pyksti, juk mūsų pasikalbėjimas principinis.

- O aš tau sakau, kad skaičiau! - šaukia dar garsiau Kovalenka.

O namie, kai tik svetimas žmogus, tai ir vaidai. Toks gyvenimas, matyt, įgriso, norėjosi savo kampo, ir į amžių reikia atsižvelgti; čia jau rinktis nėr kada, sutiksi tekėti už bet ko, net už graikų kalbos mokytojo. Tiesą pasakius, dauguma mūsų panelių - kad tik ištekėtų, nesvarbu už ko. Šiaip ar taip, Varenka ėmė rodyti Belikovui aiškų palankumą.

O Belikovas? Jis ir Kovalenką lankydavo taip pat kaip ir mus. Ateina, sėdi ir tyli. Jis tyli, o Varenka jam dainuoja „Vijut vitry“, arba susimąsčiusi žiūri į jį tamsiomis akimis, arba ūmai prapliumpa:

- Cha cha cha!

Meilės dalykuose, o ypač vedybose, labai daug reiškia įtaiga. Visi - ir draugai, ir ponios - ėmė įtikinėti Belikovą, kad jis turįs vesti, kad jam nieko kito nebelieka, kaip tik vesti; visi sveikinome jį, kalbėjome rimtais veidais įvairias banalybes, kaip pavyzdžiui, kad vedybos yra rimtas žingsnis; be to, Varenka buvo apveidi, daili, ji buvo valstybės tarėjo dukterė ir turėjo vienkiemį, o svarbiausia, tai buvo pirmoji moteris, kuri žiūrėjo į jį maloniai, nuoširdžiai, - galva jam apsisuko, ir jis nusprendė, kad iš tikrųjų reikia vesti.

- Va tada reikėjo ir atimti iš jo kaliošus ir skėtį, - tarė Ivanas Ivanyčius.

- Įsivaizduokit, tai pasirodė neįmanoma. Jis pasistatė savo kambarį ant stalo Varenkos portretą ir vis vaikščiojo pas mane ir kalbėjo apie Varenką, apie šeimos gyvenimą, apie tai, kad vedybos yra rimtas žingsnis, dažnai lankė Kovalenkus, bet savo gyvenimo būdo nepakeitė nė kiek. Net priešingai, nutarimas vesti paveikė jį kažkaip liguistai, jis išblyško, sulysio ir, rodės, dar giliau nulindo į savo futliarą.

– Varvara Savišna man patinka, – sakydavo man jis su kreiva šypsenėle, – ir aš žinau, vesti būtina kiekvienam žmogui, bet... visa tai, žinote, įvyko kažin kaip ūmai. Reikia pagalvoti.

– Ką gi čia galvoti? – sakau jam. – Veskit, ir viskas.

– Ne, vedybos – rimtas žingsnis, reikia pirma apsvarstyti būsimas pareigas, atsakomybę... kad paskui ko neišeitų. Tas man tiek nerimo kelia, aš dabar kiauras naktis nemiegu. Ir, prisipažinsiu, bijau: ir jos, ir brolio kažkokios keistos mintys, jie galvoja kažkaip, žinote, keistai, ir charakteris labai smarkus. Vesi, o paskui, ko gero, įsivelsi į kokią nors istoriją.

Ir jis nesipiršo, vis atidėliojo, nors didžiai apmaudavo direktorienė ir visos mūsų ponios; jis vis svarstė būsimas savo pareigas ir atsakomybę, o tuo tarpu beveik kasdien vaikščiojo su Varenka, galbūt manė, jog taip reikią jo padėty, ir užeidavo pas mane pasikalbėti apie šeimos gyvenimą. Ir tikriausiai galų gale jis būtų pasipiršęs, ir būtų įvykusi viena tų nereikalingų, kvailių santuokų, kokių pas mus iš nuobodulio ir neturėjimo ko veikti įvyksta tūkstančiai, jeigu staiga nebūtų atsitikęs *kolossalische Skandal*⁴. Reikia pasakyti, kad Varenkos brolis Kovalenka ėmė nekęsti Belikovo nuo pat pirmosios pažinties dienos ir žiūrėti į jį negalėjo.

– Nesuprantu, – sakydavo jis mums, gūžčiodamas pečiais, – nesuprantu, kaip jūs galite kęsti tą skundiką, tą šunsnukį. Ech ponai, kaip jūs galite čia gyventi! Atmosfera pas jus troški, bjauri. Argi jūs pedagogai, mokytojai? Jūs – karjeristai valdininkiūkščiai, jūsų čia ne mokslo šventovė, o davatkyno štabas, ir raugalu smirda kaip policijos būdaj. Ne, vyručiai, pagyvensiu su jumis dar šiek tiek ir išvažiuosiu į savo vienkiemį, ir gaudysiu sau tenai vėžius, ir vaikus mokysiu. Išvažiuosiu, o jūs pasilikit čia su savo Judu, kad jis kur nusprogtų.

Arba jis kvatodavo, kvatodavo ligi ašarų, tai bosu, tai plonu spiegiamu balsu, ir klausdavo mane, skėščiodamas rankom:

– Ko jisai pas mane sėdi? Ko jam reikia? Sėdi ir žiūri.

Jis net pravardinį Belikovui davė: „anava, voras!“ Ir, suprantama, mes vengdavom kalbėti su juo apie tai, kad jo sesuo Varenka rengiasi tekėti už „anava, voro“. Ir kai vieną sykį direktorienė užsiminė jam, kad gera būtų išleisti jo seserį už tokio solidaus, visų gerbiamo žmogaus kaip Belikovas, tai jis susiraukė ir suniurnėjo:

– Ne mano reikalas. Tegu ji teka nors ir už žalčio, o aš nemėgstu į svetimus reikalus kištis.

Dabar klausykit, kas toliau. Kažin koks išdykėlis nupiešė karikatūrą: eina Belikovas su kaliošais, paraitytomis kelnėmis, su skėčiu, o su juo po ranka Varenka; apačioje parašas: „Įsimylėjęs antropos“. Išraiška, žinote, nuostabiai sugauta. Dailininkas turbūt darbavosi ne vieną naktį, nes visi berniukų ir mergaičių gimnazijų mokytojai, seminarijos mokytojai, valdininkai – visi gavo po egzempliorių. Gavo ir Belikovas. Karikatūra padarė jam kuo slogiausią įspūdį.

Išeinam mudu drauge iš namų, – buvo kaip tik gegužės pirmoji, sekmadienis, ir mes visi, mokytojai ir gimnazistai, buvom susitarę susitikti prie gimnazijos ir paskui drauge eiti pėsti už miesto į šilą, – išeinam mudu, o jis pažaliavęs, niauresnis už debesį.

– Kokių yra negerų, piktų žmonių! – pratarė, ir lūpos jam suvirpėjo.

⁴ Didžiausias skandalas (vok.).

Man net pagailo jo. Einam, ir staiga, galite įsivaizduoti, važiuoja dviračiu Kovalenka, o jam iš paskos Varenka, irgi ant dviračio, raudona, nuilsusi, bet linksma, džiugi.

– O mes, – rėkia ji, – pirmyn važiuojam! – Jau toks puikus oras, toks puikus, kad stačiai baisu!

Ir nuvažiavo abudu. Mano Belikovas iš žalio pasidarė baltas ir tarsi apstulbo. Sustojo ir žiūri į mane.

– Atleiskit, kas gi čia yra? – paklausė jis. – O gal mane akys apgauna? Ar gimnazijos mokytojams ir moterims padoru važinėti dviračiu?

– Koks gi čia nepadorumas? – tariau aš. – Tegul sau važinėjasi sveiki.

– Bet kaipgi galima? – suriko jis, stebėdamasis mano ramumu. – Ką jūs kalbate?!

Ir jis buvo taip pritrenktas, jog nebėjo toliau ir grįžo namo.

Kitą dieną jis vis nervingai trynėsi rankas ir krūpčiojo, ir buvo matyti iš veido, kad jam negera. Ir iš pamokų išėjo, tai atsitiko jam pirmą kartą gyvenime. Ir nepietavo. O vakarop apsirengė šilčiau, nors lauke buvo visai vasariškas oras, ir nukiūtino pas Kovalenkus. Varenkos nebuvo namie, rado tik brolių.

– Sėskit, nuolankiausiai prašau, – tarė Kovalenka šaltai ir suraukė antakius; jo veidas buvo mieguistas, jis ką tik buvo prigulęs popietės ir blogai nusiteikęs.

Belikovas pasėdėjo tylomis kokią dešimtį minučių ir pradėjo:

– Aš pas jus atėjau širdies nuraminti. Man labai, labai sunku. Kažkoks paskviliantas juokingai nupiešė mane ir dar vieną asmenį, mums abiem artimą. Laikau savo pareiga patikinti jus, kad aš čia niekuo dėtas... Aš nesu davęs jokio pagrindo tokiai pajuokai, – priešingai, aš visuomet elgiausi kaip padorus žmogus.

Kovalenka sėdėjo pasipūtęs ir tylėjo. Belikovas kiek patylėjo ir kalbėjo toliau tyliu, liūdnu balsu:

– Ir dar kai ką turiu jums pasakyti. Aš seniai tarnauju, o jūs tik pradėdat tarnybą, ir aš laikau savo pareiga, kaip vyresnis bendradarbis, jus perspėti. Jūs važinėjate dviračiu, o šita pramoga visiškai nepritinka jaunuomenės auklėtojui.

– Kodėl gi? – paklausė Kovalenka bosu.

– Tai argi čia reikia dar aiškinti, Michilai Savičiau, argi tai nėra savaimė suprantama? Jeigu mokytojas važiuoja dviračiu, tai kas gi lieka daryti mokiniams? Jiems lieka tik galvom eiti! Ir kadangi tat nėra leista aplinkraščiu, tai ir nevalia. Vakar aš pasibaisėjau. Kai pamačiau jūsų sesutę, tai man apraibo akys. Moteris arba mergina ant dviračio – tai baisu!

– Ko gi pagaliau jūs norit?

– Aš noriu tik tiek – perspėti jus, Michilai Savičiau. Jūs – žmogus jaunas, jums gyvenimas prieš akis, reikia elgtis labai labai atsargiai, o jūs prasižengiate, oi kaip prasižengiate. Jūs vaikščiojate išsiuvinėtais marškiniais, nuolat gatvėje su kažkokiomis knygomis, o dabar va dar dviratis. Apie tai, kad jūs ir jūsų sesutė važinėjate dviračiu, sužinos direktorius, paskui prieis iki mokyklų globėjo... Kas gi čia gero?

– Kad aš ir sesuo važinėjam dviračiu, tas niekam ne galvoj! – tarė Kovalenka ir paraudė. – O kas kišis į mano privačius ir šeimyninius reikalus, tą aš pasiūsiu po šimts velnių.

Belikovas nubalo ir atsistojo.

– Jeigu jūs šnekat su manim tokiu tonu, tai aš negaliu kalbėti toliau, – tarė jis. – Ir prašau jus niekad taip nekalbėti prie manęs apie viršininkus. Jūs turit gerbti vyresnybę.

- O ar aš sakiau ką blogo apie vyresnybę? - paklausė Kovalenka, žiūrėdamas į jį piktai. - Susimildamas, duokit man ramybę. Aš doras žmogus ir su tokiu ponu kaip jūs nenoriu kalbėti. Aš nemėgstu skundikų.

Belikovas nervingai subruzdavo pasibaisėjęs ir skubiai ėmė rengtis. Juk pirmąsyk gyvenime jis girdi tokius storžieviškus žodžius:

- Galite kalbėti, kaip jums patinka, - tarė jis, išeidamas iš prieškambario į laiptų aikštelę. - Aš noriu tik perspėti jus: galbūt mus kas nors girdėjo, ir kad neiškreiptų mūsų pašnekesio ir kad ko nors neišeitų, aš turėsiu pranešti ponui direktoriui mūsų pašnekesio turinį... bendrais bruožais. Aš privalau tai padaryti.

- Pranešti? Eik, pranešk!

Kovalenka griebė jį už pakarpos ir smarkiai pastūmė, ir Belikovas nudardėjo nuo laiptų, bumbsėdamas savo kaliošais. Laitai buvo aukšti, statūs, bet jis nuriedėjo ligi apačios laimingai, atsistojo ir pasičiupinėjo nosį: ar sveiki akiniai? Bet kaip tik tuo metu, kai jis riedėjo laiptais, įėjo Varenka, o su ja dvi ponios; jos stovėjo apačioj ir žiūrėjo - ir Belikovui tai buvo visų baisiausia.

Verčiau, rodos, nususukti sprandą, abi kojas nulūžti negu tapti pajuokos objektu; juk dabar sužinos visas miestas, pasieks kalbos ir direktorių, ir mokyklų globėją, - ak, kad tik ko nors neišeitų! - nupieš dar kas naują karikatūrą, ir viskas baigsis tuo, kad būsi atleistas...

Kai pakilo, Varenka pažino jį ir, žiūrėdama į juokingą jo veidą, suglamžytą palta, kaliošus, nesuprasdama, kaip čia yra, manydama, kad jis nupuolė pats netyčia, nesusilaikė ir užsikvatojo ant visų namų:

- Cha cha cha!

Ir šituo skambiu, griausmingu „cha cha cha“ baigėsi viskas: ir piršlybos, ir žemiškasis Belikovo būvis. Jis jau nebegirdėjo, ką sakė Varenka, ir nieko nebematė. Parėjęs namo pirmiausia nuėmė nuo stalo portretą, o paskui atgulė ir jau nebekėlė.

Po trejeto dienų atėjo pas mane Afanasijus ir paklausė, ar nereikėtų pakviesti daktaro, nes, girdi, ponui kažkas darosi. Aš nuėjau pas Belikovą. Jis gulėjo po baldakimu, užsiklojęs antklode, ir tylėjo; paklausi jo, o jis tik „taip“ arba „ne“ - ir daugiau nė šnipšt. Jis guli, o šalia slankioja Afanasijus, rūškanas, paniuręs, ir dūsauja giliai, o nuo jo degtine trenkia kaip iš smuklės.

Po mėnesio Belikovas numirė. Laidojom mes jį visi, atseit abidvi gimnazijos ir seminarija. Dabar, kai gulėjo grabe, jo veidas buvo romus, malonus, net linksmas, tarytum džiaugėsi, kad pagaliau jį įdėjo į futliarą, iš kurio niekuomet nebeišeis. Taip, jis pasiekė savo idealą! Ir tarsi jo garbei per laidotuves buvo ūkanotas, lietingas oras, ir visi mes buvom su kaliošais ir su skėčiais. Varenka irgi buvo laidotuvėse ir, kai grabą leido į duobę, pravirko. Aš pastebėjau, kad chochliukės tik verkia arba kvatoja, vidutinė nuotaika jas retai aplanko.

Prisipažįstu, laidoti tokius žmones kaip Belikovas yra didelis malonumas. Ėjom iš kapų, nutaisę liūdnas, graudulingas fizionomijas; niekam nesinorėjo rodyti viešai to pasitenkinimo - jausmo, panašaus į tą, kokį išgyvendavome seniai seniai, dar vaikystėje, kada vyresnieji išvažiuodavo iš namų ir mes bėgiodavome po sodą valandą kitą, džiaugdamesi visiškai laisve. Ak, laisvė, laisvė! Net užuomina, net silpna jos galimumo viltis suteikia sielai sparnus, ar ne tiesa?

Iš kapinių grįžome gerai nusiteikę. Bet praslinko maždaug savaitė, ir vėl prasidėjo toks pat gyvenimas kaip anksčiau, toks pat žiaurus, varginantis, beprasmiškas gyvenimas, neuždraustas aplinkraščiu, bet ir neleistas visiškai, nepasidarė geriau. Ir iš tikrųjų Belikovą palaidojom, o kiek tokių futliarinių žmonių dar liko, kiek jų darbus!

– Tas mat ir yra, – tarė Ivanas Ivanyčius ir užsirūkė pypkę.

– Kiek jų dar bus! – pakartojo Burkinas.

Gimnazijos mokytojas išėjo iš daržinės. Tai buvo žmogus neaukšto ūgio, storas, visai plikas, juoda barzda vos ne ligi juostos; su juo išėjo ir du šunys.

– O mėnulis, mėnulis! – tarė jis, žiūrėdamas aukštyn.

Buvo jau vidurnaktis. Dešinėje matėsi visas kaimas, ilga gatvė ėjo toli, bent penketą varstų. Viską buvo sustingdęs gilus, kietas miegas; nei judesio, nei garso – net netikėtum, kad gamtoje gali būti taip tylu. Kai mėnesienos naktį matai plačią kaimo gatvę su trobomis, stirtomis, užmigusiais gluosniais, tai sieloje darosi tyku; šitoje savo rimtyje, pasislėpusi nakties šešėliuose nuo darbų, rūpesčių ir vargo, ji yra romi, liūdna, graži, ir rodos, kad ir žvaigždės žiūri į ją maloniai, susigraudinusios ir kad pikto jau nebėra žemėje, ir kad viskas gerai. Į kairę nuo galukaimio plytėjo laukai; jie matėsi toli toli, iki pat horizonto, ir visoje tų laukų platybėje, užlietoje mėnesienos, irgi nei judesio, nei garso.

– Tas mat ir yra, – pakartojo Ivanas Ivanyčius. – O argi tai, kad mes mieste gyvename tvankumoj, ankštumoj, rašome nereikalingus raštus, lošiame vintą, – argi tai ne futliaras? O kad mes praleidžiame visą gyvenimą tarp dykaduonių, bylininkų, kvailių, tuščių moterų, kalbam ir klausomės visokių niekų – ar tai ne futliaras? Va, jeigu norite, aš jums papasakosiu vieną labai pamokomą istoriją.

– Ne, jau metas miegoti, – tarė Burkinas. – Ligi rytojaus!

Abu įėjo į daržinę ir atsigulė ant šieno. Ir jau abu užsiklojo ir ėmė snausti, tik staiga pasigirdo lengvi žingsniai: tap, tap... Kažin kas vaikščiojo netoli daržinės; paėjęs kiek ir sustoja, o po valandėlės vėl: tap, tap... Šunys suurzgė.

– Tai Mavra vaikščioja, – tarė Burkinas.

Žingsniai nutilo.

– Matyti ir girdėti, kaip žmonės meluoja, – tarė Ivanas Ivanyčius, versdamasis ant kito šono, – ir tave vadina kvailiu dėl to, kad pakenti šitą melą; kentėti skriaudas, pažeminimus, nedrįsti atvirai pasakyti, kad tu esi dorųjų, laisvųjų žmonių pusėje, ir pačiam meluoti, šypsotis, ir vis dėl duonos kąsnio, dėl šilto kampo, dėl kokio nors tituliūkščio, kuris skatiko tevertas, – ne, ne, toliau taip gyventi negalima!

– Na, čia jau jūs iš kitos operos, Ivanai Ivanyčiau, – tarė mokytojas. – Mikime.

Ir po kokių dešimties minučių Burkinas jau miegojo. O Ivanas Ivanyčius vis vartaliojosi nuo vieno šono ant kito ir dūsavo, paskui atsikėlė, vėl išėjo laukan, ir, atsisėdęs prie durų, užsirūkė pypkutę.

TERMINŲ ŽODYNĖLIS*

Absurdo drama (lot. *absurdum* – beprasmis, neskambus, nemalonus), viena svarbiausių XX a. dramų krypčių, susiformavusi po II pasaulinio karo Europoje. Ją kūrė Paryžiuje susitikę prancūziškai rašę airis S. Beketas (Beckett), rumūnas E. Jonesko (Ionesco), prancūzas Ž. Ženė (Genet), armėnas A. Adamovas. Δ pirmtakais laikomi A. Žary (Jarry) (*Karalius Ūbas*, 1888, past. 1896), G. Apolineras (Apolinaire). Δ pasaulėvaizdžiui artimos egzistencializmo nuostatos, būties beprasmiškumo dramatiškumas, ryškiausiai išreikštas A. Kamiu (Camus) esė *Sizifo mitas* (1942). Δ kalbama apie žmogaus bejėgiškumą keisti nusistovėjusią tvarką, individo vienatvę ir žmonių nekomunikabilumą. Δ autoriai pasitelkė komizmo priemonę, iš siurrealizmo, dadaizmo, ekspresionizmo dramų perimtą alogiškumo principą, ironiją, groteską, parodiją, sąmoningai atmetę pagrindinius klasikinės dramos požymius: nuoseklų veiksmą, konfliktą, charakterius. Δ sąvoką įtvirtino kritiko M. Esslino studija *Absurdo teatras* (1961). Lietuvių literatūroje pirmąją Δ laikoma K. Ostrausko *Gyveno kartą senelis ir senelė* (1963, past. 1969). Jo dramai būdingas žaidimo principas, charakterių alegoriškumas, minties, o ne draminio veiksmo akcentavimas, dialogo virsmas antialogu, veiksmo vietos ir laiko neapibrėžtumas, intertekstualumas, paradoksas, ironija, sarkazmas, groteskas.

Alegorija (gr. *allegorein* – vaizdingai kalbėti), perkeltinės reikšmės (arba reikšmių) sukūrimo būdas, metaforos atmaina, už kurios tiesioginės pažodinės prasmės slypi kita, pasižyminti konkretumu ir viena reikšmiškumu (pvz., Baroko epochoje populiaru labirinto Δ vaizduoja pasaulį, žemiškąjį gyvenimą). Δ reikšmę gali turėti žodis, posakis ar net visas kūrinys. Situacijas, įvykius, abstrakčias idėjas alegorijos žymi kokiais nors konkrečiais objektais, asmenimis arba veiksmais. Kaip literatūros išraiškos priemonė Δ buvo žinoma Antikoje, tačiau labiausiai ji išpopuliarėjo Viduramžiais; ypač išplito alegorinė personifikacija, t. y. tokia Δ, kuomet kūrinio herojus sykiu reprezentuoja kokią nors idėją arba koncepciją (pvz., *Rožės romane* (*Roman de la Rose*) – viduramžių prancūzų alegorinėje meilės poemoje). XVI–XVIII a. lit-roje daugybė abstrakčių sąvokų (pvz., gėris, blogis, išganymas, mirtis), žmogaus charakterio savybių (pvz., godumas, puikybė, kuklumas, pamaldumas) buvo išreiškiamos Δ.

Δ buvo išplitusi XVI–XVIII a. Lietuvos lotyniškoje ir lenkiškoje literatūroje, ypač poezijoje, tačiau alegorinių figūrų yra ir M. Daukšos, K. Sirvydo bei kituose senuosiuose lietuviškuose raštuose. Alegoriniai personažai veikia daugelyje pasakėčių (pvz., pirmoji lietuviška verstinė grožinės lit-ros knyga – J. Šulco antikinių pasakėčių vertimas *Ezopo pasakėčios*, 1706

(*Die Fabeln Aesopi*) arba K. Donelaičio pasakėčios (paskelbtos 1824), kuriose vilkas („Vilks provininks“) yra amtmonas, šuo įkūnija vokiečių teisumą („Šuo Didgalvis“), ažuolas („Aužuols gypelnys“) – dvarininką ir t. t. Romantizmo epochoje dėl savo vienareikšmiškumo ir konvencionalumo Δ buvo vertinama kritiškai. XX a. lit-roje Δ sutinkama, tačiau palyginti retai. Alegorinių įvaizdžių yra XX a. pirmosios p. lietuvių lit-roje (M. Gustaičio poema *Aureolė*, 1914, Vaižganto proza). Vienas ryškiausių šiuolaikinės Δ pavyzdžių pasaulinėje lit-roje – Dž. Orvelo (G. Orwell) romanas *Gyvulių ūkis*, 1945, kuriame, pasitelkus naminių gyvulių įvaizdžius, vaizduojama tironiška bolševikinė Rusijos valdžios sistema. Nuodugnus Δ ypatybių pažinimas iš esmės yra susijęs su senųjų epochų meno istorijos studijomis.

Aliuzija (lot. *allusio* – užuomina), literatūros kūrinyje esanti užuomina, nuoroda į kitą literatūros kūrinį, kultūrinį kontekstą, konkretų asmenį ar įvykį, pvz., į B. Brazdžionio „Šaukiu aš tautą“ H. Radausko eilėraštyje „Dainos gimimas“; dviguba Δ T. Venclovos cikle „1956 metų eilėraščiai“ – į Maironio poemą *Tarp skausmų į garbę* ir 1956 m. Vengrijos įvykius. Δ – vienas mėgstamiausių Europos ir Lietuvos Renesanso bei Baroko lit-ros stilistinės ir minties raiškos būdų. Itin gausi pasaulinės kultūros ir literatūros Δ A. Nykos-Niliūno poezija. Δ gali sudaryti ir į kūrinį įjungta kito kūrinio citata, pvz., A. Baranausko *Anykščių šilelyje*: „Čia kazlėkai pakrūmėm ant piemenų tako, / Tartum kupkeliai kniūpšti, kaip Mickevičius sako“. *Imitacinė* Δ dažniausiai yra parodijos pagrindas (pvz., K. Binkio „Penki pavasariai“). Dž. Džoiso (Joyce) romanas *Ulisas* 1922 yra struktūrinis Δ pavyzdys, atkartojantis Homero *Odisėjos* struktūrą. Per Δ rašytojas tiesiogiai ar netiesiogiai išsako savo santykį su literatūros tradicija, kviečia skaitytoją dialogui – t. y. aptažinti ir interpretuoti pateiktą užuominą.

Almanachas (lot. *almanachus* – pranašysčių rinkinys < arab. *al-manah* – kalendorius), istorine reikšme – kalendorius-žinynas, kuriame pateikiami įvairių astronominių reiškiniių aprašymai, meteorologinės prognozės, patarimai žemdirbiams ir pan. Tokie Δ atsirado drauge su astronomijos pradžia, jų būta įvairiose senovės kultūrose (sen. Rytų, graikų, romėnų). Pirmieji spausdinti Δ pasirodė XV a. 1533 prancūzų rašytojas F. Rablė (Rabelais) išleido Δ – prognozių parodiją *Pantagruelio pranašavimai*. Ilgainiui Δ atsiranda istorijos, ekonomikos žinių, vėliau – pasakojimų, anekdotų, eilėraščių. XVIII a. Δ tampa modernaus žurnalo prototipu.

Δ moderniąja reikšme – tai neperidininis literatūros rinkinys, kuriame medžiaga pateikiama remiantis koku nors principu (teminiu, teritoriniu, žanriniu); juo-

* Žodynelis pateikiamas iš knygos: *Literatūros enciklopedija mokyklai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.

se publikuojama grožinė kūryba, literatūros kritika, publicistika, vertimai. Lietuviškų Δ pradžia – L. Ivinskio leisti *Metskaitliai*. Tai kalendorius-žinynas, kuriame, be ūkinių patarimų, skelbimų, buvo publikuojami ir tautosakos, grožinės literatūros tekstai. Pirmieji literatūriniai Δ – Gabija (1907), Švyturys (1911–1912), Pirmasai baras (1915). Iš dabartinių Δ žinomiausias *Poezijos pavasaris*. Kiti naujaisi Δ – *Atodangos* (vertimų), *Veidai* (jaunųjų kūrybos), *Baltija*, *Varpai* (atskirų regionų – Klaipėdos, Šiaulių krašto).

Anotacija: 1. trumpas knygos ar lit-os kūrinio pristatymas spaudoje. 2. paaiškinamasis komentaras šalia teksto, parašytas paties autoriaus arba redaktoriaus.

Antologija (gr. *anthologia* – gėlių rinkinys), įvairių autorių rinktinių kūrinių arba jų ištraukų knyga. Δ buvo sudarinėjamos jau Antikoje. Pirmoji graikų poezijos Δ sudaryta Meleagro (II a. pr. Kr.).

Pirmoji Δ lietuvių k. – L. Jucevičiaus parengtas vertimų rink. *Ištraukos iš naujųjų lenkų poetų* (1837). Lietuvių lit-ros Δ pradėtos sudarinėti XX a.: L. Giros sudaryta gamtinės poezijos Δ *Lietuva pavasarį, vasarą ir rudenį* (1911, 2 leid. 1920), K. Binkio *Vainikai* (1921), *Antrieji vainikai* (1936), J. Tysliavos *Sūduva* (1924). Δ sudaromos norint pateikti vienos ar kitos lit-ros rūšies ar žanro iškiliausius pavyzdžius ir sykiu atspindėti jos visumą. Tokios yra V. Vanago ir V. Galinio sudaryta *Lietuvių poezija* (2 t., 1967, 1969), A. Zalatoriaus parengtos *Lietuvių tarybinė novelė* (1969), *Už saulę gražesnis* (1978), *Žalios laiko vingis* (1981), išėvijoje parengtos J. Aiščio ir A. Vaičiuliaičio *Lietuvių poezijos antologija* (1951), K. Bradūno sudarytos naujosios lietuvių poezijos Δ *Žemė* (1951) bei *Lietuvių poezija* (1971, t. 3), L. Mockūno sudaryta išėvijos literatūros kritikos Δ *Egzodo literatūros atšvaitai* (1989) ir kt. Δ gali būti sudarinėjamos ir grynai žanrinio principu: V. Vanago parengtos *Lietuvių pasakėčia* (1978), *Lietuvių didaktinė proza* (1982), H. Bakano *Lietuvių sonetas* (1985), A. Žalio *Lietuvių baladė* (1979), D. Pociūtės-Abukevičienės ir M. Vaicekausko *Giesmės dangaus miestui: XVI–XVIII a. lietuvių bažnytinių giesmių antologija* (1998). Sudaromos ir specializuotos Δ: vaikų lit-ai skirtos V. Aurylos *Lietuvių vaikų proza* (1977), *Lietuvių vaikų poezija* (1980), *Lietuvių vaikų dramaturgija* (1984).

Apysaka, prozos žanras, pagal apimtį, siužeto struktūrą, kompozicinius principus užimantis tarpinę padėtį tarp apsakymo ir romano. Δ žanras apibrėžiamas gana sąlygiškai, o terminas daugelyje literatūrų neturi adekvataus atitiktens ir nėra populiarus (anglai vartoja terminus *tale*, *nolette*, vokiečiai – *Erzählung*, *Geschichte*). Tie patys kūriniai sinonimiškai vadinami Δ ir apsakymais, dažniau – mažaisiais romanais, tiesiog romanais. Δ terminas populiariausias rusų literatūroje (*povest'*), Δ žanras čia turi seną tradiciją. Pirmine reikšme Δ – metrašti-

nio pobūdžio pasakojimas (pirmasis rusų metraščių sąvadas vadinamas Δ – *Povest' vremennykh let*, 1113). Δ žanro užuomazgų galima įžiūrėti viduramžiniuose senųjų graikų romanų (Longo *Dafnis ir Chlojė*, Charitono *Chairėjas ir Kaliojė* ir kt.) vertimuose į Europos kalbas. Kartais Δ vadinami Viduramžių riterių romanai, jai priskiriami romantikų prozos kūriniai – F. R. de Šatobriano (Chateaubriand) *Renė*, Ž. de Nervalio (de Nerval) *Ugnies dukros* ir kt. Klasikiniai Δ pavyzdžiai – A. Puškino *Kapitono duktė*, L. Tolstojaus *Sevastopolio apysakos*, E. A. Po (Poe) *Auksinis vabalas*, E. Hemingvėjaus (Hemingway) *Senis ir jūra*.

Lietuvių literatūroje Δ gana populiarai. Δ tipo kūriniams pavadinti XIX a. vartotos įvairios sąvokos – vaizdelis, paveikslas, apysakaitė, istorija, apysaka ir kt. Pirmosios lietuviškos Δ – didaktinės, dažnai verstos ar perdirbtos (J. Chodzkos *Jonas iš Svisločės*, J. Dovydaičio *Šiaulėniškis senelis*). Ryškiausias ankstyvojo laikotarpio Δ pavyzdys – M. Valančiaus *Palangos Juzė*. Svarbi Δ žanro raidai I. Šeinius (*Vasaros vaisės*), Šatrijos Raganos (*Sename dvare*), Vaizganto (*Dėdės ir dėdienės*), P. Andriūšo (*Anoj pusėj ežero*) ir kt. autorių kūryba. XX a. II pusėje Δ išlieka populiarai. Ryškesni pavyzdžiai – K. Borutos *Jurgio Paketurio klajonės*, E. Mikulėnaitės *Ona*, R. Granausko *Gyvenimas po klevu*, S. Šaltenio *Duokiškis*.

Apsakymas, mažoji epinė forma, glausto pasakojimo laiko ir nedidelės erdvės prozos kūrinys, koncentruojantis dėmesį į vieną įvykį, turintis nedaug veikėjų, bet sukuriantis gyvenimo visumos ir apibendrinimo įspūdį. Modernaus Δ pradininku laikomas E. A. Po (Poe), žanro meistrais vadinami A. Čechovas, G. de Mopasanas (Maupassant), Dž. Londonas (London), F. Kafka ir kt. Lietuvių Δ pradžia – XIX a. didaktinėje prozoje (A. Tatarė, M. Valančius), L. Ivinskio kalendoriuose. Žanrinės kategorijos prasmę Δ ėmė įgyti paskelbus A. Kriščiukaičio-Aišbės, V. Pietario, Žemaitės, G. Petkevičaitės-Bitės ir kt. kūrinius. Personazo išgyvenimu pagrįsto Δ tradiciją pradėjo J. Biliūnas, Šatrijos Ragana, I. Šeinius. Dinamiškumo stoka, silpnai išvystyta fabula ir aprašomojo informacinio elemento perteklius skiria Δ nuo novelės, kuri yra kompaktiškesnė. Tikroviškumo iliuzija, natūralūs daiktų ir reiškių pavidalai – realistinės prigimties apsakymo bruožai, būdingiausi lietuvių mažajai epikai (M. Katiliškis, A. Pocius, R. Kašauskas ir kt.). Lietuvių prozai modernėjant, mažėja pasakojimo anarchijos; konstruktyvumas, psichologizmas arba sąlygiški, fantastiniai vaizdai artina Δ prie novelės formos.

Autobiografija, autoriaus pasakojimas apie save. Δ yra įvairių formų, nebūtinai skirtų publikuoti (šiam žanrui gali priklausyti ir intymūs pasakojimai, laiškai, dienoraščiai, memuarai, kelionių atsiminimai, taip pat formalios Δ). Atsirado Antikoje ir ankstyvaisiais Viduramžiais, tačiau Δ pavyzdžių iš šio laikotarpio liko labai mažai. Pagrindinė Δ tema – vidinis žmogaus gyvenimas, jo „dvasios istorija“, todėl klasikinės Δ

dažnai yra tarsi nuoseklios ir plačios išpažintys. Viena žymiausių ankstyvųjų Δ – šv. Augustino *Išpažinimai* (IV a.). V. Europos lit-roje Δ ypač išplito nuo XVI a. Dažnai Δ rašė žymūs menininkai ir rašytojai (pvz., B. Čelino (Cellini) *Benvenuto Čelino gyvenimas*, 1568, liet. 1961; Ž. Ž. Ruso (Rousseau) *Išpažintis*, 1770, išl. 1782, liet. 1967). Δ populiarė ir XX a. lit-roje, įgauna vis savitesnes (poetiškas, eseistines) formas. XX a. susiformuoja intelektualinė Δ, fiksuojanti autoriaus filosofinių, mokslinių pažiūrų evoliuciją.

Daug autobiografinių elementų turi dienoraščiai ir atsiminimai, Lietuvoje pradėti rašyti XVI a. pab. – XVII a. pr. žymių Lietuvos visuomenės, politikos veikėjų (pvz., A. S. Radvilos Δ lenkų k. *Atsiminimai*, 1632–1653, 2 d. išsp. 1839), taip pat smulkesnių bajorų ar miestiečių (pvz., T. Jevlaškausio (1546–1619) XVI a. pab. – XVII a. pr. rašyti *Atsiminimai* sen. gudų kalba, vert. į liet. k. 1998). Juose autorių vidinis gyvenimas, autobiografiniai faktai siejami su fiksuojamais istoriniais įvykiais. XIX–XX a. parašytos pirmosios Δ lietuvių k. (J. Basanavičiaus, 1922, išsp. 1936; V. Pietačio, 1905; Žemaitės, 1921; J. Šliūpo, 1927). Iš šiuolaikinių Δ išsiskiria semiotiko A. J. Greimo Δ (1994) – intelektualinės Δ pavyzdys.

• **Autobiografinė proza**, grožinės lit-ros kūriniai, dažniausiai romanai arba apysakos, turintys daug autobiografinių elementų. Autorius juose nėra pagrindinis herojus, tik aplinkos fiksuotojas, laikmečio liudytojas. Tokia yra I. Simonaitytės trilogija (...o buvo taip, Ne ta pastogė, *Nebaigta knyga*, 1960–1965), J. Baltušio dilogija (*Su kuo valgyta druska*, 1973, 1976). |

Avangardizmas (pranc. *avant-garde*, karinis terminas, reiškias priekyje einantį būrį, karinę saugą) apima įvairias novatoriškas, antitradicines kryptis, gyvavusias Europos mene XX a. I ketvirtyje (lit-roje, dailėje, muzikoje, teatre, kine). Δ formavosi veikiamas politinių, socialinių įvykių (I pasaulinio karo, revoliucijų Rusijoje ir Vokietijoje, Austrijos-Vengrijos imperijos žlugimo), kurie jaunąją menininkų kartą vietoje prarastų vertė ieškoti naujų idealų. Plačiai suprantamam Δ priklauso futurizmo, ekspresionizmo, imazinizmo, kubizmo (dailėje), dadaizmo srovės. Jas sieja radikalus antitradiciškumas, nusigrėžimas nuo realizmo ir natūralizmo, naujų išraiškos priemonių paieškos. Δ būdinga stipri meninė savimonė – į kūrybą žiūrima kaip į laboratoriją, kurioje menininkas eksperimentuodamas išbando įvairias technikas. Kartais terminas *avangardas*, kaip stiliaus charakteristika, vartojamas apibūdinti bet kuriam menui, kuris priešinas tradicijai.

Į Lietuvą Δ atėjo pavėlavęs dešimtmečių. Pradininkai – Keturių vėjų (pagal to paties pavadinimo žurnalą) sąjūdis, gyvavęs 1922–1928, nuo *Keturių vėjų pranašo* pasirodymo iki paskutinio *Keturių vėjų* numerio. Sąjūdžiui vadovavo K. Binkis ir J. Petrėnas (slap. P. Tarulis), svarbūs buvo Binkio namuose vykę

pirmadieniniai keturvėjininkų susibūrimai – *paldie-ninkai*. Keturvėjininkai užėmė tipišką Δ maištininkų poziciją – protestavo prieš romantinę lietuvių lyrikos tradiciją (jos simbolis buvo Maironis), propagavo techninį progresą, miesto kultūrą (vis dėlto kūryboje teberyškus valstietiškasis paveldas), aktyvų, vitališką santykį su pasauliu, garbino masines komunikacijos priemones (atsirado naujas žanras – radijo poema – J. Tysliavos *Tysliava Paryžiuje*). Niekino provincialų uždaramą, orientavosi į pasaulinę kultūrą (J. Tysliava Paryžiuje įsitraukė į tarptautinius avangardistinius sambūrius, publikavo eil. rink. prancūzų k., leido žurnalą *Muba*). Iš lietuvių literatūros keturvėjininkai autoritetu renkasė Donelaitį ir jo sodrią kalbą. Pabrėžia amatininkiskąją kūrybos pusę, deklaruoja laisvą santykį su žodžiu. Jų kūrybai būdingas manieringumas, mėgo kalambūrą, ironiją, parodiją, groteską. Vietoje lyrinei tradicijai būdingo epiteto, gamtinės metaforos ima dominuoti ekspresyvus veiksmažodis, subjekto būsenos išsakymą keičia agitacija veikti, imperatyvios programos. Avangardistinė stilistika būdinga keturvėjininkų J. Žlabio-Žengės, J. Tysliavos, S. Šemerio poezijai, P. Tarulio prozai. Ekspresionizmo poetika ryški su joku sąjūdžiu nesusijusio J. Savickio kūryboje. Dadaizmo, imazinizmo bruožų esama P. Morkūno rinkinyje *Dainuoja degeneratas* (1933). Δ poziciją užima žurnalo Trečias frontas (1930–1931) autoriai: K. Boruta, A. Venclova, K. Korsakas, J. Šimkus, B. Raila (debiutavęs paskutiniajame *Keturių vėjų* numeryje). Δ įtaka pastebima ankstyvojoje B. Brazdžionio, V. Sirijos Giros poezijoje. Δ atšaka galima laikyti poetų, gyvenusių ir kūrusių Vilniuje prieš II pasaulinį karą, kūrybą (A. Žukauskas, vėliau žemininku tapęs J. Kėkštas). Avangardistinės priešimosi tradicijai stilistikos esama ir vėlesnių rašytojų kūryboje – A. Mackaus, J. Meko, S. Gedos, V. Bložės, G. Patacko poezijoje, K. Ostrausko, A. Landsbergio dramaturgijoje. Panašią į keturvėjininkų poziciją tradicijos atžvilgiu užima almanacho *Svetimi* (1993) autoriai V. Gedgaudas, D. Dirgėla ir kt., deklaratyviai nuvainikuodami autoritetus, visų pirma vėl Maironį, teigdami savo išskirtinumą.

Baladė, poezijos žanras, atsiradęs Viduramžiais. Kanoninė Δ susideda iš 28 eilučių (3 strofos po 8 eilutes ir baigiamasis kreipinio ketureilis) ir turi gana sudėtingą rimą. Tokių Δ daug F. Vijono (Villon) kūryboje. Mažiau kanonizuotos rusų, anglų Δ. Šį žanrą ypač išplėtojo romantikai (anglų – V. Vordsvortas (Wordsworth), S. T. Kolridžas (Coleridge), vokiečių – F. Šileris (Schiller), H. Heinė, prancūzų – V. Hugo). Δ turi epinių, draminių elementų, neretai išplėtotų iki siužeto, kuris dažniausiai baigiamas pagrindinio veikėjo mirtimi. Nerimo, baimės nuotaika auga nuo baladės pradžios iki pabaigos.

Lietuvių literatūroje Δ atsirado XIX a. pr. Klasikinės Δ pavyzdys – Maironio „Jūratė ir Kastytis“. Šiuolaikinėje poezijoje baladiniai eilėraščiai gana dažnai yra nutolę nuo klasikinės baladės ir išlaiko tik kai kuriuos

jos bruožus („baisaus“ siužeto elementai, kraupumo, baimės pojūtis), pvz., Just. Marcinkevičiaus baladžių poema *Devyni broliai*, kai kurie J. Strielkūno, P. Širvio eilėraščiai.

Bibliografija (gr. *biblion* – knyga + *graphō* – rašau), knygų ar straipsnių konkrečia tema sąrašas, kuriame tiksliai nurodoma knygos autoriaus vardas ir pavardė, knygos pavadinimas, jos išleidimo vieta, leidykla ir data, puslapių skaičius. Δ vadinamas ir periodinių leidinių skyrius, kuriame pristatomos naujai išėjusios knygos. Sudarinėjamos bibliografinės rodyklės, katalogai, skirti konkrečiam autoriui, temai ar periodui, pvz. V. Žukas, *Julius Janonis. (Bibliografinė rodyklė)*, 1965; V. Vilnonytė, A. Lukošūnas, *Petras Cvirka. Bibliografija (1924–1970)*, 1974; M. Ivanovič, *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos: kontrolinis sąrašas*, 1998 ir pan.

Δ yra ir mokslas, apimantis Δ teoriją, istoriją, metodiką, vadybą.

Cenzūra (lot. *censeo* – vertinu), institucinė kontrolės forma, taikoma meno, lit-ros, publicistikos, mokslo darbų viešam paskelbimui, demonstravimui. Pagal kontrolės būdą skiriama išankstinė (prevencinė), taikoma dar nepaskelbtiems kūriniams, ir paskesnioji (represinė) Δ – bausmės už paskelbtus kūrinius arba jų naudojimą bei laikymą. Δ gali būti reguliuojama Bažnyčios, valstybės, partijos ir pan. Valstybinės Δ užuomazgos pastebimos jau Antikoje. Pradedant ankstyvaisiais Viduramžiais, galingiausia Δ institucija darėsi Bažnyčia, jau IV a. draudus skaityti kai kuriuos veikalus, laikomus eretiškais (pvz., I Nikėjos Susirinkimas, įvykęs 325 metais, uždraudė skaityti Arijaus veikalus, kuriuose buvo pasisakoma prieš Švč. Trejybę). Bažnytinė Δ vadovavosi kanonų teisės normomis bei popiežiaus instrukcijomis. Viduramžiais bažnytinė Δ įgavo platesnį mastą, kontroliavo ne tik religinę, bet ir pasaulietinę lit-rą. Popiežius Inocentas VIII 1487 oficialiai įvedė visuotinę Δ. XVI a. Europoje kilus reformaciniam judėjimui, imtos leisti knygos, kritikuojančios Katalikų bažnyčią arba skelbiančios nesuderinamas su jos ideologija pažiūras, Katalikų bažnyčia ėmė skelbti *Draudžiamųjų knygų sąrašus (Index librorum prohibitorum)*. Pirmą tokį sąrašą 1559 paskelbė popiežius Paulius IV. Katalikų bažnyčios Tridento susirinkimas, sušauktas kovai su Reformacija sustiprinti (1545–1563), patvirtino aukščiausią Δ instanciją, kuri sudarydavo šiuos nuolat atnaujinamus ir papildomus sąrašus. Į „Draudžiamųjų knygų sąrašus“ 1586 įtrauktas Mikalojus Radvila Juodasis, vienas pirmųjų lietuvių, kurio viešas laiškas, nukreiptas prieš katalikybę, buvo išspausdintas 1556. 1603 išleistas pirmasis Lenkijai ir Lietuvai skirtas *Draudžiamųjų knygų sąrašas*, į kurį buvo įtraukti Lietuvos kalvinistų (A. Volano) bei antitrinitorių (S. Budno, M. Čechovico, Petro Gonenziečio ir kt.) veikalai. Į tokius sąrašus yra patekę daug XVI–XX a. Europos žymių rašytojų, mokslininkų, filosofų (Dž. Brunas (Bruno), R. Dekartas (Descartes),

B. Paskalis (Pascal), D. Didro (Diderot), Ž. Ž. Ruso (Rousseau), Volteras (Voltaire), I. Kantas, E. Zola, A. Mickevičius ir kt.). „Draudžiamųjų knygų sąrašas“ nebesudaromas nuo 1966, kartu panaikinus su juo susijusią represyvinę Bažnyčios Δ. Nuo to laiko Bažnyčia gali tik pasmerkti kai kuriuos veikalus ir jų skaitytojus, bet ne bausti. Δ egzistavo ne tik Katalikų, bet ir Protestantų bažnyčiose. Protestantų kūrinius vertindavo, tikrindavo ir cenzūrodavo jų sinoduose sudarytos komisijos. Nemažai lietuviškų knygų nebuvo spausdinamos dėl to, jog šios komisijos nesuteikdavo tam leidimo. Tokio liuteronų komisijos leidimo negavo pirmoji lietuviška Biblija, 1590 išversta J. Bretkūno, taip pat ir vėlesnė evangelikų reformatų Biblija, 1660 į lietuvių k. išversta B. Chilinskio. Protestantų Δ ypatingą dėmesį skirdavo kalbinei religinių veikalų raiškai.

1795 carinei Rusijai okupavus Lietuvą, pradėjo veikti okupacinės valdžios Δ, kurios vykdymas 1802 buvo pavestas VU. Ji uždraudė A. Strazdo knygos *Giesmės svietiškos ir šventos (1824)* leidimą. 1829 buvo įsteigtas Švietimo ministerijai pavaldus Δ komitetas, kontroliavęs Katalikų bažnyčios aprobuotų religinių knygų leidybą, draudęs specifinius, būdingus katalikybei šių leidinių akcentus. Carinė Δ draudė minėti daugybę istorinių Lietuvos realiųjų, kritikuoti valdžią, socialinę nelygybę. 1864–1904 Lietuvoje caro valdžia įvedė ypatingai griežtą Δ, draudė spausdinti, įvežti iš užsienio ir platinti Lietuvoje bei Rusijos europinės dalies gubernijose lietuvišką spaudą lotyniškomis raidėmis.

Nepriklausomoje Lietuvoje 1919 buvo įvesta vad. Karo Δ, ypač intensyviai veikusi nuo 1926 valdant tautininkams, uždariusiems 15 įvairių periodinių leidinių. Nuo 1933 spaudos ir knygų leidybos priežiūra pavesta apskričių viršininkams. Draudžiami buvo komunistinio pobūdžio veikalai (1936 uždarytos komunistų partijos finansuotas žurnalas *Literatūra*).

1940 sovietams okupavus Lietuvą įvesta sisteminga visuotinė Δ, kuri absoliučiai kontroliavo ne tik visus naujai leidžiamus leidinius, bet ir didžiąją Lietuvos Respublikos kultūrinio palikimo dalį sunaikino ar uždarė į laisvai neprieinamus specialiuosius bibliotekų fondus. Buvo griežtai kontroliuojami įvežami užsienio leidiniai, egzistavo draudžiamų užsienio autorių sąrašai. Buvo sukurta Δ įstaiga *Vyriausioji valstybinių paslapčių saugojimo valdyba* (pagal rusų k. – abreviatūra *Glavlit*) su centru Maskvoje, turinčiu padalinius didžiosios Lietuvos miestuose. *Glavlit* buvo pavaldus Lietuvos komunistų partijos Centro komitetui ir valstybės saugumo komitetui (pagal rusų k. – abreviatūra KGB). Spaudos ir leidyklų redaktoriai turėjo vykdyti griežtą prevencinę Δ, už ideologines ar net korektūros klaidas būdavo baudžiami. Įvairūs knygų tiražai dėl vienos ar kitos pastebėtos „klaidos“ ar paminėtos draudžiamos pavardės būdavo naikinami. Ypatingai uoliai sovietinė Δ naikino tautinės ar religinės minties pasireiškimus, nepraleido net menkiausių užuominų apie sovieti-

nės ar carinės Rusijos Lietuvos okupavimo faktus, įsakmiai skatino neigiamą nepriklausomos Lietuvos vertinimą, kartais draudė net minėti Lietuvos vardą. Dėl sovietinės Δ kai kurie autoriai buvo priversti emigruoti (I. Mėras, T. Venclova). Δ Lietuvoje panaikinta 1990 atkūrus nepriklausomybę.

Dialogas (gr. *diálogos* – dviejų žmonių pokalbis):

1. lit-ros žanras – eiliuotas ar prozos kūrinys, parašytas pokalbio forma. Susiformavo Antikoje (Platonas, Lukianas, Seneka), atgijo Renesanso laikais Erazmo Roterdamiečio, U. fon Hutteno (von Hutten) ir kt. satyrinėje kritikoje, išpopuliarėjo XVIII a. J. G. Herderio, G. E. Lesingo (Lessing), D. Didro (Diderot), F. Fenelono (F. de Salignac de la Mothe-Fenelon), B. Paskalio (Pascal), Dž. Berklio (Berkeley) ir D. Hjumo (Hume) kūryboje. Lietuvos raštijoje pirmasis reikšmingas Δ – A. Rotundo politinės publicistikos kūrinys *Pasikalbėjimas lenko su lietuviu* (1564, lenkų k.). Eiliuotą Δ parašė A. Baranauskas „Pasikalbėjimas giesminyko su Lietuva“. Polemišose brošiūrose Δ vartojo A. Maliauskis, kai kuriuose filosofiniuose veikaluose – A. Jakštas. Sovietiniais laikais Δ formos eilėraščių parašė V. Mykolaitis-Putinas („Pasikalbėjimas giedrią dieną... ir tamsią naktį“, „Rytų motyvai“), E. Mieželaitis („Apokalipsinis dialogas“).

2. Δ – pagrindinė ir svarbiausia dramatinės kalbos forma, kuri yra gyvenimiškos kalbos meninis atitikmuo. Δ atlieka trejopas funkcijas: informacinę (perteikia žinias, be kurių dramos veiksmo nebūtų galima suprasti), charakterizuojančią (per Δ išryškėja personažų pozicijos, jų charakteris) ir svarbiausia – dramatiškąją (kuria susidūrimo situacijas). Draminis Δ iš esmės yra konfliktiškas. Dialogiškas savo esme yra net dramos kūrinio monologas – ginčas su pačiu savimi. Antikinėje dramoje ir Viduramžių misterijose bei moralitė daugiau vietos buvo skiriama monologams, o ne Δ. Renesanso, klasicistinėje ir romantinėje dramoje Δ buvo toks pat dažnas, kaip ir monologai. Komedijoje Δ visuomet yra dominuojantys; realistinėje dramaturgijoje Δ taip pat vyrauja. Čia Δ priartėja prie kasdieninio pokalbio, kuria natūralios kalbos iliuziją, pasižymi impulsyvumu, fragmentiškumu, inversijomis ir pakartojimais, nutolimu nuo gramatinių normų, eliptiškumu, nukrypimais nuo draminio pokalbio eigos. Moderniojoje dramaturgijoje, kurioje poetektė tampa vienu pagrindinių dramos teksto konstravimo principų, būdingas Δ daugiaplaniškumas (J. Grušas). Dauguma lietuvių dramų (V. Mykolaičio-Putino, B. Sruogos, Just. Marcinkevičiaus) yra eiliuotos, parašytos penkiapėdžiu jambu, pradedant M. Šikšnio „Pilėnų Kunigaikščiu“, iki šių dienų. Δ daugiaprasmiškumo pagrindas yra ne metafora, o žodžio prasminis emocinis kontekstas. Semantinė teorija skiria tris Δ tipus: 1. dialogas – dvikova, kuriam būdinga tai, kad Δ subjektai turi dalį bendrų kontekstų; 2. „kurčiųjų dialogas“, kai išlaikoma tik išorinė Δ forma, o subjektų kontekstai vienas kitam visiškai svetimi (K. Ostrauskas); 3. kontekstai iš esmės identiški; dialogo dalyvių

replikos ne kovoja tarp savęs, o tarsi išplaukia viena iš kitos (kai kurie Vydūno, Sruogos „Pavasario giesmės“ dialogai).

Dienoraštis, daugiau ar mažiau sistemiškas, datuotas autobiografinis pasakojimas, išsiskiriantis informatyvumu, refleksija, kuriame autorius fiksuoja savo paties kasdienybę, istoriją. Senojoje kultūroje Δ ir memuarų žanrai persipynę. Daug Δ elementų turi senąja gudų k. parašyti T. Jevlašauskio (1546–1619) *Atsiminimai* (liet. 1998). LDK bajoras juose aprašė ne tik išorinę socialinę XVI–XVII a. sandūrų LDK tikrovę, bet ir savo asmeninę, intymią aplinką, ypatingus, netikėtus gyvenimo momentus (pvz., neaiškią ligą), kurie tarsi nepažinios, anonimiškos jėgos reguliuoja jo gyvenimą, vidinę būseną. Šie memuarai – autentiška žmogaus gyvenimo istorija, kupina lūkesčių, žemiškų džiaugsmų, netekčių, melancholijos ir nevilties. Δ dažniausiai rašomas sau pačiam, tačiau svarbių asmenų Δ dažnai publikuojami kaip kultūros istorijos paminklai.

Δ pobūdžio įrašų, detalizuojančių paties autoriaus santykį su pasauliu, vokiškai yra palikęs K. Donelaitis Tolminkiemio bažnyčios krikšto metrikų knygoje (1743–1779), M. Valančius *Namų užrašuose*. Pirmas ryškus romantinis Δ, formuojantis maksimalistinius idealus, pasižymintis kritiška savianalize – lenkiškas A. Baranauskio (1853–1855) Δ. Lietuviški Δ žinomi iš XX a. pr. (I. Šeiniaus Δ – 1909, išsp. *Metuose*, 1998, Nr. 12; G. Petkevičaitės-Bitės *Karo metų dienoraštis*, t. 1–2, 1925, 1935). Intymumu išsiskiria sau pačiai rašytas S. Nėries Δ (Raštai, 1957, 1984), intelektualine ir menine branda – A. Nykos-Niliūno Δ tritomis (*Dienoraščio fragmentai 1938–1970*, 1998; *Dienoraščio fragmentai 1971–1998*, 1999; *Dienoraščio fragmentai, 2001–2009 ir papildymai, 1940–2000*, 2009), perleistas Vilniuje 2002, 2003. Sovietmečio refleksija pasižymi V. Kubiliaus Δ (*Dienoraščiai, 1945–1977*, 2006; *Dienoraščiai, 1978–2004*, 2007).

Drama (gr. *drao* – veikti): 1. literatūros rūšis, greta lyrikos ir epo. Δ būdinga išskirtinė įvykių koncentracija (įvykiai vaizduojami „čia“ ir „dabar“), intensyvus išorinis ir vidinis veiksmas, nukreiptas į dramos veikėjo (-ų) valingai siekiamą tikslą. Δ kūriniai yra skirti vaidinti scenoje arba skaityti (Lėzedrama). Δ išsivystė iš religinio ritualo, kuriame pynėsi žodis, muzika, šokis. Ilgainiui Δ vis didesnę reikšmę įgijo žodis. Šiuolaikinės Δ ištakos siekia senovės Graikiją, kur drama buvo suvokiama kaip kūrinys, kuriame vaizduojami aktyviai veikiantys žmonės. Δ teatriškumas – jos paskyrimas teatrui – lemia įvykių, laiko, vietos koncentraciją dramos kūrinyje. Klasifikuoti Δ galima pagal žanrus (tragedija, komedija, tragikomedija, farsas ir kt.), laikotarpis (Antikinė, Viduramžių, Renesanso ir kt.), tipus bei meninių principų modelius: aristoteliškasis, arba klasikinis, kanoniškas modelis; netradicinis, nekanoniškas (Naujoji drama); antidrama, arba absurdo dramos modelis (Antidrama). Aristoteliškasis Δ modelis ap-

ima įvairių epochų, tautų, autorių, žanrų dramos kūriniais, parašytus pagal tuos pačius universalius meninius principus: Δ fabula paprastai sukoncentruota ties viena dėstoma, rodoma istorija, personažų santykių kaita grindžiama priežasties ir pasekmės ryšiais, kurie dramos veiksmui suteikia tikslingo kryptingumo.

2. dramaturgijos žanras, susiformavęs XVIII a. pab. Δ žanro savybės tiksliai neapibrėžtos, vadinama įvairiais vardais: buržuazine, miestelėnų (XVIII a.), romantine, poetine (XIX a.) drama, XX a. – pjesė.

• **Veiksmas:** 1. dramos kūrinio tikrovės vaizdavimo pagrindas, personažų poelgių ir santykių raida, kurią skatina skirtingi interesai bei tikslai. Draminiam Δ būdinga kryptinga įvykių koncentracija (išorinis veiksmas) ir intensyvus vidinis personažų gyvenimas (vidinis veiksmas). Įvykiai siejami priežasties ir pasekmės ryšiu. Išorinis ir vidinis veiksmas atskleidžia giluminę fabulos motyvaciją, vidinę personažų dramą. Įvykių ir išgyvenimų įtampa atsiranda dėl veikėjų tarpusavio susidūrimu, priešingų nuomonių, skirtingų siekių, vidinių konfliktų. Draminio Δ dinamiką lemia intensyvėjanti personažų veikla, peripetijos, intrigos. Draminį Δ pradeda herojus, siekiantis konkretaus tikslo, tačiau atsiranda jam trukdanti jėga: susidaro kolizija, išauganti į konfliktą. Išskiriamieji šie dramatinio Δ etapai: 1) ekspozicija (išsidėsto priešingos jėgos), 2) užuomazga (pirminis postūmis, kolizija), 3) veiksmo vystymasis (raidą, eigą), 4) kulminacija (aukščiausias įtampas taškas), 5) atomazga (katastrofą lydintis konflikto sprendimas). Absurdo dramaturgija, vadinama antidrama arba statiškąja drama, atmėta veiksmą kaip pjesės pamatą – atsisako įvykių ir dinamiškos įvykių kaitos; jos pagrindas – pasikartojančių, statiškų situacijų vaizdavimas (S. Beketo (Beckett) *Belaukiant Godo*, 1952 ir kt.).

2. dramos kūrinio struktūrinis vienetas. Drama skaidoma į lygiavertės reikšmės ir laiko trukmės dalis – veiksmus ir mažesnius struktūrinius vienetus – scenas.

• **Draminė situacija,** skiriamasis dramos žanro bruožas. Δ sąlygoja dinamišką veiksmą, atskleidžia konflikto motyvus, parodo personažo charakterį. Δ atsidūręs personažas turi veikti, ieškoti išeities iš beviltiškos padėties čia ir dabar, nes delsiant veikti bus dar blogiau. Δ personažas susiduria su antagonistu, prasideda konfliktas. Δ personažą veikti skatina išoriniai ir vidiniai veiksniai, jis turi įveikti kliūtis, kad pasiektų savo tikslą. Δ sudaro trys dalys, kurios atspindi viso dramos kūrinio struktūrą (Δ yra struktūra struktūroje). I dalyje numatomas konfliktas, pristatomi veikėjai, pabaigoje atsitinka netikėtas įvykis, kuris veiksmą pasuka nenumatyta kryptimi, komplikuoja pagrindinio veikėjo situaciją (veiksmas – netikėtas įvykis). II dalyje personažas tampa vis aktyvesnis, stiprėja konfliktas, personažai pavyksta įveikti kliūtis, tačiau dalies pabaigoje atsitinka antras netikėtas įvykis, kuris dar labiau sukomplikuoja herojaus situaciją (veiksmas-netikėtas įvykis). III dalyje herojui gresia visiška katastrofa, auga įtampa, kulminacijoje hero-

jus randa išeitį arba žūsta. Konfliktas išsprendžiamas aukščiausiam įtampas taške. Dramą sudaro Δ grandinė, nes personažas, suradęs išeitį iš vienos Δ, įveikęs kliūtį, susiduria su kita, dar sudėtingesne kliūtimi.

• **Intriga** (lot. *intricare*, it. *intrigo* – painioti), klasingi, slapti, gudrūs ir išradingi veiksmai, kuriais siekiama pakenkti savo priešininkams. Δ komplikuoja personažų santykius, sukelia peripetijas ir tuo būdu sustiprina veiksmo įtampą, žadina skaitytojo ar žiūrovo susidomėjimą.

• **Kolizija,** priešingų jėgų, siekimų ar interesų susidūrimas, pradedantis draminiį veiksmą. Iš dramos veikėjų priešingų interesų kyla konfliktas, kuris dramoje turi būti išspręstas.

• **Konfliktas,** atsiranda dramos herojui pasirinkus vienokį ar kitokį veiklos kelią ir būdą. Dramos pradžioje atsiradusi kolizija perauga į Δ. Δ priežastys dažnai būna atsiradusios seniau (dramos priešistorėje), tačiau tik dabartyje perauga į atvirus personažų (išorinis Δ) arba dramos herojaus minčių susidūrimus (vidinis Δ). Δ iš esmės išsprendžiamas dramos kūrinyje.

• **Peripetija** (gr. *peripeteia* – netikėtas posūkis), staigus draminio veiksmo pasikeitimas, nelaukta įvykių komplikacija. Δ keičia personažų sprendimus ar poelgius, lemia veiksmo dinamiką, judėjimą į priekį.

• **Scena:** 1. vaidinimo aikštelė.

2. struktūrinis dramos kūrinio vienetas, dramos veiksmo dalis, kuriai būdinga nesikeičianti personažų sudėtis. Δ ribas apibrėžia personažo atėjimas ir išėjimas iš scenos.

Dramos kalba, jos pagrindas – pačių veikėjų kalba. Ji charakterizuoja veikėjus ir stumia į priekį draminiį veiksmą. Δ struktūrą sudaro personažų dialogai, monologai, replikos (aparte) bei teatrinio veiksmo nuorodos – remarkos.

• **Dialogas,** dramos kalbos struktūros vienetas greta monologo ir remarkų. Δ – personažų pokalbis, keičiantis trumpomis replikomis arba ilgesniais samprotavimais – tiradomis. Δ iš esmės yra konfliktiškas – tai ginčas, kuriame susiduria priešingos nuomonės. Δ metu keičiasi veikėjų santykiai ir situacijos. Dialogiškas yra ir dramos monologas – čia veikėjas ginčijasi pats su savimi, svarsto, abejoja.

• **Monologas,** dramos kalbos struktūros vienetas greta dialogo ir remarkų. Δ stabdo dramos veiksmą, bet kartu jį paaikšina, pagilina, išreiškia herojaus mintis, jausmus, požiūrį į pasaulį. Δ veikėjai prabyla lemtingais savo gyvenimo momentais, kada ima svarstyti visuotinesnes, universalesnes problemas. Δ būdinga poetinė kalba.

• **Remarka,** dramos teksto dalis, pateikianti glaustą informaciją apie veikėjus (jų amžių, išvaizdą, tarpusavio santykius ir pan.), scenovaizdą, rekvizitą. Δ laikomos pasakotojo kalbos rudimentu dramos tekste.

• **Replika**, sudėtinė dialogo dalis, žodis ar sakiny, kurį kalbantysis ištaria savo partneriui laukdamas jo atsakymo.

• **Apartė**, dialogą pertraukianti trumpa replika, tariama į šalį. Δ skiriama žiūrovams, jos negirdi dialogo partneris. Δ suteikia informacijos apie slaptus personažo sumanymus, vertinimus. Dažniausiai sutinkama komedijos žanro kūrinuose.

• **Tirada**, ilgesnė herojaus replika viena ar kita tema, pasižyminti ypatingu ekspresyvumu, susidedanti iš klausimų ir argumentų grandinės, kur herojus Δ atsako į kito herojaus Δ.

Pagrindiniai dramos žanrai

Tragedija (gr. *tragōdia* – ožių giesmė), vienas pagrindinių dramaturgijos žanrų. Vaizduoja aštrius, nesutaikomus, visuomeniškai reikšmingus prieštaravimus. Δ veikėjai – iškilios, herojiškos, valingos asmenybės. Herojaus apsisprendimas ir vidinė kova lemia dramatinį Δ veiksmą. Δ susiformavo senovės Graikijoje iš dievo Dioniso kulto, tobuliausių išraišką įgijo V a. pr. Kr. Aischilo, Sofoklio, Euripido kūryboje. Δ žanras atgimė Renesanso epochoje (V. Šekspyro (Shakespeare) tragedijos). Klasicizmo epochoje N. Bualo (Boileau-Despreaux) eiliuotame traktate *Poezijos menas* (1674) pagal Aristotelio *Poetiką* sukūrė normatyvinę Δ poetiką, kuri reglamentavo populiariausius dramos žanrus tragediją ir komediją, reikalavo laikytis trijų vienūmų taisyklės: vietos, laiko ir veiksmo, t. y., veiksmas turi vykti vienoje vietoje (nekeičiant dekoracijų), trukti ne ilgiau kaip 24 valandas, išlaikyti vieną siužetinę liniją („vienas įvykis“). Dramos kūriniai turėjo būti eiliuoti. Δ neleistinos komiškos scenos bei personažai, o komedijoje – tragiškos. Todėl klasicistai nevertino Šekspyro, kurio kūryboje susipina tragiški ir komiški motyvai. Δ išryškinamas vienas herojaus bruožas, veikėjas įkūnija moralinę idėją, aistrą ar ydą, personažai nesikeičia. Δ privalėjo sudaryti 5 veiksmai, siužetas rėmėsi istorija ir mitais, buvo reikalaujama, kad pasakojimai atspindėtų XVII a. aktualijas, Prancūzijos istoriją. Klasicistinei komedijai nekelti tokie griežti reikalavimai, kartais jos rašytos ir proza, bet pramoga būtinai turėjo būti susieta su didaktika, padedančia taisyti visuomenės papročius.

Δ iki šiol išlaikė pagrindinius tipologinius bruožus, suformuluotus IV a. pr. Kr. Aristotelio *Poetikoje*. Δ sandaroje svarbiausia – fabula ir monologas. Fabulų šaltiniai – mitai, istorija. Δ esmė – herojaus pasaulėjautos ir filosofijos atskleidimas (dėl to daugelis Δ pavadintos protagonisto, t. y. pagrindinio veikėjo, vardu). Δ herojus išgyvena *vidinį* konfliktą ir atsiskleidžia *tragiškoje situacijoje*, kurios negali nei išvengti, nei pakeisti. Tragiškąją situaciją leidžia sukurti stiprus herojaus priešininkas – antagonistas. Juo gali būti ir likimas, Dievas, valdovas, visuomenė, valstybė ir pan. Antagonistas taip pat turi savo tikslą ir jo besąlygiškai siekia. Δ protagonisto ir an-

tagonisto siekiai turi objektyvios tiesos, jų maksimalizmas sukuria nesutaikomą konfliktą. Δ įvyksta, nes padaroma *tragiškoji klaida*: herojus, nežinodamas kokių nors svarbių aplinkybių, pasielgia taip, kad tas poelgis tampa neišvengiamos jo žūties ar kančios priežastimi. Lemtingą klaidą paprastai padaro ir antagonistas, jis sulaukia ne tų rezultatų, kurių tikėjosi. *Tragiškoji klaida* dažnai siejama su *tragiškąja kalte*, dvilype sąvoka, apimančia ir herojaus nekaltumą, ir atsakomybę už savo poelgius („kaltas be kaltės“). Δ poveikis žiūrovui įvardijamas katarsio sąvoka, kurią įvedė Aristotelis, „Poetikoje“ kalbėjęs apie Δ gebėjimą sužadinti gailėsčio ir baimės emocijas. Lietuvių lit-roje pirmą kartą tragedijos žanrą pasirinko M. Šikšnys-Šiaulėniškis *Pilėnų kunigaikštyje* (1905), tačiau pirmąją visavertę Δ laikoma V. Krėvės-Mickėvičiaus *Skirgaila* (rusų k. 1916, liet. 1924).

Komedija (gr. *kōmōdia* – linksmos, triukšmingos minios daina), dramos žanras, situacijomis ir personažų charakteriais siekiantis sukelti juoką. Δ žanras susiformavo Antikos laikais Aristofano, Plauto, Terencijaus kūryboje. Komizmo raiškos priemonių pasirinkimas lemia *aukštosios* (aukštojo stiliaus) ir *žemosios* (žemojo stiliaus) Δ skirtį. Žemojoje Δ pasitelkiami farso, bufonados elementai, sukeliantys atvirą, grubesnę juoką, aukštojoje Δ dominuoja subtili kalba, aliuizijos, žodžių žaismas, šmaikščios situacijos, ji sukelia šypseną, apeliuoja į rimtus ir reikšmingus dalykus. Δ objektas dažniausiai – visuomenei reikšmingos problemos (Aristofanas), „amžiaus ydos“, pašaipos strėlės nukreiptos prieš turinčius galios kitiems Ž. B. Moljero (Molière) *Tartuifas*, 1664, P. O. de Bomaršio (de Beaumarchais) *Figaro vedybos*, 1784, N. Gogolio *Revizorius*, 1836). Nors išjuokiami personažai pralaimi, tačiau jie yra ne tiek juokingi, kiek grėsmingi savo niekšiškumu.

Δ būdingos pastovios, nuolat modifikuojamos komiškųjų fabulų teminės grupės: moterų kova už savo laimę (Žemaitės *Trys mylimos*, 1897), turtingo gimnainičio mirties ir testamentą laukimas (S. Čiurlionienės-Kymantaitės *Pinigėliai*, 1919), įvairaus rango valdininkų savivaliavimas (P. Vaičiūno *Patriotai*, 1926), apsimėtinė liga siekiant naudos (Moljero *Tiriamas lignonis*, 1673), meilės ir draugystės išbandymas (Menandro *Bambeklis*, IV a. pr. Kr.), jaunųjų pastangos apginti savo teises (V. Šekspyro (Shakespeare) *Vasarvidžio nakties sapnas*, 1594–1596) ir kt. Δ fabulos dažnai atskleidžia konkretaus laikotarpio aktualijas (iš Aristofano komedijų galime daug ką sužinoti apie gyvenimą Atėnuose V a. pr. Kr., iš P. Vaičiūno dramų – apie tarpukario Lietuvos tikrovę, ir pan.). Δ visada turi laimingą pabaigą, nes jose ne tik išjuokiamos blygybės, bet ir teigiama gėrio pergalė.

Komišką situaciją paprastai sudaro įvairūs klaidinimai, provokacijos, apgavystės, apsimėtinėjimai, slapti pasiklausymai, svetimų laiškų skaitymas, persirenginėjimai, netikėtas atvykimas, keičiantis personažų planus ir t. t. Intrigą dažniausiai inicijuoja Δ personažai, vadinami *rezonieriais*: tai aktyvūs ko-

miškų situacijų kūrėjai, įtraukiantys į jas neigiamus personažus, kurie tokiu būdu sumenkinami, netenka įsivaizduoto reikšmingumo (siuvėjas Vincas pirmoje lietuviškoje A. Vilkutaičio-Keturakio *Δ Amerika pirtyje*, 1895). Per keliolika amžių išsikristalizavo tradicinis *Δ* personažas, kuris dažnai yra vienpusiškas, primenantis komišką kaukę, bei komiškų tipų opozicijos (Moljero personažų pora – gudrusis Tartiufas ir navišius Orgonas). Komiškojo personažo vardas – savotiška jo charakteristika (Aristofano Strepsiadas – išsikrinėtojas, Šekspyro Malvolijus – piktavalis). *Δ* ypač mėgstami „kolektyviniai portretai“ (biurokratai P. Vaičiūno *Δ Patriotai*, M. Gogolio *Δ Revizorius*). Pagal komizmo priemones ir juoko pobūdį skiriami *Δ* tipai: satyrinė, intrigos, charakterių, saloninė, groteskinė, juodoji komedija ir kt.

Tragikomedija daugelį amžių buvo vadinami griežtų žanro kanonų nesilaikę kūriniai, kuriuose pynėsi aukštasis ir žemasis stilius arba tragiški įvykiai nesibaigdavo herojaus mirtimi. *Δ* žanras apibrėžiamas trimis tragikomiškumo kriterijais, nusakančiais personažų, dramatinio veiksmo, stiliaus savitumą: personažai priklauso ir aukštiesiems, ir žemesiems visuomenės sluoksniams; veiksmas – rimtas, dramatiškas, tačiau nesibaigia katastrofa (gr. *katastrophē* – perversmas), herojus nežūva; derinama aukštoji ir žemoji kalbėjimo intonacija, patetiška tragedijos ir kasdieniška, vulgari komedijos kalba.

Pirmą kartą *Δ* terminą (*tragico-comoedia*) pavartojo romėnų autorius Plautas *Amfitriono* prologe (III a. pr. Kr.), nurodydamas kūrinio žanro negrynumą: kartu su dievais ir karo vadu čia veikė tarnaitė, vergas, pagal Antikos estetiką priklausantys komedijos sferai. Manoma, kad *Δ* – seniausia dramatinio meno forma, iš kurios išsivystė tragedija ir komedija. *Δ* išpopuliarėjo Renesanso epochoje, tapo klasicistinės tragedijos pirmtake, o vėliau ir varžove (klasicizmo laikotarpiu buvo vadinamos tragedijos su laiminga pabaiga, pvz., P. Kornelis (Corneille) *Sidq* (1637) iš pradžių buvo pavadinęs *Δ*).

XX a. *Δ* susiformavo kaip savarankiška, sudėtinga ir labai paslanki meninė struktūra. Žanrinį pavidalą įgavo L. Pirandelo (Pirandello) kūryboje (str. „Humorizmas“, 1908). Pagrindinės meninės raiškos priemonės – groteskas, paradoksas. Fabulose jungia fantastiką, metaforas, natūralistines detales, žmogaus – gyvulio – daikto paralelę, kalba gretina primityvų komizmą ir patetiką, dažnas bėprotybės motyvas (F. Diurenmato (Dürrenmatt) *Fizikai*, 1961, *Senos damos vizitas*, 1955; J. Grušo *Pijus nebuvo protingas*, past. 1974, išsp. 1976). *Δ* erdvė beveik visada uždara: lageris, psichiatrinė ligoninė ir pan. Personažai veikia specialiai sukurtose eksperimentinėse situacijose. *Δ* pabaigos visada atviros, jose suskoncentruojamas tragikomiškumo efektas – atskleidžiama nelaukta reiškinių ar žmogaus prigimties pusė, dvilypumas, „juokingumo tragizmas“. *Δ* juokas pagilina ir sustiprina tragizmą. Terminas *Δ* kartais keičiamas terminu *tragifarsas*.

Pirmąja lietuviška *Δ* laikoma B. Sruogos *Pajūrio kurortas* (1957); *Δ* žanro bruožų turi J. Glinškio *Grasos namai* (1971, past. 1970), *Cikuta – Sokratui* (1981), S. Šaltenio vienaveiksmis groteskas *Giljotina* (1968), K. Sajos parabolinė pjesė *Mamutų medžioklė* (past. 1968, išsp. 1969) ir kt.

Smulkieji dramos žanrai

Farsas (pranc. *farce* < lot. *farciō* – įdarau; prieskoniais pagardintas įdaras): 1. viduramžių teatro vaidinimas, atsiradęs iš komiškų misterijų intarpų. *Δ* fabulos buvo anekdotiškos, imamos iš realios to meto buities, veikėjai – visų socialinių sluoksnių atstovai: didikai, dvasininkai, miestelėnai. *Δ* pikantiškai pajvairindavo „aukštąją“ misteriją.

2. žanras, vaizduojantis kasdieninio gyvenimo situacijas, ypač – kontrastus tarp rimto ir juokingo, išorės ir vidaus. *Δ* herojai demaskuoja išorinį padorumą ar tvarką. *Δ* būdingas groteskas, juokdariškumas, grubus juokas, išorinis komizmas – muštynės, plūdimasis ir pan. *Δ*, kaip ir tragedija, perteikia kraštutinumų kvintesenciją: linksma betvarkė, viešpataujanti *Δ*, atlieka tragedijos fatumo, likimo, vaidmenį, tačiau įkūnija ne teisingumo triumfą, o nebaudžiamą, nepakaltinamą agresiją. *Δ* personažai stokoja intelekto, yra pertekę fizinės jėgos ir nevengia ją pasinaudoti. *Δ* veiksmė slypinti agresija nereikalauja jokio moralinio pateisinimo. *Δ* teikia galimybę sugrįžti į nerūpestingą vaikystę, priešingai nei komedija, kurioje susiduriame su kasdieniais rūpesčiais ir atsakomybe, privaloma suaugusiam žmogui. Žiūrovo gailestis vaizduojamoms aukoms *Δ* neskatinamas, aukos persekiojimu mėgaujamasi. *Δ* fabula nesudėtinga, veikėjai schematiški, tarpusavio santykiai aiškinamiesi daugiau agresyviais fiziniais veiksmais nei kalba. Pasitelkiama improvizacija, su žiūrovais užmezgamas juokingas, nelabai padorus dialogas.

Δ turėjo įtakos V. Šekspyro (Shakespeare), Ž. B. Moljero (Molière) komedijoms; itališkoji *Δ* tradicija tapo improvizacinės kaukių komedijos – *commedia dell'arte* – žanro pagrindu. XIX–XX a. farsinė bufonada pasitelkiama daugelyje aštrių satyrinių kūrinių: A. Žari (Jarry) *Karaliuje Ūbe* (1896), B. Brechto komedijose *Šveikas Antrajame pasauliniame kare* (1943), *Ponas Puntila ir jo tarnas Matis* (1948) ir kt. XX a. 1912–1927 metų laikotarpis laikomas didžiąja *Δ* epocha kine (Č. Čaplino (Chaplin), brolių Marksų farsai). *Δ* įgauna naują kokybę žanrinėje savo atmainoje – *tragifarse*, supinančiame tragedijos ir farsio elementus (tragikomedija).

Lietuvių dramaturgijos istorijoje žanrinę *Δ* paantraštetę pirmą kartą panaudojo P. Pundzevičius-Petliukas *Neatmezgamame mazge* (1901). Moderniai šio žanro atmainai priskiriamas K. Binkio tragiškas farsas *Generalinė repeticija* (1940). *Δ* kūrė A. Landsbergis (*Barzda*, 1966), K. Ostrauskas (*Gundymai*, 1963), *Δ* elementų yra S. Šaltenio groteske *Giljotina* (1968), K. Sajos, H. Kunčiaus pjesėse.

Melodrama (gr. *melōdia* – daina), XVIII a. atsiradęs žanras, orientuotas į masinio žiūrovo emocijas ir etines nuostatas. Δ būdinga paprastos ir suprantamos situacijos, personažų konfrontacija, teigiamų personažų idealizavimas ir neigiamų juodinimas, vyrauja moralinė problematika, dinamiška intriga, laiminga pabaiga. Publikos dėmesį Δ palaikydavo kvapą gniaužiantys scenos efektai: gaisrai, potvyniai, žemės drebėjimai ir pan. Δ perteikia svarbius žmogaus prigimties bruožus, tačiau jai trūksta brandumo, turtinga vaizduotė čia stokoja intelekto; melodrama lyginama su tuo vaiko brendimo etapu, kai vaizduotėje kuriami pasakiški pasauliai, mintis atrodo visagalė, kai nejauciama skirtumo tarp *aš noriu* ir *aš galiu*.

Ketvirtajame XX a. deš. Δ, patį populiariausią bulvarinių teatrų žanrą, Ž. Kokto (Cocteau) poetizavo savo pjesėse naudodamasis Δ būdingais persekiojimo, herojui priešiškos aplinkos motyvais (*Orfėjas*, 1925, *Žmogaus balsas*, 1930, *Sunkūs tėvai*, 1938, *Rašomoji mašinėlė*, 1940). Lietuvoje pirmąją Δ laikoma A. Fromo-Gužučio *Ponas ir muzikai* (išsp. 1893), Δ bruožų yra istorinėse dramose (M. Šikšnio-Šiaulėniskio *Pilėnų kunigaikštis*), P. Vaičiūno dramaturgijoje. Vaičiūno pjesių situacijos, sceninės intrigos ir emocinio išraiškumo priemonės daugiausia yra komedijinės ir melodramatinės, jo kūriniais labiausiai tinka komiškos Δ vardas.

Misterija (gr. *mysterion* – paslaptis, slapta tiesa): 1. apeigos, siejamos su senovės dievų kultu, kuriose galėjo dalyvauti tik įšventintieji (sen. Graikijoje minios Eleusino Δ).

2. viduramžių religinės dramos žanras (XIV–XVI a.). Δ buvo vaidinamos religinių bei miesto švenčių metu, vaidinimą organizuodavo miesto valdžia (municipalitetai) kartu su amatininkų cechais, vaidindavo aktoriai mėgėjai, pasirodydavo mimai, žonglieriai.

Δ paprastai sudarydavo serija epizodų, sukurtų pagal Senojo bei Naujojo Testamento siužetus ar šventųjų gyvenimo temomis. Religinio turinio scenas keisdavo komiškos, buitinės intermedijos, farsai. „Vaidinimo vadovai“ rūpindavosi tik atskirų scenų (o ne Δ visumos) pastatymu. Δ buvo vaidinamos keletą dienų. Δ vaidinimai ėmė įgyti *burleskos* bruožų, todėl sunerimusį Bažnyčia apie XVI a. vidurį Δ uždraudė. Δ žanrą atgaivino romantikai (Dž. Bairono (Byron) *Kainas*, 1821, A. Mickevičiaus *Vėlinės* 1823–1832); epizodinė, atvira Δ kompozicija imponavo simbolistams, ekspresionistams, neoromantikams, siurrealistams. Lietuvoje XX a. pr. Δ buvo vadinami dramos kūriniai, alegoriniais vaidais atskleidžiantys tautos istorijos kelį: trečioji Vydūno *Probočių šešėlių* dalis „Šventa ugnis“ (1900), *Jūrų varpai* (1914), V. Mykolaičio-Putino *Nuvainikuota Vaidilutė* (1927), L. Giros *Beauštanti aušrelė* (1913), *Paparčio žiedas* (1928), V. Krėvės-Mickevičiaus *Likimo keliais* (t. 1–2, 1926, 1929). Lietuvoje nuo 1923 m. daugiausiai ateitininkų draugijos iniciatyva įvairių švenčių proga pradėti rengti masiniai Δ vaidinimai po atviru dangumi – Kaune ant Ažuolyno

kalno, Palangoje ant Birutės kalno, ant Rambyno kalno.

Miraklis (iš lot. *miraculum* – stebuklas), viduramžių religinės dramos žanras, kurio siužeto šaltinis – stebuklas, padaromas šventojo arba mergelės Marijos, gelbstint atgailaujantį nusidėjėlį. Δ paprastai susidėdavo iš dviejų dalių: pirmoji vaidavo nusidėjėlio nuodėmingą gyvenimą, o antroji – stebuklus, atgailą ir dorybės kelio suradimą. Pirmasis žinomas Δ žanro kūrinys – prancūzų truvero Žano Bodelio (Bodel) *Vaidinimas apie šv. Mikolajų* (1200), siužetas susijęs su XII–XIII a. kryžiaus žygiais. Dažnai Δ buvo kuriami pagal lotyniškų avantiūrinų apysakų, miestiečių fablio ir epinių poemų siužetus. Buitinių scenų gausėjimas Δ priartino prie buitinės dramos, kurioje išliko krikščioniškas moralas.

Δ išliko ir Renesanso epochoje: XV–XVII a. Ispanijoje buvo ypač populiarios „pjesės apie šventuosius“ (Lope de Vegas, T. de Molinos, P. Calderon (Calderon) kūriniai). XVII–XVIII a. jėzuitų mokyklinių teatrų repertuaruose išsaugotos kanoniškosios Δ savybės. Simbolizmui atgaivinus susidomėjimą religine tematika, darsyk buvo prisimintas ir viduramžių Δ. Kai kuriuose kūkiniuose „stebuklas“ įgavo satyrišką interpretaciją (M. Meterlanko (Maeterlinck) *Švento Antano stebuklas*, 1904). Lietuvių dramaturgijoje Δ bruožų yra A. Kairio dramoje apie karalaitį Kazimierą *Šventasis princas* (1984), A. Lansbergio diptiche apie šv. Kazimierą *Vėjas gluosniuose* (1956) ir *Gluosniai vėjuje* (1973), K. Ostrausko paradoksaliajoje biblinėje saktmėje apie prikėlimo iš mirusiųjų stebuklą *Lozorius* (1971).

Moralitė (lot. *moralis* – dorovingas), viduramžių didaktinės dramos žanras. Δ situacijos ir konfliktai vaidavo realų gyvenimą, temos perteikdavo amžiną konfliktą tarp gėrio ir blogio, kūno ir dvasios. Δ veikėjai – alegorinės abstrakcijos, kurios išreiškė ydas ir dorybes, kovojančias dėl žmogaus sielos. Personažai neindividualizuoti, jų alegorinę prasmę žiūrovai suvokdavo iš akivaizdžių detalių (Savimeilė prieš save rankose laikydavo veidroį, Pasitenkinimas neišjosi apelsiną ir t. t.). Intriga nežymi, perteikta patetiškai, jaudinanti. Žmogaus gyvenimas Δ paprastai būdavo lyginamas su kelione, kurioje neišvengiamai susiduriama su nenurūkstiančia kova tarp gėrio ir blogio. Δ moralas dažniausiai būdavo tas pats: protingi žmonės eina gėrio keliu, o neprotingi tampa ydų aukomis. Populiarus visoje Europoje tapo Δ siužetas apie žmogų, kurį aplanko Mirtis. Nesulaukęs pagamos iš Draugystės, Giminytės ir Turtingumo, žmogus kreipiasi į savo Gerus darbus, ir šie jį atveda prie dangaus vartų (ši Δ, pavadinta *Visi žmonės*, buvo pastatyta ir Lietuvoje Tautos teatre 1919 ir 1924, inscenizacijos autorius ir rež. A. Sutkus). XV–XVI a. vaidintos Δ laikomos grandimi, jungusia viduramžių dramą su naujųjų laikų dramaturgija. Alegoriniai Δ personažai išliko Renesanso epochos dramaturgijoje (V. Šekspyro (Shakespeare) *Žiemos pasaka* (1610–1611) ir kt.), jėzu-

itų mokyklinėje dramoje. XIX–XX a. bandyta Δ žanrą atgaivinti poetinėje dramoje H. von Hofmanstalo (Hofmanstahl) *Kiekvienas žmogus* (1911), T. S. Elioto poetinėse dramose), epiniame B. Brechto teatre.

Vodevilis (pranc. *vaudeville* < *voix de ville* – miesto balsas), lengvos komedijos žanras, kuriame dialogai ir dramatis veiksmas grindžiamas intriga, anekdotiniu siužetu, papildomi muzikiniai intarpais, dainomis – kupletais, šokiai. Iš pradžių Δ buvo vadinamos dainelės – kupletai XV–XVI a. nedidelėse komiškose pjesėse, vaidinamose Paryžiaus mugių teatrų. Δ žanras suklestėjo XVIII a. antroje pusėje, Prancūzijos revoliucijos metais, kai kandūs kupletai, lydimi jiems pritaikytos lengvai įsimenamos melodijos, plačiai pasklido po Paryžių ir jo apylinkes (1792 Paryžiuje *commedia dell'arte* tradicijas saugojusio „Comédie – Italienne“ aktoriai įkūrė teatrą „Vaudeville“). XIX a. Δ tapo neilga, intriguojančios fabulos pramogine pjesė, kurioje veiksmas ir dialogas keisdavosi su muzika, šokiais ir dainomis (E. Skribo (Scribe), E. Labišo (Labiche) dramos). Prancūzų Δ tradicija veikė XIX a. komediją, Δ pradėjo kurti įvairių šalių autoriai (Δ žanrai artimos vienaveiksmės A. Čechovo pjesės *Meška*, *Jubiliejus*, *Piršlybos* ir kt.). Δ tradicijas tęsia pramoginis bulvarinis teatras ir jam kuriantys dramaturgai. Lietuvoje Δ žanro pjesių sukūrė S. Čiurlionienė-Kymantaitė (*Kuprotas oželis*, 1919), J. Grušas (*Nenuorama žmona*, 1956). | AUŠRA MARTIŠIŪTĖ

Dramos tipai

Lėzedrama (vok. *Lesedrama*, *lesen* – skaityti), dramos tekstas, skirtas skaityti, o ne vaidinti scenoje. Dar vad. „literatūrinė“ dramaturgija, „teatru krėsle“. Δ ypač išpopuliarėjo XIX a. Šiuolaikiniame teatre laikomasi požiūrio, jog scenoje gali būti pastatytas bet koks tekstas, todėl Δ terminas nebetenka aktualumo, lėzedrama vadinama poetine drama.

Pirmuoju Δ autoriumi laikomas Seneka. Romoje buvo populiarūs vieši rašytojų kūrybos skaitymai (recitacijos), pradėti Azinijaus Poliono (76–5 m. pr. Kr.); tikėtina, kad Senekos tragedijos buvo rašomos klausytojams. 1499 Ispanijoje pasirodė F. de Rojas dramatinės formos prozos kūrinys *Selestina*, pašiepiantis riterinę bei romantinę tradiciją. Kūrinys nebuvo skirtas vaidinti scenoje (sudarytas iš 21 veiksmo), tikriausiai skaitytas balsu kaip ir Terencijaus bei Senekos dramos. XIX a. lėzedramas kūrė A. de Miusė (*Spektaklis krėsle*, 1832), P. B. Šelis (Sheley) (*Čenči šeima*, 1819, *Išlaisvintasis Prometėjas*, 1820); Dž. Baironas (Byron) (*Manfredas*, 1817). Dauguma sudėtingų romantinių dramų buvo laikomos nepritaikomomis scenoje (L. Tyko (Tieck), V. Hugo, A. de Miusė (Musset), K. D. Grabės (Grabbe), A. Mickevičiaus ir kt. kūriniai). Lietuviškoji lėzedrama – V. Krėvės *Šarūnas* (1911), epopėjinis kūrinys, sujungęs dramaturgijos, epo ir lyrikos bruožus. Lietuvoje vad. „lėzedramos“ teisėmis į viešumą išėjo pagrindiniai Vydūno, V. Krėvės, V. Mykolaičio-Putino, kai kurie K. Puidos, P. Vaičiūno, S. Santvaro ir kt. kūriniai. Jų pasirodymas mėgėjų

teatro saulėlydžio ir profesionaliojo teatro saulėtekio metu žymi lietuviškos dramaturgijos atotrūkio nuo vaidybos ir dramos teatro momentą. Į teatrą šie kūriniai gali būti grąžinami arba naujai pritaikyti scenai, arba siekiant kitokių, nebe grynai vaidybinių, dramatinio meno tikslų (S. Čiurlionienės- Kymantaitės *Mūsų jauja* (1910), K. Jurgelio dramatuota baladė *Uždraustas geismas* (1917) ir kt.).

Monodrama, drama, kurioje vieno asmens kalbėjimas, monologas, tampa užbaigtu kūriniumi. Δ išryškėja dramos monologo dialogiškumas: nors čia kalba vienas veikėjas, bet jo kalbėjimas skirtas kitam žmogui norint jį prakalbinti, paveikti, išjudinti. Δ pradininkas – prancūzų rašytojas ir kino režisierius Ž. Kokto (Cocteau) (*Žmogaus balsas*, 1930, *Abejingas gražuolis*, 1946). Δ populiarai ir absurdo teatro kūrinuose (S. Beketo (Beckett) *Laimingos dienos*, 1961, *Paskutinė Krepo juosta*, 1958 ir kt.).

Lietuvių Δ turi savitą istoriją. XX a. pradžios lietuviškųjų vakarų monologai gali būti laikomi lietuviškosios Δ užuomazga (Žemaitės *Monologas caro tarno*, *Klebono gospadinė*, *Vaižganto Negryna sąžinė*, *Paskutinį kartą*, *Rašėjas*, L. Giros *Dekoracijos ir teatras*, *Ir mazgelis nepadėjo*). Po keleto dešimtmečių pasirodė gerokai pakitusios Δ: V. Juknaitės *Vainuto raštininkas* (1996) – poeto A. Baranausko jaunystės metų mintys ir svajonės; K. Ostrausko koliažas *Vaižgantas* (1994), sudarytas iš Vaižganto raštų, išradingai pasinaudojant jo beletristiniais kūriniais, publicistiniais rašiniais, atsiminimais, laiškais, autobiografinių dokumentų tekstais, kitų autorių užrašytais rašytojo pasisakymais.

Naujoji drama (nekanoniškasis dramos modelis): 1. aristoteliškojo dramos modelio taisyklių nesilaikanti Viduramžių, Renesanso (V. Šekspyro (Shakespeare) ir kt.), Romantizmo dramaturgija, pagrįsta laisva kompozicija, tragizmo ir komizmo, prozinės ir eiliuotos kalbos, fantastikos ir tikroviškumo jungtimis.

2. XX a. susiformavęs modernios dramos modelis (H. Ibseno, A. Strindbergo, A. Čechovo, M. Meterlinko (Maeterlinck) ir kt. dramaturgija).

Δ pakito požiūris į draminio veiksmo (konflikto) turinį ir šaltinius, fabulos reikšmę dramos struktūroje. Dramos veiksmą gali sudaryti kelios fabulos, vietoj „tikrovės imitavimo“ (mimezės) kuriama „tikrovės vizija“. Δ personažus sunku skirstyti į protagonistus ir antagonistus: čia nėra įprasto konflikto ir aiškiai susiskaldžiusių priešiškių jėgų, personažų santykiai – daug gilesnių ir sudėtingesnių dalykų išraiška. Δ konflikto ribas išplėtė A. Čechovas, savo pjesėse vaizdavęs žmogaus siekimų susidūrimus su neįvardintomis jam priešiškomis jėgomis. Δ būdinga atvira struktūra. Laikas, kitaip nei įprastoje dramoje, iš veiksmo fono čia tampa svarbiu kūrinio sandaros ir prasmės komponentu: laiko kaista vyksta suvokėjo akivaizdoje, laikas sustabdomas, komentuojamas (M. Frišo (Frisch) *Biografija: vaidinimas*, 1968; J. Grušo *Adomo Brunzos*

paslaptis, 1967). Δ atgaivintas ir išplėtotas „pjesės pjesėje“ principas (L. Pirandello *Šeši personažai ieško autoriaus*, 1921, K. Binkio *Generalinė repeticija* (1940); J. Grušo *Pijus nebuvo protingas* (past. 1974, išsp. 1976).

Δ atsiskleidžia naujas psichologizmo pobūdis: gilnamasi į žmogaus sąmonės sferą, prigimties dvilypumą bei sąmonės reiškinius, vidinių konfliktų raidą (A. Strindbergo *Sapnas*, 1902, *Į Damaską*, 1904; J. O'Nilo (E. O'Neill) *Imperatorius Džonas*, 1921, Vydūno *Probočių šešėliai*, 1908, *Jūrų varpai*, 1914; J. Glinskio *Grasos namai*, 1970). Δ personažas „suskaidomas“ (Adomas ir Brunza J. Grušo pjesėje *Adomo Brunzos paslaptis*, 1967, A. Vienažindys – kunigas ir poetas – R. Granausko Rožės pražydyjimas *tamsoj*, 1978); naudojamos kaukės (B. Brechto *Gerasis žmogus iš Sezuano*, 1943, M. Frišo *Kinų siena*, 1946, Vydūno *Jūrų varpai*). Kartais personažas tampa apibendrinta socialine, moraline ar idėjine kategorija, vadinamas bendrinium vardu (Šviesveidis Moksleivis, Kareivis, Pranašas Vydūno *Pasulvio gaisre*, 1928, Autorius, Senelis, Senelė K. Ostrausko pjesėje *Gyveno senelis ir senelė*, 1963). Kalbėjimas dažniausiai liudija ne personažo valią ir siekimus, o jo būseną, nuotaiakas (Vydūno *Jūrų varpai*, A. Škėmos *Ataraxia*, 1961, K. Ostrausko *Eloiza ir Abelardas*, 1985).

Simbolistinė drama, XIX a. pab. – XX a. pr. drama, siekusi atskleisti intuityvų suvokimą ir jutimą, iracionalų gyvenimo pradą. Simbolistai į dramaturgiją įvedė daugiaprasmį monologą, simbolines figūras, potekstę. Δ ir teatras ieškojo muzikos, dailės, poezijos, choreografijos sintezės. Δ kūrė M. Meterlinkas (Materlinck) – *Nekviestoji viešnia*, 1890, *Žydroji paukštė*, 1908, H. fon Hofmanstalis (von Hofmannstahl), O. Vaildas (Wilde), G. D'Anuncijus (D'Annunzio), A. Blokas, L. Andrejevas, V. Briusovas, S. Vyspianski (Wyspiański) ir kt.

Lietuvių dramaturgiją simbolizmo linkme orientavo S. Čiurlionienė-Kymantaitė knygoje *Lietuvoje: kritiškas žvilgsnis į Lietuvos inteligentiją* (1910), režisierius A. Sutkus, kūręs simbolistinės dramaturgijos spektaklius Tautos teatre. Prie lyrinio simbolinės dramos modelio priartėjo tik V. Mykolaitis-Putinas dramose *Valdovo sūnus* (1920), *Žiedas ir moteris* (1925), misterijoje „Nuvainikuota Vaidilutė“ (1927). Δ bruožų yra Vydūno misterijose, M. Šikšnio-Šiaulėniškio (*Sparnai*, 1907, *Likimo bausmė*, 1911), K. Puidos (*Undinė*, 1911), *Rudens gaisrai*, 1924), ankstyvosiose P. Vaičiūno pjesėse (*Milda meilės deivė*, 1920, trilogija *Mano taurė*, 1920), kitų XX a. pr. dramaturgų kūrinuose.

Ekspressionistinė drama, lit-ros ir teatro istorijos reiškinys, klestėjęs tris pirmuosius XX a. deš. Δ formavosi kaip reakcija į XIX a. pab. – XX a. pr. meno tendencijas – neoklasicizmą, neoromantizmą, natūralizmą bei impresionizmą.

Δ objektas – krizinis visuomenės bei pasaulio būvis. Pabrėžiama būtinybė atsinaujinti žmonijai, rodomas

pražūtingas techninės civilizacijos poveikis žmogui. Žmogaus esmę dažniausiai perteikia depersonalizuoti veikėjai (Bankininkas, Tėvas, Sūnus ir pan.). Δ reiškia tikėjimą, jog sukurti naują pasaulį galima tik keičiant ir tobulinant patį žmogų. Pagrindinė problema – žmogaus kitėjimas (iškeliamas protagonisto – Naujojo Žmogaus samprata). Pagrindinė Δ herojų saviraiškos priemonė – monologas.

Ekspressionistai pasisakė prieš meno ir realybės sutapatinimą, dramoje ir scenoje daug dėmesio skyrė ekspresyviai išraiškai (lot. *expressio* – išraiška): naudojo įvairius sceninius efektus (kaukės, pantomima, abstraktus scenovaizdis), retorines kalbos priemones (scena – sakykla ar kalbėtojo tribūna). Δ primena misteriją (teminė ir struktūrinė paralelė: Δ vadinama „išganymo“ drama, joje kuriama protagonisto paralelė su Kristumi, rodomas herojaus kančių kelias – „stotys“), jai būdinga atvira dramatinė kompozicija.

Ekspressionizmo pirmtaku laikomas A. Strindbergas (*Sapnas*, 1902, *Į Damaską*, 1893–1903). Δ rašė F. Vedekindas (Wedekind) (*Pavasario pabudimas*, 1891, dilogija *Lulu (Žemės dvasia*, 1895 ir *Pandoros skrynia*, 1902), R. J. Zorgė (Sorge) (*Elgeta*, 1912), E. Toleris (Toller) (*Pasikeitimas*, 1919, *Masė – žmogus*, 1921), G. Kaizeris (Kaiser) (*Kalė miesto piliečiai*, 1914; trilogija *Koralas. Dujos I. Dujos II*, 1917–1920; *Pragaras. Kelias. Žemė*, 1919) ir kt. Lietuvių dramaturgijoje ekspresionizmo bruožų yra V. Bičiūno pjesėje *Brolio Vitolio naktys*, 1928, P. Gintalo *Dinamo 1000 H. P.*, 1930, S. Šemerio *Mirties mirtis*, 1924, Vydūno dramaturgijoje (misterija *Jūrų varpai*, 1914, tragedija *Pasulvio gaisras*, 1928 ir kt.).

Poetinė drama, XIX a. pab. susiformavęs dramos tipas, perteikiantis poetinę pasaulio sampratą. Δ perėmė romantizmo, simbolizmo patirtį, atsirado kaip priešprieša natūralistinei pasaulio raiškai. Δ priklauso iškart dviems literatūros rūšims – poezijai ir dramai. Tai XX a. literatūrai ir teatrui būdingas formų integracijos reiškinys.

Δ esmę ir giluminį struktūros pagrindą sudaro *vidinis veiksmas* – poetinė kalba išsakytas žmogaus dvasinio pasaulio dramtizmas. Laikas ir erdvė gali tapti personažo būsenų ar nuotaikų metafora. Pagrindinė personažų kūrimo priemonė – monologai, lyriškesni ir mažiau susiję su išoriniu veiksmu negu tragedijoje, jiems atsirasti kartais reikia labai nežymaus išorinio postūmio. Δ reikšminga vieta skiriama muzikai – dainoms, giesmėms, chorams, kurie paspartina dramatinio veiksmo eigą, metaforiškai įvertina ar apibendrina vaizduojamus įvykius, tampa idėjiniais ir emocijiniais akcentais.

Nėra vientisos ir išbaigtos Δ teorijos. T. S. Eliotas, Δ teoretikas ir kūrėjas, teigė, kad teatras yra idealus poezijos mediumas, o Δ, kaip ir muzika, gali išreikšti ypatingą, paprastai neįvardijamą jausmų sferą, tačiau XX a. Δ dar tebėra eksperimentas („Dialogas apie dramatinę poeziją“ 1928, „Poetinės dramos poreikis“, 1936 ir kt.). Δ kūrė T. S. Eliotas (*Žmogžudystė katedroje*, 1935), O. Milašius (*Migelis Manjara*, 1913)

ir kt. Lietuvių dramaturgijoje Δ pradininku laikomas B. Sruoga (*Milžino paunksmė*, 1932 ir kt.). Klasikinį Δ modelį sukūrė Just. Marcinkevičius (trilogija *Mindaugas. Mažvydas. Katedra*, 1968–76). Lietuvoje Δ kūrėjai ieškojo naujų raiškos priemonių: J. Marcinkevičiaus *Čičinske* (1975) panaudojama bufonados ir parodijos stilistika; V. Palčinskaitės *Kristiano Anderseno rožė* (1978) – pasakos elementai, J. Vaičiūnaitės pjesėse (*Kasandra, Apsiaustis, Dialogai su Emilija*, 1980) modernizuojamas blokiškasis Δ tipas. Δ bruožų esama ir šiuolaikinėje dramaturgijoje (S. Parulskio, L. S. Černiauskaitės, M. Ivaškevičiaus, G. Grajausko pjesės).

Epinė drama, 1. B. Brechto epinio teatro koncepcija ir dramaturgija. Δ padarė didžiulę įtaką pasaulinei dramos ir teatro raidai. Δ susijusi su specifiniu požiūriu į autoriaus, vaizduojamojo pasaulio ir adresato santykius. Įprastas dramatinės raiškos priemonės, veiksmą ir dialogą, Δ keičia *pasakojimas*. Vietoje tradicinės dramos kompozicijos, kurioje kiekvienas veiksmas yra išbaigtas ir logiškai paruošia toliau einantį, atsiranda savarankiški epizodai, scenos. Δ parodo skirtingas socialinės tikrovės puses, fabula organizuojama pagal kronikinę kompoziciją. Atsisakoma klasikinėje dramai būdingos atomazgos, kurioje herojus praregi ir pripažįsta savo klaidas. Δ palieka pačiam žiūrovui / skaitytojui kritiškai vertinti herojų (B. Brechto *Motušė Kuraž*, 1939).

Epinės dramos elementų yra antikiniame, viduramžių, Rytų Azijos teatre (kaukės, choras, muzikiniai efektai, pantomima). Į Δ įvedami komentarai, „zongai“ – dainos, baladės, pasakotojo samprotavimai. Atsiribojimo efektą padeda sukurti žinomos fabulos: parabolės, mitai, Rytų legendos, žinomų literatūros kūrinių siužetai. Δ bruožų turi XIX a. sukurtas G. Büchnerio (Büchner) *Voicėkas* (drama sudaryta iš epizodų, demonstruojančių, kaip žmogus stumiamas į nusikaltimą), H. Ibseno *Peras Giuntas* (1867), T. Vailderio (Wilder) *Ilgą Kalėdų vakarienę* (1931).

2. misterijų, romanų, apysakų, novelių dramatinizacija (inscenizacija), pritaikymas vaidinimui. Inszenizuojant (dramatizuojant) kito žanro kūrinių, paprastai išsaugoma autoriaus mąstymo bei epinio kūrinio stiliaus savitumas (R. Samulevičius, dramatizuodamas Vaižganto *Nebylį*, pasirinko „epiškai lyrinės dramaturgijos formą“; A. Sluckaitė J. Bobrovskio romano *Lietuviški fortepijonai* motyvais sukūrė „poetišką teatrinę polifoniją“ „Smėlio klavyrai“). Romanas ar apysaka gali būti pritaikomi scenai neperrašant teksto, o skaitant jį publikai ir suvaidinant atskiras ištraukas. Scenai gali būti pritaikomi ir dokumentai bei publicistika (istorinės dramos atmaina): prancūzų rež. Ž. Vilaras (Villard) spektaklyje panaudojo atominės bombos išradėjo R. Openhaimerio (Oppenheimer) bylos dokumentus, vokiečių „Berlyno ansamblis“ inscenizavo B. Brechto teorinius straipsnius, P. Brukas (Brook) sukūrė „US“ – spektaklį apie Vietnamo karą.

Antidrama (absurdo, paradokso drama), moderniosios dramos tipas, paneigęs tradicinės dramos modelį. Δ atsirado kaip priešprieša XX a. 5–6 deš. prancūzų teatre vyravusiai bulvarinei ir intelektualinei dramai. Absurdo koncepcija perimta iš egzistencializmo filosofijos (A. Kamiu (Camus) *Sizifo mitas*, 1942). Δ parodo žmogaus egzistencijos beprasmiškumą, siekia įkūnyti absurda scenos vaizdiniais, sukurti scenoje absurdo pojūtį: visaverčiam Δ egzistavimui būtina specifinė teatrinė raiška. Pirmoji Δ – 1950 Paryžiuje suvaidinta E. Jonesko (Ionesco) *Plikagalvė dainininkė*, autoriaus pavadinta antipjese.

Δ ištakų randama antikos mimų, viduramžių farso, italų commedia dell'arte, XX a. dadaizmo, siurrealizmo bei ekspresionizmo tradicijose, A. Arto (Artaud) „žiaurumo teatro“ koncepcijoje. Δ pasitelkia paradoksa, groteską, gretina didybę ir profaniškumą (M. Frišo (Frisch) *Bydermanas ir padegėjai*, 1957–1958). Δ vaizduoja atsitiktines, nemalonias situacijas, kuriose personažai neslepia susvetimėjimo sau, išgyvena tapatybės krizę (Ž. Ženė (Genet) *Kambarinės*, 1947; M. Frišo *Grafas Ederlandas*, 1951). Δ kuriamas personažas – marionetė, niveliuojama atskiro žmogaus asmenybė, vardą atstoja bendrinis žodis, raidė, skaičius (Bobi Vatson vadinami visi šeimos nariai E. Jonesko *Plikagalvėje dainininkėje* ir pan.). Individualumo nykimą perteikia nykstantis ar deformuotas kūniškumas (S. Beketo (Beckett) *Laimingos dienos*, 1960, *Žaidimo pabaiga*, 1957, *Vaidinimas*, 1963). Personažų santykiai pakeičiami personažo ir daikto santykių problematika, pabrėžiamas nuolat kylantis daiktų invazijos pavojus (E. Jonesko *Kėdės*, 1952, *Naujasis nuomininkas*, 1953). Viena pagrindinių Δ temų – kalba (Δ kalba praranda infomacijos perdavimo funkciją, išryškina kalbos muzikalumas, dramaturgai užsimena apie totalios tylos grėsmę). Rytų Europos Δ dominuoja politinės temos (Čeko V. Havelo *Vakarėlis sode*, 1963; *Memorandumas*, 1965, lenko S. Mrožeko *Policija*, 1958, *Stripitizas*, 1961, *Atviroje jūroje*, 1961, parodija, parafrazė *Hamleto* tema – *Tango*, 1965, T. Roževičius (Różewicz) *Kartoteka*, 1960, *Laokoono grupė*, 1962, *Juokingas senis*, 1964, *Nutrauktas veiksmas: nesceniška komedija*, 1965). Rytų Europos Δ artima E. Jonesko pjesė *Raganosiai*, 1958, kurią savitai parafrazavo K. Saja *Mamutų medžioklėje*, 1968.

Δ kūrė E. Jonesko (*Pamoka*, 1951, *Kėdės*, 1952, *Raganosiai*, 1959), S. Beketas (*Belaukiant Godo*, 1953, *Laimingos dienos*, 1961, *Paskutinė Krepo juosta*, 1958, *Žaidimo pabaiga*, 1957), Ž. Ženė (*Kambarinės*, 1947, *Balkonas*, 1956), A. Adamovas (*Parodija, Invazija* (abi 1950), *Ping – pong*, 1955), anglų „naujosios bangos“ dramaturgai H. Pinteris (*Sargas*, 1960) ir kt., šveicaras M. Frišas (*Bydermanas ir padegėjai*, 1957–1958), amerikietis E. Olbis (Albee) (*Atsitikimas Zooparke*, 1959, *Smėlio dėžė*, 1960, *Amerikietiška svajonė*, 1961). Lietuvių dramaturgijoje Δ priskirtinos A. Ambraso ir R. Midvikio (*Duobė, Maratonas, Pirmadienio popietė*, 1968–1970),

S. Šaltenio (*Giljotina*, 1968), K. Sajos (*Klaustrofobija, arba pasivažinėjimas liftu*, 1989), K. Ostrausko (*Gyveno kartą senelis ir senelė*, 1963, *Lozorius*, 1971 ir kt.) dramoms.

Groteskas (< pranc. *grotesque* – keistas, įmantrus, juokingas): 1. meninio vaizdavimo tipas (vaizdas, stilius, žanras), grįstas fantastika, komizmu, hiperbole, netikėtai gražaus ir bjauraus, juokingo ir baisaus, tikroviško ir neįtikėtino deriniais. 2. grotesko drama – XX a. dramoms tipas, susijęs su absurdo teatru (žr. *Antidrama*).

Lietuvių teatrologijoje Δ esmę pirmasis apibrėžė rež. A. Sutkus, rašydamas apie Vilkolakio teatro spektaklius. Δ esmė glūdi priešybų, kraštutinumų gretinime bei jų derinime. Δ būdingas netikėtas posūkis nuo rimto į juokingą, groteskinius vaizdus neišvengiamai lydi kandus juokas. Δ, priešingai nei alegorijai, būdinga perkeltinė prasmė, nevienareikšmiškumas. Su Δ susijęs liaudiškas, gyvenimą teigiantis, karnavalinis juokas. Δ populiarus viduramžių misterijų intermedijose, farsuose, Renesanso (E. Roterdamietis, F. Rablé (Rabelais), Apšvietos (Dž. Sviftas (Swift), romantizmo (V. Hugo, E. T. A. Hofmanas (Hoffmann), T. Gotjė (Gautier) *Groteskai*, 1844) lit-roje. XIX a. realizme Δ įgijo socialinio konkretumo (N. Gogolis). XX a. modernistai (ekspresionistai, siurrealistai ir kiti) Δ reiškė pasaulio absurdiškumo, priešiško žmogui idėjas (F. Kafka, E. Jonesko (Ionesco), S. Beketas (Beckett), J. Hašekas, B. Brechtas, V. Majakovskis ir kt.). Δ – viena pagrindinių tragikomedijos meninės raiškos priemonių.

Lietuvių literatūroje Δ stilistikos elementų yra K. Binkio dramoje *Generalinė repeticija* (1940), kai kuriuose J. Grušo (*Pijus nebuvo protingas*, past. 1974, išsp. 1976; *Cirkas*, 1976), K. Sajos (parabolių triptikas *Oratorius, Maniakas, Pranašas Jona*, 1967, *Mamutų medžioklė*, 1968, groteskinis vienaveiksmių pjesių diptichas *Poliglotos ir Abstinentas*, 1970; liaudiška parabolė *Devynbėdžiai*, 1974 ir kt.), K. Ostrausko (*Gundymai*, 1970; *Čičinskas*, 1974, *Jūratė ir Kastytis*, 1977, *Ars amoris*, 1991), A. Landsbergio (*Meilės mokykla*, 1965, *Barzda*, 1966, *Komedijantai*, 1994) kūrinuose.

Egzistencializmas, literatūros sąjūdis, glaudžiai susijęs su egzistencinės filosofijos kryptimi. Filosofijoje Δ pirmtaku laikomas XIX a. I pusės danų filosofas S. Kirkegoras (Kierkegaard), nors kaip atskira kryptis Δ susiformavo XX a. 3–6 deš. Žymiausi Δ filosofai – vokiečiai M. Haidegeris (Heidegger), K. Jaspersas, prancūzai G. Marselis (Marcel), M. Merlo-Pontis (Merleau-Ponty), Ž. P. Sartras (Sartre), A. Kamiu (Camus), rusai L. Šestovas, N. Berdiajevas. Paprastai skiriamos dvi filosofinio Δ atšakos – religinis, krikščioniškas Δ, teigiantis, kad žmogus gali tapti laisvas per Dievą (svarbiausias atstovas – G. Marselis), ir ateistinis Δ. Pagrindiniai šio Δ atstovai – Sartras ir Kamiu. Jų filosofiniai veikalai (visų pirma Sartro) ir literatūrinė kūryba darė didžiulį poveikį 5–6 deš. intelektualinei atmosferai ne tik Prancūzijoje, bet ir visoje Vakarų

Europoje. Δ filosofijai rūpi ne loginė būties analizė, o žmogaus situacija pasaulyje. Žmogaus būtis yra sąlygota jo egzistencijos. Tai reiškia, kad žmogaus esmė ir vertybės nėra iš anksto duotos; žmogus priverstas pats surasti tas vertybes, surasti prasmę pasaulyje, kuris iš esmės yra neprasmingas. Žmogus Δ filosofijoje yra ne tiek žinantis, kiek jaučiantis, geidžiantis, besirūpinantis, o visų pirma – besirenkantis. Žmogaus egzistencija suvokiama kaip tapsmas, laisvėjimo kelias ir kelias autentiškumo (viena svarbiausių Δ sąvokų) link. Anot Sartro, žmogus paradoksaliai yra „pasmerkta laisvei“, o drauge ir nerimui bei nevilčiai, kuriuos kelia būtinybė rinktis vertybes, susiduriant su pasaulio absurdiškumu. Sartras šią laisvės ir rinkimosi koncepciją išdėstė filosofiniame veikalė *Būtis ir niekas*, 1943. Ir filosofiniuose veikaluose, ir lit-ros kūriniuose Δ evolucionavo nuo individualaus, nihilistinio maišto (Kamiu romanas *Svetimas*, 1942, Sartro romanas *Šleikštulys*, 1938 ir drama *Musės*, 1943) į žmogiškojo solidarumo paieškas (Kamiu romanas *Maras*, 1947) ir socialinio angažuotumo idėją (Sartro *Egzistencializmas yra humanizmas*, 1946). Šią raidą paliudija ir egzistencialistų visuomeninė laikysena – II pasaulinio karo metais jie dalyvavo pasipriešinimo judėjime, pokariu – kairiųjų partijų (taip pat ir komunistų) veikloje.

Lit-ros kūriniuose egzistencialistai derina realistinį vaizdavimo būdą ir filosofinę refleksiją (Kamiu *Svetimas, Krytis*, 1956), naudoja parabolę (Kamiu *Maras*, Sartro pjesės). Egzistencialistų literatūrinei kūrybai neabejotiną reikšmę turėjo anksčiau rašiusio F. Kafkos kūryba. Su Δ susijusi prancūzo A. Malro (Malraux), lenko V. Gombrovičiaus (Gombrowicz) ir kt. rašytojų kūryba. Δ idėjų atgarsių pastebima ir vėliau rašiusių autorių darbuose – pvz., anglų romanisto Dž. Faulzo (Fowles) kūriniuose. Religinio Δ bruožų esama vėlyvojoje A. Maceinos studijoje *Jobo drama*, 1950. Δ įtaką galima pastebėti V. Mačernio, ankstyvojoje Alf. Nykos-Niliūno, A. Mackaus poezijoje, A. Škėmos prozoje ir dramose.

Eilėdara, eiliuotos kalbos garsinė sandara ir ją tyrinėjanti poetikos šaka. Eilėdaroje išskiriami ir akcentuojami tie kalbos organizavimo elementai, kurie skiria eiliuotą kalbą nuo prozinės kalbos ir kitų kalbos vartojimo sričių.

- **Ritmas**, reiškinio, proceso (eilėdaroje – kalbos garso) netolydumas, kintamumas ir kartu tęstinumas. Ritmiškas procesas kartojasi – nutrūksta ir vėl atsinaujina, pvz., laikrodžio tikėjimas ar radijo pypsėjimas. Ritmo priešingybė – tolydumas (pvz., sirenos kauksmas). Δ gali būti nemetriškas – kai ritmo vienetai kartojasi be aiškios tvarkos (toks yra prozinės kalbos ritmas). Eiliuotai kalbai būdingas *metriškas* Δ – ritmo vienetai joje kartojasi dėsningai.

- **Metras**, bendras dėsnis, pagal kurį vienai ar kitaip išsidėsto ritmo vienetai. Δ yra eiliavimo principas, o ritmas – konkreti jo realizacija tekste. Metriško ritmo vienetai (žodžių junginiai, eilutės) būna garsiniu atžvil-

giu kuo nors panašūs – juose sistemingai kaitaliojasi ilgį ir trumpį, kirčiuoti ir nekirčiuoti skiemenys ir pan.

• **Eilutė**, pagrindinis metro vienetas. Eilutėje išryškėja ritmo metriškumas; ji pasižymi intonaciniu vieningumu ir dažniausiai grafiškai fiksuojama kaip savarakiška kalbos atkarpa (tačiau metrinė eilutė gali ir nesutapti su grafine). Δ pradžia iki pirmo kirčiuoto (arba ilgo) skiemens vadinama *anakrūze*, o Δ pabaigoje esantis paskutinis kirčiuotas skiemuos ir po jo einantys nekirčiuoti skiemenys vadinami *klauzule*, arba *kadencija*. Vieną Δ nuo kitos skiria *kadencinė pauzė*. Pastovi Δ viduryje esanti pauzė vadinama *cezūra*.

• **Strofa**, pasikartojantis eilučių derinys, pasižymintis metro, intonacijos bei sintaksės vienove. Paprastai viena Δ nuo kitos atskiriamos grafiškai (tarpu). Δ rūšys skiriamos pagal ją sudarančių eilučių skaičių, pvz., *distichas* (dvielis), *tercetas* (trielis), *katrenas* (ketureilis), *kvintilė* (penkiaeilis), *sestetas* (šešiaeilis) ir t. t. Δ variantai skiriami pagal rimavimo būdus.

• **Rimas, rimavimas**, pastovią poziciją, dažniausiai eilutės gale, turintis garsų sąskambis (eilučių pradžioje ar viduryje esantys rimai būdingi Rytų – arabų, persų – poezijai). Pagal kirčio vietą eilutės gale skiriami vyriški (kirčiuojamas paskutinis skiemuos, pvz., *basa / rasa*), moteriški (kirčiuojamas priešpaskutinis skiemuos, pvz., *skyla / kyla*), *daktiliniai* (kirčiuojamas trečias nuo galo skiemuos, pvz., *šviėsdamas / kvieėsdamas*), *hiperdaktiliniai* (kirčiuojamas ketvirtas nuo galo skiemuos) rimai. Pagal garsų sutapimą skiriami *tikslūs ir netikslūs* rimai. Rimas, kurių sutampa ne tik klauzulės, bet ir prieš jas einantys garsai, vadinamas *gilioju* (pašlaičių / našlaičių). Jei rimuojamoje žodžio dalyje sutampa balsiai, bet nesutampa priebalsiai, rimas yra *asonansinis* (gėlė / gėrė). Jei sutampa priebalsiai ir nesutampa balsiai, rimas yra *konsonansinis* (rankom / renkam). *Instrumentiniu* laikomas rimas, apimantis daugiau nei klauzulę (pvz., visą žodį) ir pagrįstas garsų sekos panašumais, kontrastais ir pan. (pvz., raudót / ruduo). Rimų pasiskirstymas strofoje vadinamas *rimavimu*. Pvz., populiariausioje strofoje, katrene, eilutės gali būti kryžminio (ABAB), gretutinio (AABB) arba gubiamojo (ABBA) rimavimo. Rimas yra svarbus ne tik garsiniu požiūriu – rimuoti žodžiai būna susiję ir semantiškai.

• **Intonacija**, ritminė, dinaminė ir melodinė kalbos srauto slinktis; konkretus kalbos skambėjimas. Eiluotos kalbos Δ sukuria ritmas, metras, rimas, strofos ir sintaksės pobūdis, instrumentavimo priemonės, eilėdaros sistema. Δ glaudžiai susijusi su teksto reikšme, pvz., B. Brazdžionio eilėraščiuose apokaliptinio pranašavimo situaciją patvirtina ir monotoniškai pakili intonacija.

Eilėdaros sistemos

Antikinė eilėdara, pagrįsta ilgų ir trumpų skiemenų tvarkinga kaita eilutėje. Trumpos skiemens ištarimo trukmė yra laiko matas, vadinamas *mora*. Smulkiau-

sias metro vienetas – *pėda*. Tai eilutėje pasikartojantis trumpųjų (Ė) ir ilgųjų (–, dvi moros) skiemenų derinys. Pagrindinės pėdos yra šios:

pirichis V V
chorėjas, arba trochėjas – V
jambas V –
spondėjas – –
daktilis – V V
amfibrachis V – V
anapestas V V –

Šiuos pėdų pavadinimus vėliau perėmė silabotoninė eilėdara, kurioje trumpų ir ilgų skiemenų derinius pakeitė kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų deriniai.

Manoma, kad Δ kiekviena pėda turėjo kirtį (iktą). Eiluotos kalbos kirčiavimas nepaisė natūralių kalbos kirčių. Δ rimas nebūdingas. Eilutę paprastai sudaro vienos ar kelių rūšių pėdos, kurių kombinacijos vadinamos metrais. Δ pasižymi metrų gausa. Iš jų žinomiausi

– hegzametras
 – V V / – V V / – // V V / – V V / – V V / – V
 ir pentametras
 – V V / – V V / – // – V V / – V V / –

Hegzametu dažniausiai buvo rašomas epas. Vienas pentametras buvo vartojamas retai. Vartojamas drauge su hegzametu eilute jis sudarė eleginį distichą. Juo dažniausiai buvo rašomos elegijos ir epigramos.

Verčiant į modernias kalbas, taip pat ir į lietuvių, antikinę eilėdarą būdingi ilgų / trumpų skiemenų deriniai keičiami kirčiuotų / nekirčiuotų skiemenų deriniais. Taip transformuotas hegzametras vadinamas toniniu. Toniniu hegzametu parašyti K. Donelaičio *Metai*. Antikinės eilėdaros transformacijų pasitaiko ir moderniojoje poezijoje (pvz., K. Platelis yra parašęs eilių eleginiu distichu).

Sintaksinė-intonacinė eilėdara pagrįsta panašia eilučių sintaksine struktūra. Panaši sintaksinė struktūra sukuria panašią intonaciją. Tokia eilėdara būdinga lietuvių tautosakai. Ja parašytas ir pirmasis lietuviškas eilėraštis – M. Mažvydo *Katekizmo* prakalba. Nors sintaksine-intonacine eilėdara parašyti kūriniai nėra rimuoti, panašios gramatinės formos eilučių pabaigoje sudarė prielaidas formuotis rimui.

Silabinė eilėdaros pagrindas – apytikris (silabizmas, senesnis variantas) arba tikslus skiemenų skaičius eilutėse (izosilabizmas, vėlesnis variantas) ir pastovus kirtis eilutės pabaigoje (paskutiniame ar priešpaskutiniame skiemenyje). Metrai nusakomi skiemenų skaičiumi – aštuoniaskiemenis, vienuolikaskiemenis. Vienas populiariausių metrų – trylikaskiemenis su cezūra po septintojo skiemens. Juo parašytas A. Baranausko *Anykščių šilėlis* (tik pirmosios 18 eilučių vienuolikaskiemenės). Silabinė eilėdara būdinga daugeliui liaudies dainų. Lietuvių rašytinėje literatūroje ši eilėdara pradėjo formuotis XVI a., daugiausia verstinėse giesmėse. Ji buvo populiari maždaug iki XIX a. vid., kada buvo sukurti ryškiausi

jos pavyzdžiai (A. Strazdo, A. Baranausko, S. Stanevičiaus kūryboje).

Silabotoninė eilėdara grindžiama dėsningu kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų kaitaliojimu eilutėje. Pagal antikinės eilėdaros modelį, skiriami dviskiemeniai (jambas ir chorėjas) ir triskiemeniai (daktilis, amfibrachis, anapestas) metrai, tačiau juose kaitaliojasi ne ilgi ir trumpi, bet kirčiuoti ir nekirčiuoti skiemenys. Silabotoninė eilėdara pagrįsta natūraliu kalbos kirčiu, ir tiksliai šie metrai retai kada realizuojami. Dažnos šioje eilėdaroje mišrios strofos – jose kaitaliojasi skirtingo metro eilutės. Lagaedu vadinama mišrių metrų atmaina, kai skirtingi – dviskiemeniai ir triskiemeniai – metrai kaitaliojasi ne vien strofos, bet ir eilutės viduje. Silabotoninei eilėdarai būdingas rimas, tačiau gali būti ir nerimuotų ja parašytų eilių (vadinamosios baltosios eilės, verlibras).

Sinkopis, kaip ir silabotoninė eilėdara, remiasi dėsningu kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų išsidėstymu, tačiau sinkopio atveju daug laisvesni tarpkirtiniai intervalai. Bendro sinkopio schema galėtų būti tokia

$X / - X - X - / X$; – kirčiuotas skiemuo, X – nekirčiuotų skiemenų skaičius nuo nulio iki penkių (ir daugiau, jei leidžia kalbos galimybės). Populiariausias metras – vienskiemenio ir dviskiemenio intervalo laisva kaita. Rimuoti sinkopio variantai artimi silabotonikai, nerimuoti – verlibrai.

Verlibras (pranc. *vers libre* – laisva eilutė), tarpinė grandis tarp eiliuotos (metrinės) ir prozinės (nemetrinės) kalbos. Verlibras neturi aiškaus metro ir drauge turi intonacinių ypatybių, skiriančių jį nuo prozinės kalbos. Verlibras remiasi kitų eilėdarų principais, bet juos laisvai traktuoja. Būdingas moderniajai poezijai.

Ekspresionizmas, terminas, vartojamas apibūdinti pasaulio supratimą ir raiškos būdą teatre, dailėje, kine, lit-roje. Δ susiformavo vokiškai kalbančiose šalyse 1910–1924, nors kai kurie teoretikai ištakas žiūri XIX a. I pusės vokiečių rašytojo G. Briuchnerio (Brüchner) pjesėse, olandų tapytoju V. van Gogo (van Gogh), norvegų dailininko E. Munko (Munch) kūryboje, švedų rašytojo A. Strindbergo dramose. Ekspresionistai protestavo prieš realistinį, natūralistinį vaizdavimo būdą. Pasaulis ekspresionistinėje vaizduotėje matomas nuotaikų, asmeninės patirties, nesąmoningų būsenų (transo, sapno) suintensyvinu pavidalu. Jis išreiškiamas deformuotomis formomis, sukeistomis proporcijomis, grotesku, skirtingų stilistikų (tragizmo-komizmo, patoso-banalumo) deriniais. Svarbiausi ekspresionistai – vokiečių dramaturgai E. Toleris (Toller), G. Kaizeris (Kaiser), V. Hazenklėveris (Hasenclever); Δ įtaka ryški B. Brechto dramaturgijoje. Kino klasika tapo ekspresionistiniai filmai – F. W. Murnau *Nosferatu* (1922), R. Vynės (Wiene) *Daktaro Kaligario kabintatas* (1920) ir kt. Dailėje Δ transformavosi į kubizmą, siurrealizmą. Prozoje, poezijoje ekspresionistinis

vaizdavimo būdas tapo pagrindu avangardistiniams judėjimams (dadaizmui, futurizmui), Δ poetikos įtaka pastebima F. Kafkos prozoje, G. Traklio, G. Benno, T. S. Elioto, V. H. Odeno (Auden) ir kt. poezijoje. Lietuvių lit-oje Δ bruožai ryškiausiai keturvėjininkų bei trečiafrontininkų kūryboje. Ekspresionistinės dailės, teatro įtaka ir organiška ekspresionistinė pasaulio vizija bene savičiausia J. Savickio prozoje. Δ stilistikos esama B. Sruogos poezijoje.

Esė (pranc. *essai* – bandymas), mokslo, lit-ros kritikos, publicistikos kūrinys, kuriam būdingas kompozicinis ir stilistinis laisvumas, subjektyvumas, nedidelė apimtis. Δ žanro pradžia laikomas M. de Montenio (Montaigne) veikalas *Esė* (3 kn., 1580–1588). Lietuvių kritikoje Δ terminą pirmą kartą pavartojo B. Sruoga 1923. Lietuvių lit-ros istorijoje minėtini Δ rinkiniai: J. A. Herbačiausko *Dievo šypsenos* (1929), J. Kossu-Aleksandravičiaus (*Aisčio*) *Dievai ir smūtkeliai* (1935) ir kt. Šiuolaikinė eseistika įsitvirtino XX a. 7–8 deš. (E. Mieželaičio *Lyriniai etiudai*, 1964, *Antakalnio barokas*, 1971; Just. Marcinkevičiaus *Dienoraštis be datų*, 1981). Δ žanras tapo ypač populiarus Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę (M. Martinaičio *Papirusai iš mirusiųjų namų*, 1992; T. Venclovos *Vilties formos*, 1992; S. Parulskio *Nuogi drabužiai*, 2002; G. Radvilavičiūtės *Suplanuotos akimirkos*, 2004; *Šignakt aš miegosiu prie sienos*, 2010; A. Andriškevičiaus *Rašymas dūmais*, 2004; K. Navako *Du lagaminai sniego*, 2008; G. Beresnevičiaus, S. Gedos, D. Kajoko ir kt. knygos).

Estetinė distancija, tarp skaitytojo (ar kito meno suvokėjo, pvz., žiūrovo) ir meno kūrinio esantis santykis, nepriklausantis nuo suvokėjo asmeninės patirties, interesų ar skonio. Pvz., skaitytojas gali nemėgti eilėraščio, bet objektyviai pripažinti jo meninę vertę. Kita vertus, Δ yra esminis dalykas, padedantis suvokti kūrinį kaip estetinį faktą ir nepainioti jo su realybe. Šiame santykiyje tarp skaitytojo ir kūrinio dalyvauja ir rašytojas, kuris naudoja įvairias priemones, literatūrinės „strategijas“ Δ sukurti. Tokių priemonių pavyzdžiu galėtų būti vadinamoji defamiliarizacija (sukeistinimas) ar H. Radausko eilėraščiams būdingas realybės transformacijos principas, lyrinio subjekto nebuvimas. Δ konceptas suformuotas XX a., nors jo užuomazgų esama jau I. Kanto meno nesuinteresuotumo teorijoje. Δ sąvoką įtvirtino E. Bulou (Bullough) 1912 publikuotame str. „Psichinė distancija“ kaip meno faktorius ir kaip estetinis principas“.

Ezopinė kalba, graikų pasakėtininko Ezopo (*Aisōpos*) vardu vadinamas ypatingas kalbėjimas potekstėmis ir užuominomis, kurio dažniausiai griebiasi nedemokratiškų kraštų, kur egzistuoja griežta cenzūra, rašytojai. Δ būdinga alegorija, perifrazė, ironija, metonimija, naudojamos įvairios aliuizijos ir simboliai. Giliausias tradicijas jį turi Rytų Europos šalyse ir Rusijoje (A. Puškinas, M. Saltykovas-Ščedrinas, M. Bulgakovas, K. Čapekas ir kt.). Ją naudojo ir

kiti Europos autoriai, pvz., A. Fransas (France). Lietuvoje Δ buvo plačiai naudojama sovietinių metų lit-roje. Jos ženklų esama J. Grušo, K. Sajos, R. Lan-kausko, M. Martinaičio, S. Gedos ir kt. kūrinuose.

Groteskas (pranc. *grotesque* < it. *grottesco* – keistas, jmantrus, fantastiškas), komiškų, absurdiškų, tragiškų ir fantastiškų pradų jungtimis grindžiamas vaizdavimo būdas, kuriuo sukuriama deformuoti, iškreiptų dydžių ir pavidalų meniniai vaizdai, dažniausiai – tapyboje ir literatūroje.

Jau Antikos mene sutinkami fantastiški dekoratyviniai ornamentai ir piešiniai, su keisčiausiai susipynusiomis gyvūnų, augalų ir žmonių figūromis, tapo populiarūs Renesanso ir Klasicizmo dailėje ir architektūroje. Labai dažnai grotesko priemonės naudoja modernių laikų dailininkai (pvz., P. Pikasas (Picasso), lietuviai R. Sližys, Š. Sauka ir kt.).

Literatūroje Δ reiškiasi kaip prieštarų stilių (pvz., aukštojo ir žemojo, pakilaus ir pašaipaus, jausmingo lyrinio ir tragiškai liūdno, sentimentalaus ir pabrėžtinai šurpau), taip pat – kaip skirtingų dydžių, konvencijų (pvz., tikroviškos ir fantastinės), sąmoningų hiperbolių ir deformacijų, iracionalių veiksmų, absurdiškų situacijų sanklodos ir jungtys. Δ įprasminamas įvairiais žanrais ir žanrinėmis formomis, įvairios tematikos veikaluose bei kone visuose meninės struktūros lygmenyse: plėtojant diskursą (pasakojimą, dialogus), vaizduojant herojus, modeliuojant scenas ir situacijas. Vieni žymiausių kūrinių – F. Rable (*Rabalais*) *Gargantua ir Pantagruelis*, Dž. Svifto (*J. Swift*) *Guliverio kelionės*. Δ išplito Baroko ir Romantizmo laikais, tapo labai populiarus XX a. autorių kūryboje. Tarp žinomiausių Δ priemonės naudojančių rašytojų – E. A. Po (Poe), E. T. A. Hofmanas (Hoffmann), N. Gogolis, M. Saltykovas-Ščedrinas, F. Kafka, B. Brechtas, Dž. Orvelas (G. Orwell), K. Vonegutis (Vonnegut), absurdo teatro atstovai – S. Beketas (Beckett), E. Jonesko (Ionesco).

Lietuvių lit-je Δ kūrė V. Kudirka (satyrinės apysakos), I. Šeinius (romanas *Siegfried Imerselbe atsijaunina*), K. Binkis (pjesė *Generalinė repeticija*); itin įtaigus, šurpulinga ironija permelktas B. Sruogos pasakojimas *Dievų miške*; absurdiškomis scenomis, paraboliskais sugretinimais pasižymi A. Landsbergio, K. Ostausko, J. Grušo, K. Sajos, J. Glinšio groteskinės pjesės; tokio pobūdžio meninės priemonės naudoja satyrikai V. Žilinskaitė, J. Erlickas, J. Gimberis ir kt.

Hagiografija (gr. *hagios* – šventas + *grapho* – rašau), šventųjų gyvenimas, religinės krikščionių lit-ros rūšis, šventųjų gyvenimų aprašymai, fiksuojantys jų šventumo pasireiškimo, dažnai ir kankinystės istoriją. Pirmuoju Δ kūriniu laikomas šv. Atanazo (IV a.) parašytas šv. *Antano gyvenimas*. Iš V a. yra išlikusios Egipto ir Sirijos dykumų vienuolių asketų biografijos. Viduramžiais hagiografinės medžiagos rašytojai rėmėsi iš vad. *acta martyrum* (kankinių darbų) – teisminių protokolų apie pirmųjų krikščionių teismų

nuosprendžius, mirties bausmes; pranešimai dažnai būdavo užrašyti romėnų teismo raštininkų, o vėliau, patekę į krikščionių rankas, papildomi ir perdirbami. Δ kūriniai Viduramžiais turėjo *legendų* (lot. *legenda* skaitytini dalykai) pavadinimą, o iš jų sudarytos rankraštinės knygos vadinosi *legendų* (*Liber legendarius*) ir *kančių* (*Liber passionarius*) knygomis. Vienas žymiausių Viduramžių Δ paminklų – *Aukso legenda, arba Šventųjų skaitiniai* (*Legenda aurea*, liet. 2008) – 1263–1273 dominikono Jokūbo Voraginiečio parašytas *legendų* rinkinys lotynų k., kurio pasakojimai išdėstyti pagal liturginį kalendorių. Nuo 1643 jėzuitai leidžia visuotinius *Šventųjų darbus* (*Acta Sanctorum*), į kuriuos įtraukti ir Lietuvos šventieji. Lietuvos Δ pasakojimų tradicija yra susijusi su pirmųjų į Lietuvą vykusių misijonierių vardais ir veikla, užfiksuota užsienio kronikininkų. Hagiografinio pobūdžio pasakojime apie šv. Brunoną 1009 pirmą kartą paminėtas ir Lietuvos vardas. XIV a. gimė Vilniaus pranciškonų kankinių (Ulricho ir Martyno), nukankintų kunigaikščio Gedimino įsakymu tarp 1338–1342, legendos, kurių ankstyviausias variantas užrašytas vienoje XIV a. Prancūzijos pranciškonų kronikoje.

XIV a. atsirado legenda apie tris Lietuvos stačiatikių kankinius (Joną, Antaną ir Eustachijų), tarp 1354–1377 paskelbtus Stačiatikių bažnyčios šventaisiais. Pirmasis teksto variantas, bylojantis apie šiuos tris kankinius, priėmusius krikščionybę ir dėl to kunigaikščio Algirdo nukankintus, buvo sukurtas graikų k. Konstantinopolyje. Iš XVI a. apie tai yra išlikęs LDK stačiatikių Supraslio vienuolyno Δ pasakojimas bažnytine slavų k. XVI a. Lietuvos metraščiuose (Bychoveco kronikoje), vėliau M. Strijkovskio, A. Vijūko-Kojalavičiaus darbuose užrašyta legenda apie 14 Vilniaus pranciškonų, kurie taip pat buvę nužudyti kunig. Algirdo įsakymu, septyniems nukirtus galvas, o kitus, prikaltus prie kryžių, numetus nuo Plikojo kalno į Nerį. Jų garbei tarp 1613–1636 ant kalno buvo pastatyti trys kryžiai, o kalnas įgijo Trijų kryžių kalno vardą. Visi Δ kankinių pasakojimai pasižymi detaliu žiaurių kankinimo metodu aprašymu, turi daug „bendrųjų vietų“ (pvz., baudėjų reikalavimas išsižadėti krikščionybės ir kankinių pasiryžimas laikytis tikėjimo bet kokia kaina).

Prasidėjus Lenkijos ir Lietuvos karaliai šv. Kazimiero (1458–1484) kanonizacijos procesui XVI–XVII a. išplito hagiografiniai pasakojimai, liudijantys karaliai šventumą.

Pirmas stambus Lietuvos Δ paminklas lenkų k. – jėzuito Petro Skargos *Šventųjų gyvenimai* (1579), kuriame pateikta beveik 400 pasakojimų. A. Vijūkas-Kojalavičius *Įvairenybėse apie Bažnyčios padėtį ir būklę Lietuvoje* (1650) hagiografiniu stiliumi aprašė žymiausių Lietuvos jėzuitų biografijas ir nuopelnus, minėjo kitų konfesijų tikėjimo kankinius. Pirmi reikšmingi Δ kūriniai lietuvių k. yra M. Valančiaus veikalai *Žyvatai šventųjų* (1858) ir *Gyvenimai šventųjų Dievo* (1868).

Idioma, nemotyvuotas frazeologizmas, sustabdrėjęs desemantizuotas žodžių junginys. Nuo frazeologizmo skiriasi tuo, kad Δ , kaip vientiso žodžių junginio, prasmė yra nutolusi nuo jį sudarančių žodžių reikšmių, pvz., *griežti dantį* – pykti, *lupti ožius* – vėmti. Δ – vaizdingas, subjektyvų kalbančiojo santykį su tikrove, emocinį vertinimą rodantis žodžių junginys, kalbos gyvumo, stilistinės įvairovės šaltinis.

Imitacija (lot. *imitatio* – sekimas, mėgdžiojimas), ko nors pakartojimas, pasirinkto pavyzdžio kopijavimas; nuo Antikos iki XVIII a. pab. mimizė – įprastas meno kūrimo principas. Δ ypač būdinga Klasicizmo epochai, iš Antikos perėmusiai daugelį kanonų ir taisyklių. Romantizmui iškėlus originalumo reikalavimą Δ , kaip kūrybos principas, tapo nepopuliari. Modernizmas Δ vertina taip pat griežtai neįgijamai. Šiuolaikiniame mene ir lit-roje Δ virsta sąmoninga stilistine laikysena – kitų stiliaus imitavimas turi tikslą pasišaipyti (parodija) ar tiesiog kurti stilistinę kaukę (pastišas).

XIX a. pr. lietuvių lit-roje esama sekimų Antikos, vokiečių, lenkų autorių kūriniams (K. Donelaičio *Metų hegzametras*, pasakėčios).

Šiuolaikinėje lietuvių lit-roje imitacijos ir pastišo pavyzdys – M. Ivaškevičiaus pjesė *Madagaskaras*, 2004, kurioje imituojama tarpukario Lietuvos kalbinė stilistika.

Impresionizmas, dailės, muzikos, iš dalies lit-ros kryptis, atsiradusi XIX a. 8 deš. Prancūzijoje. Pavadinimą šiai krypčiai davė K. Monė (C. Monet) paveikslas „Impresija: Saulėtekis“ (1872). Pirmoji dailininkų impresionistų paroda surengta 1874. Δ protestavo prieš akademinę tapybai būdingą požiūrį į dailę kaip į tikrovės kopijavimą, iškėlė siekinį perteikti akimirkos įspūdį, nuotaiką, spalvų, šviesos ir šešėlių žaisimą. Δ suabejojo vieningos tikrovės buvimu ir į dėmesio centrą iškėlė kuriančiojo poziciją, požiūrio tašką, iš kurio vienaip ar kitaip matomas pasaulis. Žymiausi dailininkai-impresionistai: K. Monė, O. Renuaras (Renoir), E. Mane (Manet), K. Pissaro (Pissaro), E. Degas (Degas).

Iš dailės Δ terminą perėmė lit-ros kritika, tačiau literatūrinio Δ sąvoka nėra aiškiai apibrėžta. Impresionistais vadinami atskiri poetai (prancūzų – P. Verlenas (Verlaine), rusų – K. Balmontas), belgų rašytojas M. Meterlinkas (Maeterlink). Tačiau impresionistais neretai laikomi ir prancūzų simbolistai ar, pvz., anglų rašytojas O. Vaildas (Wilde). Δ dažniau siejamas su lyrika – jai, kaip ir dailei, būdingas įspūdžių fiksavimas, subjektyvaus santykio su gamta reiškimas; taip pat asociatyvus garsinių, regimųjų, kvapų ir kt. pojūčių jungimas, fragmentiška kompozicija, melodinga kalba. Vyraujanti impresionistinės poezijos nuotaika – liūdesys, melancholija. Δ terminas taip pat vartojamas apibūdinti prozai, kurioje vaizduojamas vidinis žmogaus gyvenimas, išorinis pasaulis ne aprašo-

mas, o parodomas per veikėjo ar pasakotojo psichikos prizmę. Šiuo atžvilgiu Δ bruožų esama M. Prusto (Proust), Dž. Džoiso (Joyce), Dž. Konrado (Conrad), V. Vulf (Woolf), K. Hamsuno ir kt. prozininkų kūryboje.

Lit-roje Δ terminas vartojamas ne krypčiai, o vaizdavimo būdai, pasaulėjautai nusakyti.

Lietuvių lit-roje Δ apraiškos susijusios su romantinėmis, simbolistinėmis tendencijomis. Ryškiausi Δ bruožai I. Šeinaus kūryboje (romane *Kuprelis*, apysakoje *Vasaros vaisės*), B. Sruogos poezijoje (ypač rink. *Dievų takais*, kur jausmo istorija išskaidoma į atskiras akimirkas). Δ stilistikos esama Šatrijos Raganos (apysaka *Viktutė*), A. Vaičiuliaičio, J. Jankaus ir kai kurių kt. autorių kūryboje.

Instrumentuotė (orkestruotė), nekanonizuoti kalbos, dažniausiai eiliuotos, sąskambiai (kanonizuotas sąskambis yra, pvz., rimas), padedantys sukurti stilistinį, estetinį, semantinį literatūrinio teksto savi-tumą.

- **Aliteracija**, raiškus, tikslingas priebalsių pakartojimas nedidelėse teksto atkarpose, pvz., „mėnuliu žalias obuolys“ (A. Marčėnas).

- **Asonansas**, vienodų ar to paties tipo balsių tikslingas pakartojimas, pvz., „Supasi, supasi lapai nubudinti“ (B. Sruoga).

Aliteracija ir asonansas dažnai vartojami kartu, pvz., „Mėlynų melodijų melai“ (H. Radauskas).

- **Eufonija**, kalbos skambesio darna, kurią sukurti padeda ir instrumentavimo (fonizavimo) priemonės.

- **Onomatopėja**, aliteracijos ar asonanso atmaina – tikrovės garsų pamėgdžiojimas kalbos garsais, pvz., J. Baltrušaičio eilėraštyje imituojamas varpo skambėjimas: *Vis gaudžia ir gaudžia, vis dunda ir dunda / Ir didina, daugina dovaną duotą.*

Interpretacija (lot. *interpretatio* – aiškinimas), teksto prasmės aiškinimas, komentavimas. Kiekviena Δ yra paremta perspektyvos perkėlimo principu (kai tekstas rašomas iš autoriaus perspektyvos, o suprantamas iš skaitytojo perspektyvos), bet tai nėra visiškai subjektyvi veikla. Lit-ros kūrinio prasmė randasi kaip teksto ir skaitytojo sąmonės sąveikos rezultatas. Interpretatoriaus subjektyvumą riboja teksto duomenys. Kita vertus, Δ svarbus ir socialinis, istorinis, biografinis kontekstas, padedantis suvokti kūrinio visumos prasmę.

Intertekstualumas, ryšys, kurį vienas ar kitas tekstas turi su kitais tekstais, pvz., Dž. Džoiso (Joyce) *Ulisas* su Homero *Odisėja* ar A. Mackaus eilėraštis „Triumfališkoji“ su D. Tomo (Thomas) eilėraščiu „Ir nebus mirties karalijos“. Δ gali reikštis kaip citata, anagrama, aliuizija, parodija, imitacija, pastišas ir pan. Struktūralizmo ir poststruktūralizmo

teorijos, įvedusios Δ terminą, pabrėžia, kad Δ nėra visai tas pats, kas vieno kūrinio įtaka kitam ar kūrinio šaltiniai. Δ susijęs su esminiu šių teorijų teiginiu, kad tekstas veikiau yra ne nuoroda į išorinį pasaulį, o į vidinius savo paties ryšius ir į kitus tekstus.

Ironija (gr. *eirōneia* – apsimetimas), perkeltinis reikšmės vartojimas, kai žodis ar žodžių junginys įgyja priešingą reikšmę. Kaip literatūrinis tropas Δ yra metaforos ir metonimijos paribio zonoje, nors labiau linkstama Δ priskirti metonimijos tropams. Δ reiškiasi įvairiausiomis formomis: nuo subtilaus pasiūlymo iki sarkazmo; satyrinėje literatūroje Δ tampa dominuojančia išraiškos priemone. Visas Δ spektras priklauso jau ne vien stilistikos, bet ir pasaulėvaizdžio sferai. Vokiečių Jenos mokyklos atstovai (A. Šlegelis (Schlegel) buvo sukūrę romantinės Δ teoriją, pagrindžiančią visapusiškai ironišką požiūrį į būtį. Egzistencinė arba kosminė Δ itin būdinga moderniai literatūrai, kur Δ yra vienintelė įmanoma racionali santykio su nežmoniška tikrove forma (pvz., B. Sruogos *Dievų miškas*, kai kurie A. Škėmos *Baltos drobulės* fragmentai). Δ gali būti nukreipta ir į pačią lit-ros istoriją, kai neva rimtai naudojamos literatūrinės klišės, nusidėvėję poetizmai ir pan. (H. Radausko poezija, J. Savickio novelės).

Be žodinės Δ dar išskiriamos dramatinė ir situacijos Δ. Dramatinė Δ atsiranda tuomet, kai žiūrovai žino tai, ko pagrindinis pjesės personažas žinoti negali. Situacijos Δ sukuria neatitikimas tarp personažo veiksmų ir jo lūkesčių. Pvz., Sofoklio tragedijoje *Karalius Oidipas* herojus, norėdamas išvengti orakulo pranašystės, jog jam lemta nužudyti savo tėvą ir vesti motiną, bėga, palikdamas namus, bet galop taip ir atsitinka.

Katekizmas (gr. *katēchēsis* – pamokymas), glaudtas krikščionių tikybos išdėstymo vadovėlis, vienas iš bažnytinės lit-ros žanrų. Išpopuliarėjo XVI a., kai reformacijos, o vėliau ir Katalikų bažnyčios reformos atstovai ėmė stengtis kuo plačiau tautinėmis kalbomis skleisti savas tikėjimo tiesas. Pirmas žymus protestantų (liuteronų) Δ buvo parašytas M. Liuterio (1529), juo vėliau naudojosi daugelio šalių protestantų Δ sudarytojai. Pavyzdinis XVI a. katalikų Δ, parengtas Tridento susirinkimo nutarimu, buvo išleistas 1566. Senojoje lietuvių lit-roje Δ – vertingi kalbos ir religinės minties istorijos paminklai. Pirmąjį lietuvišką Δ sykiu su kitais tekstais, sudėtai į pirmąją lietuvišką knygą, paruošė M. Mažvydas (*Katekizmo prasti žodžiai*, 1547). Jis buvo skirtas pasauliečiams, sudarytas remiantis dviem lenkiškais Karaliaučiuje išleista liuteronų Δ – 1545 J. Seklucjano ir 1546 J. Maleckio, bei lotynišku J. Vilicho (Willich) Δ. Jį sudarė 5 dalys: Dešimt Dievo įsakymų, Credo (apaštališkasis krikščionių tikėjimo išpažinimas), „Tėve mūsų“, Sakramentų aiškinimas, krikščioniškos doros įstatymai Bažnyčios atstovams ir pasauliečiams. Manoma, kad pirmasis lietuviškas katalikų Δ, sudarytas pagal vo-

kiečių jėzuito P. Kanizijaus (Canisius) Δ, buvo išleistas 1585, tačiau nė vienas šios knygos egz. nežinomas. 1595 M. Daukša išleido antrą lietuvišką katalikų Δ (*Katekizmas, arba mokslas kiekvienam krikščioniui privalus*, Vilnius), verstą iš lenk k., kuris yra pirmoji žinoma LDK lietuviška knyga. Krokuvėje išleisto ispanų jėzuito J. Ledesmos dialoginio Δ vertimas gana laisvas, su originaliais intarpais. Pirmą lietuvišką kalvinistų Δ 1598 parengė M. Petkevičius *Poliskí z litewskim katechism* (*Lenkiškas ir lietuviškas katekizmas*, Vilnius). Jis buvo pažodžiui verstas iš 1594 Vilniuje išleisto lenkiško LDK kalvinistų Δ, kurio parengėju laikomas Vilniaus kalvinistų kunigas J. Sudrovijus. Petkevičiaus Δ tekstas buvo išspausdintas dviem – lenkų ir lietuvių k., sudarytas kalvinistų Δ būdinga klausimų ir atsakymų forma. Lenkų k. kalvinistai jau nuo 1554 įvairiuose LDK miestuose spausdino savo Δ Vėlesnius lietuviškus Δ yra rengę B. Vilentas, S. Minvydas ir J. Božimovskis, J. Želzavičius, M. Valančius ir kt. XIX–XX a., įsigalint įvairiems pasaulietinės lit-ros žanrams, Δ praranda savo, kaip lit-ros objekto, reikšmę.

Kelionių literatūra, lit-os kūriniai, kuriuose aprašomos kelionės. Neturi griežtesnių žanrinių rėmų nei turinio, nei formos atžvilgiu. Tai gali būti kelionės ir jos nuotykių arba egzotiškų, nežinomų kraštų, žmonių, papročių, religijų ar kultūros paminklų aprašymas atsiminimų, dienoraščio, laiškų, reportažo ar kt. formomis. Nėra griežtos ribos tarp publicistinės bei grožinės Δ. Grožiniame kūrinyje labiau išryškinama vidinė, dvasinė kelionės prasmė ir patiriami herojaus išgyvenimai. Jau antikinėje Graikijoje žinytų pobūdžio Δ buvo vienas iš grožinės prozos šaltinių, pateikiančių daug informacijos apie pasaulį (graikų geografo ir keliautojo Pausanijaus *Vadovas po Heladę*, II a. pr. Kr.). Δ Antikoje turėjo itinarijų (lot. *iter* – kelias, kelionė) pavadinimą, prigijusį ir Viduramžių krikščionių piligrimų į šventąsias vietas aprašymams. Vienas pirmųjų tokių kūrinių – *Burdigalos, arba Jeruzalės žinytas* (IV a.), pateikiantis išsamius duomenis apie Jeruzalę, bei *Žinios apie 14 miesto regionų* (IV a.), aprašantis šventąsias Romos vietas. Viduramžiais egzistavo ir kelionių į egzotiškų, nežinomų šalių aprašymai. Populiariausias tokio žanro pavyzdys – M. Polo, 1271 išvykusio į Kiniją ir ten praleidusio 17 metų, *Pasaulio aprašymas* (1298). Itin populiarūs Δ buvo Renesanso ir Baroko epochose, kuomet sukurti ir pirmieji šios rūšies lit-os kūriniai Lietuvoje, daugiausia lotynų ir lenkų k. Ankstyvajai Lietuvos Δ būdinga dienoraščio forma: J. Radvilos (1556–1600) *Kelionės į Italiją 1575 m. aprašymas* (išl. tik XX a.), jo brolio M. K. Radvilos Našlaitėlio (1549–1616) *Kelionė į Jeruzalę* (lot. 1601, liet. 1990) ir kt. Pastarasis kūrinys išleistas daugelį kartų įvairiomis k. (lotynų, lenkų, vokiečių, rusų) tapo XVII a. Europos bestselleriu. M. K. Radvila Našlaitėlis jame aprašė savo piligriminę kelionę į šventąją žemę ir Egiptą 1582–1584, didžiausią dėmesį skirdamas detaliam įvairių šalių etnografinių,

religinių papročių išryškiniui, geografijos, istorijos, socialinės aplinkos faktams.

XVIII a. Δ ryškėjo vis daugiau publicistinio traktato bruožų (pvz., rusų rašytojo A. Radiščevo *Kelionė iš Peterburgo į Maskvą*, 1790, liet. 1950), XIX a. išpopuliarėjo meno ir kultūros paminklų sukeltų įspūdžių fiksavimas (pvz., J. V. Gėtės (Goethe) *Kelionė į Italiją*, t. 1–3, 1816–1829), istorijos ir esamojo meto santykio apmąstymas. Dienoraštinės Δ pavyzdys, parašytas išraiškingu beletristiniu stiliumi – Prūsų Lietuvos mokslininko ir rašytojo, kunigo L. Rėzos vokiečių k. parašyta *Žinios ir pastabos apie 1813 ir 1814 metų karo žygius* (1814, liet. 1999), kurioje aprašomi paties L. Rėzos, Prūsijos armijos pamokslininko, Napoleono karų metu atsidūrusio įvairiose šalyse (Lenkijoje, Čekijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje, Anglijoje), patirti įspūdžiai. L. Rėzos dienoraštyje vertinami politiniai įvykiai, smerkiama Napoleono tironija, iškeliamos patriotinės Prūsijos idėjos, tačiau svarbiausias dėmesys skiriamas tautų ir kultūrų lyginimui, jų privalumų ir trūkumų, kultūrinių vertybių charakteristikai.

Naujieji kelionių aprašymai dažniausiai susiję su siekiu pažinti egzotiškus kraštus, įvairių kultūrų prigimtį ir savitumą, todėl įgauna populiarių kulturologinių pasakojimų pobūdį. Autentiškais patyrimais išsiskiria J. Ivanauskaitės knygos *Ištrėmtas Tibetas* (1996) ir *Kelionė į Šambalą* (1997), kuriose kelionės pateikiama kaip svarbus herojės vidinės istorijos momentas ir bandymas atrasti tikruosius dvasios namus.

Klasicizmas (lot. *classicus* – pavyzdinis):

1. antikinės Graikijos ir Romos estetikos, retorikos principų laikymasis lit-roje ir mene.
2. meno stilius, reiškęsis XVII–XVIII a. lit-roje, XVII–XIX a. vaizduojamajame mene, XVIII–XIX a. pr. muzikoje. Δ gimtine laikoma XVI a. pab. Italija, tačiau labiausiai jis išplito XVII a. Prancūzijoje. Δ pabaiga susijusi su Romantizmo estetinių kriterijų įsigalėjimu. Δ lit-ros teorija rėmėsi antikinė retorika (Aristotelis) ir savo meto racionalistine filosofija, suformulavusia protu pažinios gamtos ir pasaulio principus, teigusia loginio mąstymo prioritetą (R. Dekartas (Descartes)). Δ meno principas buvo dviejų svarbiausių ir amžinųjų vertybių – grožio ir tiesos – dermė. Kadangi pasaulis buvo suvokiamas kaip valdomas pusiausvyros ir harmonijos dėsniais, tai ir menas turėjo būti šios sąveikos pažinimo priemonė, pagrįsta ne fantazija ir išmone, bet tikrovės atspindėjimu. Tikrovės vaizdavimas turėjo būti ne detalus, „veidrodinis“ jos pakartojimas, bet tam tikrų jos dėsnų, lemiančių grožį, išryškiniams; meno išraiškos priemonės – pavaldžios protui. Δ menininkai savo meno sampratos idealą matė antikiniuose meno kūriniuose, todėl propagavo sekimą jų estetinėmis normomis, remiantis jomis formulavo savo lit-ros kūrinio turinio ir formos taisykles. Viena pagrindinių taisyklių reikalavo laikytis stiliaus tinkamumo teorijos: aukštasis stilius naudojamas odėje, epe, tragedijoje, vidurinis – elegijoje, poemoje, dialoge; žemasis – satyroje ir komedijoje. Δ stiliaus

teorija reikalavo laikytis saiko, harmonijos, padomumo, įprastumo, įtikinamumo normų. Neigiamai vertintas stilių ir žanrų maišymasis. Egzistavo žanrų hierarchija: lyrikoje aukščiausia vietą užėmė odė ir himnas, epikoje – epas ir aprašomoji poema, dramaturgijoje – tragedija. Pastarojoje reikalauta laikytis trijų vienūmų – veiksmo, laiko ir vietos – principo. Žymiausias Δ teorinių principų apibendrintojas – N. Bualo (Boileau, *Poezijos menas*, 1674, liet. 1981).

Tipiškiausi Δ atstovai Prancūzijoje – dramaturgai: tragedijų autorius P. Kornelis (Corneille) (*Sidas*, 1636) ir Ž. Rasinas (Racine) (*Fedra*, 1677), komedijų autorius Ž. B. Moljeras (Molière) (*Šykštuolis*, 1668), pasakėtininkas Ž. de La Fontenas (de La Fontaine), XVIII a. – filosofas ir rašytojas Volteras (Voltaire). Kitose šalyse Δ stilius reiškęsi žymiai silpniau. Vokietijoje jis siejamas su vėlyvąja J. V. Gėtės (Goethe) (*Hermanas ir Drotėja*, 1798) ir F. Šilerio (Schiller) (*Mesinos nuotaka*, 1804) kūryba.

Lietuvoje (ir Prūsų Lietuvoje) Δ reiškęsi Apšvietos epochos (XVIII a. vid. – XIX a. pr.) lit-roje, kurioje gyvavo Δ būdingi žanrai (aprašomoji ir didaktinė poema, odė, pasakėčia, eiliuota satyra, idilė, literatūrinis laiškas ir kt.). Δ stilius dominavo lotyniškoje, lenkiškoje ir vokiškoje (pvz., A. Strazdo, L. Rėzos) poezijoje, ryškių šio stiliaus apraiškų yra lietuviškoje K. Donelaičio, A. Klemento, D. Poškos, S. Stanevičiaus, S. Valiūno kūryboje.

Kompozicija, literatūros kūrinio elementų, jo dalių išdėstymas. Δ yra sąlygota lit-ros rūšies (drama skirstoma veiksmais, epizodais, prozos kūrinys – dalimis, skyriais, poetinis tekstas – strofomis), žanro, krypties (klasicizmas kėlė griežtas Δ taisykles, romantizmas įtvirtino fragmentišką Δ), taip pat priklauso nuo konkrečios kūrinio medžiagos ir individualaus autoriaus pasirinkimo. Nuo Antikos buvo įsigalėjęs Δ kaip kūrinio dalių sutvarkymas pagal harmonijos ir simetrijos principus, supratimas. Svarbiausi Δ atskaitos taškai yra *pradžia* ir *pabaiga*. Jie gali būti akcentuoti, atitikti tam tikras taisykles. Tokie pradžios ir pabaigos akcentai yra, pvz., *prologas*, įžanga, tiesiogiai nesusijusi su kūrinio veiksmu, bet nurodanti jo priežastis, *epilogas* – papasakotos istorijos apibendrinimas, autoriaus kreipimasis į skaitytoją ir pan. Be prologo ir epilogo, kūrinys gali turėti atskiras dalis – pratarinę ir *pabaigos žodį*, kurie dažnai taip pat būna parašyti kreipimosi į skaitytoją forma, išsako autoriaus tikslus ar apibendrina kūrybinį rezultatą. Atskiras pabaigos variantas yra vadinamasis *happy end*, „laiminga pabaiga“, būdinga pasakai, komedijai, melodramai. Priklausomai nuo atskirų kūrinio elementų jungimo griežtumo, skiriama griežta, arba uždara, Δ (pvz., soneto) ir laisva, arba atvira, Δ (modernaus, pvz., M. Prusto (Proust), romano).

• **Architektūra**: 1. kompozicijos sinonimas, 2. kompozicijos aspektas, kai žiūrima teksto elementų sugrupavimo, pvz., pagal simetriškumo ir asimetriškumo, statiškumo ir dinamiškumo ir pan. principus.

• **Ciklas**, keletas lit-ros kūrinių (eilėraščių, apsakymų, romanų), sujungtų į vieną bendrą kūrinių. Δ paprastai turi bendrą pavadinimą, o atskiri jo kūriniai – savus pavadinimus arba vietą Δ nurodantį skaičių. Atskirus Δ kūrinius dažnai sieja panašūs kompoziciniai principai, o atskirų Δ dalių išsidėstymas gali sudaryti savitą kompoziciją (pvz., V. Mykolaičio-Putino „Viršūnės ir gelmės“). Jungiamuoju principu gali būti tas pats herojus (K. Majaus romanų Δ apie indėnus), atmosfera ir pasakotojo pozicija (J. Apučio „Trys novelės su šunimi“) ar būtinybė per atskirus fragmentus išreikšti visumą (B. Sruogos eil. Δ *Dievų takais*, kur vienas jausmas tarsi išskaidomas į atskirus fragmentus). Televizinis Δ atitikmuo yra *serialas*.

• **Dilogija**, dviejų draminių ar stambiosios prozos kūrinių grupė, kurių kiekviena dalis turi atskirą pavadinimą, o kartais – ir abi dalis jungiantį pavadinimą. Δ galėtume laikyti B. Pūkelevičiūtės romanus *Aštuoni lapai* ir *Devintas lapas*.

• **Trilogija**, pagal tuos pačius principus kaip ir dilogija sudarytas ciklas ar grupė, susidedanti iš trijų kūrinių, pvz., J. Paukštelio romanų Δ *Netekėk saulele, Čia mūsų namai, Kaimynai*.

• **Tetralogija**, pagal tuos pačius principus kaip dilogija ar trilogija sudarytas ciklas ar grupė, susidedanti iš keturių kūrinių (pvz., T. Mano (Mann) tetralogija Senojo Testamento motyvais *Juozapas ir jo broliai*, par. 1925–1943, liet. 1996–2003. Buvo populiarī anti-kiniame teatre – vienos dienos repertuarą sudarydavo trys tragedijos ir satyrinė drama.

Kontekstas, teksto dalys, esančios konkrečios jo atkarpos kaimynystėje (prieš ar po tos atkarpos); visa, kas nėra vieno ar kito teksto dalis, t. y. biografines, socialines, kultūrinės teksto sukūrimo aplinkybės, kūrinio leidybos ir funkcionavimo visuomenėje istorija, skaitytojo intencijos kūrinio atžvilgiu ir pan. Vienos lit-ros teorijos linksta griežtai atskirti tekstą kaip uždarą, savus dėsnius turinčią sistemą, nuo to, kas yra už tos sistemos ribų (Naujoji kritika, struktūralizmas, poststruktūralizmas, semiotika); kitos, atvirkščiai, kūrinį linkusios aptarti būtent susiejant jį su Δ (psichoanalitinė, genetinė kritika, literatūros sociologija). Naujausiose komunikacijos teorijose linkstama griežtai nebeatskirti teksto ir Δ, pastarąjį laikant pranešimo (teksto) dalimi.

Kontrafakcija (lot. *contrafactio* – klastojimas): 1. sąmoningai neteisingas knygos išleidimo vietos, laiko arba autorystės nurodymas, norint nuo cenzūros nuslėpti tikruosius faktus. Pirmoji žinoma liet. knygos Δ – LDK evangelikų reformatų *Knyga nabažnystės krikščioniškos* – 1684 išspausdinta pakartotinai Karaliaučiuje, nurodant pirmojo leidimo datą (1653) dėl sustiprėjusio katalikų Bažnyčios draudimo. Daug kontrafaktinių knygų išėjo liet. spaudos draudimo laikotarpiu (1864–1904), kuriose, klaidinant carinę

cenzūrą, buvo neteisingai nurodomi leidimo metai ir spausdinimo vietos.

2. autorinių teisių pažeidimas – veikalo perspausdinimas ir platinimas be autoriaus žinios ir sutikimo.

Laikas, vaizduojamojo pasaulio matmuo, apibūdinantis personažų išsidėstymą laiko atžvilgiu: kokio nors veiksmo pradžios, tęstinumo ir pabaigos nuorodos tekste; pasakojimo Δ – santykiai tarp įvykių istorijoje ir jų papasakojimo tekste: pateiktų įvykių tvarka, trukmė (greitis) ir dažnis.

Skiriamas papasakotos istorijos Δ ir pasakojimo Δ. Paprastai epiniuose kūriniuose pasakojama būtuojų laiku apie tai, kas jau įvyko. Vidinio monologo romanuose esama bandymų papasakoti esamuojų laiku tai, kas vyksta tarsi dabar. Kartais (dienoraštyje ar kitur) įvykių pasakojimo Δ gali būti apibrėžtas. Δ, kaip kūrinio tema, aiškinamas arba kaip kaita (linijinis), arba kaip pasikartojimai (ciklinis). Manoma, kad lietuvių poezijoje linijinio laiko sampratą įtvirtino Maironis. Metų arba paros Δ gali simbolizuoti žmogaus gyvenimo tarpsnius (gyvenimo rytas, ruduo). Svarbus pasakotojo ir veikėjo santykis su praeitimi, dabartimi ir ateitimi, atminties ir užmaršties problemos.

Įvykių pateikimo tvarka nustatoma lyginant įvykių seką papasakotoje istorijoje ir jos pasakojime: gali būti „užbėgama įvykiams už akių“ ir papasakojamas vėlesnis įvykis (prospekcija) ir gali būti papasakojamas ankstesnis įvykis (retrospekcija). Tradicinė proza stengiasi palaikyti įvykių nuoseklumą, chronologijos įspūdį. Pasakojimas pagreitėja arba sulėtėja priklausomai nuo to, kiek nesutampa įvykių ir jų pasakojimo trukmė: pasakojimas greitas tada, kai įvykiai tik nurodomi, trumpai aptariami, o lėtas – kai įvykiai išsamiai pateikiami. Sulėtėjęs pasakojimo tempas išryškina svarbesnes istorijos dalis. Pasikartojantys įvykiai istorijoje gali būti nekartojami jos pasakojime, ir atvirkščiai – tai įvykių dažnumo problema. Modernioje prozoje svarbu ne palaikyti Δ nuoseklumo įspūdį, o sukurti subjektyvų jo išgyvenimą.

Laiškas, raštiškas, dažniausiai privatus, kreipimasis į konkretų adresatą. Šalia privataus Δ egzistuoja kitos Δ formos: politinis įsakymas arba kreipimasis, adresuotas kokioms nors visuomenės grupėms, ganytojiškas Δ (vyskupo kreipimasis į parapijiečius), atviras Δ (viešas kreipimasis į konkretų adresatą, norint atkreipti visuomenės dėmesį į jame keliamas problemas). Δ forma yra plačiai naudojama įvairių laikotarpių ir žanrų raštijoje. Δ forma sukurta lit-ra vadinama epistolografine (lot. *epistula* – laiškas). Epistolografija taip pat vadinama Δ rašymo teorija, susiformavusi jau Antikoje, iki pat XVIII a. pab. Europoje, taip pat ir LDK, buvusi mokyklinių retorikos studijų dalis. Antikiniai, ypač sen. Romos (Platono, Cicerono, Epikūro) Δ žymiai paveikė tolesnę Δ teoriją ir praktiką. Δ forma vartota ir Biblijoje, Naujajame Testamente (Apaštalu laiškai), ji buvo mėgstama

daugelio Viduramžių autorių (šv. Augustinas). Ypačingą vietą Δ užėmė XVI–XIX a. Europos lit-ros istorijoje. Žymūs Δ rašytojai buvo F. Rablė (Rabelais), B. Paskalis (Pascal), Ž. Ž. Ruso (Rousseau), D. Didro (Diderot), Volteras (Voltaire) Prancūzijoje, Dž. Lokas (Locke) Anglijoje, J. V. Gėtė (Goethe), F. Šileris (Schiller), T. Manas (Mann) Vokietijoje, I. Turgenovas, F. Dostojevskis Rusijoje ir kt. Δ forma lit-roje ypač išpopuliarėjo XVIII a. (pvz., J. V. Gėtės romanas *Jaunojo Verterio kančios* parašytas laišku forma). Δ rašymo teorijos elementai buvo svarbus pagrindas XVIII a. Europoje išplisusiai periodinei publicistikai – laikraščiams ir žurnalams (Lietuvoje nuo 1790).

Δ yra ankstyviausi Lietuvos rašto paminklai. Lietuvos karalius Mindaugas XIII a. įkūrė valstybės raštinę, iš kurios siuntė laiškus popiežiui bei rašė donacinius (dovanojimo) aktus Vokiečių ordinui. Yra išlikę šeši Didžiojo kunigaikščio Gedimino lotyniškų Δ, rašytų 1323–1324 Vilniuje, nuorašai, adresuoti popiežiui Jonui XXII bei Vokietijos miestams. Žinoma ir daugiau Viduramžių reikšmingų politinio pobūdžio Δ (pvz., 1416 žemaičių laiškas-skundas Konstanco bažnytiniam susirinkimui). Renesanso humanistai sukūrė ir vystė naujas Δ rašymo tradicijas, paremtas humanistine iškalba, pasaulėžiūros elementų deklaracija, autobiografinių detalių gausa. Viešo Δ. forma buvo parašytas pirmasis Lietuvos protestantų manifestas – A. Kulviečio *Tikėjimo išpažinimas* (1543). Daugybė išlikusių Renesanso, Baroko ir vėlesnių epochų Δ (pvz., M. Mažvydo 13 lotyniškų Δ (liet. 1974), gausi LDK didikų Radvilų korespondencija, karaliaus Žygimanto Augusto ir Barboros Radvilaitės Δ (liet. 2001) yra reikšmingi ne tik kaip LDK raštijos palikimas, bet ir kaip svarbūs, dažnai vieninteliai, istoriniai šaltiniai ir dokumentai. Δ rašymo tradicija lietuvių k. susiformavo XIX a. pr., kada eiliuotus Δ ėmė rašyti žemaičiai A. Klementas, D. Poška, S. Valiūnas. Susirašinėjimas laiškais išplito tarp XIX a. pr. rašytojų ir inteligentų (Žemaitės, P. Višinskio, Šatrijos Raganos, J. Biliūno ir kt.). Δ laikomi savita ir vertinga rašytojų kūrybinio palikimo dalimi ir leidžiami atskiromis knygomis (Šatrijos Raganos *Laiškai*, 1986; J. Lindės-Dobilo *Laiškai*, 1999; Vaižganto *Laiškai Klimams*, 1998, J. Aisčio *Laiškai 1929–1973*, 2004).

Lietuvos tarpukario lit-roje Δ tapo ir grožinės lit-ros žanrine forma (T. Tilvyčio romanas *Ministerijos Rožė*, 1931, parašytas mašininkės laišku forma). Gana dažna Δ forma ir šiuolaikinėje lit-roje (E. Liegutės pjesė *Povilas ir Marija*, 1983, sukurta iš P. Višinskio ir Šatrijos Raganos laišku; R. Gavelio romanas *Jauno žmogaus memuarai*, 1991).

Literatūrinė spauda

Aidai, kultūrinis lietuvių išėivijos žurnalas, atstovavęs krikščioniškajai pasaulėžiūrai, ėjęs 1944–1991. Pradėtas leisti Miunchene: du pirmieji numeriai – rotatoriumi, vėliau spaustuvėje. Spausdintas keliuose Vokietijos miestuose, redagavo K. Bradūnas, J. Grinius, P. Jurkus, nuo 1949 leido JAV lietuviai pranciškonai

Kennebunkporte, vėliau – Bruklina. Amerikoje 1950–1964 žurn. redagavo A. Vaičiulaitis, 1965–1980 – dr. J. Girnius, nuo 1980 – poetas pranciškonas L. Andriekus. Žurn. struktūra beveik nesikeitė, tematika buvo labai universali, tačiau vyravo str. visuomenės gyvenimo, grožinės literatūros, meno, religijos klausimai. Kiekviename numeryje (per metus išėidavo 10) buvo publikuojama grožinė lit-ra – pripažintų lietuvių literatūros meistrų ir pradedančiųjų kūriniai. Nuo 7 deš. pab. pradėta spausdinti ir okupuotos Lietuvos poetų kūriniai (A. Baltakio, S. Gedos, J. Juškaičio, M. Martinaičio, Eug. Matuzevičiaus, J. Vaičiūnaitės, R. Mikutavičiaus). Publikuota daugelio iškilių išėivijos prozininkų (V. Krėvės, M. Katiliškio, L. Dovydėno, A. Vaičiulaičio ir kt.) kūryba, iš Lietuvos pasirodė J. Apučio, J. Grušo, R. Lankausko, J. Mikelinško tekstai. Paskelbta vienaveiksmių pjesių ar jų ištraukų (V. Alanto, F. Kiršos, K. Ostrausko, B. Pūkelevičiūtės), keletas daugiaveiksmių pjesių (J. Griniaus, A. Landsbergio, V. Mykolaičio-Putino, A. Škėmos, A. Sluckaitės-Jurašienės). Išspausdinti net 150 poetų, 61 prozininko ir 13 dramaturgų kūriniai. Kritikos baruvos darbuos J. Girnius, L. Andriekus, A. Baronas. Nemaža vietos skirta užsienio lit-rai: su ispaniškai kalbančių šalių lit-ra supažindindavo B. Cipliauskaitė ir P. Gaučys, apie vokiečių, anglų ir italų lit-rą daugiausia rašė Alf. Šešplaukis. Atgimimo metais žurnalas sustojo ėjęs, nuo 1992 Vilniuje leidžiamas jungtinis žurn. Naujasis židinys–Aidai.

Akiračiai, kultūrinis, visuomeninis ir politinis liberalios pakraipos išėivijos mėnraštis, ėjęs 1968–2005 iš pradžių Čikagoje, nuo 2005 vasario 16 iki 2010 balandžio – Kaune. JAV leidinį tvarkė redakcinė kolegija: K. Drunga, L. Mockūnas, Z. Rekašius, T. Remeikis, J. Šmulkštys, V. Zalatorius ir kt. Čikagoje išėjo 365 mėnraščio numeriai, kuriuose išspausdinta 4060 publikacijų įvairiausiomis temomis. Bendradarbiavo skirtingų ideologinių srovių ir įsitikinimų žmonės, skelbę neretai kontroversines mintis, tačiau ieškoję optimalių būdų palaikyti išėivijos ryšius su Lietuva. Kaune leidinį faktiškai redaguoja E. Aleksandravičius.

Ateitis, moksleivių ateitininkų katalikiškas mėnesinis žurnalas. Pradėtas leisti kaip žurn. *Dragija* priedas, 1913–1940 ėjo kaip savarankiškas mėnraštis Kaune. Redagavo P. Dovydaitis, K. Kecioris – Zupka, K. Bradūnas ir kt. Pirmus kūriniai čia paskelbė V. Mykolaitis-Putinas, S. Nėris, J. Paukštėlis ir kt. 1946–1949 leistas karo pabėgėlių stovyklose Vokietijoje, 1950–1994 Niujorke ir Čikagoje. Redagavo V. Žvirgzdys (tikr. Vardys), P. Jurkus, J. Petrėnas, K. Trimakas, D. Bindokienė, kt. Žurnale buvo publikuojama jaunųjų literatų kūryba, vėliau ne vienas jų tapo žymiu rašytoju.

Aušrinė, liberaliosios krypties žurnalas moksleivijai, pradėjęs eiti 1910 kaip laikr. *Lietuvos žinios* priedas. Redagavo Maskvos, nuo 1914 – Peterburgo aukštųjų

mokyklų studentai lietuviai. Iniciatoriai – studentas teisininkas, perspektyvus lit-ros kritikas (vėliau tapęs politiku) S. Šilingas, pasaulėžiūros gaires braižė studentas filosofas R. Bytautas. Žurn. epigrafas – Maironio žodžiai: „Į darbą, broliai, vyrs į vyrą, / Šarvuoti mokslu įstabiui! / Paimsme arklą, knygą, lyrą / Ir eisme Lietuvos keliu“, reiškę žurnalo programą (demokratizmas, nepartiškumas, tautiškumas). Δ skatino jaunimą imtis visuomeninės veiklos, lavintis kuopelėse: studijuoti gimtąją kalbą, istoriją, lit-rą, rinkti tautosaką. Ryškiausi Δ literatai – Z. Gaidamavičius-Gėlė ir A. Žukauskas-Vienušis. Bendradarbiau B. Sruoga, K. Binkis, I. Šeinius ir kt. Iki I pasaulinio karo išleista 31 numeris, dalis jų turėjo priedus, pvz., *Vasaros darbai* (spausdino moksleivių surinktą tautosaką). Karo metu žurn. nebuvo leidžiamas. 1917 Voroneže išspausdinti dar 5 numeriai. 1919–1926 Δ leidžiama Marijampolėje, vėliau Kaune jau kaip aušrininkų organizacijos – socialistinės moksleivijos leidinys. Bendradarbiau aušrininkai K. Boruta, K. Jakubėnas, V. Montvila, kt.

Gabija, pirmasis literatūros almanachas, pasirodęs Krokuvėje (Lenkija) 1907 J. A. Herbačiausko pastangomis ir skirtas A. Baranauskui atminti. Pratarmėje J. Basanavičius pasakoja apie savo draugystę su Baranausku, jo pažiūras, vidinį poeto ir kunigo konfliktą. Spausdinami straipsniai ir eilėraščiai, skirti Baranauskui, ir jaunų literatų kūryba. Δ autoriai – A. Jakštas, K. Sakalauskas-Vanagėlis, M. Gustaitis, Jovaras ir kt. Ypač svarbūs S. Kymantaitis (eil. „Vėlė – kibirkštėlė“, grotieskiškas prozos vaizdelis) ir J. A. Herbačiausko (metaforiškas etiudas „Genijaus meilė“, rafinuota misterija „Lietuvos griuvėsių himnas“) kūriniai. Ši kūryba liudijo naujų kelių ieškojimus – modernistinių kryptių (neoromantizmo, impresionizmo, simbolizmo) pradžių lietuvių lit-roje.

Granitas, vienkartinis lit-ros almanachas. Pasirodė 1930 Kaune, redagavo J. Keliuotis, grįžęs iš Paryžiaus ir nusiteikęs ugdyti modernią lit-rą. Straipsnyje „Poezijos meno problema“ teigė, kad leidinys bus modernus, nes „konservatyvizmo kelias tinka tik lepšiams ir tinginiams“, ir laikysis „didžiųjų katalikybės principų“. Subūrė jaunus kūrėjus, publikavo B. Brazdžionio, S. Anglickio, S. Nėries, P. Orintaitės, A. Dičpetrio ir kt. eil., A. Vaičiulaičio, J. Banaičio, A. Briedžio prozą, J. Griniaus str. „Romantizmas ir moderniosios literatūros srovės“. Almanachas pažindino ir su moderniąja Vakarų lit-ra, spausdino Š. Georgės (S. George), F. Werfelio (Werfel), R. M. Rilksės, O. Milašiaus, P. Klodelio (Claudel) kūrinių vertimų, J. Keliuotio str. „Moderninės prancūzų literatūros estetika“. Δ skelbtą meno atnaujinimo programą vėliau plėtojo žurn. Naujoji romuva, vadovaujamas to paties red. Keliuotio.

Keturi vėjai, 3 deš. avangardistinis lit-ros sąjūdis ir jo leistas to paties pavadinimo žurnalas. Sąjūdžio pra-

džia – apie 1922, kai išėjo vienkartinis leidinys *Keturių vėjų pranašas* su programiniu K. Binkio eil. „Salem aleikum“ ir manifestiniu *Keturių vėjų* kurijos pareiškimu. Savotišką manifesto vaidmenį atliko ir Binkio eil. rink. *Šimtas pavasarių* (1923, 2 leid. 1926). Nuo 1922 Binkis, sąjūdžio vadovas, ėmė organizuoti ir jaunųjų menininkų pirmadienines sueigas, vadinamuosius „paldieninkus“. Žurnalas leistas 1924–1928, išėjo 4 nr. Redagavo J. Petrėnas (J. Tarulio slp. pasirašinęs žymiausias keturvėjininkų prozininkas), sąjūdyje dalyvavo S. Šemerys-Šmerauskas, J. Tysliava, J. Žlabys-Žengė, T. Tilvytis, A. Rimydis, A. Šimėnas, J. Švais-tas, A. Gričius, paskutiniame numeryje debiutavo B. Raila ir kt. Keturvėjininkai taip pat rengė lit-ros vakarus, radijo valandėles.

Δ sąjūdyje jungėsi kelių avangardistinių kryptių – ekspresionizmo, futurizmo, dadaizmo – bruožai. Akivaizdi orientacija į pasaulinę kultūrą. Svarbiausias keturvėjininkų bruožas – radikaliai polemiskas santykis su lit-ros tradicija, pirmiausia – tautiniu romantizmu, simbolizmu. Δ nusigręžė nuo lietuvių lit-roje dominavusio kaimo, gamtos poetizavimo. Propagavo „miestietiškas“ vertybes. Žavėjosi techniniu progresu, masinės komunikacijos priemonėmis (kūrė „radijo poemas“, į laikraštį žiūrėjo kaip į knygos modelį). Bandė peizažą pakeisti urbanistiniu vaizdu. Miestietišką orientaciją derino su tautosakos ir K. Donelaičio, A. Strazdo sodrios, tiesmukos vals-tietiškos kalbos tradicija. Tačiau pro deklaruojamą miestietiškomą keturvėjininkų kūryboje dažnai tebe-matyti kaimietiška patirtis (pvz., Binkio eil.). Δ kūrė akcijos, dinamizmo, tempo kultą, jausmingą lyrikos sentimentalumą siūlė keisti juslingumo poetizavimu. Lietuvių lit-ros raidai svarbus Δ siūlytas poetinės kalbos traktavimas: deklaruojamas laisvas, amatininkiškas santykis su žodžiu (j žodį žiūrima kaip į daiktą), demonstruota eilėraščio „padarymo“ technika. Eksperimentuota garsu, gramatika, eilėraščio grafiniu pavidalu. Mėgstamas kalambūras, ironija, groteskas. Iš kalbos dalių keturvėjininkai dažniausiai vartojo veiksmažodį, retai emociškai neutralų.

1927 Lietuvos u-te buvo suorganizuotas literatūrinis Δ teismas, nuteisęs juos „sunkiems literatūros darbams“. Toks dėmesys buvo savotiškas Δ pripažinimas. Δ, pirmasis organizuotas lietuvių lit-ros sąjūdis, reikšmingas ne tik sukurtais tekstais, bet, svarbiausia, polemine dvasia, iškelto poreikiu atnaujinti literatūrą, meno autonomiškumo teigimu. Δ pėdsakas akivaiz-dus visoje iki 1940 kurtoje lit-roje – jų siūlytos stilisti-kos rasime net visai kitos pakraipos autorių, pvz., B. Brazdžionio, J. Aisčio, poezijoje. Δ programos aidų galima pastebėti ir vėlesnių kartų avangardistiškai nusiteikusių poetų kūryboje (ryškiausias pavyzdys – almanachas *Svetimī*, 1994).

Kūryba, iliustruotas lit-ros, kultūros ir meno žurnalas, leistas sudėtingu karo metu – 1943 (Nr. 1) ir 1944 (Nr. 1–5), iš viso 6 numeriai. Redaktoriai S. Leskaitis (1 nr.) ir J. Keliuotis (kitų). Bendra-

darbiavo žinomi ir dar tik pradedantys rašytojai, kritikai, žurnalistai. Žurnalas spausdino poeziją – originalią (V. Mykolaičio-Putino, J. Baltrušaičio, J. Aisčio, H. Nagio ir kt.) ir verstinę (R. M. Rilke, F. Helderlino (Hölderlin), O. Milašiaus ir kt.), prozą (Alb. Vaitkaus – būsimojų M. Katiliškio ir kt.), dramas, kritikos str. (M. Indriliūno, B. Krivicko ir kt.), kultūrinio gyvenimo apžvalgas, recenzijas, tautosakos, kalbos, istorijos problemoms skirtus str.

Literatūros lankai, 1952–1959 neperiodiškai (dėl finansinių nesklandumų) Buenos Airėse (Argentina) leistas lit-ros žurnalas; išėjo aštuoni numeriai. Redagavo K. Bradūnas. Bendradarbiavo J. Girmius, A. J. Greimas, V. Janavičius, J. Kaupas, A. Landsbergis, A. Maceina, A. Mackus, K. Ostrauskas, A. Nyka-Niliūnas, A. Škėma ir kt. Tai poetų žemininkų spaudos tribūna, spausdino jų kūrybą, ypač stipri buvo lit-ros kritika, daug pasaulinės lit-ros vertimų. Deklaravo atvirumą Vakarų Europos kultūrai, atsisakė atviro patriotizmo deklaravimo, nelaiškė savęs atskira srove, teigė, jog reikia remtis atskirų žmonių kūrybiniais nusiteikimu. Δ programinis siekis buvo laisva kūryba, lit-ros meniškumas, mąstymo kultūra.

Metmenys, nuo 1959 iki 2006 JAV leistas liberalaus išėivijos sparno kultūrinis žurnalas. Leidėjas – *Am & M Publications*, išeidavo du kartus per metus. (1996) Žurnalą redagavo jo iniciatorius V. Kavolis iki pat savo mirties (1996), nuo 1997 (72 Nr.) – V. Kelertienė ir R. Šilbajoris. Δ programa išdėstyta 1 nr.: nesiangažuoti niekam, tik pačiai kultūrai, siekti integralumo visų krypčių kultūrinių ir visuomeninių vertybių atžvilgiu, skatinti lietuvių kūrybines pastangas bei kritišką žvilgsniu komentuoti lietuvių gyvenimą. Spausdinami str. iš įvairių humanitarinių ir socialinių mokslų sričių, originalioji poezija, proza, dramaturgija, pasaulinės lit-ros vertimai, abiejose Atlanto pusėse išeinančių knygų recenzijos, dailės kūrinių reprodukcijos. Kadangi dauguma bendradarbių yra Santaros-Šviesos federacijos, skelbusios šūkį „veidu į Lietuvą“, nariai, jame nuolat apžvelgiamas Lietuvos kultūrinis gyvenimas, spausdinama Lietuvoje gyvenančių autorių kūryba. Jos ėmė daugėti braškant „geležinei uždangai“ – apie 1986–1987. Nors žurn. orientuotas į lietuvišką medžiagą, jame jaučiamas vakarietiškas akademinis teorinis kontekstas, kurį priartino pasaulyje pripažintų mokslininkų – kultūros sociologo V. Kavolio, mitologijos tyrinėtojos M. Gimbutienės, filosofo A. Mickūno, semiotiko A. J. Greimo publikacijos, lit-ros tyrinėtojų V. Kelertienės, R. Šilbajorio, I. Maziliauskienės ir kt. autorių darbai.

Naujoji Romuva, savaitinis iliustruotas kultūros žurnalas, leistas dideliu (iki 5 tūkst.) tiražu Kaune 1931–1940. Redaktorius ir ideologas – žurnalistas J. Keliuotis. Δ propagavo neokatalikybės, sintetiško – tautiško ir drauge universalus – meno idėjas, vakarietišką kultūros orientaciją. Leidinyje buvo spausdinamos

žymiausių modernių Vakarų dailininkų (P. Sezano (Cezanne), V. van Gogo (Gogh), P. Pikaso (Picasso), taip pat jaunų Lietuvos menininkų (A. Gudaičio, J. Mikėno, V. Vizgirdos) darbų reprodukcijos; palaikomos Lietuvos dailininkų pastangos atsinaujinti (1932 publikuotas ARS grupės manifestas). Daug pasaulinės poezijos ir prozos vertimų (F. Kafkos, Dž. Džoiso (Joyce), M. Prusto (Proust), P. Valeri (Valéry). Žurn. bendradarbiavo žymiausi tarpukario intelektualai – S. Šalkauskis, A. Maceina, J. Aistis, J. Miltinis, kūrybinį kelią pradėjo M. Katiliškis, K. Bradūnas, H. Nagys ir kt. 1940 Lietuvą okupavus sovietams Δ uždaryta, žurnalas atnaujintas 1994 (red. V. Daunys, nuo 1996 – A. Juozaitis, nuo 2000 – A. Konickis).

Pirmasai baras, literatūros almanachas, išėjęs 1915 Vilniuje viena knyga. Redagavo S. Šilingas, medžiagą jam telkė I. Šeinius ir R. Bytautas, bendradarbiavo V. Bičiūnas, K. Binkis, M. Biržiška, S. Kymantaitė-Čiurlionienė, V. Krėvė, A. Lastas, B. Sruoga, iliustravo dailininkas A. Varnas. Δ išspausdinta beveik pusė šimto eilėraščių, du stambūs prozos kūriniai, kelios impresijos, trys ilgi str. apie literatūrą. Almanache, atmetus realizmą, buvo atstovaujama neoromantišiam modernizmui – tai deklaruojama str., atsispindi kūriniuose. 1916 Petrograde buvo rengiama spaudai antroji knyga, tačiau ji neišėjo.

Pjūvis, lit-ros žurnalas, leistas Kaune 1929–1931. Išėjo 3 nr. Redaktorius, leidėjas, daugumos programinių str. autorius – P. Juodelis. Bendradarbiavo M. Miškinis, V. Katilius, J. Tumėnas ir kt.; spausdinta J. Kossu-Aleksandriškio (būsimojų J. Aisčio), F. Kiršos, A. Miškinio ir kt. autorių poezija. Žurn. turėjo paantraštę „Laikraštis einamiesiems kultūros ir meno klausimams“, buvo skirtas ne tik pačiai kūrybai, bet daugiau kūrybos paskirties, jos situacijos apmąstymui, jame buvo apžvelgiamos Lietuvos ir užsienio lit-ros naujienos. Pjūvininkai atmetė ir formalizmą (pagrindiniai lietuvių formalistai – keturvėjininkai jiems nepriimtini ir dėl materialistinės kūrybos sampratos), ir pasenusiu laikomą tautinį romantizmą. Propagavo idėjas ir formos sintezę, atvirumą pasauliui. Drauge su *Naująja Romuva* Δ formavo 4 deš. lit-ros estetinę programą, davė impulsą vadinamajai antrajai neoromantizmo bangai.

Trečias frontas, avangardistinės pakraipos žurnalas, 1930–1931 leistas kairiosios politinės orientacijos rašytojų Kaune. Išėjo 5 numeriai, po to cenzūra žurnalą uždraudė. Leidinio iniciatorius K. Boruta, redagavo A. Venclova, redakcijos kolektyvas – J. Šimkus, B. Raila, P. Cvirka, K. Korsakas, V. Drazdauskas ir kt. Sensacija tapo 5-ame nr. išspausdintas S. Nėries pareiškimas apie įsijungimą į kairiųjų gretas (jį parašė patys trečiafrontininkai), ir keli jos „proletariniai“ eilėraščiai. Δ programos pagrindą bent iš pradžių sudarė aktyvizmas, berno kultas ir naujas literatūros metodas – realizmo, ekspresionizmo ir futurizmo

derinys (manifestas „Mes pasiryžom“, Nr. 1). Trečiafroncininkai skelbėsi esantys trečioji lietuvių lit-ros karta, ateinanti po romantikų simbolistų ir keturvėjininkų. Tačiau daug kuo tęsė Keturių vėjų pradėtą liniją: kalbėjo kolektyvo vardu, sąmoningai siekė šokiruoti publiką (miesčionis, kaip jie teigė), demonstravo poetinius eksperimentus. Tačiau daug ryškesnis jų politinis angažavimasis, ypač paskutiniuose numeruose, kur stiprėja orientacija į proletarinės literatūros kūrimą (Korsako-Radžvilo str. „Tendencija ir literatūra“, Nr. 4; kompiliacinis A. Ragailos (Railos) str. „Proletarinės literatūros prasidejimas“, Nr. 5). Žurnale publikuota originalioji poezija ir proza, kritikos str., vertimai. Iškelta Baltijos šalių artimesnio bendradarbiavimo idėja (artimiausi ryšiai buvo palaikomi su latviais, spausdinami jų rašytojų vertimai), bandyta įstoti į Tarptautinį revoliucinių rašytojų susivienijimą. Tarybiniais metais Δ traktuotas kaip revoliucinis, išreiškęs pagrindinę prieškarinio kūrėjų liniją. Dauguma buvusių trečiafroncininkų tapo oficialiais sovietiniais rašytojais, tik Raila buvo pasukęs dešinėn ir pasitraukė į Vakarus, o maištingasis Boruta negalėjo susitaikyti su ideologine prieveiksmu ir pokaryje pateko į sovietų kalėjimą.

Vaivorykštė, pirmasis lietuvių lit-ros ir dailės žurnalas, leistas 1913–1914 Vilniuje, išėjo 5 nr., vadinti knygomis. Redagavo L. Gira. Δ sutelkė įvairių kartų ir skirtingų ideologinių įsitikinimų kūrėjus. Dalyvavo vyresnieji (Maironis, Vaižgantas, M. Gustaitis), atsiskleidė jauni poetai B. Sruoga, V. Mykolaitis-Putinas, K. Binkis, F. Kirša. Programiniai reikalavimai – atriboti lit-rą nuo lig tol vyravusio visuomeniškumo, toleruoti įvairias lit-ros kryptis, vertinti tik meniškumo požiūriu (praktiškai nuosekluo pritrūkdavo). Δ spausdino poeziją, prozą, lit-ros kritiką, vertimus. Poezijoje atsiskleidė pomaironinis lyrikos formavimosi procesas, nauji formos ieškojimai. Prozoje šalia realistinių Vaižganto „Aukštaičių vaizdėlių“ vyravo neoromantizmo, impresionizmo tendencijos (V. Krėvės orientalistiniai kūriniai, I. Šeinius apysakos). Lit-ros kritikoje ryškiausias buvo E. Radzikausko slp. pasirašinėjęs L. Gira.

Židiny, kultūrinis ir visuomeninis žurnalas, leistas Kaune 1924–1940 Ateitininkų federacijos. Redagavo V. Mykolaitis-Putinas (iki 1932), S. Šalkauskis (1932–1934), I. Skrupskelis (1939–1940). Nors žurnalas atstovavo katalikiškajam kultūriniam sparnui, tačiau atsiribojo nuo dogmatizmo, jame buvo stipri demokratijos dvasia. Buvo spausdinami straipsniai iš įvairių kultūros sričių – filosofijos, sociologijos, literatūros, lingvistikos, apžvelgiamos naujos knygos, kultūrinis, politinis, ekonominis gyvenimas. Bendradarbiavo daug žinomų rašytojų (V. Mykolaitis-Putinas, V. Krėvė, J. Tumas-Vaižgantas, S. Nėris, J. Grušas, B. Brazdžionis, A. Vaičiulaitis, J. Girnius ir kt.). Estetinės minties istorijai reikšmingos 1926–1927 vykusios diskusijos: A. Jakšto ir V. Mykolaičio-Putino apie

meno prigimtį ir paskirtį, Vaižganto ir Putino – apie romantizmą lietuvių lit-roje. 1991 žurnalo leidimas atnaujintas – pasirodė *Naujasis židiny*. Prisijungus JAV ėjusiam žurnalui *Aidai*, *Katalikų pasaulis* leidžia jungtinį *Naujasis židiny–Aidai*. Publikuojami straipsniai kultūros, religijos, visuomeninio gyvenimo temomis, recenzuojamos ir apžvelgiamos naujos knygos.

Literatūros kryptis, tam tikrame lit-ros raidos tarpsnyje dėsningai susiformavusi giminųjų dvasiūnių ir estetinių reiškinų visuma, kūrybos bruožų bendrumas.

Lit-ros raida skirstoma pagal epochas (Antikos, Viduramžių, Renesanso, Baroko), o XVIII, XIX, XX a., kai lit-ra vis labiau įgyja specifinių dėsningumų, – pagal atsirandančias lit-ros kryptis (klasicizmo, romantizmo, realizmo, neoromantizmo, modernizmo, postmodernizmo). Pirmasis skirstymas yra istoriniu požiūriu, o antrasis, vėlesnių laikų, – ne tik istoriniu, bet labiau tipologiniu, t. y. pagal susidariusį meninio vaizdavimo būdą, pagal kūriniųose įsivyravusius estetinius bendrumus. Δ susiformuoja tam tikros filosofijos pagrindu ir, veikiant įvairioms sąlygoms bei aplinkybėms, išplinta daugelyje šalių, įdiegia iš principo kitą nei lig tol literatūrinę kultūrą (kitoks žmogaus ir pasaulio suvokimas, naujos estetinės pažiūros, savita poetika). Nebūtinai Δ yra epochinė, kartais įsitvirtina tik keliems dešimtmečiams. Dažnai kelios Δ susipina to paties autoriaus kūryboje ar net konkrečiame kūrinyje. Skirtingose šalyse Δ dar įgauna tautinių ypatumų. Po kurio laiko jų estetiniai principai pasensta ir nyksta ar palaipsniui transformuojasi į kitas Δ. Lietuvių lit-roje kai kurios jų (pvz., klasicizmas, natūralizmas, impresionizmas) reikšėsi ne kaip savarankiškos kryptys, o tik tam tikrais savo ypatumais, atgarsiais. Δ pažinimas leidžia atskirti reiškinį vertinti kaip bendresnės europinės visumos dalį, tipologiškai gretinti, suvokti atramas ir sąsajas. Bet kūrybos rezultatą lemia talentas, o ne priklausymas Δ. Lit-ros kryptis kartais vadinama lit-ros srove.

Literatūros srovė, lit-ros krypties viduje funkcionuojanti smulkesnė atšaka (kūrėjų grupės susitelkimas ir veržlesnis savitės estetinių principų demonstravimas). Kartais viena kryptis aprėpia daug įvairių srovių: XX a. pr. viena po kitos atsiradusios futurizmo, ekspresionizmo, dadaizmo, konstruktyvizmo, imažizmo, siurrealizmo srovės priklauso tai pačiai modernizmo (konkrečiau – avangardizmo) krypčiai.

Terminas Δ kartais vartojamas vietoj literatūros krypties.

Lyrika, sen. Graikijoje Δ vadintos dainos, atliekamos pritariant muzikiniu instrumentu – lyra. Šiuo metu terminas vartojamas visų pirma vienai iš lit-ros rūšių (greta dramos ir epikos) įvardinti, taip pat kaip poezijos (eiliuotai parašytų kūrinių) sinonimas. Δ kūrinys paprastai yra nedidelės apimties, jame domi-

nuoja subjektyvūs jausmai, apmąstymai. Jie gali būti reiškiami tiesiogiai, kaip kalbančiojo asmens (lyrinio „aš“) monologas, arba netiesiogiai. Pastaruoju atveju Δ kūrinys gali turėti epikos (pasakojimas, aprašymas) ar dramos (dialogas) elementų; tuomet lyrinis subjektas panašus į pasakojimo veikėją, pasakotoją ar dialogo partnerį.

Δ dažniausiai rašoma eilėmis, nors ne visi eiliuoti kūriniai laikytini Δ (pvz., poetinės dramos, senovėje rašyti filosofiniai ar moksliniai traktatai). Iš kitų litros rūšių Δ išsiskiria ypatinga kalbos organizacija. Joje dominuoja poetinė kalbos funkcija – skaitytojo dėmesys kreipiamas ne į tekstą perduodamą informaciją apie išorinį pasaulį, bet į patį tekstą, vidinius jo ryšius. Įvairūs kalbos lygmenys – sintaksė, semantika, fonetika čia glaudžiai susiję. Labai svarbi fonetinė, muzikinė kalbos pusė – Δ sąmoningai siekiama muzikalumo (kai kurių literatūrinių sąjūdžių, pvz., simbolizmo, – pabrėžtinai); garsas atkuria teksto nuotaiką, sukuria specifinę intonaciją, dalyvauja reikšmės formavimesi (ištakose Δ buvo itin glaudžiai susijusi su muzika).

Δ išsivystė iš religinio ritualo, kuriame pynėsi žodis, muzika, šokis. Δ pradžia galima laikyti piramidėse rastus senovės Egipto tekstus (III–II a. pr. Kr.). Laidotuvių giesmėse, karalių pašlovinimuose, meilės dainose esama elegijos, odės, meilės Δ užuomazgų. Iš ritualo kilo ir senovės graikų (Sapfo, Alkajo) bei romėnų (Katulo, Ovidijaus, Vergilijaus) Δ. Viduriniais amžiais Δ (dažniausiai kuriama lotyniškai) buvo stipriai susijusi su religine tradicija, joje ryškiai senovės žydų (Senojo Testamento), graikų poetikos įtaka. Tuo pačiu metu Rytuose (Kinijoje, Japonijoje) formavosi savita Δ mokykla. Kuriama visais laikais, Δ ypač buvo išpopuliarinta romantikų XIX a.

Δ galima klasifikuoti pagal tematiką (filosofinė, religinė, meilės, gamtinė), subjekto raišką (išpažintinė, meditacinė, manifestinė, aprašomoji), žanrus (elegija, odė, eilėraštis ir kt.).

• **Lyrinis subjektas**, arba lyrinis „aš“, ir kūrinio autorius nėra tas pats. Δ – tai meninė konstrukcija, reikšminis ir kompozicinis lyrikos centras, balsas, kuriam autorius „patiki“ savo mintis ir idėjas. Lyrikoje labiau nei kitose litros rūšyse parodoma pati sakymo, kalbėjimo situacija (aš – čia – dabar), kurios aktyvūs pradai ir yra Δ. Jo raiška priklauso nuo daugelio aspektų – literatūrinės tradicijos, žanro, individualaus autoriaus pasirinkimo ir kt. Pz., romantizmas įtvirtino išpažintinę lyriką, kurioje dominuoja intymus kalbėjimas pirmu asmeniu, neretai pabrėžiama asmeninė patirtis ar net pateikiamos konkrečios biografijos detalės. Tokiu atveju labiausiai ir kyla pagunda tapatinti Δ ir teksto autorių. Moderniojoje poezijoje distancija tarp autoriaus ir Δ ryškesnė, – Δ konstruojamas kaip kaukė ar vaidmuo (J. Degutytės „Antigonė“, M. Martinaičio „Kukučio baladės“), tampa poetinio pasakojimo dalyviu (A. Nykos-Niliūno „Orfėjaus medis“) ar tiesiog pasakotoju (H. Radausko poezija). Δ gali reikštis ir kaip kelių balsų, kelių vaidmenų jun-

gins (V.P. Bložės lyrika), kaip į konkretų adresatą (pvz., skaitytoją) besikreipiantis pranešėjas (J. Baltrušaičio, B. Brazdžionio kūryba).

• **Lyrizmas**, grupė bruožų, tradiciškai laikomų būdingais lyrikai. Δ bruožai gali pasireikšti ir kitose litros rūšyse (dramoje, epikoje) – išpažinties struktūra, pasakojimas pirmuoju asmeniu, pasakojimo subjektyvumas, emocionalumas ar pakilumas, vaizdinga, turtinga tropų kalba, muzikalumas ir kt.

• **Daina**, rašytinės lyrikos žanras, dažnai besiremiantis dainuojamosios tautosakos stilistika (pvz., Just. Marcinkevičiaus „Oi, užkliokit vartelius“). Tokios Δ neretai sulaukia muzikinės interpretacijos. Kartais tokia literatūrinė, autorinė Δ ir suvokiama kaip folkloro kūrinys. Moderniojoje poezijoje Δ gali būti pavadintas eilėraštiu, modeliuojantis lyrinio subjekto ar personažo išsakykamo situaciją, tačiau nei stilistiškai, nei kompoziciškai nesusijęs su tautosaka (pvz., A. Nykos-Niliūno „Mergaitės daina“).

• **Sonetas**, kanoniškos strofinės sandaros ir kanoniško rimavimo 14 eilučių eilėraštis, kurį sudaro du ketureiliai ir du trieiliai (itališkasis, arba Petrarkos (Petrarca) Δ), arba trys ketureiliai ir dveilias (angliškas, arba Šekspyro (Shakespeare) Δ). Ketureiliai paprastai būna aprašomieji, arba pasakojamieji, o trieiliai ir dveilias – apibendrinamojo, filosofinio pobūdžio. Δ susiformavo XIII a. italų poezijoje, manoma, veikiant arabų ir provansalų poezijos žanrams. Klasikinį itališką Δ sudaro du gaubiamojo rimo ketureiliai (arba katrenai) (ABBA ABBA) ir du trieiliai (tercenai) (CDC DCD arba CDE CDE). Šekspyro įtvirtintas Δ variantas: trys kryžminio rimo ketureiliai (ABAB CDCD EFEF) ir gretutinio rimo dveilias (GG). Atgijęs romantizmo laikais, Δ iki šiol lieka viena populiariausių kanoninių eilėraščių formų. Lietuvių litroje itališko tipo Δ gausu V. Mačernio kūryboje (keturių dalių ciklas „Metai“). Angliško Δ kanonu parašyti V. Mykolaičio-Putino „Sonetai“ 15 Δ ciklas vadinamas *sonetų vainiku*, kurio kiekvienas Δ pradedamas prieš jį einančiojo baigiamąją eilutę, o paskutinis Δ (magistralas) sudarytas iš visų sonetų paskutinių pirmųjų eilučių (A. A. Jonyno, A. Marčėno sonetų vainikai).

• **Odė**, iškilmingas aukštojo stiliaus kūrinys, šlovinąs žymų asmenį, įvykį ar idėją. Sen. Graikijoje – chorinė šlovinančio ar gedulingo pobūdžio giesmė. Vienas iš Δ žanro kanonizuotojų – graikų poetas Pindaras (V a. pr. Kr.). Romėnų poetas Horacijus (I a. pr. Kr.) įtvirtino Δ kaip grynai literatūrinį žanrą, atskyręs jį nuo muzikos. Ypač populiari Δ tapo XVI–XVII a. prancūzų (P. de Ronsaro (Ronsard), F. Malerbo (Malherbe), N. Bualo (Boileau), sukūrusio ir šio žanro teoriją), anglų, vokiečių, ispanų, lenkų ir kt. litrose. Šio klasicizmo itin pamėgto žanro nevengė ir romantikai – vienos žymiausių Δ pasaulinėje literatūroje yra F. Šilerio (Schiler) „Odė džiaugsmui“ (ją L. van Bethovenas panaudojo IX simfonijos finale), A. Mickevičiaus „Odė jaunystei“. Lietuvių litroje klasicistinės Δ pa-

vyzdžiu galima laikyti A. Strazdo „Giesmę Rygos miestui pagerbti“, romantinės – S. Stanevičiaus „Slovė žemaičių“. Modifikuotas Δ žanras išliko ir moderniojoje poezijoje (pvz., lenkų poetės V. Šimborskos (Szymborska) „Ode Kasandrai“, T. Venclovos „Ode miestui“).

Manierizmas, lit-ros stilius arba srovė. Samprata nėra vienareikšmė ir nusistovėjusi. Bendriausia prasme Δ, kaip stilistinių ir idėjinių meninės raiškos priemonių visuma, priešinamas klasicistiniam stiliui. Δ būdingas sąlygiškumas, siekis kurti nerealaus, kito pasaulio įvaizdį, subjektyvumas, rafinuotumas. Δ atsirado XVI a. pab., kai prasidėjo renesansinių idealų krizė, plėtojosi veikiamas Baroko meno koncepcijų. Kartais Δ laikomas net atskira lit-ros epocha tarp Renesanso ir Baroko, siejamas su konceptizmo, kultizmo, marinizmo literatūrinėmis srovėmis, kartais – tapatinamas su pačiu Baroku. Iš esmės Δ teorijos šalininkai manieristais dažniausiai laiko Baroko, pradendant pačiu ankstyviausiu laikotarpiu, lit-ros teoretikus ir poetus (pvz., italų mokslininką E. Tesaurą, lietuvių ir lenkų lit-ros teoretiką M. K. Sarbievijų, italų poetus T. Tassą, G. Mariną, ispanų rašytoją M. de Servantesą (Cervantes) ir kt.). Kartais Δ traktuojamas kaip dekadentinė bet kurios kultūrinės epochos pabaigos raiška. Δ koncepcija dažnai vertinama kritiškai ir yra pripažįstama tik kai kurių šalių literatūrologinės tradicijos.

Metafora, kalbos figūra, kurioje vienas dalykas aprašomas kito dalyko terminais. Δ paprastai sudaro žodžių junginys, kurio bent vienas narys, atsidūręs netipišrame sau kontekste, įgauna naują, perkeltinę reikšmę (pvz., karštas pienas – tiesioginė reikšmė; karštas jausmas – perkeltinė reikšmė). Ši figūra grindžiama asociatyviu dviejų reiškinų (labai dažnai – gamtos ir žmogaus) ryšiu, dviejų reiškinų panašumu, ir iš to sekančia galimybe vienam žodžiui pakeisti kitą. Pvz., atšiaurus, piktas žvilgsnis asocijuojasi su ledo šalčiu (abu reiškinius sietų nemalonus pojūtis su jais susidūrus, ir tokį žvilgsnį mes pavadiname lediniu žvilgsniu). Palyginime ryšys tarp dviejų reiškinų yra eksplicitinis, akivaizdus (pvz., „žvilgsnis šaltas kaip ledas“), o Δ – implicitinis, numanomas. Δ yra bene labiausiai paplitęs kalbinės raiškos būdas, toks dažnas, kad kasdienėje kalboje jo beveik nepastebime (pvz., laikrodis eina, širdis kala). Jau nuo Antikos metaforiškumas laikomas esmine poetinės kalbos ypatybe. Šis teiginys dar kartą buvo aktualizotas XX a. 6 deš. rusų formalisto R. Jakobsono. Jis Δ išskyrė kaip dominuojančią poezijoje, o metonimiją – prozoje. Skirtingai nuo kasdienės šnekamosios kalbos, poezijoje Δ būna neįprastos, naujos, netikėtos, jos aktyviai dalyvauja atskiro žodžio, frazės ir viso teksto reikšmės formavimosi procese. Eilėraštyje Δ dažnai būna viena nuo kitos sunkiai atskiriamos, susilieja viena su kita ir sudaro vientisą teksto audinį, pvz., H. Radausko eilėraštyje:

Pablyškęs vakaras, pavirsdamas į miglą,
Iš tylinčio dangaus pro žalsvą lapų stiklą
Į sodą sunkiasi, šlamėdamas žolėį,
Kur verkiančioj šviesoj balčiausi gyvuliai,
Palikę pasakas, klajoja realybėj,
Bijodami, kad tuoj dangaus skliautai beribiai
Užges ir kailiai jų putodami ištirps,
Ir rankos dieviškos jiems vilnų nenukirps.

Stilistika skiria Δ rūšis, tačiau jų ribos nėra visai aiškios ir griežtos.

- **Animizacija**, viena labiausiai paplitusių Δ rūšių. Tai gyvo daikto savybių suteikimas negyviems daiktams, reiškiniams ar abstrakčioms sąvokoms (pvz., Maironio „Užmigo žemė. Tik dangaus / Negęsta akys sidabrinės [...]“). Animizacijos atmainomis galima laikyti antropomorfizaciją, personifikaciją ir prozopopėją.

- **Antropomorfizacija**, žmogiškų savybių suteikimas negyviems daiktams, reiškiniams ar pan. (pvz., J. Aisčio „Atėjo vakaras, suraukęs antakius [...]“).

- **Katachrezė**, žodžių, siejančių objektyviai nesuderinamas tikrovės sritis, gretinimas (S. Gedos „Be žado šlama žydintis akmuo“).

- **Oksimoronas**, dviejų žodžių, kurių reikšmės neigia viena kitą, sugretinimas (pvz., Just. Marcinkevičiaus „šviečia akla tamsa“).

- **Personifikacija**, arba įsameninimas, dažnai laikoma animizacijos sinonimu. Kartais teigiama, kad personifikacija nuo animizacijos skiriasi didesniu sąlygiškumu – tai sąvokų, idėjų vaizdavimas, suteikiant jiems gyvų daiktų ypatybes (pvz., H. Radausko „Purpuriniai išsiskleidė metai – / Sidabrinų erdvių augalai“).

- **Prozopopėja**, žodžiai, suteikiami daiktams, reiškiniams ar personifikuotoms sąvokoms (pvz., V. Kudirkos „Užgaudė varpas liepimu aiškiausiu, / Tartum įsiai žmogaus lūpas gavo, / Kelkite, kelkite, kelkite [...]“).

- **Sinestezija**, skirtingų pojūčių pateikimas viename metaforiniame junginyje. Sinestezijos pavyzdžių gausu H. Radausko poezijoje (pvz., „Vanduo apsi-rėngė melodija kuklia, / Pabudusi šviesa į šaltą srovę metės“).

Metonimija, daikto ar reiškinio pavadinimo pakeitimas kito daikto ar reiškinio pavadinimu, kai abu jie tarpusavyje yra susiję gretimumo ryšiu. Taip knygą pakeičia jos autorius (skaitau *Maironį*), daiktą pakeičia medžiaga, iš kurios jis padarytas (žvanga geležis), žmonės – jų gyvenamoji vieta (visas *kaimas* jau buvo atsikėlęs), padarinys pavartojamas vietoj priežasties (gražiai *duonelė* auga). Esama nuomonės, kad Δ būdingesnė prozeinei kalbai.

• **Antonomazija**, metonimijos atvejis, kai tikrinis vardas vartojamas bendrine prasme, pvz.:

Negrįš *odisėjai*, šį kartą atgal nebegriš...
Penelopės nelauks su verpstėm –
 pro vienodą ratelio dūzgėjimą.
 (J. Degutytė)

• **Hiperbolė**, vaizduojamo daikto ar reiškinių, kurios nors ypatybės padidinimas, pvz., pasakyme *mirti iš juoko*, patarlėje *geras artojas ir žąsiniu paaria*. Δ dažnai sudaro ne atskira frazė, o didesnė teksto atkarpa (pvz., dvariškių puotos aprašymas K. Doneičio *Metuose*).

• **Litotė**, kurios nors daikto ar reiškinių savybės sumažinimas, pvz., posakiuose *šaukšte prigerti*, *mažesnis už aguonos grūdą* ir pan.

Hiperbolė ir litotė metonimijai skiriamos gana sąlygiškai – jos yra tarpinėje pozicijoje tarp metaforos ir metonimijos, o kai kurių teoretikų net skiriamos metaforos grupei.

• **Sinekdocha**, metonimijos rūšis, pagrįsta kiekybiniu principu – vienaskaita vartojama vietoje daugiskaitos, dalis vietoje visumos, pvz., apie alų sakoma *gardi putelė*. Dažnas Δ atvejis – kai žmogaus kūno dalys (širdis, krūtinė, akys) vartojamos vietoje visos žmogiškos būtybės (pvz., Maironio eil. „Nuo Birutės kalno“: „Ar tą galią suteik, ko ta trokšta širdis“).

Mitas, (gr. *mythos* – žodis, sakmė, padavimas), pasakojimas apie praeitį, alegoriškai ir simboliškai aiškinantis kokių nors reikšmių prasmę. Paties Δ kilmė dažniausiai tiksliai nežinoma. Δ pateikia kieno nors, dažniausiai pasaulio, dievų, žmonių, tautų ir valstybių atsiradimo, istorijos pradžios versiją. Δ herojai dažniausiai yra dieviškos arba nepaprastų galių turinčios asmenybės. Δ tikslas – pateikti vienokią ar kitokią pasaulio sampratą, rasti realybės prasmę, pagrįsti kasdieniškojo ir transcendentinio pasaulio ryšį, motyvuoti žmonių veiklos, papročių, ritualų priežastis. Δ susiformavimas neatsiejamas nuo žodinės kultūros. Lit-roje Δ įgauna daugiau retorinių elementų variacijų, gali būti net parodijuojamas. Δ sąvokos turinys ir prasmė yra istoriškai kintantys. Klasikiniai senieji tautų Δ, neatsiejami nuo magijos ir kulto, iš esmės skiriasi nuo vad. modernių visuomenių Δ – sunkiai kontroliuojamų masinių „nuomonių“, formuojamų daugelio veiksmų. Δ elementų turi XX a. ideologinės sistemos – fašizmas, komunizmas. Δ gali būti paneigtas elitinių visuomenės grupių (demitologizacija). Δ tyrimu užsiima įvairios mokslo šakos – etnologija, religijotyra, sociologija, kultūros istorija. Atskira mokslo šaka – *mitologija* – tyrinėja senųjų tradicinių Δ sklaidą tautosakoje. Lietuvių mitologijos rekonstrukcijos metodologiją sukūrė A. J. Greimas (stud. *Apie dievus ir žmones*, 1979; *Tautos atminties beiėškant*, 1990), senovės baltų mitologiją ir religiją tyrinėjo G. Beres-

nevičius, N. Vėlius. Su Δ susiję įvairūs pasakojamosios tautosakos žanrai – sakmės (etiologinės – apie pirmųjų žmonių, gyvūnų, augalų sukūrimą; mitologinės – apie mitinių būtybių atsiradimą ir veiklą), padavimai, stebuklinės pasakos. Mitinės mąstysenos fragmentai atsiveria ir dainuojamojoje tautosakoje, ypač seniausiose apeiginėse dainose, bei smulkiojoje tautosakoje (dažniausiai – keiksmuose, užkalbėjimuose).

Δ literatūroje reiškiasi tiek kaip senųjų archainių Δ panaudojimas, interpretavimas kokiame nors kūrinyje, tiek kaip vidinė pačios lit-ros, kuriančios mitologizacinį procesą, tendencija. Lit-ros ir Δ sąsajos yra glaudžios, o jų sąveikos procesas – labai sudėtingas. Lit-ra gimsta iš Δ, kuomet šis nustoja būti sakralinis, tikėjimo objektas ir įgyja moralinę, pažintinę, estetinę vertę. Tautosakinė ir rašytinė lit-ra gausiai naudoja Δ detales ir formas sykiu perkurdama ir transformuodama pirmąjį Δ, kurį rekonstruoti dažnai sudėtinga. Mus pasiekusi senoji mitologija yra jau literatūrinių interpretacijų, racionalizacijos rezultatas.

Lietuvių Δ reliktai aptinkami įvairiuose senuosiuose rašytiniuose šaltiniuose. Vienas seniausių – Sovijaus Δ, užrašytas Jono Malalos kronikoje (1261). Svarbūs Lietuvos Δ, užfiksuoti metraščiuose: tai Δ apie lietuvių kilmę iš romėnų – vadinamoji Palemono legenda, užrašyta platesniajame metraščių sąvade (XVI a. pr.). Δ apie Šventaragį ir kiti Lietuvos metraščiuose, istoriniuose veikaluose užrašyti Δ buvo ypatingai svarbūs valstybės kūrimo ir stiprinimo ideologijai, pilietiškumo ir tautiškumo ugdymui, turėjo reikšmės atremiant imperialistinę užsienio valstybių politiką. Grožinėje Lietuvos lit-roje, pradedant XVI a. lotyniškais tekstais, Δ buvo ir tebėra plačiai parafrazuojami (pvz., Antikos Δ detalės J. Vaičiūnaitės, T. Venclovos, K. Platelio poezijoje arba liet. Δ simbolika pagrįsti S. Gedos, M. Martinaičio poezijos tekstai).

Modernizmas (pranc. *moderne*, vok. *die Moderne* – šiuolaikinis, šiuolaikiškas), nuo XIX a. pab. iki XX a. vidurio Europoje ir Amerikoje vyravusių lit-ros stilių ir estetikos teorijų kompleksiška visuma, kuriai priklauso gausūs ir įvairūs skirtingų tautų literatūriniai judėjimai, siekę įtvirtinti radikalias estetines naujoves, atsiskirti ankstesnių literatūrinės kūrybos normų, transformuoti arba atmesti visas ligtolines tradicijas. Estetinio modernumo ir literatūrinio modernizmo samprata Vakarų Europoje ypač išplito apie 1890 ir pirmiausia buvo siejama su skandinavų rašytojų H. Ibseno, A. Strindbergo, K. Hamsuno, belgų poeto ir dramaturgo M. Meterlino (Maeterlinck), amerikiečių poeto V. Vitmeno (Whitman) kūryba, filosofų F. Nyčės (Nietzsche) ir S. Kirkegoro (Kierkegaard) idėjomis. Tačiau modernizmo raida prasidėjo anksčiau iki šio prozeržio. Jau XIX a. viduryje, kai Europą ir JAV, ypač didžiuosius miestus, ėmė ypač smarkiai keisti technikos progresas ir socialiniai poslinkiai (moderniosios buržuazijos kilimas), o mokslą

ir religiją sukretė Č. Darvino (Darwin) atrasti gamtos evoliucijos dėsniai, tokie autoriai kaip prancūzų poetas Š. Bodleras (Baudelaire) ar amerikiečių rašytojas E. A. Po (Poe) deklaravo, kad modernus gyvenimas reikalauja pereiti nuo klasikinės grožio sampratos ir sustingusių senųjų literatūros formų prie eksperimentinių paieškų, kaip išreikšti radikalai kintančią žmogaus sąmonę ir tikrovę. Modernizmo raida – tai viena po kitos kilusių literatūrinių krypčių, grupių, programų, kurios dažnai konkuravo tarpusavyje skirtingomis idėjomis, seka. Apytikslis laikotarpis tarp 1890 ir 1910, kai kur – iki I pasaulinio karo pradžios, laikomas ankstyvojo modernizmo etapu. Jam priskiriami tokie judėjimai kaip simbolizmas, dekadentizmas, impresionizmas, neoromantizmas, ankstyvieji ekspresionizmo kūriniai, įvairiais aspektais tebesusiję su romantizmo ir romantinio idealizmo tradicija, tačiau vis sudėtingiau reaguojantys į patiriamą kalbos, asmens, visuomenės ir pasaulėžiūros krizę. Laikotarpis iki II pasaulinio karo laikomas brandžiojo modernizmo periodu. Tuo metu pasirodo svarbiausi modernizmo, kaip elitinio, „aukštojo“ lit-ros stiliaus, kūriniai – Dž. Džoiso (Joyce) *Ulisas*, R. M. Rilke's *Duino elegijos*, T. S. Elioto *Bevaisė žemė* ar T. Manno *Užburtas kalnas*. Kita vertus, susiformuoja ryški atsvara „aukštajam modernizmui“ – tai literatūrinio avangardo kryptys: italų ir rusų futurizmas, vokiečių ekspresionizmas, dadaizmas, siurrealizmas, kurios literatūrą suvokė ne kaip elitinį meną, o kaip atvirą visuomenės normų ir skaitytojo mąstysenos provokaciją. Svarbiausios XX a. 5 ir 6 deš. modernizmo kryptys – egzistencializmas, absurdo teatras, JAV bytnikų kartos lit-ra – liudijo vis gilesnį Vakarų kultūros ir pačios moderniosios lit-ros vertybių perkainojimą po II pasaulinio karo ir atsivėrusios žmogaus egzistencinės tuštumos problemą. Tokie pokario rašytojai kaip S. Beketas (Beckett) ar Dž. Keruakas (Kerouac) jau laikomi modernizmo ir jį palaipsniui keičiančio postmodernizmo ribos autoriais. Nepaisant šių pokyčių, modernizmo estetika iki pat šių dienų išlieka tarp esminių dabartinės lit-ros stiliaus atramų.

Neinforminė poetinė leksika, žodžių grupės, vartojamos grožinėje lit-roje teksto ekspresijai stiprinti, istoriniam, socialiniam koloritui pabrėžti ir pan.

- **Archaizmai**, pasenę, iš aktyvios vartosenos pasitraukę žodžiai ar jų gramatinės formos. Δ gali būti vartojami kaip priemonės istorinei aplinkai atkurti (pvz., tokių Δ gausu V. Krėvės, A. Vienuolio prozoje), kaip estetinį efektą, archaiškumo įspūdį kuriantis faktorius (pvz., „dovis“, „orė“, „todrin“ ir kt. Δ J. Baltrušaičio poezijoje).

- **Neologizmai** arba **naujadarai**, naujai sudaryti žodžiai, kurių tikslas lit-roje – raiškiai apibūdinti daiktą ar reiškinį, o neretai – tiesiog „sužaisti“ kalba. Δ gausu B. Sruogos poezijoje ir prozoje (pvz., „naktumas“, „mušeikizmas“), Alb. Žukausko eilėraš-

čiuose (pvz., „būviabūvis“). Δ ypač dažni avangardizmo, ekspresionizmo stilistikos kūrinuose, pvz., P. Morkūno eilėrašty „šaipėrantas“ sudaro beveik vieni Δ („žiemarės šaltupiu paližęs / važiuokliauju pasidanguravęs“).

- **Barbarizmai**, svetimų kalbų žodžiai, bendrinėje kalboje turintys savo atitikmenis (pvz., „svietas“ – pasaulis, „kupčius“ – pirkėjas). Δ dažni poetinėse stilizacijose, literatūrinėse aliuzijose, pvz., M. Martinaičio eilėraštyje aliuziškai atkuriama A. Vienažindžio poezijos atmosfera: „Sudiev lelija / dangaus baltoji / lenciūgai skamba – jau smertis stoja.“

- **Dialektizmai** arba **tarmybės**, kurios nors tarmės žodžiai, gramatinės formos ar sintaksinės konstrukcijos, vartojami grožinėje lit-roje. Iki lietuvių kalbos sunorminimo daugelis rašytojų kūrė gimtąją tarmę (pvz., Žemaitė – žemaičių, A. Strazdas, A. Baranauskas – rytų aukštaičių). Vėliau tarmybės vartotos (ir vartojamos) labiau stilistiniam efektui išgauti. Δ gausu Alb. Žukausko poezijoje. Jų esama S. Gedos, M. Martinaičio eilėraščiuose, J. Apučio ir kt. autorių prozoje. V. Braziūnas išleido aukštaičių (šiaurės panevėžiškių) tarmę parašytą poezijos knygą *Saula prė laidos* (2008).

- **Žargonizmai**, **slengas**, šnekamosios, kasdieninės kalbos žodžiai ar kalbėjimo maniera, kuri paplitusi tam tikrose socialinėse, profesinėse grupėse (pvz., jaunimo, kalinių, menininkų bohemos slengas, medikų žargonas). Δ elementų gausu J. Ivanauskaitės, R. Gavelio ir kt. autorių prozoje.

Neoklasicizmas, konservatyvioji XX a. literatūrinio modernizmo tendencija, būdinga nemažai daliai klasikinio („aukštojo“) modernizmo autorių. Neoklasicistai, pesimistiškai vertindami moderniąją epochą kaip vertybių krizės laiką, atsigręžia į lit-ros tradiciją, jų suvokia kaip autoritetą, atramą ir pavyzdį kurti aukštos vertės menui šiuolaikiniame pasaulyje. Kūryba išsiskiria dėmesiu praeities kultūros epochoms – ne tik Antikai ar Klasicizmui, bet ir Viduramžiams, Renesansui, Barokui, literatūros klasiškai ir kultūrinei atminčiai plačiąja prasme. Naujai suaktualinami praeities epochų stiliai, lit-ros motyvai, siužetai, filosofinės ar religinės idėjos, perimami ir naujai pritaikomi tradicinės lit-ros žanrai (pvz., antikinė elegija ar sonetas). Individualus kūrėjo talentas suvokiamas kaip tradicijos tąsa ir jos transformavimas (T. S. Eliotas), todėl iš kūrėjo (bei skaitytojo) reikalaujama didelės literatūrinės erudicijos, meno kaip aukštos meistrystės, kurios reikia išmokti, suvokimo. Vertinant lit-rą ir visuomenę laikomasi hierarchijos ir elitiškumo principo, priešinamasi populiarizmui kultūrai ir avangardui kaip chaotiškam menui. Lit-roje siekiama klasikinės pušiausvyros – grožio ir tiesos vienovės, poetinio vaizdo objektyvumo, techninės disciplinos, intensyvios kūrybinės savirefleksijos. Poezijos kūrinys turįs būti

toks pat meistriškas, įtemptas, sudėtingas ir paveikus kaip didieji Europos muzikos šedevrai ar gotikinė architektūra (O. Mandelštam, E. Paundas (Pound)). Svarbiausia – kūryboje siekti viršlaikinio ir viršasmėninio estetinio idealo, nors moderniojoje epochoje toks tikslas pačių neoklasicistų dažnai vertinamas pesimistiškai. Neoklasicistų visuomeninės pažiūros dažnai – konservatyvios.

Δ ryškiai realizuotas XX a. anglų, vokiečių, graikų, Vidurio ir Rytų Europos tautų, rusų poezijoje. Svarbiausi neoklasicistiniai poezijos sąjūdžiai – XX a. 2 deš. anglų imažizmas ir su juo susijusi E. Paundo, T. S. Elioto kūryba bei rusų akmeizmas (A. Achmatova, O. Mandelštam, N. Gumiliovas). Lietuvoje Δ tendencija išryškėjo XX a. 4 deš. – H. Radausko kūryboje (susipynusi su estetizmu), V. Mačernio, A. Nykos-Niliūno, B. Krivicko poezijoje (sujungta su egzistencializmo filosofija). Vėliau lietuvių Δ savitai atstovauja atskiri poetai – visų pirma T. Venclova, K. Platelis, V. Daunys, jo problematika išlieka svarbi A. Marčėnui.

Neoromantizmas (naujasis romantizmas), diskutuotinas terminas, ne visose lit-ros istorijose vienodai paplitęs, taikomas 1890–1920 antipozityvistinėms kryptims, pasisakiusioms prieš racionalizmą ir natūralizmą. Juo nusakomas lit-ros sugrįžimas su nauja realizmo ir modernizmo patirtimi „prie dvasios“ – romantinio vaizdavimo būdo, romantizmo kūrybos ir estetikos.

Vakarų Europos lit-rose, kuriose modernizmas formavosi ne tik kaip antirealizmas, bet ir kaip antiromantizmas, Δ kūryba aiškiau atsiskyrė nuo modernistų. Tokio tipo Δ labiausiai pasireiškė Anglijoje (R. Kiplingo, Dž. Konrado (Conrad), R. L. Stivensono (Stevenson), G. K. Čestertono (Chester-ton) kūryboje); Prancūzijoje – suklestėjusiam herojinės dramos žanre, ypač E. Rostando kūryboje. Vokiečių lit-roje Δ ryšys su modernizmu (simbolizmu, impresionizmu) daug glaudesnis, jam priskiriami kai kurie Š. Georgės (George), H. Hofmanstalo (Hofmannsthal), G. Hauptmanno kūriniai.

Rytų ir kitose Europos lit-rose, kuriose modernizmo pradžia sutapo su tautų nacionaliniu ir kultūriniu išsilaisvinimu (įgavusiu „Jaunosios Lenkijos“, „Jaunosios Švedijos“, „Jaunosios Suomijos“, „Jaunosios Estijos“ ir pan. kultūrinių sąjūdžių išraišką) ir kur vėl aktualus tapo kūrybos sąlytis su folkloru, modernizmas buvo suprastas ir perimtas kaip romantizmo tąsa, arba *romantizmo atnaujinimas*. Tokiose lit-rose Δ tipologiškai sunkiai atskiriamas nuo modernistinės kūrybos. Δ jose susiformavo kaip stipriai romantizuotas modernizmas, konfrontuojantis su formalistinėmis estetinėmis tendencijomis. Tokios kūrybos ryškiausiai reprezentantais laikomi: S. Wyspianskis, J. Kasprovičius (Kasprowicz), K. Tetmajeris, V. B. Jeit-sas (Yeats), M. Meterlinkas (Maeterlinck), O. Milašius (Milosz), S. Lagerliof (Lagerlöf), H. Ibsenas, K. Hamsunas, D. Merežkovskis, K. Balmontas, K. Skal-bė, J. Jaunsudrabinis, G. Garsija Lorka, J. R. Chimene-

zas (Jimenez), A. Mačadas (Machado), Dž. Londonas (London), A. Birsas (Bierce) ir kt.

Lietuvoje Δ pasireiškė antruoju stipriai suromantinto modernizmo tipologiniu variantu, prasidėjusiu su J. A. Herbačiausko ir S. Kymantaitės-Čiurlionienės publikacijomis Gabijoje (1907), suklestėjusiu visoje XX a. I pusėje, kol ji išstūmė sustiprėjusi antiromantinė avangardo kūryba (1922), „grynąjį meną“ teigianti estetika ir po krašto okupacijos ideologine prievarta diegtas socrealizmas.

Neoromantinė kūryba – simbiozinis romantizmo ir modernizmo (realizmas čia egzistuoja tik kaip papildomas, foninis vaizdavimo būdas) tipologinis reiškinys, susiformavęs jų sąlyčio riboje ir nė viena neapibrėžiamas. Pamažu rašytojams vis drąsiau perimant modernistinės kūrybos nuostatas, kito ir tipologinių pradų santykis neoromantinėje kūryboje, todėl išskirtini trys jo raidos etapai, atstovaujami trijų rašytojų kartų: 1) modernistinis romantizmas – J. A. Herbačiauskas, S. Kymantaitė-Čiurlionienė, Vydūnas, V. Krėvė, L. Gira, J. Tumas-Vaižgantas, Šatrijos Ragana; 2) romantiškas modernizmas (simbolizmas, impresionizmas) – B. Sruoga, F. Kirša, V. Mykolaitis-Putinas, I. Šeinius, J. Lindė-Dobilas; 3) romantiškas post-avangardizmas – B. Brazdžionis, J. Aistis, A. Miškinis, K. Boruta, iš dalies S. Nėris.

Neoromantinėje kritikoje ir estetikoje pirmą kartą lietuviškai buvo reflektuota kūrybos esmės, estetinio vertingumo ir nacionalinio savitumo problemos.

Neoromantinė kūryba – bene didžiausias lietuvių lit-ros klasikos šaltinis, sugestionavęs mitą apie lietuvius kaip lyrikų tautą ir davęs nacionalinio charakterio – intuityvisto ir mistiko – meninį portretą. Δ – tai kosminio vizionizmo ir dainiškos lyrikos, poetinės istorinės dramos, kaimiškos, padavimų prozos suklestėjimo metas. Jai būdinga lyrizmas, gamtos poetizacija, folkloro stilizacija, psichologinės meilės jausmo atodangos, transcendentinės pasaulėjautos, prigimties balso ir grožio, neatsiejamo nuo dvasingumo, manifestacijos bei laisvos meninės formos, improvizacijos, spontaniško intuityvumo, melodinio, muzikinio prado akcentavimas.

Novelė (it. *novella* – naujiena), grožinės prozos žanras. Neilgas kūrinys, kuriam būdinga griežtesnė nei apsakymo struktūra, dažn. dramatiška, staigi atomazga, netikėtas posūkis. Kai kurie lit-ros tyrinėtojai Δ ir apsakymo terminus vartoja sinonimiškai, kiti novelę laiko apsakymo atmaina. Nacionalinėse lit-rose termino reikšmė nevienoda: vokiečiai skiria novelę (*Novelle*) nuo apsakymo (*Kurzgeschichte*), prancūzų *nouvelle* panaši į apsakymą (kaip ir *récit*), rusai skiria apsaką (*povest'*), apsakymą (*rasskaz*), novele (*novella*) vadina labai trumpą apsakymo formą, lenkai t.p. skiria apsakymą (*opowiadanie*) ir novelę (*nowela*). Anglų k. terminas *novella* vartojamas retai, dažn. Δ neskiriama nuo apsakymo (*short story*).

Δ pavadinimo etimologija liudija, kad Δ pradžioje reiškę pasakojimą apie naujus įvykius, kuriuos žmo-

nės perpasakodavo pasilinksminti ar pamokyti. Novelių ciklų užuomazgos įžvelgiamos *Tūkstančio ir vienos nakties* pasakojimuose (anksčiausi variantai arabų k. iš ~IX a., pirmasis vertimas į europiečių – pranc. kalbą – 1704). Europos tradicijoje Δ ištakos siejamos su trumpais pasakojamaisiais žanrais – pasakomis, anekdotais, pamokslų intarpais. Renesanso laikotarpiu Europoje suklestėjo pramogai skirti pasaulietinių pasakojimų rinkiniai (italo Dž. Bokačo (Boccaccio) *Dekameronas*, par. 1349–1353, išl. 1471, prancūzės Margaritos Navarietės (Marguerite de Navarre) *Heptameronas*, 1558–1559, anglo Dž. Čoseerio (Chaucer) *Kentenberio pasakojimai*, par. ~1387–1400, išsp. 1478) ir praktiniai rinkiniai kunigams. Šalia egzistavo ir kiti iš vid. amžių lit-ros atėję panašūs žanrai – fablijo, *švankas*. Renesanso novelei būdinga šios epochos lit-ros bruožai: vitališkumas, neretai pereinantis į nešvankumą, optimizmas. Galutinai Δ žanro kanonai susiklostė XIII a. pab. – XIX a. pr.; Δ buvo labai populiarūs Vokietijoje (K. Brentano (Brentan), L. J. fon Arnim (von Arnim). Kūrinio ilgis – nuo kelių iki kelių šimtų puslapių, fabulos centre paprastai buvo vienas paslaptingas įvykis ar konfliktas, vedantis į nelauktą posūkį ir logišką, bet netikėtą pabaigą. Romantikai suteikė novelei filosofinį, mistinį pobūdį (J. L. Tykas (Tieck), E. T. A. Hofmanas (Hoffmann), E. A. Po (Poe)). XIX a. su realizmo lit-ra susiformavo ir realistinė Δ, labiau pabrėžianti racionalius socialinius, moralinius aspektus (G. de Mopasanas (Maupassant), A. Čechovas).

Lietuvių lit-roje Δ užuomazgų įžvelgiama XIX a. vid. didaktinėje prozoje. Δ terminas pradėtas vartoti XIX a. pab. Aiškesnius bruožus įgijo atsiradus liet. periodikai, kurioje spausdinta trumpoji proza. XX a. pr. Δ terminą bandė apibrėžti K. Bizauskas, J. Brazaitis, V. Mykolaitis-Putinas ir kiti. Pirmasis Δ formą išstobulino J. Savickis (rink. *Ties aukštu sostu* 1928). Brandžia novelistika išsiskiria XX a. 4 deš. (P. Cvirka, J. Grušas ir kt.), išėivijos autoriai (A. Škėma, A. Landsbergis, B. Pūkelevičiūtė). Δ suklestėjo Lietuvoje XX a. 7–9 deš. (intelektuali R. Lankausko, J. Mikelinško, I. Mero kūryba). Stiprėjo lyrinė tradicija (R. Granauskas, J. Aputis, B. Radzevičius), ironiška pasaulėjauta (S. Šaltenis), pasaulio iracionalumo, paslapties pojūtis (S. T. Kondrotas, 10 deš. J. Skablauskaitė). Trumpos Δ meistrė – B. Vilimaitė. XXI a. Δ žanro kūrinių parašė D. Kalinauskaitė ir kiti.

Parabolė (gr. *parabolē* – palyginimas), trumpas lit-ros, dažniausiai prozos, kūrinys, kurio turinys šalia konkrečios prasmės apibendrina žmonijos egzistencijos, religijos, moralės vertybines problemas. Δ artima pasakėčiai, tačiau skiriasi nuo jos meninio pasakojimo įtikinamumu ir antropomorfizavimu atsisakymu. Analogijos, konkretų žmogaus poelgį komentuojančios universaliu aspektu, suteikia Δ ypatingos sugestijos.

Nuo seno Δ vaidina išskirtinį vaidmenį senųjų religinių sistemų – sufizmo (islamo misticizmo), zen

Budizmo, žydų egzegetinės lit-ros ir kt. tekstuose. Klasikinės Vakarų kultūros Δ, esančios Naujajame Testamente (pvz., evangelinės Δ apie sėjėją, apie rauges ir kt.) iliustruoja daugiareikšmes, savotiškai užkoduotas krikščionybės tiesas, kurių interpretacija paremta visa vėlesnė krikščioniškoji lit-ra. Platūs Δ komentarai randami ir senojoje lietuvių lit-je (pvz., K. Sirvydo *Punktuose sakymų* (1621) apmąstymai apie laisvą žmogaus valią, paremti Naujojo Testamento Δ apie darbą Kristaus vynuogyne ir užmokestį už tai). XIX–XX a. lit-roje Δ išplinta įvairiuose žanruose ir karštais tampa pagrindiniu viso kūrinio meninės tiesos konstravimo principu (pvz., B. Brechto, S. Mrożeko dramose).

Δ vaizduoja istorinį praeities arba esamąjį laiką, daugiau ar mažiau susijusį su konkrečiais įvykiais ir vietomis, tačiau joje akcentuojamos nepriklausomos nuo laiko ir vietos idėjos. Tai gali būti moralinių vertybių akcentai (pvz., V. Krėvės *Indas, kuriame karalius laiko geriausią savo vyną*), žmogaus ir pasaulio santykio apibendrinimas (vienatvės svetimame ir priešiškaime pasaulyje išraiška F. Kafkos romane *Procesas*), žmogaus prigimties analizė H. Hesės (Hesse) romanuose (*Stepių vilkas, Narcizas ir auksaburnis*).

Pasakojimas (naracija), įvykio arba įvykių pateikimas (žodžiu, raštu, vaizdu ar kitaip). Įvykis reiškia pradinės situacijos įveikimą ar būsenos pakeitimą į jai priešingą būseną: įprasta, kad Δ prasideda trūkumo konstatavimu ir pasibaigia jo pašalinimu. Ši sąvoka vartojama nevienareikšmiai, nes ji gali reikšti ir papasakotus įvykius (istoriją, kas yra papasakota), ir įvykius pateikiantį tekstą (pasakotojo kalbos formą šalia aprašymo ir samprotavimo), ir patį pasakojimo aktą (naraciją, kaip papasakojama). Visos šios trys reikšmės yra viena su kita susijusios: naracija įsteigia sykiu ir istoriją, ir pasakojimo tekstą, kurių santykis primena turinio ir raiškos santykį. Kai kuriems teoretikams (A. J. Greimui) Δ plačiąja prasme yra ne tik patį įvykių jungimas, būdingas tam tikriems tekstams, bet ir reikšmės apskritai sukūrimo principas, visuotinis reiškinys.

Δ gali būti būdingas ne tik prozeiškai kalbai, bet ir eiliuotai. Aristotelis „Poetikoje“ mokė nuosekliai išdėstyti įvykius dramoje, neiškreipti natūralios įvykių eigos. Buvo siūloma imti pasakoti nuo ekspozicijos, veiksmo užuomazgos, pateikti veiksmo vystymą iki kulminacijos ir atomazgos. Klasikinis Δ yra nuoseklus (vadovaujamas fabula, įvykiai bandomi pateikti pagal priežasties ir pasekmės santykį, chronologiškai). Modernusis Δ nepaiso fabulos logikos, nuoseklumo išdėstant įvykius, išryškindamas veikėjo dvasios būsenas ir išgyvenimus, problemų svarstymą. Klasikinis Δ yra nuotykių Δ, o modernusis tampa Δ nuotykiu.

Pasakotojas (naratorius) – pasakojantis subjektas, istorijos sakytojas. Jis yra atsakingas už informacijos reguliavimą tekste, siūlo tam tikrą požiūrį į pasakojamus įvykius. Grožiniame tekste Δ nėra tapa-

tus autoriui: net ir pirmojo asmens pasakojimuose Δ yra vaizduojamo pasaulio dalis, autoriaus vaizduotės tvarinys. Δ figūros ryškumas dažniausiai priklauso nuo to, ar tekste yra išryškinta pati pasakojimo situacija (Δ ir jo adresato santykis, pasakojimo aplinkybės), pvz., J. Biliūno prozoje Δ yra labiau pastebimas nei Žemaitės prozoje, nes aiškesnė pasakojimo situacija. Viename kūrinyje gali susitikti skirtingo lygmens Δ : apie vieną Δ gali papasakoti kitas Δ (J. Biliūno „Vagis“). Δ gali būti daugiau ar mažiau juntamas tekste, patikimas arba nepatikimas, anonimiškas arba įvardytas, „objektyvus“ (kalbantis trečiuoju asmeniu) arba „subjektyvus“ (kalbantis pirmuoju asmeniu), susijęs arba nesujęs su pasakojama istorija, vienvaldis arba demokratiškas, žodį suteikiantis personažui, kitam pasakotojui. Polifoniniame (daugiabalsiame) pasakojime Δ ir personažo požiūriai išsiskiria, bet yra vienodai svarbūs (F. Dostojevskio *Nusikaltimas ir baismė*, V. Folknerio (Faulkner) *Kai aš gulėjau mirties patale*).

Literatūroje dažniausiai pasakojama būtuojų laiku apie tai, kas įvyko anksčiau (vėlesnis pasakojimas), o rečiausiai – būsimoju laiku apie tai, kas dar bus (ankstesnis pasakojimas), kaip pranašysčių tekstuose. Gali būti pasakojama esamuojų laiku apie tai, kas tuo pat metu vyksta (lygiagretus pasakojimas), kaip vidinio monologo romanuose, reportažuose. Dažnai tekste yra derinami skirtingi pasakojimo tipai (įterptinis pasakojimas): vėlesnis pasakojimas derinamas su lygiagrečiuoju dienoraščio arba laiško formos kūriniuose.

Δ santykis su savo paties papasakota istorija gali būti dvejopas: arba jis joje nedalyvauja (Žemaitės prozoje, kurioje pasakojama trečiuoju asmeniu), arba dalyvauja (J. Biliūno prozoje, kurioje pasakojama pirmuoju asmeniu) ir prisiima pagrindinio arba šalutinio veikėjo vaidmenį. Pagrindinė Δ funkcija yra pasakoti, pateikti įvykius, tačiau tuo pat metu jis gali atlikti ir kitokias funkcijas: metapasakojimo (paaiškinti savo pasakojimo tvarką, pasirinktą stilių), bendravimo (kreiptis į adresatą), liudijimo (įrodinėti, kad istorija yra tikra, atskleisti savo santykį su ja), imtis didaktikos, ideologinės funkcijos (pateikti istorijos ir personažų vertinimą, moralą). Δ savo požiūrį į istoriją perteikia tiesiogiai, ją pakomentuodamas, arba netiesiogiai: jo nuomonę ir simpatijas išduoda personažo apibūdinimas, padidintas dėmesys tam tikriems personažams ir įvykiams, komentarai užsidėjus personažo kaukė, ironija, emociniai ir vertinamieji epitetai ir pan.

Δ nebūtinai sutampa su aplinkos stebėtoju (J. Biliūno „Brisiaus galas“). Pagal Δ užimamą poziciją stebėjime skiriami trys žiūros taškai: nulinis (visažinis Δ , žinantis daugiau nei personažas, pvz., Žemaitės pasakotojas), vidinis (pateikiama tik tokia informacija, kurią galėtų žinoti personažas, Δ žino tiek, kiek žino personažas, pvz., J. Biliūno Δ) ir išorinis (personažo matymas tik iš šalies, nesistengiant įžvelgti jo vidaus, kai Δ atrodo žinantis mažiau nei personažas, pvz., E.

Hemingvėjaus proza). Modernioje prozoje gali būti pasakojama ir antruoju asmeniu pabrėžiant vidinį konfliktą arba Δ artimumą personažui (R. Granausko *Jaučio aukojimas*).

XIX–XX a. sandūroje Europoje modernėjantis pasakojimas išpopuliarino prozoje subjektyvų Δ , pirmojo asmens pasakojimą ir dar daugiau dėmesio skyrė personažo būsenoms. Lietuvių lit-roje subjektyvaus pasakojimo pradininkais laikomi Šatrijos Ragana ir J. Biliūnas.

Personažas (veikėjas), kūrinio vaizduojamo pasaulio būtybė. Lit-roje gali būti vaizduojamas veikiantis, galvojantis ir jaučiantis ne tik žmogus, bet ir gyvūnas, daiktas ar reiškiny. Kūrinyje pasirodo ir mitologiniai, istoriniai veikėjai. Δ yra skaitytojo vaizduotės padarinys, todėl netapatintinas su kūrinio autoriumi. Ši „popierinė būtybė“ yra būtina pasakotojo pasakojamos istorijos dalis. Δ skaitytojui gali kelti simpatiją arba antipatiją, įkūnyti visuomenės lūkesčius, vertybes ir pats daryti jai poveikį.

Pasakotojas Δ pristato savo vardą, jį pristato kiti Δ arba jis pats prisistato. Kūrinyje esama tiesioginių (vardai, portretas, biografija) ir netiesioginių (emocinė reakcija, poelgiai) Δ buvimo ženklų: O. Balzako (Balzac) ir E. Zolia (Zola) Δ tenka žymiai daugiau tiesioginių ženklų nei G. Flobero (Flaubert) ir G. de Mopasano (Maupassant) Δ . Vienu ar kitu būdu Δ priskirtas teminis vaidmuo apibendrina jo atliekamus veiksmus: karalius, piemuo, našlaitė ir pan. Intriguojai netikėti teminiai vaidmeniai poelgiai: karalius persirengia elgeta, piemuo neišeina ganyti ir pan. Δ gali aiškiai įkūnyti kokią nors idėją, savybę (simboliški veikėjų vardai V. Kudirkos satyroje) arba gali būti sunkiau apibūdinamas ir nuspėjamas, net suskaidytas į prieštarigus balsus.

Δ prozos kūrinyje paprastai nėra vieniši, jie sudaro tam tikrą sistemą. Tik toje sistemoje, nuolat lyginant yra suvokiami jų teminiai vaidmenys, mokėjimas arba galėjimas veikti, būti, kalbėti ir pan. Neigiami Δ kontrastuoja su teigiamais (M. Valančiaus didaktinė proza). Pagrindinį Δ padeda atpažinti šalutiniai (mažiau svarbūs pasakojimui) arba epizodiniai (tik viename kitame epizode pasirodantys) Δ . Vieni yra pasyvūs, patiriantys veiksmą, kiti – aktyvūs, veikiantys. Skiriami taip pat daugiau ar mažiau tikroviški Δ . Turintis aiškių individualių bruožų Δ kartais vadinamas charakteriu. Charakteriu gali būti laikoma ir pati Δ psichologijos ir elgesio skiriamųjų bruožų visuma. Charakteriai gali būti statiški, nesikeičiantys (paprastai nuotykių, riterių romanų herojai) arba dinamiški, dėl vienokių ar kitokių priežasčių patiriantys kaitą. Renesanso epochoje Δ įgyja daugiau individualių bruožų, bet dar iki Apšvietos ir Romantizmo laikmečio daugiau dėmesio pasakojimuose skiriama ne charakterio, o veiksmo kūrimumi. Charakterio kūrimas tapo itin svarbus XIX a. realistinėje prozoje. Realistinis (O. Balzako (Balzac), Č. Dikensas (Dickens) ir kt.) Δ turi ne tik vardą ir pavardę, profesiją, kilmę, bet

ir įpročius bei priklausomybę tam tikram visuomenės sluoksniui atspindinčią išorę, kalbą, charakterio bruožus (tipiškas veikėjas tipiškoje situacijoje). XX a. vis dažniau pasigirsta raginimų nuversti Δ nuo pje-destalo, ant kurio jį užkėlė XIX a. romanistai, atsisa-kyti tipiško Δ jungo, paneigti tariamą Δ tikroviškumą, vientisumą ir jo aiškią psichologiją. Modernioje pro-zoje išorinį veikėjų susidūrimą keičia veikėjo vidinis konfliktas, o vaizduojamasis pasaulis gali būti patei-kiamas per tokio veikėjo sąmonę. Kartais (prancūzų „naujajame romane“) iš personažo telieka tik į aplin-ką reaguojanti jo sąmonė.

Poema, ilgą laiką taip buvo vadinamas bet koks didesnės apimties poezijos kūrinys, šiuo metu Δ laikomas stambiausias poezijos žanras, kuriame su-sipina epas, dramatis ir lyrikos bruožai. Δ išsivystė iš herojinio epas ir kartais suvokiama kaip jo sinonimas. Jai būdingi epas bruožai – beasmenis pasakojimas, ryški sužetinė linija, išvystyti charakteriai (A. Mic-kevičiaus *Grażina*), dramatinė kompozicija (Just. Mar-cinkevičiaus *Heroika*, arba *Prometėja pasmerkimas*); romantizmas į dramą įvedė lyrinį elementą – lyrinio subjekto emocijų raišką, fragmentišką kompozici-ją ir pan. Δ pobūdis, struktūra, stilistinės ypatybės priklauso nuo epochos, literatūrinės krypties, au-toriaus individualybės (pvz., Klasicizmo epochoje populiari didaktinė, aprašomoji Δ, simbolizmo es-tetika pastebima V. Mykolaičio-Putino Δ *Vergas*). XX a. Δ, be žanrinės sintezės, būdinga sudėtinga vaizdų struktūra, filosofiniai, istoriniai apibendri-nimai (T. S. Elioto *Bevaisė žemė*, Č. Milošo (Miłosz) *Kur saulė pateka ir kur nusileidžia*). Δ – K. Donelaičio *Metais* – prasidėjo lietuvių grožinė lit-tūra. Aprašo-mosios klasicistinės Δ bruožų ir romantinio lyrizmo esama A. Baranausko *Anykščių šilvelyje*, epas ir lyrikos sintezė pastebima Maironio *Jaunojoje Lietuvoje*. Δ tebėra populiari tarp šiuolaikinių lietuvių poetų (Δ parašė K. Bradūnas, S. Gedas, V. Bložė, G. Cieškaitė ir kt.). Just. Marcinkevičius, daugelio Δ autorius (*Sie-na*, *Donelaitis*, *Pažinimo medis*, *Devyni broliai* ir kt.), Δ pavadino „žanrų žanru“, kuris savo išraiškos įvai-rove prilygsta simfoniniam orkestrui.

Poetika, seniausia lit-ros teorijos šaka, kurios tyri-nėjimo objektu tradiciškai laikomos lit-ros formos. Tokios poetikos ištakos – graikų filosofų Platono ir Aristotelio veikaluose. Tačiau šiuolaikiniai lit-ros teo-retikai pabrėžia, kad šis poetikos apibrėžimas yra nepakankamas, kadangi bet kuri poetika svarsto ir li-teratūriškumo, arba lit-ros specifškumo, ir lit-ros bei tikrovės santykio klausimus. Šie du aspektai ryškūs jau seniausioje žinomoje sisteminėje Aristotelio *Po-etikoje* (mimezės ir katarsio sąvokos), nors laikoma, kad svarbiausia vieta jiems tenka XX a. poetikos ty-rinėjimuose (struktūralizmas, semiotika). Pagal tai, kuriems literatūrinių formų ar paties literatūriškumo klausimo aspektams skiriamas didžiausias dėmesys, galima išskirti keletą poetikos tipų. Bene žinomiau-

sia iš jų – vadinamoji *normatyvinė* poetika, kuri sie-kė suformuoti poezijos meno taisykles ir pagal jas bandė nustatyti kūrinio vertę. Tokios yra, pavyzdžiui, Horacijaus (I a. pr. Kr.) ir N. Bualo (Boileau) (1674) poetikos (abi vadinasi *Poezijos menas*). Kita rūšis – *aprašomoji* poetika, kurioje, kaip jau rodo pats pavadinimas, aprašomos literatūrinių tekstų ar jų grupių formos ypatumai. Istorinė poetika tyrinėja literatū-rinių formų formavimąsi, raidą, istorinį kitimą. Nuo XX a. poetikos tyrinėjimai vystėsi dviem kryptim. Pirmoji kryptis išlaikė vadinamąjį metadiskursyvinį, arba teorinį, pagrindą ir savo tyrinėjimus vienai ar kitaip siejo su R. Jakobsono iškelto klausimu „Kas žodinį pranešimą daro literatūros kūrinium?“ bei reikš-mės problema. Pastarojo tipo tyrinėjimams priklaus-o įvairių lit-ros teorijos krypčių (struktūralizmo, semiotikos, mitografinės kritikos, teminės kritikos, iš dalies psichoanalitinės kritikos) bandymai svars-tyti poetikos klausimus. Antroji kryptis – konkrečių kūrinų poetikos tyrinėjimai, poetiką suprantant kaip vidinės kūrinio sandaros (struktūros, kompozicijos, įvaizdžių sistemos ir pan.) analizę, aiškinimą, pade-dantį atskleisti, kuo vienas kūrinys skiriasi nuo kito. Būtent šiuo aspektu galima kalbėti, pavyzdžiui, apie K. Donelaičio *Metų* ar S. T. Kondroto *Žalčio žvilgsnio* poetiką. Tarpinių variantu galima laikyti konkrečių lit-ros krypčių, literatūrinių epochų (pavyzdžiui, roman-tizmo), konkrečių žanrų (A. Zalatorius *Lietuvių apsakymo raida ir poetika*), tekstų grupės ir pan. po-etikos tyrinėjimus.

Poezija, eiliuota kalba parašyti lit-ros kūriniai; vie-nas iš pagrindinių (greta prozos) kalbos organiza-vimo būdų, kuriam būdinga ritminė struktūra. Iki Naujųjų amžių Δ apskritai buvo vadinamas žodžio menas. Eiliuota kalba buvo privaloma įvairioms lit-ros rūšims – ne tik lyrikai, bet ir epui, tragedijai, ko-medijai. Kai proza tapo pripažinta kaip atskira lit-ros rūšis, Δ terminas pradėtas vartoti dažniausiai kaip lyrikos sinonimas. Tačiau Δ yra platesnės reikšmės nei lyrika – Δ priskiriama poema, kurioje, be lyriniių, esama draminių bei epinių elementų.

Postmodernizmas, bendro pobūdžio terminas, vartojamas kalbant apie šiuolaikinę visuomenę, kul-tūrą, meną, lit-rą, architektūrą. Chronologiškai eina po modernizmo, tačiau dėl Δ santykio su moderniz-mu esama labai įvairių nuomonių. Diskutuojant apie Δ sampratą, viskas lieka kontroversiška: ar tai yra pe-riodas, ar srovė, ar bendras kultūros „būvis“; kada jis prasidėjo, baigėsi ar tęsėsi ir t. t. Δ terminas pir-mą k. pavartotas 1947 kalbant apie architektūrą. Lit-ros kritikos pradėtas vartoti XX a. 6 deš., norint at-skirti pokarinę eksperimentinę S. Beketo (Beckett), Ch. L. Borcheso (Borges), Dž. Barto (Barth), D. Bartel-mo (Barthelme), T. Pinčono (Pynchon) ir kitų kūrybą nuo aukštojo modernizmo klasikų.

Bendrijų postmodernizmo teorijų yra labai daug; ke-lios įtakingiausios: Ž. F. Liotaro (Lyotard), Fr. Džeimso-

no (Jameson) ir Ž. Bodrijaro (Baudrillardo). Liotaras teigia, kad Δ atspindi ne(pasi)tikėjamą didžiaisiais progreso, apšvietos ir žmonijos išlaisvinimo naratyvais, tarnavusiais tam, kad įteisintų moderniąją kultūrą. Sudedamosios postmodernizmo savybės yra kultūros „negilumas“, pagrįstas simuliacija ir įvaidžių cirkuliacija; istorijos pojūčio silpnėjimas, „šizofreniškas“ nerišlumas, padrikumas ir sustiprinta koliažo forma; naujas „didingumo“ patyrimas, tapatinamas ne su gamta, o su technologija; naujas architektūrinės erdvės, vadinamosios „hipererdvės“, patyrimas. Δ technologija, priešingai nei modernistinėje gamybos paradigmoje, orientuota į atgaminimą, perdirbimą. Ž. Bodrijaras šiuolaikinę Vakarų civilizaciją apibūdina kaip simbolių laiką, kai ženklas nebeturi jokio ryšio su realybe, o nurodo tik į save patį. Tai „virtuali tikrovė“ arba „hiperrealybė“, kuri yra savo pačios atvaizdas. Tai tampa įmanoma tada, kai realybės vietą užima medija. Δ pereinama prie kasdienio gyvenimo estetikos, ir meno spektras labai praplečia. Vietoje užgimstančio kūrybinio akto yra intertekstai, surinkti iš nesuskaičiuojamų kultūros tekstų. Pasak Č. Dženko (Jencks), Δ charakterizuoja „dvigubas kodavimas“: kūriniai komunikuoja dviem skirtingais lygmenimis – ir masėms, ir žinovui, pvz., U. Eko romanai yra tuo pat metu ir populiarūs, ir avantgardiniai. Postmodernus pasakojimas, anot L. Hatčėn (Hutcheon), – tai „istoriografinė metafikcija“: pvz., Dž. Faulzo (Fowleso) *Prancūzų leitenanto moteris*, U. Eko *Rožės vardas*, E. L. Doktorou (Doctorow) *Regtėimas*, S. Rušdi (Rushdie) *Vidurnakčio vaikai*, M. Ivaškevičiaus *Madagaskaras*, G. Beresnevičiaus *Paruzija*, aiškiai, eiliniam skaitytojui prieinamais būdais pasakoja istorijos versijas, bet tuo pat metu šie tekstai kritiškai ir ironiškai reflektuoja jų atliekamą istorinės rekonstrukcijos veiksmą. Priešingai negu modernistai, kurie siekė kurti kažką nauja, postmodernistai dirba su kultūros duotybėmis, kuičiasi kultūros palėpėse, kur suverstos praeityje naudotos priemonės, stiliai, žanrai, tekstai, juos perdirbdami parodijos, pastišo ir kitais būdais. Daugelį postmodernių technikų, kurios atrodo labai novatoriškos, galima rasti ankstesnėse meno epochose. Postmodernioje lit-roje išlieka tai, ką iki kraštutinumo įvairiais eksperimentiniais rašymo būdais pasiekė modernistai, bet modernistiniai bruožai čia pajungti kitai dominantei: modernistai tyrinėjo suvokimo ir pažinimo, perspektyvos, subjektyvaus laiko patyrimo, žinių cirkuliacijos ir patikimumo problemas (klausė „Ką galiu sužinoti apie save ir pasaulį?“), o postmodernistai tiria fiktyvumo, būties būdų ir jų skirtumų problemas, pasaulių prigimtį ir pliuralumą, tai, kaip tokie pasauliai sukuriami ir suardomi (klausia „Kas yra pasaulis?“, „Kas padaro pasaulį realų?“, „Ar yra skirtumas tarp tekstinų pasaulių egzistencijos ir pasaulių, kuriuose gyvenu, o gal visi pasauliai sukurti kalbos?“). Modernizmas rėmėsi aiškiu skirtumu tarp subjekto ir objekto, o Δ riba tarp subjekto ir objekto tampa nebeaiški.

Fantazija, absurdiškumas, pastišas, parodija, intertekstualumas, neužbaigtumas ir tradicinės naratyvo struktūros laužymas būdingi daugeliui postmodernių tekstų, kuriuos XX a. II p. parašė: Lotynų Amerikoje Ch. L. Borchesas (Borges), A. Karpentjeras (Carpentier), Ž. Amandas (Amado), K. Fuentesas (Fuentes), Ch. Kortasaras (Cortázar), M. V. Ljosa (Llosa), G. Garsija Markesas (García Márquez), K. Lispektor (Lispector), I. Aljendi (Allende); Kanadoje – M. Atvud (Atwood); JAV – V. Nabokovas, Dž. Bartas (Barth), T. Pinčonas (Pynchon); Europoje – S. Rušdis (Rushdie), I. Kalvinas (Calvino), U. Eko (Eco), M. Kundera, M. Pavičius (Pavič), Dž. Faulzas (Fowles), M. Biutoras (Butor), A. Rob-Grijė (Robbe-Grillet), M. Diuras (Duras), G. Grasas (Grass), A. Desaji (Desai); Pietų Afrikoje – N. Gordimer ir Dž. M. Kutsė (Coetze); Lietuvoje – M. Ivaškevičius, H. Kunčius, R. Šerelytė, poetai E. Ališanka, N. Abrutytė, G. Grajauskas, S. Parulskis.

Potekstė, netiesioginių kalbos reikšmių lygmuo, kurį sakymo subjektas (adresantas) siekia pranešti, įteigti suvokėjui (skaitytojui, adresatui); paslėpta, bet numanoma, lengviau ar sunkiau atpažįstama, tikroji sakinio, teksto prasmė. Δ sukuriama, naudojant perkeltines reikšmes turinčias stilistines figūras (tropus, ironiją ir kt.) bei pateikiant tam tikras nuorodas, užuominas, aluzijas; gali būti konkreti, atspindinti dalyko vertinimą, neišsakytą nuomonę, bei platesnė, apimanti idėjų sklaidą. Lit-roje naudojama, siekiant išvengti politinės cenzūros draudimų, nenorint tiesiogiai pažeisti papročių, moralės, etiketo normų, taip pat stilistiniais sumetimais; dažniausiai sutinkama vadinamoje Ezopo kalboje, perteikiant užslėptas prasmes, idėjas, kurių neleidžia skleisti totalitarinės valdžios. Δ pavyzdžių galima rasti V. Kudirkos satyrose ir publicistikoje, taip pat XX a. pab. kūriniuose (Just. Marcinkevičiaus, K. Sajos, V. Žilinskaitės, V. Bložės, T. Venclovos, M. Martinaičio ir kt. tekstai).

Pozityvizmas, XIX–XX a. filosofijos srovė, taip pat ir lit-ros kryptis. Filosofijoje Δ susiformavimas siejamas su prancūzų filosofo ir sociologo O. Komto (Comte), taip pat anglų filosofų J. S. Milio (Mill) ir H. Spenserio (Spencer) vardais. Δ vystėsi tuo pačiu metu kaip ir romantizmas ir tapo svarbiu XIX–XX a. intelektualiosios minties ir mokslo idėjiniu pamatu. Populiariausias Δ nuostatos skelbė visuomenės gyvenimo racionalizacijos, gamtos ir žmogaus prigimties dėsnių tapatumo idėjas, išskėlė mokslo, kaip vienintelio patikimo pažinimo šaltinio, vertę, absoliutinio praktinę veiklą ir kritiškai vertino religiją. Komto veikalai *Pozityvistinės filosofijos kursas* (t. 1–6, 1830–1842) ir *Pozityvistinės praktikos sistema* (t. 1–4, 1851–1854) skatino visuomenės reformų būtinybę ir mokslinio, faktais paremto pasaulio pažinimo siekius. Mokslą Komtas padalijo į abstraktųjį, analizuojantį daiktų procesus (pvz., matematika, fizika, biologija, sociologija) ir konkretųjį, analizuojantį pačius daiktus (pvz., zoologija, mineralogija). Milis

iškėlė empirikos svarbą, teigdamas, kad pažinimas neįmanomas be įrodymų (*Logikos sistema*, 1843), o etikos srityje vadovavosi utilitarizmo idėja, neigiančia nepriklausomos, individualios veiklos rezultatus, kurie netarnauja bendram visuomenės labui (*Utilitarizmas*, 1863). Spenseris, remdamasis Č. Darvino (Darwin) gamtos mokslų atradimais, suformavo visuotinę evoliucijos teoriją (*Sintetinės filosofijos sistema*, 1862–1896).

Δ idėjos turėjo įtakos naujiems istorijos, kultūros ir meno raidos tyrimams. Visoms mokslo sritims siūlomais universaliais empirinio tyrimo ir jo rezultatų apibendrinimo Δ metodais rėmėsi H. T. Baklio (Buckle) pozityvistinės istoriografijos studija *Anglijos civilizacijos istorija* (1857–1861) arba prancūzų kultūros ir lit-ros istoriko I. A. Tenos (H. A. Taine) darbai *Anglų literatūros istorija* (1863–1874) ir *Meno filosofija* (1865–1868). Tenos veikalai XIX a. 7–8 deš. paskatino natūralizmo srovės prancūzų lit-roje susiformavimą. Žymiausias jos atstovas – prancūzų rašytojas E. Zolia (É. Zola), parašęs ir programinį natūralizmo lit-ros teorijos veikalą *Eksperimentinis romanas* (1879). Siūlydamas natūralizmo, kaip tiksliai atvaizduojančio tikrovę lit-roje, principo taikymą, Zolia sukritikavo realistinį vaizdavimo būdą, anot jo – iškreipiantį tikrovę asmeninėmis filosofinėmis, moralinėmis ir pan. nuostatomis. Propaguojama determinizmo, vieno- dvi valdančio gamtą ir žmogų, idėja, absoliutinama biologinė žmogaus samprata, lit-roje skatinama vaizduoti žmogaus ir socialinės aplinkos santykius bei biologinės žmogaus prigimties nulemtus psichofiziologinius procesus.

Dėl ypatingos XIX a. politinės padėties, Lietuvoje Δ idėjų raiška buvo glaudžiai susijusi su revoliucine-demokratinė mintimi, pradėjusia reikštis dar prieš 1863 m. sukilimą, bei švietėjiškais valstybingumo atgavimo projektais (M. Akelaitis, J. Šliūpas). Neturėdamas sąlygų reikštis laisvai, Δ Lietuvoje visų pirma paskatino formuoti savitą kultūrinio darbo koncepciją. Δ idėjos veikė V. Kudirką, susipažinusį su lenkų pozityvistais Varšuvoje, kur 1888 buvo įsteigta „Lietuvos“ draugija, ir reikėsi jo redaguojamame žurnale *Varpas* (pirmas numeris – 1889). Δ mintis veikė ir XIX a. pab. – XX a. pr. lietuvių moterų prozininkių – Šatrijos Raganos, G. Petkevičaitės-Bitės, Žemaitės, Lazdynų Pelėdos kūrybą.

Proza (lot. *prosa* – nevaržoma (kalba)): 1. neeiluota, įrimuotus, ritmingus, intonacinius vienetus neskaidoma kalba; sąvoka vartojama kaip priešprieša eiliuotai kalbai, poezijai, dainoms. Sąranga ir raiška imituojama pagal šnekamąją ir kasdienišką, buitinę kalbą, dažniausiai naudojama pasakojant, aprašant, taip pat – monologuose ir dialoguose; joje vyrauja referencinė, komunikacinė ir pažintinė funkcijos, priešinga negu eiluotoje kalboje, kur svarbiausia – estetinė funkcija. Grožinėje lit-roje daugiausia naudojama epiniuose, pasakojamuosiuose (narciniuose) žanruose – novelėje, apsakyme, apsakijoje, romane ir kt.

2. terminu Δ paprastai vadinama neeiluotos, pasakojamosios lit-ros visuma, vartojama sinonimiškai su sąvoka beletristika.

Retorika (gr. *rhētorikḗ téchnē* – iškalbos menas), įtikinamos komunikacijos teorija; iškalbos arba įtikinimo menas. Susiformavo dar Antikoje, sustiprėjus Atėnų demokratijai (V a. pr. Kr.). Vėliau ji buvo tobulinama Romoje. Aristotelis, Ciceronas ir Kvintiljanas – žymiausi Antikos retorikai. Iškalbos taisyklės turėjo padėti oratoriui paveikti klausytoją, įrodyti tai, kas nėra akivaizdu. Iš oratoriaus buvo reikalaujama mokyti, teikti malonumą ir jaudinti. Stilius siekė taisyklingumo, grynumo, aiškumo, paprastumo, glaustumo, tinkamumo ir gražumo. Romoje buvo išskirti trys kalbos stiliai, kurių derėjo nepainioti: aukštasis, vidurinis ir žemasis. Oratoriaus iškalba galėjo būti trijų rūšių: proginė (giriama arba peikiama kalba), politinė arba samprotavimo (įtikinėjimo arba atkalbinėjimo kalba) ir teisinė (kaltinimo arba teisinimo kalba).

Klasikinę Δ (nuo Antikos laikų iki XIX a.) sudaro penkios dalys: medžiagos radimas, jos išdėstymas, tinkamas žodžių parinkimas, kalbos įsiminimas ir jos įtaigus pasakymas. Daugiausiai dėmesio buvo skiriama žodinei išraiškai. Šia Δ dalimi pasiremia poetikos ir literatūros teorijos kūrėjai. Žodinė išraiškos teorija retorikoje – tai mokymas apie žodžių atrinkimą, apie žodžių jungimą ir apie figūras.

XVIII a. pabaigoje Europoje išryškėja nepasitikėjimas Δ, kuri suvokiama kaip svetima filosofijai. Pasibaigia retorinė žodžio kultūra. XIX a. pab. atsisakinėjama mokyti Δ. Norima ne sekti Antikos pavyzdžiais, o juos peržengti, siekti originalumo, visiškai naujos išraiškos. XX a. vid. Δ naujai susidomi kalbininkai ir lit-ros tyrinėtojai, suvokę formos svarbą kūriniui. Kyla „naujosios retorikos“ sąjūdis, kuris siekia atnaujinti Δ ir išplėsti jos taikymą. Figūrų imama ieškoti ne tik kalboje, bet ir dailėje, muzikoje, kine ir kitur. Δ duoda postūmį šiuolaikinės reklamos, politinės propagandos ir viešųjų ryšių teorijoms. Δ, besidominčia oratoriaus menu, taip pat remiasi poetika, kuri domisi poeto (kūrėjo) menu. Δ tradicija iki šiol išlieka svarbi Vakarų kultūros dalis.

Lietuvių lit-roje retorinės kultūros pėdsakų gausu per visą XIX a. Joje ryškus siekis vesti, įspėti, pamokyti, nustatyti aiškias gėrio ir blogio ribas, sekti Antikos pavyzdžiais. Rašytojas dažnai siekia paveikti skaitytoją kurdamas oratorinės kalbos įspūdį, reikalaujamas žodžio ir veiksmo vienovės, pasišventimo visuomenei. Lit-ra tuomet yra arti sakinės kalbos, pamokslų. Δ Lietuvoje mokoma nuo pat pirmųjų viešųjų mokyklų XIV–XV a. Ji juntama jau XIV a. didžiojo kunigaikščio Gedimino laiškuose, kuriuose siekta įtikinti Europą, kad Lietuva jai yra atvira. Ji buvo dėstoma senajame Vilniaus universitete. Iškalbos ugdymo elementų esama ir šiuolaikinėse mokyklose. Dėl Δ poveikio Lietuvoje įsitvirtino klasikiniai Europos lit-ros žanrai: epigrama, odė, panegirika, elegija, literatūrinis laiškas ir kt.

Romanas (lot. *romanus* – romėnų, romaniškas, susijęs su antikinė ir Viduramžių Romos kultūra, menu), epikos žanras, pasakojamasis (dažniausiai – prozos) kūrinys. Jo struktūrą sudaro daugelis lygmenų, kuriuos į tam tikrą visumą susaisto pasakojimas (naraacija, diskursas), kompozicija, personažai, vaizdavimo objektas (tema), idėjos (problematika). Δ skiriasi nuo kitų epinių pasakojimo (naraacijų) žanrų (apsakymo, novelės, apysakos) ilgesne apimtimi, platesne vaizduojama medžiaga, labiau išplėtotą, neretai – daugiašakė fabula (siužetu). Kūrinio vientisumą, rišlumą dažniausiai užtikrina pasakotojas, kuris tarsi stebėdamas, vertina, komentuoja vaizduojamus reiškinius, įvykius, personažus, situacijas ir pan. iš tam tikros perspektyvos, žiūros taško. Δ istorijoje išsikristalizavo labai daug įvairių pasakotojų tipų: viena vertus, jis gali išreikšti ar imituoti autoriaus požiūrį (vadina-masis „aš“ tipo pasakotojas, kai kalbama pirmuoju asmeniu), kita vertus – savęs nerodyti, kurti įspūdį, tarytum viskas klostosi savaime (trečiojo asmens pasakojimas, menamoji kalba, įvairios vidinio monologo atmainos, sąmonės srautas ir kt.). Δ skirstomas į žanrines formas arba tipus, dažniausiai remiantis: 1) vyraujančia tematika, vaizduojamais reiškiniais (buitinis, socialinis, filosofinis, psichologinis, nuotykių, istorinis, fantastinis Δ); 2) priklausomybe epochai (Baroko, klasicistinis, sentimentalizmo, romantizmo ir pan. Δ); 3) priklausomybe meninei srovei (realistinis, natūralistinis, modernistinis, ekspresionistinis, magiškojo realizmo, naujasis (prancūzų), postmodernistinis ir pan. Δ); 4) vaizdavimo būdais (satyrinis, lyrinis, epistolinis (laiškų) ir pan. Δ); 5) pasakojimo tipais (objektyvistinis, subjektyvusis, vidinio monologo, sąmonės srauto Δ). Klasifikacijos principai dažnai kryžiuojami, tad vieną ir tą patį kūrinį galima apibūdinti keliais aspektais, pvz., *modernistinis-psichologi-nis-vidinio monologo* Δ.

Formavosi Antikos, Viduramžių, Renesanso, Apšvietos epochose paplitusių liaudies pasakojimų, anekdotų, sujungtų į platesnius ciklus pamatu (Apolonijos (Appuleius) *Metamorfozės*, arba *Aukso asilas*, Longo Dafnis ir Chlojė, Dž. Bokačo (Boccaccio) *Dekameronas*) ir pasiekė šedevrų lygmenį (M. de Servanteso (Cervantes) *Don Kichotas*, F. Rable (Rabelais) *Gargantua ir Pantagruelis*, D. Defo (Defoe) *Robinzonas Kruzas*, Dž. Svifto (Swift) *Guliverio kelionės*); ilgainiui (ypač XIX ir XX a.) tapo pagrindiniu, populiariausiu epikos žanru. Tarp garsiausių XIX a. Δ kūrėjų dažniausiai minimi: sentimentalistai L. Sternas (Sterne), S. Ričardsonas (Richardson), Ž. Ž. Ruso (Rousseau), realistai Stendhalis (Stendhal), O. de Balzakas (de Balzac), G. Floberas (Flaubert), Č. Dikensas (Dickens), V. Tekerėjus (Thackeray), N. Gogolis, L. Tolstojus, F. Dostojevskis, A. Čechovas, B. Prusas, natūralistai E. Zolia, G. de Mopasanas (Maupassant). XX a. Δ raiška tapo itin daugiašakė, greta gausių modernizmo atmainų pynėsi įvairios neorealizmo, psichologizmo, ekspresionizmo konvencijos, įtakingi tapo atskirų regionų (iberoamerikiečių magiškas rea-

lizmas, prancūzų naujasis romanas), vėliau – postmodernizmo ir kt. variantai. Tarp žymiausiųjų romanistų nurodomi: M. Prustas (Proust), Dž. Džoisas (Joyce), Dž. Dos Pasosas (Passos), R. Muzilis, F. Kafka, H. Hesė (Hesse), T. Manas (Mann), V. Folkneris (Faulkner), E. Hemingvėjus (Hemingway), Dž. Londonas (London), V. Vulf (Woolf), A. Malro (Malraux), A. Židas (Gide), A. Kamiu (Camus), A. Rob-Grijė (Robbe-Grillet), K. Simon (Simon), A. Haksliis (Huxley), Dž. Orvelas (Orwell), S. Belou (Bellow), K. Abė (Abe), Y. Kavabata, M. Bulgakovas, M. Šolochovas, A. Solženycinas, M. Vargas Ljosa (Vargas Llosa), Ch. Kortasaras (Cortazar), G. Garsija Markesas (García Marquez), U. Eko (Eco), K. Vonegutis (Vonnegut), Dž. Bartas (Barth), T. Pinčonas (Pynchon).

Lietuvių Δ pradmenys – pasakojamoji tautosaka, XIX a. proza, ypač apysakos (pvz., J. S. Dovydaičio *Šiaulėniškis senelis*, M. Valančiaus *Palangos Juzė*); žanro formavimuisi įtakos turėjo kaimynų (lenkų, rusų, vokiečių) autorių kūriniai. Pirmieji Δ atspindėjo XX a. pr. lietuvių tautos siekius, idėjas: kėlė tautinį sąmoningumą, patriotišką didžiavimąsi garbinga istorija (V. Pietario *Algimantas*, 1904), realistiškai vaizdavo bendruomenės gyvenimą, socialinius konfliktus, kaimo ir miesto etines sandūras (Lazdynų Pelėdos *Klaida*, 1909), analitiškai narstė psichologinius ir moralinius reiškinius (J. Lindės-Dobilo *Blūdas*, 1912), taip pat gvildeno kūrybos, estetikos problematiką, impresionistiškai piešė erotinius išgyvenimus (I. Šeinius *Kuprelis*, 1913). Kitu raidos etapu (apie 1918–1940 m.) plėtėsi Δ tematikos diapazonas, meninių priemonių repertuaras, tapo įvairesni ir labiau modernūs vaizdavimo būdai; kūrinių gausa išsiskyrė 3 deš. viduryje (1935–1936 pasirodė 45 Δ). Epinę tautos gyvenimo panoramą, atgimimo siekius parodė ir nacionalinio charakterio slėpinis gvildeno J. Tumas-Vaižgantas *Pragiedručiuose* (1918–1920). Tuo laikotarpiu dominavo realizmo konvencija, dažniausiai buvo vaizduojamas kaimo, miestiečių, tarnautojų ir inteligentų gyvenimas, socialiniai ir moraliniai aspektai; šiai krypčiai atstovauja A. Vienuolio *Prieš dieną* (1925), Vaižganto *Šeimos vėžiai* (1929), J. Grušo *Karjeristai* (1935), P. Cvirkos *Žemė maitintoja* (1935), L. Dovydeno *Broliai Domeikos* (1936), Jono Marcinkevičiaus *Benjaminas Kordušas* (1937), V. Mykolaičio-Putino *Krizė* (1937), P. Orintaitės *Daubiškės inteligentai* (1937), J. Jankaus diloģija *Egzaminai, Be krantų* (1938), I. Simonaitytės *Vilius Karalius* (t. 1, 1939), J. Paukštelio *Pirmieji metai* (1936), *Kaimynai* (1939) ir kt. Lygia greta plėtotos ir kitos žanrinės formos.

Istorinio Δ kūrėjai daugiausia telkėsi į Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laikus, vaizdavo didvyriškas kovas už tautos likimą, knygnešių žygius: V. Andriukaičio *Audra Žemaičiuose* (1930), A. Vienuolio *Kryžkelės* (1932), F. Neveravičiaus *Blaškomos liepsnos* (1936), K. Puidos *Magnus Dux* (1936), J. Marcinkevičiaus *Kražių skerdynės* (1938). Meninių aukštumų pasiekė psichologinis Δ, atskleidęs vidinius personažo potyrius, meilės išgyvenimų niuansus: V. Mykolaičio-

Putino *Altorių šešėly* (1933), A. Vaičiulaičio *Valentina* (1936). Savitą šeimyninės kronikos Δ tipą sukūrė I. Simonaitytė, vaizdavusi Prūsų Lietuvos žmonių likimus (*Aukštųjų Šimonių likimas*, 1935); originalų groteskinį kūrinių parašė I. Šeinius (*Siegfried Immerselbe atsijaušina*, 1934). Populiariausias to meto detektyvinio, bulvarinio Δ autorius – J. Pilyponis (*Kelionė aplink Lietuvą per 80 dienų*, 1928; *Amžinas žydas Kaune*, 1934; *Kaukolė žalsvame čemodane*, 1934). Satyrinius Δ kūrė P. Cvirka (*Frank Kruk*, 1934), T. Tilvytis (*Kelionė aplink stalą*, 1936).

Po 1940 ir pokario laikotarpiu, primetus Lietuvai sovietinį režimą, Δ raida tapo nenuosekli, daugeliu atvejų priklausoma nuo politinės konjunktūros, ideologinių veiksnių. Į vakarus pasitraukus per pusę rašytojų, liet. lit-ra tarsi suskilo į dvi šakas – buvo kuriama ir Lietuvoje, ir užsienyje.

Išėivijos romanistai, gyvenę žodžio laisvės sąlygomis, gvildeno egzistencines individo problemas, nostalgiška ir neretai idealizuodami, žvelgė į praeitį, vaizdavo skausmingą kaimietiškos ir urbanistinės kultūros sandūrį, apmąstė pragaištingą totalitarizmo poveikį žmogaus sąmonei. Tarp iškiliausių išėivijos Δ: V. Ramono *Kryžiai* (1947), J. Jankaus *Naktis ant morų* (1948) ir *Anapus rytojaus* (1978), M. Katiliškio *Užuovėja* (1952) ir *Miškais ateina duodu* (1957), B. Pūkelevičiūtės *Aštuoni lapai* (1956); vienas garsiausių lietuvių Δ, parašytas vidinio monologo forma, – A. Škėmos *Balta drobulė* (1958), taip pat A. Barono *Lieptai ir bedugnės* (1961), Alb. Baranausko *Rudenys ir pavasariai* (1975–1978), E. Cinzo *Raudonojo arklio vasara* (1975), *Mona* (1981), Šventojo *Petro šunynas* (1984). Įdomių Δ parašė K. Barėnas, V. Alantas, K. Almenas, J. Gliūda, A. Kairys ir kt. Originaliu diskurso segmentavimu ir introspektivya psichologine analize išsiskiria nuo 1972 m. Izraelyje gyvenančio I. Mero kūriniai – *Lygiosios trunks akimirka* (1972), *Striptizas, arba Paryžius-Roma-Paryžius* (1976), *Sara* (1982).

Kitaip klostėsi Lietuvoje gyvenančių ir sovietinės ideologijos sukuriu blaškomu romanistų kūryba. Ankstyvaisiais pokario metais, išskyrus meistriskai sukurtus, talentinguosius K. Borutos *Baltaragio malūną* (1945) ir B. Sruogos *Dievų mišką* (paraš. 1946, išl. 1957), vyravo vadinamojo socialistinio realizmo dogmoms ir vadinamajam *klasiniam* požiūriui paklustantys Δ: A. Gudaičio-Guzevičiaus *Kalvio Ignoto teisybė* (1948–1949), J. Usačiovo *Nemunos lauzia ledus* (1956), Alf. Bieliausko *Rožės žydi raudonai* (1959). Tik nuo 6 deš. pab. liet. Δ ėmė laisvėti, į jo kūrėjus gretas įsiliejo nauja karta, drąsesnė ir imlesnė pasaulio lit-ros patirčiai. Dėl stilistikos turtingumo ir lankstumo, pasakojimo moderniško (formavosi vadinamasis vidinio monologo Δ), dėl autentiškų personažų išgyvenimų aukščiau vertintini J. Baltušio *Parduotos vasaros* (2 t., 1957), V. Sirijos Giros *Štai ir viskas* (1963), M. Sluckio *Laiptai į dangų* (1963), *Adomo obuolys* (1966), *Uostas mano – neramus* (1968), *Saulė vakarop* (1976), Alf. Bieliausko *Kauno romanas* (1966). Tarp skaitytojų populiarūs buvo

tarybinės tikrovės sutrikimus, konfliktus atviriau rodantys, taip pat II pasaulinio karo, pokario įvykių dramatiškumą autentiškiau vaizduojantys Δ: J. Avyžiaus *Chameleono spalvos* (1979), *Degimai* (1982), *Sodybų tuštėjimo metas* (1970–1989), V. Bubnio *Alkana žemė* (1971), *Po vasaros dangum* (1973), *Nesėtų rugių žydėjimas* (1976), J. Baltušio (*Sakmė apie Juzą*, 1979), atskiri A. Zurbos, R. Kašausko, P. Treinio, V. Petkevičiaus, Sirijos Giros kūriniai. Išaugęs pasakojimo technikos, stiliaus, struktūros modeliavimo, personažų vaizdavimo lygis vis dėlto negalėjo pridenkti semantikos ir idėjų schematiškumo ir tendencingumo. Palyginti retai rodomas laisvos dvasios žmogus, dažniau – personažas, kurio elgseną ir mąstyseną determinuoja komunistinė ideologija; buvo diegiamas socializmo santvarkos pranašumo ir valdžios teisingumo mitas.

Ilgainiui, pradėdant 9 deš., šie stereotipai pradėti laužyti, iškeliant kitokio tipo personažus arba tiesiog renkant ne skatinamą *aktualiąją* visuomeninę problematiką, bet įvairesnę, *neangažuotą* tematiką. Imta dažniau vaizduoti politinių įvykių, brutaliais tikrovės laužomus likimus, asmeninius psichologinius išgyvenimus, daugiaprasmius šeimos santykius, menininko, kūrėjo brendimą ir jo dvasios būsenas; reikšmingu Δ raiškos baru tapo tautos istorijos mįslės ir lemtingi praeities vingiai, taip pat – Lietuvos partizanų kovos, antisovietinė rezistencija, trėmimai į Sibirą. Tuo atžvilgiu labiausiai vertintini J. Mikelinsko *Genys yra margas* (1976) ir *Už horizonto laisvė* (1978), R. Lankausko *Vidury didelio lauko...* (1962), *Projektas* (1986), *Užkeiktas miestas* (1990), *Piligrimas* (1995), R. Šavelio *Dievo avinėlis* (1974), B. Radzevičiaus *Priešaušrio vieškeliai* (1979–1985), V. Bubnio *Piemenėlių mišios* (1988), *Atleisk mūsų kaltes* (1989), *Teatsiveria tavo akys* 1993, R. Gudaičio *Metaforų medžiotojai* (1987), S. Šaltenio *Kalės vaikai* (1990), V. Juknaitės *Šermenys* (1990), J. Ivanauskaitės *Mėnulio vaikai* (1988), *Pragaro sodai* (1992), *Ragana ir lietus* (1993), V. Martinkaus *Medžioklė draustinyje* (1983).

Vidiniai meniniai žanro struktūros pokyčiai (pasakojimo formų lankstumas, polifoniškas vaizdavimas, intertekstinis postmodernusis diskursas) bei išorinių sąlygų permainos (minties išlaisvėjimas, atviras santykis su pasauline lit-ra, o labiausiai – atkurta Lietuvos nepriklausomybė, savos valstybės tęstinumo atstatymas) lėmė naują, šiuolaikinį Δ etapą. Jį jau žymi ir anksčiau pasirodę novatoriški mitografiškieji S. T. Kondroto Δ (*Žalčio žvilgsnis*, 1981; *Ir apsiniauks žvelgiantys pro langą*, 1985), intelektualieji, daugiaplaniai R. Gavelio Δ (*Vilniaus pokeris*, 1989; *Vilniaus džiazas*, 1993; *Paskutinioji žemės žmonių karta*, 1995; *Septyni savižudybės būdai*, 1999; *Sun-Tzu gyvenimas šventame Vilniaus mieste*, 2002), lyriniai, kupini stilizacijų J. Kunčino Δ (*Tūla*, 1997; *Blanchissieris, arba Žvėrynas-Užupis*, 1997; *Kasdien į karą*, 2000). Užmoju išsiskiria originalūs daugiaplaniai emociniai, o vėliau – istoriosofiniai P. Dirgėlos Δ: *Šalavijų kalnas* (1977), *Pogodalis* (1978), *Joldijos jūra* (1987–1988), *Anciliaus ežeras*

(1991), keturtomis Δ ciklas *Karalystė* (1997–2004). Dabartinio Δ erdvė itin plati, joje telpa tradiciniai epiniai ir lyriniai baladiški, avangardistiniai postmodernūs ir psichologiniai kūriniai. Tarp populiariausių ir kritikos labiausiai vertinamų autorių: R. Granauskas (*Duburys*, 2003), L. Gutauskas (*Vilko dantų karoliai*, 3 t., 1991–1997), E. Ignatavičius (*Kiparisų tamsa*, 2005), V. Bubnys (*Balandžio plastėjime*, 2002), S. Parulskis (*Trys sekundės dangaus*, 2002), M. Ivaškevičius (*Žali*, 2002), H. Kunčius (*Nepasigailėti Dušanskio*, 2006), J. Skablauskaitė (*Mėnesienos skalikas*, 2004), R. Šerelytė (*Vardas tamsoje*, 2004), L. S. Černiauskaitė (*Kvėpavimas į marmurą*, 2006), G. Aleksa (*Ėriukas stiklo rage*, 2003), V. Rožukas (*Bitlų eros hieroglifas*, 1990; *Mosada*, 1996). Labai pagausėjo populiarų, detektyvinio pobūdžio, taip pat masinei auditorijai skirtų, erotiniais išgyvenimais paremtų vadinamųjų „meilės“ Δ . Šiuolaikiniame etape būdinga tai, kad Δ daugeliu atvejų tapo preke, o jo meninę vertę dažnai nustelbia populiarumo ir perkamumo siekiai.

Sąmonės srautas, arba **vidinis monologas**. Moderniai prozai būdinga literatūrinė technika, kuria atskleidžiama daugialypė personažo sąmonėje vykstanti minčių ir jausmų eiga. Jam būdingas nenuoseklumas, peršokimas nuo vienos minties prie kitos, įvairių patirties plotmių (nuo filosofinės iki pačios kasdieniškiausios) sumaišymas. Minčių eigos natūralumui pabrėžti neretai atsisakoma skyrybos ženklų, laužoma sintaksė ir pan. Sąmonės srautas žymi požiūrio taško kitimą pasakojime. Klasikinėje realistinėje prozoje visai žinias pasakojimas savo personažo minčių eigą aprašo tarsi stebėdamas iš šalies, o sąmonės srauto atveju tarsi persikeliamas į paties personažo sąmonę. Šios technikos užuomazgų galima rasti L. Sterno romane *Tristramas Šendis* (1760–1767), giminingi sąmonės srautui yra F. Dostojevskio (XIX a.) herojų pokalbiai su savim. Ši literatūrinė technika įsitvirtino XX a. prozoje. Bene ryškiausias jos vartojimo pavyzdys – Dž. Džoiso (Joyce) romanas *Ulisas* (1922), beveik ištiesai parašytas kaip personažų vidiniai monologai (vienas iš jų – Molės Blum – tęsiasi per keliasdešimt puslapių ir turi tik vieną skyrybos ženklą). Sąmonės srautas būdingas M. Prusto (Proust), V. Vulf (Woolf), V. Folknerio (Foukner) ir daugelio kitų žymių XX a. prozininkų kūrybai. Lietuvių lit-roje sąmonės srautas pasirodė XX a. II p., pirmiausia išėivijos rašytojų kūryboje – A. Škėmos romane *Balta drobulė* ir apsakymuose, A. Landsbergio, kiek vėliau – Lietuvoje savo kūrybinį kelią pradėjusio I. Mero prozoje. 7 deš. sąmonės srautas išpopuliarėjo Lietuvoje rašiusių prozininkų (Alf. Bieliausko, M. Sluckio) kūryboje, kuri 1968 sukėlė diskusiją apie vadinamąją vidinio monologo prozą.

Sarkazmas (gr. *sarkasmos* < *sarkazo* – draskau mėsa), pikta, ironiška pašaipa, kilusi iš nusivylimo, apmaudo ir pagiežos, dažniausiai atmiešta skausminga refleksija dėl likimo, aplinkybių ar kitų žmonių

nulemtų sunkių, nepelnytų išgyvenimų (*O kaip gerai, vaikuti, kad susilaužei koją!; Kaip tau / man pasisekė, kad susirgai / susirgau nepagydoma liga...*). Sarkazmas sukuriama priešinant diametriškai skirtingas emocijas, nuostatas, kartėlį pridengiant tariamu džiaugsmu, kraštutinį nusivylimą – apsimestiniu linksnumu, bejėgiškumą – iškentėta stiprybe. Naudojama kaip retorikos ir stiliaus priemonė, siekiant kuo įtaigiau išreikšti savo išgyvenimus, priblokšti adresatą, sumenkinti, sumažinti patirtus smūgius. Lit-roje priskirtinas satyrinio vaizdavimo repertuarui, naudojamas vaizduojant aštrius konfliktus tarp individo ir aplinkos, gilią egzistencines kolizijas. Būdingas Juvenalio, F. Rablė (Rabelais), Dž. Svifto, Voltero, N. Gogolio, M. Saltykovo-Ščedrinio, F. Kafkos, Dž. Orvelo, K. Voneguto, S. Beketo kūriniams. Iš lietuvių autorių sarkazmą naudojo V. Kudirka, I. Šeinius, B. Sruoga (ypač *Dievų miške*), taip pat K. Saja, J. Glinskis, V. Žilinskaitė, J. Erlickas, J. Gimberis ir kt.

Satyra (lot. *satira*, senesnis variantas *satura* – malkalynė, maišalynė), lit-ros kūrinys ar vaizdavimo būdas, atskleidžiantis ir išjuokiantis aprašomojo (asmens, gyvenimo būdo, politinės sistemos, vienkio ar kitokių pažiūrų ir pan) silpnynes, trūkumus. Lit-roje galima kalbėti apie satyrinį vaizdavimo būdą, kuriam būdingas kandas, aštrus, net tendencingas humoras, paradoksas, kuris remiasi neatitikimu tarp to, kaip išjuokiamas objektas atrodo, ir to, kas jis yra iš tikrųjų, tarp realybės ir idealo. Satyra pasižymi atvirai ironiška kalbančiojo pozicija, išjuokiamas objektas (konkrečios silpnybės, tam tikros situacijos) yra nesunkiai atpažįstamas arba net įvardijamas. Satyra, nukreipta prieš konkrečius asmenis, vadinama paskvilium. Europos literatūrinėje tradicijoje Δ susiformavo kaip tam tikro socialinio komentario forma ir reikšėsi dramoje (graikų komedijų autorius Aristofanas) bei poezijoje. Senovės romėnų lit-roje Δ ir buvo vadinamas trumpas eiliuotas lyrinis-epinis kūrinys; žinomiausi tokių satyrų autoriai – Horacijus ir Juvenalis. Antikinės Δ žanro tradicija atgimė Klasicizmo epochoje (satyrą yra parašęs ir Klasicizmo poetikos kūrėjas N. Bualo). Atskirai kalbama apie vadinamąją *menipietišką* Δ . Jos pradininkas – III a. prieš Kr. gyvenęs graikų filosofas kinikas Menipapas. Menipietiška Δ neturi griežtų žanrinių rėmų, joje dera proza ir eilės, rimta ir komiška, natūralistiniai ir fantastiniai elementai. Klasikinių tokios Δ pavyzdžių laikomas I a. po Kr. gyvenusio romėnų rašytojo romanas Petronijaus *Satyrikonas*. Menipietiškos satyros bruožų turi garsūs Renesanso ir Apšviotos epochų romanai: F. Rablė (Rabelais) *Gargantua ir Pantagriuelis*, Dž. Svifto (Swift) *Guliverio kelionės*, M. de Servanteso (Cervantes) *Don Kichotas*. Tačiau dažniausiai Δ terminas vartojamas jau nesiejant jo su viena ar kita antikine tradicija.

Tarp garsiausių pasaulinės lit-ros satyrų – Nyderlandų humanisto E. Roterdamičio *Pagiriamasis žodis kvailybei* (XVI a.). Satyrinėmis galima laikyti prancū-

zų klasicisto Ž. B. Moljero (Mollière)dramas, kurių jau pavadinimai rodo, kokios silpnybės išjuokiamos (*Tartufas, arba Apgavikas, Šykštuolis*). Iš XX a. pažymėtinos anglų rašytojo Dž. Orvelo (Orwell) politinės Δ (*Gyviųjų ūkis, 1984-iejį*), satyrinis rusų rašytojo M. Bulgakovo romanas *Šuns širdis*.

Lietuvių Δ pradininku laikomas V. Kudirka (*Viršinininkai, Lietuvos tilto atsiminimai*), satyrinio vaidavimo bruožų esama Žemaitės kūriniuose (Vingių Jono portretas aps. „Marti“), taip pat K. Sajos dramose; Δ rinkinį yra išleidusi V. Žilinskaitė, satyrinių eilėraščių yra parašęs V. Šimkus. Vienas ryškiausių satyrinės poezijos kūrėjų šiuolaikinėje lietuvių lit-roje yra J. Erlickas.

Sentimentalizmas (pranc. *sentimente* – jausmas), XVIII a. vid. – XIX a. pr. Europos lit-ros, dailės ir visuomeninės minties srovė (terminas kildinamas iš L. Sterno romano *Sentimentali kelionė po Italiją ir Prancūziją* (1768) pavadinimo). Sentimentalizmas atsirado kaip reakcija prieš Klasicizmo normatyvinę estetiką ir Apšvietos racionalumą. Dažnai laikomas pastarosios atšaka, nes pritarė daugeliui jos visuomeninių idėjų. Rėmėsi Ž. Ž. Ruso (Rousseau) doktrina apie prigimtinių žmogaus gerumą, kurį žaloja civilizacijos poveikis, atitolimas nuo gamtos. Sentimentalistai iškėlė jausmą aukščiau proto ir jausmų analizę pavertė meninio vaidavimo objektu. Poetizavo nekilmingų luomų žmones, meilę, tyrumą, jautrumą gamtai ir menui, siekė emociškai paveikti skaitytoją. Pagrindiniai žanrai: aprašomoji poema, idilė, elegija, psichologinis romanas, komedija ir drama. Reikšmingiausi pavyzdžiai: Ž. Ž. Ruso *Naujoji Eloiza* (1761), S. Ričardsono (Richardson) *Pamela* (1740), N. Karamzino *Vargšė Liza* (1792). Sentimentalizmas reiškėsi prancūzų, vokiečių, lenkų, anglų lit-rose; pastarajai būdingesni ironijos ir humoro pradai. Lietuvoje sentimentalizmo bruožų pastebima XIX a. pr. rašytojų A. Klemento, D. Poškos, A. Strazdo kūryboje.

Sentimentalizmas buvo artimas Audros ir veržimosi lit-rai (J. V. Gėtės (Goethe) *Jaunojo Verterio kančios*, 1744); daugelį sentimentalizmo elementų perėmė romantizmas (kartais sentimentalizmas priskiriamas preromantizmui).

Simbolizmas (pranc. *symbolisme* < gr. *symbolon* – ženklas, simbolis), lit-ros srovė, susiformavusi Prancūzijoje XIX a. pab. Δ atsirado kaip reakcija į natūralizmą ir realizmą. Protestuodami prieš šioms kryptims būdingą tikrovės imitavimą, simbolistai kūrė užuominų, subjektyvių nuotaikų kalbą, kurios centras buvo simbolis. Jis buvo suvokiamas kaip žodžiu išreikštas dvasinio pasaulio materialus atitikmuo. Simbolizmo supratimui programinis yra Š. Bodlero (Baudelaire), laikomo vienu iš Δ pirmtakų, eilėraštis „Atitikmenys“. Simbolistai domėjosi menų sintezės idėja, ypač kalbos muzikinėmis galiybėmis (P. Verleno (P. Verlaine) šūkis „Visų pirma muzikos!“); jie išpopuliarino laisvasias eiles, eilėraščių proza, eilėraščių ciklo kompoziciją. Simbolistai įve-

dė į poeziją miesto temą, o drauge su ja ir vidinių prieštaravimų draskomą žmogų. Ryškiausi simbolistai – pranc. poetai Bodleras, Verlenas, A. Rembo (Rimbaud), Ž. Lafargas (Laforgue), S. Malarmė (Mallarmé), prancūziškai rašęs belgų dramaturgas M. Meterlinkas (Maeterlinck), prozininkas Ž. K. Hiuismansas (Huysmans). Simbolizmas populiarius buvo Lotynų Amerikos lit-rose. Jo įtaka jaučiama ir XX a. pr. – P. Valeri (Valery), R. M. Rilksės (Rilke), V. B. Jeitso (Yeats), T. S. Elioto kūryboje.

Lietuvių lit-rai didesnę įtaką darė rusų Δ , susiformavęs kiek vėliau už prancūzų. Pagrindinės abiejų didžiųjų šios srovės atšakų nuostatos panašios, tačiau rusų Δ itin stiprus filosofinis pradai, veikiamas V. Solovjovo mokymo apie pasaulinę dvasią. Poetinė kalba abstraktesnė, linkstama ne tiek į žmogaus sielos, kiek į kosmoso sąrangos ir žmogaus vietos joje analizę. Išskiriamos trys rusų simbolizmo bangos. Pirmajai priklausė N. Minskis, D. Merežkovskis, Z. Gippius, antrajai – V. Briusovas, K. Balmontas, F. Sologubas, trečiajai, susiformavusiai XX a. pr. – A. Blokas, A. Belas, J. Baltrušaitis. Pastarojo asmenybės ir rusiškoji kūryba itin svarbi lietuvių Δ formavimuisi. Lietuvoje simbolizmas nesudarė vientiso judėjimo ir atėjo kiek pavėlavęs – chronologiškai jo pradžia sutampa su leidiniu Vaivorykštė (1914), Pirmasai baras (1915) pasirodymu, o pabaiga – su V. Mykolaičio-Putino eilėraščių rinkiniu *Tarp dviejų aušrų* (1921). Tačiau Δ ženklų – realizmo atmetimą, naujos pasaulėjautos ir estetikos siekį – galima pastebėti jau J. A. Herbačiausko *Erškėčių vainike* (1908) ir S. Čiurlionienės-Kymantaitės *Lietuvoje* (1910). Ryškiausi lietuvių simbolistinės poezijos kūrėjai nuo tautinės problematikos atsigręžę į individą, siekė atskleisti dramatišką dualistinę žmogaus prigimtį ir jos ryšį su kosmoso sąranga (Mykolaitis-Putinas) ar ekspresyviai išreikšti „širdies gelmes“ (B. Sruoga). Pirmuoju atveju svarbi filosofinė problematika, išryškėja pastovūs simboliai (viršūnės–gelmės), antruoju atveju kuriamas fragmentiškas impresionistinio vaido eilėraštis, kurio simbolika išreiškia momento nuotaiką. Iš chronologinės sekos iškrinta lietuviškoji J. Baltrušaičio kūryba (1942 pasirodė eil. rink. *Ašarų vainikas* 1 d.). Baltrušaitis tarp lietuvių simbolistų unikalus harmoningu pasaulio suvokimu, cikliška laiko samprata. Kai kurių poetų kūryboje simbolistiniais įvaizdžiais propaguojami tautiniai idealai ar reiškiamas perdėm abstraktus filosofinis turinys (M. Gustaitis, M. Vaitkus, F. Kirša). Simbolizmo įtaka pastebima E. Stepnaičio, A. Lasto, P. Vaičiūno, K. Inčiūros, J. Tysliavos, S. Nėries, L. Skabeikos poezijoje.

Sintaksinė poetinė figūra, tam tikra sintaksinė konstrukcija, vartojama kalbos raiškumui, poetiniam efektui pasiekti. Tokį efektą gali kurti viso teksto sintaksinė organizacija, pvz., skyrybos ženklų atsisakymas moderniojoje poezijoje ar prozoje (Dž. Džoiso (Joyce) *Ulise Molės Blum monologas* tęsiasi keliasdešimt puslapių ir turi tik vieną skyrybos žen-

klą; R. Granausko apys. *Jaučio aukojimas* sudaryta tik iš trijų sakinių) arba nebaigti sakiniai, sukuriantys užuominą, potekstę. Išskiriamos ir atskiros sintaksinės figūros, kurių pagrindinės yra šios:

• **Pakartojimas**, atskirų žodžių, frazių ar sakinių kartojimas, atliekantis emocinio pabrėžimo, semantinio išryškavimo funkciją, pvz.:

*Vis gaudžia ir gaudžia, vis dunda ir dunda,
Ir didina, daugina dovaną duotą...* (J. Baltrušaitis)

• **Anafora**, žodžių ar jų junginių pakartojimas sakinių, eilučių, posmų pradžioje, pvz.:

*Kiekvienas augalas į saulę stiebias,
Kiekvienas gyvis ją pajusti geidžia.* (V. Mykolaitis-Putinas)

• **Epifora**, žodžių ar jų junginių pakartojimas sakinio, eilutės ar posmo pabaigoje, pvz.:

*Tai buvo septintą valandą ryto,
lygiai septintą valandą ryto
ir nelygiai septintą valandą ryto,
lygiai nelygų rytą
ir lygiai septintą valandą ryto.* (A. Mackus)

• **Paralelizmas**, simetriškai išdėstytos vienodos ar panašios sintaksinės struktūros, kuriomis sugretinami skirtingi reiškiniai. Vienas dažniausių paralelizmų litroje – žmogaus būsenos ir gamtos sugretinimas, pvz.: *Neužmigdys naktis žvaigždės,
Nenumarins širdis troškimų.* (Maironis)

• **Antitezė**, paralelizmo atvejis, kai gretinamieji nariai turi priešingą reikšmę, pvz., antiteziškas yra M. Martinaičio poezijos rinkinio *Akių tamsoj, širdies švieso* pavadinimas, antiteze grįstas V. Mykolaičio-Putino eilėraščių ciklas *Viršūnės ir gelmės*.

• **Inversija**, įprastinės žodžių tvarkos pakeitimas sakinyje, siekiant pabrėžti kurią nors jo dalį. Inversijų gausu V. Krėvės *Dainavos šalies senų žmonių padavimuose*, J. Bilūno prozoje („Atėjo ruduo, liūdnas, nelaimingas“).

• **Anakolutas**, sintaksinė figūra, kai žodžiai ar sakinių atkarpos tarpusavyje derinami semantiškai, o ne sintaksiškai. Rašytinėje kalboje, grožinėje lit-j ši figūra vartojama šnekamosios kalbos, laisvos minties įspūdių sukurti: *Stela, ir tą pavasarį buvo Stela, cigaretės apskrudintas staliukas.* (B. Radzevičius)

• **Perkėlimas** (anžambemas, pranc. *enjambement*), sintaksinių intonacinių vienetų (sakinių, frazių) ir metroritminių vienetų (eilutės, strofos) nesutapimas. Šią figūrą mėgsta avangardistinės pakraipos poetai. Dažna ji, pvz., J. Juškaičio kūryboje: *Aš toks erškėtis... širdžia skaudančia
Tu kaip tyla dabar nelaukus
Palik išgirsti visą raudančią
Jo ateitį. Paglostyk plaukus...*

• **Elipsė**, kurios nors sakinio dalies (dažniausiai veiksnio ar tarinio) praleidimas, pvz.:

Nuo tavo rankų – meilė ir švelnumas.

Nuo vyturio pilkų sparnų – aušra. (Just. Marcinkevičius)

• **Asindetonas**, stilistiškai motyvuotas sakinio dalių arba sakinių jungimas be jungtukų: *dabar vėlu, aš grįžau atgal, išspjoviau mirtį šikšnosparnio pavidalu, ji neša tau mano laiką, aš dėl tavęs visko atsisakiau.* (V. P. Bložė)

• **Polisindetonas**, sakinio dalių arba sakinių jungimas su pabrėžtinai daug jungtukų, pvz.:

*Ir aš nenoriu matyt
egzilo tuštėjančių rankų,
ir aš nenoriu matyt
jų finalinio šauksmo krypties.
Ir aš nenoriu matyt
baimės, kur būta drąsumo,
ir aš nenoriu matyt
triumfuojančios meistro mirties.* (A. Mackus)

• **Parataksė**, sujungiamųjų sakinių dominavimas tekste.

• **Hipotaksė**, prijungiamųjų sakinių dominavimas tekste.

• **Retorinis klausimas**, nereikalaujantis atsakymo, emocingą teigimą ar neigimą reiškiantis klausiamasis sakinytis, pvz.:

*Vasaros, kodėl taip ilgai einat, kol ateinat
Ir kodėl taip greit, taip greit prabėgat?* (J. Juškaitis)

• **Retorinis sušukimas**, šaukiamasis sakinytis, emocingas, pabrėžiantis teigiamą mintį, parodantis subjekto poziciją. Dažniausiai toks sušukimas reiškiamas kreipiniu, pvz.:

*Pilie! Tu tiek amžių praleidai garsiai,
Ir tiek mums davei milžinų.* (Maironis)

• **Laipsniavimas**, vienaarūšių sakinio dalių arba vienaarūšių sakinių išvardijimas, kai išskaičiuojamos sąvokos eina silpnėjančia arba stiprėjančia tvarka, pvz.:

*Kur jūs paukščiai, paukšteliai, paukštytės,
Katrų čiulbančių taip ramu klausytis.* (A. Baranauskas).

Siurrealizmas (pranc. *surréalisme* – viršrealizmas), avangardistinė lit-ros ir meno kryptis, gyvavusi Europoje (visų pirma Prancūzijoje) tarp I ir II pasaulinių karų. Išsivystė iš kiek ankstesnio dadaizmo. Pagrindinės Δ manifestų (*Siurrealizmo manifestas*, 1924; *Kitas siurrealizmo manifestas*, 1929) ir kūrybos idėjos – pasipriešinimas racionalistiniam pasaulio supratimui, asmenybės unifikuojančiam civilizacijos paveldui, pašmonės ir vaizduotės sureikšminimas (ryški Z. Froido (Freud) psichoanalizės įtaka). Δ tikslas, anot A. Bretono (H. Breton), vieno iš šios krypties programos autorių, yra „svaiginančių nusileidimų“ į save išlaisvinti psichikos galias, sujungti įprastinį pasaulio suvokimą ir pašmonės pasaulį „absoliučioje realybėje“, t. y. viršrealybėje. Siurrealistus itin domi-

no sapno, haliucinacijos logika (ar nelogiškumas), tarpinės būsenos tarp miego ir budravimo, kurios „ištraukia“ iš vaizduotės netikėčiausius, neįmanomus pagal racionalistinį supratimą pavidalus. Mėgstamas automatinis rašymas, groteskas, parodija, juodasis humoras, bjaurumo ir siaubo estetika, netikėti žodžių ir vaizdo plotmių sugretinimai. Kai kuriais atžvilgiais (žavėjimasis vizija, sapnu, vaizdinis teksto tirštumas) Δ ištakas galima įžvelgti Baroko ir romantizmo tradicijose. Svarbiausi Δ atstovai – pranc. poetai A. Bretonas (Breton), P. Eliuaras (Eluard), L. Aragonas (Aragon). Δ ryškūs dailėje (S. Dali, M. Ernstas (Ernst)), kine (manifestiniu laikomas rež. L. Bunjuelio (Buñuel) fimas *Andalūzijos šuo*, 1929).

Siurrealizmas kaip organizuotam sąjūdžiui nustojus gyvuoti, dar ilgai buvo jautiama jo įtaka – ypač dramoje ir prozoje (nors Δ susiformavo poezijoje). Δ bruožų esama A. Arto (Artaud), S. Beketo (Becket), Ž. Ženė (J. Genet) ir kt. absurdo teatro kūrėjų dramose, pranc. Naujojo romano (N. Sarot (Sarraut), A. Rob-Grijė (Robbe-Grillet) kūryboje. Siurrealizmo terminas iki šiol plačiai vartojamas ne tiek kryptčiai, kiek šios krypties atstovų pasiūlytam pasaulio supratimui ir jo vaizdavimo būdai nusakyti. Apie Δ lietuvių lit-roje galima kalbėti būtent šiuo aspektu. Jo bruožų esama A. Škėmos, I. Mero, A. Landsbergio, J. Ivanauskaitės, V. P. Bložės, S. Gedos, M. Martinaičio, H. Radausko ir kt. kūryboje.

Socialistinis realizmas, oficiali sovietinės lit-ros doktrina, paskelbta 1934 m. I sovietinių rašytojų suvažiavime. Nors iš dalies rėmėsi klasikinio realizmo vaizdavimo principais, ja buvo siekiama lit-rą unifikuoti, pajungti propagandiniams tikslams. Δ doktrina skelbė socialistinį realizmą pagrindiniu sovietinės grožinės lit-ros metodu ir reikalavo, kad rašytojas, kaip buvo teigiama, „teisingai, istoriškai konkrečiai vaizduotų revoliucingai besiplėtojančią tikrovę“. Be to, lit-ra privalanti idėjiškai formuoti ir auklėti lojalius socializmui žmones, komunizmo statytojus. Pavyzdiniu Δ kūriniu laikomas M. Gorkio romanas *Motina* (1906), nors ir parašytas dar prieš paskelbiant doktriną. Lietuviškai Δ principai pirmą kartą išdėstyti Maskvoje leistame žurnale *Priekalas* 1934. Lietuviškojo Δ klasika laikytini J. Baltušio pjesė *Gieda gaideiliai*, A. Vienuolio romanas *Puodžiūnkiemis*, T. Tilvyčio poema *Usnynė*, kuriuose kuriami suprimityvinti išnaudotojų ir išnaudojamųjų portretai (vienai perdėm idealizuoti, kiti sukarikatūrinti), vaizduojama nesutaikoma klasių kova, brėžiama neišvengiama socialistinės pertvarkos perspektyva. Panašių bruožų turi daugelis pirmaisiais pokario dešimtmečiais Lietuvoje parašytų kūrinių. Laikui bėgant, Δ reikalavimai švelnėjo, jo samprata plėtėsi, kol galų gale paskutiniaisiais Sovietų Sąjungos gyvavimo dešimtmečiais ši sąvoka tapo neaiški. Δ doktrina buvo taikoma ne tik lit-rai, bet ir kitoms meno rūšims, o ją atitinkantys kūriniai artimi sukurtiems pagal hitlerinio herojinio realizmo principus, taigi galima kalbėti apie totalita-

rinių šalių oficialiojo meno panašumus. Socialistinio realizmo klišės parodijuoja taip vadinamas socartas, viena postmodernistinių meno krypčių.

Stilius (lot. *stilus* – rašymo pagaliukas, rašysena):

1. kalbos raiškos sistema lit-ros kūrinyje, priklausanti nuo individualaus kalbinės medžiagos vartojimo, atrankos, interpretacijos ir konstrukcijos, taip pat – tikslo ir funkcijų. Kartais išskiriamas platesnių lit-ros kategorijų stiliai: epochos (Klasicizmo, Baroko, Romantizmo, modernizmo ir kt.) bei srovės (ekspresionizmo, impresionizmo, siurrealizmo ir kt.); tačiau dažniausiai kalbama apie individualų autoriaus stilių, kurį labiausiai lemia konkretaus autoriaus talentas, jo gebėjimai pasinaudoti bendrinės kalbos ištekliais, kūrybiškumas parenkant tinkamiausius, tiksliausius ir vaizdingiausius žodžių derinius, kad galėtų įtaigiai aprašyti vaizduojamą objektą. Stilius priklauso ir nuo lit-ros žanro: epika labiausiai remiasi pasakojimu bei išoriniais veiksmo, situacijų, personažų aprašymais, metonimiška vaizduosena, tuo tarpu lyrikoje pirmenybė teikiama metaforai, perkeltinėms reikšmėms, fonetinėms žodžio ypatybėms (kartais vadinamoms *garsaraščiu*). Stilius laikomas vienu iš pagrindinių lit-ros, suvokiamas kaip *kalbos menas*, meniškumo ir vertės kriterijų. Tarp žymiausių stiliaus meistrų paprastai minimi lietuvių lit-ros klasikai – K. Donelaitis, A. Baranauskas, V. Krėvė, Vaižgantas, B. Sruoga, V. Mykolaitis-Putinas, P. Cvirka, A. Vaičiulaitis, J. Aistis, H. Radauskas, M. Katiškis ir kt.

2. kalbos vartojimo būdas visose kalbinės veiklos sferose – kasdienėje šnekoje, publicistikos, mokslo veikaluose, oficialiuose raštuose ir pan. Stiliaus sąvoka taip pat vartojama meno kūrinių (tapybos, skulptūros, muzikos, architektūros ir kt.), mados ir pan. individualioms raiškos sistemoms apibūdinti. Pagal vartojimo tikslingumą išskiriami funkciniai stiliai: meninis beletristinis, publicistinis, mokslinis, oficialusis dalykinis, buitinis ir kt.

Stilizacija, sąmoningas žinomo kūrinio, tam tikro žanro, formos, literatūrinės srovės ar epochos stiliaus, tam tikro kalbos būdo pamėgdžiojimas. Stilizacija gali apimti visą kūrinį (V. Krėvės *Dainavos šalies senų žmonių padavimai*) ar kai kuriuos kūrinio fragmentus (J. Marcinkevičiaus dramoje *Mindaugas* Juodojo ir Baltojo metraštininkų kalba primena senųjų metraščių stilių). Lietuvių lit-roje vienas pagrindinių stilizacijos šaltinių ir modelių yra tautosaka – liaudies dainos poetika imituojama pasitelkiant tam tikrą leksiką (deminutyvus, epitetus), sintaksines priemones ir kompozicinius principus (pakartojimus, paralelizmus), eilėdarą (sintaksinę-intonacinę). Tokios stilizacijos pradininku lietuvių lit-roje laikomas L. Gira, jos esama daugelio rašytojų kūryboje iki pat šių dienų (A. Miškinio, S. Nėries, K. Bradūno, M. Martinaičio, S. Gedos ir daugelio kt.). Kitas dažnai imituojamas stilius – Bib-

lijos, religinių raštų (tokios stilizacijos pavyzdžių rastume Bradūno, A. Škėmos, A. Mackaus ir kt. autorių kūryboje). Romantizmo epochos poetinį stilių imituoja H. Radauskas eil. „Juk tai romantika“. Esama keleto Δ atmainų, kurias vieną nuo kitos ne visada lengva atskirti.

- **Parodija**, labiausiai paplitusi stilizacijos atmaina, kurioje dažniausiai pamėgdžiojamas kito kūrinio stilius, idėjos, autoriaus pažiūros ar pan. ir išryškinamos juokingosios pusės. Tai daroma dažniausiai iki karikatūriškumo padidinant kai kuriuos kūrinio bruožus, stiliaus ypatybes (pvz., parodistai dar labiau pailgina ilgus parodijuojamo kūrinio sakinius, sentimentalų stilių padaro dar sentimentalesnį ir pan.). Poezijoje Δ įsitvirtino dar Antikos kultūroje, jos objektas buvo ne tik literatūra, bet ir religiniai ritualai, visuomenės papročiai. Senovės Graikijoje vadinamieji aukštieji žanrai turėjo savo parodijinius atitikmenis (pvz., Aristofano komedijos parodijavo Aischilo ir Euripido tragedijų stilių). Svarbus vaidmuo Δ teko Viduramžiais ir ypač Renesanso epochoje (pvz., ispanų rašytojas M. de Servantesas (Cervantes) *Don Kichote* parodijavo visą Viduramžių nuotykių romano tradiciją, prancūzų rašytojas F. Rable (Rabelais) *Gargantiua ir Pantagriuelle* – scholastiką). Vienas žymiausių Apšvietos epochos parodistų – prancūzų filosofas ir rašytojas Volteras (Voltaire). Δ išliko populiarūs iki šių dienų. Lietuvių lit-roje Δ buvo pamėgę avangardinės pakraipos rašytojai (K. Binkio eilėraščių ciklas *Penki pavasariai*, T. Tilvyčio kn. 3 *grenadieriai*, 1926), vėliau – Vl. Šimkus (*Bitės pabėgėlės*, 1973). Ne tik literatūrinės klišės, bet ir laikraščių stilių, politinį diskursą šmaikščiai parodijuoja J. Erlickas. Δ objektas gali būti ne tik konkretus kūrinys ar autorius, bet ir literatūrinė kryptis, tradicija (pvz., H. Radausko poezijoje parodijuojama romantizmo poetika), tam tikri literatūrinės technikos, kompoziciniai ypatumai ir pan.

- **Travestija**, parodijos atmaina, kai rimtas kūrinys pašaipiai parafrazuojamas – išlaikomi pagrindiniai kompoziciniai bei tematiniai imituojamo kūrinio elementai, tačiau stilius smarkiai pakeičiamas: dažniausiai vadinamasis aukštasis stilius pakeičiamas žemuuju, patetiškas, deklaratyvus kalbėjimas – buitisku ar net vulgariu. Tokio antikinės dramos imitavimo pavyzdžiu galėtų būti J. Marcinkevičiaus poema *Heroica*, arba *Prometėjo pasmerkimas*.

- **Pastišas**, stilizacijos atmaina, kai mėgdžiojama konkretaus kūrinio, autoriaus ar lit-ros srovės stilistinė maniera. Iš pirmo žvilgsnio pastišas gali pasirodyti panašus į parodiją, bet jis kuriamas kaip literatūrinis žaidimas, pokštas, nesiekiant išjuokti mėgdžiojamo kūrinio ar lit-ros reiškimo. Tokio pastišo pavyzdžiu galėtų būti V. Šimkaus eil. „Vasaros idilė“, kuriame imituojama A. Strazdo „Pasterkos, arba piemenų giesmės“ stilistika. Pastišas, kartais apibūdinamas kaip šaltas, beaistris mėgdžiojimas, būdingas post-

modernistinei lit-rai; tokio Δ pavyzdžių yra K. Ostausko dramose.

Tropas, perkeltine reikšme vartojamas žodis ar žodžių junginys; retorinė kalbos figūra. Perkeltinės reikšmės elementas pakeičiamas kitu, semantiškai artimu, tačiau esamame kontekste neįprastu. Priskausomai nuo Δ rūšies, šis perkėlimas gali remtis dviejų dalykų panašumu (metafora) arba gretimumo ryšiais (metonimija) – metaforos ir metonimijos grupės sudaro Δ daugumą. Δ priskiriamos ir kai kurios kitos figūros.

- **epitetai**, vaizdingas kokios nors daikto, reiškimo ar veiksmo ypatybės įvardijimas, pvz., aukso svajonė, ugninės žaros ir pan.

- **palyginimas**, panašumu paremtas dviejų daiktų arba reiškinių sugretinimas, pvz., „Pro aukštus vartus / Ateinu / Kaip viešnia... (J. Degutyte); Laumė juostą pakabina / Kaip vainiką – danguje (H. Radauskas).

- **perifrazė**, daikto ar reiškimo netiesioginis įvardijimas, nusakymas kitais žodžiais, pvz., akis – regėjimo organas. S. Nėries eilėraštyje perifrastiškai įvardijamas Kaunas: „Kur baltas miestas / Kur Nemunėlis“. Perifrazė buvo mėgstama klasicizmo poetikoje (pvz., gausios perifrastinės valstiečio charakteristikos D. Poškos *Mužike Žemaičių ir Lietuvos*).

- **eufemizmas**, nemalonios ar nepadorios prasmės žodžių pakeitimas kitais, neutraliais, pvz., vietoj „numirė“ sakoma „pasitraukė“, „išėjo“ ir pan.

Žanras, grupė lit-ros kūrinių, kuriuose pasikartoja panaši tematika, problematika ir jų pateikimo būdas – struktūra, kompozicija, formalios teksto organizavimo savybės. Visa tai gali būti traktuojama kaip žanrinės taisyklės, normos. Δ yra viena pagrindinių sąvokų, kuria remiasi lit-ros tekstų klasifikacija, ir drauge viena esminių lit-ros mokslo problemų. Δ yra glaudžiai susijęs su lit-ros rūšimi ir yra jos sąlygojamas (pvz., epo žanrai – romanas, novelė, apysaka, lyrikos – sonetas, elegija, odė, dramos – tragedija, komedija). Δ įvairiais laikotarpiais suprantamas skirtingai, jį nevienodai traktuoja įvairios lit-ros teorijos mokyklos. Klasicizmas labai sureiškino Δ kategoriją. Romantikai, siekę kūrinio individualizacijos, ėmėsi Δ maišyti, nutrynė griežtas jų ribas. Modernizmo iškelta individualios genijaus raiškos idėja buvo nesuderinama su žanriniais šablonais. Visa XX a. ir XXI a. lit-ra Δ linkusi traktuoti gana laisvai. Naujai Δ žiūrėjo modernios lit-ros teorijos. Formalizmas siejo Δ su komunikacijos situacija – t. y. santykiu tarp rašytojo ir skaitytojo. Struktūralistai žanrinę normą traktuoja kaip vieną iš dinaminių struktūros veiksnių, lemiančių lit-ros procesą, – Δ atstovauja bendrai tendencijai, kurią atskiras kūrinys siekia įveikti. Panašiai Δ žiūri semiotika. Pz., rusų literatūrologas ir kultūros tyrinėtojas J. Lotmanas Δ laiko tipologi-

niu kriterijumi. Pagal jį skiria lit-os epochas, sroves, tipus, orientuotus į tapatybę (t. y. siekiančius atitikti Δ reikalavimus) ir orientuotus į skirtybę (šiuo atveju Δ tėra kliūtis, kurią reikia įveikti ieškant naujų meninių formų). Įtakingą Δ teoriją sukūrė rusų lit-ros tyrinėtojas M. Bachtinas, vienas žymiausių romano Δ tyrinėtojų, – jis kalba apie Δ kaip apie pačios lit-ros pradžią siekiančią kultūrinę atmintį. Lietuvių literatūrologijoje daugiausia dėmesio skiriama prozos žanrams (pvz., A. Zalatorius *Lietuvių apsakymo raida ir poetika*, 1971; A. Kalėdos *Romano struktūros metmenys*, 1996; J. Sprindytės *Lietuvių apysaka*, 1996).

Žemė, naujosios lietuvių poezijos antologija, išleista Los Andžele (JAV) 1951. Antol. publikuota J. Kėkšto, K. Bradūno, A. Nykos-Niliūno, H. Nagio, V. Mačernio poezija bei įvadinis J. Girmiaus straipsnis „Žmogaus prasmės žemėje poezija“. Straipsnis turi paantraštę „Trečiajai mūsų poezijos kartai atėjus“ ir traktuoja žemėninkus kaip generaciją, kuriančią nei subjektyvią (kaip neoromantikai), nei objektyvią (t. y. idėjinę, visuomeninę), o labiau į bendruosius žmogaus rūpesčius įsižiūrinčią filosofinę poeziją. Į kultūrinę recepciją žemėninkai (jie vadinami ir lankininkais – nuo žurnalo *Literatūros lankai* pavadinimo) įėjo kaip viena karta, kurios atstovus sieja bendras likimas. Kaip menininkai jie pradėjo formuotis dar Nepriklausomoje Lietuvoje (čia pradėjo studijuoti ar baigė studijas, paskelbė pirmąsias publikacijas), tačiau visu kūrybiniu pajėgumu išsiskleidė jau išeivijoje (pirmosios šios kartos atstovų knygos spausdinamos jau Vokietijoje). Tiesa, tai tik apibendrintas istorinės situacijos modelis – V. Mačernis žuvo Lietuvoje 1944, kiek kitoks ir J. Kėkšto, kalėjusio Lenkijos ir sovietiniame kalėjimuose, emigracijai pasirinkusio kitą žemyną, likimas. Tačiau labiau nei gimimo laikas ar istorinė patirtis žemėninkus siejo santykis su ta patirtimi: tremtį jie priėmė kaip egzistencinį išbandymą. Kūryboje jis nevirsta retorišku prarastos žemės apdainavimu ar asmeninio skausmo išsakyimu. Netektis transformuojama į būtines prasmės ieškojimą, išreikiama skirtinga poetine maniera (nuo gana tradicinio K. Bradūno eilėraščių, išsakančio pamatinį žmogaus artumo žemę krikščioniškos ir pagoniškos mitologijos simboliais, iki intelektualios vakarietiškos kultūros patirtį sugėrusios A. Nykos-Niliūno kūrybos). Žemėninkai apskritai lit-ros kūrinių traktavo visų pirma kaip estetinę vertybę, orientavo lietuvių literatūrą į vakarietiškos tradicijos liniją, „kitaip tariant, nenormalioje padėtyje išimtinio istorijos momentu buvo užsiangažuota visuotinės, menu išsakomos civilizacijos srovės tęstinumui. Pavertgą kraštą apleidusį

pabėgėlių sauja apsisprendė elgtis kaip tauta, turinti savo kultūrą ir vidinę laisvę, kitų tautų tarpe, o ne kaip mobilizuoti kareiviai, tėvynės laisvės vardan savąją uždarę į ateities kraičio skrynią“ (R. Šilbajoris). Žemės idėjų ir estetinių orientacijų tąsa buvo *Literatūros lankų* žurnalas.

Žodžių žaismas, dažniausiai panašiai skambančių, bet skirtingas reikšmės turinčių žodžių sugretinimas, sukuriantis reikšmės dviprasmiškumą, neretai sukeliantis komišką efektą. Δ dažniausiai pasitaiko poezijoje, jį ypač mėgsta avangardistinės pakraipos rašytojai. Stilistika ir retorika skiria daugelį Δ rūšių.

- **Kalambūras**, panašaus skambėjimo, humoristinio ar satyrinio pobūdžio žodžių sugretinimas. Kaip ir kitas žodžių žaismo rūšis, Δ mėgo keturvėjininkai; pvz., K. Binkis varijuoja „Laisvės alėjos“ pavadinimą: „į laisvę alėjų“, „varva laisvės aliejum“; sugretina 'kompromisą' ir 'kompresą' – „kompromisų kloti kompresus“.
- **Ekvivokacija**, arba **dviprasmybė**, daugiareikšmė frazė ar pasakymas, kuris remiasi panašiu į kitus pasakymus skambesiu ar galimybe jį perskaityti keliais būdais; pvz., A. Rimydžio „Aš Vargo Mistros [vargamistros] vaikas“, J. Žlabio-Žengės „Mes pajūry išbriodom klaipią pėdą“ [Klaidpėdą].
- **Anagrama**, visos ar kai kurios žodžio, frazės ar pasakymo raidės, sukeistai kartojamos kitame žodyje, frazėje ar sakinyje. Δ buvo vartojama jau senojoje poezijoje: svarbus žodis, dažniausiai dievybės vardas, tekste ne tik tiesiogiai minimas, bet ir „paslepiamas“ fonetiniuose teksto sąskambiuose. Ši priemonė vartota ir Viduramžių poezijoje, pvz., prancūzų poetas F. Vijonas (Villon) savo eilėraščiuose tokiu būdu užšifravo autobiografinės nuorodas. Knygoje *Avangardizmo sūkurys* D. Striogaitė pateikia K. Binkio versto E. Potjė (Pottier) „Internacionalo“ I strofoje paslėptos Δ perskaitymą („Kiek remis / Plikus / Ura į / Mitingus, / Ura!“).
- **Metagrama**, pirmų raidžių ar skiemenų sukeitimas greta esančiuose žodžiuose, pvz., šalta balta – balta šalta. Δ vadinama ir žaisminga žodžių eilė, kai prie kiekvieno žodžio pridedama po raidę, pvz., aro-varo-svaro.
- **Paronomazija**, panašiai skambančių žodžių sugretinimas, norint išryškinti jų reikšmių artimumą ar tolimumą, pvz., V. Mykolaičio-Putino eilėraštitis „Vasaris“ grindžiamas „vasario“ ir „vasaros“ gretinimu. Δ dažniausiai yra kalambūro pagrindas.

Laiko juosta

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1304		Dantė Aligjeris pradeda kurti <i>Dieviškąją komediją</i> (išleista 1472)	Lietuvą valdo didysis kunigaikštis Vytenis, viešpatauja 1295–1316	Šventąją Romos imperiją valdo Albertas I Habsburgas, viešpatauja 1298–1308
1349		Džovani Bokačas sukuria <i>Dekameroną</i> (1349–1353)	Romos popiežius pažada Lietuvos kunigaikščiui Kęstučiui karūną	Europą siaubia maro epidemija (1347–1350)
1370		Frančeskas Petrarka sukuria poezijos rinkinį <i>Kanconjerė</i>	Algirdas ir Kęstutis surengia žygius prieš Kryžiuočių ordiną ir Maskvą	Romos popiežiumi tampa Grigalius XI (1370–1378)
1420	Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas laiške Romos imperatoriui Žigmantui aiškina, kad lietuviai ir žemaičiai yra vienos kalbos ir tautos žmonės	Filipas Bruneleskis suprojektuoja Florencijos katedrą	Popiežius Martynas V įsteigia Žemaičių vyskupystę	
1440			Kazimieras Jogailaitis išrenkamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, valdo iki 1492	
1446	Sudaromas Trumpasis Lietuvos metraščių sąvadas			
1450		Johanas Gutenbergas išspausdina pirmąsias knygas		
1453			Lietuvos seimas Vilniuje svarsto, kaip nuo Lenkijos apginti Voluinę	Turkai užima Konstantinopolį, žlunga Bizantijos imperija
1462				Maskvos Didžiąją Kunigaikštystę pradeda valdyti Jonas III, pasiskelbęs visos Rusijos patvaldžiu, valdo iki 1505
1479				Susikuria Ispanijos valstybė
1480				Maskvos Didžioji Kunigaikštystė išsilaisvina iš totorių
apie 1485		Sandras Botičelis nutapo paveikslą <i>Veneros gimimas</i>		
1489		Išleidžiamas Fransua Vijono poezijos rinkinys <i>Didysis testamentas</i>		
1492	Vilniuje vėl įsikuria didžiojo kunigaikščio dvaras		Aleksandras Jogailaitis išrenkamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, valdo iki 1506	Kolumbas atranda Ameriką
1497		Leonardas da Vinčis nutapo <i>Paskutinę vakarienę</i>		Vaskas da Gama atranda kelią į Indiją (1497–1498) Portugalai pasiekia Rytų Afriką
1500			Maskva mūšyje prie Vedrošos pirmą kartą įveikia Lietuvos kariuomenę	
1501	Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro pasiuntinys Erazmas Vitelijus Romoje popiežiui Aleksandriui VI pasako kalbą, aukštinančią Lietuvą, lietuvių tautą ir Vytautą	Erazmas Roterdamielis parašo <i>Pagiriamąjį žodį kvailybei</i>		
1502		Leonardas da Vinčis nutapo <i>Moną Lizą</i>		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1504		Albrechtas Diureris sukuria graviūrą <i>Adomas ir Ieva</i>		
1506			Žygimantas Senasis Jogailaitis išrenkamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, valdo iki 1548	
1507	Dominikonai Vilniuje atidaro aukštesniąją mokyklą, kurioje pirmą kartą Lietuvoje pradėta mokyti filosofijos ir teologijos		Maskva pradeda karą prieš LDK, kuris su pertraukomis tęsiasi 30 metų	
1508				Henrikas VIII tampa Anglijos karaliumi
Apie 1511	Sudaromas Vidurinis Lietuvos metraščių sąvadas (apie 1511–1518)			
1512			Oršos kautynėse Lietuvos kariuomenė sutriuškina Maskvos kariuomenę	
1513		Nikolas Makiavelis parašo veikalą <i>Valdovas</i> (išleistas 1532)		
1517		Martynas Liuteris Vitenberge paskelbia garsiąsias 95 tezes, prasideda reformacijos sąjūdis		
1519	Sudaromas Platusis Lietuvos metraščių sąvadas, vadinamas Bychovco kronika (apie 1519–1525)	Rafaelis Santis nutapo paveikslą <i>Leonas X ir du kardinolai</i>		Hernanui Kortesui vadovaujant pradedamas Amerikos užkariavimas Pirmoji kelionė aplink pasaulį, kuriai vadovavo Fernardas Magelanas (1519–1521)
1522	Pranciškus Skorina savo įkurtoje Vilniaus spaustuvėje išspausdina pirmą LDK knygą <i>Mažoji kelionių knygelė</i>			
1523	Mikalojus Husovianas Krokovoje išleidžia <i>Giesmę apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę</i>			
1525				Albrechtas Brandenburgietis prisiekia Žygimantui Senajam ir skiriamas Prūsijos valdovu: Prūsija tampa pasaulietine kunigaikštyste
1527				Karolio V kariuomenė užima Romą
1529	Priimamas Pirmasis Lietuvos Statutas		Žygimantas Augustas paskelbiamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, vėliau karūnuojamas Lenkijos karaliumi, valdo 1548–1572	
1530				Prasideda katalikų ir protestantų kovos Vokietijoje, tęsiasi iki 1555
1532		Fransua Rablé išleidžia romaną <i>Pantagriuelis</i> (kitos dalys išleidžiamos 1534, 1546, 1552)		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1533				Maskvos valdovu tampa Jonas IV Žiaurusis, valdė iki 1584
1534		Martynas Liuteris išleidžia Bibliją vokiečių kalba Fransua Rablé išleidžia romaną <i>Gargantua</i>	Lietuvos karas su Maskva, Lietuva sulaiko Maskvos veržimąsi į tolimesnes Dniepro sritis (1534–1537)	Henrikas VIII tampa Bažnyčios vadovu, įkuria anglikonų bažnyčia
1536		Kalvinas išleidžia veikalą <i>Krikščionių tikėjimo pamokymas</i> Mikelandželas Buonarotis Vatikano Siksto koplyčioje pradeda tapyti <i>Paskutinį teismą</i>		
1539				Viler Kotrė ediktu prancūzų kalba tampa oficialia Prancūzijos kalba
1540				Ignacas Lojola įkuria Jėzuitų ordiną
1541	Abraomas Kulvietis įsteigia pirmąją pasaulietišką kolegiją Vilniuje			
1542				Romoje įsteigiama šventoji officija – aukščiausiasis apeliacinis teismaserezijų klausimais
1543	Abraomas Kulvietis parašo laišką Bonai Sforcai – <i>Tikėjimo išpažinimą</i> – pirmą reformacijos tekstą Lietuvoje	Išleidžiamas Mikalojaus Koperniko veikalas <i>Apie dangaus sferų sukimąsi</i>		
1544	Žygimantas Augustas įsiskuria Vilniuje ir čia atkuria valdovo dvarą su turtinga biblioteka	Įkuriamas Karaliaučiaus universitetas		
1545				Prasideda Tridento bažnytinis susirinkimas (1545–1563)
1547	Karaliaučiuje išleidžiama pirmoji lietuviška knyga – Martyno Mažvydo <i>Katekizmas</i>			Maskvoje Jonas IV Žiaurusis pasiskelbia „visos Rusijos caru“
1549	Martynas Mažvydas išleidžia knygą <i>Giesmė šv. Ambraziejaus bei Augustino</i>	Joachimas Diu Belė išleidžia veikalą <i>Prancūzų kalbos gynimas ir pašlovinimas, kuriame ragina rašyti ne lotynų, bet tautine kalba</i>		
1550	Mykolas Lietuvis parašo politinį traktatą <i>Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius</i> (išleistas Bazelyje 1615)		Barbora Radvilaitė karūnuojama Lenkijos karaliene	
1553	Mikalojus Radvilas Juodasis Lietuvos Brastoje (dabartinėje Baltarusijoje) įkuria pirmąją lotyniškojo šrifto spaustuve		M. Radvilas Juodasis pereina į reformaciją, Lietuvoje ima kurtis protestantų bažnyčios	
1555				Pasirašoma Augsburgo taikos sutartis, baigiasi katalikų ir protestantų kovos Vokietijoje
1557			Paskelbiamas „valakų įstatymas“: žemės ūkyje įvedama valakų sistema	Šventoji officija paskelbia pirmąjį indeksą – uždraustų knygų sąrašą

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1558				Jonas IV įsiveržia į Livoniją: prasideda Livonijos karas Elžbieta I vainikuojama Anglijos karaliene (1558–1603)
1559	Mažvydas išleidžia pirmąją lietuvišką agendą – krikšto apeigų knygą <i>Forma krikštymo</i>		Pasirašoma LDK ir Livonijos sutartis	
1560	Augustinas Rotundas įteikia lotyniškai parašytos Lietuvos istorijos rankraštį LDK kancleriui M. Radvilui Juodajam			
1561			Lietuva prisijungia Livoniją	
1562			Prasideda Lietuvos ir Maskvos karas dėl Livonijos, tęsiasi iki 1583	Religiniai karai Prancūzijoje (1562–1598)
1563	Išverčiama į lenkų kalbą ir išspausdinama pirmoji Lietuvos Biblija, vadinamoji Brastos arba Radvilų Biblija Petras Roizijus Krokovoje išleidžia Lietuvos teismų <i>sprendimus</i>		Maskvos kariuomenė užima Polocką LDK seimas įteisinga krikščioniškas religijas išpažįstančių piliečių lygiateisiškumą	
1564	Augustinas Rotundas išleidžia publicistinį kūrinį <i>Lenko pasikalbėjimas su Lietuviu</i>		Lietuvos kariuomenė pasiekia pergalę prieš Maskvą Ulos mūšyje Lietuvoje įvedami bajorų renkami teismai	
1566	Priimamas Antrasis Lietuvos Statutas Baltramiejus Vilentas išleidžia pirmojo lietuviško giesmyno <i>Giesmės Krikščioniškos I dalį</i> , kurią parengė M. Mažvydas		Lietuvoje įteisinama bajoriškoji demokratija – seimeliai ir jų renkamas seimas	Prasideda Nyderlandų revoliucija (1566–1579)
1569	Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus pakviesti Lietuvoje įsukuria jėzuitai Pirmasis Lietuvoje spektaklis – Stefano Tucio komedija „Heraklis“, ji buvo parodyta per Vilniaus jėzuitų kolegijos atidarymo iškilmes		Liubline sudaryta Lietuvos ir Lenkijos unija: sukuriama Abiejų Tautų Respublika (ATR) Lietuva netenka Palenkės, Voluinės, Podolės ir Kijevo	
1570	Įkurta Vilniaus jėzuitų kolegija Pastatytas pirmasis Lietuvoje mokyklinis spektaklis – Stepono Tučio komedija <i>Herkulis (Hercules)</i> , suvaidinta per Vilniaus jėzuitų kolegijos atidarymo iškilmes			
1572	Andrius Volanas paskelbia veikalą <i>Apie politinę arba pilietinę laisvę</i>		Miršta Žygimantas Augustas, paskutinis LDK valdovas Jogailaitis	Prasideda ginkluotos katalikų ir hugenotų kovos Prancūzijoje (1572–1598), šv. Baltramiejaus naktis Paryžiuje
1573		Džakomas dela Porta suprojektuoja Romos Jėzaus bažnyčią	Henrikas Valua išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1574	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1576	Augustinas Rotundas įteikia Steponui Batorui Lietuvos kunigaikščių istorijos santrauką		Steponas Batoras išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1586	
1579	Įkuriamas Vilniaus universitetas		Steponas Batoras žygiuoja prieš Maskvą ir susigrąžina Polocką	Susikuria Olandijos valstybė
1580	Polocke įkuriama jėzuitų kolegija	Mišelis de Montenis publikuoja pirmąsias <i>Esé</i> knygas		
1581			Įkuriamas Vyriausiasis Lietuvos Tribunalas	
1582	Motiejus Strijkovskis Karaliaučiuje išleidžia <i>Lenkų, lietuvių, žemaičių ir visos Rusijos kroniką</i> – pirmąją spausdintą Lietuvos istoriją Jėzuitų kolegija įsteigiama Rygoje		Baigiasi Livonijos karas	
1584	Pradėta statyti pirmoji barokinė Lietuvos šventovė – Šv. Mikalojaus bažnyčia Nesvyžiuje (baigta 1593)	Džordanas Brunas paskelbia veikalą <i>Apie begalybę, visatą ir pasaulius</i>		Miršta Jonas IV Žiaurusis, Maskvos valstybėje prasideda sumaištis, kuri tęsiasi iki Mykolo Romanovo valdymo pradžios
1585	Paulius Oderbornas Vitenberge išleidžia pirmąją Lietuvoje parašytą biografinę apybraižą <i>Didžiojo Maskvos kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus gyvenimas</i>			
1588	Priimamas Trečiasis Lietuvos Statutas		Lietuva pripažįsta Žygimantą Vazą Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, jis ATR valdo iki 1632	Ispanų „Nenugalimos armados“ sutriuškinimas ir Anglijos jūrinės galios suklestėjimas
1590	Jonas Bretkūnas baigia į lietuvių kalbą versti visą Bibliją (liko rankraščių)			
1591	Karaliaučiuje išspausdinamas pirmas lietuviškų pamokslų rinkinys – Jono Bretkūno <i>Postilė</i>			
1592	Jonas Radvanas Vilniuje išleidžia pirmąjį Lietuvos herojinį epą <i>Radviliada</i>			
1595	Mikalojus Daukša Vilniuje išleidžia lietuvišką <i>Katekizmą</i>			
1598				Pasirašomas Nanto ediktas, kuriuo hugenotams suteikiama tikėjimo laisvė (atšauktas 1685)
1599	Mikalojus Daukša Vilniuje išleidžia <i>Postilę su Prkalba į malonųjų skaitytoją</i>			
1600		Viljamas Šekspyras sukuria <i>Hamletą</i>		Džordanas Brunas už ereziją Romoje sudeginamas ant laužo
1601	Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis Braunsberge išleidžia knygą <i>Kelionė į Jeruzalę</i>			
1602			Karalaitis Kazimieras paskelbiamas šventuoju	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1604	Pradedama statyti Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčia – pirmoji barokinė Vilniaus šventovė (baigta 1618) Vilniuje išleidžiamas Šventojo Kazimiero teatras			
1605	Laurencijus Bojeris Vilniuje išleidžia herojinę poemą <i>Karolomachija</i>	Migelis de Servantesas išleidžia <i>Don Kichoto I</i> dalį (II d. 1615 m.)	Jono Karolio Chodkevičiaus vadovaujama kariuomenė sutriuškina švedus prie Salaspilio (Kirchholmo)	
1606			Bajorų maištas prieš Žygimantą Vazą (1606–1608)	
1607		Pastatyta pirmoji opera – Kludijaus Monteverdžio <i>Orfėjas</i>		Įkurta pirmoji anglų kolonija Amerikos žemyne – Virdžinija
1609		Lope de Vegas paskelbia traktatą <i>Naujas menas komedijoms mūsų laikais kurti</i>	ATR kariuomenė užima Maskvą (1609–1611)	
1610	Petras Skarga publikuoja <i>Pamokslus Seimui</i>			Prancūzijos karaliumi tampa Liudvikas XIII (1610–1643)
1611			ATR kariuomenė iš Maskvos atsiima Smolenską	Gustavas Adolfas tampa Švedijos valdovu (1611–1632)
1613	Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis Amsterdame išspausdina pirmąjį Lietuvoje dailininko Tomo Makovskio nubraižytą LDK žemėlapi, pagal kurį vėliau braižomi Lietuvos žemėlapiai pasaulio atlasuose iki XVIII a. II pusės			Rusijos valdovu išrenkamas Mykolas Romanovas
1616	Įsteigiama jėzuitų kolegija Kražiuose			
1618	Martynas Smigleckis išleidžia logikos vadovėlį			Prasideda Trisdešimties metų karas (1618–1648)
1619	Meletijus Smotrickis Vievyje išleidžia pirmąją <i>Slavų gramatiką</i>			
1620	Konstantinas Sirvydas Vilniuje išleidžia pirmąjį lietuvių kalbos žodyną	Frensis Beikonas paskelbia <i>Naująjį organoną</i> ir <i>Didįjį mokslų atnaujinimą</i>		
1621			Jono Karolio Chodkevičiaus vadovaujama kariuomenė mūšyje prie Chotino nugalė turkus Švedai užima Rygą	
1622		Rubensas nutapo <i>Marijos de Mediči istoriją</i>		
1625	Kelne išleidžiamas Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus pirmasis poezijos rinkinys <i>Trys lyrinių eilėraščių knygos</i>		Švedų kariuomenė užima Biržų pilį	Angliją pradeda valdyti Karolis I (1625–1649)
1627	M. K. Sarbievijus baigia rašyti poetikos traktatą <i>Apie aštrų ir šmaikštų stilių</i>			
1628	Amsterdame publikuojami Samuelio Pšipkovskio <i>Samprotavimai apie bažnytinę taiką ir santarvę</i>			

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1629	Konstantinas Sirvydas Vilniuje išleidžia pamokslų rinkinio <i>Punktai sakymų</i> I dalį (II d. išleista 1644)			
1630		Rubensas nutapo <i>Taikos palaimos alegoriją</i>		
1632			Vladislovas Vaza išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1648	
1632	Amsterdame išeina ketvirtasis M. K. Sarbievijaus poezijos leidimas, kuriam antraštinį puslapį nupiešė Rubensas	Gallilėjas Galilėjus išleidžia <i>Dialogą apie dvi svarbiausias pasaulio sistemas</i>	Maskva pradeda karą dėl Smolensko. Polianovkos taikos sutartimi (1634) Maskva atsisako pretenzijų į Livoniją, Smolenską pripažįsta Lietuvai	
1635	Vladislovas Vaza Vilniaus Žemutinėje pilyje įsteigia profesionalų operos teatrą	Pedro Kalderonas sukuria dramą <i>Gyvenimas – tai sapnas</i> Kardinolas Rišeljė įkuria Prancūzijos akademiją		
1636	Vilniaus Žemutinėje pilyje pastatyta pirmoji opera – Marko Skakio <i>Elenos pagrobimas</i> Vilniuje baigta statyti Šv. Kazimiero koplyčia			
1637		Renė Dekartas parašo <i>Samprotavimų apie metodą</i> Pastatyta Pjero Kornelio tragikomedija <i>Sidas</i> Pirmasis muzikinis teatras įkuriamas Venecijoje		
1640				Prasideda Anglijos revoliucija, tęsiasi iki 1649
1642		Rembrantas nutapo <i>Nakties sargybą</i>		
1643		Evandželistas Toričelis išranda gyvsidabrio barometrą		
1645	Žygimantas Liauksminas Vilniuje išleidžia Retorikos meno taisykles			
1647		Džiovanis Lorencas Berninis sukuria skulptūrų grupę Šv. Teresės regėjimas		
1648			Jonas Kazimieras Vaza išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1668	
1648			Prasideda Bagdono Chmelnickio vadovaujamas kazokų sukilimas, tęsiasi iki 1654	Baigiasi Trisdešimties metų karas
1649	Jėzuitai įsteigia mokyklą Kaune, kuri 1653 tampa kolegija			Anglijos karaliui Karoliui I įvykdoma mirties bausmė
1650	Albertas Vijūkas-Kojalavičius Gdanske išleidžia <i>Lietuvos istorijos</i> I dalį (II d. publikuojama Antverpene 1669) Kazimieras Semenavičius Amsterdame išleidžia <i>Didįjį artilerijos meną</i>			

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1653	Danielius Kleinas Karaliaučiuje išleidžia pirmąją lietuvių kalbos gramatiką Kėdainiuose išleidžiama <i>Knyga nobažnystės krikščioniškos</i>			
1654			Prasideda Maskvos invazija į Lietuvą	
1655			Maskvos ir kazokų kariuomenė pirmą kartą užima LDK sostinę Vilnių Prasideda Švedijos invazija, kuri tęsiasi iki 1660 Kėdainiuose Lietuvos bajorija sudaro uniją su Švedija	
1656		Blezas Paskalis sukuria filosofinius <i>Laiškus provincialui</i> (1656–1657)		Prasideda Švedijos ir Maskvos karas
1660	Samuelis Boguslovas Chilinskis Londone pradeda spausdinti lietuvišką Bibliją, bet darbo nebaigia		Sudaroma Olyvos taikos sutartis tarp ATR ir Švedijos, prasideda 40 metų taikos su Švedija laikotarpis	Anglijoje restauruojama monarchija
1661			Per 1654–1661 karą, marą ir badą Lietuva netenka pusės gyventojų	Prancūziją pradeda valdyti Liudvikas XIV (1661–1715)
1664		Moljeras sukuria komediją <i>Tartiufas</i> , kuri po premjeros uždraudžiama (draudimas atšauktas 1669)		
1666	Danielius Kleinas Karaliaučiuje išleidžia giesmyną <i>Naujos giesmių knygos</i>	Izaokas Niutonas atranda visuotinės traukos dėsnį		
1667	Žygimantas Liauksminas išleidžia vadovėlį <i>Muzikos teorija ir praktika</i>	Džonas Miltonas išleidžia poemą <i>Prarastasis rojus</i>	Sudaroma Andrusavo taika tarp ATR ir Maskvos, kuriai atitenka Kijevas ir dalis Ukrainos Mykolas Kazimieras Pacas tampa LDK didžiuoju etmonu	
1668		Moljeras sukuria komediją <i>Šykštuolis</i>	Valdovas Jonas Kazimieras Vaza atsisako sosto	
1669			ATR valdovu išrenkamas Mykolas Kaributas Višnioveckis, valdo iki 1673	
1670		Baruchas Spinoza išleidžia <i>Teologijos ir politikos traktatą</i>		
1673			ATR kariuomenė Chotino mūšyje nugalė turkus. ATR seimas nutarė kas trečią seimą šaukti Lietuvos Gardine	
1674		Nikolas Bualo išleidžia <i>Poezijos meną</i> Žanas Rasinus sukuria tragediją <i>Ifigenija</i>	ATR valdovu išrenkamas Jonas Sobieskis, valdo iki 1696	
1681	Baigta statyti Vilniaus Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčia (pradėta 1668)			
1682		Pastatyti barokiniai Versalio rūmai		
1683			Jono Sobieskio vadovaujama kariuomenė įveikia turkus ir apgina Vieną	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1687		Izaokas Niutonas paskelbia <i>Matematinius gamtos filosofijos pagrindus</i>		
1688				Anglijos „šlovingoji revoliucija“ – įsigali konstitucinė monarchija
1689				Petras I tampa Rusijos caru
1690	Motiejus Pretorijus baigia rašyti <i>Prūsijos grožybes, arba Prūsijos teatrą</i>	Džonas Lokas išleidžia veikalą <i>Žmogaus proto apybraiža</i>		
1697			Augustas II Saksas išrenkamas ATR valdovu, valdo 1697–1704 ir 1710–1733	
1700			Valkininkų kautynėse LDK bajorai sumuša Sapiegų kariuomenę	Prasideda Šiaurės karas (1700–1721)
1701	Karaliaučiuje pirmą kartą išleidžiamas Naujasis Testamentas lietuvių kalba		Augustas II Saksas įtraukia Lietuvą ir Lenkiją į Šiaurės karą	Frydrichas I Karaliaučiuje vainikuojamas Prūsijos karaliumi – Prūsija tampa karalyste Prasideda Ispanijos įpėdinystės karas, trukęs iki 1713
1703			Rusijos kariuomenė su Augusto II Sakso pritarimu užima Vilnių ir didelę dalį Lietuvos	
1704		Gotfrydas Vilhelmas Leibnicas paskelbia veikalą <i>Naujos apybraižos apie žmogaus protą</i>	ATR seimas vietoj atstatyto Augusto II Sakso karaliumi išrenka švedų remiamą Stanislovą Leščinskį	
1706	Jonas Šulcas išleidžia į lietuvių kalbą išverstas Ezopo <i>pasakėčias</i> Mykolas Merlinas išleidžia knygą <i>Pagrindinis lietuvių kalbos principas</i> Jokūbas Perkūnas parašo J. Šulco <i>Ezopo pasakėčių įvertinimą – pirmąją recenziją</i>		Augustas II Saksas atsisako sosto, pripažįsta valdovu Stanislovą Leščinskį	
1707				Anglija su Škotija įjungiamos į Jungtinę Karalystę
1709	Stanislovas Antanas Ščiuka išleidžia veikalą <i>Lenkijos užtemimas</i>	B. Kristoforis išranda fortepijoną	Prūsų Lietuvoje nuo maro (1709–1711) miršta pusė gyventojų, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje – trečdalis	Rusijos kariuomenė nugali Karolio XII vadovaujamą švedų kariuomenę prie Poltavos
1710			Augustas II Saksas, remiamas Rusijos kariuomenės, seimo vėl pripažįstamas ATR valdovu	
1717			„Nebylusis“ ATR seimas	
1718	Karaliaučiaus universitete pradeda veikti Lietuvių kalbos seminaras	G. Farenheitas pagamina gyvsidabrio termometrą		
1719		Danielius Defo išleidžia <i>Robinsoną Kruzą</i>		
1721				Baigiasi Šiaurės karas Petras I pasiskelbia Rusijos imperatoriumi

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1726	Vilniuje įsteigiama vienuolių pijorų mokykla	Džonatanas Sviftas išleidžia <i>Guliverio keliones</i> Antonijus Vivaldis sukuria keturių koncertų ciklą <i>Metų laikai</i>		
1727		Johanas Sebastianas Bachas sukuria <i>Pasiją pagal šv. Matą</i>		
1730		Džeimsas Tomsonas išleidžia poemą <i>Metų laikai</i>		
1732		Volteras išleidžia tragediją <i>Zaira</i>		
1733			Augustas III Saksas išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1763	Prasideda ATR įpėdinystės karas, kuriame Saksonija, Austrija, Rusija kovoja prieš Prancūziją, Ispaniją, Sardiniją, Prūsiją, Bavariją
1735	Karaliaučiuje pirmą kartą išleidžiama visa Biblija lietuvių kalba Vilniuje pradedami spausdinti Jono Pašakauskio rengiami <i>Politiniai kalendoriai</i>			Prasideda Rusijos karas su Osmanų imperija, tęsiasi iki 1739
1740	Jėzuitai Vilniuje įsteigia mokyklą didikų vaikams (nuo 1751 pavadintą Kilmingųjų kolegija). Motiejus Dogelis imasi Vilniaus pijorų mokyklą pertvarkyti į Kilmingųjų kolegiją	Deividas Hjumas išleidžia veikalą <i>Traktatas apie žmogaus prigimtį</i>		Prūsiją pradeda valdyti karalius Frydrichas II, vadinamas Didžiuoju, valdė iki 1786 Austriją pradeda valdyti Marija Teresė, valdė iki 1780
1747	Pilypas Ruigys išleidžia <i>Lietuvių –vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodyną</i> bei <i>Lietuvių kalbos kilmės, esmės ir būdo tyrinėjimą</i> , kuriame paskelbia pirmuosius spausdintus lietuvių tautosakos tekstus – tris lietuvių liaudies dainas Pauliaus Frydrichas Ruigys išleidžia veikalą <i>Lietuvių kalbos gramatikos pradmenys</i> Nesvyžiuje įsteigta Riterių akademija – pirmoji aukštoji karo mokykla Lietuvoje			
1748	Vilniaus Baroko architektūrinės mokyklos kūrėjas Jonas Kristupas Glaubicas baigė rekonstruoti Vilniaus Šv. Jono bažnyčią Mykolo Kazimiero Radvilo Žuvelės dvare Nesvyžiuje įsteigiamas teatras (veikė iki 1807), kuriame vaidinamos Pranciškos Uršulės Radvilienės sukurtos dramos (išleistos 1754)	Šarlis Monteskjė išleidžia traktatą <i>Apie įstatymų dvasią</i>		
1751		Denisui Didro vadovaujant pradedama leisti <i>Enciklopedija, arba Aiškinamasis mokslų, menų ir amatų žodynas</i> (1751–1780 išleidžiami 35 tomai)		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1753	Jkuriama Vilniaus universiteto astronomijos observatorija Mykolas Olševskis išleidžia religinių skaitinių knygą <i>Broma atverta ing viečnastj</i> Vilniuje lenkų kalba išleidžiama Voltero drama <i>Zaira</i>			
1755	Antanas Skorulskis Vilniuje išleidžia <i>Filosofijos apybraižas</i> Karaliaučiuje išeina antras lietuviškos Biblijos leidimas			Lisabonoje įvyksta žemės drebėjimas
1756				Prūsijos karalius Frydrichas II užpuola Saksoniją – Europoje kyla Septynerių metų karas (1756–1763)
1758	Motiejus Dogelis išleidžia <i>Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės diplomatijos kodekso I dalį</i> (IV d. – 1764, V d. – 1759)			
1759	Vilniuje išleidžiamas lietuvių kalbos vadovėlis (iki 1800 pasirodo apie 20 leidimų)	Volteras išleidžia filosofinį romaną <i>Kandidas, arba Optimizmas</i>		
1760	Vilniuje pradedamas leisti pirmasis LDK laikraštis – <i>Lietuvos pasiuntinys</i> (lenk. <i>Kurier Litewski</i>) ir jo priedai <i>Literatūros žinios</i> bei <i>Užsienio žinios</i> Pranciškus Paprockis Vilniuje išleidžia istorijos ir geografijos vadovėlį <i>Namų žinios apie Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę su šios tautos istorija</i>			
1762		Žanas Žakas Ruso išleidžia romaną <i>Emilis, arba apie auklėjimą</i>		Kotryna II tampa Rusijos imperatore, valdo iki 1796
1764			Stanislovas Augustas Poniatovskis išrenkamas ATR valdovu, atsisako sosto 1795	
1766	Karolis Virvičius išleidžia <i>Racionaliąją visuotinės istorijos santrauką</i> (I–II d. 1766–1771)			
1767			Radome ATR bajorai sudaro konfederaciją	
1768			Sudaroma prieš karalių ir Rusijos savivalę nukreipta Baro konfederacija Rusija, Prūsija Austrija įsiveržia į ATR	Džeimsas Kukas atranda Australijos žemyną (1768–1771) Prasideda Rusijos karas su Osmanų imperija, tęsiasi iki 1774

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1769	Kazimieras Narbutas išleidžia <i>Logiką, arba Samprotavimo ir sprendimo mokslą</i>	Džeimsas Vatas užpatentuoja garo mašinos išradimą	Paulius Ksaveras Brastauskis įkuria Paulavos Respubliką	
Apie 1770		Johanas Volfgangas Gėtė pradeda rašyti <i>Faustą</i> (I dalis išleista 1808, II dalis – 1832)		
1772		Žanas Žakas Ruso parašo <i>Svarstymus apie Lenkijos valdžią ir apie jos reformų projektą</i> (išleisti 1782)	Pirmasis Abiejų Tautų Respublikos padalijimas	
1773	Įkuriama Edukacinė komisija, kurios pirmininku išrenkamas Vilniaus vyskupas Ignotas Masalskis			Popiežius panaikina jėzuitų ordiną (vėl atkuriamas 1814)
1774	Adolfas Kamenskis išleidžia <i>Piliečių edukaciją</i> Antanas Tyzenhauzas Gardine įkuria teatrą ir baudžiauninkų vaikų muzikos mokyklą, joje mokoma kalbų, menų, matematikos	Johanas Volfgangas Gėtė parašo <i>Jaunojo Verterio kančias</i> Džošua Reynoldsas nutapa <i>Jozefo Barečio portretą</i>		
1775	Kristijonas Donelaitis baigia rašyti <i>Metus</i> (1765–1775)			Kyla Šiaurės Amerikos kolonijų karas dėl Nepriklausomybės (1775–1783)
1776		Adamas Smitas paskelbia traktatą <i>Tautų gerovė</i>		Priimama Amerikos Nepriklausomybės deklaracija, sukuriamos Jungtinės Amerikos Valstijos
1778	Slanime įkuriamas <i>Vaikų baleto departamentas</i> (veikė 17 metų), kur baudžiauninkų vaikai mokosi šokio, skaityti, rašyti	Johanas Herderis išleidžia knygą <i>Tautų dainos</i> (1 t. – 1778, 2 t. – 1779), kurioje tarp 162 įvairių tautų dainų paskelbia 8 lietuvių liaudies dainas		
1780	Mykolas Kazimieras Oginskis Slanime pastato modernius, didžiąjai barokinei operai ir baletams atlikti pritaikytus <i>Naujuosius operos namus</i>			Vokietijos imperatoriumi ir Austrijos valdovu tampa Juozapas II, valdo iki 1790
1781		Imanuelis Kantas išleidžia <i>Grynojo proto kritiką</i>		
1782	Pagal Lauryno Gucevičiaus projektą pradedama rekonstruoti Vilniaus katedra, po trejų metų – ir Vilniaus rotušė	Johanas Volfgangas Gėtė sukuria dramą <i>Žvejė</i> , kurioje panaudojo vestuvinę lietuvių liaudies dainą Pradedama dalimis leisti Ž. Ž. Ruso <i>Išpažintis</i> (1782–1789)		
1784		I. Kantas paskelbia straipsnį <i>Atsakymas į klausimą „Kas yra Švietimas?“</i>		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1785	Išleistas Jeronimo Stroinovskio veikalas <i>Prigimtinės, politinės teisės, politinės ekonomijos ir tarptautinės teisės mokslas</i> Vilniuje pradeda veikti pirmas Lietuvoje profesionalus dramos ir muzikinis miesto teatras	Frydrichas Šileris sukuria <i>Odę džiaugsmui</i>		Anglas Edmundas Kartraitas išrado mechaninę verpimo mašiną
1786	Išleistas Pilypo Nerijaus Golianskio veikalas <i>Apie iškalbą ir poeziją</i> Išleista Juozapo Kazimiero Kosakauskio apysaka <i>Kunigas klebonas</i> Išleista Pauliaus Ksavero Brastauskio apysaka <i>Valstietė</i>			
1787		Volfgangas Amadėjus Mocartas sukuria operą <i>Don Žuanas</i>		JAV priimama pirmoji pasaulyje konstitucija Kyla Rusijos karas su Osmanų imperija, tęsiasi iki 1792
1788		Išleistas Imanuelio Kanto etikai skirtas veikalas <i>Praktinio proto kritika</i>	Pradeda dirbti ATR Ketverių metų seimas (1788–1792)	
1789		Išleistas Viljamo Bleiko eilėraščių rinkinys <i>Nežinojimo ir patirties dainos</i>	Išvesta Rusijos kariuomenė Sudaryta valstybės reformų komisija	Paryžiuje paimama Bastilija Priimama Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija Džordžas Vašingtonas išrenkamas pirmuoju JAV Prezidentu
1790		Išleistas Imanuelio Kanto estetikai skirtas veikalas <i>Sprendimo galios kritika</i>		
1791	Gotfrydas Ostermejeris parengia <i>Naująją lietuvių kalbos gramatiką</i> , kurioje pateikia ir eilivimo teorijos dalį		Gegužės 3 d. ATR seimas priima pirmąją konstituciją Europoje	Priimta Prancūzijos konstitucija Paskelbtas JAV Teisių bilis
1792			Rusija užpuola Abiejų Tautų Respubliką Sudaroma Rusijos remiama Targovicos konfederacija	Prancūzija paskelbiama respublika
1793	Vilniaus universitete įkuriama architektūros katedra, kuriai vadovauja Laurynas Gucevičius	Išleistas Imanuelio Kanto veikalas <i>Religija vien tik proto ribose</i>	Antrasis ATR padalijimas, kuriam priverstas pritarti Gardine posėdžiavęs ATR seimas	Liudviko XVI giljotinavimas
1794	Lietuvių ir lenkų kalbomis išleistas Mykolo Pranciškaus Karpavičiaus gedulinis pamokslas, skirtas žuvusiems sukilėliams atminti	Viljamas Bleikas sukuria graviūrą <i>Pradžių pradžia</i> , kuria iliustruoja savo poemą <i>Europa. Pranašystė</i> Italų fizikas Aleksandras Volta išranda pirmąjį galvaninį (elektros) elementą	Kyla Tado Kosciuškos vadovaujamas nacionalinio sukilimo karas prieš Rusiją, Prūsiją, Austriją Lietuvių Tautos Aukščiausioji Taryba paskelbia Lietuvių tautos sukilimo aktą	
1795		Išleista Frydricho Šilerio knyga <i>Laiškai apie estetinį žmogaus ugdymą</i>	Trečiasis ATR padalijimas Žydams uždraudžiama verstis žemdirbyste Stanislovas Augustas Poniatovskis atsisako sosto	
1796				Rusijos imperatoriumi tampa Pavelas I (1796–1801)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1798		Išleistas bendras Viljamo Vordsvorto ir Samuelio Teiloro Koldridžo poezijos rinkinys <i>Lyrinės baladės</i>	Franciskas Goja sukuria grafikos ciklą <i>Kapričiai</i> (1796–1798) Jozefas Haidnas sukuria oratoriją <i>Pasaulio sukūrimas</i>	Anglų gydytojas Edvardas Dženeris pradeda skiepyti nuo raupų
1799	Stanislovas Bonifacas Jundžilas parašo veikalą <i>Taikomoji botanika</i>			Prancūzijoje į valdžią ateina Napoleonas
1800	Išleina Kristijono Gotlybo Milkaus žodynas ir gramatika. Pratarinė <i>Lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodynui</i> parašė Imanuelis Kantas	Išleistas Novalio rinkinys <i>Himnai nakčiai</i> Išleistas antrasis Viljamo Vordsvorto <i>Lyrinių baladžių</i> leidimas su pratarne, tapusia anglų romantinės poezijos programiniu tekstu	Įvedamas Rusijoje galiojęs senasis – Julijaus – kalendorius; Užnemunėje lieka galioti Grigaliaus kalendorius	Italų fizikas Aleksandras Volta išranda nuolatinės elektros srovės šaltinį
1801		Frydrichas Šileris parašo dramą <i>Orleano mergelė</i>	Lietuvos gubernija suskirstoma į Lietuvos Vilniaus ir Lietuvos Gardino gubernijas, kurias kontroliuoti pavedama Vilniuje įsikūrusiam Lietuvos generalgubernatoriui	Rusijos imperatoriumi tampa Aleksandras I (1801–1825)
1802	Vilniaus miesto teatre pastatoma Volfgango Amadėjaus Mocarto opera <i>Užburtoji fleita</i>	Georgas Frydrichas Grotedefandas iššifruoja Babilono dantiraščius		Johanas Vilhelmas Riteris atranda ultravioletinius spindulius
1803			Vilniaus universitetas pertvarkytas į Vilniaus imperatoriškąjį universitetą	
1804		Frydrichas Šileris sukuria dramą <i>Vilhelmas Telis</i> Liudvikas van Bethovenas sukuria <i>Trečiąją („Herojinę“) simfoniją</i>		Prancūzija paskelbiama imperija, Napoleonas Bonapartas – imperatoriumi Napoleonu I Anglų technikas Ričardas Trevitikas sukonstruoja pirmąjį garvežį Žmonių populiacija pasaulyje išauga iki 1 milijardo
1805		Frydrichas Šileris kuria paskutinę dramą <i>Demetrijus</i> , kurioje vaizduoja ir LDK kanclerį Leoną Sapiegą		Trafalgaro ir Austerlico mūšiai
1806				Prancūzijos–Prūsijos karas Robertas Fultonas sukonstravo garlaivį
1807		Išleistas Džordžo Bairono poezijos rinkinys <i>Laisvos valandos</i> Išleistas Hėgelio veikalas <i>Dvasios fenomenologija</i>	Po Napoleono I pergalės prieš Prūsiją ir Rusiją įkuriama Varšuvos kunigaikštystė, į kurią įeina ir Užnemunė; įvedus Napoleono kodeksą, valstiečiai, nors ir netampa savo valdomos žemės savininkais, gauna asmens laisvę	Tilžės taikos sutartis, pasirašyta Napoleono I ir Aleksandro I, prie sutarties buvo priversta prisidėti Prūsija Varšuvos kunigaikštystės įkūrimas
1808	Varšuvoje išleistas Ksavero Bogušo veikalas <i>Apie lietuvių tautos ir kalbos kilmę</i> (lenkų k.)	Išleista Johano Volfgango Gėtės <i>Fausto I dalis</i> Liudvikas van Bethovenas sukuria <i>Penktąją („Likimo“) simfoniją</i> (1804–1808)		Anglų mokslininkas Džonas Daltonas įrodo, kad medžiagos susideda iš atomų
1809	Karaliaučiuje išleistas Liudviko Rėzos poezijos rinkinys <i>Prutena</i> (l d., vok. k.)	Išleistas Žano Baptisto Lamarko veikalas <i>Zoologijos filosofija</i> , kuriame išdėstyta gyvosios gamtos evoliucijos teorija		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1810	Parašytas Dionizo Poškos literatūrinis laiškas <i>Pas kunigą Ksaverą Bohušą, lietuvį, ir Jokymą Lelewelį, mozūrą</i> Apie 1810–1811 Dionizas Poška sukūrė eilėraščių Mano darželis		Vilniaus universitete įkuriama muzikologijos katedra (pirmoji Europoje) Mykolo Kleopo Oginskio memorandumas Rusijos carui dėl LDK atkūrimo	Simono Bolivarо žygiai Lotynų Amerikoje (tęsiasi iki 1830)
1812	Dionizas Poška išskobtame ažuole Baublyje įrengia senienų muziejų	Išleistas pirmasis Brolių Grimų pasakų rinkinys <i>Vaikų ir namų pasakos</i> (3 t. 1812–1822)	Žygio į Rusiją metu Napoleono I kariuomenė užima Lietuvą Rusijos kariuomenė įveikia Napoleono I kariuomenę, Lietuva atitenka Rusijai	Napoleono I žygis į Rusiją
1813		Išleistas Džeinės Ostin romanai <i>Protas ir jausmai</i>	Caras Aleksandras I Vilniuje pasirašo manifestą apie pergalingą karo su Napoleonu pabaigą	Leipcigo mūšis, kuriame įveikta Napoleono I armija
1814	Išleistas Antano Strazdo poezijos rinkinys <i>Giesmės šviesios ir šventos</i>	Išleista Ernsto Teodoro Amadėjaus Hofmano pasakų knyga <i>Aukso puodas</i>		Kroviniams gabenti imamas naudoti garinis lokomotyvas (sukonstruotas anglų išradėjo Džordžo Stefensono)
1815	Apie 1815–1825 Dionizas Poška kuria poemą <i>Mužikas žemaičių ir Lietuvos</i> (publikuota 1886 <i>Aušroje</i>)		Vienos kongreso nutarimu iš didžiosios dalies Varšuvos kunigaikštystės žemių, taip pat ir Užnemunės, sudaroma Lenkijos karalystė	Vaterlo kautynės, Napoleono valdymo žlugimas
1816	Vilniuje pradėdamas leisti Nenaudėlių draugijos satyrinis laikraštis <i>Gatvės žinios</i> (lenk. <i>Wiadomości Brukowe</i>), leidžiama iki 1822			
1817	Įkuriama Filomatų draugija – Vilniaus universiteto studentų organizacija	Išleista Džordžo Bairono dramatinė poema <i>Manfredas</i> Išleistas Hėgelio veikalas <i>Filosofijos mokslų enciklopedija</i>	Slaptų organizacijų (filaretų, filomanų, šubravcų, masonų) veiklos pradžia	
1818	Išleistas Liudviko Rėzos parengtas pirmasis Kristijono Donelaičio <i>Metų</i> leidimas	Išleistas Merės Šeli romanai <i>Frankenšteinas, arba Naujasis Prometėjas</i>		
1819		Išleistas Arturo Šopenhauerio veikalas <i>Pasaulis kaip valia ir vaizdinys</i> Teodoras Žeriko nutapo <i>Medūzos plaustą</i>	Nuo Lietuvos Vilniaus gubernijos atskiriamas ir prie Kuršo gubernijos prijungiamas siauras Lietuvos pajūrio ruožas – Palangos–Šventosios apylinkės	
1820	Adomas Mickevičius Kaune kuria <i>Odę jaunystei</i> Filomatai įkuria Filaretų ir Spindulingųjų draugijas	Išleista Aleksandro Puškino poema <i>Ruslanas ir Liudmila</i>		Fabianas fon Belingshauzenas ir Michailas Lazarevas atranda Antarktidą
1821		Išleista Džordžo Bairono misterija <i>Kainas</i>		Prasidėjo Graikų nepriklausomybės karas (iki 1832)
1822	Vilniuje išleista Adomo Mickevičiaus knyga <i>Poezija</i> (I t.) Simonas Daukantas parašo pirmąją Lietuvos istoriją lietuvių kalba <i>Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių</i> (išleista 1929) Kazimieras Kontrimas parengia lietuvių kalbos katedros įsteigimo Vilniaus universitete projektą		Visoje Rusijoje uždraudžiama masonų veikla Vilniuje veikia žemaičių studentų būrelis, kuris pradeda programinį lietuviybės puoselėjimo ir kėlimo į viešąjį visuomenės gyvenimą darbą	Prancūzų fizikas ir matematikas Amperas atranda molekulinis srautus Brazilija tapo nepriklausoma nuo Portugalijos

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1823	Vilniuje išleista Adomo Mickevičiaus knyga <i>Poezija</i> (II t.), kurioje paskelbtos dramos <i>Vėlinės II</i> ir <i>IV</i> dalys ir poetinė apysaka <i>Gražina</i> Simonas Stanevičius parašo odę <i>Šlovė žemaičių</i> , parengia ir išleidžia M. Daukšos <i>Postilės</i> ištraukas su „Prakalba į malonųjį skaitytoją“ Apie 1823 sukurta Silvestro Valiūno romantinė baladė „Birutė“		Mažojoje Lietuvoje leidžiamas pirmasis lietuviškas periodinis leidinys – <i>Nusidavimai Dievo karalystėje</i> Uždraudžiama Filomatų ir Filaretų draugijų veikla	JAV paskelbė Monro doktriną („Amerika – amerikiečiams“)
1824	Janas Čečiotas parašo eilėraščių knygą <i>Giesmelės apie senovės lietuvius</i> (lenkų k.) Liudvikas Rėza rinkinyje <i>Aisopas, arba Pasakos</i> paskelbia Kristijono Donelaičio pasakėčias	Liudvikas van Bethovenas sukuria <i>Devintąją („Džiaugsmo“)</i> simfoniją (1822–1824)		
1825	Išleistas Liudviko Rėzos parengtas lietuvių liaudies dainų rinkinys <i>Dainos, oder litauische Volkslieder</i> , poezijos rinkinys <i>Prutena</i> (II d. vok. k.) Dionizas Poška pradėjo sudarinti trikalbį lenkų–lotynų–lietuvių žodyną (liko nebaigtas)			Dekabristų sukilimas Rusijoje Anglijoje nutiesiama pirmoji pasaulyje geležinkelio linija, skirta keleiviams vežti
1826	Maskvoje išleistas Adomo Mickevičiaus rinkinys <i>Sonetai</i> , kuriame paskelbtas ciklas „Krymo sonetai“	Žozefas Niseforas Njepsas padaro pirmąją fotografiją		
1827		Išleista Henriko Heinės poezijos knyga <i>Dainų knyga</i> Išleista Džakomo Kazanovos memuarų knyga <i>Mano gyvenimo istorija</i> (parašyta 1789–1798)		
1828	Peterburge išleista Adomo Mickevičiaus poema <i>Konradas Valenrodas</i>		Vilniaus universitetas kreipiasi į Rusijos švietimo ministeriją, prašydamas leisti įsteigti universitete lietuvių kalbos katedrą, tačiau prašymas nepatenkinamas	
1829	Išleista Simono Stanevičiaus knyga <i>Šešios pasakos Simono Stanevičės, žemaičio, ir antros šešios Krizo Donelaičio, lietuvininko prūso</i> , parengtas pirmasis Lietuvoje dainų rinkinys <i>Dainos žemaičių</i> (1833 išleistos dainų natos – <i>Pažymės žemaitiškos gaidos, pridėtinos prie Dainų žemaičių</i>), atnaujinta XVIII a. lietuvių kalbos gramatika <i>Trumpas pamokymas kalbos lietuviškos, arba žemaitiškos</i> Išleista Juliaus Slovackio drama <i>Mindaugas</i> (lenkų k.)	Išleistas pirmasis Honoré de Balzako epopėjos „Žmogiškoji komedija“ romanas <i>Šuanai</i>		Graikai išsivaduoja iš Osmanų imperijos
1830		Išleistas Stendalio romanas <i>Raudona ir juoda</i> Viktoras Hugo parašo pjesę <i>Ernani</i> , laikomą Romantizmo manifestu Eženas Delakrua nutapo paveikslą <i>Laisvė, vedanti liaudį į barikadas</i>	Lietuvos ir Lenkijos sukilimas prieš Rusiją (prieš caro valdžią) (1830–1831)	Revoliucijos Prancūzijoje (Liepos revoliucija), Belgijoje, Italijoje Iš Nyderlandų karalystės išsivadavo Belgija

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1831		Išleistas Viktoro Hugo romanas <i>Paryžiaus katedra</i>		Anglų mokslininkas Michaelis Faradėjus sukuria elektros srovę Pirmasis darbininkų sukilimas Europoje (Lione)
1832	Uždaromas Vilniaus universitetas	Adomas Mickevičius Dresdene parašo <i>Vėlinių</i> III dalį Išleista Johano Volfgango Gėtės <i>Fausto</i> II dalis	Įstaigose įvedama rusų kalba	
1833		Išleistas Aleksandro Puškino eilių romanas <i>Eugenijus Oneginas</i> (dalimis buvo publikuotas 1825–1832)		Paskelbtas vergijos panaikinimas visoje Britų imperijoje Amerikiečių tapytojas ir išradėjas Samuelis Morzė sukonstruoja telegrafo aparatą (patentuotas 1838)
1834	Paryžiuje išleista Adomo Mickevičiaus poema <i>Ponas Tadas</i>	Išleistas Onorės de Balzako romanas <i>Tėvas Gorijo</i>		Oficiali Ispanų inkvizicijos pabaiga
1835	Teodoras Narbutas pradeda leisti <i>Lietuvių tautos istoriją</i> (t. 1–9; baigta leisti 1841)	Suomijoje išleista Elijo Lionroto <i>Kalevala</i>		
1836		Išleistas Čarlzo Dikenso romanas <i>Pomirtiniai Pikviko klubo užrašai</i> Išleistas Aleksandro Puškino romanas <i>Kapitono duktė</i> , pradėdąs rusų realistinės prozos aukso amžių		
1837	Apie 1837 m. Simonas Daukantas baigė rašyti <i>Istoriją žemaitišką</i> (I t. išleistas 1893, II t. – 1897, pavadinimu <i>Lietuvos istorija</i>) Liudvikas Adomas Jucevičius išvertė pirmąją ištrauką iš Adomo Mickevičiaus <i>Vėlinių</i> (ištrauka iš ketvirtosios dalies)			Samuelis Morzė pademonstruoja elektrinį telegrafą
1838		Išleistas Čarlzo Dikenso romanas <i>Oliveris Tvistas</i>		Čartistų judėjimo Didžiojoje Britanijoje pradžia
1839		Luij Dageras išrado praktinį fotografavimo būdą (dagerotipą)	Vilniuje įvykdoma mirties bausmė Jaunosios Lenkijos emisarui Simonui Konarskiui, telkusiam anticarinį pagrindį Lietuvoje	Likviduojama Unitų bažnyčia – unitai prievarta grąžinami rusų Stačiatikių bažnyčiai
1840	Vilniuje išleista pirmoji Juozapo Ignoto Kraševskio herojinio-mitologinio epo <i>Anafielas</i> dalis „Vitolio rauda“ Išleistas Liudviko Adomo Jucevičiaus etnografinis veikalas <i>Žemaitijos bruožai</i> (lenkų k.) Išleista Juozapo Silvestro Dovydaičio didaktinė apysaka <i>Šiaulėniškis senelis</i> (I–III d. 1840–1864)	Išleistas Edgardo Alano Po apsakymų rinkinys <i>Groteskai ir Arabeskos</i> Išleistas Michailo Lermontovo romanas <i>Mūsų laikų herojus</i>	Priimamas valstybinių valstiečių reformos įstatymas (Lenkijos Karalystėje negaliojo), numatęs lažo pakeitimą činčū, valstiečių lokalinės savivaldos įvedimą Lietuvos vardas išbraukiamas iš Vilniaus ir Gardino gubernijų pavadinimų Panaikinamas Lietuvos Statuto galiojimas, Vakarų krašto teismuose įvedama Rusijos teisė	
1841	Juozapas Ignacas Kraševskis Vilniuje pradeda leisti žurnalą <i>Athenaeum</i> (iki 1851)		Vidaus reikalų ministerija leidžia steigti lietuviškas elementarias mokyklėles prie žemaičių vyskupystės bažnyčių, kartu įpareigodama mokyti jose ir rusiškos abėcėlės Sekuliarizuojamos (konfiskuotos) Katalikų bažnyčios žemės (iki 1842)	Narkozės išradimas

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1842	Išleista Liudviko Adomo Jucevičiaus knyga <i>Žemaitijos prisiminimai</i> (lenkų k.)	Išspausdinta Nikolajaus Gogolio apysaka <i>Apsiaustas</i>	Iš 7 Vilniaus gubernijos apskričių sudaroma Kauno gubernija. Prie Vilniaus gubernijos prijungiamos Lydos, Vileikos ir Dysnos apskritys 1842–1844 – Vilniaus Romos katalikų dvasinė akademija perkeliama į Peterburgą	D. Britanijoje uždrausta moterims dirbti kasyklose
1844		Dalimis publikuojamas Aleksandro Diuma romanas <i>Trys muškietininkai</i>		JAV perduodama pirmoji telegrama
1845	Išleista pirmoji lietuvių kultūros istorija – Simono Daukanto veikalas <i>Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių</i>	Išleistas Edgaro Alano Po rinkinys <i>Varnas ir kiti eilėraščiai</i>		
1846	Simonas Daukantas parengė liaudies dainų rinkinį <i>Dainės žemaičių</i> Išleistas Simono Daukanto verstas Fedro pasakėčių rinkinys <i>Pasakos Fedro</i> Išleista Liudviko Adomo Jucevičiaus knyga <i>Lietuva. Jos senovės paminklai, buitis ir papročiai</i> (lenkų k.)		Laurynas Ivinskis pradeda leisti <i>Kalendorių, arba Metskaitlių ūkiškąjį</i> (iki 1878)	
1847	Išleistas Juozapo Ignoto Kraševskio veikalas <i>Lietuva</i> (II d. 1856; lenkų k.) Kanutas Ruseckas nutapo paveikslą <i>Lietuvaitė su verbomis</i>	Išleistas Emilės Brontės romanas <i>Vėtrų kalnas</i> Išleistas Šarlotės Brontės romanas <i>Džeinė Eir</i>	1847–1849 – Vilniuje veikia Lietuvos jaunimo brolybės sąjunga – slapta lenkų–litvinų organizacija, puoselėjusi naujo sukilimo planus	D. Britanijoje priimtas įstatymas dėl dešimties valandų darbo dienos moterims ir vaikams iki 18 metų
1848	Išleistas Motiejaus Valančiaus istoriografinis veikalas <i>Žemaičių vyskupystė</i>	Išleistas Karlo Markso ir Frydricho Engelso <i>Komunistų partijos manifestas</i> Išleistas Aleksandro Diuma (sūnaus) romanas <i>Dama su kamelijomis</i>		Įvesta visuotinė vyrų rinkimų teisė Prancūzijoje ir Šveicarijoje Europoje kyla revoliucijų banga, vadinamasis Tautų pavasaris Prasidėjo Kalifornijos aukso karštligė (truko iki 1855)
1849		Baigtas leisti šešių tomų Ogiusto Konto (Comte) veikalas <i>Pozityviosios filosofijos kursas</i> Estijoje išleidžiama <i>Kalevala</i>		
1850	Motiejus Valančius tampa Žemaičių (Telšių) vyskupu	Išleista Viljamo Vordsvorto knyga <i>Preliudai</i>		
1851	Išleistas Georgo Neselmano <i>Lietuvių kalbos žodynas</i>	Išleistas Hermano Melvilio romanas <i>Mobis Dikas</i> Londone vyksta pirmoji pasaulinė paroda		
1852		Išleistas Harietos Bičer-Stou romanas <i>Dėdės Tomo trobelė</i>		
1853		Pastatyta Džiuzepės Verdžio opera <i>Traviata</i>	Išleista Liudviko Kondratavičiaus-Vladislovo Sirokoslės kelionių knyga <i>Iškylos po andainykštes mano apylinkes</i>	Prasidėjo Krymo karas (iki 1856) Išrastas aspirinas
1854	Lvove išleista Vladislovo Sirokoslės poema <i>Margiris</i>	Išleista Henrio Deivido Toro knyga <i>Voldenas, arba Gyvenimas miške</i>	Pirmųjų garlaivių Nemune navigacija Lietuvoje nutiesiama pirmoji telegrafo linija	
1855	Vilniuje įkurta mokslinė humanitarinė draugija Archeologijos komisija	Išleistas Volto Vītmeno poezijos rinkinys <i>Žolės lapai</i>		„Liberalusis atšilimas“ caro valdžios politikoje

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1856	Augustas Šleicheris išleidžia pirmąją mokslinę lietuvių kalbos gramatiką		Išleistas pirmasis turistinis vadovas po Vilnių – Adomo Honorijaus Kirkoro <i>Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes</i>	
1857	Antanas Baranauskas parašo <i>Dainų dainelę</i> (publikuota 1883 <i>Aušroje</i>) Vilniuje atidarytas Senienų muziejus	Estijoje pradėtas leisti Frydricho Reinholdo Kroicvaldo <i>Kalevo sūnus</i> (baigta leisti 1861) Išleistas Šarlio Bodlero poezijos rinkinys <i>Blogio gėlės (Piktybės gėlės)</i> Išleistas Gustavo Flobero romanas <i>Madam Bovari</i>	Išleista Liudviko Kondratavičiaus-Vladislovo Sirokoplės kelionių knyga <i>Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą</i> (1857–1860)	Prasideda pirmoji pasaulinė ekonominė krizė Prancūzų mikrobiologas Luji Pasteras duoda pradžią bakteriologijai
1858	Karolina Praniauskaitė išleidžia eilėraščių rinkinį <i>Dainelės</i> (lenkų k.) Motiejus Valančius Vilniuje išleidžia hagiografinės prozos knygą <i>Živatai šventųjų</i>		Vyskupo Motiejus Valančiaus dėka pradėtos steigti blaivybės brolijos (blaivybės sąjūdis Lietuvoje, uždraustas 1864)	Indija tampa D. Britanijos kolonija
1859	Antanas Baranauskas parašo poemas <i>Anykščių šilėlis</i> (1858–1859; 1860–1861 išspausdinta Lauryno Ivinskio kalendoriuose <i>Metų skaitlius ūkiniškias</i>), <i>Kelionė Petaburkan</i> (1858–1859) ir <i>Pasikalbėjimas Giesminyko su Lietuva</i>	Išleistas Ivano Turgenevo romanas <i>Bajorų gūžta</i> Čarlzas Darvinas išleidžia veikalą <i>Apie rūšių kilmę</i>		Pradedamas kasti Sueco kanalas
1861		Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Pažemintieji ir nuskriaustieji</i> Išleistas vokiečių mokslininko Jahano Jakobo Bachofeno veikalas <i>Motinių teisė</i> , iškėlęs mintį apie matriarchatą	Carinėje Rusijoje panaikinama baudžiava Patriotinės manifestacijos su Lenkijos ir Lietuvos valstybingumo šūkiomis (kovo-rugpjūčio mėn.)	Prasideda pilietinis karas Jungtinėse Amerikos Valstijose (iki 1865) Įkuriami Italijos karalystė Luji Pasteras atranda mikrobų
1862		Išleistas Viktoro Hugo romanas <i>Vargdieniai</i>	Per Lietuvą baigtas tiesti geležinkelis, jungęs Peterburgą su Varšuva	
1863		Eduardas Manė nutapo paveikslą <i>Pusryčiai ant žolės</i>	Lietuvos ir Lenkijos sukilimas prieš carinę Rusiją (1863–1864) Vilniaus generalgubernatoriumi paskirtas Michailas Muravjovas	Londone atidaromas pirmasis metro
1864		Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Užrašai iš pogrindžio</i>	Uždrausta lietuviška spauda lotyniškais rašmenimis Muravjovas uždraudžia visas nevaldiškas mokyklas Iš Varnių į Kauną perkeliama Žemaičių (Telšių) vyskupystės kurija	Londone įkurtas <i>Pirmasis Internacionalas</i>
1865		Pradėtas publikuoti Levo Tolstojaus romanas <i>Karas ir taika</i> (baigta publikuoti 1869) Eduardas Manė nutapo <i>Olimpiją</i> Išleista Luiso Kerolio apysaka <i>Alisa stebuklų šalyje</i>	Motiejus Valančius per kunigus imasi atsakomųjų veiksmų prieš rusinimo politiką: ragina liaudį nesiduoti pritraukiamai į stačiatikybę, boikotuoti kirilica parašytas lietuviškas knygas, steigti lietuviškas mokyklas	JAV uždraudžiama vergija
1866		Polis Verlenas išleidžia pirmąjį eilių rinkinį <i>Saturniški eilėraščiai</i> Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Nusikaltimas ir baismė</i>	Veiveriuose įsteigiami pedagoginiai kursai Užnemunės pradžios mokyklų mokytojams ruošti (nuo 1872 – mokytojų seminarija)	Suomijoje prasideda badmetis – paskutinis natūralių priežasčių sukeltas badas Europoje (iki 1868)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1867	Atidaroma Vilniaus viešoji biblioteka 1867–1870 – Motiejaus Valančiaus iniciatyva Rytprūsiuose sukuriama lietuviškos spaudos tradiciniu raidynu leidimo ir nelegalaus jos platinimo Lietuvoje sistema	Išleista Henriko Ibseno drama <i>Peras Giuntas</i> Išleistas Karlo Markso veikalas <i>Kapitalas</i> (I t.)	Iš Varšuvos generalgubernatoriui pavaldžios Augustavo gubernijos šiaurinių apskričių sudaroma Suvalkų gubernija: nuo šiol Užnemunė dažniausiai vadinama Suvalkijos vardu	JAV iš Rusijos nusipirko Aliaską Austrijos–Vengrijos imperijos sukūrimas Alfredas Nobelis išrado dinamitą Meidzi revoliucija Japonijoje
1868	Išleista Motiejaus Valančiaus <i>Vaikų knygelė ir Paaugusių žmonių knygelė</i>	Pradedamas publikuoti Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Idiotas</i> Išleistas Andrėjaus Pumpuro <i>Lačplėsis</i>	Prasideda masinė ekonominė emigracija iš Lietuvos į Jungtines Amerikos Valstijas	
1869	Išleista Motiejaus Valančiaus apysaka <i>Palangos Juzė</i>	Išleista Prospero Merimė apysaka <i>Lokys</i> („Lokis“) Išleistas Polio Verleno rinkinys <i>Galantiškos šventės</i> Išleistas Viktoro Hugo romanas <i>Žmogus, kuris juokiasi</i> Tarptautinė dailės paroda Miunchene. Pirmasis didelis realistų pasiekimas		Dmitrijus Mendelejevas sudaro periodinę cheminių elementų sistemą Atidaromas Sueco kanalas
1870		Henrichas Šlymanas suranda Troją		Italijos suvienijimas Prasidėjo Prancūzijos–Prūsijos karas (iki 1871)
1871	Išleista Konstantino Tiškevičiaus knyga <i>Neris ir jos krantai</i>	Pradedamas publikuoti Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Demonai</i>	1871–1873 – nutiesiamas Liepojos–Romnų geležinkelis	Vokietijos suvienijimas Kancleriu tampa Otas fon Bismarkas Antrasis reichas (iki 1918)
1872	Motiejus Valančius parašo prozos rinkinį <i>Pasakojimas Antano tretininko</i> (išleista 1891)	Išleista Luiso Kerolio apysaka <i>Alisa Veidrožio karalystėje</i> Išleistas Frydricho Nyčės veikalas <i>Tragedijos gimimas iš muzikos dvasios</i> Klodus Mone nutapo paveikslą <i>Įspūdis: saulėtekis</i> (iš šio paveikslo pavadinimo kilo impresionizmo terminas)		Įvyksta pirmosios oficialios tarptautinės futbolo varžybos tarp Škotijos ir Anglijos
1873		Pradedamas publikuoti Levo Tolstojaus romanas <i>Ana Karenina</i> (baigta publikuoti 1877)	Baigiamas tiesti Liepojos–Romnų geležinkelis	Prasideda Ilgoji depresija – pasaulinė ekonomikos krizė, labiausiai palietusi Europą ir JAV (iki 1896)
1874		Paryžiuje surengta pirmoji impresionistų tapybos paroda	Rekrūtų prievolė pakeičiama visuotine karo prievole	
1875	Baigiamas leisti Jono Kazimiero Vilčinskio <i>Vilniaus albumas</i> (pradėtas 1842)	Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Jaunuolis</i> Išleistas Žiulio Verno romanas <i>Paslaptingoji sala</i>		
1876		Ogiustas Renuaras nutapo paveikslą <i>Šokiai „Moulin de la Galette“</i>	Įsigalioja 1870 metų Miestų įstatymas Vilniaus ir Kauno gubernijose: miesto dūmą pradedama rinkti ne luominiu, o turto cenzo pagrindu	Vokiečių inžinierius N. Otas sukuria automobilinio variklio prototipą A. G. Belas (JAV) užpatentuoja telefoną
1879	Mažajoje Lietuvoje įkuriama Lietuvių literatūros draugija (veikia iki 1923)	Pradedamas publikuoti Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Broliai Karamazovai</i> (baigta publikuoti 1880)		Dvilypė sąjunga Iš Osmanų imperijos išsivadavo Rumunija, Serbija, Juodkalnija (1878)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1880	Išleistas Antano Juškos rinkinio <i>Lietuviškos dainos</i> I tomas (3 t.: 1880–1883)	Ogiustas Rodenas sukuria skulptūrą <i>Mąstytojas</i>		Prasidėjo pirmasis Būry karas (iki 1881)
1881		Išleistas Polio Verleno poezijos rinkinys <i>Branda</i>		Rusijos imperatoriui tampa Aleksandras III
1882	Varšuvoje išleistas Juozapo Ignoto Kraševskio istorinis romanas <i>Kunigas</i> (lenkų k.), turėjęs didelės įtakos lietuvių Romantizmui		Lietuvoje nutiesta pirmoji telefono linija (nuo Kretingos per Plungę iki Rietavo)	Tarp Vokietijos, Austrijos-Vengrijos ir Italijos sudaroma <i>Trilypė sąjunga</i> Tomas Edisonas išranda apšvietimui pritaikytą elektros lemputę
1883	Prūsijoje pradedamas leisti pirmasis lietuviškas Didžiąjai Lietuvai skirtas laikraštis <i>Aušra</i> (ėjo iki 1886)	Publikuotas Antono Čechovo apsakymas <i>Storasis ir plonasis</i>	Nutiesta pirmoji telefono linija Lietuvoje Pagalvės mokestis pakeičiamas žemės mokesčiu	
1885	Tilžėje įkurta Lietuvių kultūros draugija „Birutė“ (veikė iki 1914)	Baigtas publikuoti Frydricho Nyčės veikalas <i>Taip kalbėjo Zaratustra</i> (dalimis publikuotas nuo 1883)		Luji Pasteras išranda skiepus
1886		Išleistas Frydricho Nyčės veikalas <i>Anapus gėrio ir blogio</i> Žanas Moreasas žurnale <i>Figaro</i> išspausdina simbolizmo manifestą	Dėl ideologinių nesutarimų tarp konservatyviai katalikiškai ir liberaliai nusiteikusių inteligentų bei dėl to iškilusių finansinių sunkumų nustojo eįsi <i>Aušra</i>	Karlas Bencas ir Gotlybas Daimleris sukuria pirmuosius benzinu varomus automobilius Tomas Edisonas išranda garšą atkuriantį prietaisą – fonografą
1888	Vincas Kudirka įkūrė Varšuvos lietuvių studentų draugiją „Lietuva“	Išleistas Gi de Mopasano romanas <i>Pjeras ir Žanas</i>		
1889	Prūsijoje pradedamas leisti laikraštis <i>Varpas</i> (ėjo iki 1905)	Išleistas Henri Bergsono traktatas <i>Laikas ir laisvoji valia</i>		Prancūzas G. Eifelis sukonstravo aukščiausią Paryžiaus bokštą
1890	Tilžėje pradedamas leisti laikraštis <i>Žemaičių ir Lietuvos apžvalga</i> (ėjo iki 1896)	Išleistas Knuto Hamsuno romanas <i>Badas</i> Išleistos Moriso Meterlinko simbolistinės pjesės <i>Nekviestoji viešnia</i> ir <i>Aklieji</i>	1890–1914 – masinės lietuvių migracijos į JAV, Rusijos imperijos miestus metas	Pirmasis dangoraižis Čikagoje
1891				Džeimsas Neismitas išrado krepšinį
1892		Išleistas Oskaro Vaildo romanas <i>Doriano Grėjaus portretas</i> Išleistas Artūro Konano Doilio novelių ciklas <i>Šerloko Holmsa nuotykių</i>	Oginskių dvare Rietave pastatyta pirmoji Lietuvoje elektrinė	
1893		Edvardas Munkas nutapo paveikslą <i>Šauksmas</i>	Kražių skerdynės. Caro valdžia brutaliai susidoroja su žmonėmis, pasipriešinusiais valdžios ketinimui uždaryti Kražių vienuolyno bažnyčią	Naujojoje Zelandijoje moterims pirmą kartą pasaulyje suteikta visuotinė balsavimo teisė
1894	Išleistas Antano Vienažindžio poezijos rinkinys <i>Dainos lietuvininko Žemaičiuose</i> <i>Varpe</i> išspausdinta Džordžo Bairono misterija <i>Kainas</i> (vertė Vincas Kudirka)	Išleistas Knuto Hamsuno romanas <i>Panas</i> Išleistas kolektyvinis rinkinys <i>Rusų simbolistai</i> (su Valerijaus Briusovo įvadu)		Rusijos imperatoriui tampa Nikolajus II Tomas Alva Edisonas išranda kinematoskopą ir nufilmuoja pirmuosius filmus

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1895	Tilžėje išleistas Maironio poezijos rinkinys <i>Pavasario balsai</i> , poema <i>Tarp skausmų į garbę</i> ir operos libretas <i>Kamė išganymas?</i> Tilžėje išleista Vilkutaičio-Keturakio komedija <i>Amerika pirtyje</i> Varpe išleista Vinco Kudirkos satyra <i>Viršinininkai</i> Išleistas Žemaitės apsakymas <i>Rudens vakaras</i> Įsteigta Tilžės lietuvių giedotojų draugija (veikė iki 1935)	Paryžiuje, Grand cafe kavinės rūsyje, parodytas pirmasis viešas kino seansas		Guljemas Markonis užpatentuoja bevielį radijo ryšį Vokiečių fizikas Vilhelmas Konradas Rentgenas atranda spindulius, vėliau pavadintus jo vardu
1896	Varpe publikuota Vinco Kudirkos satyra <i>Lietuvos tilto atsiminimai</i> Tilžėje pradėtas leisti laikraštis <i>Tėvynės sargas</i> (ėjo iki 1904)	Išleistas Henriko Senkevičiaus romanas <i>Quo vadis</i> Išleista Antono Čechovo drama <i>Žuvėdra</i>	Įkuriama Lietuvos socialdemokratų partija – pirmoji politinė partija Lietuvoje Paryžiuje įsisteigia lietuvių draugija <i>Želmuo</i> Lietuvoje užregistruotas pirmasis automobilis	Atėnuose įvyksta pirmosios modernios olimpinės žaidynės
1897	Varpe publikuota Vinco Kudirkos satyra <i>Cenzūros klausimas</i> Varpe publikuota Adomo Asnyko drama <i>Kęstutis</i> (vertė Vincas Kudirka) Lietuvoje (Vilniuje) įvyko pirmasis viešas kino seansas	Išleistas Herberto Georgo Velso fantastinis romanas <i>Nematomas žmogus</i>	Atšaukiamas draudimas statyti naujas katalikų bažnyčias	
1898	Varpe išspausdinta Vinco Kudirkos <i>Tautiška giesmė</i> , teorinis traktatas <i>Tiesos eilėms rašyti</i> , satyra <i>Vilkai</i> Išleistas Jono Basanavičiaus sudarytas rinkinys <i>Lietuviškos pasakos</i> (II t. – 1902)	Išleistas Knuto Hamsuno romanas <i>Viktorija</i> Išleistas Herberto Velso fantastinis romanas <i>Pasaulių karas</i> Išleistas Antono Čechovo apsakymas <i>Žmogus futliare</i>		Marija ir Pjeras Kiuri nustato radioaktyviuosius elementus – radį ir polonį
1899	Išleistas Žemaitės apsakymų rinkinys <i>Paveiksiai</i> (I ir II d.) Išleistas Vinco Kudirkos eilėraščių rinkinys <i>Laisvos valandos</i> Varpe išspausdintas Adomo Mickevičiaus dramos <i>Vėlinės</i> III d. trijų scenų vertimas (vertė Vincas Kudirka) Lietuvoje (Palangoje) lietuvių kalba viešai suvaidintas pirmasis spektaklis „Amerika pirtyje“	Išleistas Zigmundo Froido veikalas <i>Sapnų aiškinimas</i> Edgaras Dega nutapo paveikslą <i>Žydrosios šokėjos</i>		Prasidėjo Antrasis Būrų karas (iki 1902)
1900	Išleista Žemaitės knyga <i>Paveiksiai</i> (III d.) Išleistas Adomo Mickevičiaus <i>Vėlinių</i> III dalies pirmos, antros ir septintos scenos vertimas (vertė Vincas Kudirka) Varpe publikuota Juliaus Slovackio drama <i>Mindaugis</i> (vertė Vincas Kudirka) Tilžėje pradėdamas leisti laikraštis <i>Žinyčia</i> (ėjo iki 1902)	Išleistas Teodoro Draizerio romanas <i>Sesuo Keri</i> Išleistas Lymano Franko Baumo romanas vaikams <i>Ozo šalies stebukladarys</i> Anglų archeologas Artūras Džonas Evansas Kretos saloje atidengia vadinamąją Mino civilizaciją, klestėjusią 2600–1100 m. pr. Kr. Paryžiuje vyksta Pasaulinė paroda	Lietuvos ekspozicija Pasaulinėje parodoje Paryžiuje, kur parodyta lietuvių etnografinė buitis ir spauda Išspausdintas lietuviškas žemėlapis	Įkuriama Anglijos leiboristų partija
1901	Mikalojus Konstantinas Čiurlionis sukūrė simfoninę poemą <i>Miške</i> (1900–1901) Tilžėje išleista Jono Jablonskio <i>Lietuviškos kalbos gramatika</i>	Paskirtos pirmosios Nobelio premijos		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1902	Išleistas Jono Basanavičiaus sudarytas dainų rinkinys <i>Ožkabalių dainos</i>	Išleista Rainerio Marijos Rilke's poezijos knyga <i>Vaizdų knyga</i>	Įkurta Lietuvių demokratų partija (LDP), puoselėjanti nepriklausomos Lietuvos valstybės etnografinės ribose idealą	Australijoje moterims suteikta visuotinė balsavimo teisė
1903	Išleistas Jono Basanavičiaus sudarytas pasakojamosios tautosakos rinkinys <i>Iš gyvenimo vėlių bei velnių ir Lietuviškos pasakos įvairios</i> Išleista Šatrijos Raganos apysaka <i>Viktutė</i> Čiurlionis nutapo ciklą <i>Laidotuvių simfonija</i>	Išleista Antono Čechovo drama <i>Vyšnių sodas</i> Išleistas Levo Šestovo traktatas <i>Dostojevskis ir Nyčė</i> Tarptautinė Georgo Melieso filmo <i>Kelionė į Mėnulį</i> sėkmė		Vilberis ir Orvilis Raitai pakyla pirmuoju lėktuvu
1904	Išleistas Vinco Pietario romanas <i>Algimantas</i> Išleista Maironio poema <i>Nuo Birutės kalno</i> (lenkų k.) Vilniuje pradedamas leisti pirmasis lietuvių dienraštis <i>Vilniaus žinios</i> (ėjo iki 1909)	Išleistas Luidžio Pirandelo romanas <i>Velionis Matija Paskalis</i> Išleistas Džeko Londono romanas <i>Jūrų vilkas</i>	Spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo panaikinimas (gegužės 7 d.)	Prasidėjo Rusijos–Japonijos karas (baigėsi 1905)
1905	Išleistas atnaujintas Maironio <i>Pavasario balsų</i> leidimas	Išleistas vienas žymiausių simbolizmo kūrinių – Moriso Meterlanko pjesė <i>Mėlynoji paukštė</i>	Didysis Vilniaus Seimas (gruodžio 4–5 d.) Gegužės 14 d. caras pasirašo įsaką, kuriuo leidžiama Vakarų gubernijų mokyklose mokyti lietuvių ir lenkų kalbą	Prasidėjo Rusijos revoliucija (tęsėsi iki 1907) Albertas Einšteinas paskelbė reliatyvumo teoriją
1906	Išleisti Jono Biliūno apsakymų rinkiniai <i>Įvairūs apsakymėliai</i> ir <i>Lazda. Ubagas. Svečiai. Brisiaus galas</i> Vilniuje įvyko pirmosios lietuviškos operos <i>Birutė</i> premjera Vilniuje atidaryta pirmoji lietuvių dailės paroda	Išleistas Džeko Londono romanas <i>Baltoji iltis</i> Išleistas Aptono Sinklerio romanas <i>Džiunglės</i>	Kovo 17 d. caras pasirašo įsaką, leidžiantį kurti profesines sąjungas ir draugijas	Sušauktas Rusijos parlamentas – Dūma Pradėta Piotro Stolypino reforma
1907	Išspausdinta Jono Biliūno <i>Liūdna pasaka</i> Išleista Maironio poema <i>Jaunoji Lietuva</i> Išleistas pirmasis lietuvių literatūros almanachas <i>Gabija</i> Vincas Krėvė pradeda rašyti veikalą <i>Dangaus ir žemės sūnūs</i> (išsp. 1949, 1961)	Išleistas Maksimo Gorkio romanas <i>Motina</i> Išleistas Henri Bergsono veikalas <i>Kūrybinė evoliucija</i> Pablo Pikasas nutapo paveikslą <i>Avinjono merginos</i> , laikomą viena iš pirmųjų kubistinių kompozicijų	Įvyko Pirmasis Lietuvos moterų suvažiavimas Kaune Įkurtos Lietuvių mokslo draugija, Lietuvių dailės draugija, įvairios lietuvių švietimo draugijos Lietuvių mokslo draugija pradėjo leisti mokslo leidinių seriją <i>Lietuvių tauta</i> (ėjo iki 1936) Vilniuje pradėtas leisti visuomenės, politikos ir kultūros laikraštis <i>Viltis</i> (ėjo iki 1915)	Anglijos–Rusijos kompromisas Susiformuoja Antantės blokas (Trilypė santarvė)
1908	Kazimieras Būga išleidžia veikalą <i>Aistiški studijai</i>	Pirmą kartą išleistas Frydricho Nyčės esė rinkinys <i>Ecce Homo</i>	Įsteigiama Lietuvių katalikų moterų draugija	Iš Osmanų imperijos išsivadavo Bulgarija
1909	Išleista Maironio poema <i>Raseinių Magdė</i> Išspausdintas Vinco Krėvės apsakymas <i>Bobulės vargai</i> , padavimas <i>Milžinkapis</i>	Išleistas Džeko Londono romanas <i>Martinus Idenas</i> Filipas Tomazas Marinėtis paskelbė pirmąjį futurizmo manifestą	Įsteigtos <i>Lietuvos žinios</i>	
1910	Išleistas Vinco Krėvės <i>Šarūnas</i> Išleidžiama Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės eseistikos knyga <i>Lietuvoje</i>	Išleistas Rainerio Marijos Rilke's romanas <i>Maltės Lauridso Brigės užrašai</i> Vasilijus Kandinskis nulieja pirmąją abstrakčią akvarelę	Lietuvių šviesuomenė pradėjo projektuoti <i>Lietuviškos enciklopedijos</i> leidimo idėją, kuri buvo įgyvendinta tik tarpukario metais Kaune įrengta pirmoji radijo stotis Lietuvoje	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1911	Išleista Vinco Krėvės drama <i>Šarūnas</i> Kazimieras Būga paskelbia studiją <i>Apie lietuvių asmens vardus</i> Išleistas Jurgio Baltrušaičio poezijos rinkinys <i>Žemės laiptai</i> (rusų k.)	Išleista Nikolajaus Berdiajevo knyga <i>Laisvės filosofija</i> Nicolajaus Gumilovo pastangomis rusų akmeistai įkuria „Poetų cechą“	Mirė Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, gimė Česlovas Milošas (Czesław Miłosz)	Roaldas Amundsenas su bendrakeleiviais pirmasis pasiekė Pietų ašigalį Nuverčiamas paskutinis Kinijos imperatorius
1912	Išleista Vinco Krėvės knyga <i>Dainavos šalies senų žmonių padavimai</i> Išleistas Julijono Lindės-Dobilo romanas <i>Blūdas</i>	Išleistas psichologo Alfredo Adlerio traktatas <i>Apie neurotišką charakterį</i> Vokietijoje susikuria dailininkų ekspresionistų grupė <i>Mėlynasis raitelis</i>	Panaikinama Vilniaus generalgubernatoriaus institucija	Balkanų karai (iki 1913)
1913	Išleistas trečiasis papildytas ir atnaujintas Maironio <i>Pavasario balsų</i> leidimas JAV Išleistas Igno Šeiniaus romanas <i>Kuprelis</i> Pradėtas leisti pirmasis lietuvių literatūros ir dailės žurnalas <i>Vaivorykštė</i> (ėjo iki 1914)	Išleistas pirmasis Marselio Prusto 7 romanų ciklo „Prarasto laiko beieškant“ romanas <i>Svano pusėje</i> (paskutinė dalis – 1927) Ekranuose pasirodo vienas populiariausių ankstyvųjų kino serialų – <i>Lujį Fejado</i> (Louis Feuillade) <i>Fantomas</i>	Įsikuria katalikiška Vilniaus gubernijos lietuvių švietimo draugija <i>Rytas</i>	Iš Osmanų imperijos išsivadavo Albanija
1914	Išspausdinamas Vaižganto apsakymas <i>Rimai ir Nerimai</i> Pradėtas leisti žurnalas <i>Aušrinė</i>	Džeimso Džoiso apsakymų rinkinys <i>Dubliniečiai</i> Pradeda filmuotis varjetė aktorius Čarlis Čaplinas Džovanis Pastronis sukuria filmą <i>Kabirija</i> – visų didžiųjų kino reginių prototipą	Lietuva tampa pafrontės zona Įsikuria Lietuvių draugija nukentėjusiems dėl karo šelpti – labdaros organizacija, tapusi politiniu bei kultūriniu lietuvių visuomenės centru	Prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas (tęsėsi iki 1918) JAV įsikuria kino studijos „Paramount Pictures“ ir „Fox Films“
1915	Išleina literatūros almanachas <i>Pirmasai baras</i>	Išleista Franco Kafkos apysaka <i>Metamorfozė</i> Deividas Grifitas sukuria filmą <i>Tautos gimimas</i>	Okupuotoje teritorijoje 1915 m. rugsėjo 4 d. Vokietija įkūrė administracinį vienetą Oberostą, kurio teritorija priminė LDK erdvę Abiejų Tautų Respublikos žlugimo išvakarėse 1795 m.	Armėnų genocido Turkijoje pradžia (iki 1923) Italija įsitraukia į karą Antantės pusėje
1916	Vincas Krėvė parašo <i>Skirgailą</i> (rusų k.)	Išleistas Džeimso Džoiso romanas <i>Jauno menininko portretas</i> Išleistas Karlo Gustavo Jungo traktatas <i>Pasąmonės psichologija</i> (parašytas 1912)	Lietuvių konferencijos Berne ir Lozanoje	Verdeno mūšis
1917		Išleistas Zigmundo Froido veikalas <i>Psichoanalizės įvadas. Paskaitos</i> Juariche Tristanas Tsara ir draugai išleidžia pirmąjį <i>Dada</i> žurnalą su manifestu	Vilniuje 1917 m. rugsėjo 18–22 d. surengta lietuvių tautos atstovų konferencija, kurioje buvo deklaruotas Lietuvos atsiskyrimas nuo Rusijos ir savarakiškos valstybės kūrimas Gruodžio 11 d. deklaracija	JAV paskelbė karą Vokietijai Rusijoje prasideda pilietinis karas. Bolševikai užgrobia valdžią. Spalio revoliucija
1918	Vilniuje išleidžiamos dvi pirmosios Vaižganto <i>Pragiedrulių</i> dalys Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė Voroneže išleidžia <i>Lietuvių literatūros istorijos konspektą</i>	Išleistas Osvaldo Špenglerio veikalas <i>Europos saulėlydis</i> JAV pradėtos teikti Pulicerio premijos	Vasario 16 d. paskelbiama Lietuvos nepriklausomybė Lapkričio 11 d. suformuotas pirmasis Lietuvos ministrų kabinetas (vadovaujamas prof. Augustino Voldemaro)	Ispaniškojo gripo pandemija (per pusmetį mirė daugiau kaip 25 milijonai žmonių; tai maždaug tris kartus daugiau nei buvo Pirmojo pasaulinio karo aukų) Pilietinis karas Rusijoje (iki 1921)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1919	Kaune įkurtas Tautos teatras	Išleistas Somerseto Moemo romanai <i>Mėnulis ir skatikas</i> Abelio Ganco antikarinis filmas <i>Aš kaltinu</i>	Antanas Smetona išrenkamas Lietuvos prezidentu Moterims suteikta teisė balsuoti (moterys pirmą kartą balsavo 1920) Lietuvos kovos su bermontininkais Lietuvos–Lenkijos konfliktas	Pasirašyta Versalio taikos sutartis (birželio 28 d.), kuria galutinai užbaigtas Pirmasis pasaulinis karas Paryžiaus taikos konferencijoje įkuriamas Tautų Sąjunga Veimaro respublikos pradžia (iki 1933)
1920	Išleistas atnaujintas Maironio <i>Pavasario balsų</i> leidimas Išleistas Kazio Binkio poezijos rinkinys <i>Eilėraščiai</i> Pradėtas leisti literatūros ir kritikos žurnalas <i>Skaitymai</i> (ėjo iki 1923) Įkurtas pirmasis profesionalus lietuvių teatras – Dramos vaidykla	Išleista Džono Golsvorčio trilogija <i>Forsaitų saga</i> Roberto Vaino filmu <i>Daktaro Kaligario kabinetas</i> prasideda vokiečių kino ekspresionizmas	Suvalkų sutartis su Lenkija (spalio 7 d.) Vilnių ir Vilniaus kraštą užėmė Lenkijos kariuomenės generolo Liucijano Želigovskio vadovaujami daliniai Sovietų Rusija pripažino Lietuvos nepriklausomybę Lietuvoje įvyko pirmieji visuotiniai, lygūs, slapti ir tiesioginiai rinkimai į tautos atstovybę – Lietuvos steigiamąjį seimą Išrinktas Steigiamasis Seimas (iki 1922)	
1921	Išspausdinta Vaižganto apysaka <i>Dėdės ir dėdienės</i> Žemaitė parašo <i>Autobiografiją</i>	Išėjo Luidži Pirandelo pjesė <i>Šeši personažai ieško autoriaus</i> Išleistas Karlo Gustavo Jungo veikalas <i>Psichologiniai tipai</i>	Lietuva priimta į Tautų Sąjungą	NEP'o pradžia Rusijoje (iki 1929)
1922	Išleista Šatrijos Raganos apysaka <i>Senamė dvare</i> Išspausdintas avangardistinės kūrybos manifestas „Keturių vėjų pranašas“ Vilniuje išleista Vinco Krėvės drama <i>Skirgaila</i> (rusų k.) Kaune įkurtas Lietuvos universitetas (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo universitetas) Kaune įkurtas pirmasis valstybinis teatras <i>Valstybės teatras</i>	Išleistas vienas garsiausių XX a. romanų Džeimso Džoiso <i>Ulisas</i> Išleista viena garsiausių XX a. poečių Tomo Sternso Elioto <i>Bevaisė žemė</i> Jaroslavas Hašekas rašo <i>Šauniojo kareivio Šveiko nuotykius pasauliniame kare</i> (knyga liko nebaigta) Pirmą kartą kino ekrane Frydricho Vilhelmo Murnau filme <i>Nosferatu</i> pasirodo personažas vampyras	Lenkijos seimas įjungia Vidurio Lietuvą į Lenkiją Prezidentu išrenkamas Antanas Stulginskis Priimta nuolatinė Lietuvos Konstitucija, kuri įteisino Lietuvoje demokratinę respubliką Lietuvos konstitucija įteisino visuotinį privalomą pradinį mokymą (įgyvendinta iki 1931) Priimtas Žemės reformos įstatymas (žemės gavo apie 65 000 Lietuvos bežemių ir mažžemių) Priimtas Piniginio vieneto įstatymas, litas tampa Lietuvos piniginiu vienetu	SSRS įkūrimas Italijoje į valdžią ateina fašistai ir B. Musolinis
1923	Išleistas Kazio Binkio poezijos rinkinys <i>100 pavasarių</i> Pradėtas leisti simbolistinės pakraipos literatūros, meno ir kritikos žurnalas <i>Gairės</i> (red. Kazys Puida)	Išleista Nikolajaus Berdjajevio knyga <i>Istorijos prasmė</i> Išleistas Ernsto Kasirerio veikalas <i>Simbolinių formų filosofija</i> I dalis (visos trys dalys baigtos leisti 1929) Išleistas Zigmundo Froido veikalas <i>Ego ir Id</i>	Klaipėdos krašto sukilimas. Prie Lietuvos prijungtas Klaipėdos kraštas Visuotinis Lietuvos gyventojų surašymas	Alaus pučas. Vokietijos nacionalsocialistinės darbininkų partijos nesėkmingas mėginimas užimti valdžią
1924	Kaune Valstybės teatre pastatyta Vinco Krėvės drama <i>Skirgaila</i> (rež. Borisas Dauguvietis) Pradėtas leisti kultūros žurnalas <i>Židinys</i> (ėjo iki 1940)	Išleistas Tomo Mano romanai <i>Užburtas kalnas</i> Andrė Bretonas publikuoja siurrealizmo manifestą	Lietuvos sportininkai pirmą kartą dalyvauja Vasaros olimpinėse žaidynėse Lietuvoje pirmą kartą surengta Dainių šventė	Prancūzijoje įvyksta pirmosios žiemos olimpinės žaidynės

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1924	Išleistas pirmasis žurnalo <i>Keturi vėjai</i> numeris (ėjo iki 1928) Pradėtas leisti kultūros žurnalas <i>Židinys</i> (ėjo iki 1940) Išleistas Oskaro Milašiaus filosofinis traktatas „Ars Magna“	Išleistas Tomo Mano romanas <i>Užburtas kalnas</i> André Bretonas publikuoja siurrealizmo manifestą	Paryžiuje pasirašoma konvencija dėl Klaipėdos krašto perdavimo Lietuvai Lietuvoje pirmą kartą surengta Dainų šventė	Vladimiro Lenino mirtis Stalino diktatūros pradžia (iki 1953) Danijoje moteris tapo ministrų kabineto nare
1925	Vincas Mykolaitis-Putinas sukuria dramą <i>Žiedas ir moteris</i> Kaune atidaryta Mikalojaus Konstantino Čiurlionio paveikslų galerija Holivude nufilmuotas vaidybinis filmas „Naktis Lietuvoje“ iš knygnešių gyvenimo (rež. Pranas Valuskis)	Išleistas Franco Kafkos romanas <i>Procesas</i> Išleistas Žano Kokto pjesės <i>Karalius Oidipas, Orfėjas</i> Sergejaus Eizenšteino filmas „Šarvuotis „Potiomkinas““ Čarlo Čaplino filmas <i>Aukso karštligė</i>	Vilniuje įkurtas JIVO (Žydų mokslo institutas) greit tapo stambiausia pasaulyje žydų mokslo įstaiga, jidiš mokslo centru	Lakarno paktas (Vokietija pripažįsta savo vakarines sienas)
1926	Išleistas Stasio Šalkauskio veikalas <i>Kultūros filosofijos metmens</i> Moišė Kulbakas sukuria poemą <i>Vilnius</i> Petras Vaičiūnas sukuria komediją <i>Patriotai</i> Išleistas Oskaro Milašiaus filosofinis traktatas <i>Slepiniai</i>	Išleistas Franco Kafkos romanas <i>Pilis</i> Išleistas Aleno Aleksanderio Milno <i>Mikė Pūkuotukas</i>	Lietuvos Respublikos prezidentu išrinktas Kazys Grinius Gruodžio 17 d. valstybės perversmas. Prasideda autoritarinis Antano Smetonos valdymas (iki 1940) Pradedamos transliuoti Kauno radiofono laidos	Suomijoje moteris tapo ministrų kabineto nare (poste išsilaiškė 20 metų)
1927	Išleistas Vinco Mykaloičio-Putinno poezijos rinkinys <i>Tarp dviejų aušrų</i> Išleistas pirmasis Salomėjos Nėries poezijos rinkinys <i>Anksti rytą</i> Išleistas Petro Tarulio novelių rinkinys <i>Mėlynos kelnės</i> Išėjo literatūros almanachas <i>Gubos</i>	Išleistas Hermano Hesės romanas <i>Stepių vilkas</i> Išleistas Martino Heidegerio veikalas <i>Būtis ir laikas</i> Išleistas psichologo Alfredo Adlerio veikalas <i>Žmonių pažinimas</i> Pirmasis Alfredo Hičkoko filmas „Nuomininkas“	1927 m. balandžio 12 d. Prezidentas Antanas Smetona paleido seimą (naujas seimas išrinktas 1936)	Fašistinėje Italijoje įteisinta korporacinė santvarka Charlesas Lindbergas lėktuvu perskrenda Atlanto vandenyną Pirmoji Kino akademijos apdovanojimų (būsimųjų „Oskarų“) ceremonija
1928	Išleistas Jurgio Savickio novelių rinkinys <i>Ties aukštu sostu</i> Išleistas Antano Miškinio poezijos rinkinys <i>Balta paukštė</i> Išleista Jurgio Savickio kelionių apybraiža <i>Atostogos</i> Kino filmas „Kareivis – Lietuvos gynėjas“ (operatorius Feognijus Dunajevs, statytojas Vladas Braziulevičius)	Išleistas Boriso Pasternako poezijos ciklas <i>Pradžios metas</i> Michailas Bulgakovas pradeda rašyti romaną <i>Meistras ir Margarita</i> (cenzūruota romano versija publikuota tik 1966–1967) Pirmasis garsinis filmas „Džiazo dainininkas“ (rež. Alanas Kroslandas)	Priimta nauja Konstitucija, kuri prezidentui suteikė plačius įgaliojimus Kaune atidarytas didžiausias 800 vietų kino teatras „Metropolitain“	Aleksandras Flemingas atrado peniciliną Pirmoji vieša televizijos transliacija
1929	Išleista Vaižganto apysaka <i>Išgama</i> ir romanas <i>Šeimos vėžiai</i> Pradėtas leisti literatūros žurnalas <i>Pjūvis</i> (orig. <i>Piūvis</i> ,ėjo iki 1930) Kaune Valstybės teatre pastatytas Vinco Krėvės <i>Šarūnas</i> (rež. Andrius Oleka-Žilinskas)	Išleistas Ericho Marijos Remarko romanas <i>Vakarų fronto nieko naujo</i> Išleistas Viljamo Folknerio romanas <i>Triukšmas ir įniršis</i> Išleistas Ernesto Hemingvėjaus romanas <i>Atsisveikinimas su ginklais</i> Pirmasis Luiso Buniuelio filmas „Andalūzijos šuo“ (kartu su Salvadoru Dali) – kino siurrealizmo manifestas	Atentatas prieš tuometinį premjerą Augustiną Voldeмарą Pradėjo veikti centralizuotas Kauno miesto vandentiekis (projektas pradėtas įgyvendinti 1927) Kaune uždaryta „konkė“ – arklių traukiamas tramvajus	Didžioji depresija – pasaulinė ekonominė krizė (tęsėsi iki 1933) Masinės kolektyvizacijos pradžia SSRS
1930	Išleistas Petro Cvirkos apsakymų rinkinys <i>Saulėlydis Nykos valsčiuje</i> Pradėtas leisti kairiosios orientacijos rašytojų žurnalas <i>Trečias frontas</i> (ėjo iki 1931) Išleidžiamas literatūros almanachas <i>Granitas</i>	Išleista Roberto Miuzilio romano <i>Žmogus be savybių</i> pirmoji dalis (antroji 1932) Jozefas Sternbergas filme „Žydrasis angelas“ pradeda Marlenos Ditrich mitą	Vytauto Didžiojo metai Įvestas privalomas pradinis mokymas Pradėjo veikti Petrašiūnų šiluminė elektrinė, kuri tapo pagrindine elektros energijos tiekėja Kauno miestui	SSRS įsteigiamas GULAC'as – Vyriausioji pataisos darbų lagerių valdyba Išrandama televizija

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1931	Pradėtas leisti savaitinis kultūros žurnalas <i>Naujoji Romuva</i> (ėjo iki 1940, atnaujintas – 1994) Kino komedija „Onytė ir Jonelis, arba Neljšk, kur nereikia“ (rež. Feognijus Dunajevas) Jurgis Savickis išleidžia albumą <i>Lietuvos menas</i> (švedų k.)	Išleistas Iljos Ilfo ir Jevgenijaus Petrovo satyrinis romanas <i>Aukso veršis</i> Južinas O'Nilas parašo tragediją <i>Elektrai skirta gedėti</i> Išleistas Migelio de Unamuno traktatas <i>Krikščionybės agonija</i>	Pradėta leisti Lietuvos enciklopedija (baigta 1966 m. Bostone, 37 tomai) Siekiant pagerinti susisiekimą, pastatytas Žaliakalnio funikulierius (keltuvai)	Japonijos agresyvios politikos prieš Kiniją pradžia Niujorke (JAV) oficialiai atidarytas aukščiausias pasaulio pastatas – 102 aukštų „Empire State Building“
1932	Išleistas Vinco Mykolaičio-Putino romanas <i>Altorių šešėly</i> (I ir II d., III d. – 1933) Išleista Jono Kossu-Aleksandravičiaus poezijos knyga <i>Eilėraščiai</i> Išleista Antano Vaičiuliaičio knyga <i>Vidudienis kaimo smuklėj</i> Išleistas Stasio Šalkauskio veikalas <i>Visuomeninis auklėjimas</i> Išleista Balio Sruogos drama <i>Milžino paunksmė</i> Kaune susikūrė modernistinių dailininkų grupė „Ars“	Išleistas Michailo Šolochovo romanas <i>Pakelta velėna</i> Išleistas Viljamo Folknerio romanas <i>Rugpjūčio šviesa</i> Žanas Kokto filmas „Poeto kraujas“	Kaune atidaryti Centrinio pašto rūmai Kaune Valstybės teatre sukurtas spektaklis – Viljamo Šekspyro <i>Hamletas</i> (rež. Michailas Cechovas) Išleistas Vydūno veikalas <i>Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių</i> (vok. k., liet. k. 2001).	Holodomoras Ukrainoje (iki 1933), jo metu mirė nuo 7 iki 10 mln. žmonių
1933	Išleistas Bernardo Brazdžionio poezijos rinkinys <i>Krintančios žvaigždės</i> Išleistas Antano Vaičiuliaičio novelių rinkinys <i>Vidudienis kaimo smuklėj</i> Išleisti Stasio Šalkauskio veikalai <i>Lietuvių tauta ir jos ugdymas; Ateitininkų ideologija</i>	Meriano C. Kuperio ir Ernesto B. Šodsako filmas „King Kongas“	S. Darius ir S. Girėno skrydis per Atlantą (iš Niujorko į Kauną) Kaune įkurta muzikos konservatorija Pastatyti Kauno apskrities savivaldybės rūmai	Veimaro Respublika pertvarkyta į Trečiąjį Reichą (iki 1945) Įkurta pirmoji nacių koncentracijos stovykla Vokietijoje Pradėta įgyvendinti Franklino Ruzvelto antikrizinė programa „Naujasis kursas“, išvedęs JAV iš Didžiosios ekonomikos krizės
1934	Išleistas Jono Kossu-Aleksandravičiaus poezijos rinkinys <i>Imago mortis</i> Išleistas satyrinis Petro Cvirkos romanas <i>Frank Kruk</i> Išleistas Igno Šeiniaus mokslinis fantastinis satyrinis romanas <i>Siegfried Immerselbe atsijaunina</i> Išleista Jurgio Savickio kelionių apybraiža <i>Truputis Afrikos</i> , albumas <i>Lietuvos menas</i> (pranc. k.) Kaune Jaunųjų teatre pastatytas spektaklis pagal Balio Sruogos dramą <i>Milžino paunksmė</i> (rež. A. Oleka-Žilinskas)	Išleistas Francio Skoto Fitcdžeraldo romanas <i>Švelni naktis</i> Išleistas Henrio Milerio romanas <i>Vėžio atogrąža</i> Secilio deMilio epinis filmas „Kleopatra“	1934 m. pradžioje Lietuvos saugumas demaskavo Klaipėdos krašto nacių (Neumanno – Sasso byla) rengtą sukilimą, kurio siekta nuo Lietuvos atplėšti Klaipėdos kraštą. Suminti nacistinio pučo Klaipėdos krašte vadai Rugsėjo 12 d. Ženevoje pasirašyta Baltijos valstybių (Lietuvos, Latvijos, Estijos) santarvės ir bendradarbiavimo sutartis Pradėta Žemaičių plento iš Kauno į Klaipėdą statyba	SSRS priimta į Tautų Sąjungą
1935	Išleistas Salomėjos Nėries poezijos rinkinys <i>Per lūžtantį ledą</i> Išleistas Jono Kossu-Aleksandravičiaus rinkinys <i>Intymios giesmės, eseistikos knyga Dievai ir smūtkeliai</i> Išleistas Antano Miškinio poezijos rinkinys <i>Varnos prie plento</i> Išleistas Henriko Radausko pirmasis poezijos rinkinys <i>Fontanas</i> Išleistas Ievos Simonaitytės romanas <i>Aukštųjų Simonių likimas</i> Pradėtas kurti platus valstybinių viešųjų bibliotekų tinklas	Išleista Tomo Sternso Elioto poetinė drama <i>Žmogūdystė katedroje</i> Aleksandrijoje išleistas Konsantino Kavačio poezijos rinkinys <i>Priimata</i>	Mažonoje Lietuvoje uždrausta lietuviškų organizacijų veikla Suvalkijos ūkininkų streikas JAV lietuvis Feliksas Vaitkus pilotuodamas „Lituanika II“ perskrido Atlantą Klaipėdoje įkurtas Pedagoginis institutas Prof. Tado Ivanausko iniciatyva įkurta „Kauno zoologijos sodas“ akcinė bendrovė (1938 07 01 įvyko oficialus Kauno zoologijos sodas atidarymas) Įvyko pirmasis Pasaulio lietuvių kongresas	Italija okupavo Etiopiją (Abisiniją), 1935–1936 m.

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1936	Išleistas Bernardo Brazdžionio poezijos rinkinys <i>Ženklai ir stebuklai</i> Išleistas Antano Vaičiulaičio romanas <i>Valentina</i> Išleistas literatūros almanachas <i>Antrieji vainikai</i> (sud. Kazys Binkis)	Išleistas Margaretos Mitčel romanas <i>Vėtrų nublokšti</i> Išleista Federiko Garsijo Lorkos drama <i>Bernardos Albos namai</i> Čarlio Čaplino filmas „Naujieji laikai“	Uždraudžiamos opozicinės partijos Darbą pradėjo smetoniškasis IV Seimas Kaune atidarytas Maironio muziejus (1941 m. pavadintas Maironio lietuvių literatūros muziejumi) Išleista <i>Lietuvos istorija</i> (red. Adolfas Šapoka)	Italija ir Vokietija sudarė Berlyno ir Romos sąjį Piliietinis karas Ispanijoje (iki 1939 m.) „Didysis valymas“ SSRS (iki 1939 m.)
1937	Išleistas Jono Kossu-Aleksandravičiaus rinkinys <i>Užgesę chimeros akys</i> Išleista Antano Vaičiulaičio kelionių apybraiža <i>Nuo Sirakūzų lig šiaurės elnio</i> Dailininkas Stasys Ušinskas už lėles ir scenografiją spektakliui „Silvestras Dūdėlė“ Pasaulinėje parodoje Paryžiuje apdovanotas aukso medaliu Dailininkas Adomas Galdikas už scenografiją spektakliui pagal Vinco Krėvės <i>Šarūną</i> (rež. Andrius Oleka-Žilinskas) Pasaulinėje parodoje Paryžiuje apdovanotas aukso medaliu	Išleina Jasunari Kavabatos romanas <i>Sniegynų šalis</i> Pablas Pikaso nutapo „Gubernicą“ Salvadoras Dali nutapo „Narcizo metamorfozė“ ir „Degančių žirafą“ Volto Disnėjaus „Snieguolė ir septyni nyktukai“ – pirmasis spalvotas pilno metražo animacinis filmas Žano Renuaro filmas „Didžioji iliuzija“, uždraustas rodyti nacistinėje Vokietijoje	Lietuvos vyrų krepšinio rinktinė pirmąkart tampa Europos čempione (gegužės 7 d., Rygoje) Atidaryti reprezentaciniai Kauno karininkų ramovės rūmai Pastatytos Kauno Vytauto Didžiojo universiteto klinikos (1937–1939) Kauno Teologijos-filosofijos fakultetas Oskarui Milišui suteikė filosofijos daktaro garbės vardą	Paryžiuje vyksta Pasaulinė paroda
1938	Išleistas Salomėjos Nėries poezijos rinkinys <i>Diemedžių žydėsiu</i> Kaune Valstybės teatre pastatyta Kazio Binkio pjesė <i>Atžalynas</i> (rež. Borisas Dauguvietis) Paskutinė lietuviško kino premjera – marionetinių filmas „Storulio sapnas“ (lėlės pagamintas Stasio Ušinsko), kurį nupirko JAV animacinių filmų bendrovė „Dalcompany“	Išleistas Žano Polio Sartro romanas <i>Šleikštulys</i> , laikytas kanoniniu egzistencializmo tekstu Išleistas Karlo Jasperso veikalas <i>Filosofija ir egzistencija</i> Išleistas Johano Huizingos traktatas <i>Homo ludens (Žaidžiantis žmogus)</i>	Priimta nauja Lietuvos Konstitucija, kuri valstybei suteikė išskirtinę teisę vadovauti švietimo sistemai Lenkijos ultimatas Lietuvai dėl diplomatinių santykių užmezgimo Pirmoji Lietuvos tautinė olimpiada Atidaryta pirmoji oro linija šalies viduje, sujungusi Kauną su kurortine Palanga	Austrijos anšliusas (kovo mėn.) „Miuncheno sąmokslas“ „Krištolinė naktis“ – žydų žudynės (lapkričio mėn.)
1939	Išleista Vinco Krėvės apysaka <i>Raganius</i> Išleistas Ievos Simonaitytės romanas <i>Vilius Karalius</i> (I dalis) Išleistas Bernardo Brazdžionio rinkinys <i>Kunigaikščių miestas</i> ir knyga vaikams <i>Meškiukas Rudnosiukas</i>	Išleistas Stefano Cveigo romanas <i>Širdies nerimas</i> Išleistas Džono Steinbeko romanas <i>Rūstybės kekės</i> Bertoldas Brechtas sukuria dramą <i>Motužė Kuraž ir jos vaikai</i> (pastatyta 1941) Viktoro Flemingo filmas „Vėjo nublokšti“	Išleistas Antano Smetonos Lituaništos institutas – Lietuvos istorijos, lietuvių kalbos ir tautosakos tyrimo įstaiga (1940 m. perkeltas į Vilnių). Vokietijos ultimatus Lietuvai (kovo 20 d.), kuriuo pareikalauta grąžinti Klaipėdos kraštą Vokietija aneksavo Klaipėdos kraštą Pagal sutartį su SSRS Lietuvai grąžintas Vilnius	Europos vyrų krepšinio čempionatas, surengtos gegužės 21–28 d. Lietuvoje (Kaune) Sudarytas Molotovo–Ribbentropo paktas (rugpjūčio 23 d.). Pagal jo slaptuosius protokolus Lietuva priskirta Vokietijos įtakos zoni Prasidėjo Antrasis pasaulinis karas (rugsėjo 1 d.), iki 1945
1940	Ignas Šeinius Stokholme išleidžia dokumentinę apybraižą <i>Raudonasis tvanas</i> (švedų k.) Kazys Binkis parašo pjesę <i>Generalinė repeticija</i> (išleista 1958) Jurgis Savickis parengia ir išleidžia antologiją <i>Lietuvių novelė</i> (švedų k.) Išspausdinta Salomėjos Nėries <i>Poema apie Staliną</i>	Išleistas Anos Achmatovos poezijos rinkinys <i>Iš šešių knygų</i> Išleistas Ernesto Hemingvėjaus romanas <i>Kam skambina varpai</i> Čarlio Čaplino filmas „Didysis diktatorius“ Džono Fordo filmas „Pykčio kekės“	Sovietų Sąjunga Lietuvos valdžiai įteikė ultimatumą. SSRS okupuoja Lietuvą Sukurta Liaudies Seimas (parlamentą imituojanti institucija), kuris pirmąją savo darbo dieną 1940 m. liepos 21 d. paskelbė, jog Lietuvoje įvedamas sovietinis režimas, bei priėmė sprendimą kreiptis į Sovietų Sąjungą ir prašyti, jog Lietuvos sovietinė respublika būtų priimta į Sovietų Sąjungą Berlyne įkuriamas lietuvių aktyvistų frontas (LAF, lapkričio 17 d.)	Katynės žudynės – masinės Lenkijos karininkų, policininkų, intelektualų ir civilių belaisvių (apie 22 000) žudynės, kurias įvykdė NKVD Vokiečiai užima Paryžių (birželio 14 d.) Prancūzijos kapituliacija (birželio 22 d.) SSRS okupuoja Baltijos šalis Londone įkurtas Laikinasis laisvųjų prancūzų nacionalinis komitetas, kuriam vadovavo generolas Š. de Golis

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1941	Išleista Salomėjos Nėries poezijos rinktinė Stasys Šalkauskis parašo politikos filosofijos projektą <i>Pilnutinė demokratija. Naujosios santvarkos metmens</i> (rankraštis)		Birželio 14–15 d. masiniai Lietuvos gyventojų trėmimai į Sibirą	Birželio 22 d. Vokietija pradėjo karą su Sovietų Sąjunga Japonija užpuola JAV karinę bazę Perle Harbore (gruodžio 7 d.). JAV įstoja į Antrąjį pasaulinį karą Pasirašyta Atlanto chartija Masinio žydų naikinimo pradžia
1942	Išleistas Jurgio Baltrušaičio lietuviškų eilėraščių rinkinys <i>Ašarų vainikas</i> (II dalis – 1967 m.) Išleistas Jono Aisčio poezijos rinkinys <i>Be tėvynės brangios</i>	Išleistas Albero Kamio romanas <i>Svetimas</i> , filosofinė esė <i>Sizifo mitas</i> Luchino Visconti filmas „Apšėstieji“	Po Laikinosios vyriausybės panaikinimo Kaune pradeda veikti vokiškai administracijai pavaldi lietuviška savivalda – generalinių tarėjų institucija	Antihitlerinės koalicijos susiformavimas Venzės konferencija Staliningrado mušis (liepa–1943 m. vasaris)
1943	Maskvoje išleistas Salomėjos Nėries eilėraščių rinkinys <i>Dainuok, širdie, gyvenimą</i> Antanas Škėma parašė dramą <i>Julijana</i>	Išleistas Boriso Pasternako poezijos rinkinys <i>Ankstyvais traukiniais</i> Išleistas Hermano Hesės romanas <i>Stiklo karoliukų žaidimas</i>	Keršydami lietuvių tautai už SS legiono steigimo boikotą vokiečiai suėmė žymesnius visuomenės ir kultūros veikėjus ir išvežė į Štuthofio koncentracijos stovyklą	Teherano konferencija (lapkričio–gruodžio mėn.) Kursko mušis
1944	Išleistas Jurgio Baltrušaičio lietuviškų eilėraščių rinkinys <i>Aukuro dūmai</i>	Alberas Kamis sukūrė dramą <i>Kaligula</i> Išleista Džordžo Orvelo satyrinė sovietinio totalitarizmo alegorija <i>Gyvulių ūkis</i>	Lietuvos vietinės rinktinės įkūrimas (vadas gen. Povilas Plechavičius) SSRS reokupuoja Lietuvą Prasideda partizaninis karas su SSRS (iki 1953)	Desantas išsilaipina Normandijoje. JAV ir Didžioji Britanija atidaro II frontą Europoje
1945	Vincas Mykolaitis-Putinas sukūrė poemą <i>Vivos plango mortuos voco</i> Salomėja Nėris Maskvoje sudarė eilėraščių rinkinį <i>Prie didelio kelio</i> Maskvoje išleista Salomėjos Nėries eilėraščių rinktinė <i>Lakštingala negali nečiulbėti</i> Balys Sruoga parašė <i>Dievų mišką</i> (išspausdintas 1957) Išleista Kazio Borutos romanas <i>Baltaragio malūnas</i>	Roberto Rossellini filmas „Roma – atviras miestas“; italų neorealizmo pradžia Pirmasis Ingmaro Bergmano filmas „Krizė“	Lietuvos gyventojų masinių trėmimų į SSRS atnaujinimas (iki 1953 m.)	Jaltos konferencija (vasaris) Balandžio mėn. kapituliuo fašistinė Italija
1946	Išleistas debiutinis Alfonso Nykos-Niliūno poezijos rinkinys <i>Praradimo simfonijos</i> Išleista Salomėjos Nėries <i>Poezija</i> , pirmas tomas (lyrika ir poemos) DP stovyklose pradėtas leisti avangardinis kultūros žurnalas <i>Žvilgsniai</i> (iki 1948), redaktorius Jonas Mekas	Nobelio literatūros premija suteikta Hermanui Hesei Pirmasis kino festivalis Kanuose	Įkurtas Lietuvos valstybinis kūno kultūros institutas	A. Hitlerio mirtis (balandžio 30 d.) Vokietija pasirašo besąlyginės kapituliacijos aktą (gegužės 8 d.) JTO įkūrimas Potsdamo konferencija (liepa–rugpjūtis) JAV numeta atominės bombas ant Hirosimos ir Nagasakio (rugpjūčio 6 ir 9 d.) Japonijos kapituliacija (rugšėjo 2 d.) Niurnbergo procesas (lapkričio 20 d.–1946 m. spalio 1 d.) Prasideda Šaltasis karas (iki 1991 m.) Paryžiaus taikos konferencija
1947	Romoje išleistas Vytauto Mačernio <i>Vizijos</i> Tiubingene (Vokietija) išleistas Antano Škėmos novelių rinkinys <i>Nuodėguliai ir kibirkštys</i>	Išleistas Albero Kamio romanas <i>Maras</i>	Pinigių reforma „Žalgirio“ krepšininkai (klubas įkurtas 1944 m.) pirmą kartą tapo Sovietų Sąjungos čempionato, vykusio Tbilisyje, aukso medalių laimėtojai	Trumeno doktrina (kovo 12 d.) Maršalo planas JTO nutarimas dėl žydų ir arabų valstybės įkūrimo Palestinoje

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1948	Ištremtas į Sibirą (iki 1956) Antanas Miškinis parašo <i>Psalmes</i> (išspausdintos 1989) Išleistas pomirtinis Jurgio Baltarušaičio poezijos rinkinys <i>Lelija ir pjautuvus</i>	Išleistas Paulio Celano rinkinys <i>Smėlis iš urnų</i> , kuriame išspausdintas vienas reikšmingiausių eilėraščių pokario Europoje „Mirties fuga“ A. Hitchcockas sukuria vieno kadro filmą „Virvė“	Didžiausia trėmimo operacija „Vesna“ Žemės ūkio kolektyvizacijos pradžia	Berlyno blokada (birželio 24 d.–1949 m. gegužės 12 d.). Vokietija padalijama į VFR ir VDR Įkurta Izraelio valstybė (gegužės 14 d.). Arabų ir Izraelio konflikto pradžia JTO Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (gruodžio 10 d.)
1949	Išleista Antano Vaičiulaičio knyga <i>Italijos vaizdai</i>	Alberas Kamiu sukūrė pjesę <i>Teisieji</i> Išleistas Simonos de Bovuar veikalas <i>Antroji lytis</i>	Partizanų vadai pasirašo Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio deklaraciją (vasario 16 d.). Lietuvių chartijos paskelbimas Įvestas privalomas septynmetis mokymas	Įkurta NATO (balandžio 4 d.) SSRS išbandė atominę bombą Paskelbta Kinijos Liaudies Respublika (1949 spalio 1 d.) Korėjos karas (1950–1953)
1950	Čikagoje JAV išleistas Henriko Radausko poezijos rinkinys <i>Strėlė danguje</i> Dalia Grinkevičiūtė parašė <i>Atsiminimus</i> (surasti 1991, išleisti 1996) Čikagoje (JAV) išleista Juozo Lukšos-Daumanto knyga <i>Partizanai už geležinės uždangos</i> (vėliau <i>Partizanai</i> , Lietuvoje – 2005)	Išleista Eženo Jonesko anti-drama <i>Plikagalvė dainininkė</i>		
1951	Išleistas Jurgio Savickio novelių rinkinys <i>Raudoni batukai</i>	Išleista Albero Kamiu studija <i>Maištaujantis žmogus</i>	Įkurta JAV lietuvių bendruomenė	Pasirašyta anglies ir plieno bendrijos sukūrimo sutartis
1952	Pradėtas leisti svarbiausias išėivijos literatūrinis žurnalas <i>Literatūros laikai</i> (iki 1959 m.)	Išleista Samjuelio Beketo absurdo drama <i>Belaukiant Godo</i>		
1953		Išleista Ernesto Hemingvėjaus apysaka <i>Senis ir jūra</i>	Ginkluoto pasipriešinimo judėjimo pabaiga Romo Kalantos gimimo metai	Mirė Josifas Stalinas (1953 m. kovo 5 d.) Korėjos karas (iki 1953) Sukilimas Rytų Vokietijoje Atšilimas SSRS (iki 1964)
1954	Jonas Aistis JAV išleido knygą <i>Apie laiką ir žmones</i>	Išleistas Viljamo Goldingo romanas <i>Musių valdovas</i>		
1955	Čikagoje (JAV) išleistas Henriko Radausko poezijos rinkinys <i>Žiemos daina</i>	Borisas Pasternakas parašė romaną <i>Daktaras Živaga</i> (išleistas Italijoje 1957) Išleistas Vladimiro Nabokovo romanas <i>Lolita</i>	Suimtas paskutinis LLKS Tarybos prezidiumo narys A. Ramanauskas-Vanagas (spalio 12 d.; nužudytas 1957 m. lapkričio 29 d.) Antisovietinės demonstracijos per Vėlines (1955–1957 m.)	Įkurtas Varšuvos sutarties blokas (VSO)
1957	Išleistas Balio Sruogas <i>Dievų miškas</i>	Išleistas Boriso Pasternako romanas <i>Daktaras Živago</i> Nobelio literatūros premija suteikta Alberui Kamiu	Balandžio 30 d. transliuota pirmoji televizijos laida Lietuvoje	Įkurta Europos ekonominė bendrija (kovo 25 d.) SSRS paleido pirmą dirbtinį Žemės palydovą (spalio 4 d.)
1961	JAV Čikagoje išleista Vytauto Mačernio kūrybos rinktinė <i>Poezija</i> (Lietuvoje Mačernio poezija išleista 1970 – <i>Žmogaus apnuoginta širdis</i> , 1990 <i>Po ūkanotu nežinios dangum</i>)	Išleistas Boriso Pasternako poezijos rinkinys <i>Kai išsigiedryš</i> R. Vaiso (Wise) ir J. Robbinso miuziklas <i>Vestsaido istorija</i>		Pirmasis žmogaus skrydis į kosmosą (Jurijus Gagarinas; 1961 m. balandžio 12 d.)
1963	Išleistas Icchoko Mero romanas <i>Lygiosios trunka akimirka</i>	Išleistas pirmasis Bitlų (The Beatles) albumas, prasidėjo „bitlomanija“		JAV prezidento D. F. Kenedžio nužudymas (1963 m. lapkričio 22 d.)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1964	Išleista Kosto Ostrausko avangardinė drama <i>Gyveno kartą senelis ir senelė</i> (I dalis) Išleista Justino Marcinkevičiaus poema <i>Donelaitis</i> Čikagoje išleistas Juozo Girmiaus veikalas <i>Žmogus be Dievo</i>	Žanui Poliiui Sartrui suteikta Nobelio literatūros premija	Vilniuje prof. Algimantas Marcinkevičius atliko pirmąją Lietuvoje atvirą širdies operaciją	Vietnamo karas (iki 1975) Nušalintas nuo valdžios Nikita Chruščiovas, TSKP pirmuoju sekretoriumi tapo Leonidas Brežnevas
1965	Čikagoje išleistas Henriko Radausko poezijos rinkinys <i>Žaibai ir vėjai</i> Respublikinių leidyklų planai vėl tvirtinami Maskvoje Pradėtas rengti „Poezijos pavasaris“, almanachas <i>Poezijos pavasaris</i> Lietuvoje savaitę vieši Žanas Polis Sartras ir Simona de Bovuar Filmas „Niekas nenorėjo mirti“ (rež. Vytautas Žalakevičius)	Išleistas Anos Achmatovos poezijos rinkinys <i>Laiko tėkmė</i>	Pradėtos radijo transliacijos Lietuvoje užsieniui anglų kalba	„Sony“ Japonijos rinkai pristatė pirmuosius pasaulyje vaizdo magnetofonus
1966	Išleista Vinco Mykoliaičio-Putino poezijos knyga <i>Langas</i> Išleista Janinos Degutytės poezijos knyga <i>Šiaurės vasaros</i> Čikagoje išleista Liūnės Sutemos poezijos rinktinė <i>Bevardė šalis</i> Čikagoje išleista Juozo Girmiaus studija <i>Idealas ir laikas</i> Filmas „Jausmai“ (scenar. aut. Vytautas Žalakevičius, rež. Algirdas Dausa, Almantas Grikevičius)	Išleistas Johaneso Bobrovskio romanas <i>Lietuviški fortepionai</i> Išleista Tomo Stopardo tragiškomedija <i>Rozenkrancas ir Gildensternas mire</i> (1990 m. filmas, rež. Tomas Stopardas)	Parodytas pirmasis Valstybinio jaunimo teatro spektaklis <i>Romeo ir Džiuljeta</i> (rež. Aurelija Ragauskaitė)	Niujorke prasidėjo Pasaulio prekybos centro statybos (sunaikintas 2001 m. per teroristų išpuolį) Kinijoje prasidėjo Kultūrinė revoliucija (iki 1976)
1967	Išleista Sigito Gedos poema <i>Strazdas</i> Lietuvoje išleistas Jurgio Savickio <i>Novelės</i> Lietuvos valstybiniame akademiniame dramos teatre pastatyta Kazio Sajos trilogija <i>Oratorius. Maniakas. Pranašas Jona</i> (rež. Kazimiera Kymantaitė)	Kolumbijoje išleistas Gabrielio Garsijos Markeso romanas <i>Šimtas metų vienatvės</i> Išleistas Michailo Bulgakovo romanas <i>Meistras ir Margarita</i> (parašytas 1937) Išleista Makso Frišo pjesė <i>Biografija: vaidinimas</i>	Veiklą pradėjo Vilniaus kraštotyrininkų Romuvos klubas Hipių judėjimo Lietuvoje pradžia	San Franciske įvyko „Meilės vasaros“ („The Summer of Love“) festivalis, vadinamas hipių revoliucija
1968	Išleista Juditos Vaičiūnaitės poezijos knyga <i>Po šiaurės herbalis</i> Išleista Justino Marcinkevičiaus dviejų dalių drama-poema <i>Min-daugas</i> Kauno dramos teatre pastatytas Kazio Sajos groteskas <i>Mamutų medžioklė</i> (rež. Jonas Jurašas), išsp. 1969 Vilniaus dailės instituto Koridoriaus teatre pastatytas spektaklis pagal Arvydo Ambraso ir Regimanto Midvikio pjesę <i>Duobė</i> (teatras uždraustas 1970) Vilniaus universiteto Kiemo teatre pastatyta Vydūno tragedija <i>Pasaulio gaisras</i> (rež. Vladas Limantas)		Vilniaus universitete paskaitas skaito Marija Gimbutienė Vilniaus universitete paskaitas skaito Tartu semiotikos mokyklos įkūrėjas Jurijus Lotmanas JAV pradėtas leisti laikraštis <i>Akiračiai</i>	Prahos pavasaris Paryžiaus studentų maištas Studentų sukilimas Meksikoje
1969	Išleista antologija <i>XX a. Vakarų poetai</i> Išleista Bitės Vilimaitės novelių knyga <i>Baltos dėmės</i> Išleista Juozo Grušo novelių knyga <i>Rūstybės šviesa</i> Filmas „Gražuolė“ (rež. Arūnas Žebriūnas)	Vudstoko festivalis (JAV) Samjueliui Beketui suteikta Nobelio premija	Įregistruotas Romuvos kraštotyros klubas (KGB uždraustas 1971) Susikūrė roko grupės „Gėlių vaikai“, „Raganiai“	Paleistas pirmasis kompiuterių tinklas sujungė keturias mokslo įstaigas: Los Andželo universitetą, Stanfordo tyrimų institutą, Santa Barbaros ir Jutos universitetus JAV astronautai Neilas Armstrongas ir Edvinas Oldrinas tapo pirmaisiais žmonėmis, išsilaipinusiai mėnulyje

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1970	Išleista Juozo Apučio novelių knyga <i>Horizonte bėga šernai</i> Išleistas Donato Saukos veikalas <i>Tautosakos savitumas ir vertė</i> Kauno dramos teatre pastatyta Kazio Sajos pjesė <i>Šventėžeris</i> (rež. Jonas Jurašas) Sukurta „Panteistinė oratorija“ (teksto aut. Sigitas Geda, komp. Bronius Kutavičius)	Iširo „Bitlų“ („The Beatles“) grupė Aleksandrui Solženicynui suteikta Nobelio literatūros premija	Žvejybinio laivo „Sovietskaja Litva“ radistas Simas Kudirka pabėgo iš laivo, nesėkmingai bandė siekti JAV politinio prieglobsčio, nuteistas 10 metų griežtojo režimo lagerio Mordovijoje Tėvas ir sūnus Pranas ir Algirdas Brazinskai užgrobė keletą lėktuvų An-24 ir privertė juos nusikrauti į Turkiją	Pradėti gaminti asmeniniai kompiuteriai SSRS įsisteigtas Andrejaus Sacharovo žmogaus teisių gynimo komitetas
1971	Išleista Justino Marcinkevičiaus drama <i>Katedra</i> Išleista Juozo Glinskio drama <i>Grasos namai</i> (Kauno dramos teatre past. 1970 m., rež. Jonas Vaitkus)	Išleistas Heinricho Biolio romanas <i>Grupinis portretas su dama</i> Brodvėje įvyko roko operos „Jėzus Kristus – superžvaigždė“ premjera	Jonas Laucė už „antitarybinių“ romano <i>Negandų metal</i> rankraštį, įteiktą leidyklai, nuteisiamas 2 metus kalėti (išsp. 1991)	Pradėtas internetinis Gutenbergio projektas – pirmoji elektroninių knygų biblioteka internete
1972	Čikagoje išleista Liūnės Sutemos poezijos knyga <i>Badmetis</i> Išleista Tomo Venclovos poezijos knyga <i>Kalbos ženklas</i> Išleista Sigitto Gedos poezijos knyga <i>26 rudens ir vasaros giesmės</i> Išleista Algimanto Mackaus eilėraščių knyga <i>Poezija</i> Juozas Grušas <i>Barbora Radvilaitė</i> (Kauno dramos teatras, rež. Jonas Jurašas)	Heinrichui Bioliui suteikta Nobelio literatūros premija	Kaune susidegino Romas Kalanta (gegužės 14 d.) Pradėta leisti <i>Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika</i> (red. kun. Sigitas Tamkevičius, nuo 1983 m. kun. Jonas Boruta)	JAV kariai pasitraukė iš Vietnamo
1973	Muzikinis filmas „Velnio nuotaka“ (rež. Arūnas Žebriūnas)	Pryžiuje išspausdinta Aleksandro Solženicyno knyga <i>Gulago archipelagas</i> (I tomas) Išleistas Kurto Voneguto romanas <i>Čempiono pusryčiai</i>	Prasideda Lietuvos intelektualų emigracijos banga. Emigruoja politologas, filosofas Aleksandras Štomas, prozininkas Icchokas Meras	Atidaromas Pasaulio prekybos centras Niujorke
1974	Dalia Grinkevičiūtė parašo antrąjį atsiminimų variantą ir perduoda Andrejui Sacharovui (rusų k. išsp. 1979 m. Paryžiuje)		Emigruoja režisierius Jonas Jurašas ir kritikė, vertėja Aušra Marija Sluckaitė	
1975	Išleista Romualdo Granausko novelių knyga <i>Duonos valgytojai</i> , apysaka <i>Jaučio aukojimas</i>	Išleistas Gabrielio Garsijos Markeso romanas <i>Patriarcho ruduo</i>		SSRS, kartu su 35 valstybėmis, pasirašė „Helsinkio baigiamąjį aktą“
1976	Pirmasis lietuviškas miuziklas „Ugnies medžioklė su varovais“ (Saulius Šaltenis, Leonidas Jacinevičius, komp. Giedrius Kuprevičius, rež. Dalia Tamulevičiūtė)		Emigruoja dailininkas Vladislavas Žilius Lapkričio 25 d. susikūrė Lietuvos Helsinkio grupė	
1977	Išleista Justino Marcinkevičiaus trijų dalių giesmė <i>Mažvydas</i> Išleista Marcelijaus Martinaičio knyga <i>Kukučio baladės</i> Išleista Sauliaus Šaltenio apysaka <i>Duokiškis</i>		Emigruoja poetas ir vertėjas Tomas Venclova	Pirmasis „Konkordo“ skrydis reguliaria linija Pradėjo veikti Černobylio atominė elektrinė (1986 m. įvyko Černobylio AE avarija)
1978	Čikagoje išleistas pomirtinis Henriko Radausko poezijos rinkinys <i>Eilėraščiai (1965–1970)</i> Filmas <i>Riešutų duona</i> (rež. Arūnas Žebriūnas) Sukurta oratorija „Paskutinės pagonių apeigos“ (teksto aut. Sigitas Geda, komp. Bronius Kutavičius)	Išleistas Džono Irvingo romanas <i>Pasaulis pagal Garpą</i>	Birželio 14–15 d. įsteigta Lietuvos laisvės lyga, vadovaujama Antano Terlecko	Karolis J. Voityla išrinktas popiežiumi
1979	Išleista Algirdo Landsbergio novelių knyga <i>Muzika įžengiant į neregėtus miestus</i> Išleista pirmoji Juozo Erlicko humoreskų ir humoristinių eilėraščių knyga <i>Kodėl?</i>		Klaipėdoje atidarytas Lietuvos jūrų muziejus	Pirmasis Romos katalikų popiežiaus vizitas komunistų valdomoje šalyje. Jonas Paulius II aplankė gimtąją Lenkiją kaip popiežius Afganistano karas (iki 1989) Firma Sony išleido pirmąjį ausinuką („Walkman“)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1980	Išleistas Juditos Vaičiūnaitės vienaveiksmių pjesių rinkinys <i>Pavasario fleita</i> Valstybiniame jaunimo teatre pastatytas spektaklis „Kvadratas“ (V. Jelisejeva, rež. Eimuntas Nekrošius)	Išleistas Umberto Eko romanas <i>Rožės vardas</i> Česlovui Milošui suteikta Nobelio literatūros premija		Paskelbtas JAV gynybos planas „žvaigždžių karai“ Niujorke nušautas Džonas Lenonas
1981	Išleistas Sauliaus Tomo Kondroto romanas <i>Žalčio žvilgsnis</i> Opera-poema „Strazdas – žalias paukštis“ (teksto aut. Sigitas Geda, komp. Bronius Kutavičius)			Pirmoji komercinė e knyga – žodynas (leidykla <i>Random House</i>)
1982	Išleista Jono Strielkūno poezijos knyga <i>Po tylinčiom žvaigždėm</i> Išleista rinktinė <i>Lotynų Amerikos novelės</i> Valstybiniame jaunimo teatre pastatytas miuziklas „Meilė ir mirtis Veronoje“ (teksto aut. Sigitas Geda, komp. Kęstutis Antanėlis, rež. Eimuntas Nekrošius)	Niujorke įvyko Endriu Loido Vėberio miuziklo <i>Katės</i> premjera	Emigruoja dailininkas Algimantas Svėgžda	Pradėta kompaktinių plokštelių gamyba Pirmą kartą buvo panaudotas šypsenėlės simbolis „;-)“
1983	Išleista Sauliaus Šaltenio apsakymų knyga <i>Atminimo cukrus</i> Valstybiniame jaunimo teatre pastatytas spektaklis pagal Čingizo Aitmatovo romaną <i>Ilgą kaip šimtmečiai diena</i> (rež. Eimuntas Nekrošius) Filmas „Skrydis per Atlantą“ (rež. Raimondas Vabalas)		Pradeda veikti Ignalinos AE	JAV prezidentas Ronaldas Reiganas Baltuosiuose rūmuose priėmė 200 Amerikos lietuvių, latvių, estų delegaciją. Pasirašė Baltų laisvės dienos proklamaciją Stanislavas Petrovas patvirtino, kad kompiuterinės sistemos pranešimai apie paleidžiamas JAV balistines raketas yra klaidingi, užkirsdamas kelią galimam branduoliniam karui Pradėta vartoti sąvoka „internetas“
1984	Išleista Jono Strielkūno eilėraščių knyga <i>Varpo kėlimas</i> Išleista Justino Marcinkevičiaus dramatinė apysaka <i>Daukantas</i>	Išleistas postmodernistinis Milorado Pavičiaus romanas-žodynas <i>Chazarų žodynas</i> (liet. k. 2010 m.)		Pradėta „Apple Macintosh“ kompiuterių prekyba
1985	Išleista Juozo Apučio novelių knyga <i>Keleivio novelės</i> Išleistas Sauliaus Tomo Kondroto romanas <i>Ir apsiniauks žvelgiantys pro langą</i> Petras Repšys Vilniaus universitete sukūrė freską <i>Metų laikai</i>		Vilniaus arkikatedroje atrastas auksakalstės meno lobynas	Michailas Gorbačiovas išrinktas SSKP generaliniu sekretoriumi „Perestoika“ („Pertvarka“) SSRS (iki 1991)
1986	Išleista Juozo Apučio novelių knyga <i>Gegužė ant nulūžusio beržo</i> Čikagoje išleista Vytauto Kavolio studija <i>Sąmoningumo trajektorijos: Lietuvių kultūros modernėjimo aspektai</i>		Emigruoja prozininkas Saulius Tomas Kondrotas	Černobylio atominės elektrinės katastrofa
1987	Išleista Juditos Vaičiūnaitės poezijos knyga <i>Žiemos lietus</i> Išleista Danutės Kalinauskaitės novelių knyga <i>Išėjusi šviesa</i>		Mitingas prie Adomo Mickevičiaus paminklo Vilniuje (rugpjūčio 23 d.) Pirmasis „Roko maršas per Lietuvą“	Privatus lėktuvas, pilotuojamas 19-mečio Mathias Rusto iš Vakarų Vokietijos, įskridęs į SSRS teritoriją, nusileidžia Maskvos Raudonojoje aikštėje
1988	Žurnale <i>Pergalė</i> išspausdinti Dailios Grinkevičiūtės prisiminimai <i>Lietuviai prie Laptevų jūros</i> Išleistas Jono Mikelinso romanas <i>Juodųjų eglė šalis</i> (par. 1967) Išleista Romualdo Granausko apysaka <i>Gyvenimas po klevu</i> Išleista pirmoji Aido Marčėno eilėraščių knyga <i>Suliny</i>	Išleistas Umberto Eko romanas <i>Fuko švytuoklė</i>	Susikūrė Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinė grupė (birželio 3 d.) Šimtatūkstantinis Sąjūdžio mitingas Vingio parke (rugpjūčio 23 d.) Susikūrė pirmasis nepriklausomas kultūros žurnalas <i>Sietynas</i> (ėjo iki 1991)	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1989	Išleistas Intos tremtinių poezijos rinkinys <i>Benamiai</i> Išleista Juozo Apučio alegorinė apysaka <i>Skruzdėlynas Prūsijoje</i> Išleistas Ričardo Gavelio romanas <i>Vilniaus pokeris</i> Išleista Algirdo Juliaus Greimo darbų rinktinė <i>Semiotika</i> Į Lietuvą atvyksta Bernardas Brazdžionis	Išleista Salmono Ruščio (Salman Rushdie) knyga <i>Šėtoniškos eilės</i> Ajatola Chomeinis paskyrė 3 milijonų dolerių premiją už <i>Šėtoniškujų eilių</i> autoriaus Salmono Ruščio mirtį	Baltijos kelias (rugpjūčio 23 d.); 2009 m. UNESCO įtraukas į „Pasaulio atminties“ sąrašą Atkurtas Vytauto Didžiojo universitetas LTSR Aukščiausioji Taryba paskelbė, kad 1940 Lietuvos prijungimas prie TSRS buvo neteisėtas	„Aksominė revoliucija“ Čekoslovakijoje Iš Afganistano išvesta sovietų kariuomenė Nugriauama Berlyno siena (Šaltojo karo pabaiga) Sovietų kariuomenės susidorojimas su nepriklausomybės reikalaujančiais demonstrantais Tbilisyje (Gruzija) SSRS liaudies deputatų suvažiavimas, remdamasis Aleksandro Jakovlevo komisijos išvadomis, pripažino Molotovo–Ribentropo pakto slaptuosius protokolus „teisiškai nepagrįstais ir negaliojančiais nuo jų pasirašymo momento“
1990	Išleista Vytauto P. Bložės poezijos knyga <i>Noktiurnai</i> Poezijos antologija <i>Tremtinio Lietuva</i> Leonardo Gutausko romanas <i>Vilko dantų karoliai</i> (I dalis) Filmas „Miškais ateina ruduo“ (rež. Raimondas Vabalas) Pradėtas rengti tarptautinis poezijos festivalis „Poetinis Druskininkų ruduo“		Į Lietuvą atvyko Sovietų Sąjungos vadovas Gorbačiovas. Vilniuje įvyko masiškiausias Sąjūdžio mitingas „Laisvė ir nepriklausomybė Lietuvai“ Paskelbtas nepriklausomos Lietuvos Respublikos atkūrimo aktas (kovo 11 d.)	Nepriklausomybę paskelbia Estija (kovo 30 d.) Nepriklausomybę paskelbia Latvija (gegužės 4 d.) Sukurtas pasaulinis interneto tinklas
1991	Išleista Tomo Venclovos poezijos knyga <i>Vilties formos</i> Išleistas Ričardo Gavelio romanas <i>Jauno žmogaus memuarai</i> Išleista Antano A. Jonyno eilėraščių knyga <i>Nakties traukinys</i> Išleista Sigito Gedos poezijos knyga <i>Septynių vasarų giesmės</i> Išleista Aido Marčėno poezijos knyga <i>Angelas</i> Čikagoje išleista Vytauto Kavolio studija <i>Epoch signatūros</i>	Lietuvių kalba išleistas Česlovo Milošo romanas <i>Isos slėnis</i> (par. 1954) Išleistas postmodernistinis Milorado Pavičiaus romanas <i>Vidinė vėjo pusė, arba romanas apie Herą ir Leandrą</i> (liet. k. 2006)	Ekonominė blokada Įvesti pinigų pakaitalai – talonai, kuriuose buvo pavaizduoti Lietuvos gyvūnai Sovietų kariuomenė puola televizijos bokštą, Lietuvos radiją ir televiziją (sausio 13 d.) Medininkų žudynės (liepos 31 d.) Lietuviško interneto gimimo diena – 1991 m. spalio 10 d. Įsteigtas Lietuvos mokslo ir studijų institucijų kompiuterių tinklas „Litnet“	SSRS suirimas Pučas Maskvoje (rugpjūčio mėn.) Atsistatydina Michailas Gorbačiovas Įkurta Nepriklausomų valstybių sandrauga (NVS) Jugoslavijos karai (iki 2001)
1992	Išleista Vytauto Kavolio studija <i>Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje</i>		Priimta nauja Lietuvos Respublikos Konstitucija	Mastrichte pasirašyta Europos Sąjungos (ES) steigimo sutartis JAV vykusioje parodoje „COMDEX“ IBM pristatė pirmąjį pasaulyje išmaniojo telefono prototipą
1993	Išleistas Jurgio Kunčino romanas <i>Tūla</i> Išleista Jono Strielkūno poezijos knyga <i>Trečias brolis</i> Čikagoje išleista Liūnės Sutemos poezijos knyga <i>Graffiti</i> Išleistas Jurgos Ivanauskaitės romanas <i>Ragana ir lietus</i> Pradėta „Skomanto“ nuotykių kūrinių serija	Į lietuvių kalbą išverstas Milano Kunderos romanas <i>Nepakeliama būties lengvybė</i>	Iš Lietuvos išvesta Rusijos armija Įvedamas litas Lietuva tapo Europos Tarybos nare Popiežiaus Jono Pauliaus II viešnagė Lietuvoje (rugsėjo 4–8 d.) Jachta „Lietuva“ baigė pirmą Lietuvos buriavimo sporto istorijoje kelionę apie pasaulį	Konstitucinė krizė Rusijoje; prezidentas Borisas Jelcinas įsakė tankams šturmuoti parlamento rūmus
1994	Išleista Sigito Parulskio eilėraščių knyga <i>Mirusiųjų</i> Išleista Sigito Gedos eilėraščių knyga <i>Babilono atstatymas</i> Išleistas poezijos almanachas <i>Svetimi</i>		Išleista Vytauto Kavolio darbų rinktinė <i>Žmogus istorijoje</i> (<i>Žmogaus genezė; Nužemintųjų generacija; Sąmoningumo trajektorijos; Epochų signatūros</i>)	Karo Čečėnijoje pradžia Inauguruotas pirmasis juodaodis prezidentas Pietų Afrikos Respublikoje Nelsonas Mandela Pradėta prekyba išmaniaisiais telefonais

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1995	Išleista Nijolės Miliauskaitės eilėraščių knyga <i>Uždraustas įeiti kambarys</i> Išleista Vandos Juknaitės apysaka <i>Stiklo šalis</i>		Seimas priėmė Valstybinės kalbos įstatymą Lietuva įteikė oficialų prašymą dėl narystės Europos Sąjungoje	Europos Sąjungos lyderiai numatomą įvesti bendrą valiutą pavadino euro vardu
1996	Išleista Vytauto P. Bložės poezijos knyga <i>Ruduo</i> Išleista Bitės Vilimaitės apsakymų knyga <i>Užpustytas traukinys</i> Išleista Juozo Erlicko Knyga Išleistas Marijos Gimbutienės veikalas <i>Senoji Europa</i>	Išleistas Alesandro Bariko (Alessandro Baricco) romanas <i>Šilkas</i> Vislavai Šymborskai suteikta Nobelio literatūros premija	Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra SSRS saugumo veikėjui Nachmanui Dušanskui iškelė baudžiamąją bylą (Izraelis atsisakė jį išduoti) Įrengtas pirmasis bankomatas Lietuvoje	Palestiniečiai pirmą kartą dalyvavo rinkimuose ir savo vadovu išsirinko Jasirą Arafatą (Yasser Arafat)
1997	Išleista Sigito Gedos eilėraščių knyga <i>Jotvingių mišios; Gedimino valstybės fragmentas</i> Išleista Donaldo Kajoko eilėraščių knyga <i>Meditacijos</i>	Išleista pirmoji Hario Poterio serijos knyga	Vilniaus apygardos teismas paskelbė nuosprendį pirmojoje genocido byloje trimis buvusiems „liaudies gynėjams“ už Gaidžių šeimos išžudymą 1945 m. Zarasų rajone, Salinių kaime	Škotijos mokslininkai klonavo pirmąjį žinduolį – avį Doli Kompiuteris pirmą kartą nugalėjo Garį Kasparovą – pasaulio šachmatų čempioną
1998	Išleista Sigito Gedos eilėraščių knyga <i>Skrynelė dvasioms pagauti</i> Išleista Jono Strielkūno poezijos knyga <i>Tamsos varpai, šviesos varpai</i> Išleista Romualdo Granausko apsakymų knyga <i>Gyvilėlių dainavimas</i> (parašytas apie 1968)	<i>Titanikas</i> tapo pirmuoju kino filmu, uždirbusiu 1 mlrd. JAV dolerių	Lietuva oficialiai tapo asocijuota Europos Sąjungos nare Dokumentinis videofilmas „Lietuvos Respublikos prezidentai. Antanas Smetona, Aleksandras Stulginskis. Kazys Grinius“ (rež. Rimtautas Šilinis) Lietuvos Seimas panaikino mirties bausmės taikymą Lietuvoje	Įkurta paieškos sitema „Google“ Pirmoji internetinė knygų skaityklė „Rocket ebook“ Pirmoji elektroninių knygų parduotuvė internete e-reader.com
1999	Išleista Gintaro Grajausko eilėraščių knyga <i>Kaulinė dūdelė</i> Išleistas Renatos Šerelytės romanas <i>Ledynmečio žvaigždės</i> Išleista Aido Marčėno ir Sigito Parulskio poezijos knyga <i>50 eilėraščių</i>	Išleista Salmono Ruščio knyga <i>Žemė po jos kojomis</i> Lietuvių kalba Išleista Josifo Brodskio eilėraščių rinktinė <i>Vaidzas į jūrą</i>	Seimas pripažino Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaraciją valstybės teisės aktu. Ši Taryba ėmėsi vieningo vadovavimo visoms pasipriešinimo ir kovotojų struktūroms	
2000	Išleista Juditos Vaičiūnaitės poezijos knyga <i>Debesų arka</i> Išleista Romualdo Granausko prozos rinktinė <i>Su peteliške ant lūpų</i>	Lietuvių kalba išleista Chorche Luiso Borgeo knyga <i>Fikcijos</i> (par. 1944)	Įsigaliojo „Lustracijos įstatymas“ UNESCO į Pasaulio paveldo sąrašą įtraukė Kuršių neriją	Vladimiras Putinas išrinktas Rusijos prezidentu Pirmoji knyga tik elektroninėje versijoje – Stefano Kingo romanas <i>Jojant ant kulkos</i> (<i>Riding the Bullet</i>)
2001	Išleista Aido Marčėno poezijos knyga <i>Dėvėti</i> Išleistas Viktorijos Daujotytės veikalas <i>Parašyta moterų</i> Filmas „Vieni vieni“ (rež. Jonas Vaitkus)			„Al Kaeda“ surengė teroristų išpuolį Niujorke (rugsėjo 11 d.) Įkurta „Vikipedija“ anglų kalba Apple Computer pristatė pirmą iPod'ą
2002	Išleista Bitės Vilimaitės apsakymų rinktinė <i>Papartynų saulė</i> Išleista Vandos Juknaitės pokalbių, esė knyga <i>Išsiduosi. Balsu</i> Kolektyvinė esė rinktinė <i>Siužetą siūlau nušauti</i>		Baigtas leisti <i>Lietuvių kalbos žodynas</i> (t. 1–20, 1941–2002)	Įkaičių paėmimas Maskvos teatre
2003	Išleista Sigito Gedos knyga <i>Adolėlio kalendoriai: dienoraščiai, gyvavaizdžiai, užrašai, tyrinėjimai</i> Meno forto spektaklis – Kristijonas Donelaitis „Metai. Pavasario linksmybės. Rudenio gėrybės“ (rež. Eimuntas Nekrošius)	Išleistas Deno Brauno (Dan Brown) romanas <i>Da Vinčio kodas</i> (lietuvių kalba 2004) Lietuvių kalba išleistas Džeimso Džoišo romanas <i>Ulisas I</i> dalis (par. 1922)	Pradėtas Vikipedijos projektas lietuvių kalba (pirmasis straipsnis – kompiuteris)	„Rožinė revoliucija“ Gruzijoje Karo Irake pradžia
2004	Išleista Giedros Radvilavičiūtės esė knyga <i>Suplanuotos akimirkos</i> Išleista Mariaus Ivaškevičiaus pjesė <i>Madagaskaras</i> (pastatyta Vilniaus mažajame teatre, rež. Rimas Tuminas)	Lietuvių kalba išleista Knuto Skujenieko eilėraščių rinktinė <i>Aš esu toli viešėjęs</i>	Lietuva tapo ES (gegužės 1 d.) ir NATO nare Uždarytas 21 metus veikęs Ignalinos atominės elektrinės pirmasis blokas	Pradėjo veikti „Skype“ programa „Oranžinė revoliucija“ Ukrainoje Įkaičių paėmimas Beslano (Osetija) mokykloje (rugsėjo 1–3 d.) NASA Marso tyrimų aparatas „Spirit“ sėkmingai nusileidžia Marse

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
2005	Išleista Justino Marcinkevičiaus poezijos rinktinė <i>Amžino rūpesčio pieva</i> Išleista Donaldo Kajoko eilėraščių rinktinė <i>Karvedys pavargo nugalėti</i>	Išleista Stefano Grynblato (Stephen Greenblatt) studija <i>Vilas ir pasaulio valia arba Kaip Šekspyras tapo Šekspyru</i> (lietuvių k. 2007) Lietuvių kalba išleista Džeimso Džoiso <i>Ulisas II</i> dalis (par. 1922)		Vokiečių kardinolas Jozefas Radingeris išrinktas naujuoju popiežiumi ir pasirinko Benedikto XVI vardą
2006	Išleista Aido Marčėno poezijos knyga <i>Eilinė</i> Išleista Sigito Parulskio pjesių knyga <i>Trys pjesės, trumpos istorijos Sraigė su beisbolo lazda Meno forto spektaklis „Fautas“</i> (rež. Eimuntas Nekrošius)	Lietuvių kalba išleista Chorche Luiso Borgeso <i>Smėlio knyga</i> (<i>Alefas</i> , par. 1949). Lietuvių kalba taip pat išleista: <i>Broudzio pranešimas</i> (par. 1970), <i>Smėlio knyga</i> (1975), <i>Šekspyro atmintis</i> (1983)		SONY išleidžia savo pirmąją elektroninių knygų skaityklę „Sony Reader“ su e-popieriumi
2007	Išleista Vandos Juknaitės knyga <i>Tariamas iš tamsos: pokalbiai su vaikais</i> Išleista Gintaro Grajausko pjesių rinktinė <i>Mergaitė, kurios bijojo Dievas</i>			AMAZON pristato savo elektroninių knygų skaityklę „Kindle“
2008	Išleistas Renatos Šerelytės romanas <i>Mėlynbarzdžio vaikai</i> Išleista Danutės Kalinauskaitės novelių knyga <i>Niekada nežinai</i> Valstybiniame Jaunimo teatre pastatyta Petro Vaičiūno komedija <i>Patriotai</i> (rež. Jonas Vaitkus)			JAV prezidentu išrinktas Barakas Obama, pirmasis afroamerikietis, išrinktas į šį postą Pasaulinė finansų krizė Rinkoje pasirodė planšetiniai kompiuteriai
2009	Išleista Liūnės Sutemos poezijos rinktinė <i>Sugrįžau</i> Išleisti Marcelijaus Martinaičio biografiniai užrašai <i>Mes gyvenome</i> Išleistas Kristinos Sabaliauskaitės romanas <i>Silva Rerum</i>		Pirmajai kadencijai prisiekė prezidentė Dalia Grybauskaitė Prie Seimo vykęs mitingas, kuriame protestuota prieš valdžios taupymo planus, baigėsi riaušėmis Uždarytas antrasis (paskutinis) Ignalinos AE blokas	
2010	Išleista Giedros Radvilavičiūtės esė rinktinė <i>Šignakt aš miegosiu prie sienos</i> Išleista Tomo Venclovos poezijos rinktinė <i>Visi eilėraščiai</i> Išleistas Valdo Papievio romanas <i>Eiti</i>	Išleistas Umberto Eko romanas <i>Prahos kapinės</i>		Smolensko aviakatastrofa, nusinešusi Lenkijos aukštų pareigūnų gyvybes Statistikos duomenimis, pasaulyje veikia 255 mln. interneto svetainių, internetu naudojasi 1,97 mlrd. vartotojų
2011	Išleista Donaldo Kajoko eilėraščių knyga <i>Kurčiam asiliukui</i> Išleistas Romualdo Granausko novelių romanas <i>Trys vienatvės</i>	JAV išleistas Rutos Sepetytės romanas <i>Tarp pilkų debesų</i> (lietuvių k. 2011) Česlovo Milošo metai	Lietuvos plačiajuostis internetas sparčiausias pasaulyje Pirmoji lietuviška interaktyvi elektroninė knyga – Jurgos Sakalauskaitės ir Donato Malinausko <i>Pelytė Smailytė ir gelbėtojai</i>	Žemės drebėjimas Japonijoje, atominė katastrofa Fukušimos AE
2012	Išleista atliekamosios poezijos knyga <i>Slemas Lietuvoje</i> Lietuvos nacionaliniame dramos teatre pastatyta Mariiaus Ivaškevičiaus pjesė <i>Išvarymas</i> (rež. Oskaras Koršūnovas) Lietuvos nacionaliniame dramos teatre pastatyta Justino Marcinkevičiaus <i>Katedra</i> (rež. Oskaras Koršūnovas)			Europos branduolinių mokslinių tyrimų organizacijos CERN mokslininkai paskelbė aptikę naują subatominę dalelę, kurios savybės atitinka Higgs bozoną – masę suteikiantį pagrindinį visatos statybinį elementą JT Generalinė Asamblėja pritarė, kad Palestiniai būtų suteiktas valstybės stebėtojos statusas